ქართლის ცხოვრება

Картлис Цховреба
(История Грузии)

Грузинский текст

том

I

Госиздат
Тбилиси 1955

ქართლის ცხოვრება

ტექსტი დადგენილი
ყველა ძირითადი
ხელნაწერის მიხედვით
ს. ყაუხჩიშვილის მიერ

ტომი

I

704
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
БИБЛИОТЕКА
АН Арм. ССР

სახელგამი
თბილისი 1955

წინასიტყვაობა

დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილია, რომ „ქართლის ცხოვრება“ წარმოადგენდა საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს, რომელიც დრო-და-დრო ივსებოდა, ახლდებოდა და სწორდებოდა. დაწყებული მე-12 საუკუნით და გათავებული მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრით „ქართლის ცხოვრებამ“ გაიარა რამდენიმე რედაქცია; მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც ხერხდება, ზოგიერთის მეტნაკლებობით, მისი თავდაპირველი სახის აღდგენა. წინამდებარე გამოცემაც მიზნად სწორედ ამას ისახავს: მაქსიმალური სისრულით წარმოადგინოს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტზე საუკუნეთა განმავლობაში წარმოებულ რედაქციულ მუშაობათა სურათი და ხელი შეუწყოს გვიანდელ ნამატთა გამოვლინებას და, მამასადამე, თავდაპირველი ტექსტის აღდგენას.

„ქართლის ცხოვრება“ მთლიანი სახით მხოლოდ ერთხელ დაიბეჭდა; ეს არის რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის გამოცემა: 1849 წელს აკად. მ. ბ რ ო ს ე ს მიერ დაბეჭდილი „ქართლის ცხოვრება“, I ტომი (ორ წიგნად: წიგნი პირველი — ქართული ტექსტი, წიგნი მეორე — ფრანგული თარგმანი).

მეორე ტომად მ. ბროსემ და დ. ჩუბინაშვილმა დაბეჭდეს XVIII საუკუნეში სხვადასხვა ავტორების მიერ დაწერილი მიმოხილვები (იხ. ქვემოთ გვ. 09—010). რადგან ბროსე-ჩუბინაშვილის გამოცემა უკვე ძნელად იშოვებოდა, ზ. ჭიჭინაძემ 1897 წელს გადაბეჭდა I ტომი, ხოლო 1913 წელს — II ტომი და ქართველი საზოგადოება უპირატესად ზ. ჭიჭინაძის გამოცემით სარგებლობდა.

მაგრამ ბროსეს განკარგულებაში იყო მხოლოდ მე-18 საუკუნის სამი ხელნაწერი, რომლებშიც წარმოდგენილი იყო „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი, გადამუშავებული და შევსებული მე-18 საუკუნის რედაქტორთა მიერ.

ბროსეს გამოცემის შემდეგ 100 წელმა განვლო. ამ ხნის განმავლობაში ჩვენი ცოდნა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისა საგრძნობლად გამდიდრდა: გარდა იმისა, რომ თვით მე-18 საუკუნის ათიოდე ახალი ნუსხა გახდა ჩვენთვის ცნობილი, აღმოჩნდა ძველი მე-15—17 საუკუნეთა ტექსტის შემცველი ოთხი ხელნაწერი:

1884 წელს დ. ბაქრაძემ ცნობილი გახადა მე-17 საუკუნის ხელნაწერი, ე. წ. მ ა რ ი ა მ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.

1913 წელს და 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმა იპოვა მე-15 საუკუნის ა ნ ა ს ე უ ლ ი ნუსხა და მე-16 საუკუნის ჭ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა.

1942 წელს ჩვენ გამოვავლინეთ მაჩაბლისეული ნუსხა, რომლის ტექსტი მის ძველ ნაწილში მომდინარეობს არჩილ მეფის (1664—1675 წ.წ.) ნაქონი ხელნაწერიდან და მარიამისეული ნუსხის ტექსტს ენათესავება.

ამ ახლად აღმოჩენილ ნუსხათაგან ცალკე წიგნებად გამოიცა: 1) მარიამისეული ქართლის ცხოვრება (ე. თაყაიშვილის რედაქციით, 1906 წ.) და 2) ანასეული ქართლის ცხოვრება (ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, 1942 წ.); გარდა ამისა „ქართლის ცხოვრების“ ცალკე თხზულებათაგან დაიბეჭდა: 1) ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანე (ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, 1927 წ.), 2) ბერი ეგნატაშვილის ახალი ქართლის ცხოვრება (ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, 1940 წ.), 3) ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი (კ. კეკელიძის რედაქციით, 1941 წ.), ბასილი ეზოსმოძღვრის ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი (ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით, 1944 წ.).

აქედან ცხადია, რომ ჩვენს საისტორიო მეცნიერებას ვეღარ დააკმაყოფილებდა 1849 წელს გამოცემული ტექსტი „ქართლის ცხოვრებისა“ და 1945 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილებას დაევალა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შესწავლა და ტექსტის გამზადება გამოსაცემად ყველა ძირითადი ნუსხის მიხედვით. წინამდებარე გამოცემაც ფილოლოგიის განყოფილების ამ მუშაობის ნაყოფია.

„ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებზე მუშაობდა 1945—1950 წლებში ფილოლოგიის განყოფილების მთელი კოლექტივი. განყოფილების თანამშრომლებმა ჩვენი ხელმძღვანელობით შეაჯერეს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი ყველა ნუსხებში: მ. კახაძემ — რუმიანცევისეული ნუსხა, ნ. ჯავახიშვილმა — მარიამისეული და ბარათაშვილისეული, ნ. საბაშვილმა — დადიანისეული, თ. ბრეგაძემ — მაჩაბლისეული, ფალავანდიშვილისეული, ჯანაშვილისეული და ნაწილობრივ თეიმურაზისეული. დანარჩენი ნუსხების შეჯერება, ისევე როგორც ყველა ნუსხის საკონტროლო შემოწმება და ტექსტის საბოლოო დადგენა, ლექსიკონის და საძიებელთა შედგენა და შესავალი ნარკვევი გვეკუთვნის ჩვენ.

ამჟამად ქვეყნდება ჩვენ მიერ დამზადებული ტექსტის ერთი ნაწილი: „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში შემავალი პირველი ხუთი საისტორიო თხზულება (ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრება“, ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, ლეონტი მროველის „არჩილის წამება“, „მატიანე ქართლისა“ და „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“), ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე და სუმბატ დავითის-ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“. მეორე ტომში გამოქვეყნდება „ქართლის ცხოვრებაში“ შემავალი დანარჩენი თხზულებები: თამარ მეფის ისტორია („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და ბასილი ეზოსმოძღვრის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“), ჟამთააღმწერლის თხზულება და „ქართლის ცხოვრების“ ყველა გაგრძელება (მე-14— 18 საუკუნეთა ისტორია).

თბილისი
1956 წლის 26 სექტემბერი

სიმ. ყაუხჩიშვილი

შესავალი

ქართლის ცხოვრების მოცულობა და შედგენილობა

თავი პირველი

„ქართლის ცხოვრების“ კრებულის მოცულობა და მისი შედგენილობის თანდათანი ზრდა

§ 1. „ქართლის ცხოვრების“ კრებული. „ქართლის ცხოვრება“ წარმოადგენს საისტორიო თხზულებათა კრებულს, სადაც შეტანილია ქართველ ისტორიკოსთა ის თხზულებები, რომლებიც თანმიმდევრობით მოგვითხრობენ ქართველი ერის თავგადასავალს უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე. ასე, მაგალითად, ეს კრებული იწყება ისტორიკოს ლეონტი მროველის თხზულებით, რომელშიც გადმოცემულია საქართველოს ისტორია ძველი დროიდან მეხუთე საუკუნემდე (ახ. წ.); მომდევნო თხზულებაში, ჯუანშერის საისტორიო ნაშრომში, მოთხრობილია V—VIII საუკუნეთა ამბები: ამას მოსდევს უცნობი ავტორის „მატიანე ქართლისა“, სადაც VIII—XI საუკუნეთა ისტორიაა გადმოცემული და ა. შ.

ამ კრებულის წარმოშობა ჩვენ ასე წარმოგვიდგება. როდესაც დაიბადა იმის საჭიროება, რომ ჰქონოდათ ქართველი ერის თავგადასავლის შემცველი წიგნი სკოლაში სახმარ სახელმძღვანელოდ და შინ საკითხავ წიგნად, დაძებნეს ცალკეული ეპოქებისათვის დაწერილი მიმოხილვები და საისტორიო ნაშრომები, შეაერთეს ეს უკანასკნელნი ისე, რომ მოთხრობა თანამიმდევრული ყოფილიყო, და გაუკეთეს საერთო რედაქცია. როდესაც, მაგალითად, აერთიანებდნენ ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის თხზულებებს, რომელთაგან პირველი დაახლოებით V საუკუნის ამბებით თავდებოდა, ხოლო მეორე ვახტანგ გორგასლის ისტორიით იწყებოდა, საჭირო შეიქმნა ლეონტის თხზულების ბოლოს მოკვეცა, ან ჯუანშერის შრომის დასაწყისის შეცვლა (ან ორივეს შეცვლა), რათა ამბავი ამბავს გადაბმოდა. საკმარისია ადამიანი დაუკვირდეს ქვემოთ დაბეჭდილ ტექსტს (გვ. 138, 17 და 139, 5), რომ დარწმუნდეს ამაში:

«მირდატ... შეიპყრეს სპარსთა... წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა» (ლეონტი მროველის თხზულების დასასრული, გვ. 138, 17).

«ვითარ-იგი შეიპყრეს ქართველთა მეფე მირდატ სპარსთა... და წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა, და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა» (ჯუანშერის შრომის დასაწყისი, გვ. 139, 5).

არ არის საეჭვო, რომ ორი სხვადასხვა ისტორიკოსი, ლეონტი მროველი და ჯუანშერი ვერ დაწერდნენ თავიანთ საისტორიო შრომებს ისე, რომ მათი ბოლო და დასაწყისი ასე ბუნებრივად გადაბმოდა ერთმანეთს. ცხადია, აქ რედაქტორის ხელი უნდა ვივარაუდოთ: მას შეუცვლია როგორც ლეონტის თხზულების ბოლო, ისე ჯუანშერის შრომის დასაწყისი.

ამგვარად, ცხადია, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილი თხზულებები ძველი ქართველი ისტორიკოსებისა ჩვენამდე მოღწეულია შეცვლილი სახით; ყოველ შემთხვევაში, ამ შრომების დასასრული და დასაწყისი რედაქტორთა მიერ იკვეცებოდა და იცვლებოდა. და რადგან ავტორის სახელი მოხსენებული იქნებოდა თხზულების თავში ან ბოლოში ჩვენ არ შეგვრჩა „ქართლის ცხოვრებაში“ არც ერთი თხზულება, რომლის

ავტორი იქვე იყოს დასახელებული, გარდა სუმბატ დავითის-ძის „ქრონიკისა“, სადაც ვკითხულობთ:

«ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა..., რომელი აღწერა ს უ მ ბ ა ტ, ძ ე მ ა ნ დ ა ვ ი თ ი ს მ ა ნ» (იხ. გვ. 372).

დანარჩენ თხზულებებს არ შერჩათ ის ადგილები, სადაც შეიძლებოდა მოხსენებული ყოფილიყო ავტორის სახელი. ის კი არა: ზოგიერთს სათაურიც არ შერჩა.

„ქართლის ცხოვრების“ კრებული ქართველი საზოგადოების უპირველეს საზრუნავ წიგნს წარმოადგენდა: მასში კითხულობდა იგი თავის დიად წარსულს, იქ პოულობდა ის საჭირო მასალას აწმყოს განსამტკიცებლად და უკეთესი მომავლის მოსამზადებლად. ამიტომ „ქართლის ცხოვრება“ ქართველი საზოგადოებისათვის წმიდათა-წმიდა იყო. ერთი ნუსხის გადამწერი მას „პატიოსან“ წიგნს უწოდებს, ხოლო მეორისა — „წმიდას“:

«განმმარჯუებელ ექმნენით... დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს... მეფესა ალექსანდრეს და დედოფალსა ანას, რომლისა მიერ გუებრძანა პ ა ტ ი ო ს ა ნ თ ა ა მ ა თ წ ი გ ნ თ ა აღწერა» (იხ. ქვემოთ, გვ. 364, 16).

«შეიწყალე და დაიცევ... დედოფალთ-დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებიან წ მ ი დ ა ნ ი ე ს ე წ ი გ ნ ნ ი» (იხ. ქვემოთ, გვ. 37[1], სქოლიო 3).

«დაიცევ... დედოფალთა დედოფალი მარიამ და ძე მისი პირმშო ოტია, რომლისა ბრძანებითა იწერებ[ა] წ მ ი დ ა ე ს ე წ ი გ ნ ი» (მარიამ დედოფლისეული ნუსხა, გვ. *804; იხ. ე. თაყაიშვილის გამოცემა გვ. 645).

ასეთი „პატიოსანი“ და „წმიდა“ წიგნის შედგენის ისტორიით ყოველთვის იყო დაინტერესებული ქართველი საზოგადოება. ამ ინტერესის კვალი მოჩანს იმ თითოოროლა შენიშვნებში, რომლებიც დაურთავთ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს ძველს ხანებშივე.

§ 2. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. „ქართლის ცხოვრების“ კრებული თანდათან დგებოდა. აკად. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს გამორკვეული აქვს, რომ პირველად ეს კრებული შეადგინეს XII საუკუნეში და იქ შეიტანეს ის თხზულებები, რომლებიც მოგვითხრობენ ქართველი ერის ისტორიას უძველესი დროიდან VIII საუკუნემდე; შემდეგ საუკუნეებში ამ კრებულს დაუმატეს VIII—XII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი თხზულებები, ხოლო უფრო გვიან შეავსეს XII—XIV საუკუნეთა ისტორიით. ამით დასრულდა „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ საისტორიო თხზულებათა პირველი ციკლი, რომელიც ცნობილი და გავრცელებული ყოფილა ჩვენში ვახტანგ VI-ის დრომდე.

XIV—XVII საუკუნეებში აღარ უმუშავიათ „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობის გაზრდაზე. როგორც ჩანს, დრო-და-დრო ამ ეპოქის ამბავთა შესახებაც იწერებოდა თხზულებები, არსებობდა დოკუმენტები, მაგრამ გაბმული თხრობა ამ საუკუნეთა ამბებისა არ შეუდგენიათ, როგორც ერთ დოკუმენტში სწერია, «ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო». და ვახტანგ მეექვსის ბრძანებით შედგა კომისია, რომელმაც შეკრიბა «გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი», მოიშველია აგრეთვე «სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებაები» და ისე დაწერა XIV—XVII საუკუნეთა ისტორია და შეიტანა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში. დაახლოებით 20—30 წლის შემდეგ კომისიის ამ ნამუშევარმა განიცადა ახალი რედაქციული გადამუშავება და ისე შევიდა „ქართლის ცხოვრებაში“. ამრიგად, შეიქმნა მეორე ციკლი „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ თხზულებათა, რომლებიც XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიას მოგვითხრობდნენ.

მაშასადამე, „ქართლის ცხოვრებაში“ გვაქვს ორი ციკლის თხზულებები: ძველი ციკლისა (XIV საუკუნემდე) და ახალი ციკლისა (XIV—XVII საუკუნებისა).

ქართლის ცხოვრების მოცულობა სხვადასხვა დროს სხვადასხვანაირი იყო. ზოგს ეპოქაში მასში შედიოდა გარკვეული საისტორიო ძეგლები, სხვა ეპოქაში კიდევ — სხვა

შედგენილობის ძეგლები. მაგრამ რომ მივიღოთ მხედველობაში ყველა დღემდე არსებული ნუსხა, „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩვენ მოგვეპოვება სულ 12 საისტორიო ძეგლი, რომლებიც, ზოგიერთის მეტნაკლებობით, თანმიმდევრობით მოგვითხრობენ საქართველოს ისტორიის დასაბამიდან XVII საუკუნემდე. ეს ძეგლები შემდეგია:

1. ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“. **უძვ. დროიდან V საუკუნემდე.**

„ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილია ლეონტი მროველის ორი თხზულება: 1) „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ და 2) „ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა“. XII საუკუნის რედაქტორს მეორე თხზულება ჩაურთავს პირველში სიტყვების შემდეგ «იწყო ქებად სჯულსა ჭეშმარიტსა...» (იხ. ქვემოთ გვ. 71, 7). სიტყვების შემდეგ «დაფლეს მუნ» (გვ. 128, 6) უნდა გრძელდებოდეს „მეფეთა ცხოვრება“.

2. ჯუანშერის „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“. V—VII ს. ს

3. ლეონტი მროველის „წამება წ˜ისა და დიდებულ. მოწამისა არჩილისი“. VIII საუკ.

4. უცნობი ავტორის „მატიანე ქართლისა“. VIII—XI ს. ს.

5. უცნობი ავტორის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“. XI—XII ს. ს.

6. სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“. VI—XI ს. ს.

7. უცნობი ავტორის „ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე“ (ცხოვრება დემეტრე მეფისა, ცხოვრება გიორგი მეფისა, ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი, ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა). XII—XIII ს. ს.

8. უცნობი ავტორის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (თამარ მეფის პ ი რ ვ ე ლ ი ისტორიკოსი). XII—XIII ს. ს.

9. ბასილი ეზოსმოძღვრის „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“ (თამარ მეფის მ ე ო რ ე ისტორიკოსი). XII—XIII ს. ს.

10. „მონღოლთა დროინდელი ისტორია“ (ჟამთააღმწერელი). XIII—XIV ს. ს.

11. ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“. XIV—XVII ს. ს.

12. უცნობი ავტორების „ქართლის ცხოვრების“ ორი გადამუშავებული გაგრძელება: პ ი რ ვ ე ლ ი გაგრძელება — «დაჯდა მეფე ადარნასე» — **1453 წლამდე**; მ ე ო რ ე გაგრძელება — „ცხოვრება ბაგრატიონთა მეფობისა“ «დაჯდა მეფედ ძე გიორგისა ბაგრატ» — **1452—1605 წ. წ.**

ამ 12 ძეგლიდან პირველი 10 მოგვითხრობს საქართველოს ისტორიას დასაბამიდან XIV საუკუნემდე, გიორგი ბრწყინვალის მეფობამდე, ხოლო დანარჩენი ორი ეხება XIV—XVII საუკუნეების ისტორიას. პირობითად პირველი 10 ძეგლის შედგენილობის კრებულს ვუწოდებთ **ძველი** ციკლის „ქართლის ცხოვრებას“, ხოლო XIV—XVII საუკუნეების შემცველ კრებულს — **ახალი** ციკლის „ქართლის ცხოვრებას“.

როგორ ზემოთ ითქვა, ქართლის ცხოვრების კრებული სხვადასხვა დროს სხვადასხვა შედგენილობისა იყო. ასე, მაგალითად, ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“ ზოგ ნუსხას მოეპოვება მხოლოდ პირველი 5 ძეგლი, ზოგს თამარ მეფის ისტორია მოეპოვება თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულების სახით, ზოგს კიდევ მეორე ისტორიკოსის თხზულების სახით; ანდა „ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე“ მოეპოვება მხოლოდ ერთ ნუსხას (ანასეულს და ნაწილობრივ ჭილაშვილისეულსაც), ხოლო სუმბატ დავითის-ძის „ცხოვრება და უწყება“ შენახულია მხოლოდ ორ ნუსხაში (მარიამისეულში და მაჩაბლისეულში) და ა. შ.

§ 3. ახალი შედგენილობის ძეგლები. გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი საისტორიო ძეგლებისა XVIII საუკუნეში დაიწერა სხვა საისტორიო ძეგლები, რომლებიც, მართალია, ქართლის ცხოვრების არც ერთ ნუსხაში არ შესულა, მაგრამ XIX საუკუნის ქარ-

თულმა ისტორიოგრაფიამ ისინიც „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლებად გამოაცხადა და ტრადიციული „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტთან ერთად ბეჭდავდა. ეს ძეგლები არის:

1. ვახუშტი ბატონიშვილის „საქართველოს ცხოვრება“ (შემდგომად განყოფისა სამეფოსა სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ: ა) ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა ქართლისათა, ბ) ქმნულება და ცხოვრება კახეთისა და ჰერეთისა, გ) ცხოვრება სამცხე-კლარჯეთისა, დ) ცხოვრება ეგრის-აფხაზეთისა, ე) ცხოვრება იმერეთისა). შეიცავს XV—XVIII საუკუნეების ისტორიას.

2. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია. შეიცავს ისტორიას უძველესი დროიდან 1696 წლამდე.

3. სეხნია ჩხეიძის „ცხოვრება მეფეთა“. შეიცავს 1653—1739 წლების ამბებს.

4. პაპუნა ორბელიანის „ამბავნი ქართლისანი“. შეიცავს 1739—1758 წლების ისტორიას.

5. ომან ხერხეულიძის „მეფობა ირაკლი მეორისა მეფის თეიმურაზის ძისა“. შეიცავს 1722—1780 წ. წ. ისტორიას.

6. უცნობი ავტორის „შედეგი კახეთის ცხოვრებისა“.

კიდევ ვიმეორებთ: ეს 6 ძეგლი არც ერთ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრებისა“ შესული არ არის; ისინი არსებობდნენ ცალკე ხელნაწერების სახით და ვრცელდებოდნენ დამოუკიდებლად. მათი შეტანა „ქართლის ცხოვრებაში“ XIX საუკუნის ისტორიოგრაფიის საქმეა.

როდესაც „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობაზე ვლაპარაკობთ, არ შეიძლება საგანგებოდ არ შევეხოთ ერთ საკითხს, რომელიც ამ ბოლო წლებში გაირკვა. ეს არის საკითხი „ქართლის ცხოვრებისა“ და „მსოფლიო ისტორიის“ ურთიერთობისა.

§ 4. „ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“[1]. ქართულ საისტორიო მწერლობაში არსებული შეხედულებით „ქართლის ცხოვრება“ იწყება ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს თხზულებით „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“[2]. მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ თითქმის ყველა ნუსხა იწყება სიტყვებით: «სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად ცხოვრებასა ქართველთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა. პირველად ვაჴსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა — ამათ ყოველთა ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს», ე. ი. იწყება ლეონტი მროველის თხზულებით, რომელიც შეიცავს საქართველოს ისტორიის ამბებს უძველესი დროიდან V საუკუნემდე, მირდატ IV-ის მეფობამდე.

ერთადერთი ნუსხა, რომელიც ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენდა, მარიამისეული ნუსხა იყო. ამ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრება“ ხელნაწერის 95 გვერდიდან იწყება; მხოლოდ ამ გვერდზე იწყება ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“. პირველი 94 გვერდი კი უჭირავს სულ სხვა თხზულებას, რომელშიც მოთხრობილია ამბები ქვეყნის გაჩენიდან (ადამიდან) ქრისტემდე. ამ თხზულებას შემდეგი სათაური აქვს: „თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფრემისი თარგმანი დაბადებისათჳს ცისა და ქუეყანისა, და ადამისთჳს, ვითარ მისცუალეს გუამი მისი და დამარხეს გოლგოთას, და ცუალება ნათესავთა, ვითარ ვპოვეთ ნათესაობა ქრისტესი ჴორცითა, ვითარცა წერილ არს სახარებასა ლუკას თავსა ადამისითგან ყოველთა მამათა ვიდრე ქრისტესამდე უფლისა და ღ~თისა ჩუენისა. პირველად ხოლო ესე თარგმანა წმიდამან მამა[მა]ნ ჩუენმან

[1] დაიბეჭდა ცალკე სტატიის სახით ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის „შრომებში“, ტ. VII, 1947.

[2] იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბილისი, 1945, გვ. 171, 300.

ეფრემ, შობა მამათმთავართა ადამისითგან ვიდრე ქრისტესამდე მაცხოვრისა და ღ~თისა, გუაკურთხენ მამაო“[1].

ასეთი თხზულების არსებობა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერში, იმ პირობებში, როდესაც არც ერთი სხვა ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“ მას არ შეიცავდა, რასაკვირველია, მიჩნეულ იქმნა შემთხვევით მოვლენად და მარიამისეული ნუსხის გამომცემელმა აკად. ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ მ ა ეს ტექსტი გამოთიშა „ქართლის ცხოვრებას“ და დაბეჭდა დამატების სახით გამოცემის ბოლოში სათაურით „აპოკრიფიული მოთხრობანი, რომელნიც წინ მიუძღვიან მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრების ხელნაწერს“.

დამატებითი კვლევა-ძიება, რომელიც ჩვენ ვაწარმოეთ ამ უკანასკნელი წლების განმავლობაში „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებზე, საქმის ვითარებას სულ სხვანაირად გვიჩვენებს. სახელდობრ, ირკვევა, რომ ეს აპოკრიფული თქმულება, რომელიც წინ უძღვის მარიამისეულ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრებას“, წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრების“ ორგანულ ნაწილს.

„ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების შესწავლა გვარწმუნებს იმაში, რომ „ქართლის ცხოვრების“ წინ აპოკრიფული თხზულების წარმძღვარება მხოლოდ მარიამისეულ ნუსხას არ ახასიათებს: ამგვარადვე თქმულების წარმძღვარება ახასიათებდა, როგორც ჩანს, სხვა ნუსხებსაც. ასე, მაგალითად, ჩვენ მიერ 1942 წელს გამოვლინებული მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ე უ ლ ი ნ უ ს ხ ა ც პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით კი არ იწყება, არამედ ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებს წინ უძღვის აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ; ეს თქმულებები იწყება ხელნაწერის პირველი გვერდიდანვე და უჭირავს 36 გვერდი ხელნაწერისა[2].

ასეთი შეხვედრა ორი ნუსხისა, ე. ი. ის გარემოება, რომ მარიამისეულ ნუსხაშიც და მაჩაბლისეულშიც „ქ. ცხოვრება“ ლეონტი მროველის თხზულებით კი არ იწყება, არამედ მოთხრობით ქვეყნის გაჩენაზე, შემთხვევითი არ შეიძლება იყოს. ჩვენის აზრით ამ ორ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრების“ (ე. ი. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს) დაწყებამდე მოთხრობილი თქმულებები წარმოადგენენ „მ ს ო ფ ლ ი ო ი ს ტ ო რ ი ა ს“ (მაშინდელი გაგებით), სადაც ისტორიის სახელმძღვანელოს რედაქტორი გადმოსცემს მკითხველს ქვეყნის გაჩენის ამბავს, ამის მომდევნო პირველ მამათა ისტორიას, ისრაელთა თავგადასავალს და ა. შ.

შესაძლებელია ადამიანმა იფიქროს, რომ, რადგან, როგორც ეს ჩვენ მიერ ნათელყოფილია, მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხები მონათესავე ნუსხებია[3], არა აქვს მნიშვნელობა მაჩაბლისეულ ნუსხაში არსებულ „მსოფლიო ისტორიას“: შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მაჩაბლისეულ ნუსხაში ეს აპოკრიფები („მსოფლიო ისტორია“) მექანიკურად მოხვდა. მაგრამ ამ შესაძლებლობის დაშვება უარსაყოფია ორი მოსაზრებით: 1) მაჩაბლისეული ნუსხა მარიამისეულიდან არ არის გადმოწერილი: ამ ორ ნუსხას შორის არსებული განსხვავებანი გვათქმევინებენ მხოლოდ იმას, რომ ორივე ნუსხა ერთისა და იმავე ხასიათის დედნიდან მომდინარეობს[4]; 2) ამ ნუსხებში მოთავსებული „მსოფლიო ისტო-

[1] იხ. ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს რედაქტორობით, თბილისი 1906, გვ. 786. მხოლოდ კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე მ სცნო ეს ტექსტი ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ შესავალ და პროპედევტიკულ ნაწილად, რომელსაც ქართველთა ისტორია მსოფლიო ისტორიასთან უნდა დაეკავშირებინა (ქ. ლიტ. ისტ. II^2, 320; თბ. უნ. მოამბე III, 45).

[2] იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა. გამოც. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს რედაქციით, თბილისი, 1942. გვ. XXX—XXXII.

[3] იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, გამოც. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1942, გვ. XXVII.

[4] დაწვრილებით იხ. ქვემოთ, გვ. 053-054.

რია“ ერთსა და იმავე ტექსტს არ წარმოადგენს. ორივე ნუსხის „მსოფლიო ისტორიის“ თემა ერთი და იგივეა. მაგრამ შინაარსი სულ სხვადასხვაა; მოცულობაც მარიამისეულ ნუსხაში უფრო მეტია (94 გვერდი; მაჩაბლისეულში — 36 გვერდი).

ასეთი განსხვავებულობა ამ ორ ნუსხას შორის გვაფიქრებინებს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათა რედაქტორები პირველ სტატიად ათავსებდნენ „მსოფლიო ისტორიას“, ხოლო ეს ისტორია შეიძლებოდა დაწერილი ყოფილიყო სხვადასხვანაირად; შესაძლებელია არსებობდა „მსოფლიო ისტორიის“ სხვადასხვა ვარიანტი.

მაჩაბლისეული ნუსხის „მსოფლიო ისტორიაში“, მაგალითად. გადმოცემულია „ექუსთა დღეთა“-ს ამბავი, რომელიც თავდება ადამიანის გაჩენით; ადამიანის ბუნებისა და აგებულების განხილვა: ადამიანი შექმნილია ხატად ღმრთისა და მასში განსახიერებულია ერთიანობა „სამებიანსა შინა“ (გ ო ნ ე ბ ა, ს ი ტ ყ ვ ა, ს უ ლ ი); მსჯელობა იმაზე, თუ რატომ ჰქვია პირველ ადამიანს „ადამ“: «დასდვა სახელი მისი ადამ. ვინათგან ოთხი კუთხე არს ქვეყანისა: აღმოსავლეთი, დასავლეთი, სამჴრეთი და ჩრდილოეთი, და ამისთჳსცა სახელ-დვა სახელი ესე. ხოლო პირველი ანი აღმოსავლეთად ითქმის, და დ ო ნ ი დასავლეთად, და მეორე ა ნ ი ჩრდილოეთად, და მ ა ნ ი სამხრეთად». შემდეგ ამას მოსდევს მსჯელობა ადამისა და ევას შეცდენაზე ეშმაკის მიერ, ისტორია აბელისა და კაენისა... ენოსისა, გაიდადისა, მალალელისა და სხვა პირველ-მამათა ვიდრე ნოემდე, წყლით-რღვნამდე, და ეს „მსოფლიო ისტორია“ თავდება ასე:

«ხოლო მას ჟამსა იყვნეს შვილის-შვილთაგან ნოესთა და გამოსჩნდეს გმირნი და გონება-მაღალნი მესრეპ და ნებროთ, ხოლო იყო სხვაცა ძის ძე ნოესი ავანან, რომელი შვა ი ა ფ ე თ ძემან ნოესმან, და ავანან შვა თარიშის, და თარიშის შვა თარგამოზ. და ესე თარგამოზ იყო მამა სომეხთა, და ქართველთა, და რანთა, და მოვაკანელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიელთა. და იყო კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა ოდეს აღაშენა ნებროთ ბაბილოვანსა გოდოლი, და განყუნეს მუნ ენანი, და განიბნივნეს ყოველსა ქუეყანასა». ზემომოყვანილი ციტატის მეორე ნახევარი, დაწყებული სიტყვებით «და ესე თარგამოზ იყო მამა...», წარმოადგენს უკვე ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს თხზულების ტექსტის დასაწყისს.

ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორმა თავისი „მსოფლიო ისტორია“ მიიტანა კაცობრიობის ისტორიის იმ ადგილამდე, როდესაც ნოეს ძეს ი ა ფ ე ტ მ ა შვა ავანანი, ხოლო ამან თარიშისი, ამ უკანასკნელმა კი თ ა რ გ ა მ ო ს ი. აქედან უკვე „მსოფლიო ისტორია“ გადაებმება საქართველოს ისტორიას, რადგან ჩვენი ისტორიის პირველი თხზულება (ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“) სწორედ იმით იწყება, რომ ქართველური ტომების მამამთავარი თ ა რ გ ა მ ო ს ი არისო.

ამრიგად, მაჩაბლისეული ნუსხის „აპოკრიფული თქმულება“ (ჩვენი გაგებით „მსოფლიო ისტორია“) შემთხვევით მიკერებულად არ ჩანს „ქართლის ცხოვრებაში“: იგი მის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს, როგორც საქართველოს ისტორიის შესავალი, რომელმაც უნდა ასწავლოს ქართველ მკითხველს, რომ საქართველოს ისტორია არის ნაწილი მსოფლიო ისტორიისა, და რომ მსოფლიო ისტორიის იმ ეტაპზე, როდესაც თ ა რ გ ა მ ო ს ი გაჩნდება, დაიწყება საქართველოს ისტორია.

მარიამისეული ნუსხის აპოკრიფული თქმულება მსოფლიო ისტორიის უფრო ვრცელ ვარიანტს შეიცავს: იქ მოთხრობილია ქვეყნის გაჩენიდან ვიდრე ქრისტემდე. ამ მსოფლიო ისტორიას ცალკე თავები აქვს:

დაბადებისათჳს ცისა და ქუეყნისა და ადამისთჳს და ცუალება ნათესავთა.
შესუენება იელუსალემს, ვითარ აღაშენეს.
შესულა ისრაელთა ეგვიპტედ.

გამოსვლა ისრაელთა ეგვიპტით.
აქა იწყების მეფობა მეფეთა.
შობა მამამთავართა ადამისითგან ვიდრე ქრისტეს მოსულადმდე.

ამგვარად, მარიამისეულსა და მაჩაბლისეულს ნუსხებში „ქართლის ცხოვრების“ დაწყება არა ლეონტი მროველის თხზულებით, არამედ მსოფლიო ისტორიის შემცველი აპოკრიფული თქმულებით ცხადი უნდა იყოს ზემორე მოხსენებული მასალების მიხედვით.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ა ნ ა ს ე უ ლ ი ნ უ ს ხ ა ც არ იწყებოდა პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით. ანასეულ ხელნაწერს თავში აკლია 60 გვერდი, ხოლო დანაკლისი ტექსტი ლეონტი მროველის თხზულებისა მოცულობით 45 გვერდი იქნება. მაშასადამე, თავისუფალი რჩება 15 გვერდი. თუ ეს ჩვენი გამოანგარიშება სწორია, მაშინ სავარაუდებელია ის, რომ ანასეულ ნუსხასაც შესაძლებელია ჰქონდა „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი შესავალი, რომელსაც 15 გვერდი ეჭირა.

ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათაგან ორს (მარიამისეულსა და მის მონათესავე მაჩაბლისეულს) მოეპოვება „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი შესავალი, ერთს (ანასეულს) სავარაუდებელია, რომ ჰქონოდა. დანარჩენ ნუსხებში ეს „მსოფლიო ისტორია“ არ არის წარმოდგენილი.

რადგან ჩვენ „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი აპოკრიფული თქმულება მხოლოდ ორს, თუ სამ ნუსხაში მოგვეპოვება, ცხადია, თავისთავად ისმება საკითხი: იყო „ქართლის ცხოვრებაში“ ეს „მსოფლიო ისტორია“ იმთავითვე, თუ შემთხვევით მოხვდა ეს ტექსტი მხოლოდ ორსა თუ სამ ხელნაწერში? ჩვენის აზრით, „მსოფლიო ისტორია“ იმთავითვე მოიპოვებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“, როგორც მისი შესავალი ნაწილი. ამის დამადასტურებელია შემდეგი ორი გარემოება:

1) ის სამი ხელნაწერი, რომლებშიც მოიპოვება აპოკრიფული თქმულება, მომდინარეობს „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ნუსხებიდან: ა) მარიამისეული ნუსხა XVII საუკუნისა, ბ) მაჩაბლისეული ნუსხა 1736 წლისა, რომელიც მარიამისეულის მსგავსი ნუსხიდან მომდინარეობს და გ) ანასეული ნუსხა XV საუკუნისა. მაშასადამე, „მსოფლიო ისტორია“ ყოფილა ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (არის კიდევ ერთი ნუსხა ვახტანგის წინადროინდელი, ე. წ. ჭ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ი XVI—XVII საუკუნისა, მაგრამ მას დასაწყისში ბევრი აკლია და ძნელია იმის გარკვევა, იყო თუ არა აქაც „მსოფლიო ისტორია“). როგორც ცნობილია, ვახტანგ VI-ის დროის „ქართლის ცხოვრებამ“ განიცადა რედაქცია და, შესაძლებელია, სწავლულ კაცთა კომისიამ, რომელიც ამ რედაქციას აკეთებდა, შესავალი ნაწილი გამოსტოვა. ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები აღარ შეიცავენ „მსოფლიო ისტორიას“.

2) საკუთარი ისტორიისათვის წინ წამძღვარება „მსოფლიო ისტორიის“ მოკლე მიმოხილვისა (ვთქვათ აპოკრიფული თქმულებისა ქვეყნის გაჩენაზე), როგორც ირკვევა, საერთო წესი ყოფილა საშუალო საუკუნეებში, კერძოდ ბიზანტიურ ისტორიოგრაფიაში. ფრიად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ჩვენ მოგვეპოვება რამდენიმე ნუსხა ერთი ბიზანტიური ქრონოგრაფისა, რომელშიც ყოფილა სწორედ ასეთივე „მსოფლიო ისტორია“ (ქვეყნის გაჩენიდან ნოეს შვილებამდე, ვიდრე თარგამოსამდე), რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ მაჩაბლისეულ ნუსხაში გვაქვს და რომელიც ასე იწყება: «სათნო უჩნდა სიბრძნითა შემოქმედსა მას ღმერთსა და უფალსა ჩუენსა, რათა შექმნას სოფელი ესე მრავლითა სიბრძნითა მისითა და აურაცხელითა სახიერებითა მისითა არა არსებისაგან (ვარ.: არარასაგან) არსებად მიყუანებად ამისად, და ვითარცა იტყჳიან ღმრთის მეტყუელნი ეკლესიანი, ვითარმედ მხოლოდ სიტყუათა ოდენ თქუა და ყოველივე იქმნა...». ასეთი შესავალი ჩვენ პირველად ვნახეთ ერთი ბიზანტიური ქრონოგრაფის ხელნაწერში, რომელიც აკად. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა გადმოგვცა 1919 წელს, როდესაც ჩვენ ვმუშაობდით „გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფზე“. ასეთივე „ქრონოგრაფის“ ათი ხელნაწერი აღნუსხულია ამჟამად „საქართველოს მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილო-

ბაში" (H—№№ 166, 294, 704, 722, 868, 1198, 1358, 1671, 2214, 2252). ქრონოგრაფიის პირველი ნაწილი გადმოთარგმნილია ბერძნული ენიდან ბაგრატ(იოს) სოლოღაშვილის მიერ, როგორც ეს ჩანს ანდერძიდან, ხოლო მეორე ნაწილი — არჩილ მეფის მიერ რუსული ენიდან.

ამგვარად, „მსოფლიო ისტორიის" წარმძღვარება თავისი ქვეყნის „ისტორიისათვის" მიღებული ყოფილა ერთ დროს ბიზანტიურსა და ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

თავი მეორე

„ქართლის ცხოვრების" ნუსხების მოპოვების ისტორია

§ 5. „ქართლის ცხოვრების" ნუსხები. დღემდე ცნობილია, აღწერილი და გამოყენებულია „ქართლის ცხოვრების" შემდეგი ნუსხები:

1. ანასეული	XV საუკუნისა
2. ჭალაშვილისეული (ძველი)	XVI საუკუნისა
3. მარიამისეული	1633—1646 წლებისა
4. რუმიანცევისეული	1703 წლამდე
5. თეიმურაზისეული	XVIII საუკ. პირველი ნახევრისა
6. ჭალაშვილისეული (ახალი)	1731 წლისა
7. მაჩაბლისეული	1736 წლისა
8. საეკლესიო მუზეუმისა	1748 წლისა
9. ჯანაშვილისეული	XVIII ს. შუა წლებისა
10. ბარათაშვილისეული	1761 წლისა
11. ფალავანდიშვილისეული	1761 წლისა
12. დადიანისეული	XVIII ს. უკანასკნელი მეოთხედისა
13. სხვიტორული	XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა
14. ბროსესეული	1839 წლისა.

გარდა ამისა მოიპოვება ე. წ. ჩუბინაშვილისეული ნუსხა, რომელიც რუმიანცევისეული ნუსხიდან არის გადაწერილი, და აგრეთვე ფრაგმენტულად არის შენახული ზოგიერთი სხვა ნუსხაც.

§ 6. ნუსხების მოპოვების ისტორია. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული ისტორიოგრაფია „ქართლის ცხოვრებას" იცნობდა აკად. მ. ბროსეს გამოცემით, რომელმაც 1849—57 წლებში პროფ. დ. ჩუბინაშვილთან ერთად გამოსცა „ქართლის ცხოვრება" ხუთ ტომად: ორი ტომი ქართული ტექსტისა და სამი ტომი ფრანგული თარგმანისა. როგორც მ. ბროსეს წინასიტყვაობიდან და შენიშვნებიდან ჩანს, მას ხელთ ჰქონია „ქართლის ცხოვრების" გამოცემის დროს ძირითადად სამი ნუსხა: თეიმურაზისეული, რუმიანცევისეული და ე. წ. ბროსესეული, რომელსაც ის **Mon manuscrit** („ჩემს ხელნაწერს") ეძახის და რომელიც ფალავანდიშვილისეული ნუსხის პირს წარმოადგენდა.

ბროსეს მიერ გამოყენებული ხელნაწერები შეიცავდნენ ძველი ციკლის „ქართლის ცხოვრებას" (დასაბამიდან XIV საუკუნემდე), ხოლო ახალი ციკლისათვის შეიცავდნენ ზემოთ მოხსენებულ ორ გაგრძელებას.

1884 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ იპოვა „ქართლის ცხოვრების" ახალი ნუსხა, რომელიც სულ სხვა შედგენილობისა და სხვა ხასიათისა იყო, ვიდრე ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება". თავი რომ დავანებოთ ცალკეულ ვარიანტებსა და წვრილმან განსხვავებებს, დ. ბაქრაძის მიერ აღმოჩენილი ნუსხა განსხვავდებოდა ბროსეს მიერ გამოყენებულ ნუსხათაგან შემდეგით:

1. ახალი ნუსხა, რომელიც მარიამ დედოფლის ბრძანებით ყოფილა დამზადებული და რომელსაც ამიტომ **მარიამისეული** ეწოდება, 1633—1646 წლებშია[1] გადაწერილი იმ დროს, როდესაც ბროსეს მიერ გამოყენებული ხელნაწერები XVIII საუკუნისაა და ვახტანგ მეფის მიერ შეკრებილი სწავლული კაცების მიერ გადამუშავებულ „ქართლის ცხოვრებას" უნდა წარმოადგენდნენ.

2. მარიამისეული ნუსხა[2] „ქართლის ცხოვრებისა" განსხვავებით XVIII საუკუნის ნუსხათაგან შეიცავს:

ა) სუმბატ დავითის-ძის „ქრონიკას", რაც არც ერთს მანამდე ცნობილ ნუსხაში არ მოიპოვებოდა. სუმბატის თხზულება შეიცავს ბაგრატიონთა მოკლე ისტორიას VI საუკუნიდან XI საუკუნემდე. ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხებისათვის სუმბატის თხზულება ცალკე ცნობილი არაა; მისი ცნობები შერწყმული არის სხვა ისტორიკოსთა თხზულებებში თავთავის ალაგას, ქრონოლოგიურად.

ბ) თამარ მეფის ისტორიას „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი". ბროსეს გამოცემაში, ე. ი. მის მიერ გამოყენებულ ხელნაწერებში თამარ მეფის ისტორია წარმოდგენილია სხვა სახით. ე. ი. მოიპოვება „ისტორიანი და აზმანი" და კიდევ ბევრი სხვა რამ ცნობები, რაც მკვლევართა აზრით ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებული უნდა ყოფილიყო. აი ამ ორი ძირითადი ნიშნით განსხვავდება მარიამისეული ნუსხა 1884 წლამდე ცნობილ „ქართლის ცხოვრების" ნუსხათაგან.

მარიამისეული ნუსხა შეიცავდა ისტორიას მხოლოდ XIV საუკუნემდე. მაშასადამე, საფიქრებელი იყო, რომ 1633—1646 წლებში, როდესაც მარიამისეული ნუსხა არის გადაწერილი, „ქართლის ცხოვრებაში" XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია არ მოიპოვებოდა.

§ 7. ანასეული ნუსხა. 1913 წელს ივ. ჯავახიშვილმა სოფ. ლამისყანაში ჯამბაკურიან-ორბელიანთა საგვარეულო ბიბლიოთეკაში იპოვა „ქართლის ცხოვრების" ახალი ნუსხა, რომელიც XV საუკუნის ბოლო წლებში ყოფილა გადაწერილი ანა დედოფლის ბრძანებით, რის გამოც ამ ნუსხას ანასეული ეწოდა. ეს ნუსხა მანამდე ცნობილ ნუსხათაგან ძირითადად განსხვავდება შემდეგით:

ა) მასში მოიპოვება „ქართლის ცხოვრების" ძირითადი ძეგლებიდან მხოლოდ პირველი ხუთი ძეგლი (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი, არჩილის წამება, მატიანე ქართლისა და დავით აღმაშენებლის ისტორია).

ბ) დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ მოიპოვება მოკლე „ლაშა გიორგისდროინდელი მატიანე", რომელიც შეიცავს დემეტრე მეფის, გიორგი მესამის, თამარ მეფის და ლაშა გიორგის მეფობათა მოკლე ისტორიას. ამგვარად, ამ ნუსხის მოპოვებამ შეგვძინა ის ფაქტი, რომ XV საუკუნის გასულს „ქართლის ცხოვრების" გადამწერს ხელთ ჰქონია ისეთი ნუსხა, რომელიც თავდებოდა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებით და რომ მასში არც თამარ მეფის ისტორია იყო და არც მონღოლთა დროინდელი ისტორია. ამათ ნაცვლად ნუსხის რედაქტორს დაურთავს მოკლე მატიანე, ე. წ. ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე.

§ 8. ჭალაშვილისეული ნუსხა. 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმავე საქართველოს მუზეუმის ბიბლიოთეკაში იპოვა „ქართლის ცხოვრების" ახალი ნუსხა, ე. წ. ჭალაშვილისეული. ეს ნუსხა ორი ნაწილისაგან შედგება: ძველი, XVI საუკუნისა, და ახალი — XVIII საუ-

---

[1] ასე ათარიღებს მარიამისეულ ნუსხას დოც. კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა (ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 115), რაც უფრო მართებული ჩანს, ვიდრე ძველი თარიღი, 1638—46 წლები.

[2] ამ თავში მხოლოდ ზოგადი ცნობებია ნუსხებზე; დამატებითი ცნობები იხ. VII თავში: „ქართლის ცხოვრების ხელნაწერები".

კუნისა. ვინმე ერაჯ ჭალაშვილს XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ხელში ჩავარდნია ერთი ძველი ნუსხა, რომელსაც თავიც ჰკლებია და ბოლოც. ბოლოში ხელნაწერი წყდებოდა თამარ მეფის ეპოქის იმ ამბებზე, რომლებიც რუკნადინს უკავშირდება. ერაჯ ჭალაშვილს მოუსურვებია ამ ხელნაწერის შევსება, უპოვია რომელიღაც ახალი ხელნაწერი და თავისი ძველი ხელნაწერი შეუვსია ამ ხელნაწერიდან გადმონაწერით. ამგვარად, ჭალაშვილისეულ ნუსხაში ორი ფენა არის: ძველი, რომელიც პალეოგრაფიული და სხვა ნიშნებით XVI საუკუნისა იქნება, და ახალი, რომელიც 1731 წელს გადაუწერიათ[1]. ამჟამად ჩვენთვის ძველი ფენაა საინტერესო. ამ ნუსხის მოპოვებამ მის ძველ ნაწილში შეგვძინა ჩვენ შემდეგი ახალი ცნობა:

მასში მოიპოვება სხვა ნუსხებში ცნობილი ხუთი პირველი ძეგლი (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი, არჩილის წამება, მატიანე ქართლისა და დავით აღმაშენებლის ისტორია). დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს თამარ მეფის ისტორია, ხოლო არა იმ სახით, როგორც მარიამისეულ ნუსხაშია („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“), არამედ თამარ მეფის სულ სხვა, ახალი შედგენილობის ისტორია, რომელიც ივ. ჯავახიშვილის აზრით დაწერილია ბასილი ეზოსმოძღვრის მიერ. ამგვარად, ჭალაშვილისეულმა ნუსხამ შეგვძინა აქამდე უცნობი ძეგლი, თამარ მეფის მეორე ისტორია, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“.

ამავე დროს ჭალაშვილისეულმა ნუსხამ გამოგვარკვევინა ისიც, თუ რა შედგენილობისაა თამარ მეფის ისტორია იმ ნუსხებში, რომლებიც ბროსემ დაუდო საფუძვლად თავის გამოცემას. წინათ რომ ეგონათ ბროსეს განკარგულებაში მყოფ ნუსხებში თამარ მეფის ისტორია წარმოდგენილია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შევსებული „ისტორიანი და აზმანი“-ს სახითო, ჭალაშვილისეული ნუსხის პოვნის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ XVIII საუკუნის ნუსხებში თამარის ისტორია წარმოდგენილია თამარის პირველისა და მეორე ისტორიკოსების თხზულებათა შერწყმის სახით.

§ 9. ახალი ციკლის „ქართლის ცხოვრების ნუსხები. ზემოთ მოხსენებული სამი ნუსხა (ანასეული, მარიამისეული, ჭალაშვილისეული-ძველი) არკვევს ძველი ციკლის „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობის ზოგიერთ საკითხებს XIV საუკუნემდე, ხოლო სხვა ნუსხები, რომლებიც აღმოჩენილ იქმნა ამ ბოლო წლებში, შუქს ჰფენენ „ქართლის ცხოვრების“, XIV—XVII საუკუნეების შემცველი, ძეგლების საკითხებს.

XX საუკუნის დამდეგამდე ქართული ისტორიოგრაფია იცნობდა XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიისათვის „ქართლის ცხოვრების“ იმ ორ ძეგლს, რომელთაგან პირველი იწყებოდა სიტყვებით «დაჯდა მეფე ადარნასე», ხოლო მეორე — სიტყვებით «დაჯდა მეფე ძე გიორგისა ბაგრატ», ე. ი. იცნობდა იმ ორ გაგრძელებას „ქართლის ცხოვრებისას“, რომლებიც მოგვითხრობდნენ ამბებს გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ ვიდრე 1605 წლამდე.

XVIII საუკუნის ნუსხებში, რომლებიც ხელთ ჰქონდა მ. ბროსეს, მოიპოვება წინასიტყვაობა, გადმოცემული ვახტანგ მეფის სახელით:

«პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან „ქართლის ცხოვრება“ განრყუნილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისმან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისმან შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები პოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყუნილ იყო, განმართეს და სხვაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღწერეს».

---

[1] ე რ ა ჯ ჭ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი (Эрадж Чалов) 1740 წლის 30 აპრილს იხსენიება როგორც „რიგითი აზნაური“ და ჰუსარი ქართულ ჰუსართა პოლკისა, „პოლტავის ოლქში“, დ ა ვ ი თ გ უ რ ა მ ი შ ვ ი ლ თ ა ნ, ელისე ქობულაშვილთან, ოთარ ერისთავთან და ფავლენიშვილებთან ერთად (იხ. გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, დავით გურამიშვილის ცხოვრებიდან: ლიტერატურული გაზეთი, 1954 წ. 20 აგვისტო, № 34).

მართალია, ამ წინასიტყვაობის საკითხი საკამათოდ არის ქცეული სამეცნიერო ლიტერატურაში და ჩვენ ამაზე ქვემოთ ცალკე თავში გვექნება ლაპარაკი, მაგრამ ერთ რამეში კი ყველანი თანახმანი არიან, სახელდობრ, რომ ვახტანგის მეცნიერ კაცებს XIV—XVII საუკუნეების ისტორია უნდა შეედგინათ, ვინაიდან „ქართლის ცხოვრების“ ძველს ნუსხებში ისტორია თავდებოდა XIV საუკუნით, გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისით. რამდენადაც ეს ნათელი იყო ყველასათვის, ამდენად ფიქრობდნენ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში არსებული ე. წ. ორი გაგრძელება იყო სწორედ ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშევარი[1]. მაგრამ ყურადღებას იპყრობდა შემდეგი გარემოება: ბატონიშვილი ვახუშტი თავისი „საქართველოს ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში აკრიტიკებს მისი მამის, ვახტანგ მეექვსის, სახელით გამოცემულ „ახალ ქართლის ცხოვრებას“ და ამბობს: მართალია, ვახტანგმა ბრძანა ამ ისტორიის შედგენა, მაგრამ ის აღარ უნახავსო. ამავე დროს ის უჩვენებს აუარებელ შეცდომას როგორც ქრონოლოგიაში, ისე მეფეთა თანამიმდევრობაში და მათ ნათესაობაში, შეცდომებს, რომლებიც დაუშვიათ ვახტანგის სწავლულ კაცებს, და ამიტომ ვახუშტის გადაუწყვეტია ხელახლა დაეწერა ისტორია XIV—XVII საუკუნეებისა და შეესწორებინა სწავლულ კაცთა მიერ დაშვებული შეცდომები, ამის შესახებ ის ასე წერს:

«ხოლო აღუწერიათ ცხოვრებაცა სახელითა ლევანის ძისა მეფის ვახტანგისითა, რომელი არა საგონებელ არს მის მიერ: განა თუმცა ბრძანებითა მისითა არს, არამედ მას თვით არღარა განუხილავს ვითარება მისი, ვინადგან სწერს ბაგრატიონთ ნათესაობა-შთამომავლობასა შინა სხვას ქორონიკონებსა, რომელნი ჩვენნი აქ წერილის ქორონიკონებისაგან არიან. ხოლო ცხოვრებასა შინა სწერს ბრწყინვალეს გიორგის თავდადებულის ძედ და ძედ გიორგისად ბაგრატს. და ამ ბაგრატის ჟამს იტყვის თემურის მოსლვასა, ამას ქორონიკონს უწერს ქს. ჩტჟგ. ქრ. ჵა[2] (ქრისტესით 1393, ქრონ. 91). და ამ ბაგრატის ძედ გიორგის, და სიკუდილსა ამ გიორგისასა სწერს ქს. ჩტნე, ქრ. მგ (ქრისტ. 1355, ქრონ. 43) და ნათესავობასა შინა ამასვე ქორონიკონს. ამ გიორგის ძის დავითის მეფობას იტყვის, და ამ მეფეთ ქორონიკონსა და ცხოვრებასა სხუას არღარაის სწერს, ვინადგან ვერა-რა უპოვნიათ, რამეთუ მუნვე სწერს: „ვერ ვპოვეთ ბრწყინვალე გიორგის ცხოვრება“. ხოლო გიორგის ძედ დავითს და სიკუდილსა ამ დავითისასა ქს. ჩტჲბ (ქრისტ. 1362) და ამ დავითის ძედ ალექსანდრეს. ხოლო ნათესავობასა შინა ამ ალექსანდრეს მეფობას იტყვის ქს. ჩტობ, ქრ. ჲ (ქრისტ. 1372, ქრონ. 60) და ცხოვრებასა შინა სიკუდილსა ამ ალექსანდრესასა ქს. ჩტჟგ (ქრისტ. 1393), და ამის ძედ გიორგის და ამ გიორგის მეფობას ნათესავობასა შინა ქს. ჩტჟე, ქრ. ჟგ[3] (ქრისტ. 1395, ქრონ. 93). არამედ იხილე, **ვითარ წინა-აღმდგომ არიან ურთიერთთა**: რამეთუ იტყვის ნათესავობასა შინა ბაგრატის ძის გიორგისამდე: „გარდახდენ რუსუდანიდამ წელნი რკდ (124). და რუსუდანის მეფობას იტყვის მუნვე ქს. ჩსპგ (1283); ამას რომ რკდ (124) დავადვათ, იქნების ჩუზ (1407) წელი, რომელი გარდასცილდების ალექსანდრეს სიკუდილს ჩტჟგ (1393) და გიორგის მეფობას ჩტჟე (1395), ქრ. პგ (83). ამით ამათნი ზედითნი მეფენი ტყუილნი არიან, და უკეთუ რკდ (124) წელი რუსუდანის სიკუდილს დავადვათ, იქმნების ქს. ჩტჲა, ქრ. მთ (ქრისტ. 1361, ქრონ. 49)...»[4].

---

[1] ამას არ ფიქრობდა მხოლოდ დ. ბაქრაძე, რომლის აზრით ვახტანგის ბრძანებით შედგენილი ისტორია ჩვენ არა გვაქვს. დ. ბაქრაძე წერს: „სად არის ანუ ის ისტორია, რომელიც, როგორც ვახუშტი გვარწმუნებს, ვახტანგ VI-ის ბრძანებით იყო შედგენილი გიორგი ბრწყინვალის დროდამ თვით ვახტანგ მეფემდე?“ (დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე, ისტორია საქართველოსი, გვ. 55—56).

[2] უნდა იყოს: პა (81). [3] უნდა იყოს პგ (83).

[4] ქართლის ცხოვრება, ნაწილი მეორე გამოცემული ე. ჩუბინოვისაგან სანკტპეტერბურღი 1854, გვ. 2—3 (ვახუშტის „უწყებულება მკითხველთათჳს“).

ԳՐԱԴԱՐԱՆ БИБЛИОТЕКА АН Арм. ССР

შემდეგ ბატონიშვილი ვახუშტი დაწვრილებით უჩვენებს, თუ რა წინააღმდეგობები არსებობს ვახტანგის სახელით აღწერილ „ცხოვრებაში“[1] და დაასკვნის:

«ხოლო უკეთუ უმჯობესი და უჭეშმარიტესი ჰპოვოს ვინმე გონიერმან და განიხილოს ესეცა და იგიცა, და იგი უკეთილესად აღუჩნდეს, არა არს ჩვენი ესე ქმნული დამაყენებელი უმჯობესისა თქვენისა. გარნა ისმინე და გულისხმა ჰყავ აღმოჩენა, უწყებულებანი და შემსგავსებულად მისა ჯერ იყავნ ქმნულნი თქვენნი. ხოლო ჩვენი შრომა ესე ამისთჳს იყო, ვინადგან მეფის ვახტანგის სახელით აღეწერათ და ვიხილეთ ესეოდენი წინაალმდეგნი და უსწორებლობანი; ესენი განვასწორენით და განვამართლეთ მოწმობითა ზეით თქმულითა, რათა არავინ ჰსთქუას მხილველმან ამისმან შეურაცხება რაჲმე, რამეთუ მეფის განზრახვას ვგონებ ესრეთ, ვითარცა აღვსწერეთ, ვინადგან ნათესაობისა ქორონიკონსა სწორესა სწერს, გარნა შემწყობი ამისი შეცთომილ არს»[2].

ვახუშტის სიტყვები ნათელია: ვახტანგის სახელით აღწერილ „ცხოვრებაში“ მრავალი „წინააღმდეგობა და უსწორებლობა“ ანუ უმართებულობა არის, მე გავასწორე და გავმართე სიგელ-გუჯრებისა და „ქრონიკონების“ მოწმობითო.

ბატონიშვილი ვახუშტის სიტყვების შემდეგ გაუგებარი ხდებოდა ორი დამატების საკითხი, სახელდობრ: ვახუშტის მიერ აღნიშნული შეცდომები ამ გაგრძელებებში არ მოიპოვება, და თუ ეს ორი გაგრძელება სწორედ ვახტანგის ბრძანებით შედგენილ ისტორიას წარმოადგენს, რა შეცდომებზე-ღა ლაპარაკობს ვახუშტი. ეს ბუნდოვანი საკითხი ნათელი გახდა მხოლოდ 1906 წელს და ამის შემდეგ მოპოვებული ახალი ცნობებით „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობაზე.

§ 10. ჯანაშვილისეული ნუსხა. 1906 წლის 24 მაისს მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების კავკასიის განყოფილების სხდომაზე ე. თაყაიშვილმა წაიკითხა მოხსენება „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეული რედაქციის შესახებ. მოხსენების შემდეგ გამართულ კამათში მ. ჯანაშვილმა აცნობა მომხსენებელს, რომ მან ბუკინისტ გივი მაისურაძისაგან შეიძინა „ქართლის ცხოვრების ახალი ნუსხა“, რომელიც სხვა ნუსხებისაგან საგრძნობლად განსხვავდებაო. ეს ნუსხა აღწერეს როგორც ე. თაყაიშვილმა, ისე მოსე ჯანაშვილმა. ამ ნუსხის შემწეობით გამოირკვა ის, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილი გაგრძელება „ქართლის ცხოვრებისა“, XIV–XVI! საუკუნეების ისტორია, იმ ცნობილ ორ გაგრძელებაში კი არ არის წარმოდგენილი, არამედ სწორედ აქ, ჯანაშვილის მიერ ნაპოვნ ნუსხაში. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება ჯანაშვილისეულ ნუსხაში განსხვავებულია იმ ორი გაგრძელებისაგან და სწორედ აქ მოიპოვება ის შეცდომები, რომლებიც ბატონიშვილმა ვახუშტიმ აღნიშნა თავისი „საქართველოს ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში.

ჯანაშვილისეულ ნუსხაში არის მოთხრობილი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველ ნუსხებში გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ აღარაფერი ეწერა და თვით გიორგი ბრწყინვალეზე იმაზე მეტი, რაც ძველ ნუსხებში მოიპოვებოდა, მისი მეფობის დასაწყის ამბებზე, სხვა არაფერი ეწერა და რომ მათ (იგულისხმე სწავლულმა კაცებმა) სხვადასხვა წყაროების მიხედვით შეადგინეს XIV—XVII საუკუნეების ისტორია. ყველაფერ ამის შესახებ სწავლული კაცები სწერენ:

«ამის გიორგი მეფის ცხოვრება, რაც არ სწერია, ამისგან კიდე ვერა ვპოვეთ. ეს ოდენ გვეუწყა: ამის გიორგი მეფის ჟამში ჩინგიზ-ყეენთა მტერობა აღუჩნდათ და წახდენ, და იმერეთს ნარინ დავითის შვილნიც ერთმანერთზედ აღდგენ. და, რა დრო დაიცა

[1] ქართლის ცხოვრება, ნაწილი მეორე გამოცემული უ. ჩუბინოვისაგან სანქტპეტერბურღი 1854, გვ. 3—10 (ვახუშტის „უწყებულობა მკითხველთათჳს“).

[2] იქვე, გვ. 10.

მეფე გიორგიმ, ჰერ-კახთა და სომხითის ერისთავნი, რომელიც ჩინგიზთ მიუდგენ, კახეთს ცივზედ მოაწვივა და ამოსწყჳტა, იმერნი და ამერნი გაიერთა და დაიპყრა ნებისაებრ ყოველივე საქართველო»[1].

თუ რა წყაროების მიხედვით შეადგინეს სწავლულმა კაცებმა XIV—XVII საუკუნეთა „ქართლის ცხოვრება“, ამის შესახებ ისინი სწერენ:

«ჟამამდე ღვთივ გუირგუინოსნისა მეფისა გიორგისამდე, ძისა თავდადებულისა მეფისა დიმიტრისამდე, ეწერათ ცხოვრებანი ქართველთანი, ხოლო ძისა მეფისა გიორგისა, მეფისა ბაგრატისა არღარა წერებულ იყო, ვიდრე მეფისა გიორგისა ძისა ბაგრატისამდე. ხოლო ამის ბაგრატისა და ძისა მისისა კოსტანტინესი დაეწერათ და ვპოეთ ძველთა წიგნთა შინა, და ქუემორე რიგსა მისა ზედა დაგვიწერია. და ესე ამბავნი მის ზემოთნი გუჯართა და სპარსთა და სომეხთა ცხოვრებიჸაგან გამოვიღეთ და აღვწერეთ. ხოლო მეფისა ალექსანდრესა და ძისა მისისა მეფისა კოსტანტინესი და შემდგომი ძველთა კაცთა და სპარსთა და ცხოვრებისა და ქორანიკონთა და გუჯართაგან აღგვიწერია, ვიდრე მეფისა როსტომისადმდე. ხოლო მეფისა როსტომის აქათი თუით თვალითა მნახველთა და მისთა ომებთა შინა მყოფთა კაცთაგან აღგვიწერია. და რაოდენი საეჭველი იყო, უქმარ ვყავით, ხოლო მართალი აღგვიწერია ცხოვრებისა ბაგრატ მეფისითგან»[2].

ამ მინაწერებიდან ცხადი გახდა, რომ გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილი აღარაფერი ყოფილა და რომ სწავლულ კაცებს სხვადასხვა წერილობითი და ზეპირი, ქართული და უცხოური წყაროების მიხედვით დაუწერიათ XIV—XVII საუკუნეების ისტორია. ჯანაშვილისეულ ნუსხაში XIV—XVII საუკუნეების ეს ისტორია მხოლოდ ნაწილობრივაა შენახული ხელნაწერის ბოლო რვეულების ნაკლებულობის გამო, მაგრამ ამ შენახული ნაწილითაც ცხადი იყო, რომ ჩვენ საქმე გვქონდა სწორედ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილ ისტორიასთან, რომელიც თავის დროზე მასში არსებული შეცდომების გამო საფუძვლიანად გააკრიტიკა ბატონიშვილმა ვახუშტიმ.

ამ ისტორიაში არსებული შეცდომები სხვა მკითხველებსაც შეუნიშნავთ. ასე მაგალითად, ერთ-ერთი მკითხველი ხელნაწერის არშიაზე სწერს (გიორგი ბრწყინვალის ისტორიის მომდევნო ნაწილში): «ამას ქვემო ამ წიგნში ყველა სწორედ არ უწერიათ. ღმერთმან მიუტეოს *ეგნატაშვილს ბერს* იმდენი შურით და მტრობით სიცრუე. მაგრა წერილის დაგდება მტერობით მართალთა და უმჯობესთაგანი საქმე არ არის». ამგვარად, მკითხველი შეცდომებს აბრალებს ვინმე ბერ ეგნატაშვილს, რომელიც, როგორც ჩანს, ამ ისტორიის შედგენასთან ახლოს დგას.

§ 11. ჰალაშვილისეული ნუსხა-ახალი. ჯანაშვილისეულ ნუსხაში XIV—XVII ს. ს. ისტორიის შემცველი „ქართლის ცხოვრება“ მხოლოდ ნაწილობრივ არის დაცული ხელნაწერის დაზიანების გამო, და ამიტომ 1906 წელს ჩვენ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილი XIV—XVII საუკუნეების ისტორია მხოლოდ ნაწილობრივ გვეცანით. 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილის მიერ აღმოჩენილმა ჰალაშვილისეულმა ნუსხამ XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის მეორე, ჯანაშვილისეულ ნუსხაში ნაკლულევანი, ნაწილიც შეგვძინა.

ჰალაშვილისეული ნუსხა ხომ ორი ნაწილისაგან შედგება: ძველი, XVI საუკუნისა, და ახალი, 1731 წელს გადაწერილი. ახალი ნაწილი შეიცავს ისტორიას რუკნადდინის დროიდან ვიდრე XVII საუკუნემდე. ერაჯ, ჰალაშვილს მის ხელთ მყოფი

[1] იხ. ახალი ქართლის ცხოვრება, ივ. ჯავახიშვილის წინასიტყვაობითა და რედაქციით. თბილისი 1940, გვ. 5.

[2] იქვე, გვ. 5—6.

ძველი (XVI საუკუნის), თავსა და ბოლოში ნაკლულევანი ნუსხა შეუვსია 1731 წელს ისეთი ნუსხიდან, რომელშიც ყოფილა არა მარტო „ძველი“, არამედ „ახალი“, XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიაც, და სწორედ ამ ისტორიის ისეთი ვარიანტი, როგორიც ჯანაშვილისეულს ნუსხაში აღმოჩნდა, ესე იგი ბერი ეგნატაშვილის თაოსნობით შეკრებილ სწავლულ კაცთა მიერ შედგენილი ახალი საუკუნეების „ქართლის ცხოვრება“. ამავე დროს ქალაშვილისეულს ნუსხაში ეს ისტორია უფრო სრული აღმოჩნდა, ვიდრე ჯანაშვილისეულს ნუსხაშია: უკანასკნელს აკლია თითქმის ერთი მესამედი; ამ ნაკლს ავსებს ქალაშვილისეული ნუსხა. თუმცა ამასაც ბოლოში რამდენიმე ფურცელი აკლია.

§ 12. მაჩაბლისეული ნუსხა. 1942 წელს ჩვენ გავეცანით „ქართლის ცხოვრების“ ახალ ნუსხას, რომელიც 1736 წელს გადაუწერია მოსკოვში გიორგი მაჩაბელს. ამ ნუსხაშიც XIV—XVII საუკუნეთა ისტორია წარმოდგენილია ბერი ეგნატაშვილის თაოსნობით შედგენილი „ქართლის ცხოვრებით“ და არა „ორი გაგრძელებით“.

ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ცნობილ უკანასკნელ სიტყვებს «ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს ხაშინელისა და საკჯრველისა თქმად» მოსდევს გადამწერის, გიორგი მაჩაბლის, ანდერძი, რის შემდეგაც იწყება სწავლულ კაცთა ორი წინასიტყვაობა, სწორედ ისევე, როგორც ჯანაშვილისეულსა და ქალაშვილისეულს ნუსხებშია: 1) «ამის გიორგი მეფის ცხოვრება რაც არა სწერია, ამისგან კიდევ ვერა ვპოვეთ...»; 2) «ჟამამდე ღ̃თივ გვირგვინოსნისა მეფისა გიორგისამდე ძისა თავდადებულისა მეფისა დიმიტრისამდე ეწერა ცხოვრებანი ქართველთანი...».

ამგვარად, ჯანაშვილისეული, ქალაშვილისეული და მაჩაბლისეული ნუსხების აღმოჩენამ ნათელი გახადა შემდეგი დებულებები:

1. ვახტანგის სახელით ცნობილ წინასიტყვაობაში მოხსენებული შეკრება „მეცნიერ კაცთა“ და ამათ მიერ გუჯრებისა და სომეხთა და სპარსთა ისტორიის წყაროების მიხედვით „აღწერა“ ამბებისა გულისხმობს ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით სწავლულ კაცთა მუშაობას და მათ მიერ შედგენას XIV—XVII საუკუნეებისათვის „ქართლის ცხოვრებისა“, რომელიც სავსე ყოფილა „წინააღმდეგობებითა და უსწორებლობით“.

2. ეს „ქართლის ცხოვრება“ გააკრიტიკა ბატონიშვილმა ვახუშტიმ თავის 1745 წელს დამთავრებულ „საქართველოს ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში, შეასწორა და „განმართა“.

3. ვახუშტის მიერ მოცემული კრიტიკის წყალობით და აგრეთვე იმის წყალობითაც, რომ სხვებსაც შეუმჩნევიათ ბერი ეგნატაშვილის „ქართლის ცხოვრების“ შეუსაბამობანი და შეცდომები, XVIII საუკუნის მეცნიერ-მკვლევართ ხელი მიუყვიათ XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის შესწორებული რედაქციის დამუშავებისათვის და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში ბერი ეგნატაშვილის მონაწილეობით შედგენილი „ისტორია“ შეუცვლიათ იმავე, XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი, მაგრამ გადმომუშავებული ისტორიით. ამის ნაყოფია „ორი გაგრძელება“.

4. რამდენადაც საქმის ვითარება ასეთია, ამდენად „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებში, რომლებიც ბატონიშვილი ვახუშტის წინადროინდელია, ჩვენ უნდა გვქონდეს მხოლოდ გადაუმუშავებელი ვარიანტი XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიისა, ე. ი. ბერი ეგნატაშვილის „ქართლის ცხოვრება“. მართლაც, იმ სამი ხელნაწერიდან, რომლებიც ბერი ეგნატაშვილის ნაშრომს შეიცავენ, ქალაშვილისეული 1731 წელსაა გადაწერილი, მაჩაბლისეული — 1736 წელს, ხოლო რაც შეეხება ჯანაშვილისეულს, ისიც XVIII საუკუნის პირველ ნახევარშია გადაწერილი.

5. XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი „ორი გაგრძელება“, რომლებიც, როგორც გამოირკვა, ბატონიშვილი ვახუშტის მიერ ჩატარებულ კრიტიკას ითვალისწინებენ, მოსალოდნელია მხოლოდ 1745 წლის შემდეგდროინდელ ნუსხებში, ე. ი. მის შემდეგ რაც ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ დაიწერა. მართლაც, იმ სამი ნუსხიდან, რომლებიც „ორ გაგრძელებას“ შეიცავენ ბარათაშვილისეული ნუსხა 1761 წელსაა გადაწერილი, ფალავანდიშვილისეულიც იმავე 1761 წლით თარიღდება, ხოლო დადიანისეული XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედშია გადაწერილი.

თავი მესამე

„ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის ისტორია

§ 13. ძველი საუკუნეების რედაქტორთა შენიშვნები. თუ კი „ქართლის ცხოვრებას“ „წმინდა“ და „პატიოსან“ წიგნს ეძახდნენ, ცხადია, დაინტერესებული იქნებოდნენ შეესწავლათ მისი შედგენილობა, მისი ავტორები, მისი ტექსტის ცვალებადობა. სისტემატური შესწავლა ამ საკითხებისა იწყება XVIII საუკუნიდან, როდესაც „სწავლულ კაცებს“ დაევალათ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერების შეკრება, ტექსტის დამახინჯებული ადგილების «განმართვა», ხოლო დანაკლისის შევსება გუჯრებიდან და სხვა „ცხოვრებაებიდან“ მოპოვებული მასალით. მაგრამ, ჩანს, ამაზე ბევრად უფრო ადრეც აქცევდნენ ყურადღებას ამ საკითხებს „ქართლის ცხოვრებაში“.

ასე, მაგალითად, უძველეს ხანშივე, ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც „მატიანე ქართლისა“ ჩაურთეს „ქართლის ცხოვრების“ კრებულს, იქ უკვე მოიპოვებოდა ორი სარედაქციო შენიშნვა:

1. «ესე არჩილის წამება, და მეფეთა ცხოვრება, ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან აღწერა» (გვ. 244, 20-21).

2. «წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად ვიდრე ვახტანგისამდე. ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან...» (გვ. 248, 12-14; ანასეული ქ. ცხ. 159, 29).

ეს შენიშვნები სხვადასხვა რედაქტორს უნდა ეკუთვნოდეს: შინაარსით ისინი ერთიმეორის საწინააღმდეგო ცნობას გვაძლევენ. პირველი შენიშვნა გადმოგვცემს, რომ ლეონტი მროველს ეკუთვნის 1) მეფეთა ცხოვრება, 2) ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა და 3) არჩილის წამება. მეორე შენიშვნით კი „ქართველთა ცხოვრების“ (ესე იგი „ქართლის ცხოვრების“) წიგნი ვახტანგ გორგასალის ისტორიამდე იწერებოდა „ჟამითი-ჟამად“, ე. ი. დრო და დრო, ანუ თანდათან. ვახტანგ გორგასალის ისტორიამდე „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთავსებულია სწორედ „მეფეთა ცხოვრება“, და „ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა“. თუ კი ეს თხზულებები ერთ კაცს, ლეონტი მროველს, ეკუთვნის, როგორღა შეიძლება იმის თქმა, რომ ქართველთა ცხოვრება „აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად ვიდრე ვახტანგისამდეო“: ერთიდაიგივე კაცი ამ ორს, ერთიმეორის საწინააღმდეგო შენიშვნას ვერ დასწერდა.

მეორე შენიშვნა მკვლევართა შორის საკამათოდ არის გამხდარი. სახელდობრ, პროფ. კ. კეკელიძეს საცილობლად აქვს მიჩნეული, თუ რას ნიშნავს გამოთქმა „ვიდრე ვახტანგისამდე“: ვახტანგის ისტორიის ჩართვით, თუ მის გამოკლებით. თუ „ვიდრე ვახტანგისამდე“ გულისხმობს ვახტანგის ისტორიასაც, მაშინ ლეონტი მროველის „მეფეთა

ცხოვრებაში“ უნდა ვივარაუდოთ ვახტანგ გორგასალის ისტორიაც. ამ საკითხის გარკვევისათვის კ. კეკელიძეს გარდამწყვეტად მიაჩნდა ლიტერატურული მსგავსება ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრებასა“ და ვახტანგ გორგასალის ისტორიას შორის.

„ვახტანგის ცხორებაც იმავე ხლაპრული, სადევგმირო სულითაა გამსჭვალული — ამბობდა კ. კეკელიძე — როგორითაც ლეონტის უცილობელი შრომა; ორივე ამ ნაწილში მოთხრობას ერთიდაიგივე ხასიათი აქვს, ენაც მათი თავიდან ბოლომდე ერთგვარია; აქ ჩვენ გვხვდება ერთიდაიგივე აზრები, ერთიდაიგივე სტერეოტიპული წინადადებანი და ფრაზები, ერთიდაიგივე სურათები და ადგილები. ამასვე გვიკარნახებს ჩვენ ერთობა ლიტერატურული წყაროებისა ორივე ნაწილში და მათი ერთიდაიგივე მეთოდით გამოყენება“[1].

გარდა ამისა, ვახტანგ გორგასალის ისტორიის მიკუთვნებას ლეონტი მროველისათვის, კ. კეკელიძის აზრით, გვიკარნახებს გამოთქმა „ვახტანგისამდე“ და „ვახტანგისითგან“. სახელდობრ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ასე იწერება: „წიგნი ესე ქართველთა ცხორებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამით-ჟამად, ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან“ (მარიამისეული ნუსხა, 437, გვ. 215). კ. კეკელიძეს მოჰყავს იმავე „ქართლის ცხოვრებიდან“, იმავე ჯუანშერის შრომიდან იმის მაგალითები, რომ გამოთქმა „ვახტანგისითგან“ გაგებულია exclusive, და, მაშასადამე, ამითაც მტკიცდება, რომ რედაქტორის ანდერძში „ვახტანგ მეფისითგან“ ნიშნავს „ვახტანგის შემდეგ“, ხოლო ვახტანგის ისტორია უკვე წინა თხზულებას, ლეონტი მროველის შრომას, ეკუთვნის და არა ჯუანშერისასო.

1923 წელს, როდესაც კეკელიძე პირველად სწერდა ამ საკითხზე[2], ეს მეორე საბუთი მას დამაჯერებლად ეჩვენებოდა. ხოლო 1941 წელს „ქართული ლიტერატურის ისტორიაში“ მას ეს საკითხი გარდამწყვეტად არ მიაჩნია: „ფრაზები — ვახტანგისამდე და ვახტანგისითგან — იმდენად ბუნდოვანი და გაურკვეველია, რომ იმათგან რაიმე გადამწყვეტი დასკვნის გამოტანა შეუძლებელია. ამასთან მატიანის სხვა ანალოგიურ და პარალელურ ადგილებთან დაკავშირებით, არც შეიცავენ იმ აზრს, ვითომც ვახტანგის ისტორია უთუოდ ჯუანშერს ეკუთვნის“[3].

ჩვენ არაფერს ვიტყვით კ. კეკელიძის პირველ საბუთზე, „მეფეთა ცხოვრებასა“ და „ვახტანგის ისტორიას“ შორის არსებულ ლიტერატურულ მსგავსებაზე. ამგვარი მსგავსება, როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, შესაძლებელია არა მარტო ერთი მწერლის თხზულებებს შორის, არამედ სხვადასხვა მწერლის ნაწარმოებებს შორისაც. ამ საბუთის ძალა მეტი იქნებოდა, რომ მეორე საბუთიც ურყევი იყოს და რომ „ბუნდოვანი“ არ იყოს გამოთქმა „ვახტანგისამდე“ და „ვახტანგისითგან“. ამ საბუთის შესახებ კი შემდეგი უნდა ითქვას. გამოთქმა „-ითგან“ ქართულში, რასაკვირველია, ჰგულისხმობს inclusive, მაგალითად:

«სპარსთა დაიბანაკეს ვიდრე ცხენის ტერფითგან ჩალმართ» (ქ. ცხ. 179,20—21). რასაკვირველია, სპარსელები დაბანაკებული იყვნენ ცხენის-ტერფში, ე. ი. ცხენის ტერფი inclusive.

«ნაწილად ძმათა შენთა მიმიცემია ტასის-კარითგან და წუნდითგან ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე» (ქ. ცხ. 203, 10—20). აქ ტაშის-კარი და წუნდა, რასაკვირველია, inclusive, ხოლო სომხეთი და საბერძნეთი exclusive.

---

[1] კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I², 1941. გვ. 214; I³, 1951, გვ. 217.

[2] კ. კეკელიძე, ვახტანგ გორგასლანის ისტორიკოსი: ჩვენი მეცნიერება, 1928, № 4—5, გვ. 19—20.

[3] კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I², 1941, გვ. 214; I³, 1951, გვ. 217.

«და მისცა ნაცვლად ჯავახეთი ფარავნითგან მტკურამდე... ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა» (ქ. ცხ. 205, 15—17).

ასეც ფიქრობდა ივ. ჯავახიშვილი და არც დაუსვამს საკითხი იმაზე, თუ რას ნიშნავს გამოთქმა „ვახტანგ მეფისითგან“, მით უმეტეს რომ მას ხელთ ჰქონდა ის მკვეთრი ნიშანი, რომ ვახტანგ გორგასალის ისტორია „ქართლის ცხოვრებაში“ ცალკე სათაურით იწყება[1]: „ცხორება (A + და მოქალაქობა) ვახტანგ გორგასლისა, მშობელთა და შემდგომად თჳთ მის დიდისა და ღმრთისმოყუარისა მეფისა“. თუ ეს თხზულებაც ლეონტი მროველსვე ეკუთვნის, რით აიხსნება, რომ მას თავის „მეფეთა ცხოვრებაში“ არც ერთი სხვა მეფის ისტორიისათვის ცალკე სათაური არ გაუკეთებია.

ანასეულ ნუსხას ერთგვარი გარკვეულობაც შეაქვს „ბუნდოვან“ გამოთქმაში „ვახტანგ მეფისითგან“. ამის ნაცვლად იქ სწერია: «ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან» (ქ. ცხ. 248, 13; ანას. 159, 30). მართალია, ძველი ქართული სალიტერატურო ენის იმ სტილისტიკური ნორმების მიხედვით, რომლებიც ჩვენთვის ცნობილია, ეს წინადადება გამოთქმით „ვახტანგ მეფისა“ გამართულად არ გვეჩვენება, მაგრამ ამის დამწერის აზრი გასაგებია: მისი აზრით ჯუანშერ ჯუანშერიანი ვახტანგ მეფის ისტორიის აღმწერია: «ხოლო ვახტანგ მეფისა... აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან», ხოლო შუაში ურთავს «ვიდრე აქამომდეო»[2].

„ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობით დაინტერესებულა აგრეთვე ერთი ძველი რედაქტორთაგანი, რომელიც ანასეული ნუსხის გადამწერის ანდერძის წინ წერს: „ცხორება და მოქცევა ქართლისა, და მოთხრობა ნათესაობისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ მოვიქეცით და მოვიღეთ სჯული ქრისტეანობისა და ვიცანთ ღმერთი, ისმინეთ აღწერილი აბიათარისი“ (ქ. ცხ. 363, 20—23). ეს რედაქტორი თვით „ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე არას ამბობს; ამბობს მხოლოდ მისი ერთ-ერთი ძეგლის შესახებ, რომ იგი აბიათარს ეკუთვნის. უნდა ვიფიქროთ, რომ ის ამ შენიშვნით ვილაცას ეკამათება, ვინაიდან ის შრომა, რომელსაც ის აბიათარს მიაწერს, არის ლეონტი მროველისად აღიარებული „მეფეთა ცხოვრება“ და „ქართლის მოქცევა“[3].

§ 14. ვახტანგის „მეცნიერ კაცთა“ მუშაობა. „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის ისტორია, არსებითად, ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობით უნდა დავიწყოთ. მართალია, „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობისა და მის შემდგენელთა შესახებ წინათაც

---

[1] ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, I გამოცემა, ტფილისი 1916, გვ. 127; II გამოცემა, ტფ. 1921, გვ. 186.

[2] ანასეული ნუსხის ეს ვარიანტი „ვახტანგ მეფისა“ მხედველობაში არა აქვთ მიღებული არც ივ. ჯავახიშვილს და არც კ. კეკელიძეს, თუმცა ივ. ჯავახიშვილი ანასეულ ნუსხას იცნობდა და იყენებდა, მაგრამ ეს ადგილი მას შეცდომით ამოუკითხავს ასე: «ვახტანგ მეფისაგან ვიდრე აქამომდე». ხელნაწერში გარკვევით სწერია „მეფისა“; შეცდომა, ჩვენის აზრით, აიხსნება იმით, რომ „მეფისა“ კი ამოიკითხა, მაგრამ ყველა დანარჩენი ნუსხის „მეფისითგან“-მა, რომელიც ივ. ჯავახიშვილმა ზეპირად იცოდა, უნებურად „გან“ მიამატებინა „მეფისა“-სთვის.

[3] პ. ინგოროყვას აზრით აბიათარის თხზულება ეს არ არის. ის სხვა შრომა იყო და დღეს დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს. პ. ინგოროყვა წერს: „ანა-დედოფლისეულ ხელნაწერში დაცულია ცნობა ერთი ძველ-ქართული საისტორიო თხზულების შესახებ, რომელიც ასეთს სათაურს ატარებდა: „ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა, და მოთხრობა ნათესავობისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ... აღწერილი აბიათარისი“. ტექსტი ამ საისტორიო თხზულებისა დაკარგულია, ამის გამო ნაწარმოების ხასიათი და თარიღი გაურკვეველი რჩება“.. (შენიშვნაში): „ეს რასაკვირველია არ ნიშნავს, რომ აქ დასახელებული ნაწარმოები უშუალოდ აბიათარის მიერ იყო დაწერილი. ისევე, როგორც ნინოს სახელის ზედწერილით ქვეყნდებოდა თხზულებანი შემდეგ ხანაში, ასევე შესაძლოა ეს თხზულებაც შემდეგ ხანაში იყო გამოქვეყნებული აბიათარის სახელის ზედწარწერით“ (პ. ინგოროყვა, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა: „მნათობი“ 1939, № 4, გვ. 107—108, უფრო დაწვრილებით აბიათარზე იქვე გვ. 137—138).

უფიქრიათ და ზოგიერთი მოსაზრებები გამოუთქვამთ. მაგრამ ეს, რასაკვირველია, „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლას არ წარმოადგენდა.

თუ რა მუშაობა ჩაატარეს ვახტანგის სწავლულმა კაცებმა, ამის შესახებ ნათქვამია ე. წ. წინასიტყვაობაში, რომელიც წინ უძღვის ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ნუსხას, რომელსაც კი შერჩა წიგნის პირველი ფურცლები.

წინასიტყვაობა

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყუნილ იყო,. რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისმან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისმან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა, საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები პოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყუნილ იყო, განმართეს. და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღწერეს.

ამ წინასიტყვაობაში აღნიშნულია, რომ XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის „ქართლის ცხოვრებას“ ორი ნაკლი ჰქონდა:

1) ტექსტი დამახინჯებული იყო გადამწერთა წყალობით («განრყუნილ იყო... მწერალთა მიერ») და

2) ბოლო საუკუნეების ისტორია აღარ შეუტანიათ „ქართლის ცხოვრებაში“, რადგან დროთა-აშლილობამ ამის საშუალება მოსპო («ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო»).

მაშასადამე, საჭირო იყო ამ ორი ნაკლისათვის მოევლოთ: ა) დამახინჯებული ადგილები უნდა შეესწორებინათ და ბ) ბოლო საუკუნეების ისტორია დაეწერათ. ამ მიზნით, ნათქვამრა წინასიტყვაობაში, ვახტანგ VI-მ[1] შეკრიბა «მეცნიერნი კაცნი» და მათ დაავალა „ქართლის ცხოვრების“ განახლება. იმ ორი ამოცანის შესასრულებლად, რომლებიც მეცნიერ კაცთა წინაშე იდგა, საჭირო გახდა შემდეგი სამუშაოების ჩატარება:

1) დაძებნეს და მოაგროვეს „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები («ქართლის ცხოვრებაები»), შეაჯერეს ვარიანტული სხვაობანი და დამახინჯებული ადგილები გაასწორეს («შეამოწმეს და რომელი განრყუნილ იყო განმართეს»);

2) რადგანაც ბოლო საუკუნეების ისტორია არ ყოფილა შეტანილი ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“, ვინაიდან ჟამთა სიავისა გამო (მონღოლთა შემოსევის და ამით გამოწვეული გაჭირების გამო) აღარ უწერიათ, მეცნიერმა კაცებმა შეკრიბეს სიგელგუჯრები («გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი»), გამოიყენეს აგრეთვე სხვა წყაროებიც, სათანადო ეპოქების სომეხთა და სპარსთა „ისტორიებიც“ და ისე დაწერეს ბოლო საუკუნეების ისტორია. («და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღწერეს»).

ამგვარად, არავითარი ეჭვი არ შეიძლება გვქონდეს, რომ მეცნიერ კაცთა კომისიამ ორგვარი სამუშაო ჩაატარა: ერთი მხრით ძველი „ქართლის ცხოვრების“ დამახინჯებული ადგილები გაასწორა («განმართეს»), ხოლო მეორე მხრით ბოლო საუკუნეების ისტორია დაწერა («აღწერეს»[2]), რადგან ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“ თხრობა

[1] წინასიტყვაობაში სწერია «მეხუთემან ვახტანგ», რადგან პირველი ვახტანგი (ვახტანგ გორგასალი), როგორც არა ბაგრატიონი, სათვალავში არაა მიღებული.

[2] უნდა გვახსოვდეს, რომ ტერმინოლოგიურად „აღმწერელი“ ისტორიის (პროზული ნაწარმოების) დამწერს ეწოდება.

წყდებოდა გიორგი ბრწყინვალის მეფობაზე (XIV ს. დასაწყისი), ახლად დასაწერი იყო XIV—XVII საუკუნეების ისტორია.

ეს ორივე დავალება მეცნიერ კაცთა კომისიას პირნათლად შეუსრულებია. დღეს ჩვენ სრული საშუალება გვაქვს დავადგინოთ, თუ რა გააკეთა ამ კომისიამ, რადგან ჩვენ მოგვეპოვება ორგვარი „ქართლის ცხოვრება“,—ძველი და ახალი; მოგვეპოვება ის „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც განმართეს და აღწერეს ვახტანგის მეცნიერმა კაცებმა (ეს არის „ახალი ქართლის ცხოვრება“); ჩვენ ხელთაა ის „ქართლის ცხოვრებაც“, რომელიც ვახტანგამდე არსებობდა (ეს არის „ძველი[1] ქართლის ცხოვრება“). „ძველისა“ და „ახლის“ შედარება ერთიმეორესთან ცხადად გამოავლენს მეცნიერ კაცთა ნამოღვაწარს.

ე. თაყაიშვილმა (Описание II, 34—114) ვრცლად მიმოიხილა „ქართლის ცხოვრების“ ის ნუსხები, რომლებიც მეცნიერ კაცთა მიერ შესრულებული რედაქციული მუშაობის შედეგად არის მიღებული, ე. წ. ვახტანგისეული ნუსხები, და დაადგინა, რომ ამ ნუსხებს ახასიათებს:

1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით;
2) ძველი ტექსტის დამახინჯებული ადგილების შესწორება-შევსება;
3) დემეტრე I-ისა და დავით დემეტრეს ძის ისტორიის ჩართვა;
4) ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვაობა;
5) „ქართლის ცხოვრების“ შევსება XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიით.

ე. თაყაიშვილის გამოკვლევა 1906 წელსაა დაწერილი; მაშინ ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის მხოლოდ ერთი ნუსხა (მარიამ დედოფლისეული „ქართლის ცხოვრება“) იყო ცნობილი და მეცნიერ კაცთა ნამუშევრის შეფასება მხოლოდ ამ ნუსხასთან შედარებით შეიძლებოდა: რაც „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში მოიპოვებოდა და მარიამისეულ ნუსხაში არ იყო, ის მიჩნეული იყო მეცნიერ კაცთა მიერ შემოტანილ დამატებად და შესწორებად. 1906 წლის შემდეგ აღმოჩენილ იქმნა კიდევ სამი ნუსხა, რომლებიც წარმოგვიდგენენ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციით, ე. ი. სამი ნუსხა ძველი ქართლის ცხოვრებისა“: ანასეული (1913 წ.), ჭალაშვილისეული (1923 წ.) და მაჩაბლისეული (1942 წ.). ამ ნუსხების მოპოვებამ ახალი ის შეგვძინა, რომ ამიერიდან ჩვენ მხოლოდ-და-მხოლოდ ვახტანგის მეცნიერ კაცებს ვერ მივაწერთ იმ შესწორებებს, რომლებსაც აქამდე ვაწერდით მათ. ამ შესწორებათა თუ დამატებათა ერთი ნაწილი უკვე „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მოიპოვება.

მეცნიერ კაცთა ნამუშევარი შეაფასა და „ახალი ქართლის ცხოვრების“ რაობა დეტალურად და, საერთოდ, სრულიად მართებულად გაარკვია დოც. ქ. გრიგოლიამ თავის სადოქტორო დისერტაციაში „ახალი ქართლის ცხოვრება“ (თბ. 1954 წ., გვ. 364), მაგრამ მეცნიერ კაცთა აქტივში, რომელიც თავისთავადაც მდიდარი და გრანდიოზულია, მან შეიტანა ისიც, რაც მხოლოდ მას არ ეკუთვნის. ჩვენს ნარკვევში „ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი“[2] ჩვენ შევეცადეთ დაგვემტკიცებინა, „რომ უკვე XV—XVII საუკუნეთა ნუსხებში მოიპოვება ზოგიერთი ის შესწორება და შევსება, რომელიც XVIII საუკუნის ნუსხებს ახასიათებს“ (იხ. გვ. XLVI). ასე, მაგალითად, არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ მეცნიერმა კაცებმა დიდი ამაგი დასდეს მკითხველს, რომ

[1] ამ ცნებათა („ძველი“ და „ახალი“) შინაარსი სწორად აქვს გარკვეული დოც. ქ. გრიგოლიას (დასახ. ნაშრ. გვ. 279—286).

[2] დაბეჭდილია გამოცემაში „ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა“. თბ. 1942, გვ. XXXV—XLVIII.

საბოლოო სახე მისცეს „ქართლის ცხოვრების“ გარეგნულ გაფორმებას ტექსტის ცალკე თავებად დაყოფით, მეფეთა მიხედვით ამ თავების დასათაურებით და ფურცელთა გვერდებისათვისაც დასათაურების შემოღებით, რაც ძალიან აადვილებდა წიგნის კითხვას. მაგრამ ანასეული ნუსხის შესწავლამ დაგვანახა, რომ მეფეთა მიხედვით თავებად დაყოფა ტექსტისა უკვე XV საუკუნეში სცოდნიათ. ასე, ანასეულ ნუსხაში უკვე მოიპოვება იმავე ადგილებში, სადაც ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში ცალკე თავები იწყება, წითლით დაწერილი შემდეგი სათვალავი:

თერთმეტი (ე. ი. მეთერთმეტე მეფენი ბარტამ და ქართამ, გვ. 44, 1), ცამეტი (ე. ი. მეცამეტე მეფე, გვ. 45, 3), თექუსმეტი (54, 7), ჩჳდმეტი (54, 14), თურამეტი (55, 1), ცხრამეტსა (58, 1), ოცსა (58, 13), ოცდაერთსა (58, 15), ოცდაორსა (59, 1), ოცდასამსა (59, 3).

როგორც ჩანს, ოცდასამი მეფობის ფარგლებში ტექსტი დასათაურებელი იყო, ხოლო, თუ თავში აკლია (ათი სათაური) და შიგა-და-შიგაც ხარვეზია, ეს უნდა მიეწეროს A ნუსხის დაზიანებულობას. მაგრამ დოც. კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა ს ანასეული ნუსხის ეს ჩვენება არაფრად მიაჩნია და ის წერს: „პატივცემული პროფესორის მითითება აქ მაინც მართალი არ არის: ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ა ნ ა ს ე უ ლ ნუსხაში ტექსტის დაყოფა და მეფეთა ზეობის მიხედვით დასათაურება არსად მოგვეპოვება; ამის მიხედვით იქ ტექსტი არსად დაყოფილი არ არის. იქ მხოლოდ მეფეთა სათვალავია სტრიქონებს შუა ჩაწერილი და ისიც დასაწყის ნაკვეთში — ასფაგურ მეფემდე. მირიან მეფიდან (IV ს.) მოკიდებული კი ბოლომდე არსად არც ეს სათვალავია წარმოდგენილი. ხოლო ის გარემოება, რომ აღნიშნული სათვალავი ასფაგურ მეფეზე წყდება, თავის მხრივ, იმაზე მიგვითითებს, რომ ანასეულ ნუსხაშიაც ჩვენ მხოლოდ წარმართ მეფეთა აღნუსხვასთან უნდა გვქონდეს საქმე სწორედ ისე, როგორც ამას „მოქცევა ქართლისაჲში“ აქვს ადგილი. რაც შეეხება ტექსტის მეფეთა ზეობის მიხედვით დაყოფა-დასათაურებას, ეს, უეჭველია, ვახტანგისეული რედაქციის დამახასიათებელი ნიშანია და არავითარი განმეორება აქ არ არის“ (დასახ. ნაშრ. გვ. 214—215).

ჩვენ არ გვეგონა, რომ ანასეული ნუსხის ისეთი მკვეთრი ჩვენება, როგორიც არის წითლით ცალკე თავების გამოყოფა სწორედ იმ ადგილას, სადაც ვახტანგისეულ ნუსხებში ცალკე თავები იწყება, და სწორედ იმ სათვალავით, როგორიც ვახტანგისეულ ნუსხებში, — რომ ასეთი მკვეთრი ჩვენება საკამათო გახდებოდა. ის ჩვენი დაკვირვება 1942 წელს გამოვაქვეყნეთ, ხოლო მის შემდეგ, წინამდებარე გამოცემისათვის ნუსხებზე მუშაობის დროს, ჩვენ მოვიპოვეთ დამატებითი მასალა ჩვენი დებულების გასამაგრებლად.

გამოირკვა, რომ მეფეთა ისეთივე სათვალავი, როგორიც A ნუსხაშია, მოიპოვება აგრეთვე C ნუსხაშიც. გარდა ამისა სრულიად ეჭვმიუტანლად გაირკვა, რომ თვით A ნუსხასაც მეფეთა სათვალავი მოეპოვება არა მარტო ზემოთ მოყვანილ 23 მეფის ფარგლებში, არამედ ამის შემდეგაც, ქრისტიან მეფეთა აღნუსხვაშიც. სახელდობრ:

1) ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებამ, რომ ანასეულ ნუსხაში არჩილ I-ის გარდაცვალების მომთხრობ ტექსტში უცნაურად არის ჩაჩხირული სიტყვა „ც ხ რ ა ს ა“:

«ხოლო ამან არჩილ მეფემან ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა.. და მოკუდა ც ხ რ ა ს ა. და დაჯდა მის წილ ძე მისი მირდატ» (ანას. გამოც. გვ. 92, 5; ახალი გამოც. გვ. 143, სქოლიო 1).

უცნაური იყო აგრეთვე A ნუსხაში სათვალავი 12, 13 და 14 და ამ სათვალავთა შერწყმა ტექსტში და მის გაუგებრად დამახინჯება:

«და მოკუდა დაჩი **თორმეტისა** წლისა» (ანას. გამოც. გვ. 140, 26; ახ. გამოც. გვ. 205, 19 შენ.).

«დაჯდა ძე მისი ბაკურ, და მოკუდა ბაკურ **ცამეტისა** წლისა» (ანას. გამოც. გვ. 140, 27; ახ. გამოც. გვ. 206, 2 შენ. და სქოლიო 3).

«მოკუდა ფარსმან **თოთხმეტისა** წლისა» (ანას. გამოც. გვ. 141, 8; ახ. გამოც. გვ. 207, 4 შენ. და სქოლიო 2).

გარდა იმისა, რომ თვალში ეცემა ადამიანს ის, რომ სამი, ერთიმეორის მომდევნო მეფე გარდაცვლილა 12, 13 და 14 წლისა (სწორედ თითო წლით მეტი ასაკისა), თავისთავადაც უცნაური იყო ის, რომ მეფე გარდაიცვალა 12 წლისა, 13 წლისა ან 14 წლისა. მაგრამ, ჩანს, ასე ეწერა „ძველი ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებში, რომლებიც ხელთ ჰქონიათ მეცნიერ კაცებს, და მათ უცდიათ რამენაირად გარკვეულიყვნენ ამ უცნაურობაში. ამიტომაც არის, რომ ვახტანგისეულ ნუსხებში ზემოთ მოყვანილი ტექსტების ნაცვლად იკითხება:

«და იმეფა დაჩი თ ო რ მ ე ტ წელ და მოკუდა დაჩი მეფე» (205, 19 შენ.).

«ესრეთ მეფობდა ა თ ც ა მ ე ტ წელ და შემდგომად ამისა მოკუდა ბაკურ მეფე» (206, 2 შენ.).

«ხოლო ამან ფარსმან მეფემან იმეფა ა თ ო თ ხ მ ე ტ წელ და მოკუდა მეფე ფარსმან» (207, 4 შენ.).

მაშასადამე, მეცნიერ კაცებს უცნაურად მოეჩვენათ, რომ მეფე დაჩი მოკვდა 12 წლისა, ბაკური მოკუდა 13 წლისა, ხოლო ფარსმანი 14 წლისა, და მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ხელნაწერებში ივარაუდეს დამახინჯება და თითქოს აღადგინეს ნამდვილი შინაარსი, რომ დაჩი 12 წლისა კი არ გარდაიცვალა, არამედ 12 წელი იმეფა; ბაკურმაც 13 წელი იმეფა და ფარსმანმა — 14. ვერც ამათ შეამჩნიეს ეს უცნაური დამთხვევა, რომ სამი ერთიმეორის მომდევნო მეფე მეფობს თითო წლით მეტს წინამორბედ მეფეზე.

ჩვენთვის აშკარაა, რომ ეს სათვალავები აღნიშნავენ მე-9 მეფეს, მე-12 მეფეს, მე-13 მეფეს და მე-14 მეფეს, ე. ი. ანასეულ ნუსხას მეფეთა სათვალავი ჰქონია არა მარტო წარმართ მეფეთა აღნუსხვაში, არამედ ქრისტიან მეფეთა მიხედვითაც დაუსათაურებია „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი. მართლაც, პირველ ქრისტიან მეფედ თუ ჩავთვლით მირიანს, მე-9 იქნება მირდატი, მე-12 — დაჩის შემდეგ, მე-13 — ბაკურის შემდეგ და მე-14 — ფარსმან V-ის შემდეგ.

1. მირიანი	8. არჩილი
2. ბაქარი	9. მირდატ V
3. მირდატი	10. ვახტანგ გორგასალი
4. ვარაზ-ბაქარი	11. დაჩი
5. თრდატი	12. ბაკური
6. ფარსმავი	13. ფარსმანი V
7. მირდატი	14. ფარსმან VI.

ამის შემდეგ აღარ შეიძლება რაიმე ეჭვის შეტანა იმაში, რომ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მეფეთა სათვალავი წერებულა, მაგრამ ისე დამახინჯებულად ყოფილა, რომ მეფეთა სათვალავი მეფობის წელთა რაოდენობად მიუჩნევიათ.

2) მეფეთა სათვალავი შენარჩუნებული აქვს ჭ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ნუსხასაც. ჩვენ აქ იმას კი არ ვგულისხმობთ, რომ C-ს არშიაზე ვახუშტის ხელით არის მიწერილი: მ˜ფე ბაკურ, მ˜ფე ფარსმან და სხვ., არამედ იმას, რომ ტექსტისავე ხელით და შიგ ტექსტში, სადაც თავდება ერთის მეფობა და იწყება მეორისა, სწერია სათვალავი მეფეებისა. ასე, C-ში ვკითხულობთ:

204, 12: სუეტისაგან დაპყრობით. ი˜ა. და დაჯდა საყდარსა მისსა ძე მისი დაჩი.
205, 19: და მოკუდა დაჩი მეფე. ი˜ბ. და დაჯდა მეფედ...
206, 2: და მოკუდა ბაკურ. ი˜გ. და დაჯდა მეფედ ძე მისი ფარსმან,
207, 4: და მოკუდა ფარსმან. ი˜დ. და დაჯდა მეფედ...
215, 20: და მოკუდა ფარსმან. ი˜ე. დაჯდა მეფედ ძე მისი ბაკურ.
222, 9: და მოკუდა გურამ კურაპალატი. ი˜ზ. დაჯდა ძე მისი სტეფანოზ.
225, 6 ი˜ჱ; 228, 9 ი˜თ; 249, 2 კ˜ა.

ასეთი სისტემატური აღნიშვნა სათვალავისა, რასაკვირველია, შემთხვევითი არ შეიძლება იყოს: ორ უძველეს ნუსხაში (AC) მეფეთა სათვალავის აღნიშვნა სწორედ იმ ადგილას, სადაც ვახტანგისეულ ნუსხებში მოიპოვება სათაურები, მოწმობს იმას, რომ იდეა მეფეთა ზეობის მიხედვით ტექსტის დაყოფისა და დასათაურებისა ვახტანგის მეცნიერ კაცებს არ ეკუთვნის: მათ ეკუთვნის მხოლოდ ამ იდეის სრულყოფილად ხორცშესხმა.

ამგვარად, ვახტანგის წინადროინდელი ნუსხების (AC) აღმოჩენის შემდეგ ნათელი ხდება, რომ „ქართლის ცხოვრების“ დაყოფა თავებად უკვე XV—XVI საუკუნეებშიც სცოდნიათ.

იგივე უნდა ვთქვათ დემეტრე I-ისა და მისი ძის დავითის ისტორიის ჩართვის შესახებაც. AC ნუსხების აღმოჩენამდე არსებობდა აზრი, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ არ მოიპოვებოდა დემეტრეს და დავითის მეფობათა ისტორია და რომ ვახტანგის კომისიამ «составила краткие тексты из общих фраз и кратких упоминаний об них в конце царствования Давида Возобновителя и в начале царствования Георгия III»[1]. ახლა კი ცხადია, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავითის ისტორია და ის ეკუთვნოდა ლაშა გიორგის-დროინდელ მემატიანეს. ვახტანგისეულ ნუსხებში დემეტრეს და დავითის ისტორია იმგვარადვეა აღწერილი, როგორც ლაშა გიორგის-დროინდელ მატიანეში, რომელიც ანასეულ ნუსხაშია ბოლოში დართული (იხ. ქვემოთ, გვ. 365—366, 15), ე. ი. ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანიდან ვახტანგის მეცნიერ კაცებს ამოუღიათ დემეტრეს და დავითის ისტორიის შემცველი ნაწილი, ხოლო მომდევნო ხანის (გიორგი III-ისა, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის) ისტორიისათვის გამოუყენებიათ თამარ მეფის ისტორიკოსთა თხზულებები და ჟამთააღმწერლის ნაწარმოები. ვახტანგის მეცნიერ კაცებზე ადრე ასევე მოქცეულა ქალაშვილისეული ნუსხის რედაქტორი, რომელსაც ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანიდან ამოუღია დემეტრე I-ისა და მისი ძის დავითის ისტორიის შემცველი ტექსტი, ხოლო ცოტა უფრო მეტი მოცულობით, ვიდრე მეცნიერ კაცებს (367, 6 გვერდამდე), გიორგი III-ისა და თამარის ხანისათვის კი გამოუყენებია ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულება.

ვახტანგის კომისიის მეცნიერი კაცების დამსახურება უამისოდაც დიდია „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლისა და მისი ტექსტის გამართვა-შევსების საქმეში.

„ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შევსება წარმოებდა საუკუნეთა მანძილზე, იგი დაწყებულია, ყოველ შემთხვევაში, XV საუკუნიდან და გრძელდებოდა თვით XIX საუკუნემდე, თეიმურაზ ბატონიშვილამდე. „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს შეჰქონდათ ესა თუ ის ტექსტუალური შესწორება, ან ჩაურთავდნენ ხოლმე ამა თუ იმ ახალ ტექსტს; ყოველ რედაქტორს ხელთ ჰქონდა თავის წინამორბედთა ნუსხები, რომელთა ტექსტებს ის, თავისი შეხედულებისდა მიხედვით, შერწყამდა ხოლმე; ხშირად მას ჰქონდა წინანდელ რედაქტორთა მიერ დართული კომენტარებიც, რომელთაც საკუთარ კომენტარებსაც დაურთავდა ხოლმე.

ასეთი რედაქტორის ხელი მოჩანს ყველა ნუსხაში, როგორც „ძველი“ ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში. ჩვენ ზედმეტად მიგვაჩნია ამის დამამტკიცებელი საბუთების მოყვანა, ვინაიდან ქვემოთ დაბეჭდილი ტექსტის ყოველ გვერდზე მკითხველი ადვილად იპოვის ასეთ საბუთებს. აი, თუნდაც სახელდახელოდ აღებული მაგალითი:

203, 1-2: «ხოლო ბერძენთა მეფე, სიმამრი ვახტანგისი, მოკუდა, და დაჯდა მეფედ ზენონ, ძე მისი»

---

[1] Е. Такайшвили, Описание рукописей... II, 67; აგრეთვე გვ. 87 და 113

ამ მაგალითზე შეგვიძლია ნათლად წარმოვიდგინოთ რედაქტორთა მუშაობის სხვადასხვა სახე და გავითვალისწინოთ ამ მუშაობის ცალკეული შესაძლებელი საფეხურები:

1) «ზ ე ნ ო ნ»-ის მიხედვით გამოიყოფა ნუსხათა ორი ჯგუფი: ვახტანგის წინადროინდელი ACMm, და ვახტანგისეული (V):

V: დაჯდა მეფედ ზ ე ნ ო ნ, ძე მისი.
ACMm-ს აკლია «ზენონ».

მაგრამ ნიშნავს ეს იმას, რომ «ზ ე ნ ო ნ» დაუმატეს ვახტანგის კომისიის მეცნიერმა კაცებმა? არა. ვახტანგის მეცნიერ კაცებს შეიძლება ჰქონოდათ ისეთი ძველი ნუსხა, რომელშიც ეწერა «ზენონ». რომ ეს მართლაც ასე ყოფილა, ჩანს იქიდან, რომ «ზენონ» სწერია „ქართლის ცხოვრების“ სომხურ თარგმანში (a), რომლის XIII საუკუნის ხელნაწერი ჩვენ ხელთაა. ჩანს, «ზენონ» ეწერა „ქართლის ცხოვრების“ იმ ძველ, XII—XIII საუკუნის ნუსხაში, რომელიც ხელთ ჰქონდა სომეხ მთარგმნელს.

2) თვით ACMm-ში ეს ტექსტი ერთნაირად არ არის:

A: დაჯდა ძე მისი
C: დაჯდა ძე მისი მეფედ
Mm: დაჯდა მეფე ძე მისი
Va: დაჯდა ზენონ ძე მისი მეფედ.

როგორც ვხედავთ, თვით „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მოჩანს ცალკე რედაქტორთა ხელი: სამივე რედაქტორს (A, C, Mm) თავისებურად გაუმართავს ტექსტი.

3) არც ვახტანგისეულ ნუსხებშია ერთგვარობა. რახან XVIII საუკუნის ნუსხაში ეწერა, რომ ბერძენთა მეფეს, რომელიც ახლად ავიდა ტახტზე თავისი მამის გარდაცვალების შემდეგ, ერქვა ზ ე ნ ო ნ ი, ერთ-ერთი რედაქტორი ამ საუკუნისა დაინტერესებულა იმით, თუ რა ერქვა ზენონის მამას, ე. ი. ვახტანგ გორგასალის სიმამრს. რედაქტორს უძებნია წიგნებში და გაურკვევია, რომ ზენონის მამას ეწოდება „ლ ე ო ნ“, რაც სინამდვილეს შეეფერება. და აი, ის წერს არშიაზე:

«ვახტანგის სიმამრი ლ ე ო ნ მ ა კ ე ლ ი» (გვ. 203, სქოლიო 1).

ეს სწერია უძველეს ვახტანგისეულ ნუსხაში (R). მაგრამ ზენონის მამის სახელით დაინტერესებულა სხვა, უფრო გვიანი რედაქტორიც. ჩვენ ვერ ვიტყვით, მან ეს R-ის რედაქტორისაგან ისესხა, თუ დამოუკიდებლად დაძებნა წიგნებში, მაგრამ იმავე ბიზანტიელ კეისარზე მარგინალური შენიშვნა აქვს ბარათაშვილისეული ნუსხის (b) რედაქტორსაც, თუმცა სულ სხვა ადგილას:

«პირველი მეფობა ლ ე ო ნ მ ა კ ე ლ ი ს ა» (გვ. 146, სქოლიო 2).

ამგვარად, რედაქტორის ხელი მოჩანს „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში, როგორც „ძველი“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში. მაგრამ რამდენადაც ვახტანგის კომისიის მეცნიერი კაცების მუშაობა ორგანიზაციულად ფართოდ დაგეგმილ საქმიანობას წარმოადგენდა, რასაკვირველია, მათ ნამუშევარში ჩვენ ვხედავთ შეუდარებლად მეტ წარმატებას, ვიდრე ცალკეული ნუსხების ინდივიდუალურ რედაქტორთა ნამუშევარში.

ვახტანგის კომისიის მეცნიერ კაცებს ხელთ ჰქონდათ უთუოდ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ისეთი ნუსხები, რომლებიც ჩვენთვის ჯერჯერობით დაკარგულია და რომლებშიც მეცნიერმა კაცებმა კარგი ვარიანტები ამოიკითხეს. ამიტომ არის, რომ, თუმცა ჩვენი გამოცემის ძირითად ტექსტს საფუძვლად უდევს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები (ACMm), მაგრამ მთელ რიგ შემთხვევებში, როგორც მკითხველი დაინახავს ქვემოთ დაბეჭდილი ტექსტუალური აპარატიდან, ჩვენ უპირატესობა მივაკუთვნეთ მეცნიერი კაცების წაკითხვას, ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხათა ვარიანტებს.

§ 15. ჩანართები. ცალკე დგას ჩანართთა საკითხი. აქ უნდა აღვნიშნოთ ის დიდი ღვაწლი, რომელიც დასდეს მეცნიერმა კაცებმა ჩვენს საზოგადოებას ისტორიოგრაფიული გათვითცნობიერების საქმეში. ჩანართთა ძირითადი ნაწილი წარმოადგენს იმ ქართველთა „ცხოვრებებს", რომლებიც გამოჩენილი მოღვაწეები იყვნენ: ქვეყნის თავისუფლებისათვის მებრძოლნი, ან იდეოლოგიურ ფრონტზე გამოჩენილი მოაზროვნენი.

„ქართლის ცხოვრებაში" შესატან „ცხოვრებათა" შემზადება არც ისე ადვილი საქმე იყო. თითოეული „ცხოვრება" კომისიას ან თვითონ უნდა შეემზადებინა, ან მისი დავალებით ვინმე მცოდნე პირს. რადგან კომისია სასწრაფოდ მუშაობდა „ქართლის ცხოვრების" ტექსტის გამართვაზე, ხოლო ჩასართავი „ცხოვრება" ყველა მზად არ იყო, კომისია თავისუფალ ფურცლებს სტოვებდა ხელნაწერში და მიუთითებდა, მაგალითად: «აქა წმიდის შუშანიკის ცხოვრება უნდა» (იხ. გვ. 216, სქოლიო 1), «წამება წმ. გობრონისი» (იხ. გვ. 264, სქოლიო 1 და 2). ამით აიხსნება, რომ XVIII საუკუნის ნუსხებში ბევრ ადგილას დაუწერელი გვერდები და ფურცლებია დატოვებული[1].

მეცნიერ კაცთა მიერ „ქართლის ცხოვრებაში" ჩართულია შემდეგი დამატებანი[2]:

1. ვრცელი ისტორია ქრისტეს კვართის მცხეთაში მოტანისა (გვ. 36—38).
2. ანდრია მოციქულის ქადაგება საქართველოში (გვ. 39—43).
3. პეტრე იბერიელის ცხოვრება და მოღვაწეობა (გვ. 132—135).
4. იოანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების ცხოვრება და მოღვაწეობა (გვ. 208—214).
5. მოკლე შენიშვნა დავით და კონსტანტინეზე (235, 14-15: «ხოლო ამანვე ყრუმ შეიპყრა და აწამა წმიდა დავით და კოსტანტინე, რომელთა წამებასა ვრცელად მოგჳთხრობს ცხოვრება მათი»).

ამ ჩანართთა შორის ამჟამად ჩვენთვის საგულისხმოა პირველ რიგში **პეტრე იბერიელის** „ცხოვრება და მოღვაწეობა". მეცნიერ კაცთა ხელიდან გამოსულ იმ ნუსხაში, რომელსაც რუმიანცევისეული ნუსხა (R) ეწოდება, მოიპოვება მეტად საყურადღებო ანდერძ-მინაწერი:

«წმიდაო პეტრე, მეოხ ეყავნ წინაშე ღ̃თისა ბატონიშვილს ვახტანგს მეუღლით, მით და ასულითურთ, რომელმან მოჰოვნებულ ყო ცხორება ესე შენი და მცირედი აღაწერინა წიგნსა ამას შინა, არამედ სრულიად არა აღიწერებოდა სიდიდითა»[3].

ამ მინაწერიდან ჩანს, რომ ვახტანგს ჯერ კიდევ უფლისწულობაში (მაშასადამე, 1703 წლამდე) გაუცია განკარგულება, რომ „ქართლის ცხოვრებაში" შეეტანათ „პეტრე იბერიელის ცხოვრება" შემოკლებით იმ ვრცელი „ცხოვრების" მიხედვით, რომელიც მაშინ არსებულა.

პეტრე იბერიელი, ერისკაცობაში მურმანოსი, „ქართლის ცხოვრებაში" ჩართული „ცხოვრების" მიხედვით, მძევლად იყო წაყვანილი ბიზანტიაში, სადაც კეისარ თეოდოსი მცირის კარზე ჩინებული განათლება მიიღო, «ისწავა ენა ბერძული და ასურებრივი, და ფილოსოფოსობა სრული, ვიდრე ყოველთა უკჳრდა». სამეფო კარზე მას ჰყავს მახლობელი კაცი, «საჳურისი ვინმე»; მასთან არის ის ახლო ურთიერთობაში, ერთად მსჯელობენ იმ საკითხებზე, რომლებიც აწუხებდა მაშინდელ მოწინავე საზოგადოებას. მათ არ აკმაყოფილებს მეფის კარზე არსებული პირობები სულიერი ცხოვრებისა, გარბიან იერუსალემში და იქ იწყებენ მოღვაწეობას; იქ ორივენი «აღკუეცილ იქმნნეს მონაზონებად: და უწოდეს მურვანოსს პეტრე, ხოლო საჳურისსა იოვანე, რომელთა ღუაწლნი და შრომანი გამოუთქმელ არიან. და აღაშენნეს მონასტერნი და ქსენონნი». შემდეგში პეტრე ეპისკოპოსადაც იქმნა არჩეული ქალ. მაიუმში. გარდაიცვალა პეტრე ღრმა მოხუცებულობაში.

---

[1] იხ. კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 216.

[2] ჩანართები ჩვენს გამოცემაში აწყობილია განსხვავებული შრიფტით.

[3] ამ ანდერძ-მინაწერს იმეორებს E-ნუსხაც.

ამ მოკლე ჩანართიდანაც ჩანს, რომ პეტრე გამოჩენილი მოღვაწე ყოფილა. ის ხანა, როდესაც პეტრე მოღვაწეობს, არის ხანა გააფთრებული ბრძოლისა იდეოლოგიურ ფრონტზე: მონათმფლობელური ფორმაციის კვდომისა და ფეოდალური ფორმაციის დადგომის მიჯნაზე იდეოლოგიურმა ბრძოლამ გარეგანი გამოხატულება ჰპოვა დიოფიზიტთა და მონოფიზიტთა მწვავე ბრძოლაში. პეტრე იბერიელი და მისი მეგობარი იოანე მონოფიზიტთა ბანაკში არიან, პეტრე — მონოფიზიტთა ბანაკის ერთი თვალსაჩინო მეთაურთაგანია. იმდენად გამოჩენილი პიროვნება იყო პეტრე, რომ, მიუხედავად 451 წლის ქალკედონის კრებაზე გამოტანილი დადგენილებისა მონოფიზიტთა წინააღმდეგ, მას არა თუ ხელი არ ახლეს, არამედ ეპისკოპოსადაც კი აირჩიეს. რომ პეტრე დიდი პიროვნება იყო, ჩანს იქიდანაც, რომ მის გარშემო შემოკრებილი იყო დიდძალი ახალგაზრდობა, რომელთაგან რამდენიმე ცნობილი პროგრესული მოღვაწე იყო; ზოგიერთმა მათგანმა პეტრეს გარდაცვალების უმალვე დასწერა ვრცელი მიმოხილვა მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობისა. რამდენიმე მიმოხილვა ჩვენამდისაც არის მოღწეული. ერთი მათგანი, რომელიც ბერძნულად იყო დაწერილი პეტრეს მოწაფის იოანე რუფუსის მიერ V საუკუნის ბოლო წლებში თუ VI საუკუნის დასაწყისში, ძალიან დაწვრილებით აგვიწერს პეტრეს და იოანეს ცხოვრებასა და მოღვაწეობას[1].

ამჟამად ჩვენი ინტერესი პეტრე იბერიელის პიროვნებისადმი გააცხოველა გერმანელი მეცნიერის, ბელგიის აკადემიის წევრის და ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორის ერნესტ ჰ ო ნ ი გ მ ა ნ ი ს შრომამ[2], რომელიც ჩვენთვის ცნობილი გახდა მიმდინარე წელს. ერნ. ჰონიგმანი ამტკიცებს ამ შრომაში, რომ პეტრე იბერიელი არის ავტორი იმ თხზულებებისა, რომლებიც საფუძვლად დაედო საშუალო საუკუნეების ფილოსოფიას და რომელთა ავტორი აქამდე უცნობი იყო. ეს თხზულებები, რომლებიც შესდგება ოთხი ტრაქტატისაგან და ათი წერილისაგან, ცნობილი გახდა VI საუკუნის დასაწყისში და მიეწერებოდა დიონისე არეოპაგელს (ახალ აღთქმაში მოხსენებულ I საუკუნის ათენელ მოღვაწეს). მაგრამ XV საუკუნეში გამოირკვა, რომ ამ თხზულებათა ავტორს გამოყენებული აქვს, სხვა მასალებს შორის, V საუკუნის ფილოსოფოსის პროკლე დიადოხოსის შრომები, და მას აქეთ მკვლევარები ნამდვილი ავტორის ძებნაში იყვნენ, დროებით კი ავტორს იხსენიებდნენ „ფსევდო-დიონისეს" სახელით.

ბუნებრივია, რომ საშუალო საუკუნეთა ისტორიის მკვლევარები და ბიზანტინისტები დიდის ინტერესით იკვლევდნენ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის შრომებს, როგორც საშუალო საუკუნეთა საზოგადოებრივი აზრის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საფუძველს; მათი ავტორის ძებნაში შეისწავლეს ის წრე და გარემო, სადაც შეიძლებოდა წარმოშობილიყო ეს შრომები, და იმ დასკნას დაადგნენ XX საუკუნის დასაწყისში, რომ ფსევდო-დიონისეს სახელით ცნობილი შრომები შექმნილია ქალაქ ღაზის მოღვაწეთა წრეში.

1942 წელს პროფ. შ. ნ უ ც უ ბ ი ძ ე მ თავის მონოგრაფიაში **„Тайна Псевдо-Дионисия Ареопагита"** წამოაყენა დებულება, რომ ფსევდო-დიონისეს სახელით ცნობილი

---

[1] მისი ბერძნული დედანი დაკარგულია; დარჩენილია VI საუკუნეში შესრულებული სირიული თარგმანი, რომელიც 1895 წელს გამოსცა გერმანელმა მკვლევარმა R. Raabe-მ: Petrus der Iberer; ein Charakterbild zur Kirchen- und Sittengeschichte des 5. Jahrhunderts; syrische Uebersetzung einer um das Jahr 500 verfassten griechischen Biographie, hrsg. u. übers. von Richard Raabe. Leipzig 1895; გვ. 1—132 (გერმანული თარგმანი), გვ. 1—145 (სირიული ტექსტი).

[2] Pierre l' Ibérien et les écrits du Pseudo-Denys l' Aréopagite, par Ernest H o n i g m a n n, membre associé de l' Académie: Mémoires (Académie Royale de Belgique), tome XLVII, fascicule 3. Bruxelles 1952. ამ შრომის რუსული თარგმანი პროფ. შ. ნუცუბიძის შესავალი სტატიით და პროფ. შ. ნუცუბიძის და პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის შენიშვნებით დაიბეჭდა სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომებში", ტ. 59 (1955 წ), გვ. 1—78.

ტრაქტატების ავტორია პეტრე იბერიელი. ამ დებულების დასამტკიცებლად მოყვანილი
იყო სხვა საბუთებს შორის ის საბუთიც, რომ პეტრე იბერიელის „ბიოგრაფიაში" მოხსე-
ნებული შეხედულებები პეტრესი და მისი მეგობრის იოანესი ანალოგიურია იმ აზრე-
ბისა, რომლებიც ფსევდო-დიონისეს შრომებშია გატარებული, კერძოდ: ერთმანეთს
ემთხვევა ამ ორ თხზულებაში განვითარებული შეხედულებები ზეციური და ამქვეყნიური
იერარქიების შესახებ.

1952 წელს, შ. ნუცუბიძისაგან დამოუკიდებლად, ერნ. ჰ ო ნ ი გ მ ა ნ ი ც მივიდა იმ
დასკვნამდე, რომ პეტრე იბერიელი არის ავტორი ფსევდო-დიონისეს სახელით ცნობილი
შრომებისა. ჰონიგმანის ძირითადი საბუთი იგივეა, რაც შ. ნუცუბიძისა (ზეციური და
ამქვეყნიური იერარქიების შესახებ შეხედულებების ადეკვატობა ფსევდო-დიონისეს შრო-
მებში და პეტრე იბერიელის „ბიოგრაფიაში"). ხოლო დამატებით მან ახალი მოსაზრებე-
ბით განამტკიცა უკვე შ. ნუცუბიძის მიერ წამოყენებული დებულება პეტრე იბერი-
ელის მეგობრის იოანე საჭურისის შემახებ. იოანე საჭურისი პეტრე იბერიელის განუ-
ყრელი მეგობარი იყო. ასევე ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის განუყრელი მეგობარი და
მისი ალტერ-ეგოა არეოპაგიტულ წიგნებში ი ე რ ო თ ე ო ს ი. ავტორი ხშირად ლაპარა-
კობს „თავისი წინამძღოლის" იეროთეოსის სახელით; მსჯელობაც ზეციური და ქვეყ-
ნიური იერარქიის შესახებ „არეოპაგიტულ წიგნებში იეროთეოსის მიერაა გაშლილი.
ე. ჰონიგმანი დაუკვირდა იმას, რომ პეტრე იბერიელის „ცხოვრებაშიც" მსჯელობა
ზეციური და ქვეყნიური იერარქიის შესახებ გადმოცემულია როგორც იოანე საჭურისის
ჩვენება და ხილვა. ამ გარემოებამ მისცა ე. ჰონიგმანს ახალი საბუთი საიდუმლოების
გასახსნელად. ამის შემდეგ ე. ჰონიგმანი დაუკვირდა სხვადასხვა მონაცემებს და მივიდა
იმ დასკვნამდე, რომ არეოპაგიტულ წიგნებში მოხსენებული ი ე რ ო თ ე ო ს ი არის ფსევ-
დონიმი იოანე საჭურისისა, ისევე როგორც დიონისე ჩანს ფსევდონიმად პეტრე იბერიე-
ლისა. ერთ-ერთი საგულისხმო მონაცემია კალენდრის ცნობა. პეტრე იბერიელის
„ბიოგრაფიაში" ნათქვამია, რომ იოანე გარდაიცვალა 4 ოქტომბერს. აღმოსავლეთის
ეკლესიის კალენდარში 4 ოქტომბერს სწერია ხსენება იეროთეოსისა. ვინ არის კალენდ-
რის ეს „იეროთეოსი"? არსად, არც ანტიკურსა და არც ბიზანტიურ ბერძნულში სახელი
„იეროთეოსი" არ გვხვდება. ეს სახელი ხელოვნურად არის შეთხზული არეოპაგიტული
წიგნების ავტორის მიერ, და ამ ხელოვნური სახელით ვიღაცას შეუტანია კალენდარში
მოხსენიება. არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს ასეთი შეხვედრა: 1) 4 ოქტომბერს გარ-
დაიცვალა იოანე; 4 ოქტომბერი — იეროთეოსის მოსახსენებელი დღეა; 2) იეროთეოსი
მხოლოდ და მხოლოდ არეოპაგიტული წიგნების პერსონაჟია: იგი ავტორის მოძღვარია,
მისი აზრების სულისჩამდგმელია; ასეთივეა პეტრე იბერიელის მიმართ იოანე. **მაშასა-
დამე, იეროთეოსი — ეს არის იოანე**. დამთხვევა კიდევ უფრო შორს მიდის: 4 ოქტომ-
ბრის გვერდით, 3 ოქტომბერს, არის მოსახსენებელი დიონისე არეოპაგელისა (როგორც
არეოპაგიტული წიგნების ავტორისა). თუ 4 ოქტომბერს მოსახსენებლად შეუტანიათ
იოანე მისი ფსევდონიმის იეროთეოსის სახელით, 3 ოქტომბერს შეუტანიათ მოხსენიება
პეტრე იბერიელისა მისი ფსევდონიმის დიონისე არეოპაგელის სახელით.

თუ გავითვალისწინებთ დასაბუთების პირველ ნაწილში შ. ნუცუბიძისა და ე. ჰონიგ-
მანის მიერ დადასტურებულ იგივეობას პეტრე იბერიელისა და დიონისე არეოპაგელისას,
დასაბუთება მეორე ნაწილში მოგვაპოვებინებს საბოლოო დამაჯერებლობას, რომ არეო-
პაგიტული წიგნების დამწერთა სახით საქმე გვაქვს ადრეული საშუალო საუკუნეების
ფილოსოფიური აზროვნების ფუძემდებელი შრომების ავტორებთან — პეტრე იბერიელ-
თან და იოანე ევნუხთან, რომელთაც გარდა ამ შრომებისა ჰქონიათ სხვა თხზულებებიც,
მაგრამ მათ ჩვენამდე არ მოუღწევიათ.

ე. ჰონიგმანის გამოკვლევით, მაშასადამე, დადასტურდა ჯერ კიდევ 1942 წელს შ. ნუცუბიძის მიერ დასაბუთებული დებულება პეტრე იბერიელისა და დიონისე არეოპაგელის იდენტურობის შესახებ[1]. გარდა ამისა ე. ჰონიგმანის გამოკვლევის შემდეგ ჩვენთვის ნათელი გახდა, რომ იოანე საჭურისი არა მარტო მეგობარი იყო პეტრე იბერიელისა და მისი სულიერი მოძღვარი, არამედ პეტრეს თანამემამულე იყო, ლ ა ზ ი.

იოანე რუფუსის მიერ დაწერილ „პეტრე იბერიელის ბიოგრაფიაში" სწერია, რომ პეტრეს მეგობარი და მოძღვარი იოანე (ერისკაცობაში — მ ი თ რ ი დ ა ტ ე) იყო წარმოშობით ლ ა ო დ ი კ ი ე ლ ი. ასე ვიცოდით ჩვენ რ. რააბეს მიერ შესრულებული გერმანული თარგმანის მიხედვით (seiner Abstammung nach vom Lande der L a o d i c e e r). მაგრამ სირიულ დედანში თურმე სულ სხვა რამ სწერია. ჯერ კიდევ 1895 წელს თ. ნელდეკეს და 1931 წელს ი. მარკვარტს მიუქცევიათ ყურადღება იმისათვის, რომ სირიული დედნის B-ხელნაწერში სწერია: «**ლაზიკელთა** ქვეყნიდან» (და არა „ლაოდიკიელთა ქვეყნიდან", როგორც ეს რ. რააბემ თარგმნა). ჩვენ შევამოწმეთ შესატყვისი ადგილი და გამოირკვა, რომ A ხელნაწერში სწერია : ܕܠܕܩܝܐ: (დ-ლდჲკჲ'), ხოლო B-ში ܕܠܙܩܝܐ (დ-ლჲზჲკჲ'). B-ს ვარიანტი უდავოდ ნიშნავს „ლაზიკელთა"; რაც შეეხება A-ს ვარიანტს, იგი ყოველ შემთხვევაში არ ნიშნავს „ლაოდიკიელთა". „ბიოგრაფიის" სირიული ტექსტი ხომ თარგმანია ბერძნულისა, სადაც ეწერებოდა Λαζική, რომლის ζ („ძ" = „დზ") ერთმა გადამწერმა გადმოსცა როგორც „დ", ხოლო მეორემ როგორც „ზ". ამგვარად ცხადია, რომ სირიული ტექსტის ყველა ვარიანტში იგულისხმება „ლ ა ზ ი კ ე ლ ი" და არა „ლაოდიკიელი". თუ ეს ასეა, მაშინ ისმის საკითხი: სად უნდა შეხვედროდა პეტრე იბერიელი იოანე ლაზს? არც სირიულ ბიოგრაფიაში და არც ქართულში ამის შესახებ ნათლად არაფერი სწერია. იქ ვკითხულობთ მხოლოდ შემდეგს:

«იყო ვინმე საჭურისი სახელით იოანე, კაცი წმიდაჲ და **განშორებული** ყოვლისაგან საქმისა ბოროტისა. ესე იყო თანამზრახველი ძისა ქართველთა მეფისაჲ» (ე. ი. პეტრესი) (ქართული ბიოგრაფია: ქრესტ. 259; შდრ. ქვემოთ, ქ. ცხ. 134, 10).

„პეტრემ იპოვა ი გ ი, რომელიც მას ღმერთმა გამოუგზავნა, იოანე საჭურისი, რომელმაც მისი აზრები და მისი მისწრაფება გაიზიარა, მასსავით ისწრაფოდა საუკუნო ცხოვრებისაკენ და ამისკენ მიმავალ გზაზე მისი დამხმარე იყო, თავისი წარმოშობით იყო **ლაზიკელთა** ქვეყნიდან..." (სირიული ბიოგრაფია, გვ 28, რ. რააბეს გამოცემა).

ამ თხრობათაგან მხოლოდ ის გამომდინარეობს, რომ იოანე ლაზი პეტრე იბერიელის სულიერი მეგობარი იყო, მისი დამხმარე იმ საკითხთა გადაჭრაში, რომლებიც პეტრეს აწუხებდა, როდესაც ის ამა ქვეყნის სადაურობაზე და მის ავკარგიანობაზე ფიქრობდა, იყო მისი მრჩეველი («თანამზრახველი»). თუ სად შეხვდა პეტრე იოანეს, ან სხვა რა ურთიერთობა იყო მათ შორის, ამ ტექსტებიდან არა ჩანს. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მასალების შესწავლა ამ საკითხსაც შუქს მოჰფენს. მანამდე კი შეიძლებოდა ჩვენი მსჯელობა ასე წაგვემართა.

ბიოგრაფიების მიხედვით, მურმანოსი (პეტრე) 12 წლისა იყო, როდესაც ის მძევლად წაიყვანა ბიზანტიის კეისარმა. 12 წლის ბატონიშვილს სამეფო კარზე უთუოდ ეყოლებოდა აღმზრდელი მასწავლებელი. როგორც ჩანს, მის აღმზრდელად გამოუწერიათ ლაზიკიდან (ე. ი. დასავლეთ საქართველოდან) ვინმე მითრიდატე. თავისთავად ცხადია, რომ უფლისწულის აღმზრდელად განათლებულ, ნასწავლ კაცს გამოიწერდნენ, და ჩვენ გვაგონდება, რომ ამ დროს დასავლეთ საქართველოში იყო განთქმული ფილოსოფიურ-

[1] დღეს ეს იდენტურობა გაზიარებულია საბჭოთა მეცნიერებაში. ამის შესახებ შეჯამების სახით სწერია „დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში": «Петр Ивер—грузинский мыслитель. По мнению Ш. Нуцубидзе (1942) и Э. Хонигмана (1952) Петр Ивер является автором книг, приписываемых Дионисию Ареопагиту» (БСЭ, т. 32, стр. 587, Москва 1955).

რიტორიკული სკოლა (ფაზისის მახლობლად), სადაც IV საუკუნეში სწავლობდნენ ბიზანტიელი ფილოსოფოსი ევგენიოსი და მისი შვილი თემისტიოსი, ცნობილი რიტორი. ეს სკოლა VI საუკუნეშიც არსებობდა: იქ სწავლობდნენ, უთუოდ, ის ლაზი დიდებულები, რომლებიც VI საუკუნის შუა წლებში ჯერ საიდუმლო კრებაზე და შემდეგ სასამართლოში წარმოსთქვამენ ბრწყინვალე სიტყვებს. არავითარ შემთხვევაში არ არის დასაეჭვებელი, რომ მურმანოსის აღსაზრდელად დასავლეთ საქართველოდან გამოწერილი მითრიდატე ამ სკოლასთან დაკავშირებული იქნებოდა; ის ან კოლხიდის სკოლის პროფესორი იყო, ან, ყოველ შემთხვევაში, ამ სკოლაში მიიღებდა განათლებას. და აი, მითრიდატე ლაზია, თან რომ ახლავს მურმანოსს ბიზანტიაში, მისი აღმზრდელი და მასწავლებელი, მისი სულიერი მამა, მისი აზრების თანამოზიარე და მისი «თანამზრახველი». უნდა ვიფიქროთ, რომ მოწაფესა და მასწავლებელს — მურმანოსსა და მითრიდატეს (ე. ი. პეტრე იბერიელსა და იოანე ლაზს) თეოდოსის სასახლის დატოვებას და პალესტინაში სამოღვაწეოდ წასვლას აიძულებს ის ოპოზიციური სულისკვეთება, რომელიც მათ მოტანილი აქვთ ბიზანტიაში საქართველოდან, იბერიიდან და ლაზიკიდან[1].

ის ხუთი ჩანართი, რომლებიც ზემოთ ჩამოვთვალეთ, მოიპოვება ვახტანგის შემდეგდროინდელ ყველა ნუსხაში და უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი შეტანილია მეცნიერ კაცთა კომისიის მიერ. გარდა ამისა ვახტანგის მეცნიერ კაცებს ეკუთვნის შემდეგი ჩანართები: 1) სუმბატის „ქრონიკის“ შერწყმა ჯუანშერის თხზულებაში და „მატიანე ქართლისა“-ში; 2) ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულების („ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“) შერწყმა თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“[2].

ჩანართები უმატებიათ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისათვის ვახტანგის მეცნიერ კაცთა მუშაობის შემდეგაც, XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში და მეორე ნახევარშიც. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ორ წყებად მიმატებული ჩანართები:

1. ჩანართები, რომლებიც მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში (იხ. ქვემოთ გვ. გვ. 156, 204, 234, 237, 239, 273, 282, 290, 294, 295, 303, 307, 308);

2. ჩანართები, რომლებიც XVIII საუკუნის მეორე ნახევარშია ჩართული dp ან bp ნუსხებში (იხ. ქვემოთ გვ.გვ. 207, 214—215, 224, 226, 231—232);

თავი მეოთხე

ქართლის ცხოვრების ძეგლთა წყაროებისათვის

§ 16. „მატიანე ქართლისა“ და სუმბატის „ქრონიკა“. ურყევია ის დებულება, რომელიც წამოაყენა და დაასაბუთა დოც. კ. გრიგოლიამ, რომ სუმბატის „ქრონიკის“ მეორე ნაწილის წყაროა „მატიანე ქართლისა“[3].

ჯერ კიდევ 1890 წელს შეამჩნია ე. თაყაიშვილმა მსგავსება სუმბატის „ქრონიკის“ მეორე ნაწილისა „მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტთან. ის წერდა: „ამ ქართლის ცხოვრების (იგულისხმე: მატიანე ქართლისა-ს. ს. ყ.) თავდაპირველი ტექსტის შედარებამ

[1] უფრო დაწვრილებით ამ საკითხებზე იხ. შ. ნუცუბიძე: თ. ს. უ. შრომები 59 (1955), გვ. 10-11; აგრეთვე ჩვენი წერილი: „პეტრე იბერიელი და იოანე ლაზი — V საუკუნის გამოჩენილი მოღვაწეები“: ახ. კომუნისტი, 1955 წ., 7 ივნისი.

[2] „ქართლის ცხოვრების“ ჩანართებზე საფუძვლიანი გამოკვლევა აქვს ჩატარებული დოც. კ. გრიგოლიას (იხ. „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1954, გვ. 215—246). ზოგიერთ ჩანართთა წარმოშობის შესახებ იხ. აგრეთვე ჩვენი ნარკვევი: „ქართლის ცხოვრება“ და მისი ანასეული ხელნაწერი. გვ. XXXVIII—XLVI (ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა. თბ. 1942).

[3] კ. გრიგოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება. თბ 1954, გვ. 225—235

სუმბატის ისტორიასთან იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ ორში ერთი უნდა ვაღიაროთ: ან სუმბატს უსარგებლია ქართლის ცხოვრებით, ანდა ქართლის ცხოვრების შემდგენელს სუმბატის ისტორიით“[1]. ხოლო თუ რომელი რომლის წყაროა, ეს საკითხი გადაუწყვეტელი დასტოვა ე. თაყაიშვილმა, რომელიც ამ საკითხს არც შემდეგ შეხებია, როდესაც ის საგანგებოდ ლაპარაკობდა სუმბატის „ქრონიკის“ წყაროების შესახებ[2].

სუმბატის „ქრონიკის“ მეორე ნაწილის შედარებამ „მატიანე ქართლისა“-ს სათანადო ადგილებთან იმ დასკვნამდე მიიყვანა დოც. კ. გრიგოლია, რომ: 1) სუმბატის „ქრონიკის“ ამ მეორე ნაწილში არ არის არც ერთი ფაქტი მოთხრობილი, რომ ის არ იყოს „მატიანე ქართლისა“-შიც; 2) „მატიანე ქართლისა“-ში არის ზოგიერთი ისეთი ფაქტი აღნიშნული, რომელიც სუმბატის თხზულებაში არ არის მოყვანილი. აქედან მართებულია ის დასკვნა, რომ „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორს ვერ აღმოაჩნდებოდა ზედმეტი ფაქტები, თუ კი მისი წყარო სუმბატის „ქრონიკა“ ყოფილიყოს. ხოლო სრულიად ბუნებრივია პირიქითი მოვლენა, რომ სუმბატ დავითის-ძეს, რომელიც თავისი „ქრონიკის“ წყაროდ იყენებდა „მატიანე ქართლისა“-ს, გამოეტოვებინოს ზოგიერთი ფაქტი.

დოც. კ. გრიგოლიას დებულებას უთუოდ გაამაგრებს შემდეგი ჩვენი დაკვირვებაც. „მატიანე ქართლისა“ და სუმბატის „ქრონიკა“ მოგვითხრობენ იმ განდგომილებაზე, რომელიც მოაწყეს ბასილი კეისრის წინააღმდეგ მისმა სპასპეტმა ქსიფიამ და ბარდა ფოკას ძემ. ეს ეპიზოდი შემდეგნაირად არის გადმოცემული:

მატიანე ქართლისა

მას ჟამსა იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთს. შეიერთნეს სპასპეტი და წარვეზი[1] და წარიდგინეს[2] ქუეყანა[3] აღმოსავლეთისა[4]. და დიდად შეძრწუნდა ამისთჳს ბასილი. გარნა[5] პატივ-სცა ღმერთმან მასვე[6], და მოკლა წარვეზი ქსიფე; და გადგეს რომელნი მისთუალ იყვნეს. ხოლო ქსიფეს მიეგო ცრუობა წარვეზისა: რამეთუ შეიტყუეს ციხესა[7] **დალახანოხთა** სისხლისათჳს ფოკას ძისა, შეიპყრეს და მოჰგუარეს ბასილი მეფესა. და მან ექსორია ყო კუნძულსა რომელსამე. და მისთანათა მრავალთა მოჰ-

[1] წარვეზი C, წარვახი Mm, წარვიზი A, + ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფენ cet. [2] წარიდგინეს CMm, მოვლო A, მიიდვნეს Bdp, მიიდგინეს მათ cet. [3] ქუეყანით C. [4] ქუეყ. აღმ. ACMm, ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი ქუეყანა cet. [5] და დიდად — გარნა ACMTm, < cet. [6] პატივსცა ღმ. მასვე ACMm, ხოლო ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პატივ-სცა cet. [7] და მოკლა — ციხესა ACMTm, რამეთუ განუდგა ქსიფენს წარვიზი და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი და მოკლეს ქსიფენ cet.

სუმბატის ქრონიკა

ხოლო იქმნა ამას ჟამსა შინა განდგომილება დიდი საბერძნეთს, რამეთუ შეიერთნეს ბასილის სპასპეტი და წარვეზი[1], ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფი[2], და მიიდგინეს მათ ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი[3] ქუეყანა. ხოლო ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პატივ-სცა, რამეთუ განუდგეს[4] ქსიფენ წარვეზს, და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი შეიტყუვნეს[5] ციხესა შინა, შეიპყრეს და ბასილის წინაშე წარმოგზავნეს. და მან ექსორია ყო იგი კუნძულსა შინა და მიმ-

[1] წარვიზი Mm. [2] ქსიფი Mm, ქსიფენ cet. [3] აღმოსავლით-კერძი Mm. [4] განდეს Mm. [5] მ. შეიტყუვნეს] მომდგომელნი შეიცვეს Mm.

---

[1] ე. თაყაიშვილი, სამი ისტორიული ქრონიკა. თბ. 1890, გვ. 4.
[2] ე. თაყაიშვილი. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა. თბ. 1949, გვ. 12—15

კუეთა თავი მახჳლითა, რომელთა თანა იყო დგომთა მისთა მრავალთა თავი მოჰკუეთა. ფერის, ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით ტაოელი, რომელთა თანა იყო ფერის ჯოჯიკის ძე და სხუანი იყვნეს ბერძენნი (285, 17—287, 3). ქართველი (383, 30—384, 4).

„მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტი მოყვანილია ACMm-ის, ე. ი. ვახტანგის წინადროინდელი ტექსტის მიხედვით. და მკითხველი შეამჩნევს, აქვე სქოლიოში მოყვანილი ვარიანტებიდან, რომ ვახტანგის კომისიის სწავლული კაცები რევიზიას ახდენენ „მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტისას და სუმბატის „ქრონიკიდან“ გადმოაქვთ ტექსტში ცალკეული გამოთქმები:

ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფენ
მიიდგინეს მათ (ნაცვლად სიტყვისა „წარიდგინეს“)
ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი ქუეყანა
ბასილის დიდად შეშინებულსავე
ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი და სხვ.

მაგრამ თუ ჩვენ შევადარებთ სუმბატის „ქრონიკის“ ტექსტს „მატიანე ქართლისა“-ს ტექსტის ACMm-ის ძირითად ვარიანტს, დავინახავთ შემდეგს:

1) არ არის არც ერთი ფაქტი სუმბატის „ქრონიკაში“, რომ არ იყოს „მატიანე ქართლისა“-შიც. განსხვავება მხოლოდ სტილისტიკური ხასიათისაა: სუმბატი სიტყვასიტყვით კი არ იმეორებს „მატიანის“ ტექსტს, არამედ თავისი სიტყვებით გადმოგვცემს. ასე, მაგალითად: ა) „მატიანის“ სიტყვები «და დიდად შეძრწუნდა ამისთჳს ბასილი» სუმბატს გამოტოვებული აქვს, მაგრამ იგივე აზრია გამოხატული გამოთქმაში «ბასილის დიდად შეშინებულსავე»; ბ) «გადგეს რომელნი მორთულ იყვნეს» შეცვლილია წინადადებით «განუდგეს ქსიფენ წარვეზს და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი»; გ) ასევე წინადადება «და მისთანათა მრავალთა მოჰკუეთა თავი» გადმოცემულია სხვა სიტყვებით: «და მიმდგომთა მისთა მრავალთა თავი მოჰკუეთა».

2) ორიგინალურია თითქოს სუმბატის განმარტება: «წარვეზი, ძე ფოკას განდგომილისა, და მეფე იქმნა ქსიფი». მაგრამ ესეც წარმოადგენს „მატიანე ქართლისა“-ს სიტყვების პერიფრაზს: რომ წარვეზი იყო ფოკას ძე, ეს სწერია „მატიანეში“ («სისხლისათჳს ფოკას ძისა»); რომ «მეფე იქმნა ქსიფე», ამის თქმის საბაბი მისცა სუმბატს „მატიანის“ სიტყვებმა: «და მოკლა წარვეზი ქსიფე».

3) „მატიანე ქართლისა“-ში, შედარებით სუმბატის „ქრონიკასთან“ ზედმეტია შემდეგი ადგილები (შავად აღნიშნული):

მატიანე ქართლისა	სუმბატის ქრონიკა
ა) რომელთა თანა იყო ფერის, ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით **ტაოელი და სხუანი იყვნეს ბერძენნი.**	რომელთა თანა იყო ფერის ჯოჯიკის ძე ქართველი.
ბ) შეიტყუეს ციხესა შინა დალასანოსთა სისხლი**სათჳს ფოკას ძისა,** შეიპყრეს და მოჰგუარეს ბასილი მეფესა.	შეიტყუენეს ციხესა შინა, შეიპყრეს და ბასილის წინაშე წარმოგზავნეს.

თუ დავუშვებთ, რომ სუმბატის „ქრონიკა“ არის წყარო „მატიანისა“ და არა პირიქით, უნდა დავუშვათ ისიც, რომ ხაზგასმული სიტყვები დაუმატა „მატიანის“ ავტორმა თვითონ. თუ შეიძლება ადამიანმა კიდევ წარმოიდგინოს, რომ მემატიანეს შეეძლო თვითონ დაემატებინა «და სხუანი იყვნეს ბერძენნი», არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იმის წარმოდგენა, რომ მემატიანე შესძლებდა საკუთარი ძალღონით დაემატებინა «დალასანოსთა», ე. ი. რომ ქსიფია შეიპყრეს და ბასილი მეფეს მიჰგვარეს **დალასანოსებმა.** ადვილი დასაშვებია, რომ სუმბატმა გამოსტოვა მის წყაროში მოხსენებული „დალასანოსთა“ (რაც, შეიძლება, იმდენად დამახინჯებულად ეწერა, რომ სუმბატმა ვერც კი გაარკვია, თუ რა ეწერა), მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ არის საგულისხმებელი, რომ „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორმა დაუმატა ეს სიტყვა.

§ 17. „მატიანე ქართლისა“ და კედრენეს „ისტორია“. რომ ეს მართლა ასე იყო და რომ სუმბატის წყაროა „მატიანე ქართლისა“ (და არა პირიქით), ამას ამტკიცებს შემდეგი: მთელი ამ მოთხრობის წყაროა ბიზ. ისტორიკოსი გიორგი კედრენე (სკილიცა); ის ბიზანტიურ წყაროთაგან ერთადერთია, რომელსაც მოეპოვება ქსიფია-წარვეზის განდგომის ისტორია. და ამ მოთხრობაში კედრენე გადმოგვცემს: «ფოკას სიკვდილი რომ შეიტყო მეფემ, გაგზავნა თეოფილაქტე, დამიანე დალასენეს ძე (Δαμιανοῦ τοῦ Δαλασσηνοῦ υἱός). თეოფილაქტემ შეიპყრო ქსიფია და შებორკილი მოჰგვარა სამეფო ქალაქში». მოგვყავს კედრენეს „ისტორიის“ ეს ადგილი მთლიანად:

Γεωργίου δὲ τοῦ ἄρχοντος Ἀβασγίας τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀθετήσαντος συνθήκας καὶ τὰ ὅμορα κατατρέχοντος, ἔξεισι κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς πανστρατί, κατόπιν λιπὼν Νικηφόρον πατρίκιον τὸν Ξιφίαν καὶ Νικηφόρον πατρίκιον τὸν υἱὸν Βάρδα τοῦ Φωκᾶ. οἱ δὲ διὰ τὸ τῆς στρατείας ἀπολελεῖφθαι δεινοπαθήσαντες οὐ μικρῶς, λαὸν ὡς ἔτυχεν ἠθροικότες ἀπό τε Καππαδοκίας καὶ Ῥοδάντου καὶ τῶν πέριξ χωρίων, ἀποστασίαν κινοῦσιν.	რადგან აბაზგიის მთავარმა გიორგიმ დაარღვია რომაელებთან დადებული ხელშეკრულება და რომაელთა საზღვრებში იჭრებოდა, მეფემ მთელი ჯარით გაილაშქრა მის წინააღმდეგ, ხოლო პატრიკიოსი ნიკიფორე ქსიფიასი და პატრიკიოსი ნიკიფორე, პარდა ფოკას ძე, შინ დასტოვა. ამათ კი ძალიან ეწყინათ, რომ ისინი ლაშქრობას გამოთიშეს; შეკრიბეს, როგორც იყო, ჯარი კაპადოკიიდან, როდანტიდან და მეზობელი მხარეებიდან და აჯანყება მოაწყეს.
Οὗπερ ἀγγελθέντος τῷ βασιλεῖ ταραχὴ κατεῖχε τὴν παρεμβολὴν καὶ ἀγωνία, δεδοικυῖαν μή πως ἐν μέσῳ Ἀβασγῶν τε καὶ τῶν ἀποστατῶν συνειλημμένοι (διεδέδοτο γὰρ καὶ λόγος ὡς οἱ περὶ τὸν Ξιφίαν διεκηρυκεύσαντο περὶ τούτου πρὸς τὸν ἄρχοντα Ἀβασγίας) ἀνήκεστόν τι πάθωσιν.	ეს ამბავი რომ აუწყეს მეფეს, მისი ბანაკი შიშმა და ძრწოლამ მოიცვა: ეშინოდათ, ვაი თუ აბაზგებსა და აჯანყებულთა შუა მოვემწყვდეთ და ცუდი დღე დაგვადგესო (ხმები დადიოდა, ქსიფიას კაცები ამის შესახებ მოლაპარაკებას აწარმოებენ აბაზგიის მთავართანო).
Ὁ δὲ βασιλεὺς γράμματα γράψας πρός τε τὸν Ξιφίαν καὶ τὸν Φωκᾶν ἐξέπεμψε, παραγγείλας τῷ λαβόντι σπουδάσαι πάντα τρόπον λαθεῖν καὶ ἑκάστῳ ἀσυγγνώστως δεδωκέναι τὸ γράμμα. τοῦ δὲ ὡς ἐκελεύσθη ποιήσαντος καὶ τὰς ἐπιστολὰς ἐγχειρίσαντος λεληθότως, ὁ μὲν Φωκᾶς εὐθὺς ἐπανέγνω τὴν ἑαυτοῦ τῷ Ξιφίᾳ, ἐκεῖνος δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀποκρύψας καὶ γράμμα δέξασθαι ὅλως ἀπαρνησάμενος ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν καλεῖ τοῦτον ἐπὶ κοινολογίαν, καὶ ἐλθόντα, λόχους ἔχων προευτρεπισμένους, ἀποκτίννυσι. καὶ ἡ ἐπισύστασις τῶν ἀποστατῶν εὐθὺς διεσκεδάσθη.	მეფემ წერილები გაუგზავნა ქსიფიასს და ფოკას და შიკრიკს დაავალა ყოველნაირად ცდილიყო, რომ ერთიმეორის ჩუმად გადაეცა წერილები, შიკრიკმაც შეასრულა დავალება და ჩუმად ჩააბარა წერილები; ფოკამ მაშინვე გააცნო ქსიფიასს თავისი წერილი. ამან კი თავისი წერილი არ გამოუჩინა და სრულიად უარყოფდა წერილი არ მიმიღიაო; ერთ დღეს ქსიფიასმა მოსალაპარაკებლად უხმო მას და, რომ მოვიდა, წინასწარ ჩასაფრებულ კაცებს მოაკვლევინა იგი. მეამბოხეთა კავშირი მაშინვე დაიშალა.
Τοῦ δὲ θανάτου τοῦ Φωκᾶ γνωσθέντος τῷ βασιλεῖ πέμπεται Θεοφύλακτος ὁ Δαμιανοῦ τοῦ Δαλασσηνοῦ υἱός, καὶ τὸν Ξιφίαν συλλαβὼν ἐκπέμπει δέσμιον πρὸς τὴν βασιλίδα πρὸς Ἰωάννην τὸν πρωτονοτάριον, ὃς	მეფეს რომ აცნობეს ფოკას სიკვდილი, მან გაგზავნა დამიანე დალასენოსის შვილი, თეოფილაქტე, რომელმაც დაატყვევა ქსიფიასი და შებორკილი მიჰგვარა სატახტო ქალაქში იოანე პროტონოტარს. იოანემ

ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ἀντιγόνου μοναχὸν αὐτὸν ἀποκείρει. ὁ δὲ βασιλεὺς τοῦ τῶν ἀποστατῶν ἀπολυθεὶς δέους συμβάλλει τοῖς Ἀβασγοῖς, καὶ πολλοὶ πίπτουσι τῶν Ῥωμαίων. ὅμως διελύθησαν ἄμφω τὰ στρατεύματα. καὶ ἡ νίκη ἀμφίβολος ἦν.

იგი ბერად აღკვეცა და ანტიგონეს კუნძულზე გადაასახლა. შეამბოხეთაგან განთავისუფლებული მეფე ეკვეთა აბაზგებს: თუმცა რომაელთაგან ბევრნი დაიღუპნენ, მაგრამ ორივე მხარის ჯარები რომ დაიშალნენ, აღმოჩნდა, რომ გამარჯვება არავის არ ჰრგებია.

Μετὰ δὲ ταῦτα δευτέρας συμπλοκῆς γενομένης, τῇ ια' τοῦ σεπτεμβρίου μηνός, ἰνδικτιῶνος ϛ', κατὰ τὸ ,ϛφλα' ἔτος, πίπτει μὲν ὁ Λιπαρίτης (οὗτος γὰρ ἦν ἀρχιστράτηγος τῷ Γεωργίῳ) καὶ σὺν αὐτῷ πᾶν τὸ κρατιστεῦον ἐν Ἀβασγοῖς, φεύγει δὲ καὶ ὁ Γεώργιος εἰς τὰ ἐνδότερα ὄρη τῆς Ἰβηρίας, μετ' ὀλίγον δὲ διαπρεσβευσάμενος, καὶ τῷ βασιλεῖ ἐκστὰς χώρας ὁπόσης ἐβούλετο, σπένδεται, ὅμηρον δοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Παγκράτιον· ὃν μάγιστρον ποιήσας ὁ βασιλεὺς ὑπέστρεψε. τοὺς μὲν ἄλλους τῶν τῷ Ξιφίᾳ συναραμένων καὶ τῷ Φωκᾷ τῶν ὑπαρχόντων γυμνώσας καθεῖρξε, μόνον δὲ τὸν πατρίκιον Φέρσην ἀπέκτεινε, πρὸ πάντων τε προσρυέντα τοῖς ἀποστάταις, καὶ τέσσαρας ἀρχόντων γειτόνων κουράτωρας ἀποκτείναντα, καὶ ἐκτομίαν τινὰ βασιλικὸν αὐτοχείρως καρατομήσαντα. ἐδόθη δὲ καὶ λέουσι βασιλικοῖς τις θαλαμηπόλος βρῶμα, ἐλεγχθεὶς φαρμάκοις ἐπιβουλεύων τῷ βασιλεῖ διὰ τὸν Ξιφίαν (Georgius Cedrenus, v. II, 477—478: CB. Bonnae 1839).

ამის შემდეგ მოხდა მეორე ბრძოლა, სექტემბრის თერთმეტს, მეექვსე ინდიქტიონს, 6531 წელს; ამ ბრძოლაში დაეცა ლიპარიტი (იგი ჰყავდა გიორგის მთავარსარდლად) და მასთან ერთად აბაზგების ჯარის საუკეთესო ნაწილი; თვითონ გიორგი გაიქცა ივერიის შიდა მთებში. ცოტა ხნის შემდეგ მან მოლაპარაკება გამართა მეფესთან, დაუთმო თავისი ქვეყნის ის ადგილები, რომლებიც მეფეს სურდა, და შეკრა ზავი: თავისი ვაჟი ბაგრატიც მძევლად მისცა. მეფემ მაგისტროსობა უბოძა ბაგრატს და უკან გაისტუმრა, სხვებს კი იმათი რიცხვიდან, ვინც ქსიფიასსა და ფოკას ეხმარებოდნენ, ქონება ჩამოართვა და დაატუსაღა; სიკვდილით მხოლოდ პატრიკიოსი ფერსი დასაჯა, რომელიც ყველაზე უწინარეს მიეკედლა აჯანყებულებს. მეზობელ მთავართა ოთხი კურატორი მოჰკლა და მეფის ერთ საჭურისს საკუთარი ხელით თავი მოჰკვეთა: ერთი საჭურისიც შესაჭმელად მიეცა მეფის ლომებს: მას ბრალად ედებოდა, რომ ქსიფიასის დავალებით მეფის მოწამლვა ჰქონდა განზრახული.

ახლა ცხადია, რომ „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორს გამოუყენებია გიორგი კედრენეს „ისტორია“: სიტყვა «დალასანოსთა» მომდინარეობს კედრენესაგან [1]. თუ „მატიანის“ წყარო სუმბატი ყოფილიყო, სუმბატს ხომ არა აქვს მოხსენებული, რომ ქსიფია შეიპყრეს დალასანოსებმა; მაშ, საიდან აიღებდა ამას „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორი? ცხადია, წყაროა „მატიანე ქართლისა“, ხოლო სუმბატს ის ფრაზა («დალასანოსთა სისხლისათჳს ფოკას ძისა») გამოუტოვებია, რადგან ვერ გარკვეულა სიტყვაში „დალასანოსთა“, ხოლო „ფოკას ძის“ კი გამოუყენებია ზემოთ («ძე ფოკას განდგომილისა»).

კედრენეს „ისტორია“, როგორც ჩანს, გამოუყენებია „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორს მთელ იმ მოთხრობაში, რომელშიც გადმოცემულია ბიზანტიისა და საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის შესახებ ბიზანტიის კეისრის ბასილი II-ის დროს.

[1] «დალასანოსი» იხსენიება კედრენესთან აგრეთვე მეორე ადგილას. იხ. ქვემოთ, გვ. 039

საზოგადოდ, ბერძნული წყაროს და, კერძოდ, კედრენეს „ისტორიის“ ქართველი ისტორიკოსის მიერ გამოყენების ეჭვები აღძრა ჩვენში ზოგიერთი ბერძნულის მსგავსი გამოთქმის ხმარებამ „მატიანე ქართლისა“-ში. ასე, მაგალითად:

1) „მატიანე ქართლისა“ წერს: «ხოლო რომელთა არა უნდა ყოფად მშჳდობისა, იწყეს განმზადებად ბრძოლად. და მოვიდეს ბასილი მეფესა ზედა დაბანაკებულსა, რომელსა უწოდიან სჳნდაქსად» (CT; სჳნააქსად A, სვინდაქსარ Mm). ერთი შეხედვით შეიძლება კაცმა იფიქროს, რომ ლაპარაკია იმ ადგილზე, სადაც დაბანაკებული იყო ბასილი მეფე. ჭალაშვილისეულ (C) ნუსხაში ამოკითხული ვარიანტი «სჳნდაქსად» საბუთს იძლევა ვიფიქროთ, რომ აქ გვაქვს ბერძნული სიტყვა σύνταξις, რომლის ντ, საშუალო ბერძნულის ფონეტიკის მიხედვით, უდრის ნდ-ს. ბერძნული σύνταξις კი ნიშნავს: „შეწყობას“ (აქედან გრამატიკული ტერმინი „სინტაქსი“), „დარაზმვას“, „საბრძოლველად დარაზმვას“. ჩვენს ისტორიკოსს ბერძნულ წყაროში ამოუკითხავს „სჳნდაქსი“ და კიდევაც უხმარია იგი, ხოლო საჭიროდ დაუნახავს ქართულადაც განემარტა: „იწყეს განმზადებად ბრძოლად, რომელსა უწოდიან **სჳნდაქსად**».

2) ასევე ბერძნული წყაროს გავლენას უნდა მიეწეროს ხმარება სიტყვისა «კატაბანი» (ὁ κατεπάνω).

ბაგრატს, რომელიც მძევლად იყო ბიზანტიაში და ბრუნდებოდა «მამულსა და სამეფოსა თჳსსა, მოჰყვა თანა კატაბანი აღმოსავლეთისა ვიდრე საზღვართამდე მამულისა თჳსისა» (289, 4).

«მოეწია სწრაფით მანდატური და მოართუა კატაბანსა წიგნი კოსტანტინე მეფისა» (289, 6).

კედრენეს ეს სიტყვა ბევრგან აქვს ნახმარი და ერთ იმ ნაწყვეტშიც, რომელიც საქართველოს ამბებს ეხება:

Παγκρατίου δὲ τοῦ ἐξουσιαστοῦ Ἀβασγίας σφοδρῶς ἐπικειμένου τῷ κατεπάνω Ἰβηρίας τῷ Ἰασίτῃ, ὁ Ἰωάννης μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς ἕω πάντων τὸν δομέστικον Κωνσταντῖνον τῶν σχολῶν, τὸν αὐτοῦ ἀδελφόν, ἐκπέμπει, καθυποσχόμενος συνεκπέμψαι τούτῳ καὶ τὸν Δαλασσηνόν, ὡς ἂν ἔχῃ τοῦτον σύμβουλον καὶ παραστάτην ἐν τοῖς πολέμοις (CB, II 19, 5—10).

რადგანაც აფხაზეთის მთავარი ბაგრატი ძალიან აწუხებდა იბერიის კატაბანს იასიტეს, იოანემ გაგზავნა მის წინააღმდეგ თავისი ძმა, სქოლათა დომესტიკი კონსტანტინე, აღმოსავლეთის ყველა რაზმებითურთ (ტაღმებითურთ), და დაპირდა, რომ თანვე გაუგზავნიდა მას დალასენოსს, რათა ჰყოლოდა იგი მრჩეველად და თანაშემწედ საომარ საქმეებში.

3) ერთნაირ კონტექსტში არის ნახმარი როგორც კედრენეს „ისტორიაში“, ისე „მატიანე ქართლისა“-ში «მანდილი წმიდა» (287, 13), რომელშიც გახვეულია „ძელი ცხოვრებისა“, და ἅγιον μανδύλιον (Cedrenus II, 516, 6).

4) ერთიმეორეს ემთხვევა „მატიანე ქართლისა“-ს მოთხრობა ლიპარიტის გამგზავრების შესახებ ბერძენთა საშველად თურქთა წინააღმდეგ და შებმა «ორდროსა და უკუმიასა ქუემოთ» (302, 10) და გიორგი კედრენეს აღწერა ლიპარიტის ჯარისა და ბერძნების შეერთებისა ერთ დაბლობში, რომელსაც ეწოდება Ὀσούρτρου (v. l. Οὐρτρού) (Cedrenus II, 576, 4).

5) თვით სახელი თურქთა მეთაურისა «ბარაჰიმ-იდიმ» (302, 7-8) უთუოდ მიაგავს ამ სახელის ბერძნულ ფორმას Ἀβραάμιος Ἀλείμ.

თავი მეხუთე

„ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის კონიექტურები

§ 18. **ახალ გამოცემაში შესწორებული ადგილები.** თავისთავად ცხადია, რომ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ოთხი ნუსხის (ACMm) მოპოვებამ შესაძლებელი გახადა მთელი რიგი შესწორებები შეგვეტანა ტექსტის წაკითხვაში, შედარებით იმ ტექსტთან, რომელიც ამ 100 წლის წინ დაადგინა მ. ბროსემ XVIII საუკუნის სამი ნუსხის მიხედვით. ყველა ეს შესწორება, რომელიც კი ჩვენ შევიტანეთ, ნათლად ჩანს ტექსტუალური აპარატიდან. ჩვენ აქ მხოლოდ ზოგიერთ შესწორებაზე შევაჩერებთ მკითხველის ყურადღებას, როგორც ნიმუშებზე, რათა გავაცნოთ მას ჩვენი მსჯელობის გეზი ტექსტის ცალკეული საეჭვო ადგილების დადგენის დროს. ამასთანავე მკითხველს უნდა ახსოვდეს, რომ ყველა ჩვენი შესწორება ხელნაწერთა ვარიანტებს ეყრდნობა და ჩვენი საკუთარი კონიექტურაც ხელნაწერული ტრადიციით გასამართლებელ საბუთებს ემყარება.

1) 588—589 წლებში სპარსთა მეფე ურმიზდი თურქების წინააღმდეგ საბრძოლველად გზავნის სარდალ ბარამ ჩუბინს, რომელიც იმარჯვებს თურქებთან ბრძოლაში და ჰკლავს მათ მეფეს. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ასე სწერია:

220, 4-6: «ესე (ბარამ ჩუბინი) ეწყო თურქთა, სპარსთა შემუსრულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხოვრებასა სპარსთასა, **მოკლა თურქთა მეფე** და აოტა ბანაკი მათი».

მხოლოდ ერთი ნუსხა (C) ხაზგასმულ ადგილს ასე კითხულობს: «მოკლა **საბა**, თურქთა მეფე».

C-ს რედაქტორის მიერ აღნიშვნა თურქთა მეფის სახელისა („საბა“), რასაკვირველია, შემთხვევითი არ არის: სპარსულ წყაროებში მართლა აღნიშნულია, რომ თურქთა იმ მეფეს, რომლის წინააღმდეგ იბრძოდა ბარამ ჩუბინი, ერქვა **შაბა**, რაც ბერძნულად დაიწერებოდა „საბა“ (Nöldecke, Tabari, 269; Ю. Кулаковский, История Византии [I, 435). უნდა ვიფიქროთ, რომ ბერძნული წყაროების მიხედვით ჯუანშერმა იცოდა თურქთა მეფის სახელი.

2) 220, 13—221, 1: «ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთა მეფესა, და დასწუნეს თუალნი ურმიზდს მეფესა და ცოლის ძმათა მისთა».

ასეთია ტექსტი ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ნუსხაში.

ვახტანგამდელი ნუსხები (ACMm) ერთხმად უარყოფენ კავშირს „და“ და ამით აღადგენენ საქმის ნამდვილ ვითარებას:

«ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთა მეფესა, და დასწუნეს თუალნი ურმიზდ მეფესა ცოლის ძმათა მისთა (Mm: ურმიზადს მეფის ცოლის ძმათა)».

მართლაც საისტორიო წყაროებით (თეოფილაქტე სიმოკატა IV, 6) ცნობილია, რომ ურმიზდ მეფეს, რომელსაც აუჯანყდა ბარამ ჩუბინი, თვალები დათხარეს მისმა ცოლის ძმებმა, რომელთაგან ერთი, ბინდოი, ურმიზდის მიერ საპყრობილეში იყო ჩაგდებული და როდესაც იგი მეორე ცოლის ძმამ, ბისტამმა, საპყრობილიდან განათავისუფლა, სათავეში ჩაუდგა აჯანყებულებს, შეიჭრა სასახლეში და მეფე შეიპყრო (იხ. Ю. Кулаковский, История Византии, т. II, стр. 436).

3) 297, 16: «და ამირა შეეკაზმა თავის ლაშქრითა, შემზადა ტივები და ნავები ღამით წარსლვად ლაშქარსა თანა ფადლონის შვილისასა».

ასე იკითხებოდა ეს ადგილი ბროსეს მიერ გამოცემულ „ქართლის ცხოვრებაში“.

თბილელი ამირა ჯაფარი, რომელსაც თბილისის წართმევას უპირებენ ბაგრატ IV-ის ლაშქარნი, ემზადება განძაში წასასვლელად, რომ იქ განძის ამირასთან ჰპოოს

დახმარება. ჩვენ მოველით, რომ ნათქვამი იქნება: მიდის ამირასთან, ფადლონთან ან სხვა ვინმესთან. აქ კი სწერია, რომ ამირა ჯაფარი მიდის ლაშქართან («ლაშქარსა თანა»)[1], რაც შეუსაბამობას წარმოადგენს. მარიამისეული ნუსხის აღმოჩენამ კიდევ უფრო გაართულა ამ წინადადებების გაგება, რადგან იქ სწერია: «წარსლვად ლაშქარსა თანა ფადლონის შვილსა». თუ ბროსეს გამოცემაში (ე. ი. ვახტანგისეულ ნუსხებში) ეწერა, რომ ჯაფარი მიდის „ფადლონის შვილის ლაშქართან“, მარიამისეულმა ნუსხამ, თითქოს უფრო დააბნელა აზრი: „მიდის ლაშქართან, ფადლონის შვილთან“.

მართალია, ანასეულმა ნუსხამ სიტყვა „ლაშქარი“ უარყო და მის მაგიერ დასწერა „ლაშქარია“ (რაც უკვე კაცის სახელს ჰგავს), მაგრამ სამაგიეროდ სხვა ადგილი წარმოგვიდგინა დამახინჯებულად, და ამიტომ ნამდვილი აზრი გაუგებარი დარჩა: «წასავალად განძას ლაშქარიას თანა ფადლონიას თანა შვილისა».

ჭალაშვილისეულმა ნუსხამ (C) გაიმეორა წაკითხვა «ლაშქარიას». მაშასადამე, შემთხვევითი არ ყოფილა A-ს ვარიანტი «ლაშქარია» და, როგორც ჩანს, საქმე გვქონია კაცის სახელთან, და, ამრიგად, უკვე აზრიანი გამოდის გამოთქმა «ლაშქარიას თანა» („მიდის ლაშქარიასთან“, რომელსაც უნდა მოელაპარაკოს). მაშინ გასაგები ხდება ისიც, რომ არც ერთი ვახტანგის წინადროინდელი ნუსხა არ კითხულობს «შვილისასა», არამედ «შვილსა» (Mm) და «შვილისა» (AC), რაც საბუთს გვაძლევს დავადგინოთ ასეთი წაკითხვა: «წარსლვად განძას ლაშქარიას თანა ფადლონის შვილსა», ე. ი. ჯაფარი მოემზადა „განძაში წასასვლელად ლაშქარიასთან, ფადლონის შვილთან“. მაშასადამე, განძის ამირას ფადლონის შვილს რქმევია სახელად „ლაშქარია“.

4) 302, 7-8: «და შემდგომად წელიწდისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი სულტნისანი ბაჰრამ-ლამიანი ქუეყანასა ბასიანისასა». ასე იკითხებოდა ეს ადგილი ბროსეს გამოცემაში. შემდგომ მოპოებული AM ნუსხების მიხედვითაც მაინცდამაინც მთლად დამაკმაყოფილებელ წაკითხვას ვერ ვღებულობთ, თუ არ შევიტანეთ ზოგიერთი კორექტივი. სახელდობრ:

1) ამოსავალი წერტილი ვარიანტის დასადგენად უნდა იყოს კედრენესთან მოცემული Ἀβράμιος Ἀλείμ, რაც უნდა შეესაბამებოდეს თურქულს: „იბრაჰიმ ალიმ (‖ ილიმ)“.

2) მაშასადამე, ვარიანტებიდან უნდა ავირჩიოთ ის, სადაც არის ჰ: ამდენად ვახტანგისეულ ნუსხებში არსებული „ბაჰრამ“ უფრო მისაღებია, ვიდრე რომელიმე სხვა ვარიანტი. მაგრამ ეს ფორმა, ჩანს, შეგუებულია ძველად ცნობილ სახელთან „ბაჰრამ [ჩუბინ]“. ამიტომ, ჩვენის აზრით, უფრო სწორი უნდა იყოს Mm-ის წაკითხვა: „ბარალიმ“, სადაც უნდა ვივარაუდოთ ლ — ჰ (ⴊ — ⴠ).

3) არავითარი გამართლება არ მოეპოვება „ნ“-ს („ილმიანი“) თუ არ ვივარაუდებთ, რომ ეს არის ქართული მსაზღვრელის დაბოლოება: „თურქნი ბარაჰიმ-ილმისანი“.

5) 326, 15: «შემდგომად წელიწდისა ერთისა მიიცვალა მეფე კჳრიკე, და დასუეს კახთა მეფედ ძმისწული კჳრიკესი აღსართან, რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა». ასეთი წაკითხვით („ნიშანი“) არის გადმოცემული ეს ადგილი ყველა ნუსხაში, როგორც „ძველი“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში. მაინც და მაინც არ შეიძლება ითქვას, რომ ზემოთ მოყვანილი წინადადება უაზრობას წარმოადგენს («არა რა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა»), მაგრამ არც იმის თქმა შეიძლება, რომ აზრი მთლიანად ნათელი იყოს. თუ აქ „ნიშანი“ ჩვენთვის ცნობილი მნიშვნელობის მატარებელია მხოლოდ (ახლანდელი „ნიშანი“, ან „სასწაული“), მაშინ ადვილი საფიქრებელია, რომ ტე-

[1] „თანა“ აქ ნიშნავს ad (და არა cum. შდრ. 301, 11 მივიდა ლიპარიტის თანა ხოვლეს; 303, 12 გიორგი მთაწმიდელი მოვიდა მთაწმიდითგან... კოსტანტინე მონომახისა თანა (ე. ი. გიორგი მთაწმიდიდან მოვიდა კოსტანტინესთან); 304, 22 ნიანია... წარვიდა ანისს ბერძენთა თანა (ე. ი. ანისში წავიდა ბერძნებთან).

ქსტი დამახინჯებული იყოს, რომ აქ ტექსტი დამახინჯებული უნდა იყოს. ამას შეიძლება გვაფიქრებინებდეს ანალოგიური გამოთქმა ჟამთააღმწერლისა:

«დასუეს ნოინთა ყაენად ძმა აბაღასი აჰმადა, არარა ნიჭთა საჴელმწიფოთა მქონებელი» (მარიამისეული ქ. ცხ. 886, გვ. 729).

რადგან ანალოგია სრულია და აზრიც უკვე ნათელია („მეფობის ნიჭი არ ჰქონდაო“), ამიტომ ეჭვმიუტანლად შეიძლებოდა დავით აღმაშენებლის ისტორიის ის ადგილი შეგვესწორებინა. საბედნიეროდ, ჩვენი კონიექტურის გარეშეც შესწორდა ის: ჭალაშვილისეულ ნუსხაში (C) ეს ადგილი იკითხება:

«არარათ მქონებელი ნიჭთა მეფობისათა»

6) ნაწილობრივ გაირკვა და დადასტურდა ივ. ჯავახიშვილის მიერ წარმოდგენილი გაგება დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის იმ ცნობისა, რომელიც ეხება დავითის ლაშქრობას შარვანში:

339, 3: «და მსწრაფლ შეკრიბა სპა, და ჩავიდა შარვანს, მაისსა შჳდსა, არაბია-ლიჟათათ ქურდევანამდე და სიშტალანთამდე».

ვარიანტები მაინც და მაინც სანუგეშოს ვერაფერს გვაძლევდნენ:

არაბია ლიჟათათ **BRTdps**
არბიალაით ჟამთ **ER'**
არაბიალით ჟამთ **b**
არბიალით ჟაით **A**.

მარიამისეული ნუსხის ვარიანტმა «არბია ლიჟათათ» საბუთი მისცა ივ. ჯავახიშვილს (ქ. ერის ისტ. II, 517) წაეკითხა: «მოარბია ლიჟათით ქურდევანამდე». რომ აქ „დარბევაზე“ უნდა ყოფილიყო ლაპარაკი იქიდან ჩანდა, რომ უკვე ვახტანგის კომისიის ხელიდან გამოსულ რუმიანცევისეულ ნუსხაში ტექსტისავე ხელით „არაბია“ შესწორებულია „არბია“-დ. ასევე გაუგია ეს ადგილი D-ს რედაქტორს, რომელსაც ტექსტისათვის თავი ვერ გაურთმევია, მაგრამ შინაარსში გარკვეულა და მთელი ის წინადადება გადმოუცია სხვა სიტყვებით: «და მოტყუენა ყოველნი არენი შარვანისანი». ჭალაშვილისეულმა ნუსხამ საბოლოოდ დაადასტურა, რომ აქ „დარბევაზე“ ჰქონია ნათქვამი ისტორიკოსს: «დაარბივა ლაჟთათ ქურდევანამდე». ჩვენც ამის მიხედვით შევიტანეთ ტექსტში: «არბია ლიჟათათ ვიდრე ქურდევანამდე». თუ რა არის „ლიჟათათ“, დღესაც გაურკვეველი რჩება.

7) 356, 11—15: «პირველად ორგულებასა, და ზაკუასა, და ღალატსა რასამე ვერვინ დიდთა ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოგონებადცა, არა თუ თქმად ვისდა, არცა თუ უმალლესსა ვინ თჳსსა თანა, ანუ მოყუასსა თჳსსა, გინა ყრმათა თჳსთა თანა, ვინათგან ესე მტკიცედ უწყოდა ყოველმან კაცმან, რომელ პირით აღმოსლვასავე თანა სიტყჳსასა საცნაურ ქმნილ არს უეჭუელად წინაშე მეფისა».

ასე აგვიწერს ისტორიკოსი დავით აღმაშენებლის მიერ მოწყობილ სადაზვერვო და საინფორმაციო აპარატს: საკმარისი იყო ვინმეს არა თუ ეთქვა, არამედ გაეფიქრა რამე სალალატო ან საორგულო, რომ მაშინვე მეფეს იცოდა ეს. მაგრამ სრულიად გაუგებარი იყო სიტყვები «თუ უმალლესსა».

ტექსტის ამ ადგილს თავის ცვალებადობაში შემდეგი საფეხურები გამოუვლია:

*თუმღ῀ლესა — ჩვენი ვარაუდით
თუ უმალლესა **AERT**
თუ უმალლესსა **BCbdps**
თუ ცხედრეულსა **Mm**.

გამოთქმაში „თუ უმალლესსა“ რაღაც ისეთი სიტყვა იმალებოდა, რომელმაც საბუთი მისცა M-ის რედაქტორს დაეწერა სიტყვა „ცხედრეულსა“, ესე იგი M-ის რედაქტორისთვის შინაარსი ასეთია: საკმარისი იყო ვინმეს მეფის საავუგო ეთქვა, თუნდაც თავის ცოლთან, მოყვასთან ან შვილებთან, რომ პირიდან სიტყვის ამოსვლისთანავე უკვე მეფის ყურამდე მისულიყო ეს სიტყვა. რედაქტორსაც „ცოლის“ მნიშვნელობით დაუწერია «ცხედრეულსა». მაგრამ რადგან ასეთი სიტყვა («ცხედრეულსა») ქართულში არ იხმარება (იხმარება „თანამეცხედრე“), ამიტომ D-ს რედაქტორს დაუწერია:

თუმღლესა და ცხედრეულსა,

ე. ი. დაუწერია ის, რაც წინათ ეწერა, გაუგებარი „თუმღლესა“, და ისიც, რაც ერთ-ერთ წინამორბედ რედაქტორს დაუწერია („ცხედრეულსა“). იმავე D-ს ახალ რედაქტორს ჩაუმატებია „ეუ“ და, ამგვარად, მიუღია „თუ მ[ეუ]ღლესა“.

ამიტომ ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ თავდაპირველად უნდა წერებულიყო „თუმღ῀ლესა“ (= თუ მეუღლესა); ამიტომაც არის, რომ ხელნაწერებში ჯერ გაჩნდა „თუ უმალლესა“ (ერთი ხანით), ხოლო შემდეგ გაააზრეს „თუ უმალლესსა“.

8) ტექსტის რამდენიმე ადგილის შესწორება შესაძლებელი გახდა იმის წყალობით, რომ გაირკვა მნიშვნელობა სიტყვისა „**დისძე**“, რომელიც უკვე ვახტანგის წინადროინდელი ნუსხების რედაქტორთათვისაც გაუგებარი ყოფილა. ეს ადგილები ასე იკითხებოდა ძველ გამოცემებში.

130, 23: ხოლო ესე ბაქარ ეზრახა სპარსთა მეფესა, მამის მმისწულსა მისსა, დაემოყურა და გაუცვალა ქუეყანა და **სიძესა** (მისი მესა A) მისსა ფეროზს.

298, 2: და იბირნა აფხაზთა მეფემან კახნი, აშოტ მთავარი მარილელი და **სიძე** (სიძე D, დისი: ძე A) კჳრიკე მეფისა.

313, 9: ამისა შემდგომად აღისურვილა დიდმან ოვსთა მეფემან დორღოლელმან **დის სიძისა** (დის ძისა Bdp, დის სძისა ER, დისა და სიძისა D) მათისა ბაგრატისა სევასტოსისათჳს.

379, 8: და იყო მაშინ აფხაზთა მეფე ბაგრატ, **დის ძე** ნასრესი.

ყველა ხაზგასმულ შემთხვევაში ჩვენ მიერ მიღებულია წაკითხვა **დისძე** (ე. ი. დის ქმარი სიძე), რაც ემყარება ერთი მხრით ტექსტის შინაარსს და, მეორე მხრით ზოგიერთი ნუსხის ჩვენებას.

განვიხილოთ, პირველ რიგში, მეოთხე შემთხვევა (სუმბატის „ქრონიკიდან“): რომ აფხაზთა მეფე ბაგრატ I, ძე დემეტრე მეორისა, იყო ნასრას დის ქმარი, ეს ჩანს „მატიანე ქართლისა“-ს ჩვენებით: «და გამოიყვანა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნასრა ცოლის ძმა მისი საბერძნეთით». ეს გარემოება კარგად მოეხსენებოდა აკად. ე. თაყაიშვილს, და ამიტომ მან თავის გამოცემაში ხელნაწერების წაკითხვა „დის ძე“ უარყო და დასწერა: «ბაგრატ, სიძე ნასრესი» (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გამოცემა მესამე. თბ. 1949, გვ. 64, § 46).

მესამე შემთხვევაშიც აშკარა იყო, რომ ტექსტი თავის რიგზე ვერ იყო («დის სიძისა»): დორღოლელმან მოიწადინა თავისი სიძის, დის ქმრის, ბაგრატ IV-ის ნახვა; გამოთქმა კი **დის სიძისა** შეუფერებელი იყო: ბაგრატ IV დორღოლელის „სიძე“ იყო და არა „დის სიძე“. ეს გარემოება გაუთვალისწინებია D-ს რედაქტორს და ტექსტი ასე შეუსწორებიათ: «დისა და სიძისა», ე. ი. მას ტექსტისათვისაც გაუწევია ანგარიში და შინაარსიც მიუღია მხედველობაში: დორღოლელმა მოიწადინა თავისი დის და სიძის ნახვაო.

ოთხივე შემთხვევაში დამახინჯებული ტექსტის აღდგენის საკითხს წყვეტს გათვალისწინება ძველქართული სიტყვის («დისიძე») მნიშვნელობისა. საბა ორბელიანის ლექსიკონი არ იცნობს ამ სიტყვას; ვახუშტი ბატონიშვილის დროსაც „დისიძე“ გაუგებარი ყოფილა და მას რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შეხვედრია ეს სიტყვა, შეუცვლია

იგი თავისი დროისათვის უფრო გასაგები სიტყვით „დის ქმარი“ (იხ. 130, 23 შენიშვნა).

ეს სიტყვა „დისიძე“, როგორც ჩანს, კარგა ხანია ხმარებიდან გადავარდნილა: ძველქართულ ძეგლთა ხელნაწერების გადამწერთ იგი არ ესმოდათ და მის მაგიერ სწერდნენ: და სიძე, დის სიძე, დის ძე... ყველაზე ადრე მოხერხდა ამ სიტყვის დადგენა „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ («რამეთუ მოკლა ლაკლაკმან დისიძე თჳსი»[1]). რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს, ზემოთ უკვე იყო განხილული ორი შემთხვევა და ნათელყოფილი, რომ იქ ლაპარაკია „დის ქმარზე, სიძეზე“. გარდა ამისა A-ს რედაქტორს ხელთ ჰქონია ისეთი ნუსხაც, სადაც წერებულა „დისიძე“: ჩვენი ოთხი შემთხვევიდან ერთ შემთხვევაში (გვ. 313, 9) A-ში სწერია: «აღისურვილა... დოროლელმან **დისძისა** მათისა ბაგრატისა სევასტოსისათჳს»; მეორე შემთხვევაში კი გადამწერი მაინც ვერ გარკვეულა და მცდარად გაუყვია სიტყვა (**დისა: ძე** 298, 2). ყოველ შემთხვევაში, არ შევცდებით, თუ ზემო ნათქვამიდან ასეთ დასკვნას გავაკეთებთ:

ა) A ნუსხის ვარიანტი ორ შემთხვევაში (დისიძისა, დისი ძე) მოწმობს იმას, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ იმთავითვე ეწერა ყველა ოთხივე შემთხვევაში „**დისძე**“; ამ სიტყვის მნიშვნელობის დავიწყებამ და ხელნაწერში ასოების გამკრთალებამ შექმნა ვარიანტი: დის[.]ძე, დ[ა]სიძე, სიძე და სხვ.

ბ) A-ს რედაქტორს მესამე შემთხვევაშიც (130, 23) ჰქონდა ხელთ ისეთი ვარიანტი, სადაც ეწერა «მისიძესა», სადაც თავკიდური **მ** უნდა მომდინარეობდეს **დ**-საგან.

გ) ვახუშტისაც ჰქონდა, უთუოდ, ისეთი ნუსხა, სადაც ეწერა „დისიძესა“, ხოლო მან შესცვალა იგი ახალი სიტყვით: „დის ქმარსა“ (130, 23 შენ.).

9) მოისპო ერთი გაუგებრობა, რომელსაც ჰბადებდა გვ. 313,1-ის ტექსტი:

313, 1: და მოართუეს გაგიკეთი, და აღიღო აფხაზთა მეფემან გაგი.

გაუგებრობას ჰბადებდა შემდეგი სამი გარემოება:

ა) ლაპარაკია ბაგრატ IV-ის მიერ ქალაქ გაგის აღებაზე; გამოთქმა «მოართუეს» შეუძლებელია მიემართოს „ქალაქს“: „ქალაქის მირთმევა“ შეუფერებელი გამოთქმაა (შდრ. საბა: «მირთმა ძღუნის მიტანა»).

ბ) ტექსტის მიხედვით ისე გამოდიოდა, თითქოს ქალაქს ერქუა „გაგიკეთი“, რაც არც ერთი სხვა მასალით არ დასტურდებოდა: ყურადღებას იქცევდა ის გარემოება, რომ ერთადერთი შემთხვევა სიტყვა „გაგიკეთი“-ს ხმარებისა მხოლოდ ამ ჩვენს ადგილას გვქონდა.

გ) სტილისტიკურად ისიც იყო უცნაური, რომ ერთ წინადადებაში ორჯერ იყო ლაპარაკი ერთისა და იმავე ქალაქის აღებაზე: „მოართუს გაგიკეთი“ და „აღიღო გაგი“.

ეს გაუგებრობა გაჰფანტა ჭალაშვილისეულმა ნუსხამ, სადაც ვკითხულობთ:

«და მოართუნეს **გაგით კლიტენი**, და აღიღო აფხაზთა მეფემან გაგი».

მაშასადამე, ბაგრატ IV-ს ქალაქი გაგი კი არ მოართვეს, არამედ ქალაქის „კლიტენი“. ასეთი წაკითხვით ერთბაშად ისპობა ის სამივე უცნაურობა, რომლებზედაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი.

ტექსტის დამახინჯების ისტორია ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: თავდაპირველად ეწერებოდა ქარაგმით „გაგით კ˜ლნი“ ან „გაგ˜თ კლ˜ი“, რასაც შეეძლო მოეცა, „ლ“-ს და „თ“-ს (ლ და თ) აღრევის გამო, „გაგ˜თ კ˜თი“, რაც უქარაგმოდ გაიხსნებოდა „გაგი(თ)კეთი“.

[1] ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია I, შედგენილი ს. ყუბანეიშვილის მიერ, თბილისი, 1946, გვ. 90; კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალურ-ქართული ლიტერატურა, 1935 წ. გვ. 173.

საგულისხმოა, რომ ამგვარივე გამოთქმა ნახმარი აქვს იმავე ისტორიკოსს („მატიანე ქართლისა“-ს ავტორს) სხვა ადგილასაც: «მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი» (იხ. ქვემოთ გვ. 299, 19; შდრ. აგრეთვე ბასილი ეზოსმოძღვრის მიერ ნახმარ გამოთქმას: «მოიხუნეს ციხოვანთა მათ კლიტენი», გვ. 32, 16-17).

10) ვფიქრობთ, რომ საბოლოოდ გასუფთავდა ტექსტის ის ადგილი, რომელიც ყველა ნუსხაში გადამწერთა და რედაქტორთა გაკვირვებას იწვევდა ტექსტის აღრეული ხასიათის გამო და ასეთ შენიშვნებს აწერინებდა: „აქა ამბები აკლდა დედნებს“, „აქა ფურცლები აკლია“. ეს არის გვ. 13, 19-20, სადაც ვახტანგისეულ ნუსხებში ასე იკითხება:

13, 19-20: მაშინ ჰოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა. ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკჳდრთა მის ადგილისათა ეზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყვანეს ოვსნი...

M ნუსხაში ფურცლები არეულია და სიტყვების შემდეგ «მარჯუე ქართლოსიანთა სწერია: «ბერძენთასა. ამან ალექსანდრე დაიპყრნა ყოველნი კიდენი...», ე. ი. ჩართულია ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში შემოსვლის ისტორია, რომელიც შემდგომ თავში უნდა ყოფილიყო (იხ. ახ. გამოცემის გვ. 17, 6). რაც შეეხება AC ნუსხებს, მათ ხომ აკლიათ ეს პირველი ფურცლები მთლიანად.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია შემდეგმა ორმა გარემოებამ:

ა) სრულიად უადგილოა აქ მსჯელობა იმის შესახებ, რომ «ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა»; თხრობა ხომ ეხება იმას, რომ აფრიდონმა ქართლში გამოგზავნა თავისი ერისთავი არდამი, რომელმაც «შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი...». შემდეგ ქართლში ბატონობს აფრიდონის ერთი სამ ძეთაგანი იარედი. ხოლო როდესაც აფრიდონის ძენი ერთმანეთში აიშალნენ, ამით ისარგებლეს ქართველებმა («პოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა») და... ზოველით რომ ლაპარაკი იქნება იმის შესახებ, თუ როგორ მოახერხეს ქართველებმა სპარსელი მოძალადეების წინააღმდეგ ბრძოლა. ამის ნაცვლად კი ვკითხულობთ: «ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა».

ბ) მეორე შეუსაბამობა ის არის, რომ ამის მომდევნო წინადადება «რამეთუ მკჳდრთა მის ადგილისათა ეზრახნეს ოვსთა» სინტაქსურად გაუმართავია: «ეზრახნეს» მოითხოვს ქვემდებარეს სახელობით ბრუნვაში («მკჳდრნი მის ადგილისანი») და არა მოთხრობითში (M-ის რედაქტორს თითქოს უგრძვნია ეს შეუსაბამობა და სინტაქსური წყობის გამოსწორების მიზნით დაუწერია «ზრახნეს»).

ამ ორმა გარემოებამ გვაიძულა მოგვეხდინა ტექსტის რევიზია; გამოირკვა შემდეგი:

ა) «ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკჳდრთა მის ადგილისათა» ეკუთვნის სხვა ადგილს (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 24, 1-2), სადაც იგი შინაარსობლივ გამართლებულია, სინტაქსურადაც გამართულია: «რამეთუ მკჳდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა», ხოლო ძველ დედანში ფურცლების არევის გამო შეცდომით განმეორებულია აქაც, მე-13 გვერდზე, ყველა მომდევნო ნუსხაში. მე-13 გვერდზე მისი არსებობა, რასაკვირველია, შეუსაბამობა იყო, და რედაქტორებს ეგონათ, რომ «აქა ამბები აკლდა დედნებს», ნამდვილად კი არაფერი აკლია; პირიქით, მთელი ეს წინადადება «ხოლო — ადგილისათა» ზედმეტია და ამიტომ ჩვენ ამოვშალეთ.

ბ) რადგან ეს წინადადება, როგორც ზედმეტად გამეორებული, მოისპო, მოისპო აგრეთვე სინტაქსური შეუსაბამობაც და მივიღეთ ასეთი გაბმული თხრობა: როდესაც აფრიდონის შვილები ერთმანეთში აიშალნენ, ამით ისარგებლეს ქართველებმა, მოელაპარაკნენ ოვსებს, გადმოიყვანეს ოვსები და შეერთებული ძალებით გაუმართეს ბრძოლა სპარსთა ერისთავს: «პოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა. ეზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყვანეს ოვსნი და ჰოვეს ერისთავი სპარსთა... და მოკლეს იგი».

თავი მეექვსე

„ქართლის ცხოვრების" ძეგლთა ენა

§ 19. **„ქართლის ცხოვრების" ძეგლთა ენის ზოგადი დახასიათება.** „ქართლის ცხოვრების" ქვემოთ დაბეჭდილი ტექსტი უხვ მასალას იძლევა XI—XIII საუკუნეთა ქართული ენის ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მოვლენათა დასახასიათებლად. ეს მასალა ღირსია იმისა, რომ დაიწეროს სპეციალური მონოგრაფია: „ქართლის ცხოვრების ენა". აქ კი ჩვენ მკითხველის ყურადღებას შევაჩერებთ „ქართლის ცხოვრების" ენის მხოლოდ ზოგიერთ მხარესა და მოვლენაზე.

პირველ რიგში უნდა ითქვას შემდეგი: **„ქართლის ცხოვრება" არის საერო მწერლობის ძეგლი.** ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ უძველეს ნუსხებში (ACMm) ისეთი ენობრივი ფორმები გვხვდება, რომლებიც განასხვავებენ „ქართლის ცხოვრებას" XI—XII საუკუნეების სასულიერო შინაარსის ძეგლებისაგან. „ქართლის ცხოვრების" ძეგლებში უხვად არის შეჭრილი ახალი ქართული ენობრივი ფორმები. ასე, მაგალითად:

1. ხმოვანფუძიან სახელებში თითქმის არასოდეს არ იხმარება ბრუნვათა დაბოლოებებში „ჲ" (მაგალითების მოტანა არც კი არის საჭირო: «დამძიმდა თხოვა შენი» 182, 12 [და არა „თხოვაჲ"], «დაარღჳს შურის-ციხე» 269, 12 [და არა „ციხჱ"], «აღმოსავლეთი და ჩრდილო» 197, 22 [და არა „ჩრდილოჲ"]). XVIII საუკუნის გადამწერთ ხშირად აღდგენილი აქვთ „ჲ".

2. „ქართლის ცხოვრების" ნუსხები რომ მერყეობენ «თორმეტსა» და «ათორმეტს» შუა (და სხვა მსგავს ფორმებში), რასაკვირველია, უძველესი ნუსხებისათვის უნდა ვივარაუდოთ «თორმეტი». „ვეფხისტყაოსანში" არც ერთი შემთხვევა არ არის „ათორმეტის" მსგავსი ფორმების ხმარებისა. ნიშანდობლივია, რომ „ქ. ცხოვრების" უძველესი ხელნაწერებიც ამგვარ ხალხურ ფორმებს გვაძლევენ: «მოვლო ყოველი ქუეყანა თორმეტსა წელსა შინა» (19, 12), მეთოთხმეტესა (19, 13), ცამეტი (27, 19), ჩჳდმეტი (34, 5), თურამეტი (34, 8), ცხრამეტსა (36, 6).

ახალი, სალაპარაკო ენიდან შემოსული, ფორმები, რასაკვირველია, იმას არ მოასწავებენ, რომ ენა უკვე გამოვიდა ძველი ქართულის ფარგლებიდან. „ქართლის ცხოვრების" ენა ჯერ კიდევ ძველი ქართულია. იგი მხოლოდ იწყებს საშუალო ქართულის ნიშნების ათვისებას. ჯერ კიდევ საკმაოდ გვხვდება ისეთი ენობრივი ფორმები, რომლებიც ძველი ქართულის დამახასიათებელია. ასეთ ფორმებად მიგვაჩნია ჩვენ, მაგალითად:

1. **ატრაქცია**, რომლის მშვენიერი ნიმუშები იქნებოდა:

20, 10: ყოველმან ქართველთაგანმან რომელმან პოვოს (cm. იქონიოს) საჭურველი, მოკალთ იგი.

327, 9-10: მონამან რომელმან იცოდის ნება უფლისა თჳსისა და არა განემზადოს ნებისაებრ მის[ის]ა, იგუემოს ფრიად.

359, 9-11: ამისთჳსცა არაოდეს მოაცალა (დავით აღმაშენებელმა) ამისად განზრახვად... არამედ საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, განასრულნაცა მაღლად და შუენიერად.

2. **უფროობითი ხარისხის** წარმოება არა მარტო ზედსართავი სახელისაგან, არამედ არსებითი სახელისგანაც:

8, 17: ესე ხუთნივე იყვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ.

9, 11: ხოლო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო ძმათა მისთა, ესე დარჩა საყოფელთა მამისა მათისა ქართლოსისათა.

238, 8-9: და მიმართა უფროსმან წყალმან მჴედართა, რომელთა-იგი ბანაკი იყო უჭალაკე (იხ. ქვემოთ გვ. 050).

ამის ანალოგიურია „ვეფხისტყაოსნის" 252: აწ მოყვარე გიპოვნივარ დისაგანცა უფრო დესი.

3. **ნათესაობითი ბრუნვის** ხმარება დროის ზმნისართის გამოსახატავად: ზამთრის („ზამთარში"), ზაფხულის („ზაფხულში"), ხვალისა („ხვალ"), სიცივისა და სიცხისა 210.26. იქნება აქვეა მოსახსენებელი ასეთი შემთხვევებიც:

308, 23: შემოვლო რანისა.

310, 17-18: და აღმოვლო ღამე ყოველ მუხნარისა.

ძველქართულია მრავალ შემთხვევაში აგრეთვე ლექსიკაც.

§ 20. **ლექსიკა.** მართალია, ამ წიგნის ბოლოში დართულ ლექსიკონში განმარტებულია „ქართლის ცხოვრების" ძეგლებში ხმარებული სიტყვები, მაგრამ აქ ჩვენ უფრო დაწვრილებით გვინდა შევჩერდეთ ზოგიერთ მათგანზე.

1. **დევტალარი, დევტალარობა:**

72, 16: ვინაცა ძმა ესე იობენალი მიემთხჳა დევტალარობასა, ხოლო დაჲ იგი მისი სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.

75, 12: და იხილა, რამეთუ პირველ ჴსენებული იგი დევტალარი პატრიაქ ქმნილ იყო; და ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი იგი.

ამ ამონაწერების მიხედვით წმ. ნინოს ბიძა (დედის ძმა) იობენალი იერუსალემში მოღვაწეობდა: ჯერ ყოფილა ის დევტალარად, ხოლო შემდეგ პატრიარქობა მიუღია. ჩანს, დევტალარობა რაღაც მაღალი სასულიერო თანამდებობა ყოფილა, რომ ამ თანამდებობის კაცი რამდენიმე წლის შემდეგ პატრიარქად აურჩევიათ. ეს სიტყვა ლეონტი მროველის თხზულებაში გადმოსულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲ"-ს ტექსტიდან, საიდანაც მომდინარეობს მთელი თხრობა ნინოს მოღვაწეობის შესახებ. სახელდობრ, იქ ვკითხულობთ:

«ესე ძმაჲ სუსანაჲსი მიემთხჳა დევტალარობასა, ხოლო სუსანა ჰმსახურებდა ნიაფორსა სარას ბეთლემელსა» (ე. თაყაიშვილი, Описание, II, 736).

«და დევტალარი (ჭელიშ.: დევტელრი) იგი პატრეაქ ქმნილ იყო: და ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრეაქი» (იქვე, 739).

სხვა ძველქართულ ძეგლებში სიტყვა „დევტალარი" არსად დამოწმებული არ ყოფილა აქამდე. ს. ორბელიანიც ამ სიტყვას მხოლოდ ნინოს „ცხოვრებიდან" იცნობს. საბა წერს:

«დევტალარი — წმიდის ნინოს ბიძა იყო, რაცალა ხაჯელოა (მოელეა B)».

დ. ჩუბინაშვილსაც, ჩანს, სხვა მასალა არ ჰქონია: „ქართლის ცხოვრების" ზემოთ მოყვანილ ტექსტზე დაყრდნობით და მითითებით ის განმარტავს:

«დევტალარი — эконом. დევტალარობა — звание эконома. 1 ქართლ. 65».

ამ სიტყვამ იმთავითვე აღძრა ჩვენში აზრი, რომ იგი შეიძლება იყოს დაკავშირებული ბერძნულ სიტყვასთან δεύτερος („მეორე"). მართლაც, ბერძნულ ლექსიკონში ვკითხულობთ:

«δευτερώσεις მეორე ხარისხი (LXX); ებრაელთა თორა (საეკლ. მწერლებთან)».

«δευτερωτής თორის განმმარტებელი, რაბინი (საეკლ. მწერლებთან)» (Pape I, 554)[1].

Pape-ს ამ განმარტებებით „დევტეროტი" ყოფილა ებრაელთა საღმრთო წიგნის განმმარტებელი, რაც მიახლოებით შეიძლებოდა გაგვეთვალისწინებია ქართული „დევტალარის" გასაგებად. მაგრამ ენობრივი ფორმის მხრით ქართულ „დევტალარს" უფრო შეესაბამება δευτεράριος რომელიც მოჰყავს დიმიტრაკის თავის „დიდ ლექსიკონში":

«δευτεράριος, საშუალო საუკუნეების ბერძნულში, აღნიშნავს კაცს, რომელსაც მონასტერში უჭირავს მეორე ადგილი წინამძღვრის შემდეგ».

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ წმ. ნინოს ცხოვრების ჭელიშურ ვარიანტში სწერია «დევტელ[ა]რი», უნდა ვაღიაროთ, რომ ქართული ფორმა ზედმიწევნით გადმოსცემს ბერძნულ δευτεράριος-ს (დევტერარი → დევტელარი → დევტალარი).

რაც შეეხება ამ სიტყვის მნიშვნელობას, ჯერჯერობით ვერაფერს ვიტყვით დაბეჯითებით: სიტყვის ეტიმოლოგია მიგვითითებს იმაზე, რომ „დევტალარობა" მაღალი თანამდებობა იყო, ამ თანამდებობის პირი მეორე კაცია წინამძღვრის შემდეგო, მაგრამ სახელდობრ რა თანამდებობაა ეს, არა ჩანს.

[1] ყოფილა აგრეთვე ზმნა δευτερόω, რაც ნიშნავს „ებრაელთა საღვთო წერილის სწავლებას" (იხ. დიმიტრაკის ლექსიკონი).

ამ საკითხის გასარკვევად ყურადსაღებია აგრეთვე შემდეგი მასალაც:

არსებობს ძველქართული თარგმანი VI—VII საუკუნის ბიზანტიელი მწერლის იოანე მესხის (Μόσχος) „სამოთხისა“. ამ კრებულში შემავალ ერთ-ერთი ნოველის ქართულ თარგმანში ოთხჯერ გვხვდება სიტყვა „დევტალარი“. ამ სიტყვით აღნიშნულია იერუსალემის „წმ. აღდგომის სახელობის“ ტაძრის პასუხისმგებელი მსახური. ვამბობთ პასუხისმგებელიო იმიტომ, რომ იგი უთანასწორდება ქვეყნის მთავარს. აი, თვით ტექსტიც:

«მთავარი ვინმე იყო კეისრისა ფილისტიმესა ზედა სახელით ბემარ. და დღესა ერთსა მოვიდა იგი ერითა თჳსითა ლოცვად წმიდასა აღდგომასა. და ვითარცა ეგულებოდა შესლვად წმიდად აღდგომად, იხილა მან ვერძი ერთი, რომელი მოეგება და სცა მას რქითა თჳსითა ძლიერად, და უკუმოაგდო იგი კარისაგან საფლავისა. ხოლო იგი შეშინდა და კუალად იქცა შეძრწუნებული. რქუა მას დ ე ვ ტ ა ლ ა რ მ ა ნ და ფარგალიტთა: რაჲსა არა შეხუედ, უფალო, საფლავად? მიუგო მ თ ა ვ ა რ მ ა ნ და რქუა...»[1].

დანარჩენ სამ შემთხვევაშიც „დევტალარი“ ესაუბრება ქვეყნის „მთავარს“: «რქუა მას დევტალარმან», «მიუგო დევტალარმან და რქუა». ასე რომ ეჭველია, რომ „დევტალარი“ მაღალი თანამდებობის პირია ეკლესიაში. ჩვენ შევუდარეთ ქართული ტექსტი ბერძნული ტექსტის (Λειμωνάριον: PG, 87, 2903) შესატყვის ადგილებს, და აღმოჩნდა, რომ ეს, ქართულში შემოსული, ბერძნული სიტყვა „დევტალარი“ ბერძნულ დედანში ოთხსავე შემთხვევაში გადმოცემულია სიტყვით σταυροφύλαξ (და არა δευτεράριος), რაც ნიშნავს სიტყვა-სიტყვით „ჯვარის მცველს“. ყველა კომენტატორი, ძველი საუკუნეებისა და ახალი საუკუნეებისაც, σταυροφύλαξ-ს, რომელიც გვხვდება მხოლოდ იოანე მესხთან და თეოფანეს „ქრონოგრაფიის“ ერთ ადგილას, განმარტავს როგორც „იერუსალემში დაცული ჭეშმარიტი ჯვარის მცველს“ (sanctae crucis Hierosolymis asservatae custodes σταυροφύλακες: Theophanes, Chron., Bonnae 1841, ტ. II, გვ. 414; the keeper of the true Cross at Jerusalem: Sophocles, Lexicon 1007).

როგორც ნინოს ცხოვრების ტექსტი, ისე იოანე მესხის „სამოთხე“ გულისხმობენ სწორედ იერუსალიმის ტაძრის თანამდებობის პირს. ბერძნული სიტყვა „დევტალარი“ ძალიან ადრე შემოსულა ქართულში და მოქალაქეობრივი უფლება მოუპოვებია მეტყველებაში, ასე რომ ბერძნული ტერმინი σταυροφύλαξ-ი უფრო გვიანდელმა ქართველმა მთარგმნელმა გადმოგვცა „დევტალარით“.

2. **გამორთვა, განრთვა, მირთვა, მორთვა.** ერთგვარ სიძნელეს წავაწყდით იმ სიტყვის გაგების დროს, რომლის შინაარსი უნდა იყოს „შეერთება“, „მიკედლება“, „გაერთიანება“, და რომელიც ნახმარია ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის თხზულებებში.

გ ა მ ო გ ე რ თ ო: მე წარვჰყვე მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო („შ ე გ ი ე რ თ დ ე ბ ი“) ჯაზირას სპითა ძლიერითა 185, 3.

გ ა მ ო გ უ ე რ თ ნ ე ნ: ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგუერთნენ, რამეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან („ვფიქრობ, რომ რომაელებიც შ ე მ ო გ ვ ი ე რ თ დ ე ბ ი ა ნ, რადგან უამრავი მათგანი გაწყვიტა აზონმაო“ — შემოუთვალა ქუჯიმ ფარნავაზს) 22, 18.

გ ა მ ო ე რ თ ნ ე ს: ფარსმან ქველი... უყუარდა მირდატის კერძთაცა ქართველთა და სძულდა მირდატ მესისხლეობისა და მედგრობისა მისისათჳს. და გამოერთნეს („მ ი ე კ ე დ ლ ნ ე ნ“ ფარსმან ქველს) უმრავლესნი მირდატისაცა კერძნი 51, 7.

გ ა ე რ თ ნ ე ს: მეფენი დარუბანდისანი გაერთნეს („მიეკედლნენ სპარსელებს“) 179, 7.

გ ა ნ ე რ თ ნ ე ნ: უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერთნენ იგინი ბერძენთა („ქართველები რომ გავაბრაზო, ისინი ბერძნებს მ ი ე კ ე დ ლ ე ბ ი ა ნ ო“ — ამბობს სპარსთა მეფე) 216, 20.

[1] ვსარგებლობთ პროფ. ი ლ ი ა ა ბ უ ლ ა ძ ი ს მიერ გამოსაცემად დამზადებული ტექსტით, რომელიც მან თავაზიანად დაგვითმო სარგებლობისათვის.

გ ა ნ რ თ ვ ა: რამეთუ ჰგონებდა იგი (სპარსთა მეფე) განმრავლებასა სპათა მისთასა სომხითით და მეფეთაგან კავკასიანთასა, ხოლო მათ ვერ იკადრეს გ ა ნ რ თ ვ ა დ მისა. რამეთუ რომელთამე მათგანთა აქუნდა სასოება ჯუარცმულისა, ხოლო რომელნი იძლივნეს ეშმაკისაგან, მეფენი დარუბანდისანი გ ა ე რ თ ნ ე ს („სპარსთა მეფე ფიქრობდა, რომ სომხითის და კავკასიის მეფეთა შემწეობით გაზრდიდა თავისი ჯარის რაოდენობას, მაგრამ მათ ვერ გაბედეს მ ი კ ე დ ლ ე ბ ო დ ნ ე ნ მას, რადგან ზოგი მათგანი ქრისტიანი იყო, ზოგი კი ეშმაკის მიერ იყო ძლეული [ე. ი. არ იყო ქრისტიანი], როგორც მაგალითად, დარუბანდის მეფეები, და ისინი მ ი ე მ ხ რ ნ ე ნ მას“) 179, 5.

უკანასკნელ წინადადებაში ნახმარი «გ ა ნ რ თ ვ ა დ» მოწმობს იმას, რომ ყველა ზემომოყვანილ შემთხვევაში უნდა გვქონდეს ზმნა -რთ- და ზმნის პირიელი ფორმები ე-პრეფიქსით ვნებითი გვარის ფორმებს უნდა წარმოადგენდნენ. მაშასადამე, აქა გვაქვს ჩვენ საწყისი ფორმები: **გამორთვა** და **განრთვა**.

3. ჰალაკი.

როდესაც ძველქართულ ტექსტებში „ჰალაკი“ შეგვხვდება ხოლმე, მაშინვე აზრად მოგვდის მხოლოდ ის, რომ იგი „კ უ ნ ძ უ ლ ს“ ნიშნავს, იმ დროს როდესაც ეს ყოველთვის ეგრე არ არის. რომ „ჰალაკი“ ყოველთვის „კუნძულს“ არ ნიშნავს, ეს კარგად იცის ს. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ მ ა, რომელიც წერს: «ჰ ა ლ ა კ ი — კუნძული, გინა ჰალა». აკად. ნ. მ ა რ ი ც „ფიზიოლოგის“ გამოცემაში წერს: „ჰალაკი в нашем памятнике встречается в значении острова (XX_9). Так-то оно означает и прибрежье с лесом или вообще „с растительностью“ (ТР VI, 113 შენ.). მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასეა, „ფიზიოლოგის“ ტექსტში, სადაც ორ ადგილას (XX და XXVI თავებში) გვხვდება „ჰალაკი“, ნ. მარი ორსავე შემთხვევაში თარგმნის რუსულად „остров“, იმ დროს როდესაც მეორე შემთხვევაში „ჰალაკი“ „კუნძულს“ არ ნიშნავს: «მონადირჱ რაჟამს სდევნ ჰ ა ლ ა კ თ ა, თაჳუმან მოიკუეთნის საურველნი იგი და მიუთხინის მონადირესა მას».

„ქართლის ცხოვრების“ ტექსტებში რამდენსამე ადგილას გვხვდება „ჰალაკი“ „ჰალის“ მნიშვნელობით:

151, 21: ჰალაკნი და ველოვანნი პირთა მდინარისათა.

173, 2: და ეწყვნეს იგინი ზღჳს კიდესა მას, რომელ არს ჰალაკი, რიყე ხერთვისისა.

235, 9: თავსა ზედა გორისასა, რომელსა მოსდგამს სამხრით ზღუა და ჩრდილოთ ჰალაკი მწყურნები („მთას აკრავს სამხრეთიდან ზღვა და ჩრდილოეთიდან წყალმრავალი ჰალა“).

ყველა ჩამოთვლილ შემთხვევაში[1] ნათელია „ჰალაკის“ მნიშვნელობა: ყველგან „ჰალას“ ნიშნავს. მაგრამ განსაკუთრებულის მკაფიოობით მოჩანს მისი ასეთი მნიშვნელობა შემდეგ წინადადებაში, რომელიც ეხება მურვან ყრუს ლაშქრობას ეგრისში და მისი ჯარების დამარცხებას აბაშისა და ტეხურის ნაპირას, ციხე-გოჯთან:

238, 5—10: და ვითარცა აღიარეს ციხე-გოჯი და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა ორთა, მსგავსად ერთისა, და გარდამოჴდა წჳმა ფიცხელი, აღდგეს მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უმცროსმან წყალმან სპასა აბაშთასა და წარიღო მათგან მკჳრცხლი ოცდასამი ათასი. და მიმართა უფროსმან წყალმან მკედართა, რომელთა-იგი ბანაკი იყო უ ჰ ა ლ ა კ ე, რომელნიმე ივლტოდეს ადგილითა და რომელნიმე ხეთა ზედა გაკდეს, და წარიღო ცხენი ოცდათხუთმეტი ათასი. და მიერითგან სახელ-ედვა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა.

[1] მ. ბ რ ო ს ე ს ა ც „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგულ თარგმანში პირველსა და მესამე წინადადებაში „ჰალაკი“ ესმის როგორც ჰალა (forêt): B r o s s e t, I, 156, 240.

აქ, ჩვენის აზრით, შემდეგი ამბავია გადმოცემული: მურვან ყრუს ჯარები მოადგნენ ციხე-გოჯის მიდამოებს, აბაშისა და ტეხურის (და არა ცხენისწყლის) ნაპირებს, იმ ადგილს, სადაც ეს ორი მდინარე ერთიმეორესთან შეერთებას აპირებს («მსგავსად ერთისა»); მოვიდა დიდი წვიმა, ორივე მდინარე ადიდდა: ერთმა მდინარემ მურვან ყრუს ქვეითა ჯარი, აბაშთაგან შემდგარი, გაანადგურა, ხოლო მეორე მოსდგა ცხენოსნებს, რომლებიც დაბანაკებული ყოფილან უ ფ რ ო ჭ ა ლ ი ა ნ («უჭალაკე») ადგილას და ზოგი მათგანი გაქცეულა, ზოგიც ხეზე ასულა (და ისე გადარჩენილა); წყალმა 35 ათასი ცხენოსანი (მაინც) წაიღო.

აქ სიტყვა „უ ჭ ა ლ ა კ ე“ შეიძლება ნიშნავდეს მხოლოდ „უაღრესად ტყიან ადგილს“, რაც იმითაც დასტურდება, რომ ქვევით არის ნათქვამი: ჯარისკაცები გადარჩენის მიზნით ხეებზე ავიდნენო («ხეთა ზედა გაჴდეს»). აკად. მ. ბროსე ფიქრობს, თითქოს აქ ჯუანშერი გულისხმობდეს ორ მდინარეს შუა შექმნილ ნახევარ-კუნძულს და ამიტომ მცდარად თარგმნის წინადადებას «რომელთა-იგი ბანაკი იყო უჭალაკე» — qui étaient plus avant dans l'île (B r o s s e t I, 242)“.

რომ „ჭალაკს“ ჰქონდა „ჭალის“ მნიშვნელობა, ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ხანდახან ერთსა და იმავე წინადადებაში ზოგი ნუსხა კითხულობს „ჭალას“, ზოგიერთი — „ჭალაკს“. ასე, მაგალითად, 324, 19: ოდესცა ნადირობა უნდის ქართლისა ჭ ა ლ ა თ ა. ასეა ანასეულ ნუსხაში. ყველა დანარჩენ ნუსხაში სწერია «ჭ ა ლ ა კ თ ა».

4. გუერდქცეული:

298, 11: ლიპარიტ იწყო საურავთა გ უ ე რ დ ქ ც ე უ ლ თ ა.

იმის გასარკვევად, თუ რას ნიშნავს „გუერდქცეული“, ჩვენ მოგვეპოვება აქ მოყვანილი წინადადების შინაარსისვე შემცველი პარალელური წინადადება:

300, 8: კუალად იწყო ლიპარიტ მათვე ფ ი ც ხ ე ლ თ ა საურავთა.

როგორც ჩანს, „გუერდქცეული საურავი“ და „ფიცხელი საურავი“ შინაარსობლივ ერთი და იგივეა, და უნდა ნიშნავდეს ისეთ საზრუნავს, რომელიც სასტიკია („ფიცხელი“) და რომელიც მიმართულია არა მართალი საქმისათვის. ამისდა მიხედვით მივეცით ჩვენ სიტყვას „გუერდქცეული“ შემდეგი მნიშვნელობა: „გვერდი რომ აქვს აქცეული“, „არა სწორ გზაზე მდგარი“; აქედან გამომდინარეობს «საურავი გუერდქცეული» — „ზრუნვა სალალატო საქმეზე“.

5. ინწუბა:

325, 14: ვითარცა ღორი ი ნ წ უ ბ ა სანგორელსა მწჳრისასა.

რომ გამოთქმა «ინწუბა» უკვე კარგა ხანია აღარ ესმოდათ გადამწერთ, ჩანს იქიდან, რომ მთელი რიგი ხელნაწერები კითხულობენ ამ ადგილს დამახინჯებულად: ინწუნბა, იწუნბა, ინწუნებდა, ანწუნბა. შედარებით სწორი ფორმის დადგენის საშუალებას გვაძლევს ს ა ბ ა ს განმარტება:

მწუბება წუმპეში გორვა.

ზმნა „მწუბება“ კანონზომიერად მოგვცემს ნამყო წყვეტილში **«იმწუბა»**, საიდანაც უნდა იყოს წარმომდგარი ასიმილაციის შედეგად «ი ნ წ უ ბ ა».

თავი მეშვიდე

„ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები

§ 21. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შესწავლა. ამ თავში ჩვენ არ ვაპირებთ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა სრული აღწერილობის წარმოდგენას. ასეთი აღწერილობა მოთავსებული იქნება ჩვენი გამოცემის მეორე ტომში, სადაც დამთავრდება „ქართლის ცხოვრების“, როგორც ძველი ისე ახალი შედგენილობის, ძეგლთა ტექსტები და ამ ძეგლთა შემცველი ხელნაწერებიც იქნება შეფასებული.

ჩვენ მიერ გამოყენებულ ნუსხათა ხელნაწერებიდან ს ა მ ი (ანასეული — A, ჭალაშვილისეული — C, მარიამისეული — M) ვახტანგის წინადროინდელია, **XV—XVII** საუკუნეებისა, ხოლო თ ე რ თ მ ე ტ ი (რუმიანცევისეული, თეიმურაზისეული, ჭალაშვილისეული-ახალი, ჯანაშვილისეული, საეკლესიო მუზეუმისა, ფალავანდიშვილისეული, ბარათაშვილისეული, დადიანისეული, სხვიტორული, ბროსესეული და ქუთაისის მუზეუმისა) წარმოგვიდგენენ ვახტანგის მეცნიერ კაცთა მიერ გადამუშავებულ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს. რაც შეეხება მაჩაბლისეულ ხელნაწერს, რომელზედაც ქვემოთ საგანგებოდ გვექნება საუბარი, ის თუმცა 1736 წელსაა გადაწერილი, მაგრამ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ციკლის (**XIV** საუკუნემდელ) ძეგლებს წარმოგვიდგენს ძველი სახით (როგორც **ACM**).

ეს ნუსხები, გარდა ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერისა, საკმაოდ დაწვრილებით არის შესწავლილი და აღწერილი:

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი	ს ა დ მ ო ი პ ო ვ ე ბ ა მ ი ს ი ა ღ წ ე რ ა
ანასეული — A	ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ. 1945, გვ. 303 შმდ.
	ს. ყაუხჩიშვილი, ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი (წიგნში: ანასეული ქართლის ცხოვრება), თბ. 1942.
ჭალაშვილისეული — C	ივ. ჯავახიშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. XVII შმდ.; ძვ. ქ. საისტ. მწერლობა, თბ. 1945, გვ. 380—404.
მარიამისეული — M	ე. თაყაიშვილი, Описание II, 27—114.
მაჩაბლისეული — m	ს. ყაუხჩიშვილი, ანასეული ქართლის ცხოვრება, თბ. 1942, გვ. XXVII—XXXII.
რუმიანცევისეული — R	А. Хаханов, Описание груз. р. Румянцевского музея. М. 1897.
	ე. თაყაიშვილი, Описание II, 8—21.
	კ. გრიგოლია: საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. V, № 9, 1944.
თეიმურაზისეული — T	ე. თაყაიშვილი, Описание II, 47 შმდ.
ჯანაშვილისეული — D	მ. ჯანაშვილი, ნაშრომი I.
	ე. თაყაიშვილი, Описание II, 114—132.
საეკლესიო მუზეუმისა — E	თ. ჟორდანია, ქრონიკები I, გვ. VI.
	ე. თაყაიშვილი, Описание II, 21—26.
ფალავანდიშვილისეული — P	კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 168—170, 180—185[1].
ბარათაშვილისეული — b	ე. თაყაიშვილი, Описание I, 202—270.
დადიანისეული — d	ე. თაყაიშვილი, Описание I, 419—517.
სხვიტორული — s	კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1954, გვ. 147—155.

§ 22. დამატებითი ცნობები ზოგიერთ ნუსხათა შესახებ. ზემოთ მოყვანილ ცხრილში არაფერია ნათქვამი ბროსესეული (B) და ქუთაისის მუზეუმის ნუსხათა შესახებ. ბროსე-

[1] დოც. კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა ს ნაშრომში: „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1954, შესწავლილი და შეფასებულია თითქმის ყველა დანარჩენი ნუსხაც.

სეული ნუსხა, რომელიც ამჟამად საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის (ყოფ. სააზიო) მუზეუმშია დაცული, გადაწერილია ფალავანდი-შვილისეული ნუსხიდან 1839 წელს («ცხოვრება საქართველოჲსა ვახტანგის მიერ. სვიმონ ტაბიძისაგან გადაწერილი კნიაზ ფალავანდოვისა დედანით გამო 1839») და წარმოადგენს მ. ბროსეს სამუშაო ეგზემპლარს.

რაც შეეხება ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერს (k)[1], იგი, როგორც ირკვევა, გადა-წერილია XIX საუკუნეში ბროსეს მიერ გამოცემული ტექსტიდან. ამაში გვარწმუნებს შემდეგი ფაქტები:

1) პეტრე იბერიელის „ცხოვრება“ ორი ვარიანტით არის წარმოდგენილი ვახტანგი-სეულ ნუსხებში: T-ში მოთავსებულია მოკლე ვარიანტით, ხოლო დანარჩენებში — უფრო ვრცელი ვარიანტით. ბროსემ თავის გამოცემაში დაბეჭდა ორივე ვარიანტი. ქუთათურ ხელნაწერშიც მოიპოვება ამ „ცხოვრების“ ორივე ვარიანტი (იხ. ქვემოთ, გვ. 132—135).

2) მთელი რიგი ჩანართები მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში (იხ. ზემოთ, გვ. 034); რომელი ამათგანიც ბროსემ შეიტანა თავისი გამოცემის ძირითად ტექსტში, არის აგრეთვე ქუთათურ ხელნაწერშიც.

3) გვ. 295,13—296,17 წარმოადგენს T-ს მიერ ჩართულ ტექსტს მელქისედეკის სიგელიდან; ეს ჩანართი მთლიანად დაბეჭდა ბროსემ „ქართლის ცხოვრების“ გამოცე-მაში, ხოლო T-ნუსხის და სიგელის „ცუქითი“ (295,14) გადააკეთა და დასწერა „წუქეთი“ (ისე როგორც მოხსენებულია ამ სახელწოდების ადგილი „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ტექსტში, გვ. 243, 19; 244, 15). ქუთათურ ხელნაწერსაც უწერია აქ „წუქეთი“ და არა „ცუქითი“.

ამგვარი შემთხვევები ნათელ ჰყოფს, რომ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი მომდი-ნარეობს ბროსეს მიერ დაბეჭდილი „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტიდან (ხოლო გადამ-წერს ზოგი რამ თავისებურად შეუცვლია) და, მაშასადამე, მას მანუსკრიპტული მნიშვნე-ლობა არა აქვს.

ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი (a). იგი შესრულებულია XII საუკუნის მეორე ნახევარში[2] და ჩვენამდე მოღწეულია რამდე-ნიმე ხელნაწერით, რომელთაგან უძველესი 1279—1311 წლებს შორის არის გადაწერილი. ბუნებრივია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ XII საუკუნის სომხური თარგმანის XIII საუ-კუნის ხელნაწერს ჩვენ მივაკუთვნეთ დედნის მნიშვნელობა და ზოგიერთი მისი ვარიან-ტული ჩვენება მოვათავსეთ კრიტიკულ აპარატში.

§ 23. მარიამისეულისა და მაჩაბლისეული ნუსხების ურთიერთობისათვის. ჯერ კიდევ 1942 წელს ვწერდით ჩვენ, რომ მაჩაბლისეული ნუსხა ახლოსა დგას მარიამისეულ ნუსხასთან თავის ძველ ნაწილში. ამ ორი ნუსხის ახლო ნათესაობის მაჩვენებელია შეხვედ-რები როგორც კითხვა-სხვაობებში, საერთოდ, ისე შეცდომებში, კერძოდ, მაგალითად:

M	m
არჩილის წამება და მეფეთა ცხორება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველამან დედასა ასეთნი ეწერა (244, 20-21 შენ).	არჩილის წამება და მეფეთ ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედას ასეთნი ეწერა.

Mm	ვახტანგისეულ ნუსხებში
მოერთო ბურტა, ძმა კეისარ ქათალიკოზისა, გიორგი მეფესა (268, 12).	მოერთო შურტა, ძმა კჳრიკე ქორეპისკოპოსისა, გიორგი მეფესა.

[1] ამ ხელნაწერის მოკლე აღწერილობა იხ. ჩვენს გამოცემაში: „ანასეული ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1942, გვ. XXXVII.

[2] იხ. პროფ. ილ. აბულაძის გამოცემა: „ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი. ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევითა და ლექსიკონით“. თბ. 1953, გვ. 020.

მაჩაბლისეული ნუსხა იმეორებს, დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ M-ში მოთავსებულ „სუმბატ დავითის-ძის ქრონიკას“ (m 373—394); იმეორებს იმ ლექსსაც, რომელიც მოსდევს ამ „ქრონიკას“ M-ში:

სახელი ღ(მრ)თისა მაღლისა მე დიდებითა მიქია.
აქა კორციითა ვადიდებ, სულითა ვმონებ იქია.
ჩემზედა შემწედ ამყოფოს წმინდა გაბრიელ მიქია
და მძლავრსა არ მიმცეს ბოროტსა, არა მტანჯუიდეს იქია.

ამგვარად, მაჩაბლისეული ნუსხა იშვიათის ზედმიწევნილობით იმეორებს M-ის შეც-დომებს[1]. მაგრამ არის ისეთი განსხვავებაც ამ ორ ნუსხას შორის, რომ m არ შეიძლება იყოს M-ისაგან გადაწერილი, მაგალითად:

1) 128, 3: და დამარხეს მღვჳთ შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა კუხეთს, დაბასა ბოდისსა, რამეთუ მ უ ხ ი თ ხ ო ვ ა თ ჳ თ დაფლვა მეფისაგან.

ხაზგასმული სიტყვები ასეა წარმოდგენილი Mm-ში:

M 281	m 170
რამეთუ **მუნით ხოვლით** დაფლვა მეფისაგან.	რამეთუ **თჳთ ითხოვა მუნ** დაფლვა მეფისაგან.

რომ გიორგი მაჩაბელს ხელთ ჰქონოდა M და არა რომელიმე სხვა ნუსხა, ის ვერას-გზით ვერ ამოიკითხავდა M-ის ტექსტიდან «**თჳთ ითხოვა მუნ**». M-ის ტექსტის ისტორია ასეთი უნდა იყოს: მუნით ხოვ**ლით** ← მუნ ითხოვა: **თთ**, ე. ი. **მუნ ითხოვა თ(ჳ)თ**.

ხოლო იმ ნუსხაში, რომელიც ხელთ ჰქონდა მაჩაბელს, სიტყვები გადასმული იყო: «თჳთ .... მუნ», სწორედ ასეთი წყობა აქვს C-ს: «**თჳთ** ითხოვა დაფლვა **მუნ**».

2) 183, 8: ვინ უწყის, თუ დ ა ს ჯ ე რ დ ე ს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა.

M 367	m 225
ვინ: უწყის: თუ: და: სეერდეს: ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა.	ვინ უწყის თუ დასჯერდება ბერძენთ მეფე ქმნულსა ჩუენსა.

«და: სეერდეს» მოწმობს იმას, რომ დედანში „ჯ“ ისე ყოფილა დაწერილი, რომ იგი „ე“-ს ჰგავდა. M-ს იგი ვერ ამოუკითხავს, m-ს კი წაუკითხავს სწორად.

არის კიდევ რამდენიმე შემთხვევა „ჯ“-სა და „ე-ს აღრევისა. რიგ შემთხვევებში m-ს სწორად აქვს ამოკითხული „ჯ“, ზოგიერთ შემთხვევაში მასაც M-ის მსგავსად „ე“ წაუკითხავს:

192, 2: დაჯერებულ (M: დაეერებულ)	172, 1: ჯობნასა (M: ეობნასა, m: ეობანსა)
243, 13: კლარჯეთს (M: კლარეეთს)	185, 12: ჯუანშერ (Mm: ეუანშერ)
306, 16: ჯავახეთს (M: ეავახეთს)	244, 11: კლარჯეთს (M კლარეეთს, m კალარეეთს)
317, 11: ჯუარისათა (M: ეუარისათა)	
327, 4: უსჯულოებასა (M: უსეულობასა)	
376, 25: კლარჯეთსა (M: კლარეეთსა)	

3) 248, 6: მ ო ი პ ა რ ე ს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოიღეს და შემურეს დიდითა პატივითა, და დამარხეს ნოტკორას.

M 437	m 275
მოიპოვეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი	მოიპს გუამი წ(მიდ)ისა მოწამისა არჩილისი

როგორც ჩანს, Mm-ის დედანში ყოფილა «მ ო ი პ ს», რაც M-ს წაუკითხავს «მ ო ი-პ ო ვ ე ს», ხოლო m-ს ვერ გაუგია და ისევე დაუტოვებია.

4) 268, 21: ვითარცა იხილა კჳრიკე ქორეპისკოპოსმან, რამეთუ არღარა იყო ღ ო ნ ე მისი, ითხოვა სიმტკიცე ცოცხლებით გაგზავნისა, და დაულოცა კახეთი გიორგი მეფესა.

[1] უფრო დაწვრილებით იხ. ანასეული ქართლის ცხოვრება, თბ. 1942, გვ. XXIX—XXXIII.

M-ში «ლონე»-ს მაგიერ სწერია «მუ´ნე», ხოლო m-ში არის «ლონე». ჩანს დედნის ლu M-ს წაუკითხავს როგორც ლu.

5) 306, 1: ხოლო ლიპარიტ მიიცვალა საბერძნეთს... და წარმოიყვანეს დიდითა დიდებითა...

M 496	m 317
წარმოიყუანეს დიდითა დიდებითა	წამ[ო]ილეს დიდითა დიდებითა

M-ის წაკითხვა მისდევს AC-სას, ხოლო m-ში ისევეა, როგორც ყველა დანარჩენ ნუსხაში.

6) 151, 5-6: და დაუტევნა განმგებელად სამეფოსა თჳსისა დედა მისი საგდუხტ და დაჲ მისი ხუარანძე, და დაწერა ანდერძი ესრეთ

M 313	m 191
დაუტევნა განმგებლად სამეფოსა მისისა და დედა მისი საგდუხტ და დამისცა ხუარანძე და დაწერა ანდერძი ესრეთ.	და უტევნა განმგებლად დედა მისი სამეფოსა მისსა საგდუხტ და და მისცა ხუარანძე და დაწერა ესრეთ ანდერძი.

7) მაჩაბლისეულ ნუსხაში განსხვავებულად არის მოყვანილი მინაწერი:

M 636	m 427
რუსეთის ბატონიშვილი.	რუსეთის ბატონიშვილი მოიყვანეს.

მაჩაბლისეული ნუსხის გადამწერის ანდერძიდან ჩანს, რომ მას დედნად ჰქონია „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუსხა არჩილ მეფის ნაქონი[1]. საფიქრებელია, რომ ამ დედნის მინაწერებში სადმე მოხსენებული იქნებოდა „არჩილი“. მარიამისეულ ხელნაწერში კი ბევრგან მოიპოვება იმის კვალი, რომ ის ვახტანგს ჰქონია ხელში: რომ ის „არჩილის ნაქონიც“ ყოფილიყო, ამის კვალიც იქნებოდა; მეორე მხრით, რომ მაჩაბელს მარიამისეული ნუსხა ჰქონოდა დედნად, შეუძლებელია მას ანდერძში არ მოეხსენებინა, რომ ეს დედანი ხელთ ჰქონდა ვახტანგს ჯერ კიდევ მისი ბატონიშვილობის დროს.

ზემოთქმულის მიხედვით ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ორივე ნუსხა, მაჩაბლისეული და მარიამისეული, უნდა მომდინარეობდეს ერთისა და იმავე დედნიდან, რომელიც ან თვითონ არის „არჩილის ნაქონი“, ან საიდანაც „არჩილის ნაქონი“ ნუსხაა გადაწერილი.

[1] «მე ფრიად ცოდვილი გიორგი მაჩაბელმან დავწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრება დიად ძველი იყო, მეფის არჩილის ნაქონი...» (m 665).

ქართლის ცხოვრება

გამოყენებულ ნუსხათა სია

A ანასეული ნუსხა — Q-795*, XV საუკუნისა

C ჭალაშვილისეული ნუსხა — Q-207, XVI საუკუნის მეორე ნახევრისა

M მარიამისეული ნუსხა — S-30, 1633—1646 წლებისა

R რუმიანცევისეული ნუსხა — H-2080, 1703 წლამდე

T თეიმურაზისეული ნუსხა — № 13 ლენინგრადის კოფ. სააზიო მუზეუმისა, XVIII ს. პირველი მეოთხედისა

c ჭალაშვილისეული ნუსხის ახალი ნაწილი — Q-207, 1731 წლისა

m მაჩაბლისეული ნუსხა — H-2135, 1736 წლისა

D ჯანაშვილისეული ნუსხა — S-4770, XVIII ს. შუა წლებისა

P ფალავანდიშვილისეული ნუსხა (მისი ძველი, ნუსხა-ხუცურით დაწერილი, ნაწილი) — H-988, 1719—1744 წლებისა

P[1] (=p) ფალავანდიშვილისეული ნუსხა (მისი ახალი, მხედრულად დაწერილი ნაწილი) — 1761 წლისა

d დადიანისეული ნუსხა — S-354, XVIII ს. შუა წლებისა

E საეკლესიო მუზეუმისა — A-131, 1748 წლისა

B ბროსესეული ნუსხა — № 41 ლენინგრადის კოფ. სააზიო მუზეუმისა, 1839 წლისა

b ბარათაშვილისეული ნუსხა — S-25, 1761 წლისა

s — სხვიტორული, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა

k ქუთაისის სახ. ისტორიული მუზეუმისა — № 441, XIX საუკუნისა.

n — მატიანისეული ნინოს ცხოვრება, შეტანილი ქართველ მოწამეთა კრებულში (A-130, 1713 წლისა და სხვ.)

a — ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი — 1279—1311 წწ. ხელნაწერი

v = ვ ა ხ უ შ ტ ი (საქართველოს ისტორია).

* ლათინური ასოებით აღნიშნულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდები: S — წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკის ფონდი, H — საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმის ფონდი, Q — საქ. სახ. მუზეუმის ახალი ფონდი, A — საეკლესიო მუზეუმის ფონდი.

[ნაწილი პირველი: ცხოვრება ქართველთა მეფეთა]

M 95 ვიწყო[1] მითხრობად

ცხოვრებასა ქართუელთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა

[თავი პირველი]

[ამბავი რვათა ძმათა]

BPRT bdm პირველად ვაჴსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიანთა — ამათ თჳსთა ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს[1]. ესე თარგამოს იყო ძე თარშისი, ძისწული იაფეთისი, ძისა ნოესი. და იყო ესე თარგამოს კაცი გმირი. | და შემდგომად განყოფისა ენათასა, ოდეს[2] აღაშენეს ბაბილონს გოდოლი, და განეყვნეს მუნ ენანი და განიბნინეს მუნით ყოველსა ქუეყანასა. და წარმოვიდა ესე თარგამოს ნათესავითურთ მისით, და დაემკჳდრა ორთა მათ მთათა შუა კაცშეუვალთა, არარატსა[3] და მასისსა. და იყო ნათესავი მისი დიდი და

1-3 ვიწყო — ნათესავთა M, < cet. ამის ნაცვლად მოთავსებულია „ვახტანგის კაცთა წინასიტყვაობა“ BPRTbdm:

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყუნილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ (BP: მწერალთაგან) და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან (ვითარებათაგან R) არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვნის (CP: სახელიანისაზე სახელოვანისა) გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხუნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები (m: ცხოვრება) პოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი. და შეამოწმეს, და (<m) რომელი განრყუნილ იყო, განმართეს. და სხუანიცა (dm; სხუაცა cet.) წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხვნეს (გამოიხუნეს Rm) და ესრეთ აღწერნეს (Td; აღწერეს m, აღაწერინეს BPRb).

5—8 პირველად — გმირი] m-ში სხვა რედაქციით. იხ. შესავალი.

5 ესე Mm, ესრეთ cet. 5 ქართუელთა და სომეხთა R', სომეხთა და ქართუელთა cet. 6 ჩერთა R. 6 მეგრელთა და კავკასიანთა,] და მეგრელთა Mm. 6 თჳსთა Mm, ყოველთა cet. 7 თარბისი Mm, თარშისა cet. 7 ძისწული იაფეთისი Mm, ძისა ავანისა (ავანანისა), ძისა იაფეთისა cet. 7 ძისა ნოესი b, ნოესი ძისა M, ძისა ნოესა cet. 8 აღეშენეს Mm, აღაშენა ნებროთ cet. 9 ბაბილოვანსა m, < BP. 9 განეყვნეს d, განყვეს T, განყუნეს m, განეყუნეს cet. 9 განიბნინეს] განიშენნეს M (ყ←ყ), განიბნივნეს R 9 მუნ M, მუნი T, <m, მუნით cet. 9 ყოველსა < b. 10 და < bdm. 10 წარმოვიდა BPRd, წარვიდა cet. 11 შუა M, შორის cet. 11 კაცშეუვალთა M, კაცთ(ა) შეუვალსა cet. 11 მასისას M, მასისასა m, მასისსა cet.

[1] არშიაზე: ადამს აქეთ (აქათ R) ათას ორას ორმოც (+ და ორს R) წელს უკან იშვა ნოე და შემდგომად ქ (600) წლისა იყო წყლით რღუნა BRT.

[2] არშიაზე: ადამს აქეთ (აქათ R) ჩღყ (T: ჩღპი, 1788) წელს უკან იყო ნებროთ BRTdm (იყო ნებროთ R-ში წაჭრილია).

[3] მინაწერი (შიგ ტექსტში, წითლით): არარატი ალაგაზია (m: ალაგზეია ← ალაგეზია) PRm.

M 96 ურიცხჳ, რამეთუ ესხნეს ცოლმრავალ მენი და ასულნი, და შვილნი და შ|ვილისშვილნი მეთა და ასულთა მისთანი, რამეთუ ცხოვნდა იგი ექუსას წელ. და ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისისა.

ხოლო ქუეყანა იგი, რომელი წილით ხდომოდა, ესე არს საზღვარი ქუეყანისა მისისა: აღმოსავლით ზღუა გურგენისა, დასავლით ზღუა პონტოსა, და სამხრით ზღუა ორეთისა, და ჩრდილოთ მთა [2] კავკასია.

ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს კაცნი რვანი, გმირნი ძლიერნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა ერქუა ჰაოს, მეორესა ქართლოს, მესამესა ბარდოს, მეოთხესა მოვაკან, მეხუთესა ლეკ, მეექუსესა ჰეროს, მეშვიდესა კავკას, მერვესა ეგროს. ესე რვანი იყვნეს გმირნი. ხოლო ჰაოს უმეტეს გმირი იყო ყოველთასა, რამეთუ ეგევითარი არაოდეს ყოფილ იყო არცა წყლის-რღუნის წინათ და არცა შემდგომად ტანითა, ძალითა და სიმჴნითა.

ხოლო ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისისა, განუყო თარგამოს ნათესავი თჳსი რვათა ამათ გმირთა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყანისა მისისა მისცა ჰაოსს, ხოლო შჳდთა ა|მათ მისცა ხუედრი
M 97 ქუეყანა და ნათესავი თჳსი რვათა ამათ გმირთა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყანისა მისისა მისცა ჰაოსს, ხოლო შჳდთა ა|მათ მისცა ხუედრი მათი არმანგებისაებრ მათისა: წარმოიყვანნა შჳდნი იგი ჩრდილოთ კერძო და განუყენნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა. მისცა ქართლოსს და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით ჰერეთი და მდინარე [3] ბერდუჯისი; დასავლით ზღუა პონტოსი; სამხრით მთა, რომელი მიჰყვების ბერდუჯის მდინარის თავსა, და მთა, რომელი მიჰყვების დასავლით კერძო, რომლისა წყალი გარდმოდის ჩრდილოთ კერძო და მიერთვის მტკუარსა, რომელ მიჰყვების მთა შორის კლარჯეთსა და ტაოს ვიდრე ზღუამდის; და ჩრდილოთ

1 და M, < cet. 2 რამეთუ] ხოლო B. 4 ხოლო MRdm, რამეთუ BP, < cet. 4 რომელი < M. 4 წილით ხუდომოდა R. 5 გურგენისი M, გურგანისა რომელსა აწ გილანის ზღუად სახელ სდებენ cet. 5 და M, 5 ზღუა პონტოსა M, ზღუა პონტოსი (R: პონტოსა) რომელსა აწ შავ ზღუად სახელ სდებენ cet. 5 და M, < cet. 6 ზღუა ორეთისა] ზღუა თერისა M, მთა ორეთისი რომელ არს ქურთთა ქუეყანასა პირისპირ მიდიისა [1] cet. (შდრ. ქვემოთ ზღუა ორეთისი გვ. 6, 4). 6 კავკასია M, კავკასია, რომელსა სპარსნი იალბუზს უწოდენ cet. 7 შვილთა შორის M, შვილთაგან თარგამოსისთა cet. 8 სახელებ m. 8 ჰმოს M, ჰოს m. 8-10 მეორეს... მესამეს... მეოთხეს... T. 9 მოვაკოს m. 9 ლეკ M, ლეკოზ d, ლეკოს cet. 9 ჰეროს M, ჰროს m, Ïროს RT, Ïეროს cet. 10 უმეტეს Mbd, უმეტესი cet. 11 წყლის რღუნის M, წყლის რღვნას R, 14 მიწყლით რღუნასა bd. 12 ძალითა] და არითა M. 13 მასისა M. 13 განყო M. 14 ქუეყანა და < M. 15 ჰავოსსა M, ჰაოსსა R, ჰოს m. 15 შჳდთა] [ს]ხვათა R (დაზიანებულ სისა] თჳსისა P. 15 მისცა < M. 16 ჩრდილოდ R. 16-17 განუყუნა M. 18 ჰერეთი] ადგილას დაწებოებულ ქაღალდზე სხვა ხელით სწერია). 18 ბერდუჯისი RTdm, შერდაოჯისი M, ბერდუჯისა cet. 18 პონტოსა M. 18 სამხრისა M. 19 შერდაოჯის M. 19 თავსა MRT, თავს cet. 19 მიჰყვების — რომელი < d (ex hom.). 19 დასავალ m. 20 კერძი MTm. 20-21 რომელ M, რომელი cet. 21 შორის < m. 18 Ïრეთი RT, ჰაერთა M, Ïერეთი cet. 21 კლარჯეთს MRd, კალარჯეთს m. 21 ტაოსა M, ტაოს cet.

[1] მინაწერი: მიდია თავრეზია Tm, მიდია თავრეზი არს BRd.

[2] მინაწერი: კავკასია იალბუზია RT, კავკასია ალბუზია B.

[3] მინაწერი: დებედაა m (შიგ ტექსტში), ბერდუჯის მდინარე დებედა T, ბერდუჯისა მდინარე დებედაა B, ბერდუჯის მდინარე დებედა არის R'.

საზღვარი ლადო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის მტოდ კავკასისაგან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ლადოსა, რომელსა აწ ჰქჳან ლიხი. და ამათ საზღვართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს.

ხოლო ბარდოსს მისცა მტკუარს სამჴრით, ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე სადა შეკრბებიან მტკუარი და რაქსი [1]. ამან ბარდოს აღაშენა ქალაქი ბარდავი და დაეშენა მუნ.

ხოლო მოვაკანს [2] მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან
M 98 ვიდრე ზღუამდე. და ამან აღაშენა ქალაქი მოვაკნე|თი, და დაემკჳდრა მუნ.

ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე ტყეტბამდე, რომელსა აწ ჰქჳან გულგულა. და ამან ჰეროს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზანთასა, და უწოდა სახელი თჳსი ჰერეთი. და მის გამო ჰქჳან ჰერეთსა [3] ჰერეთი. და აწ მას ადგილსა ჰქჳან ხორანთა.

ხოლო ეგროსს მისცა ქუეყანა ზღჳს ყურისა, და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქჳან ლიხი; დასავლით ზღუა; [ჩრდილოთ] მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწუთების წუერი კავკასისა. ხოლო ამან ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ეგრისი [4]. აწ მას ადგილსა ჰქჳან ბედია.

ხოლო კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა, არამედ არცა იყო კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ; და უმკჳდრო იყო ქუეყანა იგი კავკასიითგან ვიდრე მდინარემდე დიდად, რომელი შესდის ზღუასა დარუბანდისასა. ამისთჳს გამოიყვანნა მრავალთა გმირთაგან ორნი გმირნი, ლეკან და კავკასი. და მისცა ლეკანს ზღჳთგან
M 99 დარუბანდისათ ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა [5], | ჩრდილოთ ვიდრე მდინარემდე დიდად

1-2 ლადო — დასასრულსა < T (ex hom.) 1 მცირე M, <cet. 1 კავკასიისგან MR. 2 აწ < M. 4 ხოლო < MR. 4 მტკუარს] მტკუარს მდინარისა R¹, მტკუარსა Rdm. 4 მდინარისაგან m. 4 ვიდრე + ზღუამდე M. 5 მტკუარი <M. 5 რაღსი m, არახსი M. 5 შეკრებიან მდინარენი მტკუარი და მდინარე არაქსი მუნამდე R¹. 5 და ამან m. 5 ბარდაოს M. 5 დაეშენა MR, დეშენა T, დაშენა m, ეშენა P. 6 ხოლო M, და cet. 6 ⟶ მისცა მოვაკანს Rd. 6 მცირისა ალაზნისა M, მცირის ალაზნის cet. 6 შესართავიდგან] თავიდგან M. 7 მოვაკანეთი m. 8 ჰეროსს Mm, Ïროსს TR, Ïეროსს cet. 8 ჩრდილოთ RMd, ჩრდილო cet. 8-9 შესართავითგან] თავიდგან M. 9 ტყეტბამდენ M, ტყებაბამდე m. 9 გულგულა] გოლგოთა M. 9 ჰეროს Mm, Ïროს TR, Ïეროს cet. 10 ორთავე მტკუართა და ალაზანსა m. 10 და < m. 10 თჳს m. 11 ჰერეთი M, Ïრეთი RTm, Ïერეთი cet. 11 ჰერეთსა] ჰერეთისა M, Ïრეთსა RTm, < B, Ïერეთსა cet. 11 ჰერეთი Mb, Ïრეთი RTm, ერეთი d, Ïერეთი cet. 11 მას Mdm, მის cet. 12 ხოლო M, <cet. 12 ეგროსსა M. 13 ჩრდილოთ კონიექტ. (ინგოროყვა). 14 წასწვდების m, წარსწვდების Rb, წარსწუდების b, წასწულების M (ꟿ ⟵ ꟿ). 14 კავკასიისა BPRb. 15 ბედია] შედიაა (ყ ⟵ ჴ, ა=ჲ), ბედიაჲ P, ბედიაჲ R. 16-17 არცა იყო კაცი] იყო არა კაცი MT. 17 კავკასიასა M, კავკასიანთა Rbdm, კავკასიათა cet. 16-17 არა იყო — ჩრდილოთ] < BP (ex hom.), P-ში არშიაზეა მიწერილი. 17 იყო <m. 17 კავკასითგან d, კავკასიანთაგან m. 17 ვიდრე < M. 18 ზღუა M. 18 გამოიყვანნა T, გამოიყუანნა MRbd, გამოიყუანა m, მოიყუანნა cet. 19. ლეკაა: ავკასი M, ლეკან და კავკას Rbdm. 19. ზღვიდგან M, ზღუათაგან M. 20 დარუბანდისათ BPRbd, დარუბანდისაგან m, დარუბანდისათა cet. 20 მდინარედმდე+დიდად b. 20 ლომეკს M.

[1] არშიაზე: რაქსი არაზია BRTdm.

[2] არშიაზე: მოვაკანი არს მცირის (d: მცირით) ალაზნის შესაყარს ქვევით ვიდრე ზღვადმდე, მცირე ალაზანი იორია RTbd.

[3] არშიაზე: ჰერეთი არს მცირის ალაზნით ამოღმართ (აღმომართ m, < Rd) ვიდრე გულგულამდე, ცივს აქეთ (აქათ Rm) და ვიდრე აზანბურამდე და მტკვრამდე RTbdm.

[4] არშიაზე: ეგრისი ოდიშია Rm. აქ ნახეთ თუ ეგრის სადამდისა ჭირვებიათ M (სხვა ხელით).

[5] არშიაზე: ლომეკის მდინარე დერგია (⟵ თერგია) m. შდრ. ქვემოთ გვ. 12, შენ.

ხაზარეთისად. და მისცა კავკასის ლომეკის მდინარითგან ვიდრე დასასრულადმდე კავკასისა, დასავალით.

ხოლო ჰაოს დაემკჳდრა საყოფელსა მამისა თჳსისა თარგამოსისთა, და დაიპყრა ქუეყანა ჩრდილოთ, ვითა დამიწერია: სამხრით მთით ორეთისითგან, აღმოსავლით ვიდრე ზღუადმდე გურგანისა, და დასავლით ვიდრე ზღუადმდე პონტოსა. და ამათ შჳდთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს. და ესე ყოველნი იყვნეს მორჩილ ჰაოსისა. და ესე რვანივე ერთობით ჰმონებდეს ნებროთს გმირსა, რომელი იყო პირველი მეფე ყოვლისა ქუეყანისა.

შემდგომად ამისა მცირედთა წელიწადთა მოუწოდა ჰაოს შჳდთა მათ გმირთა, შემოკრიბნა და რქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მაღალმან ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა. აწ შეწევნითა დამბადებლისათა ვიყვნეთ არა ვისა მონა, და არავის ვმსახუროთ თჳნიერ ღმრთისა დამბადებელისა“. ეწამნეს შჳდნი იგი გმირნი, და დაუმტკიცეს განზრახვა იგი; და განუდგეს ნებროთს და არღარა მისცეს ხარკი. და ეზრახნეს სხუათა
M 100 ვი|ეთმე ნათესავთა, და დაუორგულდეს სხვანიცა ნათესავნი.

მაშინ განუწყრა ნებროთ, და შემოკრიბნა გმირნი მისნი და ყოველნი რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი, და მომართა თარგამანოსიანთა. ხოლო ჰაოს მოუწოდა შჳდთავე გმირთა და ყოველსავე ნათესავსა თარგამოსისსა. და შეეწივნეს სხუანიცა ვინმე ნათესავნი დასავლეთისანი: შეკრიბნა ჰაოს ესე ყოველნი და დადგა ძირსა მასისისასა. და ვითარ მოადგა ნებროთ ქუეყანასა ადარბადაგნისასა[1], და დადგა მუნ და წარავლინნა გმირნი სამეოცნი და მათ თანა სპანი ძლიერნი წყობად თარგამოსიანთა.

ხოლო ვითარცა მოიწივნეს სპანი იგი ნებროთისნი, მაშინ მიეგებნეს შჳდნი იგი გმირნი ძმანი ჰაოსისნი სპითა ძლიერითა. ხოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა დაუდგა უკანით, ზურგით. იქმნა მათ შორის ბრძოლა[2] სასტიკი, რომელი ემსგავსა სასტიკებასა
E ჰაერისასა. რამეთუ მტუერი ფერჴისა მათისა ვითარცა ღრუბელი სქელი; ელვა აბჯრისა

1 ხაზარეთისად] ხაზარეთისათა MRTm. 1 და < Rm. 1 ⌐ კავკასის მისცა m. 1 ⌐ მდინარეთაგან ჰომეკის M (m ⟶ ṁ). 1-2 კავკასიისა Rdm. 2 დასავალი m. 3 და ამკჳდრა M. 3 მამისა თჳსისა] < M, მამისა თჳსისასა m. 3 თარგამოზისასა m. 3 დაიპყრა] იპყრა M. 4 ჩრდილოთ Mm, ჩრდილოთა cet. 4 დამიწერია M, დაგვიწერია cet. 4 სამჴრით მთით ორეთისითგან] მუნითგან ვიდრე ზღუა ორეთისი M. 5 ვიდრე ზღვადმდე პონტოსა გურგანისა m. 5 გურგენისა M. 5 და დასავლით] დასვლით m, დასავალი M. 6 გმირთა MT, ძმათა BPRbdm. 6 ჰაოს < BRbdm. 7 ჰაოსისა. + და ამათ ყოველთა იყო ერთი ენა სომხური BMPRbdm, < T. 7 რვანი PBRb. 7 ნებროთ Rm. 8 პირველი < M. 9 ამისა] ამისსა BMP, ამის m. 9 მცირედ M. 11 არა ვისა] არა ვის m, არღარა b. 11 მონა < M. 12 დამბადებელისა BPdm, დამბადებელისათა cet. 13 განუდგეს] განდგეს M. 14 და < MT. 15 განუწყრა MT, გაუწყრა cet. 16 თარგამოსანთა MT, თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა cet. 16-17 ხოლო ჰაოს — თარგამოსისსა] < BP (P-ში არშიაზეა მიწერილი). 16 ჰაოს] ჰაოზ m, ჰაროს M. 17 ყოველსავე] ყოვლისავე m, < ბროსეს გამოცემას. 17 თარგამოსისსა კონიექტურა, თარგამოსსა M, თარგამოსისა T, თარგამოსიანსა PRbdm. 18 მასისისასა] მისსა M. 19 ადარბადგნის"სა T, ადარბადგანისასა m, ადარ ბადგისასა M, ადარბადაგანისასა cet. 19 და < d. 19 და md, < cet. 19 წარმოავლინნა Rd, მუნით წარმოავლინნა m. 20 გმირნი + მისნი PRbdm. 20 ძლიერნი] ურიცხუნი BRbdm. 20 თარგამოსანთა M, თარგამოსიანთა cet. 21 სპანი იგი M, სპანი cet. 22 ძმანი < m. 22 გმირნი ძმანი ჰაოსისნი] ძმანი ჰაოსისანი გმირნი BP, გმირნი ჰაოსისანი m. 22 ⌐ ხოლო სპითა უძლიერესითა ჰაოს BPb (შემდეგ b-ში „ჰაოს“ გადაუსვამთ წინ). 22 და დაუდგა d. 23 ემსგავსა MT, ემსგავსებოდა cet. 24 ჰაერისასა < B.

[1] არშიაზე: ადარბადაგანი (m: ადარაბადგანი) ადრიბეჟანია (d: ადრიბეჟანია), რომელ არს თავრიზის (თაბრიზის P) მიწა PRdm. [2] აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი E ხელნაწერში.

მათისა ვითარცა ელვა ცისა; ჴმა პირისა მათისა ვითარცა ჴმა ქუხილისა; სიმრავლე
M 101 ისართა და ტყორცა ქვისა მათისა ვითარცა სეტყ|უა ჴმირი, და დათხევა სისხლისა მათისა ვითარცა ღუარი სეტყუათა: განძლიერდა ბრძოლა მათ შორის, და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ.

ხოლო ჰაოს უდგა ზურგად გმირთა მისთა, ძალ-სცემდა და ნუგეშის-ცემდა ჴმითა საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მეხის ტეხისა. მაშინ სძლეს თარგამოსიანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და სპანი მათნი. ხოლო შჳდნი ესე გმირნი თარგამოსიანნი — ქართლოს, ბარდოს, მოვაკან, ჰეროს, ლეკან, კავკასან, ეგროს — ესენი დარჩეს ცოცხლებით თჳნიერ წყლულებისა, და ძლევა-შემოსილნი ჰმადლობდეს ღმერთსა.

ხოლო ვითარცა ესმა ნებროთს, განწყრა და წარმოემართა მათ ჴერძო ყოვლითა ძალითა მისითა. ხოლო ჰაოსს არა ჰყვეს სპანი ნებროთის სპათა ოდენნი: განმაგრდა იგი ღირღალთა შინა მასისისათა. მიუდგა ქუეშე ჴერძო ნებროთ; და იყო იგი ჭურვილი რკინითა და რვალითა ტერფთაგან ვიდრე თხემამდე. და აღჴდა გორასა ერთსა ზედა ზრახვად ჰაოსისა და ეტყოდა დამორჩილებასავე მისსა, რათა სთნდეს მიქცევა მისი.
M 102 ხოლო ჰაოს რქუა გმირთა მისთა: „განმიმაგრეთ ზურ|გით ჴერძი ჩემი, და მივეახლო ნებროთს“.

და წარვიდა და მივიდა პირისპირ მახლობელად ნებროთისა, და სტყორცა ისარი და ჰკრა მკერდსა ნებროთისსა, ფიცარსა ზედა რვალისასა, და განავლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ, და იოტა ბანაკი მისი. და განთავისუფლდეს ნათესავნი თარგამოსისნი. და მაშინ ჰაოს ჰყო თავი თჳსი მეფედ ძმათა თჳსთა ზედა და სხუათაცა ნათესავთა ზედა, მახლობელთა საზღვართა მისთასა. ხოლო შჳდნივე ესე ძმანი წარვიდეს თჳსთჳსად ქუეყანად, და იყვნეს მორჩილ ჰაოსისა. ხოლო აქამომდის დავწერეთ ამბავი ესე რვათავე ძმათა.

2 ისართა] ერისა M. 2 და < M. 2 ტყორც T, ტყორცა M, ტყორცნა cet. 3 ღუარი სეტყუათა] სეტყუა M, [წჳმისა] ღუარი ინგორ. 3 განძლიერდა M, განგრძელდა cet. 3 მოსწყდეს BMP, ამოსწყდეს m. 3 მოსწყდეს ორგნითვე ურიცხუნი BP, ამოსწყდეს ორგნითვე ურიცხვი სული m, მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხვი d. 5 ⌐ გმირთა მისთა ზურგად BP. 5 ძალ] რომელ M (ძ ⟶ ṙ), ძალს m. 5 ძალ სცემდა] R-ში შესწორებულია: ძალს ცემად. 5 და ნუგეშის-ცემდა Bb, და ნუგეშინის ცემდა Pd, ნუგეშინის ცემად MRT. 6 მსგავს იყო Rbdm. 6 თარგამოსანთა M, თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა cet. 8 თარგამოსანნი M, თარგამოსიანნი cet. 8 ჰროს MT, ჰროს b, Ꮳროს Rm, Ꮳეროს cet. 8 კავკასიან P, კავკასან cet. (ბროსეს აზრით უნდა იყოს: კავკასი ან კავკას-მან). 8 და ეგროს BRbm. 9 დარჩნეს m. 9 წყ[ლ]ულებასა M. 11 განწყარა m. 11 მათ] მით M. 12 ⌐ ძალითა მისითა ყოვლითა MT. 12 ნებროთისნი M, ნებრაოთის m. 12 ოდენი Rm. 13 ღარღათ M, ღირღათა T, ღირღალთა cet. 13 მასისისათა] მასისისთა M, მასისათა Bm. 13 ქუეშო M. 14 ტერფთაგან M, ტერფითგან cet. 14 და M, < cet. 14 აღქდა M, აქდა T, აღჴდა d, აჰაქდა m, აჰქდა BRb. 14 გორასა ერთსა M, ერთსა გორასა m, ერთსა გორსა cet. 15 ჰაოსსა M, აჰაოსისა m, ჰაოსისა cet. 15 და ეტყოდა < MT (აკლდა R-საც, შემდეგ ჩაუმატებიათ). 15 ⌐ მიქცევა სთნდეს B. 15 მისი MT, მისდავე cet. 16 გმირთა MTbm, ძმათა BPd. 16 მისთა < M. 16 ზურგი BP. 16 ჴერძი ჩემი] ჴერძო M. 16 მივეახლო MRd, მივიახლო BPb, მივახლო m, მივეახლოთ cet. 18 და წარვიდა და მივიდა] და წავიდე (წარვიდე T) და მივიდე MT. 18 და სტყორცა] სტყორცა R. 19 ჰკარა m. 19 ზედან B. 19 განვლო m. 20 ნათესავი (ნათესავნი T) თარგამოსისი MT, ნათესავი თარგამოსისანი m. 20 და განთავისუფლდეს ნათესავნი თარგამოსისნი < BP. 21 მაშინ] მ"ნ T, მან MR (R-ში შემდეგ ჩამატებულია „ში“). 21 ზედა] ზე M. 22 ზედა] ზე M. 22 ესე < M. 22-23 თჳსსა თჳსად M, თავის თჳსად B. 23 მორჩილ] მოსარჩლე M. 23 ხოლო < M. 23 ამბავი BM, ჰამბავი cet.

[თავი მეორე]

[ამბავი ქართლისა]

ხოლო აქათგან ვიწყოთ და წარმოვთქუათ ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა, და ცხოვრება მათი ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე, და ვითარ-იგი განუყო ქუეყანა თარგამოს ნათესავსა მისსა და რვათავე შვილთა მისთა[1].

და მისცა ქართლოსს ქუეყანა, რომელი ზემო აღვწერეთ. და ესე ქართლოს მოვიდა პირველად ადგილსა მას, სადა შეერთვის არაგჳ მტკუარსა, და განვიდა მთასა მას M 103 ზედა, რომელსა ეწოდების არმაზი. და პირველ|ად შექმნა სიმაგრენი მას ზედა, და იშენა მუნ ზედა სახლი, და უწოდა მთასა მას სახელი თავისა თჳსისა ქართლი. და ვიდრე აღმართებამდე მუნ-ზედა კერპი არმაზისი ერქუა მთასა მას ქართლი, და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა.

შემდგომად ამისსა ამანვე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქჳან სამშჳლდე. და კუალად აღაშენა მტუერის ციხე, რომელსა აწ ჰქჳან ხუნანი[2]. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორესა გარდაბოს[3], მესამესა კახოს, მეოთხესა კუხოს, მეხუთესა გაჩიოს. ესე ხუთნივე იყვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ.

მოკუდა ქართლოს და დაფლეს იგი თავსა ზედა ქართლისასა, რომელსა აწ ეწოდების არმაზი. და შემდგომად ამისსა ცოლმან მისმან აღაშენა დედა-ციხე. და მანვე აღაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქჳან რუსთავი, და განყვნა ცოლმან ქართლოსისმან ხუთნივე იგი გმირნი, შვილნი მისნი.

M 104 გარდაბოსს მისცა ხუნანი და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მდინარე | ბერდუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და სამჴრით მთა პირველ ხსენებული, და ჩრდილოთ მტკუარი.

---

1 [თავი მეორე] აქ იწყებს მეორე თავს ივ. ჯავახიშვილი² გვ. 171. 3 აქადგან M. 3 ამბავი M, ანბავი P, ჰამბავი cet. 4 და ცხოვრება მათი < M. 4 განაუყო M. 5 თარგამოს M (აქაც და სხვაგანაც). 5 ნათესავსა მისსა d, ნათესავსა მის M, ნათესავთა მისთა BP, ნათესავსა მისდა cet. (R: ნათესავისა მისდა რვათავე შვილთა მისთა). 5 შვილთავე P. 6 — ქუეყანა ქართლოსს Bd. 6 ქუეყანა + იგი m. 6 აღესწერეთ MR, აღვწერეთ cet. 8 ზედა] ზე M. 8 შექმნა მუნ ზედა სიმაგრე M. 8-9 და იშენა — მუნ ზედა სახლი] T-ში გადატანილია ამავე სტრიქონში, „ქართლი"-ს შემდეგ. 9 ზედა < d. 9 და უწოდა — ქართლი < M. 9 და < M. 10 კერპი არმაზისი] კერპი იყო არმაზისი M, კერპისა მის არმაზისა d. 11 სპერისსა P. 12 ამისსა ამანვე] მისსავე M (← მისსა [ამან]ვე). 13 და < m. 13 მტუერის ციხე (მტუერი m) codd., მტკვრის ციხე ბროსე (მისი შესწორება B-ში), „ალიხით ნაგები ციხე ღუნანი" a. 13 ცხოვნდა M, ცხონდა cet. 15 შვილთა შორის] შვილთაგან შორის m. 16 ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორე[სა < M. 16 გარდაბოს Mm, გარდაბოზ cet. 17 სხუათა მათ MT, ხუთთავე მათ cet. 18 მოკუდა] და ამის შემდგომად მოკუდა m. 18 აწ < M. 19 ამისსა < M. 20 ჰქვია m. 20-21 ცოლმან მისმან ქართლოსმან M. 22 გარდაბოსს Md, გარდაბოზს cet., — მისცა გარდაბოზს R. 22 და უჩინა < d. 22 ბერდუეჯისი M, ბერდუჯისი + და უჩინა d. 23 და სამჴრით] სამჴრით m.

---

¹ ანდერძ-მინაწერი: ღ~თო წარმართე დედოფალი მარიამ და სასუფეველი დაუმკვდრე M.

² არშიაზე: ხუნანი გატეხილის კიდის ციხეა PRm.

³ არშიაზე: გარდაბანი ჰაპალას ქვეით ნახიდურსა (ნაკიდურსა Pd) და ტაგნაგეთს ქვევით ვიდრე მტკვრამდე ეწოდების PRdm.

ხოლო გაჩიოსს მისცა ორბის ციხე და სკჳრეთის[1] მდინარითგან ვიდრე თაგადმდე აბოცისა[2]. და ამან გაჩიოს აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, რომელსა მაშინ ერქუა სანადირო ქალაქი.

ხოლო კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქჳან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, [......შესარ]თავადმდე, მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა[3].

ხოლო კახოსს[4] მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შორის, არაგჳთგან ვიდრე ტყეტბადმდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა. და ამან კახოს აღაშენა ჩელეთი; კუხოს შეეწია შენებასა ჩელეთისასა. რამეთუ დედა-ციხე კახოსის ხუედრი იყო. და მისცა კახოს შეწევნისათჳს და შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა.

ხოლო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო ძმათა მისთა, ესე დარჩა საყოფელთა მამისა მათისა ქართლოსისათა, რომელსა აწ ჰქჳან არმაზი. და მანვე აღაშენა ქალაქი M 105 შესაკრებელსა შორის მტკურისა და არაგჳსასა, და უწოდა სა|ხელი თჳსი მცხეთა. და დაიპყრა ქუეყანა ტფილისითგან და არაგჳთგან დასავლით ვიდრე ზღუადმდე სპერისა.

და ესე იყო განმგე და უფალ მათ ოთხთავე ძმათა ზედა. და ესე ოთხნივე იყვნეს მორჩილ მისა. ესე არიან განყოფილნი ქართლოსის ძეთანი და რომელნი განყვნა დედამან მათმან შემდგომად სიკუდილისა ქართლოსისა. ხოლო მრავალთა წელთა და მრავალთა ჟამთა ცხოვნდა ძე ქართლოსისი, და განმრავლდა ნათესავი მისი, და მათ ყოველთა განმრავლდა ნათესავი მათი.

ხოლო შვილთა შორის მცხეთოსისათა გამოჩნდეს სამნი გმირნი სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა უფლოს, და შემდგომსა ოძრჴოს, და მესამესა ჯავახოს. განუყო მათ ქუეყანა და ნათესავი მათი ყოველი.

ოძრჴოსს მისცა ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა, ქუეყანა კლდოვანი. ამან ოძრჴოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: ოძრჴე და თუხარისი.

---

1 გაჩოს m. 1 ორბის] ობის mv. 1 სკორეთის M, სკვრეთის cet. 2 გაჩინოს B. 3 სანადიროს BP. 4 ხოლო MT, და cet. 4 კუხოსს] კახოსს M. 4-5 არაგვითგან] ეგრითგან M. 5 ჰერეთამდე] Cრეთამდე R, ჰრეთამდე m, < M, Cერეთამდე cet. 5 თავადმდე codd., შესართავამდე კონიექტურა. 6 ხოლო < m. 6 კავკასიასა MT, კავკასიისა PRb, კავკასისა cet. 7 რომელ BRb, რომელი cet. 7 Cრეთისა R. 7 ამან კახოს] მან კიხოსი M. 7 ჩელთი d. 7-8 კუხოს] და კუხოს Rm, კახოსს M. 8 ჩელეთისასა] მისსა M, ჩელთისასა d. 8 კახოსის B, კახოსი PRm. 8-9 რამეთუ — ჩელეთისასა < d (ex hom.). 11 მისთა < M. 12 მათისათა M, მათისა cet. 13 არაგჳსათა Mm. 14 დასავალით Pb. 15 უფალი bm. 16 მისა M, მისსა cet. 16 განყოფილნი M, განაყოფნი m, განყოფანი cet. 16 ქართლოს MT, ქართლოსის cet. 16 და < Bb. 16 განუყუნა m, გაუყუნა B. 17 დედამა m. 17 ქართლოსსა M. 17 ხოლო BRmb, < cet. 18 ცხოვნდა M, ცხონდა cet. 18-19 და მათ ყოველთა განმრავლდა ნათესავი მათი, < M. 19 განმრავლდა ნათესავი მათი < m. 21 და შემდგომსა M, მეორესა cet. 21 ოძროხოს Mm. 21 და M, < cet. 22 მათ] ამათ BP. 23 ოძრჴოსს] ოძრაჴოს m, ოძრჴოს cet. 23 ტასისკარისაგან m. 23 სპერისა] სპერის MT, სპერსის m. 24 ოძრჴოს] ოძრაჴოს m, ოზრ´ჴოს M. 24 ციხე] ციხენი M. 42 ოძრაჴე m.

---

¹ არშიაზე: სკჳრეთის მდინარე მაშავერის წყალია m, სკვირეთის მდინარე მაშავერია EPR (ბოლო სიტყვა აკლია P-ს).

² არშიაზე: აბოცი ყაიყულია Rm.

³ არშიაზე: კუხეთი არს ნინო წმინდის (წმინდას m, წმიდას PRd) ზეით სამგორი და იმას (ამის d) ზეით ერწოს მთამდის და არაგვამდის BEPRdm.

⁴ არშიაზე: კახეთი არს თურდოს ჴევს ზეით თიანეთი (თიანეთის m) ვიდრე ჴევსურეთამდე (ჴევსურამდე m) BPRdm.

ხოლო ჯავახოსს მისცა ფანავრითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა. და ამან ჯავახოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქუა
M 106 ქაჯთა ქალაქი, ხოლო აწ ჰქჳან ჰუ|რი.

ხოლო უფლოს დარჩა საყოფელსა მამისა მათისა მცხეთოსისსა მცხეთას. და ეპყრა ქუეყანა არაგჳთგან და ტფილისითგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანავრადმდე. და ამან აღაშენა უფლის-ციხე, ურბნისი, კასპი, არაგჳთგან და არმაზითგან ვიდრე ტასისკართამდე უწოდა ამას ქუეყანასა ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქჳან შიდა-ქართლი[1].

ხოლო ვიდრე სიკუდილამდე მცხეთოსისა ესე ყოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი იყვნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა; და შიში აქუნდათ ნებროთიანთა, და ჰგონებდეს იგინი ნებროთიანთაგან მებნასა სისხლისა ნებროთისსა. და ისწრაფდეს იგინი მაგრებასა ციხე-ქალაქთასა შიშისათჳს ნებროთიანთასა.

ხოლო ვითარცა მოკუდა მცხეთოს, ძე ქართლოსისი, შთავარდა შური შორის შვილთა ქართლოსისთა: იწყეს ბრძოლად და კდომად ურთიერთას. რამეთუ უფლოსს, ძესა მცხეთოსისასა, არა ერჩდეს, არცა ხადოდეს უფლად, რომელი დატევებულ იყო საყდართა ქართლოსისათა, რამეთუ მამისა მისისაგან მიცემულ იყო უფლობა ქართ-
M 107 ლოსიანთა. იწყეს ბრძოლად და კდომად ურთიერთას; და განაგრძელეს | მათ შორის ბრძოლა, რომელ ჟამსამე აღდგიან ამათგანნი ორნი ნათესავნი ერთსა ზედა, და სხუანი შეეწეოდიან რომელნიმე მას; და რომელნიმე კუალად სხუანი აღდგეს ერთმანერთსა ზედა და სხუანი შეეწეოდიან. რომელსამე ჟამსა იქმნის მშჳდობა მათ შორის, და კუალად შეიმალნიან და ებრძოდიან.

---

1 ხოლო < M. 1 ჯაოხოს M, ჯავახოს P. 1 ფარავნითგან d, ფანვარიდამ m. 1 და < M. 1-2 ჯაოვახეს M. 2 აღაშენნა P. 2 ქალაქ არტანისი m 3 ქაჯათა ქალაქი T. 3 ხოლო — ჰური < a. 4 საყოფელსა კონიექტ., საყოფელი m, საყოფელთა cet. 4 მცხეთოსისსა Rb, მცხეთოსსა M, მცხეთოსისა cet. 4 და დაიპყარა m, დაიპყრა R. 5 არაგვთაგან m. 5 ტფილითგან M. 5 ფანავრადმდე] ფარავნამდე d, ფანავრამდენ B, ფანვარადმდენ M, ფანამრამდე m, ფანავარამდენ cet. 5 და ამან + უფალოს m. 6 ურბნისი < M. 6 ⌒ კასპი ურბნისი m. 6 არაგჳთგან] ა[რა]გვითგან M, არაგუთაგან m. 6-7 ტარისკარამდე m, ტასიკართამდე cet. 7 ზედა-სოფლისა B, ზენასა-სოფლისა md, ზენას-სოფლისა EMPRTb (ბროსე: ზედა-სოფელი). 7 შიდა ქართლი] შინა ქართლი M. 8 მცხეთეოსისა MT. 8 თარგმოოსისნი M. 9 ერთმანერთისა B, ერთმანეთისასა M. 9 აქუნდათ] აქუნდა MT. 9 ნებროთიანთაგან BRmd. 9-10 ჰგონებდეს MT, ჰგონებდენ cet. 10 ნებროთისსა M, ნებროთისასა cet. 10 ისწრაფდეს] იხარებდეს M. 11 მაგრებასა] მაგრებსა M, განმაგრებასა d, მატებასა B. 11 ციხე-ქალაქთაგან m. 11 ნებროთიანთა M. 12 ⌒ მცხეთოს მოკუდა d. 12 მცხეთეოს MT. 12 ქართლოსი M, ქართლოსისა Rbdm. 13 ქართლოსთა M. 13 ურთიერთას P, ურთიერთსა Rb, ურთიერთარს cet. 13 უფალოს m, უფ[ლ]ოს M, უფლოს R. 14 მცხეთეოსსა MT, მცხეთოსისათა d. 14 ხადეს m. 14 დატევებულ იყო] დატყუებულ იყო m. 15 საყდართა + ზედა BPRbm (R-ში შემდეგ არის მიმატებული). 15 რამეთუ Bbdm, < cet. (R-ში შემდეგ არის ჩამატებული). 15 მამისა მისისაგან] მამისაგან m. 15 უფლება MP. 16 ⌒ ურთიერთას და კდომად BP. 16 ურთიერთას BMb, ურთიერთარს cet. 16 განგრძელდეს d. 17 რომელ ჟამსამე MTR (R-ში შემდეგ გადაკეთებულია „რომელსამე ჟამსამდე"), რომელ ჟამსამდე B, რომელსამე ჟამსამდე Pbdm. 18 რომელიმე m. 18 და რომელიმე m. 18 აღდგეს M, აღდგიან cet. 19 შეეწეოდეს d. 19 და რომელსამე BR. 19—20 კუალად dmv, < cet.

---

[1] არშიაზე: შიდა-ქართლი არს ტასისკარს ქვეითი; ზემო ქართლი არს ტასისკარს ზემო, სამცხე და კლარჯეთი (m: კალარჯეთი) BPRdm. (შდრ. ქვემოთ გვ. 24, შენ. 3); შიდა ქართლი ა[....] E.

და გაგრძელდა მათ შორის ესევითარი საქმე, და არავინ იყო მათ შორის უწარჩინებულეს და უსახელოვანეს, არამედ ადგილითი-ადგილად თავადნი იჩინიან. ხოლო ვინცა იყვის მცხეთას, რეცა თავადი იგი იყვის ყოველთა მათ სხუათა ზედა. და არცა სახელ-ედებოდათ მეფედ, არცა ერისთავად, არამედ მამასახლისი ეწოდებოდათ, და იგი იყვის მაზავებელ და ბჯე სხუათა ქართლოსიანთა. რამეთუ ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდდეს დედა-ქალაქად.

და მას ჟამსა დაივიწყეს ღმერთი[1], დამბადებელი მათი, და იქმნეს მსახურ მზისა და მთოვარისა და ვარსკულავთა ხუთთა, და მტკიცე და უფროსი საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისი.

გამოსლვა ხაზართა

მას ჟამსა შინა განძლიერდეს ხაზარნი და დაუწყეს ბრძოლად ნათესავთა ლეკისათა და კავკასიოსთა. და ესე თარგამოსიანთა ყოველნი მას ჟამსა იყვნეს მშჳდობით
M 108 სიყუარულსა ერთმ|ანერთისასა.

ხოლო შვილთა ზედა კავკასისთა იყო უფალ დურძუკ, ძე ტირეთისი. ეზრახნეს ესე ექუსთავე ნათესავთა თარგამოსიანთა, და ითხოვეს შუელა ხაზართა ზედა. ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი, და გარდავლეს მთა კავკასია. და მოტყუენნეს ყოველნი საზღვარნი ხაზარეთისანი[2], და აღაშენნეს ქალაქნი პირსა ხაზარეთისასა, და წარმოვიდეს.

ამისსა შემდგომად ხაზართა იჩინეს მეფე, და დაემორჩილნეს ყოველნი ხაზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარმოიძღუანეს იგი და გამოვლეს ზღჳს-კარი, რომელსა აწ ჰქჳან დარუბანდი. ვერ წინააღუდგეს თარგამოსიანნი, რამეთუ იყო სიმრავლე ურიცხჳ ხაზართა, წარტყუენეს ქუეყანა თარგამოსიანთა, და შემუსრნეს ყოველნი

---

1 და გაგრძელდა MT, განგრძელდა cet. 1-2 უწარჩინებულ m, უწარჩ[ი]ნებლეს M (შეად. ქვემოთ გვ. 12, 12 და 12, 18). 2 უსახელოვანეს] უსახელოვნეს Bb (b-ში ა მერეა ჩამატებული; B-შიც ჩაუმატებია ბროსეს), უსახელოვანეს + და ადგილთა MT. 2 არამედ ადგილითი-ადგილად < M. 2 თავადი იჩინიან M, თავადნი იჩნია m. 3 ვინაცა M, რომელიცა cet. 3 იყვის] იყუნის m. 3 თავადი] თავადთა B. 3 ყოველთა მათ < M. 3-4 და არცა — ეწოდებოდათ და < M (ex hom.). 4 ერისთვად m. 5 მეზავებელ B, მაზავებელი M. 5 ბრჯე M. 5 ქართლოსანთა M, ქართლოსიანთა cet. 5 გადიდებულ M. 6 უწოდეს M, უწოდდეს cet. 8 საფიცარი] საცვიფარი B. 8 ⌒ მათი საფიცარი იყო M. 9 საფლავი < M. 9 ქართლოსისი MT, ქართლოსისა cet. 10 ეს სათაური არ არის M-ში. 11 და < MRbd. 11 დაიწყეს m. 11 ბრძოლად M, ბრძოლა cet. 11 ნათესავთა MT, ნათესავსა cet. 12 კავკასიოსთა MT, კავკასისათა m, კავკასიანთა d, კავკასიასთა BPRb. 12 და M, < cet. 12 თარგამოსიანთა კონიექტურა, თარგამოსიასთა M, თარგამოზიანნი m, თარგამოსიანნი cet. 13 სიყუარულსა + ზედა m. 12-13 ⌒ სიყუარულსა ერთმანერთისასა მშჳდობით M. 14 კავკასისათა Mm, კავკასიისათა BPd, კავკასიისთა cet., კავკასისთა კონიექტურა. 14 იყო უფალ < M. 14 და ურძუკ M. 15 თარგამოსანთა M, თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა cet. 15 ხაზარათა M. 16 თარგამოსანი M, თარგამოზიანნი m, თარგამოსიანნი cet. 16 გარდა ავლეს M. 16-17 მოტყუელნეს m. 17 და < b. 17 აღაშენნეს] დაიპყრნეს B, აღეშენნეს M, აღაშენეს R. 17 ქალაქი m. 19 იჩინნეს BP. 20 მათსა] მთასა m. 20 წარმოიძღვნეს m. 20 იგი] < M, იგინი T. 21 წინ აღუდგეს m. 21 თარგამოსანნი M, თარგამოზიანნი m, თარგამოსიანნი cet. 22 ურიცხჳ ხაზარეთ m, ⌒ ხაზართა ურიცხვი m. 22 ქუეყანანი თარგამოსანთა (თარგამოზიანთა m, თარგამოსიანთა Tb) MRTbm, ქუეყანანი თარგამოსიანთანი BPd. 22 შემუსრეს M.

---

[1] არშიაზე: აქა დაივიწყეს ღმერთი Edm.
[2] არშიაზე: ხაზარეთი (ხაზარი BP) რუსეთია BEPdm.

ქალაქნი არარატისანი და მასისისანი და ჩრდილოისანი. და დაურჩეს ციხე-ქალაქნი თუხარისი, სამშჳლდე და მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი, შიდა-ქართლი და ეგრისი.

და ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი, რომელ არს ზღჳს-კარი დარუბანდი და M 109 არაგჳს-კარი, რომელ | არს დარიალა. და განამრავლეს ხაზართა გამოსლვა და ტყუენვა მათი და ვერღარა წინააღუდგეს. და მიერითგან იქმნეს ესე ყოველნი თარგამოსიანნი მოხარკე ხაზართა.

ხოლო ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო მე მისი სახელით უობოს, და მისცა მესა თჳსსა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკის მდინარისა დასავლით, დასავლეთამდე მთისა.

და დაეშენა უობოს: და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი, და იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასისა. ხოლო დურძუკ, რომელი უწარჩინებულეს იყო შვილთა შორის კავკასისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა, და უწოდა სახელი თჳსი დურძუკეთი. და მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა.

ხოლო მასვე გზობასა მისცა მამის ძმისწულსა მისსა ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანისა, აღმოსავლით ზღჳთგან დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა[1]. და მისცა M 110 ტყუე რანისა და მოვაკნისა. და დაეშენა იგი მუნ, რომელ ნაწილი იყო | ლეკანისი.

ხოლო ხოზონის, რომელ უწარჩინებულეს იყო ნათესავთა შორის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა, აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ხოზანისხეთი.

და გარდაჴდეს მას შინა ჟამნი მრავალნი. და ესე ყოველნი ნათესავნი იყვნეს მოხარკე ხაზართა.

ხოლო მიერითგან განძლიერდეს სპარსნი მიერ მზისა აღმოსავლითგან, ნათესავნი ნებროთისნი. და გამოჩნდა ნათესავთა შორის ნებროთისთა კაცი ერთი გმირი,

1 არარატისა M. 1 ჩრდილოსანი M, ჩრდილოეთისანი cet. 1 და] ხოლო R. 2 თუხარისი კონიექტურა, თუხარისისი MT, თუხარისისა cet. 2 მტუერის ციხე codd., მტკვრის ციხე (ბროსეს შესწორება B-ში), „ნაცრის ციხე" a. 2 ხუნნი M. 2 შიდა ქართლი] შიდა M. 4 არაგჳს კარი] არაბის კარი BP. 4 დარიელა BPRbdm; და რღალა MT (ᲘᲐ ⟵ ᲘᲚ, ე. ი. დარღალა ⟵ დარიალა). 5 წინაღუდგეს m. 5 და < M. 5 იქმნას M. 5 ესე Mbd, < cet. 5-6 თარგამოსანნი M, თარგამოსიანნი cet. 7 ხოლო + ხაზართა M. 8 დამიწერიან M, დაგვიწერიან d, დაგვიწერია cet. 9 და < M. 9 თჳსსა BPbdm, მისსა MT (— ძესა მისსა მისცა MT). 9-10 კავკასიისა BRb. 10 ლომეკის] ლომიკისა M (ⴄ ⟶ ⴈ). 10 დასავლით < m. 11 მათნი] მათი m. 11 ოსეთი d. 12 კავკასიისა Bb. 12 ხოლო MTRbdm, და BP. 12 დურძოკ M, დურძუკი m. 12 რომელნი M. 12 უწარჩინებლეს M (შეად. აგრეთვე ზემოთ გვ. 11, 1-2 და ქვემოთ 12, 18). 13 კავკასიისათა B. 13 მთისასა] მათისასა M, მისსა m. 14 ურძუკეთი M. 14 და < M. 15 მამის ძმისწულსა მისსა BPRbdm, მამამის (მამის T) ძმისწულისა მისისა MT. 16 ლეკანისა] ლეკნისა m. 16 დარუბანდისადმი B. 16-17 ლომეკისა — მუნ] < d (ex hom.). 17 ლეკანისი MT, ლეკანისა cet. 18 ხოზონის MRTdm, ხორაზნის B, ხოზონის R¹ b, ხოზანის P. 18 უწარჩინებლეს M (შეად. ზემოთ გვ. 11, 1-2 და 12, 12). 19 მთისასა] მათისასა M. 19-20 ხოზანიხეთი ბროსე, ხოზანახეთი BMPRT (ხოზან˝ხეთი) d, ხოზანეთი b, ხოზანხეთი m. 21 ჟამი მრავალი M. 23 ხოლო < MT. 23 მიერ BP, < cet. 24 გამოჩნდა BPbdm, გამოუჩნდა MT.

[1] არშიაზე: ლეკის მდინარე თერგია m. შდრ. ზემოთ გვ. 5, შენ. 5.

რომლისა სახელი აფრიდონ[1], «რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბევრასფი, გუელთა უფალი, და დააბა მთასა ზედა, რომელ არს კაცთ შეუვალი»[2].

ესევითარი წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა. აფრიდონ ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა: ხოლო რომელთამე ქუეყანათა შეგზავნნა ერისთავნი, ჴელადნი მისნი, და რომელიმე ქუეყანა მოხარკე ეყო. ამან წარმოგზავნა ერისთავი თჳსი სპითა დიდითა, რომელსა სახელი ერქუა არდამ, შვილი ნებროთის ნათესავთა. მოვიდა ქართლად და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი. და მოსრა ყოველი რაოდენი ხაზარი პოვა ქართლსა შინა.

M 111 ამან არდამ ერისთავმან აღაშენა ქალ|აქი ზღჳს-კარს, და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების «დაჴშა კარი». და მანვე მოზღუდა მცხეთა ქალაქი ქჳთკირითა. და აქამომდე არა იყო ქართლსა შინა საქმე ქჳთკირისა. და ამის გამო დაისწავლეს ქჳთკირი. ამანვე არდამ მოჰკიდა კირი-ზღუდე ციხესა არმაზისასა და აქათ მტკურამდის, და წარმოზღუდა ცხჳრი არმაზისი ვიდრე მტკურამდე.

და ერისთავობდა არდამ მრავალთა წელთა. ხოლო ოდეს განუყო აფრიდონ ყოველი ქუეყანა სამთა ძეთა მისთა, მაშინ რომელსაცა ძესა მისცა სახლად სპარსეთი, და მასვე ხუდა წილად ქართლი, რომელსა სახელად ერქუა იარედ.

ხოლო შემდგომად არდამ ერისთავისა გარდაიცვალნეს ლ ერისთავნი. მიერითგან უცალო იქმნეს ძენი აფრიდონისნი, რამეთუ იწყეს ბრძოლად ურთიერთას. და მოკლეს ორთა ძმათა იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა[3].

M 122 ეზრახნეს[4] ოვსთა, გარდამოიყვანნეს ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა

1 რომლისა სახელი MTbdm, სახელით B. 1 აფრიდონ] არფიმო M. 1 შეკრა M, შეკრაო cet. 1 შევრასფ M, ბევრაფ b, < d, ბევრასფ cet. 1 უფალი M, უფალიო cet. 2 დააბა BPRbd, დაბა m, დაბ˝ა T, დიდება M. 2 კაცთ BPd, კაცთა MRbm. 2 შეუვალი M, შეუვალიო cet. 3 წერილი m. 4 ხოლო Rm, < cet. 4 შეგზავნა m. 5 ეყო MRTbm, ჰყო BPd. 5 თჳსი] მისი M. 5 სპითა] სულითა MT. 6 სახელი MT, < cet. 6 ქართლად MT, ქართლს BPRbdm. 7-8 მოსრნა ყოველნი რაოდენნი ხაზარნი პოვნნა (პოვა Rm) BPRbdm. 9 არდამ ერისთავმან < MT. 9 სახელად m. 10-11 ქჳტკირითა BM. 11 აქამამდის M. 11 ქჳტკირისა BMm. 11 და < MTd. 12 ქჳტკირი Mm. 12 არდამ] ადარ MT. 12 კირი ზღუდე MT, კირით ზღუდე cet. 12 არდამაზისსა M, არმაზისა m. 13 მტკურამდი BPbd. 13 და MTd, < cet. 14 არდამ m, აგადონ cet. 14-15 ყოველი ქუეყანა < d. 15 რომელსაცა ძესა] რომელ სძლეს M. 15 სახლად] სახელად M, სხ˝ლდ T. 15 და B, < cet. 16 სახელი M, სახელად cet. 17 არდამ m, ადარიმ M, ადარმა cet. 17 ერისთჳსა Mm. 17 გარდიცვალნეს M. 17 ლ ბროსეს გამოცემაში და a, < BEP, და cet. 18 ა[ფ]რიდონისნი M. 18 ურთიერთას Bm, ურთიერთა არს M, ურთიერთარს cet. 19 ქართლოსიანთა + ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკჳდრთა მის ადგილისათა codd. (ძველ დედანში ფურცლების არევის გამო შეცდომით განმეორებულია ყველა ნუსხაში (< M). ეკუთვნის სხვა ადგილს. იხ. ქვემოთ გვ. 24, 1-2. 20 ეზრახნეს] ზრახნეს M.

[1] ამის პირდაპირ არშიაზე ვახტანგ მეფის ხელით სწერია: არფიმოს ჩაუგდია ქართლში ქვითკირის შენობა, ნებროთის ნათესავს M; R-ში არშიაზე სწერია: ფრიდონ.

[2] პ. ინგოროყვას გამოკვლევით ეს არის ორ-ტაეპედი შაირი:

რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბევრასფ[ი], გუელთა უფალი,
და დააბა მთასა [მას] ზედა, რომელ არს კაცთ შეუვალი.

[3] აქ ზოგიერთ ხელნაწერში რამდენიმე სტრიქონის ადგილია დატოვებული და სწერია: აქა ამბები აკლდა დედნებს RTm, აქა ფურცლები აკლია EP.

[4] აქედან დაწყებული ორი გვერდი ტექსტისა T ნუსხაში წვრილად სწერია, ე. ი. გადამწერს ჯერ უნდა გამოეტოვებინოს და შემდეგ ჩაეწეროს. შეად. წინა შენიშვნა.

M 123 გარე, და კნისობდა, და მოკლეს იგი. და რომელ ჰპოვეს სპარსი, ყოველი მოსწყჳდეს ოვსთა და ქართველთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო რანი და ჰერეთი დარჩა სპარსთა.

და შემდგომად ამისსა მრავალთა წელიწადთა კუალად განძლიერდეს სპარსნი. და განდიდნა მეფე სპარსთა, რომელსა ერქუა ქეკაპოს[1].

ხოლო მას ჟამსა იყო ვინმე ლეკეთს, კაცი მგრძნებელი, ნათესავი ხოზანიხიზისი. და მან გრძნებითა თჳსითა დააბრმო ქეკაპოს მეფე და სპა მისი, და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკუმოიქცა და მაშინღა განუნათლდა თუალები. ამან ქეკაპოს კუალად მოხარკე ყვნა ქართველნი და წარვიდა.

შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მოვიდა ამბავი, ვითარმედ მოსე განვლო ზღუა[2] ისრაელთა, და იზრდებიან იგინი უდაბნოს მანანათა. განკჳრდეს ყოველნი, და მათ ყოველთა წარმართთა აქეს ღმერთი ისრაელთა.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო იქმნა ქეკაპოს, მეფე სპარსთა, რამეთუ იწყო ბრძოლა თურქთა. მაშინ ჰპოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართველთა, და განუდგეს სპარსთა და განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი. და შეერთნეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი.

M 124 შემდგომად ამისსა რაოდენთ|ამე წელიწადთა გამოგზავნა ქეკაპოს, სპარსთა მეფემან, ძე მისი, რომელსა ერქუა ფარაბორროტ[3], სპითა დიდითა სომეხთა და ქართველთა და ყოველთა თარგამოსიანთა ზედა. ხოლო შეკრბეს ესე ყოველნი თარგამოსიანნი, მიეგებნეს და დაეწყვნეს ადარბადაგანს, და იოტეს ფარაბორროტ, და მოსრეს სპა მისი.

შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა კუალად გამოგზავნა ამანვე ქეკაპოს მისწული მისი, ძე შიოშ ბედნიერისა[4], რომელი მოიკლა თურქეთს, ვითარცა წერილ არს წიგნსა სპარსთა ცხოვრებისასა[5].

1 და კნისობდა M, დაუმოსობად m, დაკნისობად d, და კნისობად cet. 1 ყოველივე m. 2 რანი] რაჲნი B. 2 და ჰერეთი] ერთი M, და Ⴡრეთი Tm, და ერეთი Rb, და Ⴡერეთი cet. 4 კუალად] და კუალად MPR (R-ში შემდეგ წაუშლიათ „და"). 5 განადიდნა m. 5 მეფე] მეფობასა M. 5 კეკაპოს M, ქექოს v. 6 ხოლო მას — კაცი T, იყო M, ხოლო ამას ჟამსა ქექოს იყო ლეკეთის კაცი m, იყო კაცი ვინმე მას ჟამსა ლეკეთს cet. 6 ხოზანიხიზისი კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, ხოლო (← ხ*) ზანიხიზსი M, ზანიხიზისი B, ზანიხზსი d, ზანიხიზსი cet. 7 დააბრმო] აბრმო M. 7 ქელკაპოს M. 7 და სპა მისი] და სპაჲ მის T. 8 განუნათლდა MP, განუნათლდათ cet. 8 ქეკაპოს] ქეკაპოს მეფემ T, < cet. 10 შემდგომად BP, კუალად cet. 10 რაჲოდენთამე T. 10 ამბავი] ჰანბავი T, ჰამბავი cet. 10-11 განვლო BMd, განვლო cet. 11 უდაბნოს Tb, უდაბნოსა cet., ⌐ მანანათა უდაბნოსა d. 13 რაჲოდენთამე P. 13 იქმნეს MT, იქმნა cet. 13 კეპოს M. 13-14 მეფე სპარსთა T. 14 იწყო MT, იყო cet. 14 მაშინ MT, < cet. 15 განამაგრეს T. 16 თარგამოსანნი MTb. თარგამოსიანნი cet 17 რ˝ჲოდენმე T. 17 ქესაპოს M. 18 ძეჲ T. 18 ფარა ბოროტ Ma, ფარშოროტ cet. 18 სპათა MT. 18 დიდთა M. 18 და <T. 19 თარგამოსანთა MT. 19 ესე PT, <cet. 19 თარგამოსანნი MPT, თარგამოსიანნი cet. 20 დაეწყვნეს BMR, ეწყვნეს cet. 20 იოტნეს T. 20 ფარბორიტ M, ფარაბოროტ a, ფარშოროტ cet. 20 მოსრეს კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, მოსრნეს M, მოსპეს cet. 20 სპაა M, სპაჲ T. 21 წელთა M, წელიწადთა cet. 40 ძისწული BPRd, ძმისწული Tb, დისწული M. 22 მისი < T. 22 შიოშ] ბიობ Ma (ყ ⟶ ყ). 22 წიგნსა კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, წიგნთა codd.

[1] არშიაზე: ქეკაპოს მეფე სპარსთა ERd.

[2] არშიაზე: მოსე ზღუა განვლო. ადამს უკან ორი ათას ოთხას ორმოცდა სამს წელს უკან მოსე(მ) ზღუა განვლო ERd.

[3] არშიაზე: ფარშოროტ (+ ფარემუზ ER) ERd. [4] არშიაზე: ქაიხოსრო ძე შიოშისა Rd.

[5] ამ ადგილას ტექსტშია შეტანილი, მაგრამ რედაქტორის ან გადამწერის ანდერძ-მინაწერი უნდა იყოს: არა ყოველი მართალი, არამედ (T: და) უმრავლესი ტყუვილი (Rb: ტყუილი) BPRTbd.

წარმოემართა ესე ძე შიოშისი, სახელით ქაიხოსრო. ვერ წინააღუდგეს მას სომეხნი და ქართველნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი. მოვლო ყოველი სომხითი და ქართლი, მოტყუენა ყოველივე, იავარ-ყვნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და დაუტევნა ერისთავნი, და აღაშენა ადარბადაგანს[1] სახლი სალოცავი სჯულისა მათისა, და წარვიდა.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო იქმნა ქაიხოსრო მეფე, და იწყო ბრძოლად თურქთა, ეძიებდა სისხლსა მამისა მათისასა. და ჰპოვეს ჟამი სომეხთა და ქართველთა, განუდგეს სპარსთა და მოსრნეს ერის|თავნი სპარსთანი, და განთავისუფლდეს.

M 125

ხოლო მასვე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოტებულნი მისვე ქაიხოსროსგან. გამოვლეს ზღუა გურგანისი, აღმოყვეს მტკუარსა და მოვიდეს მცხეთას სახლი ოცდა რვა. და ეზრახნეს მამასახლისსა მცხეთისასა, აღუთქუეს შეწევნა სპარსთა ზედა. ხოლო მამასახლისმან მცხეთელმან აუწყა ყოველთა ქართველთა. ინებეს დამეგობრება მათ თურქთა, რამეთუ აქუნდა შიში სპარსთა, და შემწეობისათჳს დაიმეგობრნეს თურქნი იგი გამოსხმულნი, და განიყვანნეს ყოველთა ქალაქთა შინა.

ხოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და ჰპოვეს ადგილი ერთი მცხეთას, დასავლით კერძო კლდეთა შორის გამოკუეთილი, ღრმა, და მოითხოვეს ადგილი იგი მცხეთელთა მამასახლისისაგან. მისცა და აღაშენეს იგი, მოზღუდეს მტკიცედ, და ეწოდა მას ადგილსა სარკინე.

და იყვნეს ესე თურქნი და ქართველნი ნებისმყოფელ[2] ერთმანერთისა, მოელოდეს მოსლვასა სპარსთასა, ამაგრებდეს ციხეთა და ქალაქთა. მას ჟამსა შინა სადათაც ვინ

M 126 მივიდის მჳრის-მოქმედთაგან საბერძნეთით, გინა ასურით | ოტებული, გინა სახარეთით, ყოველივე დაიმეგობრიან ქართველთა შემწეობისათჳს სპარსთა ზედა.

და გამოჴდეს ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდონოსორ[3] მეფემან წარმოსტყუენა იერუსალემი, და მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოით-

1 წარემართა Td. 1 ბიობისი M (ყ ⟶ ყ). 1 ქეიხოსრო M. 2 და < M. 3 მოტყუენვა M, მოტყუნა T. 3 ყოველივე] ყოველნივე RTb. 4 ადრაჲბადაგანს BP. 4 სალოცველი M. 5 ქეიხოსრო MPb. 5 მეფე M, < cet. 6 ბრძოლა T. 6 ეძიებდა Mb, ეძებდა cet. 6 მათისათა d. 6 პოვეს M, იპოვეს cet. 7 ერისთავნი სთავნი M. 7-8 განთავისუფლდეს M, განთავისუფლდენ cet. 9 ხოლო T, < cet. 10 გურგენისი M. 10 აღმოყვეს] აღმოჰყავს M. 11 შეწევნა] შეწევა MPRd. 12 მცხეთისამან d. 12 და მეგობრობა M. 12 მათ MT, მათი BPRbd, 13 დაიმეგობრნეს T, დაემეგობრნენ cet. 14 ყოველთა M, ყოველსა cet. 14 შინა] შიგან M. 15 უმრავლესი T. 16 გამოკუეთილი] მოკუეთილი MR. 16 ადგილი + ერთი M. 16-17 მცხეთელთა M, მცხეთელის T, მცხეთელი Bd, მცხეთელ PRb. 17 მამასახლისითგან M. 17 აღაშენა P. 18 ⌐ ადგილსა მას d. 19 თურქუნი M. 19 მოელოდეს] მოილოდინეს M. 20 მოსლვასა] მოსავალსა M. 20 ამაგრებდეს] და ამაგრებდეს Td. 20 შინა < T. 20 სადათაც T, სადაც M, სადაცა cet. 21 ძჳრის-მოქმედთაგან M, ოტებულნი cet. 21 ასურით BMPRbd, ასურეთით T. 21 ოტებული < Tb. 22 დაიმეგობრიან] მეგობარ არიან M. 23 გამოჴდეს] გამოვიდეს T (იმავე ხელით „ვ" გადაკეთებულია „ჴ"-დ), გამოვდეს B (გადამწერს „ჴ" უნებურად გამოსვლია როგორც „ვ", ხოლო შემდეგ ბ რ ო ს ე ს T-ს მიხედვით ჩაუმატებია „ი" ([„გამოვიდეს"]). 23 ნაბუქოდოსორ M, ნაბუქოდორნოსორ RT. 24 იელუსალემი M. 24 ურიანი M, რ˝ლნი B, ჰურიანი cet.

[1] არშიაზე: ადარბადაგანი ადრიბეჯანია (d: ადრიბეჟანი) Rd.

[2] აქედან იწყება ფალავანდიშვილისეული ნუსხის (P) ძველი, ნუსხახუცურით დაწერილი ნაწილი.

[3] არშიაზე: ადამს აქათ სამიათას სამას სამოც წელს უკან იყო ნაბუქოდონოსორ Rd.

ხოვეს მცხეთელთა მამასახლისისაგან ქუეყანა ხარკითა. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა, წყაროსა, რომელსა ჰქჳან ზანავი. და რომელი ქუეყანა აქუნდა მათ ხარკითა, აწ ჰქჳან ხერკ ხარკისა მისთჳს.

აქამომდის ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა ზრახვიდეს. ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხუნი ნათესავნი ქართლსა შინა, მაშინ ქართველთაცა დაუტევეს ენა სომხური. და ამათ ყოველთა ნათესავთაგან შეიქმნა ენა ქართული[1].

და იპყრეს სჯული უბოროტესი ყოველთა ნათესავთასა. რამეთუ ცოლ-ქმრობისათჳს არა უჩნდათ ნათესაობა; და ყოველსა სულიერსა ჭამდეს; საფლავი არა იყო, მკუდარსა შესჭამდეს.

შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა აღმოვიდა მე სპარსთა მეფისა
M 127 ვაშტა|შაბისი[2], სახელით სპანდიატ-რვალი, გოლიათი იგი და სახელოვანი. ხოლო ვერ წინააღუდგეს სომეხნი და ქართველნი, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და მოელოდეს მოსლვასა მისსა. ხოლო მოვიდა რა იგი ადარბადაგანს, ეწია ამბავი სპარსთა, რამეთუ მოკლეს მამის მამა მისი თურქთა და შემოვიდეს თურქნი სპარსეთად. მაშინ დაუტევა სპანდიატ ბრძოლა სომეხთა და ქართველთა, შეიქცა თურქთა ზედა მებნად სისხლსა მამის მამისა მისისასა. და განთავისუფლდეს სომეხნი და ქართველნი.

შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს მე სპანდიატისი, რომელი არს სახელით ბარამ[3], რომელი იცნობების არდაშირობით. ესე განდიდნა უფროს ყოველთა მეფეთა სპარსთასა[4]. ამან დაიპყრა ბაბილოვანი და ასურეთი, მოხარკე ყვნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მაშინ ქართველნი მოხარკე იყვნეს მისდავე. და იყვნეს ქართლს ესრეთ აღრეულ ესე ყოველნი ნათესავნი, და იზრახებოდა ქართლსა
M 128 შინა ექუსი ენა: სომხური, ქართული, ხ|აზარული, ასურული, ებრაული და ბერძული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა.

1 მცხეთელ RT. 1 მისცა BMPRbd, ხოლო მცხეთელმან მამასახლისმან მისცა T. 2 და რომელი < B. 2 ხარკითა] ხრაკთა B. 3 ჯერკ d. 4 აქამომდინ m. 4 **სომხური** MTmR (R-ში შესწორებულია სხვა ხელით „მ ხ ო ლ ო დ ქ ა რ თ უ ლ ი“), **მხოლო ქართული** BPbd. 5-6 **დაუტევეს ენა სომხური** MRTm (R-ში შესწორებულია), **განრყუნეს ენა თჳსი** PRbd. 6 **ქართული** MRTm (R - ში შ ე ს წ ო რ ე ბ უ ლ ი ა „ მ რ ა უ ა ლ ი“), **მრავალი** PR, **ნართაული** d. 7 და < MRd (R - ში შ ე მ დ ე გ ჩ ა მ ა ტ ე ბ უ ლ ი ა „ დ ა “). 7 უბოროეტესი M. 7 ნათესავთა MRTb, ნათესავთასა cet. 8 უჩნდათ Td, უჩნდა BPRb, უნდა M, უნდათ m. 8 ყოველსა სულიერსა] ყოველსა ნათესავსა სულიერსა M. 8-9 მკუდარს m. 10 რაჲოდენთამე m. 10 მეფისა < M. 11 ვაშტაშაბისი] ვაშთა შიშისი M, ვაშტაშაბისა cet. 11 სპანდიატ-რვალი] სპან: და: ტარვალი M. 11 იგი < T. 12 განამაგრეს Tb. 13 და < Tm. 13 მოელოდნენ T, მოელოდეს cet. 13 რა T, < cet. 13-14 ეწია ამბავი — სპარსეთად] ეწია ამბავი, ვითარმედ (m: კუალად) შემოვიდეს თურქნი სპარსეთად და მოკლეს მამის მამაჲ მისი Tm. 13 ანბავი m. 14 თურქუთა M. 14 შემოვიდეს] გამოვიდეს R. 14 თურქუნი M. 15 დაუტევეს სპანდიატი m. 15 შეიქცა] შეიქმნა B. 16 სისხლსა MPR, < d, სისხლისა cet. 16 მამის < Bd. 16 მისისასა T, მათისა Bb, მათისასა cet. 16 განათავისუფლნა T, განათავისუფლდენ m. 17-18 სპანდიატისი M, სპანდიატ რვალისა cet. 18 რომელი არს სახელით BMPRd, რომელსა ერქუა სახელად Tbm. 18 ბარამ M, ვაჰრამ a, ბ˝ამან T, ბაამან cet. და v. 18 არდაშიოშობით M, არდაშელობით m. 18-19 განადიდნა m. 21 ქართლსა M, ქართლს cet. 21 ესე] ესრეთ T. 21 ქართლს T. 22 ექუს M. 22 ებრეული Tb. 22 და < m. 23 ესე ენანი იცოდეს BMPRbm, ესე ენანი იყვნეს და იცოდეს Td. 23 ყოველთა მეფეთა (b: მყოფთა) ქართლისათა BMPRb, ყოველთა (m: ყველა) ქართველთა Tdm.

[1] არშიაზე: აქა ქართულის ენის გამოჩენა R.

[2] არშიაზე: სპანდიატ გოშთაშაბ m, სპანდიატ ვაშტაშაბ გოსტაშაბ Rd. [3] არშიაზე: ბაამან RR'd.

[4] არშიაზე: ადამს აქათ სამი ათას ოთხას ორმოცდა შვიდს წელს უკან განძლიერდა მეფობა სპარსთა Rm.

თავი [მესამე]

შემოსლვა ალექსანდრესი [და მეფენი ფარნავაზიანნი]

[1] ესე ალექსანდრე გამოჩნდა[2] ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყანასა, რომელსა ჰქჳან მაკედონი, ძე ნიკტანებისი, მეგჳპტელისა, ვითარცა წერილ არს ამბავი მისი წიგნსა
M 111 |ბერძენთასა.

ამან ალექსანდრე და|იპყრნა ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი. ესე გამოვიდა დასავლით, და შევიდა სამჴრით, შემოვიდა ჩრდილოთ, გარდამოვლნა კავკასნი და მოვიდა
M 112 |ქართლად. და ჰპოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტეს ყოველთა ნათესავთა სჯულითა. რამეთუ ცოლ-ქმრობისა და სიძვისათჳს არა უჩნდა ნათესაობა, ყოველსა სულიერსა ჭამდეს, მკუდარსა შესჭამდეს, ვითარცა მჴეცნი და პირუტყუნი, რომელთა ქცევისა წარმოთქმა უჴმ არს. და იხილნა რა ესე ნათესავნი სასტიკნი წარმართნი, რომელთა-იგი ჩუენ ბუნთურქად და ყივჩაყად უწოდთ, მსხდომარენი მდინარესა მას მტკურისასა მიხვევით, დაუკჳრდა ესე ალექსანდრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას. და ენება რათამცა აღმოფხურნა იგინი ქალაქებისა მისგან, არამედ მას ჟამსა ვერ უძლო, რამეთუ ჰპოვნა ციხენი მაგარნი და ქალაქნი ძლიერნი. კუალად გამოვიდეს სხუანი ნათესავნი ქალდეველნი, და დაეშენნეს იგინიცა ქართლს.

შემდგომად ამისსა განძლიერდა ალექსანდრე და დაიპყრა ყოველი ქუეყანა, და აღმოვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. და ჰპოვნა ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერთჳსი მტკურისა, ოძრჴე მოკიდებული კლდესა დადოსსა, თუხარისი მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქჳან ჭოროხი, ურბნისი, კასპი და უფლისციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი, სარკინე, ციხე დიდი და ზანავი, უბანი ური-

1 თავი BEMPRd, < Tb. 2 შემოსლვა (M: შემოსულა) ალექსანდრესი (+ მაკედონელისა B) BMPRbd შემოსლვა ალექსანდრე მაკედონელისა Tm. 2 და მეფ. ფარნავაზ. კ ო ნ ი ე ქ ტ. 4 მას რომელსა T. 4 მაკედონი BM, მაკედონ PRbd, მაკედონია T. 4 ძე ნიკტანებისი კ ო ნ ი ე ქ ტ. (К. Дондуа: ИАН 1930, 202), a, ძენი კაცნობისი MPR (ღ ← ღ), ძენი კ˝ხნობისი B (ღ ← ღ), ძე კაცობნისი d, ძე ფილიპესი კაცნობისა (ვაცნობისა m) Tm. 4 მეგჳბტელისა M, მეგიპტელისა bm. 4-5 წიგნსა ბერძენთასა] წიგნსა M, წიგნთა ბერძენთასა m. 6 ალექსანდრემ T. 6 დაიპყრა Tm. 6 ყოველი Tm. 7 გარდავლნა M, გარდამოვლნა BPR, გარდამოვლნო dm, გარდამოვლო Tb. 8 უბოროტესნი T. 9 სიძვისათჳს არა უჩნდა (უჩნდათ T) ნათესაობა] სიძვისა თჳსობა უჩნდა M. 10-12 ვითარცა — მიხვევით < MdPR (P-ში მერე ჩამატებული არშიაზე სხვა ხელით; R: არშიაზე ჩამატებულია გვიანი ხელით, ხოლო არშია წაჭრილია: «იხილა რა ესე ნათ . . . . . იგი სასტიკნი . . . . . თნი, რომელ . . . . . ბუნთურქ . . . . . უწოდთ . . . . . მდინარესა . . . . . სასა მი[ხვევით]»). 10-11 ვითარცა მჴეცნი და პირუტყუნი, რომელთა ქცევისა წარმოთქმა უჴმ არს (P: უჴმარ არს) და BP (P-ში ჩამატებულია), < cet. 11 იხილა RT. 11 ესე ნათესავნი RT, < cet. 11 იგი სასტიკნი BPR. 11 რომელთა იგი] რომელთა PR, < b, რომელსა აწ T. 12 ჩუენ < T. 12 მდინარესა მას] მდინარესა ზედა T. 13 მას MPRbdm, ამას T. 13-18 და ენება რათამცა აღმოფხურნა — ქართლისასა (სტრ. 18) BPb, < cet. 18 ციხე < b. 18 ესე < T. 19 თუხარისი Pb, თუხარის cet. 20 ჭაროხი m. 20 ორბნის M, ურბნის b. 20 — და უფლის ციხე კასპი b. 21 უბანი მისი Tdm. 21 სარკინე და BMPRbd, სარკინე T. 21 და < M. 21 ზავენი M.

[1] გადამწერის ანდერძი ცალკე სტრიქონად, წითლით: ღ˝თო აკურთხე დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებიან ესე წიგნნი M.

[2] არშიაზე: ადამს აქათ სამი ათას ექვსას სამოცდა ორს წელს უკან (+ იყო ალექსანდრე ERR') EPRR'b

[3] არშიაზე: ყივჩაყი ჩერქეზთა (← ჩერქეზია) m.

ათა, და რუსთავი, და დედა-ციხე სამშჳლდე, და მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი, და კახეთისა ქალაქნი. ამათ ყოველთა ციხე-ქალაქთა შინა ჰოვნა კაცნი სასტიკად მბრძოლნი. და განუყო ლაშქარი თჳსი და ყოველთა ამათ ციხე-ქალაქთა გარემოად-გინნა, და თჳთ დადგა მცხეთას. და დაუდგინნა ლაშქარნი იმიერ და ამიერ, ზემოთ და ქუემოთ, და თჳთ დადგა ქსანს ზედა, ადგილსა, რომელსა ჰქჳან ნასტაკისი.

M 113 ხოლო მტუერის ციხესა და თუხარისსა არა | ჰბრძოდა, რამეთუ ვერ შეუძლებდა დაპყრობად. ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი დაიპყრნა ექუს თუე. ხოლო სარ-კინელთა ბუნთურქთაგანთა აგინეს მეფესა. განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება ზავი, და ვედრება მათი არა შეიწყნარა, და რქუა მათ: „ვინათგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაცვალი თქუენი, რათა დაგჳკოცნე ყოველნი“. და მოიცვა ქალაქი სარკინე, და ვერა სადეთ განერა ერთიცა კაცი. ხოლო სარკინელთა შესჭირდა, რამეთუ ჰბრძოდა თერთ-მეტ თუე. იწყეს ფარულად კლდესა კაფა, და განჴურიტეს კლდე იგი, რომელი ლბილ იყო და ადვილად საჴურეტელი. და განჴრბეს ჴურელსა მას სარკინელნი ღამე, და შეივლტოდეს კავკასიად, და დაუტევეს ცალიერად ქალაქი.

c 2 დაიპყრა ალექსანდრე ყოველი ქართლი, და მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავ|ნი აღრეულნი ქართლს მეოფნი, და უცხონი იგი ნათესავნი მოსრნა და დაატყუევნა, და დედანი და ყრმანი უცებნი, თხუთმეტისა წლისა უმცროსნი; და დაუტევნა ნათესავნი ქართლოსიანნი, და დაუტევა მათ ზედა პატრიკად სახელით აზონ, ძე იარედოსისი, ნათესავი მისი ქუეყანით მაკედონით, და მისცა ასი ათასი კაცი ქუეყანით ჰრომით,
M 114 რომელსა ჰქჳან ფრო|ტათოს. ესე ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მჴნენი, და ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა. და მოიყვანნა ქართლად, მისცა აზონს პატ-რიკსა. და დაუტევა ქართლს ერისთავად აზონ, და მის თანა სპანი იგი, მპყრობელად ქართლისა.

და უბრძანა ალექსანდრე აზონს, რათა პატივსცემდენ მზესა და მთოვარესა და ვარსკულავთა ხუთთა, და ჰმსახურებდენ ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოვლისასა. რამეთუ მას ჟამსა არა იყო წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ჭეშმარიტისა,

1 მტურის ციხე M, მტკურის ციხე m, მტკვრის ციხე Ba, მტევრის ციხე T. 2 ციხე-ქალაქთა M, ციხეთა და ქალაქთა cet. 3 ლაშქარი] ჰბარაქი (!) B. 3 — ლაშქარი მისი განუყო d. 3 თჳსი m, მისი cet. 4 დადგა] დგაა M. 4 ლაშქარნი] ჰბაქარნი (!) ш←m, ყ←y B. 4 და ამიერ] < M, და მიერ d. 5 ქსანს M. 5 ნასტაკისი] ნასტარ იგი M. 6 ხოლო m, < cet. 6 მტუერის codd., მტკვრის ბ რ ო ს ე (გამოცემაში). 8 ბუნ-თურქთაგანთა] შუაა: ნათქურთაგანთა M, მუნ თურქთაგანთა PRd (R-ში „მ“ აუფხეკიათ და ჩაუწერიათ „ბ“). 8 აგინეს < M. 8 განწყრა d. 8 ალარაჲ m. 8 ინება < M. 9 და < Mm. 9 არა შეიწყნარა < M. 9 მე < m. 10 ნაცვალი] ნაწილი B. 10 დაგჳკოცენ m, დაგჳკოცნე cet. 11 სადით B, სადეთ cet. 11 განერა] განეპარა M. 11 შესჭირდათ m. 11-12 ათერთმეტ M, თერთმეტ cet. 12 კაფვა d, კაფაჲ m. 12 განჴურიტეს] განჴურიდეს M, გაჴურდეს m. 12 რომელ d. 12 ლბილ] რბილ Bbd. 14 შეილტოდეს m. 14 კავკასად BMPb. 15 დაიპყრა Mdm, დაიპყრნა cet. 15 ალექსანდრე BMPR, ალექსანდრემ cet. 15 ყოველი ქართლი და] < M, ყოველი ქართლი და + ამა(ნ) ალექსანდრემ cet. 15 — ნათესავნი იგი cm. 16 დატყუევნა Mm, დაჲტყვევნა T, დაატყუევნა cet. 16-17 და დედანი] დედანი cm. 17 ათხუთმეტისა M. 17 უმცროსნი M, უმცროესნი cet. 18 ქართლოსანნი M, ქართლოსიანნი cet. 18 პატრიკად] პატრიაქად M. 18 სახელით < d. 18 იარდოსისი M. 19 მაკედონით — ქუეყანით < M (et hom.). 19 ჰრომი M. 20 ფროდტაოს cm. 20 და მჴნენი < M. 21 და < c. 21 და მოიყვანნა] ესენი მოიყვანა c. 21 და მისცა c. 21-22 აზნოს პატრიაქსა M, აზონ(ს) d. 22 ქართლს ერისთავად აზონ] აზნო ქართლოს ვითარმედ M (ვ′დ — ეჳ′დ). 22 და < M. 22 მის] ამის B. 22 მპყრობელად BMcm, მპყრობლად cet. 23 ქართლისა] ქართლსა m. 24 ალექსანდრე M, ალექსანდ-რემ cet. 24 პატივსცემდეს c, პატივსცემდეთ m. 24 მთვარესა cm. 25 და დამბადებელსა m.

რომელმანცა ასწავა და ამხილა, არამედ თჳთ მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე, მეფო-ბასა შინა მისსა ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუდვა. და წარვიდა ალექსანდრე.

ხოლო ამან აზონ მოარღჳვნა ზღუდენი ქალაქსა მცხეთას საფუძვლითურთ, და დაუტევნა ოთხნი იგი ციხენი, რომელნი მოსდგმიდეს პირსა ქართლისასა: თავადი ციხე, რომელ არს არმაზი; და ერთი ციხე დასასრულსა არმაზისა ცხჳრისასა; და ერთი თავსა ზედა მცხეთისასა; მეოთხე ციხე, დასავლით, მცხეთა მტკუარსა ზედა. და ესენი
M 115 მომტკიცნა, და განავსნა იგინი ლაშქრითა. და ყო|ველთა ქართლისა ქალაქთა მოარ-ღჳვნა ზღუდენი, და დაიპყრნა ყოველნი საზღვარნი ქართლისანი, ჰერეთითგან და ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრი-სიცა, და მოხარკე ყვნა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი.

და ვითარ წარვიდა ალექსანდრე ეგჳპტედ, აღაშენა ქალაქი ალექსანდრია, და თორმეტ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა, თორმეტსა წელსა შინა დაეპყრნეს ყო-ველნი კიდენი ქუეყანისანი. და მეთოთხმეტესა წელსა ალექსანდრიას შინა მოკუდაო იგი, უსწორო დიდი კელმწიფე. და ვითარ მოკუდებოდა იგი, სიცოცხლესავე შინა მისსა განუტევნა ყოველნი მთავარნი, რომელნი შეპყრობილ და დამონებულ იყვნენ მისგან. და იგინი წარვიდეს თჳს-თჳსად ქუეყანად, ვითარცა ბრძანებულ იყო.

მერმე მოიყვანნა ოთხნი კაცნი, ტომნი მისნი, რომელნი იყვნეს სახელით: ანტი-ოქოზ, ჰრომოს, ბიზინტიოს და პლატონ.

და მისცა ანტიოქოზს ასურასტანი და სომხითი, და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას. და მან აღაშენა სახელითა მისითა ქალაქი ანტიოქია.

ხოლო ჰრომოს მისცა თრიმიკოსი, და უჩინა კერძო დასავლეთისა. და მან აღა-შენა[1] ქალაქი ჰრომი.

1 ასწავა და < M 1 ალექსანდრე] ალექსანდრემან m, ალექსანდრემ c. 2 მისსა] მისისასა M. 3 აზონ აზოვამან M, აზონმან cet. 3 მოარღვიანნა d. 4 რომელნი] რომელ m. 4 თავად cm. 5 არმაზისა ცხჳრისასა] არმაზისასა ციხე M. 7-8 მოარღჳვნა m, და მოარღჳვნა cet. 8 საზღვარნი] ზღუდენი M. 8 ჰერეთითგან] ჰაე-რითითგან M, < cet. 8-9 და ბერდუჯის მდინარითგან] და ბერდუჯითგან M, ბერდუჯის მდინარითგან cm. 9 დაიპყრნა B, დაიპყრა cet. 10 მოხარკ M. 10 ოვსნი m. 11 და ვითარ] და ვითარცა M, ხოლო ვითარ M. 11 აღაშენა d, და ვითარ აღაშენა cet. 11 ალექსანდრია] ალექსანდრე M. 12 წლამდინ m. 12 თორმეტსა] და თორმეტ m. 12 წელსა] წელიწადსა B. 12 დაიპყრეს m. 12 ყოველი Tbdm. 12-13 ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი] ყ′ნი ქყ′ნი BP, ყოველი ქუეყნის კიდენი m. 13 მეთოთხმეტესა MTd, მეთორმეტესა cet. 13 წელსა bdR (R-ში ყოფილა „შინა“ და წაუშლიათ), წელსა შინა cet. 13 ალექსანდრიას შინა] ალექ-სანდრიას m. 14 იგი უსწორო დიდი ჴელმწიფე < M. 14-15 სიცოცხლესავე შინა მისსა M, მისსავე სიცოც-ხლესა შინა cet. 15 ყოველნი მთავარნი M, მთავარნი იგი cet. 15 შეპყრობილ და < M. 15 იყვნეს Mdm. 16 მისგან] მისდა M. 16 და იგინი წარვიდეს თჳს < M. 16 ქუეყნად M, ქალაქად cet. 16 ვითარცა ბრძა-ნებულ იყო < M. 17 მერმე მოიყვანნა b, და მოიყუანნა M, მერმე მაშინ მოიყვანნა cet. 17 კაცნი < M. 17-18 რომელნი—პლატონ < M. 17 იყვნეს სახელით] რომელთა სახელად ეწოდებოდა ერთსა m. 17-18 ანტიო-ხოზ d. 18 ჰრომოზ P, მეორესა ჰროზ m. 18 ბიზინიტოს BPd, ბიზინტოს Rb, მესამე ბიზინტიოს m. 18 და მეოთხესა პლატონ m. 19 მისცა < M. 19 ანტიოქოზ M, ანტიოქოზს cet. 19 ასურისტანი M. 20 სახე-ლითა მისითა M, < cet. 20 ქალაქი < M. 21 თრინიკოსი M, თრიმიკოსი dm, თრიმიკოზი cet.

[1] ქრონოლოგიური ცნობა (T ტექსტში, სხვაგან არშიაზე): ადამს აქათ (T: აქეთ) სამი ათას ორას ოცდა ცამეტსა წელიწადს უკან (+ აღშე P, აღაშენეს ჰრომს ქალაქი E, აღაშენეს რომის ქალაქი R) EPRT.

და ბიზინტიოსს მისცა საბერძნეთი და ქართლი, და უჩინა კერძო ჩრდილოსა. და მოუწერა წიგნი ანდერძი აზონ პატრიკსა, ერისთავსა ქართლისასა, რათა მსახურებდეს
M 116 იგი ბი|ზინტიოსს. და მან აღაშენა ქალაქი ბიზინტია, რომელსა აწ ჰქჳან კოსტანტინეპოლი.

ხოლო პლატონ დაუტევა ალექსანდრიას.

და მოკუდა ალექსანდრე.

ხოლო ამან აზონ დაუტევა სჯული ალექსანდრეს მოცემული, იწყო კერპთმსახურებად, და შექმნნა ორნი კერპნი ვეცხლისანი: გაცი და გაიმ. და მონებდა იგი ბიზინტიოსს, მეფესა საბერძნეთისასა. იყო კაცი ძნელი და მესისხლე, და ესე დააწესა და ამცნო სპათა მისთა, ვითარმედ: „ყოველმან ქართველთაგანმან რომელმან პოვოს საჭურველი, მოკალთ იგი“. და ჰყოფდეს ჰრომნი იგი ესრეთ ქართველთა ზედა, და ვინცა ვინ გამოჩნდის ქართველთაგანი ქმნულ-კეთილი და ასაკოვანი, მოკლიან იგი. და იყო ჭირი დიდი ნათესავსა ზედა ქართველთასა. და ესე აზონ მათ ჰრომთაცა ზედა იყო მესისხლე, და მოესრნეს მრავალნი მათგანნი.

ცხოვრება ფარნავაზისი

რომელი იყო პირველი მეფე ქართლისა[1], ქართლოსიანი[2]

მას ჟამსა იყო ჭაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რომელსა ერქუა სახელი ფარნავაზ. ესე ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი, ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსის ძისა, და დედულად სპარსი ასპანელი. და იყო იგი ძმისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექსანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი ეყოფილიყო.

M 117 ესე სამარ და მამა მისი, მამა ფარ|ნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრესგან. ხოლო დედასა ფარნავაზისსა წარეყვანა ფარნავაზ, სამისა წლისა ყრმა, და შელტოლვილ იყო კავკასიად. და მუნ აღზრდილ იყო და მოსრულ იყო მცხეთას, მამულსა თჳსსა.

1 ბიზინტიოს MPRbm, ბიზინტოს B, ბიზინიტოს Td. 1 მისცა < d. 1-2 და მიუწერა — ერისთავსა < M. 3 ბიზინტიას M, ბიზინტიოსსა m, ბიზინიტოს cet. 3-4 კოსტანტინეპოლი BM, კოსტანტიპოლი cet. 7 ხოლო m, <cet. 6-7 და მოკუდა ალექსანდრე. ხოლო ამან აზონ < M. 7 დაუტევა] და ვითარცა M (და ვ´ა ← და[უტევ]ა). 7 ალექსანდრესი M. 8 ვეცხლისანი T, ვერცხლისანი cet. 8 გაცი და გაიმ] განწმედად M. 8 და მონებად M, დამონებადა m. 8-9 ბიზინტიოსსა Mm, ბიზინიტოსს cet. 9 საბერძნეთისასა] ბერძენთასა M. 9 იყო კაცი] ხოლო იყო ესე აზონ კაცი cm. 9 ძნელი და მესისხლე M, ძნელი და ფიცხელი და მრისხანე d, ძნელი და მრისხანე cet. 9 და M, <cet. 9 დააწესა] დააწერა B. 10 ვითარმედ] ჳუალად m (ჳ´დ ← ვ´დ), < M. 10 ყოველმან ქართველთაგანმან კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, ყოველმან ქართველმან ერმან M, ყოველ ქართველთაგანმან m, ყოველთა ქართველთაგანმან cet. 10 პოვოს] იქონიოს cm. 11 იგი < M. 11 ← ესრეთ რომნი M. 11 და < M. 12 გამოჩნდის], გამოჩნდეს B, გამოჩნდა cm. 12 ქმნულ კეთილ ჰასაკოვანი m, ქმნა კეთილი და ასაკი M, ქმნილ კეთილ ჰასაკოვანი cet. 12 იგი < M. 13 ნათესავსა ზედა ქართველთასა M, და მოუთმენელი ყოველსა ქართველთა ზედა cm, ქართველთა ზედა cet. 13 ჰრომთა M. 14 მესისხლე] მოსისხლე M. 14 მოსრნეს M. 14 ← მათგანნი მრავალნი M. 13-14 და ესე აზონ — მათგანნი] და ამან აზონ პატრიკამან მათ ჰრომთა ზედაცა მოაწია რისხვა დაუცადებელი, რამეთუ იყო მესისხლე მათიცა, და მოესრნეს მრავალი მათგანიცა (c: მრავალნი მათგანნიცა) cm. 17 ჟამსა + შინა M. 17 სახელი M, სახელად cm, <cet. 17-18 ფანვარაზ M. 18 ფანვარაზ M. 18 ქართლელი M, ქართველი cet. 18 უფ[ლ]ოს M. 18 მცხეთოსის კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, მცხეთესი M, მცხეთოს cet. 19 ← ასპანელი სპარსი d. 19 ძმისწული] დისწული M. 19 სამარისა Bc. 21 სამარ] სარამ M. 21 ალექსანდრისაგან M. 22 ფარნაოზისსა M. 22 ფარნაოზ M. 22-23 შევლტოლვილ Bc, შევლტოლველ m. 23 კავკასად Bcm.

[1] ეს სათაური არ აქვს M-ს. [2] ქ ა რ თ ლ ო ს ი ა ნ ი აქვს მხოლოდ cm-ს.

ხოლო ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონიერი, მჴედარი შემმართებელი და მონადირე კელოვანი. და იმალვიდა იგი სიკეთესა თჳსსა აზონის შიშისაგან. ხოლო მონადირეობითა მისითა იქმნა მეცნიერ აზონისა, და შეიყუარა იგი აზონმან მონადირეობისათჳს. ევედრებოდა ფარნავაზს დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეკრძალე აზონს და ნურა-რას იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა, ნუ უკუე მოგკლან შენ“.

და იყო შიში და ძრწოლა მას ზედა. და ვითარ განმრავლდა შიში აზონისი მათ ზედა, რქუა ფარნავაზს დედამან მისმან: „შვილო ჩემო, დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა და წარმიყვანე მამულსა ჩემსა ასპანს, ძმათა ჩემთა თანა, და განერე შენ ცოცხალი კელისაგან აზონისა.

და დაამტკიცეს განზრახვა ესე, წარსლვა ასპანისა. ჭირ უჩნდა ფარნავაზს დატევება საყოფელსა მამათა მისთასა, არამედ შიშისაგან დიდისა დაამტკიცა წარსლვა.

M 118 |მაშინ იხილა ფარნავაზ სიზმარი, რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა, და ეგულვებოდა განსლვა და ვერ განვიდა. მაშინ შემოვიდა სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელთა მისთა, და განიზიდა და განიყვანა სარკუმელსა მას. და ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე-მდაბლად, მიჰყო კელი მისი, მოჰკოცა ცუარი პირსა მ[ზ]ისასა და იცხო პირსა მისსა. განიღვიძა ფარნავაზ და განუკჳრდა, და თქუა: „სიზმარი იგი, ესე არს, მე წარვალ ასპანს, და მუნ კეთილსა მივეცემი“.

ხოლო მას დღესა შინა განვიდა ფარნავაზ და ნადირობდა მარტო, და დევნა უყო ირემთა ველსა დიღომისასა. და ივლტოდეს ირემნი ღირღალთა შინა ტფილისისათა. მისდევდა ფარნავაზ, სტყორცა ისარი და ჰკრა ირემსა. და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მივიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა; და დღე იგი, მწუხრი, გარდაჴდა, და დაჯდა ირემსა მის თანა, რათამცა დაყო მუნ ღამე და დილეულმცა წარვიდა.

ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი აღმოქმნულ იყო ქჳთა
M 119 მეელად, და სიმეელითა შეჰქმნოდა დარღუევა შენებუ|ლსა მას. მაშინ დაასხა წჳმა მძაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლუგი და გამოარღჳა კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ

1 ხოლო] და M. 1 ფარნავოზ M. 1 მჴედარი შემმართებელი M, მჴედარი და შემმართებელი cet. 2-3 მონადირებით(ა) Mcm. 3 მისითა < M. 3 აზონისა cdm, აზონისსა cet. 3 იგი < cm. 3 მონადირეობისათჳს კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, მონადირობისათჳს codd. 4 ფარნავაზ M. 4 ← დედაჲ მისი ფარნავაზს cm, 4 ნურა-რას] ნურასM, ნუ რაჲსათჳს B. 4-5 იჩინებ] იჩემებ cm. 5 თავისა შენისა სიკეთესა M, სიკეთესა თავისა (თჳისა m) შენისასა cet. 6 ძრწოლა] ზრწოლა M. 6 მას ზედა] მათ ზედა PRb. 7 რქუა] იქმნა B, ჰქუა cet. 7 ← დედამან მისმან ფარვაზ(ა)ს cm. 7 დედამან მისმან bcm, <cet. 7 საყოფელი] ს˜ხლის(?) B (წაშლილია და არ ირჩევა). 8 წარმიყვანე] წარიყუანე M. 8 ისპანს m. 8 ჩემთა < M. 10 წარსლვა] წასულა (წასვლა) codd. 10 ჭირი M. 10 ფარვაზას m. 11 საყოფლისა BPbcm. 11 შიშისათჳს cm. 11 დიდისა] დედისა B. 12 ფარნავოზ სიზმარი M, სიზმარი ფარნავაზ cet. 12 უკეცურსა BP. 13 ეგულებოდა cm. 13 მაშინ შემოვიდა < M (ex hom.). 13 შემოვიდა] გამოვიდა BPR. 14 განიზიდა R', გაზიდინი M, განზიდა v, განიზიდნა cet. 14 განიყვანა] გამოიყუანა M. 14 და < M. 15 ქუ˜ე მდაბლად M, ქუე-მდებარედ cet. 15 ცუარი] ცხვირი m. 15-16 პირსა მისსა BMP, პირისა მისისა cet., პ. მზისასა კ ო ნ ი ე ქ. (ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა), მოხოცა ცხვარი მზესა მას v. 16 და თქუა bcm, <cet., სიზმარი იგი + და თქუა bR[1]. 17 კეთილსა M, სიკეთესა cet. 18 ფარნავაზ cm, <cet. 19 დიღმისასა cm. 19 ღირღალთა B, ღრღალთა M, ღრიღალთა cet. 20 ჰსტყორცა M. 20 და ჰკრა] ჰკრა < M. 21 მოვიდა M. 21 მწუხრი BM, იყო მწუხრი cet. 22 და < m. 22 მის თანა] მას თანა bcdm. 22 ღამე M, ღამე იგი cet. 22 და < Bm. 22 დილეულამცა B. 23 ქუაბი იყო M, ← იყო ქუაბი cet. 23 ამქმნილ M, აღმოქმნილ Bd. 24 და სიძუელითა < M. 24 შეჰქმნოდა] შეჰქონდა M, შეჰქმნებ... B. 24 შენებულსა] შინებელსა M. 24 მაშინ] მუნ M. 24 დაასხა] დასხა Tc, დასხნა m. 24 მძლაფრი cm. 25 ჩუგლოგი M. 25 რათამცა] რათა d.

შიგა დაიმშრალა წჳმისა მისგან, და შევიდა ქუაბსა მას. და იხილა მუნ-შინა განძი მიუწდომელი, ოქრო და ვეცხლი და სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისა მიუწდომელი.

მაშინ ფარნავაზ განკჳრდა და აღივსო სიხარულითა. და მოეგონა სიზმარი იგი, და დაჰკრძალა კარი ქუაბისა ეგრეთვე. და მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხრა დედასა თჳსსა და ორთა დათა მისთა. და მასვე ღამესა წარმოვიდეს სამნივე იგი საკიდრებითა და ჭურჭლებითა, და იწყეს გამოკრებად განძისა მის და დაფლვად სიმარჯუესა თჳსსა. ხოლო ვიდრე განთენდებოდის, კუალად ეგრეთვე აღმოქმნიან კარი ქუაბისა მის. და ესრეთ გამოკრიბეს განძი იგი ხუთ ღამე და დაიგულეს სიმარჯუესა მათსა.

მაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თჳსი ქუჯის თანა და რქუა: „მე ვარ ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისა, და მმისწული სამარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ხუასტაგი დიდძალი. აწ ინებო, რათა მით ხუასტაგითა მოვიდე შენ თანა, და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა და ვიკმაროთ ჩუენ ხუასტაგი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერად აზონ ერისM 120 თავსა, და | ხუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი“.

მაშინ განიხარა ქუჯი სიხარულითა დიდითა და რქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩემ თანა, და ნუ შურობ ხუასტაგსა შენსა, და ხუასტაგითა შენითა განვიმრავლნე სპანი შენნი, ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად აზონისა, მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართველთა აწუუედილთა მისგან და მიწყუდეულთა. და ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგუერთნენ. რამეთუ ურიცხუნი აწუუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან“.

მაშინ ფარნავაზ ფარულად წარვიდა სიხარულითა, და რომელი შესაძლებელ იყო განძისა მისგან წარიტანა თანა, და დედაცა და დანი მისნი მის თანა. და მივიდა ქუჯის თანა და რქუა მას ქუჯი: „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართებს უფლობა ჩემი. აწ ნუ შურობ ხუასტაგსა შენსა, რათა განვამრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“.

1 შიგ cm. 1 დაიმშრალა] და მაშურალა M, დაიმაშვრალა m. 1 შევიდა ქუაბსა მას და] შერავიდა ქვაბსა მას შინა ɔm. 1 შინა] შიგ cm. 2 და სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისა < M (ex hom.). 4 აღივსნეს M. 4 იგი < M. 5 და cm, < cet. 5 წარმოვიდა + შინა cm. 6 დაათა M. 6 და cm, < cet. 7 და ჭურჭლებითა < M. 7 გამოკრებად M („კ“ დაწერილია ზევიდან „ო“ და „რ“-ს შუა), გამოღებად cet. 7 დაფლეს M. 8 ხოლო m, < cet. 8 ამოჰქონან M, აღმოქმნიან cet., აღმოჰქოლა ვახუშტი. 9 ესრეთ MRTdm, ეგრეთ cet. 9 განძი cm, < cet. 9 დაგულეს cm. 9 მათსა + მრავალგან M. 10 წარმოგზავნა d. 11 უფლოს მცხეთოსის ძისა B, უფლოსი მცხეთოსი ძისა M, უფლოს მცხეთოს ძისა PRTcdm, უფლოსისი მცხეთოსის ძისა b. 11 და < M. 11 ძმისწული] დისწული M. 11 ჩემთანა] ჩემდა cm. 11-12 ხოსტაკი M, და აწ c. 12 მით ხუასტაგითა < M. 12 ჩუენ < m. 13 ხოსტაკი M, და გამოუჩნდეთ c. 13-14 მტერად აზონს ერისთავსა + ქართლისასა cm, მტერ აზოვენ ევასა M, მტერად აზონ ერისთავსა (B: ერისთვისა) cet. 14 ჩუენმან < B. 14 გუცეს] გუასმიეს B. 14 ჩუენ < M. 14 ძლევა და კეთილი M. 15 და რქუა] რქუა M. 15-16 ჩემთანა] 15 განეხარა ქუჩის M, განიხარა ქუჯიმ m, განიხარა ქუჯი cet. 15 და რქუა] რქუა M. 15-16 ჩემთანა] ჩუენთანა M. 16 ხუასტაკსა M. 16 ხოსტაკითა M, ხუასტაგებითა BPRT, ხუასტაგითა bcdm. 16 განვიმრავლებ m. 17 გამოჩნდეთ cm. 17 აზონისსა m. 18 აღწყვედილთა d. 18 მოწყუდეულთა d. 18 ვგონებ] ვაგონე M. 18-19 გამოგუერთნენ] გამოგჳრთნენ M, მრავ[ა]ლნი გამოგვერთნენ cm. 19 აღწყვედილ d. 20 ფარულად < M. 21 განძისა მისგან < M. 21 და დედაცა] და დაედაცა M, და დედა cm, დედა cet. 21 დაანი M. 22 ქუჯიმ cm. 22 მათ dm, მათთა cet. 23 უფლება M. 23 ჩემი] ჩუენი PRb. 23 ხოსტაკსა M. 23 განვამრავლნე სპანი შენნი M. 23 უკეთუ Mcm. 24 მოგუეცეს MR, მოგვეცეს cdm, მოგუცეს cet.

მაშინ შეიერთნეს და ეზრახნეს ოვსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა მიცემა აზონისა. და გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი, და განიმრავლM 121 ნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და მომართეს ა|ზონს. ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თჳსთა და შემოკრიბნა.

მაშინ ათასი მკედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისაგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ყოველნი ქართველნი განუდგეს აზონს. ხოლო სპანი რომელ დარჩეს აზონს, ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ზედა ბოროტის მოქმედ იყო. წარვიდა აზონ და მივიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა.

ხოლო მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი იგი ციხენი მცხეთისანი. და მასვე წელიწადსა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თჳნიერ კლარჯეთისა.

ამან ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ასურასტანისა, და წარსცა ძღუენი დიდძალი. და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა ზედა. ხოლო ანტიოქოს შეიწყნარა ძღუენი მისი, და უწოდა შვილად თჳსად, და წარმოსცა გჳრგჳნი. და უბრძანა ერისთავთა სომხეთისათა, რათა შეეწეოდიან ფარნავაზს.

M 122 ხოლო წელსა მეორესა აზონ მოირთნა სპანი საბერძნეთით, გან|ძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს. ხოლო ფარნავაზს განემრავლნეს მკედარნი ქართლისანი. მოუწოდა მათ და უკმო ქუჯის და ოვსთა. და შეკრბეს ესე ყოველნი, და მოერთნეს ერისთავნი ანტიოქოზისნი სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური. და ეწყვნეს მუნ, და იქმნა ბრძოლა დიდძალი. და მოსწყდეს ორგნითვე ურიცხჳ. ხოლო იძლივნეს ბერძენნი ფარნავაზისგან. ივლტოდა ბანაკი მათი და მოკლეს აზონ, და ურიცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყუე ქმნნეს.

და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღვარი საბერძნეთისა ანძიანძორა, და ეკლეცით[1] შემოიქცა. მოვიდა კლარჯეთს და დაიპყრა კლარჯეთი, და წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა ზედა მისსა დაერთო ხუასტაგი აზონისცა. და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული.

1 და ეზრახნეს] ეზრახნეს M. 1 ოსთა M. 2 სთნდათ cm. 2 ხარკისა < M. 2 და < m. 2 გამოჰყვეს] მოჰყჸჩს B. 2-3 განიმრავლნეს M, განამრავლეს b, განიმრავლეს cet. 3 აზონს] აზნის M. 5 ათასნი მჴედარნი cm. 5 რჩეული < M. 5 ჰრომთა] ჰრმით M (შემდეგ „ი“ ამოუშლიათ). 6 ფარნავაზისა M, ფარნავაზისსა cet. 7 ხოლო < M. 7 დარჩეს აზონს კონიექტურა, დარჩომილ იყვნეს აზონს cm, დარჩეს M, დარჩომილ იყვნეს cet. 7 მიენდო + აზონ cm. 8 ყოველთა ზედა] ყოველთა Mc. 8 ბოროტის მოქმედი Mcm. 8 მივიდა] მოვიდა MPRb. 8-9 კალარჯეთს m. 9 კალარჯეთისათა m. 10 იგი < M. 12 წარავლინა წინაშე მოციქული მეფისა ანტიოქოზ m. 14 ბრძენთა M. 14 შეიწყნაროს M. 15 ერისთავთა] ერთა M. 15 სომხითისათა c. 15 შეეწევოდიან M, შეეწეოდეს m, შეეწეოდენ cet. 15-16 ფარნავოზს M. 17 აზონამ M. 18 ხოლო ფარნავაზს < M. 18 ქართუელნი მჴედარნი M. 19 მოირთნეს cm. 20 და ესე] ესე m. 20 მიეგებნა Bbd. 21 რომელსა] რომელთა M. 21-22 რომელ არს ჰური < a. 22 ეწყვნეს] უწყნეს M, ეწყნეს c. 22 მოსწყდეს BMbcm, მოსწყჳდეს cet. 22 ორთავეგანნი M. 23 იძლივნნეს P. 23 და ივლტოდა cm. 23 აზონა M. 25 ანძანძორა M, ანძიანძორისა Rcd, ანძანძორისა cet., ანძიანძორა კონიექტურა. 26 კალარჯეთს m. 26 და < M. 26 კალარჯეთი m. 27 — მისსა ზედა B. 27 ხუსტაგი m, ხუსტაკი M. 27-28 აზონისცა MRT, აზონისაცა cet. 28 ექმნა c. 28 გარდარეული + ფარნავაზს c.

[1] არშიაზე: ელეკცით m, ელკეცით c.

ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკჳდრთა მის ადგილი-
M 128 სათა | არა ინებეს განდგომა ბერძენთა. მაშინ ფარნავაზ მისცა დაჲ თჳსი ოვსთა მეფესა ცოლად, და მეორე დაჲ თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა ეგრის წყალსა და რიონს შუა, ზღჳთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა იგი ერისთავად მუნ. და მან ქუჯი აღაშენა ციხე-გოჯი [1].

მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა თჳსთაგან და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა. და განამრავლნა ყოველნი მჴედარნი ქართლოსიანნი, განაწესნა ერისთავნი რვანი და სპასპეტი.

M 129 ერ|თი გაგზავნა მარგჳს ერისთავად, და მისცა მცირით მთითგან, რომელ არს ლიხი, ვიდრე ზღუ[რ]ადმდე [ეგრისისა], რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ აღაშენნა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიმნა.

და გაგზავნა მეორე კახეთისა ერისთავად, და მისცა არაგჳთგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი.

მესამე გაგზავნა ხუნანისა ერისთავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი.

მეოთხე გაგზავნა სამშჳლდის ერისთავად, და მისცა სკჳრეთისა მდინარითგან [2] ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი.

მეხუთე გაგზავნა წუნდის ერისთავად, და მისცა ფანვარითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა და არტანი.

მეექუსე გაგზავნა ოძრჴის ერისთავად, და მისცა ტასისკარითგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავითგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა.

მეშჳდე გაგზავნა კლარჯეთის ერისთავად, და მისცა არსიანითგან ზღუამდე. და მერვე, ქუჯი, იყო ერისთავი ეგრისისა.

ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგჳთგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიდა-ქართლი [3]. და ესე სპასპეტი იყო

1 ხოლო — ადგილისათა < M. 1 ეგრის] ეგრისის B. 2 თჳსი BR, მისი cet. 3 მეორე] ერთი M. 3 თჳსი B, მისი cet. 3 და მეორე დაჲ თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად < d, მისცა ქუჯის ცოლად < M. 3 და მისცა ქუჯის] მიეცა M. 3 ქუეყანა M, < cet. 4 ეგრისი წყალსა M, ეგრისის წყალსა Bb. 4 ზღჳდგან BM. 5 მან Md, < cm, მუნ cet. 5 ქუჯი M, ქუჯიმ cet. 6 თჳსთაგან B, მისთაგან cet. 7 ეგურს ზედათ M. 7 განმრავლდა cm. 7 ქართლოსანნი M, ქართლოსისანნი c. ქართლოსიანნი cet. 7-8 გაწესნა d. 8 სპასპეტნი cm. 9 მარგუს Mm, მარგჳსს B, მარგჳს cet. 9 ერისთვად Rm. 9 მთითგან] მათგან M. 10 ზღურადმდე ეგრისისა ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი (II, 313), ზღუამდე (ზღუადმდე) codd. 10 აღუშენნა B, აღაშენა (აღაშენნა) cet. 11 ორნი < b. 11 ციხენი] ციხე cm. 12 ერთი M, მეორე cet. 12 კახეთსა c. 12 ჩერეთადმდე Bd ჩრეთამდე D. 13 არს + ჰერეთ R (შემდეგ „ჰერეთ" გადახაზულია იმავე მელნით). 13 და კუხეთი < c (გვიანი ხელით ჩაწერილია „კუხეთ"). 14 ერთი M, მესამე cet. 15 გაჩიანთამდის codd., გაჩიანამდის ბ რ ო ს ე. 16 ერთი M, მეოთხე cet. 16 გაგზავნეს B. 16 სამშვილდის(ა) Dcm, სამშვილდეს cet. 16 სკჳთერისა B. 17 ხაშირი და გოცი M. 18 მეხუთე] ერთი M. 18 წუნდის B, წუნდას cet. 18 ფანვარითგან M, ფანავრიდამ m, ფანავრითგან cb, ფანავარითგან cet. 19 და არტანი] არტან M. 20 ერთი M, მეექუსე cet. 21 ზღუამდის] ვიდრე ზღუამდე Dcm. 22 მეშვიდე] ერთი M. 22 კლარჯეთს MRb, კლარჯეთის cet. 22 არსიათგან m, არსიანთაგან c, არსიანთითგან DR. 22 ვიდრე ზღვადმდე B. 22 მერვე Ma, < cet. 23 ქუჯოს ერისთავები და ეგრისი M, ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა cet. 24 ხოლო M, < cet. 24 ერთი M, მერვე cet. 25 თასის კარამდე M. 25 ფანვარადმდე M, ფანავერამდე m, ფანავარადმდე B, ფანავრამდე cet. 25 შიგა ქართლი M. 25 იყო < B.

[1] არშიაზე: ოდიშს ნაქალაქევი cm. [2] არშ.: სკუირეთის მდინარე ვერის წყალია Bcm. [3] არშ.: შიდა ქართლი არს ტასისკარის ქვეითი და ზემო ქართლი არს ტასისკარს ზემო სამცხე და კლარჯეთი R (შდრ. ზემოთ გვ. 10 შენ.).

M 130 შემდგომ|ადვე წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ყოველთა ერისთავთა ზედა. ხოლო ამათ ერისთავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინნა სპასალარნი და ათასისთავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეუფო და საერისთავო.

ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა.

და მოიყვანა ცოლი დურძუკელთა, ნათესავი კავკასისი.

ამან ფარნავაზ მოზღუდა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ, და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი, მოოჴრებულნი ალექსანდრესგან, ამან აღაშენნა.

და ვერღარა იპოვეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყვნეს ბერძენნი ბრძოლისაგან ჰრომთასა.

და ამანვე ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თჳსსა: ესე არს არმაზი, რამეთუ ფარნავაზს სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერითგან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთჳს. და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთჳს აღმართებულისა.

ოცდაშვიდისა წლისა მეფე იქმნა, და სამეოცდასუთ წელ მეფობდა ნებიერ. და მსახურებდა იგი ანტიოქოსს, მეფესა ასურასტანისასა. და ყოველნი დღენი მისნი, რაჲ დაჯდა, მშვიდობით დაყვნა, და აღაშენა და განავსო ქართლი.

M 131 ხოლო თუენი გაზაფხულისა და სთულისა არისანი | დაყვნის მცხეთას, სამეუფოსა ქალაქსა; და თუენი ზამთრისანი დაყვნის გაჩიანთა; ხოლო თუენი ზაფხულისანი — წუნდას. და ჟამითი-ჟამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, და მოიკითხნის მეგრელნი და კლარჯნი, და განაგის ყოველი საქმე დაშლილი.

ხოლო იგი ჰრომნი ათასნი მჴედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს ფარნავაზს, რომელი ზემოთ ვაჴსენეთ, იგინი განყვნა კევთა და ქუეყანათა შინა, იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას აზონისსა მჴნედ იყვნეს. და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი.

1 შემდგომადვე M, ყოვლადვე cet (ყ˜მოდ—ყ˜მოდ). 1 ყ˜დვე წ˜ე მეფისა მთავრობდის B. 1 ყოველთა < M. 2 განაჩინიან სპასალარი d. 3 მათ] ამა d. 3 მოვიდა BR, მოვიდოდა cet. 3 სამეუფო M, სამეფო cet. 3 საერისთო M, სერისთო cm, საერისთაო Dd, საერისთეო b. 4 სამეუფოსა M, სამეფოსა cet. 5 და მოიყვანა — კავკასისი < M. 5 დურძუკელთ m. 5 კავკასის m. 7 ამან აღაშენა M, და ამან ფარნავაზ აღაშენა იგინი Dcm, და ამან აღაშენნა იგინი cet. 8 და < M. 8 მის M, ფარნავაზს d, ფარნავაზსა (ფარნავაზისა m) cet. 8 ბერძენნი M, იგინი cet. 9 ბრძოლისაგან M, უფლებისაგან Dcm, უფლისაგან (ო˜ისგნ T) cet. 8-9 და ვერღარა — ჰრომთასა] M-ში ეს არის მოთავსებული ზემოთ (სტრ. 4 „სპარსთასა"-ს შემდეგ). 10 და ამანვე ფარნავაზ] და მანვე ფარნავაზ d, და მანვე M. 10 სახლსა Mm. 10 ესე M, ესეუე cm, ესევე cet. 11 რამეთუ Dm, და cet. 11 ფარნავაზ არმაზ M, ფარნავაზ არმაზს cm, ფარნავაზს არმაზ cet. 11 — ერქუა არმაზ B. 11 აღმართა d. 12 და მიერითგან] რომელსა მიერითგან B. 12 კერპისა მისთჳს] მის კერპისათჳს cm. 14 და < M. 14 ოცდაშვიდისა წლისა M, ოცდაშვიდის წლისა Bd, ოცდაშვიდის წლის cet. 14 სამეოცდახუთ წელ MR, სამეოცდა ხუთს წელსა d, სამეოცდა ხუთს წელს cet. 14 ნებიერ M, ნებიერად cet. 15 მსახურებდა] შეიწევდა R (გადასწორებულია). 15 ანტიოქოს MRT, ანტიოქიოზ cm, ანტიოქოსს cet. 15 რაჲ] რაა M, რა DRbd, რამეთუ m. 16 დაჯდა] დაჰსჯდა B. 16 დაყვნა, და აღაშენა] აღაშენა M. 17 თთუენი B. 17 გაზაფხულის M, გაზაფხულისანი B, გაზაფხულისა cet. 17 არისანი] არსნი M. 17 დაყუნეს M, დაყუის cm. 17 სამეუფოსა DMRTcm, სამეფოსა cet. 18 დაყუნეს M, დაყუის m. 18 თთუენი B, თთვენი d. 18 ზაფხულისნი M. 19 ეგრის MRT. 19 კალარჯეთს m. 19 მოიკითხნეს M. 21 — რომნი იგი B, ჰრომნი cd. 21 მოერთვნეს Bcm. 22 იგინი DMc, იგი cet. 22 და < m. 23 აზონისასა m. 23 სახელად < dm.

და რათგან წარვიდა ალექსანდრე, არღარა ჰამდეს კაცსა თჳნიერ რომელ შესწირიან კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა ზედა მეფობისათჳს ფარნავაზისსა და იტყოდეს ამას ყოველნი: „გმადლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა ჩუენ მეფე ნათესავთაგან მამათა ჩუენთასა და აღგვიჴადა ხარკი და ჭირი უცხოთა ნათესავთაგან. და ესე ყოველი აღასრულა ფარნავაზ სიბრძნითა და სიქუელითა, სიმჴნითა და სიმდიდრითა.

ესუა მე და უწოდა სახელი საურმაგ.

და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი.
M 132 ამან განა|ვრცო ენა ქართული, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თჳნიერ ქართულისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული[1].

და მოკუდა ფარნავაზ, და დაფლეს წინაშე არმაზისა კერპისა.

მეორე მეფე საურმაგ[2]

და ამის წილ მეფე იქმნა ძე მისი საურმაგ.

მას ჟამსა შინა ზრახვა ყვეს ერისთავთა ქართლისათა და თქუეს: „არა კეთილ არს ჩუენდა, რათამცა ვმსახურებდეთ ნათესავსა ჩუენსა, არამედ ვიყოთ ერთად, და მოვკლათ ჩუენ საურმაგ, და ვიყვნეთ ჩუენ თავისუფალ, ვითარცა ვიყვენით პირველ, და მივსცემდეთ ხარკსა ვინცა-ვინ გამოჩნდეს მძლე. რამეთუ ესრეთ ყოფითა უფრო განვისუენებთ“. განამტკიცეს განზრახვა და მოკლვა საურმაგისი.

ხოლო იგრძნა საურმაგ, და წარვიდა ფარულად და ივლტოდა, წარიტანა თანა დედა მისი და მივიდა ქუეყანასა დურძუკთასა დედის ძმათა მისთა თანა.

მაშინ ჰრომთა იგი აზნაურნი წარვიდეს და მივიდეს დურძუკეთსვე, და რქუეს საურმაგს: „დიდი კეთილი დგას ჩუენ ზედა მამისა შენისა. ამისთჳს ვართ ჩუენ მტკიცე ერთგულებასა შენსა“.

---

1 და რათგან] და არადგან M, ხოლო რადგან Dm, რადგან cet. 1 აღარა m. 3 ფარნავაზისსა MRT, ფარნავაზისას m, ფარნავაზისა cet. 3 ამას <B. 3 ვმადლობდეთ cm. 3 სუესა] სპასა M. 4 მოგუეცა BDc. 4 მეფე <Dcm. 4 ნათესავი B. 4 ჩუენთასა] ჩნთ˝აჲ P. 4 აღგვიჴდა MT, აღვვჴდა cm, აღგჳჩხადა B, აღგვეხადა d, აღგვეჴადა DP, აღგვიჴადა R. 4 და < M. 6 სიქუელითა] სიქადულითა M. 6 და სიმჴნითა M. 6 სიმდიდრითა + თჳსითა Dc. 5-6 სიბრძნითა და სიმჴნითა სიმდიდრითა სიქადულითა თჳსითა m. 7 სახელი < Mm. 7 სურმაგ m. 8 ქართლსა შინა] ქართლისა B, ქართლისა შინა m. 8 ქართლოსისსა M, ქართლოსის˝სა T, ქართლოსისასა R, ქართლოსისა cet. 8 ნათესავითგანი c. 9 ენა ქართული] ენა ქართლისა Mm. 9 სხ˝ჲ T. 9 ქართლისა შინა m. 10 ქართულისა] ქართლისაჲ m. 10 და ამან] და მან Dc, ამან Rb, ამანვე BP. 11 დაფლეს + იგი BP. 11 კერპისა მის არმაზისა cm. 13 ამის] მის cm. 13 სარმაგ M, სურმაგ m. 14 მას ჟამსა შინა] დაჯდა რა მეფე სურმაგ, მას ჟამსა შინა Dcm. 15 ჩუენად m. 15 ვიყოთ] ვიყუნეთ cm, ვიყვნეთ d. 16 ჩუენ < BDcm. 16 სურმაგ dm. 16 ჩუენ თავისუფალ ვითარცა ვიყვენით cm-ში ორჯერ სწერია. 17 ყოფით m. 17 უფროს Bbd. 18 განამტკიცეს] დაამტკიცეს Dcm. 18 განზრახვა] განძრახვა ესე cm, განზრახვა ესე B. 19 და <B. 19 წარვიდა BMcm, წარვლიდა cet. 20 მისი] თჳსი BD. 20 ქუეყანასა დურძუკთასა B, დურძუკთასა PTd., ურძუკთა M, დურძუკეთს cet. 20 მისთა] თჳსთა B. 21 ჰრომთა] რომაელთა B. 21 ურძუკეთსვე M, დურძუკეთსვე RDc, დურძუკეთსავე cet. 21-22 სარმაგს M, სურმაგს m. 22 ჩუენ ზედა < M. 22 მტკიცე < M. 23 ერთ˝გულებას M, ერთგულობ˝ჲსა T, ერთგულობასა cet.

---

[1] არშიაზე: აქა მწიგნობრობა დაიწყეს (+ ქართველთა cm) ქართული DRcm. ადამს აქეთ ძლიბ წელს D.

[2] აქ სათაურად სწერია: მეორე მეფე საურმაგ BEPRTbd, მეორე მეფე საურმაგ ძე ფარნავაზ მეფისა ქართლოსიანი Dcm.

მაშინ საურმაგ ეზრახა ოვსთა მეფესა, მამისა დისწულსა მისსა, და ითხოვა შეწევნა. ხოლო იგი სიხარულით წარვიდა შეწევნად მისა, და საურმაგ შეიკრიბა დურ-
M 133 ძუკეთიცა, და წარმოემართა ქართველთა ზე|და. და ვერვინ წინააღუდგა მას. და დაიპყრა ქართლი, და მოსრნა განდგომილნი მისნი; და რომელთამე შეუნდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსიანნი და წარჩინებულ ყვნა აზნაურნი, ხოლო განმრავლებულ ქვნა დურძუკნი, ნათესავნი კავკასისნი. ხოლო ტყუენვასა მას საზართასა ყოველნივე მჴედობით დარჩომილ იყვნეს, სიმაგრისაგან ქუეყანისა, და ვერღარა იტევდა დურძუკეთი.

მაშინ ამან საურმაგ წარმოიყვანნა იგინი ყოველთა კავკასის ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე მათგანნი წარჩინებულ ყვნა, და სხუანი დასხნა მთიულეთს, დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი[1], და ესენი დაიპყრნა მისანდობელად თჳსად, დედულნი.

და დაჯდა საურმაგ მცხეთას მეფედ. და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა მცხეთისა და ქართლისათა. და მან შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დანანა, და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა.

და მსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანისასა. და მოიყვანა ცოლი სპარსი, ასული ბარდაველის ერისთვისა. და ესხნეს მის თანა ორნი ასულნი, და არა ესუა ძე. მაშინ მოიყვანა სპარსეთით შვილი ნებროთისი, ნათესავითგან ცოლისა მისისა, დედის დის-
M 134 წული, და დაიჭირა იგი შვი|ლად, რომელსა ერქუა სახელი მირვან. და მისცა ასული თჳსი ცოლად, ქალაქი გაჩიანი და საერისთაო სამშჳლდისა. და ერთი ასული მისცა ძესა ქუჯისსა, მამის დისწულსა თჳსსა.

მეფობდა საურმაგ ბედნიერად მრავალთა წელთა. და მოკუდა საურმაგ, და მეფე იქმნა მის წილ შვილებული მისი მირვან.

მესამე მეფე, მირვან, ნებროთიანი[1]

ესე მირვან იყო ტანითა სრული, შუენიერი, ძლიერი, მჴნე და ქუელი. ამისსა მეფობასა დურძუკთა დაივიწყეს სიყუარული ფარნავაზისი და საურმაგისი; და გარდამო-,

---

1 სურმაგ dm. 1 ოვსთ m. 1 მამის Bc. 1 მისსა] თჳსსა B. 1-2 ითხოვა შეწევნა] შეეწია M. 2 წარვიდა წარმოემართა Dm. 2 მისა d, მისსა cet. 2 და] მაშინ Dcm. 2 საურაგ M. 2-3 ურძუკეთიცა M, და ურძუკეთიცა m. 4 ქართლი] ყოველი ქართლი cm. 4 მისნი] თჳსნი B. 4 დაამდაბლა m. 5 ქართლოსანნი M 5 ხოლო განმრ. ყვნა] და განამრავლნა B. 5-6 ურძუკნი M. 6 კავკასი(ს)ანი cm, კავკას˝ისნი M, კავკასიისანი d. 6 ხოლო] რომელნიცა B. 7 ქუეყანისა + მათისა cm. 7 იტევდა + მათ m. 7 ურძუკეთი M. 8 იგინი < B. 8 კავკასიის M, კავკასისა RTc, კავკასისანი c, კავკასიისა B. 8 ნახევარი d. 9 რომელნი MRTd, რომელიმე m. 9 დასხნა მთიულეთს] მთიულეთს d, მიითვალეს M. 10 მისანდობად m. 11 დედულნი] დიდებულნი M, დებულნი B. 12 და დაუმატა M. 12 სიმაგრეთა + მისთა d. 12-13 მცხეთისა და ქართლისათა cm, ქართლისა და მცხეთისათა M, მცხეთისათა და ქართლისათა cet. 13 დანანა] დანა M. 31 ამართა cm. 16 ბარდაელისი ევისა M, ბარდველის ერისთუისა m, ბარდაველის ერისთვისა cet. 16 ეხსნეს m. 16 არა] არაჲ Rcm. 17 მოიყუანნა M. 17 ნებროთისა M, ნებროთის cm. 17 ნათესავითგან] ნათესავთაგან cm, ნათესავისაგან b. 18 ერქუა სახელი M, სახელი ერქუა cet. 19 თჳსი Bcm, მისი cet. 19 და ქალაქი cm. 19 საერისთ˝ო M (ქარაგმის ადგილას წაშლილია „ა“), საერისთო Tbcdm, საერისთვო cet. 19 ერთი] მეორე cm. 20 ქოჯისა M, ქუჯისასა cm. 20 მამისა დისწულისა მისისა M. 20 თჳსსა B, მისსა cet. 22 შვილობილი B, შვილი M, შვილებული cet. და v. 22 მისი < m. 24 ⌣ იყო მირვან MPTd. 24 მჴნე < M. 25 დურძუკთა] და ურძუკუთა. 25 დაივიწყეს] და დაიწყეს M. 25 სიყუარულითა M. 25 სურმაგისი dm.

---

[1] სათაური: მესამე მეფე, მირვანოს (მირვან BT), ნებროთიანი BEPRTbd, მესამე მეფე, მირვან, შვილებული სურმაგ მეფის, ნებროთიანი cm. [1] არშიაზე: ეგრისი სვანეთია d.

ვიდეს დურძუკეთს მეოფნი, და გაერთნეს თანა ჭართალეთსა მხედრნი კავკასიანნი, მოტყუენეს კახეთი და ბაზალეთი.

მაშინ მირვან მეფემან მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართლისათა, და შემოკრიბნა ყოველნი სპანი, მჴედარი და ქუეითი, და ყოველნი კავკასიანნი იყვნეს სარწმუნოდ მორჩილებასა ზედა მირვანისსა, რომელნი გარდამოვლინებულ იყვნეს საურმაგ მეფისაგან, თჳნიერ ჭართალთასა. შემოკრიბნა ესე ყოველნი და წარემართა დურძუკეთს. შეკრბეს დურძუკნი და დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდასავალთა გზასა მას.

მაშინ მირვან გარდაჴდა ცხენისაგან, მივიდა ქუეითთა თანა თჳსთა, და წარუძღუა
M 135 წინა ქუეითთა, ზურგი|თ შემოადგინნა მჴედარნი, და მოვიდა კართა მათ შინა, ვითარცა ჯიქი სიფიცხითა, ვითარცა ვეფხი სიმჴნითა, ვითარცა ლომი ზახილითა. იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი. ხოლო მირვანს ვერ ჰკუეთდა მახჳლი დურძუკთა, ვითარცა კლდესა სიპსა, და დგა უძრავად, ვითარცა კოშკი მტკიცე. და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ, ხოლო იძლივნეს დურძუკნი და ივლტოდეს. მიუდგეს უკან ქართველნი, მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და შევიდა მირვან დურძუკეთს, და მოაოჴრა დურძუკეთი და ჭართალი. და შეაბნა კარნი ქჳტკირითა, და უწოდა სახელად დარუბალ. და დაჯდა მირვან მცხეთას, მეფობდა ნებიერად და უშიშად.

იყო კაცი მიმნიჭებელი კეთილისა უხუად, და შეიყუარეს იგი ყოველთა მკჳდრთა ქართლისათა. და მსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანელთასა.

ამის-ზე მიიცუალა ანტიოქისა მეფობა ბაბილონს. და მას ჟამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს რომელსა ერქუა არშაკ. ეზრახა მირვან არშაკს, და მისცა ასული თჳსი მესა არშაკისსა, არშაკს. და მოკუდა მირვან, და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ფარნაჯომ.

1 დურძუკეთს დურძუკეთს d. 1 ურძუკეთს M. 1 გააერთნეს M. 1 ჭართალეთს m, ჭართათჳს M. 1 კავკასანნი M. 2 მოტყუენნეს M. 2 კახეთი] კუხეთი cm. 3 მირიან მეფემან M, მეფემან მირვან cm. 3 ყოველსა cm. 3 ქართლისათა Bm, ქართლისა MRT. 3-4 შემოიკრიბნა cm. 4 სპანი] სპარსნი d (R-შიც ყოფილა „სპარსნი"). 4 ყოველნი სპანი თვისნი მჴედარნი და (+სპანი m) ქუეითნი cm, ყოველნი მჴედარი და სპანი და ქუეითი M. 5 ზედა < M. 5 მირვანისა!ა Bcdm, მირვანისა b, მირიანისსა M. 5 სურმაგ dm. 6 მეფისა MPTbd, მეფისაჲ R, მეფისაგან cet. 6 ჭართალთასა] ჭურჭელთასა M. 6 და cm, < cet. 6 დურძუკეთს] და ურძუკეთს M. 7 დურძუკნიცა B, ურძუკნი M, დურძუკნი cet. 7 და დაუდგეს] და უდგეს MRT. 7 გარდასლვათა Mc, გარდასვლთა m. 7 მას M, < cet. 8 მირიან M. 8 და მივიდა cm. 9 წინა ქუეითთა] მათ წინა B. 9 და ზურგით cm. 9 შემადგინნა m. 9 და თუით მოვიდა (მივიდა c) cm. 10 ჯიქუი სიფიცხლითა M. 10 სიფიცხითა და c. 10 სიმჴნითა და c. 10 და იქმნა cm. 11 მირიანს M. 11 დურძუკთა] და ურძუკთა M. 12 სიპსა] სპასა M. 12 დადგაა M, და დადგა cet. 12 მტკიცედ M. 12 განგრძელდა m. 13 ურიცხუ M, ურიცხვნი cm. 13 ხოლო+უკანასკნელ Bb. 13 დურძუკნი] დრკუნი M. 14 უკანა M. 14 შევიდეს მირიან M. 15 ჭართლი M, ჭართალეთი cm. 15 კარი cm. 15 ქჳტკირითა Mm, ქჳთკირითა cet. 15 და უწოდა < M. 16 დარუბლა c. 16 მირიან M. 16 მეფობდა < M. 16 და cm, < cet. 16 უშიშრად Bb. 17 მიმნიჭებელი კეთილისა უხუად M, უხუად მიმნიჭებელი კეთილისა cet. 17 და m, < cet. 18 ასურასტანისასა m. 19 ხოლო ამის ზე cm. 19 ანტიოქის M, ანტიოქიისა Bbd, ანტიოქისა cet. 19 შინა < cm. 20 სომხითის m. 20 არბაკ Ma. 20 მირიან არბაკს M. 20-21 და მისცა — არშაკს < M (ex hom.). 21 არშაკისასა Rcdm, 21 არბაკს Pa, არშაკ m. 21 მირიან M.

მეოთხე მეფე. ფარნაჯომ. ნებროთიანი[1]

ამან ფარნაჯომ მეფემან უმატა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება, და ამან აღაშენა
M 136 ციხე ზა|დენი, და შექმნა კერპი სახელით ზადენ, და ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი.

ამისა შემდგომად შეიყუარა სჯული სპარსთა, ცეცხლის მსახურება, მოიყვანნა სპარსეთით ცეცხლისმსახურნი და მოგუნი, დ დასხნა იგინი მცხეთას, ადგილსა მას, რომელსა აწ ჰქჳან მოგუთა, და იწყო ცხადად გმობად კერპთა. ამისთჳს მოიძულეს იგი მკჳდრთა ქართლისათა, რამეთუ დიდი სასოება აქუნდა კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქუნეს ერისთავნი ქართლისანი უმრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე სომეხთა მეფისა და რქუეს: „მეფე ჩუენი გარდაჴდა სჯულსა მამათა ჩუენთასა, არღარა მსახურებს ღმერთთა მპყრობელთა ქართლისათა, შემოიღო სჯული მამული და დაუტევა სჯული დედული. აწ არღარა ღირს არს იგი მეფედ ჩუენდა. მოგუეც მე შენი არშაკ, რომელსა უზის ცოლად ნათესავი ფარნავაზიანთა, მეფეთა ჩუენთა. გუაშუელე ძალი შენი, და ვაოტოთ ფარნაჯომ, შემომღებელი ახლისა სჯულისა, და იყოს მეფედ ჩუენდა მე შენი არშაკ და დედოფლად ჩუენდა ცოლი მისი, შვილი მეფეთა ჩუენთა".

მაშინ სთნდა სომეხთა მეფესა განზრახვა ესე. გაგზავნა მოციქული მათი პასუხითა
M 137 კეთილითა და რქუა | მათ: „უკეთუ ჭეშმარიტად უბიწოთა გულითა გნებავსთ მეფედ თქუენდა მე ჩემი, თქუენ ყოველთა ერისთავთა მომეცით მე მძევალი, და მიგცე მე ჩემი მეფედ თქუენდა, და ყოვლითავე ნიჭითა აღგავსნე".

მაშინ ერისთავთა ქართლისათა უმრავლესთა მისცეს მძევლები და განაცხადეს განდგომა ფარნაჯომისი. მაშინ სომეხთა მეფე ყოვლითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქართლს. ხოლო ფარნაჯომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა და მოიყვანნა სპარსნი ძლიერნი და რომელნიმე დარჩომოდეს შემოკრიბნა ქართველნიცა. ხოლო ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი მიეგებნეს სომეხთა მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრბა სიმრავლე სომეხთა და ქართველთა. ხოლო ფარნაჯომ მიეგება მუნვე ტაშირს.

2 ამან] ხოლო ამან cm. 2 ფარნაჯომ მეფემან m, < cet. 2 უმეტა M. 2 შენებად cm, შენება M, შენებაჲ cet. 3 სახელითა ზანდენ m. 3 აღმართა B. 3 ზადენს] ზანდენს m. 4 ქალაქი m. 4 ნელქარისასა B· < cm. 5 ამისა < m. 5 ცეცხლისა მსახურება B. 5 მოიყუანა m, მოიყუანეს M. 6 ცეცხლისა მსახურნი B. 6 დასხნა Mcm, დასხნეს cet. 6 მცხეთას < M. 7 აწ < Bd. 7 და იწყო ცხადად გმობად კერპთა < M. 7 მოიძულვეს M. 8 აქუნდათ cm. 8 მიმართ] მათთა cm. 9 მოციქულნი bd. 10 შჯულთა cm. 11 მსახურებდეს M. 11 შემოიღო B, და შემოიღო bcm, და შემოიღეს MTd, შემოიღეს PR. 11-12 მამული და დაუტევა სჯული <M (ex hom.). 12 არღა Tm. 12 არბაკ M. 13 უზის] უვის B. 13 ფარნავაზიანთი cm. 13 და გვაშველე cm. 14 და < M. 14 ვაოტოთ Bcm, ვაოტოთ cet. 14 შემამღებელი M. 14 ახლის m. 15 არბაკ M. 15 ჩუენდა < d. 16 განძრახვაჲ m. 17 უბიწოდ m, უბიწოჲთა B, უბიწოთა cet. 17 გნებავს M. 17 მეფედ] მეფობად M. 18 ჩემი + მეფედ თქუენდა M (განმეორებულია). 18 თქუენ ყოველთა ერისთავთა მომეცით] ყოველთა მოცემით M. 18 მძევალი] მძეველი m, მრავალი M (ძ — მ). 18 მიგცე] მიგეც M. 18-19 ძე ჩემიმეფედ თქუენდა < M. 19 ყოველთავე m. 20 და cm, < cet. 22 ქართლსა M. 22 მიიყვანნა d. 22 სპარსნი] იგინი B. 23 რომელნიმე — ქართველნიცა] რომელნიმე დარჩომოდეს ქართველნი შემოკრიბა იგინიცა (იგიცა m) cm. 23-24 ქართლისნი M. 24 განდგომილნი < M. 25 მოეგება B.

[1] სათაური: მეოთხე მეფე, ფარნაჯომ, ნებროთიანი BEPRTbd, მეოთხე მეფე ფარნაჯომ, ძე მირვან მეფისა, ნებროთიანნი cm.

იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი, მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ, რამეთუ იძლია ფარნაჯომ სომეხთა და ქართველთაგან. და მოიკლა ფარნაჯომ და მოსრეს სპა მისი. ხოლო ძე ფარნაჯომისი მირვან, წლისა ერთისა ყრმა, წარიყვანა მამამძუძემან მისმან, და ივლტოდა სპარსეთს. ხოლო სომეხთა მეფემან მოსცა ძე თჳსი არშაკ.

მეხუთე მეფე. არშაკ. არშაკუნიანი[1]

დაჯდა მეფედ არშაკ, და დაიპყრა ყოველი ქართლი; და მეფობდა იგი ნებიერად,
M 138 და უმატა ყოველთა სიმა|გრეთა ქართლისათა. და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ჯავახეთს, ქალაქსა წუნდას.

მოკუდა არშაკ, და მეფე იქმნა ძე მისი არტაგ.

მეექუსე მეფე. არტაგ. არშაკუნიანი[2]

და ესე მეფე არტაგ ორ წელ ოდენ მეფობდა. და მეორესა წელსა მეფობისა მისისასა მოვიდეს ერისთავნი სპარსთანი, სპითა დიდითა, მიებად სისხლისა ფარნაჯომისა, და სპათა მათ სპარსთასა, რომელნი აწყუედილ იყვნეს ფარნაჯომის თანა. ვერ წინააღუდგა მათ არტაგ, მეფე ქართველთა, რამეთუ დიდ იყო ძალი სპარსთა, არამედ განამაგრნა ციხენი და ქალაქნი. და მოვლეს სპარსთა ყოველი ქართლი, და მოაოჴრნეს ველნი, არამედ ციხე-ქალაქნი ვერა-რომელი წარიღეს, და წარვიდეს.

მოკუდა არტაგ და დაჯდა მის წილ ძე მისი ბარტომ.

მეშვიდე მეფე. ბარტომ. არშაკუნიანი[3]

ამან მეფემან ბარტომ უმატა ზღუდეთა მცხეთისათა და ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა.

ხოლო აღზარდეს სპარსთა ძე ფარნაჯომისი მირვან[4], რომელი სიკუდილსა მას ფარნაჯომისსა წარეყვანა მამამძუძესა მისსა, რომელი ვაჴსენეთ პირველ. ესე მირვან

1 ორთაგანვე M. 1 რამეთუ MPRTb, <cm, ხოლო cet. 2 ფარნაჯომ] იგი B. 2 მოისრა B, მოსრნეს P. 2 სპაა M. 3 მ[ი]რიან ერთისა წლისა წარიყუანა ყრმა M, სახელითა მირვან წელ[ი]წადსა ერთსა ყრმაჲ წარიყუანა cm. 3 წლისა BM, წელიწდისა cet. 4 ყრმა < d. 4 სპარსეთს < d. 4 მოსცა + ქართველთა მეფედ cm. 4 თჳსი Bcm, მისი cet. 4 არბაკ M, სახელითა არშაკ cm. 6 დაჯდა მეფედ (მეფე m) არშაკ cm, <cet. 6 და დაიპყრა] ამან დაიპყრა B, და იპყრა M. 6 იგი M, < cet. 7 უმეტესად cm. 7 მომტკიცნა M. 7-8 ზავახეთს M. 8 — წუნდას ქალაქსა cm. 9 და მოკუდა cm. 9 მეფე არშაკ c. 9 ძე მისი] < M, მის წილ ძე მისი cm. 11 ესე მეფე არტაგ cm, <cet. 12 სისხლისათჳს cm, სისხლსა B. 13 სპათა მათ M, სპისა მის cet. 13 ფარნაჯომსა თანა cm. 13 ვერ] ხოლო ვერ cm. 14 არტაგ მეფე] არცა გაამეფეს (ʒ ← ღ) M, მეფე არტაგ cm. 14 ქართველთა < cm. 14 დიდი ძალი იყო B, დიდ იყო ძალი cm, დიდძალი იყო cet. 14 მათ სპარსთა cm. 15-16 მოაოჴრნეს] მოაოჴრეს cm, მოვლეს M. 16 ველნი] ყოველნი m. 16 რომელნი cdm. 17 და მოკუდა cm. 17 მეფე არტაგ cm. 17 ბარტომ] ბარტონ + მეფედ cm, ბარტონ cet. 19 მეფემან ბარტომ m, < cet. 19 უმეტა M. 19 ზღუდეთა მცხეთისათა M, ზღუდე (ზღუდეთა d) მცხეთისა cet. 19 სიმაგრესა Rd. 20 ქართლისათა] ქალაქისათა B. 21 ხოლო] და M. 21 მირიან M. 21 რომელი] რამეთუ b. 21 მას] < M. 22 რომელი] ვითარცა B. 22 — პირველ ვახსენეთ cm. 22 მირიან M.

[1] სათაური: მეხუთე მეფე, არშაკ (BE + ძე სომეხთა მეფისა), არშაკუნიანი (არშაკიანი m, < E) BETbdm, მეხუთე მეფე, არბაკ (B: არშაკ), ძე სომეხთა მეფისა, არბაკუნიანი PR.

[2] სათაური: მეექუსე მეფე, არტაგ, არშაკუნიანი (< E) BEPT, მეექუსე მეფე არტაგ, ძე არსაკ მეფისა, არშაკიანი cm., მეექუსე მეფე არტაგ სომეხთა უნიანი R.

[3] სათაური: მეშჳდე მეფე, ბარტონ (ბარტომ + ძე არტაგ მეფისა cm), არშაკუნიანი BEPRTcm.

[4] არშიაზე: ამ სიტყვის გასწვრივ R-ში სწერია „მირვან მეორე“ და შემდეგ გადახაზულია.

იყო კაცი ქუელი, მჴნე, მჴედარი, და მრავალგზის გამოიცადა იგი ბრძოლასა თურქთა და არაბთასა.

ამან მირვან შეკრიბნა სპანი ძლიერნი სპარსეთს, წარემართა ქართლს, და მოუგზავნა მოციქული ერისთავთა ქართლისათა, და რქუა მათ: „მოიჴსენეთ სიყუარული
M 139 მამის მამისა, | მირვანისი, და კეთილი მისი თქუენდა მომართ. დაღაცათუ მამამან ჩემმან შემოიღო სჯული უცხო თქუენ შორის, და მისგანცა გაქუნდა კეთილი. სამართლად მოიკლა მამა ჩემი, რამეთუ ვერ კეთილად იპყრა სჯული მამათა თქუენთა, და აწ ნუ არს საურავი და შიში გულსა თქუენსა სიკუდილისათჳს მამისა ჩემისა, რამეთუ სჯულისა დატევებისათჳს მოჰკლვენ მამანი შვილთა და ძმანი ძმათა, და არა იძიების სისხლი სჯულისა დატევებისათჳს მოკლულთა. მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა ფარნავაზიანთა. დაღაცათუ აღზრდილ ვარ სპარსთა თანა, არამედ ვარ მე სჯულსა ზედა მამათა თქუენთასა, და ვესავ მე ღმერთთა მპყრობელთა ქართლისათა, და სასოებითა მათითა წარმართებულ ვარ მიებად მამულისა ჩემისა, აწ ითუალეთ ჩემგან დიდება და კეთილი“.

ხოლო[1] ერისთავთა ქართლისათა არა შეიწყნარეს ბრძანება მირვანისი, არამედ ყოველნი მივიდეს წინაშე ბარტომ მეფისა. ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი, არა წარჩინებულნი, წარვიდეს და მიერთნეს მირვანს.

ხოლო მეფემან ბარტომ შემოკრიბნა ყოველნი სპანი ქართლისანი, და მოირთო
M 140 ძალი სომხითით, დ|ა მიეგება იგი ხუნანს. და იპყრა იგი ზურგად, ქალაქი ხუნანი. მოვიდა მირვან და დადგა მდინარესა ბერდუჯისასა. და იწყეს ბრძოლად, და გამოჩნდეს ორთავე შორის მუნ ბუმბერაზნი. იყვნეს ყოველთა დღეთა ბუმბერაზთა ბრძოლანი თუესა ერთსა: ოდეს მათ სძლიან, და ოდესმე ამათ სძლიან.

1 გამოიცადა იგი M, გამოცდილი cet. 1 ბრძოლასა < M. 1 თურქუთა M. 3 ამან] ხოლო ამან cm. 3 მირვან cm, < cet. 3 წარემართა ქართლს M, < cet. 3-4 და მოუგზავნა m, მიუგზავნა M, მოუგზავნა cet. 4 მოიხსენა M, მოვიხსენეთ cm. 5 მამის მამისა M, მამისა მის ჩემისა cet. 5 მიმართ Redm. 6 ჩემმან + ფარნაჯომ cm. 6 უცხო < M. 6 და მისგანცა გაქუნდა კეთილი M, < cet. 7 და მოიკლა M. 7 ეპყრა cm. 7 მამათა თქუენთა M, მამათა თქუენთა, რომლისაგან გაქუსთ მრავალი კეთილი cet. 7 და cm, < cet. 8 საურავი და შიში M, შიში და საურავი cet. 9 მოჰკულენ M, მოკულენ cm, მოჰკლვენ (მოკლვენ) cet. 9 იძიების] იძებნების M. 10 მოკლულთა] მწიკულთა M. 10 მეფეთა] მამათა M. 10-11 ფარნავაზიანთა Mm, ფარნაზიანი B, ფარნავაზიანნი T, ფარნავაზიანი cet. 11 აღზდილ m. 12 ღმერთთა] ათთა M, ღ̃ა P. 12 მპყრობელთა ქართლისათა M, მამათა თქუენთასა (თქუენთა c) cet. 12 და M, < cet. 12-13 სასოებათა მათთა M. 13 წარმართებულ ვარ M, მოვალ cet. 13 ჩემისა] თქუენისა M. 13 და აწ M. 13 ითუალეთ M, მიიღეთ cet. 14 კეთილი + თქუენ ყოველთა ქართველთა cm. 15 ბრძანება M, ბრძანებული cet. 15 მირიანისი M. 16 ყოველნი მივიდეს წინაშე BM, მივიდეს ყოველნი წინაშე cm, წინაშე ყოველნი მივიდეს PRTbd. 16 ბარტონ B. 16-17 არა წარჩინებულნი BM, არა წარჩინებულთაგანნი ბ რ ო ს ე, არა წარჩინებულთაგანი cet. 17 წარმოვიდეს M. 17 მირიანს M. 18 შემოიკრიბნა M. 18 სპანი ქართლისანი] მეფენი ქართველნი M. 18 და მოირთო M, მოირთო cet. 19 მოეგება M. 19 და იპყრა იგი M, იპყარა m, იპყრა cet. 19 ქალაქი] ქართლი M. 20 და მოვიდა მირიან M. 20 მირვან < d. 20 დაჰსდგა B. 20 მდინარესა M, მდინარესა ზედა cet. 20 ბერდუჯისსა RT. 20 და იწყეს] იწყეს M. 20 ბრძოლა cm. 20 გამოჰსჩნდეს B. 21 ორთავე შორის M, ორგნითვე შორის Bcm, ორთაგანვე შორის cet. 21 მუნ M, < cet. 21 ბუმბერეზნი M, ბუნბერაზნი m. 21 იყვნეს] და იწყეს ბრძოლა cm. 21-22 ყოველთა დღეთა ბუმბერეზთა ბრძოლასა თუესა ერთსა M, თუესა ერთსა ყოველთა დღეთა იყო ბუნბერაზთა ბრძოლანი cm, თუესა ერთსა ყოველთა დღეთა (ყოველსა დღესა B) ბუმბერაზთა ბრძოლანი cet. 22 ამათ] მათ R. 22 ოდეს — ამათ სძლიან] ოდესმე მათ სძლიან M, ოდეს ამათ სძლიან და ოდეს მათ სძლიან cm.

[1] აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი ქუთაისის ხელნაწერში (k).

ხოლო ამას თუესა შინა ერთსა ამან მირვან თავის-თავითა მოკლა ცამეტი ბუმბერაზი ქართველთა და სომეხთაგანი. და არავინ გამოჩნდა ქართველთაგანი და სომეხთაგანი მძლე მირვანისი; და ვერცაღა თჳთ ბარტომ მეფე ებრძოდა მას, რამეთუ არა იყო ბარტომის თანა გოლიათობა.

მაშინ ბარტომ მეფემან განაწყვნა სპანი თჳსნი, და მიმართა ყოვლითა სპითა მირვანს, და მუნით მირვან მოეგება სპითა ყოვლითა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის. მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ. და იძლივნეს სომეხნი და ქართველნი სპარსთაგან, და მოკლეს ბარტომ, მეფე ქართველთა.

ხოლო ამას ბარტომ მეფესა არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი, და სიცოცხლესავე მისსა მოეყვანა ეგრისით მისწული ქუჯისი, სახელით ქართამ, რომელსა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა, ფარნავაზის დისა ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მის|ისა, M 141 საურმაგის ასულისა ქუჯის მის ცოლისაგან. და ამის ქართამისდა ეგრისით მიეცა ასული თჳსი ცოლად ბარტომ მეფესა, და აღედო ესე შვილად. და ესე ქართველთა სათნოებისათჳს ექმნა ბარტომს, რამეთუ ქართველთა დიდი სათნოობა აქუნდა ფარნავაზიანთა მიმართ; და არა უნდა სხჳსა ნათესავისა მეფობა, რომელსამცა არა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა.

ხოლო ესე ქართამ, ძედ შვილებული ბარტომ მეფისა, მასვე წყობასა მოიკლა ბარტომის თანა. ხოლო ცოლი მისი, ასული ბარტომისი, უძლები[1] დარჩა, ივლტოდა და წარვიდა სომხითს. და მუნ შვა ერმა, და უწოდა სახელად ადერკი[2], და იზრდებოდა იგი მუნ.

ხოლო ვითარ მოკლა მირვან ბარტომი, და შემოვიდა ქართლად და დაიპყრა

1 ამას M, ამა cet. 1 შინა ერთსა M, ერთსა შინა cet. 1 მირიან M. 1 თავის-თავითა] თავით M, თავისთავით cm. 1 ⌐ მოჰკლნა მირვან თავისთავითა B. 1 ათსამმეტი d. 1-2 ბუმბერეზი M. 2 ქართველთაგან და სომეხთა B. 2 არვინ Rm. 2-3 ქართუელთაგანი და სომეხთაგანი M, ქართველთა და სომეხთა შორის cet. 3 მირიანისი M. 3 ვერცაღა M, ვერც cm, ვერცა cet. 3 ბარტომ მეფე M, მეფე ბარტომ cet. 3 ჰბრძოდა BTcm. 3 მას] მათ B. 4 ბარტომის თანა M, მის შორის B, მის თანა cet. 4 გოლიათ˝ობა M, ძალი გოლიათობისა cet. 5 განაწყვნა] განიყუანნა M. 5 თჳსნი Bcm, მისნი cet. 5 მიმართა Mcm, მომართა cet. 6 მირვანს cm, < cet. 6 სპითა ყოვლითა] ყოვლითა სპითა თვისითა (მისითა c) cm. 6 და მუნით მირვან მოეგება (B: მიეგება) სპითა ყოვლითა < M. 6 ქმნა M. 7 მათ შორის < M. 7 ორთაგანვე RT. 7 და იძლივნეს M, იძლივნეს cet. 7-8 სპარსთაგან < M. 8 ბარტომ, მეფე ქართველთა] მეფე ბარტომ cm. 9 ხოლო < cm. 9 არამედ < RT. 10 მისსა] თ˝სა B. 10 ქუჯისის m. 10 სახელითა m. 11 ფარნავაზიონობა M. 11-12 ფარნავაზის — ძის ცოლისაგან] ფარნავაზისი და ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მისისა საურმაგისაგან ასულისაგან ქუჯის ცოლისა M. 12 ამის ქართამისდა] ამის ქართამისთჳს cm, < M. 12 მიეცა] < M, ეგრისი მიეცა (+ და d) cdm, ეგრისით მიეცა (+ და Rb) cet. 12 თჳსი cm, მისი M, < cet. 13 ბარტომ მეფისა M, ბარტამ მეფესა m. 13 აღლო M. 13 ესე] ეს m, < M. 13 და ესე M, < cet. 13-14 ბარტომს—აქუნდა M, < cet. 14 მიმართ] მართ M. 15 და M, რამეთუ cet. 15 უნდა] ნებვიდა M. 15 სხვისა ნათესავისა M, ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა სხჳსა ნათესავისა (სხვისა ნათესავისათჳს d) cet. 15 ნეფობაჲ m. 15 რომელმაცა m. 16 ხოლო cm, < cet. 16 ქართამ ძედ] ქართველთა მძედ M (⟵ქარ˝თამძედ). 16 მძედ შვილებელი M, შვილებული cm, ძე შვილობილი BPbd, ძე შვილებული cet. 16 ბარტომ BMcm, ბარტამ cet. 16 წყობასა M, წყობასა შინა cet. 17 ბარტომის თანა] ბარტომისთა M (⟵ ბარტომისთ˝ა), ბარტამის თანა B. 17 ბარტომისი] ბარტემისი Mm, ბარტემ მეფისა m (მერმე შესწორებული), ბარტამ მეფისა c, ბარტამისი cet. 18 და მუნ Mm, სადაცა B, მუნ cet. 18 და უწოდა (უწოდეს c) სახელად Mcm, უწოდეს სახელი cet. 18 ადრექი Mm. 18 იზარდებოდა BRd. 19 იგი < M. 20 ხოლო < T. 20 ვითარ M, ვითარცა cet. 20 მირვან ბარტომი m, მირიანმან ბარტამი M, იგი ბარტამ მეფე BRbd, მეფე ბარტომ მეფემან მირვან, c, იგი ბარტამ cet. (m-ში შემდეგაა შესწორებული: მოკლა მეფე (ბარ) ბარტომ მეფემან მირვან). 20 და შემოვიდა M, შემოვიდა cm, შემოვიდა მირვან cet. 20 ქართლსა cm (წინათ m-ში ყოფილა: ქართლად). 20 და დაიპყრა Bm, და დაიპყრო c, < M, დაიპყრა cet.

[1] უძლები მიდგომილი v. [2] არშიაზე: ამ სიტყვის გასწვრივ სწერია „წითლური Ꮯ მეფე“ R.

ყოველი ქართლი; და რომელნი დაშთომილ იყვნეს ერისთავნი ქართლისანი ციხეთა და სიმაგრეთა შინა, მისცა მათ ფიცი და აღთქმა, და გამოიყვანნა ყოველნი; და მძლავრებით გამოიყვანა ცოლი ბარტომისი სამჳლდით და შეირთო ცოლად, რომელი შვილი იყო არშაკუნიანთავე. და დაჯდა იგი მცხეთას.

მერვე მეფე, მირვან[1]

M 142 და ნებიერად მეფობდა მცირედ-ჟა|მ და მოკუდა. და დაჯდა მის წილ ძე მისი არშაკ.

მეცხრე მეფე, მეორე არშაკ, ძე მირვანისი, ნებროთიანი[2]

ხოლო ესე არშაკ მეფე იყო დედით არშაკუნიანი და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი. ამან არშაკ განაშუენა ნელქარ, ქალაქი კახეთისა, რომელ არს ნეკრესი, და ჰმატა სიმაგრესა უფლისციხისასა. და იყო ესე ძლიერი ძალითა, დიდი და გოლიათი.

ხოლო ესე ადერკი, ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტომ მეფისა, რომელი ვაჴსენეთ ზემოთ, აღზარდეს სომხითს. და იყო კაცი ასაკით შუენიერი, ტანით დიდი და გოლიათი, მრავალგზის გამოცდილ იყო ბრძოლასა სომეხთა და ასურთასა, და მას მოეკლა მრავალი ბუმბერაზი, და სახელოვან ქმნილ იყო იგი.

ამან ადერკი მოითხოვნა სპანი სომეხთა მეფისაგან, და მოსცნა მას, და წარმოემართა არშაკს ქართველთა მეფესა ზედა, დედის ძმასა თჳსსა. ხოლო არშაკ შემოკრიბნა ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, მოირთო ძალი სპარსეთით და მიეგება წინა.

1 ყოველი ქართლი] ქართლი T, < M (R-ში „ყოველი“ სტრიქონის ზემოთაა ჩაწერილი; m-შიც შესწორების შემდეგაა ჩაწერილი „და დაიპყრა ყოველი ქართლი“). 1 და] ხოლო cm (m-ში წინათ ყოფილა „და“). 1 რომელნიმე Mm, რომელნი c. 2 აღთქმა + მეფემან მირვან cm (შემდეგაა ჩამატებული m-ში). 2 გამოიყვანნა] მოიყუანნა M. 3 ბარტამისი Mm. 3 სამჳლდით] სიმშჳდითა M. 4 არბკუნიანვაე M, არბ(შ)აკუნიან(თ)ვე m (R-შიც თავდაპირველად წერებულა „არბაკუნიანთავე“). 3-4 რომელნი შვილნი PTbd. 4 და დაჯდა c, ჯდა M, დაჯდა cet. 6 იგი დაჰსჯდა მცხეთას და ნებიერად B. 6 ნეფობდა RT. 6 მცირედა ჟამ M. 6 მოკუდა + მეფე მირვან ckm (m-ში ჩამატებულია). 6-7 და დაჯდა მის წილ ძე მისი არბაკ (+ დედით არბაკუნიანი და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი m) Mm, და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი არშაკ BPRbcd (R-ში სხვა მელნითაა დაწერილი). 9 ხოლო Pbd, < cet. 9 მეფე არშაკ cm. 9 ხოლო ესე არშაკ მეფე იყო < MT. 9 არშაკიანი cm, არშაკონიანი R, არბაკუნიანი M. 9-10 და ფარნავაზიანი Mm, ფარნავაზიანი cet. 9-10 ⌐ მამით ნებროთიანი, ფარნავაზიანი, და დედით არშაკუნიანი B. 10 ამან არშაკ PRbd, ამან cet. (cm-ში არშიაზე: ბ˝არშაკ). 10 განაშუენა] განაშორა M. 10 ნელქარ cm, ნენქარ cet. 11 ესე + არშაკ cm. 11 დიდი და გოლიათი M, დიდ მჴნე და გოლიათი cm, და დიდი გოლიათი B, დიდი გოლიათი cet. 12 ხოლო ესე ადერკი] ხუსადერკი M, ხოლო ადერკი B. 12 ქართამისი M, საურმაგის ასულის წულისა და თვით არდეკი cm, ქართამ, ძისა საურმაგისა cet. 12 ⌐ ბარტომ მეფის ასულისწული cm. 12-13 რომელი ვაჴსენეთ] ვაჴსენე M. 13 ზემო BTcm, ზომოთ M. 13 აღზარდ M. 13 და M, < cet. 13 იყო + ესე ადერკი cm. 13 ასაკით Mcm, ასაკითა cet. 13 ტანით M. ტანითა cet. 14 მრავალგზით m. 14 ბრძოლასა M, ბრძოლათა მათ cdm, ბრძოლასა მას Pb. ბრძოლათა R, ბრძოლათა შორის cet. 14 ამას B. 15 მრავალნი B. 15 ბუმბერეზი M, ბუნბერაზი cm, ბუმბერაზნი BRT. 15 ქმნილნი m. 15 იგი M, < cet. 16 ხოლო ამან cm. 16 ადერკი] ადერკიმ cm, < cet. 16 მოითხოვა cm. 16 და მოსცნა მას M, რომელიც მიიღო მისგან B, მოსცა მან cet. 16-17 წარმოემართა] წარუმართა M. 17 არბაკს M. 17 თჳსსა B, მისსა cet. 17 არბაკ M. 18 ქართლისანი + და რანითცა M. 18 სპარსეთით] სპათა M. 18 წინ m.

[1] სათაური: მერვე მეფე, მირვან BPRT, მერვე მეფე, მირვან, ძე ფარნაჯომ მეფისა ნებროთიანი cm (cm-ში სათაური სწერია ერთი აბზაცით ზემოთ, «ხოლო ვითარ»).

[2] სათაური: მეცხრე მეფე არშაკ (არბაკ PR, მეორე არშაკ T) ძე მირვანისი (მირვან მეფისა cdm) ნებროთიანი BEPRTcdm.

და შეკრბეს ორნივე სპანი თრიალეთს და დაიბანაკეს მახლობელად ერთმანერ-
M 143 თისა. სთხოვა ბრძოლა თავისთავ არშაკ ა|დერკის, ხოლო ადერკი სიხარულით აღი-
ჭურა საჭურველითა შუენიერითა, და აღჯდა ტაიჭსა და რქუა სპათა თჳსთა: „განმი-
მაგრეთ ზურგით-კერძო ჩემი, და ნუ შესძრწუნდებით“. და განვიდა ეგრეთვე არშაკ,
შეიჭურა და განვიდა განწყობილთა შორის.

აღიზახნეს ორთავე კმითა სასტიკითა, და მიეტევნეს ურთიერთას. და იწყეს ორ-
თავე გურემად ოროლითა, და ვერა ჰკუეთდეს საჭურველსა ერთმანერთისასა. და ბრძო-
ლისა სიგრძესა შინა განუტყდა ოროლები, აღმოიღეს ჩუგლუგები და იწყეს ბრძოლად
ჩუგლუგებითა. ოდეს უხეთქნიან ჩუგლუგი იგი საჭურველსა ზედა მათსა, ჰგუანდის კმა
იგი კმასა მას უროს მჭედლისასა, რომელი ეცემის გურდემლსა; და კმა ზახილისა
მათისა მსგავს იყო ქუხილისა.

მაშინ ვერ სძლეს ურთიერთას, დაშურეს და უკუდგეს იმიერ და ამიერ. შეღამდა
დღე იგი და განისუენეს ორთავე, და დილეულ კუალად გამოვიდეს და აღიღეს მშჳლ-
M 144 დები, და იწყეს რბევად და სრვ|ად ერთმანერთისა. ჰკრა ადერკი ისარი მკერდსა არშა-
კისსა და ვერღარა უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან; განვარდა ზურგით, და ჩამო-
ვარდა არშაკ ცხენისაგან.

შემოიქცა ადერკი მსწრაფლ, და მივიდა სპათა თანა სომხითისათა, და რქუა მათ:
„გაფუცებ ღმერთთა თქუენთა, ნუ განმარტებთ მახჳლთა თქუენთა ქართველთა ზედა,
რამეთუ მამულნი არიან ჩემნი. და აწ მე ვარ მეფე მათი, მალითა და შეწევნითა
თქუენითა“. ისმინეს სომეხთა ვედრება მისი და დაადგრეს ადგილსა ზედა.

შემოიქცა და მოვიდა ადერკი მახლობელად ქართველთა სპათასა. და კმა უყო
კმითა მაღლითა: „მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა, და სუესა ჩემსა მოუცემია მეფობა

1 და შეკრბეს M, შეკრბეს cet. 1 თრიალეთსა BT. 1 იბანაკეს M. 1 მახლობლად B. 1-2 ერთმანეთისა c. 2 სთხოვა] ითხოვა BMPd. 2 თავისთავ < M. 2 არბაკ ადორკისა M, არშაკ ადერკის ზედა B, ადრეკის არშაკმან k. 2 ადორკი M. 2. სიხარულითა Mk. 3 და აღჯდა] და დაღჯდა M, აღჯდა cet. 3 თჳსთა B, მისთა cet. 4 კერძო M, კერძი cet. 4 და განვიდა] განვიდა M, და B, < k. 4 არბაკ M. 5 შეიჭურა M, ეგრეთვე აღიჭურა d, აღიჭურა cet. 6 ურთიერთას Md, ურთიერთასა c, ურთიერთარს B, ურთიერთსა Rm. 7 გურემა M, გურემად (გვრემად) cet. 7 ოროლითა] ორორი M, ორორითა m. 7 ვერა ჰკუეთეს M, ვერ ჰკუეთდეს (კუეთდეს) cet. 7 საჭურველსა M, საჭურველთა cet. 7 ერთმანერთისათა B. 7-8 და ბრძოლისა] ბრძოლისა M. 8 განუტყდა M, განუტყდათ cm, გაუტყდათ cet. 8 ორორები M, ორო-ლი+ები c. 8 და აღმოიღეს M, აღიმაღლეს d. 8 ბრძოლად M, ბრძოლა cet. 9 ჩუგლუგები იგი BMd. 9 საჭურველსა ზედა მათსა M, საჭურველსა მათსა ზედა cet. 9-10 ჰგუანდის — გურდემლსა M, მსგავს იყვის კმასა უროსასა, რომელ (რომელი cm) იცემის მჭედლისაგან გურდემლსა ზედა cet. 11 მსგავსი იყო Mcm, მსგავს (მზგავს) იყო cet. 12 ვერ სძლეს M, ვერა ჰსძლეს B, ვერ სძლიეს, ვერა სძლიეს cet. 12 ურთიერთას M, ერთმანეთსა Bcm, ერთმანერთსა cet. 12 — ამიერ და იმიერ BT. 13 დილეულ] დილას M. 13 და აღილეს M, აღილეს cet. 14 და იწყეს M, იწყეს cet. 14 სრვად M, სისრად cet. 14 ერთმანეთისად cm, ერთმანეთისა B. 14 ადერკი ისარი M, ისარი ადერკი (ადერკიმ cm) cet. 14-15 არბაკისსა M, არშაკისასა cet. 15 ვერღარა M, ვერ m, ვერა cet. 15 და განვარდა M, განვლო B, განვიდა cet. 15 და < cm. 16 ცხენისაგან + და მოკუდა არშაკ, მეფე ქართველთა cm. 17 შემოიქცა Mcm, შეიქცა cet. 17 და მოვიდა M, და მივიდა cm, მივიდა cet. 18 განამარტებთ M. 19 რამეთუ < M. 19 მამულნი არიან B, მამულნი M, მამულნია cet. 19 ჩემნი M, ჩუენნი cet. 20 მისი] მათი M. 20 და < M. 20 ადგილსავე m. 21 შემოიქცა და მოვიდა ადერკი მახლობელად] ხოლო ადერკი შემოიქცა და მოვიდა მახლობელად cm, მივიდა მახლობელად ადრეკ M, შემოიქცა და მოვიდა მახლობელად cet. 21 ქართველთა სპათასა M, ქართველ სპისა m, ქართველთა სპისა cet. 21 უყო M, ჰყო (ყო) cet. 22 მაღლითა] დიდითა dk, მაღლითა + და თქუა cm. 22 მოუცემია] მოუცია B, მოსცემია m. 22 მეფობაჲ თქვენი cm, მეფობად M.

ჩემდა. აწ მიიღეთ ჩემგან კეთილი და სიხარული. აჰა ესერა აღარა მოუშვნე სპანი
სომეხნი თქუენ ზედა“.

A 1 მაშინ მიუგეს ქართველთა: „შენ |[1] გამოსჩნდი უმჯობესი ყოველთა შორის ნათე-
სავთა ფარნავაზისთა. რათგან მოკუდა მეფე ესე ჩუენი, აწ შენ ხარ მეფე ჩუენი; და ვმად-
M 145 ლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუეცა საზღვარად მეფისა ამის ჩუენისა შვი|ლივე მეფეთა
ჩუენთა, გოლიათი და სახელოვანი“.

და გარდაკდეს ყოველნი ქართველნი, დაცჳვეს პირსა ზედა თჳსსა და თაყუანის
სცეს ადერკის. და მშჳდობით შეკრბეს ერთად სომეხნი და ქართველნი და სპარსნი რანი-
სანი, და მოიღეს ქართველთა გჳრგჳნი არშაკისი, და დაადგეს ადერკის და წარმოიყვანეს.

მეათე მეფე, ადერკი, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი[2]

და ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი. და მოსცა სო-
მეხთა მეფემან ასული თჳსი ცოლად. და დაჯდა მცხეთას და მეფობდა კეთილად: ოცდა-
ათის წლისა მეფე იქმნა და ორმეოც და ჩვიდმეტ წელ მეფობდა.

ხოლო პირველსავე წელსა მეფობისა მისისასა იშვა[3] უფალი ჩუენი იესო ქრისტე,
ბეთლემს ურიასტანისასა. და მოვიდეს მისსა მოგუნი მღუნისა შეწირვად, და მათ მო-
გუთა შესლვასა იერუსალემს მოვიდა ამბავი მცხეთას, ვითარმედ „სპარსთა იერუსალემი წარ-
A 2 ტყუენესო“. და ურიანი რომელნი მცხეთას იყვნეს, იქმნა მათ შორ|ის გლოვა და ტი-
რილი. და შემდგომად მეორესა წელსა სხუა მოვიდა ამბავი, ვითარმედ „სპარსნი იგი

1 და აწ cm. 1-2 აღარა მიუშნე სპანი სომეხნი M, სპანი სომხითისანი არა მოუშვენ cet. 2 თქუენსა m. 3 მიუგეს] ჰქუეს M, 3 ყოველთა ქართველთა cm. 3 გამოსჩნდე M. 3 ყოველთა შორის M, ყოველთა Acm, ყოველთაგან cet. 3-4 ნათესავისათა M. 4 ფარნავაზიანთა Mm. 4 რადგან ABMd, რაჲდგან m, რაჲთგან RTbc. 4 მეფე ესე M, მეფე cet. 4 ჩუენი < m. 4 აწ cm, < cet. 4-5 — და ვმადლობთ [სუესა ჩუენსა], შენ ხარ მეფე ჩუენი A. 4-5 და ვმადლობთ] დავამდაბლოთ M. 5 რამეთუ] რომელ M. 5 მოგუეცი AM. 5 საზღვარად RT, საზღურად cet. 5 მეფისა ამის M, მეფისა cet. 7 და M, < cet. 7 ყოველნივე M. 7 და დაცუივეს M, დაცვივნეს cm. 7 თაყუანის სცეს AT, თაყუანის ჰსცეს B, თაყუანისცეს cet. 8 ადრეკის M. 8 ერთად] ერთგან cm. 8 და სპარსნი] სპარსნი A, სპანი M. 8-9 რანისანი < m. 9 არბაკისი M; არშაკ მეფისა cm. 9 დაადგეს თავსა ადერკი მეფისა cm. 9 ადრეკის M. 9 წარიყუანეს M, წარმოიყუანეს ქართლსა cm (A-ში ეს ადგილი დაზიანებულია). 11 ამან] მან M. 11 ადერკი AM, მეფემან ადერკიმ cm, ადერკიმ cet. 11 ქუეყანა < Mcm. 11 ქართლი] ქართლისა Bb (A-ში ხარვეზია) 11 და < d. 11 ეგრისისა B. 12 და მეფობდა] მეფედ M. 13 და < M. 13 ჩვიდმეტი წელი m, შვიდმეტ წელ b, ათშვიდმეტ წელ BPd. 14 პირველსავე M, პირველსა cet. 15 ურიასტანისასა AM, ჰურიასტანისასა cet. 15 და M (A-ში ხარვეზია), < cet. 15 მოვიდა cm. 15 მისსა < M (A-ში ხარვეზია). 15 ხლუნისა d. 15 მათ Mm, < cet. (A-ში ხარვეზია). 15-16 მოგუთა < B. 16 შესლვასა M, შესვლისა მათისა B, შესლვისა cet. 16 იერუსალემს] იელუსალემს A, იელუსალემად M, ილ˜მს PT, < B, იერუსალიმს cet. 16 ამბავი AM, ჰამბავი cet. 16 სპარსთა < M (A-ში ხარვეზია). 17 წარმოტყუენესო AM. 17 ურიანი M (ალბათ A-ც), ჰურიანი cet. 18 მეორისა [წლისა] A. 18 ამბავი AM, ჰნბავი m, ანბავი E, ჰმბავი c, ჰამბავი cet. 18 ვითარმედ] კუალად m (ვ˜დ ⟶ კ˜დ). 18 იგი M, < cet.

[1] აქედან იწყება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი ანა-დედოფლისეულ (A) ნუსხაში.

[2] სათაური: მეათე მეფე ადერკი, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი (არბაკუნიანი R) BEPRTbd, მეათე მეფე ადერკი, ასულის წული ბარტამ მეფისა და ძე ქართამისი, ბარტამ მეფის შვილობილისა, არშაკიანი cm.

[3] ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე ვახტანგ VI-ის ხელით სწერია: ამის: ადერკის: მეფობაზე: იშვა: უფალი: ჩვენი: იასო: ქრისტე: M. არშიაზე: დასაბამითგან სოფლისათ ხუთი ათას ხუთასსა P'.

M 146 არა წარტყუენვად მოვიდეს იერუსალემს, არამედ აქუნდა მღუ|ენი ერმისა ვისმე შობილისათჳს". და განიხარეს ურიათა მცხეთელთა.

და შემდგომად ამისსა, ვითარ გარდაჴდეს წელნი ოცდა ათნი, მოვიდეს მოციქულნი ურიათა იერუსალემით ურიათა თანა მცხეთელთა, ვითარმედ: „რომლისათჳს-იგი მოვიდეს მოგუნი და შეწირეს მღუენი, აღზრდილ არს იგი და იტყჳს თავსა თჳსსა ძედ ღმრთისა. და აწ წარმოგჳვლენიან ჩუენ მოციქულნი ყოველთა თანა ურიათა, რათა მოვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი, და განვიკითხოთ და განვბრჭოთ მას ზედა. და აწ თქუენგანცა წარმოვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი მანდით,

ჩანართი (BP′ Tb)

რათა სჯული მამათა ჩუენთა შეუცვალებელ ვჰყოთ და დავამტკიცოთ, და მცნება მოსესი აღვასრულოთ, რათა ახლითა მით სჯულითა რომელ რასმე გჳქადაგებს არა შეაცთუნნეს უმარტივესნი ვინმე სჯულისა ჩუენისანი, ხოლო სიკუდილითაცა მისითა შური ვიძიოთ.

მაშინ უკუე წარვიდა ელიოზ, კაცი მოხუცებული. ხოლო ესუა მას დედა ტომისაგან ელი მღდლისა, და კუალად ერთი და. ხოლო წარმავალსა მას ევედრებოდა დედა ძესა თჳსსა, ვითარმედ: „წარვედ უკუე შვილო საყუარელო წოდებასა მას მეუფისასა და წესსა სჯულისასა, გარნა ესე ხოლო, რომელსა გამცნებ შენ, დაიმარხენ, ნუ უკუე შეერთჳნ ცნობა შენი განზრახვასა მას მათსა ბოროტსა, და ნუცა ვიდრემე ეზიარები დათხევასა სისხლისა მის მისისასა. ნუ, შვილო ჩემო, გევედრები, ნუ. რამეთუ უეჭუელად უწყოდე, ვითარმედ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტყუელთა, რომელსა პირველითგანვე მოესწავებოდეს.

და წარვიდეს აქათ ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი. და მუნ დასხ-ოდეს ჯუარცმასა უფლისასა და მათ მოიღეს მუნით კუართი უფლისა, ელიოზ მცხეთელმან [და ლონგინოზ კარსნელმან], ვითარცა წერილ არს ესე განცხადებულად მოქცევასა ქართლისასა.

1 წარტყუენვად] ტყუენვად M. 1 იერუსალემს m, იელუსალიმს A, იჱლ῀მს T (სხვაგანაც ასეთი ვარიანტებია), < M. 1 აქუნდა A, ჰქონდა M, აქუნდათ cet. 1 ვისიმე cm. 2 და M, < cet. 2 ურიათა AM, ჰურიათა cet. 3 და M, < cet. (A-ში ხარვეზია). 3 ვითარ AMb, ვითარმედ BRTd, ვითარცა P, რაჲ cm. 3 გარდაჴდეს] გარდაჴდეს რაჲ cm. 3 ათი cm. 3 მოვიდეს მოციქულნი M, მოვიდა მოციქული (T: მოციქულნი) ანნა მღრდლისა (T: მღდლისა) BPTb, მოვიდა მოციქული (R: მოციქულნი) cet. 4 მოციქულნი ურიათა] მოციქული cm. 4 ⟵ ურიათა მცხეთელთა თანა A, ⟵ მცხეთელთ ჰურიათა თანა cm. 4 ვითარმედ] კუალად m (ვ´დ⟶ჴ´დ), < d. 5 ⟵ მოგუნი მოვიდეს cm. 5 ძღუენი < d. 5 აღზრდილ არს იგი] აღზრდილ არს M, იგი აღზრდილ არს Bcm. 5 იტყჳს + იგი M. 6 ძედ ღმრთისა + **და ხხუასა რასმე ახალსა სჯულსა გვიქადაგებს** BTb (P-შიც გვიანი მხედრულით). 6 და < MRcdm (A-ში ხარვეზია). 6 წარმოგჳვლენიან] წარგჳვლინებიან B, წარგვევლენიან ERcdm, წარმოგჳვლენია PTb, [წარმოგჳ]ვლენიეს A. 6 ჩუენ < Tbd. 6 მოციქულნი] მოციქული A, < M. 6-7 ⟵ ყოველთა ურიათა თანა M. 7 სჯულისანი + **მოვედით უკუე ყოველნივე მოსეს სჯულისა** (B: სჯულისათჳს) **თანამდებნი** BP′ Tbd. 7 და < Ab. 7 და განვბრჭოთ M, და განვაბჭოთ cet. (A-ში ხარვეზია). 7 მის ზედა MB. 8 და აწ — მანდით < Tb. 8 თქუენისა სჯულისა მეცნიერნი წამოვიდენ M. 8 თქუენგანცა AMcm, თქუენგანიცა R, თქუენგანნიცა cet. 8 მანდით AM, < cm, მანდეთ cet. (შეად. აქვე სტრ. 20). 9 ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ ნუსხებში BTbk, ხოლო P-ში გვიანი მხედრული ხელითაა არშიაზე ჩამატებული. 11 ჰსჯულითა B. 11-12 უმარტივესნივე BP. 13 ხოლო ესუა მას] რ῀ლსაცა ესუა B. 14 მღდელისა T, მღუდელისა BPb. 14 დაჲ BPb. 14 თჳსსა] მისსა B. 15 მ῀ფჱსსა T. 17 ვიდრემე < k. 18 ნუ რამეთუ < B. 19 მოასწავებდეს BP. 20 და + ვითარცა B. 20 წარვიდეს] წარვიდა Tb. 20 აქათ cm, მანდით AM, < cet. 20 ელიომ M. 20 ლონგიოზ M. 21 უფლისა Pm. 21 და მათ მოიღეს A, და მოიღო M, და მუნით მოიღეს EPRcdm. 21-22 მცხეთელმან M, მღდელმან EPRcdm (A-ში ხარვეზია). 22-23 მოქცევასა + შინა M, A-ში ხარვეზია. 21-23 და მათ — ქართლისასა < BPTb.

ჩანართი (BP′Tb)

ხოლო რაჟამს-იგი იერუსალემს დამსჭუალვიდეს უფალსა, ცემასა მას კუერისასა სამსჭუალთა ზედა მეის მებრ მასვე ჟამსა მცხეთას ჴმა ესმა დედასა ელიოზისსა. ხოლო მან საშინელითა კრჩხიალებითა დაიზახნა და თქუა: „მშჳდობით, მეფობაო ისრაელისაო, რამეთუ შენ-ნურებით მოკალთ, უბადრუკნო და წარწყმედილნო, უფალი და მაცხოვარი ყოველთა, და იქმენით ბოროტად მკლველ შემოქმედისა თქუენისა. ვაჲ თქუენდა, უბადრუკნო! ვინმცა უკუე იპოვა ეგევითარი გლოვა, რომელსა თქუენ ღირს ხართ. ხოლო უფროსღა ვაჲ ჩემდა, რამეთუ პირველ სიკუდილისა ჩემისა მსმენელ იქმნეს ყურნი ჩემნი ყოვლისა მწუხარებისა სასმენელსა". და მეის ამას სიტყუასა ზედა მეყუსეულად უკუე შეისვენა დედაკაცმან მან მწუხარებასა და გლოვასა შინა ფრიადსა და მიუთხრობელსა.

T 19ª ხოლო ოდეს კუართსა მას ზედა უფლისასა წილ იგდეს უღმრთო|თა ურიათა ჯუარცმასა უფლისასა, და განგებულებამან ღმრთისამან მიახუედრა მცხეთელთა ურიათა. და წარმოვიდა იერუსალემით ელიოზ და ლონგინოზ, და წარმოიღო კუართი იგი წმიდა. ვითარცა მოიღო ელიოზ მცხეთას[1], მეის წინა უკუე მიეგება დაჲ იგი მისი გოდებითა და ტირილითა საშინელითა, ცრემლითა შესუარული, და მოეხჳა ქედსა სასურველისა მის ძმისასა. ხოლო ვითარცა იხილა უსასურველესი იგი ყოველთა სასურველთა კუართი მჴსნელისა ჩუენისა, მეის წადიერებით უკუე და სიყუარულით შეიტკბო მკერდსა თჳსსა, და მეყუსეულად სულნი წარჴდეს ნეტარსა მას დედაკაცსა სამ-სახეთა მათ მიზეზთათჳს: პირველ უკუე უფლისა სიკუდილისა და ვნებისა მისისათჳს; მეორედ, რამეთუ ეზიარა ძმა იგი მისი სისხლსა უფლისასა; ხოლო მესამე, ვინათგან მოეკსენა დედისაცა თჳსისა იგი მწუხარებით სიკუდილი. ვინათგან უკუე ყოვლივე მწუხარება ერთბამად შემოუკრბა, ამისთჳსცა ძლეულ იქმნა ბუნებისაგან კაცობრივისა და სიკუდილი დაესაჯა ღმობილსა მწუხარებათაგან ფრიადთა.

მაშინ უკუე საკჳრველი საქმე იგი დიდი განისმა ყოველსა მას ქალაქსა მცხეთას და ვითარცა საცნაურ იქმნა, მეფესაცა და ყოველთა მთავართა, და ყოველსა ერსა და ყოველთა ერთბამად დაუკჳრდა საქმე იგი საშინელი. ხოლო ვითარცა იხილა ადერკი მეფემან წმიდა კუართი იგი, ხოლო უკუე ფრიად შუენიერებისა მისთჳს მისისა სამოსელი იგი შეემოსა შეგინებულსა მას გუამსა თჳსსა. ხოლო საკჳრველებისა მისთჳს და მის მიზეზისათჳს, რომელი-იგი იქმნა, არღარა უკუე ინება გამოღებად მკერდისაგან მკუდრისა მის. ხოლო ელიოზ დამარხა დაჲ იგი თჳსი სანატრელითა დამარხვითა. რამეთუ ერთბამად ვითარცა აქუნდა მკერდსა თჳსსა ზედა კუართი იგი, ეგრეთვე დამარხნა. ხოლო წმიდა იგი კუართი წმიდავე უკუე დამთა, და წმიდავე გიეს ვითარცა პირველვე, ვითარცა წერილ არს ესე განცხადებულად მოქცევასა ქართლისასა.

2 ხოლო რაჟამს-იგი...] ეს ჩანართი არის მხოლოდ ნუსხებში BPTb. T-ში ამ ჩანართის მხოლოდ პირველი ნაწილია; ხოლო P-ში მოზრდილი ნაწილი ჩამატებულია მხედრული ხელით და სწერია არშიებზე. 3 ჴმაჲ T, ხმა cet. 3 ⟵ ესმა მცხეთას ხმა B. 3 ხოლო მან] და B. 5 უბადრუკნო და] უბადრუკნო B. 5 იქმნენით B. 6 ვაა T. 7 უფროს BP. 7 (რამეთუ] რომელ BP. 9 მან Bb, < cet. 11 ოდეს B, < cet. 12 უფლისასა] მას B. 12 და Tb, < B. 12 < BP. 14 და იგი T, დაჲ იგი BP, დაჲ b. 15 და < B. 16 უკუე < BP. 18 სამ-სახეთა PT, სამ-სახითა b, სამცხეთა P, სამთა B. 18 მისისათჳს B, მისისათვის cet. 19 ძმა იგი PT, ძმა Bb. 19 მოეხსენა codd. 20 იგი < B. 21 შემოუკრბა კ ო ნ ი ე ქ ტ უ რ ა, შემოუჴრიბა Tb, შემოკრიბა P, შემოჰკრიბა B. 21 ამისთჳსცა BP, ამისთვინცა Tb. 23 საქმე იგი დიდი განისმა B, საქმე იგი განისმა P, საქმე დიდი განისმა ესე Tb. 23 ყოველსა < P. 23 ქალაქსა მცხეთას BP, ქალაქსა შინა PTb (P-ში ახალი მხედრულით). 24 ყოველსა ერსა და ყოველთა ერთბამად PTb, ერთა ყოველთა ერთბამად B. 25 წმიდა B, < cet. 26 ფრიად BP, < Tb. 26 მისთჳს BP, მისთვინ Tb. 26 სამოსელი იგი შეემოსა PT (P-ში ახალი მხედრულით), უეჭუელად შემოსა... წმიდა კუართი იგი P (ძველი ხელით), და ენება სამოსელი იგი შეემოსა b, და ენებ‑ შემოსა მისი B. 26-27 შეგინებულსა მას გუამსა თჳსსა BP, < Tb. 27 მისთჳს Bb, მისთვინ cet. 27 მიზეზისათჳს BPb, მიზეზისთვინ T. 28 მკუდრისა] მკერდისა T. 28 თჳსი B, მისი cet. 28-29 დამარხა დაჲ-იგი თჳსი ერთბამად წ῀ითა მით კუართითა ვ῀ა აქუნდა მკერდსა ზ῀ა თ῀სსა და ვ῀ა თჳთ მოიღო, ეგრეთვე დამარხნა სანატრელითა დამარხვითა B. 31 პირველივე T.

[1] P-ში ძველი ნუსხახუცურითაა სტრიქონები 14—17 («მცხეთა — დედაკაცსა»), 23—28 («მაშინ — თჳსი»), 31 («ვითარცა — ქართლისასა»).

და შემდგომად ამაღლებისა უფლისა, რაჟამს წილ-იგდეს მოციქულთა, მაშინ ყოვლად-წმიდასა ღმრთისმშობელსა წილად ხუდა მოქცევად ქუეყანა საქართველოსა. და ჩუენებით ეჩუენა მას ძე მისი, უფალი ჩუენი, და რქუა: „ჵ, დედაო ჩემო, არა უგულებელ ვყო ერი იგი საზეპურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათთჳს. ხოლო შენ წარავლინე პირველწოდებული ანდრია ნაწილსა მას შენდა ხუედრებულსა, და თანა-წარატანე ხატი შენი ვითარიცა პირსა შენსა დადებითა გამოისახოს. და შენ წილ ხატი იგი შენი მკჳდრობდეს მცუელად მათდა უკუნისამდე ჟამთა“.

მაშინ რქუა ყოვლად-წმიდამან მოციქულსა ანდრიას: „შვილო ანდრია, დიდად უჭნს სულსა ჩემსა, რომელ ქუეყანასა მას ნაწილსა ჩემსა არა ქადაგებულ არს სახელი ძისა ჩემისა. ოდეს წარვემართე ქადაგებად ძისა ჩემისა ქუეყანასა მას, წილად ჩემდა ხუედრებულსა, მაშინ გამომეცხადა სახიერი ძე ჩემი და ღმერთი, და მიბრძანა, რათა შენ წარხჳდე და წარასუენო სახე ჩემი და სახიერისა ძისა ჩემისა ქუეყანასა, ჩემდა წილ-ხდომილსა, რათა მე ვიყო განმგებელ ცხოვრებისა მათისა, ხელი აღუპყრა და შევეწიო მათ, და არავინ მტერთაგანი ძძლე ექმნას მათ“.

რქუა მას მოციქულმან: „ყოვლად-წმიდაო, ნება სახიერისა ძისა შენისა და შენი იყავნ ყოველსა ჟამსა“. მაშინ ყოვლად-წმიდამან მოითხოვა ფიცარი, დაიბანა პირი და დაიდვა პირსა ზედა თჳსსა. და გამოისახა ხატი ესევითარი, რომელ წიაღთა თჳსთა ეტჳრთა განჴორციელებული ჩჩჳლი, ყოვლად სახიერი სიტყუა ღმრთისა, რომელ აწ ყოველთა მიერ სახილველ არს B 24 ხატი ყოვლად-წმიდისა | აწყუერისა ღვთისმშობლისა. და მისცა იგი მოციქულსა ანდრიას და რქუა: „მადლი და შეწევნა ჩემგან შობილისა უფლისა თანაშემწე გეყავნ შენ, სადაცა ხჳდოდე, და მეცა თანაშემწე ვარ ქადაგებასა მაგას, და დიდად შევეწიო მონაწილესა მას ჩემდა ხუედრებულსა“. მაშინ დავარდა მოციქული ქუეყანად, და ძადლი შეხწირა ცრემლითა ყოვლად-წმიდასა, და გამოვიდა მიერ სიხარულით, და წარემართა ქადაგებად სახარებისა.

ხოლო ამან ადერკი მეფემან უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა, ქალაქთა და ციხეთა, და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა იმიერ და ამიერ. და ამისვე ადერკის მეფობასა შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა მოციქულთაგანნი ანდრია M 147 და | სჳმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმიდა სჳმონ კანანელი ქალაქსა ნიკოფსიისასა, საზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა.

1 აქედან დაწყებული T-ში ჩანართი აღარ არის. 1 მაშინ < Pb. 2 და B, მაშინ Pb] 2 ჩუენებით < B. 3 მას < b. 3 ძე მისი უფალი ჩუენი B, ძე მისი P, უფალი ძე მისი b. 6 დადებითა. მიდებითა b. 8 ანდრია + მოციქულსა P. 8 უჩნს] უმძიმს P. 11 ძე და ღმერთი ჩემი b. 12 ქუეყანასა b, < BP. 13 არავინ მტერთაგანი მძლე ექმნას მათ Pb, < B. 14 წმიდასა b. 16-17 რომელ — ღმრთისა B, რომელი იგი პირველ (პ́დ b) ჩჩჳლი წიაღთა თჳსთა ეტჳრთა ყოვლად (+ სახიერი b) განჴორციელებული სიტყუა ღ́ა Pb. 18 ყოვლად წმიდისა + წოდებული B. 22 ქადაგებად სახარებისა B, ქადაგებად სახარებისასა b, ქადაგებასა სახარებისასა P. 23 ხოლო Bem, და M, მაშინ k, < cet. 23 მან M, < A. 23 ადერკიმ em. 23 მეფემან] მეფემანვე M, < APRT. 23 უმატა — ციხეთა] უმატა ყოველთა ციხე ქალაქთა ქართლისათა სიმაგრე M. 23 ქალაქსა m. 24 და < cm. 24 უმეტესნი m, უმეტესი e. 24 მოამტკიცნა Acm, მომტკიცნა cet. 24 წყლისა AM, წყალსა cet. 24 ამიერ და იმიერ Tbd. 24 და M, < cet. 25 მისვე M, ამასვე E, ამისვე cet. 25 მოვიდა Bb. 25 მოციქულთა წმინდათაგანნი E. 26 და სჳმონ კანანელი] და სიმონ cm, სჳმონ (სიმონ R) კანანელითურთ EPRd. 26 (აფხაზეთსა და) ეგრისსა m, ეგრისს d, ეგრის cet. 26 აღსრულდა d. 27 ნიკოფსიასა ERcm, ნაკოფისსა M, [ნი]კფისისასა A, ნიკოფისასა d. 27 საზღვართა cm. 27 მოაქცივნა R, მოაქცია cet. 27-28 ანდრია — კლარჯეთისასა AMPcdm, ანდრია ქალაქად ტრაპიზონად, რომელ არის სოფელი მეგრელთა, სადა-იგი დაყო ჟამი მცირედი, და იხილა უგუნურებაჲ პირუტყვებრივი მკჳდრთა შორის მის ქალაქისათა, განვიდა მიერ და შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა (BPb + ვრცელი **ჩანართი**, იხ. ქვემოთ გვ. 39—42), ნიგლას, კლარჯეთსა და არტაჰან-კოლას (P: არტან- პანკოლას, **ჰ—ჱ**), სადა-იგი დაყო ჟამი ფრიად მრავალნი, და განანათლა სიტყჳთა მოძღურებისა მისისათა, და შეწირნა უფალსა წმიდისა ნათლისღებისა მიერ. მიერ წარვლნა გზანი კლარჯეთისანი, ქუეყანანი პართისანი, რომელ არს სომხითი, და აღვიდა იერუსალემად აღსრულებად პასექისა BPTb.

ჩანართი (BP'b)

მოვიდა... ანდრია ქალაქად ტრაპიზონად, რომელ არს ჴსოფელი მეგრელთა, სადა-იგი დაჰყო ჟამი მცირედი, და იხილა უგუნურება პირუტყუებრივი მკჳდრთა შორის მის ქალაქისათა, განვიდა მიერ და შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა, რომელსა დიდ-აჭარა ეწოდების, და იწყო ქადაგებად სახარებისა. რამეთუ კაცნი პირუტყუთა უგუნურეს იყვნეს და არა იცნობდეს შემოქმედსა ღმერთსა, და ყოველსა საძაგელსა და არაწმიდასა წესსა აღასრულებდეს, რომელი სათქმელადაცა უჯერო არს. და მრავალნი ჭირნი და განსაცდელნი დაითმინნა ურწმუნოთაგან, და შეწევნითა ღმრთისათა და წმიდისა მის ხატისათა ყოველნივე მადლობით მოითმინნა, ვიდრემდის ყოველნივე მოაქცივნა და მოიყვანნა სარწმუნოებად. რამეთუ ადგილსა, რომელსა დაასვენა ხატი ყოვლად-წმიდისა ღმრთისმშობლისა, აღმოეცენა წყარო ფრიად შუენიერი და დიდი, რომელი-იგი ვიდრე დღესცა დაუწყუედელად აღმოსდის. და შემოკრბეს ყოველნივე ყოვლით-კერძო მკჳდრნი მის ქუეყანისანი, და ნათელ-სცა ყოველთა სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა, და დაადგინნა მღუდელნი და დიაკონნი, და დაუდვა წესი და საზღუარი სარწმუნოებისა. და აღაშენეს ეკკლესია შუენიერი სახელსა ზედა ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისასა. და ვითარცა ენება წმიდასა მოციქულსა მიერ წარსლვა, ევედრებოდეს და არა უტევებდეს წარსლვად, არამედ ეტყოდეს: „უკეთუ შენ წარხვალ, ხატი ესე ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა აქა დაგჳსვენე, სასოდ და მცველად ჩუენდა“. ხოლო წმიდამან მოციქულმან ანდრია შექმნა ფიცარი მსგავსი ზომისა და დასდვა ხატსა მას ზედა. და მეყსეულად გამოისახა სახე უცვალებელი ხატისა მის და მისცა იგი მათ. ხოლო მათ სიხარულით შეიწყნარეს და დაისვენეს ეკკლესიასა შინა თჳსსა პატივით, რომელი-იგი ვიდრე დღეს-აქამომდე ჰგიეს. ხოლო წმიდასა მოციქულსა მისცეს მშჳდობა და მოწლედ მოიკითხეს, ამბორს უყვეს და წარმოგზავნეს.

ხოლო იგი წარმოემართა და გარდამოვლო მთა, რომელსა ეწოდების რკინის-ჯუარი, და B 25 თქმულ არს, ვითარმედ ჯუარი იგი თჳთ ნეტარისა ანდრიას | მიერ აღმართებულ არს. ხოლო ვითარცა შთავლო ხევი ოძრახისა და მოვიდა საზღუართა სამცხისათა, დაივანა სოფელსა, რომელსა ეწოდების ზადენ-გორა. მიხედნა მოციქულმან და იხილნა კაცნი მის ადგილისანი რამეთუ უზორვიდეს კერპთა ყრუთა, და ილოცა მოციქულმან წმიდისა მის ხატისა მიმართ. და ყოველნი იგი კერპნი დაემხუნეს და შეიმუსრნეს. ხოლო წმიდა მოციქული წარმოემართა და მოიწია აწყუერს, რომელსა პირველად ეწოდებოდა სოსანგეთი, და პირისპირ საქრისი. და დაივანა ადგილსა ერთსა, სადა იგი იყო ტაძარი საკერპო, რომელსა აწ ძველ-ეკკლესია ეწოდების, და მას შინა იმსახურებოდეს კერპნი მათნი. ხოლო მთავრობდა მაშინ დედაკაცი ვინმე ქურივი სამძივარი, რომელსა ერთი ოდენ ძე ესვა და ყოველი სასოება მისი მისსა მიმართ მოძრავობდა, და მას ოდენ ჟამსა მომკუდარ იყო. და იყო გაება ტირილისა და შფოთი ფრიად მრავალი. და ღამესა მას იხილეს ციხითგან ნათელი დიდი, სადა ესვენა ხატი ყოვლად წმიდისა, განკჳრდეს ფრიად ვინაობასა მათსა. და რა განთენდა, მსწრაფლ წარმოგზავნნეს კაცნი, რათამცა იხილონ თუ ვინ არიან, ანუ რაჲ არს. და ვითარცა იხილეს კაცთა მათ წმიდა მოციქული და ხატი ყოვლად-წმიდისა, მსწრაფლ წარვიდეს და აუწყეს ქურივსა მას დედაკაცსა, ვითარმედ: „უცხონი

2 რომელი P. 3 პირუტყჳბრივი უგუნურება. 5 რამეთუ Pb, ხოლო მუნ B. 5 და b, რამეთუ PB. 6 არა-წმინდასა B. 8 მის] ამის P. 9 მოიყვანნა codd. 9 რომელსა იგი b. 10 შუენიერი ფრიად P. 10 დიდი და ფრიად შუენიერი b. 11 აღმოდის P, აღმოჰსდის B. 14 აღაშენეს codd., აღაშენა ბროსე. 15 წარსლვა codd. 17 ანდრია < Pb. 17 შეჰქმნა B. 19 დაისვენეს PB, დაასვენეს b. 20 თჳსსა] მათსა P. 20 ვიდრე P, < cet. 21 და ამბორს Pb. 22 ხოლო იგი B, და Pb. 22 და < B. 22 რკინის-ჯუარი ეწოდების Pb. 23 ხოლო BP, და B. 24 სამზღუართა codd. 25-26 იხილა რამეთუ კაცნი მის ადგილისანი უზორვიდეს B. 26 მოციქულმან < B. 28 აწყურს b. 29 ტაძარი] ადგილი P. 29 და მას] რომელსა b. 30-31 სამძღვარი codd., სამძივარი ბროსე (ასწორებს B-ს არშიაზე). 31 და B, რ́ლისა Pb. 33 ციხითგან B, ციხიდალმან b, ციხიდალმენ P. 33 განკვირდეს codd. 35 რაჲ არს b, რა არს P, რაჲსა B.

ვინმე კაცნი არიან, და უცხოსა ღმერთსა ქადაგებენ შემოქმედად და დამბადებლად, და სიცოცხლესა კაცთასა მომნიჭებლად, და მკუდართა აღმადგინებლად, და ჰყავს მათ ხატი შუენიერი და მას ჰატივს-სცემენ.

ვითარცა ესმა სიტყუა ესე მკუდართა აღდგომისა დედაკაცსა მას, განკჳრდა და მცირედ რამე ნუგეშინის-ეცა გულსა მისსა, წარავლინნა მონანი თჳსნი მოწოდებად მოციქულისა, რომელი ვითარცა მივიდა, ჰრქუა დედაკაცმან, ვითარმედ: „ვინ ხართ, ანუ სადა მოხვალთ, ანუ რაჲ არს უცხო ესე მოძღურება თქუენი, რომელსა იტყჳთ, რამეთუ არა-სადა სმენილ არს ესევითარი თხრობა“. მიუგო წმიდამან მოციქულმან და ჰრქუა: „მოვალ წმიდით ქალაქით იერუსალემით, სადა დასხდეს ფერჴნი უფლისანი, გოლგოთას და ბეთლემს, ცათა მობამავთა, და მონა ვარ და მოციქული უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, რომელი წამის-ყოფით აღადგენს მკუდართა, და მას ვჰქადაგებ ღმერთად და უფლად და მპყრობელად ყოველთა დაბადებულთა. და რომელსა ჰრწმენეს იგი და ნათელს-იღოს სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა, ყოველი რაოდენი ითხოვოს სარწმუნოებით მიეცემის, და ყოველთა სენთაგან განიკურნების“.

ხოლო ვითარცა ესმა ესე დედაკაცსა, დავარდა ქუეყანად და ჰრქუა ცრემლით მოციქულსა: „შეიწყალე სიქურივე ესე ჩემი და უბადრუკება; ვინათგან მონა ხარ მკუდართა აღმადგინებელისა, ილოცე ღმრთისა შენისა მიმართ, და მიანიჭე შვილსა ამას ჩემსა სიცოცხლე, და ყოველი რაოდენი მიბრძანო, გისმინო, და არა ურჩ გექმნე, უკეთუ მე ჩემი აღდგომილი ვიხილო, რამეთუ ესე მხოლო მივის და სხუა არა“. ხოლო წმიდამან მოციქულმან მიუგო და ჰრქუა:
B 26 „უკეთუ გრწმენინ იესო ქრისტე, | ძე ღმრთისა, ჭეშმარიტი ღმერთი, რომელი იქადაგების ჩუენ მიერ, რაოდენიცა-რა ითხოვო სარწმუნოებით, ყოველივე მოგეცემის მის მიერ. ხოლო დედაკაცსა მას ვითარცა ესმა ესე, აღივსო სიხარულითა, და ცრემლით ჰრქუა მოციქულსა მას: „ჵ, მონაო ჭეშმარიტისა ღვთისაო, ჭეშმარიტად მრწამს და აღვიარებ იესო ქრისტესა, რომელსა შენ ქადაგებ, არამედ შეეწიე ურწმუნოებასა ჩემსა“.

ხოლო მოციქულმან გამოასხა ყოველი იგი ერი და მგოსნები, და არავინ უტევა მუნ, გარნა ქურივი იგი და მცირენი საკუთარნი მისნი, და მიიქუა კელთა ხატი ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა, და დაასვენა ცხედარსა მას ზედა, სადა იდვა ყრმა იგი. და იწყო ლოცვად და ვედრებად ღვთისა მიმართ კელ-აღპყრობით. და შემდგომად ლოცვისა უპყრა კელი ყრმასა მას და, ვითარცა ძილისაგან, ეგრეთ აღადგინა იგი და მისცა დედასა მისსა. და ვითარცა იხილეს ყოველთა უცხო ესე სასწაული, განკჳრდეს ფრიად და თქმად რასამე უღონო იყვნეს.

ხოლო დედაკაცმან ვითარცა იხილა ძე თჳსი განცოცხლებული, სიხარულით აღსდგა და დავარდა ფერჴთა თანა მოციქულისათა, ცრემლით თაყვანის-სცა და მადლი შესწირა, და ჰრწმენა უფალი იესო ქრისტე, და ნათელს-იღო დედაკაცმან ძითურთ და ყოვლით სახლეულით თჳსით. და მსწრაფლ წარავლინნა მონანი თჳსნი, და წარსცა წიგნები სამცხისა მთავართა მიმართ, და მიუწერა ესრეთ: „აჰა, ქურივი გახარებ, ძმანო, სიხარულსა დიდსა ყოველთა ერთა. მო-ვინმე-ვიდა კაცი ერთი უცხოსა ქუეყანისაგან, რომელი უცხოსა ღმერთსა ქადაგებს, და ჰყავს მას ხატი ზეცისა, რომელმან ძე ჩემი მომკუდარი აღადგინა. აწ უკუე მსწრაფლ მოვედით, რათა უმჯობესი წესი და სჯული გამოვარჩიოთ და ვსცნათ, თუ რაჲ ჯერ არს.

---

2 მათ] მას P. 3 პატივსცემენ P. 4 ესე დედაკაცსა მას მკუდართა აღდგომისა სიტყუა Pb. 4 მცირედ B, ცოტად Pb. 5-6 რომელი B, და Pb. 6 მივიდა Pb, მოვიდა B. 6 მან ვითარმედ b, < BP. 6 მოხუალთ BP, მიხუალთ b. 7 რაჲ b, რა BP. 9 დაჰსდგეს B, დადგეს b. 9-10 გოლგოთას — მოციქული < P. 10 და მოციქული b, < BP. 10 რომელი < P. 11 დაბადებულთა ყოველთა B. 12 ნათელ იღოს P. 15 ხოლო დედაკაცსა ვ˜ა ესმა ესე Pb. 15 ცრემლით ჰქვა (ჰრქვა) Pb. 16 ჩემი Pb, ჩუენი B. 16-17 აღმადგინებელი P. 19 მხოლოდ ესე მივის B. 19 არა სხვა P. 19 წმიდამან < b. 20 იქადაგების] იქების P. 21 ჩემ მიერ b. 21 მის მიერ Pb, მისგან B. 22 მას b, < BP. 23 ჵი P. 29 მისცა იგი Pb. 29 მისსა B, თჳსსა Pb. 33 თჳსით] მისით P. 35 მიუწერა b, მისწერა BP. 35 ესრეთ < B. 35 აჰა] მე B. 38 ვსცნათ + ჭეშმარიტი b.

და ვითარცა ესმა მესხთა ამბავი ესე საკჳრველი, მსწრაფლ შეკრბეს ყოვლით-კერძო, და იქმნა სიმრავლე ერისა ფრიადი ვიდრემდის აღივსო ველი იგი საქრისისა. და განუკჳრდა ყოველთა, იხილეს რა ძე იგი ქურივისა აღდგომილი მკუდრეთით.

ხოლო იყო ქალაქსა მას შინა ბომონი საკერპო, რომელსა შინა იმსახურებოდეს ბილწნი ღმერთნი მათნი, არტემი და აპოლონ. და ვითარცა იხილეს საქმე ესე მღუდელთა მათ სიცრუვისათა, აღივსნეს შურითა და იწყეს ცილობად და წინააღმდგომად მოციქულისა, ეგრეთვე ერი იგი რომელნიმე იტყოდეს: „ჯერ არს თაყვანისცემად რომელმან ესევითარი სასწაული აღასრულა“, ხოლო რომელნიმე იტყოდეს, ვითარმედ: „აპოლონ და არტემი არიან დიდნი ღმერთნი“. და იყო ცილობა და შფოთი მათ შორის, ვიდრემდის ესევითარი საქმე და ბჭობა დაამტკიცეს თანამოწამებითა ყოვლისა ერისათა. და ჰრქუა: „განაღეთ კარი საკერპოჲსა მაგის ტაძრისა, და შევასვენოთ ჩუენ ხატი ესე შუა კერძო კერპთა თქუენთა და დავბეჭდოთ ზოგად ორთავე კარსა
B 27 ზედა, და მცველნი დაადგინენით, და ილოცეთ თქუენ ღამესა ამას ღმერთთა მიმართ თქუენ|თა. ხოლო ჩუენ ვილოცოთ იესო ქრისტეს ჭეშმარიტისა ღვთისა ჩუენისა მიმართ, და ვიხილოთ ჩუენ განთიად: უკეთუ სძლოს ღმერთმან თქუენმან, მისი ჯერ იყოს თაყვანის-ცემა; ხოლო უკეთუ სძლოს ღმერთმან ჩუენმან, მას თაყვანის-ვცეთ ყოველთა“.

და დაასკუნეს ესე ესრეთ. შეასვენეს ხატი ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა შუა კერპთა მათთა და დაბეჭდეს კარსა ზედა, და მცველნი დაადგინნეს. და იწყეს ლოცვად მღუდელთა მათ სიცრუვისათა. და წმიდამან ილოცა ქრისტეს მიმართ ჭეშმარიტისა ღვთისა ჩუენისა. და ვითარცა განთენა და განაღეს კარი საკერპოსა, იხილნეს ყოველნი კერპნი მათნი ქუეყანად დათხეულნი და სახედ მტუერისა შემუსრვილნი. ხოლო ხატი ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა ბრწყინვიდა, ვითარცა მზე, დიდებითა და პატივითა.

მაშინ მღუდელნი იგი კერპთანი აღივსნეს სირცხჳლითა, და უმეცრებისა მათისათჳს შენდობასა ითხოვდეს მოციქულისაგან. და ყოველმან ერმან მადლობისა ხმა აღმოუტევეს და თქუეს, ვითარმედ: „დიდ არს ღმერთი ქრისტეანეთა, რომელსა მოციქული ანდრია ქადაგებს“. და ჰრწმენა ყოველთა უფალი ჩუენი იესო ქრისტე და სიხარულით ნათელს-იღეს ყოველთა სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა. და იქმნა სიხარული დიდი მას დღესა შინა ყოვლისა მის ერისა, და ადიდებდეს ღმერთსა, რომელმან იჴსნა იგინი ჴელთაგან ეშმაკისათა.

ხოლო წმიდა მოციქულსა ენება კუალად წარსლვა სხუათაცა ქალაქთა და სოფელთა ქადაგებად სახარება ქრისტესი. ხოლო დედაკაცი იგი და ზოგად ყოველი ერი ევედრებოდეს, რათა არა განეშოროს მათგან, არამედ დღითი-დღე ასწავებდეს წესსა სჯულისასა. და მოციქულიცა ერჩდა მათ და ჟამ რაოდენმე დაადგრა მათ თანა, და ასწავა მათ ყოველი წესი სჯულისა და სარწმუნოებისა. და დაუდგინნა ეპისკოპოსი, მღუდელნი და დიაკონნი, და კუალად განემზადა ქადაგებად სახარებისა.

და კუალადცა ევედრნეს ქურივი იგი დედაკაცი და სრულიად მესხნი, რათა არა განეშოროს მათგან. ხოლო წმიდამან ანდრია მიუგო და ჰრქუა: „სხუათაცა ქალაქთა და სოფელთა ჯერ არს ჩემდა ქადაგებად სახარება უფლისა“. ხოლო მათ ჰრქუეს: „უკეთუ წარსვალ, ხატი ესე ყოვლად-წმიდისა აქა დაგჳსვენე სახოდ და მცველად ჩუენდა“. მიუგო მოციქულმან და ჰრქუა, ვითარმედ: „ხატი ესე თჳთ ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა პირსა ზედა დადებით გამო-

---

1 შეკრებს + ყოველნივე BP. 2 ფრიადი. 5-5 მღუდელთა მათ სიცრუვისათა Pb, მღუდელთა მათთა B. 7 თაყუანის ცემა P. 8 ხოლო Pb, < B. 9 და ბჭობა < P. 10 ჰრქუა (ჰქუა) Pb, ჰსთქუეს B. 11 ორთაP. 11-14 კარსა ზედა — განთიად < P. 14 იყოს P, იყო B, არს b. 18,2 და b, ხოლო B, < P. 19 განთენდა b. 23 აღმოუტევეს b, აღუტევეს BP. 25 სიხარულით < b. 25 ნათელ-იღეს ყოველთა სიხარულითა P. 27 ყოვლისა მის] ყოვლისაგან b. 27 იგინი < b. 29 ხოლო Pb, გარნა B. 29 ზოგად b, < BP. 30 და b, ხოლო BP. 30 მოციქული P. 32 დაადგინა b. 34 სრულიად] ს˜დ B, სულიად ბროსე. 35 ხოლო] და P. 35 წმიდამან + მოციქულმან P. 36 ხოლო] და BP. 36 წარხუალ + შენ B. 37 ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობელისა b.

სახულ არს“. და მიუთხრა ყოველივე შემდგომითი-შემდგომად, ვითარ-იგი შემდგომად ამაღლებისა უფლისა წილ-იგდეს წმიდათა მოციქულთა ყოველი ქუეყანა მოსაქცევლად, და ვითარ-იგი ყოვლად-წმიდასა ღვთისმშობელსა წილ-ხუდა ქუეყანა ესე სამცხისა, და მის მიერ წარმოგზავნილი არს აქა ხატი იგი სასოდ და მცველად წილ-ხდომილთათჳს და ჯერეთცა ეგრეთ არს, რათა დაესვენოს აქა მკჳდრად უკუნისამდე ჟამთა.

და ვითარცა ესმა ესე მოციქულისაგან ქურივსა მას და მესხთა, უმეტესითა სიხარულითა აღივსნეს, ცნეს რა წილხდომა ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა, მადლი შესწირეს ქრისტესა B 28 და უბიწოდ მშო|ბელსა მისსა, და უმეტესი სიყუარული და სურვილი სურვილსა ზედა შესძინეს წმიდისა ამის ხატისა, და ცრემლითა სიხარულით ადიდებდეს მას. და დაასვენეს ყოვლად დიდებული ხატი ყოვლად წმიდისა აწყურის ღვთისმშობლისა მცირესა მას ეკუდერსა, რომელსა აწ ძველ-ეკლესიად სახელ-სდებენ.

ხოლო წმიდამან მოციქულმან ანდრია მოიკითხნა ყოველნი სიმდაბლით და სიყუარულით, მისცა მშჳდობა და წარემართა სხუათაცა ადგილთა ქადაგებად სახარებისა[1].

ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის მეგრელთაგან სჯულისა დატევება, განუწყრა და წარავლინნა ერისთავნი მისნი, და იძულებით კუალადვე მიაქცივნა მეგრელნი. და დამალნეს ხატნი და ჯუარნი, და შერისხნა მეფე ადერკი ერისთავსა კლარჯეთისასა, რომელ მშჳდობით განუტევა ანდრია მოციქული.

ხოლო[2] ვითარცა აღესრულა დღესასწაული მარტჳლისა, წარმოვიდა მუნით დიდებული ანდრია სხუათა მათ თანა მოციქულთა, მოვიდოდეს ქალაქითი-ქალაქად და სოფლითი-სოფლად, ასწავებდეს ერთა და იქმოდეს სასწაულთა, და ესრეთ მიიწივნეს ქუეყანასა ქართლისასა. და მერმე წარვლეს ტაოს კერძი ქუეყანა და ვიდრე მდინარედ ჭოროხადმდე, ყოველი იგი სოფლები მის კერძისა მოვლეს, და დაუცადებელად ქადაგებდეს სახელსა ღვთისასა. და ესრეთ ქადაგებითა მიიწივნეს სვანეთისა ქუეყანასა.

ხოლო მას ქუეყანასა მთავრობდა დღეთა მათ დედაკაცი ვინმე მთავარი, რომელსა ჰრწმენა ქადაგება მოციქულთა. და მატათა სხუათა მათ თანა მოწაფეთა დაშთა მათ კერძოთა. ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურთ შევიდა ქუეყანასა ოვსეთისასა, და მიიწია ქალაქად, რომელსა ეწოდებოდა ფოსტაფორი, სადა იგი დიდი სასწაული ქმნეს და მრავალნი ერნი მოაქცივნეს და T 20 განანათლნეს, მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა | აფხაზეთისასა და სევასტე ქალაქად მივიდეს, რომელსა აწ ეწოდება ცხუმი. და უქადაგეს სიტყუა ღვთისა, და მრავალთა შეიწყნარეს.

4 ხატი იგი B, < Pb. 5 რათა დაესვენოს აქა b, აქა დაესვენოს BP. 7 ცნეს რა წილხდომა b, ცნეს რა წილხდომილ P, წილხდომისათჳს B. 9 ხატისა მიმართ B. 9 სიხარულითურთ BP. 9 მას < b. 10 დიდებული ხატი P, დიდებული b, დიდებულისა B. 10 ყოვლად წმიდასა < B. 12 სიყუარულით P, სიხარულით Bb. 13 ქადაგებად სახარებისა < P. 14 ხოლო + ესე M. 14 ადრეკის M. 14 ქართველთა და მეგრელთაგან BPTb, მეგრთაგან A. 14 დატეობა ART. 15 და M, < cet. 15 იძულებით M. 15 კუალადვე M, კუალად cet. 15 იძულებით კუალად (კუალადვე) მიაქცივნა AMPRTcm, კუალად მიაქცივნა d, რომელთა კუალად მიაქცივნეს იძულებით B. 15 ქართველნი და მეგრელნი BPT. 16 და] ხოლო მათ B. 16 ხატი m. 16 ⌣ ჯუარნი და ხატნი M. 16 შერისხნა BM, შერისხდა cet. 16 ადერკი < M. 16 ევათა კლარჯეთისათა M. 17 რომელი M, რ˝ E. 17 განუტე[ვე]ს M. 17 მოციქული M, < cet. (A-ში ეს ადგილი ჩამოჭრილია). 19 მათ < B. 19 მოციქულთა B, < PTb. 20 მიიწივნეს BP (ბროსეს შეუსწორებია „მიეწივნეს“), მიიწინეს Tb. 24 მიიწინეს T. 24 ხოლო მას ქუეყანასა PTb, სადაცა B. 24 მთავარი < B. 26 სიმეონითურთ Bb. 27 ფოსტაფორი PTb, ფოსტაფორი და ბოსფორი B. 28 განანათლეს T. 29 ⌣ და მივიდეს სევასტე ქალაქად B.

[1] აქ თავდება ძირითადი ჩანართი ანდრია მოციქულის მოღვაწეობაზე. გაგრძელების ბოლო BPTb ნუსხებში იხილე ზემოთ გვ. 38, შენიშვნა 27-28.

[2] აქედან იწყება მეორე ჩანართი ანდრია მოციქულის მოღვაწეობაზე BP'Tb ნუსხებში. ამ ჩანართების ნაცვლად P-ში (ძირითადი ნუსხა-ხუცურით) წერებულა მოკლედ: ... ანდრია სიმონ კანანელითურთ პ˝დ ქართლად და განანათლა ქართლი და ნათელ-სცა. და მერმე უკუნ იქცა 'და განვლო ჭორეხი', და შევიდა სვანეთს, და არწმუნა ქადაგება მთავარსა მას დედაკაცსა, რომელი მთავრობდა მუნ. და მოვიდა სევასტეპოლედ, რომელსა აწ ცხუმად სახელ ედების, და მუნ დაუტევა სიმონ კანანელი. და კუალად გარდავლო მთა და შთავიდა ოვსეთად, ქალაქსა მას ოვსეთისასა ბოსფორას, და ურიცხუნი სასწაულნი აღასრულნა, და მოაქცივნა და მოვიდა ცხუმადვე. და წარვიდენ აფხაზეთს და მუნ არწმუნეს უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე. ხოლო სიმონ კანანელი აღესრულა ქალაქსა ნიკოფსისასა, რომელ არს აფხაზეთსა და ჯიქეთს შუა, საზღვარსა ბერძენთასა. ხ˝ კუალად ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და აფხაზნი და წარვიდა სკჳთად. ხოლო ვითარცა ესმა... (იხ. ზემოთ 42, 14).

და მუნ დაუტევა ნეტარმან ანდრია სიმონ კანანელი სხუათა თანა მოწაფეთა და თავადი ჯიქეთისა ქუეყანად აღვიდა. ხოლო კაცნი მის ქუეყანისანი ჯიქნი იყვნეს კაცნი ფიცხელნი გულითა და საქმეთა შინა ბოროტთა განფრდილნი, ურწმუნონი და უმღებნი. რომელთა არა შეიწყნარეს ქადაგება მოციქულისა, არამედ ენება მოკლვა მისი. ხოლო მადლმან ღვთისამან დაიცვა და იხილა რა მიუდრეკელობა მათი და ჰირუტქუებრივი გონება, დაუტევა და წარვიდა. ამისთჳსცა ვიდრე აქამომდე ურწმუნოებასა შინა არიან. B 29 | ხოლო სიმონ კანანელისა საფლავი არს ნიკოფს ქალაქსა, შორის აფხაზეთისა და ჯიქეთისა, რამეთუ მუნ აღესრულა წმიდა სჳმონ კანანელი.

ხოლო კუალად განამტკიცნა წმიდამან ანდრია მეგრელნი და აფხაზნი და წარვიდა სკჳთედ.

ხოლო ამისვე ადერკის მეფობასა გამოჩნდა კუალად მეფობა სპარსეთისა. რამეთუ რათგან შესრულ იყო ალექსანდრე და განერყუნა სპარსეთი, აქა ჟამადმდე არღარა დაჯდომილ იყო მეფე სპარსეთს, რამეთუ ადგილთა და ადგილთა იყვნეს ერისთავნი სპარსეთისა.

მაშინ შეკრბეს ერისთავნი სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აჲლალან ბრძენი. მაშინ სომეხნი და ქართველნი იყვნეს მორჩილ აჲლალანისი სპარსთა მეფისა, და ვიდრე ადერკის მეფობამდე ერთი დაჯდის ქართველთა მეფედ, რაზომცა მრავალნი იყვნიან შვილნი მეფეთანი.

M 148 ხოლო ამას ადერკის ესხნ|ეს ორნი ძენი, რომელთა ერქუა სახელად ერთსა ბარტომ და მეორესა ქართამ. და ამათ განუყო ყოველი ქუეყანა თჳსი: მისცა ქალაქი A 4 მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა შიდა ქართლი, მუხნარით კერძი ქალაქი | და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ჰერეთითგან ვიდრე თავადმდე ქართლისა და ეგრისისა — ესე ყოველი მისცა ბარტომს ძესა თჳსსა, ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, და კლარჯეთი ყოველი მისცა ქართამს ძესა თჳსსა. და მოკუდა ადერკი.

2 აღვიდა ჯიქეთისა ქუეყანად B. 2 მის ქუეყანისანი < B. 2 კაცნი PT, და კაცნი b, < B. 3 რომელთა + არა თუ ოდენ B. 4 ენებაცა B. 7 ნიკოფს B. 7 შორის] შინა b. 7 ჯიქეთისსა PTb, ქაჯეთისა + საზღუარსა ბერძენთასა B. 7 რამეთუ მუნ] სადაცა B. 9 ხოლო — სკჳთედ B, < cet. 10 ხოლო Tcm, და M (A-ში დაზიანებულია), < cet. 10 ამის cm, ამასვე E. 10 ადრეკის M, ადერკისა Tbdm. 11 რადგან m, რაჲდგან c. 11 განირყუნა M. 11 არღა Bbd, არა M. 12 ჯდომილ M. 12 ადგილთა და ადგილთა] ადგილთა A, ადგილ ადგილ M. 13 სპარსეთისა] სპარსეთს B, სპარსეთსა d, სპარსეთისასა b, სპარსეთს შინა cm, < AM. 14 ერისთავნი] ყოველნი ერისთავნი B. 14 აჲლალან ბრძენი] აჲლალან ბერძენი d, წინა ბერძენი M. 14 მაშინ — მორჩილ აჲლალანისი] რ˝ლისაცა მორჩილ იყვნეს მაშინ სომეხნი და ქართველნი B (რაც მერე ბროსეს შეუსწორებია). 15 აჲლალანისი] აჲლალან cm, აქიან M. 15 სპარსთა მეფისა < A. 16 მეფობამდე + ქართლს B. 16 დაჯდეს cm, ჰსჯდის B. 16 რაჲზომცა T, რაჲზომცა R. 16 მრავალ M. 18 ხოლო] და M. 18 ამას] ვინათგან B. 18 ორძე M. 18 რომელთა ერქუა სახელად ერთსა ბარტომ და მეორესა ქართამ და ამათ განუყო ყოველი ქუეყანა თჳსი: მისცა cm, განუყო მათ B, რომელთა განუყო cet. 20 შიგა M. 20 ქართლი + მცხეთა M. 20 მუხრანით Bcm. 20 ქალაქი < M. 21 ჩრდილოთ M, ჩრდილოეთით Bbd. 21 ჰერეთითგან] ჰურიდგან M, ჩოეთითგან cm. 21 ქართლისა] მტკურისა AM. 22 ესე[და ესე c. 22 ყოველი cm, < cet. 22 ბარტომს Bm, ბარტამს A, ბარტოს cet. 22 ძესა] უხუცესსა ძესა B. 24 ყოველი m, < cet. 24 ძესა თჳსსა] ძესა თჳსსა უმრწემესსა B. 24 და მოკუდა ადერკი] და მოკუდა რა ადერ M, და შემდგომად ამისსა მოკუდა მეფე ადერკი და მეფე იქმნა მის წილ ძე (ძენი c) მისნი: მცხეთას დაჯდა ბარტომ და არმაზს ქართამ cm.

და არწმუნა ქადაგება მთავარსა მას დედაკაცსა, რომელი მთავრობდა მუნ. და მოვიდა სევასტეპოლედ, რომელსა აწ ცხუმად სახელ ედების, და მუნ დაუტევა სიმონ კანანელი. და კუალად გარდავლო მთა და შთავიდა ოვსეთად, ქალაქსა მას ოვსეთისასა ბოსფორას, და ურიცხუნი სასწაულნი აღასრულნა, და მოაქცივნა და მოვიდა ცხუმადვე. და წარვიდენ აფხაზეთს და მუნ არწმუნეს უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე. ხოლო სიმონ კანანელი აღესრულა ქალაქსა ნიკოფსისასა, რომელ არს აფხაზეთსა და ჯიქეთს შუა, საზღვარსა ბერძენთასა. ხ˝ კუალად ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და აფხაზნი და წარვიდა სკჳთად. ხოლო ვითარცა ესმა... (იხ. ზემოთ 42, 14).

ᲛᲔᲗᲔᲠᲗᲛᲔᲢᲔ ᲛᲔᲤᲔᲜᲘ ᲑᲐᲠᲢᲐᲛ ᲓᲐ ᲥᲐᲠᲗᲐᲛ, ᲫᲔᲜᲘ ᲐᲓᲔᲠᲙᲘ ᲡᲝᲛᲔᲮᲗ ᲛᲔᲤᲘᲡᲐ, ᲐᲠᲨᲐᲙᲣᲜᲘᲐᲜᲜᲘ[1]

და მეფობდეს შემდგომად მისსა ძენი მისნი. ხოლო ამათსა მეფობასა უესპასიანოს ჰრომთა კეისარმან წარმოტყუენა იერუსალემი, და მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს ძუელთავე ურიათა თანა, რომელთა თანა ერთნეს ძეილნი ბარაბასნი, რომელი ჯუარცმასა უფლისასა განუტევეს ურიათა უფლისა ჩუენისა იესოს წილ.

და მეფობდა ესე ბარტომ და ქართამ მშჳდობით და სიყუარულსა ზედა ერთმანეთისასა. ესუა მე ბარტომს, რომელსა ერქუა კაოს, და ქართამს ესუა მე სახელით ფარსმან. და მოკუდეს ადერკის ძენი ბარტომ და ქართამ. და შემდგომად მათსა მეფე იქმნეს ძეილნი მათნი: არმაზს — ფარსმან და შიდა ქალაქსა — კაოს.

ᲛᲔᲗᲝᲠᲛᲔᲢᲔ ᲛᲔᲤᲔᲜᲘ ᲤᲐᲠᲡᲛᲐᲜ ᲓᲐ ᲙᲐᲝᲡ, ᲫᲔᲜᲘ ᲑᲐᲠᲢᲝᲡᲘ ᲓᲐ ᲥᲐᲠᲗᲐᲛᲘᲡᲐ, ᲐᲠᲨᲐᲙᲣᲜᲘᲐᲜᲜᲘ[2]

ხოლო ადერკისითგან ვიდრე ამათ მეფობამდე იყვნეს მორჩილებასა შინა სომხთა M 149 მეფისასა. და უმეტეს არმ|აზელნი მეფენი შეეწეოდეს სომხთა ყოველთა მტერთა მათთა ზედა. მაშინ მეფე იქმნა სომხითს დიდი იგი მეფე იარვანდ. და დაივიწყა მან კეთილი ქართველთა, ემძლავრა ფარსმანს არმაზელსა, და მოუღო საზღვარსა ქართლისასა A 5 ქალაქი წუნდა და არტანი მტკურამდე. და დასხნა წუნდ|ას შინა კაცნი მკეცნი, ნათესავნი დევთანი, და უწოდა წუნდასა სახელად ქაჯატუნი, რომელი-ესე ითარგამნების დევთა-სახლად. და ვერ იძიებნეს მეფეთა ქართლისათა საზღვარი, და მოკუდეს მწუხარებასა შინა დიდსა ფარსმან და კაოს.

3 და მეფობდეს შ. მ. ძენი მისნი] მეფობდა შ. მ. შვილნი მისნი M, და მეფობდენ ძენი მეფის ადრეკისანი (ადერკი მეფისანი c) მცხეთით ბარტომ მეფე და არმაზით ქართამ მეფე cm, შემდგომად სიკუდილისა ადერკისა მეფობდეს ძენი მისნი B (A-ში ხარვეზია). 3 ხოლო < A. 3 მეფობასა ზე M, შეფობასა შინა cm. 3 უესპასიანოს B, იუსპასიანოს b, ოსპასიანოს PRTd, ოესპასიანოსა cm. 4 რომთა M, ჰრომთა cdm, ჰრუმთა RT, ჰურუმთა BPb. 4 კაისარმან M. 4 წარტყუენა M, წარმოსტყუენა cdm, წარმოჰსტყუენა B. 4 იელუსალიმი AM. 4 მუნ A. 5 ძუელთავე კ ო ნ ი ე ქ ტ., რომელთავე A (ძ῾ლთავე ⟵ ძ῾ლთავე), ძუელადვე მოსრულთა cet. 5 რომელთა თანა] და A. 6 რომელნი A, რომელი cet. 6 იესოს AM, იესო (ი῾ჳს T) ქრისტეს cet. 7-9 და მეფობდა — ფარსმან cm, < cet. 8 ქართამოს cm. 9 ფარსამან cm. 9 და მოკუდეს ადერკის ძენი] და შემდგომად ამისსა მოკუდეს მეფენი cm, ხოლო მორაკუდეს ადერკის ძენი M, და მოკუდეს A. 9 ბარტომ Mcm, ბარტამ A, ბარტო cet. 9 და შემდგომად მათსა AM, და მათ წილ cm, და cet. 10 მათნი <A. 10 არმაზის M, არმაზს A (?), არმაზს + დაჯდა cet. 10 ქალაქსა] ქართლს B. 9-10 მეფე — კაოს] დასხდეს მეფედ მცხეთას ძე ბარტომისი კაოს და არმაზს ძე ქართამისი ფარსამან cm. 12 ხოლო] რამეთუ cm, < A. 12 ვიდრე ამათ მეფობამდე cm, ვიდრე აქამამდე M, < cet. 12 იყვნეს cm, ესენი მეფობდეს M, ესე მეფენი იყუნეს cet. 13 მეფეთასა M. 12 და M, < cet. 13 შეეწეოდიან M. 13 მათთა < A. 14 მ. იარენდ M, მ. იარავანდ A, იარვანდ მეფე cm. 14 და] რომელმანცა B. 14 მან] მუნ A, < B, ამან იარვანდ მეფემან cm. 15 ფარსმან A, ფარსამანს cm. 15 მიუღო BMb. 15 საზღუარსა ქართლისასა M, საზღუარი ქართლისა cet. (A-ში ეს ადგილი დაზიანებულია). 16 მტკურამდენ M. 16 დაასხნა A. 17 დევთანი < M. 17 ქაჯტუნ m, ქაჯატუნ c, ქაჯატონი M, საჯატუნი A. 17 ესე M, < cet. 18 დევთა სახლად M, დევთა სახლი cet. 18 ძებნნეს M. 18 საზღუარნი M, საზღუარნი მათნი cm. 19 კასპო M. 18-19 და მოკუდეს მეფენი კაოს და ფარსამან მწუხარებასა შინა დიდსა cm.

[1] სათაური: BEPRTbd (მეათერთმეტე codd. მეორე ბარტამ T, ბარტო P, ადერკისნი b, ადერკის Pd, სომეხთა მეფისა < d, მეფისა + ძისანი B, არბაკუნიანნი R̥), მეათერთმეტე (c: მეათოთხმეტე) მეფენი მცხეთით ბარტომ და არმაზით ქართამ, ძენი ადრეკის (ადერკი c) მეფისანი არშაკუნიანნი cm; თერთმეტი A. არშიაზე: მეორე ბარტომ Red.

[2] სათაური: BEPRTbd (მეათორმეტე..., არბაკუნიანნი R) მეთორმეტე მეფენი მცხეთით კაოს, ძე ბარტომ მეფისა, და არმაზით ფარსამან, ძე ქართამ მეფისა არშაკიანნი cm (აქვე cm უმატებენ ხელახლა: ხ῾ დასხდეს რა ესე მეფენი კაოს და ფარსამან).

და დასხდეს მეფედ შემდგომად მათსა ძეილნი მათნი, არმაზს აზორკ და შიდა ქართლსა არმაზელ.

ᲛᲔᲪᲐᲛᲔᲢᲔ ᲛᲔᲤᲔᲜᲘ ᲐᲖᲝᲠᲙ ᲓᲐ ᲐᲠᲛᲐᲖᲔᲚ, ᲫᲔᲜᲘ ᲤᲐᲠᲡᲛᲐᲜᲘᲡᲘ ᲓᲐ ᲙᲐᲝᲡᲘᲡᲐ, ᲐᲠᲨᲐᲙᲣᲜᲘᲐᲜᲜᲘ[1]

ხოლო ესე მეფენი არმაზელ და აზორკ იყვნეს კაცნი მჴნენი და შემმართებელნი. და შეითქუნეს ესენი, და განიზრახეს ძიება საზღვართა ქართლისათა. მაშინ მოკლა სუმბატ ბივრიტიანმან იარვანდ, მეფე სომეხთა, და დასუა მეფედ ძმა იარვანდისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად არტაშან. მაშინ ამათ მეფეთა ქართლისათა აზორკ და არმაზელ მოუწოდეს ოვსთა და ლეკთა, და გარდამოიყვანნეს ოვსთა მეფენი, ძმანი ორნი გოლიათნი, სახელით ბაზუკ და აბაზუკ, სპითა ოვსეთისათა. და მათ გარდა-M 150 მოიტანნეს თანა პაჭან|იკნი და ჯიქნი. და გარდამოვიდა მეფე ლეკთა და გარდამოიტანნა დურძუკნი და დიდონი. და ამათ მეფეთა ქართლისათა შემოკრიბნეს სპანი თჳსნი და შეკრბა ესე ყოველი სიმრავლე ურიცხჳ. და სიმარჯჳთ ფარულად შეკრბეს, ვიდრე შეკრბებოდეს სპანი სომეხთანი. და შევიდეს ესენი სომხითს და უგრძნეულად წარმო-A 6 სტყუენეს | შირაკუანი და ვანანდი ბაგრევანამდე და ბასიანამდე, და შეიქცეს და ჩატყუენეს დაშტი ვიდრე ნახჭევანამდე, და აღიღეს ტყუე და ნატყუენავი ურიცხჳ, და აღივსნეს ყოვლითავე ხუასტაგითა, და გამოვლეს გზა ფარისოსისა.

მაშინ სუმბატ ბივრიტიანმან მოუწოდა სპათა სომხითისათა, და შეკრბეს მსწრაფლ სომეხნი და დევნა უყვეს. ხოლო ესე ყოველნი ჩრდილონი განსრულ იყვნეს მტკუარსა და მისრულ იყვნეს კამბეჩოანს[2], და დაებანაკათ იორსა ზედა, და განიყოფდეს ტყუესა

1 და Mcm, <cet. 1 მეფედ <M. 1 არმაზ: საზუკ M. 1 შიგა M. 2 ქართლს(ა) ABcm, ქალაქსა cet. 2 არმაზელ] ამას ზედა M. 1-2 დასხდეს — არმაზელ] დაუტევეს შვილნი: მეფემან კაოს დაუტევა ძე, სახელით არმაზელ, და ფარსამან მეფემან დაუტევა (+ ძე c) რომელსა ერქუა სახელად აზორკ. და შემდგომად სიკუდილისა კაოსისა და ფარსამანისა დასხდეს მეფედ შიდა ქართლს არმაზელი და არმაზს აზორკ cm. 3 ფარსმანისი PT, ფარსმანისა cet. 3 კაოსისი P. 3 არშაკუნიანი T, არშაკუნ b. 4 ხოლო — აზორკ cm, < AM, ესე cet. 4 კაცნი ესე M. 4 მჴნენი] მჴეცნი AM. 4 შემმართებელნი] შემამართებელნი A, შემძლებელი M. 5 და შეითქუნეს M, შეითქუნეს cet. 5 განიზრახეს cm, განიძრახეს AM, განიზრახნეს cet. 5 ძიება AM, ძიებად cet. 5 მაშინ] და მას ჟამსა M. 6 სამბატ ბავრატიანმან M. 6 არვან M, იარავანდ A. 6 და სომეხთა იგი მეფე M. 6 ძმა M, ძმაი PT, ძმაჲ cet. 6 არვანდისავე M, იარვანდ მეფისა (მეფის m) cm. 7 რომელსა ეწოდებოდა სახელად cm, < cet. 7 არტაბტ M. 7 აზოკ M, არზოლ A. 8 არმაზაელ ABPR, მაზვარ M. 7-8 ⌣ არმაზელ და აზორკ cm. 8 ოვსნი მეფენი M. 8 და ძმანი M. 8 გოლიათნი < M. 9 სახელითა (c: სახელით) cm, < cet. 9 ბაზუკი. 9 აბაზოკ A, ამბაზუკ M. 9-10 გარდამოატანეს M, გარდმოიტანეს cm. 10 პაჭანიგნი M, პაჭანაკნი A, ღაჟანიკნი Bb (B-ში ბ რ ო ს ე ს გადაუკეთებია „პაჭა..."). 10 გარდამოვიდეს M. 10 მეფე ლეკთაი T. 11 დურძუკუნი M. 11 ამათ] მათ cm, ხოლო B. 11 მეფეთაცა B. 11 შემოიკრიბეს M. 12 და <Acm. 12 შეკრბა ესე] შეკრბეს m, ესე c (გვიანი ხელით ჩამატებულია „შეკრბა"). 12 ურიცხუ T. 12-13 ვიდრე — სომეხთანი] და ვ῾ე შეკრებადმდე სომეხთა სპისა B. 12 ვიდრე] ხოლო ვიდრე cm. 13 სომეხთანა cm. 13 და შევიდეს] შევიდნენ m, შევიდეს c. 13 უგრძნეულად cm, უგრძნებლად M (A-ში ხარვეზია), უგრძნულად cet. 14 შირეთი M, ბირაეთი A, არშაკუანი b, შირაკუანი cet. 14 შაგრევანამდე M. 14 და ბასიანამდე] ბასიანამდე M. 14-15 ჩატყუენეს + შირაკუანი და c („შირაკუანი" გადამწერს წაუშლია) ჩატყ. + და m. 15 დაშტი — ნატყუენავი <M. 15 ნახჩევანამდე m. 16 ხოსტაკითა M. 16 ფარისოსისა] ფისოსისა M (A-ში ეს ადგილი წაშლილია"... სოსისა). 17 ბევრეტიანმან M. 17 შემოკრიბ(ნ)ეს cm. 18 ⌣ სომეხნი მსწრაფლ M. 18 ყოველნი ჩრდილონი] ჩრდილონი კერძონი B. 18 განსრულ] გაყრილ M, გაუყრელ A. 18-19 იყვნეს — მისრულ < M (ex hom.). 19 იყვნეს < B. 19 კამბეჩანს M, კამბეჩოანსა A, კამბეჩაონსა m, კამბეჩოვანს Pbd. 91 და < ATd. 19 დაებანაკა AM. 19 განუყოფდეს M (A-ში აკლია).

[1] სათაური: BPRTbd (ი῾გ P, მეათსამეტე R, მეაცამეტე E), ცამ[ეტი] A, მეათორმეტე (c: მეათსამეტე ex მეათოთხმეტე) მეფენი შიდა ქართლით არმაზელ, ძე კაოს მეფისა, და არმაზით აზორკ, ძე ფარსმან მეფისა არშ-ნი cm.

[3] არშიაზე: კამბეჩ(ო)ანი ქისიყია EPcm, კამბეჩოანი R.

და ნატყუენავსა. მაშინ სუმბატ წარავლინა მოციქული და რქუა: „რომელი აღგიღიათ
ნატყუენავი სომხითით, პირუტყუ, ოქრო, ვეცხლი და ნაქსოვი, ყოველი მომინიჭებია
თქუენდა; და რომელი დათხეულ არს სისხლი სომეხთა თქუენ მიერ, იგიცა უძებნელ
იყოს თქუენ ზედა; გარნა რომელი აწე გუავს კაცი ტყუედ, განუტევეთ და წარვედით
M 151 მშჳდობით, განმდიდრებულნი და აღსავსენი ყოვლითავე. | ხოლო მათ პასუხი მიუგეს
ესრეთ ვითარმედ: „არა სხუად შემოვედით სომხითს, არამედ მიებად შენდა და ვერა
გპოვეთ შენ. და აწ მოვედ ჩუენდა, მიიღე, ნაწილი შენი, თუ-არა მოვიდეთ შენდა, სადაცა
იყო და ვერ განერე ჴელთაგან ჩუენთა ცოცხალი“.

მაშინ სუმბატ ბივრიტიანმან განვლო მტკუარი. და ბაზოკ ოვსთა მეფემან სთხოვა
მუქარა, მიუგზავნა მოციქული და ითხოვა თავის-თავ ბრძოლა. ხოლო სუმბატ აღიჭურა
და აღჯდა ვარსამატსა თჳსსა და განვიდა განწყობილთა შორის. და მუნით გამოჴდა
ბაზოკ. და აღიზახნეს ორთავე და მიეტევნეს. და ჰსცა სუმბატ ჰოროლნი სარტყელსა
ზედა, და განავლო ზურგით წყრთა ერთი, აღიღო ცხენისაგან და დასცა ქუეყანასა
ზედა. მაშინ მიეტევა ანბაზუკ შუელად ძმასა თჳსსა, ხოლო მოსწუადნა სუმბატ ჰოროლნი
იგი, მიეგება და ეგრეთვე მასცა სცნა და განავლო, აღიღო და დასცა ქუეყანასა ზედა.
და თქუა: „ესე სომეხთა დედათა და მამათა, ერმათა ჩჩჳლთათჳს, რომელნი თქუენ
M 152 მოსრენით“. მაშინ სპათა მ|ათ ყოველთა ოვსთა, ლეკთა და ქართველთა, და ყოველთა
მათ ჩრდილოთა ნათესავთა ერთპირად აღიზახნეს და თქუეს: „ვინათგან მოკლნეს ძმანი
ისი ორნი, თავნი გოლიათობისა ყოვლისანი, სიკუდილი ჩუენი არად შესარაცხელ არს“.

და უფროჲსად განბოროტნეს და შეკრბეს ყოველნი სპასალარობასა ქუეშე არზოკ
და არმაზაელისსა, ქართველთა მეფეთასა, და ყოველნი მიეტევნეს სუმბატს და სპათა
სომხითისათა. მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძალი მათ შორის, და გაგრძელდა მათ შორის

1 ტყუეთა და ნატყუენავთა cm. 1 მაშინ] ხოლო B. 1 რომელნი RTcdm. 1 ალგიღია AM. 2 სომხითით პირუტყჳ < cm. 2 ვერცხლი cm. 2 ნაქსოი Pb, ნაქსოჲ RT. 2 ყოველი < d. 2 მომინიჭებიეს B, მიმინიჭებია M (A-ში არ არის), მიმინიჭებიეს (მიმნიჭებიეს m) cet. 3 უძებნელ AM, უძიებელ cet. 4 იყოს] არს A. 4 გარნა M, არამედ cet. 4 რომელი AM, რომელნი cet. 4 აწე M (A-ში ხარვეზია), < cet. 4 გჳავს M, გჳავსთ cet. 4 კაცი (A)M, კაცნი cet. 5 და აღ[ა]ვსენი ყ[ოვ]ლითავე < (A)M. 5 პასუხი მიუგეს A, პასუხი უგეს Mcm, პასუხ უგეს cet. 6 ესრედ ვითარმედ M, ესრეთ cm, < cet. 6 არა AMcm, არად cet. 6-7 არამედ — შენ < M. 7 და] ხოლო M 7 ჩემდა M, ჩუენდა cet. 7 შენდა] ჩუენ. M. 8 ვერ M, არც m, არა cet. (A-ს აკლია). 8 ჴელისაგან ჩუენისა M. 9 ბაზუკ d, ბაზაოვ b. 9 ჴვსთა M. 9 ოვსთ მეფემა m. 10 ითხოვა] სთხოვა M. 10 თავის თავის m. 10 ხოლო] მაშინ B. 10 აღიჭურვა m. 11 ვარზანტსა M. 11 თჳსსა B, მისსა cet. 12 ბაზოკ Mcm, ბაზუკ A, ბარზოკ cet. 12 ჰროლნი M, ოროლნი cet. 13 განვლო cm. 13 მწყრთა cm. 13 აიღო R. 14 ამბაზუკ m, ანზაბუკ d. 14 შვილად M. 14 ძმისა თჳსისა cm. 14 ხოლო B, და cet. 14 მოსწყვიდნა d 14 — სუმბატ მოსწრაფდნა B. 14-15 ჰოროლნი იგი M, ოროლნი cet. 15 მიეგება და M, და მიეგება cet 15 მასცა სცნა] მას სცნა M, მასცა (მასაცა c) სცა cet. 15 განვლო cm. 15 აღიღო B, < M, და აღიღო cet. 15 და დაჰსცა B, და დასცნა M, დაასცა c, დასცა (და სცა) cet. 15 ზედა M, < cet. 16 ესე < M. 16 ყრმათა და B, ყრმათა cet. 17 მოსრენით] მოსენით M, ასწყუიტენით Tm, აღსწყჳდენით cet. 17 ოვსთა M, ოვსთა და cet. 17 და ყოველთა < cm. 18 მათ < Bb. 18 ჩრდილოთა < d. 18 ერთპირად M, ვითარცა ერთითა პირითა cet. 18 მოკლნეს MR, მოკლეს Td, მოიკლნეს BPb. 18-19 ძმანი ისი (ის cm) ორნი Mcm, ორნი ისი ძმანი Tb, ორნი იგი ძმანი cet. 19 გოლიათობისანი Mm. 19 ყოვლისანი] ჩ˜ნისანი B, ყოვლისნი M. 19 არად Mm, არა რად cet. 19 შერაცხილ Mm. 20 და უფროჲსად] და Mm, უფროსად (უფროჲსად R) cet. 20 არძუკ M, აზორკ m. 21 არმაზაელისსა BPRT, არმაზელისა bd, არმაზელი m, ამაზერისსა M. 22 სომხისითასა M, მისთა cet. 22 მაშინ < d. 22 და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა M, < cet.

¹ ამის შემდეგ A ხელნაწერს აკლია ორი ფურცელი (იხ. ქვემოთ გვ. 48, 21).

ბრძოლა სამ ჟამითგან ვიდრე მეცხრედ ჟამადმდე. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ, და
აღჴდა მტუერი, და დღე ბნელ იქმნა ვითარცა ღამე. და აღრეულ იყვნეს ერთგან და
ვერღარა იცნობდეს ერთმანერთსა მტუერისა მისგან.

მაშინ იძლია ბანაკი ჩრდილოჲსა სომეხთაგან, მეოტ იქმნეს და დაიფანჩნეს
ყოველნივე, მიუდგა სუმბატ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და სდევნა ღამემდე.
და მოსრნა ყოველნი ოვსნი და ლეკნი, რომელთაგან მცირედნი დაურჩეს; ხოლო ქარ-
M 153 თველნი უჴრო დარჩეს სამეოტოთა გზათა მეც|ნიერებისაგან. და შემოიხუეწნეს ორნივე
მეფენი ქართლისანი მცხეთას, მოწყლულნი.

მაშინ სუმბატ გამარჯუებული შემოვიდა ქართლად, და მოაოხრა ქართლი, რომელი
პოვა ციხეთა და ქალაქთა გარე; ხოლო ციხე-ქალაქთა არა ჰბრძოდა, რამეთუ არა მზა
იყო მსწრაფლ გამოსლვისაგან. არამედ აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრჴევისასა, რომელსა
ეწოდების სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქჳან დემოთი, მოკიდებულად მთასა ღადოსსა.
და დაუტევნა მას შინა ლაშქარნი შემწედ წუნდელთა და მაბრძოლად ოძრჴეველთა და
წარვიდა.

ხოლო მეფენი ესე ქართლისანი, არზოკ და არმაზელ, სიფიცხლითა გულისა
მათისათა არა შეუშინდეს, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი თჳსნი, განწირნეს
ყოველნი ველნი ქართლისანი და არა დასცხრეს კირთებისაგან სომეხთა ზედა.

და იწყეს ოვსთა მებნა სისხლისა მათისა სომეხთა ზედა, გარდამოვიდოდეს ქართლად და დაემეგობრნეს ქართველთა, და აღერივნეს ერთად ოვსნი და ქართველნი. და
მარადის ბრძოდეს სომეხთა.

M 154 და იყო ოძრჴეს ქალაქსა შინა ერისთავი მეფისა არმაზელ|ისი, აზნაურთაგანი,
და იგი დადგრომილ იყო სარწმუნოებით ერთგულებასა ზედა არმაზელისსა, და მას

1 სამ] მას m. 1 მეცხრედ M, ცხრა cet. 1 ორგნითვე BMcm, ორთაგანვე cet. 1 და M, < cet. 2 დღე — ღამე M, დღე ნათელი იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი cet. 2 აღრეულნი Mcm. 2 იყვნეს] იქმნეს M. 3 ვერღარა M, ვერ cet. 3 მტუერისა მისგან M, მტუერისაგან cet. 4 იძლივა ბანაკი იგი d. 4 ჩრდილოჲსა < M, ჩრდილოსი cm. 4 დაიფანჩნეს R̊Tbcm, დაიფან[ჩნ]ეს P, დაიფარნეს M, დაიფანტნეს Bd. 5 მრავალთა M, < cet. 5 ღამემდის M. 6 რომელთაგან M, < cet. 6 მცირენი P. 7 სამეოტოთა] სომეხთა M (ღ ‖ ღ). 7 მეცნიერებისაგან M, მეცნიერობითა cet. 7 შემოიხუეწნეს რამეთუ M, შემოიხჳნეს d, და შემოიხუეწნეს (შემოიხვეწნენ cm) cet. 9 და M, < cet. 9 რომელი არღარა M, რომელნი BRcdm, რომელ Pb. 10 პოვნა d. 10 გარე] გარეგნით M. 10 ხოლო B, არამედ cet. 10 რამეთუ] რომელ M. 10 მზად M. 11 გამოსლჳსაგან B, გამოსლვისაგან cm. 11 არამედ < M. 11 ციხე ქუეყანასა ოძრკევისასა M, ციხე ოძრხისა B, ციხე ერთი ოძრჴისსა (ოძრჴეს cm, ოძრხისისა d, ოძჴის˜სა T, ოძრჴისასა R) cet. 12 ეწოდებოდა M. 12 დომთა M. 12 ღადოსსა M, ღადოს˜სა P, ღადოსასა Bd, ღადოჲსასა RT. 13 მას შინა M, შიგან cet. 13 ლაშქარი Tb. 13 წუნდელთა] წუნდათ M. 13-14 დაუტევნა... ლაშქარნი შემწედ წუნდელთა (⟶ წუნდათ) და მაბრძოლად ოძრჴეველთა, და წარვიდა M, დაუტევნა... ლაშქარნი შემწედ წუნდელთა, რამეთუ ბრძოლად ოძრჴელთა წარვიდა cet. 15 ხოლო < M. 15 მეფენი ესე] ესენი მეფენი m, მეფენი B. 15 არზუკ M, აზორ m. 15 ამზაერ M, არმაზაელ c. 16 ციხენი და ქალაქნი M, ციხე-ქალაქნი cet. 16 თჳსნი B, მათნი cet. 16 განიწირნეს M, განწირეს cm 17 კირთებისაგან] კრებულისაგან M (⟵ კრ˜ბის˜გან). 18 და M, < cet, 18 ძებნა სისხლისა მათისა M, სისხლისა მათისა ძიებად cet 18 გარდამოვიდოდეს M, გარდ(ა)მოვიდეს ოვსნი cm, გარდაჲოვიდეს cet. 19 და < M. 19 და აღერივნეს (B: აღირივნეს) — ქართველნი < M. 19 ერთად P, ერთგან cet. 20 ბრძოდეს] ჰკრთებდა M. 20 სომეხთა < Mm. 21 და] ხოლო cm. 21 ოძრჴეს — ერისთავი M, ერისთავი ოძრჴეს ქალაქსა შინა cet 21 არმაზელისი] ამზაჰერისი M, არმაზელისა cm. 22 და M, < cet. 22 დადგომილ m. 22 სარწმუნო B. 22 ერთგულობასა cm. 22 ზედა < d. 22 არმაზელისსა] ამზაერისა M, არმაზელელის(ა)სა cm.

შეეწყოდეს მეგრელნი. ხოლო წუნდელნი და დემოთელნი შეეწყოდეს ერთმანერთსა, და დაუცხრომელად იბრძოდეს. და უფროსი ბრძოლა მათი იყვის მტკინარესა ზედა, რომელსა ჰქჳან ნოსტე.

და იყო კლარჯეთს ერისთავი არზოკ მეფისა, აზნაურთაგანი. და იგი ავნებდის საზღვართა სომხითისათა, ქუეყანასა პარხლისასა, რომელ არს ტაო, და ვერავინ შევიდოდა მავნე კლარჯეთს. რამეთუ შეუვალი და მაგარი იყო ტყითა და კლდითა, და მკჳდრნი კლარჯეთისანი იყვნეს კაცნი მკჳრცხნი და მჴედარნიცა.

ხოლო თჳთ მეფენი ქართლისანი მცხეთით გაემართოდიან სომხითს გზასა აბოცისსა, და მარადის ესრეთ ჰკრფვებოდეს ქართველნი. მაშინ წარმოემართა ძალითა თჳსითა ყოვლითა არტაშან, მეფე სომეხთა, და სპასპეტი მისი სუმბატ ბივრიტიანი. ხოლო ქართველთა განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და მოირთეს ძალი ოვსეთით და განავსნეს ციხენი და ქალაქნი. და მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას, და ჰბრძო-
M 155 დეს ხუთ თუე. და დღეთა ყოველთა იყვის ბრძოლა ბუმბერაზთა. მაშინ შესჭირდა ქართველთა და ოვსთა, ითხოვეს მშჳდობა, და აღუთქუეს მორჩილება და არღარა ძიება სისხლისა და ზღვარისა. მაშინ ისმინა სომეხთა მეფემან ვედრება მათი. და ქმნეს ფიცი და აღთქმა, და დაიმონნა ქართველნი და ოვსნი სომეხთა მეფემან, და წარვიდა.

ხოლო გარდაჴდეს ამას შინა წელნი რაოდენნიმე. და აღშენდა ქართლი მოოჴრებული სომეხთაგან. მაშინ უცალო იქმნეს სომეხნი, რამეთუ იწყეს ბრძოლა სპარსთა და ბერძენთა. და პოვეს მას შინა ჟამი მარჯუე ქართველთა და ოვსთა, იწყეს კირთებად სომეხთა. რამეთუ სპანი სომეხთანი ყოველნი და ორნი ძენი მეფისანი და სუმბატ
A 7 იყვნეს ბრძოლად სპარსთა. | და ვითარ განამრავლეს ქართველთა და ოვსთა ვნება სომეხთა, მაშინ არტაშან მეფემან შეკრიბნა სპანი, რომელნი შინა დარჩომოდეს, და მისცნა ძესა თჳსსა ზარენს, და წარმოგზავნა ქართველთა ზედა.

1 და დემოთელნი] და მოთელნი M. 1 ერთმანეთსა cm. 2 მათი Mm, < cet. 2 მდინარეთა d. 4 კლარჯეთ m. 4 არზოკ] არძუკ M, აზორკ cet. 4 აზნაურთაგანი M, აზნაურთაგანივე cet. 4 და M, < cet. 5 საზღვართა] აზნაურთა M. 5 პარხლისასა cm, პარტლისსა M (ლ→ლ), პარხისსა cet. 5 ტაო BP, ტაიო M, ტაოჲ RTbcm, ტაოს d (და ბროსეს შესწორება B-ში). 5—6 შეუვიდა M. 6 მავნე < b. 6 კლარჯეთს m. 6 შეუალი cm. 6 ტყითა] M. 7 კლარჯეთისანი m. 7 კაცნი < M. 7 მკჳრცხნი M, მკჳრცხლნი cet. 7 და < M. 7 მჴედარნიცა] მჴნენიცა M, მხედარიცა d. 8 ხოლო] რამეთუ b. 8 გაემართვოდიან PR, გალმართ ევნებოდიან M, გემართოდიან m. 8 სომხითის Rd. 9 ჰკრთებოდეს Md, ჰკრფვებოდის cm, ჰკრფვებოდეს cet. (ბროსეს შენიშვნა B-ში: Mss, ჰკრთებოდეს pour ჰკირთებოდეს). 9 ქართველნი + **და ოვსნი** M. 9 წამოემართა M. 10 თჳსითა BP, მისითა cet. 10 ყოვლითა] ყოველითა d, ყოველთა M. 9-10 ძალითა — მეფე] არტაშან მეფე ყოვლითა ძალითა მისითა m, ყოვლითა ძალითა მისითა არტარშან სომეხთა მეფე c. 10 მეფე სომეხთა M, მეფე m, სომეხთა მეფე cet. 10 მისი < M. 10 ბავრიტიანი M. 11 განამაგრეს cm, გაამაგრნეს R, გამაგრნეს T. 11-12 და მოირთეს — ქალაქნი < M (ex hom.). 12 და M, < cet. 12 მოვიდნეს m. 12 მცხეთასა RT. 13 თთუმ B, თვე m. 13 ბუმბეხთა M, ბუნბერაზთა Pd. 13 შესჭირდა M, შესჭირდათ cet. 14 და ითხოვეს M. 14 და აღუთქუეს მორჩილება M, < cet. 14 და არღარა ძიება M, არა ძიებად dm, არა ძებნად cet. 15 ზღვრისა EPRcd. 15 მაშინ < BR. 15 და Bd, < M, მაშინ cet. 15-16 ქმნეს ფიცი M, იქმნა საფიცი cet. 16 დაიმონნა + იგინი M. 17 ხოლო < d. 17 და M, < cet. 18 რამეთუ] და M. 19 მას შინა M, ხ˜ B, მაშინ cet. 19 და პოვეს — ოვსთა M, ხ˜ ქართველთა და ოვსთა ჰპოვეს ჟამი მარჯუე B, მაშინ ჰპოვეს ჟამი მარჯუე ქ. და ოვსთა cet. 19 კირთება cm. 20 და სუმბატ] სუმბატ M, < d, სუმბატითურთ B. 20-21 რამეთუ სპანი — სპარსთა] ხოლო სპანი ყოველნი იყვნეს ბრძოლად ორნი ძენი მეფისანი სპარსთა ზედა d. 21 ვითარ] ვითარცა A. 21 განამრავლეს AMm, განამრავლნეს cet. 21 ვნება AMRTdm, ბრძოლა და ვნება B, ბრძოლა P (წინათ წერებულა „ვნება"). 22 სომხითისა M, სომეხთა cet. 22 არტაბ (← არტაშ) M. 22 შემოკრიბნა cm. 22 და < M. 23 მისცნა ATd, მისცა BMPR. 23 თჳსსა] მისსა A. 23 ზარნეს A, ზარენას M. 23 ქართველთა ზედა + **და ოვსთა** M.

M 156 | ხოლო შეკრბეს ქართველნი და ოვსნი, და მიეგებნეს ქუეყანასა ჯავახეთისასა. და ეწყუნეს და სძლიეს ქართველთა და ოვსთა, და აოტეს ზარენ, ძე სომეხთა მეფისა, და მოსრეს სპა მისი ყოველი და სდევნეს საზღვართამდე სომხითისა; მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა, და შეიპყრეს იგი ტბისა მის პირსა, რომელსა რქჳან ცელი, და უკმოიყვანეს.

ხოლო ოვსთა ჰნებვიდა მოკლვა მის ზარენისი სისხლისათჳს მეფეთა მათთასა, არამედ ქართველთა დაიცვეს ცოცხლებით მიებისათჳს საზღვართა მათთასა, და დასუეს პყრობილად ციხესა დარიალანისსა. ვერ ძებნეს სომეხთა, რამეთუ უცალო იყვნეს სპარსთაგან.

მაშინ წელსა მესამესა მოვიდა სუმბატ ბივრიტიანი და ორნი ძენი მეფისანი, არტავაზ და ტიგრან, ყოვლითა სპითა სომხითისათა. მაშინ მეფეთა ქართლისათა
A 8 უბრძანეს ქუეყანასა მათსა შელტოლვა ციხეთა და ქალაქთა, | და მთეულეთთა განა-
M 157 მაგრნეს ციხენი და ქალაქნი. ხოლო მოვიდეს სომეხნი და დადგეს თრიალ|ეთს. და აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დაიზავნეს; მისცეს ქართველთა ძე მეფისა შეპყრობილი, და აღუთქუეს შეწევნა ესრეთ: „უკეთუ ვინ აღდგეს მტერი თქუენ ზედა და მოღმართ [გ]ებრძოდის, ჩუენ ორნივე მეფენი თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა თანადგიდგეთ და გიშუელოთ; და უკეთუ კუალად ვისმე მიღმართ ჰბრძოდით, ათას-ათასითა მჴედრითა ჭურვილითა შეგეწეოდით". და ესეცა აღუთქუეს ქართველთა, ვითარმედ: „ქალაქსა ამას ჩუენსა დრამა არტაშან მეფისა ხატითა დავსცეთო".

ხოლო ამისთჳს სომეხთა უკმოსცეს საზღვარი ქართლისა, ქალაქი წუნდა და ციხე დემოთისა, ჯავახეთი და არტანი. და მიერითგან იქმნეს მოყუარე სომეხნი და ქართველნი და ოვსნი. და სამნივე ერთობით ბრძოდეს მტერთა.

1 ← ქართველნი და ოვსნი შეკრბეს B. 1-2 და ეწყუნეს] ეწყუნეს AM. 2 და სძლიეს ზარენს RTcdm, და დასძლიეს M, და სძლეს ზარენს ABPb. 2 ქართველთა და ოვსთა M, < cet. (და სძლიეს ზარენს და აოტეს ზარენ). 2 და აოტეს] დაუტევეს M. 2 ზარენ] იგი B. 2 ძე სომეხთა მეფისა M, < cet. 3 მოსრნეს სპანი მისნი ყოველი cm. 3 საზღუართამდე M, საზღურამდე cet. 3 სომხითისა + **ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ არს ტაო** A. 3-4 მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა < M. 4 იგი B, ზარენ ძე მეფისა M, < cet. 4 მის < M. 4 რომელ T. 4 რომელსა ცელი სახელ ედების M. 6 ჰნებვიდა] ჰნებევდა ABP. 6 მის [ზარენისი] A, მისი B, ზარენისი cet. 6 სისხლთათჳს M, სისხლისა წილ B. 7 და AMcdm, < cet. 8 პყრობილად] პატიმრად cm. 8 დარიალანისსა BPT, და რალანისასა A, დარღალანისსა Rbd, დარიელასა cm. და რიალასსა M. 8 ვერ] და ვერ cm, ვიდრე M. 8 სომეხთა + ძე მეფისა cm. 8 რამეთუ] ხოლო M. 8 ← იყვნეს უცალო cm. 8 იყვნეს] იქმნეს M. 9 მაშინ] ხოლო Bcm. 9 ბავრიტიანი M. 9 ორნი < M (A-ში ეს ადგილი ნაკლულევანია). 10 სომხითიანითა M. 10 ქართლის მეფეთა M. 11 ქუეყანათა მათთა M, ქუეყანასა თჳსსა B. 11 შელტოლვა ART, შევლტოლა d. 11 ციხეთა და ქალაქთა M (A-ში ამ ადგილას ხარვეზია), ციხე-ქალაქთა cet. 11 მთეულეთთა A, მთიულელთა B, მთიულეთა M, მთიულეთთა cet 11-12 განამაგრნეს M, გაამაგრნეს A, და განამაგრეს cm, განამაგრეს cet. 12 ხოლო M, < cet. 12 და < RT. 12-13 და აღდგეს cm, აღადგინეს M, აღდგეს cet. 13 და დააზავნეს A, და იზავნეს M, და დაიზავნეს cet. 13 მოსცეს M. 13-14 შეპყრობით A. 14 და აღუთქუეს] უთქუეს M. 14 ვინ A, ვინმე cet. 14 მტერნი d. 14 თქუენ ზედა M, < cet. 15 ებრძოდეს AM, გვებრძოდეს d, გვებრძოდესთ cm, გბრძოდეს cet. 15 ჩუენითა] თქუენითა B, < M. 15 ჩუენითა < B. 15-16 თანადგ. და გიშ.] თანა მდგომ შემწე გექმნეთ M. 16 და უკეთუ კუალად M, და თუ cet. 16 ვისმე მიღმა A, ვისმე მოღმართ d, მიღმართ ვისმე M. 16 ბრძოდით codd. 17 ჭურვილი cm. 17 შეგეწეოდით (+ თქუენ cm) Tcm, შეგეწეოდეთ cet. 17 და ესეცა აღ.] და ესეცა უქმნეს A, და ვქმნეთ M. 17 ქართ. ვითარმედ < AM. 18 ამას M, < cet. 18 დრამა] და ძმა M (ძ←ძ). 18 დავსცეთო < M (M-ში მთელი წინადადება ასეა: და ვქმნეთ ქალაქსა ამას ჩუენსა ქართველთასა და ძმა არტაბან მეფისა ხატითა). 19 ხოლო ამისთჳს] და ამისთჳსცა M. 19 ← უკმოსცეს სომეხთა M. 20 დამოთ[ისა] A. 20 — მოყუარე იქმნეს m, იქნეს < c. 21 და სამნივე M, სამნივე cet. 21 ერთობით M, ერთად A, ერთგან cet. 21 მტერთა M (A-ში აქ ხარვეზია), მტერთა + მათთა cet.

[1] და აღესრულნეს არზოკ და არმაზაელი, ნუგეშინის-ცემულნი დიდად. რამეთუ სიმჴნითა მათითა უკუმოიხუნეს საზღვარნი ქართლისანი.

და შემდგომად მათსა მეფობდეს შვილნი მათნი: არმაზს — ამაზასპ და შინა ქართლს — დეროკ.

მეთოთხმეტე მეფენი. ამაზასპ და დეროკ, ძენი აზორკ და არმაზელისნი[5], არშაკუნიანნი[2]

M 158 და შემდგომად მათსა მეფ|ობდეს შვილნი მათნი: არმაზს — ფარ|სმან ქუელი და
A 9 შინა ქართლსა — მირდატ.

მეთხუთმეტე[3] მეფენი. ფარსმან ქუელი და მირდატ, ძენი ამაზასპისა და დეროკისი[5], არშაკუნიანნი[4]

აქამომდე ესე მეფენი ყოველნი ორ-ორნი იყვნეს მოყურობასა ზედა: ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მტერნი ვისნიმე. მაშინ ამან მირდატ ქართველმან მოიყვანა ცოლი სპარსი, ნათესავი მეფეთა, და წუევითა სპარსთათა მტერ ექმნეს ფარსმან ქუელსა არმაზელსა, და განიზრახა მუხთლად სიკუდილი ფარსმან ქუელისა. და მოხადა მირდატ ფარსმან ქუელსა სახლსა თჳსსა რეცა მიჯლიშად და განცხრომად. რომელი-ესე უთხრა ვინმე ფარსმანს და განაკრძალა. ხოლო იგი არღარა მივიდა.

1 და აღესრულნეს] და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა აღესრულნეს ესე მეფენი ქართლისანი cm. 1 არზოკ და არმაზაელი] აზუკ და ამაზერ M, არმაზელ და აზორკ cm. 2 სიმჴნითა + და სიქუელითა cm. 2 ქართლისანი + ჯავახეთი და არტანი, ქალაქი წუნდა და ციხე დემოთისა — ესე ყოველნი უკუმოიხვნეს სომეხთა მეფისაგან, რომელნი წახუმოდა მამათა მათთა, მეფეთა ფარსამანს და კაოსსა, სომეხთა მეფის იარვანდისაგან cm. 3-4 და შემდგომად — დეროკ] დ~ შემდგომად არმაზელ და აზორკ მეფისა მეფობდეს ძენი მათნი მცხეთით ამზასპ, ძე არმაზელ მეფისაჲ, და არმაზით დეროკ, ძე აზორკ მეფისაჲ cm. 3 არმაზს და ამაზსა M. 3-4 შინა ქართლს AM, შიდა ქალაქსა RTb, შიდა ქართლს cet. 4 დეროკ + ესენი მეფობდეს და აღესრულნეს B, ხოლო მეფობდეს ქართლს ესე ამზასპ (ამზას m) და დეროკ მშვიდობით და უშფოთველად. ესხნეს ძენი: მეფესა ამზასპს (ამზაპს c) ესუა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელად მირტად და მეფესა დეროკს ესვა ძე სახელით ფარსამან ქუელი. და შემდგომად ჟამთა რაოდენთამე მოკუდეს მეფე ამზასპ და დეროკ cm. 6 და] ხოლო B. 6 მეფობდეს] მეფე იქმნეს Bcm. 7 შინა M, შიდა cet. 7 ქართლსა] ქალაქს PRTbcm. 6-7 და შემდგომად — მირდატ] მათ წილ მეფე იქმნეს შიდა ქალაქს მირტად, ძე ამზასპ მეფისა, და არმაზით ფარსამან ქუელი, ძე დეროკ მეფისა cm. 9 აქამომდე] ხოლო აქამომდე M, ხოლო ამან (!) ფარსამან ქველისა და მირდატის (მირტადის c) მეფობამდე cm. 9 ყოველნივე ხსენებულნი მეფენი Bv. 9 ორ-ორნი BP, ორ-ოლნი M, < cm, ორნი cet. 9 მოყუარებასა B, მოყრობასა MPRTm. 9 და ერთგან d. 9-10 ესე მეფენი— ვისნიმე (A: ვისმე)] ესე მეფ. ყოვ. ოროლნი იყუნეს მოყრობასა ზედა ერთგან და მტერობასა ვისსამე ზედა M, ყოველნი იყუნეს მოყ(უ)რობასა ზედან ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მტერნი ვისნიმე cm. 10 ხ~ მაშინ B. 10 ამან < Bd. 10-11 მირდატ — ნათესავი < d. 10 ქართველმან + მეფემან cm. 11 წუევნითა M, წუევვითა cm. 11 სპარსთათა] სპარსთა თანა M (⟵ სპარსთა თ~ა). 11 ექმნნეს A, იქმნა M. 12-13 არმაზელსა — ქუელსა < A (ex hom.). 12 და < M. 12 განიზრახეს B. 12 მუხლად c. 12 ფარსმან ქუელისა] მისი B, ფარსმან ქუელსა არმაზელსა M. 12 მოხადა] მიუხდა d, დღესა ერთსა მოხადა cm. 13 მირდატ + მეფემან cm. 13 სახლსა + შინა M. 13 მიჯლიშად AM, მიჯლისად (მეჯლისად) cet. 13 განცხრომად + მჯდომარე იყო d. 13-14 რომელი ესე < A. 14 უთხრა] აუწყა M. 14 ფარსამან ქუელსა არმაზელსა cm. 14 და განაკრძალა < A. 14 ხოლო იგი არღარა M, და არღარა c, და აღარ m, და არა cet.

[1] cm ნუსხებში, ალბათ, არშიიდან ტექსტში გადატანილი შენიშვნაა: «ხოლო მეფეთა ქართლისათა ესხნეს ძენი: არმაზელსა ესვა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელად ამზასპ, და მეფესა აზოკს ესვა ძე სახელითა დეროკ».

[2] სათაური: BEPRTbd, მეათოთხმეტე მეფენი შიდა ქალაქსა ამაზასპ, ძე არმაზელ მეფისა, და არმაზით დეროკ, ძე აზორკ მეფისა, არშაკუნიანი (R: არბაკ.) cm. არშიაზე: მეორე ფარსამან Rcdm (R-ში გვიანი ხელით).

[3] სათაური: BEPRTbd, მეათხუთმეტე (მეათუთხმეტე c) მეფენი შიდა ქალაქსა მირდატ, ძე ამზასპ მეფისა, და არმაზით ფარსამან ქუელი, ძე დეროკ მეფისა, არშაკუნიანნი cm. (R: არბაკუნიანნი).

[4] მეთხუთმეტე] ი~ე. B, ი~ე. მეათხუთმეტე b. [5] + სომეხთ მეფეთა R (შემდეგ გადახაზულია).

მიერითგან იქმნეს მტერ ურთიერთას, და მირდატს შეეწეოდეს სპარსნი, ხოლო
ფარსმანს სომეხნი. და ესე მირდატ იყო კაცი ურგილი და მოსისხლე, ხოლო ფარსმან
ქუელი იყო კაცი კეთილი და უხუად მომნიჭებელი და შემნდობელი, ასაკითა შუენი-
ერი, ტანითა დიდი და ძლიერი, მჴნე მჴედარი და შემმართებელი ბრძოლისა, უშიში
M 159 ვითარცა უკორცო და | ყოვლითავე უმჯობესი ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, რომელნი
გარდაცვალებულ იყვნეს უწინარეს მისსა. ესე უყუარდა მირდატის კერძთაცა ქართველთა
და სძულდა მირდატ მესისხლეობისა და მედგრობისა მისისათჳს. და გამოერთნეს უმრავ-
A 10 ლესნი მირდატისაცა კერძნი, ემძლავრა ფარსმან ქუელი და | აოტა მირდატ მეფე. და
წარვიდა მირდატ სპარსეთად.

ხოლო იყო მაშინ სპასპეტი ფარსმან ქუელისა, ეგრეთვე ქუელი და გოლიათი, სახელით ფარნავაზ, ესე ფარნავაზ მუძუსმტე იყო ფარსმანისი, სარწმუნო, ერთგული და მისანდობელი. და იგი დაადგინა შიგა ქართლსა, ადგილსა მირდატისსა. და ყოვლადვე იყვის ფარნავაზ სპასპეტი ქართლსა შინა, ხოლო მეფე ფარსმან ქუელი იარებოდის და განაგებდის სამეფოსა თჳსსა.

მაშინ მირდატ გამოიყვანნა სპარსნი, სპანი ძლიერნი, და მომართა ფარსმანს,
ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა სპანი ქართლისანი, და მოირთო ძალი სომხითით, და
მიეგება იწროთა რკინის-კევისათა. და იწყეს ბრძოლად ბუმბერაზთა დღეთა მრავალთა.
M 160 | და უკეთუ გამოჩნდის ბუმბერაზი სპარსთა შორის, რომელსა ვერ ებრძოდიან ბუმბე-
რაზნი ქართლისა და სომხითისანი, მას ზედა განვიდის თჳთ მეფე ფარსმან, ანუ სპას-
პეტი მისი ფარნავაზ, და ესრეთ აჯობიან და სძლიან. და მას ბრძოლასა შინა მოკლა
ფარსმან მეფემან ჩჳდმეტი ბუმბერაზი სპარსთა, ხოლო სპასპეტმან მისმან ფარნავაზ
მოკლა ოცდასამი.

1 ხოლო მიერითგან cm. 1 იქმნეს + ცხადად B. 1 ხოლო] და d. 2 ფარსმან ქუელსა cm. 2 სომეხნი] შეეწეოდეს (შეეწეოდენ c) სომეხნი cm. 2 და ესე Md, ხოლო ესე მეფე cm, ესე cet. 2 კაცი ურვილი] ჭურვილი M. 2 მოსისხლე] მისი სახელი M. 2 ხოლო] და cm, < M. 3 იყო < AM. 3 მომნიჭებელი AM, მიმნიჭებელი cet. 3 ⌐ უხუად მომნიჭებელი და კაცი კეთილი M. 3 შემანდობელი Mm. 3 და ჰასაკითა cm, და ასაკით M. 3-4 შუენიერი, ტანითა (ორჯერ) M. 4 მჴნე და მჴედარი M. 4 შემმართებელი] მიმართებელი M. 4 ბრძოლასა AM. 5 და < M. 5 ყოვლითავე] ყოველთა A. 5 ქართლისათა + არშაკუნიანთა B. 6 მისსა + თჳსცა M. 6 ესე] და ესე cm. 6 უყუარდა AM, უყუარდათ cet. 6 კერძთაცა] კერძთა cm. 7 სძულდა M (A-ში ხარვეზია), და სძულდათ cet. 7 მესისხლეობისათჳს B, მესისხლობისა cm. 7 და გამოერთნეს MPRcdm, გამოერთვნეს A, და გამოემართნეს BTb. 8 და ემძლავრა cm. 8 მირდატისა კერძნიცა უმძლავრა ფარსმან ქუელსა M. 8 და აოტა + მირდატ მეფე cm, აოტა cet. 9 მირდატ მეფე m, მეოტი მირდატ მეფე c, < d. 9 სპარსეთს Mcm, < d. 10 ხოლო იყო მაშინ] იყო A. 10 სპასპეტი] სპარსეთიA. 11 ფარნაზ A. 11 ესე ფარნავაზ] რ~ლი B, < AM. 11 ესე ფარნავაზ—ფარსმანისი] ძუძუსმტე იყო ესე ფარნავაზ ფარსმანისი cm, ძუძუსმტე ფარსმანისი A. 11 ძუძუისმტე M. 11 ფარსმან ქუელისი M. 11 სარწმუნო და ერთგული cm, ერთგული, სარწმუნო A, სარწმუნო, ერთგული BTd. 11-12 და მისანდობელი] და მისანდომელი A, <M. 12 და M, < cet. 12 შიგა ქართლსა] ქართლა A, შიდა ქალაქსა, **რომელ არს მცხეთა** cm, შიდა ქალაქსა cet. 12 და < A. 13 იყვის < PT. 13 ქართლსა შინა M, ქალაქსა შინა cet. 13 შინა ex შიგა M. 13 ქუელი < AM. 14 ყოველსა სამეფოსა cm. 14 თჳსსა Bcm, მათს M, მისსა cet. 15 და AM, < cet. 15 მომართა ფარსმან AMm, მიმართა ფ. cet. 16 შემოკრიბნა] შეკრიბნა M. 16 სომხითით] სამხრეთით M. 17 და M, < cet. 17 მუმბარეზთა A. 18 უკეთუ B, რომელი cet. 18 ბუმბერეზი M, ბუნბერაზნი m. 18-19 რომელსა ვერ ებრძოდიან ბუმბერაზნი] მძლედ ბუმბერაზთა ზედა M. 19 ქართლისა და სომხისანი cm, ქართლისათა და სომხითისათა M, ქართლისანი A. 19 ზედა] ზედან RTbd. 19 ⌐ ფარსმან მეფე M. 19 ანუ AM, და ანუ cet. 20 და ესრეთ M, < cet. 20 და] ხოლო M. 20 მას ბრძოლასა შინა < M. 21 მეფემან < M. 21 ჩუიდმეტი A, აჩვიდმეტი M, ათჩვიდმეტ(ნ)ი Tbm, ათშვიდმეტ(ნ)ი cet. 21 ბუმბერაზი სპარსთა M (A-ში ხარვეზია), ბუმბერაზნი სპარსნი PRTcdm, ბ. სპარსთანი Bb. 22 ბუმბერეზი ოცდასამი M, ოცდ.ბუნბერაზი cm.

მაშინ იყო სპარსთა შორის კაცი ერთი გოლიათი, სახელით ჯუმბერ, რომელი
A 11 ლომსა | ჴელითა შეიპყრობდა. და მან სთხოვა ბრძოლა თავის-თავ მეფესა ფარსმანს. ხოლო ფარსმან ქუელი სიხარულით აღიჭურა და განვიდა. და აღიზახნეს ორთავე ჴმითა სასტიკითა, და მიეტევნეს ურთიერთას, და იწყეს ბრძოლად ჴრმლითა. და ჴმა ბრძოლისა მათისა ემსგავსა ჴმასა ქუხილისა და ტეხისასა. აჯობა ფარსმან, ჩამოაგდო და მოკლა, და მოიქცა სპისა თჳსისა კერძო, და ჴმა-ყო ჴმითა მაღლითა და რქუა მათ: „აჰა, ლომნო მჴნეარენო, ცხოვარნი დასტეულნი!“

მაშინ მიეტევნეს ქართველნი და სომეხნი სპარსთა ზედა, აოტნეს და მოსწყჳდნეს
M 161 და | ტყუე ყვნეს ურიცხუნი, და წარვიდა მირდატ მეოტი სპარსეთადვე. და წელსა მეორესა კუალად მოვიდა მირდატ სპითა უძლიერესითა. ხოლო ფარსმან ქუელმან შემოკრიბნა სპანი თჳსნი, მჴედარნი და ქუეითნი, და დადგა მცხეთას ქალაქსა შინა, რამეთუ არა ჰყვნეს სპანი მირდატის სპათა ოდენნი. მოვიდა მირდატ და დადგა ჯაჭუს, და ეგრეთ ყოველთა დღეთა იბრძოდიან ბუმბერაზნი. და ბრძოლასა მას შინა მოკლა ფარსმან მეფემან თავის-თავ თორმეტი ბუმბერაზი, ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ თექუსმეტი ბუმბერაზი.

მაშინ ფარსმან მეფემან სიფიცხითა გულისა თჳსისათა არღარა განასა სიმრავლე სპარსთა, არამედ განვიდა ჟამსა განთიადისასა სპითა თჳსითა, და დაესხა. და
A 12 მო|სცა სჳემან მისმან ძლევა: აოტა ბანაკი მათი და მოსწყჳდნა ურიცხუნი. და წარვიდა მირდატ მეოტი სპარსეთადვე. და მიერითგან განითქუა სახელი ფარსმან ქუელისა და სპასპეტისა მისისა ფარნავაზისი. და წინამძღუარ ექმნა იგი სპათა ქართლისა და

1 მაშინ] ხოლო cm. 1 ჯუმბერ M, ჯონბერ A, ჯუანშერ cet. 2 და მან M, ამან cet. 2 თავის-თავ < M. 2 ფარსმანს < d. 3 ფარსამან cm (სხვაგანაც). 3 აღიჭრა A. 3 და (აღიზ.) M, < cet. 3 აღისახნეს A. 3 ორთავე] ორნივე Bc, < m. 4 და < A. 4 ურთიერთას RTc, ურთიერთასა m, ერთმანერთსა A, ურთიერთარს cet. 4 ბრძოლა AM. 4 ∽ ჴრმლითა ბ. d. 4 და] რამეთუ cm, < A. 4-5 ჴმა... ჴმასა A, ჟამი... ჟამსა Mbcm, ჟამი... ზაჰმსა d, ზაჰმი... ზაჰმსა BPRT (R-ში შემდეგ გადასწორებულია და სწერია: ჟამი... ჟამსა). 5 ემსგავსებოდა b. 5 ქუხილისასა AMcm. 5 და ტეხასა M, < A, და [მეხის]ტეხისასა ინგოროყვა (ენიმკ. X, 98). 6 და მოკლა < A. 6 და < B. 6 მოიქცა M, მოაქცია A. 6 თჳსისა B, მის m, მისისა cet. 6 და < B. 6 ჴმა უყო Mm. 6 მაღლითა] მ"ღლი T, მაღლი R, მაღალი Pd, დიდითა M. 6 და ჰქუა მათ Mm, < cet. 7 ბრძუინვალენო A. 7 ცხოვარნი] ცხრანი M. 7 დასეტყულნი BTd. 8 ∽ სომეხნი და ქართველნი A. 8 სპარსთა] მათ M. 8 ზედა < B. 8 აოტეს cm. 8 ამოსწყუიტეს m. 9 ყვნეს] ყუეს MPcdm. 9 და წარვიდა] და მეოტი და წარვიდა M. 9 მირდატ მეოტი] მირდატ მეფე A, < M. 9 და ხოლო cm. 10 მირდატ < B. 10 უძლიერესითა AM, ფ"დ უძლიერესითა B, მეტად უძლიერესითა cet. 10 ქუელმან < A. 11 სპანი თჳსნი M, ქართველნი A, < cet. 11 და < A. 12 ჰყუნეს B, ჰყვნეს d, ჰყუეს cet. 12 სპათ"ოდენნი M, სპათა ოდენი cm. 12 და < M. 12 ჯაჭოს M, ჯაჭვს Tdm, ჯაჭუს cet. 13 ეგრეთვე M, ეგრეთ A, < cet. 13 ∽ დღეთა ყოველთა A. 13 იბრძოდა A, იბრძოლიან c. 13 ბუმბერეზნი M, ბუნბერაზნი m, < A. 13 ბრძოლასა მას M, მას ბრძოლასა A, ამას ბრძოლასა cet. 13-14 მოკლა ფარსმან მეფემან M, ფარსმან მოკლა A, მეფემან ფარსმან მოკლა B, ფარსმან (ფარსამან cm) მეფემან მოკლა RTbcdm. 14 თავის-თავ M, თავის-თავითა cet. 14 ათორმეტი BM, თორმეტი cet. 14 ∽ მუმბარეზი თორმეტი A. 14 სპასპეტმან + მისმან cm. 14-15 ხოლო — ბუმბერაზი < A. 14 ფარნავაზ M, ფარნავაზ + მოკლა cet. 15 ათექუსმეტი codd. 16 სიფიცხლითა M. 16 თჳსისათა BM, < A, მისისათა cet. 17 მაშინ სიფიცხლითა გულისა თჳსისათა ფარსმან მეფემან ქუელმან არღარა M. 16 განასხ[ა] A, განახა cet. 17 სპათა Mm (A-ში ხარვეზია), სპარსთა cet. 17 თჳსითა ABM, მისითა cet. 17 და < A. 17 დაესხა + სპარსთა მათ cm. 18 მოწყჳდა ურიცხი M. 19 მეოტი < m. 19 და M, ხოლო cm, < cet. 19 ამიერითგან A. 19 განითქუა] განის... m, განისმა c. 19 სახელი] ჰამბავი და სახელი cm. 20 ფარნავაზისა m. 20 და მიერითგან წინამძღუარ cm.

M 162 სომხითისათა. და იწყ|ო ბრძოლად სპარსთა და შესლვად სპარსეთს. და ვერღარა-ოდეს ვინ წინააღუდგა ფარსმან ქუელსა.

მაშინ სპარსთა გება-ყვეს სიმარჯუე ესე, რამეთუ მოიყვანეს მზარეული ერთი, და აღუთქუეს მას კეთილი დიდი, და რქუეს ესრეთ, ვითარმედ: „წარვედ და შეეწყნარე ფარსმან ქუელსა, და წარიტანე შენ თანა წამალი სასიკუდინე, და შეუზავე საჭმელსა თანა მისსა და შეაჭამე“. ხოლო წარვიდა მზარეული იგი და ყო ეგრეთ, ვითარცა უთხრეს სპარსთა მათ. და ესრეთ მოკლა ფარსმან მეფე ქუელი.

მაშინ იქმნა გლოვა და ტირილი, და ტკება ყოველთა ზედა ქართველთა წარჩინებულითგან ვიდრე გლახაკამდე. და იტყებდეს ყოველნი თავთა თჳსთა ყოველთა შინა ქალაქთა და დაბნებთა, რამეთუ დასხდიან მგოსანნი გლოვისანი, და შეკრბიან ყოველნი და აჴსენებდიან სიმჴნესა და სიქუელესა, და სიშუენიერესა და სახიერებასა ფარსმან
A 13 ქუელისასა, და იტყოდიან ესრეთ: „ვაჲ ჩუენდა, რამეთუ მოგჳძინა | სჳემან ბოროტმან,
M 163 და მეფე ჩუენი, რომლისაგან ჴსნილ ვიყვენით მონებისაგან მ|ტერთასა, მოიკლა იგი კაცთა მგრძნებელთაგან, და აწ მივეცენით ჩუენ წარტყუენვად ნათესავთა უცხოთა“.

მაშინ გამოვიდეს სპარსნი, და გამოიტანეს თანა მირდატ, და დაიპყრეს ქართლი, და მისცეს მირდატს ნაწილი მისი. ხოლო ნაწილი ფარსმანისი თჳთ დაიჭირეს, და დაუტევეს ერისთავი არმაზს. ხოლო ფარნავაზ სპასპეტმან წარიყვანა ცოლი და ძე ფარსმან ქუელისა, და ივლტოდა, და მივიდა სომხითს. რამეთუ სომეხთა მეფისა ასული იყო ცოლი ფარსმანისი. და დაიპყრეს ქართლი მირდატ და ერისთავმან სპარსთამან. ხოლო მეგრნი დადგეს ერთგულობასა ფარსმანის ძისასა.

ხოლო მას ჟამსა მოყუარე იყვნეს სომეხნი და ბერძენნი. მაშინ სომეხთა მეფემან მოირთო ძალი ბერძენთაგან, და წარმოემართა ბრძოლად სპარსთა და ქართველთა.

1 სომხითისა და ქართლისათა cm, სომხითისათა A. 1 იწყო ბრძოლად AM, უწყო ბრძოლა cet. 1 ვერღარა-ოდეს] ვერა ოდეს A. 2 ვინ < A. 2 წინა აღუდგეს Acm. 3 გება-უყუეს BPT, განგება ყუეს cm. 3 სიმარჯუე ესე M, მარჯუე A, სიმარჯვით cet. 3 რამეთუ M, და A, < cet. 3 მზუარეული A. 4 რქუეს] ყუეს m. 4 ესრეთ ვითარმედ] ესრეთ კუალად m, < AM. 4 შეეწყნარე] შეიწყნარე M. 5 ფარსმანს ქუელსა A, ფარსმან ქუელსა M, ფარსმანს cet. 5 შენ M, < cet. 5 ∽ წამალი თანა d. 5 სასიკუდინე] საკლავი A. 5 და შეუზავე M, და ჩაურთე A, ჩაურთე cet. 6 თანა M, < cet. 6 შეაჭამე + მას M. 6 ხოლო < A. 6 წარვიდა] წარმოვიდა Am. 6 მზუარეული A. 6 ეგრეთ AM, ეგრე cet. 7 უთხრეს] ემცნო M. 7 მათ M, < cet. 7 ესრეთ M, < cet. 7 მეფე ქუელი M, მეფე A, < cet. 8 გლოა RT. 8 და < Ac. 8 ∽ ქართველთა ზედა A. 8-9 წარჩინებულითგან ვიდრე გლახადმდე M, წარჩინებულთაგან ვიდრე გლახაკთამდე (გლახაკთადმდე B) cet. 9 და M, < cet. 9 იტყებდენ Rbcm. 9 თჳსთა M, < b, მათთა cet. 9 ∽ თავთა მათთა ყოველნი cm. 9 ყოველთა] და ყოველთა Mcm. 9 შინა M, < cet. 10 ქალაქთა და დაბნებთა] ქალაქთა, უბანთა და დაბათა A. 10 რამეთუ M, < cet. 10 დასხდიან] დასხნან M. 10 გლოვისანი] გროვისანი M, გლოისანი T. 10 და AM, < cet. 11 ∽ სიქუელესა და სიმჴნესა M. 11 და < Bd. 12 იტყოდეს M (A-ში ხარვეზია). 12 ესრედ M, < cet. 12 ვაა M, ვაი P. 12 მოგჳძინა Bb, მოგიძივნა M, [მოგ]უიძულნა ჩუენ A, მოგუძინა cet. 12 სჳემან] სიკუდილმან M. 12 ბოროტმან < cm. 13 მტერისა m. 13 იგი M, < cet. 14 კაცთა მგრძნობელთაგან cm, კაცთა გრძნეულთაგან A, კაცთაგან მგრძნებავთა M. 14 მოვეცით BP. 14 ჩუენ < M. 14 წარტყუენად M. 14 უცხოთა] ურიცხუთა M. 14 ∽ უცხოთა ნათესავთა A. 15 გამოვიდნეს m. 15 თან cm. 15 და < A. 17 არმაზისი M. 17 ფარნავაზ სპასპეტმან AM, სპასპეტმან (cm: სპასპეტმა) ფარნავაზ cet. 18 ძე ფარსმან ქუელისა] ძე მეფისა ქუელისა ფარსმანისი M. 18 და (ივლ.) < AMcm. 19 ცოლი + იგი M. 20 მეგრნი A, მეგრელნი cet. 20 დადგეს] ეგნეს M. 20 ერთგულებასავე M, ერთგულობასა ARTm, ერთგულებასა Pbd. 20 ფარსმანისსა M. 21 ხოლო M, < cet. 21 ჟამსა + შინა M. 21 მოყუარედ A. 21 იყვნეს Ab, იქმნეს ურთიერთ არს M, იქმნეს cet. 21 მაშინ] ხოლო B. 22 ძალი ბერძენთაგან A, < M, ძალი საბერძნეთით cet. 22 წარმოემართნეს M, წარემართა B, წარმოემართა cet. 22 ქართველთა < M.

მიერთნეს მეგრნი, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხჳ. მაშინ მირდატ და ერისთავმან სპარს-თამან მოირთეს ძალი სპარსეთით. ხოლო სომეხნი და ბერძენნი და მეგრნი შთავიდეს M 164 A 14 შიგა | ქართლს, და მუნ მიეგებნეს სპარსნი და ქართველნი მდინარე|სა ზედა, რომელსა ჰქჳან ლიახჳ. და მუნ იქმნა ბრძოლა მათ შორის ადგილსა, რომელსა ჰქჳან რეჳაჲ. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ, იძლივნეს სპარსნი და ქართველნი, და მოკლეს მირ-დატ და ერისთავი სპარსეთისა, და მოსრნეს სპანი მათნი.

მეთექუსმეტე მეფე, ადამი, ძე ფარსმან ქუელისა, არშაკუნიანი[1]

და დასუეს მეფედ ძე ფარსმან ქუელისა, რომელსა ერქუა ადამი. და სამ წელ ოდენ მეფობდა და მოკუდა. და დარჩა ძე მისი წელიწდისა ერთისა ყრმა; და ვიდრე აღიზარ-დებოდა ყრმა იგი, მეფობდა დედა ადამისი, ცოლი ფარსმან ქუელისა, რომელსა სახელი ერქუა ღადანა.

და ვითარ აღიზარდა მისწული ფარსმან ქუელისა, სახელით ფარსმანვე, მე-ფობდა იგი.

მეჩჳდმეტე მეფე, ფარსმან, ძე ადამისი, არშაკუნიანი[2]

ხოლო მეფობდა ესე ფარსმან ყოველსა ქართლსა ზედა, და ესუა ძე, და უწოდა სახელად ამაზასპ. და შემდგომად ამისსა მოკუდა ფარსმან. და შემდგომად მისსა მეფობდა ძე მისი ამაზასპ.

1 მიერთნეს] ეშუელნეს A. 1 მეგრნი A, მეგრელნი (მეგრელნიცა Bd) cet. (M: — მეგრელნი მიერთ-ნეს). 1 შეკრბა სიმრავლე ურიცხჳ A, შეკრბა სიმრავლე დიდი M, შეკრბეს (შეკრიბეს cm) სპანი ურიცხუნი cet. 1-2 სპარსთამან < M. 2 მოირთო d. 2 სპარსეთით] სპარსთაგან M. 2 მეგრნი] მეგრელნი codd. (გავასწორე A-ს მიხედვით, ზემოთ სტრ. 1). 2 შთავიდეს AM, ჩავიდეს cet. 3 შიგა AM, შიდა cet. 3 მიეგებნეს AM, მოეგებნეს cet. 3 — ქართუელნი და სპარსნი M. 4 ლიახჳ AMRT, ლიახვი cet. 4 ჰქჳან] ეწოდების M. 4 რეჳაჲ A, რეჳი MRTcm, რეხი cet. 5 და მოსწყდა M, ამოსწყდა m, მოსწყდა cet. 5 ორგნითვე Bcm, ორთაგანვე cet. 5 ურიცხჳ] რიცხვი M, ირიცხუინი A. 5 იძლინეს A. 5 და (მოკლეს) A, <cet. 6 სპარსეთისა] სპარსთა AM. 7 არშაკანნი m, < R. 8 და < d. 8 მეფედ AM, < cet. 8 ქუელისა + მეფედ cm. 8 ერ-ქუა + სახელად cm. 8-9 სამ წელ ოდენ მეფობდა Acm, იმეფა რა სამ წელ M, სამ წელ მეფობდა cet. 9 მო-კუდა + მეფე ადამი cm. 9 დარჩა] დაუტევა cm. 9 მისი < Bcm. 9 წელიწდისა ერთისა] წლისა ერთისა cm, ერთისა წლისა M. 9 ყრმაჲ + რომელსა ეწოდებოდა სახელად ფარსამან cm. 9-10 აღიზრდებო[და] M. 10 ყრმა იგი AM, ყრმაჲ ფარსამან Acm, < cet. 10 მეფობდა + მის წილ cm. 10 დედა] ადამისი AM, მამის დედა მისი cet. 10 ცოლი ფარსმან ქუელისა < AM. 11 რომელსა სახელი ერქუა სახელით M, რომელსა ერქუა სახელად cm. 11 ღადანა EMRTd, ღადან Acmv, ღადანაჲ P, დადანა Bb. 12 ქუელისა + და ძე ადამისა cm. 12-13 მეფობდა იგი] მეფე იქმნა და მეფობდა იგი M, დაჯდა თვით მეფედ cm, < A. 15-16 ხოლო — მოკუდა ფარსმან cm, < cet. 16 და ამისსა შემდგომად M, ხოლო შემდგომად მისსა cet. 16 მეფობდა APRTd, მეფე იქმნა cet. 16-17 და შემდგომად — ამაზასპ] და მეფედ იქმნა მის წილ ძე მისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად ამზასპ cm.

[1] სათაური: თექუსმეტი A, ივ. (მეათექუსმეტე Tcm) მეფე ადამი, ძე ფარსმან ქუელისა, არშაკუნიანი BEPRTbcdm. ნუსხებში Tbcm ეს სათაური მოთავსებულია ერთი წინადადების («და დასუეს .... ადამი») შემდეგ.

[2] სათაური: ჩუიდმეტი A, მეათჩჳდმეტე[1] მეფე ფარსმან[2], ძე ადამისი, არშაკუნიანი[3] BEPRTbcdm.

[1] მეათჩჳდმეტე] იხ. BPb, მეათჩვიდმეტე T.

[2] ფარსმან] და მეორე ფარსმან.

[3] არშაკიანნი m, არბაკუნიანი R. არშიაზე: გ˝ ფარსმან cm, მესამე ფარსმან d, მეორე (მესამე) ფარს-მან R.

მეთვრამეტე მეფე, ამაზასპ, ძე ფარსმანისი, არშაკუნიანი[1]

ესე ამაზასპ იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი, მსგავსი ფარსმან ქუელისა. და ამისსა მეფობასა გარდამოვიდეს ოვსნი, სპანი დიდნი, გზასა დვალეთისასა. ხოლო ვერ იგრძნა ამაზასპ მეფემან გარდამოსლვა ოვსთა ვიდრე გარდამოვლამდე მთისა. M 165 მოვი|დეს ოვსნი და დადგეს ლიახუსა ზედა რვა დღე განსუენებად, და არა სადა განვიდა მარბიელი, რამეთუ ქალაქისა მცხეთისა შემუსრვად მოსრულ იყვნეს.

A 15 მაშინ ამაზასპ მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართლისათა. და მოვიდეს | ერის-თავნი აღმოსავალისანი: ერისთავი კახეთისა, ერისთავი ხუნანისა, ერისთავი სამშჳლ-დისა. და შემოკრბეს მჴედარნი სპასპეტისანი; და ვიდრე მოსლვადმდე დასავლეთისა ერისთავისა, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოთ კერძოთა ქალაქისათა, რომელ არს მუხნარი.

მაშინ ამაზასპ მეფემან განავსნა ციხენი და კარნი მცხეთისანი ლაშქრითა. და იყო სიმრავლე ქუეითთა მცხეთელთა, რომელნი კართა და ზღუდეთა სცვიდეს; მათგან კიდე რომელი გარე მეომრად განვიდოდეს, იყო ოცდაათი ათასი ქუეითი ყოვლადვე. და მაშინ სხუა რომელი ჰყვა მჴედარი ათი ათასი, და განვიდა ამაზასპ და განაწესნა ქუეითნი იგი არაგუსა იმიერ და ამიერ სიმაგრეთა შინა კართასა, ხოლო მჴედრითა M 166 ლაშქრითა განვიდა ადგილსა, რომელსა ჰქჳან საფუ|რცლე. და იპყრა ზურგად ქალაქი და ქუეითნი იგი, რომელ დაეყენნეს კართა შინა.

და იწყეს ბრძოლად ბუმბერაზთა. და განვიდა ამაზასპ მჴლდითა, და იწყო სრო-ლად გულითა ფიცხელითა და მკლავითა ძლიერითა; ეზომ შორით ისროდა, რომელ

2 ამაზასპ M, ამზასპ cet. (ასეა სხვა ადგილებშიც). 2 ესე ამაზასპ იყო] და იყო ესე ამაზასპ M, იყო A, ხოლო ესე ამზასპ იყო cm. 2 და დიდი გოლიათი] დიდი და გოლიათი M. 2 მსგავსი] მსგავსებით A, მიმ-სგავსებული M, მსგავს RT. 2 ქუელისავე M. 3 და M, < cet. 3 მეფობასა + შინა M. 3 გარდამოვიდეს] გამოვიდეს A. 3 — დიდნი სპანი M. 3 დოლეთისასა M, დავლეთისასა m. 3 ხოლო M, < cet. 4 ვერ იგრძნა] ვერა ცნა M. 4 გარდამოსულვა M, < A, მოსულა (მოსვლა) cet. 4 ოვსთა] მათი B, < A, 4 გარდამოსლვამდე M, გამოსლვადმდე A, გარდამოვლა(დ)მდე cet. 4 მთისა] მათისა AMcm. 5 მოვიდეს ოვსნი (და] და მოვიდეს რა ოვსნი იგი M. 5 და (არა) < A. 5 არა სადა AM, არსად cet. 5 გავიდა m. 6 ქალაქსა მცხეთისასა M. 6 შემუსურვად M. 6 მოსრულ M, გამოსრულ A, გარდ(ა)მოსულ cm, გარდამოსრულ cet, 7 — მოუწოდა ამაზასპ M. 7 ქართლისათა AM, < cet. 7-9 ერისთავნი აღმოსავლისანი — სამშჳლდისა] ერისთავნი: აღმოსავლეთისა ერისთავი, კახეთისა ერისთავი, ხუნანისა ერისთავი, სამშჳლდისა ერისთავი A, ევანი (=ერისთავნი) აღმოსავლისანი, ევი კახეთისა და ხუნანისა და სამშვილდისა M. 8 აღმოსავლისანი] აღმოსავლეთისანი m. 9 შემოკრბეს AMcm, შემოკრიბნეს cet. 9 სპასპეტისანი] სპარსეთისანი AEcm. 9-10 მოსლვადმდე დ ა ს ა ვ ლ ე თ ი ს ა ერისთავისა M, მოვიდოდეს (მოვიდეს Ecm) ერისთავნი cet. 10 ჩრდი-ლოთ Acm, ჩრდილოს(ა) cet. 10 კერძოთა B, კარსა b, კართა cet. 10 მუხნარი] მუხრანი Am. 11 განავსნა] განავრცნა M. 11 მცხეთისანი AM, ქალაქისანი cet. 11 ლაშქართა m. 12 სიმრავლე < m. 12 ქუეი-თისა M. 13 იყო < M. 12-13 მათგან კიდე — ყოვლადვე M, მათგან კიდე გარე განმავალი ქუეითი მეომარი (მეომრად გამავალი ლაშქარი ქუეითი A) იყო ოცდაათი ათასი ყოვლადვე cet. 14 და <Ad. 14 სხუა M, < cet. 14 რომელი M, რომელ cet. (— რომელ მაშინ d). 14 ჰყვა AM, ჰყვანდა cet. 14 და < A. 14 ამაზასპ AM, მჴედარი და ამზასპ cet. 15 მჴედართა B, მჴედარითა Rc. 16 და M, < cet. 16 იპყრა] აღიღო M. 17 რო-მელნი M. 17 დაეყენნეს] დაედგინნეს M. 17 კართა + მათ M. 18 და იწყეს M, იწყეს A, ხოლო იწყო cm, ხოლო იყო cet. 18 ბრძოლა Bcm, ბრძოლად cet. 18 ბუმბერაზთა] ბუმბერეზთა M, ბუნბერაზთა m, ბუმბა-რეზთა A. 18 და Md, < cet. 18 და იწყო] იწყო A, და იყო d. 18-19 სროლად] ბრძოლად M, სროლა cm. 19 ფიცხლითა A. 19 ეზომ შორით M, უზომოს (უზომოდ c) შორის cm, უზომოდ შორს cet. (A: ..... შორს).

[1] სათაური: თურამეტი A, მეათვრამეტე (იჱ B) მეფე ამზასპ[1], ძე ფარსმანისი, არშაკუნიანი[2] BEPRTbdm.

[1] ამზასპ] და მეორე ამზასპ T (Rcm-ში „მეორე ამზასპ“ მიწერილია არშიაზე).

[2] არშაკიანნი m, არბაკუნიანი R.

A 16 დამართებითა მდგომთა ოვსთაგან არა | შეიტყუებოდა და არცა ინახვებოდა სიმორითა, თუ ყოვლად აქუს მჴლდი. და მან ჴკრის ისარი, რომელსა ვერ დაუდგის სიმაგრემან საჭურველისამან. და მას დღესა შინა ამაზასპ თავის-თავითა მოკლა ბუმბერაზი თხუთმეტი რჩეული და ცხენი მრავალი. და სხუათაცა ბუმბერაზთა ამაზასპისათა მოკლნეს ბუმბერაზნი მრავალნი ოვსთანი; და დასდვეს დიდი ვნება ოვსთა ზედა.

მას დღესა შინა შემოვიდა ამაზასპ ქალაქად მჴედრითა სპითა, ხოლო ქუეითნი იგი დგეს მუნვე ადგილსა ზედა კართა შინა. და ღამესა მას მოემატნეს მჴედარნი, რომელნი ვერ მოეტანნეს თანა ერისთავთა მათ სისწრაფითა.

M 167 და ვითარ განთენდა, კუალად განვიდა მუნვე ამაზასპ და აღ|იხუნა ოროლნი. და გამოვიდა ოვსთაგან კაცი ერთი, რომელსა ერქუა სახელი ხუანხუა; იგი გამორჩეულ იყო სპათა შორის ოვსთასა[1]. აღიზახნეს ორთავე და მიეტევნეს ურთიერთას; და პირველსავე მისლვასა სცნა ოროლნი ამაზასპ, და განავლო ზურგით, და მოკლა იგი. და A 17 აღმოიჴადა ჴრმალი, და მიეტევა სხუათაცა ბუმბერაზთა, | და მოკლნა ორნი სხუანიცა, შემოიქცა და შემოვიდა ქალაქად მჴედრებითურთ. ხოლო ქუეითნი დგეს მუნვე კართა შინა, და მას ღამესა კუალად მოემატნეს მჴედარნი.

ხოლო განიზრახეს დასხმა ოვსთა; და განვიდა და დაესხა ოვსთა, განთიადისა ჟამსა, მჴედრითა და ქუეითითა ყოვლითა, სძლია და აოტა ბანაკი მათი, და მოკლა მეფე ოვსთა, და მოსრა ყოველი სიმრავლე მათი.

---

1 მდგომთა M (A-ში ხარვეზია), < cet. 1 შეიტყუებოდა M, შეეტყობოდა Acdm, შეეტყუებოდა cet. 1 ინახვებოდა A, ინახოდა BMPcm, ინახვოდა cet. 2 თუ ყოვლად აქუს] ყოვლად თუ აქუს B, ანუ აქუს A. 2 მან M, მუნ cet. 2 ვერ დაუდგის M, ვერ დაუდგნის A, არა დაუდგნის cet. 3 შინა < M. 3 თავის-თავითა] თავთავი M, < A. 3 ⌒ მოკლა ამაზასპ თავთავი M. 3 ბუმბერეზი T, ბუნბერაზი m, მუმბარეზი A. < M. 3-4 თხუთმეტი Acm, ათხუთმეტი cet. 4 მრავალნი cm. 4 სხუათაცა AM, სხუათაგან cet. 4 ბუმბერეზთა MT, ბუნბერაზთა m, მუმბარეზთა A (ასევე შემდეგ სტრიქონშიც). 5 მრავალნი M, < cet. 5 დასდვეს M, დადვა A, დასდვა cet. 5 დიდი ვნება AM, წყლულება დიდი cet. 6 შინა < M. 6 შემოვიდა] მოვიდა A. 6 ⌒ მჴედრითა ქალაქად M. 6 სპითა < M. 7 დგეს] დადგეს A. 7 მუნვე ადგილსა ზედა A, ადგილსავე თჳსსა M, ადგილსავე ზედა cet. 7 ღამესა მას] ღამესავე მას B, ⌒ მას ღამესა A. 8 რომელნი ვერ მოეტანნეს თანა AM, რომელთა მოეტანნეს თან cm, რომელნი მოეტანნეს თანა cet. 9 კუალად განვიდა A, განვიდა შემდგომად M, განვიდა გარე კუალად d, განვიდა კუალად cet. 9 ⌒ ამაზასპ მუნვე M. 9 ოროლნი ABM, ჰოროლნი cet. 10 ⌒ კაცი ერთი ოვსთაგან b. 10 რომელსა ერქუა სახელი] სახელით B. 10 ხუანხუა] ხანხუა A, ხუნხუა m. 10 იგი] რომელი B, < M. 10 გამორჩეული Am. 10-11 გამორჩეულ იყო სპათა შორის] ურჩეულესი სპათაგან M. 11 აღიზრახნეს c. 11 ურთიერთას MTcd, ურთიერთსა Am, ურთიერთს cet. 12 სცნა Mm (m-ში შემდეგ „ნ" წაშლილია), ჰკრა A, სცა cet. 12 ამაზასპ AM, < cet. 12 და < Mm. 12 განვლო ზურგთა cm. 13 აღმოჴადა M, აღმოიჴადა Am, აღმოიხადა cet. 13 სხუათაც m. 13 ბუმბერეზთა MTb, ბუნბერაზთა m, (A-ში ხარვეზია) [მუმბარეზთა] + ჴრმლითა. 13 ორნი < Mdm. 13 სხუანიცა] სხუანი M, სხუანიცა ბუმბერაზნი B. 14 შემოიქცა და შემოვიდა M, შემოვიდა A, შეიქცა და შევიდა cet. 14 ხოლო A, და cet. 14 ქუეითნი დგეს მუნვე] დადგეს ქუელნი მუნვე M, ქუეითნი განვიდეს მუნვე A, დგეს ქუეითნი (ქვევითნი d) მუნვე cet. 15 მჴედარნი + ამზასპს cm. 16 ხოლო] და A, < cm. 16 განიზრახეს] განეზრახა M, განიზრახა cm. 16 ოვსთა + ზედა cm (ე. ი. «განიზრახა დასხმა ოვსთა ზედა»), დასხმა ოვსთა < M. 16 ოვსთა M, < cet. 16-17 განთიადისა ჟამსა] განთიადსა ჟამსა M, განთენების ჟამსა A, ჟამსა განთიადისასა cet. 17 ყოვლითა, სძლია და აოტა] ყოვლითა სძლია და დაიოტა M, და ყოვლითა ძალითა და აოტა A, ყოვლითა ძალითა (+ მისითა და m, თვისითა და c) აოტა cet. 18 მოსრა] მოკლა d.

---

[1] ამის შემდეგ A-ში სწერია (სხვა ხელით) და წაშლილია: **ძე მისი ყადანდი.**

და წელსა მეორესა მოირთო ძალი სომხითით, და შეკრიბნა სპანი თჳსნი ყოველნი, და გარდავიდა ოვსეთს. და ვერ-ვინ წინააღუდგა და მოტყუენა ოვსეთი, და მოვიდა შინა გამარჯუებული.

M 168 და შემდგომად ამისსა შეექმნა სილაღე, და იწყო მესისხლეობად, და მოს|წყჳდნა მრავალნი წარჩინებულნი. და ამისთჳს მოიძულეს იგი ერმან ქართლისამან. და მტერ ექმნა იგი სომეხთა, და შეიყუარნა სპარსნი.

მაშინ განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრჴისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდისა. ეზრახნეს ესე სომეხთა მეფესა, და ითხოვეს ძე მისი მეფედ, რამეთუ დისწული იყო ამაზასპისი. მაშინ სომეხთა მეფე ძალითა მრავლითა წარმოემართა ქართლად, და მოირთო ძალი საბერძნეთითცა. და A 18 ეზრახნეს ოვსთაცა, ხოლო ო|ვსნი სიხარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო ამაზასპ მათი. და გარდამოვლეს გზა თაკუერისა, და მოვიდეს ერისთავთა თანა ეგრისათა.

მაშინ ამაზასპ მოუწოდა სპარსთა, და მოვიდეს სპარსნი ძლიერნი. და შეკრიბნა ქართველნიცა, რომელნი დარჩომოდეს. მაშინ ოვსთა და მეგრთა გარდამოვლეს მთა მცირე, და შეკრბეს იგინი და ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი, და მოვიდეს ესე ყოველნი წინაშე სომეხთა მეფისა.

M 169 ხოლო წარმოემართა ამაზასპ, და მოეგება იგი | გუთის-ჴევს. და არავინ იპოვა ეგეოდენთა მათ სპათა შინა ბერძენთა, სომეხთა, ოვსთა, მეგრთა და ქართველთა მარტოდ-მბრძოლი ამაზასპისი, არამედ ეწყვნეს ურთიერთას სპანი იგი. და იქმნა ბრძოლა მათ შორის: იძლია ამაზასპ, და ივლტოდა სპა მისი. და მოკლეს ამაზასპ, და მოსრეს სპა მისი, და დაიპყრეს ქართლი. და დაუტევა სომეხთა მეფემან ძე თჳსი ქართლისა მეფედ, რომელსა სახელი ერქუა რევ, დისწული ამაზასპისი.

---

1 და] ხოლო cm. 1 სომხითით + ამზასპ cm (m-ში ჩამატებულია). 1 შეიკრიბნა M. 1 თჳსნი B, მისნი cet. 2 განვიდა ოვს. ვერ-ვინ A. 3 ⌒ გამ. შინა cm. 4 და < A. 4 შეექმნა] შექმნა Ed, შეიქმნა M, შეექნა A. 4 მესისხლებად M. 4 მოსწყჳდნა] ამოსწყუიტა m. 5 მრავალი m. 5 და < A. 5 და ამისთჳს — ქართლისამან] m-ში ჩამატებულია. 5 მოიძულა A. 6 იგი] ამზასპ m. 6 სომეხთაცა Bb. 6 შეიყუარნა] შეიყარა m. 7 განდგეს cdm, განდგენ EPRTb, განუდგნენ B, აღდგეს M. 7 ეგრისანი M. 8 ოძჴისა A. 8 ერთი კლარჯეთისა < M. 8 და BMcm, < cet. 8 წონდისა A, წუნდის m. 8 რომელნი ეზრახნეს B, ეზრახნეს ესენი cm, ეზრახნეს ესე cet. 9 ითხოვეს] სთხოვეს cm. 9 ძე მისი მეფედ] სომეხთა მეფისა ძე მისი მეფედ A. 9 მაშინ] ხოლო B. 10 ძალითა მრავლითა] ძალითა მისითა A. 10 მოირთო ძალი AMm, მოირთნა ძალი ERTbcd, მოირთნა ძალნი cet. 10 საბერძნენითაცა M, საბერძნეთით A. 11 ხოლო ოვსნი] რომელნი B. 11 რამეთუ] ხოლო d. 11-12 ⌒ იყო მათი ამზასპ A, ⌒ მათი იყო ამზასპ B. 12 თაკუეთისა M, თავკუპრისა B. 12 ეგრისათა A, მეგრისათა M, მეგრელისათა cet. 13 მაშინ] ხოლო B. 13 სპარსნი] სპანი A. 13 შემოკრიბნა A. 14 მეგრთა A, მეგრელთა cet. 14 მთა] მთაა M, მთაჲ RT. 15 იგინი + ერთად A. 15 ქართლისა cm (c-ში ყოფილა „ქართლისანი"). 15 და მოვიდეს < M. 15-16 ⌒ და ესე ყოველნი მივიდეს A. 17 მიეგება A. 17 იგი < AB. 17 გუთის ჴევსა Ab. 17 პოვა Mbcdm, პოა EPT. 18 ეგეოდენთა AM, ეგოდენთა cet. 18 ბერძენთა, სომეხთა Am, ბერძენთა და სომეხთა cet. 18 მეგრთა A, მეგრელთა cm, და მეგრელთა cet. 18 ქართველთა A, ქართველთა შორის cet. 19 მარტო მბრძოლი cm. 19 ამაზ, არამედ ეწყვნეს < M. 19 ურთიერთას] ერთ ერთარს M, ურთიერთარს B. 19 იგი < A. 19 ქმნა M. 20 იძლივა cm. 20 ივლტოდა] იძლია A. 20 და მოკლეს ამაზასპ, და მოსრეს სპა მისი < A (ex hom.) 20-21 და მოკლეს — ქართლი] მოკლეს მეფე ამზასპ და მოსრეს სპაჲ მისი და დაიპყრეს ყოველი ესე ქართლი cm, და დაიპყრეს (იპყრეს M) ქართლი, და მოკლეს ამზასპ, და მოსრეს სპა მისი cet. 21 და (დაუტ.) < A. 21 თჳსი] მისი A. 21-22 ქართლისა მეფედ A, მეფედ ქართლად m, მეფედ ქართლს (ქართლსა) cet. 22 რომელსა — ამაზასპისი A, დისწული ამზასპ მეფისა, რომელსა ერქუა სახელად რევ cm, დისწული ამზასპისი სახელით რევ cet.

მეცხრამეტე მეფე. რევ. არშაკუნიანი [1]

ამან რევ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ასული ლოღოთეთისა, სახელით სეფე-ლია. და ამან სეფელია მოიტანა თანა კერპი, სახელით აფროდიტოს, და აღმართა თავსა ზედა მცხეთისასა.

A 19 ესე რევ მეფე დაღაცათუ იყო წარმართი, არამედ იყო | მოწყალე და შემწე ყო-
ველთა ჭირვეულთა: რამეთუ სმენილ იყო მისდა მცირედ რამე სახარება უფლისა ჩუე-
ნისა იესო ქრისტესი, და აქუნდა რამე სიყუარული ქრისტესი. და ამან მეფობასა შინა
მისსა არღარა-ვის უტევა ქართლსა შინა ყრმათა კლვა [2], რომელსა-იგი ამისსა უწინა-
M 170 რეს და პირველ კერპთა მიმართ შესწირვიდეს მსხუერპლა|დ ყრმათა; და ვიდრე იგი
იყო მეფედ, არღარა-ვინ კლვიდა ყრმათა კერპთათჳს, არამედ ცხურისა და ზროხისა
მეწირვა განუწესა. ამისთჳსცა ეწოდა მას რევ მართალი. და მეფობდა ესე რევ კეთი-
ლად, და მოკუდა რევ.

მეოცე მეფე. ვაჩე. ძე რევისა. არშაკუნიანი [3]

და შემდგომად ამისსა მეფობდა ძე მისი ვაჩე.

მეოცდაერთე მეფე. ბაკურ. ძე ვაჩესი. არშაკუნიანი [4]

და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა ძე ვაჩესი ბაკურ.

---

2 ამან A, ხოლო ამან cm, და ამან cet. 2 მეფემან რევ m. 2 საბერძნეთით] ბერძენთა A. 2 ლოღე-თეთისა M, ლოღოფეთისა B, ლოღთეთისა d. 3 და ამან სეფელია M, და ამან cm, და მან A, < cet. 3 მოიტანა A, მოიყუანა m, მოიხუენა c, მოიხუნა cet. 3 აფროდიდოს M, აფროდიტა B, აფროდისტოს A. 4 ზედა < A. 4 მცხეთისასა + და უშვა ძე და უწოდა სახელით ვაჩე cm. 5 ხოლო ესე cm. 5 ⌣ მეფე რევ cm. 5 არამედ] ამად M. 6 ჭირვეულთა B. 6 მისდა < A. 6 მცირედ რამე < M. 7 იესუს Rcm. 7 და ამან] და მან M, ამან A, და ამან მეფემან რევ cm, ამანვე B. 8 არღარავის უტევა] აკრიბა A. 8 კლვა < M, ⌣ კლვა ყრმათა A. 8 რომელსა-იგი] რომელსა A, რომელსა იგინი cm. 8-9 ამისსა — მი-მართ <A. 9 შესწირვიდეს BM, შესწირვიდენ cm, შესწირევდიან კერპთა A, შესწირევდეს cet. 9 ყრმათა <A. 9 და B, <cet. 9-10 ⌣ იყო იგი Acm. 9-10 ვიდრე — კერპთათჳს <M. 10 კერპთათჳს] კერპთა მიმართ cm. 10 არამედ] ხოლო B. 10-11 არამედ — განუწესა] არამედ ცხოვარსა და ზროხასა A. 11 განუწესა + კერპთა-თჳს cm. 11 ამისთჳსცა A, და ამისთჳს cet. 11 მას M, < cet. 11 რევა M. 11 და — კეთილად < AM. 11 ესე რევ cm, იგი cet. 11-12 კეთილად + ყოველსა ქართლსა ზედა მშჳდობით და უშფოთველად აღსრულდა ცხოვრება მისი cm. 12 მოკუდა რა M, იყო და მოკუდა A. 14 და შემდგომად — ვაჩე A, მეფე იქმნა ძე მისი ვაჩე BEMPRTbd, და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ვაჩე. და მეფობდა ესე ვაჩე ყოველსა ქართლსა შინა. და ესუა ძე და უწოდა სახელად ბაკურ cm. 16 და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა A, და შემდგომად ამისსა მეფე იქმნა BEMPRTbd, და შემდგომად ამისსა მოკუდა მეფე ვაჩე და დაჯდა მეფედ ძე მისი, რომელსა ეწოდე-ბოდა სახელად ბაკურ. ხოლო იმეფა ამან ბაკურ მეფემან ქართლსა შინა მშჳდობით და უვნებელად, ვითარცა მამამან მისმან ვაჩემ (c: ვაჩემა), და ჰყვანდა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელად მირდატ cm.

---

[1] სათაური: მეათცხრამეტე მეფე რევ, არშაკუნიანი ETd, მეათცხრამეტე მეფე რევ, დისწული ამზასპ მეფისა არშაკუნიანი cm, ით მეფე რევ, ძე სომეხთა მეფისა, არშაკუნიანი BPRb, ცხრამეტსა A (ხოლო ეს სათაური სწერია ერთი წინადადების წინ: «დაუტევა სომეხთა მეფემან...» (ზემოთ, გვ. 57, 21).

[2] არშიაზე: აქა შვილების მსხვერპლად შეწირვა ამოკვეთა cm, შვილებს რომ მსხვერპლად დაჰკლვიდენ (⌣ დაჰკლ. მსხვ. d), აქ ამოიკვეთა Rbd.

[3] სათაური: ოცსა A, მეოცე (BPRb: კ̃) მეფე ვაჩე, ძე (+ მეფის cm) რევისა, არშაკუნიანი BEPRTcdm)

[4] სათაური: ოცდაერთსა A, მეოცდაერთე (BPRb: კა, T: მეოცერთე) მეფე ბაკურ (T: + და), ძე (+ მე-ფის cm) ვაჩესი, არშაკუნიანი BEPRTcdm.

არშიაზე: ბ̃ მირდატ cm, მეორე მირდატ Rd.

მეოცდაორე მეფე. მირდატ. ძე ბაკურისი. არშაკუნიანი [1]

და შემდგომად ბაკურისა მეფობდა ძე ბაკურისი, მირდატ.

მეოცდასამე მეფე. ასფაგურ. ძე მირდატ მეფისა. არშაკუნიანი [2]

და შემდგომად მირდატისა მეფობდა ძე მისი ასფაგურ.

ამან ასფაგურ აღაშენა ციხე-ქალაქი უჯარმა.

ხოლო ალექსანდრეს მეფობითგან ესე ყოველნი მეფენი მეფობდეს ქართლს და
იყვნეს კერპთმსახურ. და ესე ასფაგურ იყო უკანასკნელი მეფე ფარნავაზიანთა ნათესა-
ვისა. და ამის-ზე მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე ანუშარვან სასანიანი, რომელმან მოსრნა
მეფენი აჲლალანიანნი, რომელი იცნობების არდაბირობით, ვითარცა წერილ არს
A 20 |ცხოვრებასა სპარსთასა.

ხოლო სომხითს მეფე იქმნა კოსარო. და ამან კოსარო სომეხთა მეფემან უწყო
ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა, და შეეწეოდა მას ასფაგურ, მეფე ქართველთა, და
M 171 ამან ასფაგურ განუხუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყვანნი|ს ოვსნი, ლეკნი და
ხაზარნი, და მივიდის კოსარო მეფისა თანა სომეხთასა ბრძოლად სპარსთა.

და პირველსავე შესლვასა სპარსეთად ეწყო ქასრე, მეფე სპარსთა, და აოტეს იგი და მოსრეს სპა მისი. და მიერითგან ვერღარა წინააღუდგა ამათ მეფე იგი სპარსთა, და განამრავლეს შესლვა სპარსეთად და ტყუენვა სპარსეთისა.

ხოლო დაესრულნეს მეფენი ქართლისანი ფარნავაზიანნი.

---

2 და შემდგომად — მირდატ] და შემდგომად ამისსა მოკუდა მეფე ბაკურ და მეფედ იქმნა მის წილ ძე მისი მირდატ. და დაჯდა მეფედ ესე მირდატ და დაიპყრა ყოველი ესე ქართლი, ვითარცა მამამან მისმან ბაკურ. და ესუა ძე და უწოდა სახელად ასფაგურ cm. 2 მიდრატ A. 4 მიდრატისა A, მირდატისსა M. 4 და შემდგომად—ასფაგურ] და დაჯდა მეფედ ძე მისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად ასფაგურ cm. 5 ამან M, ხოლო ამან cm, და ამან cet. 5 უჯარმო M. 6 ხოლო < A. 6 ქართლს < A. 7 კერპთმსახურნი cm. 7 აფსაგურ A, ასფაგორ EMPRd. 7 იყო + აფსაგურ A. 7-8 ნათესავისა ნათესავისა M. 8 და <A. 8 ამის ძე M, მის ზე m. 8 ქასერ M. 8 ანაშარვან AM, ანუშირვან cet. 8 სასნიანი M. 9 აჲლალან[იანნი] A, აჲალა-ნიანი M, აჲლალიანნი cet. 9 იცნობებების RT. 9 არდაბირობით M, არადაბირობით A, ადრაშირობით B, არდაშირობით cet. 9 ვითარცა < B. 11 ხოლო] მაშინ A. 11 კოსარო A, კასრო M, კოსოროს d, კოსა-როს cet. 11 და < A. 13 და ამან ასფაგურ] რომელმან B, და მან M, ამან A. 13 განახუნის A. 13 გამოიყუანნეს EMP, გამოიყუანის m. 13 და ლეკნი b. 14 კოსარო AMc, კოსრო m, კასრო M, კუსარუ cet. 14 მეფისა A, ნეფესა E, მეფესა cet. 14 სომეხთასა < Acm. 15 სპარსეთს m. 15 ეწყო რა M. 15 ქასრე < M. 15 მეფესა სპარსთასა A. 15 და < M (შდრ. ამის წინ «ეწყო რა»). 16 მისი + კასრო და ასფაგორ სპითა მათითა M. 15-16 იგი და მოსრეს სპა მისი და < A. 16 და (მიერ.) < b. 16 ვერღარა] ვერაოდეს A. 16 ამათ მეფე იგი სპარსთა < A. 17 სპარსეთს cm. 17 და ტყუენვა სპარსეთისა] წარტყუენვად A. 18 ხო-ლო + ამიერითგან cm. 18 ფარნავაზიანნი M, ფარნავაზიანნი და სომეხთ მეფის ძენი (T: ძენნი, B: + მეფენი არშაკუნიანნი) cet. 18 ხოლო — ფარნავაზიანნი < A.

---

[1] სათაური: ოცდაორსა A, მეოცდაორე (BPRb: კ̃ბ) მეფე (T: + მეორე) მირდატ, ძე ბაკურისი, არშა-კუნიანი BEPRTcdm.

[2] სათაური: ოცდასამსა A, მეოცდასამე (BPRb: კ̃გ) მეფე ასფაგურ, ძე მირდატისა, არშაკუნიანი BEPRTcdm.

თავი მეოთხე

შემოსლვა სპარსთა ქართლს და მეფობა მირიანისი, ქასრეს ძისა[1]

ვითარ იოტნეს სომეხთა და ქართველთა და ჩრდილოსა ნათესავთა მეფე სპარსთა,
და განამრავლნეს შესლვა სპარსეთს და ოჴრება სპარსეთისა; და ვერღარა ოდეს წინა-
აღუდგა მეფე სპარსთა. მაშინ მეფემან სპარსთამან, სავსემან მწუხარებითა, მოუწოდა
M 172 მთავართა სო|ფლებისათა პიტიახშთა და ერისთავთა სოფლებისათა, და ეყო განზრახვა.
A 21 და ემიებდა ღონებასა ბოროტისა მის მოწევნულისასა, | და აღუთქმიდა ნიჭსა დიდსა
და პატივსა, რომელმან უძლოს და უძიოს ღონე შურის-გებისა.

ხოლო კრებულსა მას შორის იყო წარჩინებული ერთი მთავარი, სახელით ანაკ,
ნათესავისაგან კოსაროს სომეხთა მეფისა. აღდგა იგი, წარმოდგა და თქუა: „ოტებულ
არს სპა ჩუენი კოსაროს სომეხთა მეფისაგან, აწყუედილ არიან მჴედარნი ჩუენნი, და
დასდებია შიში და ძრწოლა მათი სპარსთა ზედა, და განძლიერებულ არიან იგინი,
და ვერ მალ გჳც წინააღდგომად მათდა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, რათა მშჳდო-
ბითა და ვედრებითა და ხარკისა მიცემითა დავამშჳდოთ კოსარო მეფე“. ესე რომელ
თქუა ანაკ, არა გულითა თქუა, არამედ სიმრავლესა მას უფარვიდა გულისა მისისა
განზრახვასა. მიეახლა მეფესა და რქუა თჳსგან: „უწყოდე, რამეთუ არა ესე არს გან-
ზრახვა ჩემი, რომელ ვთქუ, არამედ ღირს მყავ მარტოდ ზრახვად შენ წინაშე, და
ვაუწყო მეფობასა შენსა გულისზრახვა ჩემი“. მაშინ წარჩინებულთა მათ იზრახეს
M 173 თ|ჳს-თჳსად წინაშე მეფისა და წარვიდეს. მაშინ ფარულად მოუწოდა | მეფემან ანაკს,
A 22

1 თავი მეოთხე AMm, ქ: თავი სხვა c (ჯერ ყოფილა „თავი პირველი“, მერე წაუშლია და ზედა არ-შიაზე წერს: „პირველი: ამ ფურცლის დაწყებაში ფიქრში ვიყავ, და ამ წითლურის შეშლისათვის ნუ მწყევთ უფალნო“), < cet. 2 ქართლისა შესულა სპარსთა Mm. 2 ქართლად c. 2 და < Ac. 2 ქასრეს ძისა Ac, < cet. 3 ხოლო ვითარ Mm. 3 აოტეს Tc. 3 და (ქართ.) <A. 3 ჩრდილოსა] ქართლოს Mm. 3 ნათესავი MTm. 4 აოჴრება m. 4 სპარსეთისა] მისი Mm. 4 ვერღარა] ვერა c. 4 ოდეს < b. 5 სპარსთა მეფე Mm. 5 სავსემან მწუხარებითა A, მწუხარებითა შეპყრობილმან cet. 5 მოუწოდა < m. 6 სოფლისათა A. 6 პიტი-ახშთა კონიექტ., პატიოსანთა m, პატ?თა c, < A, პატიახშთა cet. 6 ერისთავთა სოფლებისათა Mm, ერისთავთა cet. 7 ღონებასა m, ღონესა cet. 7 ბოროტსა მოწევნულსა A. 8 რომელ A. 8 უძლოს და უძიოს Mm, უძლოს Ac, უძიოს cet. 9 — ხოლო იყო კრებულსა მას შორის Mm. 9 ერთი Ac, < cet. 9 მთავარი < c. 10 კოსორის A, კასრო Mm, კოსორო c, კოსაროს cet. 10 აღდგა < c. 10 ოტებულა c. 11 კოსორ Av, კასრო Mm, კოსრო c, კოსაროს cet. 11 აღწყუწდილ B. 11 და < Mcm. 12 ზრწოლა M, — ძრწოლა და შიში c. 12 მათ Mm. 12 იგი c. 13 ვერ] ვერღარა c. 13 წინაალმდგომად Ac, წინააღდ-გომა cet. 13 მათი B. 13 განძრახვა m. 14 ვედრებისა A. 14 კოსორ A, კასრო Mm, კოსორო c, კოსა-რო cet. 14 რომელ AMm, რაჲ (რა) cet. 15 თქუ d. 15 ანკა Mm. 15-16 მისისასა განზრახვა Mm, 16 მიიახლა Mm. 16 რქუა] თქუა A. 16 თჳსგან Mm, თჳსაგან cet., < Ac. 16 უწყოდე] უწყოდეთ, უწყო-დეთ მეფეო c. 16 არა ესე უწყოდე რამეთუ ესე არს A, ვითარმედ არა ესე არს Mm, უწყოდე არა ესრეთ არს cet. 17 რომელ A, რომელი cet. 17 რომელ ვთქუ < c. 17 არამედ] ვითარმედ A. 17 მარტო c. 17 ჩემი — ზრახვად < Mm (ex hom). 17 შენს Mm, შენსა d. 17 ზრახვად შენ წინაშე A, შ. წინაშე ზრა-ხვად cet. 18 გაუწყო c, ვავუწყო A. 18 მეფობასა შენსა < c. 18 გულისა ჩემისა განზრახვა Mdm, გუ-ლისა განზრახვა ჩემი EPRTb, < c. 18 მაშინ] ხოლო B. 18 იზრახნეს m. 19 თჳს-თჳსად] თჳსად A. 19 მაშინ] და შემდგომად მისსალა Mm. 19 — მოუწოდა ფარულად Mm.

[1] ამას მოსდევს გადამწერის ანდერძი: ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეთა შინა სიგრძისა მისისათა ამინ M; ღმერთო მშვიდობაში მოაჴმარე გიორგის ამილახვარის შვილს მაჩაბელს m.

და რქუა მეფესა ანაკ: „მეფე, ცხოვნდი უკუნისამდე, მე გიძიო ღონე შურისგებისა
კოსაროს ზედა. წარვიდე მის თანა დედა-წულით ჩემითურთ, და მომენდობის იგი ნათე-
საობისათჳს, და სუემან შენმან მოავლინოს კეთილად, და მოვკლა მეფე იგი, და დავდვა
თავი ჩემი შენთჳს“.

C 43a ხთნდა | განზრახვა[1] ესე მეფესა. და მოკლეთა დღეთა წარმოვიდა ანაკ და ძმა
მისი დედა-წულითა მათითა რეცა განდგომად სპარსთა მეფისაგან. და მოვიდა საზ-
ღვართა სომხითისათა, ქალაქსა, რომელსა რქჳან ხილახილა, საზამთროთა ადგილთა
სომეხთა მეფეთასა. იხილა რა მეფემან კოსარო, დიდითა პატივითა შეიწყნარა, რამეთუ
ყოვლითავე სიმარჯჳთა მოსლვასა მისსა სარწმუნოდ აჩუენებდა; და ხედვიდა მეფე,
რამეთუ ყოვლითა სახლეულითა მისითა მისდა მოემართა, მაშინ მეფემან მისცა მას
M 174 პატივი, მეორედ მისსა საყდა|რსა აღიყვანა სიხარულით და განსუენებით. დაყვნეს რა
დღენი ზამთრისანი, და მოიწივნეს დღენი ზაფხულისა არისანი, და განდიდნეს მდინა-
A 23 რენი, წარმოვიდა მეფე მუნით და მოვიდა არატსა | ქალაქსა, და განმზადებულ იყო
კოსარო მეფე კუალად შესლვად სპარსეთს. მაშინ დღესა ერთსა განვიდა მეფე ნადირო-
ბად, და გაჰყვეს თანა ანაკ და ძმა მისი, და იპყრნეს მახჳლნი ლესულნი ფარულად
საწჳმარსა ქუეშე სტეოდსა; და ჰოვეს დრო და მოკლეს მეფე და ივლტოდეს. ხოლო
C 43b დევნა უყვეს მთავართა სომხითისათა, და მო|უსწრეს ვიეთმე ჯიდსა და რომელთამე
მოუსწრეს ფონსა, და იწყუდინეს იწროსა შინა; და ვერვინ წაუვიდეს, და მოკლნეს
იგინიცა. და მოსრნეს ყოველნი ნათესავნი მათნი, თჳნიერ დაშთეს ორნი შვილნი

1 თქუა b. 1 მეფესა] მეფემან Mm, < cet. 1 ანაკს b. 1 ცხოვნდი მეფეო Mcm, ცხონდი მეფე BP, ცხონდინ მეფე ERTd, ცხოვნდინ მ. b. 1 უკუნისამდე] უკუ R. 1 შურისგებისა < c. 2 კასროს Mm, კო-სოროს c, კოსორს A, კოსაროს cet. 2 წარვიდე Ac, ესრეთ რა (რათა m) წარვედ მე Mm, ესრეთ რათა წარვიდე მე cet. 2 მის თანა < A. 2 დედა-წულითურთ ჩემით Mm. 2 მე მამენდობის Mcm, მე მომენ-დობის cet. 3 — კეთილად მოავლინოს d. 3 და Ac, < cet. 3 მეფე < c. 5 მოკლეთა დღეთა] შემდგო-მად მცირედისა ჟამისა C. 5 ანკა Mm. 6 დედაწულითა მათითა A, დედა-წულითურთ cet. 6 განდგო-მად AC, განდგომილად cet. 6-7 საზღუართა სომხითისათა Mm, საზღვართა სომეხთასათა A, საზღვარსა სომხი-თისასა cet. 7 და ქალაქსა m. 7 რქჳან] სახელ ედების M, სახელდების m. 7 ხილახილა A, ხლიხილა C, ხალხაათა Mm, ხილხალა cet. 8 მეფისათა CMPm. 8 კოს. მეფემან B, მეფემან კ. cet. 8 კასორ M, კას-რო m, კოსორო A, კოსაროს cet. 8 შეიწყნარა იგი Mm. 9 ყოვლითა A. 9 მისლვასა A, მოსულარს m. 9 სარწმუნოდ აჩუენებდა AC, აჩუენებდა სარწმუნოდ cet. 10 რამეთუ < Mm. 10 ყოვლითა სახლეულითა მისითა B, ყოველთა სახლეულთა მისთა cet. 10 მისდა მოემართა] მისა მიმართ M, მის მიმართ m, მიე-მართა A. 10-11 მეფემან მისცა პატივი A, მისცა მეფემან პატივი Mm, მისცა მას პატივი მეფემან C, მისცა მას მეფემან პატივი cet. 11 მეორედ CMm, მეორე დიდი A, მეორედად cet. 11 საყდართა A. 11 და იყუნეს რა Mm, და დაყვეს მუნ C, და დაყვნეს cet (A-ში ხარვეზია). 12 და მოიწივნეს AMm, და მოიწი-ნეს C, და ვ˝ა მოიწივნეს b, მოიწივნეს cet. 12 ზაფხულისა არსისანი Mm, ზაფხულისანი A. 13 წარმო-ვიდა A, წარვიდა cet. 13 მუნით < A, მუნით მეფე Mm. 13 მივიდა C. 13 არატსა AC, არარატისასა m, არარატსა cet. 14 კასროს Mm, კოსაროს C, კოსორ A, კოსარო cet. 14 კუალად შესლვად სპარსეთად C, და შევიდა სპარსეთად Mm. 14 მაშინ < C. 14 მეფე < C. 15 და განიყუეს (განიყუანეს m) ანკა Mm. 15 იპყრეს Mm. 16 საწჳმრსა M. 16 ქუეშე] შინა A, 16 სტეოდეს Mdm, < A, სტევედსა (ინგორ.) 16 დრო A, ჟამი Mm, დარი cet. 16 და მოკლეს ACMm, მოკლეს cet. 16 ხოლო < E. 17 და < A. 17 მიუსწრეს A. 17 ჯიდსა A, ჯიდსა ზედა cet. 17 და < Rbd. 17 რათამე Mm (← რ˝თამე). 18 ფონსა + ზედა BMPm. 18 იწყუდინეს A, აწყუიდნეს C, ასწყვიდეს E, მოსრნეს Mm, ასწყჳდნეს cet. 18 იწყოს მას შინა Mm, (ალბათ დამახინჯებულია: იწ[რ]ოს[ა] მას შინა). 18 და ვერვინ წაუვიდა A, ვერღარა წაუვიდეს C, და ვერღარა (ვერღა P) წარვიდეს cet. 18 და A, <cet. 19 იგინიცა A, იგინი cet., მოკლნეს იგინიცა < Mm. 19 მოსრნეს] მოსწყუიდნეს C, მოსრეს ყოველი ნათესავი მათი PRbd. 18-19 იწროსა -- დაშთეს] იწყოს მას

[1] აქედან იწყება ჭალაშვილისეული ნუსხის ძველი ნაწილი (C).

მათნი, რომელნიცა აღიხუნეს მამამძუძეთა მათთა: ერთი შეივლტოდა საზღვართა
საბერძნეთისათა და მეორე საზღვართა სპარსეთისათა.

ვითარცა ესმა ამბავი ესე სპარსთა მეფესა ქასრეს სასანიანსა, აღივსო სიხარუ-
M 175 ლითა და წარმოემართა ყოვლ|ითა ძალითა მისითა; მოვიდა პირველად სომხითს და
დაიპყრა სომხითი, მოსრა და ტყუე ყო ყოველი ნათესავი სომეხთა მეფისა. ხოლო
ერთი ძე კოსარო მეფისა, მცირე ყრმა, შეივლტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, და
მუნ იზარდებოდა, რომელსა ერქუა თრდატ. მაშინ ვითარცა დაიპყრა სომხითი სპარსთა
A 24 მეფემან და შემოვიდა ქართლად, წარვიდა ასფაგურ ქა|რთველთა მეფე ოვსეთს, რა-
თამცა მოიმატნა სპანი ოვსეთით და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი. ხოლო რაჟამს შევიდა
ასფაგურ ოვსეთს, ეწია სიკუდილი და მოკუდა მუნ.

ამას ასფაგურს არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი. მაშინ შეკრბეს ყოველნი ერის-
C 44a თავნი ქართლისანი მცხეთას ქალაქსა სპასპეტისა თა|ნა, რომელსა ერქუა მაეჟან. ზრახვა
ყვეს ერთბამად სავსეთა მწუხარებითა და თქუეს: „არა გაუფლოთ გულთა ჩუენთა მწუ-
ხარება, რათა არა მიგუეღოს გონიერება, გარნა ვიძიოთ ღონე ჭირთა და განსაცდელთა
M 176 ჩუენ|თათჳს“. მაშინ თქუა მაეჟან სპასპეტმან: „უკუეთუმცა იყო ჩუენ თანა ძალი ეზომი,
ჩუენმცა მესამედთა სპარსთა შევესწორებოდეთ, დამცავსხენით თავნი ჩუენნი სიკუდილად
და წინაალუდეგით მათ. და თუმცა დარჩომილ იყო მკჳდრი მეფისა ჩუენისა ანუ ნათე-
სავი მეფეთა ჩუენთა, რომელიმცა ღირს იყო მეფობასა, დავდეგითმცა ციხე-ქალაქთა
შინა, დავსხენითმცა თავნი ჩუენნი სიკუდილად და ვჭამეთმცა ჴორცი კაცისა, ვითარცა
პირველ მამათა ჩუენთა. არამედ მოწევნადსა ჟამსა ესრეთ მოუვლენია, რამეთუ მოიკლა
A 25 სპარსთაგან დიდი იგი მეფე სომხითისა, წაღებულ | არს სომხითი, რომელსა ეკიდა

შინა ყოვლით ნათესავით მისითურთ და ვერღარა წარვიდეს თჳნიერ მათისა რომელ დაშთეს Mm.

1 რომელნიცა აღიხუნეს B, და განარინეს Mm, აიხუნეს PRTbd, < E, აღიხუნეს cet. 1 მათთა] მათ d. 2 საბერძნეთისა საზღვართა C. 2 და < A. 1-2 მამამძუძეთა მათთა. რამეთუ წარიყუანა ერთმან საბერძნეთს (საბერძნეთსა m), ხოლო მეორემან ს. სპ. Mm. 3 და ვითარცა Mm. 3 ამბავი ესე Mm, < cet. 3 სასნაინსა C, სასნესა Mm. 3-4 აღივსო სიხარულითა < A. 4 წარმოემართნეს Mm. 4 და მოვიდა Mm. 4 სომხეთს Mm. 4 და < A. 5 მეფეთა CMm. 6 კასრო Mm, კოსარო C, კოსორ A, კოსაროჲს R, კოსაროს cet. 6 ყრმა მცირედ Mm. 6-7 და მუნ—თრდატ] სახელით თრდატ მეფე და იზრდებოდა მუნ Mm. 7 იზრდებოდა CMm. 7-8 დაიპყრა სპარსეთი სომეხთა მეფემან A, დ. სპარსთა მეფემან სომხითი C. 8 და შემოვიდა ქართლად <AC. 8 მეფე ქართველთა P. 9 ოვსეთით სპანი Mbm. 9 გაამაგრნა AC, განამაგრა Em. 9 ხოლო < AC. 10 ასფაგორ Mm, < cet. 10 ოვსეთად A. 10 ეწივა d. 10 მოკუდა მუნ ACMm, მუნ აღესრულა B, მუნ მოკუდა cet. 11 და არა ესუა ამას ასფაგურს Mm. 11 შეკრბეს E. 11-12 ერისთავნი ყოველნი Mm. 12 ⌒ ქართლისა ერისთავნი C. 12 ქალაქსა შინა Mm. 12 რომელსა ეწოდა (ეწოდებოდა m) სახელად Mm. 12 მაეჟან AC, მარჟან MRTbm, ამიჟან BP, მიაჟან d, მაიზან m (შესწორებ.). 13 ერთბამად A, < cet. 13 სავსეთა < d. 13 თქჳს Mm. 13 ვაუფლოთ A. 13 გულთა ჩუენთა A, გულთა შინა ჩუენთა Mm, გულთა ჩუენთა ზედა cet. 14 მოგუეღოს + ჩუენ C, მიგუიღოს A. 14 გონიერობა A, გონიერება CMm, გონება cet. 15 მაეჟან AC, მაიზან Mm, მაიჟან cet. 15 უკუეთუმცა CRMm, უკეთუსემცა E. 15 ჩუენ თანა < A. 15 ძალი ჩუენ თანა C. 15 ეზომი CMm, ესეოდენი A, ესეზომი cet. 16 ჩუენცა A, რომელსა ჩუენმცა Mm, ჩუენმცა cet. 16 მესამედთა AC, მეასედთა cet. 16 ⌒ სპ. მესამ. A. 16 შევესწორებოდეთ Mm, შევსცუდებოდით C, შევესწორებოდით cet. 16 დავმცავსხენით A, დამცავსხენით PRTbd, დამცავისხენით Mm, დამცავსცენით B, და მიმცავსცენით C. 17 წინაალუდგებით Mm. 17 დარჩომილ < A. 17 მეფისა AC, მეფობისა cet. 17 ანუმცა Mm. 18 რომელ A. 18 მეფობისა Mdm. 18 დავდეგითცა A, დავდგებითმცა C, დავდგითმცა M, დავადგიმცა m. 19 დავსხენითმცა AC, და დამცავისხენით M, და დამცავიხსენით m, და დამცავსხენით EPRbd, და დამცავსცენით cet. 19 ჩუენნი < A. 19 და < A. 19 ვჭამეთცა m. 20 პირველად A. 20 მოწევნადსა ჟამსა C, მოწევნადსა A, ჟამთა მოწევნისა Mm, ჟამთა მოწევნადსა cet. 20 ესრეთ < C. 20 მოუვლინე Mm, 20 რამეთუ <AC. 20-21 ⌒ სპარსთაგან მოიკლა Mm. 21 სომხითს C. 21 და წაღებულ CMm,

სამეფო ჩუენი, და აღუღია პირი მისი სპარსთა მეფესა მთანთქმად ყოვლისა ქუეყანისა.
არავინ არს ჩუენ თანა წინააღმდგომი მისი და დარჩომილ ვართ ჩუენ ობლად, ვითარცა
C 44b M 177 ცხოვარნი უმწყემსონი. აწ ესე არს განზრ|ახვა ჩემი, რათა მივაგოთ წინა | მეფესა
სპარსთასა მორჩილება და ვითხოვოთ მისგან წყალობა და ვითხოვოთ მისგან ძე მისი
მეფედ ჩუენდა, და ვევედრნეთ, რათა შერთოს ცოლად ძესა მისსა ასული მეფისა ჩუენისა
ასფაგურისი. ვაუწყოთ ქალისა მის ნათესაობა ქართლოსიანთა და ნებროთიანთა და
დიდებულთა არშაკუნიანთა და მეფეთა ჩუენთა ფარნავაზიანთა, და ვითხოვოთ მისგან
დამჭირვა სჯულსა ზედა მამათა ჩუენთასა, და ვითხოვოთ ჩუენ თანა არა აღრევა სპარსთა
და წარჩინებულად პყრობა ჩუენი. ნუ უკუე შეიწყნაროს ვედრება ესე ჩუენი, და ყოს
ესე ყოველი ჩუენ ზედა და უკეთუ სჯულსა მამათა ჩუენთასა მიგჳდებდეს, და ჩუენ ზედა
სპარსთა წარჩინებულ პყოფდეს, და ნათესავსა მეფეთა ჩუენთასა მოსწყუედდეს, მაშინ
სიკუდილი უმჯობეს არს თავთა ჩუენთათჳს ვიდრე მონახვასა ესევითარისასა. დავსხნეთ
A 26 თავნი ჩუენნი ცი|ხეთა და ქალაქთა შინა და მოვსწყდეთ ყოველნი“.

მაშინ დაემოწმნეს ყოველნი ერისთავნი ზრახვასა მაეჟან სპასპეტისასა, და წარგზავნეს
M 178 მოციქული წინაშე სპარსთა მეფისა, და მოაჴსენეს | ესე ყოველი, რომელი განეზრახა.
C 45a ხოლო გამოიკითხა სპარსთა მეფემან პირველად ქალაქისა | მცხეთისა, და უთხრეს
სივრცე და სიმაგრე მისი და მახლობელობა ხაზართა და ოვსთა. და კუალად გამო-
იკითხა გუარნათესაობა ასფაგურის ასულისა, და უთხრეს ნათესაობა ნებროთიანთა
და არშაკუნიანთა და ფარნავაზიანთა. კეთილად სთნდა სპარსთა მეფესა, და შეიწყნარა
ვედრება ქართველთა. რამეთუ თჳთცა უკუეთესად გამოარჩია მცხეთას დასუმა ძისა მისისა

1 სამეუფო A. 1 მისი A, < C, თჳსი cet. 1 მეფეთა A. 1 პირი მეფისა შთანთქმად სპარსთა ყოვლისა Mm. 1 ქუეყანისა + ჩუენისა B. 2 და არავინ Mm. 2 ჩუენ თანა < A. 2 დარჩომილ ვართ ჩუენ AC, დარჩომილ არს ერი ჩუენი Mm, დარჩომილა ერი ჩუენი cet. 3 უმწყსონი Mm. 3 ჩემი AC, ჩუენი cet. 3 მ[ი]'ვ'აგ[--] A, მივეგებოთ Cd, მივაგებოთ BEPRTb, მივეგებოდეთ Mm. 3 წინაშე d. 3 მეფეთა A. 3-4 სპარსთა მეფესა C, მეფესა ჩუენსა Mm. 4 მორჩილება] და დავემორჩილნეთ d, < C; მორჩილება -- ჩუენდა < Mm (ex hom.): მეფესა ჩ უ ე ნ ს ა [მორჩილება — ჩ უ ე ნ დ ა]). 4 წყალობა და ვითხოვოთ მისგან CPR, < T, წყალობა A, წყალობა და d, წყალობაჲ რათა მოგუცეს (ძე თჳსი) B. 5 ⌒ ძესა მისსა ცოლად A. 5-6 მეფისა ჩუენისა ასფაგუ/ო/რისი AC, ასფაგორ მეფისა ჩუენისა Mm, ასფაგურისი მეფისა ჩუენისა cet. 6 და ვაუწყოთ Mm, და ვაუწყოთ მას C. 6 ქალისა მის AMm, < C, ქალისა ამის cet. 6 ქართლოსიანთა და C, < cet. 7 დიდებულთა] ადგილთა Mm, დიდებულობით C. 7 არბაკუნიანთა CMm. 7 და მეფეთა ჩუენთა ფარნავაზ ი ა ნ თ ა < A (ex hom.). 8 დამჭირველობა Mm. 8 სჯულისა ACd (C-ში ი მერე წაუფხეკიათ). 8 ვითხოვოთ < BMm. 8 ჩუენ თანა არა აღრევა AC, არა აღრევა ჩუენ თანა (Mm: ჩუენთა ⟵ ჩუენ თ"ა) cet. 9 და ნუ Mm. 9 ესე < A. 10 და უკეთუ] ხოლო უკეთუ Mm. 11 სპარსთა < C. 11 ნათესავთა Mm. 11 აღმოსწყუედეს Mm, ამოსწყუედდეს C. 11 მაშინ AC, < cet. 12 ვიდრე] A-ში ეს ადგილი დაზიანებულია. 12 მონახვასა ესე ვითარისასა AC, მონახვა ესე ვითარისა(ჲ) PRTbd, მოწევნა ამისი ჩუენ ზედა Mm. 12 დავსხნეთ] არამედ ვიხსნეთ (ვიხსნეთ m) Mm. 12-13 თჳს ვიდრე .... ჩუენნი <b (ex hom.). 13 ციხე-ქალაქთა C. 13 შინა ACMm, < cet. 13 მოვსწყდეთა A. 14 დაემოწმნეს] ეწამნეს A, სთნდა Mm, (C-ში „დაემოწმნეს“ უფრო მკრთალი მელნითაა). 14 მაეჟან ACRd, მაიჟან cet. 14 მაეჟანისსა A. 14 მაშინ — სპასპეტისასა] მაშინ სთნდა განზრახვა ესე მაიჟან სპასპეტისა ერისთავთა მათ Mm. 14 სპაჲსპეტისასა PR. 15 მოციქულნი E. 15 ⌒ ყოველი ესე b. 15 რომელ AC, <b. 15 განზრახა C. 16 მოიკითხა C. 16 ქალაქი C. 17 სიმაგრე AC, სიგრძე cet. 17 და (მახლ.) < Mm. 18 გუარნათესაობა Mm, გუარი cet. 18 ასფაგურისა A. 18 უთხრეს] აუწყეს m, უწყეს M. 19 არბაკონიანთა CMm. 19 და < A. 19 კეთილად] რომელი ესე კუალად Mm. 19 ⌒ მეფესა სპარსთასა ERbd. 20 ვედრება იგი Mm. 20 რამეთუ ACMbdm, და BPR. 20 უკეთესად AC, უმჯობესი და უკეთესად Mm, უკუე cet. 20 გამოერჩია Mm, გამოარჩივა d. 20 მცხეთას] და მას ჟამსა A. 20 მისისა AMm, თჳსისა cet

მეფედ. რამეთუ ყოველთა ქალაქთა სომხითისა და ქართლისათა, რანისა და მის კერ-
ძოთა, ყოვლისა უფროსად და უმაგრესად გამოარჩია და მახლობელად ჩრდილოთა
მტერთა, რათა ჰბრძოდის მათ მუნით და იპყრობდეს ყოველთა კავკასიანთა. აღუსრულა
ყოველი იგი სათხოველი ქართველთა, და მისცა ყოველსა ზედა ფიცი და აღთქმა. და
M 179 მოვიდა მცხეთას და მიეგება მაქან სპასპეტი და ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი.
მაშინ მოიყვანეს ასული ასფაგურ მეფისა სამშჳლდით, რომელსა ერქუა აბეშურა, და
A 27 შერთო | იგი სპარსთა მეფემან ძესა თჳსსა, რომელი მუნ თანა ჰყვა შჳდისა წლისა,
ნაშობი მკევლისა, რომელსა ერქუა სპარსულად მიჰრან, ხოლო ქართულად მირიან.
C 45b ესე | მირიან იგი არს, რომელმან ჟამსა სიბერისა მისისასა იცნა ღმერთი დამბადე-
ბელი, და შეიწყნარა სახარება მოციქულთა წმიდისა ნინოს მიერ, და იქმნა აღმსარე-
ბელ წმიდისა სამებისა და თაყუანისმცემელ ჯუარისა პატიოსნისა [1].

[თავი მეხუთე]

მეოცდაოთხე მეფე მირიან, ძე სპარსთა მეფისა, ხოსროიანი [2]

აწ ვაჴსენოთ ცხოვრება მირიანისი, ძისა ქასრე არდაშირისი სასანიანისა [3].

ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა, და შეჰრთო ძესა მისსა
მირიანს ასული ქართველთა მეფისა და მისცა ქართველთა მეფედ ძე მისი და დასუა
მცხეთას. და მისცა ქართლი, სომხითი, რანი, მოვაკანი და ჰერეთი. და იყო მირიან
მაშინ წლისა შჳდისა. და თანა ჰყვა ქასრე მეფესა დედა მირიანისი და არა დაუტევა
M 180 იგი მი|რიანის თანა, რამეთუ უყუარდა დედა იგი მირიანისი ვითარცა თავი თჳსი,
არამედ დაუტევა მამამძუძედ და განმგებელად წარჩინებული ერთი, რომელსა ერქუა

1 სომხითისა] სპარსეთისა A, სომხითისათა Mm. 1 და < A. ქართლისათა C, ქართლისა cet. 1 რანისა C, და არანისა M, და რანისა cet. 1 და < A. 1-2 კერძოთა A, კერძოსა CMm, კერძოჲსა b, კერძუისა T, კერძისა cet. 2 ყოვლისა AMm, ყუალასა C, < cet. 2 უმაგრესად ACMm, უმაგრეს cet. 2 გამოარჩევა d. 2 და < A. 2 მახლობელ E 3 ჰბრძოდის CEMPRdm, ბრძოდეს cet. 3 მათ < Mm. 3 კავკასიათა MRTbdm, კავკასიანთა ABCP. 3 აღასრულა AC, აღესრულა d. 4 იგი < AMm. 5 მივიდა მცხეთასა C. 5 მაექან AC, მააქან d, მაჲქანა PR, მაიქანა b, მაიქან cet. 6 სამშჳლდით AC, < cet. 6 რომელსა ერქუა] სახელით Mm, < A. 6 აბებორა Mm, აბებურა C (A-ში ხარვეზია). 7 იგი ACMm < cet. 7 ძესა თჳსსა სპარსთა მეფე-მან Mm. 7 რომელი იგი მაშინ თანა ჰყუა Mm, რომელ ჰყვა მუნით A, რომელი თანა ჰყვა C. 7 — წლისა შვიდისა Mm. 8 მკევალისა A, მკევლისაგან თჳსისა Mm, 8 ერქუა] სახელდებოდა M, სახელდებოდა m. 8 მირიჰან Mm, მირან A, მიჰრან cet. 8 ხოლო C, < Mm, და cet. 9 მისისასა] თჳსისასა B. 10 და AMm, < cet. 10 ნინას d. 10 და Mm, < cet. 11 წმიდისა A, < cet. 12 თავი მეხუთე < codd., ჯავახ. გვ. 171. 14 ხოლო აწ Mm. 14 მირიანის A. 14 არდაშირისა A, არდაშერისა C. 14 სასანიანისა AC, < Mm, სასანელისა cet. 15 და ვითარცა Mm. 15 ქასრე < d. 15 და ACMm, < cet. 16 მირიანსA Mm, < C, მიჰრიანს cet. 16 და ARb, < cet. 16 ქართველთა C, < cet. 16 მეფობა b, < A. 16 ძე მისი C, < cet. 16 დასუა მეფედ A. 17 და < B. 17 და სომხითი C, და მისცა ქართლი, სომხითი < Mm. 17 და მოვაკანი CMm. 17 და ჰერეთი] < C, ერეთი A, რეთი Mm, Ⴡერეთი d, ჰერეთი cet. 18 მაშინ < AC. 18 შჳდისა წლისა b. 18 ჰყვა + მაშინ Mm. 18 ქასრე C, < cet. 18 მეფესა ACMm, < cet. 19 მირიანს A. 19 რამეთუ] რომელი C. 19 ფრიად უყუარდა Mm. 19 დედა იგი მირიანისი Mm, იგი BC, დედა მირია-ნისი cet. 20 დაუტევა] დააყენა C.

[1] ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტშია შეტანილი): ღმერთო აცხოვნე ამისი მწ˝ლი (= მწერალი) Mm.

[2] სათაური: მეოცდაოთხე (ოცდამეოთხე B) მეფე მირიან, ძე სპარსთა მეფისა, ხოსროიანი codd. გარდა ACMm.

[3] ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში): დედოფალს მარიამს შეუნდოს ღმერთმან დღეგრძელობითა ამინ M, გიორგი მაჩაბელს ღმერთო მიეც შეწევნა შენი წერისათჳს თვისისა m.

სახელად მირვანოზ. და დაუტევა ორმოცი ათასი მჴედარი სპარსი რჩეული, და არა
A 28 დასხნა ქართლისა საზღვართა სპარსნი იგი | ფიცისა მისთჳს, რომელ ფიცებულ იყო
ქართველთად, არამედ დასხნა ჰერეთს და მოვაკანს და სომხითს. ხოლო უბრძანა მირვა-
C 46a ნოზს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეული შჳდი ათასი მჴედარი | ყოვლადვე ქალაქსა
შინა იპყრას მცველად მისა მისისა. და ესრეთ დაეზავა ქართველთა, რათა კარნი და
ციხენი და ქალაქნი ყოველნი იპყრნეს ლაშქრითა სპარსითა: და სხუა სიმრავლე
სპარსთა არა იყოს ქუეყანასა შინა ქართლისასა თანააღრეულად; „და იყოს შვილი ჩემი
ორსავე სჯულსა ზედა: მამათა ჩუენთა ცეცხლის-მსახურებასა და თქუენთა კერპთასა“,
რამეთუ პირველვე ამას ზედა მოეცა ფიცი.

და წარვიდა მეფე და წარიხუნა ყოველნი კევნი კავკასიანთანი და დასხნა ყოველ-
გან მთავარნი, და უბრძანა მათ ყოველთა, რათა იყვნენ მორჩილ მისა მისისა მირია-
M 181 ნისსა, და უბ|რძანა მირიანს, ძესა თჳსსა, და მამამძუძესა მისსა მირვანოზს, რათა
ჰბრძოდიან ხაზართა, და წარვიდა მეფე სპარსეთად.

ხოლო ამან მირვანოზ ჰმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს
ყოველთასა მოამტკიცნა ზღუდენი ნეკრესისა ქალაქისანი. და აღიზარდა მირიან მსახუ-
რებასა მას შინა შჳდთა მათ კერპთასა და ცეცხლისასა. ხოლო შეიყუარნა ქართველნი,
A 29 და დაივიწყა ენა სპარსული და ისწავა ენა ქართული. და ჰმატა შემკობა | კერპთა და
C 46b ბომონთა, კეთილად იპყ|რნა ქურუმნი, კერპთანი, და ყოველთა მეფეთა ქართლისათა
უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა მას კერპთასა, და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი.
ხოლო ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისათჳს ქმნა, და კეთილად იპყრნა ქართველნი
ნიჭითა და ყოვლითა დიდებითა. და შეიყუარეს იგი ყოველთა ქართველთა უმეტეს
ყოველთა მეფეთასა. და მეფობდა ესრეთ მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხითს,
რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრს.

1 სახელად C, სახელით Mm, < cet. 1 მირავანოზ M, მირვანოს m, მარვანოზ A. 1 ორმეოცი Mm. 1 სპ. რჩული d. 2 საზღუარსა Mm. 2 რომელი C. 2 ფუცებულ B. 3 ქართველად A, ქართველთადა Cd, რომელ ფუცა ქართუელთა Mm. 3 დახსნა m. 3 ჰქარეთს A, Ⴡერეთს m, ერეთს M. 3 ხოლო] და A. 4 მათგან Mm. 4 რჩული d. 4 რჩეული შჳდი ათასი მჴ. ACMm, შჳდი ათასი მჴედარი რჩეული E, შჳდი ათასი რჩეული მჴ. cet. 4 ყოველივე b, < A, ყოვლადვე cet. 5 შიგან C. 5 იპყრას AC, იპყრნა Mm, იპყრან cet. 5 რათა] და AC. 5-6 და ციხენი] ციხენი C. 6 იპყრნის C. 6 და] ხოლო A, რამეთუ C. 7 იყო ACE. 7 ქართლისასა < AC. 7 თანააღრეულად A, აღრეულად cet. 7 იყო C. 7 შვილი AC, შვილი ესე cet. 8 მამათა ჩუენთა] მამათასა და A, < C. 8 კერპთა C. 9 პირველ AMm, პირველად E. 9 ამაზედა A, ამას ზედა CMm, ამასცა ზედა cet. 10 მეფე AMm, მეფე ქასრე BP, ქასრე მეფე cet. 10 და < R. 10 წარიხუნა ყოველნი C, ყოველნი წარიხუნა A, აღიხუნა და დაიმორჩილნა ყოველნი Mm, წარუხუნა და დაიმ. ყოვ. cet. 10-11 და დასხნა ყოველგან მთავარნი < Mm. 10 კავკასიათანი M. 11 — ყოელთა მათ C. 11-12 მირვანისსა CMm. 12 მირიანს ძესა თჳსსა და < A, ძესა თჳსსა < C. 12 მირვანოზს მამა მძუძესა მირიანისსა Mm. 13 ჰბრძოდენ M, ჰბრძოდეს m. 13 წარვიდა მეფე AC, წარვიდა თჳთ (თჳს m) სპარსე-თად (სპარსეთადვე Mm) cet. 14 მირვ. + მამა მძუძესა (! მძუძემან) მირიანისმან Mm. 15 ყოველთასა ACMm, ყოველთა cet. 15 ნეკრეს ქალაქსა A, ქალაქისა ნეკრესისნი Mm, ნეკრესისა (ნეკრისა C) ქალაქისანი cet. 15 და Mm, < cet. 15-16 მსახურებასა შინა ABC, მსახურებასა მას შინა Mm, მსახურებასა cet. 16 ცეც-ხლისა Mm. 16 ხოლო] და ACP. 17 და] ხოლო B. 17 ენა < C. 17 ისწავა ACMm, დაისწავლა cet. 18 კეთილად] კუალად Mm. 18 დაიპყრნა Mm. 19 — აღასრულებდა უმეტეს ERd. 19 მათ MRd, < ACm, მას cet. 20 ხოლო Mm, < cet. 20 ქმნა სათნოებისათჳს ქართველთასა Mm. 20 და Mm, < cet. 20 კეთილად] კუალად Mm. 20 დაიპყრნა Mm. 21 ყოვლითა ACMm, ყოვლითავე cet. 21 დიდებითა] ვედრებითა Mm. 22 ყოელთა ქ ა რ თ ლ ი ს ა მეფეთასა C. 22 ესრეთ] იგი Mm, < AC. 22 მცხეთით გაღმართ AC, მცხეთითგან აღმართ Mm, მცხეთითგან cet. 23 ეგრს A, ეგრის CMPm, ეგრისს cet.

M 182 ხოლო იქმნა რა მირიან[1] თხუთმეტისა წლისა, მოუკუდა | ცოლი, ასული ქარ-
თველთა მეფისა, და ამას ზედა დაესრულა ქართლს შინა მეფობა და დედოფლობა
ფარნავაზიანთა მეფეთა. მაშინ შეწუხდეს ყოველნი ქართველნი სიკუდილსა ზედა დედო-
ფლისა მათისასა, არამედ დაადგრეს ერთგულებასა ზედა მირიანისსა, რამეთუ არღარა
ვინ იყო ყოვლადვე ნათესავი ფარნავაზიანთა, რომელიმცა ღირს იყო მეფობასა ქართ-
ველთასა. და ესრეთ შეიტკბეს ამის მიზეზისათჳს მეფობა მირიანისი.

ხოლო მირიან მეფემან ჰმატა კეთილსა ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი
C 47a საბერძნეთით, პონტოით, ასული ოლიღოტოსისი, სა|ხელით ნანა. და იწყო ბრძოლად
A 30 ხაზართა, და მარადი|ს ჰბრძოდის: ოდესმე გაადგიან მირიანს ლეკნი და მათ გამოი-
ყვანიან რა ხაზარნი თანაშემწედ მათდა, მიეგების მათ წინა მირიან ჰერეთს ანუ
მოვაკანს და მუნ ეწყჳს მათ; და ოდესმე დურძუკთა და დიდოთა მოირთნიან და გამო-
M 183 იყვანიან ხაზარნი, მაშინ ეწყჳს და ვეროდეს სძლეს ხაზართა, და | ყოვლადვე მირიან
სძლის. და ესრეთ მრავალგზის გარდაიკადა წყობა ხაზართა.

და უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის დარუბანდს. რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და
მოადგიან დარუბანდს, რათამცა წარიღეს და განაღეს კარი ფართო, და მუნით იწყეს
გასლვად სპარსთა ზედა. ხოლო ოდეს მოვიდიან ხაზარნი დარუბანდს, მაშინ წარვიდის
მირიან შუელად დარუბანდისა: ოდესმე უომრად მიჰრიდიან ხაზართა მათ მირიანს, და
ოდესმე ბრძოლითა აოტნის.

---

1 ხოლო იქმნა რაა Mm, და ვითარ იქმნა A, ვითარ იქმნა cet. 1 თხუთმეტისა AC, ათხუთმეტისა cet. 1 წლისა ათხუთმეტისა M. 2 მაზედა C. 2 დაესრულა] ამოსწყდა A, მოსწყდა C. 2 ქართლს შინა < Mm. 3 მეფობა და დედოფლობა ქართლს შინა A. 3 მაშინ C, და დიდად Mm, <cet. 3 შეწუხდეს] მწუხარე იქმნეს Mm. 3 ყოველნივე Mm. 3-4 სიკუდილსა დედოფლისათჳს Mm. 4 მათისა MPbm, თ̃სისასა B. 4 დადგრეს CPb. 4 ერთგულობასა C, ერთობასა A. 4-5 რამეთუ არღარა ვინ Mm, არცა ძალ ედვა და (<A) არცაღავინ (არცა A, არღარავინ B) cet. 5 ყოვლადვე Mm, <cet. 5 ნათესავი ფარნავაზიანთა Mm, ფარნ. ნათესავი cet. 5 რათამცა Mm, რომელ A, რომელიმცა cet. 5 ღირს იყო AC, ღირს ქმნილ იყო cet. 5-6 მეფობასა ქართუელთასა] მეფედ AC. 6 ესრეთ] ეჰა C, < A. 6 შეიტკბეს ამის მიზეზისათჳს] შეიკრიბა სამის მიზეზისათჳს Mm, < AC (სადაც ამის მაგიერ არის: მეფობდაცა A, მებოდაცა C). 7 ხოლო + ამან A. 7 მატა A, ჰმატა C, უფროსადღა (უფროსღა) ჰმატა Mm, უმეტეს ჰმატა cet. 7 კეთილსა ქართუელთასა] კეთილის ყოფა საქართველოსა Mm. 8 საბერძნეთითა M, საბერძნეთითთა m. 8 პონტოით C, პონტოთ AMm, პონტოჲთ cet. 8 ოლიღოტოსისი AMm, უჰლატოსისი C, ულიოტორისი cet. + v. 8 და A, <cet. 9 და ჰბრძოდა იგი მარადის Mm. 9 ხოლო ოდესმე განდგომილ იქმნიან მირიანისგან Mm. 9 გაადგიან T, განუდგიან B. 10 რაა Mm, < cet. 10 თან. მათდა Mm, < cet. 10 მათ წ. მირიან Mm, <cet. 10-11 ერეთი ანუ მოვკან A. 11 და < C. 11 მათ და Mm, < cet. 11-12 ოდ. დურზუკთა და დიდოთა მოირთნიან და გამოიყუანიან ხაზარნი Mm, ოდ. გაადგიან მირიანს გამოიყვანიან დურწუკთა და დიდოთა A, ოდესმე გამოიყვანიან დურძუკთა და დიდოთა cet. 12 მაშინ ეწყჳს და ვეროდეს] და მაშინ ეწყვის, ვერაოდეს A, და ეწყჳს რა Mm. 12 ვეროდეს (-ოდესმე B) სძლეს ხაზართა < Mm. 12 და] არამედ B, < Mm. 12-13 ყოვლადვე სძლის მირიანს (+ ხაზართა Mm) Mdm. 13 სძლიის C. 13 წყობა] ბრძოლა B, წყალობა Mm. 14 მოვიდიან] მუნ მოვიდიან C (A-ში აკლია მთელი წინადადება). 14-16 რამეთუ — დარუბანდს < A ex homoiotel. 15 დარუბანდს Mm, დარუბანდსა cet. 15 წარიღეს] წარვლეს Mm. 15 და მ უ ნ განაღეს A. 15 მუნით იწყეს AC, მუნით იწყესმცა Mm, მუნითმცა იწყეს cet. 16 გასულად A, გასულა CT, განსლვა Mm, გასლუა cet. 16 მივიდიან MTdm. 16 მაშინ < AC. 17 წარვიდის მირიან შუელად] წარვიდის და შეეწივის მირიან Mm. 17 და ოდესმე AC, და ოდეს Mm, ოდესმე cet. 17 უომრად AB, ომად C, უჰომროდ cet. (M-ში შერყვნილია: მიიღო მირდატ ← [ოდეს] მირიან). 17 მათ მირიანს Mm, < cet. 18 ბრძოლად დაატანის C. 18 აოტის] აოტიან M.

---

[1] M (არშიაზე ვახტანგის ხელით): აქ ეძიოს მირიანის ამაგი და ხადამდის სჭერია პირველ.

ხოლო ვითარ იქმნა მირიან წლისა ორმეოცისა, მაშინ მოკუდა მამა მისი, სპარსთა
მეფე, და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ სპარსეთს ძმა მირიანისი უმრწემესი, რო-
მელსა ერქუა ბარტამ. და ვითარცა ესმა ესე მირიანს, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა,
C 47b შეიკრიბნა და წარემართა ბაღდადს, რათამცა დაჯდა საყდართა მამისა მისისათა. | მაშინ
A 31 ძმამან მისმან შეიკრიბნა სპანი ურიცხუნი და მიეგება ბ|რძოლად ჴევსა მას ზედა
M 184 ნასიბისასა. და ვით|არცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა სპარსეთისათა, ვითარ-
მედ მახჳლი დაეცემის ურთიერთას, აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჭედ, და
დასჯერდეს ორნივე მეფენი ბჭობასა მათსა. და დასხდეს რა ბჭობად, მაშინ მირიან
იტყოდა სარჩლად: „პირმშო შვილი ვარ მე მამისა ჩემისა და საუფლისწულოდ ებოძნეს
ქუეყანანი უცხონი მკლავითა წახმულნი, და მუნ ყოველნი დღენი ჩემნი დამიყოფიან
ბრძოლასა შინა ხაზართასა, და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა დამიცავს სპარსეთი
ხაზართაგან. ამისთჳს ჩემი არს საყდარი მამისა ჩემისა“.

ხოლო ბარტამ იტყოდა ამისთჳს, ვითარმედ: „თუმცა პირმშო მირიან არს, არამედ
ნაშობი არს მჴევლისა, და ნაშობსა მჴევლისასა ეყოფის სუედ რომელ მას მიხდომიან
სამეფონი. ხოლო მე ნაშობი ვარ ჰინდოთა მეფისა ასულისა, სპარსთა დედოფლისა,
და მოგისმენია ანდერძი მამისა ჩემისა, და მოგინახავს, რამეთუ ჴელითა მისითა
დამადგა გჳრგჳნი თავსა ჩემსა“.

C 48a M 185 ხოლო მათ გაბ|ჭეს და მისცეს მ|ეფობა სპარსეთისა ბარტამს, ხოლო მირიანს
A 32 გულის-სადებად მისც|ეს ბარტამისგან ჯაზირეთი, და შამის ნახევარი, და ადარბადაგანი.
და ესე ყოველი ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს ზედა მოურთეს. და
წარმოვიდა მირიან. ხოლო ვიდრეღა მირიან ჯერეთ იყო მუნ, გარდამოვლეს ოვსთა

---

1 ხოლო] და C. 1 ორმეოცისა წლისა A. 1 მაშინ < AC. 1 მოკუდა ACMdm, მოუკუდა cet. 1 მამა მისი] მამა მირიანისი Mm (B-ში წინათ ყოფილა: (მოუკუდა) მას მამა). 1-2 მეფე სპარსთა Mm. 2 შემდგომად მისსა Mm, < cet. 2 სპარსთა Mm. 2 ⌐ ძმა მირიანისი სპარსეთს C. 2 უმრწამესი AMm, < C, უმრწემესი cet. 3 სახელით ბარტამ Mm, რომელსა ერქუა ბარტამ cet. 3 და Mm, < cet. 3 ესე Mm, < cet. მისთა] თ̃სთა B. 4 შეკრიბნა AC. 4 მისისათა < A, თ̃სისათა B. 4 მაშინ] ხოლო A, და B. 5 ძმამანცა B. 5 მისმან + ბარტამ C. 5 მოეგება ბრძოლად + და შეკრბეს AC. 5 ჴევსა მას B, ჴევსა ზედა cet. 6 ნისბანისსა A, ნისიბანისასა C. 7 ურთიერთას CMm, ურთიერთსა cet. 7-8 და დასჯერდეს] დასჯერდეს AC. 8 მეფენი <m. 8 ბრჭობასა Mm. 8 და < AC. 8 დასხდეს რა ბრჭობად Mm, დასხდეს ბჭედ cet. 8 მაშინ Mm, < cet. 8-9 მირიან სარჩლა A, მირიან ი ო ტ ა (← იტყოდა) და ესრეთ ისარჩლა დედა Mm. 9 მე პირმშო შვილი ვარ მამისა A, შვ. პ. მე ვარო მამისა Mm. 9 და საუფლისწულოდ ებოძნეს (B: მებოძნეს) < Mm. 10 ⌐ უცხონი ქუეყანანი AC. 10 ახმულნი C, წახმულნი AEMm, წარხმულნი cet. 10 ყოველნი < CMm. 10 ჩემნი] ჩუენნი A. 10-11 ბრძოლასა შინა დამიყოფიან მრავალნი Mm. 11 მრავალჯერ C. 11 დამიცავს] დამიტევეს Mm. 12 და მისთჳს Mm. 12 საყდარი < Mm. 13 ამისთჳს] ამას AC, ამას ზედა B, ამას ესრეთ Mm. 13 ვითარმედ M, < cet. 13 თუცა A. 13 მირიან არს Mm, იგი არს C, არს A, არს იგი cet. 13 არამედ <AC. 14 მხევლისა არს B. 14 სუეთ Mm, <d. 14 მიხდომიან AM, მიხდომია m, ხუდომიან C, მიხუედრია cet. 15 ხოლო < AC. 15 ასულისაგან m. 15 დედოფლისა] მეფისა A, დედუ[ფ]ლისა C („ფ“ მერეა ჩამატებული). 16 რამეთუ AC, რომელ cet. 16 მისთა] თ̃სითა B. 17 ჩემსა <A. 18 მათ <AC. 18 გაბჭეს ACT, გაბრჭუეს Mm, განბჭეს cet. 18 სპარსთა A. 18 ბარტემას C. 19 გულის სადებად CMm, გულის სადებელად cet. 19 მისცეს ბარტამისაგან [გუ]ლის სადებად Mm. 19 შამის A, შიმაშისა C, (ნახევარი) შამისი Mm, შამისა cet. 19 ადრაბადაგანი BCd. 20 და Mm, < cet. 20 ყოველნი Mm, < AC. 20 ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს Mdm (დანარჩენებში ემფატიკური: ქართლსა.....). 20 დაურთეს C. 21 წარვიდა Mm. 21 ხოლო < A. 21 მირიან < ABC. 21 ჯერეთ < A. 21 ჯერეთ მუნვე ყოფასა შინა მირიანს (ყოფნაში მირიანის m) Mm.

ფეროშ და კავტია და განრყუნეს ქართლი. ხოლო მირიან გარეს-გარ გარდავიდა ოვსეთს,
მოტყუენა ოვსეთი და მიუწია ხაზარეთამდი, და გარდამოვლო გზა დვალეთისა და
მოვიდა შინა.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელთა ჩუეულებისაებრ მოვიდეს ხაზარნი
ბრძოლად დარუბანდისა. ხოლო მირიან წარვიდა შუელად დარუბანდისა, და ვიდრე იგი
მუნ იყო წყობად ხაზართა, მაშინ უკუე მეფე გუთთა სპითა ურიცხჳთა შევიდა საბერძ-
ნეთს. ხოლო მეფე ბერძენთა შეკრბა სპითა დიდითა და წინააღუდგა. მაშინ მეფემან
გუთთამან სთხოვა თავის-თავ ბრძოლა კეისარსა. ხოლო კეისარსა ვერ ძალ-ედვა
M 186 ბრძოლა მისი. ხოლო მაშინ მუნ იყო სპათა თანა ბერძენთასა მე კოსაროს სომეხ|თა
C 48b მეფისა, სახელით | თრდატ, რომელი ვაჴსენეთ ზემო: აღზრდილ იყო იგი საბერძნეთს,
და იყო იგი გოლიათი. მას ჟამსა შინა იყო იგი სპასა თანა ბერძენთასა, და იგი
A 33 გამოარჩიეს ყო|ველთა სპათა ბერძენთა, და შემოსეს იგი შესამოსლითა და საჭურველითა
კეისრისათა, და კეისრის სახედ გაუგზავნეს ბრძოლად გუთთა მეფესა. გამოვიდა მუნით
გუთთა მეფე და მიეტევნეს ურთიერთას ბრძოლად: სძლო თრდატ და კულად შეიპყრა,
და იოტეს ბანაკი გუთთა. ხოლო კეისარმან მისცნა სპანი თრდატს და გამოგზავნა
სომხითს, მამულსა თჳსსა. გამოვიდეს სომხითს და გამოასხნეს სპანი ერისთავნი
მირიანისნი.

მაშინ მირიან შეიქცა წყობისაგან ხაზართასა, და მოიყვანა სპარსეთით თჳსი მისი,
ნათესავი მეფეთა, სახელით ფეროზ; და მან მოიტანა თანა სპა დიდი. და ამას ფეროზს
მისცა მირიან ასული თჳსი ცოლად და მისცა ქუეყანა ხუნანითგან ბარდავამდე,

1 ფაეროშ Mm, ფერუბ C. 1 კავტია C, კავატია A, კავცია cet. 1 ხოლო < A. 1 გარესგარ AM, გარესგან m, გარესგარე cet. 1 გარდამოვიდა C, გარდვიდა d. 1 ოვსეთით A. 2 მოუწია ხაზართა A, მოიწია ხაზართამდე Mm, მიუწია ხაზარეთამდი C, მოწუა ხ. cet. 2 დვალ.] დასავლეთისა B. 2 და (გარდ.)] რამეთუ Mm, <A. 4 წელთა A, წელიწადთა cet. 5 ხოლო — დარუბანდისა <Mm (ex hom.). 5 დარებანდისა C, < B. 6 მუნ] სრულ A. 6 უკუე <AC. 6 სპითა სპარსეთისათა ურიცხჳთა AC. 6-7 საბერძნეთად A. 7 დიდითა CMm, მისითა cet. 7 და < CMm. 7-8 გუთთა მეფემან C. 8 ბრძოლა] ძულა Mm. 8 ბრძოლა თავისთავ კეისარსა A, ბრძოლა კეისარსა თავისთავ C. 8 ხოლო A, < cet. 8 კეისარსა ვერ ძალ-ედვა AB, <Mm, ვერ ძალ-ედვა C, ვერ ძალ-ედვა კეისარსა cet. (d: ვერ ძალ-ედვა ბრძოლა კეისარსა). 9 ხოლო] და A, არამედ Mm. 9 მაშინ მუნ C, < cet. 9 სპათა თანა ბერძენთასა C, < cet. 9 კოსორო A, კასრო Mm. 10 ზემოცა ვახსენეთ Mm, ვაჴსენეთ A. 10 იგი CMm, < cet. 11 და მას Mm. 11 შინა < A. 11 სპათა A. 11 იყო იგი სპასა თანა ბერძენთასა] და ხუედრებულ იქმნა იგი სპასა მას თანა Mm. 11 და იყო იგი — ბერძენთასა <C (ex hom.). 11 და AMm, მაშინ C, <cet. 11-12 ⌣ გამოარჩიეს იგი Mm. 12 გამოარჩივეს PRTdm. 12 ყოველთა მათ Mm. 12 სპათა თანა ბერძენთასა A, იგი <B. 12 სამოსლითა A. 12 და <A. 13 კეისრისა სახითა A, კეისრისა სახედ იგი RTd, სახედ კაისრისა (კეისრისა m) Mm. 13 გაგზავნეს A, გამოუგზავნეს BC, იგი გაუგზავნეს cet. 13 ბრძ. გუთთა მეფისა A, ბ. მეფესა მას გოლიათსა Mm, < C, ⌣ გუთთა მეფესა ბ. E. 13-14 და გამორავიდა მუნით მეფე გუთთა Mm, რ˝ლიცა გამოვიდა მუნით B. 14 ურთიერთსა AT. 14 ბრძოლად <B. 14 და სძლო C. 15 აოტეს A, იოტა Mm. 15 მოსცნა C. 15 თარდატს M, <A. 16 თჳსსა ABMm, მისსა cet. 16 ⌣ მამულსა მისსა სომხითს C. 16 გამოვიდეს] შემოვიდეს A, შემოვიდა C, და გამორავიდეს Mm. 16 სომხითს < AC. 16 და < M. 16 შემოვიდა და გამოასხნა სომხითით. 16 სპანი] სპარსნი Mm, < AC. 18 შემოიქცა A. 18 წყობისა მისგან Mm. 18 თჳსი მისი] თჳსი ტომი მისი Mm, < C. 18 ⌣ თჳსი მისი სპარსეთით A. 19 მეფეთა] მისი C. 19 და მან] და ამან ფეროზ M, და m, რომელმანცა B, მან cet. 19 თანა] თ˜ს თანა B, <A. 19 და< A. 19-20 ამას — ცოლად] მისცა (+ ამას RT) ფეროზს მირიან ასული (+ თვისი RT) ცოლად CRT, მისცა მირიან ასული თჳსი ფეროზს ცოლად Mm. 20 მირიან—მისცა < A (ex hom.). 20 მისცა < B. 20 [ბ]არდავამდინ A.

M 187 მტკ|უარსა ორივე კერძი, და დაადგინა იგი ერისთავად მუნ. და სხუაცა ძალი მოირთო
სპარსეთით და უწყო ბრძოლად თრდატს. ხოლო ოდეს მოირთის ძალი თრდატ საბერძ-
ნეთით და მომართის მირიანს, და მას ვერ ძალ-ედვის წინააღდგომად, და გაამაგრნის
C 49a ციხენი და ქალაქნი, და მოვლის | თრდატ ქუეყანა მისი. და ოდეს განძლიერდის
მირიან სპარსეთით, მაშინ ვერ წინააღუდგის თრდატ, და მოვლის მირიან სომხითი.
და ესრეთ დაუცხრომელად იყვის შფოთი მათ შორის წელთა მრავალთა, და არავინ
A 34 |იპოვა ოდეს სპარსთა შორის მარტოდ-მბრძოლი თრდატისი. და სახელოვან იქმნა იგი
ყოველსა ქუეყანასა, და სძლო ყოვლადვე მბრძოლთა მისთა, ვითარცა წერილ არს
ამბავი მისი ცხორებასა სომეხთასა.

შემდგომად ამისსა მეფე იქმნა სპარსეთს მესამე ძმა მირიანისი და ბარტამისი,
რომელმან მოუვლინა მირიანს მოციქული და რქუა; „რათა შევკრბეთ, და გარდავლოთ
M 188 სომხითი, და შევიდეთ ს|აბერძნეთად“. მაშინ გამოვიდა სპარსთა მეფე, და მიეგება
მირიან, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხჳ, ვითარცა თივანი ველთანი და ფურცელნი
ხეთანი სიმრავლითა. და გარდავლეს სომხითი და ვერ წინააღუდგა თრდატ, არამედ
განამაგრნა ციხე-ქალაქნი. და წარტყუენეს სომხითი და შევიდეს საბერძნეთად. და ვერ
წინააღუდგა მათ ბერძენთა მეფე კოსტანტინე და შთავარდა მწუხარებასა დიდსა.

C 49b და ვითარ იწყეს ტყუენვად საბერძნეთისა, | მაშინ არწმუნეს მეფესა კოსტანტინეს
კაცთა ვიეთმე ღმრთის-მსახურთა და რქუეს ვითარმედ: „ვიხილეთ საკჳრველება ქრის-
ტესი და ძლევა მტერთა მოსავთა მისთაგან, ვითარ ყოველნი მოსავნი ქრისტესნი
წარმღუანებითა ჯუარისათა სძლევენ მტერთა მათთა“. ხოლო კოსტანტინე მეფემან
A 35 ირწმუნა მათი, ვითარცა წერილ არს ესე | განცხადებულად მოქცევასა ბერძენთასა,

1 ორივე კერძი მტკურისა A, მტკურისა ორისავე კერძო C. 1 იგი < Mm. 1 ერისთავად მუნ CMm, მუნ ერისთავად cet. 1 და — მუნ < A. 1 და < AC. 1 მოირთნეს Mm, მისცა A, მოირთო cet. 1-2 მოირთნეს სხუაცა ძალი სპარსეთით Mm. 2 და ACMm, < cet. 2 თარდატს M (ხშირად). 2 ბრძოლა AMm. 2 ხოლო < A. 2-3 მოერთის ძალი თარდატს საბერძნეთით M, მ. ძ. საბერძნეთით თრდატს m, მ. ძ. საბერძნეთით C. 3 და მას < AC. 3 ძალ ედვის + მირიანს A. 3 წინაალმდგომად Md, წინააღდგომად ACm, წინადადგომად cet. 3 და AP, არამედ C, < cet. 3 გაამაგრნის AC, განამაგრის m, განამაგრნის cet. 4 ც[ი]ხე ქალაქნი A. 4 მისი] მირიანისი CMm. 4 ოდეს AC, ოდესმე cet. 4-5 ოდეს მოირთის მირიან ძალი სპარსეთით C. 5 მაშინ Mm, < cet. 5 და < C. 5 მირიან CMm, < cet. 6 და AMm, < cet. 6 დაუცხრომლად RT. 7 ⌣ ოდეს იპოვა C. 7 ოდეს სპარსთა შორის < A. 7 თრდატისა A. 7 იქმნის A. 7 იგი] თარდატ M, თრდატ m. 8 ⌣ ქუეყანასა ყოველსა d. 8 ქუეყანასა ზედა Mm. 9 ამბავი Mm, ჰამბავი cet, ამბავი მისი < A. 9 ცხორებასა შინა სომხითისასა Mm, სომხითისა შინა A. 10 ხოლო ამისსა შემდგომად Mm. 10 სპარსეთს < A. 10 მესამე ძმა მირიანისი და ბარდამისი Mm, მესამე ძმა მირიანისი, ძე ბარტამისი C, ძმისწული მირიანისი, ძე ბარტამისი cet. 10 ბარდამისი Mm. 11 რომელმან B, < cet. 11 მიუვლინა მოციქული წინაშე მირიანისსა C, მოუვლინა მირიანს Mm. 11 და (გარდ.) <AC. 13 სიმრავლე < A. 14 და A, < cet. 14 და ვერ A, ვერ cet. 15 გაამაგრნა A, გამაგრნა C. 15 და (წარტყ.), < AC. 15 და ვერ] ვერ C. 16 მათ < C. 16 ბერძენთ A. 16 და A, < cet. 16 და შთავარდა] რომლისათჳს შთავარდა (ჩავარდა m) Mm. 16 მწუხარებასა შინა (+ დიდსა C) AC, დიდსა მწუხარებასა Mm, მწუხარებასა დიდსა cet. 17 და AMm, < cet. 17 ვითარ Mm, < cet. 17 მოტყუენვად AC. 17 საბერძნეთისა + სპათა C. 17 მეფესა კოსტანტინეს < C. 18 ვიეთმე Mm, < cet. 17-18 ⌣ კაცთა ღ˝თის მსახურთა მეფესა კოსტანტინეს A. 18 თქუეს AC, ჰქუეს MRTm. 18 ვითარმედ AC, < cet. 18 ვიხილეთ AC, იხილეს Mm, იხილე cet. 19 და + მის მიერ C, და < Mm. 19 მოსავთა < AC. 19 მისთაგან < C. 19 ვითარ] ვითარმედ C. 20 მათთა < b. 20 ხოლო] მაშინ C, < A. 21 ირწმუნა მათი კოსტანტინე მეფემან C. 21 ესე < C. 21 მოქცევასა AC, ცხორებასა cet. 21 მოქცევასა ბერძენთასა განცხადებულად A.

ნათელ-იღო კოსტანტინე, და წარმოიმღუანა სახე ჯუარისა, და ეწყო მტერთა სპარსთა
M 189 მათ ურიცხუთა სპითა მცირითა, და ძალითა | ქრისტესითა აოტა ბანაკი მათი, და
მოსრა სიმრავლე მათი.

და ივლტოდეს ორნივე იგი მეფენი მცირედითა მჴედრითა, და მიუდგა უკანა
კოსტანტინე, და შევიდა საზღვართა მათთა. და სპარსთა მეფე შევიდა სპარსეთად
მეოტი, ხოლო მირიან დადგა ქართლად და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი. უღონო იქმნა
მირიან და შეეშინა სრულიად ოტებასა ქართლით, რამეთუ აწყუედილ იყვნეს წყობასა
მას შინა ყოველნი წარჩინებულნი მისნი, სპარსნი და ქართველნი. და ამისთჳსცა
წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინე მეფისა, და ითხოვა მისგან მშჳდობა, და
C 50a აღუთქუა მას მსახუ|რება და განდგომა სპარსთაგან და შემოდგომა მისდა. რომელი-ესე
სთნდა კოსტანტინეს, რამეთუ შიში აქუნდა კუალადცა სპარსთა მეფისაგან და შემწეობი-
სათჳს დაეზავა მირიანს. და აღიყვანა ძეილი მირიანისი მძევლად, რომელსა ერქუა
ბაქარ, და დაამოყურნა თრდატ და მირიან, და ამზახნა ურთიერთას. რამეთუ მოსცა
M 190 თრდატ ასული თჳსი, რომელსა ერქუა სალომე, ძესა მირიანისსა ცოლად, რომელ|სა
A 36 ერქუა რევ. და განუჩინა საზღვარი მირიანს და თრდატს | ესრეთ: რომელთა ქუეყანათა
მდინარენი დიან სამხრეთით და მიერთვიან რაკსსა, ესე ქუეყანანი თრდატის კერძად
დაყარნა; და რომლისა ქუეყანისა მდინარენი ჩრდილოთ დიან და მიერთვიან მტკუარსა,
ესე მირიანის კერძად დაყარნა. და ესე რა განუგო კოსტანტინე მეფემან და შუამდგო-
მელ ექმნა მათ, და წარვიდა თჳსად სამეფოდ.

და მეფობდა მირიან მუნ ქართლს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს. და აქუნდა ეგრი-
სიცა ვიდრე ეგრის წყლამდე; და მისცა ძესა მისსა რევს საუფლისწულოდ კახეთი და

1 ნათელ ACMRTm, ნათელს cet. 1 და < AC. 1 მტერთა სპარსთა] სპარსთა სპათა C, მტერთა A. 4 და Mm, < cet. 4 ორნივე იგი მეფენი] ორნივე მეფენი A, ორნივე იგი ძმანი C, ორნი იგი ძმანი cet. 4 მცირედითა AMm, მცირედითაღა cet. 4 და < C. 4 მოუდგა AC. 5 და (სპ.) Mm, < cet. 5 სპარსეთად + მეფე Mm (შეცდომით განმეორებული). 6 ⌐ მეოტი სპარსეთად AC. 6 დგა C. 6 გაამაგრნა AC. 7 სრუ-ლიად ოტებასა C, ოტებასა სრულიად A, ოტებისათჳს Mm. შემდგომად ოტებისა (ოტებასა RT) cet. 7 ქართლი A. 7 რამეთუ] ხოლო C. 7 აწყუედილ] მომწყდარ Mm. 8 მას ACMm, < cet. 8 მისნი] მათნი A. 8 და ამისთჳსცა Mm, < cet. 9 წარგზავნნა მოციქულნი Bb. 9 კოსტანტინესა მეფესა A. 10 განდ-გომა სპარსთაგან Mm, მოწყუედა (მოწყუეტა C, მოსწყდა A) სპარსთა cet. 10 და შემოდგომა მისდა Mm, < cet. 10 რომელი ესე Mm, < cet. 11 კუალადცა Mm, კუალად cet. 11-12 შემწეობისაგან C, თანაშემწე-ობისაგან Mm. 12 დაეზავა] ეზრახა A. 12 მირიან C. 12 და Mm, < cet. 12 აღიყვანა CMm, აღიღო cet. 12 მზევლად A. 12 რომელსა ერქუა] სახელით M, სახელითა m. 13 ბაჴქარ C, ბჴრაქ Mm. 13 თრდატ < Mm. 13 ამზახლნა BPb, ამძახნა E. 13 ურთიერთას რამეთუ Mm, < cet. 13 და მისცა A. 14 თარ-დატ M, თედრატ A, < C. 14 თჳსი Mm, მისი cet. 14 რომელსა ერქუა] სახელით Mm. 14 სელომე A. 14 ⌐ ცოლად ძესა მირიანისსა Mm, ცოლად < E. 15 ერქუა] ეწოდა სახელად Mm. 15 და განუჩინა C, და უჩიანა (უჩინა m) Mm, უჩინა cet. 15 მირიანს და თრდატს Mm, < cet. 15 რომელსა ქუეყანასა C, რომელსა ქვეყანათა E. 16 სამხრით და მიერთვიან AC, და სამხრით მერთიან Mm, და სამხრით მიერ-თვიან B (მერე „და“ წაშლილია), სამხრით, მიერთვიან cet. 16 რაკსსა Mm, რახსსა cet. 16 კერძოდ m, კერძო C. 17 დაყარნეს Mm. 17 და] ხოლო AC. 17 რომელთა ქუეყანათა A. 17 ⌐ დიან ჩრდილოთ AC. 17 მიერთჳს m. 18 ესე Mm, < cet. 18 დაყარნეს Mm. 17-18 და რომლისა — დაყარნა < E (ex hom.). 18 და — მეფემან ACMm, < cet. 18 და ესე რა Mm, ესრეთ AC. 18 გაუგო A. 18 და < AC. 19 მათ < A. 19 და < Mm. 19 თჳსად (თჳსდა m) სამეფოდ Mm, < cet. 20 და Mm, < cet. 20 მუნ Mm, < cet. 20 და ჰრანს C. 20 ღერეთს (← დ[ა] ერეთს) M. 20 მოვკანს AC. 20-21 ერგასიცა Mm. 21 ვიდ-რე AC, < cet. 21 წყლამდის C. 21 მისსა] თ"სსა B. 21 საუფლისწულოდ **კახეთი** (C-ში მერე უცდიათ „დ კახეთი“-ს წაშლა). 21 და < Mm.

კუხეთი, და დასუა იგი უჯარმას, რევ და ცოლი მისი, სალომე, ასული თრდატისი, და
ცხოვნდებოდეს იგინი უჯარმას. ხოლო ფეროზს, სიძესა მირიანისსა, აქუნდა ქუეყანა,
რომელი ზემო თავსა ვაკსენეთ მიცემულად მირიანისგან, და იყო იგი მუნ ერისთავად [1].

C 50b |მას ჟამსა მოსრულ იყო წმიდა და ნეტარი დედა და ემბაზი ჩუენი ნინო, და
M 191 დაეყო მცხეთას შინა სამი წელი და განეცხადა ქება | ქრისტეს სჯულისა, და იქმოდა
კურნებათა თჳნიერ წამლისა, და ჴმა-მაღლად იწყო ქებად სჯულსა ჭეშმარიტსა ქრის-
ტეს ღმრთისა ჩუენისასა [2].

---

1 დასუა იგი] დასხნა C. 1 უჯარმას AMm, უჯარმოს cet. 1 მისი] რევისი C. 1 ⌐ ასული თრდა-ტისი სალომე d. 1 თარდატისი M, თეარდატისი C. 1 რევ — თრდატისი < A. 2 ცხოვნდებოდა Mm. 2 იგინი AC, < cet. 2 უჯარმას AMm, მუნ C, უჯარმოს cet. 2 ⌐ სიძესა მირიანისსა ფეროზს A. 3 ზემო თავსა Mm, ზემო AC, ზემოთ (← ზემოთა ← ზემო თ"ა) cet. (RT ზემოეთ). 3 მიცემული A. 3 იგი < A. 3 ⌐ და ერისთაობდა იგი მუნ C. 4 ჟამსა + შინა Bb. 4 მოსულ A. 4 დედა ჩუენი და ემბაზი A. 4-5 და — წელი] მცხეთას შინა და დაეყო სამი წელი A. 4 ნინა d. 5 მცხეთას C, მცხეთას შინა cet. 5 დაჰყო d. 5 განეცხადა ქება AC, განაცხადა ქადაგება cet. 6 კურნებასა E. 6 წამლისა] წამალთა ჴმარებისა Mm. 6 და < AC. 6 ქებად AC, ქადაგებად (ქადაგება m) cet. 6 სჯულსა ჭეშმარიტსა AC, ჰსჯულისა ქ"ტისა B, ქრისტეს სჯულისა ჭეშმარიტისა cet. 6 ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისასა] ქრისტეს ღმრთისასა A, მის ქრისტეს ღ"სა ჩუენისა Mm.

---

[1] C-ში ამის შემდეგ არის ახალი თავის სათაური „მოქცევა მირიან მეფისა...“ (იხ. ქვემოთ გვ. 72, 1).

[2] მინაწერი არშიაზე: **ოდეს ქართლი მოაქცია** (b: მოაქცივა) **წმიდამან ნინო** (d: ნინა) **ქრისტეს ამაღ-ლებითგან** (ამაღლებიდამ ERbd) **გარდასრულ იყვნეს წელნი სამას ოცდათერთმეტნი** (-ათერთმეტნი B, ოცდათვრამეტნი ER, -ათვრამეტნი d) BPRbd. P უმატებს: **დასაბამითგან სოფლისა ხუთიათას რვაას სამოცდათერთმეტსა.**

Bbd ნუსხებში ეს მინაწერი ტექსტშია შეტანილი. ACMTm ნუსხებში ეს მინაწერი არ მოიპოვება.

[ნაწილი მეორე: ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა]

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულისა მიერ[1]

A 37 პირველად ვაჰსენოთ ცხოვრება | წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა და ყოვ-
ლისა ქართლისა განმანათლებელისა ნინო მოციქულისა, რომელი-ესე თჳთ მანვე
ნეტარმან მოგჳთხრა ჟამსა აღსრულებისა მისისასა, რომელი აღწერა მორწმუნემან
დედოფალმან სალომე უჯარმელმან, მის ცოლმან მირიან მეფისამან, ასულმან თრდატ
სომეხთა მეფისამან.

და იყო მათ ჟამთა შინა, ოდეს წმიდა გიორგი კაბადუკელი იწამა ქრისტესთჳს,
იყო კაბადუკიათ ქალაქით კაცი ვინმე, მთავართა მესაბამი მონა ღმრთისა, სახელით
M 192 ზაბილონ. და ესე წარვიდა ჰრომედ წინაშე მეფისა მსახურებად | და ნიჭისა მოღებად
C 51a მისგან. და მათვე დღეთა შინა კაცი ვინმე იყო კოლასტრას შინა, და ეს|ხნეს მას ორ
შვილ, ძე და ასული: და სახელი ძისა მისისა იობენალი, ხოლო ასულისა სოსანა.
და აღესრულნეს მეუღლენი იგი, და დარჩეს და-ძმანი იგი ობლად, და აღდგეს და
წარვიდეს იგინი ქალაქად წმიდად იერუსალემად. და იმედ ქვეს იმედი იგი ყოველთა
ქრისტიანეთა წმიდა აღდგომა, და მიევედრნეს მუნ. ვინაცა ძმა ესე იობენალი მიემთხჳა
დევტალარობასა, ხოლო დაჲ იგი მისი სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.

1 მის თანა Mm, < cet. 2 ნინა d. 2 მიერ < Mm. 3 პირველად უკუე Mm, და B. 3 ცხორება და ნეტარება წმიდისა დედისა A. 4 რომელე-ესე თჳთ Mm, და რომელი თჳთ C, რომელი თჳთ A, რომლისათჳს cet. 4 მანვე] მან C. 5 აღსრულებისა] აღსარებისა A. 5 მისისა E. 6 უჯარმელმან ACMTm, უჯარმოსამან Bb, უჯარმოელმან cet. 6-7 ასულმან თრდატისმან A, ასულმან თარდატ (თრდატ m) მეფისამან Mm, ასულმან თრდატ მეფისა სომეხთასამან B. (მერე ბროსეს შეუსწორებია). 8 და < AC. 8 იყო მათ ჟამთა შინა] მათ ჟამთა A. 8 გიორგი] იგი ACMm (← გ̃ი). 8 კაბადუკიელი BC. 9 კაბადუკიათ ACd, კაბადუკელთა Mm, კაბადუკიაჲთ cet. 9 ქალაქთა M, ქალაქთ m. 9 მთავარი BE. 10 ზაბულონ BMdm (B-ში შესწორებულია „ზაბილონ“). 10 და ესე <AC. 10 მეფისა ACMm, მეფისა მაქსიმიანესა cet. + v. 10 ნიჭის AMm. 11 მისგან < AC. 11 და < ACd. 11 მათვე (d: ამათვე) დღეთა შინა] მათვე ჟამთა AC. 11 ⌣ იყო კაცი ვინმე C. 11 კოლასტასა A, კოლასტარს M, კოლასტარსა m. 11-12 ორი შვილი C. 12 ასულ A. 12 და <AC. 12 იობანელი ACd, იობენელი Mm. 12 ასულსა AMm, ასულისა C, ასულისა მის სახელი d, ასულისა მისისა BEP, ასულისა მის Tb. 12 სოსანნა ABb, სოსან Mm. 13 და Mm, < cet. 13 მეუღლენი AMm, ქმარი და ცოლი cet. 13 და < AC. 13 დარჩეს] დაჰშთეს B. 13 და-ძმანი] ძმანი CMm. 13 იგი Mm, < cet. 13 და (აღდგ.) Mm, < cet. 14 იგინი Mm, <cet. 14 იელუსალემად CMm, იელურსალიმად E, იეროსალიმად d, იერუსალიმად cet. 14 და Mm, <cet. 14-15 იმედ ყვეს—აღდგომა და < A. 15 ქრისტიანეთა] ქასნეთა Mm (← ქს̃ანეთა). 15 წმიდა აღდგომა CPTbd, წიაღდგომად Mm (← წ̃აადგომა), < B. 15 შევედრნეს C, მიევედრნეს (m: მივედრნეს) ესენი Mm. 15 მუნ < A. 15 ვინაცა ძმა ესე Mm, ესე ძმა cet. 15 იობანელი ACd, იობნელი Mm. 16 დევლტრობასა Mm. 16 დაჲ იგი მისი < AC. 16 სოსან Mm. 16 ნამფოოსა Mm, ნიამფორსა d, ნიაფორსა B. 17 სარა ბეთლემელსა] სარეფეთემელსა C, სარბე თვლემელსა Mm.

[1] ამას მოსდევს გადამწერთა ანდერძი: ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეგრძელობითა M; ღმერთო აკურთხე მეფე ვახტანგ დღეგრძელობითა m.

ხოლო ესე ჭაბუკი კაბადუკელი, სახელით ზაბილონ, რომელი გაჰსენეთ, მიიწია
ჰრომედ წინაშე მეფისა. და აღდგომილ იყვნეს მას ჟამსა ბრანჯნი[1] ბრძოლად ჰრომთა,
A 38 ველსა ზედა პატალანისასა. და მოსცა | უფალმან ძალი ზაბილონს, ჭაბუკსა მას კაბა-
დუკელსა, უძლეველი, და ქმნა წინააღდგომა მტერთა მიმართ უზომოთა, და აოტნა
M 193 ბრანჯნი, და შეიპყრა მეფე ბრანჯთა და ყოველნი იგი მთავარნი მათნი, და | მიიყვანნა
იგინი წინაშე მეფისა. ხოლო მეფემან განაწესა სიკუდილი მათი. მაშინ იწყეს ტირი-
ლად ბრანჯთა მათ, და ევედრებოდეს ზაბილონს: „მოგუეც პირველად სჯული თქუენი
C 51b და შეგჳყვანენ ტაძარსა ღმრთისა თქუენისასა, და მაშინღა | იყავნ სიკუდილი ჩუენი.
რამეთუ შენვე გჳპყრენ და შენვე ყავ ესე ჩუენ ზედა, და უბრალო იქმნე სისხლისა
ჩუენისაგან, ახოვანო“.

ხოლო ზაბილონს ვითარცა ესმა ესე, მსწრაფლ აუწყა მეფესა და პატრიაქსა
სიტყუა მათი. და მოსცეს ნათელი კელსა ქუეშე ზაბილონისსა. და შეიყვანნეს ტაძარსა
შინა ღმრთისასა, აზიარნეს წმიდათა საიდუმლოთა, კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა,
და უჩუენნეს მათ დიდებანი იგი მოციქულთანი.

და დილეულ ადრე ადგეს ბრანჯნი იგი, და შეიმოსეს სამოსელი სამკუდრო, და
განვიდეს ადგილსა მას კაცის სამკლველოსა და სისხლის დასათხეველსა, ილოცვიდეს
M 194 და ჰმადლობდეს ღმერთსა ნათლისღებისათჳს და იტყოდეს; „ჩუენ სიკუდილსა | შინა
A 39 უ|კუდავ ვართ, რამეთუ ღირს გუყვნა ღმერთმან ესევითარსა დიდებასა მიღებად

1 ჭაბუკი] ჭეშმარიტი Mm. 1 კაბადუკიელი BC. 1 სახელით < AC. 1 ზაბილონ ARTd, < C, ზაბულონ cet. 1 რომელი ვაჰსენეთ < AC. 1 შესულასავე მიიწივა Mm. 2 ჰრომედ < A. 2 ⌣ ბრანჯნი (ბარანჯნი m) მას ჟამსა Mm. 3 პიტალანისსა M, პიტალანისასა m. 3 და მოსცა Mm, მისცა cet. 3 ჭაბუკსა] ჭეშმარიტსა M, ჭეშმარიტისა m. 3-4 მას კაპადუკიელსა C, <A. 4 უძლეველი Mm, <cet. 4 ⌣ და ქმნა უზომო წ. მ. მ. Mm. 4 წინაშეაღდგომა A, წინადადგომა C. 4 მიმართ Mm, <A, მათ (← მ̃თ) cet. 4 უზომოთა C, ურიცხუნი A, უზომო cet. 4 აოტნა A, იოტნა cet. 5 და ყოველნი — მათნი] და მისნი მთავარნი მრავალნი A, და მის თანა მთავართა მრავალნი მრავალნი C. 5 მათნი Mm, მისნი cet. 5-6 მიიყვანნა — მეფისა] მოიყვანა (+ წინაშე მეფისა A) მეფე ბრანჯთა და ყოველნი იგი მთავარნი AC. 6 განაწესა] განაჩინა Mm. 6 საკუდილი მათი] მათ ყოველთავე სიკუდილი Mm. 6 და მაშინ Mm. 7 მათ < A. 7 და < Mm. 7 ზაბილონს + და ეტყოდეს ვითარმედ Mm. 7 პირველად უკუე მოგუეცა Mm. 7 თქუენი Mm, შენი cet. 8 ტაძარსა შინა Mm. 3 ღ̃თისასა Mm, < A. 8 თქუენისასა] შენსა A. 8 და AMm, < cet. 8 მაშინღა Mm, მაშინ cet. 8-9 სიკუდილი — გჳპყრენ < Mm. 9 შენვე A, (შეც) შენვე C, < Mm, შენ მიერ cet. 9 გუიპყრენ C, გიპყრიედ A, < Mm, შეპყრობილ ვართ cet. 9 ესე < A. 9 იქმნე C, იქმნა A, იყავნ m, იქმენ cet. 9 სისხლისა] სისხლისაგან (ჩუენისა) Mm, სიკუდილისა A. 11 ⌣ ვითარცა ესმა ზაბილონს ესე C. 12 მსწრაფლ ACM, მსწრაფ m, მწარფლ cet. 11-12 აუწყა მეფესა და პატრიაქსა სიტყუა მათი (ესე Mm) და მისცეს (მოსცეს AC) ACMm, მივიდა იდუმალ პატრიაქისა, ფარულად მეფისა, აუწყა ყოველი. ხოლო პატრიაქმან მისცა cet. 12 ჴელთა A. 12 ზაბილონს C. 12 შეიყუანნეს M, შეიყუანეს (შეიყვანეს) cet. 13 შინა AM, < cet. (m-ში ჩამატებულია სხვა ხელით). 13 და აზიარნეს Mm, და აღიზარდნეს A, აზიარნეს cet. 13 წმიდათა A, < cet. 13 საიდუმლოთა ACMm, საიდუმლოსა cet. 14 მათ Mm, < cet. 14 წმიდათა მოციქულთანი Mm. 15 და — ბრანჯნი იგი] და შემდგომად ამისსა აღიმსთუეს განთიად ბრანჯთა (ბარანჯთა m) მათ Mm. 15 დილეულად C. 15 ადგეს C, აღდგეს cet. 15 სამკჳდრო Mm. 15 და CMm, < cet. 16 კაცისამკლველოსა (კაცისმკლველოსა m) და სისხლის დასათხეველსა (დასათხეულოსა m) Mm, კაცის საკლავსა A, კაცის საკლავსა სასისხლესა cet. 16 ილოცვიდეს < Mm. 17 ნათლისღებისათჳს + და ზიარებასა რომელი მიიღეს მათ Mm. 17 იტყოდეს] იოტეს (← იტ̃ეს) ესრეთ ვითარმედ Mm. 17 სიკუდ. + ამას Mm. 18 უკუდავ ვართ AC, უკუდავ̃ართ Mm, უკუდავნი ვართ cet. 18 ვართ რამეთუ ღირს (ორჯერაა) Mm. 18 გუყუნა AC, გყუნა cet. 18 მოღებად AC, ხილვად და მიღებად Mm.

[1] მინაწერი: ბრანჯნი ფრანგნი არიან EPRbd.

საგზალსა მას დაულევნელსა, კორცსა და სისხლსა ქრისტეს მისა ღმრთისა უკუდავისასა,
რომელი უმაღლეს არს ყოველთა მთათა და უქუესკნელეს ყოველთა უფსკრულთა,
რომელი-იგი არს კურთხეულ უკუნისამდე. ხოლო ვაი ნაშობთა ჩუენთა, ნაყოფთა სიმწა-
C 52a რისათა და მკჳდრთა ბნელისათა". და ჳმობდეს: „მოვედინ მეჴრმლე | და აღიხუენ
თავნი ჩუენნი ჩუენგან".

ამას რა ხედვიდა ზაბილონ, აღიძრა გონებითა და ტიროდა მწარედ. რამეთუ
ვითარცა ცხოვართა თავნი მათნი წარკუეთად მოიდრიკნეს, და მოსიკუდიდ მიეპყრნეს,
და ვითარცა კრავთა შვილთა მათთა საწყალობელად იგლოვდეს.

მაშინ მოწყალე ქმნული მათთჳს შევიდა ზაბილონ წინაშე მეფისა და გამოითხოვნა
იგინი მეფისაგან სამკუდროდ შეკაზმულნი, და მიმადლნა მეფემან და რქუა: „მიმინი-
ჭებია იგინი შენდა, და რაჲცა გნებავს უყავ მათ". და განუტევნა იგინი.

ხოლო იგინი ევედრებოდეს ზაბილონს, რათა წარყვეს ქუეყანასა მათსა და მისცეს
M 195 | სჯული ქრისტესი, ნათლისღება წყლითა ყოველსა ერსა მათსა. ხოლო მან ისმინა
ვედრება მათი, და მოითხოვა მღდელი პატრიაქისაგან; და ბრძანება მოიღო მეფისაგან.
და წარვიდეს სიხარულით.

A 40 და ვითარ მიეახლნეს დღისა ერთისა სავალსა, მივიდა წინა | ამბავი, ვითარმედ:
„მეფე ცოცხალი არს, მოვალს, და ყოველნი მთავარნი მის თანა". მაშინ შეიძრნეს
ათნი საერისთაონი: ხოზამა, ხოზა, გაასილაჯა, ტენებაგა, ხინგარაგი, ზიჯა, ზაგა,

---

1 საგძალსა m. 1 ძისა < Mm. 1 ღ͠თისასა C. 1 უკუდავისა A, < C. 2 მთათა] მაღალთა ACMm. 2 და ქუესკნელსა Mm. 2 ყოველთა უფსკრულთა და ქუესკნელთა Mm (m-ში მთელი ეს გამოთქმა არშიაზეა). 3 რომელ იგი ABRTb. 3 უკუნისამდე] უკუე͠ T. 3 ვაი AC, ვ͠ა BPRT, ვითარცა Mbm, ვაჲ d. 3 ნაშობთა ACMm, მშობელთა cet. 4 ჳმობდენ BPb. 4 მეჴრმე A, მეხმლე B. 4 აღიხუენ ACb, აღახუენ Mm, აღ-ხუენ cet. (A-ში შესწორებულია, ყოფილა აღახუენ ‖ აღიხუენ). 6 ამას რა ხედვიდა AC, ხოლო ამას ხედვიდა (+ რა M) Mm, ამას რა იტყოდენ იგინი, ხედვიდა cet. 6 ზაბულონ Cm. 6 აღიზრა M, აღიზარა m. 6 და ტიროდა] ტირილად A. 6 მწარედ < AC. 7 ცხვართა T. 7 თავნი] ქედნი C. 7 წარკუეთად — მიეპყრნეს Mm, კლვად წარეპყრნეს (წარიპყრნეს A, წარუპყრნეს C) cet. 8 და < Mm. 8 საწყალობელად იგლოვდეს Mm, სწყალობდეს cet. 9 მაშინ — მეფისა და < AC. 9 ქმნილი Bbd. 9 მათთჳს Mm, ამათ ხედა B, მათ ხედა (ხედ) cet. 9 შევიდა ზაბილონ Mm, ⁀ ზაბილონ (მათ ხედა) შევიდა cet. 9 წინაშე Mm, < cet. 9 და < AC. 10 იგინი Mm, < cet. 10 სამკუდროდ შეკაზმულნი] სამკჳდროდ შეკაზმულნი T (შემდეგ „ჳ" აუფხეკიათ და „უ" ჩაუწერიათ), სამკვიდროდ შეკ. d, სამკდროდ შეკ. E, და შეკაზმულნი AC, < Mm. 10 და მიმადლნა — უყავ მათ] და ნიჭთა განუხუნა M, და ნიჭით განუხვნა m, < ACR (R-ში შემდეგ არის ახალი ხელით ჩამატებული). 10 და მიმადლა RT, რომელნიცა მიმადლნა B. 11 და განუტევნა იგინი კ ო ნ ი ე ქ ტ., (შეკაზმულნი) განუტევნა იგინი A, განუტევნა C, < Mm, მაშინ ზაბილონ განუტევნა cet. 12 ზაბულონს C. 13 ნათლისღება წყლითა] და ნათლისღება C. 13 ხოლო იგი მან A. 14 მღდელი CERTb, ხუცესი A, მღვრდელი m, მღუდელი cet. 14 პატრიარქისაგან B, პატრიაკისაგან Mm. 14 მოიღო AC, მოი-ღეს Mm, მოიღო (მოიღეს EPRT) + სხჳთა მიზეზითა რითამე (რითმე, რომელითამე) cet. 15 წარვიდა B. 15 სიხარულით Mm, < AC, მათ თანა cet. 16 მიიეახლნეს A, მიახლნეს P. 16 ⁀ ერთისა დღისა A. 16 მივიდა ACMm, მოვიდა cet. 17 ცოცხალი არის A, ცოცხალია B, ცოცხალი cet. 17 მოვალსა A. 17 მაშინ Mm, < cet. 18 ათნი საერისთაონი (საერისთონი Ebd)] ათანისა ერისთავნი C, ათინის ერის თავნი Mm. 18 ხოზამა A, ხოზომოი C, ხოლამ Mm, ხოზამოჲ (ხოზამოი) cet. 18 ხოზა] და ხოზაბ Mm. 18 გაახილაჯა A, ხლჭა M, ხალჭა m, გახლაჯაი b, გარდაჯაჲ B, გაახლაჯა cet. 18 ტენებაგა A, და ხენე-ბაგი Mm, ხენებაგა C, ხონებაგა(ჲ) cet. 18 ხინგარაგი AC, ტიმაგარაგი m, ტიმგრაგი M, ხინიჭრაგაი Bb, ხინგირაგა(ჲ) cet. 18 ზიჯა A, ზქა M, ზაქა m, ზაჯა (ზაჯაჲ) cet.

ზადა, ზარმა და თმონიდი სამეფო. და მიეგებვოდეს ესე ყოველნი მდინარესა ზედა
დიდსა და ღრმასა.

და განყო მეფემან ერი იგი და დაადგინა წყალსა იმიერ და ამიერ. და აკურთხეს
მღდელთა მათ წყალი იგი, და შთაჴდა ყოველი ერი იგი წყალსა მას, განიბანნეს და
C 52b აღმოვიდეს აღმოსავალსა ერთსა, და დასდებდა ზაბილონ ჴელსა თჳსსა ყოველ|სა მას
ერსა. და იყო მუნ ათ დღე. და აზიარნა ერნი იგი ყოველნი საიდუმლოსა ქრისტესსა,
M 196 დაუტ|ევნა მღდელნი და განუწესა ყოველი წესი ქრისტიანობისა.

ამისა შემდგომად იჯმნა მათგან, დაუტევა მჴედრობა ყოველთა და წარვიდა, ნიჭითა
დიდითა, ჰრომედ, და განიზრახა გონებასა თჳსსა: „წარვიდე იერუსალემად და ვამსა-
ხურო ნიჭი ესე ჩემი ადგილთა ღმრთისათა". წარვიდა იერუსალემს და, ვითარ მიიწია
იერუსალემად, განუყო ყოველი იგი მონაგები თჳსი გლახაკთა, მცნებისათჳს ღმრთისა.
და იხილა, რამეთუ პირველ ჴსენებული იგი დევტალარი პატრიაქ ქმნილ იყო; და
ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი იგი.

მაშინ რქუა სარა ნიაფორმან პატრიაქსა ესრეთ, ვითარმედ: „ესე ზაბილონ, მამა
და ემბაზი ბრანჯთა, კაცი სრული ღმრთისმოშიშობითა და სიბრძნითა არს ყოვლადვე;
A 41 მიეც უ|კუე დაჲ შენი სოსანა ცოლად მისდა. ვინაცა სთნდა წმიდასა პატრიაქსა

---

1 ზაგა] გზაა M, გაზა m. 1 ზადა A, ზარდა cet. 1 ზარმა A, ზარგა Mm, ზამარა Pd, ზამრაიდა b, ზამრათჲ E, ზამრა (ზამრაჲ) cet. 1 და თმონიდი სამეფო] თმონიდი და სამეფო A, და თამონით სამეფო C, და თმოგონი სამეუფო Mm, და თმონი და სამეფო cet. 1 და მოეგებოდეს Mm, მიეგებვოდა C, მიეგებვოდეს T, მიეგებოდეს cet. 1 ესე ყოველნი < Mm, 2 და ღრმასა] ღადმარსა Mm, ღდამარასა მ ო ქ ც. < C. 3 და განყო — დაადგინა Mm, და დააყენნა მეფემან A, (და: C) დააყენა მეფემან ერი იგი cet. 3 წყალსა < A. 3 აკურთხა A. 4 მღდელთა მათ Mm, < cet. 4 წყალი იგი] მდინარე იგი Mm. 4 წყალსა მას Mm, < cet. 4 განიბანნეს] განიბანებოდეს Mm, < A, და განიბანნეს cet. 5 აღმოვიდეს C, და გამოვიდეს A, და აღმოვიდოდეს Mm, აღმოჴდეს cet. 5 აღმოსლვასა M, აღმოსავალსა დიდსა C. 5 ერთსა < Mm. 5 და < CMm. 5 დასდებდა ზაბილონ (ზაბულონ C) CMm, დასდებდა A, დასდებდა მღდელი cet. 5 თჳსსა Mm, < cet. 6 და < AC. 6 და იყო მუნ ათ დღე] ათ დღე მუნ ყოფასა მისსა მდინარესა მას ზედა და ჭმართნა ქრავნი შესწირეს მღუ͠დელთა (მღდელთა m) უსისხლო იგი მსხუერპლი Mm. 6 აზიარნეს Mm. 6 ერნი იგი ყოველნი Mm, < AC, ერნი ყოველნი d, ერი ყოველი cet. (⁀ საიდუმლოსა ქრისტესსა ერი ყოველი). 6 ქრისტეს საიდუმლოთა Mm, საიდუმლოთა ქრისტესთა C. 7 და ACMm, < cet. 7 ყოველი წესი CMm, ⁀ წესი ყოველი cet. 7 ქრისტიანობისა Mm, < cet. 8 ამისა A, და ამისა E, ამისსა C, და ამისსა cet. 8 იჯმნა მათგან Mm, < cet. 8 დაუტევა CMm, მისცა cet. 9 ყოველთა < C. 9 წავიდა m, წარმოვიდა C. 9 ჰრომედვე Mm. 9 განიძრახა m. 9 გონებასა < Mm. 9 წარვიდე — იერუსალემს] იელჳსალემად წარსლვა (m: წარსვლა) Mm. 9-10 ვამსახურო CPd, დავმარხო A (⁀ და ვმ͠ხრო), ვმსახურო (ვჰმსახურო) cet. 10 ნიჭი ესე ჩემი] ნიჭითა ამით B, ნიჭი ესე b. 10 ადგილსა ღ͠თისასა A. 10 წარვიდა იელუსალემს C, წარვიდა AR (R-ში მერე ჩამატებული სხვა ხელით „ზაბულონ"), წარვიდა ზაბილონ (ზაბულონ) cet. 10-11 ვითარ მიიწივა იელუსალემად Mm, < cet. 11 ყოველი იგი < C. 11 თჳსი Mm, მისი AC, < cet. 11 მცნებისათჳს ღ͠თისა Mm, < cet. 12 იხილა რამეთუ Mm, < cet. 12 დევხალარი M, დევახლარი m (ღ ← ღ). 12 პატრიაკ Mm, (იგი) პატრიაქ A. 12 ქმნილი A, ქმნილ Bd, ქმნული m, ქმნულ cet. 12 და < A. 13 პატრიაკი Mm, პატრიარქი B. 13 იგი Mm, < cet. 14 მაშინ Mm, და A, < cet. 14 სარნია-ფორმან M, სარნიფორმან m, სარა ნიამფორმან d, სარა ნიაფურმან C. 14 პატრიარქსა B, პატრიაქმან Mm. 14 ესრეთ ვითარმედ Mm, < cet. 14 მამაა E. 15 ემბაზი] ებაზი A, ენება PRT (R-ში მერე სხვა ხელით გადაკეთებული „ემბაზი"-დ, P-შიც „ენება" წაშლილია და ზემოთ სწერია „ემბაზი"). 15 ბარანჯთა m, ბ͠ჲრჯთა P (მერე ჩამატებულია „ნ"). 15 ⁀ სიბრძნითა და ღ͠თისმოშიშობითა Mm, ღ͠თის მოშიშებითა და სიბრძნითა Ad. 15 არს ყოვლადვე Mm, < cet. 16 მიეც უკუე] და მეტყჳს Mm. 16 დაჲ] დაა ACMm. 16 სოსანნა B, სოსან Mm, სოსანა + ზაბილონს C. 16 მისდა Mm, მისა AC, მისსა cet. 16 ვინაცა M, ვინცა m, და cet. 16 პატრიაკსა M, პატრიარქსა B.

განზრახვა ესე სარა ნიაფორისა, და მისცა სოსანა ცოლად ზაბილონს, და წარვიდა
ზაბილონ თჳსად ქალაქად კოლასტრად.

ესე წმიდა ნინო, მოძღუარი ქართლისა, მათგან იშვა ოდენ მხოლოდ, თჳნიერ
სხჳსა შვილისა. და აღზარდა დედამან მისმან სოსანა მსახურებასა შინა გლახაკთ|ასა.

M 197 ხოლო ვითარ იქმნა ნინო თორმეტისა წლისა, მაშინ განყიდეს მშობელთა მისთა
ყოველივე, რაცა აქუნდა, და წარვიდეს იერუსალემად და განუყვეს გლახაკთა. ხოლო მი-რა-
C 53a იწივნეს იურუსალემად, მაშინ ზაბილონ დაიწერა | ჯუარი პატრიაქისაგან და იჳმნა
ცოლისაგან თჳსისა, და შეიტკბო მკერდსა თჳსსა ასული თჳსი წმიდა ესე ნინო, და
დაყარნა, ვითარცა წყარონი, ცრემლნი თუალთაგან პირსა მისსა და რქუა: „შენ მხო-
ლოო ასულო ჩემო, ესერა დაგიტეობ ობლად ჩემგან და მიგათუალავ შენ მამასა ზეცა-
თასა და ყოველთა მზრდელსა ღმერთსა. რამეთუ იგი არს მამა ობოლთა და მსაჯული
ქურივთა. ნუ გეშინინ, შვილო ჩემო, ხოლო შენ მარიამ მაგდანელისა შური აღიღე
ქრისტეს სიყუარულისათჳს და დათა მათ ლაზარესთა. და უკეთუ შენ ეგრეთ შეიყუარო
იგი, ვითარცა მათ შეიყუარეს, მან ეგრეთვე მოგცეს შენ ყოველივე, რაცა ითხოვო
მისგან.

M 198 ხოლო ესერა თქუა, დაუტევა ამბორის-ყოფა საუკუნო და წარვი|და წიაღ იორდა-
A 42 ნესა კაცთა მათ თანა | ველურთა, სადა-იგი ყოფა მისი უწყის ღმერთმან, ყოვლისა
მეცნიერად დამბადებელმან.

1 განზრახვა (m: განძრახვა) ესე სარნაფორისა Mm, < cet. 1 სოსან Mm, და მისი სოსანა C. 1 ზაბილონს CMm, < cet. 2 ზაბილონ A, < cet. 2 თჳსდა m, თჳსაგან d. 2 კულასტრად C. 3 და ესე Mm. 3 ამათგან A. 3 იშვა მხოლო C (< ოდენ), იშვა ოდენ d (< მხოლოდ). 3-4 თჳნიერ სხჳსა შვილისა < C. 4 გლახაკთა A. 5 ხოლო Mm, და cet. 5 წლისა ათორმეტისა Mm, ათორმეტის წლის C, ათორმეტისა წლისა cet. 5 მაშინ M, < cet. 5 განყიდეს მშობელთა მისთა Mm, ⌐ მშ. მ. განყიდეს cet. 6 ყოველივე (ყოველი CMm), რაცა აქუნდა ACMm, ყოველი მონაგები მათი cet. 6 და < C. 6 იეროსალიმად d. 6 და განუყვეს გლახაკთა C, < cet. 7 იელუსალემად CM, იელუსალიმად A. 6-7 ხოლო მირაიწივნეს იერუსალემად Mm, < cet. 7 მაშინ] მას ჟამსა Mm. 7 დაიწერა + პატიოსანი d. 7 პატრიაკისაგან Mm, პატრიარქისაგან B. 8 თჳსისა] მისისა ბ რ ო ს ე, < AC. 8 და შეიტკბო AMm, შეიტკბო cet. 8 მკერდსა თჳსსა] მკერდსა მისსა m, მკერდსა C, < A. 8 თჳსი < A. 8 წ͞მა ესე ნინო M, წ͞მა და ესე ნინო m, წმიდა ნინო cet. 9 და დაყარნა A, დალუარნა C, დაალტო Mm, და დალუარნა cet. 9 პირისა მისისა EPRT (R-ში შემდეგ შეუსწორებიათ „პირსა“), პირისა მისისათა Pd (P-ში შეცდომით მთელი აბზაცია განმეორებული: ერთგან სწერია „მისისა“, მეორეგან „მისისათა“). 8-9 და დაყარნა — პირსა მისსა] დაალტო პირი ნინოსი ნაკადულითა ცრემლთათა, რომელნი იგი გარდამოსთხივნა (m: გარდამოთხივნა) თუალთაგან თჳსთა Mm. 9 რქუა] ჰრქუა B, თქუა cet. 9 შენ] მე d. 9-10 მხოლოო CMm, მხოლო cet. 10 მიგათუალავ ACb, მიგთვალავ E, მიგითუალავ cet. 10 შენ] შენსა A, < CMm. 11 და ყოველთა Mm, ყოველთა cet. 11 რამეთუ იგი არს მამა] რომელ იგი არს მამა C, რომელსა ეგულების ზრდა ყოველთა A. 12 ნუ გეშინინ A, და ნუ გეშინინ შენ CEPRbd, და ნუ გეშინიან შენ cet. 12 ხოლო შენ ACMm, ⌐ შენ ხოლო cet. 12 მაგდალინელისა B. 13 სიყუარულისთჳს] სურვილისათჳს Mm. 13 ლაზარესათა m. 13 უკუეთუ Mm, თუ cet. 13 შენ < P. 14 შეიყუარეს Mm, < cet. 14 ⌐ მოგცეს ეგრეთვე A. 14 შენ < A. 14 ითხოვო (ითხოო) ACMm, სთხოვო (სთხოო) cet. 14 მისგან Mm, < cet. 16 ხოლო ესერა თქუა Mm, და C, < cet. 17 ველურთა] ღ͞თისათჳს ველურ ქმნილთა და კაცთაგან განშორებულსა Mm. 17 სადა-იგი ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., რომლისა იგი სადა Mm, სადა cet. 17 მისი AC, < cet. 17-18 ღმერთმან — დამბადებელმან Mm, ღმერთმან დამბადებელმან AC, ყოვლისა დამბადებელმან ღმერთმან B, დამბადებელმან ღმერთმან cet.

ხოლო დედა იგი წმიდისა ნინოსი მისცა პატრიაქმან მსახურად გლახაკთა დედათა
და უძლურთა. და წმიდა ნინო მსახურებდა ნიაფორსა სომეხსა დვინელსა ორ წელ,
და ჰკითხვიდა ყოვლადვე ვნებათა მათთჳს ქრისტესთა: ჯუარცმისა, დაფლვისა და აღდ-
გომისა მისისა, და სამოსლისა მის და ტილოთა და სუდარისა, და ჯუარისა და სხჳსა
C 53b ყოვ|ლისავე შემდგომითი-შემდგომად გამოეძიებდა, რამეთუ არავინ ყოფილიყო და არცა-
ვინ იყო შორის იერუსალემისა სწორ მისსა მეცნიერებითა სჯულისა, ძუელისა და
ახლისათა, ყოველსავე ზედამიწევნით. ხოლო იწყო უწყებად მისა და რქუა: „ვხედავ,
შვილო ჩემო, ძალსა შენსა ვითარცა ძალსა ლომისა ძუისასა, რომელი იზახებნ ყო-
ველთა ზედა ოთხფერკთა, გინა ვითარცა ორბი დედალი, რომელი აღვიდის სიმაღლესა
M 199 ჰაერთასა უფროს მა|მლისა, და ყოველი კმელი გუგასა შინა თუალისა მისისასა მცი-
რისა მარგალიტისა სწორად შეიყვანის, განიხილის და განიცადის საჭმელი მისი
ცეცხლებრ. ხოლო იხილის რა, მიუტევნის ფრთენი და მიეტევის მას ზედა. ეგრეთვე
სახედ იყოს ცხოვრება შენი წინამძღურებითა სულისა წმიდისათა.

ხოლო აწ ვიწყო და მიგითხრა ყოველივე. რამეთუ ოდეს იხილეს ღმერთი იგი
A 43 უკუდავი კაცთა მოკუდავთა ქუეყანასა ზედა, რომელი მოსრულ იყო | მოწოდებად წარ-
მართთა, ვითარცა თჳთ უნდა კსნა სოფლისა, იწყო კეთილის ყოფად ჰურიათა: მკუდართა
აღდგინებად, ბრმათა ახილვად, სნეულთა განკურნებად. რომელი-ესე შეიშურვეს და
შეიზრახნეს, და წარავლინეს სტრატიოტნი ყოველსა ქუეყანასა მსწრაფლ მოსლვად

1 იგი წმიდისა ნინოსი ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., წმიდისა ნინოსი A, იგი ნინოსი Mm, მისი cet. 1 პატრიაკმან Mm, პატრიარქმან B. 1 მსახურად ACMm, მსახურებად cet. 2 და უძლურთა Mm, < cet. 2 და Mm, < cet. 2 ნინა d. 2 მსახურებად m. 2 ნიამფორს A, ნიამფორსა d, ნიაფურსა C, ნაფორსა M, ნაფროსა m. 2 სომეხსა < Mm. 2 დვინელსა] და დვნელსა C (შემდეგ ახალი ხელით დამატებულია „ი“), დადნიელსა Mm. 3 ჰკითხავდა C. 3 მათთჳს Mm, მათ cet. 3 ჯუარცუმისა C. 3 დაფლვისა ABM, დაფლვისა m, და დაფლვისა cet. 3-4 აღდგომისა მისისა Mm, აღდგომისა A, აღდგომისა ძალსა cet. 4 სამოსელისა d. 4 მის Mm, მისისა cet. 4 და ტილოთა Mm, ტილოთა cet. 4 სუდარისა Mm, სუდარისათა C, სუდარისასა cet. 4-5 და ჯუარისა — გამოეძიებდა Mm, მიწყებით ყოველსა (მიწყობით ყუალასა C) cet. 5-6 არცავინ M, არცვინ m, არცა (არც) cet. 6 შორის < A. 6 იელუსალემისა C, იეროსალიმსა d, იერუსალემსა (იერუსალიმსა) cet. 6 სწორი C. 6 მისა A. 6 მეცნიერობითა EPRTb. 6-7 სჯულისა ძუელისა და ახლისათა Mm, სჯ. ძუელისა და ახლისა d, სჯ. ძუძლთა და ახალთა P, სჯულისა გზასა ძუელსა და ახალსა AC, სჯულისა ძუელსა და ახალსა cet. 7 ყუალასა C. 7 ზედამიწევნით EMRTm, < AC, ზედმიწევნით cet. 7 ხოლო < AC. 7 იწყო + მან B. 7 მისა A, მისსა cet. 8 ძუსასა Cd, ძუვის͞სა P (წინათ წერებულა „ძვის͞სა), ძჳსასა R. 8 იზახებენ CEPRTbd. 8-9 ყოველსა ზედა ოთხფერჳსა A. 9 ვითარცა < A. 9 ორბი ACMm, არწივი cet. 9 აღვიდეს C. 10 მამულისა Mm, მამ͞ლთასა P. 10 კმელი AC, ქუეყანა Mm, ჴმელეთი cet. 10 შინა Mm, < cet. 10 თუალსა M. 10-11 მცირის m. 11 მარგალიტის m, მარგარიტისა Bd, მარგალიტისასა C. 11 შეიყუანის Mm, შეიყენის cet. 11 განიხილის] განაახლის M, განახლის m. 11 განცადის Mm, განიცდის B. 11 მის m. 12 ცოცხლებრ A, ცეცხლისაებრ Mm, ც͞ცხლბრ P, ცეცხლებრ cet. 12 ხოლო იხილის რა Mm, დაინახის A, და რა დაინახნის C, და რაჲ ნახის b, და რაჲ ინახის (ინახნის) cet. 12 მოუტევნის AC. 12 მიეტევის მას ზედა] მიიწის მის ზედა Mm. 12-13 ეგრეთვე — წმიდისათა Mm, ეგრეთ იყოს ცხორება შენი (A: მისი) cet. 13 წინამზღურებითა M. 14 ხოლო Mm, < cet. 14 აწ < m. 14 ვიწყოთ და მიგითხრათ Mm, ვიწყო და გითხრა cet. 14 ყოველივე] ყოველი AC, შენვე Mm (ყ←ყ). 14 რამეთუ Mm, < cet. 14 იხილეს ღმერთი A (< იგი), ⌐ იგი იხილეს ღ͞თი Mm. 15 რომელი] ძალი Mm (ძ←ძ). 15 მოსრულ იყო] მოკუდა და მოსრულ იყო Mm. 16 უნდა AC, ინება cet. 16 სოფლისა] სულისა AB (← ს͞ლისა). 16 მკუდართა] მკუიდრთა A. 17 აღხილვად Bd. 17 განკურნებად] აღდგინებად A, განჭკურნებად R. 17 რომელი ესე Mm, ესე cet. 17 შეიშურეს b. 17 და < AB. 18 წარავლინნეს Cbd, წარარავლინეს R, წარრაავლინეს T. 18 სწრაფლ Mm, სწრაფით cet. 18 მოსვლა m.

C 54a ჰურიათა და თქუეს, რამეთუ: „აჰა, ესერა წარვწუმდებით, მოვედით და შემო|კერბით
ყოველნი“.

მაშინ მოიწივნეს ყოვლით ქუეყანით კაცნი ურიცხუნი, სწავლულნი სჯულსა
M 200 მოსესსა, რომელნი-იგი | წინააღუდგეს სულსა წმიდასა, და რა-იგი ჯერ იყო ყოფად
ქრისტესსა, მათ აღასრულეს: რამეთუ ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისსა ზედა წილი
იგდეს, და სუდა წილითა მით ჩრდილოელთა მცხეთელთა მოქალაქეთა. ხოლო დაფლეს
რა მათ ჰურიათა ქრისტე, და დაკრძალეს და დაბეჭდეს საფლავი იგი მისი. არამედ იგი
აღდგა, ვითარცა თქუა პირველად, და ტილონი იგი პოვნეს საფლავსა მას შინა. ვითარ
განთენა, ესე ყოველი წარმოიცა. და მოვიდა პილატეცა და ცოლი პილატესი ქრისტეს
საფლავად. და ტილონი იგი, ვითარ პოვნეს, მოიხუნა ცოლმან პილატესმან და წარ-
ვიდა მსწრაფლ პონტოდ, სახლად თჳსად, და იქმნა მორწმუნე ქრისტესა.

ხოლო შემდგომად ჟამთა რაოდენთამე მივიდეს კელთა ლუკა მახარებლისათა, და
A 44 დასხნა მან იგინი სადაცა თჳთ უწ|ყის. ხოლო სუდარი არა იპოვა, დაღაცათუ თქუეს
ვიეთმე პეტრესთჳს, ვითარმედ: „კელ-ეწიფა ახუმადო და აქუნდეს მასო“. არამედ გან-
C 54b ცხადებულად არა გჳ|თ|ხრეს, ვითარ სხუა იგი. ხოლო ჯუარნი იგი ამასვე ქალაქსა
M 201 შინა იერუსალემსა დამარხულ არიან, გარნა ადგილი მათი არავინ უწყის; ოდეს ინე-
ბოს ღმერთმან, გამოჩნდეს იგინიცა. ვითარცა ესმა ესე ყოველი წმიდასა ნინოს სარა

1 თქუეს ACMRm, ჰრქუეს cet. 1 რამეთუ <C. 1 აჰა Mm, <cet. 1 წარვსწყმდებით AB. 2 შემოკერბით AC, შემოკრბით Mm, შემოვჰკრბეთ (შემოვკრბეთ) cet. 3 მოიწინეს CRTb, მოიწინნეს d. 3 ყოველნი ქუეყანი A, ყოვლით (m: ყოვლითა). ქვეყნით და სოფლით Mm. 3 კაცნი ურიცხუნი Pd (P-ში ყოფილა „რიცხუნი“, მერე გვიანი ხელით „რ“-ს ქვეშ მიწერილია „უ“), კაცნი რიცხვნით Mm, კაცნი რიცხუნი CERTb, რიცხუით A, კაცნი მრავალრიცხუნი B. 3 მსწავლულნი Mm. 3 სჯულსა ABCMm, სჯულისა cet 4 მოსესა P. 4 რომელი იგი Mm. 4 წინააღუდგეს A, ანტრაკად წ. m, ანტარაკად წ. M, ანთრაკად წ. C (გვიანი ხელით C-ში გადაკეთებულია და სწერია „ანტაკარად“), ანტაკრად წ. cet. 4 წმიდასა + ანტაკრად d. 4 და Mm, < cet. 4 რა იგი] არა იგი Mm, რაჲ იგი R. 5 ქრისტესა AMm, ქრისტესსა C, ქუეყანასა cet. 5 რამეთუ Mm, < cet. 5 ზედა < AC. 5 წილი ACEMm, წილ cet. 6 იგდეს] განიგდეს AC. 6 და ხუდა] და მიეცა და ხუდა Mm. 6 წილითა მით Mm, < A, წილითა cet. 6 ჩრდილოველთა A. 6 მოქალაქეთა ACMm, მოქალაქეთა + კუართი იგი უკერავი cet. 7 რა Bb, < cet. 7 მათ ჰურიათა Mm, < cet. 7 ქრისტე Mm, იესო cet. 7 და დაკრძ.] დაკრძალეს Mm. 7 და დაბეჭდეს Mm, < cet. 7 საფლავი იგი მისი Mm, საფლავი AC, საფლავი მისი cet. 7 იგი < C. 8 პოვნეს] იპოვნეს A, მაშინ პოვნეს C. 8 მას Mm, <cet. 8-11 ვითარ განთენა—მორწმუნე ქრისტესა ACMm, < cet. 8-9 ვითარ განთენა ესე ყოველი წარმოიცა A, ვითარ განთენდა და მივიდეს საფლავად და პოვნეს ტილონი იგი C, განთიად ქრისტესსა Mm. 9 და მოვიდა პ. და ცოლი პ. Mm, და პ. მივიდა და ც. პ. A, მაშინ პილატეც და ცოლი მისი მივიდეს C. 9 ქრისტეს < AC. 10 ვითარ პოვნეს < C. 10 მოიხუნა A, მოითხოვნა CMm. 11 ქრისტესა AC, ქრისტესსა Mm (მთელი ეს ნაწყვეტი, რომელიც მხოლოდ ACMm ნუსხებშია, შემდეგ C-ში წაუშლიათ, გადახაზულია თითქოს დედნის მელნით). 12 ხოლო Mm, და cet. 12 ჟამთა რაოდენთამე Mm, < A, მისსა C, — რაოდენთამე ჟამთა cet. 12 მოვიდეს A. 12 კელთა] კელითა C, < A. 12 მახარებელისათა AEbd. 12 მახარებლისათა + ტილონი იგი Mm. 12 და < m. 13 მან Mm, < cet. 13 იგინი < Mm. 13 სადაცა] ვითარცა C, სადაცა + მან A. 13 უწყის AC, იგი უწყის Mm, იცის cet. 13 დაღაცათუ Mm, არამედ cet. 14 პეტრესთჳს] პილატესთჳს Mm. 13-14 თქუეს ვიეთმე, ვითარმედ პეტრეს კელეწიფა A. 14 ალხმად B, ალხმადო d, ახმად A, აჳუმადო EPRb, ახუმადო cet. 14 აქუნდეს AC, ჰქუეს Mm, აქუსო B, აქუს cet. 14 მასო] მას B. 15 გჳთხრეს] მიუთხ"რეს M, მიუთხრეს m. 15 ვითარ სხუა იგი Mm, < cet. 15 იგი Mm, < cet. 16 იელუსალემსა Mm, < cet. 16 გარნა Mm, არამედ cet. 16 უწყის AMm, იცის cet. 16 და ოდეს Mm. 17 გამოჩინებად იგიცა C. 17 ხოლო ვითარცა Mm. 17 ყოველი] ყოველივე C (— წმიდასა ნინოს ყოველივე), < Mm. 17 — ესე ესმა Mm. 17 ნინას d.

ნიაფორისაგან, მაშინ შეწირა ღმრთისა მადლობა და აკურთხა. და კუალად ჰკითხა მას,
თუ „სადა არს ჩრდილოსა იგი ქუეყანა, სადათ-იგი მოსრულთა მათ ჰურიათა წილ
ხუდა და წარიღეს სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“. მიუგო და რქუა
სარა ნიაფორმან, ვითარმედ: „არს აღმოსავლეთით ქალაქი სახელით მცხეთა, ქუეყანა
ქართლისა და სომხითისა — მთეულეთი საწარმართო, არამედ ჟამსა ამას უჟიკთა საკელ-
მწიფოდ შექმნილ არს იგი“.

ხოლო მათ დღეთა შინა მოვიდა დედაკაცი ვინმე ეფესოთ თაყუანისცემად წმიდისა
აღდგომისა, და ჰკითხვიდა დედაკაცსა მას სარა ნიაფორი, ვითარმედ: „ელენე დედო-
M 202 ფალი ეგრეთსავე ცთომილებასა და ბნელსა შინა არსა?“. ს|ოლო მან რქუა ესრეთ,
ვითარმედ: „მე ვარ მკევალი მათი და მეცნიერი განზრახვასა მათსა ყოველსა, ცხადსა
და დაფარულსა, და უწყი მე მისი, რამეთუ აქუს მას დიდი წადიერება ქრისტეს სჯუ-
ლისა და ნათლისღებისათჳს“.

A 45 ხოლო ესმა რა ესე დედაკაცისა მისგან წმიდასა ნინოს, რქუა ნიაფორსა ესრეთ,
ვითარმედ: „წარმგზავნე მე და მივიდე წინაშე დედოფლისა ელენესსა, ნუ უკუე მივი-
C 55a ახლო მის წინაშე სიტყჳს-გებად ქრისტესთჳს. ხოლო | ნიაფორმან აუწყა პატრიაქსა
წადიერება ესე და საქმე ნინოსი. ხოლო დედისძმამან მოუწოდა წმიდასა ამას ნინოს,
დისწულსა თჳსსა, და დაადგინა იგი აღსავალსა წმიდისა საკურთხეველისასა; და დასხნა
კელნი მისნი წმიდანი მკართა მისთა ზედა, სულთ-ითქუნა ცად მიმართ სიღრმითა
გულისა მისისათა და თქუა: „უფალო, ღმერთო საუკუნეთაო, კელთა შენთა შევვედრებ

1 სარა ნიაფორისაგან ჩვ. კონიექტ., სარნიაფორისაგან Mm. ნიაფორისაგან cet. 1 მაშინ — აკურთხა Mm, მისცა კურთხევა და მადლი ღმრთისა cet. 1 მას Mm, < cet. 2 თუ Mm, < cet. 2 სადა] სადათ A. 2 ჩრდილოოისა EPT, ჩრდილოჲსა d. 2-3 სადათ-იგი — ქრისტესი Mm, სადა (სადაც A, სადაცა B) არს სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა cet. 2 მოსრულთა კონიექტ., მოსრულა Mm. 3 მიუგო და Mm, < cet. 4 სარნიაფორმან Mm, ნიაფორმან A. 4 ვითარმედ Mm, < cet. 4 არს აღმოსავლეთით Mm, < cet. 4 სახელით ჩვ. კონიექტ., სახელით რომელსა ჰქჳან სახელად Mm, < cet. 5 და Mm, < cet. 5 მთეულეთი C, მთეულეთისა A, მთიულეთი cet. 5 საწარმართო A, საწარმართოთ არს იგი Mm, არს საწარმართო cet. 5 არამედ A, < Mm, რამეთუ cet. 5 ოჟიკითა C. 6 უჟიკთა — არს] საკელმწიფო ბერძენთა და უჟიკთა Mm. 6 იგი < AC. 7 ხოლო < A. 7 შინა < Mm. 7 ეფესოთ ABCbd, ეფესოდ cet. 8 ჰკითხა E. 8 სარნიფორი M. სარნიფორი m, ნიაფორი A, ნიაფორ C, ნიაფორი cet. 8 ვითარმედ < AC. 9 ეგრეთსავე AC, ეგრეთცა ეგევითარსა Mm, ჯერეთცა (ჯერეთ E) ეგევითარსა cet. 9 ცთომილებასა C, ცთომილობასა A, ცთომასა cet, 9 არსა] არს ACEMm. 9-10 ესრეთ ვითარმედ < AC. 10 მე C, < cet. 10 — მკევალი ვარ A. 10 მკეველი m. 10 მათი და მეცნიერი] მეცნიერი მათი A. 10 მეცნიერი A, მაზლობელი cet. 10-11 ყოველსა ცხადსა და < AC. 11 ვუწყი B. 11 და (< m) უწყი მე მისი რამეთუ] უწყი რამეთუ A, < C. 11 მას < AC. 11 — დიდი წადიერება აქუს AC. 12 ნათლისღებისა m. 13 რა] რაა Mm. 13 მის დედაკაცისაგან d. 13 ხოლო — ნინოს (ნინას d)] ესე ყოველი მოისმინა წმიდამან ნინო და AC. 13 წმიდისა MTm. 13 ნიაფორას A, ნაფროსა m. 13-14 ესრეთ ვითარმედ < AC. 14 წარმგზავნა Mm. 14 მე < A. 14 წინაშე AC, < cet. 14 დედოფლისა] მეფისა C (მერე გადაუფხეკიათ). 14-15 მივიახლო მის წინაშე სიტყჳს გებად ქრისტესთჳს A, მიეახლო ს.-გ. მას წინაშე ქრ. C, მივეახლო (მივიახლო Rm) ს.-გ. ქრ. წინაშე მისსა cet. 15 ნიაფორამან A, ნიაფორემან m, ნიაფორ C. 15 პატრიაკსა MRT, პატრიარქსა B. 16 წადიერება ესე და საქმე ნინოსი < AC. 16 ხოლო] მაშინ BCd, < Mm. 16 დედისძმამან EPRTbd, დედის[ძმ]ამან Mm, პატრიაქმან დედისძმამან მისმან B. 16 ამას < ABC. 16 ნინას d. 17 დისწულსა თჳსსა < AC. 17 და < C. 17 იგი < A. 17 აღმოსავალსა B. 17 წმიდისა < AC. 17 საკურთხეულისასა m. 17 დაასხნა ACERbd. 18 წმიდანი < AC. 18 მისთა] ნინოსთა. 18 მისთა ზედა AMm (C: ნინოსთა ზედა), — ზედა მისთა cet. 18-19 სიღრმითა გულისა მისისათა] სიღრმით გ. მისისათ b, < AC.

ობოლსა ამას შვილსა დისა ჩემისასა, და წარვავლინებ ქადაგებად ღმრთეებისა შენისა,
რათა ახარონ აღდგომა შენი; სადაცა სათნო იყო სრბა მისი, ქმენ, ქრისტე ღმერთო,
M 203 ამას მოგ|ზაურ, ნავთსადგურ, მოძღუარ და ენამეცნიერ, ვითარცა-იგი წინათა მათ
მოშიშთა სახელისა შენისათა".

და უჯმნა დედისაგან თჳსისა ამბორის-ყოფითა განშორებისათა და გამოსახა მას
ზედა სასწაული ჯუარისა; და ესრეთ ლოცვითა ღმრთისა მიმართ და კურთხევითა
განუტევა.

და წარემართა წმიდა ნინო დედაკაცისა მის თანა, ეფესოთ მოსრულისა, და ვითარ
მიიწივნეს სამეფოსა ჰრომს სახიდ დედაკაცისა, რომლისა-იგი თანამოგზაურ იქმნა,
ჰპოვეს მუნ დედოფალი ვინმე მეფეთა ნათესავი, სახელით რიფსიმე, და დედამძუძე მისი
გაიანე, მონასტერსა შინა ქალწულთასა, რომელთა ქრისტეს აღსარებისათჳს სუროდა
და ელოდეს იერუსალემით ნათლისღებასა.

A 46 მაშინ დედაკაცმან მან მოიყვა|ნა წმიდა ნინო და მისცა წმიდასა რიფსიმეს, და
C 55b აუწყა საქმე მისი, რომელი-იგი იხილა რა | ქრისტეს მოყუარემან რიფსიმე, სიხარუ-
ლით შეიტკბო და შეიწყნარა სახიდ თჳსად, წინაშე მისსა, წმიდა ნინო ჴელითგან მის
M 204 დედაკაცისა | თანამოგზაურისა.

და ესრეთ იყოფვოდა რა მის თანა წმიდა ნინო, მასვე შინა წელიწადსა ნათელ-
იღო რიფსიმე, რომლისათჳს იგი სურვიელ იყო; მის თანა გაიანეცა დედამძუძემან
მისმან და სხუათა მათ სახლეულთა მისთა, რიცხჳთა ორმოცდაათმან სულმან სხუამან;

1 დისა ჩემისასა] ჩემსა AC. 2 ღმრთაებისა b, ღთაებისა R, ღვთაებისა E, ღთ῀ბისაP, ღმ῀თეე-ბისა T, ღუთაებისა (ღ῀თაებისა) cet. 2 სადაცა] სრულიადცა C (⟵ ს῀დცა). 2 სათნო] შენ სათნო AC. 2 იყო ABCMm, იყოს cet. 2 მისი ABC, ამისი cet. 2 ღმერთო < AC. 3 ამას+წმიდასა C. 3 მოგზა-ურ] თანამოგზაურ AB. 3 ნავთსადგურ] თჳთსადგურ AC. 3 და ენამეცნიერ] ენაა მეცნიერ M, და ენა AC, ენამეცნიერ cet. 3 ვითარცა-იგი AC, ვითარცა cet. 3 წინათა მათ A, წინა მათ C, უწინარეს ამისსა cet. 4 მოშიშითა C. 5 თჳსისა] მისისა C, < A. 5 ამბორის-ყოფითა განშორებისათა < AC. 5 და < C. 5 გამოსახა] გამოსცა Mm (ც ⟵ ჳ), მისცა AC, გამოასხა T. 5-6 მას ზედა B, < ACMm, მის ზედა cet. 6 სასწაული ჯუარისა] სასწაულმან ჯუარისამან Mm, ჯუარი და კურთხევა AC. 6-7 და ესრეთ — განუტევა < AC. 7 და განუტევა P, განუტევა იგი E. 8 და < A. 8 წმიდა ნინო < C. 8 ნინა d. 8 ეფესოდ d. 8 ეფესოთ მოსრულისა < AC. 8-9 და ვითარ მიიწივნეს — თანამოგზაურ იქმნა < AC. 9 რომ-ლისა იგი Mm, რომელსა იგი cet. (< AC). 9 იქმნა Mm, ექმნა cet. 10 ჰპოვეს] და ჰპოვეს A, და ოდეს მოვიდეს პოეს C, იხილეს cet. 10 მუნ < ACm. 10 იხილეს ვინმე დედოფალი ვინმე m, იხილეს ვინმე მუნ დედოფალი E. 10 მეფეთა ნათესავი A, მეფეთა ტომი C, და ტომი მეფეთა cet. 11 დედამ მძუძე m. 11 მონასტერსა ქალწულთასა AC, რომელნი ესე იყოფოდეს მონასტერსა შინა ქალწულთასა cet. 11 რო-მელთა (რომელსა C) ქრ. აღსარებისათჳს სუროდა AC, და ჰსუროდა ქრისტეს აღსრულებისათჳს Mm, და ჰსუროდა (B: ჰსუროდათ) ქრისტესთჳს cet. 12 ელოდეს AC, მოლოდე იყუნეს Mm, მომლოდე (მომლო-დინე E, მომლოდნე P) იყუნეს cet. 12 იერუსალემით] იელუსალემელთა მათ C. 12 ნათლისღებისა A. 13 მოიყვანა AC, წარუდგინა cet. 13 ნინა d. 13 და მისცა წმიდასა რიფსიმეს A, და მისცა ჴელთა წმი-დისა რიფსიმესთა C, < cet. 14 საქმე] გზა AC. 14 მისი AC, მისი+დედოფალსა რიფსიმეს cet. 14-16 რო-მელი იგი — თანამოგზაურისა] და შეიყუარა წმიდა ნინო ქრისტეს მოყუარემან წმიდამან დედოფალმან რიფ-სიმე AC. 14 მოყუარემ m. 16 დედაკაცისათა მოგზაურისა B. 17-18 და ესრეთ — რიფსიმე] და მასვე წელი-წადსა მიიღო რიფსიმე ნათლისღება AC (ნათლისღება < C). 17-18 ნათელს-იღო Bd. 18 იგი სურვიელ (სურვილ Mm) იყო] სუროდა AC. 18 და მის თანა გაიანე AC. 18 დედამ მძუძემან m. 19 სხუათა — რიცხჳთა < AC. 19 სხუათათა m. 19 რიცხჳთა Mm. 19 ორმოცდაათმან (C: ორმეოც...) სულმან (სულმა A) სხუამან AC, ორმეოცდა ათთა სულთა cet.

და უმრავლესთა მათგანთა ჴელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსსა ნათელ-იღეს. და წარვიდეს
ესე ყოველნი მონასტერსა თჳსსა. და იყო მათ თანა წმიდა ნინო ორ წელ.

მათ დღეთა შინა გამოგზავნნა კეისარმან მებნად ქალისა ქმნულ-კეთილისა და
შუენიერისა, რათამცა უპოვეს ღირსი ცოლად მისა. და ვითარ მოიწივნეს მონასტერსა
მას ქალწულთასა მეძიებელნი იგი, და იხილეს რიფსიმე, და განიცადეს ხატი მისი
და გამოიკითხეს გუარი მისი, რამეთუ არავინ იყო მსგავსი რიფსიმესი სახითა. და
გამოსახეს ხატი მისი ფიცარსა ზედა, და წარგზავნეს წინაშე კეისრისა. სთნდა კეი-
M 205 სარსა და აღივსო სიხარულითა, და განაწესა აღსრულება | ქორწილისა მრავლითა
სიხარულითა. რომლისთჳსცა მსწრაფლ წარავლინნა მოციქულნი და განმგებელნი
ყოველთა შინა საბრძანებელთა მისთა, რათა ყოველნი ძღუნითა შემოკრბენ და დიდითა
A 47 C 56a სიხ|არულითა მოვიდენ ბრძანებასა | მეფისასა და ქორწილსა სამეუფოსა.

ხოლო იხილეს რა ყოვლად წმიდათა მათ დაფარული იგი მანქანება მტერისა
და ისარნი მისნი განჴურვებულნი, რომლითა-იგი ისწრაფდა სისრად წმიდათა ქალ-
წულთა, იურვოდეს, რამეთუ ჭური რისხჳსა იპოვა მეფე, ვითარცა გუელი რომელ
სამოთხესა შინა მსახრველ ექმნა, ეგრეთვე აქა მსგავსად მისსა უსჯულო ესე, რომელსა
აქუნდა შეგინებული თაყუანისცემა ბილწთა და სამაგელთა კერპთა.

ხოლო იხილეს რა ნეტარმან რიფსიმე, გაიანე და სხუათა მათ წმიდათა და ყოვ-
ლად ქებულთა დედათა განსაცდელი ესე მათ ზედა მოწევნულად, მაშინ მოიჴსენეს მათ

1 და უმრავლესთა მათგანთა AC, < cet. 1 ქუეშე AC, შინა cet. 1 ნინოსა A, ნინასსა d. 1 ნა-თელ-იღეს AC, < cet. 1-2 და წარვიდეს — ორწელ AC, და იყოფოდეს მონასტერსა შინა თჳსსა და მათ თანა წმიდა ნინო ორ წელ cet. 3 მათ] მაშინ მათ C. 3 გამოგზავნნა C, გამოგზავნა A, წარავლინნა cet. 3 ძებნად AC, ძიებად cet. 3 ქმნულკეთილისა და < AC. 3 ქმნილკეთილისა Mdm. 4 პოეს C; რათამცა უპოვეს < A. 4 ცოლად] წმიდად Mm. 4 მისა A, მისსა cet. 4 და ვითარ < AC. 4 მოიწივნეს] მიე-წივნეს A, მიიწინეს C, მოიწინეს RT. 5 მას AC, < cet. 4-5 მონასტერსა — იგი A, მ. მ. ქალწულთასა მეძიებელნი კეისრისა გამოგზავნილნი C, ⟵ მეძიებელნი იგი მ. მ. ქალწულთასა cet. 5 და < C. 5 რიფ-სიმე AC, < cet. 5 განიცადნეს B. 5 ხატი მისი AC, რიფსიმე cet. 6 და გამოიკითხეს გუარი მისი < Mm. 6 რამეთუ არავინ — სახითა (C: ხატითა) AC, და ცნეს მეფეთა ნათესაობა მისი, რომლისა სახე (Mm: სახელი) ფრიად სთნდა შუენიერება მისი, რომლისა ვერა სადა ეხილვა (B: იხილვა) მსგავსი ხილვითა და შუენიერებითა (E: შვენებითა) cet. 6-7 და გამოსახეს] გამოხატეს AC. 7 ხატი მ. ფ. ზედა AC, სახე შუენი-ერებისა და ხატისა მისისა ფიცარსა ზედა cet. 7 წინაშე < m. 7-8 სთნდა კეისარსა AC, რომელი იხილა (+ რა B) კეისარმან ფრიად სთნდა cet. 8 აღივსო სიხარულითა AC, ⟵ სიხარულითა აღივსო cet. 8-9 და განაწესა — სიხარულითა] და განაწესა ქორწილი სიხარულით (+ აღსრულებად A) AC. 9 სიხარუ-ლითა < Mm. 9 რომლისთჳსცა] და AC. 9 წარავლინა მოციქული A. 10 შინა < AC. 10 ძღუნითა შემოკრბენ და A, სიხარულით ძღუნითა შემოკრბენ და C, < cet. 11 ბრძანებასა მეფისასა და ქორწილსა სამეფოსა A, ქორწილსა სამეფოსა ბრძანებისაებრ მეფისა C, ბრძანებითა ამის ქორწილისა სამეუფოსა (m: სამეფოსა) Mm, ბრძანებითა ამას (+ და ET) ქორწილსა (d: ⟵ ქორწილსა ამას) სამეუფოსა cet. 12 ხოლო < AC. 12 ყოვლად] ყოველთა A. 12 მათ < AC. 12 მტერისა ABCMdm, მტრისა cet. 13 და < A. 13 რომლითა-იგი] რომლითა C, რომელთა A. 13-14 ქალწულთა A, ქრისტესთა (C: მათ ქრისტესთა) cet. 14 იურვოდეს < C. 14-15 ვითარცა გუელი (A: გუელმან რომელ) სამოთხესა შინა მ ს ა - ხ რ ვ ე ლ ექმნა (A: ექმნნეს) AC, ვითარცა გუელი (Mm: გული) სამოთხესა შინა მ ზ რ ა ხ ვ ე ლ (Mm: მზრახელ) ექმნა cet. 15 აქა მსგავსად მისსა] მსგავსად აქა AC. 15 უსჯულო ესე] უსჯულოეს P. 16 შეგინებული] მსაჯული შეგინებული A. 16 თაყუანისცემა < A. 16 სამაგელთა AC, შეგინებულთა cet. 17 ხოლო < AC. 17 იხილა AC. 17 ნეტართა B. 17 გაიანე] < C, და გაიანე B. 17-18 წმიდათა და ყოვლად ქე-ბულთა დედათა ჩვ. კონიექტ., წმიდათა და ყოველთა ქებულთა წმიდათა A, წმიდათა და დიდთა ქე-ბულთა C, წმიდათა დედათა (M: დედედათა, m: და დედათა) cet. 18 განსაცდელი ესე მათ ზედა მოწევნუ-ლად < AC. 18 მაშინ] და C, < A. 18 მოიჴსენეს] მოიხვნეს E.

უბიწო იგი აღთქმა და ღირსი ქებისა მარტოებით ცხოვრება, რომელსა-იგი იყვნეს
განსწავლულ, და გოდებით ტიროდეს გამოხატვით შესწავებისა მისთჳს წინაშე მეფისა
M 206 უ|სჯულოსა შუენიერებისა წმიდისა რიფსიმესა, რომელი-იგი გამოეხატათ და წარგ-
ზავნეს. ილოცვიდეს დაუცხრომელად და უფიცხელესთა კანონთა შეაყენნეს თავნი მათნი,
ევედრებოდეს ღმერთსა ყოვლად მოწყალესა მრავლითა ვედრებითა. და ერთობით გან-
A 48 ზრახვითა ურთიერთას ყოველთავე დაუტევეს ქუეყანა იგი ფარულად ორმ|ოცდაცამეტმან
სულმან.

C 56b და მოვიდეს ლტოლვილნი არეთა სომხი'თისათა, ადგილსა მას, რომელსა ჰქჳან
ახალქალაქი, უალერეს შენებულსა, რომელ არს დვინი, საყოფელი სომეხთა მეფისა.
და შევიდეს მუნ საწნეხელთა ვენაკისათა, რომელი შენებულ არს ჩრდილოთ-კერძ და
აღმოსავალით, და იზარდებოდეს მუნ შინა კელთ-საქმრისაგან ვაჭრობით.

M 207 ხოლო კეისარი აღივსო | მწუხარებითა და წარავლინნა კაცნი ყოველთა ადგილთა
მოძიებად მათდა. მაშინ მოიწივნეს მოციქულნი კეისრისანი წინაშე თრდატ სომეხთა
მეფისა და მოართუეს წიგნი კეისრისა, რომელსა წერილ იყო ესრეთ:

„თჳთმპყრობელი კეისარი საყუარელსა ძმასა და მეგობარსა და თანამოსაყდრესა
ჩემსა თრდატს გიკითხავ. უწყებულ იყავნ ძმობა შენი და თანა შემწეობა, რომლისათჳს-
იგი ყოვლადვე გუევნების შეცთომილისა მისგან ქრისტიანეთა ნათესავისა. რამეთუ
ყოვლადვე შეურაცხ იქმნების ჩუენი უფლება მათისაგან კრებულისა, და საწუნელ არს

1 უბიწო] ყოვლად უბიწო A. 1 ღირსი — ცხოვრება] ქებული ცხორება მარტოდ ცხორებისა AC. 1 რომლისა იგი Mm. 2 განსწავლულ <Mm. 2 გამოხახვით E, <Mm. 3 უსჯულოსა] უსეულოსა M, უსეულოსა ex უსჯულოსა m. 3 გამოეხატა B, გამოხატვით d. 3 და <ET. 2-4 და გოდებით — წარგზავნეს] მაშინ გოდებდეს და ტიროდეს გამოხატვისა თჳსისათჳს უსჯულოსა მეფისა AC. 4-5 ილოცვიდეს დაუცხრომელად — ვედრებითა AC, და მისცნეს თავნი მათნი ფიცხელისა მოღუაწებისა კანონსა ლოცვითა და ვედრებითა ღ˜თისათა, დაუცადებელითა და მკურვალითა cet. 4 ილოცვიდეს] ცვიდეს A. 4 დაუცხრომელად <A. 4 შეაყენნეს C, შეყარნეს A. 5-7 ერთობით განზრახვითა — სულმან] და განიზრახვიდეს (C: განიზრახეს) ერთობით ყოველთა მათ (<C) დატევებასა (C: დატევება) ქუეყანისა მის და წარვლტოლა (C: წარტოლვა) ფარულად, რათა (A: ყოვლად) უბიწოდ დაიცვენ ჴორცნი მათნი (C: თავნი მათნი და ჴორცნი თჳსნი) და წარვიდა (C: წარვიდეს) ორმოცდაცამეტი სული AC. 6 ორმოდაცამეტი A, ორმეოცდაცამეტი C, ორმეოცდაათსამმეტმან Bd, ორმეოცდაათცამეტმან cet. 8 მოვიდეს A, მივიდეს C, მოიწინნეს d, მოიწივნეს cet. 8 ლტოლვილნი <AC (m-ში „ლტოლვილი“ მერეა ჩამატებული). 8 არეთა AC, არეთა და სანახებთა cet. 8 ადგილსა მას <AC. 9 ახალქალაქ Md. 9 უალერეს C, ვ ა ლ ა რ (შაპატ) („ვალარშის ნაგები“) სომხ. აგათ., უალრეს cet. 9 საყოფელი მყოფთა სომეხთა C (მყოფთა ← მეფეთა). 10 მუნ <AC. 10 საწნეხელთა ვენაკისათა A, საწნეხელსა ვენაკთასა C, ტალავართა მათ შინა საწნახელთასა cet. 10 რომელი შენებულ არს AC, რომელნი იგი იყვნეს შენებულ cet. 10 ჩრდილოთ AC, ჩრდილოთ-კერძ cet. 11 იზრდებოდა Mm, იზრდებოდეს BC. 11 მუნ შინა <AC. 11 კელთ-საქმრისაგან ვაჭრობით AC, კელთ-საქმისა (კელით საქმრისა M, კელთ საქმრისა T, კელთ საქრმისა EPm) თჳსისა განვაჭრებით cet. 12 ხოლო <A. 12 კეისარი აღივსო მწუხარებითა AC, იხილა რა კეისარმან, რამეთუ განერნეს (T: განერეს) კელთაგან მისთა და ტრფიალებისაგან მისისა ბოროტისა წმიდა რიფსიმე და სხუანი იგი მისთანანი, აღივსო უნუგეშინის-ცემოთა (-ცემითა PRT, -ცემოჲთა Bd) მწუხარებითა cet. 12 წარავლინა A. 12 კაცნი <AC. 13 მოძიებად მათდა] მოძღურებად მათდა M (п←ז), მოძღურება და მათდა m, ძიებად მათდა C, ძებნად A. 13 მოიწინეს C. 13 თარდატ M. 13 კეისრისანი <C. 13-14 მეფისა სომეხთასა C. 14 კეისარისა A. 15 და თანამოსაყდრესა] თანამოსაყდრესა AC. 16 თარდატს M. 16 გკითხავ Mm, გკითხავნ A. 16 იყავ BEMPTm. 16 ⌣ შენი ძმობა A, შენდა ძმობა C. 16 და ჩემ თანა შემწეობა A. 17 ყოვლადვე AC, პირველად cet. 17 გუევნების] შეურაცხ იქმნების A. 17 შეცთომილისა მისგან A, შეცთომილი ამისგან C, შეცთომილისა მის cet. 17 ქრისტიანეთა] ქსანითა M, ქასანითა m (შდრ. 72, 15). 18 ყოვლადვე] ესრეთ C. 18 შეურაცხის C. 18 მათგან CMm.

ჩუენი კელმწიფება მათგან. რამეთუ იგინი ჯუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსახურებენ
და მელსა თაყუანის-ცემენ, და მუალებსა კაცთასა პატივ-სცემენ, და თავისა მათისა
C 57a A 49 სიკუ|დილი უფ|ლისა მათისათჳს დიდებად შეურაცხიეს და არა ეშინის ჰურიათაგან და
M 208 ჰურიათა ჯუარცმულისაგან ეშინიან და შეცდომილ არიან; მეფეთაც აგინებენ, | ღმერთ-
თა შეურაცხ ჰყოფენ, და ძალსაცა ნათლისა მზისა და მთოვარისასა და ვარსკულავთასა
არად შერაცხენ, არამედ შექმნულად იტყჳან მათ ჯუარცმულისა მის მიერ. და ესრეთ
მიაქციე'ს ქუეყანა, ვიდრემდის მამანი დედათაგან და დედანი მამათაგან ცოცხლივ
განეშორნეს. დალაცათუ დიდითა ქადებითა და ფრიადითა სატანჯველითა მოვსწყუჳდე-
ნით, არამედ კუალადცა უფროსად განმრავლდეს. ხოლო აწ შემემთხჳა მე ხილვად
ნათესავისა მათისაგან ჭაბუკი ერთი ქალი, და განვიზრახე მოყვანება მისი ცოლად
ჩემდა. ხოლო მას არა თუ ვითარცა მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემდა, არამედ
საძულელადცა და არაწმიდად შემრაცხეს. რომლითაცა მეოტ იქმნნეს ფარულად ჩემგან,
და კერმოთა ქუეყანისა შენისათა წარმოსრულ არიან. უწყებულ იყავნ შენდა, ძმაო
ჩემო, მოიძიენ იგინი და, პოვნე რა მისთანანი იგი, სიკუდილით მოაკუდინენ. ხოლო
M 209 რომელი-იგი შეაცთუნნეს, შუენიერი სატითა | და სახელით რიფსიმე, ჩემდა წარმო-
ავლინე. და უკეთუ შენ გთნდეს, თავისა შენისათჳს იგულე, რამეთუ არავინ იპოვა
A 50 C 57b სხუა, | მსგავსი მისი, | იონთა სოფელსა შინა. და ცოცხლებით იყავნ ღმერთთა მსახუ-
რებით“.

1 (საწუნელ არს) ჩუენდა კელმწიფება მათი A. 1 და მომკუდარსა Mm. 2 და ძუალებსა კაცთასა პატივსცემენ AC, <cet. 2 მათისა] მათი C, თჳსისა B. 3 სიკუდილი AC, სიკუდილსა cet. 3 მათისათჳს] მათისა Mm. 3 (სიკუდილი) შეურაცხიეს A, შეურაცხია C, (სიკუდილსა) შეირაცხებენ EMTdm, შერაცხებენ cet. 3-4 (არა ეშინის) ურიათაგან და ურიათა ჯუარცმულისაგან ეშინიან C, ურიათაგან მოკლულისა და ჯუარცმულისა ეშინიან A, (არა ეშინის) ჰურიათაგან და მოკლულისა მისგან ჰურიათაგან (Mm: ჰურიათასა) და ჯუარცმულისა ეშინის cet. 4 მეფეთაც C, მეფეთა cet. 5 ნათლისა მზისა C, ნათლისასა A, მზისა B, მზისასა cet. 5 მთვარისა B. 5 და ვარსკულავთასა A, <C, და ვარსკულავთა (+გან: E) ნათლისასა cet. (B: ძალსაცა მზისა, მთვარისა და ვარსკულავთა ნათლისასა). 6 შერაცხენ A, შეჰრაცხენ C, შერაცხვენ B, შერაცხიან (შეჰრაცხიან) cet. 6 არამედ] და AC. 6 შექმნილად T. 6 მათ <AC. 6 მის მიერ <AC (A: ⌣ ჯუარცმულისა იტყჳან). 7 მიაქციეს ABC, მიიქცეს cet. 7 ქუეყანა <C. 7 ვიდრემდის] ვითარმედ A. 7 ⌣ დედანი მამათაგან და მამანი დედათაგან A. 7 ცოცხლივ AC, ცოცხლებრ Mm, ცოცხალვე cet. 8 განეშორნეს AC, განშორნეს BEm, განაშორნეს cet. 8 დალათუ A. 8 ქადებითა AT, ქადაგებითა cet. (ამ სიტყვის წინ A-ს გადამწერს დაუწყია ასო „დ“ [დაქადებითა?]). 9 არამედ კუალადცა <AC. 9 განმრავლდენ A. 9 ხოლო აწ <AC. 9 მე <AC. 9 ხილვად C, ხილვა (ხილვაჲ) cet. (d: ⌣ ნათ. მათ. ქალისა ხილვა). 10 მათისაგან AC, მათისაგანისა cet. 10 ჭაბუკი ერთი ქალი AC, ქალისა ერთისა ჭაბუკისა cet. 10 მისი <Mm, ⌣ მისი მოყვანება C. 11 ჩემდა <AC. 11 ხოლო მას] და AC. 11 არა თუ AC, არცალათუ cet. 11 გული უთქმიდა AC, უთქუა გულმან მისმან (მისმან <B) cet. 11 ჩემად T. 12 საძულელადცა C, საძულდაცა A, საძულელდ M, საქაგელად d, საძულელად cet. 12 შემრაცხეს AC, შემრაცხეს მე cet. 12 რომლითა C. 13 წამოსულ C. 14 და მოიძიენ T. 14 პოვნე რა <AC. 14 იგი <C. 14 ხოლო] და AC, რამეთუ d. 15 რომელი-იგი] რომელი Cd, რომელნი A. 15 შეაცთუნნეს AC, მათ შეაცთუნნეს (შეაცთუნეს) cet. 15 შუენიერი იგი Bd. 15 და სახელით რიფსიმე <AC. 15 ჩემდა A, ჩემად C, ჩემდამო m, ჩემდავე cet. 16 და <AC. 16 უკ˜ეთუ Mm, უკუეთუ C. 16 შენ გთნდეს Mm, სათნო იყოს AC, შენ გთნდეს იგი cet. 16 იგულვე d. 16 არავინ იპოვა ჩ ვ . კ ო ნ ი ე ქ ტ ., არა იპოვა CE, არვინ იპოვო A, არა იპოვო cet. 17 სხუა <AC. 17 იონათა m. 17-18 და ცოცხლებით — მსახურებით AC, და ცოცხლებითმცა (m: ცოცხლებითამც) იყოფები (Mm: იყოფი) შენ მსახურებასა შინა ღმერთთასა (d: ღმრთისასა) cet.

ხოლო ვითარცა წარიკითხა თრდატ ბრძანება ესე კეისრისა, მსწრაფლ იწყო
ძიებად მათდა, და ჰოვნა იგინი საწნეხელთა მათ შინა პირველ კსენებულთა.
და იხილა რა რიფსიმე, აღივსო გულისთქმითა და განიხარა სიხარულითა
დიდითა, და განიზრახა ცოლად მოყვანება მისი. ხოლო არა ერჩდა წმიდა რიფსიმე.
მაშინ იწამა იგი, დედამძუძე მისი გაიანე და სხუანი მრავალნი მათთანანი, ვითარცა
წერილ არს წამება მათი და სასწაული მოქცევასა შინა სომეხთასა. (რამეთუ მადლითა
M 210 ღმრთისათა იქმნა მეფე თრდატ ეშუად)[1]. ხოლო რომელნიმე | მათ წმიდათაგანნი დაი-
მალნეს და ივლტოდეს.

მაშინ ესე წმიდა ნინო დაიმალა ეკალთა შორის ვარდისათა, რომელი-იგი ჯერეთ
არა ეუაოდა მას ჟამსა. და ოდეს-იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი,
იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი, ჩამომავალი ოლარითა ნათლისათა;
და კელთა მისთა აქუნდა სასაკუმევლე, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სულნელე-
C 58a ბისა, რომელი ცათა დაფარ|ვიდა, და მის თანა სიმრავლე ერთა ზეცისათა. და მათ
A 51 შეერთნეს სულ|ნი წმიდათა მოწამეთანი.

რომელი-ესე იხილა რა ესრეთ წმიდამან ნინო, ღაღად-ყო ესრეთ: „უფალო,
უფალო, რად დამიტეობ მე შორის ასპიტთა და იქედნეთა“. მაშინ ჴმა ესმა ზეგარდამო,

1 ხოლო] და A. 1 წარიკითხა AC, აღმოიკითხა რა (რაჲ) cet. 1 თარდატ MT, თერდატ C, < A. 1 ბრძანება] შობა A (— ყ˝ყc). 1 მსწრაფლ AC, მყის cet. (d: ⏜ იწყო მყის). 2 ძიებად მათდა AC, მოსწრაფებით ძიება მათი cet. 2 პოვნა იგ. ACm, პოვნა რა (რაჲ) cet. 2 საწნეხელთა A, საწნეხელსა C, საწნახელთა cet. 2 შინა < AC. 2 ჴსენებულსა C. 3 და <AC. 3 იხილა რა < Mm. 3-4 აღივსო — მისი C, აღივსო სიხარულითა და გულისთქუმითა და განაზრახა ცოლებად მისი A, აღივსო ტრფიალებითა გულისთქმისათა და სიხარულითა დიდითა, და დაამტკიცა (d: დამტკიცება) მოყვანება მისი (m: < მისი) ცოლად მისდა (d: მისა) cet. 4 ხოლო არა ერჩდა წმ. რიფსიმე A, ხოლო წმ. რიფს. არა დაემორჩილა C, ხოლო ურჩ ექმნა რა თრდატს (თარდატს) საქმისა ამისთჳს წმ. რიფსიმე cet. 5 მაშინ იწამა იგი] მრავალთა სასწაულთა იგი A, და ელიმა (! ეწამა) მრავ. სასწაულთა იგი C, მაშინ იწამა იგი მის მიერ წამებისა ლუაწლითა, მის თანა (გაიანეცა, დედამძუძე იგი მისი) cet. 5 ვითარცა AC, ვითარცა იგი cet. 6 სასწაული A, სასწაულნი მათნი C. 6 წერილ არს — სომეხთასა AC, წერილ არს წიგნსა მას წამებისა მათისასა (+ და გუეუწყებიან სასწაულნი იგი, რომელნი იქმნნეს ჟამსა წამებისა მათისასა EMPRTbdm) მოქცევასა შინა სომეხთასა cet. 6-7 რამეთუ — ეშუად AC, რამეთუ თარდატ (B: თრდატ) მეფე განგებითა ღ˜თისათა ეშუად (Mm: ეშუა და) შეიცვალა [1] (Mm: შეიცვალაა, R: შეიცვალაჲ) cet. 7 ხოლო] და AC. 7 მათ წმიდათაგანნი C, მათ წმიდათაგანი A, მათგანნი Mm, მათგანნი წმიდანი cet. 8 ილტოდეს m. 9 მაშინ AC, რომელთა თანავე მაშინ cet. 9 ესე წმიდა] ღირსი Mm. 9 დაიმალა AC, დამალულ იქმნა cet. 9 რომელი-იგი ჯერეთ] რამეთუ AC. 10 არა ყუაოდა მას ჟამსა AC, არღარა (d: არღა) გამომღებელ (Mm; გამომეძიებელ, d: გამოღებულ) ქმნილ იყო ყუავილისა ჟამსა cet. 10 მოწამეთა C. 11 სტეფანეს მსგავსი AC, სამოსლის მსგავსად მ ო ქ ც. 11 ნათლისათა A, ნავთისათა C. 12 სასაკუმევლე < C. 13 ერთა C, ჰაერთა A. 13 ზეცათა C. 14 შეერთნეს A, წარიყვანნეს C. 14 სულნი იგი C. 10-14 და ოდეს-იგი — მოწამეთანი AC, და ესრეთ დამალულ რაჲ იქმნა წმიდა ნინო, და (< Mm) იხილა მუნით-გამო სახითა მთავარ-დიაკონისათა შთამომავალი (+ ნათლითა E) ზეცით, ნათლისა ოლარითა მოსილი, და მპყრობელი სასაკუმევლისა (Bd: სასაკმევლისა) ჴელთა მისთა (m: ჴელითა მისითა), რომლისა კუამლისა-სახე სულნელება (B: სუნნელება) დაჰფარვიდა ცათა. და კუალად იყო მის თანა სიმრავლე ერთა (Ed: ⏜ ერთა სიმრავლე) ზეცისათა, რამეთუ მას ჟამსა განეყვოდეს (Mm: განეყოვოდეს, d: განეყოფოდეს, B: განევლტოდეს) ჴორცთაგან სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, რ˜ნი იგი შეიერთნეს (E: შეერთნეს) ბრწყინვალეთა მათ ზეცისა ძალთა, და ესრეთ ცად მ˜რთ აღიწევოდა cet. 15 რომელი ესე — ესრეთ] ხოლო AC. 15 წმიდამან BCd, წმიდა (წმიდაჲ) cet. 15 ღაღატყო m. 15 ესრეთ < AC. 16 დამიტევებ BC. 16 და < MPm. 16 მაშინ < AC. 16 ზეგარდამო] მუნით AC.

[1] ბოლო სიტყვებს m-ში თავზე აწერია: „რომელ არს ღმერთი“.

M 211 რომელი ეტყოდა, ვითარმედ: „ესრეთვე იყოს წარყვანება შენი, ოდეს ეგე | ეკალი,
რომელი არს გარემოს შენსა, ყოველი იქმნეს ვარდის ფურცელ სულნელ. აღდეგ და
ვიდოდე ჩრდილოთ-კერძო, სადა-იგი არს სამკალი ფრიად და მუშაკი არა“.

და წარმოვიდა მუნით წმიდა ნინო და მოვიდა ორბანთად, საზღვართა სომხითი-
სათა, და მუნ დაიზამთრა ჴირთა შინა მრავალთა. და თუესა მეოთხესა, რომელ არს
ივნისი, წარმოემართა და მოიწია მთათა ჯავახეთისათა, სადა-იგი მიემთხჳა ტბასა
დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა ჰქჳან ფარავნა. ხოლო მიხედნა რა მუნით, და
იხილნა მთანი ჩრდილოსანი; რამეთუ დღეთა მათ ზაფხულისათა იყვნეს სავსენი თოვლითა
და ჰაერითა სასტიკითა. და შეძრწუნდა წმიდა ნინო და თქუა: „უფალო, უფალო,
მიიღე სული ჩემი ჩემგან“.

და დაყო მუნ ორი დღე და ითხოვა საზრდელი მეთევზურთაგან, ტბასა მას შინა
C 58b მონადირეთასა. და მწყემსნიცა იყვნეს | მასვე ადგილსა და კუმილვიდეს საკუმილავსა
M 212 ღამისასა სამწყსოსა მათსა ზედა; და ხადოდეს | ღმერთთა მათთა არმაზს და ზადენ|ს,
A 52 და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშჳდობითო“.

ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა, რამეთუ პირველ
ესწავლა ნიაფორისგან, და ჰოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და
ჰკითხა მას, ვითარმედ: „რომლისა სოფლისანი ხართ?“ ხოლო მან მიუგო და რქუა,
ვითარმედ: „დაბით ელარბინით და საფურცლით, და ქინძარელნი, რაბატელნი დიდისა

1 ვითარმედ < AC. 1 ესრევე C, ეგრეთვე E. 1 წარყვ. შენი AC, შენიცა წარყვანება + სასუფეველად (სასუფეველად) წინაშე ღ˜თისა cet. 1 ოდეს AC, ჟამსა cet. 2 გარემოს] გარეშე C. 2 ყოველი AC, ყოვლივე cet. 2 იქმნას A. 2 ფურცელ ACd (d: ⏜ ფურცელ ვარდისა), ფურცელი cet. 2 სულნელ C, სურნელ A, სურნელი (Bd: სუნნელი) + არამედ cet. 2-3 აღდგა და ვიდოდა EPRT, აღდგა და მივიდოდა Mm. 3 კერძო < AC. 3 მუშაკნი C. 3 სადა იგი — არა AC, სადა-იგი ფრიად არს სამკალი (Mm: სამკაული, ხოლო მუშაკი (B: და მუშაკ) ყოვლად არა cet. 4 და AC, ამისსა შემდგომად cet. 4 მუნით < AC. 4 მოვიდა AC, მოიწია cet. 4 ორბანთა AC, ორბანად v, ურბნითად M, ურბნის m. 4 საზღვართა AC, საზღვართავე cet. 5 და < A. 5 და მუნ — მრავალთა < Mm. 5 მეოთხესა AC, მეოთხესა + მარტითგან cet. 6 წარმოვიდა და მოვიდა მთათა C. 7 გარდამდინარესა AC, გარდამომდინარესა cet. 7 რომელსა რქჳან A, რომელ არს C, რომელსა ეწოდების cet. 7 ფარავნ A, ფარავანა CMm, ფარავნა cet. 7 ხოლო] და AC. 7-8 მიხედნა მთათა ჩრდილოსათა AC. 8 რამეთუ AC, <cet. 8 მათ <AC 8 იყვნეს სავსენი AC, სავსენი cet. 9 აერითა A ჰერითა Mm. 9 და AC, < cet. 9 წმიდა < A. 10 ჩემი < A. 11 მუნ < AC. 11 ორ B. 11 მას < d. 11-12 ტბასა—მონადირეთასა < AC. 12 და AC, და რამეთუ cet. 12 მწყემსნი AC, მწყემსიცა m. 12 მასვე ადგილსა A, მუნვე C, ადგილსა მას cet. 12 და < C. 12 ჴუმილვიდეს AC, ჴმილვიდეს რა (ხმილვიდეს რაჲ) cet. 12 საკუმილავსა Mm, ჴუმილვასა AC, საკმილავსა cet. 13 სამწყსოსა მათსა ზედა C, სამწყსოთა მათთა ზ. A, სამწყსოსა ზ. მათსა cet. 13 და AC, < cet. 13 ხადოდეს AC, ხადოდეს (B: ხადოდენ) იგინი შემწედ და მფარველად მათდა cet. 14 მათ < AC. 14 მოვიდეთ AC, მოვიდეთ წინაშე თქუენსა cet. 14 მშჳდობითო (C: მშჳდობით) AC, მშჳდობითო (B: მშვიდობით) + და ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა cet. + v. 15 ენასა ..... რსა A (ხელნაწერში ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე არის ნაშთი რაღაც სიტყვისა „..... რსა“, ალბათ იყო „სომხურსა“), სომხურსა ენასა C. 15-16 პირველვე ესწავა A. 15-16 ხოლო წმიდა ნინო — ნიაფორისგან A, და მცირედ მეცნიერ იყო სომხურსა ენასა, რამეთუ პირველ ესწავლა ნიაფორისგან C. (ენითა სომხურითა) რომელი-ესე (B: რომელ ესე) ესწავლა მცირედ რამე (რაჲმე) ნინოსცა (d: ნინასცა) პირველვე ნიაფორისგან (d: ნიამფორისგან, Mm: ნიაფოროსა მისგან) cet. 16-17 და ჰოვა — მზრახველი (C: მზრახვალი) და ჰკითხა მას AC, და ჰკითხა ერთსა მწყემსთა მათგანსა და ჰქუა ენითა სომხურითა Mm, და ჰოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი და (B: < და) ჰკითხა (B: + მას) და რქუა ენითა სომხურითა cet. 17 ვითარმედ < AC. 17 ხოლო — ვითარმედ] და მან რქუა (C: ჰქუა) AC. 18 დაბით AC, ვართ ჩვენ დაბით cet. 18 ელარბინით] ელარბნით d, ელარშნით A, ერუშნით C. 18 და (საფ.) < A. 18 და ქინძარულნი m, და ქინჯარელნი C, ქინძარელნი A. 18 რაბატელნი C, რაპატელნი + და A, რაბატელნი + და cet.

ქალაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთნი ღმერთობენ და მეფენი მეფობენ". და ჰკითხა, თუ „სადათ არს მცხეთა?" ხოლო მწყემსმან მან ესრეთ ოდენ აუწყა, რომელ მდინარე გასდის ტბასა ამას მცხეთას მისლვად.

ხოლო წმიდამან ნინო დაიდვა ლოდი სასთუნალ, დაწვა და დაიძინა გარდასადი-
ნელსა მის ტბისასა. და ვითარ-იგი ეძინა, მოვიდა კაცი ერთი ჩუენებით, ასაკითა
M 213 ზომი და თმითა ნასჱვართმოსანი. და მოსცა მან წიგნი დაბეჭდული წმიდასა ნინო|ს
და რქუა: „მიართუ ესე . მცხეთას მეფესა მას წარმართთასა". ხოლო წმიდამან ნინო
იწყო ტირილად და ვედრებად მისა: „უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და უმეცარი,
C 59a და არცა ვიცი ენა, ვითარ მი|ვიდე უცხოსა ქუეყანასა და უცხოთა ნათესავთა თანა".
მაშინ კაცმან განუჴსნა წიგნი იგი, და მისცა კითხვად, და წერილ იყო ჰრომაელებრ
A 53 და ბეჭედი | იყო იესოსი. დაწერილ იყვნეს წიგნსა მას შინა ათნი სიტყუანი.

ა˝. სადაცა იქადაგოს სახარება ესე, მუნცა ითქუას დედაკაცი ესე.

ბ˝. არცა მამაკაცება არს, არცა დედაკაცება, არამედ თქუენ ყოველნი ერთ ხართ.

გ˝. წარვედით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნათელს-ცემდით მათ სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა.

დ˝. ნათელი გამობრწყინდა წარმართთა ზედა დიდებად ერისა შენისა ისრაელისა.

M 214 ე˝. სადაცა იქადაგოს სახ|არება ესე სასუფეველისა, მუნცა ითქმოდის ყოველსა
სოფელსა.

1 მცხეთისანი] სომხითისანი Mm. 1 ღმერთობენ] ღმრთობენ B, ღმთობენ T, ხედვენ A. 1 სადა — მეფობენ < Mm. 2 თუ C, < cet. 1-2 და ჰკითხა — მცხეთა < Mm. 2 მან < C. 2 რომელი C. 3 გარდასდის C. 3 მცხეთად C. 3 მისლვად (არს) C. 2-3 ხოლო — მისლვად AC, ხოლო მან მიუგო (B: + და რქუა), ვითარმედ: „გარდამდინარე ესე ტბისა თანა წარვლის ქალაქსა მას მცხეთასა" cet. 4 ხოლო წმიდამან ნინო AC, ხოლო წმიდასა ნინოს შეუძნდა (EMPRTm: შეუძინა და) სიგრძეო (BEd: სიგრძე) გზისა მის და სიბრტყე მთათა მათ, რომელი იხილა, და ამისთჳს შეძრწუნებულმან სულთ-ითქუნა და (დაიდვა...) cet. 4 ლოდი AC, ლოდი ერთი cet. 4 სასთუნალ BCd, სასთულად A, სასთუმალ cet. 4 დაწვა და დაიძინა AC, და ესრეთ მიიძინა cet. 5 მის AC, მას cet. 5 ვითარ-იგი ეძინა Bd, < AC, ვითარ ეძინა იგი cet. 5 ⌣ ერთი კაცი C. 5 ჩუენებით < AC. 6 ზომი AC, ზომიერ cet. 6 და თმითა AC, ხოლო თმითა cet. 6 მოსცა AC, მისცა cet. 6 მან < AC. 6 დაბეჭდილი B. 6 წმიდასა ნინოს] წმიდისა ნინოს T, წმიდასა ნინას d, < AC. 7 მიართუ Mm, მიართუი (მიართვი) cet. 7 მცხეთას AC, მსწრაფლ ქალაქსა შინა მცხეთას cet. 7 ნინა d. 8 ტირილად და ვედრებად მისა A, ტირილით ვედრებად მისსა C, ტირილად და რქუა მას ვედრებით, ვითარმედ cet. 8 უფალო მე A, უფალი C, ∼ მე უფალო cet. 8 და უმეცარი] < A, და უმეცარი ვარ Mm. 9 არცა C, არა A. 9 ვითარ A, და ვერ C. 9 და < C. 9 ⌣ უცხოთა თანა ნათესავთა C. 9 და არცა — თანა AC, არცა მრავლის-მეტყუედ (d: მეტყველ) მეცნიერ. ვითარ მივიდე (Mm: ვერ მივედ) უცხოსა ქუეყანასა და კაცთა მათ უცხოთესლთა cet. 10 კაცმან (Bd: კაცმან მან) < AC. 10 განჴსნა AC, განუცხადა B. 10 ჰრომაელებრ C, რომელებრ A. 11 ბეჭედი C, ბეჭდეულ A. 11 დაწერილ იყუნეს C, (წიგნსა მას) დაწერილსა A. 11 წიგნსა მას შინა ჩვ. კონიექტ., წიგნსა მას AC. 10-11 და მისცა კითხვად — სიტყუანი AC, და იყო წერილი რომაელებრ (და — რომაელ. < Mm) რომელსა ზედა იყო ბეჭედი იესო ქრისტესი (EMR: ქრისტესნი). და წერილ იყვნეს (M: წერიყუნეს, m: წეარიყუანეს) მას შინა ათნი სიტყუანი, მსგავსადვე ფიცართა მათ ქჳსათა მოსეს-ზე (Mm: ზედა). მისცა კითხვად წმიდასა ნინოს (d: ნინას) და (B: + განიფრთხო რა წმიდამან, აქუნდა ჴელთა შინა. ხოლო) იყო დასაბამი სიტყუათა მათ ესე cet. 12 ა˝] ბ˝ C, < A. 12 ესე < A. 12 ითქუას AC, იქმოდის Mm, ითქმოდის cet. 13 ბ˝] გ˝ C, < AMm. 13 არს < AC. 14 გ˝] დ˝ C, < AMm. 14 წარმართნი და] წარმართნი C. 15 მათ < B (m-შიც მერეა ჩამატებული). 15 სახელითა < m. 15 და ძისათა] ძისათა Mm. 16 დ˝] ე˝ C, < AMm. 16 გამობრწყინდა C, გამობრწყინებად Mm, გამობრწყინვებად cet. 16 დიდებად C, და დიდებად B, და დიდება (დიდებაჲ) cet. 16 ისრაელისა ACMm, ი˝ლისა T, ისრაილისა cet. 17 ე˝] ვ˝ C, < AMm. (b-ში ასოების ნაცვლად ციფრებია: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10). 17 სადაცა] და B. 17 მუნცა ითქმოდის] მუნცა იქადაგოს Mm, < B.

ვ˝. რომელმან თქუენი ისმინოს და შეგიწყნარნეს, მე შემიწყნარა; და რომელმან მე შემიწყნაროს, შეიწყნაროს მომავლინებელი ჩემი.

ზ˝. რამეთუ ფრიად უყუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის ისმენდა მისსა სიტყუასა ჭეშმარიტსა.

ტ˝. ნუ გეშინინ მათგან, რომელთა მოგწყჳდნენ ჴორცნი თქუენნი, ხოლო სულისა ვერ შემძლებელ არიან მოწყუედად.

თ˝. რქუა მარიამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ, დედაკაცო, და ახარე დათა და ძმათა ჩემთა.

C 59b ი˝. სადაცა ქადაგებდეთ სახელითა მამი|სათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა.

ვითარცა წარიკითხნა სიტყუანი ესე წმიდამან ნინო, იწყო ვედრებად ღმრთისა
A 54 მიმართ და გულისხმა ყო, ვითარმედ ზეცით იყო ჩუენება იგი. | და აღიხილნა
თუალნი ზეცად და ხვალისაგან ითხოვა შეწევნა მისი.

და შემდგომად ამისსა წარემართა მდინარესა მას ტბისასა, და იყო დინება მისი
M 215 დასავლეთით-კერძო. და მიუდგა გზათა | ძნელთა და ფიცხელთა, ნახნა ჭირნი დიდნი
გზათაგან და შიში დიდი მჴეცთაგან, ვიდრემდე მიიწია ადგილსა მას, სადა წყალმან
აღმოსავლით იწყო დინება. და მიერითგან იქმნა ლხინება მისი, რამეთუ ჰოვნა მუნ
მოგზაურნი, რომელთა თანა მიიწია სანახებსა ქართლისასა, ქალაქსა მას, რომელსა
ეწოდების ურბნისი, სადა-იგი იხილა ერი უცხოთა თესლთა ღმერთთა მსახური; რამეთუ
ცეცხლსა, ქვათა და ძელთა ღმერთად თაყუანის-ცემდეს. რომლისათჳსცა შეეურვა სულსა

1 ვ˝] ზ˝ C, < AMm. 1 რომელნი B. 1 თქუენი ისმინოს და A, თქუენ cet. 1 შეგიწყნარნეს] შეგიყუარნეს C. 1 შემიწყნარა] შემიყუარა C. 1 მე შემიწყნარა და რომელმან < A. 2 შეიწყნარებს მომავლინებელსა ჩემსა C. 3 ზ˝. რამეთუ — ჭეშმარიტსა < C, ზ˝ < AMm. 4 სიტყუასა] სიბრძნესა Mm. 5 ტ˝ < AMm. 5 გეშინინ] გეშინიან Tm. 5 მოგწყჳდნენ Mm, მოსწყუედნენ T, მოსწყჳდნენ cet. 5 სულთა AC. 6 მოწყუეტად C. 7 თ˝] ი˝ C, < AMm. 7 მაგდალენსა B. 7 დედაკაცო < B. 7 და < ACMm. 7 დ˝ათა და Mm, < cet. 9 ი˝. სადაცა — წმიდისათა < Mm, ი˝ < AC. 9 ქადაგებდით A. 9 და ძისათა] ძისათა C. 10 ვითარცა < A. 10 წარიკითხონ m. 10 ⌣ ესე სიტყუანი წარ. AC. 11 მიმართ] მიერ Mm. 11 ვითარმედ] რამეთუ AC. 11 იგი C, < A, ესე cet. 12 ხვალისაგან ითხოვა შეწევნა მისი A, და იწყო ვედრებად ღ˝თისა C, ითხოვა მაღალთა შინა დამკჳდრებულისა და (და < m) ყოვლისა გარე-შემცველისა (M: შემცვ˝ელისა) ღ˝თისაგან შეწევნა მისი cet. 13-14 და შემდგომად—დასავლეთით-კერძო A (ხოლო A-ში ბოლო სიტყვაა „აღმოსავლით-კერძო", რაც ჩვენ შევასწორეთ), წარემართა გზასა თჳსსა, მიუდგა გარდამდინარესა მას ტბისასა, და დინება მისი იყო დასავლეთით C, და წარემართა (B: წარმოემართა) და მიჰყუა მდინარესა მას (B; მდინარისა მის cet.) ტბისაგან გარდამომდინარესა (Mm: ძიჰყუა წიაღ კერძო მდინარისა მის ტბ. გარდამომდინარისა), რომელი-იგი წარმდინარეობს დასავლით, მერმე კუალად იწყებს აღმოსავლით დინებასა (Mm: იწყების აღმოსავლით) cet. 14 და მიუდგა A, სადა-იგი შეემთხუა Mm, მიემთხჳა C, მიუდგა cet. 14 ნახნა] იხილნა C. 14 ჭირნი] ნიჭნი B. 15 შიში დიდი A, შიშნი დიდნი cet. 14-15 გზათა ძნელთა — მჴეცთაგან] სიძნელე გზათა და სიფიცხლე, შეეშინა მჴეცთაგან და ფრიადნი ჭირნი Mm. 15 ვიდრელა მიიწია (C: მიეწია) AC, ვიდრე მიწევნამდე cet. 15-16 სადა—დინება AC, რომელსა იწყებს (Mm: იწყების) წყალი იგი აღმოსავლით დინებასა (+ კერძ Mm) cet. 16 და მიერითგან იქმნა < A, და < C. 16 რამეთუ] და C, < A. 16 მუნ < AC. 17 მოგზაურნი] მგზავრნი B. 17 რომელთა თანა] და AC. 17-18 სანახებსა—ურბნისი] ქალაქსა ურბნისასა (C: ორბანისასა) AC. 17 ქალაქსა მას < Mm. 18 სადა-იგი] და C, < A. 18 ერი — მსახური A, ერი ურიცხჳ ღმერთთა მსახურნი C, ერი უცხო და უცხოთა ღმერთთა მსახურნი (RT: ჰმსახურნი, Mm: ჰმსახურებდა) cet. 18 რამეთუ < AC. 19 ცეცხლისა ACMm. 19 ღმერთად C, < A, ღმერთად მათდა cet. 19 ცეცხლსა — თაყუანის-ცემდეს AC, თაყუანისცემდეს იგი (Bd: იგინი) ღმერთად მათდა ცეცხლსა, ქუასა და ძელთა cet. 19 რომლისათჳს B, < AC. 19 შეეურვა — წმიდისასა < A.

ამის წმიდისასა და შევიდა ბაგინსა ჰურიათასა ენისათჳს ებრაულისა, და დაყო მუნ თუე ერთი, და განიცდიდა ძალსა ამის ქუეყანისასა.

მაშინ დღესა ერთსა აღიძრნეს ერნი დიდნი მით ქალაქით, წარმავალნი დიდად ქალაქად სამეუფოდ, მცხეთად, მოვაჭრებად საკმართა რათამე და ზორვად წინაშე არმაზ C 60a ღმრთისა მათისა. და წარჰყვა წმიდა იგი მათ | თანა. ხოლო ვითარ-იგი მიიწივნეს M 216 A 55 ქალაქად მცხეთად, წია|ღ მოგუთასა ჯიდსა ზედა, და დადგეს მუნ. და ხე|დვიდა წმიდა ნინო ცეცხლის მსახურთა მათ ერთა მოგუებასა და ცთომასა; და ტიროდა წმიდა ნინო წარწყმედასა მას ზედა მათსა, და იგლოვდა უცხოებასა თჳსსა.

და აჰა ესერა, ხვალისა დღე იყო ჟამ ოხრისა და საყჳრისა; გამოვიდა ერი ურიცხჳ, ვითარცა ყუავილნი ველისანი, და ზარი საშინელი გამოვიდოდა, და ჯერეთ მეფე არღა გამოსრულ იყო. და ვითარ მოიწია ჟამი, იწყო სივლტოლა და მიდა-მომალვა ყოვლისა კაცისა, შიშითა საფარველსა თჳსსა შეივლტოდა. და აჰა, მყის გამოვიდა დედოფალი ნანა, და ნელიად მოვიდოდა ერი. და შეამკუნეს ყოველნი ფოლოცნი თჳთოფერითა სამოსლებითა და ფურცლითა. და იწყო ყოველმან ერმან ქებად მეფისა. მაშინ გამოვიდა მირიან მეფე საზარელითა და თუალ-შეუდგამითა ხილვითა.

1 (სულისა) მის Mm. 1 ბაგინსა ჰურიათასა მ ო ქ ც ., ბაგინსა ჰრომელთასა Mm, უბანსა ჰურიათასა cet. 1 ენისათჳს ებრაულისა AC, რომელთაცა (Mm: რათამცა) ზრახვიდა მათ თანა ენისათჳს ებრაულისა (Mm: ენითა ებრაულითა), რომელსა იგიცა მეცნიერ იყო cet. 1-2 დაყო (C: იყო) მუნ თუე ერთ AC, დაყუნა მუნ თჳსა (თთჳსა) ერთისა დღენი cet. 2 და < A. 2 ძალსა AC, საქმესა და ძალსა cet. 2 ამის A, მის cet. 3 მაშინ დღესა ერთსა აღაძრნეს (A: შეიძრნეს) AC, ხოლო აღიძრნეს (Mm: აღძრნეს) დღესა შინა (B: < შინა) ერთსა cet. 3 დიდნი AC, დიდნი + სიმრავლითა cet. 3-4 დიდად ქალაქად CMm, დედად ქალ.ქად ET, დედა ქალაქად cet. 4 სამეუფოდ] და სამეუფოდ Mm, სამეფოდ A. 4 მოვაჭრებად — ზორვად] ვაჭრობად AC. 4 რათამე Bm. 4 და ზორვად] და ზრახვად B, < Mm. 5 წმიდა იგი (+ მათ C) თანა AC, წმ. ნინო მათ თანაB, წმიდა ნინო (ა)მათთანავე (ER: მათთავე) cet. 5 ხოლო ვითარ-იგი < AC. 5 მიიწინეს C, მიიწიეს Mm. 6 ქალაქად მცხეთად] ქალაქსა Mm. 6 მოგუთასა < A. 6 წიაღ — დადგეს მუნ AC, და დაისადგურეს მათ წიაღ მოგუთასა, ჯიდსა მას ზედა cet. 6 ხედვიდა C, ხედვიდეს A, იხილა cet. 6-7 წმიდა ნინო < A. 7 ერთ მოგუობასა (A: მოგებასა) AC. 6-7 ხედვიდა — ცთომასა AC, იხილა მუნ მოგობა (Mm: მოგუება) ცეცხლის მსახურთა მათ ერთა და საცთური cet. 7 — წმიდა ნინო და ტიროდა Mm. 7-8 და ტიროდა—მათსა < AC. 8 უცხ. თჳსსა] უ ცხოობისათჳს C. 9 და] ხოლო P, < A. 9 ესერა AC, < cet. 9 საყჳრისა AC, ზარი საყჳრისა საშინელი d, საყჳრისა და ზარი საშინელი cet. 9-10 გამოვიდა — ველისანი (C: ველთანი) AC, და გამოსლვა ერისა ურიცხჳსა ვითარცა ყუავილთა ველისათა (Mm < ველისათა) cet. 10 და ზარი საშ. გამ. < Mm. 10-11 და ჯერეთ მეფე არღა გამოსრულ (C: არა შესრულ) იყო AC, უწინარესვე შეძრვასა და გამოსვლასა მას მეფისასა Mm, ვიდრე გამოსლვამდე მეფისა cet. 11 ვითარ AC, ვითარ იგი cet. 11 მოიწია რა Mm. 11 იწყო A, იყო cet. 11-12 მიდამომალვა C, მიდა-მიმოვლა A, მიმოდაბნევა cet. 12 შიშითა A, მაშინ C, და შიშისაგან cet. 12 საფარველსა თჳსსა შეივლტოდა AC, შეივლტოდეს და დაიმალვოდეს (T: იმალვოდეს) საფ. შინა თჳსსა cet. 12 და აჰა < AC. 13 გამოვიდოდა AC. 13 დედოფალი ნანა AC, ნათელი Mm, — ნანა დედოფალი cet. 13 ნელიად გამოვიდოდა ერი A, მოვიდოდა ერი C, და შემდგომად მისსა (P: მისა) გამოვიდა სიმრავლე ერისა ნელიად (Mm: ნელად) cet. 13 და] რამეთუ Mm. 13-14 ყოველნი ფოლოცნი A, ყოვლთა ფოლოცი C, ყოველნი გზანი იგი (d: < იგი) და ფოლორცნი cet. 14 თჳთოფ. სამოსლებითა (C: სამოსლითა) და ფ. AC, და სამოსელთა მიერ (B: + და) თჳთოფერთა (Pd: + და) ფურცელთაგან ხეთასა cet. 14-16 და იწყო — ხილვითა < Mm. 15 მეფისა] მეფეთა C. 15 მაშინ AC, მერმელა cet. 16-17 საზარელითა ხილვითა A, თუალით შეუდგამითა ხ. C, საზარელითა შეუდგამითა ხ. d, საზ. და თუალით შეუდგამითა ხილვითა B. (AC-ს გარდა ყველა ნუსხაში წინადადება „და იწყო — მეფისა" გადატანილია „ხილვითა"-ს შემდეგ).

და ჰკითხა წმიდამან ნინო დედაკაცსა ვისმე ჰურიასა, ვითარმედ: „რა არს ესე?" ხოლო მან რქუა; „ღმერთი ღმერთთა არმაზ მიუწესს, რომელ არა არს მისსა გარეშე C 60b M 217 სხუა კერპი". მაშინ მყის უკუე წარვი|და წმიდა ნინო ხილვად ა|რმაზისსა. და აღივსნეს A 56 მთანი იგი დროშებითა და | ერითა, ვითარცა ველნი ყუავილითა.

ხოლო წმიდამან ნინო შეუსწრო ციხედ არმაზად, და დადგა იგი მახლობელად კერპისა მის ნაპრალსა ზღუდისასა. და ხედვიდა საკჳრველებასა მიუწდომელსა და ენითა გამოუთქმელსა, ვითარღა იყო ზარის აღსაკდელი იგი შიში მეფეთა, მთავართა და და ყოვლისა ერისა წინაშე კერპთა მათ წარმოდგომილთა. და იხილა წმიდამან ნინო, რამეთუ დგა კაცი ერთი სპილენძისა, და ტანსა მისსა ეცუა ჯაჭჳ ოქროსი, და თავსა მისსა ჩაბალახი მჟარი, და თუალნი ესხნეს ზურმუხტი და ბივრილი, და ჴელთა მისთა აქუნდა ჴრმალი ბრწყინვალე, ვითარცა ელვა, და იქცეოდა ჴელთა შინა. უკეთუ ვინმე შეეხებინ, თავი თჳსი სიკუდილად განწირის და იტყჳნ: „ჵ ჩემდა, ნუ უკუე და-სამე-M 218 -ვაკლე დიდებასა დი|დისა ამის ღმრთისა არმაზისსა, ანუ შე-სამე-ვსცეთ სიტყუად ებრაელთა თანა, გინა მოგუთა თანა სმენისა; და რომელ იტყჳან უცებნი უცხოსა ვისთჳსმე C 61a ღმრთისა, ნუ უკუე პოოს რამე ბიწი და მც|ეს მე მახჳლი იგი მისი, რომლისაგან ეშინის ყოველსა". და შიშით თაყუანის-ცემენ მას.

A 57 და კუალად იყო მარჯუენით მისსა კაცი ოქროსი და სახელი მ|ისი გაცი; და

1 ნინა d. 1 ჰ̃რიასა Mm. 2 ღმერთთა ABC, ღმერთთა მათთა cet. 2 არმაზ ABCd, არმაზს cet. 2 მიუწესს AC, უწესს cet. (A: — მიუწესს არმაზ). 2-3 რომელ არს მისსა გარეშე სხუა კერპი (C: — სხუა კერპი მ. გ.) AC, (უწესს) მათ წინაშე მისსა აღსლვად, რომლის მსგავს არა (Mm: <) არს სხუა კერპი cet. 3 მაშინ C, < A. 4 მთანი] ქვენი A. 4 დროშებითა და < C. 4 ვითარცა + რა C. 3-4 მაშინ მყის — ყუავილითა AC, და ეუწყა რა წმიდასა ნინოს, აღვიდა ხილვად კერპისა მის არმაზისა (არმაზისსა) ერისა მის თანა, რომლითა აღივსნეს მთანი იგი და განაშუენებდეს (Mm: განშუენდეს) დროშათა მიერ და სამკაულთა (Mm: სამკაულითა), ვითარცა ყუავილნი ველისანი (B: ყუავილთა მ̃რ ველისათა) cet. 5 ხოლო AC, და cet. 5 ნინა d. 5 შეუსწორა Mm. 5 წმ. ნ. შეუსწრო AC, — შეუსწრო წმ. ნ. cet. 5 არმაზისა A. 5 და დადგა იგი] დადგა AC, და იგი Mm. 5 მახლობელად] ახლოს A, < C, მახლობელ არს m. 6 ზღუდისა A. 6 ენითა < A. და ენითა გამოუთქმელსა < C. 7 ვითარღა AC, ვითარ იგი cet. 7 საკდელი Cd, აღსახრდელი B. 7 შიში A, + და ძრწოლა cet. 7 მთავართა A, მათ C, (ვითარ-იგი იყო შიში და ძრწოლა ზარის აღს. მეფეთა მ ა თ) cet. 8 წინაშე კერპთა მათ წარმოდგომილთა] შიშით და ძრწოლით A, ძრწოლით დგომა მათ თანა C. 8 და AC, რამეთუ cet. 8 იხილა AC, იხილა მუნ cet. 9 რამეთუ დგა AC, მდგომარე cet. 9 და AC, რომელსა (— ეცუა ტანსა მისსა) cet. 9 ოქროსი A, ოქროსა cet. 9-10 თავსა მისსა < AC. 10 ჩაბალახი მჟარი AC, ჩაფხუტი ოქროსა, სამჴრენი cet. 10 თუალნი ესხნეს ზურმუხტი და ბივრილი C, თ. ე. ზურგით A, თუალნი იყვნეს ზურმუხტისა და ბივრიტისანი cet. 10-11 და ჴელთა — შინა AC (და იქცეოდა ჴელთა შინა < A), და ეპყრა ჴრმალი ჴელსა მისსა ელვარე და ბრწყინვალე, რომელი-იგი იქცეოდა ჴელსა შინა მისსა cet. 11-12 უკეთუ — იტყჳნ AC, და შიშითა მისისა მიმთხუევისა და სიკუდილისა მისმიერითა (Mm: მის მიმარითა) არავინ განუკრძალველად შეემთხუეოდეს კერპსა მას, არამედ ესრეთ განიკითხის თავი თჳსი და თქჳს cet. 12 ჵ ჩემდა < AC. 12 ნუ უკუე AC, უკეთუ cet. 12-13 და-სამე-ვაკლე ჩ ვ . კ ო ი ე ქ ტ ., სამე ვაკლე A, და რამე ვაკლე C, და სამე ვაკლდი cet. 13 ამის < AC. 13 ანუ თუ C. 13 შევერამევსცეთ AC. 13-14 ებრაელთა თანა] ებრაელთაგან A, ებრაელთა მათ თანა C, ებრაულთა თანა Mm, ებრაილთა თანა d. 14 სმენისა AC, სმენასა cet. 14-15 და რომელ—პოოს A, ანუ მზის მსახურთა თანა ანუ მათ თანა, რომელნი იტყჳან ძესა ვისმე ღ̃თისასა და ნუ უკუე პოოს C, ოდენ დამთხუეულ იყო (d: იყავ) მზისა მსახურთასა და მათსა (Mm: მათ.სა), რომელნი იგი იტყჳან უმეცრებით დიდსა ვისმე ღ̃თსა და ძესა ღ̃თისა ზეცათასა და იპოოს (+ თუ B) cet. 15 რამე ბიწი AC, რამე (+ ჩემ შორის Mm) ესევითარი ბიწი cet. 15 რომლისა A. 16 მას < C. 16 და შიშით — მას AC, და ესრეთ წინასწარვე (B: წინათვე) განკითხვითა თავთა თჳსთათა შიშით და ძრწოლით თაყუანის-ციან მას cet. 17 და კუალად < AC. 17 მისა A. 17 კაცი ოქროსა AC, სხუა კერპი ოქროსა, სახითა კაცისათა, მდგომარე cet. 17 გაც C.

მარცხენით მისსა უდგა კაცი ვეცხლისა, და სახელი მისი გაიმ, რომელნი-იგი ღმერთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა.

მაშინ ტიროდა და სულთ-ითქუმიდა ნეტარი ნინო ღმრთისა მიმართ ცთომათა მათთათჳს ქუეყანისა ჩრდილოჲსა, მიფარვასა მათგან ნათლისასა და უფლებასა მათ ზედა ბნელისასა: რამეთუ მიხედნა მეფეთა მათ დიდძალთა და ყოველთა მთავართა, M 219 რომე|ლნი ცოცხლებით შთაენთქნეს ჯოჯოხეთსა, დაეტევა დამბადებელი, და ქვათა და ძელთა, სპილენძსა და რვალსა განჭედილსა ღმერთად თაყუანის-ცემდეს, და ესენი იცოდეს ყოვლისა შემოქმედად. მაშინ მოეჴსენა სიტყუა იგი, რომელი ამცნო იობენალ პატრიაქმან, წმიდამან მამამან, ვითარმედ: „მამაკაცსა სრულსა წარგავლინებ, და მიწევნად ხარ ქუეყანასა უცხოსა და ნათესავთა დარაგეველ ზეფელ ბაკადულ, რომელ არს ბრანჯულად: „კაცთა ღმრთის მკდომთა“.

მაშინ აღიხილნა ზეცად და თქუა: „უფალო, მრავლითა მალითა შენითა გეცრუვნეს C 61b მტერნი შენნი | და მრავლითა სულგრძელებითა შენითა იქმნ, რასაც იქმან და მოი- A 58 გონებენ მტერნი ესე ქუეყანასა ზედა. არამედ ნუ | უგულებელს-ჰყოფ, რამეთუ ხატი M 220 შენი არს კაცი, რომლისათჳსცა ერთი წმიდისა სამებისაგანი კაც იქმნ და აც|ხოვნე ყოველი სოფელი, და მოხედენ წყალობით ამათცა ზედა ნათესავთა, და შერისხენ სულთა ამათ ურჩთა სოფლის მპყრობელთა და მთავართა ბნელისათა, და შთაკადენ ადგილთა მნელთა. და მიჩუენე მე, უფალო, ღმერთო მამისა და დედისა ჩემისაო, მჴევალსა ამას

1 მისა RT. 1 უდგა < C. 1 ვერცხლისა C. 1 გაჲი — მისი < Mm. 1 გაიმ] გიმ A, გაიამ C, გაიმაა Mm. 2 უჩნდეს AC, უჩნდა Mm, უჩნდეს cet. 2 ერსა მას ქართლისასა ACMm, ერთა მათ ქართლისათა B, ერთა მას ქართლისასა PT, ერთა მას (d: < მას) ქართლისათა cet. 3 მაშინ AC, მაშინ + ვითარ (d: ვითარცა, Mm: ვითარ ესე) იხილა. ნეტარმან ნინო (d: ნინა) cet. 3 ტიროდა და ს.-ითქ. AC, იწყო სულთქმით და ცრემლით ტირილად cet. 3 ნეტარი ნინო C, < A (cet. ნეტარმან ნინო). 3 ღმრთისა მ. < A. 3 ცთომათა Cd, შეცდომათა A, ცთომილთა B, ცთომითა cet. (← ცთომი[ლ]თა?). 4 მათთათჳს AC, მათთჳს cet. 4 ჩრდილოსა AC, ჩრდილოსათა cet. 4 მიფარვასა AC, და მიფარვისა მისთჳს cet. 4 მათგან < A. 4 ნათლისასა AC, ნათელისა M, ნათლისა cet. 4 უფლებასა AC, უფლებისა cet. 4-5 მათ ზედა < AC. 5 ბნელისასა AC, ბნელისა Mm, ბნელისათჳს cet. 5 რამეთუ < AC. 5 მიხედა C. 5 მეფეთა < B. 5 დიდძალთა და] და დედოფალთა A. 6 რომელნი M, რომელნივე m, რამეთუ AC, რომელნი იგი cet. 6 ცოცხლებით A, ცოცხალივე Mm, ცოცხლივ cet. 6 შთანთქნეს T. 6 დაეტევა ABCMPm, დაეტევათ cet. 6 ღმერთი დამბადებელი C. 6-7 და ძელთა] ძელთა A. 7 და სპილენძსა რვალსა A, და სპილენძთა და რვალსა C, სპილენძთა და რვალთა B. 7 გაჭედილსა AC, განწედილსა B, განჭედილისათა Mm. 7 თაყუანის(ს)ცემდეს MCm, თაყუანისსცემენ A, თაყუანის(ს)ცემდენ cet. 8 იცოდეს C, იცნობდეს A, უწყოდეს Mm (შემოქმედად იგინი უწყოდეს ყოვლისა), იცნობებოდეს cet. 8 ყოვლისა < C. 8 მაშინ AC, და (მოეჴსენა) წმიდასა ნინოს მაშინ cet. 8 რომელ AC. 8 იობენელ C, იობანელმან A, დედის ძმამან მისმან იობენალ (d: იობანალ) cet.+v. 9 წმიდამან მამამან (A: მამან) AC, ღირსმან წ̓იდამან B, ღ̃თისამან წმიდამან cet. 9 წარგავლინებ და < Mm. 10 და < A. 10 დარეგველ A, დარეგეველ C, დარაგველ m, დარგველ cet. 10 ზეფელ AC, ზეველ cet. 10 ბაკადულ C, კაბადულ A, ბარკადულ cet. 11 ბარანჯულად m. 11 მკდომთა AC, მბრძოლთა და მკდომელთა(ო) cet. 12 მაშინ] და Mm. 12 ზეცად AC, ზეცად მიმართ cet. 12 გეცრუვნეს + შენ d. 13 შენნი] ესე C. 13 შენითა < A. 13 იქმენ] იქმან AC. 13-14 რასაცა იქმან და მოიგონებენ] რასაცა იგონებენ A, გონებად მოსრულსა მათსა ყოველსა Mm. 14 მტერნი ესე ქუეყანასა ზედა C, < A, (მოიგონებენ) ყოველსა მტერებრ და ნაცრებრ (Mm: ნაცრჭებრ) განქარვებადნი (Mm: განაქარვებდენ) ესე ქუეყანასა ზედა cet. 15 არს < C. 15 სამებისაგან C. 14-15 რამეთუ — იქმენ AC, რომელი (m: რომელნი) შექმნეს ჴელთა შენთა კაცი ხატად შენდა და რომლისათჳს ერთი სამებისაგანი განჴაცცენ (Mm: განჴაც̃ნე) cet. 15 აცხნ̃ ყოველნი სოფელნი P. 16 და მოხედენ — ნათესავთა] ამათცა ნათესავთა მოხედენ AC. 17 ურჩთა A, უჩინოთა C, ბოროტთა და უჩინოთა cet. 17 და C, < cet. 17 შთაჭადენ d, შთახადენ B, შთაჴდენ cet. 18 ძნელთა] ბ ნ ე ლ თ ა P. 18 უფალო < C. 18 დედისა ჩემისაო] დედისაო A. 18 მჴეველსა Am.

შენსა და ნაშობსა მათსა, რათა იხილონ ყოველთა კიდეთა ქუეყანისათა მაცხოვარება შენი და რათა ჩრდილო ბღუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან მხოლოსა ღმერთსა თაყუანის-გცეს ქრისტეს იესოს მიერ, მისა შენისა, რომელსა შუენის მადლობა და დიდების მეტყუელება“.

და ვითარცა დაასრულა ლოცვა ესე წმიდამან ნინო, და წამისყოფა იყო ოდენ თუალისა — აღდგეს დასავლით ქარნი და ჰაერნი, და ჴმა სცეს ქუხილითა, ჴმითა საზარელითა, და გამოჩნდეს ღრუბელნი მოსწრაფედ ნიშნითა საშინელითა. და მოიღო ნიავმან დასავალისა მზისამან სული ჯერკულისა მწარისა და ნავღლისა მყრალისა. M 221 რომელი-ესე იხილა რა სიმრავლემან ერისა|მან მათ ზედა მომავალად, მაშინ ივლტოდა C 62a A 59 ყოველი კაცი ქალაქა|დ და სოფლად. მიეცა | დრო, ვიდრემდის შეესწრნეს კაცნი საყოფელთა მათთა შინა. და მეყსეულად მოიწია რისხვისა იგი ღრუბელი, მწარედ სასტიკი და მოიღო სეტყუა ლიტრისა სწორი ადგილსა მას ოდენ ზედა, საყოფელსა კერპთასა. და დააწულილნა კერპნი იგი და დამუსრნა, დაარღვივნა ზღუდენი ქარმან სასტიკმან და შთააბნივნა კლდეთა ნაპრალსა. ხოლო წმიდა ნინო დარჩა მშჳდობით ადგილსა მას, სადა პირველ შესრულ იყო.

ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა მირიან მეფე და ყოველი იგი ერი, ეძიებდეს ღმერთთა მათთა და არა ჰპოვებდეს. რომლისათჳს-იგი დაეცა მათ შიში და ძრწოლა. M 222 |და იგლოვდეს გულფიცხელი ერი იგი და იტყოდეს, ვითარმედ: „ქალდეველთა ღმერთი

1 ნაშობსა მათსა AC, ნაშობსა მონათა შენთასა cet. 1 რათა AC, და რომელ Mm, რომელ cet. 1 ქუეყანისათა] შენთა C, ქუეყანისა B. 2 და (რათა) < AC. 2 ენამან A, ერმან cet. 3 თაყუანისგცეს AC, თაყუანისგცენ cet. 3 ქრისტე B. 3 მიერ] თანა A. 3 რომლისა C. 3 შუენის < B. 3-4 მადლობა და დიდების მეტყუელება A, დიდება თანა მამით და სულით წმიდითურთ C, მადლობა (+ და m) დიდების მიცემა უკუნისამდე cet. 5 და ვითარცა] მაშინ C. 5 დაასრულა — ნინო (d: ნინა) <AC. 5 და <AC. 5 6 წამისყოფა იყო ოდენ თუალისა A, მაშინ წამისყოფით C, მყის წამისყოფითა საღ̃თოთა cet. 6 დასავალით ჰაერნი და ქარნი აღდგეს A, აერნი და ქარნი აღდგეს C. 7 მოსწრაფენი ნიშითა C. 6-7 და ჴმა სცეს — საშინელითა AC, ღრუბელთა თანა ხილვითა საშინელითა (Mm: საშინელის) და ჴმითა ზარის აღსაჴდელისა ქუხილისათა cet. 7 მოიღო AC, მოჰბერა m, მოჰბერნა cet. 8 ნიავმან — მყრალისა A, ქარმან დასავლეთისამან სული ჯერკუალისა მყრალისა C, ნიავმან მზისა დასავლისამან სული (Bd: სუნი) ჯერკუალი (Mm: ჯირკუალი), სიმწარისა და (< MTm) სიმყრალისა cet. 9 რა B, < cet. 9 რომელი ესე — მომავალად < AB. 10 ვიდრემდის C, რომელ A. 9-11 მაშინ—მათთა შინა AC, მაშინ იწყეს მსწრაფლ სირბილად, (+ და B) შელტოლვად ქალაქთა და სოფელთა თჳსთა. და რამეთუ მცირედ დრო სცა ღმერთმან ვიდრე განრინებადმდე თავთა მათთა და ყოფად ამისსა (d: ამისა), რათამცა შეესწრნეს იგინი მომსრველსა მას საყოფელთა შინა თჳსთა cet. 11 და მეყსეულად C, მეყსეულად A, და ვითარ განიბნივნეს იგი (B: იგინი) ყოველნი, მეყსეულად (მეყსეულად) cet. 11 მწარედ სასტიკი] მცირე (ბო̃ძიჲ → ბღუძიჲ) AC. 12 და < C. 12 მოიღონ Mm. 12 ლიტრისა სწორი AC, სწორი ქჳსა, ორთა მიერ ჴელთა მძლედ ძალით სატყორცებელი cet. 12 ⌣ მას ადგილსა AC. 12 ზედა საყოფელსა კერპთასა <AC. 13 დააწულილნა A, დამუსრნა C. 13 დამუსრნა A, დააწულილნა + ვითარცა მტუერი და C. 13 დაარღჳნა C. 14 ჩააბნინა C. 14 კლდეთა ნაპრალსა C, კლდესა A. 14 მშჳდობით < C. 15 სადა შესრულ იყო A, სადა პირველ შევიდა C. 13-15 და დააწულილნა — შესრულ იყო AC, და შემუსრვით (შემოსრვით) დააწულილნა იგინი და დაარღვივნა (დაარღვინნა d, დაირღვიოს Mm) ზღუდენი იგი ქარის მიერ სასტიკისა, და შთაიბნივნეს იგი (B: იგინი) კლდეთა ნაპრალთა (Mm < კრ. ნ.) მათ შინა. ხოლო წმ. ნინო (d: ნინა) ეგო უვნებელად დაცული ადგილსა მასვე, სადა-იგი პირველ შესრულ და მდგომარე იყო cet. 16 იგი < AC. 16 ეძიებდეს AC, ძიებად cet. 17 არა] ვერღარა C. 17 რომლისათჳს-იგი] რომლისათჳს d, და C, < A. მათ < AC. 18 და იგლოვდეს — ვითარმედ A, განჴკრდეს და გულფიცხელი იგი ერი იტყოდეს უმრავლესნი ვითარმედ C, და განჴკრვებამან (M: გაჴკრვებამან) შეიპყრნა და უმრავლესნი იგი ერნი იტყოდეს გულფიცხელნი, მოუდრეკელნი ესრეთ ვითარმედ cet.

ითრუჯან და ჩუენი ესე ღმერთი არმაზ ყოვლადვე მტერ არიან: ამან სამე მას ზედა
ზღუა მოაქცია, და აწ მან შური იძია და მის მიერ მოიწია ესე“. ხოლო რომელნიმე
იტყოდეს: „რომლისა ღმრთისა ძალითა თრდატ მეფე ეშუად იქმნა და მისვე ღმრთისა
C 62b ძალითა კაცად იქმნა, და მან უკუე ღმერთმან მოაწია ესე. რამეთუ სხუა ღმერთი ვერ
შემძლებელ არს ესევითარისა ქმნად“. ესევითარსა ამას იტყოდეს, რამეთუ ვინათგან
A 60 თრდატ მეფე ქრ|ისტეს ძალითა ეშუად ქმნილ იყო, და ქრისტეს ძალითვე კუალად
კაცად მოქცეულ იყო. მიერითგან ქება-დიდება ქრისტესი არღარა ფარულად ითქმოდა
ქართლს შინა, რამეთუ მადლსა ღმრთისასა ეწყო მიფენად აღმოსავლეთს.

M 223 ხოლო მასვ|ე დღესა რისხვისასა, ოდეს დასცხრა ხეტყუა იგი და ქარი სასტიკი,
მაშინ გამოვიდა წმიდა ნინო კლდისა მისგან ნაპრალისა და ჰოვა თუალი იგი ბივ-
რილი, აღიღო და წარმოვიდა წინა-კერძო დასასრულსა მის კლდისა ცხჳრისასა, სადა
ყოფილ იყო მეელი ცისა, და მუნ დგა ხე ერთი ბრინჯაოსა, შუენიერი, მაღალი და
რტომრავალი, სადა-იგი ყოფილიყო ბარტამ მეფისა საგრილი და განსასუენებელი.
და მივიდა ხესა მას ქუეშე, გამონიშნა ნიში ქრისტეს ჯუარისა და ილოცვიდა მუნ ექუს
დღე. და მადლობდა ღმერთსა და ევედრებოდა, რათა მოხედნეს წყალობით ერსა მას
შეცთომილსა და იჴსნეს ეშმაკისაგან. ხოლო ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე, და
C 63a დღე მეექუსე და თჳსა მის, ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს | მამისა ხატი უჩუენა თავთა
მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა.

1 ითრუჯ A, ითაროჯან C. 1 ყოვლადვე C, < A, ყოვლადვე ურთიერთას cet. 1 ამან AC, რამეთუ ამან cet. 1 სამე A, ოდესმე cet. 1 მას ზედა AC, მათზე m, მათ ზედა cet. 2 მის მიერ მოიწია ესე AC, მოაწია ესე ამას ზედა cet. 3 იტყოდეს AC, ესრეთ (m: ამას) იტყოდეს ვითარმედ cet. 3 თარდატ MTm. 3 მეფე A, სომეხთა მეფე cet. 3 ეშუად იქმნა C, იქმნა A, იშუა (m: იშვა) და შეიცვალა Mm, ეშუად შეიცვალა cet. 3-4 და მისვე — იქმნა AC, და კუალად ეშჳსაგან კაცადვე მოაქცივნა cet. 4 და მან C, < A, მან cet. 4 მოაწია AC, ყოვლად მოაწია m, ყო და მოაწია (B: მოაწივნა, MPRT: მოიწია) cet. 4 ესე AC, ესე რისხვა თჳსი მათ ზედა B, ესე რისხვა ღ̃თისა მათ ზედა cet. 4-5 რამეთუ — არს AC, < cet. 5 ესევითარისა ქმნად C, < cet. 5 ესევითარსა ამას იტყოდეს AC, და ამას ესევითარსა იტყოდეს ამისთჳს მაშინ cet. 5 ვინათგან] ვინცა A. 6 თრდატ მეფე A, თრდატ სომეხთა მეფე C, ∼ მეფე თრდატ (MT: თარდატ) cet. 6 ქრ. ძალითა AB, ძალითა ქრისტესითა C, ქრ. ძალითავე cet. 6 ქმნილ იყო AC, გარდაქცეულ იყო cet. 6 და < A. 6 ქრ. ძ. AC, ∼ ძალითავე ქრისტესითა cet. 6 კუალად < AC. 7 კ. მოქ. იყო AC, კაცადვე შეცვალებულ იყო cet. 7 ქება და დიდება B. 7 მიერითგან — ქრისტესი < C, მიერითგან ქება-დიდება < A. 7 ითქმოდა + ქება ქრისტესი C. 8 ქართლს შინა] მათ შინა A 8 მოფენად A, მიფენა RT. 8 აღმოსავლეთს < A. 9 მას დღესავე C. 9 რისხვისასა AC, რისხვისა და კერპთა შემუსრვისასა (m: შერისხვისასა) cet. 9 ოდეს AC, < cet. 9 დასცხრა] და ჰს̃ხა რა Mm. 10 მაშინ < AC. 10 ნინა d. 10-11 ბივრილი C, ბივრიტი cet. 11 მის ACTd, მას cet. 11 კლდისა ცხჳრისასა] კლდისასა C. 11 სადა AC, სადა იგი cet. 12-13 ძუელი ციხე—რტომრავალი (A: რტოიანი) AC, ძუელადვე ციხე და ქალაქი, და იხილნა (B: იხილა) მუნ მდგომარედ ხენი ერთნი, რომელთა ბრინჯ უწოდიან, მაღალნი, შუენიერნი (m: მშუენიერნი) და რტომრავალნი (B: რტომაღალნი) cet. 14 და < AC. 13-14 სადა-იგი — ქუეშე] რომელთაცა იგი საგრილსა ქუეშე Mm. 14 გამონიშნა ნიში A, გამონიშნა სახე C გამოსახა (T: გამოასხა) სასწაული cet. 14 ქრისტეს ჯუარისა] ჯუარისა + ხესა მას ზედა C. 15 და მადლობდა—ევედრებოდა A, ევედრებოდა ღ̃თსა C. 14-16 და ილოცვიდა — ეშმაკისაგან AC, და აღასრულნა მუნ დღენი ექუსნი, მადლობით და ვედრებით ღ̃თისა მიმართ წყალობით მოხედვისათჳს და ჴსნისა ერისა მის ეშმაკთა შეცთომილისა cet. 16 ხოლო] და AC. 16 ესე AC, კერპთა შემუსრვა cet. 16-17 და დღე მეექუსე და თჳსა მის A, და მეექუსეთისა მის C. 17 ემმანოელს C. 17 მამისა < A. 18 წინასწარმეტყუელთა + რომელ არს ფერისცვალება C. 16-18 ჟამი იყო — წინასწარმეტყუელთა AC მ ო ქ ც., იყო თუე მარტითგან მეექუსე, აგვისტოსი (აგჳსტოსი), და დღე მეექუსე, რომელსა შინა ფერი იცუალა ქრისტემან წინაშე თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა და მოწაფეთა თჳსთასა (m: თვისთა).

M 224 |მაშინ მოვიდა სეფექალი ერთი, სახელით შრომანა და | იხილა იგი ხესა მას
A 61 ქუეშე; განკჳრდა და მოიყვანა ბერძულად მეტყუელი დედაკაცი, და ჰკითხა გზა მისი.
ხოლო წმიდამან ნინო აუწყა და უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი, თჳნიერ ხოლო
დედა-მმათა მისთა არა აუწყა, რამეთუ ტყუედ უთხრა თავი თჳსი. მაშინ შეეწყალა შრო-
მანას უცხოებისა მისთჳს, აღევსნეს თუალნი ცრემლითა და აიძულებდა მას, რათამცა
წარჰყვა სახიდ სამეუფოდ. ხოლო წმიდამან ნინო არა ინება წარსლვა მის თანა, და
წარვიდა შრომანა.

შემდგომად ამისსა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და
მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა, სადა-იგი აწ არს სუეტი იგი ღმრთივ აღმართებული
და ეკლესია საკათალიკოზო, და მი-რა-ვიდა კარსა მას სამოთხისასა, იხილა სახლი
M 225 მცირე სამოთხისა მცველისა. | შევიდა წმიდა ნინო, და ჯდა მას შინა დედაკაცი, რომ-
C 63b ლისა სახელი ანასტო. | და ვითარცა იხილა დედაკაცმან მან, აღდგა, მოეხჳა და
შეიტკბო ვითარცა მეცნიერმან, დაჰბანნა კელნი და სცხო ზეთი, მოართუა პური და
ღჳნო, და დაყო მის თანა წმიდამან ნინო ცხრა თუე.

ხოლო იყვნეს ესე ანასტო და ქმარი მისი უშვილო და ზრუნვიდეს ფრიად
A 62 უშვილოებისათჳს. მაშინ იხილა | წმიდამან ნინო ჩუენებასა შინა: მოვიდა კაცი ნათლის
ფერი და რქუა, ვითარმედ: „შევედ სამოთხესა მაგას, ბაბილო არს მცირე ნაძუთა ქუეშე,

1 მაშინ მოვიდა AC, და ვითარ იგი ვთქუ, იყოფებოდა რა წმიდა ნინო საფარველსა მას ქუეშე ხეთასა, მ ა შ ი ნ მ ო ვ ი დ ა მისდა cet. 1 ერთი] ვინმე A. 1 სახელით] რომელსა ერქუა AC. 1 შროშანა] შროშან Mm, < A. 1 და < C. 1-2 იგი ხესა მას ქუეშე AC, მუნ (d: მან) წმიდა ნინო (d: ნინა) ესრეთ მყოფი cet. 2 განუკჳრდა Mm. 2 დედაკაცა A 2 გზა მისი AC, ვინაობა მისი cet. 3 და უთხრა < C. 3 გზა და < C. 2-3 და მოიყვანა — მისი AC, და ჰკითხა მას სხჳსა მიერ ბერძულ (m: ბერძნულ) მეტყუელისა დედაკაცისა ვინაობა მისი, სხჳსა ყოვლისავე თანა საქმისა მისისა. რომელი-იგი აუწყა (Mm: ეუწყა) რა ყოველივე ნინო (Mm: ნინოს, d: ნინა) cet. 3 ხოლო Mm, < cet. 4 დედა-ძმათა — თჳსი AC, (თჳნიერ) უწყებასა მშობელთა თჳსთასა, და იჩემა ტყუეობა თავისა თჳსისა cet. 5 უცხოობისა C, უცხოებასა A. 5 მისისათჳს C. 6 სახიდ სამეუფოდ] სეფედ AC. 6 წმიდამან < A. 6 წარსლვა მის თანა C, წარყოლა A. 4-7 მაშინ — წარვიდა შროშანა (A: შროშანია) AC, მაშან შროშანა (Mm: შროშან) თანა-ლმობილი და მოწყალე ქმნილი უცხოებისათჳს მისისა, ცრემლით აიძულებდა წმიდასა ნინოს (d: ნინას) წარსლვად მის თანა სახიდ (MTm: სახით) სამეუფოდ. რომელი-ესე არა ინება წმიდამან ნინო, არამედ განეშორა და წარვიდა მისგან შროშანა (Bd: შროშანა, cet. შროშან) cet. 8 შემდგომად AMm, და შემდგომად cet. 8 ქართლად A, ქალაქად C. 8-9 შემდგომად — მიმართა AC, შემდგომად სამთა დღეთა აღდგა მუნით, განვლო (Mm: განივლტო) მტკუარი და მიიწია cet. 9 მეუფისასა Mm. 9 ∼ არს აწ P. 10 საქათალიკოზო CMm. 10 და მირავიდა კ. მ. სამოთხისასა AC < cet 10 იხილა სახლი სამოთხისა < A (ex hom.). 10 იხილა C, იხილა მუნ cet. 11 სამოთხისა C. ს. + მის cet. 11 შევიდა შინა A. 11 წმიდა ნინო < A. 11 და დაჯდა C. 11 მას შინა < A. 11-12 რომელსა ერქუა ანასტო A. 12 და < A. 12-13 აღდგა—მეცნიერმან < C (ex hom.). 11-13 შევიდა—ზეთი AC; და შერავიდა მას შინა იხილა და მოეგება (+ მას T) დედაკაცი, ცოლი (d: მცველი) სამოთხის მცველისა მის, სახელით ანასტოს (Mm; ანასტასია Bv, ანასტასოს PRTd), და მოწლედ (Mm: მეუ-ლედ) ამბორის-ყოფითა შეიტკბო, ვითარცა მრავალ ჟამითგან მეცნიერმან და მეგობარმან, და (< BT) დაჰბანნა ფ ე რ ჴ ნ ი და განუსუენა ცხებითა ზეთისათა cet. 13 სცხო ზეთი < C. 13 მოართუა C, მოართო A, და დაუგო cet. + v. 14 და დაყო AC, და (< T) დაყვნა cet. 14 წმიდამან ნინო (d: ნინა) < AC. 14 ცხრა თუე C, ცხორება ი თუე A, დღენი და ჟამნი (m: ჟამი) ცხრათა თუეთანი cet. 15 ხოლო < AC, ∼ იყვნეს უშვილო AC. 15 ანასტო AC, ანასტასია B, ანასტოს d, ანასტასო cet. 15 და AC, რომლისათჳს cet. 15 ზრუნვიდეს ფრიად AC, ფრიად მწუხარე იყვნეს იგინი cet. 16 უშვილოებისათჳს C, < cet. 16 ჩუენებასა შინა AC, ჩ. შ. ძილისასა cet. 16-17 მოვიდა — რქუა AC, კაცი ნათლით შემოსილი, რომელი ეტყოდა cet. 17 მაგას] მას A. 17 ბაბილო — ქუეშე A, ∼ ნაძუთა ქუეშე ბ. არს მც. C, და ჰპოვო ქუეშე-კერძო ნაძუთასა მცირე ბაბილო cet.

საუფლო შეზავებული, მიწა აღიღე· მის ადგილისაგან, შეაჭამე კაცთა მაგათ და ესუას შვილი. ეო[1] ეგრეთ წმიდამან ნინო და რქუა მათ: „ძალითა ქრისტეს მისა ღმრთისათა დაუსაბამოისათა, რომელი თანამოსაყდრე არს მამისა და სულისა წმიდისა და კსნისათჳს ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, და ამაღლდა ზეცად და დაჯდა მარჯუენით მამისა და კუალად მოვალს დიდებითა განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, მან მოგცეს გულისხმის ყოფა“. და აუწყა ყოველი გზა ჭეშმარიტი.

მაშინ ცოლ-ქმართა მათ აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარულად. მაშინ
C 64a წმი|დამან ნინო ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით პოვა ქოხი ერთი ბრწამი მაყულისა, სადა აწ არს საკურთხეველი ზემოსა ეკლესიისა საეპისკოპოსო, და იგი შექმნა საყოფ-
A 63 ლად თჳსა. და შექმნა ჯუარი ნასხლევისა და აღმართა ქოხსა მას ქუეშე, | და მარადის ილოცავნ დღე და ღამე დაუცხრომელად. და მსახურებდეს ცოლქმარნი იგი, და იყვნეს დაკჳრვებულ ღუაწლთა მისთა, მარხვასა, და ლოცვასა, [და] მღჳმარებასა.

1 საუფლო შეზავებული AC, შემზადებული გამომღებლად (Mm: გამოღებულად) ყუავილთა სურნელთა (Bd: სუნნელთა) cet. 1 აიღე C. 1 კაცთა მაგათ C, კაცსა მაგას A, მეუღლეთა მაგათ cet. (და აღიღე მიწა ადგილისა მისგან და ეც ჭამად მეუღლეთა მაგათ). 2 ეგრეთ < C. 3 დაუსაბამოსა A. 3 რომლითა მოსაყდრე C („თა“-ს შემდეგ მერმეა დამატებული „ნა“). 4 და ამაღლდა A, ამაღლდა C. 4 ზეცად C, დიდებით A 5 და კუალად მ. დ. განსჯად C, და მერმე მოვალევად არს განსჯად A. 7 მათ C, < A. 7 და < C. 7 ფარულად A, ფარულად + წმიდასა ნინოს C. 7 მაშინ C, ხოლო A. 8 ბრწამი C, ბწამი A, ბრწმალი B, ბრწამლი cet. 10 თჳსა A, მისსა C. 10 ჯუარი C, ჯუარისა A. 10 ქოჩსა C, ქალაქსა A. 11 ილოცვიდა C. 12 და (მღჳძ.) < AC.

[1] აქედან ბოლომდე („ურიცხუნი მოსრნა“ გვ. 95, 15) ასეა AC-ში. დანარჩენ ნუსხებში **სხვა რედაქციით:**
«ხოლო წმიდამან ნინო (d: ნინა) ულოცა და სცა ჭამად (MTm: ჭამადი) ცოლ-ქმართა მათ ჩუენებით
M 226 უწყებისა მისებრ. და შვეს მათ ძე (m: ძენი) და ა|სულები მრავალ (B: მრავალი). რომლისათჳსცა ჰრწმენა მათ ქრისტე ნინოს (d: ნინას) მიერ და დაემოწაფნეს მას ფარულად.

«ხოლო წმიდამან ნინო (d: ნინა) შემდგომად ცხრათა მათ თუეთასა, რომელნი დაეყვნეს (T: დაყუვნეს) სამოთხისა მცველთა მათ თანა, პოვა გარეგნით (Mm: გვირგუინი) ზღუდეთა მათ ქალაქისათა ქოხი ერთი ბრწამლი (B: ბრწმალი; ქოხი ერთი ბრწამლი < Mm), სახედ ტალავარისა მცირისა, მაყუალთა მიერ შემზადებული განგებითა ღ̃თისათა ადგილსა მას, სადა-იგი აწ არს საკურთხეველი ზემოსა (ზემოჲსა) ეკლესიისა (d: ეკლესიასა) სამთავარეპისკოპოზოსა (=ეპისკოპოზოჲსა) და ყო (T: იყო) იგი საყოფელად განსასუენებელად თჳსად. და აღმართა მუნ შინა (< B) ჯუარი თჳთ მის მიერ შემზადებული ნასხლევთაგან ვაზთასა, რომლისა წინაშე განათენ (B: განათევნ, d: განათენნ) იგი ღამეთა (MTdm; ღამესა cet.) მარადის მღჳძარებითა, და აგრეთვე შეაღამებნ (codd: შეაღამებენ) დღეთა (d: ∼ დღ. შეაღამებნ) დაუცხრომელად ლოცვითა, მარხვითა და ვედრებითა ღ̃თისათა. და განკჳრვებულნი სიმრავლესა ზედა ამას ღუაწლთა მისთასა მსახურებდეს მას მეუღლენი იგი მცველნი სამოთხისა მის მეფისანი (PTd: მეუფისანი).

«და ესრეთ მუნ მყოფი (T: მოყოფი) იგი წმიდა ნინო (d: ნინა) მრავალგზის მივალნ (Mm: მიავლინა)
M 227 უ|ბანსა მას ჰურიათასა ენისათჳს ებრაულისა (RT: ებრაურილისა) და გამოძიებისათჳს კუართისა მის უფლისა, რომლისათჳს-იგი ესმინა იერუსალიმს (Mm: იელუსალემს) ნიაფორისა (Mm: ნაფორისა, d: ნიამფორისა) მისგან, ვითარმედ: „წარმოუღიაო (M: წარუ̃ალი, m: წმრ̃ავალი) იგი მცხეთელთა მათ (Bd: < მათ) ჰურიათა, რათამცა ყოვლით-კერძოვე ცნა, და ეუწყა მას კუართისა მის ვედრება (d: ვითარება).

«მაშინ პოვა მან ჰურია ერთი, სახელით აბიათარ, მღდელი (M: მღურდელ, m: მღრდელ), და ასული მისი სიდონია (Mm: სიდონა), და უქადაგა მათ (< Mm) სახარება უფლისა ჩუენისა იესო (RT: იესოს) ქრისტესი, რომელთაცა-იგი რწმენა და დაემოწაფნეს მას, და მათ თანა სხუანიცა დედანი დაემოწაფნეს ჰურიანი, რიცხჳთ ექუსნი, სწავლასა მას წმიდისა ნინოსსა (d: წმიდასა ნინასსა), თჳნიერ ნათლისღებისა, რამეთუ არა იყო (Mm: იყოს) მას ჟამსა მღდელი (მღურდელი M, მღრდელი m, მღვდელი R), რათამცა ნათელ-სცა (B: ეცა) მათ (B: მათდა) და იყვნეს იგინი (BMm; იგი cet.) ფარულად მოწაფე მისი. და აღასრულებდა ღმერთი ჴელითა წმიდისა ნინოსითა (d: ნინასითა, B: ნინოსათა) საკჳრველებათა და კურნებათა მრავალთა. რამეთუ რეცა-თუ მიზეზითა წამალთა ჴმარებისათა მრავალნი განუკურნებელთა სენთაგან (d: განუკურნებელთაგან სენთა) შეპყრობილნი განათავისუფლნა უძლურებათაგან მათთა.

და მრავალგზის მოვიდის უბანსა ურიათასა ენისათჳს ებრაულისა და გამოძიებისათჳს კუართისა უფლისა, რომელ ასმიოდა იერუსალემს ნიაფორისგან, ვითარმედ: „კუართი უფლისა მცხეთელთ ჰურიათა წარუღიაო“. ამისთჳს გამოეძიებდა ჰურიათა მათ თანა, რათამცა ცნა რამე საქმე კუართისა მის.

და პოვა ჰურია ერთი მღდელი, სახელით აბიათარ, და უქადაგა მას და ასულსა მისსა სიდონიას სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. ხოლო მათ რწმენა და დაემოწაფნეს, იგინი და ექუსნი დედანი სხუანი ჰურიანი. და აღიღეს უღელი სწავლისა
C 64b წმიდისა ნინოსი თჳნიერ ნათლისღებისა, რამეთუ არა | იპოვებოდა მღდელი, რომელმანმცა ნათელ-სცა, და ფარულად იყვნეს მოწაფე მისი. და ჰყოფდა კურნებათა და საკჳრველებათა ძალითა ქრისტესითა: მრავალნი განრღუეულნი განკურნნა რეცა
A 64 მიზეზითა | წამლისათა.

M 228 და ესრეთ იქცეოდა მცხეთას ქალაქსა შინა | სამ წელ ოდენ; და მათ ჟამთა შინა იყო შესლვა მირიან მეფისა და ძმისწულისა მისისა, დიდისა სპარსთა მეფისა, საბერძნეთად, ოდეს კოსტანტინე ბერძენთა მეფემან ძალითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა იოტნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნი მოსრნა.

თქმული აბიათარ მღდელისა

რომელი დაემოწაფა წმიდასა და ნეტარსა ნინოს[1]

«მე, აბიათარ მღდელი, ვიყავ წილით ხუედრებული მის წელიწადისა, ოდეს წმიდა ესე და ნეტარი ნინო მოვიდა მცხეთად. და მასვე ჟამსა მოწევნულ· იქმნა ჩემდა წიგნი ანტიოქიით ჰურიათაგან მღდელთა, რომელსა შინა წერილ იყო ესრეთ, ვითარმედ: „სამად განხეთქა ღმერთმან მეფობა ისრაელისა. აჰა ესერა, წინასწარმეტყუელნი
C 65a ჩუენნი დასცხრეს, და რომელსა სული აწუევდა, აღესრუ|ლა ყოველი და განვიბნიენით

2 რომელი C. 2 იელუსალემს ნიაფორასგან C, ნიაფორასგან ისრაელისაგან A. 3 — მცხეთელთა ურ. წარიღეს კ. უფ. C. 3-4 ამისთჳს — თანა C, <A. 4 ცნა რამე A, აუწყეს C. 4 მის C, < A. 5 ურია AC. 6 სახარება] სახელი A. 6 იესოს C. 7 ურიანი AC. 7 და დაღიღეს A. 7 უღელი სწავლისა C, სწავლა A. 8-9 რომელმანმცა ჩვ. კონიექტ., რომელმან A, რომელმანცა C. 9 მისი] მისსა C. 9-10 და საკჳრველებათა C, საკჳრველითა A. 10 და მრავალნი C. 10 განრღუეულნი A, სნეულნი C. 12 იქცეოდა + ძალითა ქრისტესითა C. 12 მცხეთას A, <C, ∼ ქალაქსა მას შინა მცხეთას + წმიდა ნინო (d: ნინა) cet. 12 სამ წელ ოდენ AC, ჟამთა სამისა წლისათა cet. 12-13 მათ ჟამთა შინა ოდენ იყო A, მას ჟამსა შ. იყო C, მათ დღეთა შ. იქმნა cet. 13 მირ. მეფისა AC, მირიანისი cet. 13 და ძმისწულისა — მეფისა <C. 13-14 საბერძნეთს A. 14 ოდეს AC, რომელნი-ესე cet. 14 კოსტ. ბ. მეფ. C, კოსტანტინე მეფემან A, კოსტ. მეფემან ბერძენთამან იოტნა cet. 14-15 წინ. ჯუარ. AC, ჯუარისა მისისა წინამძღრობითა (d: წინამძღვრებითა) cet. 15 იოტნა მეფენი და სპ. მ. ურ. მოსრნა A, იპყრნა ორნივე და სპანი მათნი ურიცხუნი C, ყოვლით სპითურთ (T: სპიტურთ) მათით cet. 17 სანატრელსა AC. 18 წილით BMC, წლით cet. 19 ესე და] ესე დედაკაცი A. 19 მოვიდა AC, მოიწია cet. 19 მცხეთას A. 19 და < A. 19 მასვე AC, მასვე + უკუე cet. 20 შინა < d. 19-20 მოწევნულ — წერილ იყო] მოვიდა ანტ. ურიათა მღდელთაგან ესრეთ წერილი A, ჩემთანა წიგნი მოსრულ იყო ესრეთ ანტიოქით ურ. მღდ., რომელი წერილ იყო ესრეთ C. 21 სამად AC (C: ∼ ღმ. სამად განხ.), სამ ნაწილად cet. (∼ განხ. ღმ. სამ ნაწილად). 21 აჰა AC, რამეთუ აჰა cet. 22 და < C. 22 სული AC, სული ღ̃თისა cet. 22 აწუჱვდა C, აწუევდა A, აწუევდა + მათ და თქუეს cet. 22 ყოველი AC, ყოვლივე cet. 22 განვიბნიევენით M, განვიბნინენით d.

[1] ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში, წითლით): ღ̃თო დაიცევ დედოფალი მარიამ ორსავე ცხორებასა შინა მისსა. ამინ M.

ჩუენ ყოველსა ქუეყანასა, და ჰრომთა დაიპყრეს ქუეყანა ჩუენი; ვტიროდით ჩუენ
M 229 ე|რითურთ, რამეთუ განვარისხეთ შემოქმედი ღმერთი. აწ განიხილენ წიგნნი მოსესნი
და სიტყუა იგი, რომელი დამიწერა ჩუენ ესე ყოველი, ვითარმედ: „რომელი იტყოდა
A 65 ქუეყანასა ზედა | თავსა თჳსსა მედ ღმრთისად, მოკუედინო“. ანუ-მე უკუე შევსცეთით
ნაზარეველისა იესოს სიკუდილისა. რამეთუ ვხედავთ, ოდეს პირველ მამათა ჩუენთა
შესცოდიან ღმერთსა და ყოვლად დაივიწყიან იგი, და მისცნის იგინი კელმწიფესა
ძნელსა და ტყუეობასა; და ოდეს მოიქციან და ღაღად-ყვიან, მსწრაფლ განარინნის
იგინი ჭირისაგან.

«ესე მჴდგზის ვიცით წერილისაგან. ხოლო აწ ვინათგან კელი შეახეს მამათა
მათ ჩუენთა მესა მას დედაკაცისა მწირისასა და მოკლეს იგი, აღიღო ღმერთმან კელი
წყალობისა მისისა ჩუენ ზედა და განხეთქა მეფობა ჩუენი, განმაშორნა ტაძარსა მისსა
წმიდასა და უგულებელს-ყო ნათესავი ჩუენი სრულიად. და არს მით ჟამითგან სამასი
M 230 წელი და უმეტესცა, რომელ არა ისმინა ვედრება ჩუენი და არცაღა ყო ლხინება ჩ|უენი.
რომლისათჳს საგონებელ გჳჩნს, ვითარმედ ნუ უკუე და ზეცით იყო განგება ესევი-
C 65b თარი“. განმრავ|ლდა მოწერილი.

«ხოლო მე, ვითარცა მესმა ესე, ვიწყე კითხვად დედაკაცისა მის ნინოსგან ქრის-
ტესთჳს, თუ ვინა იყო იგი, ანუ რომლისა მიზეზისათჳს იქმნა კაც მე ღმრთისა. მაშინ
აღაღო პირი თჳსი წმიდამან ნინო, ვითარცა ჯურღმულმან აღმომდინარემან, და იწყო

---

1 ჩუენ < A. 1 ჩუენი < A. 1 ვტიროდით CMm, და ურიანი ვტიროდით A, ურიანი ვტ. cet. 2 ერითურთ] ყოვლითურთ AC. 2 რამეთუ AC, დღეს რამეთუ cet. 2 განარისხეთ A. 2 შემოქმენდი m. 2 განიხილენ AC, განიხილედა შენ Mm, განიხილენდა შენ Bd, განიხილნედა შენ cet. 2 წიგნნი მ. C, წიგნი მოსესი A, წიგნი მოსესნი d, წიგნნი იგი მ. cet. 3 და სიტყუა იგი < AC. 3 რომელი A, რომელმან C, რომელი მან cet. 3 დამიწერია A, დამიწერნა B. 3 ჩუენ AC, < cet. 3 ესე ყოველი AC, ესრეთ cet. 3 ვითარმედ < A. 3 იტყოდა A, იტყოდეს B, იტყოდის cet. 4 ქუეყანასა — თჳსსა AC, ~ თავსა თ. ქ. ზედა cet. 4 ღმრთისა A. 4 მოკუედინო AC, მოაკვდინეს d, მოაკუდინეთ B, მოაკუდინა cet. 4 ანუ-მე უკუე შევსცეთით A, ანუ მიუკუნისამდე შ. C, ანუ შე-უკუე-ვსცეთით (d: -ეცეთით) cet. 5 იესოს A, მის იესოს C, მისთჳს Mm, მისთჳს იესოს cet. 5 სიკუდილსა C. 5 ვხედავთ + ამას C. 5 პირველთა A. 6 შესცოდიან AC, შესცოდიან რა (რაჲ) cet. 6 ღმერთსა] ღ̃ისა B. 6 იგი] ღმერთი A, < B. 6 და ყოვლად დ. იგი და < C. 6 და მისცნის იგინი] მისცნის C, და მისცნის A, მაშინ მისცნის იგი (B: იგინი) cet. 6 ჴელმწიფესა AC, ჴელმწიფებასა ქუეშე cet. 7 და ტყუეობასა C, ტყუეობასა ძნელსა A, და ტყუეობასა ბოროტსა cet. 7 და ოდეს მოიქციან C, < A, ხოლო მოიქციან რა (რაჲ) cet. 7 ღაღადყვიან AC, ღ. + ღ̃თისა მიმართ cet. 7 მსწრაფლ A, მსწრაფით Mm, სწრაფით cet. 8 იგინი ABC, იგი cet. 8 ჭირისაგან A, < C, ჭირისა მისგან cet. 9 ესე A, და ესე C, ესე + ესრეთ ყოფადი და აღსრულებადი cet. 9 ვიცით AC, ვუწყით B, უწყით cet. 9 ხოლო აწ < A. 9 ჴელი შეახეს AC, ჴელნი შეასხნეს cet. 9 მამათა მათ ჩუენთა < AC. 10 მას AP, < C, მის cet. 10 დედაკაცისა მწირისასა C, დ. მცირისასა A, მცირისა დედაკაცისა Mm, მწირისა დედაკაცისა (Bd: დედაკაცისასა) cet. 10 იგი < A. 11 წყალობისა მისისა] მისი AMm. 11 ჩუენ ზედა] ჩუენგან C. 11 და < AC. 11 და განმაშორნა A, და განგუაშორნა CT, განგუაშორა cet. 11 მისსა ABCd, თჳსსა cet. 12 წმიდასა < Mm. 12 ჩუენი < Mm. 12 სრულიედ A, < C, სრულიად cet. 12 მით ჟამითგან < AC. 12 სამასი] სამი A. 13 და უმეტესცა < AC. 13 რომელ არა] და არა A, არცა C. 13 არცაღა ყო] არცა იყო A (ז ← п), ~ არცა (ლხინება) ყო C. 14 რომლისათჳს < AC. 14 გვიჩნდს m. 14 ნუ უკუე და Mm, < AC, ნუ უკუე cet. 14-15 განგება ესევითარი A, კაცი იგი cet. 15 განმრავლდა მოწერილი AC, და განამრავლეს მათ ესევითარისა პირისათჳს მოწერა (BMm: მოწერად) ჩუენდა cet. 16 ნინოსა C, ნინასაგან d, < A. 17 თუ < C. 17 ვინა AC (C: ~ ვინა იგი იყოს), ვინ cet. 17 კაც AC, კაცად cet. 17 მღთისა m. 18 აღაღო ABCd, აღიღო cet. 18 წმ. ნინო (d: ნინა) < AC. 18 ჯურღმულისაგან B. 18 აღმომცენარემან A. 18 და < AC.

A 66 სიტყუად საუკუნითგან, და წიგნთა ჩუენთა ზეპირით აღმოიტყოდა | და განმიმარტებდა,
და ვითარცა მმინარესა განმაღჳმებდა და ვითარცა დასულებულსა გონიერ-მეოფდა, და
მამათა ჩუენთა შემაწუალებდა, და სჯულისა ცვალებასა დამაჯერებდა, ვიდრემდის მრწმენა
სიტყუათა მისთა: იესო ქრისტე მე ღმრთისა, ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსლვა
მისი საშინელი და სადა-იგი არს მოლოდება წარმართთა. მე და შვილი ჩემი ღირს
M 231 ვიქმნენით მოღებად საჭურებელსა მას განსაწმედელსა ცოდვ|ათაგან, ემბაზისა წყალსა,
რომელსა ინატრიდა დავით და ვერ ეწიფა. და მესმა კმა ახლისა სჯულისა, ეჰა საგა-
C 66a ლობელთა, რომელსა ინატრიდა დავით. და ღირს ვიქმნენით ზია|რებად კორცსა და
სისხლსა ქრისტეს მისა ღმრთისასა, და კრავსა ცოდვათათჳს სოფლისათა შეწირულსა,
რომლისა ტკბილ არს გემოს-ხილვა მისი. და ამას ზედა, უფალო, უავ განსლვა ჩემი
კორცთაგან ჩემთა. და კუალად მრავალნი სასწაულნი იხილნა თუალმან ჩემმან მცხეთას,
წმიდისა ნინოს მიერ აღსრულებული დღეთა ჩუენთა».

თქმული მისივე აბიათარ მღდელისა

კუართისათჳს უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესისა

A 67 «მე, აბიათარ, მიგ|ითხრობ თქუენ თხრობასა მას, რომელი მეუწყა და ყურითა
M 232 ჩემითა ვისმინე მამისა და დედისა ჩემისაგან და რო|მელი წიგნთაგანცა უწყი. რამეთუ

---

1 სიტყუად < AC. 1 საუკუნითგანთა A. 1 და წიგნთა ჩუენთა (C: ჩემთა) < A. 1 აღმოიტყოდა AC, წარმოთქმად cet. 1 განმიმარტებდა CPb, განმარტებულსა Mm, განაგებდა A, განმარტებდა cet. (AC-ს გარდა სხვა ნუსხები უმატებენ: „ძალსა მათსა“) 2 და AC, რომლითა იგი B, რომელთა იგი cet. 2 განმაღჳძებდა AC, განმღვიძარებად მე Mm, განმაღჳძებდა მე cet. 2 ვითარცა < A. 2 დასულებულსა გონიერ-მყოფდა] დაბნელებულსა განმანათლებდა, დასრულებულსა (C: სრულებულსა) გონიერ-მყოფდა BC, და სოლებულსა განმანათლებელად აღმოჩნდა Mm. 2 და < A. 3 მამათა ჩ. შემ.] საწყალობელად მამათა ჩუენთა Mm. 3 სჯ. ცვალებასა (A: ცვალებათა) დამაჯერებდა AC, მარწმუნებდა ცვალებასა სჯულისასა cet. 4 სიტყუათა მისთა A, სიტყჳთა მისითა cet. 4 იესო — აღდგომა (C: + მისი დიდებული) AC, იესო ქრისტე ძე ღ̃თისა ვნებულად და აღდგომილად cet. 4-5 მეორედ — საშინელი A, და მეორედ მოსლვა მისი დიდებული C, და კუალად მომავლად (მომავალად) დიდებით cet. 5 და სადა-იგი A, და ვითარმედ (< C) ჭეშმარიტად იგი cet. 5 შვილი ესე C. 5-6 მე და — ვიქმნენით AC, ~ და ღირს ვიქმნენით (T: ვიქმენით) მე და შვილი ესე ჩემი სიდონია cet. 6 მოღებად < AC. 6 საბკურებელსა m. 6 განმწმედელსა A. 6 ემბაზისა წყალსა C, ემბ. შვილსა A, წყალსა ემბაზისასა cet. 7 დავით AC, წინასწარმეტყუელი დ. cet. 7 ეწიფა] იხილა A. 7 სჯულისა] ჯუარისა Mm. 7-8 ეჰა საგ. A, ერთად მგებელთა C, ერთად (m: ერთა და) მგალობელთა cet. 8 რომელსა AC, + იგი cet. 8 იგივე დავით C. 8 ვიქმნენით C, ვიქმენით Bd, ვიქმენა მე A, ვიქმნეთ cet. 8 ზიარებად] ზრახებად m. 8 ჴორცსა Ad, ჭეშმარიტსა (m: ჭეშმარიტისა) ქ. cet. 9 ქრისტესსა C. 9 და < AC. 9 კრავსა სოფლისა ცოდვათა შეწირულისათჳს A, კრავსა სოფლისათჳს შეწირულსა C, კრავსა ცოდვათათჳს სოფლისათა შეწირულთა (B: შეწირულსა) cet. 10 მის m. 10 და < AC. 10 უფალო იყავნ A, უფ. ყავნ C, სარწმუნო ჰყავ უფ. d, სარწმუნოება ყავ (Mm: ვყავ) უფალო cet. 10 ჩემი < A. 11 და AC, < cet. 11 მრავალნი AC, სხუანიცა მრავალნი cet. 11 იხ. თ. ჩ. A, იხილნეს თუალთა ჩემთა C, ვიხილენ (m: ვიხილე, d: ვიხილნე) თუალითა ჩემითა cet. 11 მცხეთას A, მცხეთას შინა cet. 12 ნინას d. 12 აღსრულებული < AC. 12 დღეთა ჩუენთა A, < Mm, დღეთა ჩემთა cet. 13 თქმული A, მეორე თქმული cet. 13 მღურდელისა Mm, მღჳდელისა d, მღჳდლისაჲ B. 14 იესო ქრისტესისა A, იესოს (იესო) ქრისტესა cet. 15 აბიათარ + მღდელი C. 15 მოგითხრობ BPd. 15 თხრობასა < d. 16 მამისა და დედისა ჩვ. კონიექტ., დედისა (+ და m) მამისა და მამის დედისა Mm, მამის დედისაგან (ჩემისა) d, მამის დედისა cet. + v. 16 წიგნთაცა m, წიგნთანცა M.

---

[1] ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში): ღ̃თო წარმართე დედოფალი მარ[ი]ამ, რომლისა (M: რომლითა) ბრძანებითა იწერებიან ესე წიგნნი. ამ სოფელს დღენი განუგრძელე და მას [სა]უკუნოს ქალწულთა თანა დაამკჳდრე M.

მათცა პაპათა და მშობელთაგან თჳსთა მოთხრობით და სმენით უწყოდეს ესრეთ, ვითარ-
მედ: ოდეს-იგი ჰეროდე მეფობდა იერუსალემს, მაშინ გუესმა ესრეთ, ვითარმედ „იერუ-
სალემი სპარსთა დაიპყრესო“. რომლისათჳს-იგი იქმნა გლოვა და წუხილი ჳურიათა
ზედა ქართველთა, მცხეთელთა მკჳდრთა, ბოდელთა მღდელთა, კოდისწყაროელთა მწიგ-
ნობართა და ხობის კანანელთა თარგმანთა — ესე ყოველნი აღიძრნეს სივლტოლად.
C 66b ხოლო შემდგომად მცირედთა დღეთა | მოვიდა ლაღადისი ნუგეშინისცემისა, ვითარმედ:
„სპარსნი არა დაპყრობად მოვიდეს იერუსალემისა, არამედ საჭურველისა წილ აქუნდა
ოქრო სამეუფო, და მური მსწრაფლ მკურნალი წყლულებათა და გუნდრუკი[1] სულ-ამო.
და ემიებდეს ყრმასა ვისმე შობილსა, მესა დავითისსა, რეცა პოვეს მწირი ერთი, მწი-
M 233 რისა დედაკაცისაგან შობილი უქამოდ და უადგილოსა ადგილსა. | და ესენი მის ყრმისა
მოვიდეს თაყუანისცემად, და შეწირეს მისა ძღუენი იგი“. და იქმნა სიხარული დიდი
ყოველთა ზედა ჳურიათა ქართველთა.

«ხოლო შემდგომად ამისსა, ვითარ გარდაჴდა ოცდაათი წელი, მაშინ მოუწერა ანა
A 68 მღდელმან იე|რუსალემით მამის მამისა ჩემისა ელიოზის თანა ესრეთ, ვითარმედ: „იგი,
რომლისათჳს სპარსნი მეფენი ძღუნითა მოვიდეს, აღზრდილ არს იგი და ჰასაკსა

1 სმენით] სმენა და Mm. 1-2 ესრეთ ვითარმედ ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ ., ესრეთ ვ ი დ (ო დ ა) Mm (← ვიდ ოდა ← ვ˝დ ოდეს), < cet. 2 იეროსალიმს d, იელუსალემს Mm. 2 მაშინ] მაშინ ჟამსა მას Mm, მას ჟამსა შინა Bb, მას ჟამსა cet. 97, 15-98, 2 **მე აბიათარ — გუესმა**] AC-ში სხვა რედაქციით:

A: მე, აბიათარ, თხრობასა მიგითხრობ დედისა მამისა ჩემისასა, რომელიცა ვიცი წიგნთაგან მამისა და დედისა ჩემისათა; სმენით ყურთა ჩემთა ესმოდის მამისა თჳსისაგან, ოდეს იგი გუესმა, ვითარმედ.

C: მე, აბიათარ მღდელი, თხრობასა მოგითხრობ დედისა მის ჩემისასა და რომელი წიგნთაგან ვიცი და მამისა და დედისაგან ჩემისა სმენითა ყურთა ჩემთათა. და მათ ასმიოდა მამისა მათისაგან. ოდეს-იგი მეფობდა იელუსალემსა ჰეროდე, გუესმა, ვითარმედ...

3 სპარსთა] მოგუთა C. 3 რომლისათჳს-იგი Mm, < AC, რომლისათჳს cet. 3 წუხილი] მწუხარება A. 4 მცხეთას A, მცხეთელთა cet. + მ ო ქ ც . 4 ბუდელთა Mm, ბუდიელთა C. 5 კანანელთა] **სინელთა** A, (სოფის) კანელთა ჭ ე ლ ი შ . 5 ესე AC, რომლისათჳსცა ესე (M: ეს) cet. 5 აღძრნეს A, აღიზრახნეს m (შდრ. გვ. 102, 17) (M: აღიზრასნეს). 5 სივლტოლად AC, წარსლვად და შეწევნად იეროუსალიმელთა (m: იელუსალმეთა) cet. 6 შემდგომად < A. 6 მოვიდა AC, სხუა მოიწია cet. 7 სპარსნი] სპანი Mm. 7 დაპყრობად] დაშურებად C. 7 იერუსალემისა < C. 7 მოვიდეს იერ. AC, ∼ იეროუსალემისა მოვიდესო (T: მოვიდეს) cet. 7 საჭურველისა] მურისა A, აბჯარისა C, აბჯრისა და საჭურველისა მ ო ქ ც ., საჭურ-ველთა cet. 7 აქუნდათ BPd. 8 და < Am. 8 სამკურნალისა წყლულისა C. 8 წყლულებათა A, წყლულე-ბისა cet. 8 და < A. 8 სულ-ამო ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ ., სულამაო A, სულ ჰამოჲ მ ო ქ ც ., სალამო C, სურნელი (Bbd: სუნნელი) cet. 9 და ეძიებდეს < A. 9 ძესა დავითისსა (C: დავითისასა) AC, თესლისაგან მათისა Mm, თესლისაგან დავითისა cet. 9 რეცა C, < A, რომელ რეცა cet. 9 რეცა პოვეს < A. 9 მწირი] მცირე C. 9 ერთი AMm, ყრმა C, ერთი ყრმა cet. 10 დედაკაცისაგან AC, დედაკაცისა cet. 10 და A, < cet. 10 ადგილსა AC, ადგილსა + ვითარცა არს ჩუეულება გარეგან დაბისა მდგომარეთა კაცთა cet. 10 და ესენი] და ესე Mm, ესე AC. 11 თაყუანისცემად AC, < B, თაყუანის-ცეს მას cet. 11 მისა AEMRTm, მისსა cet. ∼ მისსა შეწირეს C. 11 ძღუენი იგი AC, d. იგი + მშჳდობით cet. (მ ო ქ ც .: და წარვიდეს მშჳდობით). 11 და < A. 11 დიდი C, < A, დიდი + სმენითა ამის ჰამბავისათა (m: ჰამბისათა, d: ამბისათა) cet. 12 ყოველთა AC, < cet. 12 ზედა ჰ. ქ. AC, ∼ ჰურიათა ზ. ქ. cet. 13 ამისსა AC, < cet. 13 ვითარ გარდაჴდა AC, გარდაჴდეს რა (რაჲ) cet. 13 ოცდაათი წელი A, წელიწადი ოცდ. C, წელნი ოცდაათნი cet. 13 მაშინ < AC. 13 მოუწერა ABMm, მოწერა cet. 13 ანა A, ანნა cet. 14 მღურდელმან M. 14 იელუ-სარემით A. 14 **მამის მამისა** C მ ო ქ ც ., პაპისა v, მამისა cet. 14 ელიოზის თანა] ელიოზისსა C, ელიო-ზისა A. 14 ესრეთ < AC. 14 ვითარმედ] რამეთუ AC. 14 იგი A, ყრმა იგი C, იგივე cet. 15 ∼ მოვი-დეს სპარსნი მეფენი ძღუნით A. 15 გაზრდილ არს C. 15 იგი A, < cet.

[1] აქამდე (დაწყებული 95, 16 გვერდიდან) E ხელნაწერში ფურცლები დაკარგულია.

საზომსა მიწევნულ არს, და თავსა თჳსსა ხადის ძედ ღმრთისად. მოვედით ყოველნი
სიკუდილსა მისსა, რათა აღესრულოს მცნება მოსესი“. და წარვიდა აქათ ელიოზ, მამის
C 67a მამა ჩემი, კაცი მოხუცებული; და ესუა მას დედა ტომისაგან ელია მღდელისა, | და
ესუა მას დაჲ ერთი. და ევედრებოდა ელიოზს დედა მისი ესრეთ: „წარვედ, შვილო,
წოდებასა მეფისასა და წესსა სჯულისასა; ხოლო რომელსა-იგი განიზრახვენ, ნუ შეერ-
თვინ ცნობა შენი, ნუ შვილო. რამეთუ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტყუელთა და იგავი
M 234 ბრძენთა“. | და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი, და მუნ დახუ-
დეს ჯუარცმასა უფლისასა.

«ხოლო ოდეს დამსჭუალეს უფალი და პასანიკმან კუერითა დაჰკრა სამსჭუალთა,
აქა დედასა ელიოზისსა ესმა, და იკრჩხიალნა და თქუა: „მშჳდობით, მეფობაო ჰურია-
A 69 თაო, რამეთუ მოჰკალთ თავისა თქუენისა მაცხოვარი და იქმნენით მკლ|ველ შემოქმე-
დისა. ვაი თავსა ჩემსა, რომელ არა წინავე მოვკუედ, რათამცა არა სმენილ იყო ყურთა
ჩემთა“. და ამას ზედა შეისუენა.

«ხოლო კუართი იგი უფლისა წილით ხუდა მცხეთელთა: წარმოიღო ელიოზ, და
M 235 მოიღო მცხეთას. და მიეგება დაჲ მისი, შესუარული ცრემლითა: მ|ოეხჳა ყელსა ძმასა

1 საზომსა A მ ო ქ ც ., საზომისასა C, ზომისასა cet. 1 მიწევნულ A, მიწევნილ C, მოწევნილ d, მოწევნულ cet. 1 არს AC, < B, არს + იგი cet. 1 თავისა თჳსსა (m: თჳსისა) Mm. 1 ხადის ძედ ღმრთი-სად (A: ღმრთისა) AC, ∼ ძედ ღმ. ხადის cet. 1 მოვედით AC, აწ მოვედით cet. 2 სიკუდილისა მისისა E, < Mm. 2 აღესრულოს A, ავასრულოთ C, აღვასრულოთ cet. 2 მცნება ღ˝თისა (m: ღმთისა) მოსესი Mm, მცნებაჲ ღ˝ჲ და მოსესი მ ო ქ ც . 2 და < AC. 2 ელიოზ < Mm. 3 ჩემი + ელიოზ A. 3 მას < A. 3 ელია AC, ელ˝იოზ m, ელი cet. 3 მღურდელისა Mm. 4 დაა AC, დაჲ cet. 4 და ესუა მას დაჲ ერთი < Mm. 4 და < AC. 4 ევედრებოდა — მისი] ევედრებოდა დედა ძესა თჳსსა A, ამან ელიოზს დედა მისი Mm. 4 ესრეთ < AC. 5 წოდებად C, წოდებასა A, წოდებასა მას cet. 5 მეუფისასა Mm. 5 წესსა მას d. 5 ხოლო რომელსა (+ იგი C) AC, ჯარნა რომელსა (Mm: რომელ) იგი cet. 5-6 შეერთვიან d. 6 ნუ შვილო AC, ნუ შვილო ჩემო მ ო ქ ც ., შვილო ჩემო cet. 6 სიტყუა] წოდება C. 6 იგავი] იგივე Mm. 7 ბრძენთა AC, ბრძენთა (T: ბერძენთა) + და საიდუმლო დაფარული ჰურიათაკან (Mm; პირველთაგან Bd, პირველითგან cet.) და წარმართთა. ნათელ და ცხოვრება საუკუნო cet. + მ ო ქ ც . 7 ლონგიოზ M, ლონგიოს m. 7 კარსნელი] კარნისელი C (შემდეგ შესწორებულია: „კარსნელი“). 7 და მუნ] მუნ A. 9 ოდეს AC, რაჟამს იგი cet. 9 დამსჭუალეს უფალი ACMm, დამსჭუალვიდეს უფალსა + ჯუარსა ზედა cet. (Mm: ჯუარსა მას ზედა). 9 და < A. 9 პასანიკმან მ ო ქ ც . a, პასენაკმან A, პასინიკმან C, პასანგმან M, პასანიგმან Bb, ჰასანაგმან m, ჰასანიგმან cet. 9 კუერითა AC, კუერითა (Mm: კუერთხითა) მით რკინი-სათა cet. 9 დაჰკრა A, ჰკრა C, სცა (Mm: სცაა = სცაჲ) cet. 9 სამსჭუალთა A, სამსჭუალსა C, სამსჭუალ-თა მათ ზედა უფლისათა იერუსალემს cet. 10 აქა — ესმა AC, მაშინ ესმა ჴმა სამსჭუალთა მათგან გამო-სრული დედასა ელოზისსა, მყოფსა მცხეთას შინა cet. 10 და AC, და მეყუსეულად cet. 10 იკრჩხიელნა A, იკრჩხილნა E, იკრჩხლნა MTm, იკრჩხიალა v, იკრჩხიალნა + დედამან მისმან C. 10 მშჳდობით] ჵ მშჳდო-ბაო A. 10-11 მეფობაო ისრაელისაო C, მეფეო (m: მეუფეო) ურიათაო Mm. 11 მოჰკალთ Ad, მოჰკალ C, მოჰკალით cet. 11 თქუენისა < AC. 11 მაცხოვარი AC, მაცხ. და მჴსნელი cet. 11 იქმენ მკლველ AC. იქმნენით ამიერითგან მკლველ და მესისხლე cet. 11-12 შემოქმედისა + თჳსისა A. 12 არა წინავე (A: წი-ნათვე, მ ო ქ ც .: წინარე) მოვკუედ AC, არა მეუფლა უწინარესვე ამისსა (Mm: ამისსა უწინარეს) სიკუ-დილი cet. 12 რათამცა] რომე A. 12 არა AC, არღარა cet. 13 ჩემთა AC, ჩემთა + და არცაღა შემდ-გომად ამისსა ღირს ვიქმენ მე ხილვად (m: ხილვა) ნათლისა წარმართთა ზედა, და მშჳდობა ისრაელსა (m: ისრაელისა) cet. 13 და — შეისუენა A, < C, და მყის შეისუენა, რა სრულ ყო სიტყუა ესე cet. 14 წლით ხუდა A, წილით ხ. C, ∼ ხუდა წილითა cet. 14 მცხეთელთა AC, მცხეთელთა მათ ჰურიათა cet. 14-15 წარმოიღო — მცხეთა AC, და მოიღო იგი მცხეთად ელიოზ cet. 15 შესუარული ცხ. AC მ ო ქ ც ., ცრემლთა შეს. P, ცრემლთა (MTm: ცრემლითა) მიერ შეს. cet. 15 მოეხჳა AC, და მოეხჳა cet.

თჳსსა და მოუღო სამოსელი იგი იესოჲსი, შეიტკბო მკერდსა თჳსსა და მსწრაფლ
სულნი წარჰკდეს, სამითა ამით ტკივილითა: ქრისტეს სიკუდილისათჳს, და დედისათჳს,
C 67b და ძმისათჳს, | რომელ ეზიარა სისხლსა უფლისასა.

«მაშინ იყო საკჳრველი დიდი და შეშფოთება მცხეთას შინა. რამეთუ განკჳრდა
თჳთ დიდი მეფე ადერკი და ყოველი სიმრავლე ერისა და მთავართა. და ხთნდა მეფესა
ადერკის სამოსელი იგი, გარნა საკჳრველებისა მისგან ზარგანჴდილ და შეშინებულ
იქმნა იგი და არა ინება გამოღება ჴელთაგან მის მკუდრისათა, რომელსა-იგი მაგრად
და სურვილით შემოემკრდა. და ელიოზ დამარხა დაჲ თჳსი, და ჴელთა აქუნდა სამო-
სელი იგი უფლისა. და არს ადგილი იგი, რომელი უფალმან უწყის.

«შემდგომად[1] მრავალთა წელიწადთა მისწულის შვილმან ადერკი მეფისამან,
მეფემან არმაზაელ, მიება ყო სამოსლისა მის ჰურიათა თანა და არა ჰოვა. რამეთუ
A 70 აუწყეს ესე ყოველი, რომელი | იყო, და არავინ უწყის ადგილი იგი თჳნიერ ამისა,

1 თჳსსა AC, თჳსსა + ელიოზს cet. 1 აღიღო AC, მოუღო მას cet. 1 იგი < A. 1 მკ. თჳსსა] მკერდსა A, მკერდსა და მკერდსა C. 1 მსწრაფლ C, ფიცხლა A, მყის მეყუსეულად (სულნი წარჴდეს) მასვე ჟამსა cet. (მეყუსეულად < B). 2 სამითა ამით ტკ. AC, სამთა ამათ ტკივილთა (m: ტკივილითა) სიმწარითა cet. 2 ქრისტეს < A. 2 და < C. 3 და ძმისათჳს < A. 2-3 ქრისტეს — უფლისასა AC, ქრისტეს სიკუდილითა, და დედისა თჳსისა, და ზიარებისათჳს უარისმყოფელთა ქრისტესთა ძმისა თჳსისა cet. 4 საკჳრველი] განკჳრვება C. 4 და შეშფოთება] შეშფოთება Mm, < AC. 4 მცხეთა-ქალაქსა შინა A. 4 რამეთუ, < AC. 5 თჳთ დიდი მეფე] თჳთ მეფე Mm, < A. 5 ყოველი — მთავართა] ყოველი ერი AC. 6 ადერკის] < C, ადერკს A, ადრეკის m. 6 გარნა] არამედ AC. 6-7 ზარგანჴდილ — იგი და < AC. 7 არა ინება AC, ვერღარა იკადრა cet. (მოქც.: ვერ იკადრა). 7 გამოღება AC, გამოღებად cet. 7 ჴელთაგან მის მკუდრისათა (Mm: მკუდრისაგან)] მკუდრისა მისგან A, მკ. მის C. 7-8 რომელსა იგი — შემოემკრდა <AC. 8 შემოემკერდა Bb, შემოემკრდლა Mm. 8 თჳსი A, იგი მისი C. 9 იგი უფლისა < C. 9 არს C, < A. 9 რომელ AC. 9 უფალმან A, ღმერთმან C. 8-9 და ელიოზ — უწყის AC, და ესრეთ ჴელთავე მქონებელი სამოსლისა (Mm: სამოსელი) უფლისა მის დამარხა ძმამან მისმან ელიოზ დაჲ იგი თჳსი, ადგილსა მას (Mm: ადგილისა მის), რომელი უწყის ღმერთმან (+ მხოლომან MPbdm) cet. 10 ძისწულმან A, ძისწულის შვილმან BC, ძისწულმან შვილმან cet. 10 ადერუკ C. 11 მეფემან ჲრმაზაელ C, < A, ამზაელ cet. 11 ურიათასა A, ჰურიათა თანა cet. 12 თჳნიერ ამისა C, < A.

[1] მთელი აბზაცი „შემდგომად — ჴიდსა ზედა“ (სტრ. 10—101, 5) ასეა AC-ში. დანარჩენ ნუსხებში **სხვა რედაქციის ტექსტია:**

(რომელი უწყის ღმერთმან, სტრ. 9) და არავინ სხუამან თჳნიერ ამისა (B: მისსა), რომელი-ესე უწყიან, ვითარმედ არს ადგილი იგი მახლობელ ნაძჳსა (Mm: ნაძუსა) მის ლიბანით წარმოღებულისა და მცხეთას
M 236 დანერგულისა და აღორძინებულისა (და აღორძ. < Mm). და ესეცა მეუწყა მამისაგან ჩემისა, ვითარ|მედ არს სხუაცა, საღმრთოთა (< Mm) ძალითა შემოსილი, მრჩობლი იგი ხალენი ელიასი ამას ქალაქსა შინა და ჴელთა ჩუენთა (Mm: ჴელითა ჩუენითა), საკჳრთხეველისა სიმტკიცესა ქუეშე ქუათა (M: ქჳთა, m: ქუთა), უპოვნელად (მოქც.: ულპოლველად) ვიდრე ჟამადმდე (Mm: ჟამად) მისსა. რამეთუ მრავალგზის მოიბირა წმიდამან ნინო (d: ნინა) მამისა მიმართ (Mm: მიერ) ჩემისა, რათამცა გამოვიწულიე (Mm: გამოვიწულე, Bd: გამოვიწულილე) მისგან ადგილი იგი მჴურვალედ (Mm: მჴურლად) სამოსლისა მის. ხოლო მან ესოდენ (Bd: ესე ოდენ, Mm: ესრეთ) მრქუა, ვითარმედ: აქა არს ადგილი სამარხავი მისიო, რომელსა ზედა ენანი კაცთანი არა დადუმნენ (B: დადუმდენ) გალობად ღ̃თისა მიმართ, და არს ადგილი იგი (+ მისი Mm) ადგილი ვითარცა (B: ~ ვითარცა ადგ.) იაკობისა, კიბედ ხილული და ზეცად აღწევნული (BPd: აღწევნილი, T: აღწ̃ვნ̃ლი) და შემდგომად წელთა მრავალთასა ძისწულმან (B: ძისწულის) შვილმან ადერკი (m: ადრეკი) მეფისამან, ამზაელ, ძიება ყო სამოსლისა მისთჳს (Mm: მის) ურიათა თანა, და ვერ უძლო პოვნად და ცნობად მისსა, გარნა მასცა ესრეთ მიეთხრა, რომელთაგან ესრეთ (< Mm) გამოიკითხვიდა, ვითარცა ესერა ზემოთ ითქუა: „ნაძჳსა მის მახლობელად (B: მახლობელ) ყოფა ადგილსა მას, რომელსა დამარხულ იქმნა“. ხოლო დამარხულ იყავნ (Mm: იყუენ) ესეცა, ვითარმედ სახლი (Mm: სახელი) ელიოზისი, რომელმან კუართი უფლისა მოიღო, და დამარხა მითურთ დაჲ მისი (B: თჳსი), იყო ქალაქსა დასავლით, წიაღ (Mm: წინა) მოგუთასო, ჴიდსა ზედა.

რომელ „არს მახლობელად ნაძჳსა მის ლიბანით მოღებულისა და მცხეთას დანერგულისა და აღორძინებულისა“. რამეთუ მრავალგზის ბრძანა დედამან ჩუენმან, წმიდამან ნინო, რათამცა მოვიძიეთ სამოსელი იგი, გარნა მასცა ესდენ მიეთხრა: „არს ადგილი იგი, რომელსა ზედა ენანი კაცთანი არა დადუმნენ გალობად ღმრთისა მიმართ“.
M 237 ხოლო სახლი ელიოზისი | იყო ქალაქსა დასავალით, წიაღ მოგუთასა, ჴიდსა ზედა.

C 68a «მათ დღეთა შინა მრავალგზის იხილა ჩუენება წმიდამან ნი|ნო მცირედსა მას მირულებასა მისსა მუკლთა მისთა ზედა, რეცა მოვიდიან მფრინველნი ცისანი, ფერითა შავნი, და შთავიდიან მდინარესა მას შინა, განიბანნიან და განსპეტაკნიან, და აღვიდიან სამოთხესა მას, ბაბილოსა მოისთულებდიან და ყუავილსა მას მოვდიან, და ესრეთ მოწლედ და სურვილით წმიდისა ნინოსდა მივლენ, რეცა მისი არს სამოთხე იგი, გარე მოადგიან ჟივილით შუენიერად. ესე უთხრა წმიდამან ნინო მოწაფესა თჳსსა სიდონიასა, ასულსა აბიათარისსა. ხოლო სიდონია რქუა წმიდასა ნინოს: „უცხოო და
M 238 აქა შობილო ტყუეო და | ტყუეთა მჴს|ნელო, უწყი, რამეთუ შენ მიერ მოიწია ახალი
A 71 ესე ჟამი, და შენ ძლით ისმის ამბავი იგი ძუელი, მამათა ჩუენთა ნაქმარი ზეცისა მის კაცისა ზედა, უბრალოსა მის სისხლისა უსამართლოდ დათხევა, რომლითაცა იქმნა ჰურიათა სირცხჳლი: ცის-კიდეთა განბნევა, მეფობისაგან დაცემა, ტაძრისა მის წმიდისა მიღება, ერისა უცხოსა წოდება და დიდება მათი მათდა მიცემად: იერუსალემ, იერუსალემ,

1 მის C, <A. 1-2 და მცხეთას დანერგულისა და აღორძინებულისა < AC (არის ყველა სხვა ნუსხაში). 2 დედამან **ჩუენმან** ჩვ. კონიექტ., დედამან **ჩემმან** AC, < cet. 3 ხოლო მან ესდენ მითხრა C, გარნა მეფემან ოდენ უწოდენ A, გარნა მასცა ესრეთ მიეთხრა cet. 3 არს AC, აქა არს cet. 4 ზედა < AC. 4 ენანი] ძენი A. 4 არა დადუმნენ გალ. ღმ. მიმართ (C: < მიმართ)] ვერ შეძლებელ არიან გამოთქუმად A. 5 ხოლო C, < A. 5 სახლი] სახელი AMm. 5 ქალაქსა შინა A. 5 წიაღ + კერძ d. 6 მრავალგზის A, ორგზის და სამგზისცა B, სამგზის და ოთხგზისცა cet. 6 ჩუენება AC, ძილსა შინა ჩუენებით cet. (~ იხილა წმ. ნინო [d: ნინა] სამგზის და ო. ძილსა შ. ჩუენებით). 6 მცირედსა C, მცირესა A. 6-7 მცირედსა—რეცა AC, რომელი-იგი მუჴლსა თჳსსა ზედა მიყრდნობილმან მცირედ რამე (რაჲმე) მიირულის, რამეთუ ხედვიდა იგი ესრეთ, ვითარმედ რეცა-თუ cet. 7 ცისანი AC, < cet. 7 ფერითა C, < A, ფრთითა cet. 8 შავნი და (< C) შთავ.] ~ და შთავ. შავნი A. 8 განიბანნიან AC, და განიბანიან (B: განიბნიან) cet. 8 და < C. 8 განსპიტაკნიან M, განსპეკტაკნიან d. 8 აღვიდიან ABC, აღვიდიან იგი cet. 9 მას A, მას ზედა C, მას შინა პირველ ჴსენებულსა cet. 9 ბაბილოსა BERbd, ბაბილოანსა C, ბაბილოს Mm, ბაბილოვანისასა A, ბაბილოვანსა cet. 9 მოისთულებდიან A, მოისთლობდიან C, მოისთულებდიან + ნაყოფსა მისსა cet. 9 ყუავილსა მას ძოვდიან (C: + და მუცლით მათდა მიიღებდიან) AC, ყუავილთა მათ იჴუმევდიან (B: იხმევდიან, d: იკმევდიან) cet. 10 მოწლედ BPd, მოწყალედ cet. (C: მუცლით; ℓ←m). 9-10 და ესრეთ—სურვილით <AC. 10 წმ. ნინოსა და მივლენ Mm, წმ. ნინას მიმართ მოიღებდიან BPdb, წმ. ნინოს და მოიღებდა cet. 10 რეცა ABCMm, რეცა თუ cet. 11 გარე მოადგიან AC, და გარემოს მისსა მოჰკრბიან იგინი B, და გარ. მ. მოაკრბიან (RT: მოაკრიბიან) იგი cet. 11 ჟღივილით შუენიერად Cř მოქც., შუენიერად იწვლის ჴმითა Mm. 11 ესე უთხრა წმ. ნინო AC, ხოლო ესერა (< m) ესრეთ იხილა წმ. ნინო (d: ნინა), აუწყა cet. 12 ხოლო — ნინოს C, და მან რქუა A, რომლისათჳს იგი მიუგო მან და რქუა წმ. ნინოს (d: მიუგო და რქუა მან წმ. ნინას) cet. 12 უცხოვო ABC, უცხო Tm. 13 აქ E. 13 **შობილო** ACMm მოქც.; **არა შობილო** cet. 13 ტყუეო AC, ტყუეო + სიტყჳსაებრ შენისა cet. 13 ტყუეთა AC, ჩუენ ტყუეთა cet. 13 ვუწყი B. 13 მიერ C, ზედა cet. 14 ესე] იგი AC. 14 შენ ძლით ისმის A, შენ მიერ იქმნა C, შენ ჟამითა ისმენს m, შენ ჟამითა (M: ჟმით) ისმეს cet. 14 ძუელი < AC. 14-15 ნაქმარი კაცსა მას ზედა ზეცისასა C. 15 ზედა AC, < cet. 15 მის A, < cet. (C: — უბრალოსა და დათხევა სისხლისა უსამართლოდ). 15 რომლითაცა (Mm: რომლითა) იქმნა AMm, რომელი ჰქმნეს Bb, რომელთა იქმნა Ed, რომელთა იქმან cet. 16 სირცხჳლი AC, სირცხჳლი და cet. 16 ცის-კიდეთა AC მოქც., კიდეთა ქუეყანისათა cet. 16 მეფობისა და დაცემა Mm. 16 ტაძრისა AC, და ტაძრისა cet. 17 მიღება AC, მიღება მათგან cet. 17 წადება C. 17 დიდება მათი მათდა (+ მიმართ C) მ. AC, და მიცემა მათდა დიდებისა (Mm: დაბისა; შდრ. ქვემოთ გვ. 113, 17) მათისა cet. 17 იერ. იერ.] ეილიმ C.

ვითარ განგიმარტვან ფრთენი შენნი და შეიკრებ ყოველთა ცის-კიდისა ნათესავთა
C 68b ფრთეთა შენთა ქუეშე. აჰა, აქაცა მოსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმან შე|სცვალოს
ყოველი წესი ამის ქუეყანისა“. და კუალადცა მიექცა წმიდასა ნინოს და რქუა: „ჩუენება
ესე შენი არს, რამეთუ ადგილი ესე შენ მიერ იქმნეს სამოთხე“.

«ხოლო ვითარ მოვიდა მირიან მეფე საბერძნეთით, ოტებული კოსტანტინე მეფი-
M 239 საგან, და ვიდრე მოსლვადმდე მისა გა|ნეცხადა წმიდასა ნინოს ქადაგება ქრისტეს
A 72 სჯულისა. რამეთუ იტყოდა იგი ჴმა-მაღლად, ვითარმედ: „გპოვენ მკ|ჳდრნი ჩრდილო-
სანი ცთომასა შინა“, და გამოაჩინა ჯუარი იგი ნასხლევისა, და მით იქმოდა საკჳრ-
ველებათა დიდთა. რამეთუ განრღუეულნი განკურნის თჳნიერ წამლისა, შეხებითა
ჯუარისათა. და მის თანა ქადაგებდეს მოწაფენი მისნი, რომელნი პირველ ფარულად
დაემოწაფნეს, შჳდნი დედანი, ნათესავნი ჰურიათანი: სიდონია, ასული აბიათარისი,
და ექუსნი სხუანი; და სამოთხისა მცველნი იგი ცოლ-ქმარნი, და აბიათარ მღდელი,
ახალი იგი პავლე, რომელი უშიშად და დაუცხრომელად ქადაგებდა სჯულსა ქრის-
ტესსა, რომელი ფრიად მეცნიერ იყო ძუელისა სჯულისა, და ახალი ესე სჯული
ესწავა წმიდისა ნინოსაგან და უმეტეს ნინოსსა ამხილებდა ყოველსა კაცსა სჯულსა
C 69a ჭეშმა|რიტსა.

M 240 «მაშინ აღიძრნეს ჰურიანი აბიათარს ზედა, რათამცა ქვა დაკ|რიბეს მას. ხოლო
მირიან მეფემან მიავლინნა მსახურნი და განარინა აბიათარ სიკუდილისაგან, რამეთუ
მირიან მეფესა აქუნდა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. რამეთუ ასმიოდა სასწაული

1 ვითარ] ვიდრემდის A. 1 განგიმარტვან AC, განგვიმარტავან Mm, განგიმარტავნ cet. 1 ფრთენი] C-ში წინათ ყოფილა „ფანიეთნი“. 1 შენნი < C. 1 ყოველთა ცისკიდისა ნათესავთა C მ ო ქ ც., ყოვლითა ცისკიდითა ნათესავთა Mm, ყოველთა ცისკიდეთა A. 2 შენთა A, < C (cet. ⌣ ქუეშე შენთა). 2 აჰა A, აჰა ესერა C, რამეთუ Mm, რამეთუ აჰა cet. 2 აქა m. 2 ესე] იგი B. 2 რომელმანცა Mm. 3 ყოველი < AC. 3 ⌣ ქუეყანისა ამის A. 3 და კუალადცა] და კ̃დ Bb, < AC. 3 ნინას d. 3 რქუა AC, რქუა ესრეთ ვითარმედ cet. 4 ⌣ ესე ადგილი C. 4 იქმნეს სამოთხე A, იქმნების სამოთხე უკუნისამდე C. 4 ჩუენება — სამოთხე AC, ჩუენება ეგე შენი მოასწავებს და ცხად-ყოფს ადგილსა ამას (B: ადგილისა ამის) შენ მიერ სუ-ლიერად სამოთხედ შეცვალებასა (Mm: შეუალებისა) და საღმრთოთა ნაყოფთა გამომღებარობასა (Mm: გამომ-ღებრობასა, B: გამომღებარეობასა) მისსა უკუნისამდე (RTd: უკუე) cet. 5 კოსტანტილე m. 6 და < A. 6 მოსულ̃ადმდე M, მოსრულადმდე m, მოსლვასა d. 6 მისა A, მისსა cet. 6 განცხადნა წმიდისა ნინოს (B: + მიერ) Bb. 6 ნინას d. 6 ქადაგება] ქება A. 7 სჯულისა] ჯუარისა Mm. 7 და რამეთუ C. 7 იგი < AC. 7 ვითარმედ < C. 7 მკჳდრნი AC, მკჳდრნი + იგი (B: ეგე) cet. 8 გამოაჩინა AC, გამოეჩინა cet. 8 და მით იქმოდა A, და მით იქმოდა კურნებასა და C, და იქმოდა მის მიერ cet. 9 რამეთუ < AC. 9 განრღ. განკ. A, განჰკურნის (C: განკურნის, m: ჰგანკურნის) განუკურნებელნი (T: განკურნებულნი) cet. 9 წამლისა ABCb, წამალთასა cet. 9 შეხებითა AC, შეხებისა მის m, შეხებითა მით cet. 10 და A, და კუალად cet. 10 მის თანა AC, მისთანავე cet. (∼ ქად. მისთანავე). 10 მისნი რომელნი] ყოვლნი C. 10 ფარულად C, < cet. 11 დაემოწაფნეს A, ფარულად იყუნეს მოწაფე მისდა, რიცხჳთ (m: რიცხჳნი) cet. 11 აბიათარისი A, აბიათარ მღდელისა (Mm: მღურდელისა) cet. 12 ექ. სხ. A, სხუანი იგი (იგი < C) ექუსნი cet. 12 სამოთ-ხისა] სომხითისა B. 12 ცოლქმარნი] დედანი და ცოლქმარნი A, ურთიერთარს მეუღლენი (B: მღუდელნი) cet. 12 და < AC. 13 იგი < AC. 13 უშიშრად B. 13 და < ETd. 13-14 სჯულსა ქრ. ABb, ქრისტესა ჯუარცმულსა Mm, ქრ. სჯულსა cet. 14 რომელი ფრ.] და ფრიადცა B. 14 ძუელსა სჯულსა C. 14 ესე < AC. 15 ესწავა A, ესწავა მას cet. 15 ნინასგან d, ნინასსა d. 15-16 ამხილებდა (C: ასწავებდა) — ჭეშმა-რიტსა AC, ამხ. ყოვ. კაცსა და ასწავებდა სჯულსა ჭეშმარიტსა ქრისტესსა cet. 17 აღიძრახნეს Mm (შდრ. ზემოთ 98, 5). 18 მირიან < A. 18 მსახურნი < B. 18 და AC, < cet. 18 განარინნა A. 18 სიკუ-დილისაგან AC, მოკლვისაგან ჰურიათასა cet. 19 მირ. მეფესა] მას B. 19 სურვილი] სიყუარული C. 19 სჯულისა] ჯუარისა Mm. 19 რამეთუ AC, ამისთჳს რომელ cet. 19 ასმიოდა AC, ასმიოდეს Bd, ასმო-დეს cet. 19 სასწაული A, ესე სასწაულნი მრავალნი C, მრ. სასწაულნი cet.

A 73 ქრისტეს სჯულისა საბერძნეთით და | სომხითით, და არა დააბრკოლებდა იგი ქადაგე-
ბად ნინოს და მოწაფეთა მისთა. არამედ ჰბრძოდა ეშმაკი, მტერი იგი უჩინო, და ვერ
დაამტკიცებდა აღსარებასა ქრისტესსა. ხოლო ნანა დედოფალი გულფიცხელ იყო უმე-
ტეს და შეურაცს ჰყოფდა ქადაგებასა მას.

«ხოლო წმიდა ნინო ილოცვიდა დაუცხრომელად საყუდელსა მას თჳსსა მაყუალთა
მათ ქუეშე. და დაკჳრვებულ იყვნეს წარმართნი იგი ლოცვასა მისსა და მღჳძარებასა.
და უცხო უჩნდა საქმე იგი; იწყეს გამოკითხვად მისა, ხოლო იგი აუწყებდა ძუელთა
და ახალთა წიგნთა, და განაბრძნობდა უგუნურთა და უგულისხმოთა მათ, და შთაუგ-
M 241 დებდა გულსა მათსა სიყუარულ|სა ქრისტესსა.

C 69b «და იყო ესრეთ სამ წელ, ვინაცა განაცხადა ქადაგება ქრისტესი და | დაიმო-
წაფნა მრავალნი. მაშინ იყო ვინმე ყრმა-წული, უფალი მძიმისა სენისა, და მიმო-
აქუნდა დედასა მისსა კარითი-კარად, რათამცა პოვა მეცნიერი ვინმე კურნებისა, და
ჰყომცა სარგებელი მისი. და შეისწავეს იგი ყოველთა და არაოდეს პოვეს სარგებელი
A 74 კურნები|სა ყრმისა მისთჳს. და მკურნალთაცა რქუეს დედაკაცსა მას, ვითარმედ: „არა
სარგებელ ევის ყრმასა მაგას“. ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, გულფიცხელი, და
მარადის სძაგებნ სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აყენებდის სხუათაცა მისლვად და კითხვად
წმიდისა ნინოსა. ხოლო ვითარცა სასოწარკუეთილ იქმნა მკურნალთა მიერ, მოვიდა
და დავარდა წინაშე წმიდისა ნინოსსა, და ევედრებოდა კურნებასა ყრმისასა. მაშინ რქუა
წმიდამან ნინო: „კურნება, რომელი კაცთაგან არს, მე არა რა ვიო; ხოლო ღმერთმან
ჩემმან ქრისტემან მოსცეს ყრმასა მაგას კურნება, რომელი ყოველთაგან განწირულ

1 ქრისტეს სჯულისა A, ქრისტესნი Mm, ქრისტეს მიერნი cet. 1 დაბრკოლებად M, დაბრკოლებ-და m. 1 იგი AC, < cet. 1-2 ქადაგებად და სიტყუად C, ქადაგებდა M. 2 ნინას d. 2 ჰბრძოდა — უჩი-ნო AC, ჰბრძოდა მტერი იგი ყოველთა მიმართ მორწმუნეთა ეშმაკი cet. 3 დაემტკიცებდა A. 3 აღსაა-რებასა AC, აღსრულებასა Mm, აღსარებასა cet. 3 ხოლო AC, და ეგრეთვე cet. 3 ნანა] ნინო Mm. 3 დედოფალი AC, დედოფალიცა cet. 3-4 გულფიცხელ — მას AC, უმეტეს (B; + და cet.) გულფიცხელ და შეურაცხისმყოფელ იყო (< Mm: შეურაცხისმყოფელი) ქადაგებასა მას ქრისტეს სჯულისასა (Mm: ჯუარი-სასა) ჭეშმარიტსა cet. 5 ნინა d. 5-6 ილოცვიდა — ქუეშე A, იყო საყუდელსა თჳსსა მაყუალთა ქუეშე და ილოცვიდა დაუცხრომელად C, იყო ესრეთ და ილ. დაუცხრ. საყ. მას თჳსსა (E: მისსა) მაყ. ქუეშე cet. 7 და AC, < cet. 7 მისა A, მისსა cet. 7 ხოლო < A. 7 იგი < b. 8 უგუნურთა და A, < cet. 8 უგულისხმათა b. 9 მათსა < A. 10 ვინაცა] ვინცა m, ვინათგან AC. 10 განცხადებულად ქადაგა ქრ. A, განცხადნა ქადაგებაჲ იგი C, განაცხადა ქადაგება cet. 10-11 დაიმოწაფანა m. 11 წული < C. 11 უფა-ლი—სენისა Av, (წული) მწირისა ვისიმე, სენითა შეპყრობილი B, (წული) უფლისა მძიმისა, სენითა შეპყრო-ბილი d, შეპყრობილი მძიმისა სენისა C, უფლისა, მძიმისა სენისაჲ (b: სენითა) cet. 12 პოვა მ. ვ. AC, ⌣ ვინმე პ. მ. cet. 13 შეისწავა A. 13 ყოველთა < A. 13-14 ჰყომცა—მისთჳს] ყომცა კურნება ყრმისა მის. შეისწავეს იგი ყოველთა ვიდრე და ვერავინ უძლო განკურნებად მისსა C. 14 მკურნალთაცა A, მკურნალ-თა cet. 14 და მ რ ა ვ ა ლ გ ზ ი ს რქუეს მკურნალთა C. 14 რქუეს] ჰქრისტეს M (⌣ ჰქ̃ეს), ქრისტეს m. 14 დედაკაცისა მის Mm. 14 არა] არარაჲ B. 15 ევის] ეყოფვის AC. 15 მაგას] მას B. 15 ხოლო A. < C, და cet. 15 წარმ. გულფ. AC, ⌣ გულფიცხელი წარმართი cet. 16 სძაგებნ ABb, სძაგებდა C, სძა-გებენ cet. 16 ქრისტესსა C. 16 აყენებდის Bb, აყენებდა C, აყენებდეს cet. 16-17 სხუათაცა — ნინოსა A, მისლვად სხუათაცა კითხვად ნინოსა C, სხუათა კითხვად და მისულად ნინოსსა Mm, სხუათაცა კითხვად და მ. ნინოსსა (ნინასსა d) cet. 17 მკურნალთაგან C. 18 და < T. 18 წმიდისა AC, < cet. 18 ნინასსა d. 18-19 ⌣ წმ. ნ. ჰქუა C. 19 რომელი კაცთაგან არს] კაცთაგანი C. 20 ჩემმან A, ჩუენმან + ქმნას (< Bb), რომელსა მე ვმსახურებ cet. 20 მოსცეს A, მისცეს cet. 20 მაგას A, ამას cet. 20 ღ̃თმან ჩუენმან ქმნას კურნება ყრმისა მის C. 20 რომელი ყოველთაგან განწირულ არს < B.

M 242 არს“. და რომელსა კილიკსა ზედა მარადის ილო|ცავნ წმიდა ნინო, მას ზედა დადება უბრძანა ერმისა მის, და იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ. და მასვე ჟამსა განიკურნა ერმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. ხოლო დედამან ერმისამან აღიარა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი თჳნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს C 70a ნინო“. და დაემოწაფა წმიდასა ნინოს, და შეუდგა კუალსა | მისსა, და ადიდებდა ღმერთსა.

A 75 «მაშინ დე|დოფალი ნანა შევარდა სენსა დიდსა და მწარესა, რომლისა კურნება ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ყოველთა კელოვანთა მკურნალთა წარმოაცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერ შეუძლეს კურნება მისი, უღონო იქმნეს და სასოწარკუეთილ. ხოლო აუწყეს ვიეთმე დედოფალსა, ვითარმედ: „დედაკაცისა მის ჰრომისა ტყუსა მიერ, რომელსა ჰქჳან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სნეულნი განიკურნებიან“. მაშინ უბრძანა მსახურთა თჳსთა, რათა მოიყვანონ ნინო.

M 243 «მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი, და პოვეს წმიდა ნინო | ქოჩსა მას ქუეშე მაყულისასა, ილოცვიდა ჟამსა მეექუსესა, და მიუთხრეს ბრძანება დედოფლისა. ხოლო წმიდამან ნინო რქუა: „არა ბრძანებულ არს ჩემდა, რათა განვიდე, სადა შუება ჩუენი არა არს, არამედ დედოფალი მოვედინ საყოფელსა ამას ჩემსა, და ჭეშმარიტად განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა“. ხოლო მსახურთა მათ მიუთხრეს დედოფალსა თქმული იგი ნინოსი. მაშინ დედოფალი გულსმოდგინედ ეტყოდა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი A 76 და მიმიყვანეთ მისსა“. მაშინ წარიყვანეს ცხედრითა მსა|ხურთა მათ, და მე მისი რევ, C 70b და | სიმრავლე ერისა მის თანა.

«ვითარ მივიდეს საყოფელსა მას წმიდისა ნინოსსა, და დადვეს დედოფალი კილიკსა მისსა ზედა. იწყო წმიდამან ნინო ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ

1 (რომელი ყ. გ.) არს < B. 1 და <A. 1 რომელი A. 1 კილისა Mm, კლიკსა A. 1 მარადის <C. 1 ილოცავნ წმ. ნ. ABb, ილოცავნ იგი C, ილოცვენ წმიდასა ნინოს (d: ნ?ნას) cet. 1-2 დადება — მის A, დადვა ყრმა იგი C, დადებად სცა წმიდამან ნინო სინანული იგი Mm, დადება (R: დადებად) უბრძანა მან (Bb: წმიდამან ნინო cet) სნეული იგი cet. 2 იწყო] იყო Mm. 2 ვედრება Mm. 2 ღმრთისა AC, უფლისა cet. 3 და A, < cet. 3 განცოცხლებული A (შდრ. ქვემოთ, გვ. 105, 2), < C (და განცოცხ. მ. დ. მისსა < C), განცჳფრებული (Mm: განცოფებული) და მხიარული cet. 3 მისსა A, თჳსსა cet. 4 სხუა ღმერთი < Mm. 4 ქრისტესა A, ქრისტესსა cet. 5 ნინა d, წმიდა ნინო C. 5 ნინას d. 5 და შეუდგა] შეუდგა A. 7 ∼ ნანა დედ. Mm. 7 სენსა AC, სენსა + ფიცხელსა cet. 8 ვერავინ] ვერ C. 8 წარმოიცალიერნეს C. 9 ვერ ACdm, ვერა (ვერაჲ) cet. 9 კურნებად C. 9 მისი < AC. 9 სასოწარკუეთილი Mm. 10 ჰრომისა] რომლისა A. 10 სიტყჳსა (⟵ მის ტყჳსა) ჰრომისა მიერ Mm. 11 ნინა d. 11 სნეულნი A, სენნი cet. 11 მრავალნი განკურნებულ არიან C. 12 თჳსთა] მათ A. 12 ნინა d. 13 მივიდეს A, და მივიდეს cet. 13 დედოფლისანი < d. 13 წმიდა A, < cet. 13 ნინა d. 13 ქოჩასა m. 14 მაყულისასა CMm, მაყუალთასა cet. 13-14 ქოჩსა მ. ქ. მაყ.] ქჳსა მის ქუეშე წამალთასა A (⟵ ბწამლთასა; შდრ. ზემოთ, გვ. 94, 8). 14 ილოცვიდა რა B. 15 ნინა d. 15 რათა განვიდე A, რათა განვიდეთ მიერ B, არა განვიდეთ მიერ cet. 15 სადა შუება ჩუენი A, სადა ბუნება (ყ˝ყღ ⟵ ყ˝ყღ) ჩუენი Mm, სადა ბანაკი ჩუენი cet. 16 არა A, < cet. 15-16 არა ბრძანებულ — არა არს] არა მივალ მე დედოფლისა C. 16 მოვედინ A, მოვედინ ჩემდა C, აქა მოვიდეს cet. 16 ამას AC, < cet. 16 და ჭეშმარიტად AC, ჭეშმარიტსა და cet. 17 მათ AC, <cet. 17 თქმული] სათქმელი Mm. 18 ნინასი d. 18 გულმოდგინედ d. 18 მცხედარი BETd. 19 მისსა] მე A. 19 მცხედრითა Bb, < d (C: ∼ მსახურთა მათ ცხედრით). 19 მათ + იგი B. 21 მოვიდეს B. 21 წმინდისასა m. 21 ნინასსა d. 21 და < AC. 22 კილიკესა C, კელენსა მას Mm. 22 იწყო] დაიწყო Mm. 22 ნინა d, ნინო + ზედა Mm. 22 მიმართ < MRTbd.

მეოვარქამ, და მოიღო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა, ფერჴთა და მჴართა ჯუარის სახედ, და მეყსეულად განიკურნა, და აღდგა განცოცხლებული. და ჰრწმენა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თჳნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს M 244 ტყუე ესე დედაკაცი“. და მიერითგან შექმნა იგი მეგობრად თჳსად | შინაურად, და მარადის ჰკითხავნ და გამოიწულილავნ სჯულსა ქრისტესა, და ასწავებნ წმიდა ნინო და აბიათარ, ახალი პავლე, და ასული მისი სიდონია. და იქმნა დედოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭეშმარიტი.

«და ჰკითხვიდა დედოფალსა მეფე, ვითარ-იგი მეყსეულად განიკურნა. და უთხრობდა დედოფალი ყოველსა მას, რომელი იქმნა მის ზედა, ვითარ-იგი თჳნიერ წამლისა, ლოცვითა და შეხებითა ჯუარისათა განიკურნა. და სიმრავლე იგი ერთა, რომელთა ეხილვა, დაამტკიცებდეს სიტყუასა მას დედოფლისასა.

A 77 «მაშინ მირიან მეფე განკჳრდა და | იწყო | გამოძიებად სჯულსა ქრისტესსა, და C 71a მრავალგზის ჰკითხავნ ჰურია-ყოფილსა მას აბიათარს ძუელთა და ახალთა წიგნთასა, და იგი აუწყებდა ყოველსა. და წიგნიცა რომელი ჰქონდა მირიან მეფესა ნებროთისი, და მასცა წიგნსა შინა პოვა წერილი ესრეთ: აღშენებასა მას გოდლისასა ჴმა იყო ზეცით ნებროთის მიმართ, რომელი ეტყოდა: „მე ვარ მიქაელ, რომელი დადგინებულ ვარ ღმრთისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალისასა; განვედ ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი ჰფარავს ქალაქსა მაგას. ხოლო უკუანასკნელთა ჟამთა მოვიდეს მეუფე იგი M 245 ცისა, რო|მლისა-იგი შენ გნებავს ხილვა ერსა შორის შეურაცხსა. შიშმან მისმან განაქარვნეს გმონი სოფლისანი; მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა და ემიებდენ სიგლახაკესა; მან გიხილოს ჯირსა შინა და გიჴსნეს შენ“. მაშინ გულისხმა ყო მეფემან მირიან, რამეთუ ძუელნი წიგნნი და ახალნი ეწამებოდეს და ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა, A 78 და შეექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. და ბრძოდა მტერი იგი უჩინო, აყენებდა| C 71b აღსარებად ქრისტესა, გულსა შთაუგდებდა სასოებასა კერპ|თასა და ცეცხლისასა. არამედ

1 მყუარჟამ RT. 1 შეახო A, და შეახო cet. 1 თავსა, თავსა მჴართა და ფერჴთა A. 1 და მჴართა] მჴართა C. 2 ჯუარის სახედ AB, სახედ ჯუარისა cet. 2 მეყსეულად ACR, მეყუსეულად cet. 2 და (ჰრწმ.) AC, <cet. 3 სხუა AC, <cet. 3 ღმერთი <C. 3 ქრისტესა MRTm, ქრისტესსა cet. 4 და <A. 4 შექმნა] შეექმნა BC. 4 თჳსდა m. 4 და < A. 5 ჰკითხუენ M. 5 გამოიწულილავნ AC, გამოიწულილვენ cet. 5 ასწავებდის A, ასწავებს EMPRTm, ასწავებდეს C. 5 ნინა d. 6 აბიათარ + მღდელი C. 6 ახალი იგი C. 6 პავლე] პირველვე Mm. 7 იცნა] იქმნა Mm. 7 ∼ ჭეშმარიტი ღმერთი C. 8 მეყსეულად ARd, მეყუსეულად cet. 8 განიკურნე BET. 9 მას < A. 9 მას ზედა A. 9 ვითარი იგი A, ვითარ იგი C, ვითარ B, < cet. 10 ლოცვითა AC, ლოცვითა ნინოსითა (d: ნინასითა) cet. 8-10 და უთხრობდა — განიკურნა < Mm (ex hom.). 10 და ABC, < cet. 10 ერთა < AC. 11 მას AC, < cet. 13 მრავალგზის AC, მარადის cet. 13 ჰკითხავნ Bb, ჰკი..... A (დაზიანებულია), ჰკითხვენ cet. 13 ურიათა ყოფილსა A. 14 ყოველსა < C. 14 და წიგნიცა.....] ჰქონდა მირიან მეფესა წიგნი ნებროთისი C. 15 და A, < cet. 15 მასცა] მას Mm, მისცა BT. 15 გოდლ.] გოლიათისსა Mm. 15 ხმა ჰყო B. 16 ზეცით <AC. 16 მიქაელ AC, მიხაილ d, მიქელ cet. 17 აღმოსავლეთისასა C. 18 ჰფარავს A, დაჰფარავს cet. 18 ქალაქსა მაგას A, < cet. 18 უკუანასკნელთა A, უკანასკნელთა cet. 18 მეფე m, 18 იგი < C. 19 რომლისა-იგი A, რომლისა cet. 19 ხილვა A, ხილვა, მოვიდეს C, ხილვა შეურაცხი cet. 19-20 განაქარვენის A, განაქარნეს m. 20 დაუტევებდენ C, დაუტევებენ d. 21 ჯირთა d. 21 გიჴსნეს A, გიჴსნას (T: გიჴსნ˝ს) cet. 21 გ. ყოფდა მეფე C. 22 წიგნნი] წერილნი A. 22 ახალი C. 22 ეწამებოდეს A, ემოწმებოდეს cet. 22 წიგნნიცა CMRT. 22 დაამტკიცებდეს Mm, ემოწმებოდენ C. 23 და< B. 23 შექმნა d. 23 და AC, არამედ cet. 23 ∼ უჩინო იგი მტერი A. 23 აყენებდა ACMm, და აყენებდა cet. 24 აღსარებად ქრისტესა (B: ქრისტესსა) ABC, აღსარებასა ქრისტესსა cet. 24 ჩაუგდებდა C, შთაუდებდა B.

მარადის ევედრებინ დედოფალი აღსარებასა ქრისტესსა. და იყო მეფე დედოფლისა
მოქცევითგან წელიწადსა ერთსა ორგულებასა შინა. ხოლო ასწავებდა ერსა დაუცხრო-
მელად წმიდა ნინო, და არავის აუწყებდა, თუ „ვინ ვარ, ანუ სადათ მოვალ“, არამედ
ტყუედ იტყოდა თავსა თჳსსა.

«შემდგომად ამისსა მოჴკ იგი მთავარი სპარსი, სახელით ხუარა, სნეულ იყო,
M 246 სულითა უკეთურითა ფიცხელად იგუემებო|და, და სიკუდილსა მიახლებულ იყო, და
იყო მთავარი იგი ნათესავისაგან მირიან მეფისა. მაშინ ევედრნეს წმიდასა ნინოს ნანა
დედოფალი და მეფე, ხოლო მეფე იხილვიდა საქმესა მისსა მცირედ ორგულებით.
ეტყჳნ წმიდასა ნინოს: „რომლისა ღმრთისა ძალითა იქმ კურნებასა ამას, ანუ ხარ
შენ ასული არმაზისი, ანუ შვილი ზადენისი, უცხოებით მოხვედ და შეუვრდი, და
ზედა-აც მათ წყალობა შენი და მიგანიჭეს ძალი კურნებათა, რათა მით სცხოვნდებოდი
უცხოსა ქუეყანასა. დიდებულმცა არიან უკუნისამდე! ხოლო შენ წინაშე ჩუენსა იყავ
A 79 ვითარცა მაწ|ოებელი ერთი შვილთა ჩუენთა და პატივცემულ ქალაქსა ამას შინა. არამედ
C 72a უცხოსა ამას სიტყუასა | ნუ იტყჳ, ჰრომთა მათ შეცთომილთა სჯულსა, ნუცა გნებავს
უოვლადვე თქმად. რამეთუ აჰა ესერა, ღმერთნი დიდნი, სოფლის მპყრობელნი, მზისა
მომფენელნი, წჳმისა მომცემელნი და ქუეყანისა ნაშობთა გამომზრდელნი ღმერთნი
M 247 ქართლისანი, არმაზ და ზადენ, ყოვლისა დაფარულისა გამომეძიებელნი, მეუფნი|
ღმერთნი მამათა ჩუენთანი, გაცი და გაიმ,—იგინი იყვნეს სარწმუნებელად კაცთა მიმართ.
აწ უკეთუ განკურნო მთავარი ესე, განგამდიდრო და გყო შენ მკჳდრ მცხეთას შინა,
მსახურად არმაზისა. დაღაცათუ ჰაერითა მით და სეტყჳთა მოიწია მის ზედა შემუსრვა
მისი, არამედ იგი ადგილი უძლეველ არს. ესე არმაზ ქართველთა და ქალდეველთა

1 ევედრებინ AC, ევედრებოდა cet. 1 ⌣ დედოფ. მარადის ევედრ. B. 2 წელიწდის(ა) ერთსა Td. 2 ორგულობასა A. 3 ნინა d. 3 ვინა m. 3 სადათ] სით A, სათ Mm. 3 მოვალ] მოველ A, მოვედ C. 5 სახლით Mbdm. 5 ხუარა სნეულ AC, ხურსნელი M, ხუარასნელი cet.+v. 6 ფიცხელად] და ფიცხებულად Mm, ფიცხელითა A. 7 მთავარი < C. 7 ნათესავისაგან BP, ნათესავით A, ნათესავიდგან Mm, ნათესავითგან cet. 7 მირიან მეფისა] მირიანისი A (ნათესავი(თ) მირიანისა). 7 ნინასა d. 8 ხოლო მეფე A, < cet. (ex hom.). 7-9 ევედრნეს—ეტყჳნ] ევედრნეს მირიან მეფე და დედოფალი ნანა, რათა განკურნოს. ჰქუა მეფემან C. 9 წმი-დასა < A. 9 ნინას d. 9 იქმ] იქმნა m. 9 ანუ] ნუ უკუე C, ან d. 10 შვილი < C. 10 უცხოებით A, ანუ უცხოობით C, და უცხოებით (BP: უცხოობით) cet. 10 მოხვედ Bm, მოხუედ cet. 10 შეუვრდი d, შეურდი cet. 10 და < A. 11 ზედა-აც] ზედაცა Mm, ზედა აძსთ B, ზედა აძს d. 11 მათ წყალობა] მას წყალობაჲ d, მათ შეწყალებაჲ B, მოწყალება A (← მ῀თ წყალობა). 11 შენი < A. 11 და ზედა-აც — შენი < C. 11 მიგანიჭენ A, მიგინიჭეს m. 11 სცხოვნდებოდე A. 12 დიდებულმცა AC, და დიდებულმცა cet. 12 არიან] არს A. 12 ხოლო შენ] ამიერითგან C. 12 იყო d. 13 მაწოებელი A, < C, მაწოვნებელი cet. 13 ჩუენთა A, ჩუენთაგან Mm, ჩუენთაგანი cet. 13 პატივ გცემ d, პატივ ცემული B. 14 ამას სიტყუასა] ამას m, ამათ M. 14 ეტყჳ Mm. 14 შეცთომილსა B. 13-14 არამედ—შეცთომილთა] არამედ სიტყუასა მაგას და სჯულსა ნუ იტყჳ ჰრომთა მათ შეცთომილთასა C. 14 და ნუცა A, ნუ cet. 14 გნებავს] იტგნებავს (!) A. 14-15 სჯულსა—თქმად <C. 16 მომცემელნი A, მომყვანებელნი cet. 16 და ქუეყანისა A, <C, ქუეყანით cet. 16 ნაშობთა A, ნაყოფთა cet. 16 გამომზრდელნი A, გამომზრდელი Mm, მზრდელნი C, აღმომაცენებელნი (B: აღმომყვანებელნი) გამომზრდელი (B: გამომზრდელნი) cet. 16 ღმერთნი A, < cet. 17 დაფარულისა] წარუვალისა A. 18 გაიმ] გა῀მ Mm. 18 იგინი ABC, იგი cet. 18 იყვნეს A, იყვნენ cet. 18 სარწმუნე-ბულად Mm, სარწმუნობად A, დასარწმუნებელად C. 18 მიმართ < C. 19 აწ A, < P, და cet. 19 გან-კურნო AC, გ.+შენ cet. 19 გაგამდიდრო A. 19 მკჳდრად d. 20 მსახურებად B. 20 არმაზისსა AC, არმაზისი T. 20 ჰაერითა (A: აერითა) მით AC, ჰაერითა cet. 20 მის ზედა ABC, მას ზ. cet. 20-21 შემუ-სრვა მისი] შემუსრვილება A. 21 ადგილი იგი Bb, ადგილი მისი C. 21 უძლეველ A, უძრავი cet. 21 ესე არმაზ ქართველ[თა] (აქ ქაღალდი წაჰრილია) და ქალდ. ღმერთი ითარჯან A, ეგე არმაზ და ქალდ. ღ. ით-რუჯან C, ეგე არმაზ და ქალდ. ღ. ითრუშანა მ ო ქ ც., და ქალდეველთა ღ῀თი ითრუჯან (+და ესე Bb) cet.

ღმერთი ითრუჯან ყოვლადვე მტერ არიან: ამან მას ზედა ზღუა შემოადგინა, და მან
ამას ზედა ესევითარი ვრვა მოაწია, ვითარ აქუს ჩუეულება სოფლის მპყრობელთა. და
კმა გეყავნ ჩემგან ბრძანება ესე“.

A 80 |«მიუგო ნეტარმან ნინო: „შენ მეფე, სახელითა ქრისტესითა და ვედრებითა
დედისა მისისათა და მის თანა ყოველთა წმიდათათა, მოავლინენ შენ ზედა ღმერთმან,
ცისა და ქუეყანისა შემოქმედმან, დამბადებელმან ყოვლისა დაბადებულისამან, დიდისა
და დიდებულისა მისისა და აურაცხელისა მრავალმოწყალებისაგან მოავლინენ შენ ზედა,
ვითარცა საჴმილისაგან ნაბერწყალი ერთი მადლისა მისისა, რათა სცნა და გულისხმა
M 248 ჰყო სიმაღლე ცისა და ნ|ათელი მზისა, სიღრმე ზღჳსა და სივრცე ქუეყანისა და საფუ-
C 72b ძველი მისი, და უ|წყებულ იყო შენ, მეფე, ვინ შემოსხნის ცანი ღრუბლითა და ქუხნ
ჴმითა ჰაერისათა, და იძრვინ ქუეყანა სიმძლაფრითა მისითა, და რბიან მესხის-ტეხანი,
და კუალსა მისსა ეგზების ცეცხლი გულისწყრომითა მისითა. ანუ ოდეს შეიძრას
ვეშაპი იგი დიდი ზღუათა შინა, შეიძრის ყოველი ქუეყანა, ვიდრემდის დაირღჳან
მთანი მყარნი, კლდენი და ქვანი. და მეცნიერ გყვენ შენ ამას ყოველსა მიწევნად,
რამეთუ ღმერთი არს ცათა შინა, უხილავ არს თავადი იგი ყოველთა დაბადებულთაგან,
A 81 თჳნიერ ძისა მისისა, რომელ|ი მისგან გამოვიდა, და ქუეყანასა ზედა გამოჩნდა
ვითარცა კაცი, რომელმან აღასრულა ყოველი, რომლისათჳს მოსრულ იყო, და აღვიდა
მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა. და იხილა მხოლო დაუსაბამო, რომელი მაღალ არს
და მდაბალთა ხედავს, და მაღალნი იგი შორით იცნის. მეფეო, ახლოს არს მიახლება
შენი ღმრთისა მიხედვად, რამეთუ არს ქალაქსა ამას შინა სასწაული ერთი: სამოსელი
M 249 ძისა ღმრთისა აქა არს, და ხალენისა მის ელიასი თქუეს ვიეთმე აქავე ყ|ოფა. | და
C 73a

1 ითარჯან A, ითრუჯნა m, ითრუჯან cet. 1 მას ზედა AC, < cet. (შდრ. ამავე სტრ.: შემოადგინა ზ ე დ ა). 1 შემოადგინა AC, შემოადგინა (d: შემოადინა) ზედა cet. 1-2 იმან ამას ზ. d, ამან მას ზ. A. 3 ბრძანება] მითხრობა C. 4 მიუგო ნეტარმან ნ. AC, მიუგო წმიდამან ნინო (d: ნინა) cet. 4 მეფე შენ + უკ῀ე ცხოვნდი მ ო ქ ც. 5 მისისათა] შენისათა Mm. 5 მის თანა A, მისთა cet. (← მის თ῀ა). 6 და დამ-ბადებელმან B. 6 ყოვლისა < A. 6 დაბადებულისამან ABb, დაბადებულისა cet. 7 და < ABm. 7 ⌣ დიდებულისა და აურაცხ. მისისა მრავ. Bb. 7 მისისა და აურაცხელისა < A. 7 მრავალმოწყალებისა მისისაგან A. 7 მოავლინენ შენ ზედა A, მოგივლინენ შენ cet. 8 ⌣ ნაბერწყალი სახმილისაგან d. 8 მისი-სასა T, მისისსა R. 4-8 მიუგო—რათა სცნა] C-ში სხვა, **მოკლე რედაქციით:** მიუგო ნეტარმან ნინო: ღ῀თმან სახიერმან და კაცთმოყუარემან მოგეცინ შენ გონება, რომლითა იცნა ღ῀თი ჭეშმარიტი, რათა სცნა. 9 ზღჳსა A, ზღჳსა+საძირკველისა cet. 9-10 და საფუძველი მისი AB, < C, საფუძველი მისი cet. 10 იყო შენ AC, იყავ B, იყავნ cet. 10 შემოსცნის Mm. 10 ქუხნ Ad, ქუხან cet. 11 იძრჳნ P. 11 სიმძლაფ-რითა A ჭ ე ლ ი შ., სიმძაფრითა cet. 11 მისითა AC, < cet. 11 რბიან C, რბინ (ჰრბინ) cet. 12 კუალსა მისსა AC, ყოველსა მთასა cet. 12 ეგზების] ეგზებინ B, ეგზნ C. 12 მისითა Bb, მათითა cet. 12 ანუ] მენ Mm. 13 ვეშაპი — შინა C მ ო ქ ც. a, < cet. (ალბათ, ex hom.). 13 შეიძრა A, შეიძრას B. 13 ყო-ველი < A. 13 დაირღვიან BC, დაირღუ῀ონ M, შეიძრა და დაირღუეს A, დაირღჳონ (-ვიონ) cet. 14 მთანი AC, მთანი და cet. 14 და ქვანი] ქვანი B. 14 მთანი და მყარნი კლდენი, ქვანი B. 14 გყვენ A, გყავნ C, იყავ Bd, იყავნ cet. 14 ყოველსა < Mm. 14 ზ῀ა მიწევნით მ ო ქ ც. 15 არს AC, < cet. 15 და უხილავ C. 15 ყოველთა და MRT, ყოველთა cet. 15 თავი იგი ყოველთა დაბადებულთა Bb. 16 რომელი მისგან] რომლისაგან Mm. 16 და C, < cet. 18 მამისა თანა AC, მამისათა cet. (← მამისა თ῀ა). 18 და იხილა] < C, და იხილე რ῀ B. 18 მხ. დაუს. A; დაუსაბამო იგი მხოლო cet. 18 რო-მელი A, < cet. 19 მდაბალთა ABC მ ო ქ ც., დაბადებულთა cet. 19 მეფე AMm. 20 რამეთუ AC, რო-მელი cet. 20 ქალაქსა < A. 20-21 სამოსელი — არს] სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესი C. 21 აქა] აქან Mm, აქ P. 21 ხალენისა—ყოფა AC, ხალენი მის ელიასი აქავე არს ყოფა (d: ყოფად) cet. 21 და < AC.

მრავალნი სასწაულნი არიან, რომელნი ღმერთმან გამოაჩინნეს. და აწ მე მთავარი
ესე შენი განვკურნო ძალითა ქრისტეს ღმრთისა ჩემისათა და ჯუარითა ვნებისა მისი-
სათა, ვითარცა დედოფალი განვკურნე სენისაგან დიდისა. და რა იგი ვაუწყე მას,
ჰყოფს იგი, რათა სულიცა თჳსი განაბრწყინვოს და ერიცა თჳსი მიაახლოს ღმერთსა“.

«და მიჰგუარეს მას მთავარი იგი, და მოვიდა დედოფალიცა იგი სამოთხესა მას
შინა, ნამუთა მათ ქუეშე; და დაადგინა იგი აღმოსავალით, სცნა კელნი აპყრობად და
A 82 ათქუმია სამგზის: „ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო, და შეუდგები ქრისტეს|ა მესა ღმრთისასა“.
და ტიროდა ნინო სულთქმითა სულისა თჳსისათა, და ითხოვდა ღმრთისაგან შეწევნასა
კაცსა მას ზედა. და იყვნეს მოწაფენი მისნი მუნვე ერთ დღე და ორ ღამე. და მსწრაფლ
განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი. და დაემოწაფნეს ნინოს სახლით და ერითურთ
მისით, და ადიდებდეს ღმერთსა».

თქმული სიდონია დედაკაცისა

რომელი იყო მოწაფე ნინოსი, რომელი-ესე იხილა და დაიწერა მოქცევა
M 250 სასწაულითა მირია|ნ მეფისა, და შევრდომა ნინოსი ალსარებისათჳს ქრისტესისა, ჯუარისა
აღმართებისათჳს, ეკლესიათა აღშენებისათჳს და მას შინა სასწაულთა მისთათჳს.

თავი მეშჳდე. მამაო გუაკურთხენ

C 73b «და იყო. | დღესა ერთსა ზაფხულისასა, თუესა ივლისსა ოცსა, დღესა შაბათსა,
განვიდა მეფე ნადირობად მუხნარით-კერძო, და მოუკდა უჩინო იგი მტერი, ეშმაკი,
და შთაუგდო გულსა სიყუარული კერპთა და ცეცხლისა; და იგონებდა ყოველსა მსახუ-
რებასა მათსა და მახჳლითა მოწყუედასა ყოველთა ქრისტიანეთასა. და რქუა მეფემან
A 83 ოთხთა თანა|მზრახველთა მისთა: „ღირს ვართ ჩუენ ღმერთთა ჩუენთაგან ბოროტის
ყოფასა, რამეთუ უდებ ვიქმნენით მსახურებასა მათსა და მიუშჳთ ჩუენ ქრისტიანეთა

1-3 მრავალნი — დიდისა] მრავალნი სასწაულნი ყოფად არიან ადგილსა ამას. აწ მე ძალითა ღ̃თისათა განვკურნო მთავარი ესე, ვითარცა განიკურნა დედოფალი ნანა სენისაგან დიდისა C. 1 მრავალნი < Bb. 1 და აწ მთავარი მე A, თუ არა (B: არაჲ cet.) კულაჲ (P: კ̃დ) მთავარი cet. 2 ძალითა AC, სახე-ლითა cet. 2 ღმრთისა A, < cet. 3 ვითარცა AC, ვითარცა იგი cet. 3 დედოფალი A, დედ. ნანა cet. 3 განვკურნე A, განკურნა m, განიკურნა cet. 3 და A, < cet. 3-4 და რა იგი—ღმერთსა < C. 3 მას <A. 4 ჰყოფს] ჰყო d. 4 თჳსი — ერიცა <A (ex hom.). 4 მიაახლოს Mdm, მიახლოს B, მიიახლოს cet. 5 მოჰგუარეს C. 5 მას < A. 5 შინა < P. 5 დედოფალიცა იგი A, ნანა დედოფალიცა cet. 6 აღმოსავა-ლით + კერძო C. 6 სცნა კ. აპყრობად A, და პყრობად სცნა კელნი B, და ამცნო კელთა აპყრობად C, და აპყრობად (d: აღპყრობად) სცა კელნი cet. 7 თქუა A, ათქუმია C, ათქმია v, ჰრქუა მას cet. 7 შეუდგები AC, შეურდები R, შეუვრდები cet. 8 და < b. 8 სულისა AC, < cet. 8 თჳსისათა AC, დიდითა d, < Mm, თჳსითა cet. 9 მას Ab, ამას cet. 9 კაცსა მას ზედა] კაცისა მის განკურნებასა C. 10 დაემოწაფნეს A, დაემოწაფა cet. 10 ნინას d. 10 სახლით AC, და სახლეულისათა Mm, სახლეულით cet. 10-11 ერითა მისითა Mm. 11 ადიდებდა C. 11 ღმერთსა C, მამასა, ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მ̃დის და უკ̃ე A, მამასა (d: ღმერთსა მამასა), და ძესა და ს. წმ. (Mm: ⌣ წმ. ს.) cet. 13 ნინოსი AC, წმიდისა ნინოსი (d: ნინასი) cet. 13 დაწერა AC, დაიწერა cet. 14 მეფისა AC, მეფისათა cet. 14 ქრისტესისა] ქრისტეს სჯულისა Mm. 14 ჯუარისა] < Mm, და ჯუარისა C, ჯ̃ჲ P. 15 მისთათჳს] მისთა A, ქმნისათჳს C. 16 თავი მეშჳდე. მამაო (< A) გუაკურთხენ] < BC. 17 და იყო] მაშინ იქმნა A, < C. 17 ივნისსა A. 18 მეფე AMm, მირიან მეფე C, ⌣ მეფე მირიან cet. 18 ნადირობად < A. 18 მუხრანით ABdm. 18 მტერი AC, მტერი ბოროტი cet. 19 გულსა < Mm. 19 ჰგონებდა Mm. 20 და < RTd. 20 მოწყუე-ტასა m. 20 ქრისტეანეთასა Bd, ქრისტეანეთა MPRTm. 21 თანამზრახვალთა M. 21 ღმ. ჩუენთაგან AC, ღმერთთაგან ჩუენთა cet. 22 ვიქმენით Pm. 22 მსახ. მათსა A, მსახურებისაგან მათისა cet.

გრძნეულთა ქადაგებად სჯულსა მათსა ქუეყანასა ჩუენსა: რამეთუ გრძნებითა ჰყოფენ
M 251 საკჳრველებათა მათ. აწ ესე არს გა|ნზრახვა ჩემი, რათა ბოროტად მოვსრნეთ ყოველნი
მოსავნი ჯუარცმულისანი და უმეტეს შეუდგეთ მსახურებასა ღმერთთა მათ მპყრობელთა
ქართლისათა; ვამხილოთ ნანას, ცოლსა ჩემსა, შენანება და დატეობა სჯულსა ჯუარ-
ცმულისასა, და თუ არა მერჩდეს, დავივიწყო სიყუარული მისი და სხუათავე თანა
C 74a წარვწყმიდო იგიცა“. და დაუმტკიცეს | განზრახვა მისი თანამზრახველთა მათ, რამეთუ
მკჳრვალედ იყვნეს იგინი საქმესა ამას, და ნებვიდა პირველითგან და ვერ იკადრებდეს
განცხადებად.

«ხოლო მეფემან მოვლო ყოველი სანახები მუხნარისა და აღვიდა მთასა ზედა
თხოთისასა მაღალსა, რათამცა მოიხილა კასპად და უფლისციხედ. განვიდა თხემსა
A 84 მთისასა. შუა-სამხრისა ოდენ დაბ|ნელდა მზე მთასა ზედა და იქმნა ვითარცა ღამე
ბნელი, უკუნი, და დაიპყრნა ბნელმან არენი და ადგილნი. და განიბნივნეს ურთიერთას
ჭირისაგან და ურვისა.

«და დაშთა მეფე მარტო, და იარებოდა მთათა და მაღნართა შეშინებული და
შეძრწუნებული. დადგა ერთსა ადგილსა და წარეწირა სასოება ცხოვრებისა მისისა. და
ვითარცა მოეგო თავსა თჳსსა ცნობასა, და განიზრახვიდა ესრეთ გულსა თჳსსა: „აჰა
M 252 ესერა, ვხადე ღმერთთა ჩემთა და არა ვპოვე ჩემ ზედა | ლხინება. აწ, რომელსა-იგი
ქადაგებს ნინო ჯუარსა და ჯუარცმულსა და ჰყოფს კურნებასა, მისითა მოსავობითა,
არამცა მალ ედვაა კსნა ჩემი ამის ჭირისაგან? რამეთუ ვარ მე ცოცხლივ ჯოჯოხეთსა
C 74b შინა და არა უწყი, თუ ყოვლისა ქუეყანისათჳს იქმნა დაქცევა | ესე, ანუ თუ ჩემთჳს
ოდენ იქმნა. აწ, თუ ოდენ ჩემთჳს არს ჭირი ესე, ღმერთო ნინოსო, განმინათლე
ბნელი ესე და მიჩუენე საყოფელი ჩემი; და აღვიარო სახელი შენი, და აღვმართო

---

1 ქადაგება A. 1 ამათსა m. 1 და ქუეყანასა m. 2 მათ] მათთა AB. 2 რათა + მარადის C. 2 მოვ-სრნეთ AC, მოისრნეს Mm, მოისრენ d, მოისრნენ B, მოსრნეს cet. 3 უმეტეს A, უმეტესად cet. 3 შევუ-დგეთ B. 3 მსახ. ღმ. A, ღმერთთა მსახურებასა C, მსახურებასა ღ̃თთასა cet. 4 ვამხილო B. 4 ცოლსა ჩემსა ACMPm, ჩემსაცა ცოლსა d, ჩემსა ცოლსა cet. 4 დატევება A. 5-6 თანა — მისი < Mm (ex hom.). 6 იგიცა] იგი A. 6 და < ABC. 6 დაუმტკიცეს] და უმეტეს A. 6 მისი < A. 6 თანამზრახვალთა M. 7 ამას] მას AC. 7 და < C. 7 ნებევდა A, ნებავდა B, ჰნებვიდა cet. 7 ვერ] ვითარ Mm. 7 იკადრებდა b. 8 განცხადებად AC, განცხადებულად cet. 9 მუხრანისა ABd. 9 აღვიდა] მოვიდა Mm. 10 თხოსთისასა C, თახოთისასა B, თოხათისასა b (არშიაზე, გვიანი ხელით). 10 მაღალთა C. 10 და < A. 10 და გან-ვიდა AC. 11 დაუბნელდა B. 11 მთასა C, მათ cet. 11 და იქმნა] და თ ქ უ ა იქმნა BP. 11 ვითარცა AC, < cet. 12 ბნელი და უკუნი C, უკუნი ბნელი B. 12 დაიპყრნა A, დაიპყრა cet. 12 არენი] ჰაერნი d. 12 ადგილი m. 12 და ACP, <cet. 12 განიბნინეს AC, განიბნინნეს d. 12 ურთიერთასა A. 14 და (მაღნ.) A, შინა C, < cet. 15 და შეძრწუნვებული A, < P (მერე ჩამატებულია P'-ის ხელით) Mm. 15 დადგა AC, და დადგა cet. 16 ვითარცა < AMm. 16 თავსა თჳსსა ცნობასა A, თავსა C, თავისა ცნობასა cet. 16 და განიზრახვიდა] განიზრახა C. 16 ესრეთ < A. 16 გულსა AC, გულსა შინა cet. 17 ვხადი C, ვხე-დავ A. 17 ჩემთა] ჩუენთა C. 17 ვპოვე] ვპოვებ A, ვიპოე C. 17 ჩემ ზედა < A. 17 ლხინება] (ვპოვებ) ლხინებასა A, < PRTd. 17 იგი A, იქი C, < cet. 18 ნინა d. 18 ჯუარსა და < C. 18 კურნებათა Bd. 18 მოსავობითა m, მოსაობითა M, ძალითა C, სასოებითა cet. 19 ედვაა AMm (Mm: ედვა ა[კსნა]). 19 ჩემი ABC, ჩუენი cet. 19 ამის ჭირისაგან AC, ჭირისა ამისგან cet. 20 და არა AC, ვერა (m: ვერ) cet. 20 თუ < C. 20 ყოვლისა ქუეყანისათჳს] ყოველსა A. 20 დაქცევა ესე A, ბნელი ესე C, დაქცევა ესე + და ბნელი ჩემთჳს A, და ჩემ-თჳს Mm, და თუ ჩემთჳს cet. 20 ანუ თუ ჩემთჳს B, და თუ ჩუენთჳს C, და ბნელი ჩემთჳს A, და ჩემ-ნათელი ბნელად გარდაიქცა cet. 21 იქმნა A, < cet. 21 ოდეს ჩემთჳს A, ⌣ ჩემთჳს (C: ჩუენთჳს) ოდენ cet. 21 ნინასო d, ნინოსაო Bb. 22 ბნელი ესე BC, ბნელი ესე ღამე A, ღამე ესე cet. 22 და AC, < cet.

მელი ჯუარისა და თაუანის-ცემე მას და აღვაშენო სახლი სალოცველად ჩემდა, და
A 85 ვიყო მორჩი|ლ ნინოსა სჯულსა ზედა ჭრომთასა“.

«ესე ყოველი რა წართქუა, განთენა და გამობრწყინდა მზე. და გარდაჴდა მეფე
ცხენისაგან, დადგა მასვე ადგილსა, განიპყრნა ჴელნი აღმოსავლით ცად მიმართ და
თქუა: „შენ ხარ ღმერთი ყოველთა ზედა ღმერთთა და უფალი ყოველთა ზედა უფალთა,
ღმერთი, რომელსა ნინო იტყჳს; და საქებელ არს სახელი შენი ყოვლისა დაბადებუ-
ლისაგან, ცასა ქუეშე და ქუეყანასა ზედა. რამეთუ შენ მიჴსენ მე ჭირისაგან და განმი-
M 253 ნათლე ბნელი ჩემი. აჰა ესერა, მიცნობი|ეს, რამეთუ გინდა ჴსნა ჩემი, ლხინება და
მიახლება შენდა, უფალო კურთხეულო. ამას ადგილსა აღვმართო მელი ჯუარისა,
რომლითა იდიდებოდის სახელი შენი და იჴსენებოდის საქმე ესე სასწაული უკუნი-
C 75a სამდე“. და დაი|სწავა ადგილი იგი და წარმოემართა. იხილეს ნათელი და მოერთო
ერი განბნეული. ხოლო მეფე ღაღადებდა: „მიეცით ღმერთსა ნინოსსა დიდება, რამეთუ
იგი არს საუკუნითგან ღმერთი და მას მხოლოსა შუენის დიდება უკუნისამდე“.

«ხოლო ნანა დედოფალი და ყოველი ერი განვიდა მიგებებად მეფისა. რამეთუ
A 86 ესმა პირველ წარწყმედა და კუალად მოსლვა მჴედობით, და მიეგებოდ|ეს ქინძარას და
ღართას. ხოლო ნეტარი ნინო დადგომილ იყო ლოცვასა მწუხრისასა მაყულოვანსა
მას შინა, ჩუეულებისაებრ მისისა, ჟამსა თჳსსა, და ჩუენ მის თანა ორმეოცდაათი
სული. და ვითარცა მოვიდა მეფე, იძრვოდა ქალაქი, და ჴმითა მაღლითა ღაღადებდა
მეფე: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხო, რომელ არს დედა ჩემი და ღმერთი მისი
M 254 მჴსნელი ჩემი“. და ვითარცა რქუეს, თუ: „აქა მაყულოვანსა არს და ილ|ოცავს“, მოვიდა
C 75b თჳთ მეფე და ყოველი იგი ლა|შქარი, გარდაჴდა მეფე ცხენისაგან და ეტყოდა ნინოს:

2 ნინოსა A, ნინასსა d, ნინოსსა cet. 2 ზედა < A. 3 წართქუა] წარმოთქუა ABC. 3 განუთენა M, განთენდა m, გათენდა C. 3 განუბრწყინვა და Mm, გამოუბრწყინდა Bd, გამოუბრწყინვა cet. 3 გარდა-ჴდა A, გარდამოჴდა d, გარდამოვარდა C, გარდამოვიდა cet. 4 დადგა ACm, და დადგა cet. 4 მასვე A, მას cet. 4 და განიპყრნა C. 4 ჴელნი + თჳსნი C, მჴარნი M. 4 ცად მიმართ AC, < cet. 5 თქუა] იტ-ყოდა C. 5 ყოველთა ზედა უფალთა AMm, უფლებათა C, ყ. ზ. უფლებათა cet. 6 რომლისა A. 6 ნინა d. 6 ნინო იტყჳს] ქადაგებს ნინო C. 6 არს სახელი შენი] არს სახელი A, ხარ C. 6-7 ყოველთა დაბადებულ-თაგან C. 7 ცისა ქუეშე m. 7 ქუეყანასა A, ყოველსა ქუეყანასა cet. 7-8 ცასა ქუეშე — განმინათლე] რო-მელი წამისყოფით იჴსნი ყოველთა ჭირვეულთა ვითარცა აწ მე განმინათლო C. 8 გინდა] გინა და Mm. 8 ლხინება A, და ლხინება cet. 8 და ABC, < cet. 9 შენდა] ჩემი A. 10 იდიდებოდეს AB, იდიდე-ბის Mm. 10 იჴსენებოდეს ABC. 10 საქმე სასწაული A, საქმე ესე სასწაული C, საქმე ესე და სასწა-ული cet. 10-11 უკუე MRm. 11 დაისწავა C, დაისწავლა A, ასწავა Mm, ისწავა cet. 11 იხილეს ნა-თელი A, და იხილა ერმან მან ნათელი cet. 11-12 და მოერთო ერი განბნეული ჩ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., და მოერ-თო ერი დაბნელებული A, მოვიდეს წინაშე მეფესა C, და გამოემართნენ იგინი განბნეულნი, და გამოერთნენ (Mm: გამოერთო) ერი განბნეული cet. 12 ნინოსა A, ნინასსა d (AC: — დიდება ღმერთსა ნ.). 12 დი-დება A, * დიდება + ყოველმან ერმან cet. 13 საუკუნითგან ღმერთი A, ყოველთა ღმერთი საუკუნეთა d, ღმერთი საუკუნეთა cet. (A. საუკუნითგ...; ბოლო მოხეულია). 14 განვიდა AMm, განვიდეს cet. 15 წარ-წყმენდა B. 15 კუალად < A. 15 მჴედობით AC, დიდებად B, დიდებით cet. 15 ქინძას Mm. 16 ღარ-თას] ღართის კარს m (A: — ღართას და ქინძარას). 16 დადგრომილ B. 17 მისისა] თ˜სისა B, მისსა d, მისისა თჳსისა C. 17 — თჳსსა ჟამსა A. 18 და AC, და იყო cet. 18 მოვიდა A, გამოვიდა Mm, შემო-ვიდა cet. 18 იძრვოდა CMm, შეიძრა A, და აღიძრვოდა RTd, აღიძრვოდა cet. 20 და ვითარცა რქუეს A, ვითარცა ესმა cet. 20 თუ] ვითარმედ AC. 20 აქა < A. 20 მაყლოანსა შინა d. 20 მაყლოვანი Mm. 20 ილოცეს M. 20-21 მოვიდა თჳთ C, მოვიდა A, მოდრკა cet. 21 იგი] მისი Cm (C: — ლაშქარი მისი). 21 გარდაჴდა მ. ცხ. C, გარდაიჭრა მ. ცხ. A, მოვიდა და გარდაიჭრა საჴედრისაგან (m: საყდრისაკენ) cet. (m-ში სხვა მელნით გადაკეთებულია: „საჴედრისაგან“).

„აწ ღირს ვარ სახელის-დებად სახელსა ღმრთისა შენისასა და მჴსნელისა ჩემისასა“.
ხოლო წმიდა ნინო ასწავებდა და ეტყოდა მსწრაფლ თაყუანისცემად აღმოსავლით და
აღსარებად ქრისტეს მისა ღმრთისა.

«მაშინ იყო გრგჳნვა და ტირილი ყოვლისა კაცისა, ოდეს ხედვიდეს მეფესა და
დედოფალსა ცრემლოვანთა. და ხვალისა დღე წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთად
მირიან მეფემან წინაშე კოსტანტინე ბერძენთ მეფისა და წიგნი ნინოსი ელენე დედო-
ფალსა წინაშე. და აუწყეს ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მიერი, რომელი იქმნა
A 87 მცხეთას შინა | მირიან მეფესა ზედა, და ითხოვნეს მოსწრაფებით მღდელნი ნათლისღე-
ბისათჳს. ხოლო წმიდა ნინო და მოწაფენი მისნი ქადაგებდეს ერსა მას ზედა დღე და
ღამე დაუცხრომელად, და უჩუენებდეს გზასა ჭეშმარიტსა სასუფეველისასა».

C 76a

თქმული მისივე აღშენებისათჳს | ეკლესიისა

M 255 «ოდეს წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქრისტიანობასა | მოსწრაფებით ვიდრე
მღდელთა მოსლვადმდე, რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს: „მესწრაფების მე აღშენებად
სახლსა ღმრთისასა; სადა აღვაშენო?“ რქუა წმიდამან ნინო: „სადაცა მეფეთა გონება
მტკიცე არს“. რქუა მას მეფემან: „მიყუარან მე მაყუალნი ესე შენნი და მუნ მნებავს
გონებითა ჩემითა, გარნა არა ვყო ესრეთ, არამედ არა ვრიდო სამოთხესა მას სამეუ-
ფოსა, და ნამუთა ამათ სიმაღლესა, და ბაბილოთა ამათ ნაყოფიერებასა, და ყუავილთა
სურნელებასა. რამეთუ ჩუენება რომელი იხილე შენ მფრინველთა მათ ფრთითა უშუე-
რითა განბანა წყლითა და განსპეტაკება ბრწყინვალედ, და დასხდომა მათი ხეთა მათ
A 88 ზედა სამოთხისათა და ჴმობა მათი ჴმითა ტკბილითა, — ჭეშმარიტად | სამოთხე ესე
C 76b კორციელი წარმწყმედელი მეგუეც|ვალოს სამოთხედ საუკუნოდ, და მუნ აღვაშენოთ
სახლი ღმრთისა სალოცველად ჩუენდა ვიდრე მოსლვადმდე მღდელთა საბერძნეთით“.

1 ვარ] მყავ მე B. 1 სახელსა ABC, სახელისა cet. 1 შენისა B. 1 ჩემისა A. 2 ასწავებდა ABC (C: + მას), ასწავლიდა cet. 2 ეტყოდა AC, ასწავებდა d, აწუევდა cet. 2 რათა თაყუანის-ცეს C. 3 აღია-როს C. 3 ქრისტესა ძესა ღმრთისასა A, ქრისტე ძე ღმრთისა ჴსნისათჳს კაცისა განჴორციელებული C. 3 ძისა < B. 4 იყო AC, იქმნა cet. 4 გრგჳნვა ABd, გურგჳნვა cet. 4 ოდეს] რაჟამს A. 5 ცრემლო-ვანთა A, ცრემლოსანთა cet. 5 დღე < A. 5 წარავლინა მოციქული A. 6 მირიან < C. 6 ბერძენთ A, < cet. 6 მეფისა] მეფესა C. 6-7 დედოფალსა AMm, დედოფლისა cet. 7 აუწყა A. 7 მიერ m. 8 მე-ფისა ზედა d. 8 ითხოვეს d. 8 მღდელნი] მადლნი Mm. 9 ზედა] შინა B. 10 ღამ m. 10 დაუცხრომე-ლად < C. 10 უჩუენებდეს AC, უჩუენებდა cet. 11 ეკლესიისა A, ეკლესიათა B, წმიდათა ეკლესიათა ქრისტესათჳს C, ეკლესიათა (T: ეკლესიის˜თა) + მამათ გუაკურთხენ cet. 12 ქრისტეანობასა AB. 13 მესწრა-ფების] მსურის C (მსწრაფლ). 13 აღშენებად + მსწრაფლ C. 14 აღვაშენო A, უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე აღვაშე-ნოთ C (← უჴ˜ე ← უკუე), ვუშენოთ B, უშენოთ cet. 14 წმიდამან A, მას წმიდამან C, < cet. 14 მეფეთა გონება A, გონება თქუენი C, მთავართა გონება cet. 15 მას < A. 15 ესე] იგი საყოფელნი C. 15 და მუნ A, მუნ C, < cet. 16 გონებითა ჩემითა A, ნებსით C, მე გონებისაებრ ჩემისა cet. 16 არა ვყო ეს-რეთ C, არა ესრეთ Bb, არა ეგრეთ A, არა ესრე d, არა ესერა cet. 16 არა ვრიდო] ვრიდო A. 16-17 სამე-უფოსა A, სამეფოსა cet. 17 ამათ < B. 17 სიმაღლესა ABC, სიმაღლეთა cet. 18 სუნნელებასა d. 18 ჩუენება AC, ჩუენებასა cet. 18 იხილა Mm. 18 შენ < A. 18 —, შენ იხილე C. 18 მათ < A. 18-19 ფრთეთა უშუერთა d, ფრთითა უშუერითა ACMm, ფრთითა უშუერთა cet. 19 მათი A, მათ C, < cet. 19-20 მათი ხეთა მათ ზედა] მ ა თ ც ი ხ ე თ ა მათ ზედა C (← მათი ხეთა). 20 ჴმობა] ჴდომა Mm. 21 წარმწყმედელი AC, და წარმავალი cet. (და < Mm). 21 სამოთხედ AC, ცხორებად (ცხოვრებად) cet. 22 მოსლვადმდე ABC, მოსლვადმდე + ჩემდა cet.

და მეუსეულად მოიღო ძალი და ასწავებდა ხუროთა, და მოჰკუეთა ნაძჳ იგი და ნაძჳსა
M 256 მისგან შემზადნა შჳდნი სუეტნი ეკლესიისანი. და ვითარ | აღაშენეს კედელი იგი
ძელითა, და აღმართნეს ექუსნი იგი სუეტნი თჳს-თჳსად. ხოლო სუეტი იგი უდიდესი,
რომელი საკჳრველ იყო ხილვითა, საშუალ ეკლესიისა შესაგდებელად განმზადებული,
ვერ შეუძლეს აღმართებად მისა. და აუწყეს მეფესა საკჳრველი იგი ყოვლად ვერ-ძრვა
ადგილითცა სუეტისა მის.

«მაშინ მოვიდა მეფე სიმრავლითა ერისათა. და მოიხუნეს მრავალღონენი მანქა-
ნანი, და სიმარჯჳთა და ერისა სიმრავლისა ძალითა ეცადნეს აღმართებად და ვერ
შეუძლეს. და იყო დაკჳრვებულ მეფე და სიმრავლე ერისა, და იტყოდეს: „რა-მე არს
C 77a ესე“? და ვითარ იქმნა მწუხრი, წარვიდა მე|ფე სახიდ თჳსად, შეწუხებული დიდად.
A 89 ხოლო წმიდა ნინო და ათორმეტ|ნი მოწაფენი მისნი დედანი დაადგრეს სუეტსა მას თანა.
ხოლო სანატრელი იგი გოდებდა სუეტსა მას ზედა და ადინებდა ცრემლთა მისთა.

«ვითარცა შუა ღამე ოდენ იქმნა, წარმოიქცეს ორნივე ესე მთანი, არმაზ და
ზადენ, რეცა თუ ჩამოირღუეს და დააყენნეს წყალნი ორთავე: და მტკუარმან გარდა-
მოხეთქა და წარჰქონდა ქალაქი, და შეიქმნეს ჴმანი საზარელნი ტყებისა და გოდები-
M 257 სანი; და ეგრეთვე არაგჳ გარდამოკდა ციხესა ზედა, და იქმნებოდეს საზარ|ელნი
გრგჳნვანი. შეეშინა დედათა მათ და ივლტოდეს. ხოლო ნეტარი ნინო ღაღადებდა:
„ნუ გეშინინ, დანო ჩემნო, მთანი მუნვე ჰგიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა
ყოველსა სძინავს. ხოლო ესე რომელ რეცა მთანი დაირღუეს, სამართლად გეჩუენების,
რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაირღუეს ქართლს შინა. და წყალნი რომელ დაეყენნეს,
სისხლი იგი ერმათა, კერპთა მიმართ შეწირული, დაეყენოს. ხოლო ჴმა ესე ტყებისა
C 77b არს | ეშმაკთა სიმრავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგი თავსა თჳსსა, რომელ არიან მეოტ

---

1 მეყსეულად ART. 1 მიიღო ძალი C, მოიღო ძელი cet. (ბ რ ო ს ე ს აზრით უნდა იყოს [?] „ცელი“ ან „ცული“). 1 ასწავებდა] ასწრაფებდა A, ასწრაფობდა C. 2 შემზადა C. 2-3 კედელი იგი ძელითა] კედლითა C. 3 ექუსნი] შჳდნი A. 4 საშუვალ A. 4 შესადგმელად B. 4 განმზადეს და A. 5 მისა A, მისსა cet. 5 და < C. 5 ყოვლად AC, ყოვლადვე cet. 5 ვერ < A. 5 ვერ შეძრვა Bb. 6 ადგილთაცა AC, ადგილითაც(ა) dm. 7 მოეხუნეს T. 8 და სიმარჯჳთა ACMm, სიმარჯჳთა cet. 8 სიმრავლისა ძალითა] სიმრავლითა A. 9 კჳრვებულ m. 9 მეფე < A. 9 სიმრავლე იგი C. 9 და იტყოდეს] იტყოდეს A. 9 რამე ACd, რაჲმე cet. 10 ესე] ეს T. 10 იქმნა AC, იყო cet. 10 სახიდ ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., სახედ C, სახლად cet. 11 დ ა დედანი A. 11 დადგრეს m, დაჲდგრეს T. 11 სუეტსა მას AC, სუეტისა მის cet. 12 სან. იგი A, ∼ იგი სანატრელი cet. 12 გოდება M, გოდ˝ბითა T. 12 და ადინებდა] დაჲდინებდა T. 12 მისთა A, < cet. 13 ღამე] დღე A. 13 ოდენ < C. 13 იქმნა A, იყო cet. 13 ესე AC, < cet. 13-14 არმაზ და ზადენ A, არმაზი და ზადენი cet. 14 რეცა რეცა P. 14 ჩამოღურღეს Mm. 14 დააყენნეს AC, დააყენა m. დაჲყენეს T, დააყენეს cet. 14 წყალი d. 14-15 გამოხეთქა A, გარდ(ა)მოხეთქნა Mm. 15 წარმოაქუნდა A. 15 შეიქმნნეს Cd. 15 საზარელი m. 15-16 ტყებისა და გოდ.] ტყებისა და ტირილისანი A, ტირილისა და ტყებისანი C. 16 და ეგრეთვე AC, ეგრეთვე cet. 16 ზედა < A. 17 გვირგჳნვანი Mm, გურგჳნვანი A. 17 შეეშინა დ. მ. A, შეშინდეს დედანი cet. 17 ივლტოდეს] იტყოდეს m. 17 ნინო A, იგი cet. 17 ღაღადებდეს m. 19 ყოველსა < C. 19 რომელ] რათა d. 19 რეცა < AB (C: ∼ ხოლო რეცა ესე რომელ). 19 გეჩუენების] გუენების M, გვენების m. 20 ქართლს] ქალაქსა A. 20 რომელ < AC. 20 დაეყენნეს ABC, დაეყენეს d, დაეყვნეს cet. 21 სისხლი A, სისხლნი cet. 21 შეწირული ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., შეწირულისა A, შესაწირავისა C, შეწირვის(ა) cet. 22 ეგლოვენ A. 22 იგი] იგინი B. 22 თავსა თჳსსა AB, თავთა თჳსთა cet. 22 რომელ AC, რომელნი Bbd, რომელი cet.

A 90 ამით ადგილ|ით ძალითა მაღლისათა და ჯუარითა ქრისტესითა. მოიქეცით და ილო-
ცევდით ღმრთისა მიმართ“. და მეყსეულად დასცხრეს ჴმანი იგი, და იყო არა რა.

«და დადგა წმიდა ნინო, განეპყრნეს ჴელნი და ილოცვიდა ღმრთისა მიმართ და
იტყოდა: „რათა არა დაებრკოლოს საქმე ესე, რომელსა წარმართებულ არს მეფე“. კუალად
ვიდრე არა ეუვლა ქათამსა სამთავე კართა ქალაქისათა, დასცა ზარსა ლაშქარმან
ძლიერმან: დალეწნეს კარნი, და აღივსო ქალაქი სპარსითა ლაშქრითა; და შეიქმნა ჴმა
ზარის-საკდელი, ზრზინვა, და ყივილი, და კლვა. და აღივსო ყოველი ადგილი სის-
ხლითა, და მოვიდა სიმრავლე ზახილითა და მახჳლითა, და სხუათა მათ შიშისაგან
M 258 დადნებოდეს კორცნი და განილია სული მათი. ტიროდეს | ნათესავთა თჳსთა.

«და მსწრაფლ ისმოდა, ჴმობდეს რა ძლიერად: „მეფე სპარსთა, მეფეთ-მეფე
C 78a ხუარან-ხუარა ბრძანებს: ყოველი | ჰურია განარინეთ პირისაგან მახჳლისა“. ესე რა
მესმა, და მოვეგე თავისა ცნობასა; და შევორგულდით მე და ათნივე იგი ჩემთანანი,
A 91 და მოახლებულ იყვნეს მახჳლოსანნი გარემოს ჩუენსა, სცემდეს | და კლვიდეს.

«და ისმა ჴმა ძლიერი — „მირიან მეფე შეიპყრესო“. გარე-მოიხილა მჴნემან
მოღუაწემან და თქუა: „ესე რომელ ყივის, ვიცი რომელ აწ სამე დიდად სჭირს; და
ვმადლობ ღმერთსა, რომელ ესე ნიშანი მათისა წარწყმედისა არს, და ქართლისა
ცხოვრებისა, და ამის ადგილისა დიდებისა“. და ნუგეშინის გუცემდა, ვითარცა მოძღუარი
კელოვანი, ჭეშმარიტად მოძღუარი და მოციქული ქრისტესი.

«მიექცა ერსა მას მომავალსა და რქუა: „სადა არიან მეფენი სპარსთანი ხუარა და
ხუარან-ხუარა, საბასტანით გუშინ წამოხვედით, მალე სამე მოხვედით და დიდი სამე
ლაშქარი ხართ, ძლიერად დალეწეთ ქალაქი ესე, და მახჳლი დაეცით, ქართა და
ნიავთა წარგუალეთ ბნელით ჩრდილოთ-კერძო, მთათა და კედართა. აჰა, მოვიდა

1-2 ილოცვიდით Cm. 2 და A, < cet. 2 და მეყსეულად — ღმრთისა მიმართ < Mm (ex hom.). 2 და იყო არა რა] და არა A. 3 და <ACb. 3 განიპყრნა E. 3 ← ღმ. მიმ. წმიდა ნინო A. 3 ილოცევდა BE. 4 რომელ A. 4-5 კუალად ვიდრე AC, და კიდევე Mm (← კიდე ვ˝ე), და ვიდრე cet. 5 კართა AC, კერძოთა BE, კერძთა cet. 6 და დაჰლეწნეს B. 6 ჴმა A, < cet. 7 ზარი საჴდელი T, ზარის საჴადელი m. 7 ზრინვა Ad. 7 ყოველი და კულვა (m: კუალა) Mm. 7 კლვად P. 7-8 და აღივსო — სისხლითა A, და სისხლი დიოდა და აღივსო ყოველი ადგილი cet. 8 მოვიდა C, < A, მოვიდა + მათდა cet. 8 სიმრავლე ზახილითა და მახჳლითა] მახჳლებითა A. 9 დადნებოდეს MRTm, დაჰსდებოდეს B, დასდნებოდეს cet. 9 თჳსთა A, მათთასა Mm, მათთათჳს BC, მათთჳს cet. 10 ესმოდა C. 10-11 მეფე — ბრძანებს AC, მეფე (Mm: მეფეთა) სპარსთა ხუარა ბრძანებს, და მეფეთა მეფე ხუარან-ხუასრა (Mm: ხუარასან ხუარნა) cet. 10 დ ა მეფეთ-მეფე A. 11 ხუარან ხუარან A. 11 პირისაგან] ურიისაგან M, ურისაგან m (← ჰურისაგან, ჰ←პ). 12 და < A. 12 თავისა A, < cet. (შდრ. ზემოთ 109, 16). 12 და შევორგულდით A, შევორგულდით B, შეორგულებულნი C, და შეორგულდით cet. 12 ათნივე A, ათნი cet. 13 მახლობელ EMm. (E-ში შეუსწორებია „მოახლებულ“). 13 დ ა გარემოს A, იგი გარ. d. 14 და <A. 14 შეიპყრეს M. 14 გარემო იხილა M, გარემოს იხილა m. 14-15 მჴნედ მოღუაწემან მან A, წმიდამან ნინო C. 15 რომელ A, რომელი cet. 15 ყვის A, ყ˝ჳს Mm, ყივის (ჰყივის) cet. 15 ვიცით C. 15 რომელი Mm. 15 აწ სამე A, < C, აწ სადამე (m: სადმე) cet. 16 ვმადლობ AC, მადლობდით (ჰმადლობდით) cet. 16 რომელ A, < Mm, რომელი cet. 16 ნიშანი AC, ნიშ˝ი Mm, ნიში cet. 16 — წარწყმედისა მათისა ABb (b: ← არს წარწყმ. მ.). 17 დიდებისა AC, დაბისა cet. (შდრ. ზემოთ 101, 17). 18 მოც. ქრისტესი A, მოც. სანატრელი (C: +ესე) cet. 19 დ ა მიექცა C. 19 მომავალსა AC, მომსვრელსა d, მომსრველსა cet. 19 სპარსთანი ABCb, სპარსნი cet. 19 ხუარა და] < m, ხუარან და d. 20 ხუარან ხუარა A, ხუარან ხუა C, ხუ˝რან და ხუარა M, ხუარან ხუასრა cet. 20 საბატანით A, საბასტინით B. 20 დ ა მალე C. 20 სამე A, სადმე C, < cet. 20 და დიდი AC, დიდი cet. 20 სამე A, სადამე B, სადმე cet. 21 ძლიერად AC, ძლიერი რად cet. 22 წარგუალეთ] წარვედით AC. 22 ბნელად AC.

C 78b M 259 რომელსა თქუე|ნ ევლტით“. და განძრა ჴელი ჯუარის სახედ და მეუხეულად | უჩინო
იქმნეს ყოველნი იგი. და იქმნა დაყუდება დიდი, და დედანი იგი ნატრიდეს მას და
ადიდებდეს ღმერთსა.

«ხოლო ვითარცა ცისკარი აღეღებოდა, და მიერულა ყოველთა მათ დედათა.
A 92 ხოლო მე, სიდონია, მღჳ|მარე ვიყავ. და იგი დგა ჴელ-განპყრობით. აჰა ესრა, ზედა
მოადგა ჭაბუკი ერთი ნეტარსა მას, ყოვლად ნათლითა შემკობილი, შებლარძნილი
ცეცხლის ზეწრითა, და რქუა რამე სამნი სიტყუანი. ხოლო იგი დაეცა პირსა ზედა
თჳსსა, და ჭაბუკმან მან შეჰყო ჴელი სუეტსა მას და აღმართა და წარიღო სიმაღლესა
შინა. და განკჳრვებული მივეახლე მას და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რა არს ესე?“
ხოლო მან მრქუა: „მოიდრიკე თავი ქუეყანად“, და ტირილად იწყო ზარისა მისგან.
და მცირედისა ჟამისა შემდგომად აღდგა და აღმადგინა და განვეშორენით მას ადგილსა.
C 79a ხოლო დედანი ვითარ იყვნეს კიდე, იხილეს მათცა სუეტი | იგი, ცეცხლის სახედ
ჩამოვიდოდა და მოახლდებოდა სარისხად მონაკუეთსა ზედა ძირსა ნაძჳსასა.

«ვითარცა რიჟუ-რაჟუ ოდენ იყო, აღდგა მეფე გულგდებული ურვათაგან, მიხედნა
M 260 სამოთხესა მას და დაწყებულსა ეკლესიასა, სადა-იგი მტკიცე იყო გონება მისი, | იხილა
ნათელი, ვითარცა ელვა აღწევნული ცად სამოთხით მისით. იწყო სრბად და მკჳრცხლ
მოვიდოდა, და ყოველი სიმრავლე სახლისა მისისა და ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა
მის თანა.

A 93 |«ვითარცა იხილეს საკჳრველი იგი, ნათლითა ბრწყინვალე სუეტი ჩამოვიდოდა
ადგილად თჳსად, რეცა ვითარცა ზეცით, და დადგა სარისხსა მას ზედა, და დაემყარა
ჴელით შეუხებლად კაცთაგან. და ნეტარ იყო მას ჟამსა შინა, რამეთუ, რა იგი იქმნე-
ბოდა, შიშითა და სიხარულითა აღივსო მცხეთა ქალაქი, და დიოდეს მდინარენი

1 განძრა AC, განიძრა cet. 2 იქმნნეს ABd. 2 და იქმნა] იქმნა A (A: — დაყუდება იქმნა დიდი). 4 აღეღებოდა A, მოახლდებოდა C, აეღებოდა cet. 4 და C, < cet. 4 ყოველთა მათ დედათა A, დედათა მათ cet. 5 ხოლო სიდონია მღ. იყო A. 5 იგი] წმიდა იგი C. 5 ჴელთ განპყრობით C. 5 ზედა < Mm. 6 — შებლარდნილი შემკობილი· A. 7 ზეწრითა ABCm, ზეწარითა cet. 8 თჳსსა AC, < cet. 8 და] ხოლო d. 8 შეჰყო C, მიჰყო cet. 8 სუეტსა მას < d. 8 აღმართა A, აჰმართა C, აღამაღლა cet. 8 და (წარ.) < A. 9 განკჳრვებით A. 9 მივეახლე] მე ვიახელ მე სიდონია Mm, მივეახლე მე სიდონია cet. (C: ხოლო მე სიდონია განკჳრვებული მივეახლე). 9 მას A, წმიდასა მას C, < cet. 9 ვარქუი m. 10 ხოლო] და A. 10 მრქუა მე C. 10 თავი] თავაჲ m. 10 ქუეყანად და < m. 10 ტირილად] წუირილად (!) C. 11 და < A. 11 შემდგომად < A. 11 აღმადგინა + მეცა C, აღადგინა A. 12 ვითარ] ვერ C. 12 კიდე < A. 12 იხილეს A, აჰა იხილეს cet. 12 მათცა < A. (B: — მათცა იხილეს). 13 ჩამოვიდოდა C, ჩამო-დიოდა A, ჩამოვიდა და (Mm: სადა) cet. (← ჩამოვიდადა). 13 და მოახლდებოდა — ნაძჳსასა A, მოეახლა სარისხსა (T: სარიხსა, m: სარის ხესა) მას და (< C) დადგა აღშოროებულად ქუეყანით ვითარ ათორმეტ წყრთა, და ნელიად (Mm; ნელიად-ნელიად cet.) ჩამოიცვალებდა (BCd: ჩამოიცვალებოდა) სარისხად თჳსად მონაკუეთსა და (C: ზედა) ძირსა მისვე (< d, მასვე B) ნაძჳსასა cet. 14 რიჟუ-რაჟუ A, რიჟურაჟი C, რიჟ˝რაჟი M, რიჟრაჟი cet. 14 გულგდებული A, განკრთომილი C, გულგოდებული cet. 14 მიხედა d. 15 სამოთხესა მას (< C) და დაწყებულსა ეკლ. AC, სამოთხესა დაწყებულსა მას ეკლ. cet. 15 სადა — მისი AC, და იგი მტკიცე იყო გონებით(ა) cet. 16 ნათელი + იგი A. 16 აღწევნილი E. 16 ცამდი A. 16 კჳრცხლ Mm. 17 და მის თანა ყოველი C. 17 სახლისა მისისა] მისი C, სისხლისა მისისა P. 17 მოვიდა AC, მივიდა cet. 18 მის თანა C, < cet. 19 იხილა C. 19 ჩამოვიდა dm. 20 რეცა < C. 20 და < AC. 20 და < C. 20 დაუმყარა A. 21 ჴელთ C, ჴელითა A. 21 ნეტარი Mm. 21 მათ ჟამთა A. 21 იგი < B. 21-22 და ნეტარ — სიხარულითა < C. 22 მაშინ აღივსო C.

ცრემლთანი მეფეთა და მთავართა და ყოველსა ერსა. სულთქმითა სულისა მათისათა
C 79b ადიდებდეს ღმერთსა და ნატრიდეს ნეტარსა | ნინოს. და იქმნეს სასწაულნი დიდნი მას
დღესა შინა.

«პირველად მოვიდა ჰურია ვინმე, ბრმა შობითგან; მიეახლა სუეტსა მას და იქმნა
მხედველ მუნქუესვე, და ადიდებდა ღმერთსა. მეორე სეფე-წული მოვიდა ყრმა, ამაზას-
პანი; იდვა რვისა წლისა. მოიღო დედამან მისმან სარწმუნოებით და დადვა ცხედრითა
წინაშე სუეტსა მას ნათლისასა, და ნანდჳლვე ნათლისასა. ევედრებოდა ნინოს: „მოხე-
M 261 დენ, დედოფალო, მესა ამას ჩემსა, სიკუდილად მიახლებულსა. რამეთუ ვი|ცი ღმერთი
A 94 ღმერთთა იგი არს, რომელსა შენ ჰმსახურებ და ჩუენ გჳქადაგებ“. მაშ|ინ წმიდამან
ნინო შეახო ჴელი სუეტსა მას, დასდვა ყრმასა მას და რქუა: „გრწმენინ იესო ქრისტე,
მე ღმრთისა, ცხოვრებისათჳს ყოვლისა სოფლისა კორცითა მოსრული; განიკურნე
ამიერითგან და ადიდებდი მას, ვისმან მალმან განკურნა“. და მსწრაფლ აღდგა ყრმა
იგი, ვითარცა უტკივნელი. და დაეცა შიში დიდი მეფესა და ყოველსა ერსა. და თჳთო-
სახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა
C 80a საბურ|ველი მელისა გარემოს სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან. და ეგრეთვე შეეხე-
ბოდეს ერნი სართულსა მას და განიკურნებოდეს. მსწრაფლ იწყო მეფემან და განა-
სრულა ეკლესია სამოთხესა შინა.

«და ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კოსტანტინე ბერძენთა
მეფესა წინაშე, და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქმნა. მაშინ აღივსო სიხარულითა მეფე
და დედა მისი ელენე დედოფალი: პირველად ამისთჳს, რამეთუ მადლი ღმრთისა
მიეფინებოდა ყოველთა ადგილთა და ჴელსა ქუეშე მათსა ნათელს იღებდა ყოველი
A 95 ქართლი. შემდგომად ამისთჳს განმხიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მი|რიან მეფი-
საგან სრულიად მოწყუედა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიყუარულისა მათისა. და
M 262 ადიდებდეს და ჰმად|ლობდეს ღმერთსა. და წარმოგზავნა მღდელი ჭეშმარიტი იოვანე
ეპისკოპოსად, და მის თანა მღდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი. და მოუწერა მირიანს

1-2 სულთქმითა სიღრმისათა ად. ღმ. C, და სულთ-ითქუნა სულითა სულთქმისათა და ად. ღმ. A. 2 ნეტარსა AC, წმიდასა cet. 2 ნინას d. 2 დიდნი + და მრავალნი A (A: — და იქმნეს მას დღესა შინა სასწ. დ. და მრ.). 4 ვინმე C, < cet. 4 სუეტსა მას AC, სუეტსა მას + ღ˝თივ აღმართებულსა cet. 5 მხედველსა Mm. 5 მუნთქუესვე codd. 5 ადიდებდეს A. 5 სეფე ქალი Pd, მეფე წული Mm, სეფე წული cet. 5 ყრმა A, ვინმე ყრმა cet. 5-6 ამაზასპანი C, ამზასპანი cet. 6 წლისა + მდებარე Bb. 6 მოიღო + იგი Bb. 6 და < C. 7 ნათლისასა და ნ. ნათლ. < C. 7 ნინოს + და ეტყოდა C. 7-8 მოხედე m. 8 ჩემსა ზედა C. 9 წმიდამან AC, < cet. 10 დასდვა C, და დასდვა cet. 10 რჰქუა m. 10 გრწმენინ A, გრწამსა C, გრწამს cet. 10 ქრისტე ABCb, < cet. 11 კორცითა < C. 11-12 გან. ამ. AC, — ამიერითგან (m: ამიერითა) განიკურნე cet. 12 განკურნა MRTm, განჰკურნა d. 13 უტკივნელი A, ყოლად უჭირველი C, მრთელი cet. 13 და დაეცა] დაეცა C. 13 და დაეცა — ერსა < Mm. 14 მეფემან < C. 15 გარემო A. 16 სართულსა მას C, სართულსა A, < cet. 17 სამოთხესა AC, სამოთხესა მას cet. 18 მიიწივნეს BRTb, მიიწიენნეს d, მივიდეს A, მიიწინეს cet. 18-19 კოსტ.—წინაშე A, წინაშე კოსტანტინე მეფისა cet. 19 და < C. 19 მიუთხრნეს M. 20 — და დედოფალი დედა მისი ელენე m. 21 და ყოველთა T. 21 ჴელსა ქ. მათსა A, — ჴელსა მათსა ქუეშე cet. 21 ნათელს იღებდა AC, ნათელ იღებდა Bb, ნათლის ღებად cet. 22 დაიდას-ტურეს AC, და დასტურეს Mm, დაჲდასტურეს T, დაადასტურეს cet. 23 სრულიედ A. 23-24 და (< A) ადიდებდეს AC, < cet. 24 წარმოგზავნა C, წარმოგზანეს B, წარმოგზავნეს cet. 25 ებისკოპოსად C, ების-კოპოზად A, ებისკოპოსი Bd, ეფისკოპოსი E, ებისკოპოსი (-ოზი) cet. 25 მიუწერა B. 25 მირიანს A, < cet.

C 80b კოსტანტინე მეფემან წიგნი ლოცვისა და | კურთხევისა ღმრთისა მადლობისა. და წარ-
მოსცა ჯუარი და ხატი მაცხოვრისა, და მის თანა ნიჭი დიდი. და ელენე დედოფალმან
მოუწერა წიგნი ქებისა და ნუგეშინისცემისა.

«მოიწია იოვანე ეპისკოპოსი და მის თანა მღდელნი და დიაკონნი და მოციქულნი
მცხეთად, და აღივსნეს სიხარულითა მეფე და დედოფალი და ყოველი ერი მათი,
რამეთუ სურვიელ იყვნეს ყოველნივე ნათლისღებისათჳს. მაშინ მსწრაფლ გაგზავნა
ბრძანება მირიან მეფემან ყოველთა თანა ერისთავთა, სპასალართა და ყოველთა პირთა
სამეფოსათა მოწოდებად წინაშე მისსა; და მსწრაფლ მოიწივნეს ყოველნი ქალაქად.

«მაშინ ნათელ-იღო მეფემან კელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსსა, და შემდგომად დედო-
A 96 ფალმან და შვილთა მათთა კელსა ქუეშე მათ მღდელთა | და დიაკონთასა. და შემ-
დგომად ამისსა აკურთხეს მდინარე მტკუარი, და ეპისკოპოსმან შემზადა ადგილი ერთი,
C 81a M 263 მიწურვით კიდისა კარსა | მოგუეთისასა, სადა ყოფილ იყო სა|ხლი ელიოზ მღდელისა,
და მუნ ნათელს-ცემდა წარჩინებულთა თჳთოსა. და ეწოდა ადგილსა მას მთავართა
სანათლო. ხოლო ქუემოთ მისსა, მდინარისავე პირსა, ორგან, ორნი იგი მღდელნი
და დიაკონნი ნათელს-ცემდეს ერსა. და მიატუდებოდა ერი იგი ურთიერთას მოსწრა-
ფებით და ევედრებოდეს მღდელთა, რათა პირველად მას ვისმე ნათელს-ცეს. და ესრეთ
სურვიელ იყო ერი იგი ნათლისღებისათჳს, რამეთუ ესმინა ქადაგება წმიდისა ნინოსი,
რომელსა იტყჳნ: „ყოველმან რომელმან არა ნათელ-იღოს, არა პოვოს მან ნათელი
საუკუნო“. და ამისთჳს მოსწრაფე იყვნეს ნათლისღებად ყოველნი იგი. და ესრეთ
სახედ ნათელ-იღეს ყოველმან ერმან და სიმრავლემან ქართლისამან, თჳნიერ ხოლო
არა ნათელ-იღეს მთიულთა კავკასიანთა, არცა მოვიდეს მოფენასა მას ნათლისასა,
C 81b არამედ დაადგრეს ბნელსა შინა ჟამ რაოდენ|მე. და ჰურიათა მცხეთელთა არავე ნათელ-
A 97 იღეს, გარ|ნა ბარბიანთა ნათელ-იღეს ორმოცდაათმან სახლმან და იქმნეს ქრისტიანე

1 კ. მეფემან A, კ. მეფემან მირიანს C, — მეფემან კ. მირიანს cet. 1 კურთხევისა A, < C, კურთხევა cet. 2 და (ელ.) < A. 4 მოიწია იოვანე ეპ. A, მოიწივნეს ებისკოპოსნი C, მოიწია ეპისკოპოსი cet. 4 და მის თანა A, < cet. 4 და დიაკონნი A, < cet. 5 და (აღივს.) < AC. 5 და დედოფალი AC, < cet. 6 სურვილ m. 6 ყოველნივე] ყოველნი m, < A. 7 ბრძანება < E. 7 ყოველთა თ. ერ. AC, — ყოველთა ერისთავთა თანა cet. 8 მოიწინნეს d, მოიწინეს P. 8 ქალაქად] მცხეთად ქალაქად C. 8 — ქალაქად ყოველნი m. 9 ნათელ იღეს A, ნათელ იღო BC, ნათელს იღო cet. 9 წმიდასა m. 9 ნინოსა A, ნინოსასა CE, ნინასსა d, ნინოსსა cet. 10 შვილმან მათმან A, შვილთა მათთა cet. 10 ჴელსა AC, ჴელთა cet. 10 მღდელთა AB, მღდელთასა cet. 10 და შემდგომად] შემდგომად A. 12 ჯიდისა BCbd, ჯიდის cet. 12 კართა m. 12 მოგუეთისასა (T: მოგუითისასა) ACT, მოგუთისასა (მოგვთისასა) cet. 12 ელიოზ მღდელისა] ელიოზისი A. 13 თჳთოსა C, ერთ ერთისა B, ერთა A, ერთა ერთასა Mm, ერთ ერთსა cet. 13 და ეწოდა] ეწოდა C. 13 ადგილთა m. 14 სანათლო AC, სანათლავი cet. 14 ორგან AC, < cet. 15 და (მიატუ.) < A. 15-16 მოსწრ. და ევედრ. A, მოსწრაფებით ეუბნებოდეს Pd, მ. ეუბნებოდა Mm, მოსწრაფებით ეუბნებოდნ cet. 16 პირველვე Mm. 16 მას ვისმე AC, მას Bb, < Mm, მასვე cet. 16 და ესრეთ] ესრეთ A. 17 სურვილ m. 17 იყო ერი იგი] იყვნეს ყოველნი იგი A. 17 ესმინა] ასმიოდა C, ესმინათ B. 17 წმიდისა < A. 18 იტყჳნ] იტყოდა A, იტყვიან E, იტყჳან ვითარმედ C. 18 რომელმან ნათელს-იღოს, პოვოს C. 18 ნათელ იღოს AMm, ნათელს იღოს cet. 18 მან ნათელი] მანათელი d. 19 მოსწრაფნე m, მოჰსწრაფე B. 19 და < AC. 19 ნათლისღებასა A, 20 ნათელ იღეს ACd, ნათელს იღეს cet. 20 და < A. 20 თჳნიერ < C. 21 ნათელ იღეს AC, ნათელს იღეს cet. 21 მთიულთა AC, მათელთა M, მთელთა m, მთეულთა cet. 21 არცა მოვიდეს AC, < cet. 21 მას] მის Mm. 22 დაადგრეს AC, დადგეს cet. 22 ჟამ რაოდენმე] ჟამსა ოდენმე ACb. 22 და < C. 22 ჰურიათა ACMm. 22 არავე] არა d. 23 ბარბიანთა A, კაბარბიანთა Mm, ბარაბიანთა cet. 23 ორმოცდაათმან ET, ორმეოცდ. cet. 23 სახლმან] სულმან AC. 23 ქრისტიანე AC, < cet.

ჭეშმარიტ. ამისთჳსცა დიდ იქმნეს იგინი წინაშე მეფისა; და მიუბოძა მათ დაბა,
M 264 რომელსა ჰქჳან ციხე-დიდი. არ|ამედ არა ნათელ-იღო ფეროზ, სიძემან მირიან მეფი-
სამან, რომელსა ჰქონდა რანი ბარდავამდინ მიცემულად მირიან მეფისაგან; არცა ერმან
მისმან ნათელ-იღო, არამედ კორციელ ოდენ მსახურებდა მირიან მეფესა.

«მაშინ[1] წარავლინა მირიან მეფემან ეპისკოპოსი იოვანე და მის თანა წარჩინე-
ბული ერთი წინაშე კოსტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა,
რომელი მას ოდენ ჟამსა გამოეჩინა ღმრთისმოყუარესა ელენე დედოფალსა. და ით-
ხოვნა მღდელნი მრავალნი, რათა განავლინნეს ყოველთა ქალაქთა და ადგილთა და
C 82a ნათელს-ცემდენ ერსა, რათა მსწრაფლ ნათელ-იღოს ყოველმან სულმან ქართლ|ისამან.
და ითხოვნა ქვით-ხურონი აღშენებისათჳს ეკლესიათა.

«ვითარ მიიწივნეს წინაშე კოსტანტინე კეისრისა, სიხარულით მოანიჭა ნაწილი
A 98 ძელისა ცხოვრებისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერჴნი და|მსჭუალულ იყვნეს
უფლისანი და სამსჭუალნი ჴელთანი. და წარმოგზავნნა მღდელნი და ხურონი ფრიად
მრავალნი: რამეთუ კოსტანტინე მეფემან მეფობასა შინა მისსა აღაშენა წმიდა ეკლესია,
M 265 |ტაძარი ღმრთისა ხუთასი. და მოსცა განძი დიდძალი ეპისკოპოსსა იოვანეს და უბრ-
ძანა: „სადაცა ჯერ იჩინო ადგილთა ქართლისათა, აღაშენენ ეკლესიანი სახელსა ზედა
ჩემსა; და ნიჭნი ესე დაამკჳდრენ ქალაქთა ქართლისათა“.

«და წარმოვიდა ეპისკოპოსი და მის თანა მოციქული. და ვითარ მოიწივნეს
ადგილსა, რომელსა ჰქჳან ერუშეთი, და დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა: დაუ-
ტევნა განძი და სამსჭუალნი უფლისანი და წარმოვიდა. და დაუტევნა წუნდას ხურონი

1 დიდ < C. 1 იგინი A, იგი C, < cet. 1 მათ C, < cet. 1 დაბა] დიდება EMRdm, დ̃ბა T. 2 უქჳან C. 2 ფეროზ < C. 2 მირიან < A. 3 ჰქონდა] რქჳან A. 3 ჰრანი Mm. 3 ბარდავამდინ AC, შარვანამდის M, შირვანამდის m, ბარდავამდის cet. 3 მიცემულად A, მიცემული C, < cet. 3 მირ. მეფ.] მირიანისაგან A. 3 არცა] არა Mm. 4 იღო AC, იღეს cet. 4 ჴორციელ ოდენ C, ჴორციელად Am, ჴორციელად ნათელსენ (!) M, ჴორციელად ოდენ cet. 4 მსახურებდა A, მსახურებდეს C, მორჩილებდეს (T: მორჩილობდეს) cet. 5 წარავლინნა d. 6 ერთი] ერი CTd. 6 ითხოჳ T (ჳ=ა). 7 ოდენ < A. 7 გამოეჩინა] გამოუჩინა Mm, გამოჩინებულ იყო A. 7 ღმრთის მოყუარესა A, ღ̃თის მსახურსა და ღ̃თის მოყუარესა cet. 7 დედოფალსა ელენეს d, დედოფლისა ელენესად A. 8 რათა] რამეთუ C. 9 ნათელს-ცემდეს A, 9 ერსა] ერთა B. 9 იღონ m. 10 ითხოვნ Mm. 10 ქჳთ-ხურონი A, ქჳთ(ა) ხურო(ჳ)სა მოძღუარნი cet. 10 ეკლესიათასა B. 11 ვითარცა Bbd. 11 მიიწინნეს d, მიიწინეს C. 11 კოსტანტინე კეისრისა ABC, კოსტანტინე მეფისათა კეისრისათა m, კოსტანტინესა კეისრის (M: კა[ი]სრის) cet. 11 მოანიჭა A, მიანიჭა cet. 12 და < B. 12 რომელთა A, რომელსა cet. 12-13 დამსჭ. იყვნეს უფლისანი A, დაუმსჭუალნეს (C: დაემსჭუალნეს) უფალსა cet. 13 და (წარმ.) AC, < cet. 13 წარმოგზავნნა A, წარმოგზავნეს cet. 13 ხურონი] დიაკონნი A. 13-14 ფრიად მრავალნი] დია მრავალნი C, მრავალნი b. 14 რამეთუ] ხოლო Pd. 14 — მეფემან კოსტანტინე d. 14 წმიდა Am (m: — ეკლ. წმიდა), < cet. 15 ღმრთისა AC, წმიდა cet. 15 ხუთასი AC, < cet. 15-16 და უბრძანა AC, უბრძანა cet. 16 ჯერ იჩინო AC, ჯერ იყოს cet. 16 აღაშენენ AC, მუნცა აღაშენენ cet. 16 სახელსა] სახლსა M. 17 ნიჭნი A, ნიჭი cet. 17 ესე ACMm, ესე + დიდძალი cet. 17 დაამკჳდრენ A, დაამკჳდრე (ნიჭი) C, დაიმკჳდრე T, დამიმკჳდრე cet. 17 ქალაქთა C, საზღვართა cet. 18 მოიწინეს C. 19 ერუბეთი d. 19 და დაუტევნა ACMm, და დაუტევნა მუნ cet. 19 ხურონი < Mm. 19-20 და დაუტევნა (A: დაუტევა) Ab. 20 განძნი B. 20 წარმოვიდა] წარვიდა A. 20-118, 1 **და დაუტევნა წუნდას — წარმოვიდა** AC, < cet.

[1] არშიაზე: სამსჭვლის ამბავი აქ იძიე M, სამჭულის (!) ანბ[ა]ვი აქ იძიეთ m.

C 82b და განმი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკლესიასა, წ|არმოვიდა და მოვიდა მახგლისს, და
იწყო ეკლესიასა შენება; და დაუტევნა ფიცარნი იგი უფლისანი.
«მაშინ შეწუხნა მირიან მეფე ამისთჳს, რამეთუ პირველ არა სამეუფოსა ქალაქსა
მოვიდეს, არამედ სხუათა ქალაქთა და ადგილთა იწყეს შენებად ეკლესიათა და დაუ-
A 99 ტევნეს ნაწილნი. ხოლო მოვიდა | წმიდა ნინო წინაშე მეფისა და რქუა; „ნუ სწუხ,
მეფეო, რამეთუ ესრეთ ჯერ არს: სადაცა მოვიდოდიან, დასთესვიდენ სახელსა ღმრთი-
სასა. ხოლო არს ქალაქსა ამას შინა სამოსელი იგი დიდებული უფლისა.
«მაშინ მოიყვანა მეფემან აბიათარ მღდელი და მის თანა ჰურიანი მრავალნი, და
გამოიკითხა მათგან კუართისა მისთჳს. ხოლო მათ მიუთხრეს ყოველი, რომელი ზემო
M 256 წერილ არს. მაშინ აღიპყრნა ჴელნი | მირიან მეფემან და თქუა: „კურთხეულ ხარ
შენ, უფალო იესო ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისაო; რამეთუ პირველითგანვე
გინდა ჴსნა ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგილისა მისგან ბნელისა. ამისთჳს სამოსელი იგი
C 83a შენი წმიდა წარმოეც წმიდით ქალაქით | იერუსალემით ებრაელთა მათ, ღმრთეებისა
შენისაგან უცხო-ქმნილთა, და მომეც ჩუენ უცხოთა ნათესავთაგან“.
«და წარემართა მეფე და ყოველი ქალაქი მტკიცედ ქრისტიანობასა. იწყეს სუროთა
შენებად ეკლესიისა გარეგნივ ზღუდესა, მაყუალთა მათ ზედა, საყოფელსა წმიდისა
ნინოსსა, სადა აწ არს ეკლესია საეპისკოპოსო. მაშინ თქუა წმიდამან ნინო: „კურთ-
A 100 ხეულ არს უფალი | ღმერთი იესო ქრისტე და მამა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი,
რომელმან მოავლინა სიტყუა მისი წმიდა ზეცითგან მაღალთათ, თჳთ ძლიერისაგან
საყდრისა გარდამოსრული ქუეყანად მდაბლად, შობილი უჴრწნელად თესლისაგან დავი-
თისა, დედაკაცისაგან მარტოდ შობილისა, წმიდისა და უბიწოსა; რომელი სათნო ეყო
M 267 მას მიზეზითა, მიზეზი ცხოვრებისა ჩუენისა, რომელმან ცასა ქუეშე ყოველი|ვე განა-
ნათლა და მორწმუნენი აცხოვნნა; რომელი იშვა ვითარცა კაცი, ნათელი ყოველთა,
ხატი ღმრთისა მამისა, და ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისამან ნათელ-იღო წყლი-

1 ეწყო ოდენ A, < C. 1 წარმოვიდა A, და წარმოვიდა C. 1 და მოვიდა] მოვიდა Pd. 1 მანგლისს B, მანგლის cet. 2 შენება A, < cet. 2 და (დაუტ.) AC, < cet. 3 შეწუხნა ABC, შეწუხდა cet. 3 ამისთჳს A, < cet. 3 სამეუფოსა A, სამეფოსა cet. (C: — ქალაქსა სამეფოსა). 4 მოვიდეს — ქალაქთა < Mm (ex hom.). 4 ეკლესიათა ACd, ეკლესიისა B, ეკლესიასა cet. 5 ნინა d. 5 წინაშე მეფისა A, მისსა CMm (— მოვიდა მისსა წმიდა ნინო), < cet. 4-6 ადგილთა — მეფეო] m-ში განმეორებულია „ქალაქსა“-ს (სტრ. 7) შემდეგ. 6 ჯერ არს + რათა C. 6 მოვიდოდიან ACd, მივიდოდიან cet. 6 დასთესვიდენ AC, დასთესვიდიან cet. 6 სახელსა BPRTb, სახლსა ACMdm. 7 ხოლო AC, რამეთუ cet. 8 მღდელი AC, < cet. 9 — კუართისა მისთჳს მათგან A. 9 ხოლო A, და cet. 10 მაშინ C, < A, და cet. 10 ჴელნი AC, ჴელნი თჳსნი cet. 11 უფალი M. 11 პირველითგან m. 12 და ამისთჳს C. 13 — სამოსელი იგი წმ. შენი AC. 13 წარმოეც AC, წარმოეცა cet. 13 ქალაქით AC, ქალაქით შენით cet. 13 ღ῀თეებისა C, ღ῀თაებისა cet. 14 მომეც C, < cet. 14 ჩუენ უცხოთა ნათესავთაგან C, ჩუენგან უცხოთა ნათესავთა A, ჩუენ უცხოთა ნათესავთა cet. 15 და წარემართა] წარემართა C, წარვიდა A. 15 და < Mm. 15 მტკიცედ ACMm, < cet. 15 ქრისტეანობასა ABTbd, ქრისტიანობასა cet. 16 შენება A. 16 ეკლესიასა C, ეკლესიათა A (A: — ეკლესიათა შენება). 16 გარეგნივ ზღუდესა C, გარე უბანსა (A: უბანთა) cet. 16 საყოფელსა AC, <Mm, საყოფელთა cet. 17 ნინოსა A, ნინოსსა C, ნინოსითა MRTm, ნინოსთა (d: ნინასთა) cet. 17 საეპისკოპოსო A, საეპისკოპოსოი C, სამთავარეპისკოპოსო B, საეპისკოპოსოდ cet. 17 ნინა d, ნინომ ET. 18 ღმერთი A, ღმერთი ჩუენი C, < cet 18 იესო ქრისტე < C. 18 იესო (C: იესოს) ქრისტესი AC, < cet. 19 მისი < A. 16 — წმიდა მისი C. 19 ზეცითგან მაღალთათ A, ცათაგან მაღალთა cet. 19 ძლიერებისაგან A. 20 ქუეყნით C. 20 მდაბლა m. 21 დავითისა AC, დავითისსა cet. 21 მარტოდ] მხოლოდ C, მარტო E. 24 ხატი ღმრთისა] ჭეშმარიტი ღ῀თისა ხატი C. 24 მამისა A, < cet.

C 83b საგან | და სულისა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, და აღჴდა სიმაღ-
ლესა მამისა თანა, და კუალად მოვალს დიდებით; რომელსა შუენის ყოველივე დიდება,
პატივი და თაყუანისცემა თანა მამით და სულით წმიდით».

აღმართებისათჳს პატიოსნისა ჯუარისა

ვითარცა ნათელ-იღეს მეფემან, და დედოფალმან, და შვილთა მათთა, და ყოველმან
ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი ადგილსა ერთსა, კლდესა ზედა ბორცუსა შეუვალსა, და
A 101 იყო ხე იგი შუენიერი ფრიად | და სულნელი. და ესე საკჳრველება იყო ხისა მის-
გან, რამეთუ ისარ-ცემული ნადირი, რომელი მოვიდის და ჰჭამის ფურცელი მისი და
გინა თესლი მისი, განერის სიკუდილისაგან, დაღაცათუ საკლავსა ადგილსა დიდად
M 268 წყლულ იყვის. ესე დიდად საკჳრველ უჩნდის პირველთა მათ | წარმართთა, და აუწყეს
ეპისკოპოსსა იოვანეს ხისა მისთჳს. ხოლო ეპისკოპოსმან თქუა: „აჰა ესერა, ჭეშმარი-
C 84a ტად პირველითგანვე დამარხულ ა|რს ქუეყანა ესე ღმრთისაგან მსახურად თჳსად, რამე-
თუ ღმრთისაგან აღმოსცენდა ხე იგი დამარხული ჟამისა ამისთჳს. რამეთუ აწ მოეფინა
მადლი ღმრთისა ქართლსა, და მის ხისაგან ჯერ არს შექმნად ჯუარი პატიოსანი,
რომელსა თაყუანის-ცეს ყოველმან სიმრავლემან ქართლისამან.
და წარვიდეს რევ, ძე მეფისა, და ეპისკოპოსი, და სიმრავლე ერისა, და მოჰკუე-
თეს ხე იგი და წარმოიღეს რტოთურთ თჳსით. და მოაქუნდა ათსა ათეულსა კაცსა
ხე-ხე რტოთურთ და ფურცლითურთ შემოაქუნდა ქალაქად. და შემოკრბა ერი ხილვად
მწუანის ფერობასა მას და ფურცლიანობასა, ჟამსა ზამთრისასა, ოდეს სხუა ყოველი ხე
A 102 ჴმ|ელ იყო, ხოლო ესე ფურცელ-დაუცჳნელი, სულ-ამო და სახილველად შუენიერი.

1 და სულისა] სჯულისა C. 1 — დღესა მესამესა C. 1 და (< A) აღჴდა AC, ამაღლდა cet. 3 პატივი და თაყუანისცემა C, < cet. 2 მოვალს] მომავალ არს d. 2 დიდებით < A. 2 ყოველი C. 3 თანა < C. 3 მამით და სულით წმიდით A, მამით (C: მამისა ძისა) და სულით (C: სულისა) წმიდითურთ (C: წმიდისა) აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ (<PRTd) cet. 4 აღმართებისათჳს] ამაღლებისათჳს A, თქმული მისივე აღმართებისათჳს C. 4 პატიოსნისა + და ცხოველმყოფელისა C. 5 და დედოფალმან] დედოფალმან RT, და დედოფალმან ნანა C. 5 და შვილთა მათთა AC, შვილთა მათთა თანა B, შვილთა მათთა cet. 6 ერმან A, + მათმან cet. (C: — ერ. მათმან ყოველმან). 6 კლდესა + ერთსა Mm. 6 ბორცუსა AC, < cet. 7 და სურნელი A, სულნელი C, სულნელად (B: სუნნელად, d: სურნელად) cet. 7 და ესე A, ესე C, და B, < cet. 7 რამეთუ AMm, რომელ B, რომელი cet. 7 რომელი AMm, < cet. 8 მოვიდის AC, მივიდის cet. 8-9 და გინა A, ანუ C, გინა cet. 9 თესლი მისი A, თესლი ჩამოცვივნებული cet. 9 დაღათუ C. 9 ადგილსა AC, ალაგსა cet. 10 ესე < A. 10 უჩნდის AC, უჩნდა cet. 10 — წარმართთა მ. პირვ. A. 11 — იოვანე ებისკოპოსსა Cm. 11 ხისა] სახლისა Mm. 11 ესერა A, < cet. 12 პირველითგან A, პირველთაგანვე d, < C. 12 ქუეყანად A. 12 — მსახურად ღმრთისაგან A. 12 თჳსად < A. 12-13 რამეთუ — ამისთჳს A, და ღ῀თისა მიერ აღმოცენებულ არს ხე იგი და (BCd, <cet.) დამარხულ (+ არს C) ჟამისა მისთჳს (P: ამისთჳს) cet. 13 რამეთუ AC, და cet. 13 აწ A, აწლა cet. 13 მიეფინა B. 14 ხისა C. 14 შექმნა ჯუარისა პატიოსნისა A. 16 წარვიდა B. 16 ეპისკოპოსი AC, ეპ. + მის თანა cet. 16 და სიმრავლე] სიმრავლე EMPRTd. 16-17 და მოჰკუეთეს] მოჰკუეთეს C. 17 თჳსით AB (B: ჰრტოთურთ თჳსით), მისით cet. 17 მოაქუნდა იგი CM. 17 ათსა ათეულსა] ათას ათეულსა B, ათას ათასეულსა Cm. 18 რტოთა და ფურცლითა A. 18 შემოაქუნდათ B. 18 ქალაქად + და მოაქუნდა A. 18 და < A. 18 ხილვად < A. 19 მწუანის ABC, მწუანისა cet. 19 მწვანის ფრობასა მას ფურცლიანობასა C. 19 ზამთრისასა] ზაფხულის პირისასა AC, ზაფხულისასა Mm. 19 ყოველი < AC. 20 ჴმელი AMm. 20 იყოს A. 20 დაუცჳნებელი A, დაცჳვნებული C. 20 სულ-ამაო A, სულ-ჰამო C, სუნ-ამო Bbd. 20 სახილველი C.

და მირსა ზედა აღმართეს ხე იგი კარსა ზედა ეკლესიისასა, სამხრით, სადა ბერვიდა
C 84b ნელი ნიავი, და შლიდა ფურცელთა მის ხისათა, და მრვიდა რტოთა მისთა. | და იყო
M 269 ხილვა მისი შუენიერი, ვი|თარცა სმენით ვიცით, ხისა მის ალვისა.

ესე მოჰკუეთეს მარტსა ოცდახუთსა, დღესა პარასკევსა. და დაადგრა ხე იგი ეგრეთ დღესა ოცდაჩჳდმეტსა, და არა შეიცვალა ფერი ფურცელმან მისმან, ვითარცა დგა მირსავე ზედა მისსა, თავსა ზედა წყაროსასა, ვიდრემდის ყოველნი ხენი მაღნარისანი შეიმოსნეს ფურცლითა და ხენი ნაყოფისა გამომღებელნი შეიმოსნეს ყუავილითა.

მაშინ თუესა მაისსა ერთსა შექმნნეს ჯუარნი ესე, და მჴდსა ამის თჳსსა აღმართნეს კელის დადებითა მეფეთათა, სიხარულითა და წადიერებითა ყოვლისა ერისა ქალაქისათა, და იევნეს ეკლესიასა შინა. იხილა ყოველმან ერმან ქალაქისამან ყოველთა
A 103 მათ დღეთა: აჰა, ჩამოვიდის ჯუარი ცეცხლისა ზეცით და მისა | გარემოს, მსგავსად გჳრგჳნისა ვარსკულავისათა, და დაადგრის ეკლესიასა ზედა ვიდრე განთიადმდე. და რიჟუ-რაჟუ ოდენ გამოვიდიან მისგან ორნი ვარსკულავნი: ერთი წარვიდის აღმოსავალით და ერთი დასავალით; და იგი თავადი ეგრეთ ბრწყინვალედ, ნელიად-ნელიად,
C 85a განვიდის მიერ კერძო არაგუსა, და დადგის ბორცუსა მას ზედა კლდისასა,| ზემო კერძო
M 270 ახლოს წყაროსა მას, რომელი აღმოაცენეს ცრ|ემლთა წმიდისა ნინოსთა, და მუნით აღიმაღლის ზეცად. და ესრეთ მრავალგზის იხილა ყოველმან ერმან მაცხოვარება ღმრთისა ჩუენისა. მაშინ იწყეს კითხვად ნეტარისა ნინოსა, თუ „რა არს, რომელ გამოვალს ბრწყინვალე ვარსკულავი, და ერთი წარვალს აღმოსავალით და ერთი დასავალით“. ხოლო მან თქუა: „განავლინენით კაცნი მთათა ზედა მაღალთა აღმოსავალით

1 აღმართეს AC, ამართეს cet. 1 სამხრით AC, სამხრით + მის ხისათა (E: მისისათა, B: ხისასა) cet. 1 სადა ბერვიდა AC, და შე-რა-ვიდა d (ყ ‖ ყ), და ბერვიდა cet. 2 ნელი] ნათელი E. 2 და შლიდა] დაჭსძრვიდა B. 1-2 სადა—ფურცელთა <Mm. 2 მის ხისათა BCMm, მისთა A, ხისა მისთა cet. 2 და ძრვიდა AC, და ძრვით Mm, ძრვითა cet. 2 მისთათა BP (ძრვითა რტოთა მისთათა). 3 სმენით] ხილვით A. 3 ვიცით] ვითარცა A. 4 და < B. 4 დაჲდგრა T. 4 ⁀ ეგრეთ ხე იგი BET. 5 ოცდა შვიდმეტსა d, ოცდაათშჳდმეტსა B. 5 შეიცვალა ACMm, შეცვალა cet. 5 ფერი + მისი d. 5 ვითარმცა EMTdm, არამედ ვითარცა b. 5 დგა + ფურცელნი იგი d. 6 მისსა] თჳსსა E. 6 თავსა ზედა წყ. <C. 6-7 მაღნარისანი—ხენი <C. 8 თთჳესა მაისისასა B (ქვევითაც „თთჳსასა“). 8 შექმნეს A, შეიქმნეს Mm. 8 ჯუარი A. 8-9 აღმართნეს C, აღემართნეს cet. 9 ჴელის BMm, ჴელისა cet. 9 მეფეთათა ABCd, მეფეთა თანა cet. 9 და AB, < cet. 9-10 ერისა ქალაქისათა AMm, ქალაქისათა C, ერისა ქართლისათა (B: ქართველთასა) cet. 10 ქალაქისამან AC, ქალაქმან Mm, ქართლისამან cet. 11 ჩამოვიდის ABC, ჩამოვიდეს cet. 11 ზეცით] ზეით C (⁀ მის ზედა ზეით). 11 და მისა A, მის ზედა cet. 11 გარემოს < C. 12 გჳრგჳნისა AC, გვრგვინვით d, გრგჳნვით(ა) EMPTb, გჳრგჳნითა m, გჳრგჳნთა cet. 12 ვარსკულავთა A, ვარსკულავითა C. 12 და < C. 12 დაადგრის ABC, დაადგრეს cet. 12 ეკლ. ზედა C, ზედა ეკლესიათა A, ზედა ეკლესიასა cet. 12 განთიადამდე m. 13 რიჟუ-რაჟუ A, რიჟ˝რაჟ Mm, რიჟრაჟ E, რიჟრას d, რიჟუ-რაჟ cet. 13 მისგან < C. 13-14 ერთი წ. აღმ. და < A (ex hom.). 14 და ერთი დასავალით < Mm. 14 და იგი ABCMm, იგი cet. 14 ნელიად-ნელიად A, ნათლიად B, ნელიად cet. 15-16 მიერ კერძო არაგუსა — წმიდისა ნინოსთა AC, მიერ კერძო ახლოს წყაროსა მას ზემო კერძო არაგჳსა (B. არაგვისასა) და დადგის ბორცუსა ზედა კლდისასა, რომელი აღმოაცენეს (B: აღმოეცენა) ცრემლითა წმიდისა ნინოსითა (Bd: ნინასითა) cet. 15 და < C. 15 ზედა < C. 16 აღმოეცენა B, აღმოეცენნეს d. 16 ცრემლთა AC, ცრემლითა cet. 16 წმიდისა ნინოსთა C, წმიდისათა A, წმიდისა (წმიდა b) ნინოსითა (Bd: ნინასითა) cet. 17 აღამაღლის Mm. 17 ესრეთ] ესე C, ასე A. 17 მაცხოვრება RT. 18 ნეტარისა] წმიდისა A, 18 ნინოსა AC, ნინასა B, ნინასსა d, ნინოსსა cet. 18 თუ] და თუ b. 18 არს] არა b. 18 რომელ ABd, რომელი cet. 19 წავალს RT, წაველის Mm. 19 აღმოსავლეთით C. 19-20 დასავლეთით C. 19-20 აღმოსავალით — მაღალთა აღმოსავალით < Mm.

ვიდრე კახეთის მთამდე და დასავალით ვიდრე სანახებამდე ამის ქალაქისა; და ოდეს
გამობრწყინდენ მთიებნი იგი, ნახონ თუ სადა დადგენ, და მუნცა აღემართნენ ჯუარნი
ესე ქრისტესნი“.

მაშინ ყო მეფემან ეგრე და შეიცვნა თავნი მთათანი მიწევებით. ხოლო დღე ესე
A 104 იყო პარასკევი, და შაბათი გ|ანთენდებოდა. იყო იგივე სასწაული, და იქმნა ეგრეთვე,
ვითარცა პირველ იქმნის. ხვალისა დღე მოვიდეს დასავალისანი, რომელნი დგეს
C 85b მთათა ზედა ქუაბთა თავისათა, | და მიუთხრეს მეფესა, ვითარმედ: „გამოვიდა ვარსკულავი იგი, ამაღლდა და მიიწია მთასა ზედა თხოთისასა, გარდასავალსა ზედა კასპისასა, დაადგრა ადგილსა ერთსა და ყოვლად უჩინო იქმნა“.

და ეგრეთვე მოვიდეს მთით კახეთისათ და თქუეს: „ვიხილეთ ვარსკულავი აქათ
მომავალი, და დაადგრა დაბასა ბოდესა კუხეთისასა“. მაშინ უბრძანა ნეტარმან ნინო:
M 271 „წარი|ხუენით ორნი ჯუარნი და აღმართენით ერთი თხოთს, სადა-იგი გამხილა
ღმერთმან მალი მისი, და ერთი მიეც სალომეს, მჴევალსა ქრისტესსა, და აღმართოს
უჯარმას ქალაქსა. რამეთუ ბოდი, დაბა კუხეთისა, არა წინააღუდგეს ქალაქსა მეფეთასა,
რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მას შინა. ბოდის კულა დაბა თჳთ იხილოს სათნო იგი
ადგილი ღმრთისა“. და ყვეს ეგრეთ, ვითარცა უბრძანა დედოფალმან.

ხოლო ესე სასწაულითა ზეცისათა ჩუენებით ჯუარი პატიოსანი მცხეთას იპყრეს,
კელითა კაცობრივითა, და მივედით ბორ|ცუსა მას ქუეშე: წყაროსა მას ზედა ათიეს
A 105 კელითა კაცობრივითა, და მივედით ბორ|ცუსა მას ქუეშე
C 86a ღამე, და ილოცეს ღმრთისა მიმართ, და ნეტარი ნინო ცრე|მლითა შეაზავებდა წყაროსა მას, და იქმნებოდეს კურნებანი და სასწაულნი დიდნი.

ხოლო ხვალისა დღე აღვიდეს კლდესა მას ზედა. და მივიდა ნეტარი იგი ბორცუსა მას ზედა, დავარდა ქვათა მათ ზედა, ტიროდა თჳთ იგი და მის თანა მეფენი და მთავარნი, და ყოველი სიმრავლე ერისა, ვიდრემდის მთანი კმას-ცემდეს. და დასდვა

1 კახეთის CMm, კახეთისა cet. 1 მთადმდე... სანახებადმდე BMm. 1 დასავლეთით C. 1 ოდეს] ოდენ Mm. 2 გამობრწყინდეს Pd. 2 ნახონ] იხილონ B. 2 დადგენ] დგენ A, დადგნენ E. 2 და B, < cet. 2-3 ჯუარნი ესე ქრ. A, ო რ ნ ი იგი (C: ესე) ჯუარნი ქრ. cet. 4 შეიცვნა A, მოცუნა B, შეცუნა Mm, შეცვნა cet. 4 მათთანი m. 4 ხოლო] და d. 4 ⁀ ესე დღე C. 5 და გათენდებოდა პარასკევისა შემდგომად შაბათი C. 5 და იყო C. 6 პირველ] ყოვლადვე C. 6 მივიდეს M, მივიდის m. 6 დასავალისანი] კაცნი C. 7 მთათა—მეფესა] მთასა დასავლისასა და თქუეს C. 7 თავისათა] თჳსთა m 7 ვითარმედ C, <A, ვითარცა cet. 8 თოხარისასა B. 8 ზედა <E. 8-9 კასპიისასა B. 9 დაადგრა AC, და დაადგრა (T: დაჲდგრა) cet. 9 ყოვლად <C. 10 მოვიდეს] მოვიდის m, <B. 10 კახეთისით EMRm, კახეთით T, კახეთისად C. 10 ვასკულავი C. 11 და <A. 11 დაადგრა AC, დადგა cet. 11 დაბასა <B. 11 ბოდესა A, ბუდის Mm, ბუდისა BERTb, ბუდისსა Pd, 11 კუხეთისასა A, კუხეთისა ქუეყანასა C, კუხეთისა ქუეყანისასა B, კუხეთისსა ქუეყანასა cet. 12 ორნივე E. 12 და <m 12 აღმართ.] აჰმართენით MRT, აჰმართეთ m, აღმართეთ C. 12 ⁀ ერთი აღმართეთ C. 12 თხოთას A, თოხათს B. 12 იგი < A. 12 გამხილა AC, გამხილა + თხოთს d, გამხილათ cet. 12-13 გამხ. ღმ. AC, ღ˝თნ სადა გამოხილა Mm, ⁀ ღმერთმან გამხილა(თ) cet. 13 მისი] თჳსი C. 13 მიეცეს B. 13 სილომეს Mm. 13 მჴეველსა m. 14 უჯარმას A, უჯარმოს cet. 14 ბოდი AC, ბუდი cet. 14 დაბა კუხეთისა] დიდება კუერთხისა C. 15 მას შინა A, მუნ cet. 15 ბოდის კულა C, ბოდის კუალ A, ბუდის(ა) კულა cet. 15 იხილოთ A. 15-16 ⁀ ადგილი იგი სათნო A. 16 ეგრეთ A, ესრეთ C, ეგრე cet. 16 დედოფალმან AMm, წმიდამან C, წმიდამან ნინა B, ნინო (d: ნინა) cet. 17 ზეცისათა AC, ზეცისა cet. 17 ⁀ ჯუარი პ. ჩუენებით A. 18 ჴელითა] სახელითა A. 18 და მივედით AC, მივედით Mm, მივიდეს cet. 18 წყაროსა AC, და წყაროსა cet. 20 სასწაულნი + მისნი d. 21 ნეტარი იგი A, ნეტარი ნინო (Bd: ნინა) cet. 22 დავარდა ქვათა მათ ზედა < C (ex hom.). 22 ტიროდა A, და ტიროდა cet. 22-23 მეფენი და მთავარნი] მეფე და წარჩინებულნი მისნი C. 23 ყოველნი E.

M 272 ჴელი ერთსა ქვასა და რქუა ეპისკოპოსსა: „მოვედ, რამე|თუ შენდა ჯერ არს და დასწერე
ჯუარი ქვასა ამას“. და მან ეგრეთ, და მუნ აღემართა ჯუარი იგი დიდებითა მეფე-
თაგან. და მოდრკა ერი იგი ურიცხჳ, და თაყუანის-ცეს ჯუარსა, და აღიარეს ჯუარ-
ცმული ჭეშმარიტად მედ ღმრთისა ცხოველისად. და ჰრწმენა სამებით დიდებული ღმერთი.

ხოლო დიდნი იგი მთავარნი არა განეშორებოდეს ეკლესიასა წმიდასა, და სუეტსა
ნათლისასა, და ჯუარსა მას ცხოველსა, რამეთუ ხედვიდეს სასწაულთა მათ უზომოთა და
C 86b კურნებათა მათ მიუთხრობელთა. და დღესა კჳრიაკესა აღვსე|ბისა ზატიკსა ყო მირიან
A 106 მეფემან და ყოველმან მცხეთამან, შეწირეს შესაწირავი. იგი | დღე განაწესეს ჯუარისა
მსახურებად, აღვსებისა ზატიკი, ყოველმან ქართლმან მოდღენდელად დღედმდე.

და იყო რაოდენისამე დღისა შემდგომად, მარტჳლისა უკანას, იხილეს სასწაული
დიდად საშინელი, დღესა ოთხშაბათსა: აჰა ესერა, სუეტი ნათლისა, სახედ ჯუარისა, დგა
ჯუარსა მას ზედა, და თორმეტნი ვარსკულავნი, სახედ გჳრგჳნისა, გარემოს მისსა,
ხოლო ბორცჳ იგი კუმოდა სასედ სულნელად. და ხედვიდეს სასწაულსა ამას ყოველნი,
M 273 და მრავალნი ურმრთ|ოთაგანნი მოიქცეს და ნათელ-იღეს მას დღესა შინა. ხოლო
ქრისტიანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და ადიდებდეს ღმერთსა. მერმე კუალად
იხილეს სხუა სასწაული ჯუარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მისსა, მჳდ
C 87a წილად მზისა უბრწყინვალესი, ზედა დაადგრა მას და, ვითარცა საკუმი|ლისა ნაბერ-
წყალნი აღვლენ, ეგრე სახედ ანგელოზნი ღმრთისანი აღვიდოდეს და გარდამოვიდოდეს
მას ზედა. ხოლო ბორცჳ იგი იძრვოდა ძლიერად და, ვითარცა სასწაული იგი დასცხ-
A 107 რებოდა, ეგრეცა ძრვა იგი დასცხრებოდა. ვითარცა იხილეს სასწა|ული იგი, დაუკჳრდა
ყოველთა, და უფროსად და უმეტესად ადიდებდეს ღმერთსა. და ვითარცა იქმნებოდეს
წლითი-წლად სასწაულნი იგი, და ყოველი ერი ხედვიდეს შიშით და მრწოლით; მოვი-
დოდეს თაყუანისცემად გულსმოდგინედ.

1 ეპისკოპოსსა AMm, ერთსა ებისკოპოსსა cet. 1 და < m. 1-2 დასწერე ჯ. ქ. ამ. ACMm, ~ და-
სწერე ქუასა ამას ჯ. cet. 2 დიდებითა] დ´აბითა M, დაბით m. 2-3 ~ მეფეთაგან დიდებით C. 3 ერი
იგი + სიმრავლე A. 3-4 ჯუარცმული C, < cet. 4 ძეღ AC, ძე cet. 4 ცხოველისად C, ცხოველისა cet. 4 და
ჰრწმენა—ღმერთი < A. 5 დიდნი იგი] დიდნი სამებით (!) Mm. 5 წმიდისა A. 5 სუეტისა A. 6 და (ჯუარ.)
< A. 6 სასწაულსა მას k. 6 და < AC. 7 ზატიკისა Mm, ზადიკსა BT. 8 ყოვ. მცხეთამან] მცჳეთას Mm.
8 შეწირეს შესაწირავი A, შესაწირავი CMm, შესაწირავად cet. 8 იგი დღე A, < k, ~ დღე იგი cet.
9 ზატიკი AC, ზატიკისა m, ზადიკსა Bd, ზატიკსა cet. 9 ქართველმან m. 9 მოდღენდელად A, მოდღეინ-
დელად C, დღეინდელად cet. 10 უკანას C, უკანასა A, უკანისა cet. 11 დიდად + შუენიერი და C.
11 ორშაბათს B. 11 ესერა < C. 11 სუეტი A, სუეტი ერთი cet. 12 ათორმეტნი codd. 13 ბორცჳ იგი C,
ბ. იგი + ჯუარისა cet. 13 კუმოდა C, კუმეოდა Pd, კუმევად A, კმეოდა cet. 13 სახედ < Bb. 13 სურნე-
ლად B. 13 და ხედვიდეს] მიჰხედვიდეს A. 13 ~ ყოველნი სასწ. ამას A. 14 ~ დღესა მას C. 14 ხოლო
ABC, < cet. 14 ქრისტეანენი B. 15 უფროს ABC, უფრო cet. 15 მორწმუნო C. 16 სხუა < C.
16 ჯუარისა] სახედ ჯუარისა C. 16 რა AC, < cet. 16 ცეცხლისა C. 16-17 ~ უბრწყინვალესი შჳდ წ.
მზისა C. 17 ზედა < C. 17 დაჲდგრა T, დადგრა m. 17 და C, < cet. 17 საკუმილისა AC, სახმილსა B,
საკმილისა cet. 17-18 ნაბერწყალნი] ნაბრწკლნი C. 18 ~ აღვიდოდეს ანგ. ღმ. A. 18 და < A. 19 მის
ზედა A. 19 ბორცჳ იგი C, ბორცჳ იგი + ჯუარისა cet. 20 ეგრეცა AC, ეგრეთვე cet. 21 და უფროსად C,
უფროსად cet. 22 წლითი-წლად სასწ. იგი AC, ~ სასწ. იგი წლითი-წლად cet. 22 ყოველი ერი A,
ყოველნი იგი ერნი (ხედვიდეს) B, ყოველი იგი ერი cet. 22 ხედვიდა C. 22 ზრწოლით Mm. 22-23 მოვ.
თ. გულსმოდგინედ < C.

მას ჟამსა რევის, მესა მეფისასა, ესუა ყრმა-წული მცირე, და იყო ხნეულ, და
მიწევნულ იყო სიკუდილად. რამეთუ იგი ოდენ მხოლო ესუა მათ, მოიღო და დადვა
იგი წინაშე ჯუარისა და ცრემლით იტყოდა: „უკეთუ მომიბოძო ყრმა ესე ცოცხალი,
M 274 აღვაშენო კუბო | საუკუდლად შენდა“. და მუნქუესვე განიკურნა ყრმა იგი, და განკურ-
ნებული და განცოცხლებული წარიყვანა. მერმე მოვიდა აღნათქუამისა აღმასრულებელად
და ყო მადლისა მიცემა დიდითა სიხარულითა. და გულსმოდგინებით აღაშენა კუბო
C 87b ჯუარისა მცხე|თისა რევ, ძემან მეფისამან, და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის
აღნათქუამი იგი მსხუერპლისა. და მიერითგან უფროს მოვიდოდეს ყოველნი უძლურნი
და ხნეულნი, განიკურნებოდეს და სიხარულით ადიდებდეს ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა.

A 108 იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუალნი დასდგომოდეს. | ჯდა იგი წინაშე
ჯუარსა ქრისტესსა, და შემდგომად შჳდისა დღისა აღეხილნეს თუალნი: ხედვიდა და
ადიდებდა პატიოსანსა ჯუარსა.

მერმე დედაკაცი ვინმე იყო, მარადის გუემული სულისაგან უკეთურისა ეგეოდენ,
რომელ მალი და გონება მისი მიეღო რვასა წელსა, და სამოსელსა თჳსსა დაიპებდა.
და ვითარ მოიყვანეს და პატიოსანსა ჯუარსა შეამთხჳვეს, შემდგომად თორმეტისა დღისა
განიკურნა და თჳსითა ფერჴითა წარვიდა. და ადიდებდა ღმერთსა და თაყუანის-ცემდა
პატიოსანსა ჯუარსა.

M 275 და კუალად იყო ყრმა ვინმე მცირე: მეყსეულად დაეცა და მოკუდა. | აღიღო იგი
დედამან მისმან და დააგდო წინაშე ჯუარსა ყრმა იგი მომწყდარი, დილითგან მიმწუხ-
C 88a რადმდე. ხოლო დედა მისი | ტირილით ილოცვიდა წინაშე ჯუარსა, და სხუანი ეტყო-
დეს: „წარიღე, დედაკაცო, და დამარხე, რამეთუ მომკუდარ არს, და ნუღარა აწყინებ“.
ხოლო მან არა წარიკუეთა სასოება, არამედ უფროს და უმეტეს საწყალობელად ტი-
როდა და ილოცვიდა. ხოლო მწუხრის ჟამსა სულიერ იქმნა და თუალნი აღეხილნეს.

1 ჟამსა + შინა B. 1 ყრმა-წ. მც. A, ყრმა მცირე C, ყრმა მცირე წული cet. 1-2 და იყო — რამეთუ
იგი < Mm. 1-2 და მიწევნულ] მიწევნულ A. 2 რამეთუ] და B. 2 ოდენ < C. 2 და მოიღო C. 3 ჯუარ-
სა C, ჯუარისა AB, ჯუარსა წმიდასა Mm, ჯუარისა წმიდისა cet. 3 იტყოდა BC, ითხოვდა cet. 3 მიბო-
ძო C, მომიბოძოს d. 4 საუკუდლად Bbd, საყოფლად A. 4 და < A. 4 მუნქუესვე] მსწრაფლ C, მუნთქუ-
ესვე cet. 4 განკურნა m. 4 და < A. 5 და განცოცხლებული < C. 5 წარიყვანეს A. 5 აღნათქუამისა C,
აღთქ(უ)მისა cet. 5 აღმასრულებელად A, აღსრულებად cet. 6 იყო A. 6 ⌣ სიხარულითა დიდითა C.
7-8 და წლითი-წლად — იგი < C. 8 აღნათქუემი A. 8 მსხუერპლისა] შესაწირავსა მსხუერპლისასა C.
8 უფროს AB, უფრო cet. 9 და სიხარულით ადიდებდეს < Mm. 9 ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა] ღმერთ-
სა C. 10 და იყო B. 10 მამაკაცი — დასდგომოდეს] ჭაბუკი ერთი რომელ დაბრმობილ იყო C. 11 ჯუარსა
ქრისტესსა A, ჯუარსა პატიოსანსა ჯუარსა C, ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა cet. 11 შემდგომად < C.
11 დღისა] წლისა A. 12 პატიოსანსა ჯუარსა] ღმერთსა A. 13 ვინმე A, ერთი cet. 13 მარადის გუე-
მული] გუემულ Ak. 13 სულისაგან უკეთურისა A, სულთაგან უკეთურთა cet. 14 მიეღო ABCb, მიიღო cet.
14 რვასა თვისა C, ⌣ წელსა რვასა A. 14 თჳსსა B, მისსა cet. 14 დაიპებდა A, დაღედა (? დაპე[ბ]და,
ჳ → უ) C, დააპობდა Mm, დაიპობდა cet. 15 და პატიოსანსა] და პატივოსანსა B, პატიოსანსა AMm.
15 და შეამთხჳვეს A, შეამთხ´ვიეს Mm, შეამთხჳს cet. 15 თორმეტისა] ათისა C, ათორმეტისა cet.
15 დღისა] წლისა A. 17 ⌣ ჯუარსა პატ. C. 18 და კუალად A, და მერმე C, მერმე კუალად cet. 18 ვინ-
მე A, < cet. 18 მეყსეულად A, და მეყსეულად (მეყუსეულად) cet. 18 და აღიღო C. 18 იგი < A.
19 და < C. 19 დააგდო T. 19 ჯუარსა ACMm, ჯუარისა cet. 19 ⌣ ყრმა იგი წ. ჯუარ. C. 19 მომ-
წყდარი AC, მწყდარი მოქც., მომკუდარი cet. 19-20 დილ. მიმწუხრი A, დილათგან მწუხრამდე C, დილე-
ულითგან მიმწუხრადმდე (Mm: მიმწუხ´რადმდე) cet. 20 წინაშე ჯუარსა < C. 20 ჯუარსა AMdm, ჯუა-
რისა cet. 20 და სხუანი A, ხოლო სხვანი d, სხუანი cet. 22 უფროს და უმეტეს] უფროსად C. 23 ხოლო
მიმწუხრის ჟამსა A, მწუხრისა ჟამსა C, მწუხრისა ოდენ ჟამსა cet. 23 აღეხილნეს A, აღიხილნა cet.

და შემდგომად მჳდისა დღისა განიკურნა, და განცოცხლებული წარიყვანა ერმა იგი
A 109 დედამან მისმან. და ადიდებდა ღმე|რთსა.

იხილეს რა სასწაული და კურნება ყოვლად წმიდისა ჯუარისა, მრავალნი უშვი-
ლონი მოვიდოდეს და ითხოვდეს შვილიერებასა, და შვილმრავალ იქმნებოდეს, და
შესაწირავთა და მადლთა ჰყოფდეს. არა თუ რომელნი მოვიდიან მათ ოდენ მიიღიან
კურნება, არამედ რომელნი შორით ილოცვიდიან წმიდასა ჯუარსა, მუნქუესვე შეწევ-
ნითა მისითა მიიღიან მადლი, მძლე ექმნებიან მტერთა და მოსწრაფედ მოვიდიან
შეწირვად მადლისა.

M 276 მრავალნი უჰუე ულმრთონი ჭირსა შთაცჳვიან, და რაჟამს ხადოდიან | წმიდასა
ჯუარსა, მუნქუესვე განერიან ჭირისაგან და მოვიდოდიან შემთხუევად პატიოსნისა
ჯუარისა, და მსწრაფლ ნათელ-იღიან და ადიდებდიან პატიოსანსა ჯუარსა. მრავალნი
C 88b უჰუე, მრავალსა ჭირსა შთაცჳვნულნი, ძალითა პატიოსნისა ჯუარისა|თა განიკურნე-
ბოდეს პირად-პირადთაგან სატანჯველთა, მოივლტიედ ვედრებად და მეის განიკურნე-
ბიედ მოდღენდელად-დღედმდე და ადიდებდეს მამას, და ძესა, და წმიდასა სულსა.

A 110

წ ი გ ნ ი

რომელი მოუწერა პატრიაქმან ჰრომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს
და მეფესა მირიანს და ყოველსა ერსა ქართლისასა [1]

მათ დღეთა შინა მოვიდა წიგნი ჰრომით, წმიდისა პატრიაქისა, ნინოს და მეფესა
და ყოველსა ერსა ქართლისასა. და მოავლინა ბრანჯი დიაკონი ქებისა შესხმად და

1 დღისა AB, წლისა C, დღისაგან cet. 1 განიკურნა A, განკურნებული წარვიდა C, განკურნებული cet. 1-2 და განცოცხლ. — ღმერთსა < C. 1 ყრმა იგი < A. 3 და] ესე C. 3 ჯუარისა მიერ B. 3 უშვი-ლონი] შვილნი Mm. 4 შვილიერობისა C. 4-5 და (შესაწ.) <A. 5 ჰყოფდეს] შესწირვიდეს A. 5 არა თუ AC, არა ხოლო თუ cet. 5 რომელნი] მრავალნი A (← რ˜ლნი). 5 მოვიდიან C, მოვიდოდეს A, მივალნნ d, მოვლენ cet. 5 მიიღიან ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., მილიიან A, მიანიჭეს Mm, მიანიჭის cet. 6 შორით ACMPm, შორითცა cet. 6 ილოცვიდიან წმ. ჯუარსა A, ითხოვდიან კურნებასა C, ითხოვდიან შეწევნასა წმიდისა ჯუა-რისა მცხეთ.ისაგან cet. 6-8 მუნქუესვე — მადლისა] მათცა მიანიჭის მადლი და კურნება და ძლევა მტერთა მათთა C. 7 ექმნის A, ექმნებიან B, ექმნიან E, იქმნიან cet. 7 მოსწრაფედ AMPdm, მსწრაფლ cet. 8 ⌣ მადლისა შეწ. A. 9 ულმრთონი] ულონონი d. 9 ჭირსა შთაცჳვიან (Mm: შთაცუიან) AMPdm, ჭირსა შთაცვივნულნი C, ჭირსა რ ა შთაცჳვიან cet. 9 და Ad, < cet. 9 ხადიან Mm. 10 მუნქუესვე] მსწრაფლ C, მუნთქუესვე cet. 10 განერნიან Td, იჴსნიან C, განიკურნიან A. 10 ჭირისაგან < d. 10 მოვიდოდიან A, მოვიდიან cet. 10 შემთხუევად + სიხარულით A. 11 და მსწრაფლ — ჯუარსა A, და მრავალთა ნათელ-იღეს და სიხარულით (< C) ადიდებდეს ღმერთსა cet. 12 მრავალსა ჭირსა AC, მრავალთა ჭირთა cet. 12 შთაცჳვნულნი AC, შთაცჳვეს cet. 12 ძალითა AC, და ძალითა cet. 12 პატიოსნისა < C. 12-13 განი-კურნებოდეს A, განიკურნნეს BCMPTm, განიკურნეს cet. 13 პირ.-პირ. A, მ რ ა ვ ა ლ ნ ი პირად-პირად-თაგან (Mm: პირველად პირადთაგან) cet. 13 დ ა BPd, < cet. 13-14 განიკურნებიედ ABP, განიკურნე-ბიან cet. 13-14 პირად-პირადთაგან — დღედმდე] (მრავალნი) უკუე მრავალთა სნეულებათა და ეშმაკთაგან შეპყრობილნი იჴსნნეს მოდღენდელად დღედმდე C. 14 მოდღ. დღ. C, დღენდელად დღედმდე Ad, მუნით (MPTm: მუნ) დღეინდელად დღედმდე cet. 14 ადიდებდეს + ღ˜თსა C. 14 სულსა C, სულსა + რომლისა არს დიდება მამისა A, სულსა + რომლისა არს დიდება (რ. არს დ. < d) აწ და მ˜დის და უკუნითი უკ˜ე (ა˜ნ) cet. 16 მიუწერა ACMm. 16 პატრიარხმა d. 16 ჰრომისამან < Mm. 16 ბარანჯთა m. 16 ნინას d. 17 მი-რიანს < CMm. 17 ყოველსა ერსა ქართლისა A, ყოველთა ქართველთა C, ყოველთა ერთა ქართლისათა cet 18 მოვიდა AC, მოიწია cet. 18 ნინოს AC, ნინას მიმართ d, ნინოს მომართ BP, ნინოსა cet. 19 ყოველ-თა ერთა ქართლისათა BPd. 19 მოავლინა C, მოვიდა A, მოუვლიანა ERT, მოუვლინა cet. 19 ⌣ შეს-ხმად ქებისა A.

[1] ანდერძ-მინაწერი: ღ˜თო წარმართე დედოფალთ-დედოფალი მარიამ და ცოდვანი მისსი შეუნდვენ. ღ˜თო შ˜ე მწერალი ამისი გ˜ი M.

კურთხევისა მიცემად, და ამის ნეტარისა ნინოსგან ლოცვისა წარღებად და მადლისა
M 277 ხიარებად. აქუნდა წიგნი ბრ|ანჯთა მეფისა ნინოსცა თანა: რამეთუ მამისა მისისაგან
ნათელ-ეღო ბრანჯეთს. და ესე ყოველი მისმენილ იყო იერუსალემით და კოსტანტინე-
პოლით, ვითარმედ ქუეყანასა მას ქართლისასა მიეფინა მზე სიმართლისა. ამისთჳს
C 89a სანატრელი წიგნი მოუწერა, რათამცა ეუწყნეს აქანი იგი სასწაულნი | სუეტისა მის
და მაყულოვნისა, და ძალი იგი კურნებისა. ესე ყოველი იხილა და მოისმინნა სასწა-
ულნი იგი ბრანჯმან დიაკონმან, რომელნი ქმნილ იყვნეს მცხეთას, და განკჳრვებული
ადიდებდა ღმერთსა; წარიღო წიგნები და წარვიდა.

მაშინ რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს და ეპისკოპოსსა: „მნებავს ესრეთ, რათა
A 111 იძულებით მახჳლითა მოვაქცივნეთ მთეულნი და სიმე ჩე|მი ფეროზ, და დავამონნეთ
მესა ღმრთისასა და ვათაყუანნეთ პატიოსანსა ჯუარსა“. მაშინ რქუეს: „არა ბრძანებულ
არს უფლისაგან მახჳლისა აღება, არამედ სახარებითა და ჯუარითა პატიოსნითა უჩუე-
ნოთ გზა ჭეშმარიტი, მიმყვანებელი ცხოვრებად საუკუნოდ, და მადლმან ღმრთისამან
განანათლოს ბნელი იგი გულთა მათთა.

და წარვიდა წმიდა ნინო და ეპისკოპოსი იოვანე, და მათ თანა წარატანა მეფე-
M 278 მან ერისთავი ერთი. მივიდეს და დადგეს | წობენს, და მოუწოდეს მთეულთა, პირუტ-
ყუთა სახეთა მათ კაცთა, ჭართალელთა, ფხოელთა, წილკანელთა და გუდამაყრელთა.
C 89b | და უქადაგეს მათ სჯული ქრისტიანეთა ჭეშმარიტი, მიმყვანებელი ცხოვრებად საუკუნოდ.
ხოლო მათ არა ინებეს ნათლისღება. მაშინ ერისთავმან მეფისამან მცირედ წარმართა
მახჳლი მათ ზედა, და ძლევით შემუსრნა კერპნი მათნი.

1 და ნეტარისა C, ამის წმიდისა A. 1 ნინოსგან AC, ნინოს (d: ნინას) cet. 1 წაღებად C. 2 ბა-რანჯთა m. 2 რამეთუ AC, და M, < m, და რამეთუ cet. 3 ნათელ იღო Mm. 3 ბრანჯეთს A, ყოველსა ბრანჯეთს C, ბრანჯეთს (m: ბარანჯეთს) ყოველსა Mm, ბრანჯეთს ყოველსა ერსა cet. 3 ესე ყოველი AC, ⌣ ყოველი ესე cet. 3 მისმენილ C, მსმენელ A, მ˜სმენელ T, მასმანელ Mm, მასმენელ cet. 3-4 კოსტანტი-პოლით C. 4 ამისთჳს ამისთჳს A. 5 მოუწერა AC, მოეწერა cet. 5 ეწყუნეს A. 5 აქანი] აჴაურნი Cm. 5-6 მის და C, მისთჳს A, მის cet. 6 მაყლოვნისა A, მაყულოვნისა C, მაყლოანისა d, მაყლოვანისა BEMm, მაყულოვანისა cet. 6 ძალნი m. 6 იხილნა BPd. 6 მოისმინნა MTm, მოისმინა cet. 6-7 მოისმინა სას-წაული A. 7 იგი AC, იგი + ყოველნი cet. 7 ბრანჯმან დიაკონმან A, დიაკონმან ბრანჯთამან cet. 7 რომელი ქ. იყო A. 7 ბრანჯმან — მცხეთას A, ⌣ რომელნი ქმნილ იყვ. მცხ. დიაკონმან ბრანჯთამან cet. 7 განკჳრვებულ(ნ)ი M. 8 ადიდებდეს m. 8 წარიღო AMm, და წარიღო cet. 8 და წარვიდა AC, < cet. 9 რქუა მეფემან A, ⌣ მ. რქუა cet. 9 და ეპ.] ებისკოპოსმან Mm. 9 რათა <A (ყოფილა ერთი სიტყვა [ალ-ბათ „რათა“], მაგრამ წაჰრილია), რათა ესრეთ d. 10 (იძულებ)ით მახჳლითა — დავამო(ნნე) < Mm (სწერია: იძულებნნე). 10 მოვაქცივნეთ Cb, მოვაქცინეთ A, მოვაქცივენით BP, მოვაქციენით cet. 10 მთიულნი C. 10 და < AC. 10 დავამონნეთ AC, დავამონნე cet. 11 ღმრთისა B. 11 ვათაყუანნეთ AC, ვათაყვანნე cet. 11 ⌣ ჯუარსა პატ. C. 11 რქუეს A, ჰქუეს მათ C, რქუა მათ cet. 12 არამედ] და B (← ჭ ← ა˜დ). 12 სახიერებითა Mm. 12 ჯუარ. პატ. AC, ⌣ პატიოსნითა (BP: პატიოსნისა) ჯუარითა (m: ჯვარისათა) cet. 13 და მიმყვანებელი C. 14 სიბნელი A. 15 წარვიდეს C. 15-16 და მათ თანა (< Bd) წარატანა მეფემან] და მათ თანა წარავლინა (Mm: წარიყუანა) მეფემან CMm, წარვიდა მეფე და A. 16 მივიდეს AC, და მოვი-დეს cet. 16 და < d. 16 წობენს A, წუბენს C, წორბნას M, წორაბანს m, წორბანსა cet. 16 მთეულთა Ad, მთიულთა cet. 16-17 პირუტყუთ სახეთა A, პირუტყუთა და სახეთა C, პირუტყჳსა სახეთა cet. 17 ჭართ-ლელთა AM. 17 წილკანელთა მ ო ქ ც., წალკასნელთა ჭ ე ლ ი შ., წალღ: · კასანელთა C, წიაღლა: · კასა-ნელთა A, < cet. 17 და A, < cet. 17 გუდამაყრალთა M. 18 მათ < BCEPd. 18 სჯ. ქრ. ჭეშმარიტი A. ჯუარი და სჯული ჭეშმარიტი ქრისტესი C, ჯუარი ქრისტიანეთა (BP: ⌣ ქრ. ჯუარი) ჭეშმარიტი cet. 19 ინებე(ბ)ს RT. 19 მეფისამან] ქართლისამან A. 19 წარიმართა C. 20 და < A. 20 შემუსრნეს AC. 20 კერპნი მათნი] კვრპთანი C.

გარდამოვიდეს მუნით და დადგეს ქალეთს, და უქადაგეს ერწო-თიანელთა. ხოლო
A 112 მათ შეიწყნარეს და ნათელ-იღეს. ხოლო ფხოველთა დაუტევეს ქუეყანა მათი | და გარ-
დავიდეს თუშეთს. და სხუანიცა მთეულნი უმრავლესნი არა მოიქცეს, არამედ დაუმძიმა
მათ მეფემან ხარკი, ოდეს არა ინებეს ნათლის ღება. ამისთჳს წარკრბეს იგინი და
შესცთეს, და რომელნიმე უკანასკნელ მოაქცივნა აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსმან და
რომელნიმე მათგანნი დარჩეს წარმართობასავე შინა დღეს-აქამომდე.

ხოლო წმიდა ნინო წარემართა წარსლვად რანს, მოქცევად ფეროზისა. და ვითარცა
M 279 მიეახლა კუხეთს, დაბასა ბოდისასა, დაყვნა მუნ დღენი რაოდენნიმე. და მო|ვიდოდეს
C 90a მისსა კახეთით, ჰკითხვიდეს და აღიარებდეს სწავლასა | მისსა სიმრავლე ერისა. მაშინ
დასნეულდა მუნ; და ვითარცა ცნა რევ, მემან მეფისამან, და სალომე, ცოლმან მისმან,
რომელნი ცხორებდეს უჯარმას, მოვიდეს ნინოსა და აცნობეს მეფესა და დედოფალსა.
ხოლო მათ მიავლინეს ეპისკოპოსი იოვანე წარმოყვანებად წმიდისა ნინოსსა, ხოლო
წმიდა ნინო არა ერჩდა. მაშინ წარვიდა თჳთ მეფე და სიმრავლე ერისა. და შეკრბა
მის ზედა სიმრავლე ერთა ძლიერთა. რამეთუ ხედვიდა ყოველი იგი ერი პირსა
A 113 ნინოსსა, ვითარცა | პირსა ზეცისა ანგელოზისასა, და მოსწყუედდიან ფესუსა სამოს-
ლისა მისისასა, მიიღებდეს და ემთხუეოდეს სარწმუნოებით, და იძულებით ევედრებო-
დეს ყოველნი დედოფალნი, გარემოს მსხდომნი, რომელთა გარდამოსდიოდეს ცრემლნი
თუალთაგან მათთა განშორებისათჳს მოძღურისა მათისა და მოღუაწისა, და სნეულთა
მკურნალისა კელოვანისა.

და ეტყოდეს სალომე უჯარმელი და პეროჟავრი სივნელი და მათ თანა ერის-

1 გარდმოვიდეს Bm. 1 ქალეთს AC, ჰალეთსა b, ქალეთსა cet. 2-3 გარდვიდეს B, განვიდეს C. 3 მთეულნი A, მთიულნი C, მთიულელნი cet. 3 არა] არავე C. 3 ~ არავე მოიქც. უმრ. C. 4 არა < B. 3-4 არამედ—ინებეს] დაუმძიმა მთიულთა მათ ხარკი მეფემან, რომელთა არა ინებეს C. 4 ამისთჳს C, არამედ A, ამისთჳსცა cet. 4 წარკრბეს AC, წაკრბეს cet. 4 იგინი ACMm, იგინიცა cet. 4-5 და შესცთეს ABCPd, შესცდეს Mm, და შესცდეს cet. 5 და < BCMm. 5 რომელიმე m, რომელნიმე + მათგანნი C. 5 ნეკრ. ეპ.] ნეკრესელმან A. 5 და < BTd. 6 რომელიმე B. 6 შინა AC, < cet. 6 დღეს-აქამომდე A, დღესამობამდე m, დღესამომდე cet. 7 წმიდა(მან) B. 7 ფეროზისა C, ფეროზისასა m, ფეროზისსა cet. 8 მიიახლა Mm. 8 კუხეთს CMbdm, კახეთს ABEPR, კ˜ხეთს T. 8 ბოდისასა ACMm, ბუდისასა cet. 8 რაოდენნიმე A, < cet. 8 მოვიდეს ACMm. 9 აღიარებდეს A, ადიდებდეს B, აღიღებდეს cet. 10 ცნა < Mm. 10 მეფისამან < B. 10 სალომე + დედოფალმან C. 10 ცოლმან] დამან Mm. 10 იმისმან T. 11 ცხორებდეს A, ცხონდებოდეს BEPm, ცხოვნდებოდეს cet. 11 უჯარმას A, უჯარმოს cet. 11 ნინოსა A, ნინოსსა (d: ნინასსა) cet. 12 წარმოყვანებად ABCPR წარყვანებად cet. 12 წმიდისა ნინოსსა < MTm, წმიდისა < A. 12 ხოლო < MTm. 13 წმიდა ნინო] იგი C. 13 მაშინ] ხოლო MRTm. 13 წარვიდა] მივიდა A. 13 სიმრავლე] ყოველი სიმრავლე m. 13 ერისა AC, ერისა ძლიერისა cet. 13 და შეკრბა A, < Mm, და მივიდეს მის ზედა და შეკრბა (BPd: შეკრბეს) cet. 14 მის ზედა A, < cet. 14 ერთა ძლიერთა A, ურიცხუთა ერთა C, ერთა cet. 13-14 და შეკრბა — ძლიერთა < Mm (ex hom.: ძ ლ ი ე რ ი ს ა ... ძ ლ ი ე რ თ ა). 14 რამეთუ AC, და cet. 14 ხედვიდა AC, ხედვიდეს cet. 14 ყოველი (B: ყოველივე) < C. 14 ~ ერი იგი C; ~ ყოველივე იგი ერი ხედვიდა B. 15 პირსა (ზეცისა) AC, < cet. 15 ანგელოსისა Bd. 15 მოსწყუედდიან ABCP, მოსწყჳდიან Mm, მოსწყუედიან cet. 17 ყოველნი < C. 17 დედოფალნი] და ფლულნი Mm, მეფენი და დედოფალნი A. 17 (გარე)მოს მსხდომნი რომელთა გარდა(მოსდიოდეს) < Mm (ex hom.: გ ა რ ე .... გ ა რ დ ა). 17 გარდამოსდიოდეს AC[Mm]. მოსდიოდეს cet. (M-ის დარჩენილია „გარ“, იხ. წინა შენიშვნა). 17 ცრემლი M. 18 მათისა Ak, მისდა T, მის cet. 18 და სნეულთა] სნეულთა C. 20 ეტყოდა C. 20 და (პერ.) A, < cet. 20 პეროჟავარი სივნელი A, პეროჟ ავრისვნელი (m: ავრისნელი) Mm, პეროზავრი და სივნელი C, ჰეროჟ (d: ჱეროჟ) ავრისვნელი cet. + v.

თავნი და მთავარნი ჰკითხვიდეს, თუ „ვინა ანუ სადათ მოხვედ ამა ქუეყანასა მაცხოვრად
C 90b ჩუენდა, | ანუ სადათმე იყო აღზრდა შენი, დედოფალო; მაუწყე ჩუენ საქმე შენი. რასა
M 280 იტყჳ ტყუეობასა, ტყუეთა მჴსნელო სანატრელო, რამეთუ ესერა გჳს|წავიეს შენ მიერ,
ვითარმედ ყოფილ არიან წინასწარმეტყუელნი პირველ მისა ღმრთისა, და შემდგომად
მოციქულნი თორმეტნი და სხუანი სამოცდაათნი, და ჩუენდა არავინ მოავლინა ღმერთ-
მან, გარნა შენ, და ვითარ იტყჳ, ვითარმედ ტყუე ვარი მე, ანუ ვითარ უცხო“.
A 114 |მაშინ იწყო სიტყუად წმიდამან ნინო და თქუა: „ასულნო სარწმუნოებისანო,
მახლობელნო დედოფალნო ჩემნო. გხედავ თქუენ, ვითარცა პირველთა მათ დედათა,
ყოველთა სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა, და გნებავს გზათა ჩემთა ცნობა, გლახაკისა
მჴევლისათა. აწ გაუწყოცა, რამეთუ ესერა მოსრულ არს სული ჩემი ჴორჳად ჩემდა,
და მეძინების მე ძილითა დედისა ჩემისათა საუკუნოდ. არამედ მოიხუენით საწერელნი
C 91a და დაწერეთ გლახაკი და უდები ცხოვ|რება ჩემი, რათა უწყოდიან შვილთაცა თქუენთა
სარწმუნოება თქუენი, და შეწყნარება ჩემი, და სასწაულნი ღმრთისანი, რომელ გიხილვან“.
მაშინ მსწრაფლ მოიხუნეს საწერელნი სალომე უჯარმელმან და პეროჟავრი სივ-
ნელმან: იწყო სიტყუად წმიდამან ნინო, ხოლო იგინი წერდეს. და წარმოუთხრა ყო-
M 281 ველი, რომელი | ზემოთ დავწერეთ, ცხოვრება მის წმიდისა და ნეტარისა. და შევედრა
მეფესა იაკობ მღდელი, რათა შემდგომად იოვანესსა იგი იყოს ეპისკოპოს. მაშინ
იოვანე ეპისკოპოსმან შეწირა ქამი და აზიარა წმიდა ნინო ჴორცსა და სისხლსა
A 115 ქრისტესსა. | და შევედრა სული თჳსი მეუფესა ცათასა, ქართლად მოსლვითგან მისით
მეთოთხმეტესა წელსა, ქრისტეს ამაღლებითგან სამას ოცდათურამეტსა წელსა, დასაბა- 338
მითგანთა წელთა ხუთიათას რვაას ოცდათურამეტსა. 5838

1 თუ < A. 1 ვინა ანუ სადათ C, ვინა და ანუ სადათ A, ვინა (ვინაჲ) ანუ ვითარ cet. 1 მოხველ C, მოხვედ (მოხუედ, მოხუჱდ, მოხჳდ) cet. 1 ამა ქუეყანასა A, ქუეყანასა ამას (მას P, < Td) cet. 1 მაცხოვრად ABC, მაცხოვარებად cet. 1-2 ანუ სადათ — ჩუენდა < Mm (ex hom.: ა ნ უ .... ა ნ უ). 2 ალზრდილობა C. 2 და დედოფალო C. 2 მაუწყეს BM. 2 ჩუენი < Mm. 2 საქმე] აღზრდა A. 2 რას M. 3 ესერა < A. 3 გ[უე]სწავა C, გვისწავეს m. 3 შენ მიერ] შენგან A. 5 ათორმეტნი codd. 5 და სხუანი სამოცდაათნი < BC. 5 სამოცდაათორმეტნი EMRTbm (m: -თორმეტნი), სამეოცდაათნი APd. 5 და ჩუენდა] ჩუენდა Rd. 6 გარნა შენ AC, სხუა, გარნა შენ cet. 6 ვითარ AC, შენ ვითარ cet. 6 ვითარმედ] თუ C. 6 ტყუე ვარი მე AC, მე ტყუე ვარ cet. 6 ვითარცა უცხო A, უცხოებით ვითარ მოხუედ C (A-ში სიტყვას „უცხო“ მისდევს სხვა ხელით ნაწერი „მეფე დი...“, რის გაგრძელებაც ყოფილა შემდეგ სტრიქონში, რომელიც ეხლა წაჭრილია). 7 მაშინ A, ხოლო მაშინ cet. 7 სიტყუა T. 7 ასულო სარწმუნოებისაო B. 8 მახლობელნო ღ˜თისანო C, მახარებელნო ღ˜თისანო A. 8 მათ < C. 9 ყოველთა < A. 9 ზედა A, და სიყუარულსა cet. 9 და გნებავს] < A, გნებავს C, და გნებავსთ EPRT. 10 მჴევლისა B. 10 აწ C, და cet. 10 გაუწყოცა + საყუარელნო C. 10 ესერა] ესრეთ m. 10 ჴორცად BC. 11 მეძინების AC, მეძიებიან T, მეძინებიან cet. 11 საუკუნედ m. 11 არამედ < A. 11 მოიხვენნით P. 12 და დაწერეთ] და აწ ესრეთ A (← აწე(ს)რეთ ‖ აწერეთ), და სწერეთ Bm. 13 რომელნი A. 13 გიხილვან AMRT, გიხილავან Cm, გიხილავნ cet. 14 პეროჟავრი (A: პეროჟავრ) სივნელმან AC, პერუჟ ავრისველმან (RT: ავრისვნელმან) BRT, პეროჟ ავრისინელმან Mm, ჰეროჟ (ჱერუჟ d) ავრისვნელმან Ebd. 15 წმიდამან ნინო AB, წმიდამან b, < cet. 15 ხოლო A, და cet. 16 ზემოთ დავწერეთ] ზემო წერილ არს A. 16 მისი წმიდასა A. 16 და ნეტარისა < A. 17 ნეფესა RT, ნეფეს Mm. 17 ეპისკოპოსი AP. 18 შეწირა ქამი] წირა ქამი A, უსისხლო მსხუერპლი Bb. 18 ~ ჴორცსა და ს. ქრ. წმ. ნინო A. 19 თჳსი AC, < cet. 19 და ქართლად C, ქართლსა A. 19 მოსლვითგან მისით] მისითგან A, მოსლჳთ მისით B. 19-20 (მისით)მე ოთხმეტ BERTb, (მისით)მე ი˜დ MPdm, მეათოთხმეტესა AC. 20 ქრისტეს Am, და ქრისტეს cet. 20 ტლე d (= 335). 20 წელსა < A. 20-21 დასაბამითგანთა Am, დასაბამითგან P, და დასაბ. cet 21 რვაას] რვას A, ცხრაას d (სწერია: „ჭმლჱ“ [= 5938]), ხუთას Cm (C-ს არშიაზე, სხვა ხელით: ჭფკჱ).

მაშინ შეიძრნეს ორნივე ესე ქალაქნი, მცხეთა და უჯარმა, და ყოველი ქართლი, მიცვალებასა ნინოჲსსა. მუნ მივიდეს და დამარხეს ძლევით შემოსილი გუამი მისი
C 91b ადგილსავე ზედა კუხეთს, დაბასა ბოდისასა, რამეთუ მუნ ითხოვა თჳ|თ დაფლვა მეფისაგან, შეხედვებითა ღმრთისათა: სიმდაბლისათჳს ქმნა ესე წმიდამან, რამეთუ ადგილი იგი შეურაცხი იყო. და მწუხარე იყო მეფე და ყოველნი წარჩინებულნი მუნ დაფლვასა მისსა, არამედ მცნებისა და ანდერძისა მისისა აღსრულებისათჳს დაფლეს მუნ.

და ვითარ აღასრულა ესე ყოველი ღმრთივ-განბრძნობილმან მირიან მეფემან, განა-
M 282 მტკიცა ყოველი ქართლი და ჰერეთი | სარწმუნოებასა ზედა სამებისა წმიდისასა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაბამოჲსასა, დამბადებელისა ყოვლისასა; და განმტკიცდეს სრულსა სარწმუნოებასა ზედა.

A 116 მაშინ კეისარსა კოსტანტინეს რომელ ჰყვა მძევალი, ძე | მირიანისი, რომელსა ერქუა ბაქარ, გამოგზავნა იგი მეფემან კოსტანტინე ნიჭითა დიდითა, და მოუწერა ესრეთ: „მე, კოსტანტინე მეფე, თჳთმპყრობელი, ახალი მონა ცათა მეუფისა, პირველ ეშმაკისაგან წარტყუენული და მერმე გამოჴსნილი დამბადებელისა მიერ, მოვსწერე შენდა ღმრთივ-განბრძნობილისა და ჩემთანავე ახალნერგისა, მორწმუნისა მეფისა მირიანისსა. იყავნ შენ თანა მშჳდობა და სიხარული! ვინათგან იცან შენ სამება ერთარ-
C 92a სება, ღმერთი დაუსაბამო, დამბადებელი ყოვლისა, არღარა მიჴმს მე | შენგან მძევალი, არამედ კმა არს ჩუენ შორის შუამდგომელად ქრისტე, ძე ღმრთისა, პირველ ჟამთა შობილი, რომელი განჴაცნა ჴსნისათჳს ჩუენისა, და ჯუარი მისი პატიოსანი, რომელი
M 283 მოცემულ არს ჩუენდა წინამძღურად, გულითა მოსავთა მისთა, და შუამდგომელო|ბითა ღმრთისა დამბადებელისათა ვიყვნეთ ჩუენ სიყუარულსა ზედა ძმებრივ. და შვილი შენი შენდავე მიმინიჭებიეს, იხილე და განიხარე; და ღმრთისაგან მოვლინებული ანგელოზი
A 117 მშჳდობისა იყავნ შენ თანა მარადის; განდევნენ ღ|მერთმან დამბადებელმან ეშმაკი მაცთური საზღვართაგან შენთა“.

1 ესე] იგი C. 1 უჯარმა A, უჯარმო cet. 1 ყოველივე m. 2 ნინოსსა A, მისსა cet. 2 მუნ AC, < cet. 2 მოვიდეს A. 2 შომოსილი T. 3 კუხეთს AC, კუხეთისა Mm, ერთისა Bb, ერთსა Pd, ერეთისა ERT. 3 ბოდისასა AC, ბუდისასა cet. 3 ~ თჳთ ითხოვა მუნ დაფლვა m, ~ თ. ი. დაფლვა მუნ C. 3 მუნ ითხოვა თჳთ] მუნით ხოვლით M. 4 **შეხედვებითა** C, შეხედვითა cet. 4 სიმდაბლისათჳს AM, და სიმდაბლით B, და სიმდაბლისათჳს cet. 5 იყო < A. 5 და (მწ.) < A. 6 ~ ანდ. და მცნ. მისისა A, მცნებასა და ანდერძსა მისსა Mm, 6 მისისათჳს d. 6 აღსრულ.] აღსარებისათჳს C. 6 დაფლეს მუნ < E. 7 ვითარცა A. 7 აღესრულა ACMm. 7-8 განამტკიცნა ERT. 8 ყოველნი EP. 8 ქართლნი და ჰერნი E. 8 წმიდისასა A, < cet. 8-9 ერთარსებისასა d, ერთარსისა b. 9 ღმრთისა ACP, ღ῀თისასა cet. 9 დაუსაბამოსასა A, დაუსაბამოსა cet. 9 დამბადებელსა MRTm. 9 ყოვლისა A, ყ῀თასა d. 9 განმტკიცდეს A, განამტკიცნეს CERTd, განამტკიცეს cet. 10 ზედა < A. 11 რომელი A. 11 მძევალი < A. 11-12 რომელსა ერქუა] სახელით B. 12 ბაჰქარ PRT, ბილქარა M (**ლ — ლ**). 12 გამოგზავნა იგი AC, გამოუგზავნა cet. 13 მეფემან კოსტ. < B. 13 ესრეთ < C. 13-14 მე კოსტანტინე — დამბადებელისა მიერ ACMmv, < cet. 13 მეფე < Mm. 13 ცათა მეუფისა] მეფისა A. 14 ეშმაკისა C. 14 მერმე A, < CMm. 14 მოვსწერე A, მოვსწერი Mm, **მოვისწრაფე** C, **მოვისწრაფი** v, მოვსწერ cet. 15 ღ῀თივ განბრძნობილსა Mm. 15 და A, < cet. 15 ჩემთავე Mm. 15 მეფისა < Pd. 16 და < Mm. 16 ვინაითგან A, ვინადგან M. 16 სამება + და Mm. 17 მიჴამს m. 17 მძეველი m. 18 ჩუენ] ჩემ Cv. 18 პირვ. ჟამთა] პირველთა ყოველთა Mm, პირველ ყოველთა Cv. 19 განჴაცენ Mm. 20 წინამძღურად AC, წინ.+ჩუენდა cet. 21 და ვიყვნეთ C, ვიყუნე A. 21 ს. ზედა] სიყუარული A. 21 ძმებრივ A, ძმებრსა C, ძმებრივსა cet. 22 მომინიჭებიეს B, მიმინიჭებია CMm. 23 მარადის < A. 24 მაცდური m. 23-24 ← საზღვართაგან შენთა ეშმაკი მაცთური k.

მოვიდა ბაქარ, ძე მეფისა მირიანისი, და მოციქული კოსტანტინე[1] მეფისა მცხეთას. აღივსნეს სიხარულითა მირიან მეფე და ნანა დედოფალი, და მადლობდეს ღმერთსა, ნიჭთა სრულთა მომცემელსა.

მაშინ მირიან მეფემან განასრულა ეკლესია საეპისკოპოსო და აღასრულა სატფურება მისი მრავლითა დიდებითა. და მოქცევითგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მოკუდა ძე მისი რევ, სიძე თრდატ სომეხთა მეფისა, რომლისადავე მიეცა
C 92b მეფობა სიცოცხლესავე მისსა. და დაფლეს აკლდამასავე, | რომელი თჳთ მასვე რევს აღეშენა.

და მასვე წელიწადსა დასნეულდა მირიან მეფე, რომელიცა აღესრულა. და მოიყვანა ძე მისი ბაქარ[2] და ცოლი მისი ნანა, და რქუა ნანას: „აჰა ესერა, მე წარვალ ვინაცა მოვედ, და ვმადლობ მრავალმოწყალესა ღმერთსა, დამბადებელსა ცისა და ქუეყა-
M 284 ნ|ისასა, რომელმან წარტყუენული ეშმაკისაგან მიჴსნა მე პირისაგან ჯოჯოხეთისა, და ღირს მყო მე მარჯუენით მის თანა. შენ, ნანა, უკეთუ გეცესლა მოცალება, ცხოვრებისა ჩემისა შემდგომად განუავ სამეფო განძი ჩუენი ორად, და მიიღე სამარხავსა ნინოსა, განმანათლებელისა ჩუენისასა, ჟამთა შეცვალებისათჳს, რათა არა შეირყიოს უკუნისამდე იგი ადგილი; რამეთუ მეფეთა საჯდომი არს, არამედ მწირ არს“. ეგრეთვე დავედრა ეპისკოპოსთა, რათა ადიდონ დიდება მის ადგილისა, „რამეთუ ღირს არს პატივისცემასა“.

ხოლო ძესა თჳსსა რქუა: „შვილო ჩემო, შეიცვალა ბნელი ჩემი ნათლად და სიკუდილი ცხოვრებად. შენდა მომიცემია გჳრგჳნი მეფობისა ჩემისა. ღმერთმან დამბა-
C 93a დებელმან ცისა და ქუეყანისამან დაგამტკიცენ შენ სრულსა სარწმუნოებასა | ზედა. იწურთიდი ყოვლადვე მცნებათა მისა ღმრთისათა, და დაადგერ სრულიად მათ ზედა: და სახელსა ზედა ქრისტესსა სიკუდილი ცხოვრებად გიჩნდინ, რომლითა წარუვალი

1 მეფისა AC, მეფისა+კეისრისა
1 ბაჰქარ RTs. 1 მეფისა < Bb. 1 მირიანისი < CMm. 1 და < P. 3 ნიჭთა სრ. მ. A, ნიჭითა დიდითა
(Mm: კარსა) cet. 1-2 მცხეთას < C. 2 და მადლობდეს] მადლობდეს A. 5 მოქცევი-
მომცემელსა Mm, ნიჭითა სრულითა დიდითა მომცემელსა (C: მიმცემელსა, d: მოცემულსა) cet.
თა m. 5 მეფისათ A, მეფისა C, მეფისათა cet. 5-6 მეოცდახ. წელსა A, მეოცდაექუსესა წ. C, კ῀ე წელი Mm,
მეთხუთმეტესა წ. B, ოცდამეხუთესა წ. cet. 6 თარდატ M. 6 ← სომეხთა თრდატ d. 6 რომლისადავე A,
რომლისად C, რომელსა cet. 7 მისსა AC, თჳსისა T, თჳსსა cet. 7 აკალდამასა A, აკლდამასა B, აკლდა-
მასავე თჳსსა k. 7 რევს < Mm. 9 წელსა C. 9 რომლითაცა A. 10 და ცოლი — ნანას C, და უთხრა Bb,
< cet. 11 ვინაცა] ვინცა m. 11 მრავალმოწყალესა] მოწყალესა B. 11 ცისა C, ცათა cet. 11-12 ქუეყა-
ნისათა m. 12 რომელი PRTs. 12 წარტყუენული Mm, წარტყუენული + მტერისა მიერ C, წარტყუე-
ნილი cet. 12 ეშმაკთაგან m. 13 მარჯუენითა მისითა Mm (← მისა თა ← მის თ῀ა). 13 გცესლა PRT.
14 შემდგომად] შენ C. 14 განიყო Mm. 14 ჩუენი] ჩემი B. 14 მიიღეს მარხუასა Mm (← მიიღე სმარ-
ხ῀სა). 14 სამარხოსა Pd. 14 ნინოსსა B. 15 განმანათლებელსა ჩუენსა MRTm. 15 ჩუენისასა] ჩემისასა C.
15-16 უკუნისამდის C. 16 საჯდომი არს] ადგილი არს და საჯდომი C. 16 არს] ა რ ა არს Bk. 16 და
ეგრეთვე C. 17 ეფისკოპოზთა s, ეპისკოპოსსა C, -პოსნი cet. 17 მისი PRT. 17 ადგილსა T. 18 პატი-
ვისცემასა C, პატივცემასა cet. 19 შეიცვალა] უკეთუ შეიცვალა C, შეცვალე Mm. 19 ჩემი < Mm. 20 მომი-
ცემია Mm, მიმიცემია C. 21 დაგამტკიცენ C, დაგამტკიცნეს Bs, და განამტკიცენ Mm, განგამტკიცნეს cet.
21 შენ < Mm. 21 სრულსა] სულსა m. 21 ს ი ყ უ ა რ უ ლ ს ა ზედა და სარწმუნოებასა C. 22 ყოვლად C.
22 მცნებასა M, < m. 22 დაადგრა Mm, დაადგერ T. 22 სრულად C. 23 ქრისტესა C. 23 გიჩნდინ Cd,
გიჩნდენ cet.

[1] არშიაზე: ქრისტეს ამაღლებითგან გარდასრულ იყუნეს წელნი ტნვ (P: ტჩ(?)ვ) Pb.
[2] „ბაქარ“-ის შემდეგ A ნუსხას აკლია ვიდრე გვ. 130, 14 (სიტყვებამდე: «ჩრდილოთ-კერძოა).

M 285 ცხორება მოიგო. და სადა პოვნე ვნებანი იგი ცეცხლისანი კერპნი, ცეც|ხლითა
დაწუენ, და ნაცარი შეასუ რომელნი მათ ესვიდეს. და ესე შვილთაცა შენთა ამცენ,
რამეთუ მე ვიცი იგი, რომელ კავკასიათაცა შინავე დაილევიან. ხოლო შენ ამას შეუდეგ
ვულითა შენითა, და თავი შენი შევედრე მესა ღმრთისასა, პირველ ჟამთა შობილსა,
და განკაცებულსა, და ვნებულსა კსნისათჳს ჩუენისა. და წარმღუანებითა პატიოსნისა
ჯუარისათა სძლო მტერთა, ვითარცა აქუს ჩუეულება გულითა მოსავთა მისთა. და
პატივს-ცემდი სუეტსა მას ცხოველსა ღმრთივ-აღმართებულსა, და იყავნ ყოვლითურთ
სასოება შენი მისა მიმართ, და იყავნ მისლვა შენი მილად საუკუნოდ სარწმუნოებასა
ზედა სამებისასა“.

და მოაყვანებინა ჯუარი იგი წმიდისა ნინოსი, რომელი პირველითგან აქუნდა,
და ჩამოჰკიდა გჳრგჳნი სამეფო ჯუარსა მას. და მოიყვანა მე თჳსი ბაქარ. და თავსა
C 93b მისსა გამოსახა სახე ჯუარისა; და აღიღო გჳრგჳნი ჯუარისაგან და დადგა თავსა მისა|
M 286 თჳსისასა. და აღეს|რულა მირიან მეფე, და დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა, საშუალსა
სუეტსა სამხრითსა, ჩრდილოთ-კერძო. და მას სუეტსა შინა არს ნაწილი ღმრთივ-
აღმართებულისა მის სუეტისა. და მეორესა წელსა მოკუდა ნანა დედოფალი, და დაეფლა
მასვე სუეტსა დასავალით, სადა მირიან მეფე დამარხულ იყო.

მეოცდახუთე მეფე, ბაქარ, ძე მირიანისი, ხოსროიანი[1]

და დაჯდა მეფედ მე მისი ბაქარ, და იყო მორწმუნე, ვითარცა მამა მისი. და ამან
მოაქცივნა უმრავლესნი კავკასიანნი, რომელნი ვერ მოექცივნეს მამასა მისსა. და შთა-
A 118 ვარდა შორის მისსა და სომეხთა მტ|ერობა. რამეთუ სომეხნი ბაქარის ძმისწულის,
რევის მისა, თრდატ სომეხთა მეფის ასულის წულის მეფობასა ლამოდეს ქართლსა.
ხოლო ესე ბაქარ ეზრახა სპარსთა მეფესა, მამის ძმისწულსა მისსა, დაემოყურა და
გაუცვალა ქუეყანა დისიმესა მისსა ფეროზს. რომელსა აქუნდა რანი ბარდავამდის მიცე-
მულად მირიანისგან, და მისცა მის წილ ზამთჳლდითგან მიღმართ ქუეყანანი ვიდრე

1 — ცხორება წარუვალი C. 1 სადა CMm, სადაცა cet. 1 ცეცხლისანი C, ცხოველისანი M, ცხოვ-ლისანი m, ცეცხლის მსახურებისანი და (d: < და) cet. 2 დაწუნა Mm. 2 შეასვ dm. 2 შვილთა შენ-თაცა Bb. 3 რომელი m. 3 კავკასთაცა Mm, კავკასიანთაცა BTb. 3 არა დაილევიან s, და ალთევიან M, და ალათევინა m. 4 გულითა CMm, ყოვლითა ვულითა cet. 4 პირველ C, და პირველ cet. 5 და C, < cet. 5 განკაცებულსა] უკანასკნელ ჩვენთჳს განკაცებულსა Bb. 6 გულთა B. 6 მისთა] შენთა Mm. 7 პატივსცემდი CMm, პატივს-ცემდე cet. 8 მის m. 8 ძილად] ძლიერად Mm. 8 სამებისასა CMm, წმიდისა ს. cet. 10 მოუყვა-ნებიეს Mm, მოაყვანებინე C, მოაყუანიებინა s, მოასვენებია d, < A, მოაყვანებია cet. 10 ჯ. შენი იგი Mm. 10 წმიდასა ნინოს Mm. 10 პირველითაგან M. 11 ჩამოჰკიდე CMm. 11 სამეუფო Mm. 11 მას + ზედა d. 11 მოიყვანე C, მიიყუანა Mm. 11 ბაქარ BC, ბაჰქარ cet. 11 და < C. 12 გამოსახე C. 12 დადგა CMm, დაადგა T, დაადკა cet. 12 თავსა C, თავსა + ზედა cet. 14 სამხრითსა (Mm: სამხრით) ჩრდილოთ კერძო CMm, სამხრით კერძო cet. 15 მის C, < cet. 15 დაფლეს m. 16 მასვე < C. 16 მეფე < A. 18 და დაჯ-და] დაჯდა A. 18 მეფედ AC, < cet. 18 ვითარცა < A. 18 და ამან] ამან A. 19 მოაქცივნნა d. 19 ვერა C. 19-20 და შთავარდა] ხოლო შთ. B. 20 და < A. 20 — მტერობა სომეხთა A. 20 მტე-რობდა C. 20 ბაქარის ძმისწულისა A, ბაქარს ძმისწულსა cet. 21 რევის ძისასა C. 21 თრდატისა, სო-მეხთ მეფის A, თრდატ (M: თარდატ) მეფისა cet. 21 ლამობდეს mk. 22 მისსა] თჳსსა B. 22 დაემოყურა ACMm, და დაემოყურა cet. 23 დისძესა ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., მისი ძესა A, და სიძესა cet., დის-ქმარსა v. 23 აქუნდა AC, ჰქონდა cet. 23 რანი (და) ბარდავამდის A. 23-24 მიცემულად AC, მოცემულად cet. 24 მიღმართი C, მიმართ Mm. 24 ქუეყანანი A, < Mm, ქუეყანა cet. 24 ვიდრე < Mm.

[1] სათაური BEPRTbds, არშიაზე: მ́ფე ბაქარ C (გვიანი ხელით). არშიაზე: იქმნა კრება მეორე b [ბ́] P'.

თავადმდე აბოცისა. მაშინღა ნათელ-იღო ფეროზ და ერმან მისმან. და მოირთეს ძალი
M 287 ხუასროთაგან და ეწუნეს სომეხთა ჯავა|ხეთს: სძლეს და. აოტნეს სომეხნი.
C 94a მაშინ მეფემან ბაქარ, შუამდგომელობითა ბერძენთა მეფისა და სპარსთა მეფი|სათა,
დაწერა კელით-წერილი ძმისწულთა მისთა და დედისა მათისა სალომესგან ესრეთ,
ვითარმედ: „ვიდრემდის იყოს ნათესავი ბაქარისი, რომელსა ეძლოს პერობა მეფობისა.
მისი იყოს მეფობა, და არაოდეს მებნონ მეფობა ნათესავთა რევისთა“.

მაშინღა მოიყვანნა ძმისწულნი მისნი და მისცა კუხეთი, და დასხნა რუსთავს
A 119 ერისთავად. ამან ბაქარ ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისი|სანი დიდსა სარწმუნოებასა
შინა აღასრულნა, და განამრავლნა მღდელნი და დიაკონნი ყოველსა ქართლსა და რანსა
ეკლესიათა მსახურებად. ამან აღაშენა ეკლესია წილკნისა[1]. მოკუდა და დაეფლა ძმასავე
თჳსსა თანა.

მეოცდაექუსე მეფე, მირდატ, ძე ბაქარისი, ხოსროიანი[2]

და დაჯდა მეფედ მე მისი მირდატ[3], და მეფობდა დიდსა სარწმუნოებასა შინა. და მან
აღაშენა ეკლესია თუხარისის ციხესა შინა[4], რამეთუ ჴევსა კლარჯეთისასა არა იყო
ეკლესია, და მუნ შინა დაადგინნა მღდელნი მომღურად კლარჯთა. და მატა შემკობა და
M 288 შენება ერუშეთისა და წუნდისა | ეკლესიათა.

მაშინ ამის მირდატის მეფობასა იწყეს ქართველთა სუეტისა ცხოველისაგან ნაწი-
ლის გამოღებად და ქმნად ჯუარად, რამეთუ დიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნე-
C 94b ბოდეს, სადაცა იყვის ნაწილი სუეტისა ცხოველისა. და არა აუენებ|და მირდატ მეფე
ნაწილისა გამოღებად, რამეთუ ეპისკოპოსმანცა ჭეშმარიტმან იაკობ ეგრეთ ჯერ იჩინა
და თქუა: „მინიჭებულ არს უფლისაგან და ჯერ არს სუეტისა მის ღმრთივ-აღმართე-
A 120 ბულისა ქმნა სახედ ჯუარისა“. და განეფინა ყოველთა ადგილთა ქართლისათა ნ|აწილი
სუეტისა ცხოველისა.

1 აშოტისა A. 1 მაშინ Mm, < B. 2 ხუასროსაგან AC, -ოთგან ds, ხოსროთაგან Mm. 2 და და-ეწყუნეს Mm. 2 სძლეს AC, სძლიეს cet. 2 აოტეს A. 3 მეფისთა P. 4 დაიწერა Mm, დააწერინა A. 4 (დააწერინა) ძმისწულსა მისსა და დედასა მისსა სალომეს A. 4 სალომესგან CMm, სალომესი Bb, სალო-მეს cet. 5 ესრეთ ვითარმედ A, < cet. 5 იყო C. 5 რომელსა A, რომელ cet. 6 მისი A, მათი cet. (C < მისი იყოს მეფობა). 6 იყო Mm. 6 და A, < cet. 7 მაშინ Bb. 7 მისცნა Mm. 7 დასხნა] სხუანი C. 7 რუსთავის Mm. 8 დ ა ამან C. 8 ბაჰქარ C. 8 მისისანი] თჳსისანი B. 8 დ ა დიდსა C. 9 მღდელნი ACm, მღრდელნი RT, მღუდელნი cet. 9 რანსა A, რანსა + შინა cet. 10 დ ა ეკლესიათა A. 10 მსახუ-რებად A, მსახურად cet. 10 წილკანისა d, წ́ილკნისა M. 10 და მოკუდა A. 10 დაფლეს m. 10 ძმა-სავე] მამასავე Bd (d-ს გადამწერს ჯერ, ჩანს, დაუწერია „ძმასა“, მერმე „d“ შეუვსია). 13 მეფედ] მეფე T, < Ak. 13 მიდრატ A. 13 დიდსა < A. 14 აღაშენა ეკლ. A, აღაშენნა ეკლესიანი cet. 14 თუხარისის C, თუხარისისა A, თუხარისსა cet. 14 რამეთუ] და A. 14 კლარჩეთისასა s. 15 შინა < A. 15 დაადგინნა T. 15 კლარჯთა] კლარჯეთს A. 15-16 შემკობა და შენება AC, — შენება და შემკ. cet. 16 ეშურე-თისა A. 17 მაშინ] ხოლო B. 17 ამას m. 17 მიდრატის A. 17-18 ნაწილისა გამოღებად] ნათლისღებად C. 18 ქმნა Cm. 18 ჯუარადა T. 18-19 სასწაულნი კურნებისანი იქმ. C. 18 კურნება m. 20 ნაწილსა გალე-ბად CM, ნაწილისა გალებად RTbms. 20 ებისკოპოსმან Am. 20 ეგრეთ AC, ეგრეთვე cet. 21 და ჯერ არს] ჯერ არს A. 22 ქმნად სახე C, ქმნად სახედ ks, ქმნა სახე Mm. 23 სუეტისა AC, სუეტისა მის cet.

[1] არშიაზე: ეკლესია წილკნისა s. [2] სათაური BEPRTbds (RTb: მ ე ს ა მ ე მირდატ).

[3] არშიაზე: მ́ფე მირდატ C (გვიანი ხელით), მესამე მეფე მირდატ P'bs.

[4] არშიაზე: ეკლესია თუხარისისა s.

მაშინ ამან მეფემან მირდატ მისვე სუეტისაგან შექმნა ჯუარი ზომიერი, და რომელი დარჩა სუეტისა მისგან ცხოველისა, მას გარე მოქმნა ქვითკირითა, და აღამაღლა ქვითკირი პირველ სუეტისა ოდნად; და თავსა მის სუეტისასა აღმართა ჯუარი იგი, მელი განმაცხოველებელი. და ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი უშფოთველად აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა დიდსა. და მის-ზე მოკუდა იაკობ ეპისკოპოსი, და
M 289 დაჯდა იობ სომეხი, ნერსე კათალიკოსისა დიაკონი. და მ|ოკუდა მირდატ მეფე.

მეოცდაშვიდე მეფე. ვარაზ-ბაქარ, ძე მირდატისი, ხოსროიანი[1]

და დაჯდა მეფედ ძე მისი ვარაზ-ბაქარ. და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი — ასული თრდატისი, რევის ძისა, მირიანის ძისწულისა; და ერთი — ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულის წულისა.

ჩანართი[2] (Tk)

T 59a |იყო ესე უშვილო, რამეთუ არა ესუა ძე-წული, და ევედრების ღმერთსა მარხვითა და მკურვალედ ვედრებითა, რათა ღირს იქმნეს იგი მიცემად ძისა, რომლისაცა მიმთხუევად ღირს იქმნა. რამეთუ ჟამსა რომელსამე მომავალი ქუეყანათაგან სამეფოდ მისდა, მცხეთად, მწუხრი დაივანა კიდესა დიდისა მის მდინარისასა, რომელსა მტკუარ ეწოდების. და ვითარცა აღასრულა მწუხრისა ლოცვა, რათა მიიძინოს, რამეთუ თჳნიერ ლოცვისა არაოდეს ისერის არცა მიიძინის, ამას ლოცვასა შინა გამოუჩნდა ანგელოზი ნათლისა ბრწყინვალე, რომლისა ხილვასა შეშინდა მეფე. ხოლო მან რქუა: „ნუ გეშინინ, ჵ მეფე, რამეთუ შეისმეს ვედრებანი შენნი წინაშე ღმრთისა, და მოგეცეს ძე, რომელი იყოს დიდ და სრულ წინაშე ღმრთისა და კაცთა, და მრავალნი ერნი ღმრთისა[დ] მოაქცივნეს“. და ვითარცა განიღჳძა მეფემან, მხიარული სულითა ადიდებდა ღმერთსა.

და შემდგომად მცირედისა მიუდგა ცოლი მეფისა და უშვა მას ძე, და დიდი სიხარული ქმნა მეფემან, ყოვლით სამეუფოთ მისითურთ, ჟამსა მას შობისა მისისასა. და ნათელ-სცეს სახელითა წმიდისა სამებისასა, და უწოდეს სახელად მურვანოს. ესრეთ ანგელოზისა ხარებითა იშვა წმიდა ესე, ვითარცა სამოელ და ერემია. და საშოთაგანვე წმიდა იქმნა, ვითარცა დიდი წინამორბედი. და ვითარ მიეცა სასწავლოდ, მცირედთა ჟამთა დაისწავლა ყოველივე წერილი, და

1 მაშინ] და B. 1 ⌣ მიდრატ მეფემან A. 1 შექმნა ჯუარი (A: + ზომიერი) AC, შექმნა ჯუარნი და ერთი წარგზავნა ერუშეთს cet. 2 დაღარჩა C. 2 სუეტისა მისგან ACk, სუეტისაგან მის cet. 2 გარე მოქმნა] გარე მოაქმნა C, გარეთ მოქნა A, გარე მოადგა ქმნა Mm, გარემო ქმნა cet. (← გარე მოქმნა). 2 ქვიტკირითა ds. 2-3 და აღამაღლა ქვითკირი AC, < cet. 3 ოდენად Bb. 3 თავსა A, თავსა ზედა cet. 3 ჯუარი AC, < cet. (d: ⌣ ძელი იგი). 4 განმაცხოველებელი ACMm, განმანათლებელი cet. 5 მის ზე A, მისსა ზე cet. 6 იობ] იოსებ A. 6 მიდრატ A. 8 მეფედ A, < cet. 8 ვარზა ბაქარ C. 9 თარდატისი M. 9 ძისა] ძმისა CMm. 9 ძმისწულისა CMm. 9 ძისწული ფეროზისი A, რევის წული ფეროზისა C, რევისი წული ფეროზისი Mm. 10 მირიანის A, მირიანისვე CMm. 8-10 და შეირთნა — ასულის წულისა ACMm, და შეირთო ცოლი, ასული თარდატისი, რევის ძისა, მირიანის ძისწულისა, მორწმუნე და კეთილ მოქმედი cet. 11 ამის წინ 6½ სტრიქონი (T 58b-ის ბოლო სტრიქონები) აღარ იკითხება, რადგან იქ დაწებოებული ყოფილა ქაღალდი. 12 ევედრებიან T. 18 ჰქ̃ა T. 26 სასწავლოდ] სასწაულად k.

[1] სათაური BEPRTbds (B: ოცდამეშჳდე). არშიაზე: მ̃ფე ვ̃რზაბაქა̃რ C (გვიანი ხელით). არშიაზე: იქ[მ]ნა კრება გ̃ P′.

[2] ეს არის პირველი ჩანართი პეტრე (მურვანოს) მაიუმელის ცხოვრების შესახებ. იგი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში. ამავე ცხოვრების უფრო ვრცელი რედაქცია (განსაკუთრებით განვრცობილი მეორე ნაწილში) მოიპოვება ვახტანგის შემდეგდროინდელ დანარჩენ ნუსხებში (BEPRbds+k). იხ. ქვემოთ გვ. 133—135.

გულისხმის-ყოფით აღმოიკითხავნ და იწურთინ დღე და ღამე: რამეთუ ფრთხილ იყო და მახჳლგონებითა, და მადლი ღმრთისა იყო მას ზედა.

ჟამთა მცირისა თეოდოსი ბერძენთა მეფისათა იქმნა მტერობა ბერძენთა შორის და სპარსთა; და მეფემან თეოდოსი, მოშიშმან ნუ უკუე შეერთნენ ქართველნი სპარსთა და იძლინენ ბერძენნი, ამისთჳსცა მოსთხოვა სიყუარული ქართველთ მეფესა, და უმეტესისა სიმტკიცისათჳს მძევალნიცა
T 59b სთხოვნა. ხოლო რათა არა განიწჳრნენ ქართველნი ბერძ|ენთაგან, ყოველი სათხოველი ბერძენთა მეფისა აღუსრულა მეფემან ქართველთამან, და წარმოავლინა ძე თჳსი მურვანოს, ათორმეტისა წლისა, მძევლად, ქალაქად კონსტანტინეპოლედ, სხუათა თანა სეფე-წულთა, მრავლითა პატივითა და დიდებითა.

და ვითარცა მიიწინეს და ცნა მეფემან თეოდოსი, მრავლითა მლევანებითა აღიყვანა სამეუფოდ პალატად. და ხილვასავე თანა, ვითარცა ღ̃თივ მონიჭებული ძე მათი, ესრეთ სურვილით და სიყუარულით და ამბორის-ყოფით მოიკითხეს მეფემან თეოდოსი და მეუღლემან მისმან ევდუკია, ყოვლისა თანა სამეუფოსა მათისა.

ვითარცა იხილა ყრმამან მან მურვანოს მეფე და დედოფალი და ყოველი პალატი, რამეთუ იყვნეს დიდსა შინა ღ̃თის-მსახურებასა მარხვითა, ლოცვითა, გლახაკთ-მოწყალებითა, ამან უფროსად განამრავლა მოღუაწება: მარხვა ფრიადი, მღჳძარება უზომო, ლოცვა დაუცხრომელი, გლახაკთ-მოწყალება, სიმშჳდე, სიყუარული, სახიერება, მოთმინება და ყოველნივე ნაყოფნი სულისანი შეიტკბნა, რომელ არიან წმიდანი სათნოებანი, სიტყჳსაებრ წმიდისა მოციქულისა. ხოლო უმეტეს და უაღრეს ყოვლისა მოიგო სიწმიდე სულისა და კორცთა, ვითარცა დიდმან იოსებ.

R 82b |ხოლო მცირეთა ჟამთა ისწავა ენა ბერძული, და ყოველივე სწავლულება საეკლესიო და საფილოსოფოსო. ეგრეთვე წარვიდა რა იერუსალემად, საფლავსა უფლისასა მიიწია, და მუნ აკვეცილ იქმნა მონოზნებად, და უწოდეს სახელით პეტრე. ისწავა ენა და სწავლულება ასურებრივი, ვიდრემდის უკჳრდა ყოველთა სიფრთხილე და სიმახჳლე გონებისა მისისა. ხოლო დღითი-დღე პალატით მოცემულსა როჭიკსა გლახაკთა განუყოფდა, ემოსა ფლასი ფიცხელი და მქისე ქუეშე-კერძო სამეუფოთა სამოსელთა. იმარხავნ იგი ორ-ორით, სამ-სამით და უფროსღა
T 60a შჳდეულით. რამეთუ იყო დიდი წმიდა წინაშე ღ̃თისა, და იქმნა | ჩუენებითა და ბრძანებითა ქ̃სითა ეპისკოპოს მოჰამისა, რამეთუ არავინ შემძლებელ იყო ქებად მისსა, გარნა გრიგოლი დიალოღი, პატრიაქი რომისა, რომელ აღწერა ქება მისი წიგნსა შინა თჳსსა.

ჩანართი (BEPRbdks)

ხოლო ამას ანგელოზისა ხარებითა მოენიჭა ძე, რომელსა უწოდეს მურვანოს. ესე მურვანოს საშოთგანვე დედისათა დიდი წმიდა იქმნა, ვითარცა წინამორბედი, და ყოველივე საღმრთო წერილი დაისწავლა. და წარემატებოდა ჰასაკითა და მადლითა წინაშე ღ̃თისა.

ვითარ იქმნა ათორმეტისა წლისა, მაშინ ბერძენთა მეფე თეოდოსი მცირე შეშინებულ იქმნა, რათა არა მიერთნენ ქართველნი სპარსთა, და სთხოვა ვარაზ-ბაქარს მურვანოს მძევლად. და წარიყვანა კონსტანტინეპოლედ და ვითარცა ძესა თჳსსა ზრდიდა ფუფუნებითა დიდითა. ხოლო მურვანოსს არა-რა ეურვებოდა სოფლისა ამის დიდებისათჳს, არამედ შესძინა ლოცვასა და მარხვასა და სიწმიდით ცხოვრებდა. და შეიმოსა შინაგან, კორცთა თჳსთა ზედა, ფლასი თხის ბალ-
B 80 ნისა, და მით აჭირვებდის კორცთა თჳსთა. და მსწრაფლ ისწავა ენა ბერძული და ასუ|რებრივი, და ფილოსოფოსობა სრული, ვიდრე ყოველთა უკჳრდა.

6 განიცვალნენ (ბ რ ო ს ე). 8 ქალაქად <k. 10 მეფე თეოდოსიმ k. 16 უფროს და k. 22 საფილასოფოსო T. 23 მონოზონებად ბ რ ო ს ე. 24 სიფრთხო ბ რ ო ს ე. 27 ღ̃თისა + და კაცთა k. 29 დიოლოღი T. 31 შდრ. ზემოთ გვ. 132, 24. 31 მიენიჭა Pd. 33 ღ̃თისათა B. 35 მიერთუნენ (მიერთვნენ) codd. 35 და B, 37 მურვანოსს d, მურვანოს cet. 37 არარა (P: არარ̃ჲ) ეურვებოდა PRd, არარას იურვებოდა cet. 38 ცხოვრებდა ჩვ. კონიექტ., ცხოვრებად (ცხორებად) codd. 38 თიხის B. 39 თჳსთა Bb, მისთა cet. 40 ფილოსოფოსობა B.

ხოლო მიენიჭნეს მას მადლნი ღ῀თისა მიერ სნეულთა კურნებისანი, რომელი წერილ არს სრულსა ცხოვრებასა მისსა. და ღამესა განცხადებისასა მდგომარე იყო უძილად, და რქუა მსახურსა თჳსსა მოღებად ზეთი აღსანთებელად კანდლისა. ხოლო მან შეურაცხ-ყო მურვანოს და აჳუედრა: „მეფისა მე ხარ და არა გსურის სამეფოთათჳს, და ვითარცა მონაზონი იყოფები მშიერი კჳრიაკით კჳრიაკედმდე“:

ხოლო მურვანოს აღანთო წყალი კანდელსა შინა, თჳნიერ ზეთისა, და ილოცვიდა ეგრე; R 83a რამეთუ შჳდ-ღამე ენთებოდა კანდელი იგი წყალსა მას შინა. და ეჩუენა უფალი იე|სო ქრისტე და აღუთქუა მის თანა ყოფა მარადის. და მრავალი სასწაული აღასრულა კანდლისა მის მიერ ცხებითა სნეულთათა.

ხოლო საჭურისი ვინმე იყო მეფისა. რომელი-ესე ორნივე შეითქუნეს წარსლვად. სცნა მეფემან თევდოსი და დაუდგინნა მცველნი. ხოლო წინამძღურებითა უფლისათა განვლეს ღამე და წარვიდეს. რამეთუ სუეტი ნათლისა წინაუძღოდა მათ, ვითარცა ისრაელთა, და ჴმა ესმათ სუეტით გამო: „რომელი შემომიდგეს მე, არა ვიდოდეს ბნელსა“. და ჰოვეს ნავი და ვლეს რაოდენიმე დღენი. ხოლო ქალაქსა ერთსა შინა შეპყრობილ იქმნეს ვისგანმე და შეიყენნეს საპყრობილესა. ხოლო მას ღამესა იქმნა ძრვა და მეხის-ტეხა, და ელვა ფრიადი. და მთავარსა მას ქალაქისასა დაადგა კაცი ვინმე, საშინელებით ეტყოდა: „განუტევენ მონანი ღ῀თისანი. უკეთუ არა, დაიქცევის ქალაქი ეს“. და ესრეთ შეძრწუნებულმან განუტევნა.

ამისა შემდგომად მოვიდეს იერუსალემად. და მუნ იყო ვინმე მეფე ჰრომისა სამთავროთ მოსრული, სახელით პინინოს, და მეუღლე მისი, რომელთა დაეტევათ სოფლისა სიცბილი და მუნ იყოფოდეს. რამეთუ მონაზონ იქმნნეს და აღაშენნეს ორნი მონასტერნი, რომელნი თჳთოეულნი R 83b მუნ იყოფოდეს. და ამათ მიერ შეწყნარებულ იქმნეს. | შემდგომად ამისსა საფლავსა უფლისასა მიიწივნეს, და მუნ აღკუეცილ იქმნეს მონაზონებად: და უწოდეს მურვანოსს პეტრე, ხოლო საჭურისსა იოვანე, რომელთა ღუაწლნი და შრომანი გამოუთქმელ არიან. და აღაშენნეს მონასტერნი და ქსენონი.

ამისა შემდგომად გამოსცადა ეშმაკმან პეტრე და აჳუედრა მამულთა სამეფოთა დატევება, და მონაზონებითა არა კეთილად ცხოვრება. ხოლო მან შერისხა და განაძო. ამისა შემდგომად გამოეცხადა კუალად ქრისტე, და აჩუენა ცათა შინა ეკლესია და ერგასისნი კაცნი მგალობელნი, შუენიერნი ხილვითა. და აღუთქუა დიდება საუკუნო.

და ანასტასი პატრიაქისა მიერ იძულებით მღდელად ჴელდასხმულ იქმნა. შემდგომად განვიდა უდაბნოთა და აღაშენ[ნ]ა მუნცა მონასტერნი. პირსა იორდანესსა, მჯდომი მძჳნვარე განB 81 კურნა. მოვლნა ყოველნი უდაბნონი ეგჳპტისა და სკიტი|სანი, და მრავალნი სასწაულნი აღასრულნა. კუალად მონასტერსა და ქსენონსა თჳსსა მოიქცა, და სიემილსა შინა საფქვილე, საცერცვე, საზეთე და სალჳნე — ყოველნივე ჭურჭელნი ლოცვითა თჳსითა აღავსნა.

R 84a |მას ჟამსა აღესრულა ეპისკოპოსი მოამისა, და შეკრბეს კაცნი მის ქალაქისანი და გამოითხოვეს პეტრე ქართველი. ხოლო მან არა თავს-იდვა, რათამცა უსმინა პატრიაქსა, არამედ ენება თავისა გარდაგდება სიმაღლისაგან და ეგრეთ წარტოლვა სხუათა ადგილთა. არამედ

1 კურნებისანი B, კურნებანი cet. 2 უძილოდ Bb. 3 თჳსსა Bb, მისსა cet. 3 ზეთი B, ზეთისა cet. 3-4 და აჳუედრა < B. 6 კანდელსა d, კანდელთა cet. 7 რამეთუ] ხოლო B. 7 იგი d, < cet. 8 ⌣ მის თანა აღუთქუა d. 11 და < Pds. 11 დაუდგინა PR. 11 ხოლო] არამედ B. 11 წინამძღურობითა P. 13 სუეტის გამო PRds. 14 შეიყენეს PR, შეიყუანეს s. 18 მოვიდენ codd. 20 რომელნი] სადა B. 20 თვითეულნი R. 21 (შემდ.) ამისა R. 22 მიიწინეს R. 23 ღუაწლი P. 26 მან Rd, ამან cet. 26 შერისხნა codd. 27 ერგასისი PRds. 28 დიდება Rd, ცხორება cet. 29 და] ხოლო B. 29 მღდელად R, მღუდელად cet. 31 მოვლნო BP. 31 ეგჳპტისანი Pd. 31 სკჳტისანი Bb. 33 ყოველივე ჭურჭელი R, ყოველნივე ჭურჭელი Pds. 34 ჟამსა R, ჟამსა შინა cet. 34 მოამისა d, მაიმოსა Bb. მაოამისა cet. 35 არამედ] და B.

კუალად ქრისტე გამოეცხადა სიმრავლესა თანა ანგელოზთასა, და სიტყჳთა უფლისათა ეპისკოპოსობა თავს-იდვა.

მრავალგზის ესმა ჴმა ზეგარდამო ქალაქსა მას, რომელი ეტყოდა პეტრე ქართველსა: და უწჳმრობასა წჳმიან ჰყოფდა, უშვილოთა შვილიერ, სნეულთა განჰკურნებდა, უნაყოფოთა ნაყოფიერ ჰყოფდა, მეთევზურთა განუმარჯუებდა. ხოლო მისცა ღმერთმან მადლი წინასწარმეტყუელებისა და სულისა წმიდისა ხილვისა. რამეთუ სული მამისა ესაიასი და მამისა ზენონ სკიტელისა ხორცთაგან რა განვიდეს, იხილნა ზეცად აღმავალნი.

ამისა შემდგომად სცნა განსლვა თჳსი ხორცთაგან და ყოველთა აუწყა. ხოლო ძმამან ვინმე ათანასე იხილა ჩუენება პეტრესთჳს, რამეთუ წმიდანი ევედრნეს ღმერთსა: „პეტრე ქართველისა ბრძანე მოყვანებად ჩუენდა, რამეთუ ფრიად ტანჯნა ხორცნი თჳსნი“. და შემდგომად ათისა დღისა უბრძანა მოსლვად მისსა. ამისა შემდგომად ათ დღე ილოცვიდა სენაკსა თჳსსა. და გამოR 84b ვიდა მეათესა დღესა და შესწირა წმიდა | მსხუერპლი, და ეზიარა წმიდათა საიდუმლოთა, და სხუანიცა აზიარნა და აკურთხნა და მშჳდობა მისცა. შევიდა სენაკად, მიწვა და დაიძინა ძილი თჳსი, თუესა დეკემბერსა ორსა. და იხილეს წმიდათა კაცთა ვითარმედ წმიდა სული მისი რომელ შეჰყვანდათ სიმრავლესა წმიდათასა, გალობითა და დიდებითა, რომელთა წინა-უპირობდა მღდელმოწამე პეტრე ალექსანდრიელი. და მრავალნი სნეულნი განიკურნეს, რომელნი შეეხნეს წმიდასა გუამსა მისსა, რომელი ცხოვრებასა შინა მისსა წერილ არს.

ხოლო ამის ნეტარისა ფრიადი ქებაი აღეწერა გრიგოლ დიალოღოსსა, წმიდასა პატრიაქსა ჰრომისასა, წიგნსა შინა თჳსსა[1].

ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ.

და უშვნა რევის მისწულმან ორნი ძენი, რომელთა სახელები ერქუა მირდატ და თრდატ; ერთი უშვა ფეროზის მისწულმან, რომელსა ერქუა ფარსმან.

C 95a ესე ვარაზ-|ბაქარ მეფე იყო კაცი ურწმუნო და მოძულე სჯულისა, და ვერ იკადA 121 რებდა ერისაგან განცხადებად სჯულისა ს|იმულილისა, რამეთუ მოქცეულ იყო ქართლი და დიდსა სარწმუნოებასა შინა იყვნეს აზნაურნი და ყოველი ერი ქართლისა. და

1 სიმრავლესა თანა B, სიმრავლითა (ანგელოსთათა) d, სიმრავლითა (სიმრავლეთა b) თანა cet. 3 ესმა < B. 4 უწჳმროებასა Rd, უწ[ვ]იმროებასა s. 5 მეთევზურთა B, მეთევზეთა cet. 6 სულსა წმიდათასა BRs. 6 სკიტლისა P. 7 განვიდოდეს Bb. 8 ძმამან] მამამან B. 9 ათანასი d. 11 მოსვლა მისი d, მოსლვა მისისა PRs. 13 და შევიდა Pds. 13-14 ძილი თჳსი] ძილი მართალთა d. 15 წინაუპირებდა d. 17 რომლისა ცხორებასა შინა მისა (d: მისსა) წერილ არს Rds. 18 აღეწერაა d. 18 გრიგოლი BPs. 18 დიალოღოსსა კონიექტ., დიოლოსსა B, დიოლოღოსსა cet. 19 რომისა B. 21 რომელსა Mm. 22 თარდატ M. 22 და ერთი C. 22 ფარსამან m. 21-22 და უშვნა — ფარსმან ACMm, შეირთო ცოლი, ასული თრდატისი, ვინათრევის ძისა, მირიანის ძისწულისა, მორწმუნე და კეთილმოქმედი (+ ჩანართი, იხ. ზემოთ გვ. 132-135). განვიდა ესე ვარზა-ბაქარ (Bs: ვარაზ-ბაქარ) დაშთა უძეოდ, შეიყუარა სოფელი ესე, და მიდრკა კეთილისაგან და შეირთო სხუაცა ცოლი, ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულისა, და უშვა ფეროზის ძისწულმან ძე, რომელსა ერქუა ფარსმან. ხოლო რევის ძისწულმან, რომელი პირველ ვაჴსენე, ორნი ძენი, რომელთა ერქუა მირდატ და თარდატ cet. 23 ვარაზ-ბაქარ As, ვარაზ-ბაქარი m, ვარაზა-ბაქარ BM, ვარზა-ბაქარ cet. 23 მეფე იყო კაცი AC, ⌣ კაცი იყო მეფე Mm, ⌣ მეფე კაცი იყო cet. 23 და ვერ] გარნა ვერ B. 24 სიძულილსა ds. 24 რამეთუ] და Mm. 24 მოქცეულ] მოციქული B. 25 და ABCPd, < cet. 25 დიდსა < Mm. 25 და (ვარაზ) AC, და+ესე cet.

[1] ანდერძ-მინაწერი (შიგ ტექსტში): «წმიდაო პეტრე, მეოხ ეყავ წინაშე ღ῀თისა ბატონიშვილს ვახტანგს მეუღლით, ძით და ასულითურთ, რომელმან მოპოვნებულ ყო ცხოვრება ესე შენი და მცირედი აღაწერინა წიგნსა ამას შინა, არამედ სრულიად არა აღიწერებოდა სიდიდითა» ER (R-ში უფრო წვრილი ხელით და ტექსტისავე მელნით; E-ში იმავე ხელით).

ვარაზ-ბაქარ შიშისა მათისაგან ვერ განაცხადებდა დატევებასა სჯულისასა; არა სადა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა, და ყოვლითავე იქცეოდა უსჯულოდ.

ამის-ზე გამოგზავნა სპარსთა მეფემან ერისთავი სპითა დიდითა სომეხთა და ქართველთა ზედა ხარკისა დადებად. მაშინ სომეხთა მოგზავნეს ვარაზ-ბაქარისსა მოციქული
M 290 და რქუეს, რათა შეკრბენ და მოირთონ ძალი ბერძენთაგან, და განახუნენ | კარნი კავკასიანთანი, და გამოიყვანნენ ოვსნი და ლეკნი, და წინააღუდგენ სპარსთა. და წარჩინებულნი თჳსნიცა ეტყოდეს წინააღდგომასა სპარსთასა. არა ისმინა არცა სომეხთა, არცა წარჩინებულთა თჳსთა. რამეთუ იყო იგი ჩუკენი და მოშიში: უკუჲდა იგი კევსა კახეთისასა, და აღაშენა ციხე კიდარს, და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და უბრძანა ყოველთა, რათა დამალნენ ჯუარნი.

და მოვიდეს სპარსნი პირველად სომხითს, და მოაოჴრეს სომხითი, და შემოვიდეს
C 95b A 122 ქართლს. | და აღაშენა ერისთავმან სპარსთამან ტფილისის კართა შო|რის ციხედ მცხეთისად. მაშინ ვარაზ-ბაქარ ეზრახა შევრდომით და ითხოვა მშჳდობა. ხოლო ერისთავმან სპარსთამან რქუა მას: „პირველად მომეც რანი და მოვაკანი, რამეთუ საზღვართა სპარსეთისაგანთა არს, და მათი არს, რომელნი სრულიად შვილნი არიან სპარსთა მეფეთანი და სხენან საყდართა მამათა მათთასა; და თქუენდა კმა არს ქართლი, რომელნი ნაშობნი ხართ მჴევლისანი. გაქუნდეს უკუე ქართლი და ხარკსა მისცემდეთ მეფეთა ხუასროვანთა“.

მაშინ ვარაზ-ბაქარ ვერღარა პასუხი მიუგო შიშისაგან დიდისა, მისცა რანი და
M 291 მოვაკანი, | და განუკუეთა ხარკი, ხოლო ერისთავმან სპარსთამან მოსცა ციხე ტფილისისა და წარვიდა. და მიერითგან იქმნნეს სომეხნი და ქართველნი სპარსთა მოხარკენი.

და ამისა შემდგომად განდგეს კლარჯნი ვარაზ-ბაქარისაგან და მიერთნეს ბერ-

1 ვარაზ-ბაქარ ABCR, ვარაზ-ბაკურ Mm, ვარზა-ბაქარ cet. 1 ვერ განაცხადებდა < C. 1 სჯულისასა] სჯულისა მათისასა PRd. 2 არცარა A, და არცა cet. 2 შენებულთა AMm, აღშენებულთა C, აღშენებულსა cet. 2 ყოვლთავე A, ყოველთავე P, ყოვლითაე MRdms, ყოვლითვე cet. 3 ამის-ზე A, ამისსა-ზე cet. 4 ვარაზ-ბაქარს A, ვარზა-ბარიქისსა M, ვარაზ-ბარიქისას m. 4 ⌣ მოციქული ვარაზ-ბაქარისსა B. 5 შეკრბეს RTds. 5 განახუნენ AC, განუხუნენ cet. 6 კავკასიათანი m. 6 და (გამოიყვ.) AC, < cet. 6 გამოიყვანნენ A, გამოიყვანნეს cet. 6 წინააღუდგენ A, წინააღუდგეს cet. 6 და (წარჩ.) < A. 6-7 წარჩინებულნიცა თჳსნი Bb. 7 სპარსთასა] მტერთასა A (A-ში მთელი ეს წინადადება „თჳსნიცა ეტყ. წინააღდ. მტერთასა“ ერთი წინადადების ქვევით არის გადასმული). 7 არცა < A. 8 თჳსთა Bb, < A, მისთა cet. 8 ჩუკენი] ჩუხი Bb. 8 და მოშიში] მოშიში A. 8 და უკუჲდა A. 9 კიდრს A. 9 გაამაგრნა AC. 9 ციხენი და ქალაქნი C. 10 დამალნენ ACMm, დამალნეს cet. 11 და მოვიდეს A, მოვიდეს cet. 11 სომხითი A, < cet. 11 და (შემოვ.) < B. 12 და (აღაშ.) AC, < cet. 12 ტბილისი m.

12-13 აღაშენა… ტფილისის კართა შორის ციხე მცხეთისა A,
აღაშენა… კართა შორის შურისციხედ ციხედ მცხეთისად C,
„ააგო ციხე ტფილისის კარს, მცხეთის საწინააღმდეგოდ“ a,
აღაშენა… ტფილისი კართა შორის ციხედ მცხეთისა cet.

13 მშჳდობა] შენდობა A. 14 მას < A. 14 საზღვარი s. 15 სპარსეთისაგანთა C, სამძღუართაგანი m, სპარსეთისაგანი cet. 15 მათი] მით Mm. 15 რომელნი ACMm, რანი cet. (← რ˝ნი). 15 სპარსთანი C. 16 სხედან P. 16 მამათა ABCMms, მათთა cet. 17 მჴეველის˝ნი T. 17 უკუე < C. 16-17 ქართლი—უკუე < A (ex hom.). 17 ხარაკსა M, ხარკთა m, 17 მისცემდეთ A, მისცემდით cet. 18 ხოვასროვანთა M, ხოსროვანთა m. 19 ვერღარა] ვერა A, ვღარა B. 19 პასუხი მიუგო] პასუხ უგო BPb. 20 გაუკვეთა A. 20 ერ. სპ. A, ერისთავმან მან B, ერისთავმან P, მან ერისთავმან cet. 20 მოსცა A, მისცა cet 21 და წარვიდა < A. 21 და მიერითგან—მოხარკენი A, მიერითგან იქმნნეს მოხარკე cet. 22 და ამისა C, ამისსა cet. 22 განდგეს A, გადგეს C, განაგდეს Mm, განუდგეს cet. 22 ვ.-ბაქარისგან A, ვ.-ბაქარს cet. 22 მიერთნეს + ვარზაბაქარისაგან წარსრულნი C.

ძენთა. და დაიპყრეს ბერძენთა თუხარისი და ყოველი კლარჯეთი ზღჳთგან არსიანთამდე. და დარჩა ვარაზ-ბაქარს ქართლი თჳნიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი და ეგრისი. მანვე ერისთავმან სპარსთამან წარიყვანნა ტყუედ შვილნი ფეროზისნი, ასულის წულნი მირიანისნი, მორწმუნისა მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქართლისა მოსცა ვარაზ-
A 123 C 96a ბაქარსვე. და მო|კუდა | ვარაზ-ბაქარ, და დარჩეს ძენი მისნი სამნი წურილნი, რომელნი ვერ იპყრობდეს მეფობასა.

ᲛᲔᲝᲪᲓᲐᲠᲕᲔ ᲛᲔᲤᲔ. ᲗᲠᲓᲐᲢ. ᲡᲘᲛᲐᲛᲠᲘ ᲕᲐᲠᲐᲖ-ᲑᲐᲥᲐᲠᲘᲡᲘ. ᲮᲝᲡᲠᲝᲘᲐᲜᲘ[1]

მაშინ წარჩინებულთა ქართლისათა ზრახვა ყვეს და დასუეს მეფედ სიმამრი ვარაზ-ბაქარისი, ძე რევისი, მისწული მირიანისი, კაცი მოხუცებული, სახელით თრდატ, და მისცნეს შვილნი ვარაზ-ბაქარისნი საზრდოდ, ასულის წულნი მისნი. ხოლო მესამესა შვილსა, მეორისა ცოლისასა, ზრდიდა ერისთავი სამშჳლდისა, რომელსა ერქუა სახელი ფარსმან. ხოლო მეფობდა ესე თრდატ მოხუცებული კეთილად, იყო კაცი მორწ-
M 292 მუნე, ბრძენი და გონიერი, ამან სი|ბრძნითა თჳსითა დაამშჳდნა სპარსნი, გამოაჩინნა ჯუარნი და შეკაზმნა ეკლესიანი. და ამის-ზე მოკუდა ეპისკოპოსი იაკობ, და დასუა მის წილ ელია. და ხარკსა მისცემდა სპარსთა მეფესა. ხოლო მან გამოიღო რუსთავი და აღაშენა ეკლესია; და მანვე აღაშენა ეკლესია ნეკრესისა. და მეფობდა უშფოთველად, და მოკუდა სარწმუნოებასა შინა დიდსა.

ᲛᲔᲝᲪᲓᲐᲪᲮᲠᲔ ᲛᲔᲤᲔ. ᲤᲐᲠᲡᲛᲐᲜ. ᲫᲔ ᲕᲐᲠᲐᲖ-ᲑᲐᲥᲐᲠᲘᲡᲘ. ᲮᲝᲡᲠᲝᲘᲐᲜᲘ[2]

და დაჯდა მეფედ ძე ვარაზ-ბაქარისი, მისწულის წული ფეროზისი, სახელით
A 124 ფარსმან. რამეთუ იგი უხუცესი იყო ძმა|თა მისთა. და მოკუდა ელია ეპისკოპოსი, და
C 96b დასუეს სჳმონ. ესე ფარსმან იყო კაცი მორწმუნე, მჴე|დარი შემმართებელი. ეზრახა

1 დაიპყრეს ბერძენთა < PRd (P-ში მეორე ჩამატებული P′-ის ხელით). 1 თუხარასი A. 1 კლარჯეთი m. 1 არსიანამდე m. 2 კალარჯეთისა m. 2 პერეთი და პეგრისი M, ჰერეთი და ჰეგრისი m; ერეთი და ეგრის წყალი C. 4 ქუეყანა მათი AC, ქუეყანისა მათისა cet. 4 მისცა A. 5 ძენი მისნი სამნი] სიძენი მისნი Mm, შვილნი მისნი A. 5 წურილნი < Mm. 6 იბყრობდეს m. 8 და დასუეს < m. 8-9 სიმამრი ვარზა-ბაქარისი მეფედ A. 9 რევის ძე A, ძე რევისი Cd, < Mm, ძე რევისა cet. 9 ძისწული მირიანისი < Mm. 9 თერდატ A, თრდატ (თარდატ) cet. 9 ⌣ თარდატ სახელით M. 10 საზრდოდ] აღზრდად Bb. 10 ხოლო B, < A, და cet. 11 ცოლისასა + სახელით ფარსმანს B. 11 ერ. სამშ. AC, ⌣ სამშჳლდისა ერისთავი cet. 11-12 რომელსა — ფარსმან < B. 12 სახელად d, სახელი AMm, სახელით cet. 12 ფარსმან] ფეროზ Mm. 12 იყო ACMm, და იყო cet. 13 და გამოაჩინნა m. 14 და ამის-ზე] ამის-ზე B, და ამისსა შემდგომად A. 14 იაკობ ებისკოპოზი A, ებისკოპოსი CMm, ებისკოპოსი იობ cet. 14 დასუეს C. 15 ხარაკსა M. 15 მეფეთა Bb. 15 ხოლო A, და cet. 15 გამოიღო A, გამოითხოვა cet. 15 და + მუნ C. 16 და მანვე] მანვე B. 16 ეკლესია ნეკრესისა A, ნეკრისი Mm, ნეკრესი cet. 16 შინი M, შინ m. 19 და < AB. 19 ძე < Td. 19 ბაქარისი ACd, ბაქარისა cet. 19 ძისწულის წული] ძისწული AC. 19 სახელით A, რომელსა ერქუა cet. 20 მისთა A, < cet. 21 სჳმიონ Cms, სიმონ d. 21 და ესე C. 21 მჴედარი და შემმართებელი A. 21 ხოლო ეზრახა A.

[1] სათაური BEPRTbds: მეოცდარვე B, მეოცდარვა cet.; თრდატ d, თარდატ cet.; -ბაქარისი d, -ბაქარისა cet. არშიაზე: მ˝ფე თრდატ C.

[2] სათაური BEPRTbds: მეოცდაცხრე B, -ცხრა cet.; ფარსმან BPbds, და მეოთხე ფარსმან RT. არშიაზე: მ˝ფე ფარსმან C; მეოთხე მეფე ფარსმან s, დ მეფე ფარსმან და კრება P (მიწერილია P′-ის ხელით).

მეფესა ბერძენთასა და ითხოვა მისგან შეწევნა; და აღასრულა თხოვა მისი კეისარმან. მაშინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი; და განამრავლნა ჯუარნი, და განაახლნა ეკლესიანი ყოველსა ქართლსა შინა, და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა. და მცირედ-ჟამ მეფობდა და მოკუდა.

მეოცდაათე მეფე. მირდატ, ძმა ფარსმან მეფისა. ხოსროიანი[1]

და დაჯდა მეფედ ძმა მისი მირდატ, ასულის წული თრდატისი, მე ვარაზ[2]-ბაქარისი, მამულად ბაქარიანი, დედულად რევიანი, ორითავე მირიანის მეთა ნათესავი.
M 293 და იყო ესე მირდატ კაცი ქუელი, მკ|ედარი შემმართებელი, ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, ლაღი და ამპარტავანი, და მინდობილი მკედრობასა თჳსსა. არა მსახურა ღმერთსა, არცა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა, და სილაღითა მისითა მტერ ექმნა ბერძენთა და სპარსთა. ბერძენთაგან ემიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა, ხოლო სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გამოგზავნა
A 125 ერისთავი, რომელსა ერქუა უფროზ, | სპითა ძლიერითა, მირდატის ზედა. მაშინ მირდატ, სილაღითა თჳსითა, არა ჰრიდა სიმრავლესა სპარსთასა, მცირედითა სპითა მიეგება
C 97a გარდაბანს და ეწყო: იოტეს და შეი|პყრეს სპარსთა; მოვიდეს ქართლად, დაიპყრეს ქართლი და განრყუნნეს ეკლესიანი. ხოლო ნათესავნი მეფეთანი დარჩეს ჯევსა კახეთისასა, და სჳმონ ეპისკოპოსი მათ თანავე. ხოლო მირდატ წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა.

---

1 ბერძენსა M. 1 და ითხოვა A, ითხოვა cet. 1 და ABC, < cet. 1 აღასრულა ACM, აღუსრულა cet. 2 განდგა A, გადგა Mm, განუდგა BPbd, გაადგა CRs, გაჲდგა T. 2 და არღარა AC, აღარ Mm, არღარა cet. 2 ჯუარნი] ჯ̃ი T. 2-3 განახლნა ms, განაახლნა C. 3 და აღაშენა AC, აღაშენა cet. 3 ბოლნისსა RT. 6 და < ABMRbm. 6 მეფედ ძ. მ. მ. AC, ~ ძმა მისი მირდატ მეფედ cet. 6 ძე < A. 6-7 ვარაზ-ბაქარისი] ფეროზ-ბაქარისი C. 7 მამეულად B. 7 დედეულად Bbdp. 7 ორითავე B, ორთავე cet. 8 და იყო] იყო A. 8 ქუეელი A, ქუელი და dp. 8 მკედარი შემმართებელი Admp, მკ. და შემმართებელი cet. 8 და უშიში] უშიში A. 9 და (მინდ.) < A. 9 მკედრობისა მისისა A. 9 არა AC, და არა cet. 9 მსახურა A, მსახურა მან cet. 10 არცა] არღა B, არცაღა p. 10 არცარა] არცა m, არცაღა B. 10 შენებულთა A, აღშენებულსა m, აღშენებულთა cet. 11 მტერ ექმნა < Mm. 11 კალარჯეთს m, კლარჯთა R. 11-12 საზღვარსა ქართლისასა AC, საზღვართა ქართლისათა cet. 12 ხარაკსა M. 12 გაგზავნა A. 13 უფროზ A, უფროზ a, უბრააზ M, უბრაზ m, უბარაზ C, აზრამ Cbp (p-ში არშიაზე), უბარაზ cet.+v. 13-14 მირდატს B, მიდრატს A. 14 მირდატ < A. 14 თჳსითა] მისითა AC. 14 არა დარიდა A. 14 და მცირედითა B. 15 და A, < cet. 15 აოტეს B. 15 შეიპყრეს + იგი B. 15 სპარსთა ACMm, სპარსთა + წყობასა შინა cet. 15 მოვიდეს A, გამოვიდეს C, შემოვიდეს cet. 15 ქართლად A, ქართლს cet. 16 ქართლი + სპარსთა B. 16 და < T. 16 ეკლესიანი + დამალეს ჯ̃რები ქართველთა და ყ̃თა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის მსახურთა სპარსთა აღაგზნეს ცეცხლი T (შდრ. ქვემოთ გვ. 139, 7-8). 16 ნათესავნი + ქართლისა T. 17 მუნ < m. 18 მოკუდა + და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა მეფე სპარსთა, რამეთუ აღუდგეს მტერნი აღმოსავალით. მაშინ შეითქუნეს აზნაურნი ქართლისანი, მოიყვანეს და დასვეს მეფედ მცხეთას ძე მირდატ მეფისა წარტყუენილისა, სახელით არჩილ T (შდრ. ქვემოთ, გვ. 139, 9-12).

---

[1] სათაური BEPRTbds: და მეოთხე მირდატ RT; ძმა] ძე P (შემდეგ p-ის ხელით თავზე აწერია „ძმა"), ძე ძმა B (შემდეგ „ძე" აფხეკილია). არშიაზე: მ̃ფე მირდატ C, მეოთხე მეფე მირდატ Pbs.

[2] აქ წყდება P-ს ძველი ნაწილი, ნუსხახუცურით ნაწერი. ამას მოსდევს 1761 წელს ზაქარიას მიერ მხედრულად ნაწერი გაგრძელება (p). P-ს ბოლოში არშიაზე არის ანდერძი, ზაქარიას ხელით ნაწერი: «ორი მიზეზი შემაბრკოლებს: ეს ქართველთ ცხოვრება თუ ჟამთა ვითარებისაგან არის დაკლებული, ვის ვაყვედრო, და თუ შურით ვისმე მოუანგარავს, რა ვქნა მიზეზი მაბრკოლებს და რა ვიკადრო. ესე და სამი წიგნი სხვა დიდად დაკლებული, ნაგლეჯი და ნახევი, დაუტევებიათ მრავლისაგან მცირედი და აწ მრავლისაგან მცირესა ვეძიებ შეწევნითა მყოფისათა. ნუ მკილავთ ჩქარა მნუსხველობისათვის. რ̃ ჩუმად და ჩქარად. ⴌⴈⴉⴍⴊⴍⴆ». აქვეა ხელრთვა: «ურბნელი ნიკოლოზ».

[1]ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა,

მშობელთა და შემდგომად თჳთ მის დიდისა და ღმრთის-მოყუარისა მეფისა,

M 294 რომელი უმეტეს სახელ|განთქმული გამოჩნდა

ყოველთა მეფეთა ქართლისათა[2]

ვითარ-იგი შეიპყრეს ქართველთა მეფე მირდატ სპარსთა წყობასა შინა, და წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა. და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა, და განრყუნეს ეკლესიანი, და დამალეს ჯუარები ქართველთა. და ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის-მსახურთა სპარსთა აღაგზნეს ცეცხლი

ხოლო ნათესავნი ქართველთა მეფეთანი დარჩეს ჯევსა კახეთისასა. და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა სპარსთა მეფე, რამეთუ აღდგეს მტერნი აღმოსავალით.
A 126 მაშინ შეითქუნეს აზნაურნი ქართლისანი, მოიყვანეს და დასუეს მეფედ მცხე|თას ძე თრდატისი, ძმისწული მირდატისი, მეფისა წარტყუენულისა, სახელით არჩილ.

---

1 ცხოვრება] ამბავი ბ რ ო ს ე. 1 ცხოვ. + და მოქალაქობა A. 1 ვანტანგ გორგასლისა ACMbm, ვახტანგ გურგასლის R, ვ. გურგასლისა ETp, ვ. გორგასლის b, გორგასლანისა ვახტანგისი d, ვახტანგ გურგასლანისა B. 2 მშობელ b, მეფისა მშობელთა CMm, და მშობელთა მისთა d. 2 და < d. 2 შემდგომად] პ̃დ d, < A. 2 მისი, დიდისა მის BERTbps, მისის დედისა A, მის დიდისა Mm, დიდისა მის d, ღ̃თის მოყუარისა A, ღ̃თის მსახურისა cet.

3-4 უმეტესად (m: უმეტეს) სხუათა განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა Mm,
უმეტესად სხუათა განთქმულად გამოჩნდა სხუათა მეფეთა ყოველთა ქართლისათა C,
უმეტეს სახელ განთქმული გამოჩნდა ყოვ[. . . . .] A,
უმეტესად კაცთაგან განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართველთასა BERTbps,
უმეტესად ყოველთა მეფეთა ქართველთასა განთქმულად გამოჩნდა d.

(ძირითადად უნდა მივიჩნიოთ ვარიანტი „სახელ"; სხვა ნუსხათა განსხვავებული წაკითხვა მომდინარეობს ნუსხა-ხუცური ასოების აღრევისაგან: ⴑ̃ⴊⴢ [სახელ], ⴑⴊ̃ⴇⴀ [სხუათა], ⴉⴊⴇⴀ [კაცთა]. აღრეულა ⴇ და ⴇ, ⴑ და ⴉ, ⴊ და ⴊ).

5 ვ̃ა იგი m. 5 სპარსთა წყობასა შინა < A. 5 და AC, < cet. 6 და დაიპყრეს] და იპყრეს MTm. 6 და CM, < cet. 7 და ACM, < cet. 7 დამალნეს s. 7 ჯუარნი Mm. 7 ~ ეკლ. შინა C. 9 ქართველთა C, ქართლის cet. 9 მეფენი m. 9 კახეთისასა + და სჳმონ ეფისკოპოსი მათ თანავე. ხოლო მირდატ წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა T (იხ. ზემოთ გვ. 138, სტრ. 17-18 და 139, სტრ. 5-6). 10 უცალო T. 10 იქმნა სპარსთა მეფე A, იქმნეს სპარსნი Mm, იქმნა მეფე სპარსეთისა C, იქმნა მეფე სპარსთა cet. 10 აღდგეს MC, აღდგა A, აღუდგეს BRTbdp. 10 მტერი A. 12 თრდატისი C, თარდატისი M, თრდატის A, < cet. 12 ძმისწული ACM, < cet. 12 მირდატისი C, მირდატის A, მირდატს M, მირდატ cet. 12 წარტყუენულისა ACM, წარტყუენილისა cet., ე. ი.

ACMm: ძე თრდატისი, ძმისწული მირდატისი, მეფისა წარტყუენულისა.
BRTbdps: ძე მირდატ მეფისა წარტყუენილისა.

---

[1] ჯუანშერის თხზულების ეს სათაური თეიმურაზისეულ ნუსხაში (T) მოიპოვება არა აქ, არამედ ქვევით, სადაც იწყება ვახტანგის მამის, მირდატის, მეფობის მომთხრობი თავი (იხ. გვ. 143, 1).

[2] გადამწერის ანდერძ-მინაწერი: ღ̃თო შეიწყალე დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერების ესე წიგნი. ამინ M.

მეოცდათერთმეტე მეფე. არჩილ. ძე მირდატ მეფისა. ხოსროიანი[1]

C 97b ამან | არჩილ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ნათესავი ივბიმიანოს მეფისა, სახე-
M 295 ლით მარიამ, და განაცხადა მტერობა სპარსთა; გამოაჩინნა ჯუარნი და მოკაზმ|ნა
ეკლესიანი; მოსრნა და განასხნა ყოველნი ცეცხლის-მსახურნი საზღვართაგან ქართლი-
სათა; მოირთო ძალი საბერძნეთით და წარმღუანებითა ჯუარისათა იწყო ბრძოლად
სპარსთა.

მაშინ ერისთავი სპარსთა მეფისა რომელი ერისთაობდა რანს და მოვაკანს, ვიდრე
არჩილის მეფობადმდე, მისივე გასაგებელი იყო ქართლი. ამან შეკრიბა სპა რანისა
და მოვაკანისა და ადარბადაგანისა, და მომართა არჩილს. ხოლო არჩილ, სასოებითა
და მინდობითა ღმრთისათა, მიეგება საზღვართა ზედა ქართლისათა და რანისათა,
ეწყო მუნ მდინარესა ზედა ბერდუჯისასა, და ძალითა პატიოსნისა ჯუარისათა მოსრნა
და ტყუე-ყვნა; შევიდა რანს, მოტყუენა და მოვიდა შინა გამარჯუებული. განავლინა
ქადაგი ყოველსა შინა ქართლსა და რქუა ყოველთა: „არა ძალითა ჩუენითა, არცა სიმ-
A 127 კნითა, არცა | სიბრძნითა, არცა სიმრავლითა სპათათა ვსძლეთ მტერთა, არამედ ჯუა-
რითა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესითა, მისა ღმრთისათა, რომელმან მოგუცა წინა-
C 98a მძღურად | და საჭურველად ჯუარი მისი პატიოსანი. აწ ყოველთა ქართველთა ადიდეთ
M 296 სამება ერთარსება, ღმერთი დაუსაბამო, დამბადე|ბელი ყოვლისა. შეწირეთ მადლობა,
და მტკიცემცა არიან გულნი თქუენნი სარწმუნოებასა ზედა სამებისა წმიდისასა. და
ყოველთა ქართველთა შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ, და განაახლნეს ეკლესიანი.
მაშინ არჩილ მეფემან აღაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა მცხეთას[2], კართა ზედა
არაგჳსათა, სადა იყვნეს კოშკნი მტკიცენი საბრძოლნი, რომელნი მასვე აღეშენნეს.

ესუა ძე არჩილს, და უწოდა სახელი მისი მირდატ. აღიზარდა ესე მირდატ, და
დადგა ასაკსა მამაკაცობისასა. მირდატ იყო მორწმუნე და ღმრთის-მსახური, ვითარცა

2 ნათესავით C. 2 ავბიმოს M, ავბიმიანოზ m, ივრიზიანოს B. 3 და გამოაჩინნა C. 3 მოკაზმნა C, შე˜კაზმნა Mm, შეამკუნა cet. 4 ყოველნი < CM. 5 წარძღუანებითა] წარძღუანებისა m, წინამძღურებითა A. 5 ეწყო C. 5-6 იწყო — სპარსთა < Mm. 7 მოვკანს AC. 8 მისვე A. 8 განგებულ A, გასაგებელი CMm განსაგებელი cet. 8 შეკრიბნა C, შეიკრიბა Mm. 8-9 ∼ სპა მოვაკნისა რანისა და ად. CMm. 9 ადრაბა-დაგანისა BCdp, ადარაბაგანისა m. 9 მიმართა CMm. 9 არჩილი Mm. 10 ზედა < A. 10 ქართლისა C. 11 და ეწყო C. 11 ბერდუჯისათა m. 11 მოსრა d. 12 შევიდა AMm, და შევიდა cet. 12 მოტყუენა AC, და მოტყუენა Mm, და წარმოტყუენა cet. 12-13 განავლინა ქადაგი A, განავლინა ქადაგნი cet. 13 ყოველსა შ. ქ. A, ყ. ქართლსა შინა cet. 13 ჩემითა A. 14 სიბრძნითა] სიბერითა A. 14 სპა(ლ)თათა A, სპარს-თათა Mm. 14 ვსძლიეთ Mm. 14 მტერთა < Mm. 15 იესო (C: იესოს) ქრისტესითა AC, იესო (T: ი˜ჳს) ქ˜ს cet. 16 და <Mm. 16 ∼ პატიოსანი ჯუარი მისი A. 16 და აწ C. 17 შეწირეთ მადლობა <A. 17-19 შეწი-რეთ — ქართველთა < C (ex hom.). 18 მტკიცეცა არს გული თქუენი A. 19 განახლნეს m, განაახლნეს T. 20 ეკლესია < d. 21 არაგჳსთა AM. 21 კოშკნი ACMm, კუბონი cet. 21 მასვე] მას A. 22 ესუა ძე არჩ. ACMm, ∼ ესუა არჩილს ძე cet. 22 უწოდა] მოუწოდა B. 22 მისი CMm, <cet. 22 აღიზარდა ესე მირ-დატ A, აღიზარდა Mm, და აღიზარდა ესე მირდატ cet. 22 მირდატ Bdp. 23 ღმრთის მსახური] ღ˜თის მოყუარე s, ღ˜თის მოშიში და მსახური m („და მსახური“ თავზე აწერია „მოშიში“-ს). 23 ვითარცა < A.

[1] სათაური: BERTbdps: ლ˜ა BEbd; მეოცდათერთმეტე codd.

[2] მინაწერი არშიაზე: ფარსმან მეფემან ხოსროიანმან აღაშენა ეკლესია ბოლნისის, და ძმამან მისმან მირდატ არ აღაშენა; და მირდატის ძემან არჩილ აღაშენა ეკლესია სტეფან წ˜ისა მცხეთას. ესე: გ: მეფე ფარსმანითგან ხოსროიანი T (მხედრული ხელით; ხელნაწერის გვ. 62a). არშიაზე: სტეფანწმიდა s.

მამა მისი; და იყო იგი ქუელი და შემმართებელი. ამან უმეტესად უწყო ბრძოლად
სპარსთა, შესლვად და ტყუენვად რანსა და მოვაკანსა; რამეთუ მას ჟამსა უცალო იყო
A 128 მეფე სპარსთა, და ბრძოდა იგი ინდოთა და | სინდთა და აბაშთა, და ვერ შემძლე-
ბელ იყო სპისა დიდისა გამოგზავნად; და სპათა რანისა და მოვაკანისათა და ადარბადა-
განისათა ემძლავრებოდეს ქართველნი. წინამძღუარ ექმნის მირდატ სპათა მამისა
თჳსისათა, და მარადის ტყუენვიდის რანსა და მოვაკანსა.

მას ჟამსა შინა იყო რანს ერისთავად ბარზაბოდ, და ვერაოდეს წინააღუდგებოდა
M 297 C 98b იგი, არამ|ედ განამაგრნის ციხენი და ქალაქნი, და შესლვასა ქართველთასა | რანს,
სადაცა ეწყუნიან სპარსნი ნაწყუედთა ლაშქართა, მტყუენველთა ქართველთა, მარადის
სპარსნი იძლეოდიან. ხოლო ბარზაბოდს, ერისთავსა რანისასა, ესუა ასული ქმნულ-
კეთილი, შუენიერი, რომელსა ერქუა საგდუხტ. უთხრეს მირდატს, ძესა არჩილისსა,
სიშუენიერე მისი, და სმენითა სიშუენიერისა მისისათა ტრფიელ იქმნა მირდატ მის
ზედა. მოაკსენა მამასა თჳსსა: „ვევედრები მეფობასა შენსა, მომგუარე ცოლად ჩემდა
საგდუხტ, ასული ბარზაბოდისი, და შევქმნათ ჩუენ შორის მშჳდობა. დაღათუ ძალითა
A 129 ქრისტესითა ჩუენ ვართ ძლენი, არამედ ვერა ავისუამთ ც|იხეთა და ქალაქთა რანი-
სათა. ნუ უკუე იცალოს მეფემან სპარსთამან, და იმიოს ჩუენ ზედა შური, და მოაოჴრნეს
ეკლესიანი და საზღვარნი ჩუენნი. და აწ ამით განქარდეს მტერობა ჩუენ შორის;
რამეთუ ჩუენთჳს რაცა მოვაკსენო მეფესა სპარსთასა, უსმენს იგი. და ამით მტკიცედ
M 298 და შეურყეველად ვიპყრნეთ საზღვარნი ქართლისანი, და განმტ|კიცნეს სჯული ქრისტესი
ქართლს, და არღარა შეიქმნას გულსა ქართველთასა იჭჳ და გმობა სჯულისა ქრისტესისა
C 99a მძლავრებისათჳს სპარსთასა“. ესე ყოველი | სიყუარულისათჳს ქალისა მირდატ წარმოთქუა.

1 უმეტეს m. 1 უწყო AT, დაუწყო C, იწყო cet. 1 ბრძოლა C. 2 მოვკანსა AC. 2 ჟამსა AC, + შინა cet. 2 უცოლო M. 3 და C, < cet. 3 ბრძოდა] ჰბრძოლად m. 3 ჰინდოთა Tbs. 3 და სინდთა] სინდთა A. 3 ვერა C. 4 სპასა დიდსა Mm. 4 გამოგზავნად A, გამოგზავნასა cet. 4 და სპათა] სპათა Mm. 4 რა-ნისა < B. 4 მოვკანისა C. 4-5 ადრაბაგანისთა m. 5 ექმნეს Mm. 6 თჳსისათა] მისისათა AC, მათი-სათა Mm. 6 ტყუენვიდის C, ტყჳნვიდეს Mm, სტყუენვიდა cet. 6 მოვკანსა C. 7 რანს ერ. ACMm, — ერისთავად რანს cet. 7 ბარზაბუდ Cd, ბარბაროზად AMm. 7 და ACMm, < cet. 7 ვერაოდეს CMm, ვერ A, ვეროდეს cet. 7 წინააღუდგებოდეს b. 8 გაამაგრნის AM, გამაგრნის m. 8 ციხე-ქალაქნი A. 8 შესლვისა ქართველთასა Bp, შესავალნი ქართლისა Mm. 9 ეწყუვნიან M, ეწყჳან m. 9 სპარსნი] სპანი C. 9 ნაწყუედთა ლაშქართა A, ნაწყუედითა (m: ნაწყუეტითა) ლაშქრითა Mm, ნაწყუედთა (C: ნაწყუეტთა) ლაშქრისათა cet. 9 მტყუენველთა A, მოტყუენვილთა Mm, თარეშსა C, მტყუენვალთა cet. 10 სპარსნი] სპანი სპარსთანი C. 10 ბარზაბოდს A, ბარზაბოდ B, ბარზაბუდს C, ბარზაბუდეს Mm, ბარზაბუდ cet. 10-11 ქმნულკეთილი ACR, ქმნილკეთილი d, ქმნულ კეთილ T, ქმნული კეთილი cet. 11 სადგუხტ A. 12 სიშვე-ნიერე Bp, სიშუენიერებაჲ d. 12 სიშუენიერითა მისითა A, შვენებისა მისისათა d, სიშვენიერეს მისისათა m. 12 ტრფიელ A, ტრფიალითა Mm, ტრფიალ cet. 13 მოიჴსენე Mm. 13 მამასა მისსა A, მამისა თჳსისა Mm. 13 ვევედრები] ვეხუეწები C. 13 შენსა ACMm, თქუენსა cet. 14 ბარზაბუდისი CMm. 14 შევქმნეთ A. 15 მძლენი ACMm, მძლავრნი cet. 15 ვერა AC, ვერ cet. 15 ავიხუამთ A, წარუხუამთ C, წარვიხუამთ (T: წავიხვამთ) ჩუენ cet. 16 აცალოს ds, იხილოს A (ც ← ლ). 16 და (მოაოჴ.) < d. 17 — საზღვარნი ჩუენნი cet. 17 ამით ACMbm, ამითღა cet. 17 ჩუენ შორის ACMm, და ეკლესიანი A. 17 და აწ A, აწ cet. 18 მოვაკსენო A, მოაკსენოს cet. 18 და ამით] და მით C, ამით A. 18 რამეთუ A, < C, და cet. 19 შეურყეველად] გულსმოდგინედ C. 19 განამტკიცეს Mm. 20 აღარა B. 20 შეიქნას Cp, შეექმნას Mm. 20 ∼ იჭჳ გულსა ქ. A. 20 სჯულსა ქრისტესსა A. 21 მძლავრებისათჳს ACMbm, და მძლავრებისათჳს cet. 21 ყოველნი C. 21 ქალისა AC, მის ქუელისა Mm, მის ქალისა cet. 21 წარმო-თქუა A, თქუა cet. 21 სიყ. ქ. მირდატ A, — მირდატ (მირდატის Mm) სიყუარულისათჳს მის ქ. cet.

მაშინ არჩილ მეფემან აღუსრულა ნება მისი. წარგზავნა მოციქული ბარზაბოდისსა, და ითხოვა ასული მისი ცოლად მისა თჳსისა. ხოლო ბარზაბოდ განიხარა სიხარულითა დიდითა, რამეთუ მოოჴრებულ იყო ქუეყანა მისი და შესჭირვებოდა: ითხოვა ფიცი და აღთქმა მშჳდობისათჳს. და მისცეს ფიცი. და მოსცა მან ასული თჳსი ზითვითა დიდითა: მოიყვანეს მცხეთას და ქმნეს ქორწილი, შუება და განცხრომა
A 130 დღეთა მრავალთა. და მისცა მეფემან სამშჳლდე მესა თჳსსა საერისთოთა მისითა, და მუ|ნ დასხდეს მირდატ და საგდუხტ.

ხოლო ამან საგდუხტ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი: რამეთუ ქმარმან მისმან მოჰგუარნა კაცნი სჯულისა მეცნიერნი, და უთარგმანეს სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. და ამხილეს, რამეთუ ჭეშმარიტი ღმერთი ქრისტე არს,
M 299 რომელი განკაცნა კსნისათჳს ჩუენისა. მაშინ საგდუხტ გულისხმა ყო და იცნა | სჯული ჭეშმარიტი, დაუტევა ცეცხლის-მსახურება, ნათელ-იღო და იქმნა მორწმუნე. და მან აღაშენა სიონი სამშჳლდისა.

C 99b ამის არჩილის-ზე გარდაიცვალნეს სამნი ეპისკოპოსნი: | იონა, გრიგოლი და ბასილი. და ბასილისა შემდგომად ამანვე არჩილ დასუა ეპისკოპოსი, რომელსა ერქუა მობიდან. ესე იყო ნათესავად სპარსი, და აჩუენებდა იგი მართლ-მადიდებლობასა. ხოლო იყო ვინმე მოგჳ უსჯულო და შემშლელი წესთა, და ვერ უგრძნა არჩილ მეფემან და მემან მისმან უსჯულოება მობიდანისი, არამედ ჰგონებდეს მორწმუნედ. და ვერცა განაცხადებდა ქადაგებასა სჯულისა მისისასა შიშისაგან მეფისა და ერისა, არამედ ფარულად
A 131 წერდა წიგნებსა ყოვლისა საც|თურებისასა, რომელი შემდგომად მისსა დაწუა ყოველი წერილი მისი ჭეშმარიტმან ეპისკოპოსმან მიქაელ, რომელი განიკუეთა კადრებისათჳს ვახტანგ მეფისა.

ხოლო ამან არჩილ მეფემან ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა, ეკლესიათა შენებასა, და ყოველსა ქართლსა
M 300 შინა განამრავლნა მღდელნი და დიაკონნი | და მსახურნი ეკლესიათანი, და მოკუდა.

1 აღასრულა CMm. 1 ნება A, ყოველი თხოვა Mm, თხოვა cet. 1-2 ბარზაბოდისსა A, ბარზაბუდისსა cet. 2 მისი < d. 2 ძისისა p. 2 თჳსისა Mm, მისისა cet. 2 ბარზაბოდ A. ბარზაბუდ cet. 3 მისი ACMm, მათი cet. 3 და შესჭირვებოდა CM, და შესჭირვებოდათ m, < A, და შესჭირდებოდა cet. 4 მშჳდობასათჳს A. 4 და მისცეს ფიცი CMm, და მისცეს მშჳდობისათჳს b, < A, და მისცეს ფიცი მშჳდობისათჳს cet. 4 და მოსცა მან] და მისცა A. 5 მზითვითა d. 5 ქმნნეს B. 6 მეფემან < Mm. 6 საერისთოთა ABm, საერისთაოთა M, საერისთვოთა p, საერისთავოთა cet. 7 დასხდეს ABCMmp, დასხნეს cet. 7 სადგუხტ A, ∼ საგდუხტ და მირდატ b. 8 ამან < A. 8 სადგუხტ A. 8 ამან საგდუხტ დედოფალმან] **მამამან საგდუხტ დედოფლისამან** CMm (შემდეგ C-ში „მამამან" და „ისა"-ზე სანთელი დაულვენთიათ და დარჩენილა „საგდუხტ დედოფალმან", ე. ი. როგორც A-შია). 10 იესო ABMm, იესოს cet. 10 ამხილა CMm. 10 რამეთუ A, ყოველი რამეთუ CMm, ვითარმედ cet. 10 ∼ ქრისტე ღმერთი Bdp, ღმერთი იესო ქრისტე C. 11 იცნა A, ცნა cet. 12 და დაუტევა Mm. 12 და ნათელ-იღო RT. 14 და ამის m, ამა A. 14 იონაA M, იოანე cet. 14 გრიგორი d. 15 ვასილი Bd. 15 ბასილისა] ბასილისავე CMm. 15 ბასილისა შემდგომად <Bd. 16 მობადან Mm, **მოშიდან** C. 16 ესე <CMm. 16 ნათესავით Bdp, ნათესავი s. 16 და Mm, <cet. 16 იგი <AB. 17 და (შემშლ.) CMm, <cet. 17 უგრძნეს Mm. 18 **მოშიდანისი** C, მუშიდ a (*Մուշիդ*). 18 მორწმუნედ A, სარწმუნოდ cet. 18 ვერცა Mdm, ვერცა იგი b, ვერა C, ვერ As, ვერც cet. 18-19 განაცხადებდა ACMm, განაცხადებდა + მაშინ cet. 19 სჯულისა მისისასა] სჯულისასა A. 20 წერდეს M, სწერდეს m. 20 რომლისა Mm. 20 მისსა AC, <cet. 20 დაწუა] დასუა A. 21 მიქელ Ts, მიქიელ M. 21 განიკუთნა b. 21 კადნიერებისათჳს A, კრებისათჳს m, კადრებისათჳს cet. 23 ამან] მან B. 24 შუენებასა Mm. 25 განამრავლნა + ეკლესიანი C. 25 და მსახურნი CMm. 25 და მოკუდა] და ამკვიდრნა Mm.

მეოცდათორმეტე მეფე. მირდატ. ძე არჩილ მეფისა. ხოსროიანი[1]

და დაჯდა მეფედ მის წილ ძე მისი მირდატ[2]. და მეფობდა იგი, ვითარცა მამა მისი, დიდსა სარწმუნოებასა შინა. მიუდგა დედოფალი საგდუხტ და შვა ასული, და
C 100a უწოდა სახელი მისი ხუარანძე. კუალად ევედრებოდეს ღმერთსა მეფე მირ|დატ და დედოფალი საგდუხტ, რათა მოსცეს ძე. და შემდგომად ოთხისა წლისა საგდუხტ მიუდგა და შვა ძე, და უწოდა სახელი მისი სპარსულად ვარან-ხუასრო-თანგ, ხოლო ქართულად ეწოდა ვახტანგ[3]. აღივსნეს სიხარულითა მშობელნი მისნი შობასა ყრმისა ამის ვახტანგისსა, და განავლინეს მახარობელი ყოველთა თანა ერისთავთა. და გამოიღეს ხუასტაგი დიდძალი, ოქრო და ვეცხლი, და განუყვეს გლახაკთა, და შეწირეს მადლობა
A 132 ღმრთისა მი|მართ, ლოცვითა და ღამის-თევითა, დღეთა მრავალთა.

და შემდგომად ამისა მოხადა მეფემან ყოველთა წარჩინებულთა ქალაქად; და დღეთა მრავალთა ყო პურობა და განცხრომა, და ევედრებოდეს ყოველნი ღმერთსა აღზრდისათჳს ყრმისა ვახტანგისსა. მოითხოვა მეფისაგან საზრდოდ საურმაგ სპასპეტმან
M 301 ვახტანგ, დიდითა ვედრებითა, ხოლო | მიანიჭა მეფემან და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპასპეტსა საზრდოდ. რამეთუ წესი იყო, რომელ ძეილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდნიან. შემდგომად ამისსა, მეექუსესა წელსა, შვა საგდუხტ ასული სხუა, და უწოდა სახელი მისი მირანდუხტ. და მოითხოვა იგი საზრდოდ სპასალარმან კასპისამან, და მისცა იგი მეფემან; და წარიყვანა იგი ქალაქად კასპისა, და
C 100b იზარდებოდა მუნ. შემდგომად ამისსა, წელსა მეორესა, | მოკუდა მეფე მირდატ; და დარჩა ვახტანგ შჳდისა წლისა ყრმა[4].

2 და დაჯდა მეფედ A, და მეფე იქმნა cet. 4 უწოდა ACMm, უწოდეს cet. 4 სახელად Bp. 4 მისი AMm, < cet. 4 ხუარამზე Mm, ხუარანძე cet + v, ხორანძე a. 4 ევედრებოდა Mm. 5 რათა — საგდუხტ <A (ex hom.). 5 და (შემდგომად) AMm, <cet. 5-6 საგდუხტ მიუდგა A, ∼ მიუდგა საგდუხტ cet. 6 მისი AMm, < cet. 6 ს[პა]რსულად A. 6 ვარნახუასროთანგ C, ვარნახუასროთარგ M, ვარნახოსროთარაგ m, ვარან ხუასროთგ ̃ნ T. 7 ⌣ მშობელნი მისნი სიხარულითა A. 7 ყრმისა ამის C, (შობასა) მას ყრმისასა A, მის ყმისა Mm, ყრმისასა B, ყრმისა cet. 8 განავლინეს მახარობელი AM, განავლინეს მახარებელნი (Tm: მახარობელნი) CTms, განავლინნეს მახარობელნი cet. 9 ხვასტაკი m. 9 ოქროი C. 9 და განუყვეს] განუყვეს A. 10 ლოცვითა + და ვედრებითა Mm. 11-12 და შემდგომად — მრავალთა <C (ex hom.). 11 ∼ ამისსა შემდგომად Mdm. 11 მოხადა] მიხედნა AMm, მოხადნა cet. 11 ყოველთა წარჩინებულთა A, ყოველნი წარჩინებულნი cet. 12 ყო] ყოო A, ჰყო d. 12 და <A. 13 ყრმისა <Mm. 13 ვახტანგისსა] ვახტანგისათჳს Bdp. 13 მეფისაგან < A. 13 საზრდოდ ACMm, საზრდელად cet. 13 და სპასპეტმან Bdp. 14 ვახტანგ < A. 14 ვედრებითა] პატივითა C. 14 მიანიჭა] მიანგია M (m-ში სწერია „მიანგიჭა", მერე „გ" წაშლილია). 15 საურმაგს AMm, საურმაგ cet. 15 საზრდოდ ACMm, საზრდელად cet. 15 რომელ ACMm, რათა cet. 15 მეფეთანი] მთავართანი Mm, მ[თ]ავართანი C. 16 შინა A, < cet. 16 აღიზარდნიან AC, აღ[ი]ზ[ა]რდნიან Mm, აღიზარდნენ cet. 16 და შემდგომად ამისსა C, შემდგომად A. 17 უწოდეს A. 17 მისი ACm, < cet. 17 მირანდუხტ A, მირან საგდუხტ C, მირიან საგდუხტ M, მირიან საგდუხ m, მიჰრანდუხტ cet. 17 საზრდოდ] საზრდელად Mm, < A. 17-18 ⌣ სპას. კასპისამან საზრდოდ C. 18 და მისცა — კასპისა < C (ex hom.). 18 კასპისამან] კეისრისამან A. 18 ქალაქად კასპისა A, ქალაქსა კასპისასა cet. 18 და < A. 19 იზრდებოდა CMm. 19-20 და დარჩა CMm, დარჩა cet.

[1] სათაური BERTbdps (ეს სათაური ნუსხებში ერთი წინადადების შემდეგაა: „და მეფობდა იგი…"): ლ̃ბ BEbd; მეოცდაათორმეტე codd.; მეხუთე მირდატ RT, ცხრასა A. არშიაზე: მ̃ფე მირდატ C; მეოთხე მირდატ p; მეხუთე მირდატ s.

[2] თეიმურაზისეულ ნუსხაში (T) აქ არის ჯუანშერის თხზულების სათაური: „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა…".

[3] არშიაზე: ქ̃ს აქეთ უნზ (=457) bp. [4] არშიაზე: ქ̃ს აქეთ უჲდ (=464) Bbp.

მეოცდაცამეტე მეფე. ვახტანგ. ძე მირდატისი. ხოსროიანი[1]

მაშინ საგდუხტ დედოფალმან, შეწუხებულმან მამისა მისისა ბარზაბოდისგან „ნუ
უკუე შური იგოს მამამან ჩემმან ნაქმრისათჳს მამამთილისა და ქმრისა ჩემისა, რომელ
A 133 ეგე|ოდენნი ბოროტნი მოეწივნეს მის ზედა, და ნუ უკუე შური იგოს ჩემ ზედა დატე-
ვებისათჳს სჯულისა, და წარწყმიდოს შვილი ჩემი, განრყუნას ქართლი და სჯული
ქრისტესი წარწყმიდოს“ — ესე ყოველი მოიგონა და შთავარდა მწუხარებასა შინა
დიდსა. ევედრებოდა ღმერთსა და განიზრახა წარსლვა წინაშე მამისა მისისა და შევრდომა
მისი. მოიყვანნა ყოველნი ერისთავნი სპასპეტისა თანა, და ცრემლითა სიმწარისათა
M 302 შევედრა მე მისი სპასპეტსა | და ყოველთა ერისთავთა.

და წარვიდა ბარდავს მამისა თჳსისა თანა. განიღო თავი, და უყარნა მუჴლნი,
და აღმოყარნა თმუნი მისნი, დავარდა პირსა ზედა და დადვა პირი თჳსი ფერჴთა
მისთა ზედა, დაალტობდა ფერჴთა მამისა თჳსისათა ცრემლითა და ითხოვდა მისგან
შეწყალებასა და არა ჴსენებასა ნაქმართა მამამთილისა და ქმრისა მისისათა, და შენდო-
C101a ბასა დატევებისათჳს სჯულისა. და ევედრებოდა, რათა | არა აიმულოს დატევება ქრის-
ტეს სჯულისა, რამეთუ იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტი. და ევედრებოდა, რათა იპყრას
A 134 შვილი მისი მამულსა შინა მისსა, და მოურავ ექმნეს იგი სპარსთა მეფესა წი|ნაშე.

მაშინ ბარზაბოდ, განმზადებულმან ბოროტის ყოფად ქართველთათჳს, შეიწყალა
ასული თჳსი: არა აიმულა დატევება სჯულისა, და აღასრულა ყოველი თხოვა მისი.
ხოლო სჯულისათჳს ესრეთ რქუა: „იმულებით არცა-ვის ქართველსა სხუასა დაგაგდე-
ბინებ სჯულსა ქრისტესსა, არამედ მივგზავნნე ცეცხლის-მსახურნი ქალაქსა თქუენსა
და იყვნენ მუნა ეპისკოპოსნი მათ ზედა სჯულისა ჩუენისანი. და ვინცა ქართველი

2 საგდუხტ] არმაყსატ (?) b. 2 დედოფალმან შეწუხებულმან A, დედოფალი შეწუხდა Mm, დედოფალი (P: დედუფალი) შეძრწუნდა cet. 3 შური იძიოს A. 3 ჩემმან < CMRm. 3 ნაქმრისაგან M, ნაქმარისაგან Cm. 3 რომელ] რომელი M, რომელნი m. 4 ეგეოდენნი AMm, ეგეოდენ C, ეგოდენნი cet. 4 მოეწივნეს C, მოაწივნეს T, მოიწივნეს Mm, მოიწივნნეს B, მოიწინნეს d, მოაწიენ A, მოაწივნნეს cet. 4 მის ზედა A, მას ზედა cet. 4 და CMm, < cet. 6 წარწყმინდოს m. 6 ყოველი < A. 7 განიძრახა m. 7 მამისა მისისა A, წინაშე მამისა მისისა cet. 7 შევრდომა] შეხუეწა C. 9 მისი + სპასპეტისა თანა... (განმეორებულია მთელი წინადადება „სპასპეტისა თანა — მისი“) C. 9 ⌒ ერისთავთა ყოველთა BC. 10 წარვიდა + თჳთ C. 10 ბარდავას M. 10 განაღო BMm. 10 და უყარნა მუჴლნი A, < cet. 11 აღმოყარნა Mm, აღუპყრნა A, ამოიყარნა C, ამოუყარნა cet. 11 და დავარდა C. 11 და AMbm, < cet. 11-12 დადვა — თჳსისათა] და მოეხვია ფერჴთა C. 11 თჳსი] მისი AMm. 12 დაალტობდა AMm, და დაალტობდა cet. 12 თჳსისათა] მისისათა A. 12 ცრემლითა და ითხოვდა] და ცრემლითა ითხოვდა C. 12 მისგან < A. 13 შეწყალებასა] შეწყნარებასა m (ასე ყოფილა, მერე შეუსწორებიათ). 13 მამამთილისა და A, < cet. 13 მისისათა] თჳსისათა Bd. 14 დატევებასა A. 14 არა < A. 14 დატევება ACMm, დატევებად cet. 15 ჭეშმარიტად d. 16 მამულსა შინა მისსა] მამულისათჳს A. 16 მისსა CMm, თჳსსა cet. 16 ექმნას BCdm, ექმნა M. 16 იგი < A. 16 მეფესა A, მეფეთა Mm, მეფისა cet. 17 ბარზაბოდ A, ვარზაბუდ CMm, ბარზაბუდ cet. 17 ქართველთათჳს AC, ქართველთა ზედა Mm, ქართლისათჳს cet. 18 აიძულა] დაპატიჟა C. 19 ხოლო < AMm. 19 რქუა A, თქუა cet. 19 არცა-ვის] არავინ A, არცა (სხუასა) ვის Mm. 19 ქართველსა სხუასა A, ⌒ სხუასა ქართველსა cet. 19-20 დაგადგებინებ A, დაგიტეობ Mm, დაგატეობიებ CERTbs, დაგატეობინებ Bdp. 21 მუნა ჩვ. კონიექტ., მონა A, მუნ და CMm, მუნ cet. 21 ეპისკოპოსნი AMm, ეპისკოპოსი cet. 21 მათ ზედან M. 21 ეპ. მათ ზედა A, ∼ მათ ზედა ეპ. cet. 21 ჩუენისანი A, ჩუენსა C, ჩუენისა cet. 21 ქართველი] ქართლი M.

[1] სათაური BERTbdps: მეოცდაათსამმეტე Tb, [მეო]ცდაათსამეტე (s: -ათცამეტე) cet. არშიაზე: მეფე ვახტანგ C (გვიანი ხელით).

M 303 ნებითა თჳსითა აღირჩევდეს სჯულსა ჩუენსა, | ნუ აყენებთ“. მაშინ საგდუხტ ერჩდა
მამასა თჳსსა შიშისაგან დიდისა, და აღუთქუა მინდობითა ღმრთისათა, და წარმოვიდა
ქართლად.

მაშინ ბარზაბოდ წარმოგზავნა ცეცხლის-მსახურნი მცხეთას და მათ ზედა ეპისკო-
პოსად ბინქარან, და დასხდეს მოგუთას. და საგდუხტ დედოფალი განაგებდა მეფობასა
ძალითა და შეწევნითა მამისა თჳსისათა. და მოკუდა ბარზაბოდ, მამა საგდუხტისი, და
მის წილ დაადგინა სპარსთა მეფემან ძევე მისი ვარაზ-ბაკურ, ძმა საგდუხტ დედოფ-
C 101b ლისა. | და მოკუდა საურმაგ სპასპეტი, მამამძუძე ვახტანგისი.

A 135 მაშინ მეფემან დაადგინა სხუა სპასპეტი, რომელსა ერქუა ჯუანშერ. | ხოლო ბინ-
ქარან, ეპისკოპოსი ცეცხლის-მსახურთა, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა თჳსსა, არამედ
არავინ ერჩდა წარჩინებულთაგანი, გარნა წურილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლის-
მსახურებასა.

და შეერია ქართლს წურილსა ერსა ცეცხლის-მსახურება. ამისთჳს მწუხარე იყო
M 304 საგდუხტ დედოფალი, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთასა ვერას იკადრებ|და. მაშინ
მოიყვანა მღდელი ჭეშმარიტი საბერძნეთით, სახელით მიქაელ, და დაადგინა იგი
ეპისკოპოსად ზემოსა ეკლესიასა, რამეთუ მობიდან ეპისკოპოსი გარდაცვალებულ იყო.
და ესე მიქაელ ეპისკოპოსი წინააღუდგა ბინქარან მაცთურსა, რამეთუ ასწავებდა ყო-
ველთა ქართველთა სჯულსა ჭეშმარიტსა. ამან იპყრნა სარწმუნოებასა ზედა ყოველნი
წარჩინებულნი ქართლისანი და ერიცა უმრავლესი, არამედ მცირედნი ვინმე წურილისა
ერისაგანნი მიიქცეს ცეცხლის-მსახურებასა.

მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გარდამოვიდეს ოვსნი სპანი ურიცხუნი
და მოტყუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე, და მოაოჴრნეს ველნი
C102a არამედ ციხ|ე-ქალაქნი დაურჩეს, თჳნიერ კასპისა. ხოლო | კასპი ქალაქი შემუსრეს
A 136 და ტყუე ყვეს, და წარიყვანეს დაჲ ვახტანგისი მირანდუხტ, სამის წლის ქალი. რომელ

1 ნებსით თჳსით A. 4 ბარზაბოდ] ბოროტად Mm. 5 ბინქარან Ca, შინქარან A (ყ—ყ), შინაქარან Mm,
ბინაქარ Bdp, ბანქარ b, ბინქარ cet. 5 მოგუთასა C. 5 და AC, < MTm, ხოლო cet. 6 და შეწევნითა
< A. 7 მის წილ] მის წილად CMm, ძისწული d. 7 დაადგინეს C, დაჲდგინა T. 7 ⌒ სპარსთა მეფემან
დაადგინა A. 7 მეფემან A, მეფემან + ადგილსა მისსა (C: ⌒ მისსა ადგილსა) cet. 7 ძევე] ძე A, ძეჲვე T.
7 ვარაზ-ბაკურ BMRTm, ვარაზ-ბაკურ cet. 8 და ACMm, < cet. 8 სპაჲსპეტი T. 8 მამამძუძე] გამ-
ზდელი C. 9 დაჲდგინა T. 9 სპაჲსპეტი RT. 9 ჯუანშერ BCRbdp (R-ში „ბ“ გადასწორებულია „შ“-დ),
ჯუანბერ MT, ჯანბერ m, ჯონბერ A. 9-10 ბინქარან C, შინქარან A, შიქრიან Mm, ბანქარიან b, ბინქა-
რიან cet. 10 ეპისკოპოსი ცეცხლის-მსახურთა A, ეპისკოპოსი (C: ებისკოპოსმან) მცხეთელთა, რომელი იყო
სპარსი ცეცხლის-მსახური cet. 10 თჳსსა < A. 11 არავინ] არა Mm. 11 წარჩინებულთაგანნი BT, 11 გარნა]
არამედ A. 11 წურილი ერი მიიქცა მრავალი A, წვრილისა ერისაგანნი მიაქცია მრავალნი B, წურილისა
ერისაგანი მიაქცია (Mm: მოაქცია) მრავალი (p: მრავალნი) cet. 13 ქართლს AC, ქართლსა შინა cet. 13 ერსა A,
ერსა ზედა cet. (Mm: ∼ ერსა ზედა წვრილსა). 13 იყო A, იყო + დიდად cet. (Mm: ∼ დიდად მწუხარე
იყო). 14 ვერას C, ვერას ვინ Mm, ვერ A, ვერარას cet. 15 მიქაელ ACMbdm, მიქელ cet. 15 დაჲდ-
გინა T. 15 იგი ACMm, მიქელ ეპისკოპოსი Bdp, < cet. 16 ზემოსა — ეპისკოპოსი < A (ex hom.).
16 მობიდნა m, მოშიდან B, მუშიდ a. 17 შინქარან A, შინაქარსა Mm, ბინაქარს Bdp, ბინქარს cet.
18 ქართველთა A, < cet. 18 იპყრნა + ყოველნი s. 18 ზედან Bp. 18 ყოველნივე m. 19 მცირედნი A, მცი-
რეთ (?) B, მცირედი cet. 21 გამოვიდეს A. 22 მტკურისათ A, მტკურისათა Mm, მტკურისა და (ვიდრე) d,
მტკურისით cet. 22 ხუანნამდე A, ხუნანამდე m. 22 მოაოჴრნეს ACM, მოაოჴრეს cet. 23 დარჩეს CMm.
23 ხოლო <CMm. 23 კასპი ქალაქი A, კული ქალაქი C, კოლა ქალაქი Mm, კასპისა ქალაქნი cet. 23 შემუს-
რეს ACMm, შემუსრნეს cet. 24 ტყ. ყვეს ABCMm, ტყ. ყვნეს cet. (s: დატყუევნეს). 24 დაჲ ვახტ. AC, ⌒ ვახ-
ტანგის დაჲ cet. 24 მირანდუხტ] გურანდუხტ A. 24 სამისა წლისა T. 24 რომელი Bp, რომელსა Mm.

დაურჩეს წარუტყუენველად კევნი ქართლისანი, კახეთი და კლარჯეთი და ეგრისი,
ჩავლეს რანისა და მოვაკანისა, წარტყუენეს იგიცა და განვლეს კარი დარუბანდისა,
M 305 რამეთუ თჳთ გზა | სცეს დარუბანდელთა, და შევიდეს ოვსეთს გამარჯუებულნი [1].

მასვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენნი [2] აფხაზეთით, რამეთუ ბერძენთა ჰქონდა ეგრის-
წყალს ქუემოთი კერძი ყოველი, და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე-გოჯადმდე.
მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს: „განვამრავ-
ლეთ ცოდვა ღმრთისა მიმართ, და არა კეთილად ვიპყართ სჯული ქრისტესი და წესი
იოვანეს მცნებისა. სამართლად მოაწია ღმერთმან ჩუენ ზედა ესე რისხვა, რამეთუ
მიგუცნა ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა, და მიგჳღო ჩუენ საზღვარი ბერძენ-
თაგან, .ვითარცა მიუღო ვარაზ-ბაქარს მეფესა კლარჯეთი. და იგი ცოდვითა ვარაზ-
ბაქარისითა მოიწია, რამეთუ ვერ კეთილად ეპყრა სჯული ქრისტესი. ხოლო ესე არა
A 137 C102b მეფეთა ჩუენთა ცოდვისაგან იქმნა, არ|ამედ ერისა ცოდვათაგან. აწ მეფე ჩუენი ყრმა
არს, და არ გჳვის ჩუენ წინამძღუარი, რომელიმცა სასოებითა ქრისტესითა და წინა-
მძღურებითა ჯუარისათა წარგჳძღუა ჩუენ. და ვიძიოთ ჩუენ შური პირველ ოვსთა
M 306 ზედა, და შემდგომადმცა ვჰებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძ|ენთაგან". ამას იტყოდეს
ყოველნი ქართველნი და იყვნეს მწუხარებასა შინა დიდსა.

მაშინ ვახტანგ იზრდებოდა და ისწავლიდა მიქაელ ეპისკოპოსისაგან ყოველსა
მცნებასა უფლისასა, და სიყრმისავე დღეთა შეიყუარა სჯული ქრისტესი უფროს
ყოველთა მეფეთა ქართლისათა. და მწუხარე იყო იგი ამისთჳს, რამეთუ შემორჩეოდა
ქართლს ცეცხლის-მსახურება ტყუეობისა და საზღვართა მისუმისაგან. და უმეტეს იურ-
ვოდა სჯულისათჳს გონებასა შინა, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთასა ვერ იკადრებდა
გამოცხადებად.

1 კახეთისა Mm. 1 და <A. 1 კალარჯეთი m. 2 და ჩავლეს C, წავლეს A. 2 რანისა და მოვაკანისა (C: მოვკანისა) ACMm, რანსა და მოვაკანს cet. 2 წარტყუენეს ACMm, მოტყუენეს cet. 2 იგიცა < C. 3 დარბანდელთა AMm. 3 განმარჯუებულნი AM. 4 მაშინ გამოვიდეს მასვე ჟამსა b. 4 აფხაზეთად A. 4 ბერძენსა m. 4 ჰქონდათ Bdp. ერგის- E. 5 ქუემოთი AC, ქუემოთ cet. 5 და ყოველი CMm. 5 და A, <cet. 5 დაიპყრეს AC, დაიპყრეს + ქუემოთ cet. 5 ეგრის-წყლითგან (ეგრის წყლისითგან Mm, ერგისა წყლითგან E) ვიდრე ციხე-გოჯადმდე < C. 5 გოჯამდენ Mm, გოჯდამდე A. 6 წუხილი] მწუხარება CMm. 6 გეტყოდეს Mm. 7 ღ˝ისა მიმართ A, წინაშე ღ˝ისა cet. 7 არა ACMm, არცა cet. 7 ვიპყართ სჯული და წესი ქრისტეს (C: იოვანეს) სჯულისა CMm. 8 სამართლად ACMm, და სამართლად cet. 8 რისხვა < C, ⌣ რისხუა ესე Mm. 9 მიგცნა m. 9 ჩუენ < m. 9 წარტყუე˝ნად M, წარტყუნად m. 9 და C, < cet. 9 მიგჳღო ACMm, მიგუღო cet. 9-10 ბერძენთაგან] ბერძენთა მეფეთაგან C. 10 ვითარცა] რამეთუ Mm. 10 მიუღო A, მი˝ღო M, მივიღოთ m, მიიღო cet. 10 ვარაზ-ბაქარს მეფესა AC, ვარაზ-ბაქარ მეფესა ბერძენთაგან cet. 10 კალარჯეთი m. 10 და C, < cet. 10 კლარჯეთი და იგი < A. 10 ცოდვითა < M. 10-11 ვარაზ-ბაქურისითა M, ვარზა-ბაქარისათა Bp. 11 ვერა BRdp. 11 იპყართ A. 11 ხოლო < A. 12 მეფეთა ჩუენთა ცოდვისაგან] მეფეთა ჩუენთაგან C, მეფეთა ბერძენთაგან Mm. 12 ერისა ACRb, ჩუენ ერისა cet. 12 ცოდვისაგან d. 12 აწ + უკუე d. 13 რომელიცა m. 13-14 წინამძღურობითა Bp. 14 ვიძიოთ C, ვიძიეთ cet. 15 შემდგომად A. 15 საზღვარნი ქართლისა Td. 16 შინა < m. 17 მაშინ] და A. 17 ვახტანგ მეფე CMm. 17 იზრდებოდა CMm. 17 მიქაელ ACs, მიქიელ M, მიქელ cet. 18 უფლისა B. 18 სიყმისავე R. 18 დღეთა AC Mm, ჰასაკსა cet. 19 ქართლისათა A, < cet. 19 მისთჳს A. 20 ტყუეობისა AMbdm, და ტყუეობისა C, ტყვეებისა B, ტყუებისა cet. 20 და < A. 20 მისუმისაგან AMRT, მისვიმისაგან p, მისმისაგან cet. 20-21 იურვოდეს C. 21 მძლავრებისაგან AM, მძლავრებისათჳს m, ძლიერებისაგან cet. 21 სპარსთასა] ძლავრთა სპარსთასა A.

[1] არშიაზე: გამოსლ[ვა] ოსთა s. [2] არშიაზე: ქ˝ს აქეთ უჲზ (=467) bp. იქვე არშიაზე: **პირველი მეფობა ლეონ მაკელისა** b. შდრ. ქვემოთ (გვ. 203, შენ.) მინაწერი R-ის არშიაზე: **ვახტანგის სიმამრი ლეონ მაკელი.**

მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა თხუთმეტისა, მოუწოდა ყოველთა წარჩინე-
ბულთა ქართლისათა, და შემოკრიბნა ყოველნი ქალაქად. და განმზადა მეფემან სახლი
ერთი და დაჯდა საყდართა ზედა მაღალთა, ხოლო ჯუანშერ სპასპეტი და ორნივე ეპის-
A 138 C103a კოპოსნი | დასხდეს საყდართავე, და | სხუანი ყოველნი ერისთავნი დასხდეს სელებითა,
და ათასის-თავნი და ასის-თავნი და ყოველი ერი წარმოდგეს ზე.

მაშინ მეფემან, ვითარცა მოხუცებულმან და ბრძენმან და ვითარცა აღზრდილმან
M 307 ფილოსოფოსთა თანა, იწყ|ო ზრახვად ჴმითა მაღლითა და თქუა: „მეფეთა და ერთა
ზედა მოიწევის განსაცდელი და ჭირი ღმრთისა მიერ ცოდვათა მათთაგან: ოდეს მორწ-
მუნეთა აკლონ მსახურება ღმრთისა და გარდაჰკდენ მცნებასა, მოაწევს ჭირთა ესევი-
თართა ზედა, რომელი აწ ესე მოიწია ჩუენ ზედა, ვითარცა რა მამა კეთილი წურთის
შვილსა კეთილად კეთილთა ზედა საქმეთა. და უკეთუ არა კეთილად აღასრულებდეს
სწავლასა მამისა თჳსისასა, გუემს მამა იგი გუემითა და სწავლითა, რათა ისწავოს
ყოველი კეთილი და იქმნას საკმარ კეთილისა. ეგრეთვე გუწუართნა ჩუენ ღმერთმან,
დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან. ამისთჳს გჳჴამს ჩუენ, რათა ვმადლობდეთ მოწყა-
ლებათა მისთა". მაშინ ყოველთა მისცეს მადლი ღმერთსა.

კუალად იწყო ზრახვად მეფემან ვახტანგ და თქუა ყოველთა წარჩინებულთა:
A 139 „ისმინეთ ჴმისა ჩემისა; დაღაცათუ ყრმა ვარ | და არა გინახავს ჩემგან კეთილი,
C103b მამა|თა კულა ჩემთაგან გინახვან დიდნი კეთილნი და დიდებანი თქუენ, რომელნი
დადგინებულ ხართ მთავრობასა ზედა. აწ უკეთუ გუაცოცხლებს ღმერთი, მოგხუდენ
M 308 კე|თილნი და დიდებანი, რომელნი არა გეხილნენ მამათა ჩემთაგან. აწ რომელსა
გეტყჳ თქუენ, დაღაცათუ ჩემ ზედა და თქუენ ზედა სწორად მოწევნულ არს განსაცდელი

1 ხუთმეტისა A (⁓ ხუთმეტისა წლისა), ათხუთმეტისა d, თორმეტისა Mm. 2 ქალაქად Ap, ქალაქნი cet. 2 და < A. 2 განამზადა Mm. 2 სახლი A. 3 ზედა < A. 3 ჯუნშრ M, ჯუმბერ m, ჯონშერ A, ჯუამბერ RT (R-ში შემდეგ გადაუსწორებიათ „შ"-დ). 3 სპასპეტმან A, სპაასპეტი T. 3 სპასპეტი და ორნივე < Mm. 4 საყდ[ა]რთა A. 4 სელებითა] სულ-ღებითა A. 5 და ათასის-თავნი < A. 5 და ასის-თავნი და < Mm. 5 ერნი d. 6 და ,ბრძ.) < A. 7 ფილოსოფოსთა M, ფილოსოფოსთამან C, ფილა(‖ ო)სოფოსთა Bb, ფილასოფოსთა cet. 7 თანა <C. 7 ერსა A. 8 განსაცთელი M. 8-9 ცოდვათა—ღმრთისა <Mm (ex hom.). 9 და < A. 9 გარდაკდეს C. 9 მცნებასა ACMdm, მცნებათა cet. 9 მოიწევის ჭირითა Mm. 9-10 ესე ვითარცა A. 10 რომელი A, რომელ cet. 10 აწ ესერა მოიწია d, ესე აწ მოიწია C, აწ მოიწია Mm, აწ ეს მოიწია BERT. 10 ვითარცა რა] რა M, ვითარცა m (მერე ხაზია გადასმული და თავზე აწერია „რათა"). 10 მამა კეთილი წ.] ⁓ მამა წ. კეთილი (M: კეთილ) Mm. 10 წურთის CERT, წუთის A (← წურთის), წრთჳნ M, წვრთნის m, სწვრთის B, წვრთის cet. 11 შვილთა BC. 11 კეთილად < C. 11 კეთილთა ზედა საქმეთა CMm, კეთილთა ს. ზ. A, ს. ზ. კეთილთა cet. 12 ჰგუემს ACERms, გვცემს dp, გვცემს B, გუემის M, გუემს cet. 12 მამამან Mm. 12 რათა ასწავლოს B. 12 ყოველივე m. 13 და იქმ. ს. კეთ. <M. 13 საკმარ კეთილ A. 13 ეგრე R. 13 გწურთუნა M, გუწვრთვნა m. 13 ეგრეთვე A, ეგრეთ cet. 14 ამისთჳსცა ERTs. 14 გვიჴამს m, გუიჴსნნა A. 14 ჩუენ < C. 14 ჰმადლობდეთ Ts, ვმადლობდეთ + ჩუენ C. 15 ყოველთა A, ამათ ყოველთა cet. 15 მადლი ღმერთსა A, ღმერთსა მადლობაჲ Bdp, დიდება ღ˝თსა ტირილითა C, მადლობა ღმერთსა ტირილითა Mm, ღმ. მადლობა ტირ. cet. 16 ზრახვა d. 16 ⌣ მეფემან ვ. ზრახვად A. 17 და დაღაცათუ. 17 გინახავს ACMm, გინახავსთ cet. (T-ში „თ" ჩამატებულია იმავე ხელით). 17 კეთილი] კეთილად C. 18 კულა <s. 18 ჩემთაგან AC, ჩემგან Mm, ჩუენთაგან cet 18 გინახავნ Bmps, გინახავან d. 18 თქუენ <ABCEd. 18 რომელნი + არა გეხილნენ თქუენ A. 19 მოგუხუდენ AC, მოგუხუდენ ჩუენგან Mm, მოგხუდენ (ა: მოგუჳდენ) ჩემგან cet. 20 დიდებანი] დ˝ანი T. 20 გეხილნეს s. 20 ჩემთაგან A, ჩუენთაგან cet. 21 დაღათუ A. 21 ⁓ თქუენ ზედა და ჩემ ზედა CMm. 21 სწორეთ BERTs, სწორად ACMbdm, სწორედ cet. 21 მოწევნილ d. 21 განსაცდელი + არს (!) B.

ესე, არამედ ესრეთ იპყართ, ვითარმცა არა მოწევნულ არს თქუენ ზედა, არამედ ჩემ
ზედა ოდენ. და არა იყოს გულსა ჩემსა სიტყუა, თუ რომელ მოიწივნეს მათ ზედა
განსაცდელნი, თჳსისა შერისჴებისათჳს ჰყოფენ ამას. არამედ ყოველნი ჩემდა სამსა-
ხურებელად დავითუალო, ყოვლისათჳს კეთილი მოგაგო. და არა დავითმინო კიცხევა
ოვსთა, არამედ სასოებითა და მინდობითა ღმრთისათა, სამებისა ერთარსებისა დაუსაბა-
მოსათა, და წარმძღუანებითა ჯუარისა მის პატიოსნისათა, რომელი მოცემულ არს
A 140 წინამძღურად და საჭურველად გულითა მოსავთა მისთა, და ვიძიოთ შუ|რი ოვსთა ზედა.
უკეთუმცა წარგუკიდებოდა ესე სპარსთა მეფეთაგან, ანუ ბერძენთა მეფისაგან, მო-მცა-
C104a ვითმინეთ. არამედ რა მოწევნულ არს ჩუენ ზედა ოვსთა კიცხთაგან, | არა ჯამს დათ-
მენა: სიკუდილი სჯობს თავთა ჩუენთათჳს.

მაშინ აღდგა ჯუანშერ სპასპეტი და თქუა: „ცხოვნდი, მეფეო, უკუნისამდე დიდე-
M 309 ბით და მტერთა | შენთა ზედა ნება-აღსრულებით. ჭეშმარიტი ბრძანე, ცოდვათა ჩუენთა
მიერ მოიწია განსაცდელი ესე ჩუენ ზედა, და სამართლად დაგუსაჯნა ღმერთმან: რამეთუ
განვამრავლეთ ცოდვა წინაშე მისსა. და გჳღირს მადლობა ღმრთისა მიმართ: რამეთუ
დიდსა პატიჟსა ღირს ვიყვენით და არა ეზომსა, რომელ მოიწია ჩუენ ზედა; არამედ
მრავალ-მოწყალემან არა შეცოდებათა ჩუენთა ოდენი პატიჟი მოგუაგო, და ამით კნი-
ნითა პატიჟითა გუწუართნა. და ჩუენ, მკჳდრთა ქართლისათა, ამისთჳს დიდი მადლობა
გჳღირს ღმრთისა მიმართ. რამეთუ შენ, უმჯობესი ყოველთა მეფეთა ქართლისათა და
მამათა შენთა უფროსი, ყოვლითავე სრული, მსგავსი ნებროთ გმირისა, გამოგაჩინა
A 141 წინამძღურად ჩუენდა და მოცემულ ხარ | ღმრთისა მიერ განმაქარვებელად ჭირთა

1 ესე < B. 1 ესე არამედ < A. 1-2 არამედ ესრეთ — თუ რომელ მოიწივნეს < Mm. 1 იპყართ A, იპყრათა C, < Mm, იპყართ + თავით თქუენით cet. 1 მოწევნილ d. 2 მოიწივნეს AC, < Mm, მოიწივნნეს Bp, მოიწინნეს d, მოიწინეს cet. 3 განსაცთელნი Mm. 3 აყოფენ C. 3 4 სამსახურებელად A, მსახურებულად Mm, სამსახურად cet. 4 მოგრაგო A, მოგვაგოს m. 4 და CMm, < cet. 4 კიცხვა CMm. 5 და მინდობითა ღ̃თისათა A, < cet. 5 სამებისა + წმიდისა D. 5 ერთარსებისა A, + დამბადებელისა ღ̃თისა cet. 6 და < A. 6 წარძღუანებისა C. 6 მის] მისისა ADM, მისის m. 6 პატიოსნისანის M, პატიოსნჲსაჲთა R. 7 მისთასა D. 7 და < D. 7 ოვსთა ზ. A, მას ზ. M, მათ ზედა cet. 8 რ ა მ ე თ უ უკეთუმცა D. 8 წარგუკიდებოდა A, წაგუკიდებოდა Mm, წაგუკიდებოდა cet. 8 ესე < A. 8 მეფეთაგან AMm, მეფისაგან cet. 8 ბერძ. მეფ.] ბერძენთაგან A. 8-9 მომცავითმინოთ A. 9 რა] რაჲ + იგი D, არა A. 9 კიცხუთაგან M, კიცხვათაგან Cm. 9-10 დათმობა C, დათმენ(თ)ა M. 10 სიკუდილი AMm (m-ში ჩაწერილია სხვა მელნით), და სიკ. cet. 10 სჯობს] უმჯობეს არს CD. 10 ჩუენთჳს Mm, ჩუენთათჳს + ვიდრელა დათმენაჲ მისი D. 11 ჯუანებრ M, ჯუანბერ T, ჯანბერ m, ჯომბერ A, ჯუმბერ ERd (R-ში ex ჯუანბერ). 11 სპაჲსპეტი DRTb. 11 თქვა ესრეთ D. 11 ცხონდი A, ცხოვნდი C, ცხოვნდინ Mbm, ცხონდინ cet. 11-12 დიდებით] < A, და დიდებითა M. 12 და < Mm. 12 ჭეშმარიტად Mm, რამეთუ ჭეშმარიტი D. 12 ბრძანეთ m. 12 ⌣ ჩუენთა ცოდვათა d. 13 განსაცდელი ესე AMm, ⌣ ესე გ. cet. 13 დავგუსაჯნა A, გუსაჯნა ჩუენ C, გუსაჯნა cet. 14 წინაშე < A. 14 მის წინაშე Mm. 14 ღ̃ისა მიმართ D, წინაშე ღ̃ისა d, ღ̃ისა cet. (შდრ. აქვე სტრ. 17-18 მადლობა გჳღირს ღ̃ისა მიმართ). 14 რამეთუ] ამისთჳს რამეთუ D. 15 დიდსა] უდიდესსა D, დიდისა A (ex დიდსა). 15 პატიჟსა BMbdp, პატიჟს m, პატივსა AC (მერმე გადაკეთებულია: პატივისა A, პატიჟსა C), პატიჯსა cet. 15 არა < A. 15 ეზომსა] ეზომსა მცირესა D, ესე ოდენისა A. 15 რომელ + ესე D. 16 მრავალმოწყალემან AC, + ღმერთმან cet. 16 პატიჟი ABCMdmp, პატიჯი cet. 16 ამათ m. 17 პატიჯითა ERT. 17 და (ჩუენ) < AMm. 17 ამისთჳს < A (გადატანილია ბოლოში «მიმართ ამისთჳს»). 18 მ ა თ მეფეთა A. 17-18 ამისთჳს—ქართლისათა < d (ex hom.). 19 შენთასა C, ნაშობთასა Mm. 19 უფროს As. 19 ყოვლითავე ACMm, ყოვლითურთ D (ex ყოვლითა). ყოვლითა cet. 19 დ ა მსგავსი A. 19 გამოგაჩინა ACM, გამოაჩინა m, გამოგაჩინა + ღმერთმან cet. 20 დ ა წინამძღურად D. 20 და CMm, < cet. 20 ხარ A, ხარ ჩუენდა C, არს ჩუენდა Mm, ხარ შენ cet. 20 განმაქარვებელად ACDMm, განმაქარვებელი cet.

C104b ჩუენთა, ძუელთა და ახალთა. და უკეთუ ცოდვანი ჩუენნი არა დას|ძლევენ, შენ მიერ
მოვლით განქარვებასა ყოველთა ჭირთა ჩუენთასა და უმეტეს წარმატებასა საზღვართა
M 310 ჩუენთასა ყ|ოვლისა ჟამისასა, რამეთუ არავინ ყოფილ არს მამათა ჩუენთაგანი მსგავს
შენდა. ცხოვნდი, მეფეო, უკუნისამდე, რათგან მოწევნულ არს ოვსთაგან ხუთსა ამას
წელსა შინა, ყოფილკართ ჩუენ მწუხარებასა შინა დიდსა, ამისთჳს რამეთუ ყრმა იყავ,
და არა მალ-გედვა მჴედრობა და წყობათა წინამძღურობა, და არცა შინა მეფობისა
განგება. აწ, მეფეო, დაღაცათუ სრულ ხარ სიბრძნითა და ძალითა, სიმჴნითა და ასა-
კითა, არამედ გაკლს სისრულე დღეთა მჴედრობისათჳს. ხოლო ვხედავ სიბრძნესა შენსა:
დაღაცათუ ყრმა ხარ, არამედ ძალ-გიც განგება მეფობისა, ხოლო მჴედრობისა და
წყობათა წინაგანწყობისა შენისა არა არს ჟამი. ესე არს განზრახვა ჩემი, რათა სიბრ-
ძნითა შენითა და კითხვითა დედისა შენისათა გამოარჩიე ერთი ვინ ჩუენგანი წინა-
A 142 მძღურად სპისა | ჩუენისა, და მიგუცენ ჩუენ ყოველნი მას, და ვიყვნე|თ მორჩილ
C 105a ვითარცა მამისა შენისა, და ძალითა სამებისა, ღმრთისა ერთარსებისათა, წარვიდეთ
M 311 და ვიძიოთ შური. ხოლო შენ იყავ შინა და განაგებდი მეფობასა. უკეთუ | ცოდვათა
ჩუენთაგან ვიძლივნეთ ოვსთაგან, მეფობა შენი უვნებელად დარჩეს; ხოლო უკეთუ
კუალად თავითა შენითა ცოდვათა ჩუენთაგან იძლიო, სრულიად წარწყმდეს ქუეყანა
ჩუენი, რამეთუ ნაცვალი შენი არა არს ქუეყანასა ზედა“. ესე თქუა ჯუანშერ სპასპეტმან
და დაემოწმნეს ყოველნი წარჩინებულნი და ერისთავნი ზრახვასა მისსა.

მაშინ თქუა მეფემან: „ვითარ ხუდების სრულსა სიბრძნესა და ერთგულობასა
შენსა, ეგრეთ წარმოსთქუ ყოველი, ჯუანშერ, ხოლო მე არა ვარ მორჩილ ზრახვისა

1 ახალთა ACMm, ახალთასა cet. 1 დასძლევდენ C, დასძლივენ Mm. 2 და (უმ.) CDMm, < cet. 2 საზღუარსა m. 3 უ მ ე ტ ე ს ყოვლისა D. 3 ყოვლისა ჟამისასა (M: ჟმისასა) < A. 3 რამეთუ ACMdm, რათა cet. 3 არავინ < m. 3 ყოფილ არს (A: ყოფილა) მამათა ჩუენთაგანი (AD: შენთაგანი) ACDMm, მამათა შენთაგანი ყოფილ არს cet. 3 ჩუენთაგანი CMm, შენთაგან A, შენთაგანი cet 4 ცხოვნდი AC, და ჭდ იწყო ზრახვად და თქვა ესრეთ: ცხონდინ D, ცხოვნდინ EMRTbs, ცხონდით B, ცხონდი m, ცხონდინ cet. 4 რაჲთგან DRTb, რადგან Mm, რითგან C 4 ამასა M. 5 ყოფილვ-რთ ACM, ვყოფილვართ cet. 5 ჩუენ < m. 5 შინა < A 5 იყავ + შენ C 6 წყობათა] წყალობითა Mm. 6 წინაძღომა C. 6 არცა შენი გ-ნგება მეფობისა A. 6 მეფობისა] მყოფისა Mm. 7 დ ა აწ D. 7 დაღათუ AC. 7 და (ძალ.) < AMm. 7 დ ა ს ი მ ჴ ნ ი თ ა Mm. 8 ხოლო] რამეთუ D. 8 შენსა < s. 9 დაღათუ C. 9 ხარ] ვარ Mm. 9 არამედ < AC. 9 ძალ-გიძს d. 9 ⌣ მეფობისა განგება Bdp. 9 ხოლო] არამედ ACMm. 10 წყობისა Mm 10 წინაალმდგომისა A. 10 შენისა + ჯერეთ D. 10 ესე] ესრე M, და ესე D. 11 გამოირჩიე A, გამოარჩივე dp, 11 ~ ერთი ვინ გამოარჩიე A. 11 ერთი ვინ] ერისთავნი Mm, ერთი ვინმე Ds. 11 ჩუენგანნი Mm. 12 ჩუენისა AB, შენისა cet. 12 მოგუცენ Mm, მიგუეც D. 12 მას < Mm. 12 ვიყუენით Mm, ვიყვნეთ ჩვენ Bd. 12 მორჩილ მისსა D. 13 ვითარცა < Mm. 14 შური + ოვსთა ზედა D, შური + ჩუენი A. 14 ~ შენ ხოლო d. 14 შენ იყავ] მაშინ Mm. 14 და < Mm. 14 განაგებდე Bp, გააგებდი C, გაგებდი Mm. 14 სამეფოსა m (მერე „სა“ წ. უშლიათ). 14 დ ა უკეთუ D. 15 ვიძლენით Mm, ვიძლიენნეთ Bdp. 15 ~ შენი მეფობა Mm. 15 უნებელად M, უნებულად m. 15 ⌣ დარჩეს უვნ. A. 15 ხოლო AD, < cet. 16 კუალად Mm, < AC, კულა (კვლა) cet. 16 ~ იძლიო ცოდვ. ჩ. A. 16 სრულიად] კუალად C. 16 ყ ო ვ ე ლ ი ქუეყანაჲ D. 16-17 ქუეყანა ჩუენი] მეფობა შენი s. 17 არა არს პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა D. 17 სპაჲსპეტმან DRT. 18 და < Mm. 18 დაემოწამნეს A. 18 ერისთავნი ACMm, და ერისთავნი და მჴედარნი D, და ერისთავნი cet. 19 მეფემან + ვახტანგ ესრეთ D. 19 ვითა Mm, რამეთუ ვითარ D. 19 ბრძნესა Mm. 19 ერდგულობასა m, ერთგულობა A. 20 ესრეთ წარმოსთქუ Mm. 20 ყოველივე D (~ ჯუანშერ ეგრეთ წ. ყ.). 20 ჯუანბერ T, ჯუმბერ Mm, ჯომბერ A. 20 ხოლო მე...] გარნა არა ვარ მორჩილ მე D. 20 ზრახვისა] ზრახვასა A, ბრძანებისა C.

მაგის შენისა, რამეთუ, რათგან მოწევნულ არს განსაცდელი იგი ჩუენ ზედა, ყოველნი
დღენი ცხოვრებისა ჩემისანი მწუხარებასა შინა დამიყოფიან, ვითარცა მეოფსა ბნელსა
შინა. და სიბრალული დისა ჩემისა განლევს გულსა ჩემსა ვითარცა მახჳლი ცეცხლისა,
A 143 და სიკუდილი მირჩევნია თავისა ჩემისა, | ვიდრელა სიცოცხლესა. არამედ მინდობითა
C105b ღმრთისათა და წინამძღურობითა ჯუარისა მის | პატიოსნისათა თავითა ჩემითა წარ-
M 312 ვალ, და ვ|ესავ მრავალმოწყალებათა მისთა, — არა გამწიროს და მომცეს ძლევა“.

მაშინ ვითარ ვერღარა დაუშლიდეს, მიემოწმნეს ყოველნი იგი წარჩინებულნი და
თქუეს: „ცხოვნდინ, მეფეო, უკუნისამდე! იქმნეს განზრახვა შენი, ღმერთმან დამბადე-
ბელმან მოავლინენ ანგელოზი მისი ძალად შენდა, და დასცენ ყოველნი მტერნი
შენნი, დაამტკიცენ მეფობა შენი“.

ლაშქრობის გაპირვა ოვსეთზედ [1]

და დაამტკიცეს ლაშქრობა ოვსეთისა, და განიყარნეს ყოველნი სახლად თჳსად
კაზმად. ხოლო ვახტანგ მეფემან წარავლინა მოციქული წინაშე დედის ძმისა მისისა
ვარაზ-ბაკურისა, რანისა ერისთვისა: აუწყა ლაშქრობა ოვსეთისა და ითხოვა მისგან
შეწევნა. ხოლო მან სიხარულით აღუთქუა, რამეთუ ქუეყანა მისიცა ტყუე[2]-ქმნილ იყო
ოვსთაგან. ხოლო ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა ქართლისათა; და შემოკრბეს
ყოველნი და დაიბანაკეს მუხნარს და ხერკს, ამიერ და იმიერ არაგუსა: და იყო ასი
ათასი მჴედარი და სამოცი ათასი ქუეითი, და გამოგზავნნა ვარაზ-ბაკურ სპანი თჳსნი
A 144 თორმეტი ათასი მჴედარი. და ვახტანგ მეფე | განვიდა ქალაქით მცხეთით, და განასრულნა

1 (ზრახვასა) მაგას შენსა A. 1 რაჲთგან DRT, რადგან B. 1 მოწენულ M, მოწეუნულ m. 1 განსაცდელნი BMdmp. 2 ცხ. ჩემისანი] ჩუენნი Mm. 2 დიდსა მწუხარებასა D. 2 დამიყოფია Mm, მყოფსა <s. 2-3 ბნელსა შინა A, ბნელისასა cet. 3 და <A. 3 სიბრალული C, საწყალული M, სწყლული m, სიყუარული A, სიწყალული cet. 3 მახჳლი + აღლესული D. 4 მირჩევია DRT. 4 ვიღრელა რა Mm. 4 სიცოცხლესა CMm, სირცხჳლი A, სიცოცხლე cet. 4 არამედ AD, <cet. 5 წინამძღურებითა Ads, წინამძღრობისა m. 5 ჯუარისა მისისათა პატიოსნითა C, პატიოსნისა მის ჯვარისათა d, ჯვარისა მისისა (m: მისისათა და) პატიოსნისათა Mm, ჯუარისათა მის პატიოსნისა cet. 6 და ვესავ — მისთა] მოწყალებითა მისითა მოსავი C. 6 არა ACMm, რ ა თ ა არა cet. 6 გამწიროს ACMm, განმწიროს cet. 7 ხ ო ლ ო მაშინ D. 7 უშლიდეს C. 7 მიიმოწმნეს B. 7 ყოველნივე m. 7 ჩინებულნი C. 8 მეფეო <A. 8 იქმნეს <Mm. 8-9 დამბადებელმან + ცისა და ქუეყანისამან D. 9 მოავლინნეს Bdp, მოავლინოს D. 9 ანგელოზნი მისნი Bp, ანგელოზნი მისი E, ანგელოზნი Mm, ანგელოზი A. 9 ძალად შენდა] ძლიერი (C: ძლიერად) შენდა AC, მწედ D, <Mm. 9 და <C. 9 დასცნეს AD (D-ში წინათ ყოფილა „დასცენ“), დასცნე d, დასცენ cet. 9 მტერნი + და მბრძოლნი D. 10 დაამტკიცენ მეფობა შენი A, <cet. (ex hom.). 12 და <CER. 12 დაამტკიცეს <A (ე. ი. A-ში იკითხება: დაამტკიცენ მეფობა შენი და ლაშქრობა ოვსეთისა). 12 სახლად] სოფლად A, და წარვიდეს სახიდ D. 13 კაზმად CMm, კაზმად ლაშქართა D, კაზმვად cet. 13 ხოლო] მაშინ D, და CMm. 13 მეფემან A, <cet. 14 ვარაზბაკურ Mm, ვარზბაკურ C. 14 რანისა <Mm. 14 ერისთავისა Ms, ერისთავსა m. 14 და აუწყნა D. 14 აუწყა ლ. ოვს. და <A. 15 აღუთქუა + შეწევნაჲ მათ ზედა D. 15 მისიცა] მისი d, მისცა ET. 16 ხოლო] მაშინ A. 16 სპათა <Bd. 16 და (შემ.) <A. 16 შემოკრბენ m. 17 მუხრანს A, მუნ არს Mm, მოხნარს ERTps. 17 ამიერ და იმიერ ACERT, იმ. და ამ. cet. 17 და იყო] იყო A. 18 სამეოცი M. 18-19 ქუეითი — ათასი <Mm (ex hom.). 18 გამოგზავნა AC, მოგზავნნა RTs, მოგზავნა cet. 18-19 და სამოცი—მჴედარი <C (ex hom.). 19 მჴედარნი M. 19-151, 1 და განასრულნა — განასხნა A, და (m: < და) განასხნა სპანი მისნი cet.

[1] ეს სათაური არის მხოლოდ Bdp ნუსხებში.

[2] ამის შემდეგ D-ს აკლია ექვსი ფურცელი (ვიდრე გვერდამდე 158, 6, შენ. 1).

C106a M 313 სპანი თჳსნი და განასხნა: მოეწონნეს სიმრავ|ლ|ითა, ცხენკეთილობითა და მოკაზმუ-
ლობითა, და იხილნა ყოველნი იგი მხიარულად და აზარვით, რამეთუ სავსენი იყვნეს
შურითა ოვსთათა. აღივსო სიხარულითა და მადლობდა ღმერთსა. შემოვიდა ქალაქად,
და აღასრულა შჳდეული ერთი ლოცვითა, და მარხვითა, და ღამის-თევითა; და განუყო
ხუასტაგი დიდძალი გლახაკთა. და დაუტევნა განმგებელად სამეფოსა თჳსისა დედა მისი
საგდუხტ და დაჲ მისი ხუარანძე, და დაწერა ანდერძი ესრეთ: „უკეთუ არღარა შემო-
ვიქცე ცოცხალი, დაჲ ჩემი ხუარანძე შეირთოს მირიან, რომელი ეყვოდა ვახტანგს
მამის ძმისწულად, ნათესავისაგან რევისა, მირიანის ძისა, რომელი სიძე იყო თრდატ
სომეხთა მეფისა, მან შეირთოს დაჲ ჩემი, და მან იპყრას მეფობა“. და ესე დაწერილი
დედასა მისსა მისცა, და სხუასა არავის აუწყა. და იგი მირიან, მამის ძმისწული მისი,
დაუტევა მცხეთას.

A 145 წარვიდა ვახტანგ და დადგა თიანეთს. და მუნ მიერთნეს ყოველნი მეფენი კავკა-
C106b სიანნი | ორმოცდაათი | ათასი | მჴედარი. და წარემართა სახელსა ზედა ღმრთისასა,
M 314 განვლო კარი დარიალანისა. შესლვასა მისსა ოვსეთად იყო ვახტანგ წლისა თექუს-
მეტისა.

მაშინ მეფეთა ოვსეთისათა შეკრიბნეს სპანი მათნი და მოირთეს ძალი ხაზარე-
თით, და მოეგებნეს მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა და ჩავლის
ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა არაგჳ ჰქჳან, რამეთუ ერთის მთისაგან გამო-
ვალს თავი ორთავე: ქართლისა არაგჳსა და ოვსეთისა არაგჳსა.

და დაიბანაკეს ორთავე სპათა ამიერ და იმიერ, რამეთუ მდინარისა მის პირსა
ორგნითვე ქარაფნი იყვნეს კლდისანი, ჭალაკნი და ველოვანნი პირთა მდინარისათა.
და განეკრძალნეს ერთმანერთისაგან, და დაიცვნეს გზანი ქარაფთანი, და დადგეს ეგრეთ
შჳდ დღე. ამა შჳდსა დღესა ბრძოლა იყო ბუმბერაზთა მდინარესა მას ზედა. მაშინ
ოვსთა რომელ ჰყვეს ნიჭადნი ხაზართანი, მათ თანა ერთო კაცი ერთი გოლიათი,

1 ცხენკეთილობითა CMm (-კ᾿თლ᾿ბითა T), ცხენქუეითობითა A, ცხენკეთილებითა cet. 1-2 მოკაზმულობითა ACEMTm, მოკაზმულებითა cet. 2 იგი <A. 2 მხიარულებითა Mm. 2 აზარვით AC, აზრვითა Mm, აღძოვითა cet. 2 სავსენი CMm, სავსე cet. 3 ოსთათა B, ოვსთაჲთა T. 3 სიხარულითა + ვახტანგ C. 4 და (მარხ.) <A. 4 ხვასტანგი BP, ხოსტაკი M, ხოსტაგი m, საქონელი C. 5 და (დაუტ.) A, <cet. 5 დაუტევა AEdp. 5 სამეუფოსა A. 5 თჳსისა A, მისსა Bm, მისისა (M: + და) cet. 5-6 ~ საგდ. დედა მ. C. 6 დაჲ მისი] და მისცა Mm. 6 და <A. 6-7 შევიქცე CMm. 7 მიჰრან CRTs. 7 ეყოდა BEdmps. 8 რევისსა A. 8 მიარანის (← მიჰრანის) C. 9 მან] მაშინ A. 9 იპყრას CMm, ყო A, დაიპყრას cet. 10 მისსა <A. 10 მიჰრან C, მიჰრიან RTs. 12 და <d. 12 დადგა] ბიადგა A. 12 და მუნ C, მუნ AMm, <cet. 12-13 კავკასიანთანი s. 13 ორმოცდაათი As, ორმეოც... cet. 13 და <A. 13 და წ ა რ ვ ი დ ა და (<B) წარემართა Bdp. 14 კარი <Mm. 14 დარიალანისა A, არიანალისა Mm, დარლანისა p, დარიელასი C, დარლანისა BEd, დარლანისი b, დარლალისა T. 14 შესავალს Mm. 14 ოვსეთად ACMm, ოვსეთს cet. 14-15 ათექუსმეტისა d. 16 შეკრიბეს C, შეკრბეს B. 16 და (მოირთ.) <Mm. 17 მდინარესა + მას BEdp. 17 დარიალნსა A, დარალასა C, დარლალას M, დარლალსა m, დარლალასა RT, დარიელასა cet. 18 არაგჳ] დარიაელო A 19 არაგჳსა <A. 19 ოვსეთისა <A. 19 არაგჳსა <Mm. 20 და <A. 20 სპათა <A. 20 იმიერ და ამიერ Mm, ამიერ Ed. 21 ქარაფანი m. 21 პირსა მდინარისასა CMm. 22 და (განეკ.) <Mm. 22 განაკრძალეს d, განკრძალეს Bp. 22 ერთმანერთსა A. 22 დაიცვნეს] დაცვეს A, დადგეს Mm. 22 ქარაფნი m. 22 და <AERTd. 22 ეგრეთ ACMm, ეგრე cet. 23 ამა AC, ამასა m, ამას cet. 23 მუბერაზთა A, ბუმბერეზთა CEM, ბუნბერაზთა Bm. 23 მას <A. 23 მაშინ A, <CT, ხოლო cet. 24 ოვსთა A, <cet. (შდრ. ამავე სტრ. ვარიანტი „ოვსთა მათ“). 24 რომელნი m. 24 ჰყავს C. 24 ნიჭადნი A. 24 მათ ACMTm, ოვსთა მათ cet. 24 ერთო] ერთ m, ერთი s, იყო C, <b. 24 ← ერთი კაცი R.

M 315 სახელით თარჯან. გამოვიდა ესე თარჯან ხაზარი, და ჴმა ყო ჴმითა მაღლითა, და თ|ქუა:
C107a |„გეტყჳ თქუენ, ყოველთა სპათა ვახტანგისთა, ვინცა არს თქუენ შო|რის უძლიერესი,
A 146 გამოვიდეს ბრძოლად ჩემდა“.

ხოლო ვახტანგ მეფესა რომელ ჰყვეს სპანი სპარსთა ნიჭადნი, მათ თანა ერთო
კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ფარსმან-ფარუხ: ამისდა ვერვის დაედგნეს ბრძოლასა შინა,
რამეთუ მრავალი ლომი კელითა შეეპყრა. ესე განვიდა ბრძოლად თარჯანისად. და
აღიზახნეს ორთავე, და მიეტევნეს ურთიერთას. და პირველსავე შეკრებასა უხეთქნა
კრმალი ფარსმან-ფარუხსა ჩაბალახსა ზედა, და განუპო თავი ვიდრე ბეჭთამდე. მაშინ
დაჭმუნდა ვახტანგ და სპანი მისნი, რამეთუ არავინ დარჩა მათ შორის მსგავსი ფარს-
მან-ფარუხისი. შემრწუნდეს ყოველნი იგი სპანი, და აღივსნეს მწუხარებითა.

და დაღამდა დღე იგი, და ვახტანგ შევიდა კარვად თჳსად. და დადგა ლოცვად,
და ცრემლითა ევედრებოდა ღმერთსა, და ვიდრე განთენებადმდე არა დაჯდა ქუე ლოცვი-
საგან: ითხოვდა ღმრთისაგან შეწევნასა. და მინდობითა ღმრთისათა ეგულებოდა თჳთ-
C107b ბრძოლა თარჯანისი, რამეთუ უშიშ იყო | ვითარცა უკორცო, და იმედი | ჰქონდა ღმრთი-
M 316 საგან და ძალისა თჳსისაგან.

A 147 ვითარ განთენა, კუალად შთამოვიდა თარჯან კიდესა მდინარისასა, აყუედრებ|და
კუალად, და ითხოვდა მუქარასა, და არავინ იპოვა სპათა შორის ვახტანგისთა მბრძო-
ლი მისი.

მაშინ ვახტანგ რქუა სპათა თჳსთა: „არა მინდობილ ვარ მე ძალისა ჩემისად
და სიმჴნისა ჩემისად, არამედ მინდობითა ღმრთისა დაუსაბამოსათა, სამებისა ერთარსე-
ბისა ყოვლისა დამბადებელისათა განვალ თჳთბრძოლად თარჯანისა. მაშინ განკჳრდეს
წარჩინებულნი იგი, აყენებდეს ვახტანგს და მრავალ-ღონედ ზრახვიდეს, რათამცა დაა-
ყენეს ბრძოლისაგან. რამეთუ ყრმა იყო ვახტანგ, და არა იცოდეს გამოცდილება მისი.

1 ესე < A. 2 ვახტანგისთა CRT, ვახტანგისათა cet. 3 ბრძოლად ჩემდა A, ჩემ ზედა cet. 4 ხოლო
< A. 4 რომელ] რომელსა CMm. 4 ყვეს (ჰყუეს) ACMm, ჰყვა cet. 4 სპანი სპათა ნიჭთანი C, სპანი
სპათანი ჯარნი Mm, სპარსთანი A. 4 მათ] მას A. 5 ფარზმან-ფარუხ ABETbps, ფარსამან-ფ. m,
ფარსმან-ფარუხა C. 5 ამისად C. 5 ვერვის ACM, ვერავის cet. 6 რამეთუ CMm, < cet. 6 მრავალი]
მრავალგზის d. 6 თარჯანისად A, თარჯანისსა C, თარჯნისა M, თარჯანისა cet. 6 და < A 7 აღიზრახ-
ნეს Mm. 7 ურთიერთას ACM, ურთერთსა B, ურთიერთსა cet. 7 და (პირვ.) < A. 7 შეკრებასა] შეყ-
რასა C. 8 კრმალი AMm, კრმლითა cet. 8 ფარზმან-ფარუხსა ABETp, ფარსმან-ფარუხას C. 8 ჩაბა-
ლახსა < Mm. 8 ზედან m. 8 და < A. 8 განაპო A. 8 თავი] ზურგი მისი A. 8 ვიდრე ACMm, < cet.
8 ბეჭამდე m. 9 არავინ] არა A. 9-10 ფარსამან-ფ. m, ფარზმან-ფარუხისი (A: ფარუხისა) BETbp.
10 მწუხარებითა + და მადლობდეს ღ˜სა A. 11 და < AMm. 11 დაღამდა დღე იგი < A. 11 და BMdmp,
< cet. 11 ⌢ შევიდა ვახტანგ Bdp. 11 კარავად CEs. 11 და < A. 12 და < A. 12 და (ვიდრე) < C.
13 ეგულებოდა] ევედრებოდა s. 14 უშიშ AMm, უშიში cet. 14 იყო + იგი CM. 16 განთენა AM, განა-
თენა m, განთენდა cet. 16 კუალად < AC. 16 აყუედრებდა] აყენებდა B. 16 კუალად < C. 17 კუალად
და Mm, და კუალად cet. 17 და არავინ] არავინ C, და არა A. 17 ვახტანგისთა CRT, ვახტანგისათა cet.
19 თჳსთა] მისთა CMm, < A. 19 მე < Ad. 19 ძალისა ჩემისად და ს. ჩ. A, ძალსა ჩემსა და სიმჴნესა
BMTdmp, ძალისა ჩემისა და სიმჴნისად (C: სიმჴნისა) cet. 20 მინდობითა (C: + და ძალითა) ACMm,
მინდობილ ვარ cet. 20 ღ˜თისათა A. 20 დაუსაბამოსათა Mm, დაუსაბამოსა cet. 21 ყოვლისა ACMm,
უფლისა cet. 21 თარჯანისსა CMRT, თარჯანისასა Ed. 22 აყენებდეს ACMbm (R-შიც „აყუედრებდეს“
შესწორებულია „აყენებდეს“), და (< ET) აყუედრებდეს cet. 22 და < A. 22-23 დააყენეს T.

არა ერჩდა ვახტანგ, არამედ დაამტკიცა ბრძოლა მისი; გარდაჴდა ცხენისაგან და
დავარდა ქუეყანასა ზედა, თაყუანის-ცა ღმერთსა, აღიპყრნა ჴელნი თჳსნი და თქუა:
„ჰე, უფალო, დამბადებელო ყოვლისაო და შემმატებელო კეთილთაო, აღმამაღლებელო
მოსავთა შენთაო! შენ იყავ მწე ჩემდა, მოავლინე ანგელოზი შენი ძალად ჩემდა, და
C108a დაეც უსჯულო ესე, და | არცხჳნე მგმობართა შენთა, რამეთუ არა ძალისა ჩემისად
M 317 მინდობილ ვარ, ა|რამედ მოწყალებისა შენისად“. მოიქცა ვახტანგ და აღჯდა ტაიჭსა
A 148 თჳსსა, და რქუა სპათა თჳსთა: | „ევედრებოდით ღმერთსა და ნუ შემრწუნდებით“.
წარვიდა ვახტანგ, და დადგეს სპანი მისნი ზურგით მისსა; შემრწუნებულნი და სავსენი
მწუხარებითა თჳს-თჳსსა სჯულსა ზედა ევედრებოდეს ღმერთსა.

ა˜. აქა ვახტანგისი და თარჯანის ომი და მოკლვა თარჯანისი ვახტანგისგან[1]

მაშინ ვახტანგ ჩავლო გუერდი და შთადგა მდინარისა პირსა; აქუნდეს ჴელთა
ოროლნი. მოხედნა თარჯან და რქუა: „მე გოლიათთა და გმირთა გამოცდილთა
მბრძოლი ვარ, არა ემაწურილთა, გარნა შენ ზედაცა დავიმდაბლო თავი ჩემი“. აღი-
ზახნეს და მიეტევნეს ურთიერთას, და პირველსავე შეკრებასა სცნა ვახტანგ ოროლნი
სარტყელსა ზედა; და ვერ უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან, და განვლო ზურგით
და მოკლა.

ხოლო ქართველთა ნუგეშინისცემულთა და სავსეთა სიხარულითა აღიზახნეს ჴმითა
საშინელითა, და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ. ხოლო ვახტანგ მასვე ადგილსა
C108b გარდაჴდა ცხენისაგან, და და|ვარდა მიწასა ზედა, თაყუანის-ცა ღმერთსა და თქუა:
M 318 „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო, რომელმან მოავლინე | ანგელოზი შენი | და დაეც
A 149 მტერი ჩემი; შენ ხარ აღმამაღლებელი მოსავთა შენთა; შენ ხარ, რომელმან აღადგინი

1 არა ერჩდა — მისი < CMm (ex hom.; მისი ... მისი). 1 დაამტკიცა T. 2 და აღიპყრნა C.
2 თჳსნი < A. 3 ჰე MTm, Ꮚე ABEbd, ეჰა C, < cet. 3 ⌢ ყოვლისა დამბადებელო A. 3 შემატებულო m,
შემამკობელო C. 3 აღმამაღლე m, აღმმაღლებელო T. 4 იყავნ m. 4 მწე] შემწე CMm. 4 შენი ACMm, < cet.
5 ისი] ესე AMm. 5 ძალისა ჩემისად Ad, ძალისა ჩემისა C, ძალსა ჩემსა Mm, ძალისად ჩემისად B, ძალი-
სად ჩემისა cet. 6 მოწყალებისად შენისა AC, მოწყალებისა შენისა M, მოწყალებასა შენსა m. 6 და მო-
იქცა (და მოიქცა) C. 6 ვახტანგ < ACMm. 6 ტაიჭსა + ზედა b. 7 სპათა < A. 7 თჳსთა] მისთა AMm.
7 ევედრებოდით AMm, ევედრებოდეთ cet. 7 შეზრწუნდებით M. 8 წარვიდა (წარვიედა) A. 8 შეზრწუ-
ნებულნი M. 10 ა˜] პირველი d. 10 თარჯნისა B. 11 ჩავლო] წავლო C. 11 ვახტ. ჩ. გ. ACMm, ⌢ ჩავ-
ლო გ. გუერდი Edp, ⌢ ჩავლო გ. ვახტ. cet. 11 შთადგა ACMm, ჩავიდა cet. 11 მდინარის M.
11 ∼ ჴელთა აქუნდეს C. 11 ჴელთა AC, < cet. 12 მოხედნა ACMRTm, მოხედა cet. 12 თარ(ა)ყან ms.
12 და რქუა] < A, და თქუა B. 12 გოლიათი A, გოლიოთთა M. 12 და გამოცდილთა C. 13 ყმაწუ-
რილთა A, ყრმაწულთა d, ყმაწულთა B, ყმარწვილთა ERT, ყმაწვილთა cet. 13 გარნა ACMm, განა cet.
13 შენზედაცა ACMm, შენ ზედა cet. 13-14 და აღიზრახნეს Mm. 14 მიეტენნეს M, მიეტევნნეს m.
14 ურთიერთას AM, ურთიერთს m, ერთმანერთსა C, ურთიერთსა cet. 14 სცნა ACMm, სცა cet.
14 ⌢ ოროლნი ვახტანგ Mm. 15 და ვერ A, ვერ M, და ვერაჲ T, და ვერა cet. 15 სიმაგრემა C, სიმაგ-
რესა m (მერე გადაკეთებულია: „სიმაგრეანა“). 15 და < Am. 15 განავლო CM. 15 ზურგით ACMm,
ზურგი cet. 16 მოკლნა m. 17 აღსავსეთა A. 17 აღიზრახნეს Mm. 18 მადლობა ღ. მ. ACMm,
∼ ღმრთისა მ. მადლობა cet. 19 მიწასა] პირსა A. 19 ღმერთსა < Mm. 20 შენი + ძლიერი ჩემდა A.
21 აღმამაღლებელი A, < CMm, აღმმართებელი cet. 21 შენ ხარ — შენთა < CMm (ex hom.: შენ
ხარ .... შენ ხარ). 21 აღადგინი A, აღადგინე cet.

[1] ეს დაყოფა პარაგრაფებად აქვს ყველა ნუსხას გარდა ACMm-ისა.

ქუეყანისაგან გლახაკი და სკორეთაგან ·აღამაღლი დავრდომილი". მოჰკუეთა თავი
თარჴანს, აღჴდა და წარვიდა ლაშქართა თჳსთა თანა. და ყოველთა მათ სპათა ჴმითა
აღწევნულითა შეასხეს ქება ვახტანგს და მადლობდეს ღმერთსა.

ბ́. აქა ვახტანგისი და ბაყათარ ოვსის ომი და მოკლვა ბაყათარისა ვახტანგისგან

და მეორესა დღესა სხუა გამოვიდა ბუმბერაზი ოვსთაგან, რომელსა ერქუა ბაყა-
თარ. იგი იყო გოლიათი; და რაჲთგან დაეწყო მჴედრობად, ვერვის დაედგნეს მისთჳს
ბრძოლასა შინა. და მოესრა ყოველი მბრძოლი მისი: რამეთუ იყო სიგრძე მჴჳლდისა
მისისა თორმეტი მტკაველი და ისარი მისი ექუსი მტკაველი. მოდგა ესე ბაყათარ
პირსა მდინარისასა და ჴმა ყო ჴმითა მაღლითა და თქუა: „ვახტანგ მეფეო, ნუ გან-
ლაღნები შენ მოკლვისათჳს თარჴანისა: არა ერთი იგი გოლიათთა და ამისთჳს
მოიკლა იგი ყმაწურილისა მიერ. აწ უკეთუ შენვე გამოხვიდე მბრძოლად ჩემდა,
C109a მოგხუდენ ჩემგან ბრძოლანი ფიცხელნი, რომელთაგა|ნ ვერღარა განერე. თუ არა
M 319 A 150 ვინცა სპათა შენთა|განი გამოვიდეს, მის|თჳსცა მზა ვარ".

მაშინ პასუხ უგო ვახტანგ ბაყათარს და რქუა: „არა ძალითა ჩემითა ვსძლე თარ-
ჴანს, არამედ ძალითა დამბადებელისა ჩემისათა. და არა მეშინის მე შენგან, ვითარცა
მაღლისა ერთისაგან, რამეთუ ძალი ქრისტესი ჩემ თანა, და ჯუარი მისი პატიოსანი
საჭურველ ჩემდა". და განაწესნა ვახტანგ სპანი და დაადგინნა განმზადებულად; და
აღჴდა ტაიჭსა შეჭურვილსა ჯავშნითა, და აღიღო ფარი მისი ვიგრის ტყავისა,
რომელსა ვერ ჰკუეთდა მახჳლი, და ჩავლო გუერდი, და მიდგა მახლობელად მდინა-
რისა. ჴმა უყო ბაყათარს და რქუა: „არა გამოვალ მე მდინარესა, რამეთუ მეფე ვარ;
არა მივეახლები მე სპასა ოვსეთისასა, რამეთუ წარწუმედითა ჩემითა წარწუმდების სპა
ჩემი ყოველი. ხოლო შენ მონა ხარ, და წარწუმედითა შენითა არა ევნების სპათა

---

1 აღამაღლი Mm, აღადგინი A, აღამაღლე cet. 2 აღჴდა < A. 2 წარვიდა] მოვიდა A. 2 მათ სპათა] სპათა მისთა A. 3 აღწევნულითა ACMm, აღწევნითა cet. 3 ღმერთსა < A. 4 ბ́] მეორედ d. 4 ბაყთარ T. 5 და < A. 5 მუმბარეზი A, ბუმბერეზი CEMRT, ბუნბერაზი m. 5-6 ბაყარ M, ბაყთარ T. 6 გოლიათ M. 6 რათგან AEM, რადგან Bdmps, რა C, რაჲთგან cet. 6 მჴედრობად ABEMTm, მჴედრობა cet. 6 ვერავის C, და ვერავის Mm. 6 მისთჳს AC, მისდა cet. 7 ბრძოლასა შინა A, < cet. 7 მოესრნეს m. 7 რამეთუ] და Mm, ხოლო d. 8 ათორმეტი d. 8 და < Mm. 8 ბაყთარ MT. 9 მდინარისასა] მინდორისასა A. 9 ~ მდინარისა პირსა Bp. 9 უყო Mm. 9 მაღლითა ACMm, დიდითა cet. 9-10 განლაღდები BT, განლაღნები m. 10 შენ < C. 10 მოკულისათვინ m. 10 თარჴანისსა C, თარყანისა s. 10 ერთუ́ა M, ერთუა m. 10 იგი < ABE. 10 გოლიეთთა C, გოლიათთა თანა b. 10 და მისთჳს C, ამისთჳს A. 11 იგი < A. 11 ყმაწურილისა მიერ A, ყმაწურილისაგან RT, ყმაწულისაგან C, < Mm, ყმაწვილისაგან cet. 11 აწ < Mm. 11 მბრძოლად C, მებრძოლად Mm, ბრძოლად cet. 12 მოგუხდენ m, მოგუხუდენ C. 12 რომელთან Mm. 12 ვერღარა CMdm, ვერ A, ველარა cet. 12 განერო AC, განეძე Mm (ძ—ძ). 12 თუ რა A. 13 ვინცა < A. 13 შენთაგან E. 14 პასუხი C. 14 ⌣ ბაყ(ა)თარს ვახტანგ Mm. 14 ბაყთარს MT, ბაღათარს s. 14 ⌣ და რქუა ბაყათარს d. 15 დამბადებელისათა Mm (< ჩემისათა). 15 მე A, < cet. 16 ჩემ თანა CMm, ჩემ თანა არს cet. 17 საჭურველად C. 17 ჩემდა + არს A. 17 და < A. 17 განუწესნა C, განაწესნა BEbdp. 17 ვახტანგ < A. 17 დაადგინნა + განწესებულად და A. 18 ჯავშანითა AC. 19 ვერა CMm. 19 და ჩავლო] ჩავლო A. 19 გუერდით A. 19 და ACMm, < cet. 19 მიადგა A. 19-20 მდინარესა A. 20 ყო A. 20 ბაყთარს MT. 20 და არა BEdp. 21 მივიახლები Cs. 21 მე AC, < cet. 21 სპათა Mm. 21 ოვსეთისასა ACMm, + რამეთუ წარჩინებული ვარ cet. 21 წარწყმედითა ACMm, სიკუდილითა cet. 21-22 სპა ჩემი ყოველი A, ~ ყოველი ჩემი სპა M, ~ ყოველი სპა ჩემი m, სპა ჩემი C, ყოველი სპა cet.

ოვსეთისათა, ვითარცა მაღლისა ერთისათა. გამოვედ მდინარესა ჩემ-კერძო". მაშინ
C109b ბაყათარ ოვსმან აღასრულა სიტყუა მისი და რქუა: „მე მომკლველმან | შენმან გამოვლო
M 320 მდინარე, არამედ პირისაგან მდინარი|სა უკუდგ სამ უტევან".
A 151 |მაშინ ვახტანგ უკუდგა. გამოვლო მდინარე ბაყათარ, და უწყო სროლად ისრითა.
მაშინ ვახტანგ სიფიცხლითა თუალთათა, და სიმახჳლითა გონებისათა, და სიკისკასითა
ტაიჭისა მისისათა ირიდებდა ისარსა: რამეთუ შორსვე იხილის ისარი მომავალი, და
უხლდებოდა და სიმარჯჳთ მიეახლებოდა. ამიერ და იმიერ სპათაგან იყო ცემა ბუკე-
ბისა და დაბდაბთა. და იზახდეს ჴმითა აღწევნულითა სპანი ორნივე, ქართველნი და
ოვსნი, რომლითა იძრვოდეს მთანი და ბორცუნი. და ვერა ჰკრა ისარი, ორისა ისრი-
საგან მეტი, ბაყათარ ფარსა ვახტანგისსა, და ვერ ჰკუეთა ყოვლად. და კუალად ჰკრა
სხუა ისარი ცხენსა ვახტანგისსა, და გააგდო შიგა. და ვიდრე დაეცემოდა ცხენი ვახტან-
გისი, მიუჴდა ზედა და უხეთქნა კრმალი მკარსა ბაყათარისსა, და ჩაჰკუეთა ვიდრე
გულამდე.

მაშინღა დაეცა ცხენი ვახტანგისი, სწრაფით მიჰყო ჴელი და შეიპყრა ცხენი
C110a ბაყათარისი. და პირველ დავა|რდა ქუეყანასა ზედა, და თაყუანის-ცა ღმერთსა, და შეწირა
M 321 მადლობა | უმეტეს პირველისა. აღჴდა ცხენსა ბაყათარისსა, და მოდგა მახლობელად
A 152 სპათა თჳსთა, და რქუა ჴმითა მაღლ|ითა: „მჴნე იყვენით და განძლიერდით, რამეთუ
ღმერთი ჩუენ-კერძო არს".

ხოლო სპანი იგი წარემართნეს განმზადებულნი, ცხენ-თორნოსანნი და ჯაჭუ-
ჩაბალახოსანნი, წინა კერძო და მათ უკანა ქუეითნი, დ̂ა ქუეითთა უკანა სიმრავლე

---

1 სპათა ოვსეთისათა A, სპასა ოვსეთისასა cet. 1 ვითარცა მ. ერთ. < A (ex hom.: ოვსე თ ი ს ა თ ა . . .
ერთ ი ს ა თ ა). 1 ერთისათა CMm, < A, ერთისა cet. 2 ბაყთარ MT. 2 ოვსმან < Mm. 2 რქუა C,
თქუა cet. 2 მკლვმან (= მკლველმან) A. 3 პირისაგან მდინარისა ACMRTbm, მდინარისა პირისაგან cet.
4 უკუდგა A, უკუწრიდა b, უკურიდა (უკუჰრიდა) cet. 4 ბაყთარ MT, ბაღათარ s. 4 სროლა A. 5 სიფიც-
ხლითა AMm, სიფიცხითა C, სიფრთხილითა cet. 5 თუალთათა A, თუალთა თჳსთათა (Mm: თჳსთა)
CMm, თ. მისთათა cet. 5 სიმახჳლისა Bp. 5 გონებისათა A, გონებისა მისისათა CMm, გ. თჳსისათა cet.
5-6 და/— მისისათა] სიკაკკასითა ჭანგისა მის. A, და ცხენისა მის. k, < Mm. 6 ირიდებდა ჩ. ვ. კ ო ნ ი -
ე ქ ტ . , არიდებდა C, ჰირიდებდა Mm, რიდებდა A, ჰრიდებდა cet. 6 შორისავე Mm. 6 და < A. 7 უხლ-
დებოდა ACMm, დაუხლდნებოდის dp, უხლდნებოდის ERTs, უხლდებოდის b, უხლტებოდის Bk. 7 და სი-
მარჯჳთ(ა) მიეახლებოდა (C: მიიახლებოდა, A: მიეახლდებოდა) ACMm, იგი სიმარჯჳთა და ვერ მიახვედ-
რებდა cet. 7 იმიერ + და C. 7 სპათაგან იყო ცემა CMm, სპ. ცემა იყო A, იყო სპ. ც. cet. 7-8 ბუკე-
ბისა Mm, ბუკებითა A. 8 დაბდაბათა A, დაბადებითა M, დაბდაბებითა m. 8 და < A.. 8 აღწეკნილითა Es.
8-9 ქართველნი (Mm: ქართველთანი) და ოვსნი ACMm, ~ ოვსნი და ქართველნი cet. 9 იძროდეს BET.
9 ვერა ჰკრა AC, ვერ შეჰკრა cet. 9-10 ორის(ა) ისრისაგან (C: ისრის) მეტი ACMm, ორისა მეტი cet.
10 ბაღათარ s. 10 უკუეთა Mm, ჰკუეთდა A. 10 კუალად < C. 11 სხუა < A. 11 გააგდო შიგა
(Mm: შია) ACMm, განაგდო შიგან (T: შინაგან) cet. 11 ვიდრე] ვირე C. 12 მიუჴდა AC, მოუჴდა Mm,
მიხვდა d, მიუხდა ERT, მიუჴვდა cet. 12 ზედა < A. 12 კრმალი ACMm, კრმლითა cet. 12 ბაღათარი-
სასა s. 12 ვიდრე < CMm. 13 გულთადმდე k. 14 მიღყო s. 15 და პირველ CMm, პირველად A, < d,
და cet. 15 და < AC. 16 მადლობა ACMm, მადლი cet. 16 უმეტეს ACMm, უზესთაეს Bdp, უზეშთაეს cet.
16 პირველისა] პირველსა d, სულისა Mm. 16 აღჴდა ACMm, და აღჴდა cet. 16 ბაღათარისასა s, < Mm.
16 მოადგა Mm. 17 თჳსთა] მისთა A. 18 -კერძოე M. 19 იგი < A. 19 წარემართნეს AC, წარმოემართ-
ნეს cet. 19 ცხენ-თორნეოსანნი A, ცხენ-თოროსანნი Mm, ცხენ-ოროსანნი d. 19 და < A. 20 წინა AB,
წინათ cet. 20 და მათ უკანა A, და მათსა უკან (C: უკანით) CMm, მათსა უკანით (Bp: უკუნით)
კერძო cet. 20 უკანა A, უკანით cet.

მჴედართა, და ესრეთ მიმართეს ოვსთა. ხოლო ოვსნი წარმოდგეს ქარაფსა ზედა და
დაასხეს ისარი, ვითარცა წჳმა მძლაფრი.

მაშინ ვახტანგ მეფე მოქცეულ იყო სპასა მისსა ზურგით რჩეულითა მჴედრითა,
უზახებდა და განაძლიერებდა და ნუგეშინის-ცემდა სპათა მისთა. მაშინ წინა ცხენ-
თორნოსანთა აღვლეს გზა ქარაფისა, აღკდეს ვაკესა, და აღუდგეს უკანა ქუეითნი და
შემდგომად სიმრავლე მჴედართა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის. ხოლო ვახ-
C110b ტანგ უკეთუ მარჯუენით-კერძო იბრძოდის, მარცხენით-კერძო მრწოდ|იან; და უკეთუ
მარცხენით-კერძო იბრძოდის, მარჯუენით-კერძო მრწოდიან. და ეგოდენსა სიმრავლესა
M 322 სპათასა იცნობებოდა ჴმა ვახტანგისი, ვითარცა | ჴმა ლომისა; და თანა ჰყვებოდეს მას
ორნი მჴედარნი: არტავაზ ძუძუსმტე, ძე საურმაგ სპასპეტისა, და ბივრიტიან ხეფე-
A 153 წული. და იგინიცა იბ|რძოდეს მჴნედ.

მაშინ იძლივნეს ოვსნი და ივლტოდა ბანაკი მათი. მოისრნეს და ტყუე იქმნნეს,
ხოლო უმრავლესი მეოტი ოვსთა მათგანი ცოცხალი შეიპყრეს უკმოჴსნისათჳს ტყუე-
თასა, რომელნი წარტყუენულ იყვნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკმოიქცეს
დევნისაგან, და დაიბანაკეს ბანაკსავე თჳსსა: სამ დღე განისუენეს და შეწირეს მადლობა
ღმრთისა მიმართ. და მერმე განიბნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა, შემუსრნეს ქალაქნი
მათნი, და აღიღეს ტყუე და ნატყუენავი ურიცხჳ.

ჩანართი (Tk)[1]

T 71a ხოლო დაიმორჩილნა ოვსნი და ყივჩაყნი, და შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩუენ
დარიანისად უწოდთ. და აღაშენნა მას ზედა გოდოლნი მაღალნი, და დაადგინნა მცველად მახ-
ლობელნი იგი მთეულნი. არა ჴელეწიფებოდის გამოსლვად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ყივ-
ჩაყთა თჳნიერ ბრძანებისა ქართველთა მეფისა.

და განვიდეს პაჭანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაჭანიკეთი მოსაზღვრედ ოვსე-
C111a თისა, მდინარესა მას | ოვსეთისასა წიაღ, და ჯიქეთი მუნვე იყო. შემდგომად ჟამთა

1 მომართეს CMm. 1 ოვსთა A, < cet. 2 დასხეს Tm, დასხის B. 2 მძლაფრი] მძაფრი ABMms, მძლავრი k. 3 მეფე < Mm. 3 სპისა მის Mm. 3 რჩეულისა მჴედრობითა Mm, ჩეეულითა მჴედრითა B. 4 უძახებდა A, უზრახებდა m. 4 და < CMm. 4 და (ნუგ.) < AMm. 4 ნ.-ცემად m. 4 მისთა] თჳსთა d. 4 წინა A, წინათ cet. 4 ცხენ < A. 4-5 [ცხენ-]თორნეოსანნი A, ცხენ-თოროსთა M, ც.-თოროსანთა Bbmp, ც.-ოროსანთა d. 5 აღვლეს...] აღვიდეს გზასა ქარაფისასა A. 5 ვაკესა] ჴევსა A. 5 და აღუდგეს] წაუდგეს A. 5 უკან Mm. 6 მჴედართა AC, +მისთა cet. 7 იბრძოდა Mm. 7 ძრწოდიან Cb, < Mm, ძრწოდინ B, ძრწოდის cet. 7 უკეთუ AC, < Mm, თუ cet. 7-8 ძრწოდიან — მარცხენით კერძო < Mm (ex hom.). 8 იბრძოდეს Mm. 8 მარჯუენით-კერძო BCbdp, მ.-კერძნი Mm, მარჯუენით A, მ.-კერძონი cet. 8 სიმრავლესა სპათასა A, მას ჟამსა ჴმა სპათა Mm, მას შინა ჴმასა სპათასა cet. 9 ვახტანგისი] მისი A. 9 ∼ ჴმა ვითარცა Bdp. 9 მას < b. 10 არტევაზ Mm. 10 ძუძუსსტე M, ძუძუსტე m. 10 ძე < d. 10 საურმაგ ACM, სურმაგ m, სურმაგისი s, საურმაგისი cet. 10 ბივრიტიან ARs, ბივრიტიანი cet. 12 ივლტოდეს AC. 12 ბანაკი მათი < A. 13 უმრავლესი] უმეტესი A. 13 ოვსთა მათგანი CMm, ოვსთა A, ოვსთაგანი RTs, ოვსთაგან cet. 13 უკუ მოჴსნისათჳს A. 14 რომელი T. 14 წარტყუენულ ACR, წარმოტყვენულ T, წარკუეთილ Mm, წარტყუენილ cet. 14 ვითარ უკმოიქცეს C, ვითარ უკუმოიქცეს A, მოიქცეს d, ვითარ უკუე მოიქცეს cet. 15 და < A. 15 დაიბანაკესა A. 16 ტყუნვად M. 17 ნატყუ́ენავი M. 20 დაადგინა T. 21 ჴელე წიფების k. 23 პაჭანიკეთს AC, პაჭანიკეთსა Mm, პაჭანიგეთს cet. 23 პაჭანიკეთი Mm, პაჭანიგეთი cet. 23 მოსაზღვარედ A, მოსამძღურედ m. 24 წ[ი]აღ Mm. 24 ჯიგეთი d. 24 მუნ A.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება აგრეთვე n-ის კრებულებში.

მრავალთა იოტნეს პაჭანიკნი და ჯიქნი თურქთაგან; და წარვიდეს პაჭანიკნი დასავლით-
M 323 კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკჳდრნეს ბოლოსა აფხაზ|ეთისასა. და მოტყუენა ვახტანგ
პაჭანიკეთი და ჯიქეთი, და შეიქცა, და მოადგა ოვსეთსავე. და მეფენი ოვსთანი შელ-
ტოლვილ იყვნეს სიმაგრეთა კავკასისათა. აღდგეს მათ შორის მოციქულნი, და დაი-
A 154 ზავნეს. და ითხოვეს ვახტანგისგან ოვსთა, ნაც|ულად დისა მისისა, ოცდაათი ათასი
ტყუე ოვსეთისა, ყოველი უკეთესი, რომელი სახელდებით თქუეს ოვსთა. და მისცა
ვახტანგ ოცდაათი ათასი ტყუე დისა მისისათჳს, და ესე მოიყვანა.

ხოლო ტყუენი ქართველნი რომელ ჰყვეს ოვსთა ექუსსა მას წელსა, იგი ყოველნი
უკმოიჴსნნა თჳთო თჳთოსათჳს, და აღიღო მძევალი ოვსთაგან და მძევლისათჳს მისცა
სხუა ტყუე ოცდაათი ათასი, და რომელი უკმოიჴსნა ტყუე ქართლისა, რიცხჳთ სამას
C111b ორმოცდაათი ათასი, და რომელ და|რჩა ტყუე ოვსი ამათ განტეობილთაგან კიდე
თუალვით ექუსას ორმოცდაათი ათასი თჳნიერ პაჭანიკთა და ჯიქთასა. და ესე ყოველი
აღესრულა ოთხ თუე.

M 324 მაშინ მეფემან განუტევნა ნიჯადნი იგი სპარსთანი და მეფენი კავკასია|ნთანი
ნიჭითა დიდითა, წარმოგზავნნა დაჲ მისი მირანდუხტ და ტყუე იგი ყოველი გზასა
დარიალისასა, და თჳთ სპითა დიდითა ქართლისათა წარმოვიდა გზასა აფხაზეთისასა.
სულგრძელად და უშიშად იწყო ბრძოლად ციხეთა აფხაზეთისათა. რამეთუ მეფე ბერ-
ძენთა ლეონ დიდი უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა, და ვერშემძლებელ იყო
A 155 სპათა გამოგზავნად აფხაზეთს; და სამ | წელ წარტყუენნა ყოველნი ციხენი აფხაზეთისანი
ვიდრე ციხე-გოჯამდე. და მოვიდა სახლსა მისსა, ქალაქსა სამეუფოსა მცხეთას. გაეგება
წინა დედა მისი, და დანი მისნი, და სიმრავლე ქალაქისა მამათა და დედათა მიუფენ-

1 პაჭინაგნი Mm, პაჭანიგნი cet. 1 და < AC. 1 ჯიქნი თურქთაგან] ჯიქითურთ C. 1 და < C. 1 პაჭინაგნი+იგი Mm, პაჭანიგნი cet. 1-2 დას. კერძო A, დას. კერძოსა Mm, დასავალით კერძსა ds, დასავლით კერძსა cet. 2 ხოლო] და b. 2 და < A. 3 პაჭინაგეთი m, პაჭინგეთი M, პაჭანიჭეთი B, პაჭანიგეთი cet. 3 და შეიქცა] შემოიქცა A. 3 მოადგა CMm, გამოდგა cet 3-4 შევლტოლვილ ACs. 4 კავკასიისათა A, კავკასიასათა B, კავკასსთა M, კავკასთა m, კავკასიათა d. 4 ადგეს Mm. 4-5 დაზავნეს A, დაიზავეს Mm. 5 და < A. 5 ∼ ოვსთა ვახტანგისგან A. 6 თქუეს] აქეს C. 7 ესე CMm, < A, ესრეთ cet. 7 და მოიყვანა დაა (= დაჲ) მისი A. 8 ქართველთანი Mm. 8 რომელ A, რომელნი cet. 8 ექუსსა მას A, გაქუს სამს Mm, ექუსსა cet. 8 წელიწად(ა) CMm. 8 ყოველი m. 9 უკმოიჴსნა Mm, უკმოიხსნნა d, გამოიჴსნნა b, უკუმოიყვანნა A. 9 თჳთო თ.] და მისცნა თჳთოსათჳს თჳთო, < C. 9 აღიღო ACMm, აიღო cet. 9 მძევლი M, მრავალი b (ძ—ძ). 10 ოცდაათი A, ოცდაათერთმეტი d, ორმოცი C, ოცდათურამეტი BMTm, ოცდაათრვამეტი cet. 10 ათასი < Mm. 10 და რომელი] რომელნი Mm, < A. 10 უკუმოიჴსნა A, უკმოიხსნა d. 10 რიცხუთა Mm. 10-11 სამასიათას ოცდაჩჳდმეტი C. 11-12 და რომელ დარჩა — ორმოცდაათი ათასი < A (ex hom.). 11 ოვსი ამათ Mm, ამათ ოვსი C. ოვსეთისა ამათ cet. 11 განტეობ. Mm. გაშუებულთაგან C, < A, გატეობილთაგან cet. 12 თუალვით] თვალავით Bdp, თჳთ Mm. 12 ექუსი ათას ორმოცდათურამეტი Mm, სამას ოცდაჩჳდმეტი ათასი C. 12 პაჭანგთა Mm. პაჭანიგთა cet. 12 და < A. 13 აღასრულა Mm. 14 და მაშინ Bdp. 14 მეფემან ACMm, ვახტანგ მეფემან cet. 14 ნიჯადნი A, ნიჯდინი Mm. 14 კავკასიათანი RT. 15 დიდითა] დითა M, დიდითა და დითა m. 15 წარმოგზავნა BMdmp. 15 (და) დაი C, (და) დაა A. 15 დაჲ მისი < Mm. 15 გზასა+მას A. 16 დარალანისსა A, დარიანისასა C, დარღალისასა R (მერე შეუსწორებიათ „დარიელისასა"), დარიელისასა Bs, დარიელისსა d, რომლის(ა)სა Mm. 16 დიდითა Mm, < cet. 16 წარვიდა A. 16 გზათა აფხაზეთისათა d. 17 სულგრძელად — აფხაზეთისათა < d (ex hom.). 18 ∼ დიდი ლეონ A. 18 ვერა შემძლებელ C. 19 გამოგზავნასა m. 19 წარტყუენნა] წარიოტნა A (∼ და წარიოტნა სამ წელ). 19 ∼ ციხ. აფხ. ყოველნი A. 17-20 რამეთუ მეფე ბერძენთა — ციხე გოჯამდე ACMm, < cet. 20 მისსა] თჳსსა m. 21 მისი CMm, < cet.

C112a დეს საჴელთა და სამოსელთა მათთა ფერჴთა ქუეშე მისთა. და აუ|რიდეს თავსა დრამასა და დრაკანსა, და აღწევნულითა კმითა შეასხმიდეს ქებასა; რამეთუ არა რომელსა მეფესა ექმნა ეგევითარი ძლიერი წყობა.

მაშინ ვახტანგ მეფემან შეწირა მადლობა ღმრთისა მიმართ მრავლითა ლოცვითა და ღამისთევითა, და გლახაკთა მიცემითა. და განსცა ნიჭი ერსა თჳსსა, და წარჩინებულ M 325 ქმნნა მჴედარნი, მსახურ|ნი მჴნედ და გამოცდილნი[1] წყობასა მას შინა ოვსთასა. და წარსცა ძღუენი ნატყუენავისა მისგან დედის ძმისა მისისა თანა ვარაზ-ბაკურისა: მონა ათასი, ცხენი საჴედარი ათასი, ჴდალი ცხენი ათასი. და კუალად წარსცა წინაშე სპარსთა მეფისა მონა ათი ათასი, ცხენი საჴედარი ათი ათასი, ცხენი ჴდალი ათი ათასი. ესე ყოველი მიუძღუანა სპარსთა მეფესა ჴელითა ბინქარან ეპისკოპოსისათა, და ითხოვა სპარსთა მეფისაგან ასული ცოლად; ხოლო სპარსთა მეფემან მოსცა ასული

A 156 მისი ცოლად, რომელსა ერქუა ბალენდუხტ. და მოსცა სომხითი | და ყოველნი მეფენი

C112b კავკასიანნი ზითვად და მისწერა მის თანა წიგნი, რომელ|სა პატრუცაგსა წერილ იყო ესრეთ: „ურმისდისგან, ყოველთა მეფეთა მეფისა, ვახტანგის მიმართ, ვარან-ხუასრო-თანგისა, ათთა მეფეთა მეფისა ახოვანისა“. და მოუწერა მან ბრძოლა კეისრისა, რამეთუ კეისარი განსრულ იყო ბრძოლად სპარსთა.

მაშინ ვახტანგ აუწყა ყოველთა სპათა მისთა და ყოველთა მეფეთა კავკასისათა. შემოკრბეს და დადგეს მტკუარსა იმიერ და ამიერ, ვითარ ორასი ათასი. და მოერთო

1 საჴელთა ACMm, სახელთა cet. 1 ~ ქუეშე ფერჴთა A. 1 მისთა] მათთა C. 1 დაჲყრიდეს T, დააყრიდეს B. 2 და < Mm. 2 დრაკანსა C, დარკანსა Mm, დრაჴკანსა cet. 2 აღწევნულითა] მაღლითა C. 2 შეასხემდეს m. 2-3 ~ ექმნა მეფესა A. 3 ეგევითარი] ეგეოდენი C. 3 ძლიერი < CMm. 3 წყობა] წყალობა Mm. 5 და (გლ.) < A. 5 განსცა A. 5 ნიჭი + დიდი A. 5 ერსა თჳსსა Mm, ე. მისსა C, ე. მისსა ზედა cet. 5-6 წარჩინებულნი ქმნნა A, წარჩინებულ: იქმნა Mm (← წარჩინებული: ქმნა'), წარჩინებულ ყვნა C. 6 მჴ. მს. მჴნედ ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., მჴედრად მსახურნი მჴნედ A, მჴედარნი მსახურნი Mm, მჴნედ მსახურნი cet. 6 და < Mm. 6 ოვსეთისასა A. 6 და] ხოლო შემდგომად ამისსა მეფემან ვახტანგ D. 7 ძმისა — ვ. ბაკურისა DMm, ძმასა მისსა (A: მას) ვ. ბაკურს თანა (A: ~ თანა ვ. ბაკურსა) cet. 8 ათასი] სამი ათასი C, რვა Mm (ⴙ ← ⴡ). 8 ათასი] რვა Mm. 8 ჴდალი ACMm, ჴრდალი cet. 8 ცხენი საჴ. — ცხ. ათასი] საჴედარი ჴდალი ცხენი სამი ათასი C. 8 ათასი] რვა Mm. 8 წინაშე < C. 9 ათი ათასი] თურამეტი Mm, თურამეტი ათასი C (ⴈⴡ = 18, ⴈⴙ = 10.000). 9 ათი ათასი] თურამეტი Mm, თურამეტი ათასი C. 9 ჴდალი ACMm, ჴრდალი cet. 9-10 ათი ათასი] თურამეტი Mm, თურამეტი ათასი C. 10 მიუძღუნა CMm. 10 მეფესა + მან A. 10 ბუნქარან AC, ბონაქარან M, ბონაქრან m, ბინქარ Dk, ბუნაქარ Bdp, ბუნქარ cet. 11 სთხოვა სპ. მეფესა D. 11 სპარს[თა მეფისაგან] A (ხარვეზია). 11 ასული თჳსი (!) D. 11-12 ხოლო — ცოლად] < Mm (ex hom.), ხოლო მიუძღუანა რა ესე ყოველი პინქარ სპარსთა მეფესა მაშინ მოსცა სპარსთა მეფემან ასული თჳსი ცოლად ვახტანგ მეფესა D. 12 მისი A, თჳსი Db, < cet. 12 ერქუა სახელად D, 12 ბანდოხტ Mm, შალენდუხტ A, შანდუხატ C. 12 ზითვად სომხითი D. 13 კავკასიანნი ACMm, -ანთანი cet. 13 მზითვად d. 13 და მისწერა CMm, და მოუწერა A, და მოსწერა D, მიწერა cet. 13 პატრუცაგსა < CMm (D-ში სწერია და ხაზგადასმულია). 14 ურმისდისგან] რომისა (m: რომლისა) და სხუაგან Mm, ჰურომისა დისაგან Bdp, ჰურმიზდისაგან cet. 14 მეფეთა < Mm. 14 მეფისა < C. 14-15 ვარან ხუასრო-თაგანისსა A, ვაროჰან ხუასრო თანგისა C, ვარან ხოსრო თანგისი M. 15 მეფისა ACMm, < cet. 15 მიუწერა Mm. 16 ← ბრძოლად განსრულ იყო Bdp. 16 სპარსთა + მეფისა D. 17 აუწყა] აწუია A. ყოველთა < m. 17 კავკასისათა CD, კავკასისთა M, კავკასიათა m, კავკასიისათა cet. 18 შემოკრბეს ACDMTm, და შემოკრბეს cet. 18 მტკუარსა] მტკიცედ Mm. 18 ვითარ] და A, < Mm. 18 ორასი ათასი] სამასი ათასი A, ორას და რვა (ⴡ — ⴙ) Mm.

[1] აქედან კვლავ გრძელდება D (იხ. ზემოთ გვ. 150, 15, შენ. 2).

M 326 ვარაზ-ბაკურ, დედის ძმა მისი, ერისთავი რანისა, ბრ|ძანებითა სპარსთა მეფისათა, სპითა ადარბადაგანისათა, რანისა და მოვაკანისათა, ვითარ ორას ათასითა მჴედრითა.

მას ჟამსა იყო ვახტანგ წლისა ოცდაორისა; და იყო იგი უმაღლეს კაცთა მის ჟამისათა, და უშუენიერეს სახითა და ძლიერი ძალითა, რომელ ჭურვილი ქუეითი ირემსა მიეწიის, უპყრის რქა და დაიჭირის, და ცხენი ჭურვილი აღიღის მჴართა ზედა და მცხეთით აღვიდის ციხესა არმაზისასა. და მარტო იყო იგი ძე მამისა მისისა, და

C113a

A 157 ერთი დაჲ მისი ხუარანძეცა იყო ძლ|იერი და შუენიერი. და ნათესავისაგან მირი|ან მეფისა მორწმუნისა ვახტანგ და დანი მისნი დარჩომილ იყვნეს: იგინი იყვნეს ნათესავნი ბაქარ მირიანის ძისა.

ხოლო მირიან და გრიგოლ იყვნეს ნათესავისაგან რევისა, მირიანისვე ძისა, და აქუნდა მათ კუხეთი, და ცხოვნდებოდეს რუსთავს ციხე-ქალაქსა. რამეთუ შემცირებულ იყვნეს ურთიერთსა კლვითა.

მირიან მეფისითგან ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდაცვალებულ იყო ნათესავი M 327 რვა და მეფენი ათნი, და წელიწადი ას ორმოცდაჩჳდმეტი, ხოლო ეპისკ|ოპოსნი წესსა ზედა ჭეშმარიტსა გარდაცვალებულნი რვანი, ხოლო სხუანი შემძლეელნი წესისანი.

აქა ვახტანგ გორგასლისაგან საბერძნეთს წასლვა ხაომრად

წარემართა ვახტანგ შესლვად საბერძნეთად. და მიიწივნეს სომხითს, და მოერთნეს პეროჟა-კაფას, სადა-იგი ციხე აეგო პირველ კსენებულსა ფეროზს, ერისთავნი C113b სომხითისანი: სივნელი არევ, ასფურა|გნელი ჯუანშერ, ტაროვნელი ამაზასპ გრიგოლის შენებულისა ქალაქისაგან, თრდატ ნათესავისაგან დიდისა თრდატისა. და მოადგეს ციხე-ქალაქსა, რომელსა ერქუა კარახპოლა, ხოლო აწ ეწოდების კარნუ-ქალაქი. და

2 არდაბადაგანისათა M, არდანბადგანისათა m, არდაბადაგანისა A, ადარბადაგანისა D. 2 რანისა < A. 2 მოვკანისათა C, მოვაკნისათა M. 2 ორას ათასითა] სამი ათასითა A, სუეთა Mm (ႱႨႣႠ; აღრეულია ⴙ და ⴡ). 3 და D, < cet. 3 იგი < A. 3 ~ იგი იყო B. 3 უმაღლეს + ყოველთა T. 3 მის < A. 4 სახითა] სხუათა ACMm. 4 ძალითა + **რამეთუ სიმაღლე იყო მისი ათორმეტი ბრჭალი კაცისა, და იყო საზარელ, და გოლიათი, და განთქმულ ყოველსა ქუეყანასა** Tkn. 4 რომელ] რ҃ k. 4 ჭურვილი] შეკაზმული C. 5 მოეწეოდის C. 5 უპყრის რქა] შეიპყრობდა რქათა m, < A. 5 დაიჭირის ABCMdmp, დაიმჭირის cet. 5 და < A. 5 აღიღის] აღისუის C. 6 იგი Mm, < cet. 6 მისისა] თჳსისა A. 7 და < A. 7 და (ნათ.) < M. 7 ნათესავნი D. 8 მორწმუნისანი D. 8 ხოლო იგინი D. 8 იგინი იყვნეს < B. 8-9 ნათესავნი Mm, < AC, ნათესავისაგან cet. 9 ~ მირიანის ძისა ბაქარისა Bdp. 10 გორგოლ m, გრგოლ M. 10 მირიანის A. 10 მათ ACDMm, მას cet. 11 კოხეთი Mm. 11 ცხოვნდებოდეს] ცხორებდეს A. 11 რუსთავს + და d, რუსთავისა CMm. 11 ციხე-ქალაქსა] ქალაქსა C, ქალაქსა ციხესა Mm, ციხე ქალაქსა შინა D. 12 ურთიერთ არს BMdm, ურთიერთსა CRT. 13 ხოლო მირიან D. 13 მეფითგან ds, მეფისაგან B 13 ვახტ. მეფ.] ვახტანგისამდე Mm. 14 რვა AMm, სამი ათასი C, ათი cet. 14 ათნი ACMm, რვა Bd, რვანი cet. 14 წელიწადი BDdp. 14 -ჩჳდმეტი CMm, შჳდი A, ათჩჳდმეტი DRT, ათშჳდმეტი cet. 15 ჭეშმარიტსა + იყუნეს d. 15 ~ ჭეშმარიტსა ზედა Bdp. 16 გურგასლანისაგან d. 17 მაშინ წარემართა D. 17 ვახტანგ + მეფე AD. 17 შესლვად < A. 17 და < Mm. 17 სომხითად A. 17-18 და მოერთნეს < A. 18 პეროჟაკაფას AC, პეროჟკაფსა Mm, პეროჟკაფარს cet. 18 ეგო A. 18 ფიაროზ A, ფიჰროზ C, ფეროზს Mm, მ ა ს ფეროზს cet. 18-19 და ერისთავნი სომხითისნი D. 19 სივინელი Mm, სივანიელნი C, სივნელნი Bp. 19 ასპურაგნელი AC, ასფორა: განელი Mm, ასფორაგნელი cet. 19 ჯონბერ AC, ჯუნბერ Mm. 19 ამაზასპ CMRTms, < A, ამზასპ cet. 19 გრიგოლის < A. 20 შენ. ქალ.] შენებულისაგან A. 20 თარდატ M. 20 თარდატისა M, თერდატისა A. 20 წარვიდეს მუნით და მოადგეს D. 21 ციხე-ქალაქთა Bdp, ციხესა A, ქალაქსა Mm. 21 რქვან A. 21 კარხაპოლა A, კარახპულა n, კარახაპოლო C, კარახპოლო Mm, კარახპოლე T, კარახაპოლ s, კარახპოლი cet. 21 ხოლო] და C. 21 ტარნო ქალაქ(ი) Mm, კარნუ-ქალაქ RTbd.

A 158 ბრძოდეს მას, ხოლო ვერ შეუძლეს დაპყრობად, რამეთუ იყო იგი | ზღუდითა მაღ-
ლითა სამითა. და დაუტევნეს ორნი ერისთავნი მჴედრითა თორმეტი ათასითა ბრძო-
ლად ქალაქისად.

წარვიდა ვახტანგ პონტოს და მოაოჴრნა გზასა ქალაქნი სამნი: ანძორეთი,
ეკლეცი და სტერი. და მოადგეს ლაშქარნი პონტოსა ქალაქსა დიდსა ზღჳს კიდესა;
და ბრძოდეს სამ თუე, და მიუწია ლაშქარმან ვიდრე ქალაქისა მის კოსტანტინისა.
M 328 ხოლო სპარსნი რომელ | ჰპოვებდეს ეკლესიისა მსახურთა, დაჰკლვიდეს; ხოლო ვახ-
ტანგ მეფემან ამცნო სპათა სომხითისათა და ყოველთა სპარსთა, რათა არავის ჰკლვი-
C114a დენ მოწესეთაგანსა, არამედ ტყუე ჰყოფდენ, და | რქუა მათ:

„მამის მამა ჩემი მირიან ოდეს შემოჰყვა მეფესა სპარსთასა, ძმისწულსა თჳსსა,
ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევითარსა უყოფდეს მოწესეთა და ეკლესიისა მსახურთა,
და იძლივნეს ძლევითა ბოროტითა ურიცხუნი სპანი მცირეთა ლაშქართაგან. მიერით-
გან მიიღეს საზღვარი ესე ბერძენთა ჩუენ, ქართველთაგან, აღმოსავალით ზღჳსა ამის.
A 159 ხოლო წყობა პირველთა მეფეთა იყო ანძიანძორს, სადა უკუე | აწ არს საფლავი დი-
დისა მოძღურისა გრიგოლისი, და მუნით იოტნეს მეფენი ჩუენნი. ხოლო ჩუენ ათისა
დღისა სავალი ჩამოგჳვლია, ჩრდილოთ მოქცეულ ვართ. და ჩუენცა ვართ სჯულსა
ზედა ბერძენთასა აღმსარებელ ქრისტესა, რომელ არს ღმერთი ჭეშმარიტი ყოველთა.

M 329 „ანუ არა გასმიანა სასწაულნი, რომელნი ქმნნეს კოსტანტინეს-ზე | მეფისა წარ-
ძღუანებითა ჯუარისათა, ანუ რომელნი ქუეყანასა ბერძენთასა იქმნნეს სასწაულნი
C114b |ივლიანეს-ზე მეკერპისა მეფისა? — ვითარ იგი ისარმან ზეცისამან მოკლა, და შეკრბეს
სპანი ბერძენთანი და ივბიმიანოს აჩინეს მეფედ, ხოლო მან არა თავს-იდვა ვიდრემდის
არა დამუსრნეს კერპნი და აღმართნეს ჯუარნი, და მას ზედა დაარქუეს გჳრგჳნი

1 ხოლო < Mm. 1 დაპყრობა AD, პყრობად CMm. 2 სამითა < CMm. 2 და < A. 2 თორმეტი ათასითა ACd, ათორმეტ ორი ათასითა სპითა Mm, თორმეტათას თორმეტათასითა cet. 3 ქალაქისად A, ქალაქისა C, ქალაქისა მის cet. 4 წარვ. ვახტ.] და თჳთ წარვიდა D. 4 მოაოჴრნეს Mm. 4 გზასა + ზედა D. 4 ∼ სამნი ქალაქნი A. 4 ანძორეთი ACMm, ანძიაძორი RT, ანძიანძორი cet. 5 ელვეცი D (ex ელკეცი). 5 და სტეორი C, სციერი A (ღ—ღ). 5 და] + მერმე D, < Mm. 5 პონტოჲსა RT, პონტოს A, პონტოსა cet. 6 ჰბრძოდეს + მას D. 6 და მუნით D. 6 კოსტანტინისა ABp, კოსტანტინესსა Mm, კოსტანტისსა C, კოსტანტისა cet. 7 რომელ CMm, რომელთა cet. 7 ჰკლვიდეს A, ყოველთავე დაჰკლვიდეს D. 7 ხოლო A, მაშინ D, არამედ cet. (C: არამედ + ტყუე ყოფდენ [შეცდომით დაუწერია მომდევნო სტრიქონიდან]). 8 ∼ ამცნო ვ. მეფ. D. 9 ტყუედ D. 9 არამედ ტყ. ჰყოფ. < A. 9 და რქუა] რამეთუ მაშინ ოდეს D. 10 მეფე მირიან D. 10 ოდეს < D. 10 ∼ სპარსთა მეფესა A. 10 თჳსსა A, მისსა cet. 10 ∼ ძმ. მისსა მეფესა სპ. D. 11 ესევითარ ჰყოფდეს CMm, ესევითარსა ჰყოფდეს d, ესევითართა უყოფდეს D. 11 მოწესეთაგანსა D. 12 და + მისთჳს D. 12 იგი სპანი D. 12 მცირედთა RTs, მცირეთა + მათ D. 12 მცირითა ლაშქრითა A. 12-13 და მიერითგან D. 13 ესე] იგი Mm. 13 ჩუენ < C. 14 წყობა] წყალობა Mm. 14 ანძიაძორს RT. 15 ∼ გრიგოლი მოძღურისა A. 15 გრიგორისი d. 15 და მუნ C, მუნით A. 15 იოტნეს] იწამნეს Mm. 15 ხოლო + აწ D. 16 სავალი < A. 16 და ჩრდილოთ მოქცეულვართ D. 16 ვარ Mm. 17 აღმსაარებელ Mm, აღმასრულებელ A, აღმსარებელნი (ქრისტესნი) D (ასეა შესწორებული სხვა ხელით, ყოფილა „აღმსარებელ ქრისტესი"). 17 ქრისტესა CMm, ქრისტესსა A, ქრისტესი cet. 18 გასმიან AMm. 18 რომელ AMm, იგი რომელი D. 18 ქმნნეს ACMm, ქმნა BRTps, იქმნა cet. 18 კოსტანტინე მეფისაზე D, კოსტანტინელთა მეფეთა AMm, კოსტანტინეთა მ. C, კოსტანტინე-ზე მეფისა cet. 18-19 წარძღომითა A. 19 ანუ — იქმნნეს] ანუ სპარსთა ქუეყანასა რომელ იქმნეს D. 19 ქუეყანასა ბერძენთასა A, ქუეყანასა შინა სპარსთასა cet. 19 სასწაულნი ACMm, <cet. 20 მეკერპესა მეფესა A, მეკერპისა d. 20 — 162, 3 მეკერპისა — ოქრო < D. 20 მოკლა ACMm, + იგი cet. 21 ივბიმიანოს AC, + მორწმუნე cet. 21 იჩინეს dp, აჩუენეს A. 21 მან < C. 21 ვიდრემდის + არა თავს იდვეს და (და) C. 22 დაიმუსრნეს A.

მეფისა; ხოლო ანგელოზმან უფლისამან აღიღო გჳრგჳნი და დაადგა თავსა ივბიმია-
ნოსსა, ჭეშმარიტსა მეფესა. და ჴმა იყო ზეცით, რომელი ეტყოდა სპარსთა მეფესა
ხუასროთანგსა: «დაეცადენით ბრძოლად ივბიმიანოსისა, რამეთუ ძალითა ჯუარისათა
A 160 უძლეველ არს». და მიერითგან იქმნეს მოყუა|რე მეფე და ხუასრო, ვიდრემდის ორნივე
იგი შეიცვალნეს.

„ანუ თქუენ, მკჳდრთა მაგათ სომხითისათა არშაკუნიანთა, პატიახშთა ბივრიტი-
C115a ანთა, არა გაკსოვანა საქმენი გრიგოლი პართეველისანი და წინააღმდგომთა მის|თა,
M 330 თრდატ მეფისა არშაკუნიანისა — ვითარ დასცა ზუაობისაგან და ი|ქმნა იგი ეშუად?
არამედ გრიგოლი მოაქცია იგი, და მიერითგან იქმნა იგი მუშაკ ეკლესიათა, და
ეკლესია დიდი აღაშენა თრდატ ზურგითა თჳსითა, რამეთუ იყო იგი გმირი. ხოლო
თქუენ, მკჳდრნო ქართლისანო, ნათესავნო მეფეთა ქართლისათანო, რომელნი დღეს
მთავრობასა ზედა დადგინებულ ხართ ჩუენ, მეფეთაგან, რომელნი ვართ ნათესავნი
ნებროთ გმირისანი, რომელი უწინარეს ყოველთა მეფეთა გამოჩნდა ქუეყანასა ზედა,
რომელი ლომსა ძალითა ვითარცა თიკანსა მოიყვანებდა, კანჯართა და ქურციკთა
ქუეითი იპყრობდა. რამეთუ ეზომ განდიდნა ძალი მისი, რომელ დაემორჩილნეს
A 161 ყოველნი ნათესავნი ნოესნი, ვიდრემდის შ|ეუძლო ქმნად ქალაქი, რომლისა ქვად
C115b შექმნა ქვა ოქროდ, და ხარისხად ვეცხლი, და გარემოს მისსა მოიქმოდა | აგურითა
და კირითა, ხოლო ქუდნი კართა და სარკმელთანი იაკინთისა და ზურმუხტისანი შექმნა;
M 331 რამეთუ მათისა ნათლისაგან ვერ შეუძლებდა დაბნელებ|ად ღამე. და ქმნა მას შინა ტამ-
რები და კოშკები, რომელ ვერ შესაძლებელ არს გაგონებად თქუენდა, მოუგონებელ არს
თჳთოეულისა სიბრძნე მისი, რომელი მიეცა მას ვიდრემდის აღმართა სამისა დღისა
სავალსა, რომელი ექმნა აღსავალად ხარისხად ზღუდეთა ზედა. და ენება, რათა აღვიდეს

1 მეფესა M, მეფეს m, < A. 1 უფლისამან < C. 1 ხოლო — გჳრგჳნი < A (ex hom.). 1 დაჲდგა T, დადგა B. 1-2 ივბიმიანოსსა AC, იბიმიანისსა M, იბიმიანისასა m, ივბიმიანოსისსა cet. 2 ჭეშმარიტისა მეფისა A. 2 სპარსსა A. 3 ხუასროთანჯის A, -თანგას C, -თაგანს ms. 3 დააცადენით s. 3 ბრძოლისაგან A. 3 ივბიმიანოსისა AC, იბიმიანოსისსა M, იბიმიანოზისსა m, ივბიმიანოსისსა cet. 3 რამეთუ <A. 3 ძალითა ჯუარისათა A, ძალი ჯუარისა cet. 4 უძლეველითა A, უძლეველი Bdp, უძლიერეს C. 4 და < A. 4 მიერითგან ACMm, ამიერითგან cet. 4 მოყუარე A, მეგობარ cet. 4 მეფე ACMm, + ივბიმიანოს cet. 4 და ხუასრო] ხუსრო Mm. 5 იგი < m 5 შეიცვალნეს CMm, მიიცვალნეს As. 6 თქუენ] თქუან Mm. 6 ∼ მაგათ მკჳდრთა Mm. 6 არბაკუნიანთა ACMm. 6 პატიახშთა] ბატახშთა CM, ბატახშათა m. 6-7 ბივრიტიანთა + ბაგრატონიანთა A. 7 გაკსოვანა C, გახსოვან Mm, გაკსოვნან Bdp, გაკსოვსთა A, გაკსოვნანა cet. 7 გრიგოლ AC. 7 პართელისანი Mm, პართველისანი A. 7 წინააღმდგომსა A. 7 მისთა CMm, მისსა A, მისთათა cet. 8 თრდატ] მირდატ C. 8 არბაკუნიანისა ACMm. 8 ვითარ] ვიდრე C. 8 ზუ͂აბისაგან M, ზუაბისაგან m. 9 გრიგოლი CMm, გრიგოლ A, გრიგოლიმ cet. 9 იქმნა <A. 9 ეკლესიისა A. 10 თრდატ < A. 10 ზურგით თჳსით A. 10 იგი < A. 10 ∼ იგი იყო გმირი C, ∼ გმირი იყო A. 11 ნათესავნო] < Bdp, რ͂ნი ნათესავნო T. 11-12 დღეს — ხართ ACMm, ∼ დადგინებულ ხართ დ. მთ. ზედა cet. 12 ვართ] ხართ CMm, ჩუენ ვართ cet. 13 გმირისანი ACMm, + რამეთუ ეხრეთ წერილ არს წიგნთა შინა მათთა cet. 13 რომელნი Cm. 14 მოიყვანებდა ACMm, მიიყვანებდა cet. 14 და < Mm. 15 განადიდნა m. 16 ნოვესნი m. 16 ვიდრემდის] ვითარმედ A, ვიდრე C. 16 ∼ ქალაქი ქმნად AMm. 16 რომლისა (C: რომლისად) ქვად] რომელ ქმნა ქვა არამედ A, რომლის შენებად b. 17 შექმნა ACMm, შეექმნა cet. 17 ოქროდ ACMm, ოქრო (ოქროჲ) cet. 17 და <A. 17 მოიქოდა მოიქმოდა Mm (შეცდომით არის განმეორებული). 18 კართანი A. 18 იაკინტისა m. 19 სინათლისაგან A. 19 ∼ ღამე დაბნ. Mbm. 19-20 ტაძრები < T. 20 კოშკები] მუშკები C: 20 გაგონებად] და გონებად A. 20 მოუგონებელ] მოგონებულ Mm. ვერ შესაძლებელ A. 21 თჳთ(ო)ეული ACTs, თჳთოეულისა Mm, თჳთოეულნი cet. 21 რომელი ACMRT, რომელ cet. 21 მას < Mm. 22 აღსლვად Am, აღსულვად M, აღსავლად C. 22 ენება CMm, ნებვიდა (ჰნებვიდა) cet.

ცად და იხილნეს მეოფნი ცისანი. ხოლო ვითარცა განვლო საზღვარი ჰაერისა და
შევიდა საზღვარსა ვარსკულავთასა, ვერღარა უძლებდეს საქმედ მოქმედნი, რამეთუ დად-
ნებოდა ოქრო[1] და ვეცხლი; რამეთუ მუნითგამო ვიდრემე არს კელმწიფება ცეცხლისა
ეთერისა მის, რომელი ეგზების მძლაფრიად სამყაროსა ქცევისაგან. და ესმა მუნით
C116a საზრახავი შჯდთა გუნდთა | ზეცისათა, რომლისაგან შესლბეს ადამიანნი. | და იქმნა
A 162 ყოველი კაცი თჯთო ნათესავითურთ მეტყუელ თჯთო ენასა, და არღარა ერჩდეს ურთი-
ერთას პირსა მოყუსისა თჯსისასა, და წარვიდეს.

„ხოლო ნებროთს ენითა სპარსულითა რქუა: «მე ვარ მიქაელ ანგელოზი, რო-
M 332 მელი დადგინებულ ვარ ღმრთისა მიერ მთავრ|ობასა ზედა აღმოსავლისასა. განვედ
ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი ჰფარავს ქალაქსა მაგას ვიდრე გამოჩინებადმდე
სამოთხისა, რომელი-ესე დგას მახლობელად ნაშენებსა მაგას შენსა, რომელსა შორის
არს მთა ესე, რომლისაგან აღმოვალს მზე და გამოვლენ მისგან ორნი მდინარენი:
ნილოსი და გეონი. რამეთუ გეონსა გამოაქუს სამოთხით ხე სულნელი და თივა,
C116b რომელი შეეზავების მუშკსა. აწ წარვედ შენდა. და დაჯედ ორთავე | მდინარეთა შორის,
ევფრატსა და ჯილასა, და განუტევენ ნათესავნი ესე, ვითარცა ვინ ინებოს, რამეთუ
წარუვლენიან უფალსა. ხოლო მეფობა შენი მეფობდეს ყოველთა ზედა მეფეთა, არამედ
A 163 ჟამთა უკანასკნელთა მო|ვიდეს მეუფე ცისა, რომლისა შენ გნებავს ხილვა მისი, ერსა
შორის შეურაცხსა; შიშმან მისმან განაქარვნეს გემონი სოფლისანი, მეფენი დაუტე-
ობდენ მეფობასა და ემიებდენ სიგლახაკესა. მაშინ გიხილოს შენ ჯირსა შინა და გიჴ-
სნეს ღმერთმან»[2].

M 333 „და დაუტევეს ყოველთა ქალაქი და წარვიდეს. და დაუტევნა ჰინდურად მზრ|ა-
ხველნი ჰინდოეთს, სინდნი — სინდეთს, ჰრომნი — ჰრომს, ბერძენნი — საბერძნეთს,

1 ცად ACMm, < cet. 1 ხოლო] რამეთუ d, < A. 1 აერისა A, აჰერისა C, ჰერისა Mm. **2** მოქ-მედნი ACMm, + იგი cet. 2 რამეთუ + მუნით A. 2-3 დადნებოდა < A. 3 ოქროა T. 3 ვერცხლი Em. 3 მუნითგამო A, მუნითგან cet. 3 ვიდრემე b, ვინამე Ds, ვინმე cet. 4 ეთერისა] ერთისა Mm. 4 რომელ A. 4 მძაფრიად As, მზაფრად m. 5 შესლბეს Abdps, შესულებს Mm, შესულბეს cet. 6 ~ თჳთო კაცი Bdp. 6 ნათესავი CMm. 6 თჳთოსა ენასა Cd. 6 ერჩდეს] ჩნდეს Mm. 6-7 ურთიერთსა Cm, ურთიერთას AM, ურთიერთარს cet. 7 მოყუასისა A. 7 წარვიდეს + ყოელნი თჳს თჳსად D 8 ჰრქუა + ესრეთ რამეთუ D. 8 მიქაელ AC, მიქაილ d, მიქიელ M, მიქელ cet. 9 აღმოსავალით A. 9 განვედ + შენ A. გავედ m. 10 ჰფარავს C, დაჰფარავს cet. 10 ქალაქსა A, < cet. 11 რომელი ესე Mm, რომელ ესერა A, რომელ ესე cet. 11 ნაშენებისა მაგის შენისა A. 11 შენსა + რომე (Mm რომელ) შენსა CMm (შევდომით განმეორებულია). 11 რომელსა შორის < Mm 12 ~ მთა ესე არს A. 12 აღმავალს M, აღმავალს m. 12 მისგან < CMm. 13 გეონსა] ნილოსსა A. 13 ხე < A. 13 სუნნელი d, სურნელი Mm. 13 და + რომელსა გამოაქუს სამოთხით C. 13 თივა] თავი Mm. 14 მუშ(ა)კსა AMm 14 შენდა Ta, შენ cet. 14 ორსავე მდინარესა A. 15 ეფრატსა As, ევფრატს Mm, ევფრატს C, ევფრატასა cet. (T-ში „ა“ ჩამატებულია იმავე ხელით). 15 და < A. 15 ვითაცა CM, ვითარცა cet. 16 წარუვლენან Mm, წარუვლინებიან A. 17 მეფე CMT. 17 რომლისა ACMm, რომელი cet. 18 რ ა მ ე თ უ შიშმან D. 18 განაქარვენის A. 18 გემონი] გმირნი A. 18 ა მ ი ს სოფლისანი D 18 რ ა მ ე თ უ მეფენი D. 19 ეძიებენ T. 19 სიგლახაკესა ACMm, სიგლახესა m, გლახაკობასა cet. 19 მაშინ AMm, მან cet. 19-20 გიჴსნას CMm, გიჴსნნას D, გიჴსნეს Ad, გიჴსნნეს cet. 20 ღმერთმან AC, < cet. 8-20 შდრ. ზემოთ გვ. 105, 16-21. 21 და] მაშინ M. 21 ქალაქი + იგი AD. 21 და წარვიდეს AD, < cet. 21 და დაუტევნა < AD. 21 ჰინდურად] ინდოურად A, ჰინდაურად b, ჰინ-დოურნი m, ჰნდოურნი M, ინდოურნი C, ინდურად BEp. 21-22 მზრახველი D, მზრახველნი M. 22 ჰინ-დოეთს DEMTbm, ინდოეთს cet. 22 სინდეს BERT, სინდნეთს M, სინდს d. 22 რომნი რომს AC.

[1] 160, 20—162, 3 მეკერპისა მეფისა — დადნებოდა ოქრო < D (აკლია ერთი ფურცელი).

[2] სტრიქონები 8—20 («მე ვარ მიქაელ — გიჴსნეს ღმერთმან») შდრ. ზემოთ გვ. 105, 16—21

აგ და მაგუგ — მაგუგეთს, სპარსნი — სპარსეთს; ხოლო პირველი ენა ასურებრი იყო,
და ესე არიან შჳდნი ენანი, რომელნი ნებროთისამდე ზრახვიდეს. ამისთჳს მოგი-
C117a თხარ, რომელ მამათა ჩუენთა დაფარ|ულად ეპყრა წიგნი ესე, ხოლო მე შურმან
საღმრთომან მაიძულა თქმად ამისსა, ამის მიერ შეიწყნარა მამამან ჩუენმან მირიან
სახარება ქრისტესი ნინოს მიერ.

„ანუ არა ქრისტეს მოსლვამდე მიიღებდეს მამანი ჩუენნი ხარკსა, და მუნითგან
მოუძლურდით, ესე რა ბერძენნი მიღმართ ბრძვანან? და მან იხილა ნებროთ ჯოჯო-
A 164 ხეთსა შინა და იჴსნა: იგი არს პირ|ველი ყოველთა მეფეთა, და დანიელცა ეწამების,
ვითარმედ მიქაელ დადგინებულ არს მალად სპარსთა. და თქუენ, ყოველთა ქართველთა,
იხილენით სასწაულნი ესე, რომელ ქმნნა ნინო. ანუ ჰგონებთ, ვითარმედ ბერძენნი
განწირნა ღმერთმან? არა უმეტესნი ქუეყანანი სპარსთანი მათ შემუსრნეს და მათ
M 334 შემოურთვან, და დღეს მ|ეექუსე თუე არს, რაჲთგან ასმიეს კმა ლაშქრობისა ჩუენისა;
C117b ქცეულ არს კეისარი, რამეთუ ასმიეს შემოსლვა ჩუენი, და აწ მოახლებულ არს | ბრძო-
ლად ჩუენდა. აწ უკუე ყოველნი ნათესავნი უფალსა ღმერთსა მსახურებდით და დასცხ-
რით ვნებათაგან ეკლესიისათა“.

და ვითარცა ესე ყოველი წარმოთქუა, განავლინა ქადაგი, რათა ყოველნი მოწე-
სენი გამოვიდენ სამალავთაგან მათთა, და ტყუენი განუტევნენ, და სადაცა ენებოს წარ-
ვიდენ. და გამოვიდა სიმრავლე მღდელთა და დიაკონთა, მოწესეთა მონაზონთა და
ენკრატისთა, ქუაბებით და მთათაგან, და უმრავლესნი პონტო ქალაქით, რამეთუ შეიწ-
C118a რებულ იყო | ქალაქი ოთხ თუე ოდენ.

A 165 და მათ თანა იყვნეს | ორნი კაცნი: პეტრე მღდელი, მოწაფეთაგან გრიგოლი
ღმრთისმეტყუელისათა (რამეთუ საფლავსა მისსა ზედა მღდელობდა), და სამოელ მონა-

1 აგმაგუგ D, აგუგმაგუგნი Mm, აგ და მაგოდ C, აგ და მაგოგ A. 1 აგმაგოგეთს C, აგმაგუგეთს a, მაგოგეთს A. 1 დ ა სპარსნი D. 1 ასურებრივი A. 2 ესე არიან] ესენი იყუნეს A. 2 რომელ A. 2-3 მო-გითხრა AMm, მოგჳთხრა C, მოგითხარ + ესე ყოველი D. 3 რომელი AT, რ˝ D. 3 ფარულად Mm. 3 ეპყრათ Bp. 3 ესე] ამისი D. 3 შურმან] შვილმან Mm. 4 თქუმად C. 4 რ ა მ ე თ უ ამის მიერ D. 4 დ ი დ მ ა ნ მირიან D. 5 სახარება—მ˝ერ CMm, სახარება იგი (< A) ნინოსი (d: ნინასი) cet. 6 ნ ი ნ ო ს ქრისტეს Bdp. 6 მოიღებდეს C. 7 მოუძლურდენ dp (შემდეგ p-ში „ნ“ შესწორებულია „თ“). 7 ესე რა] და ესე Mm, და ესერა AC, რამეთუ ესერა D. 7 და მან ACMm, მაშინ cet 8 არს] რამეთუ არს D. 8 პირ-ველი ACMm, მეფე d, პირველი მეფე cet. 8 ეწამების < A. 9 მიქაელ ABCMm, მიქელ cet. 9 ძალად] ძლიერად Mm. 9 თქუენ] ჩუენ ბ რ ო ს ე , თქუან Mm. 9 ყოველთა ქართველთა AD, ქართველთა bds, ყო-ველნი ქართლმან C, ყოველმან ქართლმან Mm, ქართველმან cet. 10 იხილენით ACMm, არა იხილენითა Ds, არა ვიხილენით cet. 10 ესე Mm, იგი D, < cet. 10 ანუ თ უ C. 10 ჰგონებთ ACEMdm, ჰგონებთა cet. 11 გაწირნა C. 11 ქუეყანანი] ქრისტიანენი Mm. 11 სპარსთანი AMm, სპარსეთისანი cet. 11 მათ შემუსრნეს და A, < cet. 12 შემოურთვან AC, შემოურთვნა Mms, შემოურთვანა cet. 12 რათგან A, რადგან BEdps, რითგან C. 12 ჩუენისა] ჩემისა A. 13 შემოქცეულ D. 13 და აწ < A. 14 ჩუენად C. 16 ყოველი ACMRms, ყოველნი cet. 16 მ ა შ ი ნ განავლინა D. 16 განავლინნა ქადაგნი Bdp. 17 სამალავთაგან] საზღუართაგან k. 17 მათთა < A. 17 განუტევენ B. 17 სადაცა ენებოს A, სადათ უნდა C, სადათა უნდენ M, სადათ (m: სა-დათა) უნდეს cet. 17-18 წარვიდეს d. გ ა ნ უ ტ ე ვ ე ნ დ ა წარვიდენ Mm. 18 მოვიდა C, გამოვიდა + მა-შინ D. 18 დიაკვანთა B. 18 მოწესეთა CD. < A, და მოწესეთა cet. 18 და < m. 19 ენაკრიტისთა Mm. 19 ქუაბებთა Mdm. 19 მათთაგან m, მათგან C. 19 და < C. 19 პონტოთ A. 19-20 რამეთუ — ქალაქი < Mm (ex hom.: ქ ა ლ ა ქ ი თ — ქ ა ლ ა ქ ი). 20 ქალაქი C[Mm]. ქალაქი იგი cet. 20 ოთხი D. 20 ოდენ < C. 20 ~ ოთხ თუე ოდენ ქალაქი იგი A. 21 და მოწაფეთაგანი m. 22 მღრდელობდა D. 22 და < Mm. 22 მონოზანი Em, მონოზონი T.

ზონი. წარდგეს წინაშე ვახტანგისსა მადლისა მიცემად განტევებისათჳს ტყუეთასა და
M 335 განთავისუფლებისათჳს ეკლესიათასა და მღდელთასა. და ვითარ წ|არმოთქუეს ლოცვა,
სთნდა მეფესა და მოიხილნა იგინი, და უბრძანა შემოსლვად ყოველთა ტყუეთა და
მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უძლურთა, რამეთუ ყოველნი უძლურნი ქალაქით
გამოსრულ იყვნეს. უძლურთა მისცა საკედრები და ჭაბუკთა სამ-სამი დრაჰკანი, და
განუტევნა. ხოლო პეტრე მღდელი და სამოელ მონაზონი მის თანა დაიჭირნა.

და ვითარ წარვიდეს სპანი იგი კარვად თჳსად, და მეფე შევიდა სერობად. რქუა
მეფემან პეტრეს: „სთნდამცა ღმერთსა საქმე ესე ჩემი, რამეთუ დავიცევ ეკლესიანი და
C118b განუტევენ | ტყუენი“.

რქუა პეტრე; „იტყოდის მონა შენი წინაშე შენსა კადნიერად, ანუ მიგცემდე ქებასა
სიცრუვისასა“.

რქუა მას მეფემან: „იტყოდე, რამეთუ არას ვემიებ გარნა მხილებასა, რათა გან-
ვერნეთ სიცრუვისაგან“.

A 166 რქუა პეტრე: „ეკლესიანი კორცთანი უფროს არიან | წინაშე ღმრთისა, ვიდრე
ეკლესიანი ქვათანი. ეკლესია ქვათა ოდესმე დაირღუეს, და აღაშენიან მითვე ქვითა;
ხოლო ეკლესიანი კორცთანი ოდეს დაირღუენ, ვერვინ შემძლებელ არს განკურნებად,
M 336 ვერცა მკურნალი და ვერცა მეფე. აწ რ|აოდენნი გუამნი კაცთა მართალთანი დაგიცე-
მიან, რომელსა იტყჳს სისხლისათჳს აბელისსა: ყოველი სისხლი ნოეს[1] რღუნითა
განიწმიდა; და სისხლისა მისთჳს ზაქარიასსა, ბარუქის მისა, მიუგო ყოველი შეურაც-
ხება ჰურიათა, ვითარცა იტყჳს ესაია: აღიღე და წარწყმიდე ყოველი წული მათი,
ტიტოს და სპასიანოსის მიერ. ანუ არა აღმოგიკითხავსა წიგნთაგან მოსესთა, რაჟამს
C119a ისრაიტელმან ისიძვა უცხოსა თესლსა თანა, რაოდ|ენი სული მოკუდა ერთისა მის
სიძვისათჳს? აწ უკუე სპათა შენთაგან რაოდენნი ქალწულნი განხრწნილ არიან,
ტაძარნი ღმრთისანი“.

1 მონოზანი Em, მონოზონი T. 1 წარმოდგეს + ესენი D. 1 განტევებისათჳს AMdm, განტევებისა C, განტევობისათჳს B, განტეობისათჳს cet. 1 ტყუეთა C. 2 ეკლესიაჲთაჲსა და მღდელთაჲსა T. 2 და < A. 2 ვითარცა A, < C. 2 წარმოთქუას Mm. 2 ლოცვა ACDMm, < cet. 3 და < A. 3 მოიხილნა AC, მოიახლნა cet. 3 შემოსულად C, შემოსად cet. 4 განტევებულთა ACMm, განტეობილთა cet. 5 გამოსრულ] შემოსრულ Mm. 4-5 რამეთუ — უძლურთა < Ad (ex hom.). 6 მონოზანი m, მონოზონი b. 6 მის თანა დაიპყრნა AC, დააყენნა Mm. დაიყენა B, დაიყენნა cet. 7 კარვად ABMmp. კარავად cet. 7 და < A. 8 ~ ჩემი ესე A. 9 გაუტევენ M. განვათავისუფლენ C. 10 იტყოდეს A. 10 ~ კადნიერად წ. შ. A. 10 მიქცემდეს M, მიგცემდეს m. 12 რქუა < Mm. 12 მას მეფემან < AMm. 12 იტყოდე + ყოველსავე D, იტყოდეს Mm. 12 რამეთუ < Mm. 12 არას] არა Mm. 12-13 განვერო A, განვერე C. 14 კორცთა A. 14 ვიდრელა B. 15 დაირღუის A. 15 და < D. 16 ეკლესია კორცთა A, ეკლესიანი d. 15-16 დაირღუეს — ოდეს < Mm (ex hom.). 16 დაირღუნენ m. 16 ვერავინ C. 16 შემძლებელ (შემძლებელ) A. 17 ვერცაღა Mm. 17 და ვერცა CMm, < d, ვერცა cet. 17 გუამი m, გუამნნი B. 17 კაცთანი C (< მართალთანი). 18 აბელისა C. 18 რამეთუ ყოველი A. 18 სისხლი + მართალი დათხეული D. 18 რღუნითგან AC, წყლით Mm. 19 განიწმიდა A, წმიდა C, გაწმინდა s. განწმიდა cet. 19 სისხლის თჳს AMm, სისხლისა მისგან C, სისხლისა მისთჳს cet. 19 ზაქარიასა EMTmp. 19 ~ ძისა ბარუქისა A, ბაროქის ძისა ETs. 19 მიუგო AMm, მიაგო cet. 19 ყოველი < A. 20 წარწყმინდე m. 21 სპასიანოს A. სპასიანსის Mm, სპა(რ)სიანოსის T. 21 აღმოგიკითხავსა Ad. აღმოიკითხავს Mm, აღმოგიკითხავს C, აღმოგიკითხავსთა cet. 22 უცხოსა (C: უცხო) თესლსა თანა AC, უცხო თესლთა თ. Mm, უცხო თესლ თანა cet. 22-23 მისთჳს სიძვისა A. 23 ქალწულნი განხრწნილ არიან] სულნი განხრწნილან C.

[1] აქედან დაწყებული ვიდრე გვ. 172, 8 აკლია D-ს ექვსი ფურცელი.

და რქუა მეფემან; „არა ხედავ, ვითარ-იგი ივბიმიანოს დაცვისათჳს ეკლესიათასა
A 167 იყო ივლიანეს თანა უკეთურისა? და თუ დაბრკოლდეს კაცი, უმჯობეს არ|ს დაცემა
სრულიად“.

რქუა პეტრე: „არა დაბრკოლებულსა დაგცემ, არამედ დაცემულსა აღგადგინებ,
ვითარცა დავით საცთურისაგან ურიაჲსა; და არა მნებავს შენი, რათა იყო ვითარცა კაცი,
M 337 რომელი მარჯუენით იქმნ | და მარცხენით არღუევნ; და არცა ვითარცა რომელნი
პირითა მათითა აკურთხევდენ, და გულითა მათითა სწყევდენ და აგინებდენ, არამედ
ვითარცა მეფენი კეთილად კსენებულნი, რომელთა დაიპყრეს სოფელი ესე და სასუფე-
ველსა არა განეშორნეს: დავით, სოლომონ და კოსტანტინე, ივბიმიანოს და ყოველნი
მსგავსნი მათნი. ხოლო რა არს მსგავსება შენი ივბიმიანოსისსა, და ვინ არს შენ ზედა
C119b უფალ, | რომელმცა კრმალი მისი იყო კისერსა შენსა ზედა, ვითარცა იგი ივბიმია-
ნოსისსა ივლიანესი? ანუ სადა გევნო შენ ვითარცა ივბიმიანოსს ივლიანესგან? ანუ
ვის ხედავს ღმერთი, რომელი შენ ზედა უფალ ყო და ჰქონდამცა პასუხი შენსა სიმართ-
ლესა წინაშე ღმრთისა. არა უკუე შენ უფალ გყო ამათ ყოველთა ზედა, და შენ შეგიდ-
A 168 გინა | ყოველნი. ამიერითგან ითხოვოს ღმერთმან ყოველი კელთაგან შენთა საქმე
ბოროტისა, და შენ მიგაგოს არა თუ შეინანო“.

რქუა მეფემან: „მნებავს განმართლება თავისა ჩემისა, ხოლო სიმართლით შენ
დამსაჯე უმსჯავროებასა ჩემსა“.

M 338 რქუა პეტრე: „ვინათგან გზა ეც შეწამებად, | ცოდვა შენი განგეშორა შენგან.
ხოლო აწ გითხრა გულის-სიტყუა შენი: არა უმეცრებამან აღგძრა ბრძოლად მეთა
ზედა ღმრთისათა, არამედ შუელისათჳს ნათესავისა შენისა სპარსთასა. და არა უწყია,
რამეთუ ბერძენნი ნათესავნი ღმრთისანი არიან აღთქმისა მისთჳს, რაჟამს უწოდა მათ
C120a შვილად ღმრთისა და მოსცა | მათ ბეჭედი, რომლითა შემუსრა ჯოჯოხეთი და არს
იგი ჯუარი?“

1 და < AC. 1 ხედავ CMm, უწყია A, უწყი cet. 2 და < A. 3 სრულიედ A, (~ სრ. დაცემა), < C. 4 დაბრკოლებულ არს m, დაბრკოლებულ . . სა B. 4 დაგცემაა C. 4 აღგადგენ C. 5 საცთურისაგან ურიასა (C: ჰურიასა, Mm: ჰურიათასა) ACMm, სისხლისაგან ურიაჲსა (Es: ურიასა, p: ჰერიასა) საცთურისაგან ჰურიათასა cet. 5 არა იყო C. 6 იქმენ A, იქმან d. იქმნა BC, იქმოდა Mm. 6 არღუევენ ACMm. 6 ვითარცა AC, < cet. 7 აკურთხევენ A. 7 სწყევენ Ad. 7 და აგინებდენ < C, აგინებენ d. 8 მეფენი + იგი A. 8 კსენებული Mm. 9 სოლომან p. 9 და AMm, < cet. 9 იბიმიანოს Mm, ივბიანოს T. 10 მსგავსნი ABCEMmp, მგზავსნი cet. 10 რა ACMm, არა (არაჲ) cet. 10 მსგავსება ABCEMmp, მგზავსება(ჲ) cet. 10 ივბიმიანოზისსა C, იბიმი(ან)ოსსა Mm, ივბიმიანოსა d, ივბიანოსისა T, ივბიმიანოსისა cet. 11 რომელმცა ACERT, რომელმანცა cet. 11-12 ივბიმიანოსისსა CERT, ივბიპიანოსსა Am, ივბიმიანოსისა cet. 10-12 და ვინ არს — ივბიმიანოსისსა < d (ex hom.). 12 გეკნო CMm, გევნოს cet. 12 შენ < C. 12 ივბიმიანოს AMm. ივბიმიანოსსა B. 13 ყო A, იყო CMm, იყოს cet. 13 შენსა ACMm, შენ ზედა cet. (~ შენ ზედა პასუხი Bdp). 14 უკუე A, < cet. 14 გყო < A. 14-15 შეგიდგინა Mm, შეგიდგან AC, შეგიდგენ cet. 16 ბოროტისა] ბარტოსა (?) Mm. 16 მიგიგოს T. 16 ~ არა თუ შეინანო, შენ მიგაგ(ა)ოს A. 17 მნებავს CMm (M: მებავს), შენება cet. 18 დამსჯე M. 18 უმსჯავროებასა AC, უმსჯავროობასა M, უმსჯავრობასა cet. 18 უმსჯავრ. ჩ. < b. 19 შეწამებად + ჩემდა C. 19 ცოდვა შენი] ცოდვა ჩემი Mm, ცოდვასა A. 19 განგეშორა CRT, განეშორა A, განგეშორო Mm, განგეშოროს cet. 20 აღგძრა ACERT, აღგზრა Mm, აღგრძნა cet. 21 ღ'თისათჳ M, ღთისათვის m. 21 შვილისათვის Mm. 21 უწყი d, უწყჳ B, აუწყა Mm. 22 რამეთუ < k. 22 აღთქმისა მის ამისთჳს Mm, აღთქუმისათჳს C. 23 შეიმუსრა Mm, წარმოტყუენა C. 23-24 და არს იგი ჯ.] რომელ არს ჯუარი მისი C, < A.

რქუა მეფემან: „აწ რა გნებავს შენ?“ [1]

რქუა მას პეტრე: „მნებავს, რათა შენ მიერ აღგზებული ესე ცეცხლი შენვე დამ-
რიტო და მეგობარ იყო კეისრისა, ვითარცა დღესამომდე იყავ სპარსთა“.

მიუგო მეფემან: „ესე მნებავს, რათა მიჩუენოთ ლოცვითა თქუენითა ამას ღამესა
A 169 კეისარი და მე შეკრებულნი, და რომელ ზრახვად არს ჩუენ შორის სიყუარულ|ისა
ყოფა, და ვცნა მე, ვითარმედ ხთნავს ქრისტესა ზრახვა ესე შენი ჩემდა მომართ“.

რქუა პეტრე: „დამმიმდა თხოვა ესე შენი ჩემ ზედა, რამეთუ ესე არს კაცთა რჩე-
M 339 ულთა, რომელ არიან ვითარცა ანგელოზნი სრულითა საქ|მითა, და არიან ამათ
კლდეთა შორის, და ესევითარი მათგან ეგების საქმედ, რომელსა შენ ითხოვ. შეც მე
დრო, რათა წარვიდე და ვევედრო მათ, და უთხრა ბრძანება შენი, და ლოცვითა მათითა
C120b აღესრულოს განზრახვა შენი; არამედ შეურაცხ გჳ|ჩნს თავი ჩუენი, რამეთუ კაცნი ვართ
ცოდვილნი, ნუ უკუე სილაღედ იხილოს ღმერთმან“.

შერისხნა მას სამოელ მონაზონი და რქუა: „მღდელო, საქმესა ღმრთისასა ვითარცა
საქმესა კაცთასა ზრახავ. ანუ არა აღმოგიკითხავსა, ვითარ ეტყჳს ღმერთი პალეკარ-
პოსს — უკეთუმცა არა დაბრკოლდებოდეს ანგელოზნი კაცთა სათნოებისათჳს, ყოველ-
თამცა ქალაქთა შინა ჯუარს ვეცუ, რათა ყოველნი ვაცხოვნნე? ანუ-მე უფროს არს აქაბ,
A 170 მეფე ისრაელისა, მეფესა ქრისტიანეთასა, რომელსა ეტყჳს ესაია — | ითხოვე სასწაული
სიმაღლედ, ანუ სიღრმედ, და მისთჳს თქუა: მიუდგეს ქალწული? ანუ ვინ რქუა ისრა-
იტელსა — რაცა ითხოვო სახელითა ჩემითა, მოგეცეს? ისო რქუა სამყაროსა ცისასა
M 340 „მოიქეც“, და სამსა ჭდესა მოიქცა | იგი. აწ სიტყუა სიმდაბლისა შენისა კეთილ არს,
პეტრე, არამედ საბრკოლებელ არს მცირედ მორწმუნეთა კაცთა. ხოლო შენ, მეფეო,
C121a მცირედ შეგუეწიენ ჩუენ სარწმუნოებითა, რამეთუ ლოცვამან ჭირვეულისა ამის | ქალაქი-
სამან ყოს ნება შენი“. და წარვიდეს წმიდანი იგი სადგურად თჳსად.

1 რქუა + მას A. 1 რა ACMmp, რაჲ cet. 2 მას < AC. 2 შენივე Mm. 3 მეგობარი Mm. 4 ~ ღამესა ამას C. 5 კაისარი Mm. 5 ~ მე და კეისარი A. 5 შეკრებულნ M, შეკრებულმან m. 5 და < Mm. 5 რომელ C, რომელი cet. 5 ჩემ (m: ჩემს) შორის Mm, ჩუენდა შორის A. 6 ყოფად Mm. 6 ვიცან M, ვიცნა m. 6 მე < C. 6 ზრახება AC. 6 ჩემდა] ჩუენდა A, ჩემ ზ῾ა B. 6 მიმართ s. 6 ზრახვაჲ ესე ჩემი შენად მიმართ b. 7 პეტრემ m. 7 დამიმძიმდა Mm. 7-8 რჩეულთა + საქმე b. 8 რომელ Adp, რომელნი cet. 9 კლდეთა ACb, კედელთა cet. 9 შორის] შინა A. 9 და A, < cet. 9 ესევითარნი C. 9 მათგან ეგების ACbs, მათგან ეგულების (m: ეგულვების) Mm, მათ განგების cet. 10 და ვევედრო ACMbm, ვევედრო cet. 11 აღასრულოს Mm. 11 განზრახვა] თხოვა Mm. 11 არამედ] რამეთუ b. 11 გვიჩანს BCRmp. 11 ჩუენ T. 13 მონაზონმან A, მონოზანმან m, მონოზონი E. 14 საქმესა (კაცთ.) < As. 14 კაცთასა AC, კაცისასა cet. 14 აღმოგიკითხავს BMmp. 14-15 პალეკარპოს Mm, პასტინეს კარტოს A, პალეკრატოსს BCp, პალეკარტოსს cet. 15 დაბრკოლდებოდენ b. 16 ვეცუ C, ეცუა k, ვეცჳ (ვეცვი) cet. 16 ვაცხოვნენ E. 16 არს AMm, არსა cet. 16 აქაბ AC, აქებ Mm, აქაზ cet. 17 ისრაელისა AC, ისრაელსა Mm, ისრაილისა cet. 17 იტყჳს Mm. 17 ითხოვე (ითხოვე) A. 19 ჩემითა] შენითა Mm (ძველი „ჩემითა“ გადახაზულია m-ში). 19 მოგცეს A, მიგეცეს C. 19 ისო] იესო A. 20 და <m. 20 მოაქცია C. 21 საბრკოლე Mm. 21 არს <s. 21 კაცთათჳს C. 22 მწირედ A. 22 შეგუეწიე AC. 22 ჩუენ < A. 22 ჭირვილისა d. 22 ამის ACM, მის cet. 23 ნება ACMm, ბრძანება cet. 23 წმინდანი m.

[1] არშიაზე: აქ: ეძიეთ: ვახტ გორგასალ: რომ: შევიდა: კეისრის: მამულშიდა: თუ: რა სასწაული: მოხ-და M (არა გადამწერის ხელით); აქა მეფე ვახტანგ გორგასალ: რომ შეუიდა: კეისრის მამულში და თუ რა სასწაული მოქდა m (გადამწერის ხელით).

ხოლო მეფემან მეოვარ-ჟამ ილოცა და დაწვა. და მირულებასა შინა მისსა, აჰა,
უკუე მოვიდა დედაკაცი იგი, რომელი იყო წმიდა ნინო, და რქუა: „აღდეგ, მეფეო,
და განკრძალულად მიეგებვოდე, რამეთუ ორნი მეფენი ზეცისა და ქუეყანისანი მოვლენ
შენდა“. და რეცა მისედნა, და იხილა პირველ სახე ქალისა, ვითარ არს კოსტანტინეს;
და მიიწია იგი სწრაფით და იხილნა ორნი საყდარნი: ერთსა ზედა მჯდომარე ჭაბუკი,
საჭურველითა, გჳრგჳნოსანი; და მეორეთა საყდართა იხილა მოხუცებული მჯდომარე
ზეწრ|ითა სპეტაკითა, და თავსა ზედა ედვა გჳრგჳნი ნათლისა, არა ოქროსა, და
A 171 ფერჴთა მისთა თანა ჯდა ნინო; და ჴელი ვასტანგისი მარჯუენა ეპყრა პეტრეს მღდელსა
და მარცხენა სამოელს მო|ნაზონსა. და რქუა სამოელ: „შეუვრდი პირველად დიდსა
M 341 იმას | მთავარსა ზეცისასა გრიგოლის“. მივიდა და თაყუანის-ცა. და რქუა გრიგოლი:
C121b „რა ესე ჰყავ ბოროტი, კაცო, რამეთუ მოაოჴრე ბანაკი ჩემი, და მკჳეცთა შეაჭამენ
დედა-საცხოვარნი ჩემნი. უკეთუმცა ორნი ეგე არა, რომელნი გუერდით გიდგან, და დედა-
კაცისა ამისთჳს სათნოსა, რომელი მარადის იღუწის მარიამის თანა თქუენთჳს, — მერ
ვიგემცა შენგან, ვითარცა მამათა შენთაგან, რომელნი ესვიდეს ცეცხლსა შემწუელსა და
არა ბრწყინვალებასა განმანათლებელსა ყოველთასა“. და მისცა ჴელი და ამბორს-უყო,
რეცა და მიჰყო ჴელი გჳრგჳნსა ნათლისასა, რეცა ეგევითარივე გჳრგჳნი მისცა ვახ-
ტანგს, და რქუა: „დაარქუ მაგე პეტრეს“. და აღიღო პეტრე მისვე გჳრგჳნისაგან რეცა
A 172 უდარესი, და დაარქუა სამოელს მონაზონსა. და რქუა ნინო ვახტანგს: „აწ უკუე მივედ
მეფისა და მიიღე ნიჭი შენი“. მივიდა მეფისა, და ამბორს-უყვეს ურთიერთას, და
C122a ადგილ-სცა საყდართა თჳსთა, და დაისუა იგი თა|ნა. და მისცა ბეჭედი ჴელ|ისა მისი-
M 342 საგან, რომლისა იყო თუალი ფრიად ნათელი, და რქუა კეისარმან: „უკეთუ გნებავს,
რათა მოგცე გჳრგჳნი, აღუთქუ ვინ ესე დგას ჩუენ ზედა, რათა ჰბრძოდი მტერთა მისთა

1 მყოვარ ჟამ AMm, მყუარ ჟ. E, მყოარ ჟ. cet. 2 უკუე მოვიდა C, უკუმოვიდა M, უკმოვიდა m, მოვიდა A, უკუე მოვიდოდა cet. 2 დედაკაცი იგი (სადაურად თვისად) რომელ m (შემდეგ „სად. თვ.“ წაშლილია). 2 რომელ A. 2 ნინა d. 3 განკრძალულადღე C. 3 ძიეგებვოდე ACR, მიეგებოჯდე (!) E, მიეგებოდე cet. 3 ზეცისანი m, ცეცისა A. 4 შენდა] ზ(ნ)ედა m. 4 და (რეცა) < A. 4 იხილნა d. 4 ქალისა] ქალაქისა ACMm. 5 და (მიიწ.) < A. 5 მჯდომარე ჭაბუკი ACMm, ~ ჭაბ. მჯდ. cet. 6 იხილა ACMm, < cet. 6 მჯდომ῾რ T. 6 ~ მჯომარე მოხუც. Mm. 7 ძეწარითა C, ზეწრი(ი)თა A. 7 თავსა ზედა] თავსა მისსა Mm. 7 ედვა A, < cet. 7 ნათლისა < A. 8 მისთა თანა A, ~ თანა მისთა C, მისთა Mm, თანა cet. 8 ჯდა ACMm, დაჯდაჲ T, დაჯდა cet. 8 ვახტანგისა m. 8 მარჯუენა < CMm. 9 შეუვრდი] შეუორდი M, შევრდი m, შეურდი ვახტანგ C. 9 მონოზანსა Em. 9 სამოელ + ვახტანგს C. 9 სამოელს ACMm, სამოელ cet. 9 პირველად ACMm, < cet. 10 ამას A. 10 გრიგოლის ACMRTms, გრიგოლს cet. 10 და მივიდა C. 10 თაყუანის-ცა + გრიგოლის C. 11 რა ABCMmp, რაა E, რაჲ cet. 11 ჰყავ ACMm, ჰქმენ cet. 11 ბოროტი კაცო Mm, კაცო ბოროტი A, კაცო C, ბოროტო კაცო cet. 11 ბაკი A. 12 საცხოვარნი ACMm, ცხოვარნი cet. 12 ჩემი m. 13 მარადის ABCEdp, დაუცხრომე-ლად Mm, მარად cet. 13 მარიამის თანა (Mm: თჳს) ACMm, მამისა თანა cet. (← მ῾მისა) 13 შერ ACEMT, შური cet. 14 შენგან] თქუენგან C. 14 შენთაგან] თქუენთაგან C. 14 ესვიდეს AMm, ესხენ C, ესვიდენ d, ესვედენ cet. 14 შემწუველსა C. 14 და (არა) < A. 15 და (მისც.) < A. 16 რეცა < C. 16 ეგევითარი C, ეგევითარ Mm. 16 და ACMm, < cet. 16 ~ ჴელი მიჰყო Bdp. 16 რეცა] და A. 17 დაარქუ] არქუ A, <C, დაარქვ Bb. 17 მაგე <A. 17 ~ პეტრეს მაგე C. 17-18 რაეცა უდარეს m. 18 და დაარქუა C, დარქუა A, და ჰქუა Mm, დაჰრქვა Bbp, დაარქუჲ cet. 18 მონოზანსა Em. 19 მივიდა < Mm. 19-20 და ადგილ სცა] და ადგილსაცა m, ადგილსაცა M. 20 თჳსთა ACMm, თჳსთასა cet. 20 და AC, <cet. 20 თანა < M. 21 რომელსა A. 21 კაისარმან Mm. 22 მიგცე C. 22 აღუთქუა AC. 22 ვინ ესე A, ესე ვინ C, ვითარ იგი Mm, ვითარ ესე cet. 22 ჰბრძოდი CMm, ბრძოდის A, ჰბრძოდე cet. 22 მისთა] ჩუენთა A.

და მიიღე მისგან გჳრგჳნი“. მოიხილა ვახტანგ და იხილა ჯუარი, რომელსა ფრთეთა
მისთა ზედა აქუნდა გჳრგჳნი, და უმეტესად ხილვამან ჯუარისამან დასცა შეძრწუნება,
რამეთუ უსაშინელეს იყო ზარი მისი, და დადუმნა. ხოლო აღდგა ნინო და მიხედნა
პეტრეს კერძო და სამოელისა, და ერთითა პირითა თქუეს: „ჩუენ ვართ თავსმდებნი,
ვითარმედ უმეტეს ყოველთასა წარემართოს, ჳ ჯუარო უძლეველო“. და მიჰყო ჴელი
კეისარმან, და მოიღო გჳრგჳნი ჯუარისაგან, და დაარქუა გჳრგჳნი იგი ვახტანგს
თავსა.

და იწყეს გამოსლვად, რეცა ჴმა ყო ეპისკოპოსმან სამგზის, და თქუა: „ვახტანგ,
A 173 ვახტანგ, ვახტანგ! | უმეტეს მორწმუნე იყო შენ ყოველთა შორის ნათესავსა სპარს-
M 343 თასა“. მეორედ: „შენგან აღეშენენ ეკლესიანი და განეწესნენ ეპისკოპოსნი და ეპი|სკო-
C122b პოსთა მთ|ავარი“. და მესამედ: „გჳრგჳნიცა წამებისა მიიღო“. და გამოვიდა, რეცა
მოუწოდა მილსავე შინა პეტრეს და სამოელს, და უთხრობდა მილსავე შინა ჩუენებასა,
და იგინი აუჴსნიდეს: „რომელი-იგი იხილე საყდართა ზედა გჳრგჳნოსანი ნათლითა,
იგი არს დიდი მოძღუარი გრიგოლი; და მან რომელ მომცა მე გჳრგჳნისა მისგან,
მომცა ეპისკოპოსთა მთავრობა; და მე რომელ მიგეც გჳრგჳნისა ჩემისაგან მოუუასსა
ჩემსა, ჩემ მიერ ყოფად არს ეპისკოპოსად; და რომელ ნახე გჳრგჳნითა ოქროსათა
ჭურვილი, იგი არს კეისარი; და რომელ მოგცა შენ ბეჭედი, მოგცეს შენ ასული
ცოლად, და ყოველი საზღვარი ქართლისა მისგან უკმოღებული მოგცეს; ხოლო
გჳრგჳნი ჯუარისაგან რომელ მოგცა, ვრცელნი ღუაწლნი გარდაიჴადენ შეწევნითა
ჯუარისათა; ხოლო მოძღუარმან ჩუენმან რომელ სამგზის გიჴმო, სამნი ნიჭნი გითხოვნა
A 174 C123a ღმრთისაგან, რათა შენ მიერ ჭეშმარიტება დაემტკიცოს ქარ|თ|ლისა კათალიკოსთაგან
M 344 და ეპისკოპოსთა, და სძლევდე მ|ტერთა ვიდრე დღედმდე აღსრულებისა შენისა. ხოლო
აღსრულებასა შენსა გჳრგჳნი წამებისა მიიღო ბრძოლასა შინა, ჴელთა მტერთასა არა
შეჰვარდე. ესე ყოველი აღესრულოს ვიდრე მოუძლურებადმდე შენდა და სიბერედმდე“.

1 და < AMm. 1 მიიხილა BMdmp, მიეახლა A. 1-2 ∼ ფრთ. ზედა მისთა Ad. 2 შეძრწუნებული A. 2 რამეთუ ACMm, და რამეთუ cet. 3 უსაშინელესი Mm. 3 ზარი] ჯვარი d. 3 აღადგინა Mm. 4 სამოელისა C, სამოელის კერძო Mm, სამოელს cet. 4 თქჳს Mm. 4 თავსდებნი BRT. 5 ვითარცა C. 5 წარემართოს ACMm, წარემატოს cet. 5 ჳი MRTdmps, ჳ˜ი C. 5 მიხყო s. 6 და <A, 6 მოაღო Mm. 6 დაარქუა AMm, დაადგა კეისარმან (< C) cet. 6 გჳრგჳნი იგი < CMm. 6 ვახტანგს < Mm. 8 იწყო C. 8 რეცა < A. 9 ვახტანგ C (ერთხელ), ვახტანგ Mm (ორჯერ). 9 უმეტესი T. 9-10 სპარსთა RTb. 10 მეორედ] მეოხად Bd. 10 მეორედ შენგან აღ.] მეოხად შენდა აღაშენნენ d. 10 ეკლესიანნი B. 10 განეწესნენ B. 11 მთავარი CMm, მთავარნი cet. 11 და C, < cet. 11 მესამედ] მეორედ p (არშიაზე). 11 გჳრგჳნი CMkm. 11 და <AC. 11 რეცა] ძეცა C (ძ ← რ), < A. 12 და (უთხ.) <A. 13 აღუჴსნიდეს A, აუჴსნიდეს CMRTms, უჴსნიდეს cet. 13 რომელი ACMm, რომელიცა cet. 13 იგი < A. 13 იხილე A, იხილა CMm, იხილეს cet. 13 საყდართა ზედა A, < C, საყდართა cet. 13 იგი არს < Mm. 14 მ ღ დ ე ლ თ -მოძღუარი A. 14 დიდითა გრიგოლი მოძღუარი Mm. 14 რომელ <Mm. 14 მოსცა m. 14 მე <Mm. 14-15 გ. მისგან მომცა <A. 15 მოსცა m. 15 ეპ. მთ.] ეპისკოპო[სობა] A. 15 რომელ ACMm, რომელი cet. 15 მივე B. 14-15 მისგან—გჳრგჳნისა < Edp (p-ში არშიაზეა ჩამატებული). 15-16 მოყუასსა ჩემსა] სამოელს k. 16 ჩემსა < Mm. 16 და < C. 17 კაისარი Mm. 17 მოგცეს ACMm, და მოგცეს cet. 18 უკუმოღებული A. 18 მოგცეს AC, უკმოგცეს BMdmp, უკუმოგცეს cet. 19 რომელ CMm, <A, რომელი cet. 19 მოგეცა M. 19 გარდაიჴადენ Mm, გარდაიჴადნე cet. 20 ხოლო] და Mm. 20 მოძღურებამა m. 20 ჩუენმან] ჩემმან A. 20 გიჴმო] ჴმა გიყო b. 21 კათალიკოსისაგან Bdp, კათოლიკოზისაგან B, ქათალიკოზთაგან CMm. 22 და < A. 22 მტე(ო)რთა M. 22 დღემდე A. 23 მტერთა + შენთასა k. 23-24 არა შეჰვედრე Mm. 24 აღასრულოს m. 24 მოუძლურებად A (bd-ში ჯერ სწერია „მოძლრებადმდე“, შემდეგ გადამწერთა ხელითვე შესწორებულია). 24 და ACMbm, <cet.

ვითარცა განიღვიძა მეფემან ვახტანგ, მადლობდა ღმერთსა, რომელმან ყოველივე
გამოუცხადა, და მოუწოდა მსწრაფლ პეტრეს და სამოელს, და რქუა: „რა იხილეთ?“
ხოლო მათ რქუეს: „იტყოდე, მეფე: ერთი მარჯუენით და ერთი მარცხენით ვდეგით,
რაჟამს შენ საყდართა მსხდომარეთა წინაშე კეისრისა და ღმრთივ-გამომეტყუელისა
სდეგ; და კუალად იგივე დედოფალი ჩუენი დაამშჳდებდა მოძღუარსა მას განძჳნებულსა
შენ ზედა, და მიგცემდა შენ ჴელთა მისთა“.

და რქუა მათ მეფემან: „დუმენით, წმიდანო, რამეთუ ყოველივე ჩემ თანა გიხი-
C123b ლავს. აწ ვითარ გნებავს თქუენ ქალაქისა ამის საქმე, რომელი შემუ|სრვად მიწევნულ
A 175 არს? ანუ რა ვყოთ ტყუსა ამისთჳს, რომელი უმეტეს არს ბევრ | ათასისა, რომელი
M 345 არს ჴელთა ჩუენთა? აწ უკუე სწ|რაფით განვიდეს აქათ ქადაგი, ვითარმედ სპარსთა
მეფე წარმომართებულ არს ქუეყანად ჯაზირეთად, და გამოვლეს ფილისტიმი კუალსა
მეფისა კეისრისასა, რომელმან მოაოჴრა ქუეყანა სპარსთა, და სპარსთა მეფემან ვერ
უძლო ბრძოლად. ხოლო კეისარმან ვითარცა ცნა, ვითარმედ ჩუენ მოვედით ქუეყანასა
მათსა, მოისწრაფის ბრძოლად ჩუენდა, და ვხედავთ რეცა სპარსთა მეფე მოვალს მალად
ჩუენდა. და ვიცით, ვითარმედ სპანი სპარსთანი სომხითისა და ქართლისა სპათა
უმრავლეს არიან, და არავინ არს ჩუენ შორის ჭეშმარიტი მორწმუნე; რომელნი
დანერგნა მამამან ჩუენმან მირიან, გინა თრდატ, დედით ნათესავმან ჩემმან, აქა ამათ
C124a ყოველთა სარწმუნოება ვიცით, რამეთუ სავსე არს საცთურითა. | ნუ უკუე გამოცხადე-
ბასა საქმისა ჩემისასა განწყრეს დედის ძმა ესე ჩემი, და ვეწევნეთ ურთიერთას და
ვიქმნეთ საცინელ ყოველთა მტერთა ჩუენთა. არამედ ესე ვყო, რეცა მოვიდენ სპანი
A 176 ჩუენნი | და მაუწყონ ჩუენ მოსლვა კეისრისა, და მას ზედა უკუვრიდოთ ჩუენ.

1 ვითარცა] და Mm. 1 ვახტანგ C, < cet 1 რომელმან ACMm, რამეთუ cet. 1 ყოველთავე A. 2 გამოაცხადა Mm. 2 რაჲ RT, რ˜ა d (ზემოთ ზის ნიშანი ˜. 3 იტყოდე A, იტყოდენა C, ვიტყოდე Bdp, ვიტყოდით ბ რ ო ს ე, იტყოდინ cet. 3 — მეფე იტყოდინ Mm. 3 ერთი მარჯუენით + ვდეგით Bdp. 3 მარცხუენით E. 3 ვდეგით <Bdp (იხ. წინა-მეორე შენიშვნა). 4 შენ <A. 4 და ACMm, <cet. 4 ღ˜თივ გამომეტყუელისა AC, + დიდისა გრიგოლისა (Mbm: გრიგოლისი, d: გრიგორისა) cet. 5 სდეგ AC, < cet. 5 იგივე < Mm. 5 ჩუენი ACMm, < cet. 5 დაამშჳდებდა T. 5 განძჳნებულსა AC, განრისხებულსა cet. (Mm: მოძღურისა მის განრ-ისა). 6 შენ] ჩუენ Mm. 6 მიგცემდე Mm. 7 და < C. 7 ყოველი Mm. 7 ჩემ თანა] ჩემთა Mm (← ჩემ თ˜ა). 7-8 გიხილავსთ Bdp. 8 თქუენ < Mm. 8 შემუსრვად] შეუძრავად Mm (ძ ← მ). 9 რა] არა E, რაჲ RTbp. 9 ვყავთ Mm. 9 ტყუეთა ამათთჳს A. 9 ბევრ C, ბევრი AMm, ბევრისა cet. 9 ათასსა Mm. 9 რომელ A. 10 ჩუენთა ACMm, ჩემთა cet. 10 მსწრაფით Mm. 10 ჩ უ ე ნ გ ა ნ აქათ A, აქაჲთ RT. 10 ∼ ქადაგი აქათ C. 10-11 სპარსთა (ქადაგი) მეფე A. 11 ჯაზირეთად Bdp, ჯაზარეთად Mm. 11 ფისტიმე Mm. 11 კუალისა C. 12 რომელმან Mm, რამეთუ AC, რამეთუ მან cet. (← რ˜მან). 12 მოაოჴრეს C, მოაოჴრაჲ T. 12 ქ˜ყანათა B. 12 სპარსთა + მეფისა Mm. 13 უძლო ACM, უძლოდ m, შეუძლო cet. 13 ბრძოლად + კეისრისა C. 13 ხოლო C, და cet. 13 კაისარმან Mm. 13 ვითარმედ < Mm. 13 ჩუენ მოვედით] ჩამოვედით Mm. 14 მოისწრაფეს CMm. 14 ჩუენდა — ძალად < A (ex hom.). 14 ვხედავთ <CMm. 14 რეცა ACMm, < cet. 15 და (ქართ.) <A. 15 ქართლისათა C (< სპათა). 16 არს < Mm. 16 ჭეშმარიტად A, < C. 16 და რომელი C, < Bdp, რომელნი cet. 17 და: ნე˜რგნა M. 17 ჩვენმა d 17 გინა] გარნა d. 17 თერდატ C, თარდატ M. 17 ჩემან E, ჩუენმან AC, < Mm. 17 აქათ Tb. 17 ამა A. 18 სარწმუნოვება RTdm. 18 ვიცი Mm. 18 საცთურითა] სიხარულითა Mm. 18-19 გამოცხადებითა ს. ჩემისათა A. 19 გაწყრეს C, განსწყრეს Mm. 19 ესე <AC. 19 ვეწივნეთ Mm. 19 ურთიერთსა A, ურთიერთარს RT. 20 ყოველთა CMm, + ზედა cet. 20 ესე] ესრეთ A. 20 რაეცა m (← რ(ა)ეცა ვყო ესე Mm). 20 მივიდენ AMm. 20 სპანი] დესპანი ბ რ ო ს ე . 21 ჩუენნი] ჩემნი C. 21 მაუწყო RTdmp. 21 ჩუენ < C. 21 ∼ მოსულვა ჩუენ Mm. 21 და A, < cet. 21 მის ზ˜ა B. 21 უკუე ვრიდოთ Mm, უკვრიდოთ BE.

M 346 | პირველვე საქმე ესე ვაუწყოთ, ოდეს მოვიდეს და მოგუეახლოს ჩუენ კეისარი; მაშინ ვითარცა იზრახოს სიწმიდემან შენმან, ეგრეთ ვყოთ და არცა ერთი ტყუეთა მისთაგანი დააკლდეს“.

და წარვიდა პეტრე კეისრისა, ხოლო სამოელ დადგა წინაშე მეფისა. ხოლო ხვალისა დღე მოვიდა რეცა დისპანი და უქადაგა მეფესა, ვითარმედ სპანი ბერძენთანი შემოვიდეს კოსტანტინეპოლედ. და მოუწოდა მეფემან ვახტანგ დედის ძმასა თჳსსა და ყოველთა მეფეთა, და რქუა: „რასა იტყჳთ, რამეთუ უწყეით სიმრავლე სპათა ბერძენთა, და ვერაგობა წყობისა მათისა, და სიმარჯუე ზღუათა შინა ნავებითა. ესერა შევიდეს
C124b იგინი სპარსეთს, ქუეყანასა გმ|ირთა და გოლიათთასა, და მათ ვერ უძლეს წყობად. აწ მეშინის, ნუ უკუე სპანი ნავებითა მოვიდენ, შეიპყრან გზა ჩუენი და მოგუწყჳდნენ ჩუენ, ვითარცა ბაკსა შინა. არამედ აღვდგეთ აქათ და დავიბანაკოთ ზღუასა სამხრით
A 177 კერძო, რათა გუაქ|უნდეს ჩუენ გზა ჭირისა და ლხინისა“.

M 347 აღიყარა ლაშქარი გარემოს ქალაქისა, და ვლეს ხუთისა დღ|ისა სავალი სამხრით კერძო, და დადგეს სპერით კერძო. და განვიდეს მეოფნი ქალაქისანი, მიწევნულნი სიკუდილად, და მისცეს მადლი ვახტანგს, და მისცეს ძღუენი ათასი ლიტრა ოქრო და ხუთასი თავი სტავრა, და განვიდა ერი იგი მშჳდობით სავაჭროსათჳს და საჯმრისა.

ხოლო ვითარცა მივიდა პეტრე წინაშე მეფისა კეისრისა, და უთხრა ყოველი იგი. ხოლო კეისარმან განიხარა ფრიად, და ყოველი რომელი ეხილვა ჩუენებასა შინა, მისცა მას ზედა ნება ვახტანგს. და წარმოავლინა პეტრე მღდელი, და მიუმცნო
C125a აღ|თქმითა და ფიცითა ძლიერითა, რათა სწორ იყოს მეფობისა მისისა. არამედ ორთავე სპათა დასცნენ სპარსნი, რომელნი იყვნეს ვახტანგის თანა, არა აღვიდენ საბრძანებელთა მათთაგან, ოდეს შეკრბენ ვახტანგ და იგი. ხოლო ვიდრე პეტრე და

---

1 პირველვე AC, პირველ cet. 1 ვაუწყო CMm (C: ვაუწყო საქმე ესე კ ე ი ს ა რ ს ა), ვაუწყოთ ჩ უ ე ნ A. 1 დ ა ოდეს C. 1 მოგუეახლოს A, მოგუ[ე]ახლოს Mm, გუეახლოს C, დაგუეახლოს cet. 1 კაისარი Mm. 2 ეგრე A, ეგრეთცა C. 2 ტყუეთაგან მისთა A, ტყუეთა მათგანი Mm. 3 დააკლდეს ACMm, დარჩეს ჩუენ თანა cet. 4 კეისრისასა A. 4 ხოლო < C. 5 დღე A, < cet. 5 რაეცა m. 5 დასპანი B, დესპანი bd. 6 მოვიდეს d. 6 კოსტანტინეპოლედ A, კოსტანტიპოლედ C, კოსტანტინიპოლედ (-პოლოდ m) Mm, კოსტანტინეპოლის p. კონსტანტინოპოლის d, კოსტანტინეპოვლეს RT, კოსტანტინეპოლეს cet. 6 და Mm, < AC, ხოლო cet. 6 მეფემან ვახტანგ Mm, ~ ვ. მეფემან C, მეფემან cet. 6 თჳსსა A, მისსა cet. 7 რას m, რომელსა A (← რ˝სა), რასა* d (* უნდა იყოს კითხვის ნიშანი, შდრ. ზემოთ გვ. 169, 2 შენ.). 7 სპათა < Mm 7 ~ ბერძენთა სპათა C. 8 ზღუათა] ზღუდეთა Mm. 8 შიგან C, < BEdp. 8 მოვიდეს Bdp. 9 სპარსეთის A, სპარსთა Mm 9 ქუეყანასა < d. 9 და < m. 9 მათ A, < cet. 10 აწ + უკუე Mm. 10 დ ა შეიპყრან A. 10 მოგუწყჳდენ Bdp. 11 ვითარცა <Mm. 11 არამედ <A. 11 აქაჲთ RTb. 11 ზღუისა A. 11 სამხრით Mm, სომხეთით A, სომხითით cet. (შდრ. ქვემოთ სტრ. 13). 12 ჩუენ <AC. 12 გზის m. 12 ჭირსა და ლხინსა A. 13 აღყარა Mm, აიყარა C, აღიპყრა A. 13 ლაშქარი AC, + იგი cet. 13 ვლეს] ველსა Mm. 13 ხუთის დღის m. 13 სამხრით Mm, სომხეთით A, სომხითით cet. (შდრ. ზემოთ სტრ. 11). 14 დადგეს] დგეს Mm, და[დ]გეს A. 14 სპერით ACMbm, სპერის cet. 15 მისცეს ძღუენი] მიართუეს ძღუენი Ab. 16 იგი ACMm, < cet. 16 სავაჭროსაგან A, სავაჭროსა თჳსსა dp. 16 და საჯმრისა] და საჯ?რისა C, და სამჯრისა Mm, < A. 17 მეფისა კეისრისა C, მეფისა Mm, კეისრისა cet. 17 უთხრნა ყოველნი Bp, უთხრნა ყოველნივე d. 17-18 ყოველი იგი] ყოველი კეისარსა Mm. 18 ხოლო] მაშინ C, < A. 18 ~ განიხარა კეის. A. 18 და ყოველი] ყოველი A, და ყოველნი m. 18 მ ა ს შინა C. 19 მას ზედა] მაზედა m. 19 მღრდელი E. 19 მოუმცნო A. 20 ფიცითა ACMm, საფიცრითა cet. 20 ძლიერითა] დიდითა C. 20 რათა] რომელი A. 20 სწორი RTbs. 20 იყო A. 21 დასცნეს m. 21 რომელნი AC, +იგი cet. 21 იყვნეს AC, არიან cet. 22 მათგან Mm. 22 ოდენ Mm. 22 პეტრე < A.

მოციქულნი მოვიდოდეს ვახტანგისსა, კეისარი შემოვიდა კოსტანტინედ და წარმოავლინა ხუთასი დრომონი, რომელსა შინა ისხდა ხუთას-ხუთასი კაცი, და უბრძანა, რათა
M 348
A 178 მ|იეახლნენ ვახტან|გს და დადგენ თჳნიერ ბრძოლისა. და წარმოემართა კეისარი გზასა პონტოსასა რვაასი ათასითა კაცითა. და ვითარ მოეახლნეს სპანი იგი ზღჳსანი, უნდა სპარსთა წყობა მათი, ხოლო მეფე აყენებდა, და არა მიუშუნა ბრძოლად.

ხოლო ვითარცა შეართუეს ძღუენი მოციქულმან კეისრისამან და პეტრე, ჰქონდა სიტყუა საიდუმლო და კუალად ჰქონდა სიტყუა საერო. და თქუა ცხადად, ვითარმედ:
C125b „ნუ ივლტი, დადეგ ვიდრე ჩემად მოსლვამდე, რათა რომელნი-ეგე შენ | თანა არიან სპარსნი, რომელნი დაგურჩეს შესლვასა ამას ჩუენსა სპარსეთს მოუწყუედელად, მოვსწყჳდნეთ ეგენიცა“.

ხოლო საიდუმლოდ მოართუეს მას ჯუარი და გჳრგჳნი შუამდგომელად, და შესამოსელი ტანისა მისისა, და თქუა: „რა შევკრბეთ, მიგცე ციხე თუხარისი და საზღვარნი ქართლისანი“. ხოლო მისცა ვახტანგ მეფემან პასუხი საეროდ, ვითარმედ: „არა რომლისა მიზეზისათჳს მოვედით აქა, გარნა წყობისა შენისათჳს, აწ მოვედ აქა, და თუ
M 349 არა, ჩუენ მოვიდეთ კოსტანტინედ“. და ფარულად ამცნ|ო და რქუა: „რომელი არა შეუ-
A 179 ნის შენსა ღმრთისმოყუა|რებასა, რომელი შენ არა ჰყო, სხუასა ნუ აწუევ, რამეთუ ლადრობა არა კელ არს კაცთა პატიოსანთა. დალათუ აწ შენ მიგცნე სპარსნი, არა უკუე განცრუვდესა სახელი ჩემი? და უმეტეს ჩუენსა აქუს მრავალთა მათგანთა სიყუარული
C126a ქრისტესი, არამედ შიშისაგან მათისა ვერ გამოაცხადებენ. აწ ბრძანე, რათა | საქმე ესე ჩუენი მშჳდობით ვყოთ, ვითარცა ივბიმიანოს და ყოველთა სპარსთა. ხოლო შემდგომად ამისსა, რაჟამს გაწყდეს საქმე ჩუენი, უმარჯუესადრე შევყარნე იგინი კელსა შენსა, და ნუმცარა იქმნების საქმე უშუერი, და ნუცა საქმე შფოთისა თქუენ მიერ, რათა არა დაეცნენ პირითა მახჳლისათა ერნი თქუენნი, რამეთუ ერნი თქუენნი განლაღებულ

---

1 მოციქულნი იგი C. 1 კოსტანტიპოლედ A. 2 დარომონი d. 2 ისხდა A, იყო cet. 3 მიახლნეს m, მიეხლნენ b. 3 დადგნენ Bd. 3 წარმოემართა AC, წარემართა cet 4 პონტოსასა ACd, პონტოჲსსა R, პონტოისსა b, პონტოსსა cet. 4 კაცითა Mm, < AC, მჴედრითა cet. 4 და ვითარცა A, ვითარ Mm, < C. 4 ზღჳთ A. 5 ~ წყ. მ. სპარსთა A 5 მიუშუნა AC, მიუშუებდა cet. 6 შეართჳს Mm. 6 პეტრეს Cm. 7 სიტყვა] საქმე b. 7 კუალად ACMm, < cet. 7 ვითარმედ < b. 8 ივლტინ C. 8 დადეგ AC, და[დ]ეგ Mm, და დადეგ cet. 8 ვიდრე ACMm, < cet. 8 ჩემად ACm, ჩემდა cet. 8 რომელნი ეგე] ყოველნი ეგე C. 9 დაგვირჩეს Mm. 9 შესავალსა M, შესვლასა m. 9 სპარსეთად A. 9 მოუწყუედელნი A. მოუწყუეტელად B. 9-10 მოვსწყუედნეთ Mm, მოვსწყჳდენით AC. 10 იგინიცა AC. 11 ხოლო < A. 11 მას ჯუარი] მსაჯული Mm (← მ˝სჯ˝ი). 11 და (შეს.) < C. 12 ეთქვა b. 12 რა] რათა C, რაჲ RTb. 12 შეკრბეთ ერთად A, შევკრბე Mm. 12 თუხარისი A, თუხარისა C, თუხარისისა cet. 13 ვახტ. მეფ. AC, ~ მეფემან ვახტანგ cet. 13 ~ საეროდ პასუხი m. 14 წყობისათჳს A (< შენისათჳს). 14 მოვედით AC. 14 და Mm, <cet. 14-15 თუ არა] თორა A. 15 კოსტანტინედ AC, კოსტანტინეპოვლედ ERT, -პოლედ cet. 16 ღ˝თივ მყარებასა C. 16 შენ < AC. 16 ჰყო CMm, ჰყოთ A, ჰყოფ cet. 16 ნუ] ანუ A. 17 ლადრობა C, იადრობა A (ⁱ ← ⁿ). 17 კელ C, კელი cet. 17 პატიოსანთა] ღ˝თისათა C. 17 დალათუ ACM, დალაცათუ cet. 17 აწ < A. 17 სპარსნი] სპანი M, სპარსთა Edp (p-ში მერე „სპარსნი“). 17 უკუე] უკუნისამდე A (← უკ˝ე). 18 განცრუვნეს AMm, განცრუვდესა* B (ბოლოში უხის ნიშანი *). 18 ჩემი] შენი Mm, ჩემსა A. 18 ← მრავ. მ. აქუს A. 18 მათთაგანთა C. 19 შიშისა მათისაგან C. 19 ვერა C. 20 ივბიმიანობ C. 21 გაწყდეს საქმე ჩუენი ACMm, გაწმდენ საქმენი ჩუენნი cet. 20-21 მშჳდობით—ჩუენი < d (ex hom.: ჩ უ ე ნ ი — ჩ უ ე ნ ი). 21 შევყარნე CMm, შევყარნეთ cet. 22 ნუმცა საქმე B. 22 ნუცა საქმე + უშუერი და ნუცა C (განმეორებულია). 22 თქუენ] შენ A. 23 და ეცნეს m. 23 რამეთუ] ხოლო Mm. 23 ერი თქუენი C (იხ. მომდევნო გვერდის 1. შენ.).

არიან ჯობნასა ზედა სპარსთასა, ხოლო სპარსნი არავე შეშინებულ არიან, არამედ
შურითა თქუენითა წადიერ არიან წყობასა: ანუმცა მოკუდეს, ანუმცა იძიეს შური
M 350 სისხლთაჲ მათთა. ხოლო სპანი ესე შენნი თუ მიღმა|რთ ჰბრძვანან, მემცა უბრალო ვარ".
A 180 და წარვიდა მის თანა მოციქულად ვარაზ-მიჰრ, მამამძუძისა მისისა ძმა, | და
საშოელ მონაზონი. ხოლო კეისარი მოწევნულ იყო პონტოდ ქალაქად, და პონტოელნი
გამოსრულ იყვნეს მიგებებად, და შეასხმიდეს ქებასა და ვახტანგ მეფისა მადლობასა,
C126b რამეთუ უკურიდა მათ და არა მისცნა იგინი სიკუდილად. ვითარცა მიიწივნეს მოცი-
ქულნი ვახტანგ მეფისანი ქალაქად, მიართუეს ძღუენი ათასი მუთაკალი მუშკი[1], ხუთასი
ამბარი და ათასი ლიტრა ალვა. და განსრულ იყო გუნდი მეფისა ვახტანგისი ალა-
ფობად, და მიეტევნეს მათ მკჳრცხლნი ბერძენთანი, და მათ თანა შეკრებულნი კევთა
და ქალაქთა მკედარნი ვითარ სამასი ათასი.

ხოლო ვახტანგ მეფე აყენებდა მიიმულებად სპათა მათ ჭეალაფეთა, ვიდრე არა
მივიდა დედის ძმა მისი, ერისთავი სპარსთა, და რისხვით რქუა ვახტანგს: „ჵ გულო
და ნათესავო ასპიტისაო! არა უწყია, რამეთუ დედა მამისა შენისა ბერძენი იყო, ნათე-
M 351 სავი | ივბიმიანოსისი? და გმლო შენ ბუნებამან მამის დედისა შენისამან, და სიყუა-
რული ჯუარცმულისა მის კაცისა მომკუდარისა გიპყრიეს, და გნებავს შეყუენება ჩუენი
კელსა ბერძენთასა". ხოლო ვახტანგ რქუა: „აჰა, შენ და ბერძენნი, და იხილო ძალი
A 181 C127a კაცისა მის მომკუდარისა | და ცოცხლისა მის | სახოსა შენისა". და სცეს საყვირსა
და განვიდეს ყოველი სომხითი, და სპარსნი, და მეფე დარუბანდისა. ხოლო მეფე

1 ერი თქუენი განლ. არს C. 1 ჯობნასა] ეობნასა M, ეობანსა m (?). 1 ჯობნისათჳს სპარსთასა C. 1 შეშინებულ AMm, შეშინებით cet. 1 არამედ] და C. 2 შურთა m. 2 იძიეს] იძლიეს Mm, იძლიენით C, იძლივნეს m. 2 იძ. შური ACMm, ~ შ. იძიეს cet. 2-3 შური (m: შურითა) სისხლთა მათთა AMm, < C, შ. სისხლისა მათისა cet. 3 თუ < A. 3 მიღმართ Mm, მოღმართ A, მოღმა C, მიღმა cet. 3 ჰბრძვანან C, მბრძვანან A, ჰბრძოდეს M, ჰბრძოდიან cet. 3 მეცა C. 4 თანა] წინაშე Mm. 4 ვარაზ-მირ Abs, ვარაზ-მიჰრი C. 4 მამა მძუძისა Mm. 5 მონოზანი m, მონოზონი E. 5 პონტოთ M. 5 ქალაქსა A, და ქალაქად s. 6 ქებასა და + იტყოდეს b. 7 უკურიდა] უკრძა AMm (← უკუირდა ← უკურიდა), უკუჱ რიდა b. 7 სიკუდილად ABdp, სიკუდილსა cet. 7 ვითარ C. 7 მოიწინნეს d, მიიწინეს C. 8 ქალაქად + მოიწივნეს Mm. 8 მ[ი]ართუეს A. 8 მუთაკალი AC, მოლაკალი m, მოლაკლი M, მუტკალი cet. 8 მუშ(ა)კი M. 9 ალვა m. 9 გარდასრულ Bdp. 9 მეფისა ვახტანგისი ჩვ. კონიექტ., ათასი (!← ძეფისა) ვახტანგისი Mm, ვახტანგისი A, ვახტანგ მეფისა cet. 9-10 [ა]ლაფობად A (შდრ. ქვემოთ სტრ. 12). 10 და AMm, მაშინ D, < cet. 10 მკჳრცხნი A, მკურცხლნი RTb, მკჳრცხლნი + იგი D. 10 შეკრებულთა AD. 11 ქალაქთა AD, ქალაქთანი cet. 11 მკედარნი ADm, მკედარი cet. 11 ვითარ ACDM, < cet. 11 სამათასი და რვაასი C, სამას და რვა Mm (ჩ [= 8] ‖ ჩ [= 1000]). 12 ვახტ. მ. AC, ⌒ მეფე ვახტ. cet. 12 მიიძულებად Mm, მიძულებად მიძვლეობად Bp, მიძლეობად d, იძულებად D, მიმატებად C, მიშველებად ბროსე, მიძულებად cet. 12 სპათა] სპარსთა A. 12 მე[ა]ლაფეთასა A (შდრ. ზემოთ სტრ. 9-10), მოალაფეთა b. 12 ვიდრე არა ACDMm, ვითარ არა (← ვ́რ ← ვ́რე) cet. (ბროსე: ვითარცა). 13 მოვიდა A. 13 სპარსთა] რანისა C. 13 რქუა ვახტანგ მეფესა ესრეთ D. 13 ჵ B, ჵი cet. 14 ნათესავო] ნაშობო A. 14 ასპიტო C. 14 რამეთუ — ნათესავი < A. 14 ბრძენი k. 15 გძლია C. 15 ბუნებამან] შუენებამან C (ყ ← ყ). 16 გიპყრიეს] გაქუს C. 16-18 გიპყრიეს — მომკუდარისა < Mm (ex hom.). 16-17 და გნებავს — ბერძენთასა <d (p-საც ჰკლებია და გადამწერს ჩაუმატებია სტრიქონს ზემოთ). 17 ხოლო] მაშინ AD. 17 რქუა მეფემან ვახტანგ D. 17 კელთა D. 17 აჰა + დღეს A. 17 შენ და] შენდა BCRTds, შენნი b. 17 და AD, < cet. 18 ⌒ მომკუდრისა მის კაცისა A. 18 ცეცხლისა AC. 18 და] მაშინ D. 19 განვიდა C. 19 ყოველნივე M. 19 სომხეთი A. 19 და (სპ.) < AMm. 19 ხოლო] და D. 19 მეფე < A.

[1] აქედან გრძელდება D (იხ. ზემოთ გვ. 164, 18 და შენ.).

ვახტანგ და ქართველნი განვიდეს ხედვად და დადგეს. და აღჯდა მეფე პილოსა ზედა
თეთრსა, და ეწყვნეს იგინი ზღჳს კიდესა მას, რომელ არს ქალაკი, რიყე ხერთვისისა.
მისლვამდე სპარსთა ლაშქრისა მოეკლა ბერძენთა ერისა მისგან ოცდაშჳდი ათასი, და
განძლიერდა ბრძოლა, და მოკლეს დედის ძმა ვახტანგისი, ერისთავი სპარსთა. და
მოკლეს იპაჯაჯ, მეფე ლეკთა, და მრავალნი ერისმთავარნი, და იძლია ბანაკი აღმო-
სავლეთისა. იყო ბერძენთა სპასალარი პალეკარპოს ლოლოთელი, დისწული მეფისა.
და იყო იგი ძლიერი, და მას მოეკლნეს ძლიერად მბრძოლნი სპარსთანი და ესეცა
ერისთავი მანვე მოკლა.

მაშინ გარდამოჴდა მეფე ვახტანგ ეტლთაგან და თქუა: „არა რომელი ჩუენ გჳნდა,
M 352 გარნა რომელი ღმერთსა სთნდა, რამეთუ ჩუენ ვიტყოდ|ით მშჳდობასა, არამედ სილა-
C127b ღემან სპარსთამან | აგინა ღმერთსა, და ღმერთმან შურ-იგო, და მოკლეს ერისთავი
A 182 რანისა. რომლისა|თჳს ყოველი სპარსეთი ვითარცა მოოჴრებასა სპარსეთისასა იგლოვს.
აწ დამდაბლდა სილაღე სპარსთა, მოიყვანეთ ჯუარი და წარვიძღუანოთ, რათა რომლითა
გუძლევდენ მითვე იძლივნენ, და იქმენით მედ ძლიერებისად, და ნუ-ვინ ბრძავთ
ურთიერთას სხჳსა მიერ, და ნუ ეძიებთ ძლევასა მტერთასა; არამედ იყვნენ კელნი
თქუენნი ვითარცა კელნი ჩემნი, რათა არა ვიძლივნეთ სრულიად. არა ხოლო თუ აქა
ვდევნნეთ, არამედ ვიდრე ადარბადაგანამდე, ვითარცა იდევნიან ყორანნი მართუეთაგან
თჳსთა".

და მოიყვანა პეტრე მღდელმან ჯუარი, და რქუა მეფემან: „დადეგ წინაშე პირსა
მტერისასა და ერისა ჩუენისასა, და არქუ ყოველთა — ‹თაყუანის-ეცით ჯუარსა და

1 ქართველნი ACMm, ყოველნი ქ. cet. 1 ვახტანგ — დადგეს] ვ. განვიდა ხედვად და ქართველნი დადგეს A, ვ. და ყოველნი ქართველნი განვიდეს ადგილსა ერთსა და მუნ დადგეს ხედვად D. 1 და < C. 1 პილოსა ACDRTbs, სპილოსა cet. 1 ზედა < A. 2 მას < C. 2 და ეწყვნეს — მას] მაშინ სპანი იგი სპარსნი ეწყუნეს ბერძენთა ზღჳს კიდესა მას D. 2 ქალაკსა რიყეს ხერთჳსსა (m: ხერთვისსა) Mm. 2 ხერთვიშისა A. 3 ხოლო მისულამდე D. 3 ერისა მ.] ლაშქრისა მისგანი C. 3 ~ მოეკლა ოცდ. ათასი ბერძ. ერ. მისგან A. 4 ბრძოლა + მათ შორის და იძლია ბანაკი სპარსთაჲ D. 4 სპარსთა] რანისა C. 5 იპჯაჯ M, იპჯაჯა m, აპაჯაჯ k, იპაჯაჯა s, იპაჯა[ჯ] A. 5 და სხუანი მრავალნი D. 5 ერნი მთავარნი C, ერისთავნი Mm. 5 ბანაკი < Mm. 5 აღმოსავლეთისა AC, აღმოსავ(ა)ლისა cet. 5-6 და იძლია — აღმ. <D. 6 ბერძენთა + ზედა A. 6 ხოლო იყო მაშინ სპასალარი ბერძენთა სახელით D. 6 ილეკარპოს d, პალეკარპოს BMmp (p-ში ჯერ ყოფილა „ლეკარპოს"), ალეკარტოს E, პალეკარტოს cet. 6 ლეოლოთელი Mm. 7 იგი < C. 7 ძლიერ bs, ძლიერი + ბრძოლასა შინა D. 7 და <C. 7 ძლ. მბრძოლნი AC, მრავალნი ბუმბერეზნი D, ძლიერად ბუმბერაზნი (ბუმბერეზნი) cet. 8 მავნე Mm. 9 ~ ვახტ. მეფე C. 9 ეტლთაგან + თჳსთა D. 9 და თქუა ACb, და თქუა ესრეთ D, < cet. 9 გჳნდა] გჳჩნდა AC. 10 გარნა] არამედ A. 10 რომელი ღმერთსა BDMbmp, რომელ ღმერთსა A, რომელიღა CERTd (← რ́ილ́ა), რ́ლი k. 10 რამეთუ < Bk. 10 ჩუენ ვივლტოდით (m: ვილტოდით) მშვიდობისა Mm. 11 და ღ́ნ შურ იგო < A. 12 რომლისათჳსცა Mm. 12 სპარსეთისასა ACD, სპარსთასა cet. 12 იგლოვდეს Bdp, < Mm. 13 და აწ D, და m. 13 მოიყვანეთ] მოასუენეთ C, მოვიყუანოთ s. 13 ჯუარი + პატიოსანი და ცხოველსმყოფელი D. 13 წარვიძღ. + წინა D. 14 გუძლევენ AC. 14 ~ იძლივნენ იგინი მითვე Mm. 14 იქმნენით ADM, იქმენით ms, იქმნეთ C, ჰქმენით cet. 14 ძედ] რედ Mm (ძ → ძ), ძე A. 14 ძლიერებისად Db, ძლიერისად Bdp (p-ში ჩაუმატებიათ „ებ"), ნათლისა A, ძლიერებისა cet. 14 ბრძავთ CDMm, ბაძავთ A, ვძრახავთ k, ვბრძავთ cet. 16 კელი ჩემი m. 16 ვიძლივნეთ ACDMm, ვიძლინნეთ Bp, ვიძლინეთ cet. 16 თუ AD, < cet. 16 აქათ A. 17 ვიდევნნეთ AB, ვიდევნენით Mm, ვიძლინეთ C. 17 ვიდრე ACMm, < cet. 17 არდაბადგანამდე AM, ადრაბადაგანამდე C. 17 იდევნნიან ADRT, იდევნიან cet. 19 მეფემან + ვახტანგ D. 20 და (არქუ) < Mm. 20 არქუი AMm, არქუთ E, არქეთ Bp, არქვ d.

ვსძლოთ მტერსა,, და რომელმან არა თაყუანის-ცეს, მოკალთ“. და უბრძანა დემეტრეს,
ერისთავსა თჳსსა, და ჯუანშერს სპასპეტსა, რათა მიჰყვენ ჯუარსა თანა. და ქადაგი
M 353 გმობდა ძლიერად: „რომ|ელმან არა თაყუანის-ცეს ჯუარსა, მოკუედინ“. | და მივიდოდეს
C128a
A 183 ყოველნი ერნი, და თაყუანის-ცემდეს, და დადგებოდეს წინაშე ჯუარსა. ხოლო ბორ|ზო
მოვაკნელმან მეფემან თქუა: „არა დაუტეობ ნათელსა შემწუელსა, და არა თაყუანის-
ვცემ ძელსა მაშმელსა, რომელი განშუენებულ არს ოქროთა და ანთრაკითა“, და სცა
მას ლაჴუარი ჯუანშერ სპასპეტმან, და დაეცა მძორი მისი. მიერითგან არღარავინ
იკადრა გმობად ჯუარისა, და აღთქმით ეტყოდა ერი იგი მეფესა ვახტანგს: „უკეთუ
შემეწიოს ჩუენ ჯუარი, არღარა იყოს ჩუენდა სხუა ღმერთი გარნა ჯუარცმული“.

და გარდაჴდა მეფე და თაყუანის-ცა მას, და ყოველმან ერმან მის თანა. და თქუა
მეფემან: „აჩუენე ძალი შენი ერსა ამას შენსა ურწმუნოსა, რათა მოიყვანნე სარწმუ-
ნოებად, უფალო ღმერთო, მორწმუნენი შენნი; დაღაცათუ მოკუდენ, არამედ ცოცხალ
არიან, და ცხოველნი შენნი შენ ცხოველისაგან ძლიერ არიან. და სპანი იგი ბერძენ-
C128b თანი გამოვიდეს ვითარცა ელვა. ხოლო პალეკარპოს ვითარცა მგელი სი|სხლითა
M 354 აღმოსრვილი და ვი|თარცა ლომი განმჴნებული მოიზახდა და შეურაცხ-ჰყოფდა სპათა
A 184 მათ. ხოლო მეფემან რქუა: „ვინ არს თქ|უენ შორის კაცი, რომელი ეწყოს იმას და
სწორ იყოს მეფობისა ჩემისა“. წარვლო ქადაგმან ორგზის, და ვერვინ იკადრა ყოვლად
სიტყუად.

აქა ვახტანგ გორგასლისა და პალეკარპოს ბერძენთა სპასპეტისა ომი და მოკლვა პალეკარპოსისი ვახტანგისაგან [1]

მაშინ თქუა ვახტანგ: „არა ძალითა განძლიერდების კაცი, არამედ ღმერთმან
მოსცის ძალი. და მე ვესავ ძალსა შენსა, და ვითარცა დავით განვალ ნიშითა

1 ვსძლოთ ABCDERTbdp, ვსძლიოთ Mm. 1 მტერსა C, < cet. 1 და რომელმან არა თაყუანის-ცეს (Mm: -ცა) მოკალთ (Mm: მოკალით) ACMm, < cet. (ACMm-შიც ეს სიტყვები არის ერთი წინადადების შემდეგ [„ჯუარსა თანა, და რომელმან...“]. ჩვენ გადავსხით). 2 ჯონბერს A, ჯუ...არსა Mm, ჯუნბერ C. 2 სპადსპეტსა DRT, სპასპეტსა მისსა Mm, სპ. თჳსსა AC. 2 მ[ი]ყვენ A. 2 და AC, მაშინ D, < cet. 3 მოკვდინ Bp. 3 და (მივ.) < Mm. 3 მოვიდოდეს CMm. 4 ერნი < A. 4 და < A. 4 თაყუანისცემდენ dp. 4 და დადგებოდეს ACD, და დადგრებოდეს m, და დაადგრებოდეს M, დადგებოდენ Bdp, დადგებოდეს cet. 4 ჯუარსა ACMm, ჯუარისა cet. 5 მოვაკანელმან ADm, მოვკანელმან C. 5 თქუა AC, ჰრქვა მათ D, ჰრქვა cet. 5 დაუტევებ C, დაუტეობ Bp. 5-6 თაყუანის ცემ B. 6 მააშმელსა Bdp, მშმილსა Mm, < AC. 6 რომელნი გ. არიან A. 6 მაშინ დასცა D. 7 ჯონბერ A, ჯუნბერ Cm, ჯუანბერ M. 7 სპადსპეტმან DRT. 7 მისი + ქუეყანასა ზედა D. 7 და მიერითგან D. 7 ალარავინ Bp. 9 ღმერთი] ჯუარი (!) C. 10 და (გარდ.) < m. 10 და < AE. 10 ყოელმან ერმან D, ყოველი იგი ერი A, ყოველი ერი cet. 10 და < C. 11 უჩუენე C. 11 შენსა < B. 11 მოიყვანნეს A, მოიქცენ D. 11-12 სარწმუნოებად შ ე ნ დ ა D. 12 ~ დაღაცათუ მოკ. მორწმუნენი შენნი A. 12 არამედ D, < cet. 12 ცოცხალ] ცხოველ AD. 13 შენნი] შენი d, < AMm. 13 ცხოვლისა მიერ A, 13 ~ არიან ძლიერ A. 13 შენ — არიან] ცხოველ არიან უძლიერეს ცხოველთასა d. 14 ვითარცა გამოვიდეს CDMm, გამოვიდეს A, გამოვიდეს ვითარცა cet. 14 ელვა C, ველად cet. 14 ხოლო] მაშინ D. 14 პალეკრატოს M, პალეკარპოს m, პალეკარტოს cet. 15 აღმოსრუ[ი]ლი Mm. 15 ვითარცა < A. 15 ლომნი m. 15 განვინებული Bp. 15 მოიძახდა Bp. 16 მათ < A. 16 თქუენ შორის] თქუენგანი C. 16 კაცი < A. 16 იმას] კაცსა იმას D, ამას BTd. 17 სწორი RT. 17 იყო C. 17 წავლო A. 17 ვერავინ M, ვერ T. 19 პალეკარტოს codd. 20 და მოკლვა პ. ვ. < D 21 ძალითა + თჳსითა D (ჩამატებულია), ძალითა + ჩემითა p (მერე წაუშლია). 21 არამედ < Mm. 21 ღმერთმან < A. 22 მოსცის C, მოსცეს cet. 22 და (მე) < A. 22 და < C. 22 დავით C (ჩამატებულია). 22 განვლო A.

[1] ეს სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. D-ში ეს სათაური ერთი აბზაცის შემდეგაა («აღმოიკადა...»; იხ. გვ. 175, 8).

ჯუარისათა; მომეც ძალი ვითარცა დავითს გოლიათსა ზედა, რამეთუ ესეცა მაყუედრე-
ბელად და შეურაცხებით მოუკდა ჯუარსა შენსა; რაჟამს იხილა ჯუარი აღმართებულად
მალად ჩუენდა, არა ივლტოდა მისგან, არამედ სასოებითა ძალისა მისისათა განვიდეს
ბრძოლად“. და თქუა: „იხილი, ღმერთო, ამპარტავანი და დაამდაბლი; კუალად იხილი
ჭირვეული და იჴსნი. ხოლო ესე შეურაცხად მიჩნს და არა მეშინის, რამეთუ ძალი
შენ მიერ მოცემული დიდ არს, რომლითა ვსძლო; არამედ მეშინის მე შენგან, რამეთუ
მდაბალთა ჴმანი ისმინნი და შენ გხადი შემწედ ჩემდა“.

C129a აღმოიკადა ჴრ|მალი და შეამთხჳა ჯუარსა, და განვიდა შორის განწყობი|ლთა მათ,
M 355
და თქუა: არა ჰბრძავს ლომი კარსა, რამეთუ მე მეფე ვარ და შენ მონა, არამედ დავდვა
A 185 თავი ჩემი | ერისა ამისთჳს სიმდაბლით, რათა რწმენეს ძალი ჯუარისა“. და მოეტევა
პალეკარპოს. ხოლო ვახტანგ მხუმრიად და ნებასა მიეახლებოდა. და აღიზახნეს ორთავე
მათ განწყობილთა ჴმითა საშინელითა, და იყო ჴმა იგი ვითარცა ჴმა ქუხილისა,
რომლითა შეიძრა ქუეყანა. და დასცა ლაჴუარი პალეკარპოს ფარსა ვახტანგისსა,
რომელი იყო ვიგრის ტყავისა, და განავლო ფარსა ვითარ წყრთა ერთი, რამეთუ იყო
სიმსხო ლაჴურისა ვითარ მკლავი კაცისა. და მისცა ფარი იგი მეფემან ლაჴუარსა
მისსა, და მიეტევა პირისპირ, და სცა ჴრმალი ჩაბალახსა ზედა და განაპო თავი მისი
ვიდრე ბეჭთამდე. და მიჰყო ჴელი და უპყრა თავისა მისისა ნახევარი, და მოიღო წინაშე
C129b ჯუარისა, და თქუა: „ყოვლისა განდგომილისა შენისა ესე იყავნ ნა|წილი“.

და მიეტევნეს სპანი ვახტანგისნი სპათა ბერძენთასა, და აოტნეს იგინი, და

1 ჯუარისათა AMm, ჯუარისა შენისათა (R: შენისჲთა) cet. 1 ძალი M. 1 ზედა C (ჩამატებულია). 2 და ACDMm, < cet. 2 რაჟამს ACMm, რამეთუ რაჟამს cet. 2 ჯუარი + შენი A. 2 აღმართებულად CMdm, აღმართებული cet. 3 არა] რად არა D. 3 სასოებისა C. 3 ძალთა E, და ძალითა D, ძალითა R. 3 სასოებითა მისითა A. 3 განვიდე DMms. 3-4 განვიდეს ბრძოლად] მოვალს, და განემზადა ვახტანგ ბრძოლად A, განვიდე ბრძოლად მისსა D. 4 და თქუა ჴ'დ მეფემან ვახტანგ D. 4-5 იხილი (Mm: იხილა)... დაამდაბლი... იხილი... იჴსნი ACDMm, იხილე... დაამდაბლე იხილე იჴსენ cet. 4 და მდაბალი Mm. 5 შეურაცხ A. 5 მიჩს RT. 5 რამეთუ < A. 5-6 ძალისა... მოცემულისა A. 6 მოცემული CDm, მომცემული M, < cet. 6 არს + ჩემ ზედა D. 6 ვსძლო ACDMm, ვსძლოთ cet. 6 მეშინიან A 7 მდაბალთა < Mm. 7 ისმინნი ADMm, ისმინენ C, ისმიან cet. 7 შენ გხადი] გხედავ C, შენ გჴადი Bp. 7 ჩემდა ACMbm, ჩუენდა cet. 8 ჴრმალი] მახჳლი Mm. 8 და (შეამთ.) < C. 8 მათ] თანა A. 9 ჰბრძავნ ABCbdp, ჰბრძვან cet. 9 მე < A (R-შიც ჩამატებულია). 9 არამედ] და b. 9 დავდევ BEp, დავსდევ d. 10 სიმდაბლით AC, < cet. 10 და ACMm, მაშინ D, < cet. 10 და < BEd. 10 მოეტევა] მოეხჳა Mm (ჸ — ე)). 11 პალეკრატოს C, პა(ვ)ლე კარპოს Mm, -კარტოს cet. 11 ხოლო < A. 11 მხუმრიად C, მსმრიად A, მას საომრად Mm, საომრად cet. 11 დანებასა AC, ნეშუსა (ყ — ყ) Mm (~ ნ. და მას საომრად), ნებასა cet. 11 მიახლებოდა CEp, მიახლდებოდა A, მიეხლებოდა Bm. 11 და < C. 11 აღიზრახნეს M. 12 მათ < C. 12 განწყობილთა + შორის CD. 12 საშინელითა] საზარელითა CD. 12 ვით. ჴ. ქუხ.] ვითარცა ქუხილისა მსგავსად ჴმა Bp, ვითარცა ქუხილისა მსგავსი d. 13 რომლითა] ძალითა Mm (ძ — ძ). 13 იძრვოდა A. 13 რომლითა შეიძრა ქ. < C. 13 პალეკრაპს M, პალეკარპოს m, პალეკრატოს C, პალეკარტოს cet. 14 იყო ვიგრის] ედვა ვიგრის (M: ეგრის [← იგრის]) Mm. 14 განავლო CDM, განვლო cet. 14-15 ფარსა — ლაჴურისა < dp (p-ში ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ). 14 ვითარ ACMm, ვითარცა cet 14 მწყრთა Bbp. 14 რამეთუ AC, რომელი cet. 15 ვითარ ACMm, ვითარცა cet. 15 მკლავი კაცისა] მტკაველი კაცი Mm, სიმსხო მკლავისა C. 16 განუპო BDMmp. 16 თავი] თავსი E. 17 ბეჭთამდე] მკერთამდე m, ბეჭთამდე + და დაეცა მძორი მისი ქუეყანასა ზედა D (შდრ. ზემოთ გვ. 174, 7 შენ.). 17 მიღყო s. 17 უპყრა] აღიღო D. 17 თავსა მისსა A. 17 მოიღო ACMm, მიიღო cet. 18 განდგომილისა BMdmp, განმდგომისა AC, გამდგომისა cet. 18 ესე] ესრე Bdp. 18 იყავ Mm. 19 სპასა ბერძენთასა AC. 19 და აოტნეს] დაიპანტნეს C.

ალიჭრნეს გუნდ-გუნდად, და მიაწყუდინეს ზღჳს პირსა; და არავინ განერა მათგანი,
M 356 გარნა რომელი შეესწრა | ზღუად და ივლტოდეს ნავითა. მას დღესა შინა მოსწყდა
A 186 სპათაგან ვახტანგისთა ორმოცდასამი | ათასი, და სპათაგან ბერძენთასა მოსწყდა სამოცდათორმეტი ათასი; და შეიპყრეს ტყუედ მათგანი ას ოცდახუთი ათასი.

და ვითარცა მოიქცეს სპანი იგი ვახტანგისნი და მივიდეს გუამსა ზედა ვარაზ-ბაკურისსა, ვახტანგის დედის ძმისასა, იგლოვეს და შემურეს იგი საბრითა და მურითა, და წარსცეს ბარდავად.

ხოლო მეფემან ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა, და უბრძანა მოყვანება ყოველთა ტყუეთა, და მოიყვანნეს დაუკლებელად: და იყო ერთრიცხვად ყოველი მამაკაცი და დედაკაცი შჳდას ოთხმოცი ათასი. და წარსცა იგი ყოველი წინაშე კეისრისა, კელითა
C130a ნასრესითა და ადარნასე|სითა, ერისთავთა მისთათა. და მიწერა წიგნი, ვითარმედ: „სიბრძნე ღმრთისა მიუწდომელ არს, და სიბრძნესა კაცთასა და ნებასა სძლევს ნება ღმრთისა. მე უწყი, რამეთუ არა არს ნება შენი საქმესა ამას, რომელი-ესე იქმნა პალეკარპოსისაგან, არცა თუ იყო ნება ჩემი, რომელი-ესე ქმნა დედის ძმამან ჩემმან, და ორნივე ესე მჴრის-მოქმედნი მჴრმანვე მოინადირნა. ამისთჳს ყო ესე ღმერთმან,
M 357 რათა ახალნერგნი ესე მოიყვანნეს | სარწმუნოებად შიშსა მისსა, ვითარცა იგი უძღებისა
A 187 შვილისათჳს ყო საქმე განსაცსრომელი. | ხოლო თქუენ პირმშონი შვილნი ხართ ღმრთისანი, და მარადის მისნი ხართ. აწ მწუხარება ესე დედის ძმისა ჩემისა, დისწულისა თქუენისა მიერ ნუგეშინის-ვეც, რაჟამს ვიძიე შური მკლველთა მისთა. ხოლო თქუენ ნუგეშინის-გეცით ერისა ამისთჳს, რომელი იჴსნა ღმერთმან შჳდას ოთხმოცი ათასი. და უკეთუ ბრძანებდე მიმთხუევად ჩემდა, გამოისწრაფე; და უკუეთუ არა მოციქუ-

1 ალჭრნეს C, დაიპირეს m, ალიჭრნენ + იგინი A. 1 მიაწყუდივნეს DMm, მიაწყუდიეს BEp, მოსწყჳდნეს იგინი AC. 1 და მ. იგი ზღჳს პირსა C (ორჯერ სწერია). 1 მათგანნი D. 2 რომელნი შეესწრნეს (D: შეესწრნენ) CD. 2 და < Mm. 2 ივლტოდა A, ივლტოდენ D. 2 მოსწყუედა Mm. 3 ორმოცდასამი ათასი] ორმოცდაერთმეტი Mm (ꕢꕨꕩ→ꕢꕨꕩ [40, 3, 8]), ვ ი თ ა რ ორმო... D. 3 და ACD, ხოლო cet. 3 ბერძენთა C. 3 მოსწყდა < Mm. 4 ვ ი თ ა რ სამ. თ. ათ. D, ოთხას და თორმეტი Mm (Ⴓ ჳ [=400] ‖ ‖ Ⴍო [=70]). 4 სამოცდათ. — მათგანი p (გამოუტოვებია და არშიაზე მიუწერია). 4 ასოცდაათი A, ვ ი თ ა რ ასოცდახუთი D, 5 ვითარცა < ABEd. 5 ვახტანგისნი C, < cet. 5 და მივიდეს ACD, < cet. 5 ზედა < A. 5-6 ვ.-ბაკურისსა A, ვ.-ბაკურ cet. 6 ძმისსა Bdp, ძმისა ERTs. 6 იგლოვეს ACDERT, იგლოვდეს cet. 6 შემურეს] შემუსრეს AMTm (T-ში ამოუფხეკიათ), შემურეს + გუამი b. 6 საბრითა A, საბარითა C, ბარითა Mm, შარითა cet. 7 ბარდავად + საყოფელთა თჳსთასა D. 8 მეფემან < AC. 8 სპათა + მისთა AD. 9 დაუკლებელად ACMm, < cet. 9 იყო] აღირიცხუეს A. 9 ერთრიცხვად] რიცხჳთ b. 9-10 ყოველი მ. და დედ. < A. 10 ოთხმეოცდა ათასი BMdmp. 11 ნასრესითა Mm, ნასრისითა AC, ნასარისითა cet. 11 ადარნასესითა AM, ადრანასესითა m, ადარნესესითა BCp, ადარნესისათა d, ადარნერსესითა cet. (D: კელითა ერისთავთა მისთა ნასარისა და ნერსესითა). 11 მისთათა < B. 11 მიუწერა Mm, დ˜მიწერა T. 12 და (სიბ.) < ADMm. 12 ნებსა M, ნებასა + კაცთასა D. 13 ვუწყი Bp. 13 საქმისა ამის Mm. 14 რომელი AMm, რამეთუ C, რომელ cet. 14 პალეკრატოსისგან C. -კარტოსაგან A, -კრაპოსისგან M, -კარპოსისგან m, -კარტოსისაგან cet. 14 და არცა D. 14 იყო ACDMm, ერთო cet. 14 ჩემი] ჩუენი C. 14 რომელ ესე Cs. 14 ჩემმან < B. 15 ძჳრმანვე D, ძჳრმან cet. 15 მოინადირა dp. 15 ესე < Mm. 16 რათა ACD, < Mm. რამეთუ cet. 16 ახალნერგი A. 16 ესე < Mm. 16 მოიყვანნეს ACDMm, ხოლო იყვნეს (b: იყუნენ) cet. 16 შიშსა მისსა AC, შიშისა მისისა Mm, შიშსა მისსა ქუეშე cet. 16-17 უძღებისა შვილისათჳს ACD, უძღებისათჳს შვილისა cet. 17 პირმშონი ACDMm, პირველნი cet. 18 მისნი ACMm, მისნივე cet. 18 ესე < C. 18 ჩემისა ACDMbm, ჩემისა + და cet. 19 -ვიეც b. 20 თქუენ < d (p-საც ჰკლებია და მერე ჩაუმატებია). 20 რომელნი m. 20 ორმეოცდა ათასი Mm, ოთხმეოცდა ათასი C. 21 ბრძანებდენ A. 21 შემთხუევად Mm. 21 გამოისწრაფეთ D. 21 და < Mm.

C130b ლითა განაგე საქმე ჩუენი. რამეთუ დამძიმდა დგომა ჩუენი ქუეყანისა | ამისთჳს მოოჴრებულისა“.

ხოლო ვიდრე მისლვამდე მოციქულთა ფრიად მწრუხარე იყო კეისარი. არამედ რაჟამს უთხრეს, ვითარმედ ტყუე პირველ შეპყრობილი და ტყუე ერისაგან მეოტისა ყოველი დაუკლებელად განუტეობია, მაშინ განიხარა ფრიად და ყოველთა დაუტევეს მწუხარება. და შევიდა მეფე ნავსა და განვიდა სამასითა დრომონითა, სუბუქად გამოვიდა ზღჳს კიდესა, და მოუწოდა ვახტანგს; და ყვეს ურთიერთას აღთქმა და ფიცი, და განაგეს საქმე წინდობისა. და უკუმოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა, ციხე თუხარისი
A 188
M 358 და კლარჯეთი | ყოველი, | ზღჳთგან ვიდრე არსიანთამდე, და კევნი რომელნი მოსდგმანან ღადოთა.

და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერძნეთისა, ქუეყანა ზღჳს პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: „ეგრის წყლითგან ვიდრე მდინარედმდე მცირისა საზარეთისა — ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელი აწ შენ
C131a მიგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუმოგუეც, და ოდეს წარიყვანე|ბდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მისგან ქუეყანა“. და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა ქუეყანა ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსცა ვახტანგ ბერძენთა.

და წარმოვიდა ვახტანგ გზასა კლარჯეთისასა, და სპანი მისნი განუტევნა გზასა სომხითისასა. და ვითარ მოიწია თუხარისად, მიხედნა და შეუყუარდა ციხე, და თქუა: „ჭეშმარიტად თუ ხარ შენ ციხე“. და ვითარცა წარმოვიდა, იხილა კლდე შუა კლარჯეთსა, რომელსა სოფელსა ერქუა არტანუჯი. და მოუწოდა არტავაზს, მეუსმტესა მისსა, და დაადგინა იგი ერისთავად; და უბრძანა, რათა აგოს ციხე არტანუჯისა; და უბრ-
A 189 ძანა, რათა გამონახოს კევსა მას ში|ნა ადგილი სამონასტრე და აღაშენოს ეკლესია, და

1 მოციქულთა გაავე (m: გავეს) Mm. 1 ჩუენი] ჩემი B. 1 რამეთუ] რათა C. 1 დამიმძიმდა Mm. 1 ჩუენი < A. 3 მისლვამდე ACMm, მოსლვამდე cet. 3 მოციქულისათა m. 3 მწუხარება A. 4 რაჟამს უთხრეს] და რაჟამს მოვიდეს მოციქულნი ვახტანგისნი წინაშე კეისრისა და უთხრეს D. 4 ვითარმედ < A. 4 ტყუვე A. 5 განუტევებია C, გაუტეობელ Mm. 5 განიხარეს Mm. 6 და განვიდა CMm, < cet. 6 სამასითა ACMm, სამ ათასითა cet. 6 გამოვიდა A, და გამოვიდა D, < cet. 8 საქმე < Mm. 8 უკუმოსცა AD, უკუსცა CEMRTms, უკუნსცა cet. 8 ქართლისა + ხოლო C. 8 თუხარისა Bdp. 9 კალარჯეთი m. 9 ყოველივე D, < Mm. 9 ისრიანთამდე b. 9-10 მოსდგმენ Mm. 10 ღადოთა] დიდოთა d. 10 ღადოთა. + ესე ყოველივე დაუდვა ვახტანგ მეფესა და მისცა ასულიცა თჳსი ცოლად. რ˜ მაშინ სპარსთა მეფისა ასული, დედოფალი ბ ა ლ ე ნ დ უ ხ ტ , მომკუდარი იყო შობასა ზედა, რომელსა ეშვა მარჩბივად ძე და ასული; და ყრმისა მისთჳს ეწოდა ვახტანგს სახელად სპარსულად დარჩილ, ხოლო ქართულად დ ა ჩ ი D (შდრ. ქვემოთ, გვ. 178, სტრ. 12-14 და შენიშვნა). 11 **ქართლისა** და საბერძნეთისა C. 12 ესრეთ AC, ესრეთ რამეთუ D, ესე cet. 13 რომელ A, რომელი ესე M, რომელ ესე m. 14 მიგიღია ACDMdm, მოგიღია cet. 14 ჩუენთაგან Bm. 14 იგი < C. 14 უკმოგვეც Bdps, უკუე მოგუეც A. 14 წარიყვანებ D. 15 და ასულსა C. 15 მოგეც M, მიგცეს შენ C. 15 ⌒ ქუეყანა მისგან Mm. 15 და < BEMdmp. 15 ერგის E, ეგრისის b. 16 კლისურასა] კელისოს (!) Mm, ელისურსა d. 16 მზითვად d. 16 უკუნ სცა bdp. 16 ⌒ ბერძ. ვახტ. A. 17 წარვიდა Mm. 17 ვახტანგ + საბერძნეთით D. 17 კალარჯეთისასა m. 17 მისნი < C. 17 გაუტევნა M, გაუტევა m. 18 ⌒ მოიწია ვითარ Mm. 18 შეხედნა A. 19 ჭეშმარიტად < A. 18-19 და თქუა — ციხე < C (ex hom.). 19 კლდეს Bdp. 19 ⌒ შუა კლდე b. 19 ⌒ შუა კლ. იხილა კლდე Mm. 20 რომელი C, რომლისა D. 20 სოფლისა M. 20 და] მაშინ D, < C. 20 არტანავაზს M, არტავაზ s. 20 -მტესა < Mm. 21 იგი < AMm, იგი + მუნ D. 21 ააგოს] აგოს ERT (R-ში მერე წინ მიუწერია „ა“), აღაგოს C, აღასრულოს m, აღესრულოს M. 21-22 და უბრძანა] და მის თანა C, და კ˜დ უბრძანა D. 22 გამონახოს] გამოატანოს Mm (ღ ⟶ ლ). 22 ადგილი D, < cet. 22 აღაშენა C.

M 359 ქმნეს მონასტრად, | ვითარცა ესილვნეს მონასტერნი საბერძნეთისანი. და რქუა არტავაზს: „უკეთუ განმლიერდენ სპარსნი ჩუენ ზედა, საყუდელი ჩუენი აქა ყოფად არს“.

ხოლო არტავაზ აღაშენა ციხე არტანუჯისა, და მონასტერი რომელ არს ოპიზა, და სამნი ეკლესიანი: დაბა მერისა, შინდობისა და ახიზისა. და განაახლა ციხე ახიზისა, და ქმნა იგი ქუაბად.

C 131b და ვითარ წარმოვიდა ვახტა|ნგ და მოვიდა ქალაქად თჳსად მცხეთად, იყო სიხარული დიდი და მადლისა მიცემა ღმრთისა, რამეთუ მოვიდა იგი მშჳდობით. და მისცა ნიჭი დიდი ერსა თჳსსა.

ხოლო მეფემან სპარსთამან ვითარცა ცნა, ვითარმედ მიიქცა ვახტანგ ბერძენთა კერმო, შეიქცა სპარსეთად და მოკუდა. და დაჯდა მეფედ ძე მისი, და ვიდრე მოიწიფებოდა იგი, წარჴდა ამას შინა წელიწადი სამი.

ხოლო ვახტანგ მეფესა უშვნა ცოლმან ძე და ასული მარჩბივად, და მოკუდა შობასა შინა ბალენდუხტ დედოფალი[1], ასული სპარსთა მეფისა. ხოლო ვახტანგ უწოდა ძესა თჳსსა სახელი სპარსულად დარჩილ და ქართულად დაჩი. მაშინ ვახტანგ მეფემან ვერ მოიცალა მოყვანებად ცოლი ბერძენთა მეფისა ასული, და ვერცა კათალიკოსისა A 190 M 360 და | ეპისკოპოსთა, რამეთუ მოელოდა იგი სპარსთა მეფისა მოსლვასა: | ამაგრებდა ციხეთა და ქალაქთა, და ჰკაზმიდა მკედართა, და განამზადებდა ბრძოლად სპარსთა. მაშინ შეაგდო საპყრობილესა შინა ბინქარან მაცთური, ეპისკოპოსი ცეცხლის მსახურთა, C 132a და მოსრნა და განასხნა ყოველნი ცეცხლ|ის-მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა.

ხოლო სპარსთა მეფე, შემდგომად სამისა წლისა, წარმოემართა ბრძოლად ვახტანგისად, და მოიწია ინდაბრიანთა, და დაიბანაკა მუნ. ხოლო ვახტანგ წარავლინა

1 ქმნას d. 1 ეტილვნეს Mm (ღ←ყ). 1-2 არტავაზს <C. 2 განძლიერდენ <m. 2 სპარსნი] სპანი Mm. 2 საყუდ.] საყოფელი C. 3 ხოლო] რ˝ d. 3 არტევაზ M, არტავაზ ms, არტვაზ cet. 3 მონასტერი **რომელ არს ოპიზა** C, მონასტერნი Am, მონასტერი cet. 4 და (სამ.) <A. 4 ბაბამერისა AC, შაბასა მერისა Mm. 4 შინდობნისა A, ბიდონიასა Mm. 4 აღიზისა A. 4 განახლა s. 4-5 და გან. ც. ახიზისა <AMm (ex hom.). 6 და ვითარ <A, ვითარ <D. 6 და მოვიდა A, <cet. 6-7 და იყო სიხარული A, და გამოვეებნეს წინა სიმრავლე ერისაჲ მამათა და დედათა და იყო სიხარული D. 7 რამეთუ მოვიდა AD, და შეიქცა cet. 7 მშჳდობით] გამარჯუებული D. 7-8 და მისცა ნიჭი <C 8 დიდი A, დიდძალი D, <cet. 8 ერსა] ბერსა C. 9-10 ბერძენთა კერძ C, ბერძენთა კერძი Mm, ბერძენთად A. 10 შეიქცა სპარსეთად და <A. 10 მეფედ] <A, მეფე T. 10 და <Mm. 10-11 მოწაფებოდა Mm. 11 იგი <A. 11 წარჴდა AMm, გარდაჴდა C, წარმოჴდა cet. 11 მას შინა Mm, <AC. 11 წელ. სამი CD, წელიწადისა სამისა A, სამი წელიწადი cet. 12 ვახტანგს A (< მეფესა). 12 უშვნა AC, უშვნა Mm, უშვა cet. 13 ბალანდუხტ C, შალენდოხტ Mm. 14 თჳსსა] მისსა C. 14 სახელი <s. 14 დარჩ˝ლ M, დარჩ˝ლი m. 12-14 ხოლო—დაჩი <D (შდრ. 177, 10 შენ.). 14 მეფემან <A. 15 მოიც. მოყვ.] მოიყუანა Mm. 15 ცოლი... ასული AMm, ცოლისა... ასულისა cet. 15 და <m. 15 ქათალიკოზისა C, ქათალიკოზთა Mm. 16 ეპისკოპოსისა C. 16 მეფისა ACd, მეფესა cet. (Mm: მოსლვასა სპარსთა მეფისასა). 16 მოსლვასა <D. 16 ამაგრობდა C. 17 ციხე-ქალაქთა C, ციხითა A (← ციხეთა). 17 კაზმიდა C, კაზმიდა ქალაქთა და (მჴედართა) A, ჰკაზმიდა Mbm, ჰკაზმვიდა DERTs, ჰკმაზევდა dp, ჰკაზმევდა B. 17 მჴედრობათა Bdp. 17 განმზადებდა DRTbs, ემზადებოდა C. 17 სპარსთა] სპათა Bdp. 18 შინა <s. 18 ბინქარან A, ბინაქრან M, ბინაქარ Edm, ბინქარ cet. 19 და განასხნა <A. 19 მსახურნი ცეცხლისანი A. 20-21 ვახტანგისად C, ვახტანგისა A, ვახტანგ მეფისა D, ვახტანგისსა cet. 21 და <Mm. 21 ინდობრიათა C, ანდაბრიანთა b, <Mm. 21 დაიბანაკეს A. 21 მუნ D, <cet. 21 წარავლინა + მოციქული D.

[1] არშიაზე: უპ˝ბ (482) b.

ბერძენთა მეფისა თანა და მიუმცნო, ვითარმედ: „აჰა დღე იგი, რომელ აღმითქუამს, ვითარმედ სპარსნი შემოვაწყუდივნე კელსა შენსა; აჰა ესერა, მომიყვანებიან იგინი შუა საზღვართა ქართლისათა და ყოველი კაცი მათ თანა ვითარ სამასი ათასი. რამეთუ ჰგონებდა იგი განმრავლებასა სპათა მისთასა სომხითით და მეფეთაგან კავკასიანთასა, ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთვად მისა. რამეთუ რომელთამე მათგანთა აქუნდა A 191 სასოება ჯუარცმულისა, ხოლო რომელნი იძლივნეს ეშმაკისაგან, მეფენი დარ|უბანდისანი გაერთნეს. აწ აღმისრულებიეს აღთქმა ჩემი, რომელი აღმითქუამს: რამეთუ M 361 სადაცა მიპოვნიე|ს სახლი ცეცხლისა, დამივსია ფსლითა, და მოგუნი და მზირნი მათნი მიმიცემიან სატანჯველსა ბოროტსა, და მაცთური ბინქარან მივეც საპყრობილესა, და სიკუდილისაგან გარდაიხუეწა. მან უკუე მოიყვანნა სპარსნი ქართლად, და C 132b დავსუ ეპისკოპოსად მიქაელ, კაცი სარწმუნო. ხოლო ბინქარან, ვითარცა | მოიწია საზღვართა ქართლისათა, მოკუდა. აწ სწრაფით წარმოემართნენ სპანი შენნი, რათა აქა შინა დაეცნენ ყოველნი მტერნი ჯუარისანი, და მოიცალო შენ ყოველთა მტერთა შენთაგან, ხოლო უკეთუ ჩუენ გუძლოს, განძლიერდეს იგი და შემოვიდეს საზღვართა შენთა გზასა შიმშატისასა“.

ხოლო ვიდრე მიიწეოდეს მოციქულნი ვახტანგ მეფისანი, წარსრულ იყო კეისარი ქუეყანით ხაზარეთით კერმო, რომლისაგან ვერ მოიცალებდა მოსლვად ქართლად. მაშინ ვახტანგ განამლიერნა ციხენი ქალაქისანი, და ურჩეულესი მბრძოლი ერისა მისისა ვითარ ასი ათასი მკედარი და ასი ათასი ქუეითი იპყრა მის თანა, და დაუ- A 192 M 362 ბანაკა მათ დიღ|მით ვიდრე ქართლის კართამდე, და სპარსთა დაიბა|ნაკეს ცხენის ტერფითგან ჩაღმართ.

1 ბერძენთა <D. 1 მეფისა თანა A, მეფისასა C, წინაშე კეისრისა D, თანა cet. (Mm: წარავლინა და მიუმცნო ბერძენთა თანა). 1 რომელი C. 1 აღგითქ C. 2 შემოვაწყუდივნე ADs, შემოვაწყუდიენ CMm, შემოვაწყვდინნე Bdp, შემოვავლინე k, შემოვაწყუდინე cet. 2 მომიყუანიან Mm. 2 იგინი AMm, <cet. 2-3 შუა ქართლს C (< საზღვართა). 4 იგი <A. 4 მეფეთაგან <C. 4 კავკასიანთა M, -სიათა m, -სიანთათა A, -სიანთასა cet. 5 გართვად M, გართვა m. 5 მისსა BCDMmp. 5 მათგანთა <C. 5 აქუს AC. 6 იძლივნეს ADMm, იძლიჩნეს dp, იძლინეს cet. 6-7 ∼ გაერთნეს მ. დარ. A. 7 გაეერთნეს b, იგინი გაერთნეს D. 7 რომელი ACM, რომელნი m, რომელ cet. 7 რამეთუ D, <cet. 8 მიპოვნეს k, მპოვნი არს Mm. 8 სახლი] სახელი AMm. 8 და დამივსიეს Mm. 8-9 მზირნი მათნი ჩვ. კონიექტ., გაზირნი მათნი C, მზირნი A, გზირნი BEMm, გმირნი d, გაზირნი cet. 9 მიმიცემს m. 9 სატანჯველთა b. 9 დიდსა და ბოროტსა C. 9 ბინქარან AC, ბინაქრან Mm, ბინქარ D, ბინაქრიანი Bdp, ბინქარიანი cet. 9 მივეც] მიმიცემია C. 10 და <A. 10 სიკუდილისაგნ m. 10 ქართლად] ქალაქად C. 11 დავსჳ ACD, დავსუა M, დასუა m, დასვა Bdp. 11 მიქაელ AMb, მიქეილ C, მიექელ m, მიქელ cet. 11 ბინქარან AC, ბინქრან Mm, ბინაქარ BEdp, ბანქარ T, ბინქარ cet. 12 წარმოემართნენ] წარმოავლინენ C, წარმოემართოს m. 12 რათა AD, რომელ cet. 13 მოვიცალო A. 13 შენ <A. 14 უკეთუ C, თუ cet 14 გუძლიოს C. 14 გუძლოს გაძლიერდეს AC, გუძლიერდეს Mm, გ. და გაძლიერდეს cet. 14 იგი <C. 14-15 საზღვართა შენთა AC, <cet. 15 შიმშატის(ა)სა AC, შიბტისასა M, შიბატისასა m, <D, შიმბატისასა cet. (D: განძლიერდეს იგი ჩუენ ზედა შემოვალს სამეფოსა შენსა). 16 ხოლო <A. 16 მიიწეოდეს ACDMbm, მიეწეოდეს cet. 16 ვახტანგისნი A (< მეფისანი). 16 მეფისანი + წინაშე კეისრისა D. 17 მოიცალებ(ო)და A, მოიცლებოდა m. 17 მოსულა Mm. 18 მაშინ D, ხოლო cet. 18 ციხე-ქალაქნი A, ციხენი და ქალაქნი Mm. 18 ურჩეულესი + (ერი) Mm, ურჩეულესნი (მებრძოლნი) D. 18 მებრძოლი ACMm, მებრძოლნი D, მებრძოლი cet. 20 მათ <C. 20 დიღმით AEd, დიღომით Bp, დგომით Mm, დიდებით: მათ ყ˝თა k, დიღუმით cet. 20 დაიბანაკეს (ვიდრე) A. 20-21 ციხენი: სტერფითგან Mm.

აქა სპარსთა მოხლვა ქართლს ვახტანგ გორგასლის საომრად[1]

ხოლო ვასტანგ განაფართა კიდი მოგუეთისა ვითარ სამოცი მჯარი ქცევისათჳს მას ზედა სპათასა. ხოლო მეფე და ჯუანშერ სპასპეტი დადგეს მცხეთას, და ნასრა და მირდატ დაუტევნა სპათა ზედა სომხითისა და ქართლისათა, რომელნი დგეს არმაზით C133a კერძო. და რა ბრმოდ|იან სპარსნი არმაზით კერძო, მცხეთით განვიდიან; და რა განვიდის ლაშქარი იგი მიერ კერძო მცხეთით, ეწყუნიან არაგუსა ზედა. და ოდესმე განვლიან ფონი მტკურისა და შეიბნიან ფონსა ზედა ტფილისისასა, და რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე დღესა ამათ.

ხოლო ვასტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალახი ოქროსი, და გამოესუა წინათ მგელი და უკანათ ლომი; და რომელსა კერძსა იმლეოდიან ქართველნი, მუნითცა მომართის და მოსრის სპისა მისგან სპარსთასა, ვითარცა ლომმან კანჯარნი. მიერითგან ვერღარა A 193 შეუძლებდეს სპარსნი წყობად მისა, რამეთუ დაისწავლეს იგი, რომელსა | ეწერა მგელი და ლომი, და ვითარცა იხილიან ვასტანგ, თქჳან; „დურ აზ გორგასალ“, რომელ არს M 363 ესე: „მირიდეთ თავსა | მგლისასა“. და მის მიერ სახელ-ედვა ვასტანგ მეფესა გორგასალ.

განგრძელდა მათ შორის ბრძოლა ოთხ თუე ოდენ. და მოვიდა მოციქული კეისრისაგან, და მოართუა ძღუენი ვასტანგს, და მოჰგუარა სპათაგან ბერძენთასა ოთხმოცი ათასი მჴედარი, და მოუწერა ვასტანგს, ვითარმედ: „შევექეც წყობასა ხაკანისასა, და მომივლენია შენდა ოთხმოცი ათასი მჴედარი, და მომიწერია ლეონისდა: უკეთუ გიჯმდეს შენ ლაშქარი, წინაშე შენსა არს მელიტენითგან ვიდრე ლამედმდე და მოღმართ ვიდრე კარნუ-ქალაქამდე, და მიბრძანებია ლეონისდა წინაშე შენსა იყოს.

2 განფართა Edp, განფარდა B. 2 მოგუეთისა AC, მოგუთისა cet. 2 ვითარ A, ვიდრე cet. 2 სამეოც მჯარ AMm, სამეოცი მჯარი C, სამოც მჯარ Rds, 'სამოც მჯარ ოდენ D, სამოც მჯარი cet. 3 მას ACMm, მათ cet. 3 სპათასა] სპარსთა A, სპარსთასა Mms. 3 ჯონბერ A, ჯუნბერ C, ჯუანბერ M, ჯანბერ m. 3 სპასპეტი RT, სპასპეტი მისი D. 3 და D, ხოლო cet. 3 ნასრა CM, ნასარ Abs, ნასრან m, ნასრი BEdp, ნასრ cet. 4 სომხითისა CMm, სომხითისათა A (< და ქართლისათა), სომხითისათა cet. 4 დადგეს A. 4 არმაზის A. 5 რა] არა Ab. 5 სპარსთა A. 5 რა ბრძოდიან — კერძო < Mm (ex hom.). 5 განვიდეს Mm. 5 რა] არა Am. 5-6 და რა განვიდის — ეწყუნიან < b. 5-6 რა განვიდის — მცხეთით <C (ex hom.: მ ც ხ ე თ ი თ ... მ ც ხ ე თ ი თ). 6 მიერ A, იმერ DM, იმიერ cet. 6 ეწყჳან Mm. 6 ზედა <C, + მცხეთისასა Bdp. 6 ოდესმე] რომელსამე (dp: რომელსამდე) დღესა Bdp. 7 ფონსა ზ. ტფ.] მტკუარსა ზედა Mm. 8 დღესა C (ჩამატებულია მკრთალი მელნით). 8 რომელსამე დღესა AD, რომელთამე C, რომელსამე cet. 8 ამათ Mm, მათ cet. 9 შეექნა C. 9 ოქროსი AC, ოქროსა cet. 9 გამოესახა Ck. 9 წინაჲთ b, წინა́თ T. 10 უკანით DMm, უკანაჲთ RTb. 10 კერძსა AC, კერძოსა cet. 10 მუნით AC. 11 და მოსრნის D, < Mm. 11 სპარსთასა ACMm, სპარსეთისა cet. 11 კანჯარი b. 11 ამიერითგან A, და მიერითგან D. 12 მისსა BCp. 12 რამეთუ D, არამედ A, და b, < cet. 13 იხილა BEp (d-შიც ყოფილა „იხილა“ და შეუსწორებიათ), გიხილნა Mm. 13 თქჳან AC, თქუენ Mm, და თქჳან cet. 13 დურას D, დროზ Mm. 13 გურგასლან A, გორგასლან d. 14 ესე] < A, ესე + თარგმანებით D. 14 მირიდეთ] მრიდეთ A, მიჰრიდეთ cet. 14 გორგასალი C, გურგასლან Ad. 15 განგრძელდა და განძლიერდა d, განძლერდა Mm, განძლიერდა cet. 15 მოვიდა ACMm, მოიწია cet. 16 მოართო A. 16-17 ოთხმოცდა რვა Mm (ჩ [= 8] ← ჩ [= 1000]). 17-18 და მოუწერა — მჴედარი < dp (ex hom.: p-ში შემდეგ არშიაზეა ჩამატებული). 17 შეიქეც k. 17 ხაკანისსა A, ხაკანისასა CMm, ხაღანისასა Bp, ხაყანისასა cet. 18 ოთხმოცდა რვა Mm (ჩ ← ჩ). 18 ლეონისად Mm. 19 გიჴდეს C. 19 შენ < AC. 19 ლაშქარნი A. 19 შენსა < C. 19 მელეტითგან Am, მელენტითგან C, მელიტითგან M, მელიტინითგან Ds, მელიტენითგან cet. 19 ლამედმდე A, ლამდემდეინ Mm, ლამემდინ C, ლამდემდე cet. 19-20 მოღმართ Mm, მომღმართ A, აღმართ C, ამოღმართ Ds, აღმომართ cet. 20 კარნოქალაქამდი M, -ქალაქამდინ m. 20 მიბრძანებიეს D. 20 და წინაშე BEdp. 20 შენსა < A. 20 და მიბრძანებია — იყოს] და მიბრძანებია ლეონისა შენს წინაშე ყოფა (m: ჴყოფა) Mm, < C.

[1] სათაური D; + და ვახტანგისგან გამარჯვება მათ ზედა BERTbdks.

C 133b და მოწ|ევნულ იყო ლაშქარი ბერძენთა ჯავახეთს. ხოლო ვითარცა ცნა სპარსთა მეფემან ბერძენთა მოსლვა შუელად მათდა, იწყო ზრახვად ვასტანგისა. მიუმცნო მოციქულსა მისსა და რქუა: „რასათჳს მოვსწყუდებით ურთიერთას, ძმანი კაცნი ვართ, შვილნი A 194 ნებროთისნი? უკეთუ ცეცხლი არს ღმერთი, შე-უკუე-ეწიენ იგი; ხოლო ჩუენ | დავად- M 364 გრეთ სიყუარულსა ზედა მამათა ჩუენთასა. ხოლო თჳთ|ოეული ჩუენგანი სათნოსა სულისა თჳსისასა ჰმსახურებდეს“.

ვითარცა მოვიდა მოციქული და უთხრა ვასტანგ მეფესა ყოველი მეთულილობა სპარსთა მეფისა, და სთნდა ვასტანგს და ყოველსა ერსა მისსა. და მისცა ნიჭი ვასტანგ მეფემან, მიუვლინა მოციქული მისი და რქუა: „გიხილავს ძალი ჯუარისა, რამეთუ ყოველთა მეფეთა მოგუაქუნდა ხარკი ვიდრე გამოჩინებადმდე ჯუარცმულისა. რაჟამს გამოჩნდა იგი, მძლე გექმნნეს ყოველნი თაყუანისმცემელნი მისნი წინაშე მისსა, და მოხარკენი შენნი ბერძენნი მოღმართ გბრძვანან, და მოაოჴრნეს სამსახურებელნი ცეცხლისანი. აწ, უკეთუ გუბრძოდი ჩუენ დატევებისათჳს სჯულისა, მოვჰკუდეთ ჩუენ C134a მისთჳს, ვითარცა იგი მოკუდა ჩუენთჳს, და მან აღმადგინნეს ჩუენ. | ხოლო უკეთუ აღასრულო სიტყუა შენი და არა იყოს ცეცხლი ღმერთად შენდა, და იყოს ღმერთად ჩუენდა ქრისტე, მამად და უფლად გხადო შენ. დაღაცათუ ჩუენ პირმშონი ვართ, არამედ თქუენ სხდეთ საყდართა ზედა მამისა ჩუენისათა“.

A 195 ვითარცა უთხრეს სიტყუა ვახტანგისი, შეიწყნარა და წარსცა | ძღუენი გორგა- M 365 სალსა ძლიერად, და მის თანა გჳრგჳნი[1] ანთრაკოანი, და ჟამი დად|ვეს შეკრებისა. აიყარა მეფე სპარსთა, და უკუდგა რუსთავად, და გამოვიდეს იგინი განთიად და დადგეს ველსა კალაისასა: რამეთუ ტფილისი სოფელი და კალაიცა მოოჴრებულ იყო მაშინ. ხოლო მეფე ვასტანგ დადგა ჯაჭუს, და შეკრბეს მასვე ველსა ორნივე მეფენი, და მოი-

2 ვახტანგისა C, ვახტანგ მეფისა D, ვახტანგისსა cet. 2 მიამცნო AC. 3 მისსა ACMm, <cet. 3 ურთიერთას ABMbd, ურთიერთს Emp, ურთიერთარს cet. 3 ვართ A, < cet. (D-ში ამ ადგილას ამოშლილია და თავისუფალი ადგილია დატოვებული). 3 შვილნი A, და შვილნი cet. 4 ცეცხლი] ცოცხალი C (← ც́ცხლი), ცხოველი A. 4 ღმერთი < Mm. 4 შეუკუეეწიენ CMm, -იწიენ A, -მწიენ DEb (D-ში მერე ჩაუმატებიათ „ე“), შეუკუემეწიენ cet. 4 იგი A, იგინი C, მათ იგი Mm, იგი თავსა cet. 4 ჩუენ < A. 4-5 ხოლო ჩუენ — ჩუენთასა ACMm, < cet. (შდრ. 6. სტრიქ. შენიშვნა). 5 ზედა < A. 5 თჳთოეულად C, თჳთოეული Mm. 6 სულისა თჳსისა E, სულისასა Mm. 6 ჰმსახურებდეს + ა́დ დავადგრე სიყუარულსა ზედა მამათა ჩუენთასა D. 7 მოვიდა ACMm, მივიდა cet. 7 და <A. 7-8 ვახტანგ მეფესა — სპ. მეფისა D, <cet. 8 და (სთნ.) A, <cet. 9 მეფემან <A. 9 და მიუვლინა A 9 მისი ACMm, <cet. 9 რამეთუ CD, <A, და cet. 10 მოგაქუნდა Adp, მოგქონდა Mm. 10 ხარკი + წინაშე თქუენსა D. 10 რაჟამს] რამეთუ C. 11 გექმნნეს C, გექმნა A, ექმნნეს cet. 11 ყოველნი] იგი და ყოველნი A. 11 წინაშე მისსა < C. 12 გუბრძვანან Mm. 13 დატევებისათჳს A. 13 მოვკუდეთ AMm, მოვკუედით C, მოჴკუდებით cet. 14 იგი ACMm, < cet. 14 ← ჩ. მოკუდა Mm. 14 ჩუენ < A. 15 არა < AC. 15 ცეცხლი] ცოცხალი C. 15 ღმერთად < A. 16 ჩუენდა CMm, ჩემდა A, შენდა cet. 16 ← ქრ ღ́თად ჩუენდა C, ← შენდა ღ́თად ქრ. d. 16 გხადოთ b. 16 ჩუენ < C. 16 არამედ < C. 17 დასხდეთ A, სხედით Mm. 18 და ვითარცა A, ხოლო ვით. D. 18 შეიწყნარა + შეთულილობა იგი D. 18-19 ← გორგასალს ძღუენი ძლიერი A. 19 ანთრაკიანი B, ანთრაკოვანი Mm. 20 აღიყარა Mm, აჰყარა E, აჲყარა RT. 20 და უკუდგა — იგინი ACMm, < cet. 20 განთიადისა m. 20 დადგა D. 21 კალაისასა AC, კლარჯეთისასა M, კალარჯეთისასა m, კალისასა cet. 21 რამეთუ AC, ხოლო cet. 21 ტფილისს B. 21 ← და სოფელი C. 21 კალაიცა AD, კალაი M, კალი m, კალაჲცა RT, კალაცა cet. 22 მეფე < A. 22 მასვე ველსა] მას ველსა CMms, მასვე დღესა D.

[1] აქ („გჳრგჳნი“) C-ში პირველად არის ნახმარი „ჳ“, ნაცვლად ჩვეულებრივად ხმარებული „უი“-სა.

კითხეს ურთიერთას, და უვეს აღთქმა თავის-თავისა სჯულსა ზედა გარდაუვალ. და მოხადა მას დღესა სპარსთა მეფე გორგასალმან ლაშქრითურთ თჳსით ტფილისად, და უძღუნა გორგასალმან მკევალი ათასი, მონა ხუთასი, სტავრა სკარამანგი ხუთასი, ბიზიონი ზუზმა ხუთასი, კდალი ცხენი ათი ათასი, ცხენი ბარგისა ხუთასი, ჯორი სამასი, ზროხა ოთხი ათასი, ცხუარი ათი ათასი, და დღესა მესამესა მივიდა გორგა-
C134b სალი მის თანა და თანა | წარიტანა ლეონ, ანთიპატი კეისრისა, და უვეს განზრახვა. და აზრახა ანთიპატმან გორგასალსა, რათა ყოს მშჳდობა შორის კეისრისა და ხუასროსა, რამეთუ ეშინოდა ბერძენთა — ნუ უკუე შევიდენ საბერძნეთად სპარსნი და
A 196 მოაოჴრონ იგი, | რამეთუ სპანი საბერძნეთისანი ყოველნი იყვნეს ხაზარეთს.

M 366 და რქუა ხუასრო გორგასალსა: „ითხოვე ჩემგან რაცა გნებავს თ|ავისა შენისათჳს, ანუ სხჳსა ვისთჳსცა გნებავს“. ხოლო გორგასალმან რქუა: „მნებავს, რათა იყოს მშჳდობა შენ შორის და კეისრისა“. რქუა ხოსრო: „დამძიმდა თხოვა შენი ჩემ ზედა: რამეთუ ბერძენთა რაჟამს პოვიან ჟამი ჩუენ ზედა, არა უვიან წყალობა. და მე ამით ვყავ სიყუარული შენ ზედა, რათა შევიდე საბერძნეთად და შური ვიძიო მათგან. და აჰა, მოციქული ხაზართა მეფისა მეათე დღე არს, რაჲთგან მოსრულ არს, და მე არა უწყი მიზეზი მტერობისა ჩუენისა. ხოლო აწ მიგითხრა სილაღე მათი ჩუენ ზედა, და მერმე ვყო ნება შენი, ვინათგან აღგითქუ ფიცითა მლიერითა, ვითარმედ არა ვყო
C135a უნებელი შენი“. და თქუა, ვი|თარმედ: „შენ უწყი, რამეთუ ზღუასა მოღმართ ჩუენი არს საზღვარი, განყოფილი ნოესითგან, და აწ იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და შამსა და მოოჴრებულ არიან ქალაქნი, ხოლო შამი სამეფო ჩუენი არს. არამედ ჯაზირისა ნაწილი, განწესებული მამათა ჩუენთა, შენი არს ხუედრი, და მიუღებიეს იგი ბერ-

1 ურთი : ერთი Mm. 1 უყვეს Bdp, თქუს C. 1 თჳს თჳს M, თვის თვისსა Dm. 2 მოხედნა Mm. 2 ლაშქრითურთ AC, ლაშქრით cet. 3 საკარმანგი ABp, სკამარანგი s, სკარმანგი M, საკრმანგი d. 4 ბიზპინი b, ბიზონი s. 4 ზუზმა BDEMRdmp (R-ში შეუსწორებიათ: „რუზმაჲ“), უზმაი b (Bp-შიც არშიაზე „უზმი“). რუზმა cet. 4 ჴრდალი Dd. 4 ათი ათასი] თურამეტი Mm (ᲢᲔ → ᲢᲗ) 4-5 ცხენი ბარგისა—ცხ. ათი ათასი < Mdmp (ex hom., p-ში ჩამატებულია ქვედა არშიაზე). 4 ბაჰრგისა DR, შაჰრიგი CT, შარიგი A (R-შიც წერებულა „შარიგი“), შარგისა E, < Mdm, ბარგისა cet. 5 ძროხა ET. 5 ოთხი ათასი AC, ხუთი ათასი D, <Mm, ოთხასი cet. 5 ცხური s, ცხოვარი B. 5 და <C 5 მოვიდა BCEdp. 5-6 ვ ა ხ ტ ა ნ გ გორგასალი C. 6 ანთჳპატრიკი d, ანთიპატრიაქი ms, ანთიპატრიკი cet. 7 და იზრახეს C (მერე იმავე ხელით: „იზრახა“), < B. 7 ანთიპატრიაქმან m, ანთიპატრიკმან cet. 7 გორგასალსა < C. 7 შორის < ACMm. 8 ნუ უკუე] რამეთუ Mm. 8 შევიდენ ACMm, შევიდნენ cet. 8 საბერძნეთად < A. 8 ∼ სპარსნი საბერძნეთად C. 9 მოაოჴრნა იგინი Mm. 10 და] მაშინ D. 10 გურგასლანსა d. 11 ანუ AC, და cet. 11 ვისთჳს C, ვისთჳსმე A. 11 გურგასლანმან d. 11 გნებავს < C. 12 ∼ შენ შორის მშჳდ. Mm, მშ. შორის შენსა CD. 12 დამძიმდა C, დამიმძიმდა A, დამითმე Mm, დაჲმძიმე T, დაამძიმე cet. 12 ჩემ ACDMm, ჩუენ cet. 13 რამეთუ — ჩუენ ზედა ACMm, < cet. (ex hom.; D-ში არის მხოლოდ „რამეთუ“). 13 არა ყვიან] არა ჰქვიან Bdp. 13 და მე (< C) ამით ACMm, ამისთჳს cet. 14 ჰყავ E. 14 შენ ზედა] შენი D, შენ ზედა + მე C. 14 მათგან] მათ ზედა D. 15 რაჲთგან] რათგან ACEM, რადგან Bdps. 16 ჩუენ ზედა] ჩუენისა C (მერე მკრთალი მელნით გადაკეთებულია „ჩუენ ზედა“). 17 მერმე] მე AC. 17 ვიყო Bp. 17 ვითარმედ < Mm 17 არა ვყო] არა ვიწყო Mm. 18 უვნებელი Ab (d-შიც ყოფილა „ვ“ და აუფხეკიათ). 18 ვითარმედ შენ < Mm, 18 ზღუის A, 19 არს] არა A. 19 ნოვესითგან M. 19 ბრძავს BEdp. 19 ჯაზაირსა m. 19 და შამსა] და ბამსა C, დაბმასა A, < Mm. 20 ქალაქნი [A]CMm, + იგი cet. 20 და მოოჴრებულ — შამი < A (ex hom.). 20 შამი] ბამი C. 20 სამეუფო A. 20 ჯაზაირის m. 21 განწესებული AC, განწინებულ არს Mm, განწვალებულ არს cet. 21 მამა b. 21 ხუედრი ACMm, ხუედრად cet.

¹ აქედან ვიდრე გვ. 186, 15 („მკედრითა რჩეულითა“) D-ს აკლია სამი ფურცელი.

A 197 M 367 ძენთა, | და მე ესერა შევიდოდე უკმოღებად მისა. აწ რ|ომელი ნაწილი მამათა შენთა არს, შენ განუყავ, შენ იცი და ბერძენთა. ხოლო სხუა ჯაზირისა მომცენ მე ბერძენთა, და რომელი ვითხოვე მე შენგან“.

ხოლო ვითარცა ესმა ესე ლეონ ანთიპატსა, განიხარა ფრიად და თაყუანის-ცა ორთავე მეფეთა, და თქუა: „ხუთნი ქალაქნი ჯაზირისანი შენდავე იყვნენ, შენ-კერძნი, რამეთუ ნახევარი სიკილიისა, რომელი მოგუღეო შენგან, უკუჩცეთ, და დღეთა ჩუენთა იყავნ მშჳდობა შორის შენსა და მისსა“.

და თქუა მეფემან: ვინ უწყის, თუ დასჯერდეს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა. და თქუა ლეონ: „რაჟამს წარმომავლინა მე ძალად ამის მეფისა, რქუა მეფესა ჩუენსა
C135b მონაზონმან | ვინმე ღმრთის-მეცნიერმან, ვითარმედ სთნავს ღმერთსა მშჳდობა სამთავე ამათ მეფეთა. და იქმნაცა ეგრე. ხოლო კეისარმან უბრძანა მწიგნობარსა და დაწერა წიგნი ზავისა. და აჰა, აქა არს აღწერილი წიგნი მისი“.

ვითარცა ესე თქუა, წარიკითხეს წიგნი იგი, დაწერილ იყო ფიცით: „თჳნიერ
A 198 M 368 მისსა, რომელი მოსცა სპარსთა მეფემან | ივბიმიანოსსა, არა ვმებნო თქუენ ზე|და“. და მოუწოდა სპარსთა მეფემან ხაზართა მეფისა მოციქულსა, და უთხრა მან აღზრზენა სპარსთა ბერძენთა ზედა. მაშინ მოიღო სპარსთა მეფემან ქარტა და დაწერა ჴელითა თჳსითა წიგნი ბერძენთა მეფისა სიყუარულისა, და ჩინება საზღვართა, და სიკილიისა უკუცემისათჳს. მისცა ფილისტიმი საზღვრითა იერუსალემისათა. და თქუა, ვითარმედ: „ქალაქი სჯულისა თქუენისა არს იერუსალემი“. და მისცა გორგასალსა ნიჭი: ალვა ლიტრა სამი ათასი, ამბარი ლიტრა ხუთასი, მუშკი ლიტრა ხუთასი, ტაიჭი ცხენი სამი ათასი, სამოსელი ხუასროვანი ათასი და ხაზდი სამი ათასი.

და წარვიდა ვახტანგ შინა; ხვალისა დღე მოუვლინა მეფემან ვახტანგს ბარზაბან,

1 ესერა] ესრეთ M, ესრედ m 1 უკუმოღებად Ab. 1 მისსა ABMm. 2 განუყავ AMm, ვითარცა გნებავს C, განყავ cet. 2 დ ა შენ A. 2 და < A. 2 ჯაზაირისა Em, ჯაზარისა Bp. 2 მომცენ მე] მიმიცემია ACMm. 2 ბერძენთად A, ბერძენთა მეფისაგან C, ბერძენთა მეფის(ა) Mm. 3 და < Mm 3 და რომელი — შენგან <C. 3 ვითხოვეთ M. 3 მე] ჩუენ Mm. 3 შენგან + ყავ A. 4 ლეონ <AC. 4 ანთჳპატსა CM, ანთიპატრიაკსა m, ანთიპატრიკსა cet. 5 ჯაზაირისანი m, ჯაზარისანი E. 5 შენთანავე C. 5 შენ-კერძნი AC (C: ∼ შენ კერძნი შენდ. იყვ.), შენნი კერძნი cet. 6 სიკილისა A, სიკვილისა m, სიკიილისა M, სიკუდილისა B (შდ. ქვემოთ, სტრ. 17). 6 რომელი] რამეთუ (!) C. 6 მოგუიღო Mm. 6 უკუნგცეთ Bbdp, უკუქცეთ Mms, უკუე გცეთ ET. 7 მისსა] კეისრისა A. 8 და] მაშინ C. 8 მეფემან + სპარსთამან C. 8 ვინ ACMm, ვინა dp, ვინაჲ cet. 8 დასჯერდეს] და სჯერდეს M, დასჯერდება m. 8 ქმნილსა d. 9 და < C. 9 თქუას Mm. 9 ლეონ < Mm. 9 რაჟამს] ოდეს C. 9 წარმომავლინა ACMm, წარმომავლენდა cet. 9 მე ძალად] ლეონ ძლიერად Mm. 9 ამისსა A. 10 ღმ.-მოყუარემან A. 10 ∼ მშ. ღ'თსა Mm 11 მეფ. + შორის k. 11 იქმნამცა CMm. 11 ეგრე] ეგე C. 11 და ACMm, < cet. 12 წიგნი მისი] იგი მისი C, იგი A. 13 თქუა] ეთქუ MRTkm. 13 დაწერილ ACRT, დაწერილი cet. 13 თჳნიერ <Mm. 14 მისსა ABCMdmp, მისა cet. 14 ივბიმიანოსსა A, ივბიმიანოს CMm, ივბიმიანოზს cet. 14 ვძებნოთ Cdp 15 სპ. მეფ. ACMm, ∼ მეფემან სპარსთამან cet. 15 ხაზართა + ქალის m (მერე „ქალის“ წაუშლია). 15 მოციქულთა B. 15 და < C. 15 აღზრახნეა d. 16 ბერძენთა] მეფეთა d, მეფემან ბერძენთა Mm. 17 საყუარელისა Mm. 17 სიკილ˝იისა] ს ი კ უ დ ი ლ ი ს ა AMm (← სიკ˝ლისა; შდრ. ზემოთ სტრ. 6), სიკილისა s. 18 უკმოცემა Mm. 18 ფილისიმი Mm. 18 საზღვარითა Cm. 18 იელუსალემისათა AC, იელუსალემითა Mm, (საზღვრით) ი˝მლიმისათ Bdp, იერუსალიმისა(ჲ)თა cet. 19 იჰლუსალემი C. 20 დ ა ამბარი C. 20 მუშკი ლიტრა] მუშკი Mm. 20 ტაიჭის Mm. 20-21 ტაიჭ. ცხ. სამი ათ. ACMm, < cet. 21 ხოსროვანი Mm. 21 და < Mm. 22 წარმოვიდა A. 22 ვახტანგ ACMm (C-ში იმავე ხელით ჩამატებულია „მეფე“), ვახტანგ მეფე cet. 22 მოუვლინა (C: + მეფემან) ვახტანგს AC, წარავლინნა ვახტანგისსა Mm, მიავლინნა ვახტანგისსა cet. 22 ბარზაბანი A, ბარზაბანს M, ბარასბანს m (Mm: ∼ საკუთარი ბარზ.).

C136a საკუთარი მობი|დანი, და რქუა ესრეთ გორგასალს: „რომელი გინდა ჩემგან, მე ვქმნე
აწ. განაგე საბრძანებელი შენი, ვითარცა გნებავს: მიავლინენ დასტურნი და მიითუალენ
ქალაქნი შენნი, რომელნი მიგცენ შენ და კეისარსა. ხოლო ბარზაბანისდა მიბრძანებია
A 199 M 369 მისლვა კეისრ|ისა მითუალვად ქუეყანა|თა და ქალაქთა თქუენთა. ხოლო შენ უწყი,
რამეთუ საქმესა ამას ჩუენ ზედა განრისხნენ სპარსნი მოხუცებულნი, რამეთუ მათ
ეგონა ჩემ მიერ შემუსრვა საბერძნეთისა, ხოლო მე დღეს საზღვართა ჩემთაგან ორი
სამეფო მივანიჭე. აწ ესე არს სათხოველი ჩემი, რათა დაჲ შენი მომცე ცოლად, და
შენ წარმოხჳდე ჩემ თანა ქუეყანასა მამულსა ჩუენსა, რათა ჰნახნე ნათესავნი შენნი და
შენ შემწე მეყო მე თავითა შენითა მტერთა ჩემთა ზედა, აბაშთა და ელამთა, ჰინდოთა
და სინდთა, რამეთუ უმჳრესი ბოროტი და დამდაბლება მეფობისა ჩემისა მათ ყვეს. აწ
ოდეს მოხჳდე ჩემ თანა, და ესრეთ რქუა მოხუცებულთა და მარზაპანთა ჩემთა, რამეთუ
სიყუარული ვყავ ჩემი და მოყუარეთა ჩემთა, რამეთუ ესრეთ ინება მმამან ჩემმან ვახ-
C136b ტანგ | მეფემან. რომელნი ქუეყანანი მივცენით, მათითავე შემწეობითა მოხარკე
ვყვენით მტერნი ჩუენნი, და ამით დავაცხროთ გულისწყრომა მათი ბერძენთა ზედა.
A 200 ხოლო შენ თავითა შენითა მინებ მალად ჩემდა, არამედ სპანი შენნი | ადგილსავე
იყვნენ“.

M 370 მაშინ ვახტანგ მოუწოდა თანამზრახველთა თჳსთა, | და ეზრახა ლეონ ანთიპატი
ესრეთ, ვითარმედ: „დიდ არს კეთილი შენი ბერძენთა ზედა, უფროს მეფეთა მათ,
რომელნი სხენან საყდართა მათთა, რამეთუ შენ დასცევ ქალაქი პონტოსა შემუსრვისა-
გან, და შენ მიანიჭე მჳდას ოთხმოცი ათასი სული, და დღეს შენ მიერ მიეცემის
ჯაზირა და ფილისტიმი, რომელი მშჳდობით არა რომელსა მეფესა ბერძენთასა
შეუპყრიეს. და მართალ არს ხუასრო, უკეთუ არა ჰყო მის თანა სათნოება, უკმრად

1 საკუთარი RT, საკუთარი დ ა cet. 1 მობიდანი A, მუბიდან C, მობიდან cet. 1 გორგასალს < C. 1 ჩემგანგან B. 1 მე ACEbdp, და მე MTm, < B, და cet. 1 ვქმენ C. 2 აწ ACMm, აწ იგი cet. 2 განაგე CMm, აწ განაგე A, და განაგეს cet. 2 საბრძ. შენი ACMRTm, საბრძანებელნი შენნი cet. 2 დას-ტურნი] და სხუანი Mm (ღ ⟶ ღ). 2-3 მიითუალენ ქ. შ. C, დაითუალენ ქ. შ. A, ითუალენ ქ. შ. Mm, ითუალე ქალაქი შენი cet. 3 და კეისარსა ACMm, < cet. 3 ბარზაბანს: და Mm, ბარზაბანისად AC, ბარზაბან-დისა BEdp. 3 მიბ῀ბია C, < Mm. 4 მის[ულ]ა Mm. 4 კეისრისა < Mm. 4 და მითუალვა A. 4 თქუ-ენთა] ჩუენთა BEdp. 4 უწყი] ჰყოფდი Mm. 5 რამეთუ < CMm. 5 ჩუენ CMm, ჩემსა cet. 5 განარის-ხნენ M, განრისხდენ m. 6 ეგონა ACMm, ებრძანა cet. 6 ჩ. მიერ] ჩემთჳს A. 6 შემუსრვა] შემოსულა Mm. 6 საზღ. ჩემთაგან (m: ჩემგან) ACMm, საზღვ(ა)რით ჩემით cet. 7 მივნიჭე M, მივინიჭე m. 7 დაა ACMm, და E. 7 მომცე Ab (A: ∼ ცოლად მ.), მომეც CMm, მომცე მე cet. 8 ჩემ თანა < A. 8 ქუეყანასა + და Mm. 8 მამულსა ჩუენსა AM, მ. ჩემსა C, მ. ჩვემსა m, მამისა ჩუენისასა ds, მამისა ჩუენისა cet. 8 (ჰ)ნახნე AC, ჰნახნენე M, ნახნენ m, ჰნახე cet. 9 შენ < A. 9 ∼ ზედა ჩემთა A. 9 და დაელამთა A. 9 ინდოთა A. 10 რამეთუ] და M, < m. 10 უძჳრესი] უძუძესი M (ძ ⟵ ძ), უდიდესი m. 10 ჩემისა] ჩუე-ნისა C. 11 და ACMm, < cet. 11 ვარქუ AMm, ვჰქუა C, ვჰრქუა cet. 11 მარაზპანთა m. 11 ∼ მოხუც. ჩემთა და მარზ. C. 11 რამეთუ < Mm. 12 იყავნ C. 13 მივეცით m. 13 მათითავე ACM, მათითვე cet. 14 ვყვენით AC, ვყავნით Mm, ვიყუნეთ B, ვყუნეთ cet. 14 დავაცხრვოთ AM. 15 ინებ A, მიანებე Mm. 15 ძლად M. 15 ჩემდა < CMm. 17 თანამზრახველთა] ყოველთა მზრახვალთა (m: მზრახუელთა) Mm. 17 თჳსთა] მისთა C. 17 ანთიპატი CRTm, ა[ნ]თიპატი A, ანთჳპატი M, ანთიპატრიკს(ა) cet. 18 ვითარ-მედ] < A, ხოლო მან ჰქვა ვ῀დ b. 19 საყდ.+ზედა Mm. 19 ∼ საყდ. მ. სხ. s. 19 დაიცევ k, დასცენ m. 19 პონტოჲსაჲ RT. 20 და < A. 20 ოთხმეოცი CMm. 20 შენ მიერ < C. 20 მოეცემის M, მოცემული m. 21 ჯაზირი M, ჯაზაირი m. 21 რომელი ACMm, რომელ cet. 21 ბერძენთასა < A. 22 შეუპყრიეს ACm, შეუპყრ[ი]ეს M, შეუპყრია cet. 22 იყო A, იპოვო Mm. 22 სათნოობა M. 22 უკმარად C.

შერაცხოს იგი ერმან მისმან; დალაცათუ მან არა გითხრა, მიღმართ ვმლიოთ, რამეთუ
ესე არს სრული სიყუარული; მე მიგცე ლაშქრისა ჩემისაგან ათი ათასი ჭურვილი და
მე წარვპყვე მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო ჯაზირას
სპითა ძლიერითა“.

C137a ესე გა|ნაზრახა ლეონ ანთიპატმან. და სთნდა მეფესა ვახტანგს და ყოველთა წარ-
ჩინებულთა მისთა განზრახვა მისი; და მისცა სპარსთა მეფესა დაჲ მისი ვახტანგ
მეფემან ცოლად, რომელსა ერქუა მირანდუხტ, რომელი წარტყუენულ იყო ოვსთაგან
A 201 M 371 და გა|მოეჴსნა ვახტანგს. ხუარანძე ა|მისთჳს არა მისცა, რამეთუ დაწინდებულ იყო
სომეხთა პატიახშისა. და მოიყვანა ვახტანგ მე მისი, რომელსა ერქუა სპარსულად
დარჩილ, ხოლო ქართულად დაჩი. იყო ხუთისა წლისა, და დაადგა გჳრგჳნი, და დაუ-
ტევა მეფედ, და დაუტევნა მის თანა მჴდნი წარჩინებულნი მისნი:

პირველად ჯუანშერ სპასპეტი, მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყო-
ველთა ერისთავთა;

და დემეტრე, ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა;

და გრიგოლი, ერისთავი ჰერეთისა;

და ნერსარან, ერისთავი ხუნანისა;

და ადარნასე, ერისთავი სამშჳლდისა;

და სამნაღირ, ერისთავი შიდა ეგრისა და სუანეთისა;

და ბაკურ, ერისთავი მარგჳსა და თაკუერისა.

C137b და ამათ შეჰვედრა მე თჳსი დაჩი, და უბრძანა აღშენება | უჯარმისა და მუნ შინა
ზრდა დაჩი მეფისა, რამეთუ სიმარჯუედ გამონახა იგი ნადირთა და ცხოვართათჳს. და
წარიტანნა თანა ოთხნი წარჩინებულნი მისნი:

არტავაზ, ერისთავი კლარჯეთისა;

და ნასარ, ერისთავი წუნდისა;

და ბივრიტიან, ერისთავი ოძრჴისა;

1 შერაცხოს ACMm, შეურაცხყოს cet. 1 დალაცათუ C, დალაცათუ თუმცა A, და თუმცა Mm, და-ლაცა თუმცა cet. 1 მან <C. 1 გითხრა AMm, გუთხარა C, გჳთხრა cet. 1 ვძლიოთ ACMm, ვაძლიოთ cet. 2 მე AC, < cet. 3 წარვყევ A, წავჰყუე Mm. 3 გამოერთო Mm. 3 ჯაზირსა As, ჯაზირა Mm. 5 გან-ზრახა p, განიზრახა M, განიძრახა m, განზრახვა B. 5 ესე განზრახვაჲ ლეონ ანთიპატმან ჰრქვა d. 5 ა[ნ]თი-პატმან A, ანთიპატრმა s. 7 მეფემან AC, < cet. 7 დაჲ — ცოლად AMm, ∼ ვახტ. და მ. ც. s, ∼ დაჲ მ. ვ. ცოლად cet. 7 მირანდუხტ ACM, მიჰრანდუხტ cet. 7-8 რომელი — ვახტანგს] რომელი გამოეჴსნა ოვსთა-გან C. 8 წინდებულ Mm. 9 პატრიახშისა B, პ[ა]ტიახშისა b. 10 იყო AMm, მას ჟამსა იყო C, მაშინ იყო cet. 10 დადგა Bs, დაჲდგა T. 11 მეფედ] ქართლისა მეფედ A. 12 ჯუნბერ C, ჯონბერ A, ეუანბერ Mm. 12 სპაჲსპეტი RT. 12 შიდა < Mm. 12 მფლობელი] მპყრობელი C. 14 და კუხეთისა < Mm. 15 და CM, < cet. 15 გრიგოლ AMm. 16 და AC, < cet. 16 ნერსან A, ნესრან Mm, ნერსანარ B. 17 ადარნეს[ე] C, ადრანასე m. 18 (და ნერსარან) და სამნაღირ A, და სამნაილირ M, და სამნი ილირ m, სამანილირ C, სამანღირ cet. 18 ეგრისა AMm, ეგრისისა cet. 19 ბარგჳსა dp. 19 თაკურისა AMm, თავკვერისა Bdp. 20 და მათ C, ამათ A. 20 თჳსი] მათი C. 20 დარჩი A. 20 უჯარმისა Mm, უჯა[რმისა] A (ხარვეზია), უჯარმოსა cet. 20 შიგა C. 21 რამეთუ] და რამეთუ A, ხოლო d. 21 იგი < m. 21 და ცხო(ვ)ართა-თჳს AC, ცხრათათჳს Mm, და საცხოართათჳს R, და საცხოვართათჳს cet. 22 ოთხნი] ხუთნი T. 23 კლარ-ჯეთისა m. 24 და <C. 24 ნარს A, ნასრ Mm, ნაზარ Bdp, ნასრე C. 24-25 ერისთავი წ. და ბივრ. <Mm (ex hom.). 25 და < A. 25 ბივრიტიან A, ბივრიტიანი cet.

A 202 და საურმაგ, ეჯიბი მისი დიდი; და მათ თანა ათი ათასი მჴედარი | ლაშქრისა
მისისა დარჩეული.

და ლეონ ანთიპატმან დაუტევა ლაშქრისა მისისაგან ათი ათასი ბერძენი, და
M 372 თჳთ წარვიდა წინაშე კ|ეისრისა. და ვახტანგ. მეფემან წარატანა თანა მოციქულად
არტავაზ, ერისთავი კლარჯეთისა; და წარსცა ყოველი ნიჭი წინაშე კეისრისა, რომელი
მიენიჭა მეფესა ხუასროს; გარნა სტავრები და ტაიჭები დაიჭირა თავისათჳს, და სხუა
ყოველი წარსცა და უბრძანა არტავაზს, რათა ჯაზირას მოერთოს ლეონ ანთიპატისა თანა.

ხოლო ვახტანგს ევედრნეს დედა და დაჲ მისი ხუარანძე, რათა წარიტანნეს თანა
და ილოცონ იერუსალემს. წარიტანნა, და წარვიდეს ვახტანგ მეფე და ხუასრო გზასა
C138a ადარბადაგანისასა; | და მუნით წარვიდეს ვახტანგ და დედა და დაჲ მისი იერუსალემს,
და ხუასრო ელოდა ანტიოქიას. შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, და მოი-
ლოცნეს ყოველნი ადგილნი წმიდანი, და შევედრნეს წმიდასა აღდგომასა, შეწირეს შესა-
წირავი დიდი და წარმოვიდეს ანტიოქიას.

ხოლო ლეონ, ანთიპატოსი კეისრისა, და არტავაზ, ერისთავი ვახტანგისი,
მოვიდეს ოცი ათასითა მჴედრითა[1] რჩეულითა, და მოართუეს ხუასროს კეისრისაგან
A 203 |ძღუენი მიუწდომელი და ვახტანგს ნიჭი მიუწდომელი. და მოემცნო კეისარსა მოცი-
M 373 ქულთად სიხარული და მადლისა მი|ცემა ღმრთისა, და ვახტანგის ქება და მადლი
მიუწდომელი. და მოემცნო ვახტანგისად: „და მიბრძანებიეს ლეონისდა ესრეთ, რათა
იყოს შიშსა და ბრძანებასა შენსა ქუეშე ვითარცა ჩემსა“. და შეკრბა ვახტანგის საბრძა-
ნებელსა ქუეშე ბერძენი და ქართველი და სომეხი ორმოცდაათი ათასი მჴედარი რჩეული.

1 სურმაგ dms, საუმრაგ B. 1 მისი <A. 1 და მათ თანა <k. 1 ათას ათასი Mm, ათათასი C. 2 რჩე-
ული AC (C: მჴედარი რჩეული ლაშქრისა მისგან). 3 ანთიპატმან ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ანთჳპატიკმა(ნ) dp, ანთი-
პატროსმან Mm, ანთიპატროსანმან C, ანთიპატრომან A, ანთიპატრიკმან cet. 3 მისგან AMm. 3 დაუტევა
ლ. მ. AMm, — ლაშქრისა მ. დ. cet. 4 წინაშე < k (T-საც ჰკლებია წინათ). 4 წაატანა A, წარიყუანნა Mm.
4 მოციქულად Mm, < AC, დესაად Bdp, დესპნად cet. 5 არტავაზ ms, არტევაზ M, არტვაზ cet. 5 ერის-
თავი კლარჯეთისა A, კლარჯეთის (m: კალარჯეთის) ერ. m, (არტვაზ) ერისთავი, კლარჯეთისა თავი cet.
5 წარცა s. 5 — ნიჭი ყოველი C. 5 — კეისრ. წ. Mm. 6 მიანიჭა Mm. 6 სტავრაები RTbd. 6 ხაი-
ჭები Mm (ჲ — ჲ). 6 თავის(ა)თჳს ACMm, თავისა თჳსისათჳს (s: თავისათჳს) cet. 7 არტავაზს Ams,
არტევაზს M, არტვაზს cet. 7 ჯაზირას CMp, ჯაზაირსა m, ჯაზირს(ა) cet 7 ანთიპატისა ჩ ვ. კ ო ნ ი-
ე ქ ტ., ანტიპატრისა A, ანთიპატრის(ა) MRTm, ანთიპატრიკი C (<თანა), ანთიპატრიკსა cet. 8 დაა ACMm.
8 ხუარანძე <A. 8 წარიტანნეს] წარიყვანნეს A, წარატანნეს m. 9 წავიდეს C. 10 ადარბადაგანისასა ACMm.
10 და (დედ.) <C. 10 დაა ACMm. 11 ელოდდა C. 11 ანტიოქიას CMkm, ანტიოქიას შინა A, ანტიოქს cet.
12 და AMm, < cet. 13 და (წარმ.) < C. 13 ანტიოქიას Mm, და მოვიდეს ანტიოქიად (C: ანტიო-
ქიას) AC, ანტიოქს cet. 14 ხოლო + მოერთო C. 14 ანთიპატოსი C, ანტვიპატიოს Mm, ანთიპატრო A,
ანთიპატრიკი cet. 14 არტავაზ Cms, არტვაზ cet. 14 ერისთავი კლარჯეთისა A, ერ. ვახტანგისი cet.
15 მოვიდეს < C (შდრ. სტრ. 14 შენ. „მოერთო“). 15 რჩეულითა ACMm. დარჩეულითა cet. 16 — ძღ.
კეისრისაგან A. 16 და ვახტ. ნ. მიუწდომელი <C (ex hom.). 16 კეისრისა Mm, ვახტანგს C. 16-17 მოცი-
ქულთად A, მოციქულთა და RTbs, მოციქულთა CMkm, მოციქულითა D, მოციქულთა მიერ Bdp. 18 და
(მოემც.) < A. 18 ვახტანგისა Mm, ვახტანგისგან C. 18 და AB, < cet. 18 მიბრძანებიეს AD (D: ვახ-
ტანგისად ესრეთ კ^დ მ.), მიბრძანებ(ა) Mm, მიბრძანებია cet 18 ლეონისად AC, ლეონისსა Mm, 18 ეს-
რეთ < D 19 შენსა ქუეშე ვითარცა < A. 19 შეუკრბა C. 19 ვახტანგს C. 19-20 საბრძანებელი CMm
(< ქუეშე). 20 ბერძენი CMm, ბერძენნი cet. 20 და < ACD. 20 ქართუელი Cm, ქართლი M, ქარ-
თველნი cet. 20 სომეხი CMm, სომეხნი cet. 20 მჴედარი რჩეული < A.

[1] აქედან კვლავ გრძელდება D (იხ. ზემოთ გვ. 182, 17).

მაშინ უბრძანა სპარსთა მეფემან ვახტანგს: „ვინათგან დედა და დაჲ შენი აქამდის
დამაშურალ არიან, მოვიდენ იგინიცა სამეფოდ ჩემდა, რათა ერთობით აღვასრულოთ
C138b |სიხარული ჩუენი. მერმე თუ ინებონ წარსლვა ქართლს, წარვიდენ იგინი გზასა
რანისასა. ხოლო თუ ინებონ ლოდინება შენი, გელოდიან ურაჰას ქალაქსა შინა“.

სთნდა უკუე ვახტანგს ბრძანება ხუასროსი, და წარიტანნეს თანა და წარემართნეს.
და წარგზავნა სპარსთა მეფემან მოციქული წინაშე ყოველთა წარჩინებულთა სპარსეთი-
სათა, და მიუთხრა ესე ყოველი. ხოლო მათ განიხარეს სიხარულითა დიდითა. რამეთუ
ცეცხლებრ ეგზებოდეს ბრძოლისათჳს ჰინდოთა, სინდელთა, და აბაშთა, და ჯორჯან-
A 204 თათჳს. | და მივიდეს ბაღდადს, და მოეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სპარსეთისანი
M 374 სიხარულითა დ|იდითა. და აღასრულეს ქორწილი სამეუფო, ექუს თუე განცხრომითა
და განსუენებითა მიუწდომელითა. და შემდგომად ქორწილისა მისცა ნიჭი დიდძალი
დედასა და დასა ვახტანგისსა, და წარმოვიდეს ურაჰას. და პატივ-სცემდა ვახტანგს ყო-
ველი ერი სპარსეთისა ვითარცა ხუასროს, მეფესა მათსა, და მერმე წარემართნეს
მტერთა ზედა.

აქა ვახტანგ გორგასლისაგან სპარსთ მეფისა შუელა ჰინდოთა, სინდელთა, აბაშთა და ჯორჯანთა ზედა და ყოველთა-ზე გამარჯუება ვახტანგისგან[1]

C139a პირველად მივიდეს ჯორჯანეთს, და წარმოტყუენეს ჯორჯან|ეთი, და ყოვლად
უმკჳდრო ყვეს. და დასხნეს ადგილსა მათსა ნათესავნი სპარსთანი. და მიერითგან
იქმნნეს ჯორჯანნი გლეხად, რომელნი აწ არიან მებეგრენი სპარსთანი.

1 ვინათგან CMm, < A, ოდეს cet. 1 და < C. 1 დაა AMm, დაი C. 1 აქამდის AM (A: — და-
მაშურალ არიან აქამდის), აქამდინ Cm, აქამომდის cet. 2 დამაშვრ m. 2 მოვიდნენ D. 2 იგინიცა
AMm, იგინი cet. 2 სამეფოდ ACMm, სამეუფოდ cet. 3 იგინი] მუნით D. 4 ჰრანისასა Mm. 4 გელო-
დონ AC, გელოდენ Mm. 4 ურაჰას] ურას Bdp, ორჰას C, ურალასა A (ლ ლ), უძლეს(ა) Mm
(ძ — ძ, ლ — ლ). 5 და სთნდა A. 5 სთნდა უკუე ბაძანება ვახტანგს ხოსროსი 5 და < A. 5 წა-
რიტ. თანა და წარემ.] წარიტანნეს თანა დედაჲ და დაჲ ვახტანგისი და წარემართნე აღდადს საყოფელთა
ხუასრო სპარსთა მეფისასა D. 6 და < A. 6 — სპ. მეფ. წარგზავნა A. 6 წინაშე < m. 7 მიუთხრეს A.
7 ესე ACD, ესრეთ cet. 8 ჰ[ი]ნდელთა Mm, ინდოთა + და B. 8 სინდთა აბაშთა CD. 8 და < A.
8-9 ჯონჯალთათჳს Mm. 9 მოვიდეს C. 9 მიეკებნეს Mm. 9 სპარსეთისანი ACD, სპარსთანი cet.
10 აღასრულა m, აღასრულის p. 10 სამეფო CMm, სამეუფო + სიხარულითა დიდითა k. 10-11 განცხრ. —
მიუწდომელითა] განცხრომითა და სიხარულითა დიდითა და აღასრულეს მიუწდომელითა A, განსუენებული
და განცხრომითა მიუთხრობელითა Mm, განსუენებითა და განცხრომითა მიუწდომელითა d. 11 მოსცა A.
11 დიდძალი <AC. 12 და < T. 12 და დასა < A. 12 ურაას A, ორჰას C, უჰრასა s, ჰრას M, ჰრს m.
12 პატივსცემდეს m. პატივს სცემდენ (ყოველნი ერნი სპარსეთისანი) D. 13 სპარსთა s. 13 ხუასრო A. 13 მერე A.
17 ხ ო ლ ო პირველად D. 17 ჯორჯალეთს Mm. 17-18 წარმოტყუენეს — ყვეს] და ვერ წინააღუდგეს მათ
ჯორჯანნი იგი და შევიდეს ქუეყანასა ჯორჯანთასა და წარმოტყუენეს ყოველი ქუეყანაჲ მათნი და ყოვლად
უმკვიდრო ყუეს ქუეყანა იგი ჯორჯანეთი D. 17 ჯორჯალეთი Mm. 17 და DMm, < cet. 17 ყოვლად]
შემდგომად Mm (ყ შ — ყ შ), კუალად C. 18 ყუნეს m. 18 სპარსთანი AMm, + და ელამნი cet. 18-19 და
მიერითგან — სპარსთანი < C (ex hom.). 19 იქმნნეს < A. 19 ჯორჯალნი Mm, (იქმნეს) ჯორჯანი s.
19 გლეხად] გითეხად Mm (ლ — თ). 19 გლეხად — სპარსთანი] მებეგრე და გლეხ სპარსთა A. 19 სპარს-
თანი] სპარსთანი დელამნი M, სპარსთანი და ელმანი m.

[1] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. და ყოველთა-ზე გამარჯუება ვახტანგის-
გან < D.

შესლვა ჰინდოეთს ვახტანგ გორგასლისაგან და ვახტანგისგან გამარჯუება მათ ზედა [1]

და მუნით შევიდეს ჰინდოეთად, და მუნ იქმნნეს ბრძოლანი ძლიერნი და თჳთო-თჳთო. და იყო მუნ წესად: რომელმანცა მათგანმან სძლის, ივლტინ მის წინაშე ბანაკი. ხოლო ვახტანგ მეფემან მოკლა ბუმბერაზი თხუთმეტი მუნ შინა, რომელთა დაეცნეს მრავალნი გოლიათნი სპარსთანი. და დაყვეს ბრძოლასა შინა ჰინდოეთისასა სამი წელი, და წარმოტყუენნეს უმრავლესნი ქუეყანანი ჰინდოეთისანი, არამედ მტკიცენი ციხე- A 205 M 375 ქალაქნი ვერ განტეხ|ნეს, რამეთუ ზღუდეთა შინა | იყვნეს. და წარმოიღეს ხარკი ჰინ-დოთა მეფისაგან; მუშკი ლიტრა ათასი, ამბარი ეგზომივე, ალვა ნავი ათი, თუალები იაკინთი და ზურმუხტი ნავი ერთი, და მის თანა საფირონი თჳთოსახე, ოქრო აქლემი ასი, ვეცხლი აქლემი ხუთასი.

შესლვა სინდეთს ვახტანგ გორგასლისაგან და გამარჯუება ვახტანგისგან [2]

და მუნით შევიდეს სინდეთს. მაშინ სინდთა მეფემან განყო ერი თჳსი ციხეთა და ქალაქთა შინა; და რომელსაცა კერძსა განვიდიან სპარსნი მტყუენავნი, გამოუჴდიან C139b | სინდნი ციხეთა და ქალაქთაგან და დასდვიან ვნება დიდი სპარსთა ზედა, და მოსწყდა ურიცხჳ ერი სპარსთაგანი. ხოლო ძალითა ქრისტესითა არა-სადა იძლივნეს ვახტანგის სპათაგანნი, და ყოვლადვე ძლედ გამოჩნდეს მტერთა ზედა, და მჴნედ მბრძოლად გამოჩნდეს ოთხნი იგი წარჩინებულნი ვახტანგისნი და ლეონ ბერძენი; რამეთუ მათ დასცნეს მრავალნი მჴნედ მბრძოლნი ბუმბერაზნი სინდთანი. ხოლო სინდთა მეფე იყო ქალაქსა შინა სინდიას. მაშინ ყოვლითა ძალითა მათითა მივიდეს სინდიას, და მუნ მოხუდეს ბრძოლანი ძლიერნი, და დღეთა ყოველთა გამოვიდის თჳთ სინდთა მეფე,

1 და < b. 2 — გამ. მათ ზედა ვახტანგისგან b. 3 ინდოეთს d. 3 მუნ] მიერით d, მუნით B. 3 ბრძოლანი A, წყობანი cet. 3-4 და თჳთო-თითო A, ერთმან და ერთმან Mm, ბუმბერაზთა სათავისთა-ონი C, ბუმბერაზთანი თითოს-თითოთანი cet. 4 და < AMm. 4 რომელმანცა — ბანაკი] რომელიცა ბუმ-ბერეზი იძლიის, ივლტინ ბანაკი მისი C. 4 სძლის (m: სძლიის) AMm, + ბუმბერაზთა cet. 4 ბანაკი AMm, + მისი cet. 5 მუნბერაზი A, ბუმბერეზი C. 5 თოთხმეტი A, თორმეტი C. 5 მუნ] მონა Mm (— მუნა). 5 შინა + წყობასა D. 5 — მუნ შინა თხუთ. d. 6 მრავალნი < A. 6 — გოლ. მრავ. Mm. 6 და AMm, < cet. 7 წარწყუენნეს M, წარტყუენეს m. 7 ქუეყანანი] ქალაქნი M, ქალაქი m. 7 მტკიცე b. 7-8 ციხე-ქალაქნი] ქალაქნი და ციხენი C, ციხენი A, ქალაქნი b. 8 განუტეხნეს m, გატეხნეს AC. 8 ზღუდეთა Mm, ზღუათა cet. 8-9 ინდოთ მეფისა A. 9 ანბარი m. 9 ეგზომვე Mm. 9 თუალი A. 10 იაკინტი m. 10 მის AMdm, მას cet. 10 საფრონი BEp, სტრიფონი Mm, სიფირონი A. 12 და < d. 13 და მუნით] ხოლო D. 13 სინდეს ERT. 13 ერი თჳსი ACMm, ერისთავნი cet. (D: ერისთავნი მისნი). 14 კერძსა M, კერძოსა m 14 მტყუენავნი + ლაშქარნი C (შდრ. მომდენო შენიშვნა). 14 გამოუჴდიან ACM, გამოჴდიან m, გამოუჴდიან + ლაშქარნი cet. 15 სინდნი ACMm, სინდელნი cet. 15 — ციხ. და ქ. სინდნი A. 15 და დასდვიან < C. 15 ვნებად p. 16 — ერი ურ. C. 16 იძლინეს C. 16-17 სპანი Mm (m: — სპ. ვახტანგისნი). 17 მტერთა ზეთა < Mm. 17-18 და მჴნედ მბ. გამოჩნდეს < AMm (ex hom.). 18 იგი] < A, იგი + და Bdp. 18 ბრძენი bk. 19 მჴნედ A, < cet. 19 მბრძოლნი ACMm, მებრძოლნი cet. 19 მუბერაზნი (C: ბუმბერეზნი) სინდთანი AC, სინდელ-თანი ბუმბერეზნი (m: ბუნბერაზნი) Mm, სინდელნი ბუმბერა/ე/ზნი cet. 20 სინდას A, სინდსა Mm. 20 მოვიდეს d. 20 სინდს Mm, სინდას Bp, სინდეათს A. 20 და < C. 21 მოხუდეს] მიხვდეს Ep, მიატ-ყდეს Mm (ღ — ღ). 21 მბრძოლნი m. 21 გამოვიდა Mm, გამოვიდეს C. 21 თჳთო A.

[1] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. (D: შესულა ჰინდოეთს სპარსთა მეფისა და ვახტანგ გორგასლისაგან; Bdp: შესლვა ჰინდოეთს ვახტანგ მეფისაგან გორგასლისა [d: გურგასლანისა] და გამარჯუება მათ ზედა).

[2] სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა (D-ში შემოკლებითაა: „შესლვა სინდეთს“).

A 206 რამეთუ | იყო იგი მჴნე გოლიათი და შემმართებელი, და გამოიტანნის მჴედარნი M 376 სინდეთისანი, და იყვის ბრძო|ლა ბუმბერაზთა; რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე მათ. და სინდთა მეფემან სძლო თავის-თავითა ყოველთა ბუმბერაზთა მბრძოლთა მისთა, და არა მიხუდეს იგი და ვახტანგ ბრძოლასა შინა დღეთა მრავალთა.

C 140a მაშინ სინდთა მეფემან ველსა მას ზედა, კართა ქალაქისათა, | ღამე თხარა მთხრებლი დიდი დასამალავად შიგა მჴედართა, და სიმარჯჳთ დაუტევნა გზანი გამოსა-ვალნი, და ჩაადგინნა მუნ შინა მჴედარნი ათნი რჩეულნი. და დილასა ადრე გამო-გზავნა ბუმბერაზი ერთი. და მას დღესა ხუედრი იყო ვახტანგისი კართა ცვისათჳს. და მიდგა ესე ბუმბერაზი და სთხოვა ბრძოლა თავის-თავ, რათამცა წარიტყუა და შეჰკადა მჴედართა მათ ზედა. მაშინ საურმაგ, ძუიძი ვახტანგისი, განვიდა და რქუა: „არა ხარ შენ კადნიერ ბრძოლად მეფისა, არამედ მე გებრძოლო, მონა მონასა“, და მიეტევა. ხოლო სინდელი იგი გაიქცა, და მისდევდა საურმაგ ჩუეულებისაებრ: რამეთუ A 207 მრავალგზის ბრძო|ლილ იყო ველსა მას ზედა. და ვითარ წარჴდა დამალულთა მათ M 377 მჴედართა, გამოუჴდეს ზურგით მისსა | და იგი მეოტი შემოიქცა. ხოლო საურმაგ სცნა ჰოროლნი წინასა მას და მოკლა, ხოლო ათთა მათ მოკლეს საურმაგ.

მაშინ მიეტევა თჳთ ვახტანგ მეფე და მის თანა სამნი იგი წარჩინებულნი მისნი: C140b არტავაზ, ბივრიტიან და ნასარ, და | მათ თანა ლეონ ბერძენი. ხოლო სინდელნი იგი ივლტოდეს, და მისდევდა ვახტანგ მოუყსითურთ ვიდრე კართამდე ქალაქისათა, და სინდნი იგი შეივლტოდეს ქალაქად. მაშინ ვახტანგ სავსე მწუხარებითა შეიქცა, და იგლოვდა გუამსა ზედა საურმაგისსა, ვითარცა ძმისა საყუარელისასა. რამეთუ თანაზრ-დილ იყო მისი, ძმისწული მამამძუძისა მისისა, არტავაზის მამისა, ერთგული, მისან-დობელი და ქუელი.

1 გამოიტანნის] გამოიხუნნეს M (ღ — ღ). 2 სინდელნი b. 2 იყვის] იწყის b. 2 ბრძოლა + ძლი-ერი C. 2 მუბერაზთა A, ბუმბერაზთა CM, ბუნბერაზთა m. 2 მათ (სძლ.) < Mm. 3 ბუნბერეზთა ბუმბე-რაზთა B, ბუნბერაზთა ბუნბერაზთა p. 4 მისთა + დღეთა მრავალთა A. 4 მიუხუდეს M, მიუხდეს m, 4 და CDEMRT (p-შიც ყოფილა და მოუსპიათ), < cet. 4 ვახტანგს d. 4 მბრძოლასა Ms. 4 და ვახტანგ ბრძოლასა შინა < A. 5 მას < A. 5 უთხარა A, უთხრა d. 6 დასამალავად AD, სამალავად C, და სამა-ლავი Mm, და სამალავები cet. 6 შიგა CMm, შინაგან A, შიგან D, შიგან მთხრებლსა cet. 6-7 გამოსა-ვალნი + მჴედართანი A. 7 და < C. 7 ჩაადგინნა AD, დაადგინნა C, ჩააგნნის M, ჩაგნის m, ჩაადგინნის T, ჩაადგინნის cet. 7 შინა AC, შიგა M, შიგ m, შიგან cet. 8 ბუმბერაზი BD, მუბერაზი A, ბუნბერაზნი mp, ბუმბერეზნი cet. 8 და ACMm, რამეთუ D, < cet. 8 დღესა + შინა Bdp. 9 მოდგა A, მიდგეს (ბუმბე-რეზნი) Mm. 9 ესე ბუმბ.] ბუმბერეზნი M, ბუნბერეზნი m, მუბერაზი იგი A. 9 სთხოვდა ბრძოლასა A. 9 თავის-თავ AC, ვახტანგს თავის-თავ cet. (m: — ვახტ. ბრძოლა თავისთავ). 9 წარიტყუა] წარტყუენე Mm. 9 და < A. 10 შეჰკადა AC, შთაჰკადა Mm. 10 მათ მჴუდართა AC, მათ მჴედართა cet. (Bdp: — მჴ. მათ). 10 სურმაგ ms. 11 კადნიერი C. 11 მბრძოლად s. 11-12 და მიეტ.] მიეტევა Mm, < A. 12 სინდი D. 12 გააქ-ცია Mm. 12 და < CMm. 12 სურმაგ ms. 12 რამეთუ < Mm. 13 მბრძოლი m, მბრძოლილ s. 13-14 მათ მჴედართა (მათ) A. 14 გამოუჴდეს] გამოვიდეს A (A: — ზურგით გამოვ.). 14 ზურგით + კერძო Ck. 14 და] სადა Mm. 14 მეოხი Mm (ღ — ღ). 14 შემოექცა AD (D-ში ყოფილა „შემოიქცა“), გამოიქცა C. 14 სურმაგ ms. 15 სცნა ACMm, სცა cet. 15 მოკლნა Bdp. 15 სურმაგ ms, იგი საურმაგ A. 16 — თჳთ მეფე მიეტევა Bdp (< ვახტანგ). 16 ვახტ. მეფე ACMm, — მ. ვახტ. cet. 16 მისნი < A. 17 ნასრა CM. 17 და < A. 17 ბრძენი bm. 17 სინდნი D. 18 იგი < A. 18 კარადმდე ქალაქისა A, კართამდის ქალაქისათა (m: ქალა-ქისამდის) Mm. 19 სინდნი იგი] იგინი A (— შეევლტ. იგინი). 19 შეევლტოდეს A. 19 ქალაქად ACMm, ქალაქსა (d: + მას) შინა cet. 19 სავსე ACDMRTm, < cet. (Mm: — მწუხ. სავსე). 19 შემოიქცა A (— შემ. ვახტ. მწუხარებითა, სავსე მწუხარებითა), მოიქცა D. 20-21 თანაალზრდილ Mm, თანაზრდილი C. 21-22 ერთ გული — ქუელი < Mm. 21-22 მისანდობელი ACD, მინდობილი cet. (s: ერთგულნი, მინდობილნი და ქუელნი).

არაკი სინდთა მეფისა [1]

მაშინ [2] სინდთა მეფე გამოდგა კართა ქალაქისათა, და კმა ყო კმითა მაღლითა,
და რქუა: „ვახტანგ მეფეო, მსგავსი ხარ შენ ყუავისა მის უგუნურისა, რომელმან ჰოვა
ქორი მოწყლული და გაგლეჯილი არწივისაგან, რომელსა ვერ ეძლო აფრენა და
A 208 მიახლებულ იყო სიკუდილ|სა. და არა ქმნა ყუავმან მან ვითარცა წესი არს ყუავისა.
რამეთუ სხუამან ყუავმან ოდეს იხილის ქორი, იწყის კმა-მაღლად ყივილი, და ასმინის
M 378 სხუათაცა, და დაესხის სიმრავლე ყუავთა ქო|რსა, რათამცა განიოტეს საყოფელთაგან
C141a მისთა, და უშიშადმცა დაყვნეს დღენი მათნი. რამეთუ ჰირუტყუთაცა იციან | სარგებელი
თავისა მათისა.

„არა ქმნა ყუავმან ესევითარი, არამედ შეიწყალა ქორი იგი, ვითარცა კეთილის-
მყოფელი მისი; დაუტევა ზრდა მართუეთა თჳსთა, და მარადის უკრებნ მკალსა და
გუელსა, რამეთუ სხჳსა მეპყრობა არა ძალ-უც ყუავსა, და მით ზრდიდა ქორსა. ვითარცა
მოეზარდნეს ქორსა მას ფრთენი, თქუა გონებასა თჳსსა: «ესერა დღეთა მრავალთა
გაზრდილ ვარ მკალითა და გუელითა, და არა მომცემია ძალი მამა-დედათა ჩემთა,
რამეთუ მკალითა ვერ განვძლიერდები. თუმცა ძალ-მედვა მიწევნა მფრინველთა და
მით გამოზრდა თავისა ჩემისა, არამედ შევიპყრა ყუავი ესე, მზრდელი ჩემი, შევჭამო
და განვისუენო ორ დღე: მომეცეს ძალი და ვიწყო წესისაებრ ნადირობად, მამათა
A 209 ჩუენთაებრ». რომლისათჳსცა აღასრულა | ესე, შეიპყრა ყუავი იგი და შეჭამა. მიერით-
გან იწყო ნადირობად დიდთა და მალეთა მფრინველთა. არა მიეცა ყუავსა მას ქება
C141b მოწყალებისა მისთჳს, არამედ უგუნურად და თავისა მკლველად ითქმის. არცა მი|ეცა
M 379 ქორსა მას ყუედრ|ება უწყალოებისა და კეთილის-უკსენებლობისა; რამეთუ იგი არს

2 კართა < A. 2 კმა უყო AMm, კმ (არაკი სინდთა მეფისა)ა ყო D (იხ. ქვემოთ სქოლიო 1). 2 მა]ღ]-ლითა C. 3 რქუა A, ჰქუა Mm, თქუა ესრეთ D, თქუა cet. 3 მსგავს Mm. 3 მის < C. 4 არწივთაგან D. 4 აფრენვა Mm, ზე აფრენაჲ D, ფრენა AC. 5 ქმნა] უყო A. 5 მან < A. 5 ვითა წესია ყუავთა A. 5 არის C. 6 რ˝] ხოლო C. 6 იხილის ACMm, იხილოს cet. 6 -მაღლა s. 6 ყივილისა Mm, ყივილსა C. 6 ასმი-ნის ACDTbs, სმენისა Mm, ისმინის cet. 7 და < CMm. 7 დაასხის b. 7 ქორსა] ქორსა მას D, შორის C, < A. 8 მათთა Mm, თჳსთა D. 8 უშიშად დაყუნესმცა Mm. 8 პირუტყუთა C. 8 სარ[გ]ებელი d, სარგე-ბელნი m. 9 თავისა მათისა C, თავისა თჳსისაჲ D, თვისი თავისათჳს k, თავის Mm, თჳსი s თავისა cet. 10 ყუავმან ACMm, ყუავმან+მან cet. 11 დაუტევა ACMm, დაუწყო (Bdp: და დაუწყო) cet. 11 თჳსთა ACMm, +თანა cet. 11 და Mm, < cet. 11 უკრებენ Mm. 11 მკალთა b. 12 არა AMm, არარასა cet. 12 ყუავსა < C. 12 ზრდის m, ზრდის და M. 12 ქორსა+მას BCd. 13 მოეზარდნეს] მოესხნეს Mm. 13 მას < C. 13 გონებასა] გულსა C. 14 მომცემია ACMm, + მე cet. 14 ვარ(თ) A. 14 მამათა და დედათა m. 15 ძალ] რა Mm (ძ ← ძ). 15 ფრინველთა Bmp. 16 ისი ACMm, ესე cet. 16 შევჭამო AC, < Mm, და შევჭამო cet. 17 მომცეს Bdp, და მომეცეს (D: +მე) DMm. 17 [ვ]იწყო A. 18 ჩუენთაებრ AC, ჩ˝ემთაებრ M, ჩემთასა D, ჩემთაებრ cet. 18 რომლისაცა Mm, და რომელიცა D. 18 და შეჭამა] და შე-ჭამა და კ˝დ მართვენივე მისნი ეგრეთვე იგინიცა შეიპყრნა და შეჭამა ყოველნივე და D. 19 ნადირობა C. 19 მალეთა+და მცირეთა C. 19 და არა m. 19 ქებ˝ა M. 20 მისთჳს D, < cet. 21 ქორისა მის Mm. 21 უწყალოებისა AC, უწყალობისა cet. 21 უწყებისა და კეთილისა უკსენებლობა (m: უკსენლობა) Mm. 21 რამეთუ ACD, და cet.

[1] ასეთი სათაური არის მხოლოდ D-ში; ERbdps ნუსხებში: „არაკი“ (Bbdp-ში შიგ ტექსტში შავით სწერია: „არაკი მაშინ სინდთა...“; ERs-ში სწერია წითლით; D-ში მომდევნო სტრიქონშია წითლით ჩართული: „კმ[არაკი სინდთა მეფისა]ა ყო“.

[2] არშიაზე (არა გადამწერის ხელით): ვახტანგ და სინთ მეფის იგავი M.

გუარი და წესი ქორისა: განილეოდა და მოკუდებოდა მკალითა, და ქმნა წესისაებრ,
და განერა სიკუდილისაგან. ხოლო ყუავმან მან არა წესისაებრ ქმნა, და მითცა მოკუდა.

„აწ სპარსნი, რომელნი პირველითგან მოაქამომდე და წაღმართ მიუკუნისამდე
მტერნი არიან ჯუარის-მსახურთანი, კამსა შინა, უღონოებით, ლიქნით ევიან სიყუა-
რული; და ოდეს ეცის ჟამი, არა ევიან წყალობა და კეთილის-კსენება. ესე, ბევრის-
ბევრეულჯერ ქმნილი, გუასმიეს წიგნთაგან. და ოდეს იხილენ სპარსნი ჩემ მიერ
შეკნინებულნი, არა ჰყავ იგი, რომელი ჯერ იყო შენდა საქმედ, სიხარული და მად-
ლისა შეწირვა ღმრთისა შენისა, და ზრახება სხუათაცა ნათესავთა, და მტერთა აღზრ-
A 210 ზენა სპარსთა ზედა, და შეწევნა მტერთა სპარსეთისათა. არა ჰყავ ესევითარი, | არამედ
დაგიტეობიეს საყოფელი მამათა შენთა, და წინამძღუარ ქმნილ ხარ სპასა დიდსა
საქრისტიანოსა საბერძნეთისასა, და მოგივლია ორისა წელიწდისა გზა, და მოსრულ
C142a M 380 ხარ მა|ლად სპარსთა, რათამცა განძლიერდეს, და მოიწყუნეს, და წარგწყმიდეს | შენ და
ქუეყანა შენი, და დაიპყრეს წარსაწყმედელად ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. ჭეშმარიტად
ამას იმზადებ თავისა შენისათჳს და ყოველთა ჯუარის-მსახურთათჳს. რად ვთქუ მე
შენთჳს ყუავისა იგავი? რამეთუ მეფე ხარ თჳთმპყრობელი და ახოვანი, და ნებითა
შენითა მიგიცემია თავი შენი მონად მტერთა შენთა. და ვითარ არა უგუნურად ვთქუა
თავი შენი?“

არაკი ვახტანგ გორგასლისა [1]

მაშინ ვახტანგ რქუა: „გეგონა შენ, ვითარმედ სიბრძნით გამონასულად იზრახე,
არამედ ცრუ არიან სიტყუანი ეგე შენნი. მე გითხრა და გაუწყო ჭეშმარიტი: უგუნურო,
მსგავს ხარ შენ თაგჳსა მის მთხუნველისა, რომელსა არა ასხენ თუალნი, და საყო-

1 და წესი < C. 1 და < Mm. 1 მოუკუდებოდა Mm. 1 ქმნა] იქმნ M, იქმნა M. 2 და < Mm. 2 მან <AC. 2 წესისაებრ CMm, წესისა არა A, წესისაებრ თჳსისა cet. 3 სპანი Mm. 3 რომელნი ACMm, <cet. 3 პირველით Bdp. 3 მოაქ(ა)მამდე Mm. 3 მიუკუე BMRTbm. 4 მტ. არიან] მტერნია CRTbs (C-ში „ა“ მკრთალი მელნით არის დამატებული), მტერნი Mm. 4 უღონოებით A, უღონეობითა Mm, უღონობითა cet. 4 და ლიქნითა Mm. 5-6 ბევრეულჯერ C, ბევრგზის Mm. 6 ქმნილი Mm, ქმნილია რომელი A, ქმნილ არს რომელი (C: რომელ) cet. 6 გუასმიეს CMm, გამიგონია A, გუასმია cet. 6 და] ხოლო აწ შენ C, და შენ. 6-7 იხილეს სპარსთა ჩუენ მიერ შეკნინებულთა Mm. 7 რად არა ჰყავ იგი D, არა ჰყავ რა იგი C. 7 რო-მელი < C. 7 და (და) T. 8 ზრახებად A. 8 მტერად] მტერთა A. 9 და შეწევნა] შეწევნა Mm, დევნა C. 9 არა] რამეთუ არაჲ D. 10 დაგიტეობიეს A, დაგიტევებია CDMm, დაგიტეობია cet. 10 მამა Mm. 10 წ[˝]ამძღუარ A. 10 სპ˝ასა M. 11 საქრისტიანოსასა A (< საბერძნეთისასა), საბერძნეთისასა საქრის-ტიანოსა C. 11 წელიწდისა] წლისა + სავალი A. 12 რათამცა განძლიერდეს AC, რათა განძლიერდეს (s: განძლიერდენ) cet. 12 და მოიწყუნეს A, < C, და მოიწყონ DMm, და მოიწყვენ d, და მოიწყვეს cet. 12 წარგწყმიდეს ABdp, წარგწყმიდოს C, წარგწყმიდონ DMm, წარგწყმიდებს cet. 13 და იპყრან AD, და იყოს C, შეიპყრან Mm. 13 ყოველთა ჯუარის-მსახურთა ACDMm, ყოველნი ჯუარის-მსახურნი cet. 13-14 ჯუარის-მსახურთა — ყოველთა < C (ex hom.). 14 ჯუარის-მსახურთა A. 14 ვთქჳ ADMm. 14 მე < Mm. 15 შენთჳს ACMm (Mm: ∼ ყუავისა იგ. შენთჳს), შენ თან(ა) cet. 15 რამეთუ] ხოლო C. 15 და ახოვანი AC, მკნე და ახოვანი D, ახოვანი cet. 15 და < AC. 16 შენთა < C. 16 და AMm, და ამის-თჳს D, < cet. 16 ვითარ Bdp (თავზე უწერია ˚, როგორც კითხვის ნიშანი). 16 ვთქუ Mdp. 19 ვახ-ტანგ + მეფემან Dm. 19 რქუა < m. 20 არამედ M (წინათ წერებულა „არახვედ“). 20 ჭეშმარიტად არაკი B (შდრ. აქვე სქოლიო 1). 21 შენ < C.

[1] სათაური: D, არაკი Bdp (სწერია შიგ ტექსტში შავით); არაკი ERs (წითლით, შიგ სტრიქონში); b-ში შეტანილია ორი სტრიქონის შემდეგ: „ჭეშმარიტად არაკი“.

ფელი მისი არს მიწასა ქუეშე; და არა უწყის ბრწყინვალება მზისა და შუენიერება
A 211 ველთა; და დაჯერებულ არს იგი ცხორებასა თჳსსა, რამეთუ | ეგეოდენი ჰგონიეს მას
ცხორება ყოველთა იმრგისთა, ვითარსა ცხორებასა თჳთ არს; და არა სურვიელ არს
ხილვად ნათელსა და შუენიერებასა ცისა და ქუეყანისასა.
M 381 „ეგრეთვე შენ ბრმა ხარ გონებისა თუალითა, და ყ|რუ ხარ გონებისა ყურითა: არა
C142b ხედავ, არცა გესმის, | და არცა უწყი ცხორება სულიერი; და არცა სურვიელ ხარ შენ
მისლვად ცხორებასა მას საუკუნოსა, ნათელსა მას დაუსრულებელსა, დიდებასა მას
მოუგონებელსა და მიუწდომელსა. და არცა იცნობ შენ ღმერთსა შემოქმედსა ყოვლი-
სასა, რომლისა მიერ შეიქმნა ყოველივე.

„არა მიქმნია მოსლვა ამას ქუეყანასა დიდებისათჳს ამა სოფლისა, არცა მსახურე-
ბისათჳს სპარსთა მეფისა, არამედ მსახურებისათჳს ღმრთისა დაუსაბამოსა, სამებისა
ერთარსებისა, დამბადებელისა ყოველთასა, დიდებისათჳს მერმისა საუკუნოსა დაუსრულე-
ბელისა. რამეთუ ჩემითა აქა მოსლვითა პირველად გამომიჴსნია იერუსალემი, წმიდა
ქალაქი, სადა დადგეს ფერჴნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, და მუნ აღასრულა
A 212 ყოველივე ჴსნისათჳს სულთა ჩუენთასა. | და შემდგომად ყოველი საქრისტიანო დამი-
ჴსნია მოოჴრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა ჟამი სპარსთა მეფესა მოტყუენვად ყოვლისა
საქრისტიანოსა.

M 382
C 143a „დაღათუმცა ქუეყანა ჩემი დაცულ იყო ძალითა ქრისტესითა და სიმჴნითა | სპათა
ჩემთათა, | არამედ უცალო იყვნეს ბერძენნი და ვერ წინააღუდგებოდეს. და ესრეთ
ჯერ არს ჩუენ ქრისტეს მოსავთაგან, რათა ერთისა მოყუსისა ჩუენისათჳს დავდვათ
სული ჩუენი. ხოლო ბევრისა-ბევრეული სული დაჴსნილ არს ჩემითა აქა მოსლვითა,

1 ‿ მიწასა ქ. არს A. 1 უწყის ACDM, უწყი m, უწყინ cet. 1 შუენება Mm, დაშვენიერება B. 2 ველთა] ყოველთა b. 2 დაეერებულ M. 2 ‿ იგი არს m. 2 ეგეოდენი AC, ეგეოდენ bps, ეგეოდენ cet. 2 მას < C. 3 ვითარსა ცხორებასა] ვითარსცა თჳთ ცხორებასა Mm, ვითარსა ცხორებასა შინა As. 3 თჳთ ACDMm, თჳსსა თჳთ b, არს თჳსსა s, თჳსსა cet. 3 სურვიელ] საკჳრველ d, სრულ Mm. 4 ხილვად M (წინათ წერებულა „ცილვად“: ც ← ხ). 4 ნათელსა A, ნათლისა cet. 4 და შეუნიერებასა < A. 5 ‿ ბრმა შენ C. 5 გონებითა და თუალითა A, გონების თვალთა D. 5-6 არცა ხედავ A, < C. და არა ხედავ cet. 6 არცა A, არა C, და არა Bdp, და არცა cet. 6 არა უწყი C. 6 სულიერი AD, სულისა C, სრული cet. 6 სურვიელ] სულიერ A, სრულ Mm, საკვირველ d. 6 შენ < AC. 7 ხილვად და მისლვად k. 7 ‿ ცხ. მას მისულად C. 7 მას] ამას p, < D. 7 საუკუნოსა BEMdmp, საუკუნესა cet. 7 ‿ მას ნათ. C. 7-8 და (< A) დიდებასა მ. მოუგ. AC, < cet. 8 და მიუწდომელსა ACMm, < cet. 8 და არცა C, არცა A, რამეთუ არა D, არა cet. 10 მიქმნია მე მოსულა A, მოვსულვარ D. 10 ამას] ამა A. 10 ამის ქუეყანისა Mm. 10 ამა A, < cet. 10 სოფლისა] საყოფლისა m. 11 მეფისა < Mm (m: სპარსთასა). 11 ‿ ღ̃თისა დაუს. მსახ. d. 11 სამებით A. 12-13 დაუსრულებელისა + ამინ C. 13 პირველად < A. 13 გამამიხსნია m. 13 იერუსალიმი E. 14 ქალაქნი Bmp. 14 დგეს Bd. 14 ფერჴნი] საბრჴენი M, საფრჴენი m. 14 უ̃ჲსნი p. 14 იესოს ACMRTms, იესო cet. 14 და მუნ] რომელსა შინა D. 15 ჴსნისათჳს] ცხორებისათჳს A. 15-16 დამიჴსნა A, მიჴსნია Mm. 16 მისცემოდა ACDMTms (T-ში „ო“ ჩამატებულია), მისცემდა cet. 18 დაღათუმცა ACDM, დაღათუმც m, დაღაცათუმცა cet. 18 დაცვულ C, 19 უძალო A. 18-19 იყო — უცალო < Edp (ex hom.; p-ში შემდეგ შეუვსიათ სტრიქონს ზემოთ). 19 იყვნეს] იყოუენ: ეს E, იყვნენ d. 19 სპარსნი ბერძენნი C (მერე „სპარსნი“ ხაზგადასმულია). 19 და წინა ვერავინ აღუდგებოდა Mm, ვერ წინაუღუდგებოდეს B, და ვერ წინააღუდგებოდეს + სპათა სპარსთასა D. 19 ესრე ET. 20 ჯერ არს < Mm. 20 ჩუენ ქრისტეს (< C) მოსავთაგან ACMm, ჩუენდა ქრისტეს მოსლვითგან cet. 20 დავდვით Mm. 21 სული] თავი D. 21 ბევრის-ბევრეულთა A. 21 ჴსნილ Mm. 21 ჩემითა ACMbm, ჩემისა cet. 21 აქა < Mm.

და ამისთჳს მიქმნიეს ესე, რათა ღმერთმან დამბადებელმან შეიწიროს მსახურება ესე
ჩემი, და აღმისუბუქნეს ცოდვანი ჩემნი. და რომელ სთქუ შენ, თუ „მოიწყონ რა
სპარსთა, მტერ ექმნებიან ქრისტიანეთა“, მე ძალითა და შეწევნითა ქრისტესითა ჟამსა
ამას დამიჴსნიან ქრისტიანენი ჭირისაგან დიდისა, და უკანას ღმერთმან დამბადებელმან
წყალობა ყოს კუალად მოსავთა მისთა ზედა.

„დაღათუმცა არა იყო მიზეზი ქრისტიანეთა ჴსნისა, და თჳთ ძალად სპარსთა
A 213 მოსრულ ვიყავ აქა. ჯერ იყო ესეცა | პირველად ნათესაობისათჳს და შემდგომად ამის-
თჳს, დაღაცათუ არა ჭეშმარიტსა სჯულსა ზედა არიან სპარსნი, არამედ მეცნიერნი
არიან ღმრთისა დამბადებელისანი, და რწამს ცხორება სულიერი. ხოლო თქუენ სრუ-
C143b ლიად უმეცარნი ხართ ღმრთისანი და უგულისხმო, ვი|თარცა ცხენი და ჯორი.
M 383 ვითარ | უკუე არამცა მსახურებად შეიწირა ღმერთმან დამბადებელმან ყოვლისამან.

„და საწუთროსაცა ამის საქმეთაგან საძაგელ არს გონება შენი. რამეთუ ქორმან
დადარმან, რომელმან შეჭამა ყუავი იგი, მზრდელი მისი, აქებ ნაქმარსა მისსა. ხოლო
ბუნება ჩუენი ესე არს, რათა კეთილის-მყოფელისა ჩუენისათჳს დავდვათ სული ჩუენი,
და მოვიგოთ მადლი ღმრთისაგან, და ვპოვოთ ცხორება საუკუნო, და სოფელსა ამას
მოვიგოთ ქება კაცთაგან. და სახელისა ზედა ღმრთისასა და მცნებათა მისთათჳს თუ
მოვკუდეთ, უკუდავნივე ვართ, და სიკუდილისაგან ცხორებად მივიცვალებით“.

[1]მაშინ რქუა სინდთა მეფემან: „ცუდ არს სიგრძე ზრახვისა ჩუენ შორის, არამედ
A 214 რომელ სთქუ შენ, თუ «სახელისათჳს ღმრთისა ჩემისა | მოვკუდე, სიკუდილისაგან
ცხორებად მივიცვალები», მაშა უკეთუ კაცმან უწყოდის მის ზედა მომავალი დიდება
და კეთილი, ჯერ არს ესრეთ, რათა ისწრაფოს მიმთხუევად სუფევისა მის. აწ უკუე
C144a ჭეშმარიტად უწყი სუფევად მისლვა შენი. გამოვედ ბრძოლად ჩემდა, რა|თა ჩემ მიერ
M 384 მიიცვალო დღეს სიკუდილ|ისაგან ცხორებად, რამეთუ წარჩინებული ისი შენი წარ-
მოვლენია წინამორბედად შენდა, რათა განგიმზადოს სადგური შენი“.

1 მიქმნია AC. 1 რათა] რამეთუ C, < Mm. 1 დამბადებელმან AC, + ჩემმან cet. 1-2 მსახურება — ჩემნი < Mm. 1 ესე < C. 2 აღმისუბუქოს D. 2 ჩემნი < b. 2 და < A. 2 შენ < A (C: ∼ შენ სთქუ). 2 თუ < C. 2 მოიწყონ რა] მოიწყო A, მოიწყინო რა Mm. 3 ძალითა + ჩემითა A. 4 მიჴსნიან CMm. 4 ქრისტიანენი < C. 4 უკანას CMm, უკანა A, უკანის cet. 5 წყალობა] წყობა A. 6 დაღათუმცა ACMm, დაღაცათუმცა cet. 6 ჴსნისა და თჳთ (Mm: თუ[ით]) ძალად ACMm, ჴსნისათჳს (D: + არამედ; b: + და) ძალად cet. 6 სპარსთა < C. 7 აქა < AC. 7 პირველად < C. 7-8 ამისთჳს] ამისსა A. 8 ჭეშმარიტისა A. 8 მეცნიერ D. 9 რწამს AC, ჰრწამსთ D, ჰრწამს cet. 10 და თუ უგულისხმო b. 11 არა მსახურებადმცა A. 12 საწუთოსა ამისცა C, საწუთოსა ამის d. 12 საწუთოსა(ცა) BCMdm, საწუთროსიცა D, საწუთროასაცა T, საწუთრო(ჲ)საცა cet. 12 გონება] ცხორება Mm. 12 რამეთუ] არცა A. 12 ქორმან ACMm, ქორმან მან cet. 13 მისი] თჳსი A. 13 ხოლო] რამეთუ Mm. 14 სული] თავი D. 16 ქება] ნიჭი A. 16 და (მცნ.) < A. 17 მოვკუდებით A. 17 უკუდავნი ვერა ვართ Mm 18 მაშინ < A. 18 ცუდი AC. 18 ძრახვისა m. 19 რომელ AC, რომლისა Mm, რომელი cet. 19 ჩემისა] ჩუენისა C (A-ში ხარვეზია). 20 მაშა AD, < Mm, მაშინ cet. 20 იცოდეს D. 20 მის < s. 20 მომავალნი Bdp. 20 ∼ მომ. მის ზ. A. 21 ესრეთ < A. 21 რათა < Mm. 21 სუფევასა მას D, სუფევისა Mm. 21 აწ + უწყი ჭეშმარიტისა მის სუფევისა მიმართ A. 21 უკუე] უკეთუ CD (D-ში „თუ“ მიმატებულია). 22 სუფევად < A. 22 მბრძოლად s. 22 ჩემდა] ჩუენდა Mm. 23 დღეს < AC. 23 სიკუდილისაგან ცხორებად < A. 23 წარჩ. ისი შენი AC, წარჩინებულნიცა შენნი Mm, წარჩინებულიცა შენი cet. 23-24 წარმოვლენიან m.

[1] ამის წინ წითლით სწერია: აქა ვახტანგ გორგასლისა და სინდთა მეფის ომი D.

რქუა ვახტანგ: „აწინდელი სიკუდილი არა მიჩნს სიხარულად, რამეთუ ცოდვილი
გარ, და არა სრულიად აღმისრულებია მცნება ღმრთისა[1], და არა სრულიად აღმი-
ჴოციან ცოდვანი ჩემნი სინანულითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა არა მეშინის მე
შენგან სიკუდილისა; რამეთუ იგი არს მფარველი ჩემი, რომლისა მიერ დაცულ ვარ
უოვლადვე; და მრავალ-მოწყალემან ღმრთმან, მრავლითა ძალითა მის-მიერითა, ჩემ
მონისა მისგან მოჰკლას მგმობარი მისი, და სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას
გარესკნელსა, ცეცხლსა უშრეტსა“.

მაშინ გამოვიდა სინდთა მეფე, და ვახტანგ რქუა მოყუასთა თჳსთა: „ღმრთსა
A 215 ევედრ|ენით, და ზურგით კერძი ჩემი განმიმაგრეთ“. და განვიდა ვახტანგ, და ორთავე
მათ აქუნდა ჰოროლები. მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა, და ღონესა ეძიებდეს
C144b ორნივე, რათამცა შეჰვევს წუე|რსა ჰოროლისასა. მაშინ დაიკამა სინდთა მეფემან შეყოლა
M 385 ვახტანგის ჰოროლის წუერისა | და შეუტევა, რათამცა სცნა ჰოროლნი. ხოლო სიმ-
ჯნითა და სიკისკასითა ტანისა მისისათა მიუდრკა ვახტანგ ჰოროლსა და წარკდა, და
შემოუმრგლო ვითარცა გრიგალმან და სცნა ჰოროლნი სინდთა მეფესა ბეჭსა მარცხე-
ნასა. ვერ უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან, და იწყლა წყლულებითა დიდითა,
რამეთუ წინათ განავლო წერთა ერთი. და ჩამოიჭრა სინდთა მეფე, და მივიდა ზედა
ვახტანგ, ჩაჰყო კელი და უპყრა ფერკი მისი, და თრევით მიიღო წინაშე სპარსთა
მეფისა.

მაშინ ყოველმან სპამან ჴმითა მაღლითა შეასხეს ქება ვახტანგს, და აღივსო
სიხარულითა სპარსთა მეფე და ყოველი ბანაკი მისი. და მოვიდოდეს ყოველნი წარჩი-
ნებულნი წინაშე ვახტანგ მეფისა ძღუნითა, და შესწირვიდეს ძღუენსა. მაშინ სპარსთა
მეფემან მოიყვანა მკურნალი კელოვანი და დაადგინა ზედა სინდთა მეფესა, რათა
C145a A 216 განიკურნოს წყლულებისაგან, და მის მიერ | წარიღოს ყო|ველი სინდეთი. ხოლო
სინდთა დაიჭირეს ნაცვლად მეფისა მათისა მე მისი.

1 აწინდელი CMm, მე აწინდელი cet. 1 სიკუდილი ACMm, ესე ცხოვრება D, < cet. 1 მიჩანს Cm („ა“ ჩამატებულია C-ში იმავე ხელით). 2 აღმისრულებიეს A. 2 ღმრთისა] უფლის(ა) Mm. 2 არა სრუ-ლიად] არა A, არა სრულად s, < C. 2-3 აღმიჴოცნიან BE. 3 მეშინის ACMm, მეშინიან cet. 4 სიკუ-დილო Mm. 5 და < Mm. 5 ძალ. მ. ACMm, ⌒ მის-მიერითა ძალ. cet. 5-6 ჩემ მ. მისგან AMm, ჩემ-გან C, ჩემ მონისაგან მისისა B, ჩემ მონისა (T: მონასა) მისისაგან cet. 7 და ცეცხლსა C. 8 გამოვიდა A, განვიდა cet. 8 სინდთა მეფე E (ორჯერ სწერია, გვერდის ბოლოში და ახალი გვერდის თავში). 8 [და ვახტანგ] A (დაზიანებულია კიდე), ხოლო ვახტანგ C. 8 თჳსთა] მისთა C. 10 მათ C, <cet. 10-11 მაშინ— ჰოროლისასა < A (ex hom.. 10 რბევა m. 10 ⁓ მრგ. ნავ. რბევ:დ C. 10 ეძებდეს s. 11 წვირსა Mm. 11-12 შეაყოლა ვახტანგს Mm, შეყოლა ვახტანგისი AC. 12 წუერსა Mm. 12 შეუტევა ACMm, შეუტივნა d, შეუტევნა cet. 12 ხოლო] და C. 13 სიკავკასითა A. 13 ვახტანგ C, < cet. 13 წარკდა Mm, წარიკა-დინა C, წარიკადნა cet. 13 მიუდრკა — წარკდა ACMm, წარიკადნა და მიუდრკა ჰოროლსა cet. 14 შემო-უმრგლო AMm, შემოუმრგვალა Bdps (b: -გუალა), შემოუმრგულა cet. 14 მგრგალმან Mm. 14 სცნა ჰოროლნი ACMm, სცა ჰოროლი cet. 14-15 მარცხენესა s. 15 ხოლო ვერ A. 15 საჭურველმან m. 15 და იწყლა A, და Mm (< იწყლა), დაწყლა cet. 16 წინათი Mm. 16 განავლო AM, გავლო RTs, ვლო d, განვლო cet. 16 ერთი ACMm, < cet. 16 ჩამოიჭრა] ჩამოაგდო A. 16 და < ACMm. 17 მისი < C. 17 მიიღო CM, მოიღო cet. 19 სპამან] სპარსმან C. 19 შეასხეს ACMm, შეასხა cet. 19 და < Mm. 19 აღივსნეს A. 20 ⁓ მეფე სპ. A. 20 მისი] მათი A. 21 ძღუენითა Bdp. 21 მაშინ] ხოლო A. 22 დაა-დგინა T, დადგინა s. 22 ზე[და სინდთა] A (დაზიანებულია). 23 განიკურნოს [A]CMm, განკურნოს cet. 23 წარეღო Mm. 23 [განიკურნოს — ყო]ველი A (დაზიანებულია). 24 ნაცვალად s. 24 მათისა < A.

[1] ამის შემდეგ D-ს აკლია ათი ფურცელი (ვიდრე გვ. 204, 7: «მაშინ წარჩინებულთა...»).

მაშინ მეფემან ვახტანგ აზრახა სპარსთა მეფესა განტევება სინდთა მეფისა, აღება
M 386 ხარკისა და მძევალთა, რამეთუ ვერ წარ|იღებდეს სინდეთსა. არამედ სთნდა სპარსთა
მეფესა განზრახვა ვახტანგისი: განუტევა სინდთა მეფე, აღიღო მისგან ხარკი ორი
ეგზომი, რომელი აეღო ჰინდოთაგან, და ორნი შვილნი მძევლად. და ესე ხარკი
სინდთა სპარსთა მეფემან ყოველი მიანიჭა ვახტანგს.

მაშინ მეფე იგი სინდთა დაემოყურა ვახტანგს სიყუარულითა დიდითა: პირველად
ამისთჳს, რომელ, ოდეს შევარდა კელთა ვახტანგისთა, არა მოკლა და ცოცხლებით
მიიყვანა წინაშე სპარსთა მეფისა; და შემდგომად ამისთჳს, რამეთუ ვახტანგის მიერვე
განთავისუფლდა ტყუეობისაგან. და უძღუნა ვახტანგს ძღუენი მიუწდომელად დიდძალი.
C145b და წარმოვიდეს სინდეთით წელსა მეოთხესა სინდეთს შესლვი|სა, და დარჩომოდეს მოუ-
ოჴრებელად ქალაქნი სინდეთისანი: სინდილა, თოფორი, კიმრაი.

აქა სპარსთა მეფისა და ვახტანგ გორგასლისაგან შესლვა აბაშეთს და დაპყრობა აბაშეთისა მათგან[1]

და მოვიდეს მუნით აბაშეთს. ხოლო აბაშნი მსხდომარე იყვნეს ქუეყანასა, რომელსა
A 217 მოსდგმიდა წყალი და ლე|რწმოანი, რომელსა ვერ იარებოდა ნავი, და ვერცა ოთხ-
ფერკი, არამედ საზღვართა ზედა არს სპარსთასა, და სულგრძელად ჰბრძოდეს. რამეთუ
M 387 წყალი იგი რომელ შესდიოდა, გარდაუგდეს, და ლერწმოანი იგი დაწუე|ს ცეცხლითა,
და წარმოტყუენეს აბაშეთი ყოველი. და განყვნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: და
ნახევარნი დაუტევნა ადგილსავე ზედა, და ნახევარნი წარმოიყვანნა ვითარ სახლი
ათასი, და განყვნა იგინი ადგილითი-ადგილად. და ესე არიან ქურდნი, ნათესავნი იგი
რომელ წარმოტყუენნა აბაშთაგან.

1 მეფემან < A. 1 აზრახა] მოაჴსენა A, აზრახა წინაშე C. 1 მეფემან Mm. 1 განტ. ს. მეფისა < Mm (ex hom.). 1 და აღება C. 2 წარიღებდეს As, წაიღებდენ m, წაიღებდეს cet. 2 სინდეთსა ACMm, სინდეს cet. 2-3 სპ. მეფესა AC, ⌒ მეფ. სპარსთასა cet. 3 განძრახვა m. 3 და განუტევა A. 3 სინდთა მ. ACMm, ⌒ მეფე ს. cet. 4 ეზომი CMm. 4 რომელ A, რომე C. 4 აეღო ACb, მოეღო s, < cet. 5 სინდთა AC, + მაშინ cet. 5 ⌒ მეფ. სპარსთამან A. 5 ყოველი AC, ყოველივე cet. (Mm: ⌒ მიანიჭა ყოვ.). 5 მეფესა ვახტანგს A. 6 იგი < C. 6 პირველ Mm. 7 ოდესმე A. 7 ჴელთა ვახტანგისთა ACMm, ჴელსა ვახტანგის(ა)სა cet. 8 მიიყვანა AC, მოიყვანა cet. 8 და < m. 8 ამისთჳს < Mm. 8 ვახტან-გის მიერვე AC, ვახტანგისვე მიერ (s: < მიერ) cet. 9 უძღუანა RT, 9 მიუწდომელი A. 9 დიდი ძალი m. 10 წარმოვი[დ]ეს C. 10 შესლვისა AC, შესლვისათჳს Mm, შესავლისასა E, შესლვისასა cet. 10 და < AC (C-ში ყოფილა „რომელი“). 10 დაურჩეს C, დამორჩილდეს A. 10-11 მოოჴრებულად A, მო[უო]ჴრებელად B. 10-11 მ. ქალ. სინდ. AC, ⌒ ქალ. ს. მოუოჴრ. cet. 11 სინდეთისანი < C. 11 სინ-დილა AC, სინდას M, სინდს m, სინდთა dp, სინდა(ჲ) cet. 11 კიმრაი M (A-ში ეს ადგილი დაზიანებუ-ლია), კიმარაი m, კიამრა C, კიმრა Bdps, კიმრაჲ cet. 12 შესლვა აბ.] აბაშეთს მისლვა Bdp. 15 ლერ-წამოანი T, ლელწმოანი d. 15 რომე A. 15 და < A. 15 ვერცა < Mm. 16 საზღვართა CMm, საზ-ღვარსა cet. 16 არს < A. 16 სპარსეთისასა A. 17 რომელ AC, რომელი cet. 17 გარდამოუგდეს A. 17 და < A. 17 ლელწმოანი d. 18 და (წარმ.) < A. 18 წარმოატყუენეს m. 18 ყოველნი m. 18 გან-ყვნა A, განყუნეს C, გაუყვნა cet. 18 აბაშნი ACMRms, აბაში cet. 18 და < A. 19 ნახევარი Bdp. 19 დაუტევა m. 19 ადგილსა A. 19 ნახევარი BEdp. 20 განუყუნა Mm. 20 იგინი ACM, იგი cet. 20 ესე] მათნი ნათესავნი C. 20-21 ნათესავნი — აბაშთაგან < C.

[1] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. BEdp: აბაშეთს მისლვა (სტრ. 12).

და წარმოვიდა ვახტანგ წელსა მერვესა შესლვით მისითგან სპარსეთად ვიდრე
ანტიოქიამდე, და მოვიდა ურაჰად. ხოლო სპარსთა მეფე აძლევდა ვახტანგს ცოლად
C146a თჳსთაგან მეფეთასა. ხოლო ვახტანგ რქუა: „არა ჯერ არს ჩემგან | ორთა ცოლთა
პყრობა, რამეთუ მივის მე ცოლი ასული კეისრისა“. დაუმძიმდა ესე მეფესა ხუასროს,
არამედ ვერა რქუა, ხოლო ვახტანგ მშჳდობით პოვნა დედა და დაჲ მისი, და წარმო-
ვიდეს ვიდრე განსაყოფელსა ბერძენთა და სომეხთასა.

და წარვიდა ლეონ ბერძენი და სპა მისი შიმშატად. ხოლო ვახტანგ წარავლინა
A 218 მოციქული წარმოყვანებად ცოლისა მისისა, და პეტრესთჳს კათალიკოსისა და სა|მოელ
ეპისკოპოსისა. წარმოვიდა ვახტანგ ქართლად, და მიეგება მე მისი დაჩი და მის თანა
M 388 ყოველნი სპასალარნი, და მათ თანა ეპისკოპოს|ნი. და ვითარცა ცნა ეპისკოპოსმან,
ვითარმედ წარავლინა მეფემან მოციქული მოყვანებად კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთა,
დაუმძიმდა მას ზედა. და იწყო რეცა ამბოხებად და მიზეზობად, და მიუვლინა მეფესა
და რქუა, ვითარმედ: „შენ დაგიტეობია ქრისტე და ცეცხლსა ესავ“. ხოლო ვახტანგ
მოუვლინა, ვითარმედ: „ძალითა ქრისტესითა შევედ და სიმართლით გამოვედ ძალი-
C146b თავე ქრისტესითა, და უბრალო ვარ, ღმერთმან იცის! მაგრა | წარმივლენია მოცი-
ქული მოყვანებად კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთა“.

და ვითარცა ესმა ესე ეპისკოპოსსა, დაიდასტურა; და ჰგონებდა, რათა შფოთითა
დააცადოს საქმე იგი და მოსლვა მათი, და კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი.
ხოლო მეფემან თქუა: „დაღაცათუ უბრალო ვართ, სიმდაბლე ჯერ არს ჩუენგან“. და
მივიდა მეფე, და გარდაჴდა საჴედარსა, რათამცა შეემთხჳა ფერჴთა ეპისკოპოსისათა.
და განძრა მან ფერჴი, და მიამთხჳა პირსა მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრა კბილი
A 219 მისი. ხოლო მეფემან თქუა: „სილაღე ესე ამპარტავანებისა | არს საცთური ეშმაკისა;

1 წარმოვიდა AC, წარვიდა Mm, ვითარ მოვიდა cet. (ო̃ძ — ო̃ძ)., 1 ვახტანგ AC, + მეფე cet.
1 შესავლით მისთაგან M. 1 სპარსეთად ვიდრე ACMm, სპარსეთადვე cet. (ვე — ვ̃ე). 2 ანტიოქა(დ)-
მდე Mm. 2 ურაად A, ურაჰად M, ორჰად C. ჰურაჰად T. 2 ვახტანგს < A. 2 ⌐ ხოლო ვახტანგს სპ.
მ. აძლ. C. 2-3 ⌐ თჳსთაგან ც. A. 3 მეფეთა Mm, < A. 3 ხოლო] და A. 3 ვახტანგ + მეფემა m. 4 მე A,
< cet. 5 ვერა AMm, ვერ C, ვერა რა cet. 5 პოვა m. 5 და < C. 5 დაა AMm, დაი C. 5 ⌐ ვახტ.
პ. დედა დ. დაჲ მისი მშჳდობით A. 6 ბერძენთა AMm, ბერძენთასა cet. 7 შიმშიტად A, შიმბატ (m: ში-
ბატ) არამედMm (← შამბატ ა̃დ!. 7-8 წარავლინნა მოციქულნი Bdp. 8 მოციქული < A. 8 წარმოიყვა-
ნებდა Mm, <d. 8 ცოლსა მისსა Mm. 8 პეტრე A, პეტრესთანა Mm. 8 ქათალიკოზისა CMC. 9 წარ-
ვიდა BEdp. 9 ვახტანგ] მეფე m. 9 ქართლით C. 9 მისთანა Mm, < cet. 10 და < A. 9-10 დაჩი —
თანა] დაჩი და მათ თანა სპასალარნი ყოველნი და ეგრეთვე d. 11 ვითარმე A. 11 მოციქული A, < cet.
(შდრ. აქვე შენ. 8). 11 მოყვანებად <d. 10-11 ეპისკოპოსმან—კათალიკოსისა და <Mm (ex hom.). 12 მას
ზედა] < C, რეცა მას ზედა Mm. 12 და AC, < cet. 12 რეცა ამბოხებად და] ამბოხებად და Mm, რეცა
ამბორის-ყოფად და A, < C. 12 მიზეზობდა s. 12 და < AC. 12 მიულინა s. 13 და რქუა C, < cet.
13 დაგიტევებია C, დაგიტევებიეს Mm. 14 მოუვლინა] ჰქუა C, მოულინა s. 14 სიმართლითავე Mm,
სიმრთელით cet. 14-15 ძალითავე AC, ძალითა cet. 15 და C, < cet. 15 ღმ. იცის AC, ⌐ იცის ღმ. cet.
15 მაგრა] არამედ A. 15 წარმივლენია AC, წარმივლენეს Mm, წარმივლენიეს cet. 15-16 მოციქული C,
< cet. 16 მოყვანებად < Mm. 17 და < C. 17 ესე < ABdp. 17 დაიდასტურა + მოყვანება ქათა-
ლიკოზისა და ებისკოპოზთა C, და დაადასტურა b. 17 და < AC. 17 რათა AC, რომელ cet. 18 დაჲცა-
დოს T. 18 და კრულ ყო] დაკრულა C. 19 თქუა] რქუა A. 19 უბრალონი C. 19 ვართ ACMm,
ვარ cet. 19 ჩუენგან ACMm, ჩემგან cet. 19-20 და მივიდა მეფე < Ed. 20 და < A. 21 და < C.
21 განძრა Mm, განხარა ACRTbs, განიხარა BEdp, განხადა ბროსე. 21 მან] ებისკოპოზ მან AC
(⌐ ფერჴი ებ.). 21 ფანდაკითა < Mm. 21 და AMbm + საბა (s. v. ფანდაკი), < cet. 22 ხოლო]
მაშინ C. 22 თქუა < Mm. 22 ⌐ თქუა მეფემან C.

უკეთუ სიმრავლემან ცოდვათა ჩემთამან აღგძრა, არა გაქუს ჴელმწიფება ბოროტისა,
არამედ შენდობისა, ვითარცა იტყჳს სახარება, ვითარმედ: «არა დაშრიტო პატრუკი
M 389 მგზებარე, არცა განსტეხო ლ|ერწამი დაჩეჩქჳლი». ხოლო შენ ჰგონებ ვითარმცა შენითა
C147a სიფერაგითა ჩუენ დაგუაცადენ სიყუარულსა ქრისტესსა. მაშინ გამოჩნდა ცხა|დად,
რაჟამს გესმა უმთავრესისა შენისა ქართლად მოყვანება, და აღეგზნე შურითა ბოროტად,
ვითარცა იუდა პეტრესითა; რამეთუ შენ ხარ ვითარცა იუდა, ხოლო ეკლესია ვითარცა
პეტრე. ვეცხლის მოყუარე ხარ შენ, რამეთუ შენცა მეგუადრუცე ხარ ქრისტესი. აწ
მიგავლინო შენ პატრიაქისა კოსტანტინეპოლედ და, ვითარცა ჯერ იყოს, განგიკითხოს“.

და წარსცა იგი დისპანთა, და მის თანა კბილი მისი, და შეუთუალა, რათა კათა-
ლიკოსი და თორმეტნი ეპისკოპოსნი სწრაფით წარმოავლინენ. და მათ შორისმცა არს
პეტრე კათალიკოსად და სამოელ ეპისკოპოსად, და სხუანი ვინცა სთნდენ. და ვითარცა
მიაწიეს მიქელ ეპისკოპოსი, რქუა მას პატრიაქმან: „ვინათგან დაითხია სისხლი შენ
A 220 მიერ ქუეყანა|სა ზედა, არღარა ღირს ხარ შენ ეპისკოპოსად, და კადრებისათჳს მეფისა
თანაგაც შენ სიკუდილი, ვითარცა იტყჳს: «დაემორჩილენით თქუენ მეფეთა, რამეთუ
არა ცუდად კრმალ აბიეს, რამეთუ ღმრთისა მიერ მთავრობს, ვითარცა ლომი შორის
C147b ცხოვართა»“. და ექსორია ყვეს | მიქელ ეპის|კოპოსი მონასტერსა მღჳმარეთასა.
M 390
და წარავლინეს პეტრე მღდელი და სამოელ მონაზონი ანტიოქიას. და მიუწერეს
ანტიოქიისა პატრიაქსა მეფემან და პატრიაქმან კოსტანტინეპოლელმან ესრეთ, ვითარ-
მედ: „პირველად, დასაბამსა ქართლის მოქცევისასა დედაკაცისა ჰრომაელისა ნინოს
მიერ, განივლინა აქათ ეპისკოპოსი, რამეთუ შორის სპარსთა და ბერძენთა შფოთი იყო,
და მით ვერ მოაწიეს საქმე ესე ჯერისაებრ სჯულისა: რამეთუ ჩუენ უწყით, ვითარმედ
ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმიდისა საყდრისანი არიან, ვითარცა
განაწესეს მოციქულთა სახარებასა შინა, რომელ არს უწინარესობა“. და მიუწერეს

1 ჩემთამან] ჩუენთამან A. 1 აღ[გ]ძრა Bm. 1 ჴელმწიფობა ERTs. 2 შენდობასა T. 2 წმიდა სახა-
რება Bdp. 2 პატრუკი ACRTs, პატრუქი cet. 3 მგზებარე ACMm, მბდვინვარე BERdp, მბნდჳნვარე Tb,
მდვინვარე s. 3 განტეხოს C. 3 ლერწამი ACMRTms, ლელწამი cet. 3 დაჩეჩქული T. 3 და ხოლო Mm.
3 შენ < A. 3 ვითარმცა ACMm, ვითარმედ cet. 4 ჩუენ < A. 4 დაგუაცადენე ACM. 4 გამოჩნდა
ACMms, გამოგაჩნდა cet. 4 ცხადად < A (ნაკლულევანი ადგილია). 5 ქართულად Mm. 5 მოყვანება]
მოსულა A. 5 ⌐ მოყვ. ქართლად C. 5 ბოროტითა A. 6 ხოლო] და ERT. 7 შენ < s. 7 რამეთუ
შენცა] და A. 7 ხარ < A. 7-8 მეგუადრუცე — შენ < Mm (ex hom.) 8 პატრიაქისა < Mm. 8 კოსტან-
ტიპოლედ ACMm (A: ⌐ კოსტ. პატრ.), კოსტანტინეპოვლედ ET. 8 განგიკითხოს + შენ C. 9 დესპანთა B,
დისპანთა Ep, დიასკაპანთა M, დიასკაპანთა m, დიაფასანთა A, დია(ჰ)სფანთა C. 9 კბილი] კრებული A.
10 და + მის თანა A. 10 ცამეტი M ცამეტნი m. 11 კათალიკოზად ACMm, კათალიკოზი cet. 10 და CMm,
< cet. 10 შორის არსმცა C. 11 და < A. 11 სხვანიცა ვინმეცა B, სხვანიცა ვინცა dp. სხუანი ვინცა
ვინ Mm, სხუანი ვითარცა b. 11-12 და სხუანი—ეპისკოპოსი <C (ex hom.). 13 ღირს ხარ შენ A, ⌐ ხარ
ღირს შენ Mm, ხარ შენ ღირს (C: ღირსი) cet 13 კადრებისათჳს ACERTb, კადრებისა s. კადნიერებისა-
თჳს cet. 14 შენ < A. 14 თქუენ < AC. 15 ჴრმალ აბიეს A. ჴმალ აბიეს s, ჴრმალა იბეს C, აბიეს
ჴრმალ (m: ჴრმალი) Mm. ჴრმალაბს d. ჴრმალი (b: ჴრმალ) აბიეს cet. 15 მსთავრობს Bdp. 16 მიქაელ m,
მიქეელ C. 17 მიუწერეს ACMm, მიუწერა cet. 18 ანტიოქიას Mm, ანტიოქისა Bs. 18 კოსტანტიპო-
ლელმან ACMm, კოსტანტილელ. პოლელმან s. 18-19 ესრეთ ვითარმედ C, < cet. 19 პირველ C. 19 ქართ-
ლისასა მოქცევასა A, ქრისტეს მოქცევისასა Mm. 19 ჰრომელისა M, ჰრმლისა m, რომელისა Edp, რ̃ლისა B.
20 განივლინა C, განავლინა cet. 20 აქათ A, აქა cet. 20 ებისკოპოსნი m. 20 (ჴე̃) შორის A.
21 მათ Mm. 21 მოაწიეს] აღასრულეს C. 21 ვუწყით B. 22 ქართლი < CMm. 22 და A, < cet.
22 აღმოსავლეთით Mm. 23 განაწესნეს m.

ყოველი საქმე დიდისა ვახტანგ მეფისა, ვითარმედ: „ეპისკოპოსი იგი, რომელი მათ
A 221 მიერ დადგინებულ იყო, უკუჱდგინეთ, და დღეს იცოდეთ ახალნერგ|ად ჭეშმარიტად
ქართლი. აწ ორნი ესე მათნი თხოილნი აკურთხენ, სხუანი თორმეტნი, ვინცა-ვინ შენ
C148a გენებოს, იგინი აკურთხენ. და ჩუენდა წარმოვ|იდენ, რათა ჩუენ ნიჭითა და საკჳრითა
M 391 ყოვლითა განუტევნეთ“. და ანტიოქელმან პატრიაქმან აკურთხნა თორმ|ეტნი ეპისკოპოსნი და პეტრე კათალიკოსად.

და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ, და მეფემან მისცა ნიჭი დიდძალი, და ასული თჳსი მისცა, სახელით ელენე, მეფესა ვახტანგს, და გამოავლინა იგი სპითა დიდითა ვიდრე საზღვართამდე სომხითისათა. და მუნ მიეგება ვახტანგ მეფე, და შეიქცეს სპანი ბერძენთანი. და წარმოვიდეს მცხეთად[1].

ხოლო მცხეთას მეფემან ვახტანგ აღაშენა ეკლესია მოციქულთა სუეტი ცხოველი[2], და უპყრა სუეტსა შინა სამხრით ადგილსა მას, სადა-იგი დაცემულ იყო ეკლესია, რომელ არს სიონი დიდი. და მუნ შინა დასუეს პეტრე[3] კათალიკოსად და სამოელ ეპისკოპოსად მცხეთასავე საეპისკოპოსოსა.

და დასუა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთს, ეკლესიასა ახიზისასა; ერთი არ-
A 222
C148b ტანს ერ|უშეთს; ერთი ჯა|ვახეთს, წუნდას; ერთი მანგლისს; ერთი ბოლნისს;

1 დიდისა მეფისა ვახტანგისი C, დიდსა ვახტანგ (m: ვახტანგს) მეფესა Mm. 1 ვითარმედ AC, ვითარ cet. 1 იგი < A. 1 რომელ A. 2 ნერგად ახალ d. 3 ქართული Mm. 3 ორნი ესე მათნი თხ. CMm, ორნი ესე თხ. მათნი A, ესე ორნი მათგან (RTs; მათგანნი BE, მათგანი cet.) თხოილნი cet. 3 სხუანი A, < cet. 3 ათორმეტნი As, თერთმეტნი CMm, ათერთმეტნი cet. 3-4 ვინცა — იგინი A, ვინ შენ ჯერ გიჩნდენ იგინი C, ვინმე შენ გნებავნ Mm, ვინ შენ გნებავნ cet. 3-4 სხუანი — აკურთხენ < b (ex hom.). 4 და ACMm, ხოლო cet. 4 ჩუენ Mm. 4 წარმოვიდენ A, წარმოავლინენ C, მოვედინ Mm, მოვიდენ cet. 5 და AC, ხოლო cet. 5 პატრიაქმან A, პატრიაქმან + ყო ეგრეთ ვითარცა მიუწერეს C, პატრ. + ყო ეგრე ვითარცა მიუმცნეს პატრიაქმან და კეისარმან cet. 6 კათალიკოზმან Mm. 7 კოსტანტიპოლედ ACMm. 7 დიდი ძალი BT. 7-8 და ასული — ვახტანგს AMm (A: ⌒ მ. ვახტ. სახ. ელენე), მოსცა ვახტ. მ. ასული თჳსი ცოლად C, და მისცა ასული თ. სახ. ელენე მ. ვახტანგს cet. 9 საზღურამდე სომხითისა A, საზღურადმდე სომხითისათა B. 9 მუნ ACMm, < cet. 10 წარმ. მცხეთად] წარმოვიდა ვახტანგ მცხეთად A, მეფე ვახტანგ ცოლი მისი და კათალიკოზი და ეპისკოპოსნი წარმოვიდეს C. 11 მცხეთას < C. 11 აღაშენა + საკათალიკოზოდ b, აღაშენა + საკათალიკოზოდ დიდი ესე კათოლიკე T. 12 უბყრა m. 12 სადაცა Mm. 13 და AC, < cet. 13 შიგან C, შიგა Mm. 13 პეტრე კათალიკოზად] პ˜ლ (d: პირველად) კ˜ზი პეტრე Bdp (შდრ. ქვემოთ შენ. 3), პეტრე კათალიკოზად + და განაწესეს მწყემსთ მთავრად და მამად მთავრად და მთავრად ყოველთა ეკლესიათა და / და მღდელთ მთავართა ეპისკოპოსთა და ყოველთა ერთა მორწმუნეთა ზედა T (ხელნაწერის გვ. 94a-94b). 13 და] ხოლო T. 13 სამოელ] სალომე Ep. 14 მცხეთასავე + ზენა T, მცხეთისავე s. 14 საეპ. + ეკლესიასა C. 15 და დასუა] და სხუა A, და დასდვა B, დასუა Mm. 15 ეპისკოპოსი C. 15 ეკლესიათა M. 15 ახიზისა A, < E. 16 ერუშეთს ACT, < Mm, მ ე ო რ ე ერუშეთს cet. 16 ერთი (ჯავ.) AC, < Mm, მესამე cet. 16 ჯავ. წუნდ. < Mm. 16 ერთი (მანგ.) AC, < Mm, მეოთხე cet. 11 მანგლისსა A, მანგლის C, ნ ი (ა) გ ა ლ ი ს ა Mm. 16 ერთი ACMm, მეხუთე cet. 16 ბოლნის ACMm.

[1] ამ სიტყვაზე მიითითებით Bbp-ს არშიაზე სწერია: «ქართლისა მოქცევითგან სვეტის ცხოვლის აღშენებამდე კ˜ზის განწესებამდე გარდაჴდეს წელნი რ˜ო (170); მეფენი გარდაცვალებულ იყვნეს ათნი და მთავარეპისკოპოსნი იგ» (ცნობა ამოღებულია „მოქც. ქართლ.“-იდან: იხ. თაყაიშვილი, Описание II, 722) (b: + ამაღლებითგან ფ˜ა [501]; დასაბამითგან სოფლისათ ხ˜ლდ [6034]) Bbp.

[2] დანართი: რამეთუ პირველ მცირე იყო მირიანისგან აღშენებული (b: შენებული) Tbp (T-ში არშიაზეა, უფრო გვიანი მხედრული ხელით; p-ში არშიაზეა გადამწერის ხელით და ნაჩვენებია „და უპ//“. ე. ი. აქ ჩაუმატეო; b-ში შიგ ტექსტში მისდევს „სუეტი ცხოველი“-ს.

[3] წითლით სწერია სტრიქონსა და სტრიქონს შუა: პირველი კ˜ზი პეტრე ERs.

ერთი რუსთავს; ერთი ნინოწმიდას, უჯარმის კარსა, რომელი გორგასალსა
აღეშენა; ერთი ჭერემს, მისსავე აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის
ორთავე ეკლესიათა, რომელი-იგი მანვე აღაშენა; ერთი ჩელეთს, რომელი სოფელსა
M 392 შუა აღაშენა; ერთი ხორნაბუჯს და ერთი აგარაკს, რომელ არს ხუ|ნანს გამართებით[1].

შემდგომად მისსა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელსა თანა ცეცხლისასა და დასუა ეპისკოპოსი, სადა-იგი ეფლა გუამი წმიდისა რაჟდენისი, რომელი იწამა სპარსთა მიერ წყობასა ვახტანგისსა.

ესე რაჟდენ იყო მამამძუძე ვახტანგის ცოლისა, რომელი-იგი პირველ მოეყვანა სპარსთა მეფისა ასული; და მოიქცა იგი ქრისტიანედ, და იქმნა იგი დიდად მორწმუნე; და იყო იგი ბრძოლასა მას შინა ძლიერ, შეიპყრეს იგი სპარსთა და აიძულებდეს, რათამცა უარყო ქრისტე. ხოლო მან წმიდამან აღირჩია წარუვალი იგი დიდება და იწამა ქრისტესთჳს.

C149a და ესხნეს ვახტა|ნგს ბერძნისა ცოლისაგან სამ ძე და ორ ასულ. ხოლო ძესა
A 223 მისსა პირმშო|სა პირველისა ცოლისასა, დაჩის, მისცა ქალაქი ჭერემისა და ნეკრესისა,
და ქალაქი კამბეჩოვანისა, რომელ არს ხორნაბუჯი; და ყოველი ქუეყანა მტკუარსა აღმოსავლით. და თჳთ ვახტანგ დაჯდა უჯარმოს, და აღაშენა იგი ნაშენებითა უზომოთა. და დაჲ მისი ხუარანძე მისცა ბაკურს ცოლად, პატიახშსა სომხითისასა.

M 393 |და ვითარცა წარჴდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, მოკუდა ხუასრო, მეფე
სპარსთა, და დაჯდა მის წილ ძე მისი ხუასრო. და განძლიერებულ იყვნეს სპარსნი, რამეთუ ყოველნი მტერნი მათნი დაემორჩილნეს შესლვითა ვახტანგისითა, და წარმოემართა იგი ბრძოლად ბერძენთა, და მოუვლინა გორგასალსა მოციქული და რქუა:

1 ერთი (რუსთ.) ACMm, მეექუსე cet. 1 ერთი ACMm, მეშჳდე cet. 1 უჯარმოს Mm. 1 გურგასლანსა d. 1-2 რომ. ვახტანგ აღაშენა A. 2 ერთი ACMm, მერვე cet. 2 ჭერემს AMm, ჭერამს cet. 2 მისვე A, მისასვე T. 2 ქმნა ACMm, < cet. 3 ერთი ACMm, მეცხრე cet. 3 ჩელთს As, ჩელთას Mm. 4 ერთი ACMm, მეათე cet. 4 ხუარნაბუჩს A. 4 და A, < cet. 4 ერთი ACMm, მეათერთმეტე cet. 4 რომელი BEdp. 4 ხუნა(ნა)ნს m, ხუნანას M. 4-5 ხუნანის გაერთებით A, ხუნანს გამართებით + მეათორმეტე b, 6 ამისსა A. 6 საგზებლას M. 7 და დასუეს C, დასუა m. 7 დაეფლა Mm. 7 რაჟდენისა s. 8 ვახტანგის˜სა M, ვახტანგისა A, ვახტანგისასა cet. 9 რაჟდენ იყო ACMbm, ⌒ იყო რ. cet. (T-ში „იყო“ ჩამატებულია). 9 მოეყვანა ACMm, მოიყვანა cet. 10 და < C. 10 დიდ C. 10-11 მორწმუნე ACMdm, მორწმუნედ cet. 11 ძლიერ˜ M, ძლიერი C. 11 შეიპყრეს CRTbs, და შეიპყრეს cet. 12 დიდება < Mm. 14 ბერძენისა CRT. 15 და მისცა C. 15 ჭერემისა m, ჭერმისა M, ჭერამისა(ჲ) cet. 15 ნეკრისისა CM. 16 კამბეჩოვანისა A, კამბეჩანისა C, კანბეჩიანისა Mm, კამბეჩისა cet. 16 ხუარნაბუჩი A, ხორნაბუჯისა M, ხორანბუჯისა m, ხორანბუჯი bs. 16 მტკურისა Mm. 17 ⌒ დაჯდა ვახტანგ Bdp 18 ხურანძე MT. 18 ⌒ მისცა ხუარანძე A. 18 ცოლად პ. სომხ. AC, ⌒ პ. სომხ. ცოლად cet. 19 წარხდეს b, გარდაჴდეს C, წარვიდეს cet. 19 ამას შინა] ამაშიგან C, ამის(ა) შემდგომად Mm. 19 ხუასრო] ხურო M. 20 სპარსთა AC, < cet. 20 დაჯდა + მეფედ A. 21 მათნი] მისნი Rb (R-ში აგრეთვე სტრიქონს ზემოთ: „მათნი“), მათნი მისნი T, < m. 21 და(ე)მორჩილებულ იყუნეს m. 22 ბერძენთა + სპითა სპარსეთისათა C. 22 < C. 22 ⌒ მოციქული გორგ. A. 22 მოციქული < Mm.

[1] არშიაზე (უფრო გვიანი, მხედრული ხელით): ამ ვახტანგისგან აღშენებულა პირველ მცხეთა, და ნინოწმიდაც, და ჭერემლის ეკლესიაც, და ჩელეთიც, და შემდგომად მათსა ნიქოზი ამისგან აღშენებულად იცხადების T (ხელნაწერის გვ. 94b).

„მოკუდა მამა ჩემი, და მეფე მეო მე ყოველმან ერმან მისმან საყდართა მისთა ზედა. და ესრეთ მიბრძანეს მოხუცებულთა ჩემთა, რათა მოვიდე წინაშე შენსა და ვერჩდე
C149b ბრანებასა შენსა, და შენ წარმიმღუე ჩუენ, | მეფეო, წინამძღურად ჩუენდა შესლვასა ამას ჩუენსა საბერძნეთად. და მომეც ასული შენი ცოლად, რათა ვიყო მე ვითარცა ერთი შვილთა შენთაგანი“. და ვითარცა მოვიდა მოციქული წინაშე ვახტანგ მეფისა, და ვახტანგ აშენებდა ქალაქსა ტფილისისასა და საფუძველი ოდენ დაედვა.

და ვითარცა უთხრა მოციქულმან მეთულილობა ხუასრო მეფისა, თქუა მეფემან:
A 224 „ამისთჳს თქჳან: | მჴედელო, გამახუე მახჳლი შენი, რათა მსწრაფლ განეწონოს
M 394 ასოთა შენთა“. მაშინ ვახტანგ | დღეთა მიწევნულ იყო ვითარ სამოცისა წლისა და თქუა ესრეთ: „უთხართ მეფესა ხუასროს: პირველად განემზადე ბრძოლად ჩუენდა, და ეგრე შევედ საბერმნეთად, რამეთუ ძალნი რომელნი იქმნნეს ყოველნი ძალითა ჯუარისათა იქმნნეს. აწ ცხოვრება ჩუენი იყავნ სასოებითა ჯუარცმულისათა“.

და წარავლინა ქადაგი, რათა დაუტეონ სოფლები და ქალაქები, რომელი იყო
C150a არა ძლიერი, და შეივლტო|დიან კავკასიანთა და კახეთად, რამეთუ კახეთი ტყე იყო და შეუვალი მტერისა მიერ. ხოლო დაჩი მეფე და დისწული მისი გარდავიდეს კახეთად, და შედგეს ჴევსა ლოპოტისასა, ქუეყანასა მას კლდითა მოზღუდვილსა (და იყვნეს სოფლისა მის კაცნი ცეცხლისა და წყლისა მსახურ, და სავსე იყო ჴევი იგი სიმრავლითა კაცთათა ვიდრე ნოსრამდე), ხოლო გორგასალისა ცოლი და შვილნი — უჯარმის ჴევსა. და წინასა ციხესა თჳთ შედგა, და მის თანა ჯუანშერ და ადარნასე. ხოლო მცხეთას დემეტრე და ნერსე და ბივრიტიანი დაუტევა, წარავლინა მოციქული და მიუმცნო კეისარსა.

1 მეფე AC, მეფედ cet. 1 მე < AMm. 1 ყოველმან Mm, < cet. 1 მისმან] ჩემმან A. 1 მისთა] მამისა ჩემისათა A. 2 მიბრძანებიეს m. 2 ჩემთა] მისთა Mm. 3 ჩუენ] < A. 3 ჩუენდა] შენდა Mm. 4 საბერძნეთად AC, საბერძნეთს cet. 5 და < Mm. 5 ვითარცა < b. 5 წინაშე ვ. მ. CMm, ვახტანგ მეფისდა Bp, ვ. მეფისად d, ვ. მეფისა cet. 6 და] მაშინ C, < A. 6 აშენებნ A. 6 ტფილისისა ABC, ტფილ[ი]სსა M, ტბილისსა m, 6 და < A. 7 უთხრა რაი ვითარცა მოციქულმან C. 7 მოქცეულ[მან] A. 7 შეთულილობა Mm, მოციქულობა C, შეთუალულობა cet. 7 მეფემან + ვახტანგ C. 8 ამისთჳს ACMm, ამისი cet. 8 თქუან b, თქუენ Mm, იტყჳან C. 8 გამახუე AMm, განამახუილე C, განმახუე cet. 8 შენი < A. 8 განეწონნეს Bdp, განეთონოს Mm. 9 მაშინ C, და Mm, < cet. 9 ვახტანგ C, < cet. 10 რქუა AC. 10 უთხარ C, (T-შიც „თ“ ჩამატებულია) უთხარით Mm. 10 მბრძოლად s. 10 ჩუენდა ACMm, ჩემდა cet. 11 ეგრეთ Mm. 11 შეედ T. 11 ძალნი] ძლიერნი Mm. 11 ყოველნი AMm, ყოელი C, < cet. 12 იქმნნეს < b. 12 აწ < B. 12 იყავ Bdp, იყუნეს Mm. 12 სასოებითა] სასოება ჩუენი C. 13 და ქალაქები < Bdp. 13 რომელი] (რათა) რომელი C. 13-14 ⌣ არა იყო C. 14 ⌣ ძლიერი არა A. 14 შეივლტოდეთ C, შეივლტოდინ d. 14 კავკასიათა Mm, კავკასიად C. 14 ტყჱ M. 14 და AC, < cet. 15 მტერისა ACs, მტრისა cet. 15 და < AE. 15 გარდავიდის A. 16 შედგეს AMm, შეუდგეს C, შევიდეს cet. 16 ჴევსა + მას Mm. 16 ლოპოტისასა C, ლოპიტისასა Mm, ლოხათისასა A, ლოპატისასა cet. 16 კლდეთა მოზღუდვილთა Mm. 16-17 ⌣ მის სოფლისა A, სოფლისა C. 17 კაცნი] მკჳდრნი კაცნი C. 17 ⌣ წყლისა და ცეცხლისა (m: ცეცხლი) Mm. 17 მსახურ A, მსახური C, მსახურნი cet, 17-18 ⌣ სიმრ. კ. ჴევი იგი C. 18 ნოსრამდე Cm, ნოსარამდე Mm, ნოსამდე A, ნოსორა(დ)მდე cet. 18 გორგასალისა C, გორგასლისა A, გორგასალი cet. (d: გურგასლანი). 18 უჯარმოს Mm. 19 წინასა AC, წინა cet. 19 თჳთ შედგა] ქუეშე დგა A. 19 ⌣ ადარნასე, ჯონბერი A. 19 ადარნასე AMd, ადრანასე m, ადარნესე cet. 19 ხოლო] და A. 19 მცხეთას ACM, მცხეთად cet. 20 ნესრე C. 20 და < d. 20 დაუტევნეს A, უტევან m. 20 მიუმცნო AMm, მიამცნო cet.

აქა სპარსთა მოსლვა ქართლს ვახტანგ გორგასალ-ზე საომრად, და ვახტანგისგან სპარსთა მეფის შვილის ბარტამის მოკლვა [1]

M 395 და მოვიდა ხუასრო მეფე და შემუსრნა | ქალაქი კამბეჩოანი, და ჭერმისა ციხე, და ველის-ციხე. და ვითარცა მოიწივნეს კახეთად, დაიბანაკეს იორსა ზედა. ხოლო
A 225 სპანი ვახტ|ანგისნი დადგეს ველსა ზედა, გარემოს ციხე-ქალაქსა, სადა ჰქჳან დარფაკა. და შეიბნეს იორსა ზედა, და სამ დღე ყოველთა დღეთა იბრძოდეს, და დაეცემოდა
C150b |ორთავე სპათაგან ურიცხჳ. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა პეტრე კათალიკოსსა და რქუა: „უწყოდე, რამეთუ არა ხარკისა მიცემისათჳს გუბრძვანან, არამედ ქრისტეს დატეობისათჳს. აწ მე ესე განმიზრახავს, რამეთუ ცხოვრებასა ჩემსა სიკუდილი უმჯობეს არს სახელსა ზედა ქრისტესსა, რათა სასუფეველი გუაქუნდეს, აღთქმული მათ თანა, რომელთა ეტყჳს: «რომელმან წარიწყმიდოს თავი თჳსი ჩემთჳს, მან პოოს იგი»“.

რქუა მას პეტრე კათალიკოსმან: „გიხილვან საქმენი, რომელნი არავინ ნათესავთა შენთაგანმან იხილნა, შეწევნანი ქრისტეს-მიერნი. რამეთუ უწყის სიბრძნემან შენმან, ვითარმედ მტერი იგი გამომცდელი ჩუენი აცილობს ღმერთსა ჩუენთჳს ვითარცა
M.396 იობისთჳს; რამეთუ ღმერთი მიუშუებს მოძულებულთა მათ თჳსთა | წარწყმედად, ხოლო შეუვარებულთა თჳსთა განღმრთობად. იყავ შენ, ვითარცა გაზრახოს ღმერთმან, დაღაცა
C151a თუ არა მოჰკუდეთ, მოვკუდეთ“. და ამით სიტყჳთა ამხილა, | ვითარმედ წყობასა მას
A 226 არა დარჩეს, და რქუა: „არა-ხოლო-თუ ქართლი მიეცეს განსარყუნელად, | არამედ იერუსალემიცა, რომელ არს მშობელი ყოველთა შვილთა ნათლისათა“.

და რქუა მეფემან: „დადეგ ეკლესიასა შინა რაქდენ წმიდისასა, რომელი რაბატსა შინა უჯარმოსასა აღმიშენებიეს; და ვეჭუ, ვითარმედ ყოველნი ქალაქნი გარემოს უჯარ-

1 გორგასალსა-ზე b, გურგასლანზე d. 3 და (მოვ.) < C. 3 შემუსრა s. 3 ქალაქი m, ქალაქნი cet. 3 კამბეჩოანი A, (ქალაქნი) კამბეჩისანი cet. 3 ჭერმის Mm, ჭერამისა cet. 4 და ველის-ციხე < AC. 4 მოიწონეს CRTs. 4 და დაიბანაკეს Bdp. 5 ციხე-ქალაქსა CMm, ციხე-ქალაქისა A, ციხესა ქალაქსა cet. 4-6 ხოლო სპანი—იორსა ზედა <dp (ex hom.; p-ში შემდეგ ჩაუმატებია არშიაზე). 6 ყოველთა დღეთა < A. 6-7 დაეცემოდა—ურიცხჳ] იჴოცებოდიან ორგნითვე ურიცხუნი C. 7 მაშინ A, ხოლო C, და cet. 7 თქუა A. 8 უწყოდე რამეთუ] უწყოდა (m: უწყოდი) რა რამეთუ Mm, < A, ∼ რამეთუ უწყოდე d. 8 არა] არცაღა A. 8 მიცემისათჳს ACMm, მიღებისათჳს cet. 9 აწ < A. 9 ჩემსა CMm, < A, ჩუენსა cet. 10 ქრისტესსა] მისსა Mm. 10 რათა] და Mm. 10 მათ თანა] წმიდათა მისთა თანა C, (აღთქმულთა) მისთა A, და მათთა Mm. 10-11 რომელსა იტყჳს A, რომელთა ეტყჳს ვითარმედ Cb. 11 თჳსი A, თ. + სოფელსა ამას Cd, თ.+სასუფევე(ე)ლისა ამას Mm, თ.+სოფლისა ამის cet. 12 პეტრე Bdp, < AMm, პეტრეს cet. 12 გიხილავნა d, გიხილვიან B. 12 რომელ Mm. 13 ქრისტეს-მიერნი] ქრისტესნი C. 14 იცილებს C. 14 ღმერთსა ჩუენთჳს (A: ჩუენსა) AC, ∼ ჩუენთჳს ღ̃თსა cet. 14 ვითარცა+იგი A. 15 მოძულებულთა ACMTm, მაიძულებელთა cet 15 წარსაწყმენდად m. 15-16 წარწყმედად—თჳსთა <C (ex hom.). 16 განღმრთობად AC, განღ̃თომად M, განალთობად m, განღმთობად B, განღთობად cet. 16 ჰყავ ბროსე. 16 გზრახოს C, გაზრახოს + შენ A. 17 მოვკუდეთ Bs (და ბროსე), მოჰკუდეთ cet. 17 მოვკუდეთ] არა მოვკვდეთ d, < Am. 18 და რქუა < C. 18 არა ხოლო თუ (ე. ი. „ხოლო არათუ“) ARTs, ხოლო Mm (< არა თუ), ხოლო თუ C, არა მხოლო თუ cet. 19 რომელი C. 19 ყოველთა < A. 20 რაქამად (m: რაქმად) წმიდისასა Mm. 20 რაბატასა Mm, რაპატსა C, პალატსა cet. 21 აღმიშენებია AMm. 20-21 რომელი — აღმიშენებიეს] რომელ არს პალატსა შინა უჯარმოსასა რომელი აღმიშენებია A. 21 ყოველი ქალაქი BEdp. 21 უჯარმოსა < Mm. 21—202, 1 ვეჭუ — იძლივნენ] იხ. 202 გვერდის 1. შენიშვნა.

[1] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა.

მოსა იმლივნენ, რამეთუ მტკიცენი და ძლიერნი ზღუდენი აქა დავსხენით“. და ეო ეგრე კათალიკოსმან. ხოლო ეპისკოპოსნი ყოველნი წმიდანი მუნ შეკრბეს.

და იყო ლაშქარი ვახტანგისი ორას ორმოცი ათასი, ხოლო სპარსთა — შჳდას ორმოცი ათასი. და განყო ვახტანგ ლაშქარი მისი სამად: და კლდით კერძო მოავლინა ქუეითი; და ერთ-კერძო მოავლინნა პატიახშნი და სპასპეტი; და სადათ სპარსთა მეფე იყო, მუნით თჳთ მივიდა ვახტანგ ვითარ ასი ათასითა სპითა.

ღამესა ნისლისაგან განცისკრებულსა ოდენ დაესხა ვახტანგ სპარსთა ზედა და M 397 რქუა ყოველსა ერსა მისსა: „ყოველი კაცი, რო|მელი დარჩეს სიკუდილისაგან C151b | და მტერთა ჩუენთაგანისა თავი ანუ ჴელი არა გამოიტანოს, ჩუენ მიერ მოკუედინ იგი“. და ცისკარი რა აღეღებოდა, დაესხა და შევლო ვიდრე პალატამდე მეფისა. შევიდა კარავსა შინა მეფისასა და მეფე შეესწრა ცხენსა ზედა, და მე მისი ბარტამ მოკლა და A 227 მოჰკუეთა თავი მისი. და მუნ | შინა სპარსმან ვინმე სცა ისარი მკერდსა ვახტანგისსა, და იყო ბრძოლა ვიდრე შუადღემდე. სძლო ვახტანგ სპარსთა მათ, და მოკლა მათგანი ვითარ ას ოცდაათი ათასი, ხოლო სპათაგან ვახტანგისთა მოკუდა ვითარ ოცდარვა ათასი. და წარმოიღეს ნატყუენავი ცხენი ვითარ ასი ათასი, და სრულიად ვერ იოტნეს სიმრავლისაგან. და აიყარა მუნით სპარსთა მეფე, და ჩადგა რუსთავს. და დამძიმდა წყლულება ვახტანგისი, რამეთუ შეწეულ იყო ისარი ფირტუად. და წარვიდა უჯარმოს, და უბრძანა სპასალართა ქართლისათა, რათა ადგილსავე დგენ.

ცნეს სპარსთა, ვითარმედ დამძიმდა ვახტანგ წყლულებისაგან, მოაოჴრეს ტფი-C152a ლისი და არმაზი ქართლი, ხოლო მცხეთა ვერ დაი|პყრეს, გარნა რომელი ზღუდესა M 398 გარ|ეგნით იყო, მოაოჴრეს, რომელი-იგი მუხნარით და არაგუსა ხერთვისსა იყო.

1 ვეჰუ — იძლივნენ] ვჰგონებ, რომელ უმტკიცეს არს ყოველთა ქალაქთა C. 1 და ძლიერნი ზღუდენი A, და მაგარნი ზღ. Mm, < C, ზღუდენი და ძლიერნი cet. (dp: „და ძლიერნი“ ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ). 1 დავსხნეთ E. 2 ეგრეთ Bdp, < s. 2 წმიდანი < Mm (შდრ. მომდევნო შენიშვნა). 2 მუნ AC, და მუნ Mm (← [წმი]და მუნ), მას შინა cet. 3 ორას ACMm, ას cet. 3 ორმოცი ათასი] ორმოცდარვა Mm (ⴌ [= 8] ← ⴙ [= 1000]). 3-4 შჳდას ორმოცდარვა Mm (ⴌ ← ⴙ). 4 მეფემან ვახტანგ M, ვახტანგ მეფემან C, მეფემან m. 4-5 მიავლენნა ქუეითნი C. 5 ქუეითი — მიავლინნა < Mm (ex hom.). 5 მიავლინნა პატიახშნი და სპასპეტი ჩვ. კონიექტ., მიავლინა პატიახში და სპასპეტი C, მიავლინა პატიოსანი და სპასპეტნი A, მიავლინნა (მიავლინა B, < Mm) პატიახშნი და სპასპეტნი cet. 5 სადათ ⟨სადათ⟩ C. 6 იყო < d. 6 მუნ A. 6 მეფე ვახტანგ C. 6 ვითარ ასი] რამეთუ A (← რ̃ [= 100]). 6 ასი ათასითა სპითა < Mm. 6 სპითა A, < C, კაცითა cet. 7 ნისლისაგან განცისკრებულსა C, ნისლოვანსა განცისკრებასა A, ბნელსა გაცისკრებულ Mm, ნისლსა განცისკრებულ cet. 7 ვახტანგ < C. 7 სპათა C. 8 მისსა] თჳსსა Mm. 8 და < A. 9 არა < Mm. 9 ჩუენ მიერ მოკ. იგი AC, სიკუდილით მოკუდეს იგი Mm, სიკუდილითა მოკუდეს იგი ჩუენ მიერ cet. 10 აღეღებოდა AC, ეღებოდა Bdp, აღეღებოდა cet. 10 დაესხა და] და დაესხა C. 10 ვიდრე < CMm. 10 პალატამდე] ბალტამდე M, ბარტამდე m. 10 და შევიდა A. 11 შესწრა s. 12 მისი AEMRTMs, < cet. 12 და < C. 12 სპარსმან < Mm. 12 სცა] ჰკრა C. 12-13 ვახტანგისსა და] ვახტანგს სადა, ვახტანგისსა სადა A. 13 ვიდრე CMm, < cet. 13 და სძლო A. 13 მათ < C. 13 მათგანი AMRTms, < C, მათგან cet. 14 რ̃: ლ̃: ჩ̃: M, ას ოცდაათი ათასი რ̃ ლ̃ ჩ̃ m. 14 ხოლო] და A. 14 სპათაგან] სპარსთაგან m. 14 სპათაგან ვახტანგისთა] ვახტანგის კერძი C. 14 ვითარ < Cm. 14-15 კ̃ჩ̃ M, კ̃ჩ̃ ოცდარვა ათასი ქართველი m. 15 წამოიღეს C. 15 ვითარ < AC. 15 ს̃ჩ̃ M, ს̃ჩ̃ ორასი ათასი m. 15 სრულად MTs. 16 აღიყარა s. 16 და] ხოლო A, < CMm. 17 ფილტუად BEdmp. 18 ადგილსავე დგენ (Mm: დადგენ) AMm, ადგილთა მათვე დადგენ C, ადგილსავე თჳსთა დადგენ cet. 19 ვითარმედ] რამეთუ Mm. 19 წყლულებისაგან < A. 19-20 ტფილისი ქალაქი და არმაზი ქართლი A, ტფილისი და არმაზი ქალაქი cet. 20 მცხეთას Mm. 20-21 რომელნი ზღ. გარ. იყუნეს მოაოჴრნეს A. 21 რომელნი იგი A. 21 მუხნარით CRTb, მუხრარით cet. 21 გარეგნით იყო — ხერთ. იყო] გარეთ იყო მუხნარით და არაგუის ხერთვისსა მოაოჴრეს C.

ხოლო ბერძენთა მეფე, სიმამრი[1] ვახტანგისი, მოკუდა[2], და დაჯდა მეფედ ზენონ, ძე მისი. და გამოვიდა სპერად, გამოსლვად ქართლს. და ვითარცა ცნა სიმამრმე ვახტანგისი, დაადგრა კარნუ-ქალაქსა. და მივიდა მუნ ხუასრო, და შეიბნეს ხუასრო და კეისარი კარნიფორას. და დაიჴოცა ორთაგანვე სპათა, რომელ იქმნა სისხლისა მდინარე; და მის მიერ ეწოდა ადგილსა მას კარნიფორა რეცა სისხლისა მუცელი. და ვერ A 228 სძლეს | ერთმანერთსა, რამეთუ სპანი ორთანივე დაიჴოცნეს, და შეიქცა ხუასრო გზასა ქართლისასა.

ხოლო ვახტანგ შეიტყო სიკუდილი თავისა თჳსისა, და მოუწოდა კათალიკოსსა, და ცოლსა თჳსსა, და ძეთა და ყოველთა წარჩინებულთა, და თქუა: „მე ესერა წარვალ წინაშე ღმრთისა ჩემისა, და ვმადლობ სახელსა მისსა, რამეთუ არა დამაკლო გამორჩე-C152b ულთა წმიდათა მისთა. აწ გამცნებ თქუენ, რათა მტკიცედ სარწმუნოებასა ზე|და სდგეთ და ემიებდეთ ქრისტესთჳს სიკუდილსა სახელსა მისსა ზედა, რათა წარუვალი დიდება მოიგოთ“.

M 399 და რქუა ყოველთა წარჩინებულ|თა: „თქუენ, მკჳდრნო ქართლისანო, მოიჴსენენით კეთილნი ჩემნი, რამეთუ პირველად სახლისა ჩემისა მიერ მიიღეთ ნათელი საუკუნო, და მე კორციელებრითა დიდებითა გადიდენ თქუენ ნათესავთა ჩემთა. და სახლსა ჩუენსა ნუ შეურაცხ-ჰყოფთ, და სიყუარულსა ბერძენთასა ნუ დაუტეობთ“.

და რქუა ძესა თჳსსა დაჩის[3]: „შენ ხარ პირმშო შვილი ჩემი, შენდა მიმიცემია გჳრგჳნი მეფობისა ჩემისა, და ნაწილად ძმათა შენთა მიმიცემია ტასისკარითგან და წუნდითგან ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე, საზღვარი აფხაზეთისა, რომელი მოცემულ არს ეგრის-წყალსა და კლისურასა შუა, იგი თჳთ ძმათა

1-2 მეფე ძე მისი Mm, ძე მისი მეფედ C, ძე მისი A, ზენონ ძე მისი მეფედ cet. + a. 2 და < A. 2 ქართლს ACMm, ქართლად cet. 2 ვითარცა ცნა AC, ვითარ ცნეს cet. 2-3 ვახტანგისი AC, გორგასლისა cet. 3 დაადგრა] და დადგა M, დადგა m, დადგრა s, დაადგრა T. 3 კარნო-ქ. Mm. 3 ∼ მუნ მივიდა Bdp. 3 ხუასრო] სპარსთა მეფე C. 3 შეიბნეს + მუნ b. 3 და შეიბნეს ხუასრო < A (ex hom.). 3-4 ხუასრო და კეისარი < C. 4 კარნიფორს Bdp, კარ[ნ]იფორას C, კარნიფორასი A. 4 დაიყოცა A. 4 რომელ C, რომელი cet. 4 იქმნა ACMm, + ორთაგანვე cet. 5 ადგილსა მას AC, < cet. 5 კარნიფორს Bdp. 5 რაეცა m. 5 სისხლისა მუცელი (Mm: მოცუალი) ACMm, სისხლსა (BEdps: სისხლისა). ცხენი მუცლითა აპობდა სისხლსა (< B) cet. 5-6 ვერ სძლეს ერთმანერთსა AC, ვერ სძლო (< Mm) ერთმანცა cet. 6 სპანი] < C, სპანივე Bp. 6 ორგნითვე იჴოცებოდეს C. 6 შეექცა A. 6 ხუასრო] სპარსთა მეფე C. 8 შეიტყუა CM. 8 თავისა მისისა C. 8 კათალიკოსსა ACMm, + პეტრეს cet. 9 ცოლსა თჳსსა (Mm: მისსა) ACMm, + ელენეს cet. 9 და ძეთა] ძეთა Mm. 9 ესერა] ესრეთ m. 10 რამეთუ C, რომელმან cet. 10-11 გამორჩეულთა < AC. 11 წმ. მისთა AC, წმიდათა Mm, ∼ მისთა წმ. cet. 11 ∼ სდგეთ სარწმ. ზ. A. 12 ეძიებდით C, ეძიებდეს T. 14 ქართლისანო] ქალაქისანო A. 15 სახლისა C. 15 ჩემისა მიერ AMm, ჩუენისაგან s, ჩუენისა მიერ cet. 15 მიიღეთ AC, < Mm, მოიღეთ cet. 16 მე] მეორედ C. 16 ჴორციელებრი(ვ)თა M, ჴორციელებრივითა ms. 16 დიდებითა < MRTdms (R-ში მერე სტრიქონს ზემოთ ჩაუმატებიათ მკრთალი მელნით). 16 გადიდე Bdp. 16 ნათ. ჩემთა] ნათესავსა Mm, ნათესავთა A. 16 სახელსა AC. 16 ჩუენსა AC, ჩემსა cet. 17 შეურაცხ-ჰყოფთ ACMm. + თქუენ cet. 17 ბერძენთასა] ბრძანებათასა A. 18 და შენდა A. 19 ჩემისა] ჩუენისა A. 19 შენთა AMm, შენთათჳს C, შენთადა cet. (R-ში „და“ ამოფხეკილია). 20 წონდითგან A. 20-21 აფხაზეთისა] საბერძნეთისა Mm. 21 რომელ C, რამეთუ A. 21 კლისორსა C.

[1] არშიაზე (არა გადამწერის ხელით): ვახტანგის სიმამრი ლეონ მაკელი. ლეონიდამ ამ ქკს. ტეზ-ამდის არის წელიწადი ათას ას ოთხმოცდარვა R (ხელნაწერის გვ. 136b). შდრ. ზემოთ გვ. 146 სქოლ. მინაწერი b-ს არშიაზე: პირველი მეფობა ლეონ მაკელისა.

[2] არშიაზე: ქრისტეს აქეთ უპვ (= 486) b. [3] არშიაზე: ანდერძი ვახტანგ გორგასლისა Mm.

A 229 შენთა დედისა არ|ს, იგი აქუნდეს მათ, და იუვნენ შენდა ერისთავად მორჩილებასა ქუეშე ნათესავისა შენისასა".

C 153a და მო|უწოდა ნასარს, ერისთავსა წუნდისასა, და არტავაზს, ერისთავსა კლარჯეთისასა, და ბივრიტიანს, ერისთავსა ოძრჴისასა, და მათ მიათუალა ცოლი თჳსი ელენე და შვილნი მისნი, რომელთა ერქუა ლეონ და მირდატ, და შეავედრნა მათ სამთავე
M 400 ერისთავთა ცრემლი|თა და შეხედვებითა ღმრთისათა.

მაშინ წარჩინებულთა და ყოველსა ერსა ზედა დღე იყო სასჯელისა, და იტყებდეს ყოველნი თავთა თჳსთა, ისხმიდეს ნაცარსა, და ყოველნი ინატრიდეს სიკუდილსა თავისა თჳსისასა; და ჴმისაგან ტირილისა და გოდებისა იძრვოდა ქუეყანა; და მორწმუნე ერი ჰნატრიდა მეფესა, რამეთუ ქრისტესთჳს მოიკლა. და მოკუდა ვახტანგ, და დაეფლა მცხეთას, საკათალიკოსოსა ეკლესიასა შინა სუეტსა თანა, რომელსა შინა არს ღმრთივ-აღმართებულისა სუეტისაგან დაპყრობით.

ჩანართი[1]

და საფლავსა მისსა ზედა წერილ არს ხატი მისი, სწორი ასაკისა მისისა. აწ რომელ არს აბჯარი და სამოსელნი მისნი მისგან უფრო საცნაურ არს.

მეოცდათოთხმეტე მეფე. დაჩი. ძე ვახტანგ გორგასალისა. ხოსროიანი[2]

და დაჯდა საყდარსა მისსა ძე მისი დაჩი[3]. ხოლო ცოლი და ორნი ძენი ვახტანგისნი წარიყვანნეს სამთა მათ ერისთავთა, და დაიპყრეს დასავლეთი ქართლისა,

1 ძმათა შენთა დედისა AC, ძმათა შენთა და დედისა მათისა (< Mm) cet. 1 და იგი A. 1 მათ] მას M. 1 იყუნედ Mm. 3 ნასარ A, ნასრას C, ნასრს Mm. 3 წონდისისასა A. 4 ბივრიტია[ნ]ს C, ბივრიტიანსა A, ბივრიტიან cet. 4 მიათუალა AMm, მიათუალნა C, მიუთუალა cet. 5 რომელსა A. 4-5 მიათუალა — მირდატ] მიათუალნა შვილნი ლეონ და მირდატ და დედა მათი ელენე C. 5 შეავედრნა Mm, შევედრა A, შეჰვედრნა cet. 6 შეხედვითა A. 7 ყოველთა R. 7 ∼ დღე იყო სასჯ. წარჩ. და ყ. ერ. ზედა A. 7 იტყებდეს ACMm, იტყებდენ cet. 8 ყოველნი თ. თჳსთა < A (შდრ. მომდევნო შენიშვნა). 8 ისხმ. ნაც. CMm, და ისხმ. ნაც. + თავთა ზედა მათთა A, ისხმ. ყ ო ვ ე ლ ნ ი ნაც. cet. 8 ყოველნი < A. 9 ტირ. და გოდ. ACD, ტირ. და ტყებისა და გოდ. Mm, გოდებისა cet. 10 მოიკლა + ვახტანგ A. 7-10 მაშინ — მოიკლა] მოიკლა წარმართთა მიერ. რომლისაგან ჴსნილ ვიყუენით. მონებისა და მოოჴრებისაგან ქუეყნითურთ ჩუენით მტერთა ჩუენთასა და აწ მივეცენით ტყუეობად უცხოთესლთასა ამისთჳს მწარედ გოდებით გოდებდიან და ტირილით ტიროდიან და ტყებით იტყებდიან ყოველნი თავთა და მკერდთა თვისთა და ისხემდენ მიწასა და ნაცარსა. და ყოველნი ინატრიდიან სიკუდილსა თავისა თვისისასა. რამეთუ ჴმისაგან ტირილისა და გოდებისა და ზარისა აღსაჴდელისა მათისაგან იძუროდა ქუეყანაჲ და მორწმუნე ერნი ჰნატრიდიან ვ῀დ ქრისტესთვის მოიკლა მეფე ჩუენი და გვირგვინი წამებისს [...]იილო D. 10 და მოკუდა ვახტანგ < AC. 10 და < CERTs. 10 დაეფლა + ვახტანგ C. 11 მცხეთას < C. 11 ეკლ. შინა D, < cet. 11 არს < Mm. 11-12 ღმრთივ — დაპყრობით A, ღ῀თივ აღმართებულისაგან და პყრობითა Mm, დაპყრობით სუეტი ღ῀თივ აღმართებული C, ღ῀თივ აღმართებულისაგან სუეტისა cet. 14 საფლ. მ. ზედა D, ∼ ზედა საფლავსა მისსა cet. 14 დაწერილ D. 14 სწორივ B. 14 ასაკისა მისისა <dp, სწორი ასაკისა მისისა <D. 16 -ათოთხმეტე codd. 17 და AC, < Mm, და პყრობით cet. (შდრ. აქვე სტრ. 12). 17 დაჯდა + მეფედ A. 17 საყდართა მისთა C, საყდარსა მამისა თჳსისასა A, საყდართა ზედა ვახტანგ გორგასლისასა D. 17 ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ცოლი C. 17-18 ვახტანგისნი < C. 18 წარიყვანნეს AD, წარმოიყვანნეს cet. 18 მათ] < A, მთა C. 18 და < A. 18 დასავლეთი A, დასავალი C, დასავლით cet. 18 ქართლისაჲ E.

[1] აქ ორი ჩანართია: 1) და საფლავსა — ასაკისა მისისა (მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა); 2) აწ რომელ — საცნაურ არს (მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში).

[2] სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა AMm-ისა. C-ში სათაურის სახით სწერია იმავე ხელით: ი῀ა (ე. ი. „მეთერთმეტე" მეფეო), ხოლო არშიაზე წითლით და სხვა ხელით: მ῀ფე დაჩი.

[3] არშიაზე: ქ῀ტს აქეთ წელსა უ. ჟ. თ (= 499) D; ქ῀ს აქეთ ფიხ (= 517) Bp (B-ში შიგ ტექსტშია).

C 153b რომელი მისცა ვახტანგ. და დასხდეს წუ|ნდას ქალაქსა ზაფხულის, და ზამთრის იყვნიან
ოძრჴეს. და არა ეწოდა მათ მეფედ, არამედ ერისთავთა-მთავრად, და იყვნეს მორჩილებასა ძმისა მათისა დაჩი მეფისასა.

A 230 ხოლო ამან დაჩი მეფემან იწყო | შენებად ქართლისა, რამეთუ მოოჴრებულ იყვნეს ყოველნი ჴევნი ქართლისანი, თჳნიერ კახეთისა და კლარჯეთისა და ეგრისისა.
M 401 და გ|ანასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი, და, ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეუფოდ.

და მოკუდა პეტრე კათალიკოსი და დაჯდა სამოელ[1]. და მეფემან მას მიათუალა მცხეთა, რამეთუ ეგრე ებრძანა მეფესა ვახტანგს. ამანვე მეფემან დაჩი დაჰპატიჟა მთეულთა კახეთისათა, რათა აღიარონ ქრისტე, ხოლო მათ არა ინებეს, და განდევნეს ყოველნი ნოპატელნი.

ხოლო ორთავე მათგან ძეთა ვახტანგისთა, ნაშობთა ბერძნისა ცოლისათა, მოკუდა რომელსა ერქუა ლეონ, და დარჩა მირდატ ოდენ. ამას მირდატს დაევაჭრა ძმა მისი
C154a დაჩი: მეფემან გაუცვალა ქუეყანა, და აღიღო მირდატისგან ეგრის-|წყალსა და კლისურასა შუა, მირდატის დედული საზღვარი საბერძნეთისა, და მისცა ნაცვლად ჯავახეთი ფარავნითგან მტკურამდე. დაიპყრა მირდატ, ძემან ვახტანგისმან, ფარავნითგან და ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა, და ერისთავობდა მუნ; და იყო მორჩილ დაჩი მეფისა, ძმისა თჳსისა. ამან აღაშენა ჯავახეთს ეკლესია წყაროსთავისა[2]. და მოკუდა დაჩი მეფე.

204, 17-205, 1 ხოლო ცოლი — ვახტანგ] ხოლო ცოლი ვახტანგ მეფისა დედოფალი ელენე და ორნი ძენი მისნი რომელთა ეწოდებოდა ლეონ და მირდატ. ესენი წარიყუანნეს სამთა მათ ერისთაეთა ნასარ წუნდისა ერისთავმან არტვაზ კლარჯეთისა ერისთავმან და ბივრიტიან ოძრჴისა ერისთავმან დასავლით კერძო და დაიპყრეს დასავლით (... აქ ამოშლილია სიტყვა) ქართლისაჲ რომელი მისცა მამამან მისმან დიდმან ვახტანგ მეფემან D. 1 წონდას A. 1 და ზაფხულის A. 1 ზამთრის ACMm, ზამთრით cet. 1 იყვნიან ACMm, იყუიან cet. 1-2 დასხდეს წუნდას ქალაქსა შინა. რ῀ ზაფხულის იყუიან წუნდასა და ზამთრით იყუიან ოძრ. D. 2 ეწოდათ s. 2 იყუნენ A. 2-3 მორჩილებასა + ქუეშე D. 4 ხოლო < A. 4 ხოლო — მეფემან < Mm. 4 იწყო შენებად CMm, იწყო შენებად შემდგომად სიკუდილისა ვახტანგისა შენებად A, შემდგ. სიკ. ვახტანგ მეფისა იწყო შენებად cet. 5 კალარჯეთისა m. 6 გასრულნა m. 6 ვითა AMm, ვითარ cet. 6 ვახტანგს] მეფესა დიდსა ვახტანგს D. 6 შექმნა A. 8 და (მეფ.) <C. 8 მიათუალა ACM (A: ∼ მიათუალა მას), მიუთუალა cet. 9 ეგრეთ Mm. 9 ვახტანგ გორგასალსა C. 9 დაპადიჟა A, დაჰპატიჟა CMm, დაიპატიჯნა (მთეულნი კახეთისანი) D, დაიპატიჟა Bp, დაიპატიჯა cet. 9-10 მთიულთა Mm. 11 ნოპატელნი A, ნოპ(ა)პატელნი D, ნოპატალნი C, ნოლპატელნი M (← ნოჰპატელნი), ნოლაჰტელნი m, ნოპაპატელნი cet. 12 ორთა მათგანთა A. 12 ორთავე — მოკუდა] მოკუდა ძე ვახტანგისი ნაშობი ბერძნისა ცოლისა C. 13 დარჩა] დაჩი (!) C. 13 ოდენ < A. 13 ამა C. 13 მირდატ ვვაჭრა A. 14 დაჩი მეფემან A, დაჩი მეფე cet. 14 და < AC. 14-15 კლისურსა BM. 14-15 მირდატისგან — შუა <m (ex hom.). 15 ნაცვლად ACMm, <cet. 16 ფარავნითგან Cs, ფარვანითგან A, ფანავარითგან BEdp, ფანვაზიდგან M, ფარნავაზითგან m, ფანავრითგან cet. 16 დაიპყრა CMm, < A, და დაიპყრა cet. 16 ფარავნითგან C, < A, ფანავრითგან Mm, ფანავრით D, ფარავანით a, ფარავნით cet. 16 დაიპყრა — ფარავნითგან და < A. 17 ვიდრე სპერამდე A. 17 და < A. 18 ∼ ძმისა თ. დაჩი მ. A. 18 ჯავახეთს ACDMm, ჯავახეთისა cet. 18 წყაროს თა῀ვს (m: თავს) Mm. 18 და < AC. 18-19 მოკუდა დაჩი მეფე M, მოკუდა დაჩი მეფე: ი῀ბ: C (ე. ი. შემდგომი ქრისტიანი მეფე, ბაკური, სათვალავით „მ ე თ ო რ მ ე ტ ე" არისო. შდრ. ამავე ნუსხაში „ი῀ა", ზემოთ გვ. 204, შენ.), მოკუდა დაჩი თორმეტისა წლისა A, ხოლო ამას დაჩი მეფესა ესუა ძე და უწოდა სახელად ბაკურ. და იმეფა დაჩი მეფემან ათოთხმეტ წელ, და მოკუდა მეფე დაჩი D, იმეფა (d: და იყო მორჩილ და იმეფე) დაჩი თორმეტ წელ, და მოკუდა დაჩი მეფე cet.

[1] არშიაზე: მეორე კ῀ზი სამოელ BERdp, მეორე კათალიკოზი s. [2] არშიაზე: ეკლესია წყაროსთავისა DEs.

მეოცდათხუთმეტე მეფე, ბაკურ, ძე დაჩი მეფისა, ხოსროიანი[1]

და დაჯდა მეფედ ძე მისი ბაკურ. და მოკუდა ბაკურ.

მეოცდათექუსმეტე მეფე, ფარსმან[2], ძე ბაკურ მეფისა, ხოსროიანი[3]

A 231 M 402 და დაჯდა მეფედ ძე მისი ფარსმან. | და მ|ოკუდა კათალიკოსი სამოელ, და დაჯდა კათალიკოსად თავფეჩაგ. და მოკუდა თავფეჩაგ[4], და დაჯდა კათალიკოსად ჩერმაგ.

და ვახტანგისითგან მოაქამომდე ესე მეფენი მშჳდობით იყვნეს, და შვილნი მირდატისნი ჰმონებდეს შვილთა დაჩისთა.

ამის ფარსმანის მეფობასა მოვიდეს სპარსნი, მოაოჴრეს ქართლი და რანი. ხოლო ფარსმან, მეფემან ქართველთამან, ითხოვა სპარსთ მეფისაგან, რათა არა მოაოჴრნეს

C154b ეკლესიანი და იპყრას ქართლი სჯულსა ზედა ქრისტესსა. რამეთ|უ მას ჟამსა ბერძენნი უცალო იყვნეს: დასავლით მტერნი აღდგომილ იყვნეს, და ვერ შემძლებელ იყვნეს შეწევნად ქართველთა და წინააღდგომად სპარსთა. მაშინ სპარსთა მეფემან ისმინა ვედრება მისი და დაიცვნა ეკლესიანი. და ფარსმან დაუწერა მას მორჩილება და მსახურება, და წარვიდა სპარსთა მეფე.

2 მეფედ < Mm. 2 მოკუდა ბაკურ (m: ბარ მეფე) Mm, მოკუდა ბაკურ: ი˝გ C, მოკუდა ბაკურ ცამეტისა წლისა A, (და დაჯდა მეფედ ქართლს, და დაიპყრა ყოველი ქართლი ამან ბაკურ მეფემან, ძემან დაჩი მეფისამან. და მას ბაკურ მეფესა ჰყუანდა ძე, რომელსა ეწოდებოდა სახელად ფარსმან.) და იმეფა ყოველსა ქართლსა შინა ამან მეფემან ბაკურ უშფოთველად, რამეთუ ყოველნი დღენი მისნი გარდავლნო უვნებელად და არა სადათ აღუჩნდა მტერი და მბრძოლი მისი. ესრეთ მეფობდა ათცამეტ წელ და შემდგომად ამისა მოკუდა ბაკურ მეფე და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად ფარსმან. ხოლო ამას მეფესა ბაკურს სხუაცა ესუა ძე, ძმაჲ ფარსმამ მეფისაჲ D, და იმეფა ცამეტ (ERT; ათსამეტ Bp, ათცამეტ cet.) წელ და მოკუდა ბაკურ მეფე cet. (ბაკურ მეფე < BEp). 3 მეოცდაათექუსმეტე codd. 4 მეფედ < Mm. 4 მეფედ ძე მისი ფ. C, ძე მისი ფ. მეფედ b, ~ ძე მისი მეფედ ფ. cet. 4 და დაჯდა — ფარსმან] და დაჯდა მეფედ ფარსმან ძე ბაკურ მეფისაჲ და დაიპყრა ყოველი ქართლი ვ˝ა მამამან მისმან ბაკურ მეფემან D. 5 თავფეჩაგ] მ ე ს ა მ ე კ ა თ ა ლ ი კ ო ზ ი თავფეჩაგ T. 5 ჩერმაგ ACMm, მ ე ო თ ხ ე კ ა თ ა ლ ი კ ო ზ ი ჩირმაგ T, ჩარმაგ b, ჩიმამგ Mm, ჩირმაგ cet. 5 და დაჯდა — ჩერმაგ] და დაჯდა მეფედ ფარსმან, ძე ბაკურ მეფისაჲ და დაიპყრა ყოველი ქართლი ვ˝ა მამამან მისმან ბაკურ მეფემან. ხოლო ამის ფარსმანის მეფობასა შინა მოკუდა კათალიკოზი სამოელ და ამან ფარსმან მეფემან დასუა კათალიკოზად თავფეჩაგ. და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე ჟამთა მოკუდა კათალიკოზი თავფეჩაგ და ჴ˝დ ამანვე ფარსმან მეფემან დასუა კათალიკოზად ჩირმაგ D. 5 და მოკუდა — ჩერმაგ < A. 6 მოაქამომდე] ვიდრე მოაქამომდე B, აქამომდე Mm. < A. 6 იყჳნენ B. 7 ჰმონებდეს] მორჩილობდეს C. 8 ამა C. 8 სპარსნი AMm, + და cet. 8 მოოაოჴრს m. 8 მოაოჴრეს ქართლი და რანი < C. 8 და რანი (M: ჰრანი) AMm, < cet. 9 ფარსამან m. 9 მოაოჴრონ Mm. 10 იპყრა Mm. 11 აღდ. იყვნეს] აღსდგომოდეს C. 11 და მ ი ს თ ვ ი ს ვერ D. 12 შეწევნად ACMm, შეელად cet. 12 ქართლთა BTdp. 12 წინაალმდგომად BMm, წინა აღდგომა D. 13 მისი ACMm, ფარსმან მეფისა D, მათი cet. 13 და CMm, < RT, ხოლო cet. 13 მას < A. 13 დამორჩილებაჲ T. 13 და მსახურება < C. 13-14 და დაიცვნა — სპარსთა მეფე] და დაიცვნა ეკლესიანი ამის ღონის ძიებითა მოუოჴრებელად და დაუწერა სპარსთა მეფესა ფარსმან მეფემან მორჩილებაჲ და მსახურებაჲ და წარვიდა მეფე სპარსთა ქუეყანასა თვისსავე სპარსეთად D.

[1] სათაური: მეოცდაათხუთმეტე მეფე (T: + მეორე) ბაკურ (< bp) ძე დაჩი მ. ხოსრ. BDERTbps, ი˝ბ (= 12) C, თორმეტისა (წლისა) A; ა რ შ ი ა ზ ე: მეორე ბაკურ DERdps, მ˝ფე ბაკურ C (წითლით და სხვა ხელით); ა რ შ ი ა ზ ე: ქ˝ტს აქეთ წელსა. ფ. კ. შ (= 528) D.

[2] ფარსმან] მეხუთე ფარსმან T.

[3] სათაური BDERTbdps, ი˝გ C, ცამეტისა (წლისა) A; ა რ შ ი ა ზ ე: მეხუთე ფარსმან Rs, ე˝ ფარსმან DEd, ვ˝ ფარსმან p, მ˝ფე ფარსმან C (წითლით და სხვა ხელით); ა რ შ ი ა ზ ე: ქ˝ტს აქეთ წელსა. ფ. მ. ა. (= 541).

[4] არშიაზე: გ˝ (მესამე) კ˝ზი თავფეჩაგ: დ˝ კ˝ზი ჩირმაგ DERds; დ˝ კ˝ზი p.

მიერითგან განიყვნეს ნათესავნი ვახტანგ მეფისანი. რამეთუ შვილნი დაჩისნი ჰმორჩილობდეს სპარსთა, ხოლო შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ბერძენთასა.

მოკუდა ფარსმან და დაჯდა მეფედ ძმისწული მისი, რომელსა ერქუა ფარსმანვე[1].

მეოცდაჩვიდმეტე მეფე, ფარსმან, ძმისწული ფარსმან მეფისა, ხოსროიანი[2]

M 403 A 232 და იყო იგი მორწმუნე ვით|არცა მამის | ძმა მისი, და ჰმატა ყოველთა ეკლესიათა შემკობა.

ჩანართი (Bbp)

ხოლო ითხოვეს იუსტინიანესგან ქართველთა, რათა დასხდებოდენ კ˝ზად ნათესავნი ქართველთანი. რამეთუ მოვიდოდიან კათალიკოსნი საბერძნეთით. ხოლო იუსტინიანე დაწერა წიგნი და დაბეჭდა თჳსითა ბეჭდითა ესრეთ, რათა დასხდებოდენ კათალიკოსად ნათესავნი ქართველთანი, და აქუნდეს უაღრესობა ყოველთა ეკლესიათა და მღდელთ-მთავართა ზედა.

და მოკუდა კათალიკოსი ჩერმაგ, და ამანვე ფარსმან მეფემან დასუა საბა[3]. აქათგან არღარა მოიყვანებდეს კათალიკოსსა საბერძნეთით, არამედ ქართველნი დასხდებოდეს,

C155a წარჩინებულთა ნათესავნი. | და მოკუდა კათალიკოსი საბა, და მანვე მეფემან დასუა კათალიკოსად ევლათი[4].

მისვე ფარსმანის-ზე მოვიდა[5] იოვანე შუამდინარით, რომელსა ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა, რომელმან ქმნა სასწაულები და ნიშები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელთა განაკჳრვნეს ყოველნი ქართველნი. დაიწერა ცხოვრება და სასწაულნი მათნი და დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა.

1 და ამიერითგან D. 1 ნათესავნი დიდისა მის და სახელგანთქმულისა მეფისა ვახტანგ გორგასალისანი D. 1 რამეთუ] და A. 1 შვილნი < A. 2 ჰმორჩილობდეს] ჰმსახურებდეს Mm, ჰმონებდეს (p: მოჰნებდეს) Bdp. 2 მორჩილებასა + ზედა AD. 2-3 მირდატისნი — ბერძენთასა] მირდატისნი ვახტანგ მეფისავე ძისა ბერძნის ცოლისა ნაშობისა იგინი დაადგრეს მორჩილობასა ზედა ბერძენთა მეფისასა D. 4 მოკუდა ფარსმან (m: ფარსამან) Mm, და მოკუდა ფარსმან: ი˝დ C, მოკუდა ფარსმან თოთხმეტისა წლისა A, ხოლო ამან ფარსმან მეფემან იმეფა ათ ოთხმეტ წელ და მოკუდა მეფე ფარსმან და მეფე იქმნა მის წილ ამის წული მისი რომელსა ეწოდებოდა სახელად ფარსმანვე D, იმეფა ფარსმან თოთხმეტ წელ და მოკუდა ფარსმან cet. 4 ძის წული Mm, 6. ვითარცა < A. 6 ვით. მამა მისი Mm, ვით. მამა მისი და მამის ძმა მისი C. 13 ამანვე ფარსმან მეფემან A, ამანვე ფარსმან C, ამანვე მეფემან cet. 13 დასუა ACMm, + კათალიკოზად cet. 13 საბა] მეხუთე კათალიკოზი T. 13 აქათგან] ამანვე აქათგან M. 14 არღა C. 14 წარჩინებულთა ნათესავთანი M, წარჩინებულნი ნათესავნი m, წარჩინებულთა ნათესავთაგანნი C. 15 დასუა + კათალიკოზი მეექვსე T. 16 კათალიკოზად ელათი C, ვალეთი A, ველათი M, კათალიკოზი ველათი m, კათალიკოზი ევლაიოს (B: ევლავიოს) cet. 17 მისვე A, და ამისვე cet. 17 შუამდინარით A, შუამდინარელი cet. 17 ზედაზადნელი A, ზედაზადენელი M, ზედაძნელი m, იოვანე ზედაზადენელი cet. 18 განმწმ. სჯულისა < b. 18 და მაშენებელი m, მაშვენებელი Bd. 19 და რომელმან m. 19 ~ ნიშები და სასწაულები AMm. 19 მრავალნი B. 20 განაკჳრვეს T, განკჳრნეს m. 20 და დაიწერა b. 20 და (დაისხნ.) < Adm.

[1] ფარსმანვე + ქ˝ეს აქეთ ფნვ (= 556) bp.

[2] სათაური: მეოცდაათშვიდმეტე (E: -ათჩვიდმეტე) მეფე (T: მეექუსე) ფარსმან ძმ. ფ. მეფისა ხოსრ. BDERTbdps; ი˝დ C, თოთხმეტისა (წლისა) A. არშიაზე: ვ˝ (მეექუსე) ფარსმან BDERdps; მ˝ფე ფარსმან C (წითლით და სხვა ხელით). [3] არშიაზე: ე˝ კ˝ზი (საბა) BERdps. [4] არშიაზე: ვ˝ კ˝ზი (ევლაიოს) BERdps. [5] არშიაზე: დასაბამითგან წელთა ხჲვ (= 6066) bp; ქ˝ს აქეთ ფ˝ნთ (= 559) bp.

I ჩანართი (BPRTbd)[1]

ს ა ხ ე ლ ე ბ ი წ მ ი დ ა თ ა მ ო წ ა ფ ე თ ა : იოვანე ზედაზადენელი, დავით გარესჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იკალთოელი, ანტონი მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თათე სტეფანწმიდელი, შიო მღჳმელი, ისიდორე სამთავნელი, აბიბოს ნეკრესელი, მიქელ ულუმბელი, პიროს ბრეთელი და ელია დიაკონი[2]. მრავალნი სხუანიც დაემოწაფნეს წმიდასა მას მამასა, კაცნი წმიდანი და სულიერნი მამანი დაჰკუნეთ ჟამისათა. და შემდგომად ოთხას ოცისა წლისა გამოიკითხა და გამოიძია წმიდამან მამამან ჩუენმან არსენი ქართლისა კათალიკოსმან; რომელიმე წიგნთაგან აღმოვიკითხეთ და რომელიმე მათგან სმენილ იყო საქმეთაგან მათთა. და აღვწერეთ ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა, საცნობელად ჩუენ მორწმუნეთა და სადიდებლად სამებისა წმიდისა, აწ და მარადის, და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ.

II ჩანართი (BPRTbcd)[3]

T 99a და აწ ვიწყოთ შემოკლებით ცხოვრება მათი.

იოვანე[4] იყო ქუეყანით შუამდინარით, რომლისა მშობელნი არა უწყით, არამედ მხოლო მამა ზეცისა მშობელად მისა. აღიზარდა და სრულ იქმნა ყოვლითა სწავლითა, და შეიმკო სრულითა სათნოებითა. ამისთჳს მიენიჭნეს მას ღმრთისა მიერ სენთა კურნება, და ეშმაკთა ოტება, რომლისა მიერ მრავალნი სასწაულნი აღესრულებოდეს.

ვინათგან მრავალი წყინება ჰქონდა, ამისთჳს მეოტ იქმნა უდაბნოდ, და მუნ დაადგრა. R 140a ხოლო მუნ ბრძანება მოიღო ანგელოზისა მიერ, რათა ათორმეტით მოწაფითურთ თჳსით წარვიდეს ქართლად. და მოვიდა მცხეთას, და ბრძანებითა მეფისათა და კურთხევითა კათალიკოსისათა აღვიდა მთასა ზედა ზადენსა, და მუნ დაემკჳდრა დაყუდებით. მუნ მთასა ზედა პირველითგან კერპნი აღმართებულ იყვნეს, და მით დამკჳდრებულ იყო მუნ ეშმაკთა სიმრავლე. ხოლო ლოცვითა წმიდისა მამისა იოვანესითა, ყოველივე განიდევნა მთისა მისგან. ხოლო მოწაფენი მისნი წარგზავნა წინამძღომითა სულისა წმიდისათა, რომელიმე ქართლს და რომელიმე კახეთს, და რომელიმე უდაბნოდ გარესჯად.

2 სახელები წმ. მოწ. A, რომელთა სახელები ესე არს cet. 2 ზედაძნელი A. 2 გარეჯელი ABRT. 3 ხირსელი] ქისიჴელი A, ქხარძეელი Rd, ქხრძეელი E, ქხარძეელი p, ხრასელი ქსარგრძეელი B. 4 თ˜თა A. 4 სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი A. 4 აბიბოს ნეკრესელი <A. 5 და ელია დიაკონი <A (იხ. წინა-მეორე შენიშვნა). 5-10 მრავალნი სხუანიც — უკუნისამდე ამინ A, <cet. 12 და აწ — მათი T, < cet. 13 იოვანე Tb, ხოლო იოვანე cet. 13 ვუწყით B. 13 მხოლოდ Bb. 14 მისა RT, მისსა cet. 14 აღზარდა Bd. 17 მრავალნი წყინებანი T. 21 იყო მუნ] იყუნეს B. 23 მისნი] თჳსნი T. 24 რომელნიმე უდაბნოდ Bd, რომელნიმე უდაბნოსა b, რომელიმე უდაბნოს R.

[1] ეს პირველი ჩანართი ათსამეტ ასურელ მამაზე მოიპოვება აგრეთვე Ac ნუსხებშიც, ხოლო დანართის სახით ბოლოში (A ხელნ. გვერდი 425-426, c ხელნ. ფურც. 606—616).

[2] ამის შემდეგ T წერს: «ხოლო ჩუენ პ ი რ ვ ე ლ ს ა ვ ე ს ი ტ ყ უ ა ს ა ზ ე დ ა მოვიდეთ. და მეფობითგან მირიან მეფისათა...» (იხ. ქვემოთ გვ. 215, 18). ე. ი. T ნუსხა ამით ამთავრებდა ჩანართს ასურელ მამებზე. შდრ. მომდევნო შენიშვნა.

„ელია დიაკონი"-ს შემდეგ არშიაზე: მირიანიდამ (p: მირვანიდამ) გარდაკდა წელნი ორასნი და მეფენი ი˜ბ Bdp.

[3] T ნუსხაში ეს ჩანართი ცალკე ფურცლებზეა უფრო წვრილი ხელით დაწერილი და ფურცლები (99—102) ძირითად ტექსტშია ჩაკერებული ისე, რომ ძირითადი ტექსტის სიტყვაც გაწყვეტილია: «და მეფენი გარდაიცვა[აქ მოდის ჩანართი ფურცლ. 99—102]ლნეს თოთხმეტი» (იხ. ქვემოთ გვ. 215, 19).

[4] A ნუსხაში დართული „იოვანეს ცხოვრება" სხვა, უფრო ვრცელი რედაქციისაა (გვ. 426—470): «ცხოვრება წმიდისა მამისა ჩუენისა იოანე ზედაძნელისა, რომელი ბრძანებითა ღ˜თისათა და წინამძღურობითა სულისა წმიდისათა მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად, ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა, განაახლა (ხელნაწერში: „განახლდა") და განავრცო წმიდამან ჩუენმან ქრისტეს მიერ არსენი კათალიკოზმან».

მაშინ მუნ დაადგრა იოვანე, ღირსი მამა ჩუენი, ერთისა ოდენ მოწაფითა, და მრავალნი წინააღმდგომობა და განსაცდელნი მოითმინნეს ეშმაკისა მიერ, და მძლედ გამოჩნდეს მათ ყოველთა ზედა.

ამისა შემდგომად მთასა მას ურწყულსა წყარო გემრიელი გამოადინა ღმერთმან ლოცვითა მისითა, რომლისა სმითა და ცხებითა მდაბიურთაგან მრავალნი სნეულნი განიკურნებოდეს.

R 140b ამისა შემდგომად დათვი წყაროსა მას ზედა მდგომელი მშჳდითა მოძღურებითა განიოტა; და მიერითგან არღარა-ვის ავნებენ დათვნი მის მთისანი კაცთა ვისმე, ვიდრე დღეინდელად დღედმდე. ესრეთ განისწავლნეს დათვნი უმწქსნი.

მოჰგუარეს მას განრღუეული მრავალჟამეული, და ლოცვითა მისითა მეის განიკურნა. ხოლო სხუა მოიყვანეს კაცი, რომლისა თანა იყო ეშმაკი უტჳშებისა: და ილოცა მისთჳს, და მეის დაუტევა ეშმაკმან და ივლტოდა მისგან. და განიკურნა კაცი იგი და ადიდებდა ღმერთსა. მრავალთა მისთა სასწაულთაგან მცირედნი ესე წარმოვთქუნი.

ოდეს მოიწია განსლვა მისი კორცთაგან, მოუწოდა ელია დიაკონსა და სხუათა ვიეთთა მოწაფეთა თჳსთა, ასწავა და განამტკიცნა. და იხილნა ზეცისა მკედრობანი მოსრულნი მის ზედა, და შევედრა სული თჳსი ჴელთა შინა მათთა და დაიძინა მშჳდობით. შემურეს წმიდა გუამი მისი და მიიღეს საკოფელსავე მას თჳს|სა, სადა იღუაწა მთასა მასვე მუნ. ხოლო შემდგომად მიცვა- (T 99b)

(R141a) ლებისა მ|რავალნი სასწაულნი აღესრულნეს, რომელთა სრული ცხოვრება წმიდისა იოვანესი მოგჳთხრობს.

*

წმიდა მამა **დავით** იყო ქუეყანით შუამდინარით, რომლისა მშობელთა არა მეცნიერ ვართ. ესე დამოწაფებული იოვანეს თანა მოვიდა, და განვიდა გარესჯასა უდაბნოსა, ერთისა ოდენ მოწაფითა, რომლისა სახელი ლუკიანე, რომელთა სიცხენი მზისანი და ნეფხვანი ზამთრისანი ფრიად მრავალნი მოითმინნეს. ამისსა შემდგომად, ვითარცა მამა დიდისა ბასილისა, ირემთა მიერ გამოიზარდნეს. რამეთუ სამნი ირემნი ნუკროსანნი მოვიდიან და მოწველიან, და საჭმლსა მისსა ჭამდიან; გარნა ოთხშაბათს და პარასკევს არ მოვიდიან. შემდგომად მცირედისა ჟამისა, ერთი ნუკრთაგანი შთანთქა ვეშაპმან მძჳნვარემან, რომელი მკჳდრ იყო ღელესა რომელსამე ნაპრალთა კლდისათა, რომელი სიტყჳთა დავითისითა განიდევნა, და ველსა ყარაიისასა მეხის-ტეხითა შეიწვა, და ბუბაქარ დიდებული, კაკაბთა ნადირობასა შინა, შეემთხჳა წმიდასა R141b და ენება მახჳლითა მოკლვა, რომელსა ჴელი განმარტებული შეაკმო და ვედრებითა მისვე წმიდისათა კუალად ეგო, ვითარცა უვნებელი. და მენი ბუბაქარისნი, საჭურნი, წამსა შინა, ლოცვითა მისითა განკურნა. ხოლო ამის გამო განისმა ჴმა მისი და ფრიად მრავალნი ერნი დაემოწაფნეს, და მრავალნი ჯურღმულნი აღმოკუეთეს.

1 — ი˜ე ღირსი მამა ჩ˜ნი ერთისა ოდენ მოწ. დაადგრა მუნ T. 2 მოითმინეს RT. 4 ურწყულსა] უხიუწინარეს T. 4 გემოანი BTdp. 6 მშჳდითა T, მშჳდობითა cet. 6 განიოტნა T. 7 ავნებენ] უხილ[ა]ვს T. 7 დათვნი < T. 9 მრავალ ჟამისა T. 9 ლოცვითა წმიდისა მამისა ი˜ესითა განიკურნა T. 10 ხოლო T, < cet. 10 რომლისა < T. 10 მისთჳს + იოანემ T. 11 მისგან T, < cet. 11 იგი < Bdp. 11 ადიდებდეს BRs. 12 ხოლო მცირედნი T. 12 წარმოვთქუნი R, წარმოვთქვენ cet. 12 ესე წარმოვთქუნი] ესე წარმოთქმანი სასწაულნი მამისა წმიდისა ი˜ესნი, რომელსა სრულნი სასწაულნი სრულსა ცხოვრებასა მისსა შინა წერილ არს T. 13 ხოლო ოდეს Tb. 14 განამტკიცა RTs. 15 თჳსი Tb, მისი cet. 15 შემუსრეს d. 16 საყოფელსა T, სამყოფსავე s, საყოფესსავე E. 16 მუნ < D. 17 აღასრულნეს E. 19 იყო წმ. მამა დავით იყო B, იყო მამა დავით d. 20 გარესჯისა Bdp, გარესჯას(ა) cet. 21-22 ზამთართანი ERs, ზამთრისანი cet. 22 ვასილისა Bdp. 24 და Bd, < cet. 25-26 რომლისამე Bdp, რომელთა T. 26 ნაპრალსა კლდისასა T. 26 დ˜თისისა T, დავითისთა B. 26 ყარაისასა Rs. 27 ბუბაქარ T. 27 ნადირობასა T. 28 ღენებ˜ა T. 28 ჴელნი RTs, განმარტებულნი T. 28 მისვე T, < cet. 29 აგო T. 29 ბუბაქარისნი T. 30 მისითა T, < cet. 30 განიკურნა Ts. 30 ხოლო T, < cet. 30 მისი T, < cet. 30 ფრიადნი T. 30 მრავალი ერნი Rs, < T.

და მოვიდა ღირსი დოდოცა, და დაადგრა მის თანა. ამისა შემდგომად წმიდამან წყალნი მწარენი დაატკბნა, რომელნი დიან ვიდრე დღეინდელად დღედმდე, გარემოს ბერთუბნის მონასტრისა, და მრავალნი სასწაულნი აღასრულნა. და შემდგომად წარვიდა წმიდა ქალაქად იერუსალემად, ქვეითად. და სადა იხილვების ბორცვებთაგან, არა თავს-იდვა შთასლვა მუნ. არამედ მუნით მოდრკა და თაქვანის-ცა, და აღიღო სამნი ლოდნი; და შთაისხნა ჩაკუთა რასამე, და წარმოემართა. ამისთჳს პატრიაქმან იხილა ჩუენება, და მალემსრბოლნი კაცნი მოსწივეს წმიდასა და ორნი იგი ლოდნი მოუხუნეს, და ერთი მიანიჭეს, რომელი მოვიდა და მოიღო ლოდი იგი, რომლისა სასწაულნი ითქუნეს ანგელოზისა მიერ პატრიაქისა მიმართ, არა მიცემად სამთა R142a ქვათა, არამედ მესამედ|ისა მადლისა წმიდისა ქალაქისა მოღებად აქა უდაბნოდ, ვინათგან სამგზის აქა ლოცვა მიესწორების ერთგზის იერუსალემსა მისლვასა. ამისსა შემდგომად სული თჳსი ღმერთსა შევედრა, და დაისხნა წმიდა გუამი მისი სამქოფსა თჳსსა, გარესჯის მონასტერსა. (T: + რომლისა სასწაულნი და ღუაწლნი მისნი სრულიად სრულსა ცხოვრებასა მისსა შინა წერილ არიან. ხოლო ამის წმიდისა მამის დავითის სიცოცხ[ლ]ესავე შინა მოვიდა მამა წმიდა დოდო კახეთით, და მისვე მამის წმიდისა განვიდა მიერ უდაბნოდ და დ[ა]ემკჳდრა მუნ, T100a და აღაშენა მონასტ|ერი ფრიად დიდი, რომელსა შინა მრავალნი ღუაწლნი და შრომანი აღასრულნა. რომლისა სასწაულსა და ცხოვრებასა და ღუაწლსა მოგჳთხრობს ცხოვრება მისი. და ამისა შემდგომად სული თჳსი ღმერთსა შევედრა, და დაისხნა წმიდა გუამი მისი საქოფელსა თჳსსავე).

*

იყო წმიდა მამა შიო ქალაქით ანტიოქიით, სიჩჩოთგან დამტევებული სოფლისა და დამოწაფებული მამისა იოვანესი: ვინათგან წარმოვიდა ქართლად წმიდა იოვანე, წინამღომითა საღმრთოთა სულისათა, არა უგულებელს-ყო სულიერი მამა თჳსი, და მის თანავე წარმოვიდა ღირსი შიო. მოსრულმან ქართლს, ქალაქსა მცხეთას, მეუდროებისა და მარტომყოფობისა მოსურნე იყო. ითხოვა შენდობა კათალიკოსისა და მამისა იოვანესგან, და წარვიდა წმიდა შიო დასავლით-კერძო მცხეთისა, მარჯუენით მდინარესა მტკუარსა, რომელსა ჰქჳან მღჳმე, ღრმათა ჴევთა ფრიადთა; მზის სიცხეთა და ზამთრისა ყინვათა მიერ განიბმარჯოდეს კორცნი მისნი. ჰოვა ქვაბი კლდისა გამოკუეთილი, და სიცივისა და სიცხისა ნუგეშ ნის-იცა მას შინა. ხოლო R142b ვინათგან სახიერმან ღმერთმან არა უგულებელს-ყო | მრავალი ღუაწლი მისი, არამედ ვითარცა ელია ყორნისა მიერ გამოზარდა, ეგრეთვე აქაცა დღითი-დღე ტრედისა მიერ საზრდელი მოეღებოდა. ამისა შემდგომად, დღესა ერთსა, ფრინველითა ნადირობად გამოვიდა კაცი მდიდარი და საჩინო, სახელით ევაგრე. მხოლოდ მდგომი კლდისა თავსა ზედა, ნახა ტრედი მიმქონი საზრდელისა, თვალ-აგნა და განეცჳფრა გონებასა თჳსსა, და კუალად დღესა მეორესა ეგრეთვე ნახა, ვითარცა პირველ, და შეუდგა კუალსა ტრედისასა, ნახა ბერი ვინმე მოღუაწე, შეიშურა მოთმინება ბერისა მის და არა უგულებელ-ყო განშორება მისი. რქუა: „მამაო, ღირს მყავ შენ-

1 და მოვიდა — მის თანა < T. 1 წმიდამან < T. 2-3 მონასტრის˝სა T. 3 ს ხ უ ა ნ ი მრავალნი T. 3 წმიდად T. 5 მოდრკა და < T. 5 ლოდნი + და წარმოიღო T. 5-6 და შთაისხნა — წარმოემართა < T. 6 პატრიაქმა E. 6 მალემსრბოლნი < T. 6-7 წმიდასა < Ed. 7 მიუხუნეს R, მოიხუნეს T. 7 ერთი + იგი d. 7 მოანიჭეს T, მოანიჭნეს s. 7-8 რომელი — ლოდი იგი < T (ex hom.). 8 ითქვა ERs, ჰქუ˝ა T. 9 წმიდისა + მის T. 10 შეისწორების T. 11 საყოფსა E, საყოფმლსავე T. 11-12 მონასტერისასა T. 11-12 მონასტერსა + შიო მღვიმელი E (ასე სწერია სათაურის მსგავსად). 19 დამტევებელი სოფლისა და T, < cet. 19-20 და (დამოწაფ.) < ERc. 22 მცხეთას T, მცხეთისასა cet. 23 კათალიკოზისგან Bdp. 23 იოანესსა Bdp. 23 და T, < cet. 23 წმიდა შიო < T. 24 მტკუართასა ERd, ⌣ მტკუარსა მარჯუენით Tc (< მდინარესა). 25 მიერ c, < cet. 25 განიბრძაროდეს ER. 26 სიცივისა + მიერ c. 26 მას შინა T, < cet. 26 ხოლო < ER. 27 მისი c, < cet. 27 არამედ] რ˝ c. 28 აქაცა T, აქა cet. 29 ნადირობდა ER. 29-30 ფრინველითა — ევაგრე] მონადირე ვინმე მდ. და საჩინო, სახ. ევაგრე, გამოვიდა სახლით თჳსით ციხე დიდით და ნადირობდა ფრინველითა ოდენ Tc. 30 მ ა შ ი ნ მხოლოდ Tc. 30 ზედან + ევაგრე Tc. 31 განეცჳფრნა ER. 31 თჳსსა და T, < cet. 32 და < ER. 32 დ ა ნახა Tc. 32 ვინმე T, < cet. 33 მის < ER. 33 და < ER. 33 უგულებელ T, უგულებელს cet. 33 რქუა] მაშინ ჰქუა ევაგრემ ბერსა მას Tc.

თანა დამკჳდრებად, რათა მეუდროებასა შინა აღვასრულო დღენი ჩემნი“: რქუა მას წმიდამან შიო. „აღიღე კუერთხი ესე ჩემი, უკეთუ იმიერ და ამიერ მდინარემან გზა გცეს, განიპოს წყალი იგი, ნება უფლისა არს, და მოვედ აქა. და უკეთუ არა გზა გექმნას, იყავ სახლად და და სარწმუნოდ მნებებელად“. წარვიდა განმგებ სახლისაგან მოსეს მსგავსად, ორგზის მტკუარი R143a განაპო კუერთხმან იმან: აღვიდა მამისა შიოსსა ევაგრე არა უკუნმხედველი, ვითარცა ლო|თ სოდომისა, შიშითა არა იქმნეს მეგლ მარილისა: ასწავა მოთმინება, ლოცვა, უძილობა და T100b ღუაწლი მონაზონებისა. ამისა შემდგომად რქუა წმიდამან შიო. „შვილო ევაგრე, გჳღირს ეკლესია, სადაცა უფალსა უნდეს მვედრებელი ღმრთისა აღვიდეს“. თავსა კლდისა წუერისასა მარცხენასა ჴელსა საკმეველი და ცეცხლი დაიყარა, მარჯუენით ჯუარი გამოსახა, საკმლის კუამლით წუერ-ჩამობრუნვით იპოვა ადგილი, სადაცა ეკლესია უნებს უფალსა, და აღაშენა საყდარი ყოვლად წმიდისა ღმრთისა დედისა. იქმნა მონაზონ ევაგრე, განითქუა ამბავი მათი, და ყოველსა გარემოს სოფლებსა მოვიდეს სხუანი ურიცხუნი სულნი მონაზონებად: ყოველი საზრდო, წყალიცა საზიდი იყო. სატვირთავად ჰქუანდათ კარაულები: უბრძანა მგელთა, და მწყემსად იდგნენ მგელნი ვირთა. ერთსა დღესა ბერისა კონონის კარაული კლდესა გარდაჭრილი მიუხლველ იქმნა სადგომსა. რქუა ბერმან მან წმიდასა შიოს: „რა ესე ჰყავ, ვითარ მგელი მწყემსად კარაულთა R143b განაჩინე, ამას შეუჭამიეს“. ჩუეულ იყო მგელი, ˙რა კარაულთა მიიყვანის, ბერთა | პური დაუნეცვიან და ჭამის, ხოლო აწ დატუქსვილი თრთის, და ეჭიდების ზიდვად კალთასა ბერისასა. წაყოლილმან ნახა თავსა კლდისასა ნაპრალთა დაგორებული კარაული, უსულოდ მდებარე პოვა: თავისუფალ ყო მგელი, უბრძანა: „ნუღარა იყოფები სავნებელად ადგილსა ამას. სასწაულნი ესე დღეინდელა დღედმდე ჰგიან, რამეთუ ვერას ავნის პირუტყუთა ნადირნი ველისანი. სხუანიცა მრავალნი სასწაულნი აღასრულნა.

შემდგომად ამისა მამად ბერთა ევაგრე განაჩინა, თჳთ შთავიდა ლაკუასა, მღჳმესა ბნელსა, კაცთა მიუვალსა. ვითარ გამოთქუეს სიმჭნე და მოთმინება მისი, ლოცვა, ეშმაკთაგან განსაცდელთა შეწყნარება, ცრემლი და ვედრება უფლისა. მას შინა კეთილად აღასრულა ცხოვრება მისი. ითხოვა მღდლისა-მიერი სიწმიდე და წარვიდა წინაშე უფლისა, და მუნვე მიმღებელ

1 დამკვიდრება ER. 2 იმ. და ამ. მდინ. < Tc. 2-3 გზა — წყალი] ო რ გ ზ ი ს გცეს გზაჲ წყალმან მან Tc. 3 აქა] ჩემდა Tc. 3 არა გზა მექმნას] არა განიპოს წყალი (c: + იგი) Tc. 3-4 იყავ — მნებებელად] იყავ სახლსა შენსა სარწმუნოდ T. 4 მაშინ წარვიდა T. 4 გამგე T. 5 განპო T. 5 იმან ER, მან და T. ამან cet. 5 შიოსა თანა T. 6 არა იქმ. ძ. მარილისა < T. 7-8 ასწავა — მონაზ.] ასწავლა ყ˝ოვე საჴე მონაზონებისა T. 8 უნებს B. 8 თავისა ER, თავსა კლდისასა T (< წუერისასა). 9 საკმეველი და < T. 9 დაიყარა + და მას ზედა საკმელი დაიყარა და T. 9 მარჯვენი ჴელით T. 9 გამოსახა] დასწერა მაშინ T. 10 ადგილი ეკლესი[ი]სა სადაც ენება უფალსა და T. 10 აღაშენა + მუნ T. 10 საყდარი] ეკლესია T. 11 ყოვლად — ევაგრე < T. 11 განითქუა] მაშინ განისმა T. 11 მათი და T, < cet. 11-12 ყოვ. გარ. სოფლებსა < T. 12 სოფლებთა ER. 12 მოვიდნენ ERT. 12 სხუანი < T. 13 მონოზონებად] და იქმნენ მონოზონ T. 13 კარაულები T, კარაულნი cet. 13 სატვირთავად — კარაულები] ჰყვანდათ კარაულები საზიდრად წყ˝ლისა და T. 13 მგელსა T. 14 ვირთა R, კარაულთა T, ვითა cet. 13-14 და მწყემსად — ვირთა] დადგა მგელი მწყემსად კარაულთა T. 14 ბერისა ვისმე T. 14 კლდისა ER, კლდით T. 14-15 სადგომსა < T. 15 ვითარ < T. 16 შეუჭამია T. 17 აწ] ან ER. 16-17 ჩუეულ იყო — თრთის < DT. 17 და ეჭიდების] მაშინ მგელი ეჭიდებოდა T. 17 ზიდვად < T. 18 თავსა კლდ. ნ.] ნაპრალსა კლდისსა T. 18 დაგორვებული T. 18 უსულოთა მგდებარე ER. 18 პოვა < T. 18 მ ა შ ი ნ თავისუფალ T. 19 უბრძანა] და ჰქვა T. 19 ადგილსა ამას] აქა, ხოლო T. 19 სასწაულნი T, სასწაული cet. 20 ვერარას ავნებს T. 20 პირუტყუთა + მუნ T. 20 ველისანი < T. 20-21 სხუანიცა — აღასრულნა] და ქმნა სხუანიცა სასწაულნი, რ˝ი კნინ ოდენ აღიწერა წიგნსა ამას შინა რომლისა სასწაული მისი სრულ ცხორებასა შინა მისსა წერილ არს T. 22 ჩავიდა ERT. 22 ლაკუასა < T. 22 მღჳმესა + შინა T. 23 კაცთაგან T. 23 გამოითქუას T. 23—212, 6 ლოცვა — მღჳმისასა] ლ˝ცჲ, ცრემლი, მოღვაწებაჲ, ეშმაკთ ოტებანი, მკელობელნი აღლინნა, განრისხებული მეფე მშჳდ ყო, ვნებულნი არაწმიდათაგანნი (კ) განკურნა, უშვილოთა მიანიჭა და ძე ...კოზ ხოლო ყოველი ცხორებაჲ მისი კეთილად აღასრულნა, და შემდგომად ამისა მიიღო სიწმიდე და აღვიდა წ˝ე ღ˝ჲსა და მუნვე სამყოფსა და სალვაწლოსა შინა მიმღებელ იქმნა, რ˝ისა ნაწილნი წლითი წლად იხილვების კ˝ლთა კაცთაგან ანგელოზისა მიერ მოტანითა T.

იქმნა სადა ღუაწლი აღასრულა და ჩანან საფლავი დღეისით, სასო ქართველთა: წლითი-წლად ნაწილნი აღმოეცენნებიან, მორწმუნეთა განმამკნობელად, და ურწმუნოთა განმამკჳრებელად:
R144a ვიდრე სულიერლა იყო, მრავალი სასწაული | აღასრულა: დიდსაცა არაგუთა მდინარე განაპო, მკელობელი ავლინა, განრისხებული მეფე მშჳდ ყო, ვნებული არა-წმიდათაგან განკურნა, უშვილოთა შვილი მიანიჭა, და მე იგი კათალიკოს ყო. დაიდვა წმიდა გუამი მისი სამყოფსა და საღუაწოსა შინა მღჳმისასა.

*

იყო მამა წმიდა ისე წილკნელი მოწაფე წმიდისა მამისა იოვანესი, რომლისა არა უწყით მშობელნი, არცა ადგილსა სადაურობისა, თჳნიერ ესე ვიცით, თანა მოჰყვა იოვანესა და მრავლითა იძულებითა ქართლისა კათალიკოსმან აკურთხა მღუდელთ-მთავრად, საყდარსა წმიდისა ღვთისმშობლისასა, ქუეყანასა მუხრანისასა, და სოფელსა წილკნისასა. ფრიადნი ურწმუნონი სწავლითა მოაქცივნა, მომღურება და ქადაგება განფინა სამწყოსა თჳსსა: დაბასა მას უწელო-
T101a ბითა სასოწარკუეთილ იყვნეს, ამისთჳს რამეთუ შორს | იყო ქსანი, შუა ტყე და მაღალი გორა ჰქონდა: აღიღო კუერთხი თჳსი, დღესა ერთსა, შესრულმან, ვედრებისა წარმთქმელმან წინაშე ხატსა დედისა ღმრთისასა: მიიწია ქსნის პირსა, უბრძანა წყალსა მას: „ძლიერებითა უფლისა
R144b ჩუენისა იესო | ქრისტესითა, და ღვთისმშობლისა მარიამისითა, გიბრძანებ, მდინარეო, გამოვედ და შემოუდეგ კუალსა ჩემსა, და მოსდევდი წუერსა კუერთხისასა“. უვალსა და უგზაურსა ალაგსა შემოუდგა, ჰყვებოდა ვითარცა მონა. წარმოიღო ვიდრე წილკნის ჩალმა, რომელი დღეინდელად მდინარეობს წყალი იგი.

ამისა შემდგომად ღუაწლი მრავალი განფინა უფლისა მიერ, წარვიდა სიხარულითა, მღდელთ-მომღურობისა პატივი აღასრულა, ღირსი წმიდა სული შევედრა ღმერთსა, და მიიღო ყოვლად პატიოსანი გუამი მისი მონასტერსა მასვე წილკნისასა, რომელი აწამომდე ჩანს, სასოდ და შესავედრებელად ქართველთა.

*

ხოლო მამა **ანტონი** შუამდინარელი, რომელი იყო მოწაფე მამისა იოვანესი, იყო წმიდა ესე განშორებულთა შორის ფრიად სათნო და წარჩინებული. ამან ყოვლად სანატრელმან წმიდა იგი ხატი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, რომელ სახედ პირსა თჳსსა ტილოსა ზედან
R145a გამოსახა, და ავგაროზს სასოება აღუსრულა; და შემდგომად ამაღლებისა, თადეოსის-მიე|რითა ჴელითა მიუვლინა და განკურნა კეთრისა მისგან ქუემდებარისა, და ყოვლით სახლეულით მისით ნათელ-იღო, თადეოსის-მიერითა ჴელითა. და შემდგომად მისსა მე კაცისა ავგაროზისა, და კუალად შვილისშვილისა ძისა მისისა ენაცვალნეს მათ მეფობათა ოდენ, და არა ღმრთისმსახურებითა. რამეთუ განდგომილ იქმნეს ღ̃თისმსახურებასა, და დამონებულ ეშმაკთა საოცრებასა. რამეთუ რა იგი ავგაროზს ეყო ეშმაკთა, და ვითარ შემუსრნა და განუდგა, მისი ენება შურისგება, რათა მიუზღოს ეშმაკთა, სახე მეელისა მის საზორველისა დამკობისა, დამკობათა ხატისა მის საუფლოსათა, რომელი აღმართა ავგაროზ ბჭეთა ზედა ქალაქისათა, სადა-იგი ემართა

5 უშვილოსა T. 7 ისე წილკნელი E (სწერია სტრიქონებს შუა სათაურის მსგავსად). 7 იყო — წილკნელი] მამა წმიდა ისე ER. 8 მშობელი ER. 8 ადგილსა] ალაგი ER. 9-10 საყდარსა — წილკნისასა] წილკნისა ეკლესიისა T. 11 მოძღურება — თჳსსა < T. 11-12 უწყლობისა ER. 11-12 დაბასა — ქსანი] დაბასა მას შ̃ს ჰქონდა წყალი რ̃ლსა ჰქ̃ჳნ ქსანი T. 13 შესრულმან < T. 14 ხატსა < T. 14 დედისა ღ.] ღ̃ის მშობელისასა T. 14 ქსნის პირსა] ქს̃ნისსა T. 16 შემოუდევ კ. ჩემსა] შემოვედ კ. ჩ. Bdp, შემომიდეგ T. 16-17 და მოსდევდი — მონა < T. 17 დღეინდელად ER, აწცა T, დღენდელად-დღედმდე cet. 21 აწამომდე] აქამომდე ბ რ ო ს ე. 19-22 წარვიდა — ქართველთა] რომლისა სრულსა ღვაწლსა და სასწაულსა სრული მისსა სრული ცხ̃რბ̃ა მისი მოგვითხრობს. და ამისა შემდგომად თჳთ წ̃ე ო̃ა აღეიდა და წ̃ა გვამი მისი დაიდვა მონასტერსა მასვე წილკნისასა რ̃ი აწამომდე ჩანს საფლავი მისი სასოდ და შესავედრებელ̃ად ყ̃თა ქართველთა T. 23 ხოლო — მოწაფე RT, იყო წმიდა მამა ანტონი შუამდინარელი (B: + რ̃ლი) და მოწაფე cet. 23 მამისა < ER. 25 იესოს c, ი̃ჳს T. 25 რომელი Bdp. 26 ზედა Tc. 28 ქუემდებარე ბ რ ო ს ე. 28 ნათელს იღო Tc. 28 მისსა] მის p. 30 ექმნეს BTcp. 30 ეშმაკთა საცთურებასა T. 31 ენება] ვნება Bdp. 32 მაუზღოს R, შეუზღოს b. 32 ძეელსა მის საზორელსა RTc, ძეელისა საზორელსა BEdp. 32 დამხობთა Rc.

კერპი ბილწი. რამეთუ მუნ დაუსუენა ხატი იგი ტილოსი, ფიცარსა ზედა გარდართხმული, რათა ყოველნი შემავალნი მუნ შინა სილვით თაყვანის-ცემდენ. მაშინ ბილწმან შვილისწულმან ავგაროზისმან აღირჩია დღეკეთილებისა წილ უსახურობა, და ხატი იგი უარყო, და ეშმაკთა შეუდგა,
R145b და იგონა ხატისა მის ქრისტესისა, რათა | წარწყმიდოს იგი.

მაშინ ეპისკოპოსმან მის ქალაქისამან გულისხმა ყო განზრახვა ბოროტისა მის, და ყო განგება ღირსი და შემსგავსებული მის ჟამისა. რამეთუ სადა-იგი ხატი ესუენა, კამარედად ქმნილ იყო, და წმიდამან ეპისკოპოსმან დადგა კანდელი აღნთებული, საფარველად ტაძრისა
T101b მის, აღმართა | კეცი წინა პირსა ხატისასა, და აღმოყორა კარი იგი კამარისა, და შეაფარილა, რომელ ყოვლად არა ეტყობოდა, თუ ერთი რომელ უახლეს არს. და შემდგომად უკანასკნელთა ჟამთა, ხუასრო, სპარსთა მეფე, მოადგა ედესია ქალაქსა, და უწყო თხრა ქუეშე ზღუდესა, და ენება, რათა ეგრეთ შევიდენ, რ̃ ვერ აგრძნან, თუ ბრძავსო. მაშინ ღ̃თნ არა დაიდუმა უტყუველი აღთქმა, რომელ აღუთქუა, ვითარმედ: „ზღუდე ვარ მე ედესიისა“, და მშობელისა თჳსისა მეოხებითა, ევლავიოზს, ეპისკოპოსსა მის ქალაქისასა, გამოეცხადა დედა ღმრთისა და რქუა, ვითარმედ: „მას რომელსამე ბჭესა ზედა არს ხატი იგი ჴელით-უქმნელი და დაფარული“. და ვითარცა განიღჳძა ეპისკოპოსმან, გულისხმა ყო ჭეშმარიტებით ძილსა შინა ჩუენებულსა მას, და გან-
R146a თიად წარვიდა, ლიტანიით, ადგ|ილსა მას, და ჰოვა წმიდა ხატი იგი ყოვლად განურყვნელი, და კანდელი იგი წინაშე მისსა ანთებული ეგო ეგეოდენსა ჟამთა სიმრავლესა შინა, და გარდააწუეთეს ზეთი მის კანდელისა მბრძოლთა მათსა ზედან მის ქალაქისათა, და მეყუსეულად, ვითარცა მიახლდა, მიედვა და დაიწვნეს, და ვითარცა მტუერი განიბნივნეს, და უჩინო იქმნეს.

ხოლო რომელი იგი კეცი საფარველად მის ხატისა აღმართებულ იყო, მას ზედა გამოსახულ იყო სხუა ხატი და მსგავსება წმიდისა მის საუფლოსა ხატისა, რომელი იგი სწორებით პატივ-იცემებოდეს, და ნისტორიანთა ეკლესიასა შინა დაესუენნეს.

მაშინ წმიდამან ამან ანტონი იძია მომღურისა თჳსისა გზა, და ისწავა ჭეშმარიტი, და ცნა; რამეთუ წარვიდა სომხითს, ჩრდილოეთით-კერძო, სხუათა თანა მოწაფეთა, რომელთა აწ მოვიკსენნეთ, დავით, და დოდო, და შიო ანტიოქელნი, და რვანი სხუანი მოწაფენი იოვანესნი, ერთისა საზღვრისანი. ესე ცნა წმიდამან ანტონი, აღიძრა ტრფიალებითა მომღურისა თჳსისათა და ესეცა ემჯნებოდა გულსა თჳსსა, რომელ ნისტორიანთა ეკლესიასა შინა იყვნეს საუფ-
R146b ლონი იგი ხატნი, | და აღიყვანა კეცი, რომელი საფარველად მის ხატისა ყოფილ იყო, და ხატი ქმნულ იყო. ესე უჩინარად წარმოიყვანა, წინამღომითა ანგელოზისათა და უწყებითა ზეციერითა, ჩრდილოეთს და მიიწია მტკუარსა ზედან, განვლო იგი და დაემკჳდრა აღმოსავალით, ვითარ ოთხ მილიონ ნაპრალსა კლდისასა, შინაგან მთათა აკრიანთა. იოანეს ახლვიდა ვითარ ხუთ მილიონ, და შიოს ვითარ ცხრა მილიონ, დავით-დოდოს ათსამეტ მილიონ. ხოლო მუნქვესვე რომელ წმიდისა ამის ანტონის ედგნეს საზარდელად გუამისა თჳსისა ირემნი. და იყო მთა უღალი და სერტყიანი, და იყო ქალაქი ვითარ ერთ მილიონ, მცირე. და ესე ირემნი
T102a წარვიდიან ველსა, და ვ|ითარ ჟამი მოვიდის, შინა მოვიდიან, წველის, ვითარ მწყემსნი

1 ტილოსი T, ტილოსა cet. 1 ზედან ER. 1 გარდათხმული T. 3 დღეკეთილობისა B. 4 მის < T. 5 ბოროტებისა d. 7 მქნულ Rc, ქმნუ[ლ] T. 7 ტაზრისა Rc. 8 აღმოყარა BEdp. 9 ეტყობოდა თუ ერთი რომელ T (ორჯერ არის). 10 დ ღ ე თ ა დ ა ჟამთა T. 10 ხვარსო E. 10 მეფე T. 10 იწყო ERT. 11 ენება რათა b, < cet. 13 ეპისკოპოზისა Tc. 14 რომელსა T. 14 ჴელით უქნელი Rc. 15 ძილს ჩუენებულსა მის Tc, ძილსა შინა ჩუენებულისა მის d. 15 შინა < ERc. 16 ლიტანითა RT. 17 იგი < T. 17 ეგო < ERTc. 17 ეგოდენისა T. 17 ჟამთა] ჟ̃ა T. 18 მისგან T. 18 ბრძოლთა Rc, ბრძოლათა E, მბრძოთა T. 19 მიეახლდა T. 19 მიედვა < T. 19 ვითარცა] ვ̃დ c. 19 განიბნინეს T. 20 მის] მისსა T. 20 ზედან ERc. 20-21 გამოსრულ იყო Bdp. 22 პატივ იცემოდეს T. 22 ეკლესიათა Tc. 23 ანტონიმ codd. 25 ანტიოქელი Bdp. 29 უჩინარად ER, უჩინრად Tc. 29 წარმოიყვანა] წარმოიღო T. 31 შიგან d. 31 ახილვიდა ER. 32 ვითარ T, < cet. 32 დათ̃ს და დოდოს T. 32 ათცამეტ R, ათსამე T. 33 მუნ თქუეს T, მუნ თქუესვე cet. 33 ედნეს R, ენდვნეს dp. 33 საზრდელად] საზელად d. 34 ერთს R. 35 მოვიდის] მოვიდა R 35 მოვიდის შინა < T (ex hom.). 35 წველს RT. 35 დ ა ვითარ R.

მოვიდოდეს ჟამეულად. ხოლო ერთსა ოდენ ჟამსა მიიწივნეს უჟამოდ, დამფრთხალნი, და უკან ნუკრი მოსდევდა, კორც-შეკუეთილი. და ესე დაუკჳრდა წმიდასა მას, და თქუა გულსა შინა თჳსსა: თუ „სადა ვინ შეემთხჳა?“ რამეთუ არა უწყოდა სიახლე მის ქალაქისა, და მეის ვითარცა კაცთა თუალ-მმრუმედ ხედვასა თანა რქვა: „რა არს ესე?“ და მათ ვითარცა პირ-მეტყუელთა თავ-მიზიდვით რქუეს: „შემომიდეგ და გიჩვენოთ:“ და შეუდგა კუალსა მათსა, და მიიწია მას R147a ადგილსა, სადა-იგი შემთ|ხუეულ იყო მათდა, და აჰა მთავარი მის დაბისა მოვიდოდა ნადირობად და წინა შეემთხჳა და რქუა: „ვინ ხარ“. ხოლო წმიდა-იგი ჴელით უჩუენებდა, სადა იყოფოდა და ყოველსავე საქმესა, რამეთუ ენა არა ესმოდა.

მაშინ მთავარმან რქუა: „მე ენა შენი არა მესმის, და რომელ ეგე ჴელითა მეუბნები ეგეცა მოგკუეთო“. და რქუა: „წარიყვანეთ მჭედლისა თანა“. და ვითარცა მიიყვანეს, მჭედელმან შანთი გააჴურვა, და გამოიღო, რათა ჴელი მოჰკუეთოს, და დავარდა ქუე, და ჴელნი ვითარცა შეშანი შეექმნნეს. მაშინ წმიდა-მან მიჰყო ჴელი და ვითარცა ნაკუერცხალი ჴელითა აღებული მიუპყრა და რქუა: „ჰაავ ადრე ბრძანებული შენდა“. და იგი განკრთა საშინელსა მას ზედა ხილვასა. და მსწრაფლ მიუმცნეს მთავარსა, და რქუეს ყოველი ხილული. და მან ბრძანა, რათა წინაშე მისსა მიიყვანონ. და ვითარცა მიიყვანეს, რქუა მას: „რა გნებავს სთქუ, და ყოველი მიგცე“. ხოლო მცირედი ქვა უჩვენა მან, ვითარ სამეული, და ლოკდა, და ცნეს რამეთუ მარილი უნდა, და მოართუეს ორი ოდენ ქვა განუტეხელი. და მან მოსლიჩა ერთი ლიტრა და წარვიდა, და ალოკა R147b ფურთა თჳსთა. და იყოფოდა ხატსა მას წინაშე ვიდრე აღსასრულამდე | ცხოვრებისა მისისა. და წმიდა იგი წმიდათა შინა მიიცვალა, და ჩუენ დაგჳტევა ხატი იგი საუფლო, და არს ვიდრე დღეინდელად დღემდე უჩინრად, და სასწაულთ-მოქმედებს განცხადებულად, რომელ უადგილეს არს აღრიცხვა ზღჳს ქვიშათა, ვიდრე საკჳრველებათა საუფლოსა მის ხატისათა. გარნა ვინათგან ღმერთი მხოლო არს მოქმედი სასწაულთა, მანვე მხოლომან უწყის სიმრავლე სასწაულთა მისთა. და უკეთუ სოლომონცა იყო, ვერცა მან შეუძლო აღრიცხვად, თჳნიერ ღმრთისა მხოლოსა [1].

ჩანართი (B p)

1. ხასკუნთა განდგომილება [3]

[2] ჟამსა მას ოდეს თჳთმპყრობელი იუსტინიანოს, მეფე ბერძენთა, ბრძოდა კერმოთა ოვსეთისათა, საზღვარსა ავაზგიასსა, ნათესავსა ხასკუნთასა, რამეთუ ექმნა მათ განდგომილება, მაშინ მომლუანა ნიჭი დიდი იუსტინიანოს ფარსმანს, ქართველთა მეფესა, და ევედრა, რათა შეეწიოს მკედრობასა მისსა, ყოვლითა ძალითა თჳსითა, და ბრძოლა უყოს ხასკუნთა. ისმინა უკუე ფარსმან ვედრება ბერძენთა მეფისა, და დაუტევა ევაგრე, მცველ სამეუფოსა თჳსსა, ხოლო თჳთ უკუე წარვიდა და შეწევნითა ღვთისათა დაიმორჩილა ნათესავი იგი ხასკუნთა. და მთავარნი მათნი ყოველნი შეპყრობილნი წარავლინნა წინაშე იუსტინიანესსა. მერმე მოიქცა თჳსადვე სამეფოდ.

1 მივიდოდეს R. 1 დამფრთხალნი b, და ფრთხიან T, და ფრთხინ cet. 3 სიახლე] სახე T. 4 თუალმმრომედ RT. 7 სადა RT, სადა იგი cet. 7 იყოფდა T. 9 ე ნ ა < Bdp. 10 განახურა R, გაჴურვა T. 12 ნაკუერცხლი T. 12 აღებული <T. 15 მიქცე T. 16 მან <R. 16 ლოკდა RT, ილოკდა cet. 18 თჳსთა] მისთა R. 19 წმიდა იგი წმიდა შინა წმიდათასა R. 21 ზღვითა ER. 26 იოსტინიანს b, იოსტინიანოს Bp. 27 ავაზგიასსა Bbp. 27 ტასკუნთასა vita. 28 მოუძღვანა p + vita. 29 ტასკუნთა vita. 32 იოსტინიანესსა b.

[1] აქ თავდება T-ში ქართლის ცხოვრების ტექსტში ჩაკერებული ფურცლები (99—102; იხ. ზემოთ გვ. 208, შენ. 3), დაწერილი სხვა, უფრო წვრილი ხელით. გადამწერი 99a გვერდის არშიაზე წერს: «ღ˝ო შ˝ე ფ˝დ ც˝ი გ˝ა რ˝ნ აღწერა ესე ფურცელი:— ΓΙΟΡΓΙ Գեւորգ Աւէն ΑΝΟΣ».

[2] «მხოლოჲსაჲ»-ს შემდეგ p-ში სწერია: «გაღმა ფურცელზე ჟამსა მას». ეს ფურცელი, სადაც მომდევნო სამი პატარა დამატებაა, ჩამატებულია შემდეგ. დამატებათა სათაურები ჩვენ გვეკუთვნის.

[3] ეს ეპიზოდი ამოღულია „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორს შიო მღვიმელის „ცხოვრებიდან“ (vita) (გ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ. 236).

2. მეხუთე მსოფლიო კრება

ოცდამეექუსესა წელსა იუსტინიანეს მეფობისასა იქმნა კრება მეხუთე, ას სამეოცდახუთთა წმიდათა მამათაგან, ქრისტეს აქეთ ფკზ, კოსტანტინეპოლის, ვიგილიოს წმიდისა ჰრომთა პაპისა-ზე რომლისა წინამძღუარ იყვნეს ევტიქიოს კოსტანტინეპოლელი, აპოლინარი ალექსანდრიელი, დომნოს ანტიოქელი, და ადგილისა აღმავსებელნი იერუსალიმელთანი: სტეფანოს, გიორგი და დამიანოს ეპისკოპოსნი. ხოლო შემოკრბეს ორიგენიანთა და მის-თანა მიმდგომთათჳს, დიდიმოს და ევაგრესთჳს, რომელნიცა შეაჩუენნეს და დაამკვიდნეს.

3. აფხაზთა მოქცევა [1]

მათვე ჟამთა შინა იუსტინიანეს მეფობისათა, აფხაზნიცა შეიცვალნეს უმჯობესად, და ქრისტეანობისა შეიწყნარეს ქადაგება. რამეთუ პალატსა შინა იუსტინიანე მეფისასა იყო ვინმე საჭურისი აფხაზი ნათესავით, და ევფრატა სახელისდებით, რომელი წარივლინა მეფისა მიერ ქადაგებად მათდა და აღთქმად, ვითარმედ ამიერითგან არცა ერთიღა-ვინ ნათესავისა მათისაგანი განკუეთულ იქმნებოდის მამაკაცობისაგან რკინისა მიერ. რამეთუ მრავალნი იყვნეს მათგანნი მსახურ სამეუფოსა საწოლისა, რომელთა საჭურის იცის წოდება ჩუეულებამან. ვინაცა იუსტინიანე ტაძარი წმიდისა ღმრთისმშობლისა აღაშენა აფხაზეთს შინა, ბიჭვინტას, და მღდელნი დაადგინნა მას შინა, რათა უგანცხადებულესად ასწავებდენ სჯულსა ქრისტეანობისასა.

ხოლო ჩვენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ.

და მეფობითგან მირიან მეფისათა ვიდრე მეორისა ფარსმანისა გარდაჴდეს წელნი ორას ორმოცდაათნი. და მეფენი გარდაიცვალნეს ი˝დ. და ვახტანგისითგან კათალიკოსნი გარდაიცვალნეს რვანი და მოკუდა ფარსმან, და დაჯდა მეფედ ძე მისი ბაკურ.

მეოცდათვრამეტე მეფე, ბაკურ, ძე ფარსმან მეფისა, ხოსროიანი [2]

M 404 ესე ბაკურ იყო მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა. ამან | განამრავლნა ეკლე-
A 233 სიანი და მღდელნი სამეფოსა შინა თჳსსა. და განწ|მიდა ქართლი ყოვლისა ურწმუნოებისაგან.

C155b და მოკუდა კათა|ლიკოსი ევლავიოზ, და მანვე მეფემან დასუა კათალიკოსი მაკარი. ამასვე ჟამსა მეფობდა სპარსეთს რომელსა ერქუა ურმიზდ.

2 და ოცდამეექუსესა b. 3 მამათა b. 3 ვიგლიონ b. 4 კოსტანტინუპოლელი Bp. 5 იეროსალმელთანი p. 6 ორიგენიანთა b, ოროგვანთა Bp. 6-7 დიდიმოას p. 7 დაამჴვნეს p. 9 ისტვინიანეს b. 11 ევფრატად b, ევფრატი ე ფ რ. 13 იქმნეს ე ფ რ. 13 რკინისა მიერ + იძულებითა ბუნებისაჲთა ე ფ რ. 15 ბიჭვინტას < ე ფ რ. 15 და b + ე ფ რ., < Bp. 17 ხოლო — მოვიდეთ < BRdp. 18 და მეფობითგან] ხოლო მეფითგან p. 18 ვიდრე + მეფობადმდე A. 18 ვიდრე მ. ფარსმ.] ვიდრე აქამომდე C. 18 გარდაჴდა A. 18-19 წელნი ორას ორმოცდაათნი BMbmp, წელნი ორასნი C, წელნი (A: წელი) ორასი cet. 19 ი˝დ] ათორმეტნი AC. 19 ვახტანგითგან C. 20 რვანი ACMm, ექუსნი cet. 20 ფარსმან + მეფე დიდი მორწმუნე C. 20 დაჯდა] ი˝ე დაჯდა C (იხ. აქვე სქოლიო 2). 22 ბაკურ < ACMm. 25 ელათი AC. 25 მანვე] მან A, ამან C. 25 დასუა + კათალიკოზად მეშჳდე Bd. 26 ამას AC.

[1] ეს ცნობა „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორს ამოუღია ე ფ რ ე მ მ ც ი რ ი ს „უწყებიდან“ (იხ. თ. ჟორდანია, ქრონიკები I, 53).

[2] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა AMm-ისა; C-ში სათაურის სახით სწერია იმავე ხელით: ი˝ე (ე. ი. მეთხუთმეტე მეფეო), ხოლო წითლით და სხვა ხელით არშიაზე: მეფე ბაკურ.

და მასვე ჟამსა იყო სომხითს კაცი ერთი, შვილი მთავართა, სახელით ვასქენ. და ესუა მას ცოლი, მთავართა შვილი, რომელსა ერქუა შუშანიკ, ასული გარდანისი. ხოლო ამას ვასქენს ეუფლა ეშმაკი და განიზრახა მიქცევა ცეცხლის-მსახურებად: წარვიდა წინაშე სპარსთა მეფისა, და დაუტევა სჯული ქრისტესი, და იქმნა ცეცხლის-მსახურ. ხოლო სპარსთა მეფემან წარმოგზავნა იგი ნიჭითა დიდითა ერისთავად რანისა. ვითარ მოვიდა და ცნა ცოლმან მისმან შუშანიკ ქმრისა მისისაგან დატევება ქრისტეს სჯულისა, არღარა ერჩდა იგი ცოლებად. და დაივიწყა სიყუარული ქმრისა თჳსისა, და ყოვლითა გულითა შეუდგა იგი ქრისტესა აღსრულებად მცნებათა მისთა.

მაშინ ვასქენ შეუდგა მრავალღონედ, პირველად ლიქნითა და ვედრებითა, და
C156a
M 405 ნიჭისა მიცემითა; შემდგომად შეაგ|დო | სატანჯველთა შინა დიდთა, რო|მელ სიგრძი-
A 234 საგან ვერ დავწერენ ღუაწლნი წმიდისა შუშანიკისნი. და მოკლა იგი ქმარმან მისმან ვასქენ, ერისთავმან რანისამან [1].

მაშინ ბაკურ, მეფემან ქართველთამან, მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა მისთა, და შემოკრიბნა ლაშქარნი ფარულად, და წარემართა ვასქენს ზედა პარვით. რამეთუ ვასქენ ველსა გარე დგა კიდესა მტკურისასა, სადა მიერთვის მდინარე ანაკერტისა მტკუარსა, დაესხა და შეიპყრა ვასქენ. დაჭრეს წურილად და ასონი მისნი დამოჰკიდეს ხესა. ხოლო გუამი წმიდისა შუშანიკისი წარმოიღეს დიდითა პატივითა, და დაფლეს ცორტავს.

ამან ბაკურ მეფემან წარგზავნა მოციქული წინაშე სპარსთა მეფისა, აუწყა ესე ყოველი, და ითხოვა მისგან შენდობა. მაშინ სპარსთა მეფემან განიზრახა გონებასა თჳსსა, და თქუა: „უკეთუ მევრისხნე ქართველთა, განერთნენ იგინი ბერძენთა“. და შენ-
C156b დობა აღირჩია: გამოგზავნა მოციქული ბაკურისი პასუხითა კეთილითა; | რამეთუ ყოველი გმობა და ბრალობა ვასქენ მოკლულისა უბრძანა, და ამართლა ბაკურ სიკუ-

1 ამასვე C. 1 ⌣ კაცი სომხითს A. 1 შვილი] გული A. 1 ვაქსენ Mm. 2 მთავართა შვილი] ასული მთავართა A. 2 ასული] შვილი A. 3 ამა A. 3 ვაქსნეს M, ვაქსენს m. 3-4 წარვიდა სპარსეთს წინაშე მეფისა C. 4 და (დაუტ.) < AMm. 4-5 ცეცხლის მსახურად C. 5 იგი < C. 6 ვითარმედ A, < s. 6 ქრმისა MTms. 6 მისისაგნით A. 6 დატეობა A. 6-7 ქრ. სჯ. CD, სჯულისა A, სჯული ქრისტესი Mms, სჯულისა ქრისტესისა Bdp, სჯ. ქრისტესი cet. 7 ცოლებად A, ცოლად cet. 7 და < A. 7 ქრმისა MTms. 8 და < A. 8 იგი < A. 8 და აღასრულებდა A. 9 ვაქსენ Mms. 9 პირველად AC, პირველ cet. 10 და შემდგომად ACD. 10 სატ. შინა დიდთა AC, სატანჯველსა დიდსა cet. 10 რომელ A, რომე C, რომლისა Mm, რომელი cet. 11 ვერ] არა Mm, არა არა C. 12 ვაქსენ Mm. 11-12 მისმან — რანისამან < d; რანისამან < Mm. 13 მოუწოდნა m. 13 ყოველთა ერისთავთა < Mm. 13 მისთა C, < AMm, ქართლისათა cet. 13 მაშინ ბაკურ — მისთა] ხოლო ჩუენ პირველივე სიტყუა ვიწყოთ: მაშინ ვითარ ესმა ბაკურ მეფესა წამება შუშანიკისა ქრმისა მისისაგან მოუწოდა მსწრაფლ ყოველთა ერისთავთა ქართლისათა D. 14 წარემართა] წარვიდა C. 14 ვაქსენს Mm. 14 პარვით] < A, პირვით T. 14 რამეთუ] ხოლო ABdp. 14 ვაქსენ Mm, ვასქუნ C. 15 ველსა გარეთ m, < C. 15 მიერთვის AC, შეერთვის cet. 15 ანასკერტისა C, ანეკრიტისა Mm, ანაკვენტისა B. 15 მტკუარ m, < C (A: ⌣ მტკუარსა მდ. ანაკ.). 16 ვაქსენ Mm. 16 დაჭრეს AC, და დაჭრეს cet. 16 და A, < cet. 16 ასონი მისნი < C. 16 დამოჰკიდეს] მიჰკიდნეს A. 16 ხეთა A. 17 შოშანისი M, შუშანისა m. 17 ცორტვას Mm, ცორხავს d. 19 სპარსთა მეფემან C, მეფემან სპარსთამან D, მეფემან cet. 19 განიძრახა m. 20 თჳსსა < Bp. 20 შევრისხნე AC, შევრისხდეთ cet. 20 მიერთნენ იგი C, გაერთნენ იგინი Bdp, განერნენ იგინი m. 20 და AC, < cet. 21 ბაკურისი AC, ბაკურ მეფისა D, ბაკურისასა m, ბაკურისსა cet. 21 რამეთუ C, და cet. 22 ვქსენ Mm. 22 და < A.

[1] არშიაზე: აქა წმიდის შუშანიკის ცხორება უნდა Rds (Rs-ში ტექსტშიც სწერია წითლით: «წ̃დის შუშანიკის ცხორება»), აქა წ̃ისა შუშანიკის ცხოვრება Bp; b-ში ტექსტში სწერია წითლით: «წმიდისა შუშანიკის ცხოვრება».

M 406 დილსა მისსა. და წარმოგზავნა რანს და მოვაკანს სხუ|ა ერი|სთავი, რომელსა ერქუა
A 235 დარელ. და უბრძანა, რათა კეთილად მეგობრობდეს ქართველთა.

და მოკუდა კათალიკოსი მაკარი, და მანვე მეფემან დასუა სჳმონ [1] კათალიკოსად. და მოკუდა ბაკურ, და დარჩეს შვილნი მისნი წურილნი, რომელნი ვერ იპყრობდეს მეფობასა.

მაშინ მეფემან სპარსთამან ურმიზდ მისცა ძესა თჳსსა რანი და მოვაკანი, რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი. მოვიდა და დაჯდა ბარდავს, და უწყო ზრახვად ერისთავთა ქართლისათა: აღუთქუა კეთილი დიდი, და დაუწერა საერისთოთა მათთა მამულობა შვილითი-შვილამდე, და ესრეთ წარიბირნა ლიქნითა. და განდგეს ერისთავნი და თჳს-თჳსად ხარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვეზსა.

და შვილნი ბაკურისნი დარჩეს მთიულეთს კახეთისასა; და ნათესავნი მირდატისნი,
C157a ვახტანგის მისანი, რომელნი მთავრობდეს კლარჯეთს და ჯა|ვახეთს, იგინი დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთისათა. სხუა ყოველი ქართლი, სომხითი და ასფურაგანი დაიპყრეს სპარსთა და ჰბრძოდეს ბერძენთა.

შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა იქმნნეს შფოთნი დიდნი სპარსეთს შინა,
M 407 რამეთუ შევიდა თურქთა მეფე სპარსეთს შინა; მოვიდეს ბერძენნი, ეწყუნეს სპარსთ|ა
A 236 შ|ეამდინარესა, აოტნეს და შევიდეს სპარსეთს, და იწყეს ტყუენვად სპარსეთისა. მაშინ ქასრე ამბარვეზმან დაუტევა რანი და ქართლი, და წარვიდა შეელად მამისა თჳსისა.

ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, მაშინ შეითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, და წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა, და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა და რათა იყვნენ ერისთავნი იგი თჳს-თჳსსა საერისთოსა შეუცვალებელად.

1 სიკუდილისა მისისათჳს Bdp. 1 წარგზავნა Mm. 2 დარელ ACMm, დარიელ cet. 2 მეგობარობდეს C. 2 ქართველთა + ზედა A. 3 და (მოკ.) < C. 3 ამან C. 3 დასუა სჳმონ (Mm: სვიმიონ; C: სიმიონ) კათალიკოსად] დასუა მ ე რ ვ ე კ ა თ ა ლ ი კ ო ზ ი სჳმონ კათალიკოსად RT. 4 და < C. 4 ბაკურ ACMm, ბაკურ მეფე Rb, მეფე ბაკურ cet. 4 დარჩა m. 4 რომელნი] და A. 4 ვერა DMRTm. 5 მეფობასა + განვარცნა მეფობა ხოსროვანთ ქრისტესით წელს ტ. მ. დ. D (სხვა მელნით და სხვა ხელით). 6 ურმიზად C, ურუმზდ m. 6 მოვკანი C. 6-7 რომელსა — დაჯდა < Mm. 7 ამბარიეზ Bdp, ამბავრეზ s. 7 მოვიდა — ბარდავს] მოვიდა ესე ბარდავს დაჯდა C. 7 და ბარდავს m (რანი და მოვაკანი და ბარდავს). 7 უწყო] უწოდა Mm. 7-8 ქართველთა ერისთავთა A. 8 საერისთოთა ADTs, საერისთვოთა C, ერისთავთა M, ერისთავსა m, საერისთაოთა cet. 8 მათთა < AMm. 8 მამულობა C, მამული A, მამულები cet. 9 შვილითი-შვილამდე და ესრეთ წარიბირნა < A. 9 გააგდეს ერისთავთა A. 9-10 და თჳს თჳსად A, თჳს-თჳსად და CD, თჳს-თჳსად cet. 10 ქასრე AC, ქასრეს cet. 10 ამბარიეზსა Bdp, აბარვეზსა RT. 11 მთეულეთს A. 12 რომელნი — იგინი < A. 12 კალარჯეთს m. 13 კალარჯეთისათა m. 13 და სხუა C. 13 ასფურანგი A, ასფურაგნი M, ასფურ[ა]გნი m, ასფურა[..]განი s. 15 ⌣ ამისსა შემდგომად Bdp. 15 სპარსეთს C, სპარსთა cet. 16 რამეთუ AC, < cet. 16 შევიდა C, შემოვიდა cet. 16 შინა < C. 16 მოვიდნეს Ts. 17 იოტნეს codd. (< A). აოტნეს ბ რ ო ს ე. 17 და < Mms. 17 და (იწყ.) < A. 17 ტყუენვა C. 18 ამბარეზმან A, ამბარივეზმან C, ამბერვეზმან Mm, ამბარვეზამან s. 18 ქართლი და რანი Bdp. 19 ესრეთ რა] ეგრეთ C. 19 მაშინ < A. 20 და (წარგზ.) < A. 20 მოციქული ABCMdmp, მოციქულნი cet 21 ნათესავისაგან C. 21 და რათა C, რათა cet. 22 ერისთავნი იგი] ერისთავად A, ყოვლნი იგი C, ერისთავნი იგინი DRT. 22 თჳს-თჳსად AC. 22 საერისთოსა Bdps, საერისთაოსა AC, საერისთვოსა DRT, საერისთავოსა cet.

[1] არშიაზე: ტ̃ კ̃ზი სვიმ[ონ] R, ტ̃ კ̃ზი სვი[მონ] D, ტ̃ კ̃ზი სჳმონ ds.

მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვა მათი, და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი,
C157b | ვახტანგის მისა, ბერძნის ცოლისაგან, რომელსა ერქუა გუარამ[1], რომელი მთავრობდა
კლარჯეთს და ჯავახეთს.

მეოცდაცხრამეტე მეფე ქართლისა, კურაპალატი გუარამ ბაგრატოანი[2]

[3] ხოლო ესე გუარამ იყო დედით ხოსროიანი და მამით ბაგრატოანი. და ესე ბაგრატოანნი შვილისშვილნი და ნათესავნი არიან ამა გუარამისნი[4].

ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კურაპალატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას.

1 აღუსრულა s. 1 მათი + დაუწერა საერისთაოთა მათთა მკჳდრობა C. 1 მეფედ < A. 1 დისწული] ძმისწული AC (C-ში შემდეგ გადაუსწორებიათ „დისწული"-დ). 1 მირდატისი < D. 2 ბერძნის ცოლისაგან ჩვ. კონიექტ., ბერძენთა მეფისა ასული A, რომელი ედგა ბერძნის ცოლისაგან C, ბერძნისა ცოლისა cet. 2 გურამ Tms. 3 კალარჯეთს m. 5 გურამ Bdp, გუჲრამ T. 5 ბაგრატიონი s, ბაგრატიოჲნი T. პაკრატოანი B. 5 ბაგრატოანნი ds, ბაგრატოანი p, ბაგრატონიანი cet. 6 გუარამისნი] გურამ კურატპალატისა T, გუარობისნი B. 7 მისცა MTm. 7 ამას — კურაპალატობა ACMm, ხოლო ამას გურამს მისცა კეისარმან პატივად კურატპალატობა T, და მოსცა ამას მეფემან ბერძენთამან პატივად კურატპალატობა სუმბატის „ქრონიკა", მაშინ კეისარმან მოსცა ესე გუარამ კურატპალატი, რამეთუ მანვე კეისარმან მოსცა პატივად კურატპალატობა cet. 7 წარგზავნა Mm. 7 მცხეთას ACMTm, მცხეთად cet. 7 მცხეთას + მოკუდა კათალიკოზი სჳმონ და დაჯდა სამოელ A. (იგივე ჩანართი აქვს ვახტანგის შემდეგდროინდელ ყველა ნუსხას. იხ. ქვემოთ, გვ. 219, სქოლიო 3).

[1] არშიაზე: მეფე გურამი C.

[2] სათაური BDERTbdps. ოცდამეათცხრამეტე Bbdp, მეოცდაათცხრამეტე cet.; კურატპალატი codd. მეფე < DRTs; გურამ BRTbdp; ბაგრატიონი s, ბაგრატიოჲნი T. არშიაზე წითლით „მეფე გურამი" C.

[3] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა.

[4] ამას მოსდევს ყველა ნუსხაში, გარდა ACMm-ისა, ვრცელი ჩანართი, რომელიც წარმოადგენს სუმბატ დავითისძის „ქრონიკის" დასაწყის ნაწილს.

ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან" (BDERTbdkps)

ცხოვრებაჲ და უწყებაჲ ბაგრატიონთა ჩ̃ნ ქართველთა მეფეთახა.
თუ ხადათ მოიწივნეს ამას ქ̃ყანასა იგინი, ანუ რომლით ჟამითგან
უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა
სუმბატ, ძემან დავითისმან *.

[§ 1.] ადამ შვა სეით. სეით შვა ენოს. ენოს შვა კაინან. კაინან შვა მალელაელ. მალელაელ შვა იარედ. იარედ შვა ენუქ. ენუქ შვა მათუსალა. მათუსალა შვა ლამექ. ლამექ შვა ნოე. ნოე შვა სემ. სემ შვა არფაქსად. არფაქსად შვა კაინან. კაინან შვა სალა. სალა შვა ებერ. ებერ შვა ფალეგ. ფალეგ შვა რაგავ. რაგავ შვა სერუქ. სერუქ შვა ნაქორ. ნაქორ შვა თარა. თარა შვა აბრაამ. აბრაამ შვა ისაკ. ისაკ შვა იაკობ. იაკობ შვა იუდა. იუდა შვა ფარეზ. ფარეზ შვა ესრომ. ესრომ შვა არამ. არამ შვა ამინადაბ. ამინადაბ შვა ნაასონ. ნაასონ შვა სალმონ. სალმონ შვა ბოოს. ბოოს შვა იობედ. იობედ შვა იესე. იესე შვა დავით მეფე. დავით მეფემან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა რობუამ. რობუამ შვა აბია. აბია შვა ასა. ასა შვა იოსაფატ. იოსაფატ შვა იორამ. იორამ შვა ოზია. ოზია შვა იოათამ. იოათამ შვა აქაზ. აქაზ შვა ეზეკია. ეზეკია შვა მანასე. მანასე შვა ამონ. ამონ შვა იოსია. იოსია შვა იექონია. იექონია შვა სალათიელ. სალათიელ შვა ზორაბაბელ. ზორაბაბელ შვა აბიუდ. აბიუდ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა აზორ. აზორ შვა სადუკ. სადუკ შვა აქიმ. აქიმ შვა ელიუდ. ელიუდ შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა მატთან. მატთან შვა იაკობ. იაკობ შვა იოსებ, ქმარი მარიამისი და ძმაჲ კლეოპასი. კლეოპა შვა ნაომ. ნაომ შვა სალა. სალა შვა რობოამ. რობოამ შვა მეხთარ. მეხთარ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა ბენიამენ. ბენიამენ შვა იერობემ. იერობემ შვა მოსე. მოსე შვა იუდა. იუდა შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა ლევი. ლევი შვა იორამ. იორამ შვა მანასე. მანასე შვა იაკობ. იაკობ შვა მიქია. მიქია შვა იოაკიმ. იოაკიმ შვა იურობემ (RT; იერობ d; იერუბემ cet.). იურობემ შვა აბრაამ. აბრაამ შვა იობ. იობ

* ჩანართს ასეთი სათაური აქვს T-ში. სხვა ნუსხებში ამის მაგიერ სწერია «და ვიწყოთ ყოველივე ამბავი ბაგრატოანთა, თუ ვითარ არიან ნათესავნი დავით წინასწარმეტყუელისანი და სოლომონისნი, ანუ ვითარ მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა. ვიწყოთ ადამითგან, და წარმოვთქუათ ყოველი ნათესაობა მათი».

და შვილნი ბაკურ მეფისანი, ნათესავნი დაჩისნი, ვახტანგის ძისანი, რომლისადა მიეცა მეფობა ვახტანგ მეფესა, იგინი დარჩეს კახეთს. და დაიპყრეს კუხეთი და ჰერეთი
A 237 იორითგან, და დასხდეს უჯარმოს, | და იყვნეს მორჩილებასა გუარამ კურაპალატისასა.
M 408 მაშინ კეისარმან წარმოსცა განძი დიდი გუარამ კ|ურაპალატისა თანა, და უბრძანა, რათა მით განძითა გამოიყვანნეს ჩრდილოს ლაშქარნი, და შეერთნეს თანა სპანი ქართველთანი, და შეგზავნნეს სპარსეთს. ხოლო გუარამ ყო ეგრე: გამოიყვანნა ოვსნი,

1 და] ხოლო T. 1 რომლისადა AC, რომელსა Mm, რომლისთჳს cet. 2 და < AMm. 2 კუხეთი CMm, კ̃ხეთი T, კახეთი cet. 2 ჰერეთი] ერ[ე]თი Mm. 3 გუარამ < A. 3 კულაპარატისსა A, კულაპალატისასა C, კურატპალატისასა cet. 4 ∼ წარმოსცა კეისარმან A. 4 დიდი AC, დიდძალი cet. 4 გურამ m. 4 და < MTm. 4-5 გუარამ — მით განძითა < C. 5 განძითა < A. 5 ჩრდილოთ A, ჩრდილოსა C. 5-6 და შეერთნეს — ქართველთანი < Mm. 5 შეერთნეს თანა C, შეაერთნეს თანა AT, < Mm, შეაერთნეს მათ თანა cet. 6 ქართველთანი A, < Mm, ქართლისანი cet. 6 გამოიყვანნეს C.

შვა აქაბ. აქაბ შვა სვიმონ. სვიმონ შვა იზაქარ. იზაქარ შვა აბია. აბია შვა გად. გად შვა ასერ. ასერ შვა ისაკ. ისაკ შვა დან. დან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა შჳდნი ძმანი, რომელნი-იგი მოსცნა ღმერთმან ტყუეობასა შინა.

ჩანართის გაგრძელება (მხოლოდ T)[1]

[§ 2.] და ესენი შჳდნი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისნი, მოიწივნეს ეკლეცს წინაშე რაქაელ დედოფლისა და მისგან ნათელ-იღეს.

და დაშთეს იგინი ქუეყანათა სომხითისათა, და მუნ დღეინდელად დღედმდე შვილნი მათნი მთავრობენ სომხითს.

[§ 3.] და ოთხნი მათნი ძმანი მოვიდეს ქართლს. ხოლო ერთი მათგანი, სახელით გურამ, განაჩინეს ერისთავად, და ესე არს ერისთავი ქართლისა და მამაჲ ბაგრატიონთა[2]. და ესე ბაგრატონიან[ნ]ი შვილისშვილნი და ნათესავნი არიან გუარამისნი.

[§ 4.] ხოლო ძმაჲ მისი, სახელით საჰაკ, წარვიდა კახეთს და დაემზახა იგი ნერსეს.

[§ 5.] და სხუანი ორნი იგი ძმანი ამათნი, სახელით ასამ და ვარზავარდ, წარვიდეს კამბეჩანს, და მოკლეს მათ სპარსთა სპასალარი და დაიპყრეს კამბეჩანი, და დასხდეს მუნ იგინი ცხოვრებად ხორნაბუჯს. და ამა ჟამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა.

[§ 6.] ხოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობაჲ შვილთა გორგასლისათა, მით ჟამითგან ეპყრა უფლებაჲ ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათადმდე, არამედ დაესრულა უფლებაჲ ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მ̃თთგ̃ნ.

[§ 7.] მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოზი იყო სჳმონ-პეტრე. და მცხეთა აღთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა; არმაზი შემცირდებოდა და კალაჲ განდიდ[დ]ებოდა; და სპარსნი უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივნეთს, ასპურანგს[3].

[§ 8.] მას ჟამსა კათალიკოზი იყო მცხეთას სამოელ, და ერთად შეკრბა[4] ყოველი ქართლი, და გამოარჩიეს გურამ დავითის ნათესავისგან, მოწევნული ძმათა მისთა თანა, ასამს და ვარზავარდს, რომელნი-იგი ზემო ვაჴსენენით.

[§ 9.] ესენი წარმოვიდეს ეკლეცით, რომელნი მონათლნა რაქაელ დედოფალმან, ძმანი შვიდნი ჰურიანი, ტყუეობით მოსრულნი ქუეყანით ფილისტიმით, და ნათელ-იღეს ეკლეცს ჴელითა რაქაელ დედოფლისათა, რომელმან სამთა მათგანთა უცვალა სახელი, რამეთუ ერთსა სახელ-სდვა მუშელ, და ერთსა ბაგრატ, რომელ არს მამა ბაგრატიონთა, ერთსა აბგავარ, ერთი შემოიყვანა სიძედ, და ორნი მათგანნი ამზახნა სომეხთ მეფეთა.

[§ 10.] ხოლო ოთხნი ესე ძმანი წარმოემართნეს ქართლს, ვითა ზემო ვაჴსენეთ, და გურამ განაჩინეს ერისთავად.

§§ 2—10 მთლიანად და სიტყვა-სიტყვით ამოღია T-ს სუმბატ დავითისძის „ქრონიკის" იმ ტექ-

[1] T-ს ამოღებული აქვს სუმბატის „ქრონიკის" ტექსტიდან (იხ. Mm). [2] და ესე არს — ბაგრატიონთა < Mm.

[3] აქ T-ში ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ «მოკუდა კ̃ზი ს̃ნ და დაჯდა კ̃ზდ ს̃მოელ». ხოლო არშიაზე სწერია: «კ̃ზი მეცხრე». BDERbdkps ნუსხებში იგივე ჩანართი, ხოლო უფრო ქვემოთ: «ხოლო ამის გუარამის-ზე მოკუდა კათალიკოზი სჳმონ და დაჯდა კათალიკოზად სამოელ». და იქვე არშიაზე: «თ̃ კ̃ზი სამოელ» (Bdp-ში შიგ ტექსტშია). შდრ. ზემოთ გვ. 218, სტრ. 7, შენ. [4] მერე ჩაუმატებია „ი": შეკრიბა.

დურძუკნი და დიდონი, და წარუძღუანნა წინა ერისთავნი ქართლისანი. შევიდეს ადარ-
ბადაგანს, დაუწუეს ტყუენვად. და ესევითარნი ჭირნი და უცალოებანი მოიწივნეს
სპარსთა ზედა.

მაშინ გამოჩნდა სპარსეთს კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ბარამ ჩუბინი. ესე ეწყო
C158a თურქთა, სპარსეთს შემოსრ|ულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხოვრებასა
სპარსთასა, მოკლა საბა, თურქთა მეფე, და აოტა ბანაკი მათი. ხოლო სპანი იგი ბერძენ-
თანი, რომელნი შესრულ იყვნეს სპარსეთს, შეიქცეს და წარვიდეს შინა. და ჩრდილონი
იგი, გუარამ კურაპალატისა შეგზავნილნი, წარმოვიდეს იგინიცა შინა; რამეთუ ვინათ-
A 238 გან მოიცალეს სპარსთა თურქთაგან, შემინდეს, და და|ეცა შიში და მრწოლა ქარ-
თველთა სპარსთაგან.

და ამან გუარამ კურაპალატმან იწყო ციხეთა და ქალაქთა მაგრებად.

M 409 და კუალადცა წყალობა ყო ღმერთმან ქრისტიანეთა ზედა, და სხუა | შფოთი
დავარდა სპარსეთს: რამეთუ იგივე ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთა მეფესა, და დასწუნეს

[1] ურძუკუნი M, ურძუკნი m, და ურზუკნი C, დურძიკნი s. 2 დაუწყეს AC, და უწყუეს MTm, და დაუწყეს cet. 2 ტყუენვად CMTm, ტყუენვადა A, ტყუენვა cet. 4 მაშინ < Mm (M-ში ერთი სიტყვის ადგილი თავისუფალია. 4 სპ. კაცი ერთი AC, ~ კ. ერთი სპარსეთს cet. 4 ჩუბინი] ჩუბანი T, ჩუეშინი M (m-ში წითლით სწერია „ჩუბინი"; შემდეგ ბ შავი მელნით გადაკეთებულია ე-დ და თავზე აწერია შ: ჩუე-შინი). 5 თურქუთა M. 5 ~ სპარს. თურქთა A. 5 შემოსრულთა ACM, შესოსულთა m, შესრულთა cet. 6 მოკლა] მოკუდა Mm. 6 თურქუთა M, ს ა ბ ა თურქთა C (მოკლა საბა, თურქთა მეფე). 6 იოტა Mm. 7 და ჩრდილონი A, ჩრდილონი C, და ჩრდილეულნი Mm, და დარჩომილნი cet. 8 გურამ Tm. 8 კურა-პალატისა C, კულაპარატისა A, პალატისა m, კურატპარატისა M, კურატპალატისა cet. 9 მოიცლიდეს m. 9 თურქუთაგან M, თურთქუთაგან m. 9 შეეშინდეს A, < C. 9 და < C. 9 დაეცეს m. 10 სპარსთა-გან < C. 11 და AC, < MTm, მაშინ cet. 11 კულაპარატმან A, კულატპალატმან m, < C, კურატპა-ლატმან cet. 11 გუარამ კ. იწყო ACMTm, ~ იწყო გუარამ კ. cet. 11 მაგრება m. 12 და < CMm. 12 კუალადცა AC, კუალად cet. 12 წყალობა] წყობა A. 13 სპარსეთს — გაადგა < Mm (ex hom.). 18 გაადგა T, გაუდგა b. 13 და < C. 13 დასწუნეს CMm, დასწუნა A, დასწუეს cet.

სტიდან, რომელიც Mm-შია მოთავსებული. ხოლო დანარჩენ ნუსხებში (BDERbdkps) სხვა რედაქციის ტექსტია:

«და ესე შვიდნი ძმანი, ძენი ამის სოლომონისნი, წარმოვიდეს ქუეყანით ფილისტიმით, ტყუეობით წარმოსრულნი ჰურიანი, და მოიწივნეს ეკლეცს, წინაშე რაჟაელ დედოფლისა, და ნათელ-იღეს ჴელითა რაჟაელ დედოფლისათა. ერთი მათგანი შემოიყვანა სიძედ, და ორნი მათგანნი ამზახნა სომეხთა მეფეთა, ხოლო ოთხნი ესე ძმანი: გუარამ, საჰაკ, ასამ და ვარზავარად წარმოემართნეს ქართლს. მაშინ ვინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასალისათა, მით ჟამითგან უფლება ეპყრა ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათამდე. არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა (ვიდრე — აზნაურთა < Bdp ex hom.) ბოროტთა საქმეთა მათთაგან. მას ჟამსა მცხეთა ალთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა, არმაზი შემცირდებოდა და კალა განდიდდებოდა, და სპარსთა დაეპყრა სომხითი, ქართლი და ასფურაგანი. ხოლო მაშინ, ვითარ უცალო იქმნნეს სპარსნი, ითხოვეს ქართველთა ბერძენთა მეფისაგან მეფე ქართლისად. მაშინ კეისარმან მოსცა ესე გუარამ კურატპალატი...».

ჩანართის გაგრძელება (BDERbdkps) [1]

[§ 11.] ხოლო სამნი იგი ძმანი ამის გუარამისნი წარვიდეს კახეთს. და საჰაკ დაემხახა ბაკურს, ძესა ნერსესისა. ხოლო ასამ და ვარზავარდ წარვიდეს კამბეჩოანს (Ts: კამბეჩიანს) და გარდაუქციეს ერი ვეზანს ერისთავსა (T: + ბაჰარ ჩუბინისსა) სპარსთასა (< T). და მოკლეს ვეზან, და დაიპყრეს მათ კამბეჩოანი.

[1] ეგევე ჩანართი, ამოღებული სუმბატის „ქრონიკიდან" (§ 1!), მოიპოვება T-შიც, ხოლო უფრო გვიან (იხ. გვ. 221, 21, სიტყვების შემდეგ: «მეორესა დემეტრე» და 222 სქოლ. 2). ამ ჩანართს ყველა ნუსხა, T-ს გარდა, ურთავს იმავე „ქრონიკის" § 5-იდან ამოღებულ ცნობას: «და დასხდეს (Bdp: დასხდებოდეს) მუნ და ცხოვნდებოდეს ხორნაბუჯს. და ამა ჟამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა» (T-ს ეს ცნობა უკვე ჰქონდა მოყვანილი. იხ. ზემოთ, გვ. 219, § 5).

თუალნი ურმიზდ მეფესა ცოლის ძმათა მისთა, და იწყეს ბრძოლად ჩუბინმან და ქასრე.
იოტა ქასრე ჩუბინისაგან, და წარვიდა საბერძნეთს. და კეისარმან მავრიკ მოსცა ასული
თჳსი ცოლად ქასრეს, და მოსცა სპა მისი და წარმოგზავნა ჩუბინსა ზედა. იოტა
ჩუბინი სპარსეთით, და ქასრემან დაიპყრა სპარსეთი.

მაშინ მავრიკ კეისარმან იურვა ქართველთათჳს ქასრეს თანა, და რქუა: „ვინათგან
C158b და|უტეობიათ ქართველთა კერპთ-მსახურება, მუნითგან მორჩილნი ბერძენთანი არიან;
რამეთუ ჟამსა შინა მძლავრებისაგან თქუენისა იქმნის განრყუნილ ქართლი, თუ არა
სამართალი თქუენი არა არს ქართლსა ზედა. აწ ბრძანებითა ღმრთისათა, ვინათგან
A 239 სრულსა სიყუარულსა ზედა ვართ მე და | შენ, და ქართლი ჩუენ შორის იყავნ თავი-
სუფალ მშჳდობით: მე ვარ მწე და მოურავი ყოველთა ქართველთა და ყოველთა ქრის-
ტიანეთა".

მაშინ ერჩდა სპარსთა მეფე კეისარსა, და განთავისუფლდეს ქართველნი. და ესე
გუარამ კურაპალატი დადგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა.

იყო კაცი მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა. ამან იწყო ეკლესია ჯუარისა
M 410 პატიოსნისა; და აქ|ამომდე ჯუარი ველსა ზედა იყო, და ქმნა ეკლესია წყლთამდის ოდენ.

და მეფობდა კეთილად და უშფოთველად. არამედ ერისთავნი ქართლისანი ვერ
C159a სცვალნა საერისთვოთაგან მათთა, რამეთუ სპარსთა მეფისაგან | და ბერძენთა მეფისა-
გან ჰქონდეს სიგელნი მკჳდრობისათჳს საერისთვოთა მათთა, არამედ იყვნეს მორჩილე-
ბასა გუარამ კურაპალატისასა.

ხოლო ამას გუარამ კურაპალატსა ესხნეს ძენი, რომელთა ეწოდებოდა სახელად ერთსა
სტეფანოზ და მეორესა დემეტრე.

1 თუალი m. 1 ურმიზდ C, ურმიზ A, ურმიზადს Mm, ურმიზდს cet. 1 მეფესა ცოლის ძმათა მის-თა A, მეფესა მისთა ცოლის ძმათა C, მეფის ცოლის ძმათა Mm, მეფესა და ცოლის ძმათა მისთა cet. 1 ქასრე ACDMm (C: ~ ქასრე და ჩუბ.), ქასრემ T, ქასრე ამბარვეზმან cet. 2 და (კეის.) ACMm, მაშინ cet. 2 ~ მავრიკ კეისარმან C. 2 მოსცა ACMTm (C: ex მისცა), მისცა cet. 3 თჳსი < CMm. 3 ქასრეს AMm, < C, ქასრე ამბარვეზსა cet. 3 მოსცა ACMTm, მისცა cet. 3 მისი ACMm, თჳსი cet. 4 ბარამ ჩუბინი m. 4 და ქასრემან (DT: ქასრემ) დაიპყრა სპარსეთი ADT, < CMm, და ქასრე ამბარვეზმან დაიპყრა ყოველი სპარსეთი cet. 5 მავრიკი M. 5 იუვრვა A. 6 დაუტეობია C, დაუტეობ AMm, დაუტევებიათ T. 6 მორ-ჩილნი ბერძენთანი არიან C, მორჩილნია ბერძენთანი (A: ბერძენნი) AMm, მორჩილნი არიან ბერძენთა cet. 7 შიგან C. 7 იქმნის CMm, იქმნნეს (იქმნეს) cet. 7 ~ ქართლი განრყუნილ A. 7 თუ არა] და თუ არა T, რამეთუ Mm. 8 სამართალი ACMTm, სხუა სამართალი cet. 8 არა ACMTm, არა რაჲ cet. 9 და ქართ-ლი MTm, ქართლი cet. 9 იყავნ ACMm, იყოს cet. (~ იყოს ქართლი ჩ. შ.). 9-10 თავისუფალი Mm. 10 მშჳდობით CMTm, < A, მშჳდობით + რამეთუ cet. 10 მწე და მოურავი AC, ~ მოურავი და მწე cet. 10 ყოველთა < AC. 10 ქართველთა და < C. 12 განათავისუფლდენ m. 13 გურამ CTdm. 13 კულაპა-რატი A, კულაპალატი C, კურატპალატი cet. 13 დადგა ACMm, დაადგრა (დაჲდგრა T) cet. 13 მორჩ. ზ. ბერძ. ACDMTm, ~ ბერძენთა მორჩილებასა ზედა cet. 14 იყო ACMTm, იყო + ესე გუარამ cet. 14 ~ მაშენ. ეკლ. და მორწმუნე A. 15 ქმნა ACMTm, უქმნა cet. 15 წელთამდისი Mm, წელთამდე AC. 16 მეფობდა ACMm, + ესე გუარამ კურატპალატი (b: კურატპალატად) cet. 16 კეთილად < b. 16 ერ. ქართ. ACMm, ქართლისა ერისთავნი cet. 17 საერისთოთაგან A, საერისთავოთაგან M. 17 მათთა < A. 18 ჰქონდეს ACMm, ჰქონდათ cet. 18 მკჳდრობისათჳს AC, მკჳდრობისანი cet. 18 საერისთვოთა მათთა C, < Mm, საერისთოთა მ. cet. 18-19 მორჩილებასა + შინა C. 19 კულაპარატისასა A, კულაპალატისასა C, კურატპარატისასა Mm. 20-21 ხოლო — დემეტრე] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. (D-ში სხვა რედაქციითაა: ხ˝ ამას გ. კურ. ჰყუანდა შვილი და უწოდა სახელად სტეფანოზ).

და მოკუდა კათალიკოსი სჳმონ და დაჯდა სამოელ. და მოკუდა კათალიკოსი სამოელ და დასუეს[1] სამოელვე[2].

ამანვე გუარამ კურაპალატმან განაახლა საფუძველი ტფილისისა სიონისა,

რომელი შემდგომად ამის გუარამისა განასრულეს აღშენება ტფილისის სიონისა[3]: ნახევარი ერთმან ვინმე ქურივმან დედაკაცმან, და ნახევარი ყოველმან ერმან[4], ჟამსა ჰირველის ადარნასე მთავრისასა, და იგი ადარნასეცა შეეწია აღშენებასა მისსა[5].

რამეთუ ნათესავნი მორწმუნისა მირიან მეფისანი ყოველნი ეკლესიათა მაშენებელნი იყვნეს.

და მოკუდა გუარამ კურაპალატი.

მეორმოცე ერისთავთა-მთავარი ქართლისა სტეფანოზ, ძე გუარამ კურაპალატისა, ბაგრატონი[6]

A 240 და დაჯდა ძე მისი სტეფანოზ. | მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისაგან, არამედ ერისთავთა-მთავრად ხადოდეს. და მოკუდა სამოელ კათალიკოსი, და ამან სტეფანოზ დასუა ბართლომე კათალიკოსად[7]. ხოლო ესე სტეფანოზ იყო ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, არა ჰმსახურა ღმერთსა, არცა ჰმატა სჯულსა და ეკლესიათა.

1 და მოკუდა კათ. სჳმონ და დაჯდა სამოელ CMm (დანარჩენ ნუსხებში ეს ცნობა ზემოთ იყო, გვ. 219, სქოლ. 3). 1-2 და მოკუდა კათ. სამოელ და დასუე¦ სამოელვე ACMm, და მასვე-ზე (< T) მოკუდა კათალიკოზი სამოელ, და ამანვე (T: ამან გურამ) კურატპალატმან დასუა (T: + მეათე) კათალიკოზად სამოელვე cet. 3 ამანვე ACMm, და ამანვე T, და კუალად ამანვე cet. 3 გუარამ < T. 3 კურატპალატმანცა T, < C. 7 მორწმუნისა < C. 7 მირიან მორწმუნისა მეფისანი A, მირიან მეფისა მორწმუნისანი MTm. 7 ყოველნი CMm, ყოველთა A, ყოველნივე cet. 9 და მოკუდა ACMTm, და ამისსა შემდგომად მოკუდა cet. 10 მეორმოცე BEp, მეორმეოცე cet. 11 კურატპალატისა codd. 11 ბაგრატიოანი T (ე. ი. „ბაგრატიოანი"). 12 და დაჯდა AT, ი̃ზ დაჯდა C (იხ. ქვემოთ, სქოლიო 6), და დარჩა Mm, და მის წილ მეფე იქმნა cet. 12 ძე ACMTm, ძევე cet. 12 სტეფანოზ] რომელსა ეწოდებოდა სახელად სტეფანოზ D. 12 მეფობისა ACMm, ხოლო ამან სტეფანოზ მეფობისა cet. 13 და ACMm, და მის-ზე cet. 13-14 სამოელ კათ. AC, ~ კათალიკოსი სამოელ cet. 14 მან C. 14 სტეფანოს A. 14 ~ კათალიკოსად ბართლომე BEbdps. 15 ღმრთისა < AMm. 16 ეკლესიასა C.

[1] არშიაზე: მეათე კათალიკოზი Rd, ი̃ კ̃ზი სამოე . . . D; შიგ ტექსტში: ი̃ კ̃ზი სამოელ Bp.

[2] აქ T უმატებს:

«ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ» (და აგრძელებს ციტატას სუმბატის „ქრონიკიდან"). [§ 11.] ხოლო სამნი ესე ძმანი წარვიდეს კახეთს. და საჰაკ დაემხახა ბაკურს, ძესა ნერსესსა. ხოლო ასამ და ვარზავარდ წარვიდეს კამბეჩანს და გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა ბაჰარ ჩუბინისსა. და ვეზან მოკლეს და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი. (შდრ. ზემოთ, გვ. 220 სქოლიო). [§ 12.] და იყო მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოზი სამოელ. და ამისზე ტფილისისა მკჳდრთა ეკლესიისა გებად იწყეს, რომლისა ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი (შდრ. ზემოთ, გვ. 222, 5).

[3] არშიაზე: დაწყება ეკლესიისა ჯვრისა პატიოსნისა. საფუძველი ტფილისის სიონისა d. ა რ შ ი ა ზ ე (მხედრულით): ამ გურამ პანკრატიონმა და დიდად სახელოვანმა ყოველსა შინა აღაშენაო ჯვარის ეკლესია და საფუძველი ტფილისის განაახლაო T.

[4] ამ ნაწილის წყაროდ ჩანს სუმბატის „ქრონიკა", § 12. შდრ. აქვე ზემოთ, სქოლიო 2.

[5] ეს ჩანართი ყველა ნუსხაშია გარდა ACMTm-ისა.

[6] სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა AMm-ისა, ხოლო ერთი წინადადების შემდეგ („სტეფანოზ"). C-ში ამ სათაურის მაგიერ შიგ ტექსტში სწერია: ი̃ზ, ე. ი. მეჩვიდმეტე მეფეო (მირიანის შემდეგ), და არშიაზე წითლით: ერისთავთ-მთავარი სტეფანოზ. ა რ შ ი ა ზ ე : ქრისტეს შობითგან იყო წელიწადი ქ (= 600) D (სხვა მელნით და სხვა ხელით).

[7] არშიაზე: ი̃ა კ̃ზი d, ი̃ა კ̃ზი ბართლომე DRs, მეათერთმეტე კათალიკოზი T (შიგ ტექსტშია).

და ამის-ზე იქმნა შფოთი დიდი საბერძნეთს: რამეთუ მავრიკ კეისარსა განუდგა
M 411 C159b ფოკ|ას მკედარი, და მოკლა მა|ვრიკ კეისარი და შვილნი მისნი. და დაიპყრა საბერძ-
ნეთი ფოკას მკედარმან. მაშინ ხიმემან კეისრისამან, სპარსთა მეფემან ქასრე, იწყო
ძებნად სისხლსა სიმამრისა და ცოლის ძმათა მისთასა, შესლვად და ტყუენვად საბერძ-
ნეთისა. განძლიერდა ბერძენთა ზედა, და ვერ წინააღუდგა ფოკას კეისარი. ხოლო
სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, შეუშინდა მეფესა სპარსთასა, განუდგა ბერძენთა და
მიექცა სპარსთა.

მას ჟამსა მანვე მეფემან ქასრე წარმოტყუენა იერუსალემი და წარიყვანა ძელი
ცხოვრებისა; და შემდგომად ამისსა აღიღო ღმერთმან კელი წყალობისა ქასრესგან:
A 241 შეიპყრა იგი ძემან თჳსმ|ან, შესუა იგი საპყრობილესა, და მოკუდა სენითა ბოროტითა.

ხოლო ამის სტეფანოზის-ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდე-
ბოდა, არმაზი აღოკრდებოდა და კალა აშენდებოდა. და ძმა სტეფანოზისი, სახელით
დემეტრე, აღაშენებდა ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა[1]. რამეთუ სენიცა იყო მის
C160a თანა ბოროტი, და ვე|რ შემძლებელ იყო განშორებად კარსა ეკლესიისასა. და სტეფა-
M 412 ნოზ მთავრობდა ყოველ|სა ქართლსა ზედა, და დაჯდა იგი ტფილისს, და ჰმორჩი-
ლებდა იგი სპარსთა.

ხოლო შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა გამოჩნდა საბერძნეთს კაცი ერთი, თჳსი მავრიკ კეისრისა, სახელით ერაკლე[2]. ამან მოკლა ფოკას კეისარი, და დაიპყრა საბერძნეთი. განძლიერდა იგი და მიიყვანნა დასავლეთით თურქნი, და შეკრიბნა

1 ამა-ზე A, ამაზედა C. 1 დიდი < A. 1 განადგა AC. 2 ფუკას A, ფოკა Cs. 2 და დაიპყრა ACDRTbs, და დაიპყრნა m, დაიპყრნა M, დაიპყრა cet. 3 ფუკა A, ფოკა Cs. 3 სპ. მ. ქასრე ACMm, ~ ქასრე სპ. მ. cet. 3 იწყო + ძლუნად და A. 4 ძებნად — მისთასა A, სისხლთა ძებნა (DRb: ~ ძებნა სისხლთა; ძებნად სისხლთა s) სიმამრისა და ცოლის ძმათა მისთა BDERdps, ძებნად სისხლისა სიმამრისა და ცოლის ძმათასა C, ძებნად სისხლთა ცოლის ძმათა და სიმამრისა (b: ~ სიმამრისა და ცოლის ძმათა) მისისათა MTmb. 4 ტყვევად T, ტყუევნად s. 4-5 საბერძნეთისა AC, საბერძნეთს cet. 5 და განძლიერდა C. 5 და + ფოკა C. 5 ფუკას კეისარი A, ფოკა კ. BMmps, < C, ფოკას კ. cet. 6 ~ სპარსთ მეფესა A. 6 განადგა C. 7 მიექცა] მიუდგა C. 6-7 განადგა ბ. და მიუდგა სპარსთა C (ორჯერ). 8 ამანვე A. 8 მეფემან (C: + სპარსთამან) ქასრე ACMm, ~ ქასრე მეფემან cet. 8 იელუსალემი CMm, იელუსალიმი A. 8 წარიყვანა AMm, წაიყვანა C, წარმოიღო (D: წარიღო) cet. 10 და შეიპყრა A, შეიპყრო M. 10 იგი C, < cet. 10 თჳსმან AC, მისმან cet. 10 იგი < A. 10 საპყრობილესა ACMTm, + ძნელსა DERbs, + ბნელსა cet. 10 და < Mm. 10 მოკუდა + საპყრობილესა შინა C. 11 ამის] ამა A. 11 ზე AMTm, ძე C, < cet. 11-12 მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა (და ტფ. განძლ. < C), არმაზი აღოჳრდებოდა (C: ოჳრდებოდა) და კალა აშენდებოდა (C: აღაშენებდა) AC; მცხეთას მოაკლდებოდა და კალა (Mm: კულა) აღშენდებოდა, ტფილისი (+ და Mm) განძლიერდებოდა და არმაზი აღთხელდებოდა (M: + კულა აღეშენებოდა; m: + კუალა აღშენდებოდა) MTm; < cet. (შდრ. ზემოთ, გვ. 220 სქოლ. ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან"). 12 და CT, ხოლო A, < cet. 12 სტეფანოზისი სახელით ACMTm, რომელსა ერქუა სახელად D, < cet. 13 დემეტრე] სტეფანე Mm. 13 აღაშენებდა CM; აღშენდებოდა m, აშენებდა cet. 12 რამეთუ < C. 14 განშორებას m, განშორებულად d. 15 ზედა AC, < cet. 15 და დაჯდა] დაჯდა AC. 15 იგი < d. 15 ტფილის AC, ტფილისსა M, თფილისსა m, ტფილისის Bp. 15-16 და ჰმორჩილებდა MTm, დამორჩილებად C, და მორჩილობდა cet. 16 იგი < C. 17 ~ ამისსა შემდგომად Bdp. 17 რაჲოდენთამე DT. 18 ფუკას Mm, ფუკა A, < C, ფოკა cet. 18-19 და დაიპყრა] დაიპყრა T, და:იპყრა Mm. 19 თურქმანი m.

[1] არშიაზე: აღშენება ჯ̃ისა პატიოსნისა d.

[2] არშიაზე: ჴ̃ეს აქათ ჴ̃თ (= 609) b.

სპანი ურიცხუნი, და წარმოემართა სპარსეთად[1] ძებნად ძელისა ცხოვრებისასა. და მოვიდა პირველად ქართლს[2],

სამცხეს[3], და ესმა სასწაულთ-მოქმედება ხატისა მის, რომელი წმიდასა ღმრთისმშობელსა გამოესახა და მიეცა პირველწოდებულისა ანდრიასთჳს, და მას მოესვენა და დაესვენებინა მცირესა ეკუდერსა შინა აწყუერს. მოვიდა კეისარი ერაკლე ხილვად და თაყუანისცემად ხატისა მის. მაშინ იწყო ერაკლე აწყუერს დიდისა საყდრისა სამირკუელისა ჩაგდებად და შენებად, ვიდრემდის მიერითგან განსრულდა მორწმუნეთა კაცთა მიერ, და მიერ შექმნეს საეპისკოპოსოდ.

ამან სტეფანოზ არა ინება განდგომა სპარსთაგან, და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და დადგა ტფილისსა შინა. მოვიდა ერაკლე მეფე და მოადგა ტფილისსა. ხოლო სტე-
A 242 ფანოზ იყო ქუელი მჴედარი და შემმართებელი; დღეთა ყოველთა გამოვიდის | კართა ქალაქისათა, და ებრძოდის ბერძენთა. მაშინ უკუე მას წყობასა შინა ჩამოაგდეს სტეფანოზ და მოკლეს. და დაიპყრა კეისარმან ტფილისი.

ხოლო ციხესა კალისასა დარჩეს კაცნი, და არა მოერთნეს მეფესა; და ციხით
C160b გამოღმართ[4] ცი|ხისთავმან აგინა მეფესა და რქუა: „ვაცისა წუერნი გასხენ და ვაც-
M 413 ბოტისა კისერი გათქს“. მაშინ ბრძანა მეფემან: „დაღაცათუ კაცმან ამან ბას|რობით მრქუა მე ვაცბოტობა, არა არს ცუდ სიტყუა მისი“.. და მოიღო წიგნი დანიელ, და პოვა მას შინა წერილი ესრეთ: «გამოვიდეს ვაცი დასავლისა, და შემუსრნეს რქანი ვერძისა აღმოსავლისანი». მაშინ განიხარა მეფემან და დაიდასტურა, რამეთუ ყოველივე განემარჯუებოდა სპარსთა ზედა.

1. სპანი < A. 1 წარმოემართა BMdmp, წარემართა cet. 1 ძიებად A. 1 ძელისა ცხოველისა A, d. ცხოველისასა Mm. 2 ქართლს] ზემო ქართლს Bbp (p-ში „ზემო“ მერეა ჩამატებული, ისევე როგორც ამის მომდევნო ჩანართი, იმავე გადამწერის ხელით). 4 პირვ. მოციქულისა ანდრიასთვის. 7 მიერ შექმნეს] მუნ შექმნეს k, მერმე შექმნეს b. 8 ამან MTm, და ამან A, და მან C, მაშინ ამან cet. 8 ∼ განდგომა არა ინება A. 8 განდგომად T. 8 სპარსთაგან CMm, სპარსთა cet. 8 და CMm, < cet. 8 ციხე-ქალაქნი AC, ციხენი MTm, ციხენი და ქალაქნი (E: ქალაქი) cet. 9 ტფილისსა შინა] ტფილის შინა C, ტფილისს A. 9 მეფე ACMTm, კეისარი cet. 9 და < T. 9 მოდგა A. 10 და < C. 10 და დღეთა C. 10 გამოვიდეს T, გამოვიდის გამოვიდის A. 11 ებრძოლის Ebs. 11 ∼ წყობასა მას d, მას წელიწადსა A. 11 უკუე—შინა < C. 13 კალასასა A. 13 დაჩნეს C. 13 და < A. 13-14 ციხით (M: ციხითა; C: ციხის) გამოღმართ ციხისთავმან აგინა მეფესა ACMm, და დადგა დამართებით ციხესა კალისასა, და ციხისთავმან ჴმა ყო ციხის გამოღმართ აგინა ერეკლე მეფესა T, ციხის გამოღმართ ციხისთავმან ჴმა ყო cet. 14 და < Mm. 14 რქუა ACMTm, რქუა მეფესა ესრეთ cet. 14 ვაცისა] კაცის s. 14 ვაც. წ. გასხენ] ვაც. წ. დასხენ C, რომელსა გასხენ წვერნი ვაცისანი T. 14 და < A. 14-15 ვაც ბოროტისა Mm. 15 გათქს ACMm, გაქუს cet. 15 მაშინ ბრძანა მეფემან ACMm, მაშინ ესმა ერეკლე მეფესა განრისხნა მისთჳს და ბრძანა T, მაშინ ვითარცა ესმა სიტყუა ესე კეისარსა ბრძანა cet. (ბროსეს კონიექტ.: მაშინ, ვითარცა ესმა სიტყუა ესე ერეკლე მეფესა, განრისხნა მისთჳს და ბრძანა). 15 ამან] იმან BDEdps, ისმინა(!) Mm. 16 მე < C. 16 ვაცბოროტობა AMm. 16 არა არს ACMm, არამედ არა არს cet. 16 ცუდ ს. მისი AC, ∼ სიტყუა მისი ცუდ cet. 16 დანიელ AMm, დანიელი C, დანიელ (d: დანიილ) წინასწარმეტყუელისა cet. 17 გამოვიდა BMmp. 17 ვაცი] კაცი m. 17 დასავლით A. 18 ვერძ. აღმ.] ვერძისანი A, ვერძისა აღმოსავლეთისანი C. 18 მეფემან CMm, კეისარმან cet. 19 სპარსთა ზედა C, < cet.

[1] არშიაზე: ქ˜ს აქათ ქ˜კ (= 620) b.

[2] არშიაზე: ქ˜ეს აქეთ ქ˜კა (= 621) Bp.

[3] ეს ჩანართი (სამცხეს — საეპისკოპოსოდ) მოიპოვება მხოლოდ Bbkp ნუსხებში (p-ში შემდეგ არის ჩამატებული ქვედა არშიაზე, იმავე გადამწერის ხელით).

[4] და ციხით გამოღმართ — ვერძისა აღმოსავლისანი] ეს ნაკვეთი ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკიდან“ (იხ. ე. თაყაიშვილის გამოც. 1949 წ., გვ. 59, § 14).

მაშინ კეისარმან მოუწოდა ძესა ბაკურისსა, ქართველთა მეფისასა, ნათესავსა დაჩისასა, ვახტანგის მისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქუა ადარნასე, და მისცა მას ტფილისი და მთავრობა ქართლისა. და დაუტევა მის თანა ერისთავი, რომელსა ერქუა ჯიბღა, და უბრძანა ბრძოლა კალისა, და თჳთ წარემართა მეფე ბრძოლად სპარსთა.

მეორმოცდაერთე მთავარი ქართლისა, ადარნასე, ძე ბაკურისი, ხოსროიანი[1]

ხოლო ამან ადარნასე, მთავარმან ქართლისამან, და ერისთავმან ჯიბღუ უწყეს ბრძოლად ციხესა კალისასა. და კეისარი წარემართა ბაღდადს[2].

A 243 [3] ხოლო მცირედთა დღეთა წარიღეს კალა | და შეიპყრეს ციხისთავი იგი. ამან ერისთავმან პირველად პირი დრაჰკნითა აღუვსო, რომელ სიტყჳთა შენითა კეისარმან
C161a განიხარაო[4]. და შემდგომად | ამისსა ტყავი გაჰკადა, და კეისარსა უკანა მისწია გარდაბანს: კადრებისათჳს მეფისა უყო ესე.

1 მაშინ] ი˜Ø. მაშინ C. (შდრ. ქვემოთ სქოლიო 1). 1 ∼ მოუწოდა კეისარმან Bdp. 1-2 ბაკურისსა და ნათესავსა, მეფისასა ქართველთა დაჩისსა Mm. 2 დაჩისასა] დაჩი C, დაჩისა b. 2 ერისთაობდა ADMRms, მთავრობდა C, ერისთობდა cet. 2 ერქუა ACDMTm, ეწოდებოდა სახელად cet. 2 ადარნესე C. 3 მას < A. 3 მთავრობდა ქართლს A. 3 და < A. 4 ჯიბღაა A. 4 კალას Mm. 3-4 და დაუტევა — წარემართა] და ჰრქუა მეფემან მბასრობელსა თჳსსა. უკ˜თუ იყო ჩემდა სიტყუა ეგე კადრებისათვინ ჩემისა მისაგებელი ორკეცი დაგიტეო შენ. და დაუტევა ტფილის მის თანა ერისთავი, რომელსა ერქუა ჯიბღუ და უბრძანა ბრძოლად კალისი. და თჳთ წარემართა T (იხ. სუმბატის „ქრონიკა“, § 14). 4 მეფე <CT. 5 ბრძოლად სპარსთა C, < cet. 4-5 და უბრძანა — სპარსთა ACMm, ბრძოლად კალისა (D: კალასი) cet. 6 მეორმოცდაერთე d, მეორმოცდაერთი cet. 6 ძე ბაკურისი T, ძე მესამე ბაკურ მეფისა cet. 8 კალისისასა Bdp. 9 ხოლო] შემდგომად A. 9 ხოლო მცირედთა — იგი ACMm, ხოლო მან ერისთავმან ჯიბღუმ მცირეთა დღეთა წარიღო კალა და ციხე იგი ტფილისისა გამოიღო, და ციხისთავი იგი შეიპყრა T, ხოლო მან ერისთავმან ჯიბღუმ და ადარნასე, ქართლის მთავარმან, გამოიღეს ციხე კალისა და შეიპყრეს ციხისთავი იგი cet. 9 ამან] და C. 10 ერისთავმან ACMTm, + ჯიბღუმ R, + ჯიბუღ cet. 10 პირველ C, პირველად და T. 10 და რომელ A, ამისთჳს რომელ T. 10-11 სიტყჳთა შენ. კ. განიხარაო (A: განიხაროს) AC, სიტყჳთა მისითა კეისარმან (Mm: ∼ კეის. ს. მის.) განიხარა cet. 11 და < Mm. 11 კეისარსა — გარდაბანს] მეფესა მისწია იგი გარდაბანს ვარაზ გაგელისსა T (შდრ. სუმბატი § 16: «და მეფესა მისწია იგი გარდაბანს ვარაზ-გრიგოლისასა»). 12 მეფისა უყო ესე ACMTm, უყო ესე ყოველი მას cet.

[1] სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა AMm-ისა. C-ში სათაურის სახით არის ი˜Ø, ე. ი. მეთვრამეტე მეფეო, ხოლო არშიაზე წითლით სწერია: მთავარი ადარნასე.

არშიაზე: ქ˜ტს აქეთ ქ. ი. თ. (= 619) წელსა D (სხვა ხელით და სხვა მელნით).

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. ამას მოსდევს უფრო ვრცელი ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან“:

ჩანართი სუმბატის „ქრონიკიდან“

[§ 15.] (წარემართა ბაღდადს) პირველად (T: და) მივიდა გარდაბანს, ვარაზ გაგელისსა, და დაილაშქრა ადგილსა მას, რომელსა ჰქჳან ხუზაშენი. და ნათელ სცა ერაკლემ ერისთავსა ვარაზ გაგელსა და ყოველსა ერსა მისსა. და იწყო შენებად ეკლესიისა (T: ეკლესიასი), რომელი-იგი უბრწყინვალეს (T: უბრწყინვალე) არს ყოველთა ეკლესიათა. და მუნით (<T+სუმბ.) წარვიდა ბერდუჯს, და დადგა გულსა სოფლისასა, და აღმართა ჯუარი ქვისა, და დადვა საფუძველი წმიდისა ღმრთისმშობლისა ეკლესიისა (T+სუმბ.; ეკლესიად cet.), და აღასრულა გუმბათი მისი.

[§ 17.] და მუნით მივიდა ლალს, და უწოდა მეწჳკევნელთა მთავარსა, და ნათელ-სცა, და წარვიდა ბაღდადს. (§ 17 არ არის T-ში).

[3] მთელი ეს აბზაცი ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 16) და მოიპოვება ყველა ნუსხაში, როგორც ვახტანგისეულებში ისე ACMm-ში.

[4] T აქ დამატებით განაგრძობს სუმბატის „ქრონიკის“ ციტაციას: «რამეთუ თქუა სადიდებელი მეფისა ჰერაკლესი. ხოლო კადრებისა მისთჳს (მეფისა უყო ესე ყოველი)».

და ესევითარითა სიკუდილითა წარეგნეს სტეფანოზ და მსახურნი მისნი. ამისთჳს უყო ესე ღმერთმან მთავარსა მას სტეფანოზს, რამეთუ არა მინდობითა ღმრთისათა M 414 ცხოვნდებო|და: მორწმუნეთა ემტერებოდა და ურწმუნოთა მოეყურობდა.

მაშინ კუალად წარიღეს ბერძენთა საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღჳს პირი. და შვილნი სტეფანოზისნი დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთისათა, სხუა ყოველი ქართლი დაიპყრა ადარნასე ბაკურის ძემან მთავრობით, და მეფობისა სახელი ვერცა მან იკადრა. და ერისთავნი იგი თჳს-თჳსსა საერისთოსა შინა მკჳდრობდეს შეუცვალებელად, და მორჩილებდეს ადარნასე მთავარსა.

ჩანართი [1]

და მოკუდა კათალიკოსი ბართლომე, და ამან ადარნასემ დასუა კათალიკოსად იოანე [2].

ჩანართი (Bbkp) [3]

და წარგზავნეს ანტიოქიას და მის თანა მონაზონი ერთი მოციქულათაცა და საკურთხეველათაცა. რამეთუ განწესებულ იყო კურთხევა ანტიოქიით კათალიკოსისა, და ვერღარავის კელეწიფებოდა ხლვად გზასა ანტიოქიისასა. ამისთჳს დიდი ზრუნვა აქუნდა ქართველთა. ხოლო დღეთა თეოფილაკტე ანტიოქელ პატრიაქისა წარავლინნეს მოციქულნი და მივიდეს წინაშე თეოფილაკტე ანტიოქელ პატრიაქისა, და მიუთხრეს ნეტარსა თეოფილაკტეს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი, მკჳდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითგან ნეტარისა ანასტასი მღდელმოწამისათა არა კურთხეულ არს სიძნელისათჳს გზათასა. ხოლო მან ჰყო საზოგადო კრება, და განაჩინა ბჭობითა კრებისათა, მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თჳსთა თანა, რათა შეკრბებოდნენ ეპისკოპოსნი სამრევლოსა მისისანი და აკურთხევდენ კათალიკოსსა ჟამითი-ჟამად, რომელიცა საღმრთომან მადლმან უჩუენოს მათ და რომელი გამოირჩიონ და სთნდეს მეფესა და ეპისკოპოსთა, და ერსა და მოყუასთა მის ეკლესიისათა. და შეუქმნა მათ აღწერილი მოსაკსენებელი თავისა თჳსისათჳს და მუნ შემოკრებულისა კრებისათჳს. და კელთდასხმულ ჰყო ერთი ორთა მათ მისსა მოვლინებულთა მონაზონთაგანი, სახელით იოანე, მის ჟამისა კათალიკოსად მათდა. ხოლო ამას ანტიოქიის კრებასა შინა გაპატიოსნდა და განთავისუფლდა მათგან კათალიკოსი. რამეთუ კელქვეით აღარ არის პატრიაქთა, აღარც

2 ყო C. 2 ესე A, < cet. 2 რამეთუ < A. 2 მინდობითა] მადლობითა A. 3 მორწმუნეთა AMm, არამედ მორწმუნეთა cet. 3 ჰმოყრობდა M, ჰემოყურებოდა m. 4 მაშინ ACMm, ხოლო მაშინ cet. 4-5 კლარჯეთისა m. 5-6 კლარჯეთისათა m. 6 სხუა CMm, ხოლო A, და სხუა cet. 6 ადარნესე ძემან ბაკურისმან C. 6-7 მეფის სახელი A, მეფობისა სახელით Mm. 7 იკადრა] იპყრა A. 7 იგი AMm, იგი იყუნეს ეგრეთვე C, იყვნეს cet. 7 თჳს-თჳსსა] თჳსსა C. 7 საერისთაოსა DRT, საერისთავოსა Mdm. 7 შინა DMRTbm, ზედა AC, მაშინ cet. 8 მკჳდრობდეს] < A, მკჳდრობით. 8 შეუცვალებელად A, < cet. 8 და ჰმორჩილდებოდეს C. 15 თეოფილე b. 15 პატრიაქისათა b. 15 მივიდეს k, მივიდნენ b, მივიდენ cet. 16 პატრიარქისა Bp. 18 ანასტასია b. 20 სამრემლოსა b. 21 სამღთომან b, სამ῀ღთომან Bp. 22 ერთა b. 23 აღწერით ეფრ. 24 ჴელთდაასხმულ b + ეფრ., ჴელთა დასხმულ cet. 24 მისა b.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა.

[2] არშიაზე: ი῀ბ ქ῀ზი იოანე Kp (p-ში შიგ ტექსტშია), ქ῀ზი იოანე BD (B-ში შიგ ტექსტშია), იბ ქ῀ზი d.

[3] ეს ჩანართი მოიპოვება T-შიც, ხოლო უფრო ქვევით და განსხვავებული ვარიანტით (იხ. გვ. 231, სქოლიო 1). ამ ჩანართის წყაროა ეფრემ მცირის „უწყებაჲ მიზეზისა ქართველთა მოქცევისასაჲ, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიჴსენების“ (იხ. ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, თბ. 1891 წ., გვ. XLVI და შემდ.; თ. ჟორდანია, ქრონიკები I, 75-76).

აკურთხევენ, არამედ თჳსნი ეპისკოპოსნი აკურთხევენ [1]. და მიერითგან განეფინა ქუეყანასა ზედა, ვითარმედ განთავისუფლდა კრებასა შინა ანტიოქიისასა [2].

ჩანართი (Bbkp)

[3] მაშინ უკუე იოანე გუთელ ეპისკოპოსი თჳსისა სამწყსოსა და ერისა მიერ მოივლინა ქართლად, და ქართლისა კათალიკოსისა იოანეს მიერ მიიღო კელთდასხმა მცხეთას, რამეთუ მას ჟამსა საბერძნეთისა კერძონი ხატთა ბრძოლისა წვალებასა დაეპყრნეს.

[4] და შემდგომად რაოდენისა ჟამისად მოკუდა კუალად კათალიკოსი იოანე და ამანვე ადარნასემ დასუა ბაბილა [5].

ხოლო ერაკლე მეფე შევიდა სპარსეთს, და მოკლა ხუასრო მეფე, და წარიღო ბაღდადი, და წარმოიყვანა ძელი ცხოვრებისა. უკმოიარა გზა ქართლისავე მეშჳდესა A 244 C161b წელსა, რაჲთგან ჩაევლო. || და ეკლესია ჯუარისა პატიოსნისა და სიონი ტფილისისა განესრულნეს [6] ადარნასე ქართლისა მთავარსა.

[8] მაშინ ერაკლე მეფემან წარიხუნა მანგლისით და ერუშეთით ფერკთა ფიცარნი

1 აკურთხევენ Bp, იკურთხევიან მათგან b. 1 აკურთხებენ B, აკურთხევენ + ქ῀ზი ქართლისა ვ῀ა ითქვა b. 1 მიერითგან < b. 7 ჟამისა d. 8 ბაბილა + კათალიკოზად BDRbps (Bp-ში ორჯერაა „მოკუდა — ბაბილა“). 9 ერაკლე ABMm, ჰერაკლე p, ე῀ეკლე cet. 9 მეფე CMTm (T: ∼ მეფე ერეკლე), < A, კეისარი cet. 9 შეუიდეს m. 9 სპარსეთს CMm, სპარსეთად A, ბაღდადს cet. (T: სპარსეთს და გამოიღო ბაღდადი). 9 მეფე + სპარსთა C. 9 წარუღო Mm. 9-10 და მოკლა — ცხოვრებისა ACMm, და გამოიღო ბაღდადი, შეიპყრა ხუასრო (+ მეფე T) და მოაღებინა ძელი ცხოვრებისა და მოკლა ხუასრო (+ და წარმოიღო ძელი ცხრ῀ბისა T), და იწყო შენებად იერუსალიმისა, და დასუა მოდისტოს (d: ბოტისტროს, BDRs: მოდისტროს) პატრიაქად. და წარუღო ბაღდადი (+ და წარმოემართა აქათვე T) [7] cet. 10 ქართლისა ვიდრე C (← ქართლისავე [→ ვ῀ე]). 10-11 ∼ წელსა მეშჳდესა Bdp. 11 რაჲთგან DRb, რათგან ACMTdm, რადგან cet. 10-12 უკმოიარა — განესრულნეს] უკმოიარა რათგან ჩაევლო გზა ქართლის῀ვე. და მოვიდა წელსა მეშვიდესა და ვ῀ე მოსვლადმდე მისსა ტფილისის ეკლესია სიონი განესრულათ, ხოლო ჯუარისა ეკლესიას აკლდა T. 12 ადარნ. ქ. მთ. < T. 12 ქართლისა] ტფილისსა C. 13 მაშინ ერაკლე (Cm: ერეკლე) მეფემან ACMm, < cet. 13 წარიხუნა C, წაასხნა A, წარიტანა MTm, წარვიდა და წარიტანა თანა cet. 13 ფიცარი C.

[1] ამის შემდეგ ვიდრე სიტყვებამდე „წვალებასა დაეპყრნეს“ (სტრ. 6) b-ში არშიაზეა მიწერილი.

[2] ამ ჩანართის ბოლო ნაკვეთი (სტრ. 226, 25—227, 2: «ხოლო ამას — კრებასა შინა ანტიოქიისასა») ეფრემის „უწყებაში“ არა ჩანს.

[3] ამ ჩანართის წყაროა გიორგი მთაწმიდელის „ცხოვრებაში“ მოყვანილი ცნობა: «იყო ჟამი, რომელ ყოველსა საბერძნეთსა შინა მართლმადიდებლობაჲ არა იპოვებოდა. და იოანე გუთელ ეპისკოპოსი მცხეთას იკურთხა ეპისკოპოსად, ვითარცა სწერია დიდსა სჳნაქსარსა» (ათონის კრებული, თბ. 1901 წ., გვ. 316; შდრ. ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარიანტი წმ. ნინოს ცხ. გვ. XLIX).

[4] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა.

[5] არშიაზე: ი῀გ ქ῀ზი ბაბილა BDERps (Bp-ში შიგ ტექსტშია), ქ῀ოზი ბაბილა D, ი῀გ ქ῀ზი d.

[6] არშიაზე: განსრულება ჯვარისა პატიოსნისა და ტფილისის სიონისა d.

ამ აბზაცის მეორე ნახევრის წყაროა სუმბატის „ქრონიკის“ § 18 და § 19, რომელთა ტექსტს სიტყვასიტყვით მისდევს T: § 18: და წარმოემართა აქათვე და მოვიდა წელსა მეშვიდესა. § 19: და ვიდრე მოსულვადმდე მისსა ტფილისის ეკლესია გაესრულა, ხოლო ჯუარისა ეკლესიასა აკლდა.

[7] ვახტანგისეული ნუსხების ეს განსხვავებული ვარიანტები მომდინარეობს სუმბატის „ქრონიკიდან“:

[§ 17.] გამოიღო ბაღდადი, და შეიპყრო ხუასრო მეფე, და მოაღებინა ძელი ცხორებისა. და იწყო შენებად იელუსალემისა და დასუა მოდისტოს პატრიაქად.

[8] აქ ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა არის ჩანართი

სუმბატის „ქრონიკიდან“

[§ 20.] მაშინ ერაკლე მეფემან ტფილისს, მცხეთას და უჯარმოს ქადაგნი განავლინნა, რათა ყოველნი ქრისტეანენი ეკლესიას შევიდენ (s: შევიდნენ), და ყოველნი მოგუნი და ცეცხლის-მსახურნი, რომელნიცა არა

და სამსჭუალნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, რომელნი მოცემულ იყვნეს კოს-ტანტინესგან მირიანისდა[1].

შეწუხნა ადარნასე, ქართლისა მთავარი, და ევედრებოდა კეისარსა, რათა არა M 415 წარიხუნეს ნიჭნი იგი ღმრთისა-მიერნი. არა ისმინა კეისარმან ვედრება მისი და წარიხუნა.

ხოლო ამის ადარნასეს-ზე გარდაიცვალნეს სამნი კათალიკოსნი: იოვანე, ბაბილა და თაბორ[2].

მოკუდა ადარნასე, და დადგა მე მისი სტეფანოზ.

მეორმოცდაორე მთავარი ქართლისა, სტეფანოზ, ძე ადარნასე მთავრისა, ხოსროიანი[3]

ესე სტეფანოზ იყო უმეტეს ყოველთა ქართლის მეფეთა და მთავართა მორწმუნე და განმწმედელი სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა. და მან მოადგნა ზღუდენი ეკლე-სიასა ჯუარისა პატიოსნისასა, და აღაშენნა დარბაზნი, და დაუწერა კრება ყოველთა პარასკევთა, და მუნ შეკრბიან ყოველნი ეპისკოპოსნი და მღდელნი მის ადგილისა და

1 შამშჭუალნი A, სამჭუალნი m. 1 რომელი BTbp 2 მირიანისდა A, მირიანისთჳს C, მირიან მეფისდა Ds, მირ. მეფისად Mm, მირ. მეფის დაჲ T, მირ. მეფისადა cet. 3 შეწუხნა AC, შეწუხდა MTm, მაშინ შეწუხდა cet. 3 ადარნესე C, ადრანასე m 3 ქართლისა] ქართველთ A. 3 და AC, < cet. 3 კეი-სარსა ACMTm, < cet. 3 რათა] რომელ Mm. 4 წარიხუნეს AC, წარუხუნეს Mm, წარიხუნეს კეისარ-მან cet. 4 არა ACMTm, არამედ არა cet. 5 წარიხუნა AMm, წარიხუ(ხ)ნა C, წარიხუნა თანა cet. 6 ამის ACMTm, ამას cet. 6 ადარნასეს ზეე A. 6 გარდაიცვალა C. 6-7 გარდაიცვალნეს — თაბორ ACMTm, ხოლო ამა ადარნასე ქართლისა მთავარსა ჰყუანდა ძე და უწოდა სახელად სტეფანოზ და ამისვე ადარნასეზე მოკუდა კათ. ბაბილა და ამანვე ადარნასე მთავარმან დასუა კათალიკოზად თაბორ D, გარდაიცვალა კათა-ლიკოზი ბაბილა და მანვე ადარნასემ დასუა კსთალიკოზად თაბორ cet. 6 იოვანე] მეათოთხმეტე კათალი-კოზი ი˜ე T (შდრ. ქვემოთ, სქოლიო 2). 7 დაბორ T (← და თაბორ). 8 მოკუდა ACMm, და მოკ˜და T, და შემდგომად ამისსა (R: მისა) მოკუდა cet. 8 ადარნასე ACMT, ადრანასე m, ადარნასე მთავარი ქართ-ლისა D, ად. მთავარი cet. 8 და < AC. 8 დადგა AMTm, ი˜თ: დაჯდა C, მის წილ დაჯდა cet. 8 სტე-ფანოზ] რომელსა ეწოდებოდა სტეფანოზ D. 9 მბ. ორმოცდამეორე Bdp, მეორმოცდაორი T, მეორმეოცდა-ორე DER. 9 მეორე სტეფანოზ T. 10 ესე ACMm, ხოლო ესე cet. 10 ~ უმეტეს მორწმუნე ყოვ. მეფეთა და მთავ ქართლისათა C. 11 და < CMm. 11 და მაშენებელი C. 11 და მან] ამან C. 11-12 ეკლესიათა ჯ. პატიოსნისათა A. 12 აღაშენა დარბაზი Mm. 12 დაუწერნა T. 12 კრება < A. 12 ~ ყოველთა კრება Mm. 13 მუნ] მან Bp. 13 შეკრიბნა ABdps, შეკრბენ Mm. 13 ადგილისა და] იხ. შენიშვნა შემდეგ გვერდზე.

მოინათლენ, მოისრენ. ხოლო მათ ნათლისღება არა ინებეს (s: თავს იდვეს), არამედ ზაკუთ აღერივნეს ქრის-ტეანეთა თანა, და მიაწიეს ყოველთა მათ ზედა მახჳლი. და ეკლესიათა შინა მდინარენი სისხლთანი დიოდეს, და განწმიდნა (RTs; განწმიდა cet.) სჯული ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა (+მაშინ წარვიდა ერეკლე მეფე სამეფოდვე თჳსად და T).

[1] არშიაზე: ქ. აქა მანგლისიდამ ჰერეკლე მეფემ წარიღო ფერჳთა ფიცარი და სამშჭვალი M (არა გადამ-წერის ხელით), აქა ერეკლე მეფემან წარიღო ფერჳთა ფიცარი და სამჭუალი m.

[2] არშიაზე: ი˜დ კ˜ოზი თაბორ BDERps (Bp-ში შიგ ტექსტშია), ი˜დ კ˜ზი d, მეათოთხმეტე კათალი-კოზი T (შიგ ტექსტში „იოანე"-ს წინ).

ACMTm-ის ტექსტი იმეორებს სუმბატის „ქრონიკის" ტექსტს: «მის ზედა სამნი კათალიკოზნი იცუალნეს: იოვანე, ბაბილა და თაბორ» (§ 22).

[3] სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა AMm-ისა. C ნუსხაში სათაურის მსგავსად შიგ ტექსტში არის: ი˜თ, ე. ი. მეცხრამეტე მეფეო, ხოლო არშიაზე წითლით და სხვა ხელით „მთავარი სტეფანოზ". არშიაზე: ბ˜ სტეფანოზ DER, (შიგ ტექსტში „ხოსროიანის" შემდეგ) Bdp. არშიაზე: ქ˜ტ˜ს აქეთ წელსა ქ. ლ. თ. (= 639) D.

C162a A 245 არისანი კათალიკოსის თანა, წინაშე პა|ტიოსნისა ჯუარისა; ადიდიან პარ|ასკევი, ვითარცა დიდი პარასკევი. ხოლო საკათალიკოსოსა არიან კრებანი ყოველთა ხუთშაბათთა და ადიდიან წმიდა სიონი, ვითარცა დიდსა ხუთშაბათსა, საიდუმლოსა თანა კორცითა და სისხლითა ქრისტესითა. ხოლო მცხეთას საეპისკოპოსოსა არნ ყოველთა სამშაბათთა კრება და კსენება პირველ-მოწამისა სტეფანესი და ყოველთა მოწამეთა, დიდისა მისგან ძლიერებისა სპარსთასა რომელ წამებულ იყვნეს, და აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსისა, M 416 რომელმან მოაქცი|ვნა უმრავლესნი მთეულნი არაგჳსა აღმოსავლითნი. ხოლო პატიოსანი გუამი მისი დადვეს მცხეთას, საეპისკოპოსოსა, სამარხავსა ეპისკოპოსთასა. და დღესა-სწაულსა მისსა უფროს ყოველთა დღესასწაულთასა შეკრბიან და ადიდებდიან ღმერთსა[1].

მათ ჟამთა გამოჩენილ იყო მოჰამად[2], ნათესავი ისმაელისი, მოძღუარი სარკი-ნოზთა სჯულისა, და ყოველი არაბია და იამანეთი დაიპყრა. და მოკუდა იგი, და C162b დადგა მის | წილ აბობიქარ, და შევიდა სპარსეთს. რამეთუ ვინათგან შესრულ იყო ერაკლე მეფე სპარსეთს, და განერყუნა სპარსეთი; და არღარავინ იყო წინააღმდგომი A 246 სპარსეთს. ამან აბობიქარ აგარიანმან დაიპყრა | სპარსეთი, შევიდა ბაღდადს და მძლავ-რობით დაატეობინა უმრავლესთა ცეცხლის-მსახურება, და მოაქცივნა სარკინოზად. და მოკუდა იგი, და დადგა მის წილ ომარ, და უმეტეს განძლიერდა იგი.

1 ადგილისა (წინათ ყოფილა „ადგილისანი") და არისანი C, ადგილისანი A, არისანი cet. 1 კათა-ლიკოზის თანა A, < C, კათალიკოზსა თანა cet. 1 ადიდიან ACMm, და ადიდიან cet. 1-2 ვითარცა დიდი პარასკევი < A. 2 არიან ACMbm, არ˜ნ T, არნ cet. 2 კრებანი AC, < Mm, კრება cet. 2 ხუთშაბათსა A. 3 ვითარცა ACR, და ვითარცა cet. 3 საიდუმლოთა C (< თანა; ← საიდუმლოთ˜ა). 3-4 კორცსა და სისხ-ლსა ქრისტესსა A, კორცთა და სისხლთა ქრისტესთა ბროსეს კონიექტ. 4 ებისკოპოსსა Mm. 4 არნ] არიან AMm. 4 სამშაბათთა ACMm (C: ~ კრება ყოვ. სამშ.), შაბათთა cet. (~ კრება ყოვ. შაბათთა) 5 და დიდისა codd. 5-6 მისგან ძლიერებისა CDMRTm, მის განძლიერებისა cet. 6 რომელ AC, რომელნი MTm. რომელი cet. 6 იყვნეს AMTm, იყუნენ C, იყო cet. 6 რომ წამებულ იყ. < d. 6 და აბიბოს ნეკ-რესელ ჩვ. კონიექტ., აბიბოს და ნეკრესელ C, აბიბოს ნეკრესელ(ი) cet. 6 ეპისკოპოსისა Mm, ეპისკო-პოზი cet. 7 რომელმან] რამეთუ A. 7 ~ უმრ. მთეულნი მოაქცივნა C. 7 მთიულნი MTm. 7 არა-გჳსა A. 7 აღმოსავლითნი C, აღმოსავ(ა)ლით cet. 8 იგი გუამი C. 8 სამარხავსა ACM, სამარხვთა m, სამარხოსა cet. 8 ეპისკოპოსთასა] ეკლესიასა საებისკოპოზოსა C. 9 მისსა < AMm. 9 დღესასწაულ-თასა AC, დღესასწაულთა cet. 9 ადიდებდიან ღმერთსა AMm, ადიდებდიან C, ადიდიან ღმერთი cet. 10 ჟამთა AC, ჟამთა შინა Mm, ჟამთა უკუე cet. 10 გამოჩენილ AC, გამოჩინებულ cet. 10 მოჰამად C, მო˜ამად M, მოამად m, მომად A, მოჰმედ BDETbdps, მაჰმად cet. 10 ისმაელისი ACDT] სამოელისი Mm, ისმაილისი cet. 11 იამანიათე A, იმანეთი M. 11 ~ დაიპყრა ყოვ. არაბ და იამ. d. 11 იგი < Mm. 11 და < A. 12 აბობიქარ ACMm, აბუბექირ cet. (T: ~ აბ. მის წილ). 12 ~ შესრ. იყო ვინათგან Mm. 13 ჰერეკლე m, ჰერაკელ M, ჰერაკლე p. 13 და ACMm, < cet. 13 და < AC. 13 არავინ ABp. 13 წინა-აღმდგომი CMTm, წინაა(ა)ღმდგომ A, წინააღმდგომი მისი cet. 14 სპარსეთს AC, სპარსთა Mm, სპარ-სეთს შინა cet. 14 აბიბაქარ A, აბიბოქარ C, აბაბიქარ M, აბობაქარ m, აბუბაქარ s, აბუბექირ cet. 14 აგარიანმან ACMTm, < cet. 14 და < A. 15 დაუტეობია AC, დაატევებინა Mm. 14-15 მძლ. დაატ. უმ-რავლესთა ACMm, ~ უმრავლესთა მძლ. დაატ. cet. 15 მოაქცივნა ACMTm, + ცეცხლის მსახურნი იგი cet. (მერე T-შიც ჩაუმატებიათ). 15 და < C, და მოკუდა < Mm. 16 და (დადგ.) < m. 16 მის წილ < AC. 16 უმარ Mm. 16 ~ განძლ. უმეტეს A.

[1] ამას მოსდევს T-ში ჩანართი

სუმბატის „ქრონიკიდან"

[§ 23.] სტეფანოზ დაჯდა ტფილის(ი)ს ცხოვრებად, და კათალიკოზი იყო სამოელ და ენონ, და მის-ზე ქუეყანა ქართლისა აღწერეს, და წარიღეს საბერძნეთს. ხოლო მოიწია ამბავი, ვითარმედ ბაღდადს დაიპყრეს აგარიანთა.

[2] არშიაზე: აქა გამოჩნდა მაჰმად M (არა ტექსტის ხელით), მოჰმედის გამოჩინებაჲ DRs; არშიაზე: ქ˜ს აქეთ (b: აქათ) ფპჱ (=588) bp.

უთხრეს მეფესა ერაკლეს, ვითარ შემოვლენ აგარიანნი შამად და ჯაზირეთად,
რომელ არს შუამდინარე. და გამოვიდა ერაკლე ფილისტიმად, რათამცა ეწყო მუნ.
ხოლო იყო მუნ მონაზონი ვინმე, კაცი ღმრთისა, და მან რქუა მეფესა: „ივლტოდეთ,
M 417 რამეთუ უფალმან მისცა აღმოსავლ|ეთი და სამხრეთი სარკინოზთა, რომელ არს თარგ-
მანი მისი სარას ძალთა“. და მონაზონისა მის სიტყუათა ესე უთხრეს ერაკლე მეფესა
ვარსკულავთ-მრიცხველთა და სრულთა მისანთა. აღაშენა ერაკლე მეფემან სუეტი და
C163a დაწერა მას ზედა: „მშ|ჯდობა შუამდინარეო და ფილისტიმო, ვიდრემდის წარკდეს
შჳდნი შჳდეულნი“. შჳდეულისათჳს ესრეთ ჰოვეს ჟამი განსაზღვრებული ფილოსო-
ფოსთა ჰერმის ტრისმეჯისტონის წიგნთა[1] შინა სარკინოზთათჳს, რომელ არს ორას
ორმოცდაათი წელი.

მოჰმადის გამოჩინებამდე ალექსანდრეს წელთაგან იყო ცხრაას ოცდაშჳდი წელი ალექ-
სანდრესი[2].

A 247 მაშინ ყოველნი | ნათესავნი ბერძენთანი წარჩინებულნი ჰფლვიდეს ქუეყანათა
შინა განძთა, რათა რაჟამს გამოვიდენ, ჰოვნენ განძნი იგი და არღარა ნახონ ჭირი
წაღებისა და კუალად გამოღებისა.

1 უთხრეს ACMm, მაშინ უთხრეს cet. 1 ჰერეკლე (M: ჰერაკელს) მეფესა Mm. 1 ვითარ ACMm, ვითარმედ cet. (T: ⸢დ [← ვ⸢დ]). 1 შემოვალნ A, შემოვლეს Mm. 1 შამად] ბამად C, ერთ ბამად Mm. 1 ჯაზი ერთად Mm. 2 ჰერაკლე CMp, ჰერეკლე m. 2 ფილისტიმად AC, ფისტიმედ m, ფილისტრმედ cet. 2 რათა ეწყოს A. 3 მუნ < A. 3 ვინმე C, < cet. 3 მეფესა ACMTm, +ესრეთ ვითარმედ cet. (T-ში შემდეგ არშიაზე დაუმატებიათ: ესრეთ ⸢დ [← ვ⸢დ]). 3 ივლტოდე A, ივლტოდეთ CMm, ივლტოდეთ + სარას (d: სარრას) განძებულთა ანუ თუ განკერძოებულთა cet. 4 სამხრით C, სამხრითი A. 4 სარაკინოზთა M. 4-5 თარგმანი] < A, თარგმანებითა m. 5 მისი < ACMTm (T-ში შემდეგ ჩაუმატებიათ). 5 სარას ძალთა A, სარას ძალითა Mm, სარაის ძალითა C, სარას მიაპოი b, სარას ძალლი cet. 5 მის] მისა მის C. 5 სიტ-ყუათა A. 6 ვ.-მრაცხველთა A. 6 სრულთა მისანთა] სულ⸢თა (m: სულთა) მის თანა Mm. 6 მეფემან < AMT (T-ში შემდეგ ჩამატებულია). 6 ∼ სვეტი ერეკლე მეფემან m. 6 და < m. 7 დაწ. მის ზედა T, ∼ მას ზედა დაწ. A. 7 მშჳდობა AC, < Mm, მშჳდობით cet. 7 ფილისტიმს] ტფილისო A. 8-9 ფილასოფოსთა ADER, ფილოსოფოსთა b. 9 ჰერმეს ტრისმეჯისტონის კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს კ ო ნ ი ე ქ ტ. (თბ. უნ. მოამბე V, 306), ჰერმიტრონისა და იჯინტოსისა a, რმისტორმან იჯინტონის A, ჰირმისტოსმან იჯინტონეს C, ჰრიმის ტროს(ა)მან იჯინტონის (Bp: ანჯინტონის, b: ინჯიტონის) cet. 9 სარკინოზთათჳს CMm, < A, რომელ არს სარკინოზთათჳს cet. 9 ორას < ACT (T-ში შემდეგ ჩაუმატებია არშიაზე). 10 ორმოცდაათი A, ორ-მეოცდაათი cet. 10 წელი d, + ხ ო ლ ო cet. 11 მაჰმადის m, მომადის A, უმედის C, ჰმედის M, მოჰმე-დის cet. 11 ალექსანდრე წელთაგან CMm, < A, ალექსანდრესითგან cet (d: ∼ ალექსანდრესითგან მოჰმ. გამოჩ.). 11 იყო CMm, გარდასრულ იყუნეს cet. 11-12 ცხრაას — ალექსანდრესი CMm, წელნი ცხრაას (< A) ოცდაშჳდნი (-შჳდი T) cet. 13 ბერძენთანი წარჩინებულნი CMTm (C: ∼ წარჩ. ბერძ.), ბერძენ-თანი A, ბერძენთა წარჩინებულთანი Bdp, ბერძენთა წარჩინებულნი cet. 14 განძთა (Mm: განძლა) CMTm, განძსა A, განძთა მათთა cet. (შემდეგ T-შიც ჩაუმატებიათ „მათთა“). 14 გამოვიდეს Bdp. 14 ჰოვნენ განძნი (C: გა[ნ]ძნი) AC, ჰოვონ განძი cet. 14 ჭირი CMm, ჭირი იგი cet. 15 წაღებისა C, წაღებასა AM, წარღებასა cet. 15 გამოღებისა BCdp, გამოღებასა cet.

[1] შდრ. გ ი ო რ გ ი ა მ ა რ ტ ო ლ თ ა ნ: **«ერმი სამდიდებული** (*'Ερμῆς ὁ Τρισμέγιστος*), კაცი მეგჳპ-ტელი და განსაკჳრვებელი სიბრძნითა წარმართთა შორის (*παρ' 'Ελλησιν*)**»** (გამოც. თბილისი, 1920 წ., გვ. 20-21).

[2] ეს ქრონოლოგიური მითითება მოიპოვება ყველა ნუსხაში, როგორც ვახტანგისეულებში, ისე ACMm-ში; საფიქრებელია, რომ ეს იყოს არშიაზე მიწერილი შენიშვნა, რომელიც შემდეგ შიგ ტექსტში გადასულა; d ნუსხას დღესაც ის არშიაზე აქვს მიწერილი და სხვა ნუსხებისაგან განსხვავებით არც დამწყები კავშირი („ხოლო“) აქვს.

და აღმოვლო ერაკლე კეისარმან გზა რანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად.
და რქუა ნათესავსა სპარსთასა, რომელნი შემოლტოლვილ იყვნეს სარკინოზთაგან:
„უკეთუ უწყით, ვითარმედ დასრულდა მეფობა თქუენი; დაუტევეთ ჩრდილო და შემო-
M 418 ვედით ჩუენ თანა“. და მათ დაუტევეს ქუეყანა ესე, და დაფლ|ნეს განძნი მათნი; რომელ-
C163b ნიმე წარჰყვეს და რომელნიმე დადვეს, და შეიტანნეს ყოვლისა საგანძურისა | გუჯარნი.
და რა გუჯარი დაწერეს, აღწერეს ნათესავი თჳსი და ქუეყანა, და დადვეს, რათა ოდეს
მოვიდენ ბერძენნი, მით გუჯრითა მოიძივნენ ნათესავნი მათნი და თჳთოეულად განუ-
ყონ ქუეყანა და განძი[1].

ჩანართი (Bbp)[2]

მოკუდა კათალიკოსი თაბორ და დასუეს კათალიკოსად სამოელ.
ამისა შემდგომად გარდაკდეს რაოდენიმე წელნი. ქრისტეს აქეთ ქ⸢ნვ იქმნა კრება მეექუსე, რ⸢ო წმიდათა მამათა კოსტანტინეპოლის შინა, მეათსამმეტესა წელსა ჰოლონატი კოსტანტინეს

1 და აღმოვლო AT (შემდეგ T-ში დაუმატებიათ „მუნით“), და ამოვლო C, და მოვლო Mm, და აღ-მოვლო + მუნით cet. 1 ქართლს C. 2 და < C. 2 ნათესავთა DER. 2 შემოვლტოლვილ s. 3 უკეთუ codd. (შესაძლებელია იყო „უკ⸢ე“, ანუ „უკუე“); d: ∼ უწყით ვითარმედ უკეთუ. 3 ჩრდილოდთ D. 4 განძნი AC, +იგი cet. 4 მათნი ACMTm, მათნი+და cet. 5 და < MTm. 5 შეიტანნეს] შეიქმნნეს A. 5 გჳჯარნი Mm. 6 გუჯარი (Mm: გჳჯარი) ACMm, გუჯარნი cet. 6 დაწერეს A, < CMm (ex hom: დაწერეს ‖ აღწერეს), დაწერნეს cet. 6 აღწერნეს ნათესავნი თჳსნი T. 6 და ქუეყანა და დადვეს < A. 6 და (დადვ.) < C. 6 ოდეს] რაჟამს C. 7 მოვიდენ C, მოვიდეს Mdm, გამოვიდეს A, მოვიდნენ cet. 7 გუჯარითა CM, გუჯარნითა m. 7 მოიძივნენ AT, მოიძინნენ Mm, მოიძინენ C, მოიძიონ cet. 8 ქუეყანა და განძი AC, ∼ განძი და ქ. cet. 12 კოსტანტინუპოლის p.

[1] ამას მოსდევს T-ში იგივე ჩანართი ეფრემ მცირის „უწყებიდან“, რომელიც სხვა ვახტანგისეულ ნუს-ხებში უფრო ადრე იყო (იხ. ზემოთ გვ. 22?, 11), ხოლო განსხვავებული რედაქციით:

« და მეფე ერეკლე ძლევა-შემოსილი სამეფოდ თჳსად შეიქცა. ამისა შემდგომად განეფინა მოჰამედის ქადაგება, და შეუდგეს ერნი ურიცხვნი ვიდრემდის დაიპყრეს სპარსეთი და უმრავლესი კერძო ქუეყანისა, და მიდეთი და სომხითი, ვიდრე კაპადუკიამდე და პონტომდე მოიწივნეს.

«და ვითარცა განწესებულ იყო ანტიოქით კურთხევა ქართლისა ⸢ზისა და წესთა და საეკლესიოთა სწავლა არღარა ვის ჴელეწიფებოდა სლვა გზასა მას შიშისაგან აგარიანთასა, ამისთვინ ფრიადი ზრუნვა აქუნდა ქართველთა. ხოლო დღეთა თეოფილაქთე ანტიოქელ პატრიაქისათა წარვიდეს მოციქულნი საქარ-თველოთ, და მიუთხრეს ამის პირისთჳს. ხოლო თეოფილაქთე პატრიაქთა (? პატრიაქმან) ყო კრებაჲ ყო-ველთა მართლმადიდებელთა მთავარეფისკოპოზთა და მიტროპოლიტთა და ეფისკოპოზთა, და განაჩინა ესრეთ, რათა ეფისკოპოზნი სამრევლოსა მისისანი შემოკრბებოდიან და ზოგადითა გამორჩევითა მათითა და საკათალიკოზოსა მის ადგილისა მღდელთა და ერისათა და განაჩინონ ყოფად, რომელი-იგი ღმერთმან გამო-უცხადოს, და წესისაებრ თჳთ მათვე ჴელნი დაასხნენ. და ამის პირისთჳს მოსახსენებელი წიგნი დაწერა და დაბეჭდა თჳსითა ბეჭდითა, და მისცა მათ წესისაებრ ეკლესიისა, და ერთსა მოსრულთა მათგანსა, სახელით იოანეს, ჴელნი დასხნა ⸢ზად. ამიერითგან განთავისუფლდა, რამეთუ ⸢ზი ქართლისა (და) ჴელქვეით არა არს პატრიაქთა და არა იკურთხევიან პატრიაქთაგან, არამედ თჳსისა სამწყსოსა მიტრაპოლიტ(ი)თა და მთავარეფისკოპოზთა და ეფისკოპოზთაგან იკურთხევიან, რამეთუ თავის ო⸢ი არს და მოციქულთა მაგიერი და მოციქულთა ტახტსა ზედა მჯდომი და პატრიაქი, თავი ყოველთა ეკლესიათა, წმიდა კათოლიკე სამოცი-ქულო ეკლესია სვეტი ცხოველი, და აქვს უაღრესობა და ჴელმწიფება ⸢ზსა ყოველთა ზედა, და მის მიერვე მიეცემის ყოველთა მადლი და კურთხევა შეკრვისა და განჴსნისა, და იკურთხეოდენ მეფენი და მთავარნი, მთავარეფისკოპოზნი და მიტრაპოლიტნი, ეპისკოპოზნი, და ამას სამწყსო და ჴელქვეით ქართლი, რანი და კახეთი, ოვსეთი, სვანეთისა და ჩერქეზის სამძლვრამდე, სამცხე-საათაბაგო, პონტო[ს] ზღჳდამ დარუბანდის ზღვამდე».

[2] ამ ჩანართის წყაროა იგივე „უწყება“ ეფრემ მცირისა, მაგრამ განვრცობილი რედაქტორის მიერ. აქ განმეორებულია ზოგი რამ ძველი ციტატიდან (იხ. ზემოთ, გვ. 226, 11), ზოგიც ამის წინ მოყვანილი T ნუს-ხის ჩანართიდან.

მეფობისასა, რომელი იყო მამა იუსტინიანესი, რომლისა წინამძღუარ იყვნეს თეოდორე და გიორგი ხუცესნი და იოანე დიაკონი, ადგილის-მცველნი ალათონ ჰრომთა პაპისანი, და გიორგი კოსტანტინეპოლელი, თეოფანე ანტიოქელი. ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათჳს, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიაქონი. და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიაქთა თანა, და აკურთხევდეს, მწყსიდეს და განაგებდეს სიმართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა, და სამწყსოსა თჳსსა ქართლსა გამოღმა-გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წამოვლით მთისა ადგილისათა, სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოვსეთსა და ყოველსა ზემო-ქართლსა სამცხე-საათაბაგოსა [1]. „მისთჳს მიგჳთვლია საქართველოს ეკლესიანი, მას ჰმონებდენ, და მის ჴელ ქუეშე იყვნენ, და სჯულსა მისსა ერჩდენ, და მისგან იმწყსებოდენ. და მიგჳცემია ჴელმწიფება შეკრვისა და განჴსნისა [2]: რომელი შეკრას, კრულ იყოს იგი ცათა შინა; და რომელი განჰჴსნას ქუეყანასა ზედა, ჴსნილ იყოს იგი ცათა შინა. ხოლო პირველითგან ანტიოქიის კრებისა მიერ განპატიოსნებულ იყო, და ამ კრებისა მიერ დაგჳმტკიცებია პატრიაქად, რამეთუ ნუ იქმნებინ მიტროპოლიტი, ნუცა ეპისკოპოსი კათალიკოსისა შეუნდობრად. ხოლო უკეთუ ვინმე იკადროს კათალიკოსისა წინააღდგომა, მთავარეპისკოპოსმან გინა მიტროპოლიტმან, ანუ ეპისკოპოსმან, ანუ დაიპყრას ხარისხი და ეკლესია ძალითა, კათალიკოსისა უკითხავად და შეუნდობელად, ანუ იკურთხოს მეფე გინა მთავარნი, ანუ მთავარეპისკოპოსნი და მიტროპოლიტ-ეპისკოპოსნი, განიკუეთენ. ხოლო ოდესცა ენებოს შემზადება და კურთხევა მირონისა, აკურთხოს თჳსსა ეკლესიასა".

რამეთუ მრავალნი მრავალგზის ამათ პირთათჳს გუკითხვიდეს, და დავბრკოლდებოდით ჩუენ უმეცრებით. და ესე მცირედნი სიტყუანი, ვითარცა თესლის მკრებელმან მიმოგანთესულნი წმიდათა წერილთაგან, ერთად შემოვკრიბენ ჯუარ-ჩინებითა შენითა, კაცო ღმრთისაო [3].

ხოლო სტეფანოზს ესხნეს ორნი ძენი არჩილ და მიჰრ. და განუყო ყოველი ხუასტაგი სამეფოსა მისისა, საგანძური ოქროსა და ვეცხლისა და თუალთა პატიოსანთა: და ნახევარი წარიღო ქუეყანასა ეგრისსა და [4] წარიყვანა ძე თჳსი პირმშო მიჰრ;
A 248 და ნახევარი საქონ[ე]ლისა მისისა მისცა არჩილს, უმრწემესსა ძესა თჳსსა. ხოლო არჩილ

4 საქართჳელოსათჳს B, საქართველოსათვის p. 6 პატრიარქთა B. 9 სამზღურამდის B. 9 მისთჳს codd. 10 ჰსჯულსა B. 15 წინააღმდგომა Bp. 18 და < b. 20 მრავალგზით B. 20 ჩუენ + ამათ პირთათჳს b. 23 ~ ძენი ორნი Mm. 23 არჩილ და მიჰრ AT, არჩილ და ამჰარ (m: ჰმარ) Mm, მიჰრა და არჩილ C, უხუცესსა ეწოდებოდა სახელად მირ და შედეგსა არჩილ cet. 23 და < C. 24 ხვასტანგი E, ხოსტაკი Mm. 24 ვერცხლისა m. 24 და < A. 25 და (ნახ.)] AT, < C, რამეთუ cet. 25 და ნახევარი — პირმშო < Mm (ex hom.). 25 ნახევარი AC, ნახევარი საქონლისა მისისა cet. 25 ეგრისასა A. 25 წარიყვანა A, წარიყვ. (თანა) T, წარიყვ. (მის თანა) C, წარიტანა თანა cet. 25 თჳსი] მისი CT. 25 პირმშო + თანა T, პირმშო + მისთანა C. 25 მიჰრ < CT (A: ~ მიჰრ ძე თ. პირმშო). 26 საქონელისა თჳსისა A. 26 უმრწამესსა CMms. 26 ~ რამეთუ ნახ.საქ. მ. მისცა არჩილს..... და ნახევარი წარიღო ქ. ეგრ. და წ. ძ. თ. პირმშო მირ d. 26 ხოლო] და C.

[1] შდრ. T-ს ჩანართს: «სვანეთისა და ჩერქეზის სამძღვრამდე, სამცხე-საათაბაგო» (ზემოთ, გვ. 231, სქოლ. 1).

[2] შდრ. T-ს ჩანართს: «და მის მიერვე მიეცემის ყოველთა მადლი და კურთხევა შეკრვისა და განჴსნისა» (ზემოთ, გვ. 231, სქოლიო 1).

[3] შდრ. ე ფ რ ე მ მ ც ი რ ი ს „უწყების" ბოლო აბზაცი:

«ესე მცირედნი სიტყუანი, ვითარცა თესლის შემკრებელმან მიმოგანთესულნი წმიდათა წერილთაგან ერთად შემოჰკრიბენ ჯუარ-ჩინებითა შენითა, კაცო ღ̃თისაო, რომელმან ეგე უწყი, ვითარ მრავალნი მრავალგზის ამათ პირთათჳს გუკითხვიდეს და დაბრკოლდებოდეს ჩუენთჳს უმეცრებით...» (იხ. ხელნაწერი A-24, გვ. 147b; ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, ახ. ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. LVI–LVII).

[4] არშიაზე: აქა გამოჩნდა კ̃ზი აფხაზეთისა (p: აფხაზეთსა), ჟამსა მას ლეონ ისავროსასა (p: ისავროსისა) ქ̃ეს აქეთ შჳდას ოც წელსა Bp.

დაჰფლა საგანძური უფროსი კევსა კახეთისასა; ხოლო სამსახურებელნი ოქროსა და ვეცხლისანი კევსა უჯარმოსასა, და საგანძურნი ქართლისა და ჯავახეთისანი დასხნა გორს, რომელი მანვე ერაკლე განაჩინა სამალავად განძთა მათთჳს, რომელნი თანა ვერ წარჰქონდეს. სახელი გორისა მის არს ტონთიო, რომელ არს თარგმანებით „მთა
C164a ოქროსა". და დასუა მას ზედა ტილისმი, რათა ვერ|ვინ შეუძლოს გამოღებად. ხოლო საგანძურნი ყოველთა ქართლისა ეკლესიათანი დაფლნა აჩრდილსა დიდისა სიონისასა
M 419 მცხეთას. და შემდგომად მცირედთა | ჟამთა შევიდა არჩილცა ეგრადვე.

და მუნ ყოფასა შინა მოკუდა სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, და მის წილ მეფე იქმნა ძე მისი მირ [1].

მეორმოცდასამე მეფე, მირ, ძე სტეფანოზ მთავრისა, ხოსროიანი [2]

რამეთუ მოიწია ამირა აგარიანი ქართლად, რომელსა ერქუა მურვან ყრუ, ძე მომადისი, რომელი წარმოევლინა ეშიმს, ამირმუმლსა ბაღდადელსა, ძესა აბდალ-მელიქისსა, ნათესავისაგან ამათისა. ამისთჳს ეწოდა მეორედ ყრუ, რომელ არა მიითუალვიდა სიტყუასა განმზრახთასა.

ჩანართი (Tk) [4]

ხოლო რაჟამს აღიღო მთავრობა სპარსთა და არაბთა, და აღძრა ყოველი თესლ-ტომი აგარიანთა, და განილაშქრა ქრისტეანეთა ზედა, და აღაოჴრა და მოსრა, და ტყუე ყო ქუეყანა

1 საგანძური ACMTm, + მისი cet. 1 სამსახურებანი m. 2 უჯარმოსა Mm. 3 გორს A, გორსა C, მახლობელად გორს cet. 3 რომელი MTm. 3 დასამალავად C, < Mm. 3 სამ. განძთა AC, ~ განძთა სამალავად cet. 4 სახელი ACMm, ხოლო სახელსა b, ხოლო სახელი cet. 4 ქგორისა A. 4 ტონთიო A, ტნთიო M, ტანთიო m. ტონლო b. 4 რომელ არს] და ACMTm. 4 ა რ ს მთა C. 4-5 მთა ოქროსი BDERps, მათ (← მთა) ოქროთა Mm. 5 უძლოს BDERdps. 6 დაფლნა < A. 6 დიდისა სიონისა A, დიდისა სიონისასა C, დიდსა სიონისა cet. 7 მცხეთას AC, მცხეთისასა cet. 7 და < Mm. 7 ჟამთა AC, დღეთა cet. 7 ეგრადვე C, ეგრეთვე Mm, ეგრისადვე (+ შიშისათჳს ამირა აგარიანისა, რამეთუ მოიწია ქართლად T) cet. 9 მირ D, + და არჩილ cet. 10 მეორმოცდასამე T, მგ. ორმეოცდამესამე Bp, მეორმ(ე)ოცდასამი cet. 10 სტეფანოზის Bdp. 11 რამეთუ — ქართლად ACMm, (შიშისათჳს ამირა აგარიანისა) რ̃ მოიწია ქართლად T, ხოლო მუნ ეგრისს ყოფნასა შინა ამის მეფისა მირისა და ძმისა მისისა არჩილისა მოვიდა ამირა აგარიანი ქართლს cet. 11 ~ ყრუ მურვან A. 11 ძე ACMm, დისწული cet. 12 მომადისი AM, მამადისი m, მოამადისი C, მო(ჰ)მედისი cet. 12 წარმოავლინა Mm. 12 ეშმის A, ეშიამას C, ებიმს M, ებისმან m. 12 ამამომლსა A. 12 ბაღდადელსა < AC. 13 მათისა C. 13 ამისთჳს AC, და მისთჳს Rd, და ამისთჳს cet. 13 მეორედ (C: მეორედად) ყრუ რომელ AC, ყრუ მეორედ რომელ Mm, ყრუჲ (ERps: ყრუი) რომელ მეორედ cet. 13-14 მიითუალვიდა AC, მითულვიდა Mm, მიითვლიდა cet. 14 განმზრახვისასა M, განძრახვისასა m. 13-14 ყრუ — განმზრახთასა]... ყრუ, რომელი არა მიითვლიდა სიტყუასა განმზრახთასა, ამისთჳს ეწოდა ყრუ და იყო დისწული მოამედისა. შემდგომად სიკუდილისა მოამედისა დაეტევებინა მთავრობა თჳსი [3] და წარმოევლინა ეშიმს ამირ მუმლსა ბაღდადელსა, ძესა აბდალ მელიქისასა, ნათესავისაგან ამათისა T.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. (იხ. აქვე ზემოთ ვარიანტული წაკითხვა).

[2] სათაური აქვს ყველა ნუსხას გარდა ACMm-ისა. T-ში ეს სათაური უფრო ქვემოთ არის, სიტყვების წინ «და ერისთავი კეისრისა ლეონ...» (იხ. გვ. 235, 11). სათაური იმ სახით, როგორც ზემოთ არის მოყვანილი, არის მხოლოდ D-ში; დანარჩენ ნუსხებში: «... მირ და ძ მ ა მ ი ს ი ა რ ჩ ი ლ, ძენი სტეფანოზ მთავრისანი, ხოსროიანნი». (T-ში: «მირ და მ ე ო რ ე არჩილ და ძენი სტ. მეფისა ხოსროიანი»).

[3] ეს წინადადება შდრ. დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებაში": «ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მუჰმედ უსჯულოსა დაუტევა მთავრობა თჳსი... მურვან ყრუსა, დისწულსა თჳსსა» (გ. ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, საქ. სამოთხე, გვ. 324).

[4] ეს ჩანართი, რომელიც მხოლოდ Tk-ში მოიპოვება, ისევე როგორც რამდენიმე მომდევნო ჩანართი, თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებაში" (vita) (გ. ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, საქ. სამოთხე 323—330) მოთხრობილ ამბებს (გ. ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, 324).

საბერძნეთისა და სასომხითოსა ვიდრე ზღუადმდე, და მოეფინა, ვითარცა ღრუბელი ბნელისა, სიმრავლითა, ვითარცა მკალი და მუმლი, არეთა ჩრდილოსათა, და დაფარა პირი ქუეყანისა.

და ყოველნი მთავარნი და პატიახშნი, ნათესავნი ერისთავთა და წარჩინებულთანი
A 249 | შეიმეოტნეს კავკასიად, და დაიმალნეს ტყეთა და ღრეთა. და მოვლო ერუმან ყოველი კავკასია, და დაიპყრა კარი დარიელისა და დარუბანდისა, და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და უმრავლესნი ციხენი ყოველთა საზღვართა ქართლისათა.

ჩანართი (Tk)[1]

და მოვიდა სამცხეს და დაიბანაკა არეთა ოძრჴისათა. რამეთუ იყო მაშინ ქალაქი იგი სახელოვანი, მველ ნაქმართა მისთათჳს. მაშინ უკუე აღიძრა და წარმოვიდა სამცხით და წარმოემართა ქუეყნად არგუეთად და წინა-მბრძოლნი და რჩეულნი წარმოვიდეს. მაშინ იყვნეს დიდნი და დიდებულნი ტომებითა მთავარნი, ქართველნი, სანასებისგან ქუეყანისა არგუეთისა, დავით და კოსტანტინე. მაშინ იყვნეს შეკრებილ და რჩეულ, და ფრთხილ. ხოლო იხილეს რა წარმართთა დავით და კოსტანტინე, აღიზახნეს ვითარცა მკეცთა, და მოერთნეს. ხოლო დავით განაძლიერა გუნდი თჳსი, და უშიშ ქმნა იგინი, აღიზახა ვითარცა ლომმან და აოტა, და განაბნივნა იგინი, ურიცხჳ მოსრეს, და აღუდგინა ძლევა ქრისტეანეთა. მაშინ მეოტნი უკუნ იქცეს [და მიუთხრეს] მურვან ყრუსა, რა იგი მოწევნულ იყო მათ ზედა, ვითარმედ წინამბრძოლნი ლაშქარნი რჩეულნი ყოველნი მოსრნეს შეშის-მსახურთა. ხოლო მან პირსა თჳსსა იკრნა კელნი თჳსნი და თქუა, ვითარმედ „ვინ არს მკადრე, რომელმცა წინააღუდგა დიდსა მოციქულსა მოამედს, დედის ძმასა ჩემსა“. ესე თქუა და შეუძახა ყოველსავე სიმრავლესა წარმართთასა, და წარმოემართნეს, ვითარცა ქვიშა სიმრავლითა, და მოვიდა ქუეყანად არგუეთისა, და შეიცვეს
ტყე და ველნი, მთანი და ბორცუნი, და შეეწყუდივნეს კელსა წარმართთასა ერნი ქრისტეანე-
T114a თანი, | რამეთუ რომელნიმე ტყეთა დაიმალნეს და რომელნიმე მოსრნეს. დავით და კოსტანტინე და სხუან[ნი] ვიეთნიმე შემდგომნი მათნი შეპყრობილ იქმნნეს. მაშინ, ვითარცა ეუწყა შეპყრობა მათი, (მაშინ) აღიტკუელნა კელნი და ადიდა დიდად დედის ძმა თჳსი მოამედ და სჯული მისი, გამარჯუებისა მისთჳს. ხოლო ვითარცა დაიბანაკეს, დაჯდა საყდართა ზედა, მიიყვანნეს დავით და კოსტანტინე წინაშე ყრუსა, და წარადგინნეს კელშეკრული უსჯულოსა მის. ხოლო ქრისტეს აღსარებისათჳს იწამნეს წმიდანი ესე და მრავალნი სატანჯველნი თავს-ისხნეს, და მერმე შთაყარნეს ტბასა მას, და თჳთ ივლტოდეს მტარვალნი, შეშინებულნი კმისა მისგან წმიდათა მათთჳს მოწამეთა, რომელ ისმოდა ზეცით. მაშინ უღმრთომან არა თავს იდვა.

და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიცვალნეს აფხაზეთად[2], შეუდგა კუალსა მათსა

1 სომხეთისა vita. 3 და] მაშინ T. 3 და (პატ.) < Mm. 3 პიტიახშნი Rks, პიტიაღჩნი T. 3 ნათესავნი ერისთავთა (Mm: ერისთავთანი) და წარჩინებულთანი BCDEMbdps, ნათესავთანი ერისთავთა და წარჩინებულთანი A, ნათესავნი ერისთავთა წარჩინებულნი ქართველთანი Tk. 4 შეიმეოტნეს C, შემოიხუნეს Mm (ღ←ღ), შევიდოდეს cet. 4 ტყეთა AC, კლდეთა cet. 4 ღრეთა] არეთა Mm. 4 ყრუ მურვან A. 5 დარიელისა AT, დარიალასა C, დარალისა M, დარიალასი m, დარიელასი cet. 5 და < A. 5 დარუბანდისი DEs. 5 და (შემ.) < C. 6 ქართლისათა] ქალაქისათა C. 10 არგვეთად Tk. 12 შეკრებ˜ლ T. 14 თვისი T. 15 იქცეს vita, იქცნეს T. 16 და მიუთხრეს vita, < T. 18 რ˜ლმცა T, რომელიმცა vita, რომელმანცა ბ რ ო ს ე. 21-22 ქრისტეანენი vita. 25 მისისათჳს vita. 27 აღსარებისათვინ T. 29 მათვინ T. 30 ვითარ ACMTm, ვითარცა cet. 30 ყოველნივე T. 31 მათსა] მისსა Mm.

[1] ამ ჩანართის წყაროა დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრება“ (იხ. გ. ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, საქ. სამოთხე, გვ. 325).

[2] აქ T უმატებს ცნობას დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“: «და უკ-მოიქცა და დაიბანაკა ქალაქსა ჯიხან-ქვიჯისასა, ქუეყანასა სამეგრელოსა, სანახებსა ჭყონდიდისასა, რომელ არს მეგრულითა ენითა მუხა (vita: ჭკორი, ხელნაწერი A-170, გვ. 159, სტრ. 3 ქვევიდან) დიდი. და რამეთუ იყო ბანაკი მათი ცხენისწყლითგან ვიდრე აფხაზეთადმდე» (შდრ. გ. ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, საქ. სამოთხე, გვ. 328).

C164b და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი | ეგრისის ქუეყანისანი. და ციხე იგი სამ-ზღუდე, რომელ არს ციხე-გოჯი[1], შემუსრა, და შევლო ზღუდე იგი საზღვარი კლისურისა. და მოსლვასა მისსა კათალიკოსი იყო თაბორ.

M 420 და ვითარცა შევლო ერუმან კლისურა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი | საბერძნეთისა და საქართველოსა, და შემუსრა ქალაქი აფშილეთისა ცხუმი. და მოადგა ციხესა ანაკოფისასა, რომელსა შინა არს ხატი ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, არა კაცობრივითა კელითა დაწერილი, არამედ ზეგარდამო, რომლისათჳს არავინ უწყის —
A 250 ვინა იგი მოსრული იპოვა თავსა ზედა მის გორისასა, | რომელსა მოსდგამს სამხრით ზღუა და ჩრდილოთ ჭალაკი მწყურნები. მუნ შინა იყვნეს მაშინ მეფენი ქართლისანი მირ და არჩილ; ხოლო მამა მათი გარდაცვალებულ იყო და დამარხულ ეგრსა შინა. [2] და ერისთავი კეისრისა ლეონ შეხრულ იყო ციხესა შინა სობღისასა, რომელ არს გარდასავალსა ოვსეთისასა. და ვერვინ შემძლებელ იყო წყობად ყრუსა, რამეთუ იყვნეს სპანი მისნი უფროს და უმრავლეს ჭალაკთა ეგრისათა.

[3] ხოლო ამანვე ყრუმ შეიპყრა და აწამა წმიდა დავით და კოსტანტინე, რომელთა წამებასა ვრცელად მოგჳთხრობს ცხოვრება მათი[4].

1 ყოვ. ქ. და სიმ. ეგრისის ქუეყანისანი] ყოვ. ქ. და სიმ. ქუეყანისა (C: ქუეყანისანი) ეგრისისანიცა AC, ყოვ. ქ. და სიმ. ეგრისი Mm, ყოველნი ქალაქნი, ციხენი და სიმაგრენი, +და აღაოჴრა და უვალ და უკაცურ ყო ქ˜ყნა ეგრისისა, და მეგრელთა და აფხაზთა T (ჩამატებული სიტყვები ამოღებულია დავით და კოსტანტინეს ცხოვრებიდან: ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, საქ. სამოთხე, გვ. 328). 1 ციხეცა C. 2 სამზღუდე — შემუსრა AC, ~ სამზღუდე შემუსრა, რომელ არს ც.-გ. შემუსრა cet. 2 ციხე-გოჯი] გოჯა Mm. 2 იგი < AC. 3 კლისორისა AC, კილისურისა Mm, ეკლისურისა BEdp. 3 კათ. იყო თაბორ (თაბორა A, მთაბორ Mm) ACMTm, იყო კათ. თაბორვე cet. 4-5 და ვითარცა — და მოადგა ACMTm, < cet. (ამ დანარჩენ, ვახტანგისეულ ნუსხებში სამაგიეროდ არის სხვა ტექსტი: «ხოლო იყვნეს მაშინ მეფე მირ და ძმა მისი არჩილ»). 4 ვითარცა] < C, ვითარ m. 4 საზღვარი კლისორისა C, კლისოსისა A, კალისურა m. 4-5 ~ საბერძნეთისა საზღვარი C. 5 საქართველოსი T. 5 და (შემ.) < MTm. 5 აფშილეთის T, აფბილეთისა M (ყ←ყ), აფშილეთისა m, აფხაზეთისა და აფშელეთისა A, აფხიშეთისა C. 5 და AC, < MTm. 5 ციხესა ACMTm, ციხესა მას შინა cet. 6 არს ACTm, არის M, იყო cet. 7 რომლისა A. 8 ვინა ACMTm, თუ ვინა(ჲ) cet. 8 რომელსა + ზედა A. 8 მოსდგამს ACMTm, მოსდგმიდა cet. 8 სამხრით + კერძო m. 9 ჭალ[ა]კი M. 9 მწყურნებით m. 9-10 მუნ შინა — ეგრსა შინა ACMTm, < cet. 9 მაშინ AC, < MTm. 10 მიჰრ C, მირიან AMTm. 10 და დამარხულ] დამარხულ იყო C. 10 ეგრსა Mm. ეგრის C, ეგრისს A, ეგრისსა T. 11 შინა ACMTm, < cet. 11 სობღისასა m. 12 გარდასლვასა A. 12 იყო ACMTm, იყუნეს cet. 12 წყობად < C. 12 ყრუსა AMm, ყრუსა მის cet. 13 მისნი < C. 13 უმრავლეს] უმეტეს C. 13 ეგრისათა M, ეგრისთა m, ეგრისისათა cet. 14 წმიდა კოსტანტინე b.

[1] არშიაზე: ციხე გოჯი ნაქალაქევია D (სხვა ხელით და სხვა მელნით).

[2] T აქ იწყებს ახალ თავს: «მ˜ორმოცდასამე მეფენი მიჰრ და მეორე არჩილ და ძენი სტეფანოზ მეფისა ხოსროიანი» (იხ. ზემოთ გვ. 233, სქოლიო 2). აქვე იწყებდა ახალ თავს, როგორც ჩანს, C ნუსხაც: ამ სტრიქონის გასწვრივ მას უწერია არშიაზე: ჴ˜ (იმავე ხელით), ხოლო წითლით და სხვა ხელით: მეფე მირ. ე. ი. „მეოცე, მეფე მირ“.

[3] ეს ჩანართი («ხოლო ამანვე — მეფეთა მათ») არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. D-ში ამ ჩანართის პირველი აბზაცი («ხოლო ამანვე — ცხოვრება მათი») არ არის: სამაგიეროდ ამის წინ ორი თავისუფალი გვერდია დატოვებული, რომლებიც, ალბათ, დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებისათვის“ იყო განკუთვნილი.

[4] არშიაზე: დასაბამითგან სოფლისათ (B: სოფლისით) ექუსი ათას ორას ორმეოცდაცხრასა. ქ˜ს ჯუარცმითგან შჳდას ოცდაათსა. მეფობასა ბერძენთასა ლეონ ისავროსა (p: ისაკისასა). და კათალიკოზი სამოელ Bbp. ეს შენიშვნა მომდინარეობს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“, სადაც სწერია: «ხოლო იწამნეს... დავით და კოსტანტინე დასაბამითგან წელთა ექუსი ათას ორას ორმოცდა ცხრასა; მეფობასა ბერძენთა ზედა ლეონ ისავროსასა, ხატთა მბრძოლისასა» (გ. ს ა ბ ი ნ ი ნ ი, საქ. სამოთხე, გვ. 330).

ა რ შ ი ა ზ ე (წითლით): წ˜ა დავით და კოსტანტინე Rs.

და ჩუენ პირველივე სიტყუა ვიწყოთ.

მაშინ ვითარ იყვნეს ციხესა მას შინა ანაკოფიისასა, მუნ მივიდა მურვან ყრუ და უწყო ბრძოლა მეფეთა მათ.

C165a |მაშინ რქუა არჩილ ძმასა თჳსსა მირს: „მიწუუდეულ არს ციხე-ქალაქი ესე შემუს-
რვად. და უკეთუ შეგჳპყრნენ ჩუენ კელად, გამოიკითხნეს ყოველნი საგანძურნი ნამა-
ლევნი, რომელნი იგი დავფლენით ქუეყანასა ჩუენსა, მონაკებნი მირიან ღმრთივ-
განბრძნობილისანი, და კუალად ვახტანგ ღმრთივ-განბრძნობილისა მეფისანი, და
M 421 ყოველთა მეფ|ეთა მათთანი, რომელთა გუმვნეს ჩუენ. და იგიცა ითხოვოს, რომელი
დამალა ერაკლე მეფემან, რომლისა აღწერილი ყოველი დავდევით ორთა მათ თანა
A 251 გჳრგჳნთა ზურმუხტისა და იაგუნდისა | მოწეულჳისათა, რომელნი იგი გამოიტანნა
მამამან ჩუენმან, დიდმან მეფემან ვახტანგ, ინდოეთით და სინდეთით, დავფლენით იგი
უჳარმოს, მახლობელად შორის ორთა მათ კოშკთა უმცველოთა, და ყოველი იგი
აღწერილ არს გონებასა ჩემსა. და მენ წარიხუენ ორნი იგი გჳრგჳნნი, ოქროსა და
ანთრაკისანი: ერთი მირიან მეფისა და ერთი ვახტანგისი, რომელი მოუძღუნა სპარსთა
მეფემან ვახტანგს, ყოველსა თანა ოქროსა და ვეცხლსა, რომელი აჰკიდა სატჳრთავსა
C165b ხუთასსა და მკჳრცხლსა ორიათასსა; და | მენ და მამამან ჩუენმან დასდევით იგი ქუთა-
თისს და ციხე-გოჯს. ხოლო მე გჳრგჳნნი იგი ჩემნი და გუჳარნი ტყჳვისანი მარ-
ტოდ დავსხენ. აწ, უკეთუ მოვკუდეთ, განძი იგი ყოველი უცნაურად დარჩეს, და
გამოსლვასა ბერძენთასა მიება ყოს კეისარმან ნათესავისა ჩუენისათჳს, და მოსცეს
მეფობა და განძიცა იგი. აწ უკუე არა გიქმნეთ ჩუენ მიზეზ მოოჴრებისათჳს ქართ-
M 422 ლისა და საბერძნ|ეთისა, არამედ განვიდეთ და ვეწყუნეთ ზღჳთ კერძოსა ამას გუერდსა
შინა. და თუ ენებოს ღმერთსა, ერთითა იოტოს ათასი და ორითა ბევრი“.

1 და ჩუენ — ვიწყოთ] ხოლო ვიწყოთ ჩუენ პირველივე ამბავი მეფისა მირ და არჩილისა D. 2 ყრუი DERbdps. 2 და დაუწყო Bdp. 4 არჩილ მირიანს ძმასა თჳსსა AMm, ~ მიჰრს არჩილ C (< ძმასა თჳსსა). 4 მიწყვედილ Bdp, მიწყდეულ MTm. 4 ციხე-ქალაქნი A. 5 და < BMTmp. 5 შეგჳპყრნენ C, შეგიპყრნეს Mm, შეიპყრნეს A, შეგვიპყრნეს cet. 5 ჩუენ C, < cet. 5 ჴელთა A. 5 და გამოიკითხნეს DR. 6 იგი < C. 6-7 ღთ̃ივ განბრძნობილისანი AC, ღთ̃ივ განბრწყინვებულისანი (გამობრწყ. m) cet. 7 ღ̃თივ განბრძნობილისა მეფისანი AC, ღ̃თივ განბრწყინვებულისანი Mm, ღ̃თივ განძლიერებულისანი cet. 8 მათთა A. 8 ითხოვოს CMm, + ჴელთა ჩუენთაგან A, + ჴელთაგან ჩუენთა (E: ჩვენთანი) cet. 9 ერეკლე Mm. 9 რომლისა წერილი A, რომელი აღწერილი C. 9 ყოველი < AC. 9 დავდევით] დევით B. 9 (და) ორთა A. 10 ზურმ. და იაგუნდისა და ძოწეულისათა A, ზურმუხტისა იაგუნდისა და ძოწეულისა C. 10 იგი < A. 10 რომელი იგი გაიტანნა Mm. 11 მეფ. ვახტ. AC, ~ ვახტანგ მეფემან cet. 11 სინდეთ ER, სინდით Bdp. 11 დაფლენით m. 11 იგი] იგინი C. 12 მახლობელ A. 12 კოშქთა M. 13 აღწერილი Cs. 13 ჩემსა] ჩუენსა BEdp 13 გჳრგჳნნი C, + მისვე ვახტანგისნი cet. 14 ანთრაკისანი] იაკინთისანი b. 14 ვახტანგისნი EMRTbm. 14 რომელნი AE. 14 მიუძღვანნა A, მოუძღჳანა B, მოუძღვანა dp, უძღუნა C. 15 ვახტანგს < MTm. 13-15 გჳრგჳნნი — ვახტანგს] გჳრგჳნნი მისვე ვახტანგიანი, რომელნი მიუძღვანნა სპარსთა მეფემან ერთი მირიანს და ერთი ვახტანგს A. 15 ყოველთა თანა CT, ყოვლისათჳს A. 15 ვერცხლისანი m. 15 აღკიდა Bdp. 16 მკჳრცხსა A. 16 ორათასსა C. 16 და ACMm, < cet. 16 ჩუენმან C, ჩემმან cet. 16 დასდევით < Mm. 16-17 ქუთათის codd. 17 გჳრგჳნი (+ იგი b) ჩემი Ab. 17 გჳჯარნი Mm, < A. 17 ტყუვისან[ი] Mm, ტყვივისანი BRbdp, ტყავისანი ბროსე. 18 აწ ACMTm, და აწ cet. 18 მოვჰკუდეთ C, მოვიდეთ Mm, მოვსწყდეთ cet. 18 იგი ყოველი CT, იგი AMm, იგი (უცნ. დარჩეს) ყოველივე cet. 18 ~ დარჩეს უცნაურად C. 18 დარჩეს < B. 18 და ACDMTm, < cet. 19 მოსულასა A. 20 მეფობა და განძიცა (A: განძი) იგი ACMTm, ~ განძიცა იგი და მეფობა cet. 20 აწ უკუე < A. 20 მოოჴრებისათჳს C, ოჴრებისათჳს A, მოოჴრებისა Mm, ოჴრებისა cet. 21 განვიდეთ] შევიდეთ A. 21 და < MTm. 21 ამის Mm, მას A. 21-22 ~ კერძოსა შინა ამას გ. C. 22 და < A. 22 ათასი(სი) T.

A 252 და | მივიდეს წინაშე წმიდისა მის ხატისა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისასა,
თაყუანის-ცეს შევრდომით და იტყოდეს: „განვალთ სასოებითა მისა შენისა და ღმრთისა
ჩუენისათა, რომელი იშვა შენგან, მისა შეწირე ოხა ჩუენთჳს, და თანამავალ მეყავ
ჩუენ წყალობა შენი“. და იყო მათ თანა სიმრავლე მცირედ ტაძრეულისა მათისა და
ნათესავი ერისთავთა და პატიახშთა, ათასი ოდენ, ხოლო სპათაგან აფხაზთა მბრძოლი
C166a ორი ათასი. და ვიდრე განთენებამდე მოავლინა | უფალმან სარკინოზთა ზედა

[1] რისხვა ერსა და ბანაკსა და ეტლებსა მისსა ზედა, რამეთუ აბაშთა ნათესავი იყო დაბანაკებული მდინარესა მას ზედა, რომელსა რქჳან აბაშ[ა], ხოლო უნები და ეტლები მდინარისა კიდესა, რომელსა რქჳან ცხენისწყალი. და იქმნეს სასწაულნი ზეგარდამო, ქუხილნი და ელვანი, და

ხორშაკი ბღუარისა [2], და გუემნა იგინი სატლითა სისხლისათა [3]. და ეჩუენა მას
ღამესა არჩილს ანგელოზი უფლისა, რომელმან რქუა მას: „წარვედით და ეწყუენით
აგარიანთა, რამეთუ მიმივლენია მათ ზედა გუემა სასტიკად მომსრველი, კაცითგან
მიპირუტყუთამდე. და გან-რა-ხჳდეთ, გესმეს ბანაკით მათით ჴმა ვაებისა და ტირი-
ლისა. ხოლო თქუენ მჴნე იყვენით და განძლიერდით სასოებითა ღმრთისათა“. და
ვითარცა განთენდებოდა, ისმა ბანაკით მათით ჴმა ტირილისა და გოდებისა.
M 423 |მაშინ უკუე განვიდეს სასოებითა ღმრთისათა წყობად მათდა: და ეწყუნეს, და
A 253 მოსცა უფალმან ძლევა | მცირედთა ერთა ქრისტეანეთა; და მოსწყედა სატლითა სარკი-
ნოზთაგან ოცდათხუთმეტი ათასი, ხოლო მახჳლითა — სამი ათასი. და იწყლა მირ
მაზრაკითა ფერდსა, ხოლო ქრისტიანეთაგან მას დღესა შინა მოკლეს კაცი სამოცი,
და სარკინოზთა ცხენი დაეცა ვითარცა ჴალაკი და ჩაჰერიდეს ყოველსა მას ზღუად.

1 მოვიდეს Mm. 1 წმიდისა (Mm: წმიდასა) ACMm, < cet. 1 წმიდასა მას ხატსა Mm, მის ხ̃ტსა T. 1 ღ.-მშობელისა A. 2 თაყუანისცეს ACMm, თაყუანის T, < cet. 2 განვლეთ Mm 2 შენისათა A (M-შიც ყოფილა „თა“ და მერე წაუშლიათ). 3 მისსა C, და მისა A. 3 შეწირენ p. 3 მეყავ CM, < A, მეყავნ cet. 3-4 და თანამავალ — შენი < A. 4 ტაძ[რ]ეული: სამი: ათასი Mm (← ტაძრეული სამ(ი)ათისა, 4 და < A. 5 პიტიახშთა D, პტიაღშთა M. 5 აფხაზთა < Mm. 5-6 მბ. ორი ათასი ACMm, ~ ორი ათასი მებრძოლი (T: მბრძოლი) cet. 6 მოუვლინა C. 6 სარკინოზთა ზედა] აგარიანთა ზედა C, < Mm. 8 ქვიან აბაშ T. 8 რქვიან T. 11 ხორშაკია B. 11 გვემანი T. 11 და გუემნა იგინი < C. 11 სატლითა] სახლითა Mm (ჷ ← ღ), სახითა C. 11 სისხლისათა] სასახლისათა Mm. 11 და ACMm, ხოლო T, < cet. 12 უფლისა AC, < cet. 13 აგარიანთა ACMTm, + მათ cet. 13 მიმივლენია AC, მიგუივლენია Mm, მოგვივლენია cet. 13 მათზედან m. 13 გუემა ACMm, გუემად T, გუემანი cet. 13 სასტიკი A. 13 მომსრველი ACDMm, მომსურელი T, მომსვრელი cet. 13 კაცითგან ACDMm, კაცთაგან cet. 14 და < A. 14 განრახჳდეთ ACMTm, ოდეს განხვიდეთ cet. 14 გესმეს AC, გესმას Mm, გესმათ cet. 14 ბანაკით მათით C, < A, ბანაკსა შინა მათსა cet. 14-15 ~ ტირილისა და ვაებისა A. 16 ~ გოდებისა და ტირილისა C. 17 უკუე < A. 17 მათდა < C. 17 და < A. 18 ძლევა მტერთა მცირედთა. 18 მცირედთა ACMm, მცირეთა cet. 18 მოსწყჳდნა A. 18 სახლითა Mm (ჷ ← ღ), სატილითა C. 19 ოცდათურამეტი m. 19 ხოლო ACMTm, და cet. 19 მიჰრ AMTm, მირან C. 20 მაზრაკითა CMm, მარზაკითა cet. 20 ფერადსა Mm. 20 შინა < C. 20 ~ მოკლეს მას დღესა C. 21 ვითარცა A. 21 ჩააყრიდეს A. 21 ზღუასა A.

[1] ეს ჩანართი მოეპოვება მხოლოდ Tk-ს, და ამოღებული აქვს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“ (vita) (იხ. გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 328).

[2] აქ T უმატებს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“: «წვიმანი მძაფრნი და სასტიკნი».

[3] აქ T უმატებს: «განაღო პირი ქუეყანამან და აღმოაცენა სიმრავლენი წყალთანი, და ზღუა იქმნა ქუეყანა ჴმელი» (დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“).

მაშინ იხილა აგარიანმან ვინმე ჩუენება, რომელსა ეტყოდა რეცა მოციქული მათი: C166C „მოუცემია ღმერთსა ძლევა ჩუენდა ვიდრე აღსრულებადმდე ათთა მეფეთა, | ვითარცა რქუა აბრაამს და აგარს ღმერთმან, არამედ ეკლესიათა წმიდათა და კაცთა ღმრთისმსახურთა ეკრძალებოდეთ, ვითარცა იგი გამცენ კურანსა შინა ჩემსა“. მსწრაფლ აღიყარნეს და უკუნ იქცეს ქუალსავე თჳსსა. და ვითარცა აღიარეს ციხე გოჯი, და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა ორთა, მსგავსად ერთისა, და გარდამოჴდა წჳმა ფიცხელი, აღდგეს მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უმცროსმან წყალმან სპასა აბაშთასა, და M 424 წარიღო მათგან მ|კჳრცხლი[1] ოცდასამი ათასი. და მიმართა უფროსმან წყალმან მჴედართა, A 254 რომელთა-იგი ბანაკი იყო უჭალაკე, რომელნი|მე ივლტოდეს ადგილითა და რომელნიმე ხეთა ზედა გაჴდეს, და წარიღო ცხენი ოცდათხუთმეტი ათასი. და მიერითგან სახელ-ედვა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა.

და [2] ვითარცა იხილა ესე ყოველი მურვან ყრუმან, მოწევნული მის ზედა, ფრიად აბრალა [თავსა] თჳსსა [და] განმზრახთა მისთა იწროსა და მაღნარსა ამას ქუეყანასა მოსლვისათჳს, და აღიმრა და დაიბანაკა პიტიოტას, ზღჳს პირს, ქალაქსა, რომელსა ჰქჳან ცხუ[მი].

და აღიყარა მუნით და შემოვლო გზა გურიისა. და განვლეს სპერისა, და სიმრავლისაგან არა შეჩენილ იყო დაკლება. ხოლო უწინავე დასჭრეს კუდები ცხენთა მათთა, რამეთუ თიჴისაგან ვერ ითრევდეს.

1 აგ. ვინმე ჩუენ AC, ∼ ვინმე ჩუენ. აგარ. cet. 1 რეცა] < Mm, რეც C. 2 ძლევა + მტერთა A. 3 ∼ ღმერთმან აბრამს და აგარს A. 3 წმიდათა AC, (ზ)ღვისათა B, ღმრთისათა cet. 3 ∼ და წმიდათა A. 3-4 ღმრთის-მსახურთა < A. 4 ყურანსა BCbp. 4 და მსწრაფლ D. 4-5 აღიყარნეს] აღიყვანეს A, აიყარნეს C. 5 ვითარცა CDMRTm, < cet. 5 აღიარეს ACM, აღიყარნეს m, აღვლეს cet. 5 ციხე-გოჯის m. 5 და < CDMRTm. 6 ზედა] შინა MTm. 6 ორთა < Mm. 6 მსგავსად ერთისა (C: ერთსა) AC, მსგეფსსა ერთსა b, მსგეფსისასა (d: მსგეფსისა) ერთსა cet. 6 წჳმა ფიცხელი CMm, წჳმა მძაფრი A, წყალი წჳმისა ფიცხელი cet. 7 აღდგეს CMm, აღდგენ A, და დადგეს T, და ადგეს DERbs, და აღდგეს cet. 7 უმცროსმან მან MTm, უფროსმან A. 5 წყალმან ACMTm, წყალმან მან cet. 7 სპასა აბაშთასა] აბაშთა A. 8 მათგანი A. 8 ოცდასამი] სამი A. 8 უმცროსმან A, უფროსმან (RT: + მან) cet. 8 წყალმან ACMTm, წყალმან მან cet. 8-9 მჴედარი T. 9 ბანაკი] მჴედარი (?) Mm. 9 უჭალაკე AC, უჭალაკეს cet. 9 რომელნიმე ივლტოდეს AC, რომელნი (Bdp: + იგი) მიივლტოდეს cet. 9 ადგილითა AC, ადგილთა T, ადგილთა რომელთამე cet. 9 და < AC. 10 ზედა < C. 10 გაჴდეს AC, განჰჴდებოდენ DERbs, გა(ნ)ჴდებოდეს cet. 10 წაიღო A. 10 ოცდახუთმეტი ათასი A (M: ჸ: = და: თხუთმეტი: ბ˜ს˜ი), ოცდა ათხუთმეტი ათასი Bdp. 10 და < ACT. 11 ათთ C. 11 ერთსა ერთსა (ცხ.) A. 13 თავსა < T. 13 და < T. 13 მოსვლისათვინ T. 14 ცხუ T. 15 და < T. 15 აღიყარა] აიყარა C, დაიპყრა A. 15 მუნითცა T. 15 შემოვლო A, შემოვლეს C, შევლეს მუნ cet. 15 გზა < A. 15 გურისა Mm, გორის (Գուրին) a. 15 და < A. 15 სპერისა ACMm, სპერი cet. 16 კლება A. 16 უწინავე ADR, < C, უწინა ვერ Mm, უწინვე cet. 16 დასცრეს Mm. 17 ითრევდეს C, იარებოდეს A, ითრევდიან cet.

[1] ამ სიტყვის გასწვრივ არშიაზე (არა გადამწერის ხელით): მკვირცხლი აქ ნახე რა არის M, მკუირცხლი აქ ნახეთ რა არს m.

[2] ეს ჩანართი («და ვითარცა — ცხუმი») მოიპოვება მხოლოდ Tk-ში და ამოღებულია დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრებიდან“ (იხ. გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 328). ამ „ცხოვრების“ ტექსტის კავშირი „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტთან ჩანს ზემოთაც, იმ ნაწილში, რომელიც ყველა ნუსხაში მოიპოვება, თვით ACMm-შიც. შდრ. გამოთქმები:

ქ. ცხ.:	vita
1) გარდამოჴდა წჳმა მძაფრი, აღდგეს მდინარენი სასტიკად.	1) იქმნეს — წჳმანი მძაფრნი და სასტიკნი.
2) მიმართა სპასა აბაშთასა.	2) მოექცა ნათესავსა ზედა აბაშთასა.
3) და მიერითგან სახელ-ედვა ორთა მათ მდინარეთა... ერთსა აბაშა.	3) და მიერითგან დაიდვა სახელი მისი აბაშა.

[1] და ჩაიარა ულმერთომან მურვან ყრუ ზღჳს პირი და გამოიხუნა ციხენი და ქალაქნი ზღჳს პირისანი, და ოჴერ და უ[ვ]ალ ქო ყოველი ქუეყანა ზღჳს პირისა, ვიდრემდის მიიწია ქალაქსა მას, რომელ არს კოსტანტინეპოლე, და დაიბანაკეს, რომელსა ხალკიდონ ჰქჳან. რამეთუ არს მუნ ზღუა იწროდ წარმდინარე და არა აქუს ტანი სიფართისა. ამისთჳს განიზრახა უგუნურმან და უგონებომან ყრუმან, რათა ქვითა აღავსოს ზღუა და სავალ ქოს, რათა ფრჴივ განიყვანოს ერი თჳსი ზღუასა ზედა, და ესრეთ გამოიღოს ქალაქი კოსტანტინეპოლე. არამედ ღმერთმან ცუდ ქო განზრახვა მისი, ეწია რისხვა ღმრთისა; რამეთუ დაიწყო მწუხრი მრთელი, და განთიად იპოვა მკუდარი, მომაგებული და დავიწყებული ყოველთა მიერ. და ვითარცა იხილეს ესე სპათა მისთა, განიბნივნეს და ლტოლვილნი წარვიდეს ქუეყანად T116b | თჳსად.

C167a ხოლო იქმნა მას ჟამსა განრყუნილ ქუეყანა | ქართლისა, სომხითისა და რანისა და არღარა იპოვებოდა ნაშენები, არცა საჭამადი კაცთა და პირუტყუთა ყოვლადვე. და წარავლინნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა მირ და არჩილ და ლეონ, ერისთავმან აფხაზეთისამან, და აუწყეს ესე ყოველი, რაცა იქმნა ღმრთისა მიერ კელითა მათითა. ხოლო მან წარმოსცა ორი გჳრგჳნი და გუჯარი მირსა და არჩილს, და მოსწერა მათ თანა, ვითარმედ: „თქუენი იყო მეფობა, სიმჴნე და სიბრძნე ქართლსა A 255 M 425 შინა. აწ დაღაცათუ იდევნებით ჩუენ | თანა | მსახურებისათჳს ჯუარისა, მოქცევასა ჩუენსა, ვითარცა აღმითქუა ჩუენ ღმერთმან, ჩუენ თანავე იდიდნეთ. არამედ დაადგერით სიმაგრეთა შინა თქუენთა, ვიდრემდის წარჴდეს წელიწადნი მათნი სამასნი; რამეთუ ორას მეერგასესა წელსა განივთოს მეფობა მათი და განსრულებასა მესამასისა წლისასა მოეცეს მალი მეფობასა ჩუენსა, და შევმუსრნეთ აგარიანნი, და ყოველნი მათნი ამაღლებულნი დამდაბლდენ, და ჩუენ თანა მადიდებელნი ამაღლდენ“.

C 167b და მოუწერა ლეონს ესრე სახედ: | „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩუენგან ქმნილ არს ვნება და მეფეთა მათთაგან ჩუენდა მომართ თანადადგომა და რგება. აწ ესე მესამე მსახურება და რგება დადვეს ჩუენ თანა საუდარსა ამას სამეუფოსა: პირველად

1 ულმთომან T. 4 წარმდინარეა T, წარმომდინარე vita. 4 ამისთჳნ T. 10 ჟამსა შინა A. 11 და C, რამეთუ cet. 11 არღარა ACMTm, არა რა(ჲ) cet. 11 ნაშენები ACMTm, არცა ნაშენები cet. 11 და არცა A. 11 საჭამადი AMm, შეჭამადი C, საჭმელი cet. 11 პირუტყუთა ყოვლადვე < C. 11 ყოვლად A. 12 წინაშე ბერძენთა მეფისა (MTm: მეფესა) CMTm, საბერძნეთს მეფესა წინაშე A. წინაშე კეისრისა cet. 12 მიჰრ AT, მიჰრა C, მიჰა Mm, მირ cet. 12 ლეონ C, < cet 14 ხოლო მან ACMTm, მაშინ კეისარმან cet. 14 გჳრგჳნი და გუჯარი] ∼ გუჯარი და გჳრგჳნი A, გჳრგჳნი და გუჯარნი DT, გჳრგჳნი CMm. 14 მირსა] მიჰრსა DT, მიჰრისათჳს C, მრისა M, მირისა m, მირიანისი A 14 არჩილისა ACm, არჩილის M. 15 ვითარმედ A, < CMTm, ესრეთ ვითარმედ cet. 15 იყოს CMm. 15 ∼ სიბრძნე და სიმჴნე MTm. 16 და აწ დაღაცათუ C, დაღაცათუ აწ A. 17 მოქცევასა ACMTm, არამედ მოქცევასა cet. 17 ამითქუა A. 17 თანა A. 17 იდიდენით Mm. 17 არამედ ACMTm, ხოლო თქუენ cet. 18 წარჴდეს CMm, წარჴდენ cet. 18 სამასნი] სამნი C. 18 ორას AC, ორას + და cet. 19 განივთოს C, განიყოს A, განევლოს cet. 19 მესამისა ACMm. 19 წლისასა AC, წელიწდისასა cet. 20 შემუსრნეთ A. 20 მათნი] მთანი MTm. 21 მადიდებელნი] მდაბალნი Mm. 22 მოუწერა A, მოწერა cet. 22 ლეონს A, ლეონისიC Mm, ლეონისა cet. 22 ესრე სახედ Rb, ესრე სახე Mm, ესრეთ სახედ cet. 22 ყოვლადვე ACMTm, რამეთუ ყოვლადვე cet. 23 ქმნულ A. 23 თანადადგომა და რგება C, თანადადგომა A, რგება (Mm: რიგება) და თანადადგომა MTm, რგება და თანადადგრომა cet. 23 აწ CMTm, და აწ DR, ხოლო აწ cet. 24 მესამე < A. 23-24 თანადადგომა — მსახურება და < Edp (ex hom.). 24 რიგება Mm. 24 ჩუენ თანა ACMTm, < cet. 24 მას C. 24 სამეფოსა Bd. 24 პირველად ACMTm, რამეთუ პირველად cet.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk-ში და სიტყვა-სიტყვით იმეორებს დავით და კოსტანტინეს „ცხოვრების“ ტექსტს (იხ. გ. საბინინი, საქ. სამოთხე, გვ. 328).

ნათელი მიიღეს კელსა ქუეშე ჩუენსა; კუალად შემუსრვისაგან დაარჩინეს დიდი ქალაქი
პონტოსა, და შორის ჩუენსა და შორის სპარსთა ევეს მშჳდობა. რამეთუ იგივე გახტანგ
A 256 მეფე შუამდგომელ იქმნა, და კრმლითა მისი|თა უკმოუღო სამეფოსა ამას პალესტინე
და ორი ნაწილი ჯაზირეთისა. აწ თუმცა ღმრთისა არა მაგათ მიერ დაებრკოლა
M 426 ბორ|ოტი ეგე მტერი, შემომცასრულ იყო ვიდრე კოსტანტინეპოლედმდე, და შვილთა
შორის ნებროთისთა წარჩინებულ ყვნა ღმერთმან ეგენი, რამეთუ არა მოაკლდეს ნათე-
სავსა მაგათსა ბრძენი გულისხმისმყოფელი და მბრძოლი, ვითარცა ესე მოგჳთხრობს
ჩუენ აღწერილი გუჯარი, რომელსა შინა აღწერილ არიან მეფენი, წარჩინებულნი
C168a ტომებით და სოფლებით მათით. ხოლო შენდა მიბრძანებიეს ერისთაობა აფხაზე|თისა
შენ და შვილთა შენთა და მომავალთა შენთა მიუკუნისამდე. არამედ კეთილად პატივს-
ცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა, და ამიერითგან ნუღარამცა კელეწიფების
ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იყვნენ მანდა ანუ განვიდენ
მანდით.

ხოლო მირ დამძიმდა წყლულებისა მისგან მოსიკუდიდ, და რქუა ძმასა თჳსსა
არჩილს: „მე ესერა წარვალ, ძმაო, მამათა ჩუენთა თანა; არამედ წარმეც და დამფალ
საფლავსა მამათავე ჩუენთა თანა. და შენ გაუწყო ადგილი საგანძურთა ჩუენთა ნამა-
ლევთა სადა არს. და არა მივის მე-წული შვილი მკჳდრად, არამედ მისხენ შჳდნი
A 257 M 427 ქალნი. აწ შენ სარ მკჳდრი სახლისაგან | მეფობისა ჩ|უენისა, მირიან მეფისა. და შენ
თჳთ უწყი, ვითარმედ ქალი, შვილი ჩუენი, არა მივსცით ერისთავთა ჩუენთა ცოლად.
ანუ მივსცით მეფეთა, ანუ მო-ვინმე-ვიდის სპარსთაგან ნათესავი მეფეთა, ვითარცა

1 მოიღეს AC. 1 კელსა შინა ჩუენსა C, კ. ჩუენსა ქუეშე A. 1 კუალად ACMTm, და კუალად cet. 1 დარჩნეს Mm, დაარჩინეს Tb. 2 პონტოსა ACMTm, პონტოსი cet. 2 და < MTm. 2 იგივე ACMTm, იგივე დ ი დ ი cet. 3 მეფე CMTm, გურგასლან Bdp, < A, გორგასალ cet. 3 იქმნა] იყო C. 3 მისთა ACMTm, თჳსითა cet. 3 უკუმოიღო A. 3 ამას CDMm, ამის cet. 4 აწ ACMTm, და აწ cet. 4 თუმცა ღმერთსა] თუცა ღ῀თსა m, თუმცალა C (— თუმცაღ῀ა). 4 არა < Mm. 5 ეგე] იგი C. 5 მომცასრულ A. 5 კოსტანტიპოლემდე DRds. 5 და ACMTm, რამეთუ cet. 6 წარჩინებულ — ეგენი ACMTm, ეგენი მხოლოდ ადიდნა ღ῀თნ cet. 7 ბრძენი + და C. 7-8 ვითარცა ე ს ე — აღწერილი ACMTm, ვითარცა მოგჳთხრობს ჩუენ ე ს ე აღწერილი cet. 8 გვიჯარი Mm. 8 მეფენი AMTm, მეფენი + და cet. 9 ხოლო < A. 9 მიბრძანებია MTm. 10 შენდა და BEdp. 10 შენთა < AC (AC: შვილთა და მომავალთა შენთა; Mm: შვილთა შენთა და მომავალთა). 10 მომავალთა შენთა (Mm < შენთა) ACMTm, მომავალთა სახლისა შენისათა cet. 10 მიუკუნისამდე] უკუნისამდე A, ყოვლთა მიუკუნისამდე C. 10-11 პატივსცემდი C, აპატიობდი A, ჰპატიობდი cet. 11 ქართველისათა Mm. 11 და < AMm. 11 მიერითგან MTbm. 11 კელეწიფების AC, კელეწიფება cet. 12 მათდა] მაგათდა C. 12 და < A. 12 მათთა] მათ A, < C. 12 ვიდრემდის] ვითარმედ A. 12 დ ა ანუ C. 12 განვიდენ ACMbm, განვიდნენ cet. 13 მანდით AMm, მანდათ C, მანდეთ cet. 14 ხოლო მიჰრ CT, ხოლო მირ Mm, მიჰრ A, მაშინ მეფე მი(ჰ)რ cet. 14 მირ დამძიმდა] მირდამ: ძმად Mm. 14 წყლულებისა მისგან ACMTm, წყლულებისაგან cet. 15 არჩილს ACMTm, არჩილს + ესრეთ რამეთუ cet. 15 ძმაო CMTm, ძმა უფალო A (— ძმა ო῀), ძმაო ჩემო cet. 15-16 არამედ — ჩუენთა თანა < A (ex hom.). 15 წარმეც] წარმიღე C. 16 საფლავსა AMTm, < C, საფლავსა მას cet. 16 მამათავე AMm, მამათა cet. 16 ჩუენთასა Bdp. 16 და AC, < MTm, ხოლო cet. 16 საგანძურთა ACMTm, + მათ cet. 17 სადა ACMTm, თუ სადა cet. 17 ძე წული შვილი C, მე წული წული A, ჩუენ შვილი წული cet. 17-18 არამედ — მკჳდრი სახლისაგან < A (ex hom.). 18 აწ [A]CMTm, და აწ cet. 18 ჩუენისა] ჩემისა Mm. 19 ქალი შვილი ჩუენი A, ჩუენი შვილი ქალი C, ქალი (M: ქალი). 19-20 ერისთავთა — მივსცით < B (ex hom.). 19 ჩუენთა < C. 19 ცოლად < Mm. 20 მეფეთა ACMm, მეფესა cet. 20 ანუ თუ C, 20 სპარსთაგან ნათესავი მეფეთა m, სპარსთა განათესავი ნათესავი მეფეთა M, ნათესავი სპარსთ. მეფეთა A, სპარსეთით (C: სპარსი) ნათესავი მეფეთა cet.

ფეროზ, რომელსა მისცა მირიან მეფემან ასული მისი ცოლად. და ჩუენ შემცირებულ
C168b ვართ, რამეთუ შენ სარ უცოლო, და მე ვარ უძეო. აწ | რათგან მოიყვანნიან მამათა
ჩუენთა ცოლნი ასულნი ერისთავთა ჩუენთანი, მისცენ მათ ასულნი ჩემნი და განუყვენ
მათ ქუეყანანი ქართლისანი: ნახევარი შენ და ნახევარი მათ. ხოლო საუხუცესოდ
რომელ მქონდა, მომიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ: ეგრისი, სუანეთი,
თაკუერი, არგუეთი და გურია. ხოლო კლარჯეთი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა
ჩემთა, რათა მუნ შინა იყვნენ ჟამთა ამათ ბოროტთა. და მამაცა ჩუენი მოკუდა მფოთსა
ამას შინა და ვერ წარვეცით იგი მცხეთას, წარსცენ მუალნი მისნი და დაჰფლენ
საყდარსა ქუთათისსა, რათა იპოვოს იგი საწამებელად სამკჳდროსა ჩუენისა, და შენ
A 258 დაადგერ აქა და ემოყურებოდი ბერძენთა, ვიდრემდის გან|ქარდეს ბნელი ესე“.
M 428 და მოკუდა მირ, და წარმოსცეს მცხეთ|ას, და დაფლეს ზემოსა ეკლესიასა, შესა-
ვალსა კარისასა.

და დაჯდა მის წილ მეფედ ძმა მისივე არჩილ [1].

მეორმოცდათოთხმე მეფე. არჩილ. ძე სტეფანოზ მეფისა და ძმა მეფისა მირისა. ხოსროიანი [2]

ხოლო არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა, და მისცნა ძმისწულნი მისნი:
ე რ თ ი მისცა მამის ძმისწულსა მისსა, შვილსა გუარამ კურაპალატისასა, რომელსა
C169a ჰქონდა კლარჯეთი | და ჯავახეთი;
მ ე ო რ ე მისცა პატიახშსა, ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრია-
ლეთს, ტაშირს და აბოცს;
მ ე ს ა მ ე მისცა ნერსეს ნერსიანსა, რომელი-იგი იყო წარჩინებული ვახტანგ მეფისა;

1 ფეროზს მისცა C (< რომელსა). 1 მეფემან < C. 1 მისი C, < AMTm, თჳსი cet. 1 და] ხოლო A. 1 ჩუენ < C. 2 მე ვარ] ჩუენ ვართ A. 2 აწ ACMTm, და აწ cet. 2 რათგან] რომელთა C. 3 დ ა ასულნი MTm. 3 ჩუენთანი ACMTm, + და მისციან (d: მისცნიან) ასულნი თჳსნი მათ და ქუეყანანიცა ქართლისანი მისციან მათ და შენცა cet. 3 მისცენ CMTm, და მისცენ A, მიეც cet. 3-4 ასულნი — მათ < T (ex hom.). 3 განუყვენ A, და განუყუენ Mm, და განუყვნენ C, < T, და განუყავ cet. 4-5 ∼ რომელ საუხუცესოდ C. 5 რომელ ACT, რომელი cet. 5 მქონდა A, მე მქონდა C, მაქუნდა T, მაქუნდა მე cet. 5 მიმიცემია AC, მამიცემია Mm, მომიცემია T, ყოვლივე მომიცემია cet. 5 გქონდეს AC, გაქუნდეს cet. 5 სავანეთი BTdp. 6 და თაკუერი A, თავკუერი Bdp. 6 და არგუეთი C, არაგვით Mm. 6 კალარჯეთი m. 7 და CMTm, < A, და რამეთუ cet. 8 შინა ACMTm, + რომელი დამარხულ არს ეგრისსა შინა cet. 8 წარვეცით] მივიღეთ C. 8 იგი < A. 8 წარსცენ] წარიხუენ C. 9 ქუთათისასა Cs. 9 იპოვოს Mm, იყოს cet 9 სამკჳდრესა A. 10 ემოყურებოდე AC, დაემოყურებოდი Bdp. 11 და AC, < MTm, და შემდგომად ამისსა cet. 11 მირ A, მიჰრ T, მირან C, მირიან Mm. მეფე მი(ჰ)რ cet. 11 წარმოსცეს] წარმოიღეს C. 13 და დაჯდა — არჩილ < ACMTm. 14 მეორმეოცდამეოთხე BEp, მეორმოცდაოთხი d. 16 ხოლო არჩილ CMTm, არჩილ A, მაშინ ამან მეფემან არჩილ cet. 16 მოუწოდა ACMTm, + ყოველთა cet. 16 მისნი] < A, თჳსნი b. 17 მისცა < C. 17 ძმისწულსა მისსა C, ძმისწულსა DERs, ძმასა A, ძმისწულის cet. 18 აქუნდა C. 18 კალარჯეთი m. 19 მეორე AC, და მეორესა Mm, და მეორე cet. 19 პატიახშასა m, პიტიახშსა DRs. 19 ∼ ნათესავსა პატიახშსა C. 20 აბოცს] აშოტს A, აშოტას C. 21 ნერსიანსა < C. 21 რომელი-იგი იყო C, რომელი იყო იგი A, რომელი იყო cet. 21 ვახტანგ] კახთაგან m.

[1] ეს დამატება არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა.

[2] სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. ა რ შ ი ა ხ ე : მ῀ფე არჩილ C (წითლით და სხვა ხელით), ბ. არჩილ BERbdp. ა რ შ ი ა ხ ე : ქ῀ტს აქეთ წელსა ქ. ჲ. Ѵ. (= 668) D (სხვა ხელით და სხვა მელნით).

მეოთხე მისცა ადარნასეს ადარნასიანსა, და ორთავე ამათ განუყო ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი;

მეხუთე მისცა ვარზმანს, და მისცა კოტმანითგან ქურდის-ჴევამდე; იყო ესე ვარზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რომელი იყო დედის მამა ვახტანგ მეფისა;

მეექუსე მისცა ჯუანშერს ჯუანშერიანსა, რომელი-იგი იყო ნათესავი მირიან მეფისა, შვილთაგან რევისთა, და მისცა ჯუარი და ხერკი, და ყოველი მთიულეთი, მანგლისის ჴევი და ტფილისი.

A 259 ხოლო ნაწილი არჩილისი იყო განზოგებით გამონაყოფი ყოველთა | ამათ ჴევთაგან. და ვითარ იხილეს, რამეთუ ჯუანშერს უმეტესი ნაწილი მისცა, დაუმძიმდა
M 429 მცირედ რამე სხუათ|ა მათ. და განუტევნა მთავარნი ესე ცოლებითურთ თჳს-თჳსად ადგილად.

C169b ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და რქუა: „კურთხეულ იყავ შენ უ|ფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად იღუაწე სტუმრობა ჩუენი, და დამიცვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მჴდობით: გარნა აწ უწყიეს შენება ადგილთა ჩუენთა კლისურითგან აღმართ. წარვალ და დავეშენები ციხე-გოჯს და ქუთათისს. აწ ითხოვე თავისა შენისათჳს რა გნებავს ჩემგან, ნაცვლად კეთილისა მსახურებისა შენისა“.

ხოლო ლეონ რქუა: „მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე მკჳდრობით კეთილად სიმჴნითა თქუენითა. ხოლო ამიერითგან არს ესე მამულობით სამკჳდრებელ ჩემდა კლისურითგან ვიდრე მდინარედმდე დიდად ხაზარეთად, სადა დასწუდების წუერი კავკასიისა ამის. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი-ესე დღეს ღირს უვენ შვილად და ძმად შენდა. არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ ჩემიცა ესე შენდავე იყოს“.

A 260 მაშინ მისცა ლეონს[1] ცოლად ძმისწული | მისი გუარანდუხტ და გჳრგჳნი იგი, რომელი

1 ადარნესეს (A: ადენესეს) ადარნესიანსა AC, ადარნასე ადარნასიანსა E. 1 ორთავე AC, ორთა cet. 1 ამათ განუყო] ამათგან იყო B. 3 ვარზმანს ACT, ვარაზმანს cet. 3 კოტამანითგან m. 3 ქ.-ჴევამდინ C, 3 ვარზმან ABT, ვარზამან C, ვარაზმან cet. 4 ერისთავი საბარდაველისა T, ერისთავი საბერძნეთისა Mm. 4 მამა] ძმა A, ძმა იგი Bdp, მამა იგი T. 4-5 რომელი იყო დედის ძმა იგი ვახტანგისი, შვილთაგან ძეთა მისთასა Bdp. 6 მეექუსესა m 6 ჯუანბორს ჯუანბორიანსა M, ჯანბორს ჯანბორიანსა m, ჯონბერს ჯონბერიანსა A, ჯონშერს ჯონშერიანსა C. 6 რ. იგი იყო MTm, რ. იყო იგი A, რომელი იყო cet. 7 შვილთაგან რევისთა < d. 7 რევისთა CMm, რევის ძეთასა cet. 7 მისცა + მას C. 7 მთეულეთი A. 8 მანგის ჴევი C. 9 განხობგებით Bp. 9 გამონაყოფი ACMTm, < cet. 9 ~ ამათ ყოველთა d. 10 ჯუანბერს M, ჯანბერს m, ჯონბერს A, ჯონშერს C. 10 უმეტესი] უკეთესი Mm. 10 დაუმძიმდა ACMTm, დაუმძიმდათ cet. 11 ~ რამე მცირედ A, < C, მცირედ რამ DERps. 11 სახვათა Bp. 12 ადგილთა C. 13 რქუა ACMm, + ესრეთ cet. 13 იყავნ ACs. 14 ჩუენ < Mm. 14 ადგილთა ACMTm, + შინა cet. 14 შენთა] ჩუენთა MTm. 15 უწყიეს ACMTm, უწყი ესე cet. 15 შენებად AC, ბუნება d. 15 ადგილთა (ადგილთა) T. 15 კლისორითგან C, კილისურითგან Mm, ეკლისორითგან BEdp. 16 ციხე-გოჯს] ციხე-გეგუთს A. 16 ქუთათისს A, ქუთათის cet. 16 აწ ACMTm, და აწ cet. 16 შენისა A. 16 რაა Mm, რაცა C. 17 კეთილისა < A. 19 თქუენითა] მისითა A. 19 მიერითგან A. 19 ესე < C. 19 მამულებით M, მამულები m. 20 კლისორითგან C, კილისურითგან Mm. 20 ხაზარეთისა AC. 20 დასწუთების C, წარწუდების A, დასწყდების cet. 21 ამისი A, ამით C. 21 ესე < Mm. 21 დღეს < A. 21 ყვენ AC, < Mm, მყვენ cet. 22 ~ შენგან ნაწილი C. 22 იყოს ACMTm, + ყოველივე cet. 23 ლეონ[ს] A. 23 ცოლად < AC. 23 გურანდუხტ AC, გუარანდუხტ cet. 23 იგი < A. 23 რომელი (რომელი) A.

[1] არშიაზე: ძმა ამის ლეონისა თეოდოროს კოსტანტინე b.

ბერძენთა მეფესა წარმოეცა მირისთჳს. და ყვეს აღთქმა და ფიცი საშინელი, ვითარმედ
C170a არა იყოს მტერობა შორის მათსა, არამედ ერჩდეს ლეონ არჩი|ლს ყოველთა დღეთა მისთა.

M 430 წარმოვიდა ა|რჩილ და დაემკჳდრა ეგრისს ვიდრე შორაპნადმდე. და განაგნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და აღაშენა ციხე საზღუარსა ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა. და წარჴდა ამათ შინა წელიწადი თორმეტი, და იწყო შენებად ქართლმან. ხოლო განრყუნილ იყო საყოფელად მცხეთა. გარდამოვიდა არჩილ ეგრისით, და დაჯდა ნაციხარსა კიდრისასა.

მაშინ მოვიდა მისა მთავარი ერთი, რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე, ძმისწული ადარნასე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მზახებულ იყო ბაგრატონიანთადვე[1], და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად არეთა სომხითისათა, და ტყუეობასა მას ყრუისასა შთასრულ იყო იგი შვილთა თანა გუარამ კურაპალატისთა კლარჯეთს, და მუნ დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილის-
A 261 გან და რქუა: „უკეთუ ინებო და | მეყო მე ვითარცა მკჳდრი შენი, მომეც ქუეყანა“. და მისცა შულავერი და არტანი.

ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად, და ყოველთა ტაძრეულთა მისთა
C170b მიუბოძა | კახეთი, და აზნაურ ყვნა იგინი, აღაშენა ეკლესია სამშორს, შეირთო ცოლი ასული გუარამ კურაპალატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძნის
M 431 ცოლისა ნაშობთა. და დაჯდა | წუქეთს, და აღაშენა კასრი, და ჴევსა ლაკუასტისასა აღაშენა ციხე. და პოვნა წუქეთს მთავარნი, რომელთადა მიებოძა ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მაშინ რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნზთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა, სახელით აბუხუასრო, და არა ინება მისგან წაღებად წუქეთი.

1 მირისთჳს A, მიჰრისთჳს C, მირიანისთჳს cet. 1 და < ACMTm. 1 და (ფიცი) < Mm. 1 საშენელი M. 2 მათ შორის A. 4 და წარმოვიდა A. 4 ეგრისს ABbdp, ეგრის cet. 4 ეგრისს ვიდრე] ეგრისსავე A. 4 შორაპანამდე ABdp. 4 და < A. 4 განაგნა < BEdp. 5 აღაშენა ციხე — საბერძნეთისასა ACMm, ~ აღაშენა — საბერძნეთისასა ციხე cet. 5 გურიისასა CMTm. 6 ამას შინა A, ამაშიგან C. 6 წელიწადი თორმეტი ACMTm, წელიწადნი (ა)თორმეტნი cet. 6 ქართლსა Mm. 7 ხოლო ACMTm, რამეთუ cet. (D-ში „ხ“ და გადაუკეთებიათ „რ“-დ). 7 გარდავიდა AC. 8 ნაციხვარსა A, ნაციხა°რსა M. 8 კიდრისასა + აქა ბაგრატიონთ მოსულა ქართლსა შ°ა T (წითლით შიგ ტექსტში). შდრ. აქვე სქოლიო 1. 9 მისა A, მისსა cet. 9 მთავარი ერთი ACMTm, ერთი მთავარი ვინმე cet. 10 ძ[მ]ისწული A, დისწული Mm. 10 ძმისწული ადარნასე < C (ex hom.). 10 რომლისა ACDMTm, რომლისავე cet. 11 მზახლებულ A. 11 ბაგრატიონთად A. 11-12 ~ არეთა სომხითისათა ერისთავად C, ერ. არეთა სომხითისა A. 12 ყრუისასა AMm, ყრუსასა cet. 13 კულაპარატისთა A, კულაპალატისთა C, პალატისასა b, კურატპალატისასა cet. 13 კლარეეთს M. 13 და < AC. 13 ითხოვა ACMTm, ხოლო ამან ადარნასემ ითხოვა cet. 14 და (მყო) < AC. 14 მომეც AC, + მე cet. 15 მისცა + მას C. 15 შულავერი ACMm, შოლავერი cet. 16-17 და ყოველთა—კახეთი და < A (ex hom.). 17 საძმოურს Mm, საძმორასა Bp. 17 შეირთო ACMTm, და შეირთო cet. 17 ცოლი < Bdp. 18 კურაპალატისა + ცოლად Bdp. 19 და (დაჯ.) < AC. 19 კასრის ჴევის Mm, კასრი ჴევსა C. 19 ლუკასტისასა C, ლაკუტისასა Bdp. 20 წუქეს Bp. 20 რომელთადა C, რომელთა რომელთადა A, რომელთა cet. 20 მიეშორა A (ყ—ყ, ძ—ძ). 21 ხუშთა A, ხოშთა C, ხუაზთა b, ხუზთა Mm, ხუნზთა DRT, ხუნძთა cet. (v: ხუნძახი) 22 აბუხურო Mm, აშუხუასრო C, აბხვასრო B. 22 წაღებად წუქეთი (C: წიქუეთი) ACMTm, წაღება(დ) წუქეთისა cet.

[1] არშიაზე: ბაგრატონი[ანთა] მოსვლა C (სხვა, უფრო გვიანი ხელით); აქა ბაგრატიონთ მოსულა ქართლსა შინა T (შიგ ტექსტში).

და აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს ორთა წყალთა შუა. ხოლო ნუხპატელნი უწინარეს იყვნეს კაცნი წარმართნი და მკეცის-ბუნებისანი, არამედ ერუსა მოესრა სიმრავლე მათი. და იძულებით მონათლნა არჩილ იგინი.

განძლიერებულ იყვნეს სარკინოზნი ქუეყანასა რანისასა; დაეპყრათ გაზირი და ხომხითი, და ჰბრძოდა მასლამა ბერძენთა. ხოლო ძმისწულნი ადარნასჱ ბრმისანი, A 262 რომელთა დასწუნეს მამის ძმასა თუალნი, | წარმოვიდეს ტარონით შაკიხად, სამნი C171a ძმანი, და დაემკ|჻დრნეს მუნ, ბრძანებითა არჩილისითა, რამეთუ ყოველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი, უმკჳდრო ქმნილ იყო. ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო, და დაემკჳდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის.

M 432 მასვე ჟამსა პატიახშნი ვინმე არა შეეშუნეს კლარჯეთს, სხუად | წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი, და შეიპყრეს კლდე ერთი ტაოს, რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს ციხედ. ხოლო ნახევარნი მოვიდეს კახეთად არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად ნათესავისაგან აბუხუასროსა, რამეთუ დაქურივებულ იყო იგი და არა ესუა ქმარი, და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ. ჟამთა მათ დაეცადნეს სარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ერუსა წარსლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეათესა. აქა ჟამამდე არღარა შემოვიდოდეს, არამედ მიიღებდეს ხარკსა ერისთავთაგან.

და ესხნეს არჩილს ძენი ორნი: ჯუანშერ და იოვანე, და ასულნი ოთხნი: გუარანდუხტ, მარიამ, მირანდუხტ და შუშან.

A 263 ესე არჩილის წამება, და მეფეთა ცხოვრება, და ნინო|ს მიერ ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან აღწერა.

---

1 ნოპატას A, ნოპატს C, ნუსპატს Mm, ნუსპატის T, ნუხპატის cet. 1 ნოპოტელნი AC, ნოსპატელნი T, ნუსპატელნი Mm, ნუხპატელნი cet. (v: ნოხპატელნი) 1-2 უწინარეს იყვნეს ACMTm, ~ იყვნეს უწ. cet. 2 მკეცის-ბუნებანი ACMTm, მკეცის-ბუნებისანი cet. 2 სიმრავლე AC, სიმძლავრე იგი Mm, სიმრავლე იგი cet. 3 არჩილ] მეფემან. < ACMm. 4 განძლიერებულ ACMTm, ხოლო განძლიერებულ cet. 4 სარკინოზნი] იგი Mm. 4 ქუეყანისა რანისა C. 4 და დაეპყრათ Bdp. 4 ჯაზირა C. 5 მასალამ C, მ"ს თანა Mm (თ ← ო). 5 ადერნესე ბარამისანი C. 6 რომელთა] რათა Mm (← რ"თა). 6 ძმასა AC, ძმისა cet. 6 ტრონით BCEMmdp. 6 ბაკიხად Mm, კახეთად C, შაკიხათ v. 8 კერძი AC, კერძო cet. 11 პიტიახშნი DER. 11 შეუშვნეს Bdp, შეუშინეს m. 11 კლარჯეთს M, კალარჯეთს m. 11 სხუად AC, სახვად და M, სხუად და cet. 2 ერთი < A. 12-13 აღაშენეს ციხედ AC, აღაშენა ციხედ Mm, აღაშენეს ციხე b, აღაშენა ციხე cet. 13 ნახევარნი A, რომელნი იგი cet. 13-14 ერთსა მ. მისცა A, ~ მისცა ერთსა მათგანსა cet. 14 ნათესავისაგან აბუხუასროსა A, ნათესავისაგან აბუხუასროსაგან Mm, ნათესავისა აბუხუასროსაგან cet. 14 რამეთუ] და b. 14 დაქურივებულ] და დაქურვებულ M, დაქურუებულ m, ქურივებულ C. 15 მიუბოძა ABCdp, < Mm, მოუბოძა cet. 15 კასრითურთ AC, < Mm, კარითურთ cet. 15 და მიუბოძა — კასრითურთ < Mm. 15 ჟამთა ACMTm, და ჟამთა cet. 15 და დაეცადნეს T. 16 შემოსლვად] შემუსრვად MTm. 16 ორმოცდამეათესა A, ორმეოცდამეათესა Bdp, (წელიწადისა) ორმეოცდაათისა Mm, ორმეოცდაათსა cet. 16-17 აქა ჟამამდე < CMm. 17 არღარა] არა A. 18 და ACMTm, ხოლო cet. 18 არჩილის m. 18 ~ არჩილს ესხნეს Bdp. 18 ჯუმბერ M, ჯუმბერ m, ჯუანბერ A, ჯონშერ C. 18 ჯ. და იოვანე (C: ივანე) ACMTm, ~ იოვანე და ჯუანშერ cet. 18 და A, < cet. 18-19 გურანდუხტ AC, გორანდუხტ Mm, გუარანდუხტ cet. 19 შუშანა A. 20 ესე არჩილის — აღწერა AMTm, < cet. 20 ესე < Mm. 20 ცხოვრება m, ცხორება A, ცხო"რება M. 20 და < A. 20 ნინოს მიერ ჩვ. კონიექტ., ნინოს AMm, ნინოსგან T. 21 მროველმან A, მროველამან M, მროელმან T. 21 აღწერა A, დედასა ასეთნი ეწერა Mm, აღწერა + და ახლა ი"ე დეკანოზმან აღწერა T.

ლეონტი მროველი

C171b **წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი რო|მელი იყო მეფე ქართლისა**[1]

და ვითარ გარდაჴდეს წელიწადნი ორმოცდაათნი, კუალად მოვიდა ჭიჭნაუმ, ძე მოჭამედისი, მოაოჴრა და შემუსრა ყოველი შენებული ქართლისა, და მიმართა შესლვად კახეთად, რათამცა მოაოჴრა და ყოვლითურთ უმკჳდრო ყო. და იყო შიში დიდი მეფეთა M 433 და | მთავართა და ყოვლისა ერისა, და არა შემძლებელ იყვნეს წინააღდგომად: რამეთუ რაჲთგან განერყუნა ქუეყანა ესე ერუსა, დაღაცათუ გარდავლნა ჟამნი მრავალნი მშჳდობით, არღარა მოგებულ იყო კუალსა თჳსსა.

ხოლო წმიდამან არჩილ განიზრახა გონებასა თჳსსა, სიმჴნითა გულისა მისისათა, რათა მივიდეს და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშჳდობა ქუეყანისა და დაცვა შეურყეველად ეკლესიათა და არა დაპატიჟება დატევებისათჳს სჯულისა. მინდობითა ღმრთისათა აღირჩია თავისა თჳსისა და სულისა დადება საკსრად ქრისტიანეთა, აღდგა და მივიდა ჭიჭნაუმს თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ.

ხოლო მან ვითარ ცნა მისლვა მისი, მიეგება სიხარულით, და მოიკითხა დიდითა A 264 C172a დი|დებითა. დაყვეს დღ|ე იგი ერთობით. აქო სიკეთე მისი, შეუყუარდა სისრულე ასაკისა მისისა და უმეტესად შუენიერება პირისა მისისა. შემდგომად მცირედთა დღეთა იწყო ლიქნით სიტყუად, აღუთქმიდა ნიჭთა და აწუევდა დატევებასა ქრისტეს სჯულისასა და

---

1 არჩილისი ACDMbm, არჩილისა cet. 1 რომელი AC, +ესე cet. 1-2 ~ მეფე იყო BEdp. 2 ქართლისა ACT, ქართველთა Mm, ქართლისა + ხოსროიანი cet. 3 ვითარცა A. 3 გარდაჴდა A, გარდაჴდეს C, გარდაჴდეს + ამას (T: მას) შინა cet. 3 წელიწადი ორმოცდაათი A, წელიწადნი ორმეოცდაათნი cet. 3 ჭიჭნაუმ C, ჭიჭნომ A, ჭიჭუამ Mm, ჭიჭუმ cet. 3 ძე ACMm, ნათესავი cet. 4 მოჭამედისი C, მოაჭმადისი M, მოაჭ[მა]დისი m, მოჭმადისი A, მომედისი s, მოჭმედისი cet. 4 მოაოჴრა ACDMTmbs, მოაოჴრნა cet. 4 შემუსრა ACMbm, შემუსრნა cet. 4 მოჭმართა C. 5 მოაოჴროს m. 5 და (ყოვ.) < Mm. 5 და ACMTm, < cet. 6 ყოველსა ერსა ზედა A. 6 და < C. 6 წინააღმდგომად ACE. 7 რათგან AC, რომელთაგან Mm, რადგან Eps. 7-8 მშჳდობით ACMTm, + არამედ cet. 8 არღარა] არღავე Bp. 8 კუალსა ACMTm, კუალსავე cet. 8 არღარა — თჳსსა < A. 9 ხოლო ACMTm, მაშინ cet. 9 განიძრახა m, < C. 9 თჳსსა] მისსა C. 9 სიმჴნითა გონებისათა A, სიმჴნისა გულისათა C. 10 ~ მშჳდობა მისგან Bp. 10 ქუეყანისა ACMTm, + თჳსისა cet. 10 და < m. 11 და (არა) < A. 11 დაპატიჟებ(ა) DERs. 11 დატეობისათჳს AC. 12 არჩია M, არჩილ არჩია m. 12 საკსრად] საკმარად m. 12 აღდგა CMTm, < A, და აღდგა cet. 12 მოვიდა Mm. 13 ჭიჭნაომს C, ჭიჭანაომს A, ჭიჭუნუმის Mm, ჭიჭუმის cet. (v: ჭუმჭუმ). 14 ხოლო მან ვითარ C, მან Mm, და ვითარცა T, მაშინ ვითარცა cet. 14 მიეგება ABCMmp, + წინა cet. 15 ერთად C. 15 აქო ACMTm, და აქო cet. 15 შეუყუარდა სისრულე ACMTm, და შეურყეველად სიკეთე E, და შეუყუარდა სიკეთე cet. 16 და < A. 16 უმეტეს m. 16 შემდგომად ACMTm, და შემდგომად cet. 17 ლიქნით სიტყუად AC, ლიქნად სიტყჳთა Bp, ~ სიტყჳთა ლიქნითა m, ~ სიტყუად ლიქნითა cet. 17 ნიჭთა ACMTm, + დიდთა cet. 17 აწუევდა] აიძულებდა C. 17 დატეობასა A.

[1] D უმატებს (სხვა ხელით და სხვა მელნით): ქ"ტს აქეთ წელსა ღ. ი. Ơ. (=718).

მიქცევად სარკინოზად. ხოლო წმიდამან არჩილ ყოვლადვე არა თავს-იდვა სიცბილი მისი, და მტკიცითა გონებითა მიუგო და რქუა: „ნუ იყოფინ; თუმცა სიტყუაჲთა შენთა [M 434] ვისმინე, ანუმცა დაუტევე ქრისტე ღმერთი ცხოველი, რომელი-იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტი, რომელმან კსნისათჳს ჩუენისა კორცითა სიკუდილი დაითმინა, — და უკეთუ ვისმინო შენი, უწყოდე, რომელ მოვკუდე სიკუდილითა რომლითა ვიტანჯებოდი საუკუნოდ. გარნა უკეთუ შენ მომკლა, აღვდგე ვითარცა ღმერთი ჩუენი და მის თანაცა ვიდიდო“.

ესმა რა ესე ყოველი უსჯულოსა მას და იხილა სიმტკიცე მისი უქცეველი, დაუკჳრდა ფრიად და უბრძანა შეპყრობა მისი და შეყენება საპყრობილესა, რათა ღონისძიებითა მიაქციოს; რამეთუ არა სთნდა სიკუდილი მისი სიშუენიერისათჳს ხატისა [A 265 C172b] მისისა და | სიმაღლისათჳს | ასაკისა მისისა. და ვითარ შეაყენეს საპყრობილესა, აკურთხევდა ღმერთსა და ითხოვდა შეწევნასა მისგან, რათა მოწყალებითა მისითა ღირს ყოს მიმთხუევად და მკჳდრ-ყოფად ნათელსა დაუსრულებელსა ყოველთა თანა წმიდათა, რომელთა ღმრთისათჳს სიკუდილითა უკუდავება მოიგეს.

მაშინ უკუე წარმოდგა წინაშე ასიმისა მთავარი ერთი გარდაბანელი, მიქცეული სარკინოზად, რომლისა მამის ძმა მოეკლა წინართა და მკლველნი მისნი განერინნეს მშჳდობით პაპასა არჩილისსა, ადარნასე მეფესა. ამისთჳს უკუე შური იგო გარდაბა[M 435]ნელმან და რქუა ასიმს: „|არა უწყია, თუ ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს ძე სტეფანოზისი, ნათესავი დიდისა მეფისა ვახტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიანისა, მისა ქასრესა. და ესე იყო მამისა თჳსისა თანა, რაჟამს იგი დაჰფლვიდეს საგანძურთა სამეფოსა ქართლისათა; და იგიცა იცის, რომელ ერაკლე მეფემან დაფლნა საგანძურნი თჳსნი; რამეთუ ერაკლეცა უჩუენებდა, სადაცა დაჰფლვიდა“.

[C173a A 266] ესმა რა ესე ყოველი | ასიმს, მოუწოდა კუალად არ|ჩილს და რქუა: „უწინ თუალ-გახუენ ქმნულკეთილობისა შენისათჳს, რამეთუ ფრიადცა ქმნულ კეთილ ხარ.

1 მიქცევასა T, მიიქც̃ეს M, მიიქცეს m. 1 ყოვლადვე] ყოლად C, <A. 2 რქუა ACMTm, +ესრეთ cet. 2 თუმცა + ვინმე A. 2 სიტყუათა შენთა AC, < Mm, სიტყჳთა შენითა cet. 2-3 ∼ ვისმინე სიტყუათა შენთა C. 2-3 სიტყუათა—ანუმცა < Mm (ex hom.: თ უ მ ც ა — ა ნ უ მ ც ა). 3 ცხოველი < Mm. 4 დაითმინა ACMTm, თავს იდვა cet. 5 რომელ] რომე A. 5 ვიტანჯებოდი C, ვიტანჯებოდე cet. 5-6 საუკუნედ] უკუნისამდე A. 6 უკეთუ] თუ C. 6 ჩუენი CMTm, ჩემი cet. 8 უქცეველად C. 9 მისი < C. 9 შეყუანება m. 9 საპყრობილედ C. 10 მოაქციოს A, მიაქციოს C, მიაქციოს იგი cet. 10 რამეთუ] და C. 10 არა სთნდა] სთნდა A, არა უნდა Mm. 10 ხატისა] პირისა C. 11 სიმაღლისა Bm. 11 ასაკისა < B. 11 შეაყენეს A, შეიყვანეს cet. 11 საპყრობილესა + შინა C. 12 აკურთხებდა m. 12 შეწევნასა < Mm. 12 შეწევნასა მ. AC, ∼ მ. შეწევნასა cet. 12 მისგან A, მის მიერსა CDMTm, მის მიერ cet. 13 მყოს Mm, ყოს ACDT, ყოს + თავი თჳსი cet. 13 და ACMm, <cet. 13 ნათელსა + მას C. 13-14 ∼ ყოველთა წმიდათა თანა C. 14 ღმრთისათჳს < Mm. 14 მოვიგოთ A. 15 წარმოდგეს m, წარმოდ[გ]ეს M. 15 ასიმისა] ამისსა A. 16 რომე̃ლსა M, რომელსა m. 16 წაინართა Bdp, წარმართი Mm. 16 განერნეს Mm. 17 პაპსა ACT. 17 არჩილისსა] მისსა Mm. 17 ადრანასე m, ადარნესე AC. 17 შური იგო ADMTms, შურ იგო cet. 18 რქუა < A. 18 ასიმს ACMTm, +ესრეთ რამეთუ cet. 18 უწყია Db, უწყ[ი]ა T, აუწყა A, უწყი cet. 18 არჩილი C. 19 ნათესავი + და Mm. 19 ∼ მეფისა დიდისა Bdp. 19 ნათესავითგან m. 19 მირიან მ ე ფ ი ს ა A, მირიან C. 20 ქასრეს ძისა A, ძისა ქასრესსა C. 20 იგი < A. 20 სამეფოთა A. 21 ქართლისათა AC, ქართლისასა cet. 21 რომელი ARs. 21 მეფემან <C. 21-22 დაფლნა საგ. თჳსნი AC, დაჰფლა საგანძური თჳსი cet. 22 სადაცა დაჰფლვიდა AC, სადა იგი ჰფლვიდეს cet. 23 ყოველი < CMm. 23 ასიმს] ამისთჳს (!) Mm. 23 ∼ კუალად მოუწოდა A. 23 რქუა ACMTm, + ესრეთ cet. 23 უწინ < AC. 24 გახუენ] გასხენ განეხუენ A. 24 ფრიადცა AC, ფრიად cet. 24 კეთილ AT. 24 ხარი MTm, ხარ AC, ხარ + შენ cet.

ხოლო აწ მითხრეს შენთჳს, რამეთუ შვილი ხარ დიდთა მეფეთა ხუასროანთა. არამედ აწ უფროსად განსდიდნე წინაშე ჩემსა, უკეთუ ისმინო ჩემი, და იყოს სამეფო შენი შენდავე, და საგანძურნიცა მამათა შენთანი მოგანიჭნე შენვე. პირველად მიჩუენენ საგანძურნი მეფეთა ბერძენთანი, მოიქეც სჯულსა ჩემსა, და იქმენ სარკინოზ, და სპასალარ გყო შენ ქუეყანასა ზედა ქართლისასა და მეფე და უფალ ერთა ზედა ქართლისათა“.

მაშინ მიუგო და რქუა წმიდამან არჩილ: „უწყოდე მტკიცედ, რამეთუ მცირე ვიყავ ასაკითა, ოდეს-იგი განვლო ქუეყანა ესე ერაკლე მეფემან. ხოლო მამამან ჩემმან და [M 436] ძმამან დასხნეს ყოველნი | საგანძურნი ციხესა მას, სადათ-იგი შეიქცა ერუ ამირა და აწ აქუს იგი ბერძენთა. ხოლო მე არა დაუტეო უფალი ღმერთი ჩემი, არცა განვეყიდო [C173b] წარუ|ვალი იგი დიდება მსწრაფლ წარმავალისა ამისთჳს“.

მიუგო და რქუა ასიმ: „შენ უკუე იყავ დაცემასა მას სარკინოზთასა აფხაზეთს შინა?“.

[A 267] რქუა წმიდამან | არჩილ: „მე ვიყავ მაშინ, რაჟამს დასცნა იგინი ღმერთმან“.

რქუა ასიმ: „რომელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?“

მიუგო წმიდამან არჩილ და რქუა: „ღმერთმან ცხოველმან, რომელ არს შემოქმედი ცისა და ქუეყანისა და რომელი-იგი მოვიდა ზეცით ქუეყანად კსნისათჳს ნათესავისა კაცთასა, და სიკუდილითა თჳსითა აღგუადგინა და უკუდავება მოგუანიჭა; მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა იგინი“.

მაშინ რქუა ასიმ წმიდასა არჩილს: „რომლისა ღმერთი მოკუდავი არს და სასოება ცხოვრებისა მოკუდავისა მიმართ აქუს, ჯერ არს მისიცა სიკუდილი“.

და უბრძანა თავისა მოკუეთა და აღსრულება წმიდისა არჩილისი, და არა ჰრიდა სიკეთესა მისსა, არცა შეირცხჳნა დიდებისაგან წარჩინებულებისა მისისა. და განიყვანეს გარე და მოჰკუეთეს თავი მისი[1] თუესა მირკანისსა, რომელ არს მარტი, ოცსა მის თჳსასა. და

1 ხოლო < A. 1 შვილ A. 1 ხოსროიანთა Bp. 2 უფროს A. 2 განსდიდენ C, განდიდნეს A. 2 იყო E. 3 საგანძურნი C. 3 შენვე] შენ ვიდრე C (← შენვ̃ე). 3 პირველ C. 4 მოიქეც ACMTm, და მოიქეც cet. 4 ჩემსა AMTm, < C, ჩემსა ზედა cet. 5 ზედა < A. 5 და < AT. 5 და მეფე — ქართლისათა < Mm (ex hom.). 5 ერთა (T: ერსა) ზედა ქართლისათა ACT, < Mm (ex hom.), ერსავე შენსა ზედა cet. 6 მიუგო და რქუა AC, მიუგო cet. 6 არჩილ ACMTm, + და რქუა ესრეთ cet. 6-7 ∼ ვიყავ ასაკით მცირე Mm. 7 ჰერეკლე Mm. 7-8 მამამან ჩ. და ძმ. Mm, მამამან (A: მან) და ძმამან ჩემმან AC, მამამან ჩემმან და ძმამან ჩემმან cet. 8 ყოველნი საგანძურნი C, იგინი A, ყოვ. საგ. მათნი cet. 8 სადათ იგი ABCdp, სადით იგი Mm, სადაჲთ იგი cet. 8 ყრუ AMm, ყრუვი B, ყრუი CDERT, ყრუჲ cet. 8 ამირან Mm. 9 აქუსთ BDERdp. 9 იგი] ციხე იგი C. 10 მსწრაფლ < Mm. 10 წარმოვალისა Mm. 11 ასიმ < C. 11 სარკ. აფხ. შინა AC, ∼ აფხაზეთს შინა სარკინოზთასა cet. 11 აფხასთასა m. 14 წმიდამან არჩილ CMm, წმიდამან A, არჩილ cet. 14 რომელ CMm, რომელი cet. 15 ცათა Bdp. 15 და (რომ.) < Mm. 15 მოვიდა] არს და მოვიდა A. 15-16 ნათესავისა კაცთასა] ჩუენისა C. 16 და (სიკ.) < A. 17 დასცა Edp. 17 დაჲმდაბლნა T, დამდაბლნა ms. 18 ასიმ წმიდასა არჩილს ACMTm, არჩილს მთავარმან მან ასიმ cet. 18 რომლისა ღმერთი Mm, რომლისა ღ̃თისა C, რომელი ღმერთი A, რომლისა უკუე ღ̃თი cet. 19 აქუს] გაქუს MT, გვაქვს m. 20 უბრძანა + მტარვალთა C. 20 თავისა მოკუეთა და აღსრულება A, თავისა მოკუეთა C, თავისა მოკუეთითა (s: + სიკუდილითა) აღსრულება cet. 21 არცა ACMm, და არცა cet 21 შეირცხჳნა ACMm, შეირცხვინნა T, შეიკდიმა cet. 21 და A, < CMTm, მაშინ cet. 22 გარე ACMTm, + მტარვალთა მათ წმიდა(ჲ) მოწამე არჩილ cet. 22 წარჰკუეთეს წმიდა თავი მისი C, მოჰკუეთეს თავი A (< მისი), მოჰკუეთეს თავი მისი მახჳლითა cet. 22 მირკანისსა A, მ ა რ ტ ს ა C, მირკანის(ა)სა EMTm, მირიკისასა s, მირკნისასა Rb, მირკანისა B. 22 რომელ არს მარტი AMm, < C, + ოცსა T, + ოცსა მის თჳსასა cet.

[1] b უმატებს: ქ̃ს აქეთ ღ̃პა (= 781).

M 437 C174a შეჰვედრა სული | დამბადებელსა თჳსსა. აღირჩია სიკუდილი უკუდავ|ებისა მომატყუებელი,
შესცვალა მცირედისა ჟამისა ესე მეფობა საწუთოსა სისარულად საუკუნოდ. ღირს იქმნა
განწყობილსა შორის წმიდათასა და ახოვანთა მოწამეთასა წარდგომად წინაშე ღმრთისა
A 268 და მათ თანა გჳრგჳნოსანი იხარე|ბს წინაშე სამებისა წმიდისა.

ხოლო ვითარცა აღესრულა წმიდა მოწამე, მოვიდეს ღამესა მას გოდერძიანნი
ტბელნი და მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მამეანნი, და მოიპარეს გუამი წმიდისა
მოწამისა არჩილისი, წარმოიღეს და შემურეს დიდითა პატივითა, და დამარხეს ნოტ-
კორას, მის მიერ აღშენებულსა ეკლესიასა. ხოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა სოფლები
მათ, რომელთა მოიღეს გუამი წმიდისა არჩილისი კახეთს შინა სამკჳდრებელად.

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელ
ჟამთა შლილობითა ჯერისაებრ ვერვის აღეწერა.

ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა
C174b ჟამითი-ჟამად. | ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუან-
M 438 შერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილის|მან, ნათესავმან რევისმან, მირიანის
ძისამან. მიერითგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აღწერონ ვითარცა იხილონ და
წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღმრთივ განბრძნობილსა.

---

1 სული — თჳსსა A, სული მისი ჴელთა დამბადებელისასა C, სული თჳსი ჴელთა შინა დამბადებელი-სათა cet. 1 ალარჩია Mm. 2 შე(ს)ცვალა ACMTm, და შე(ს)ცვალა cet. 2 მცირედისა C, მცირედ cet. 2 ესე] < C, ამის b. 2 საწუთროსა A, საწუთოსა ამის C. 2 იქმენ A. 3 განწყობილთა ABdp. 3 შორის] თანა A. 3 წმიდათა A. 3 ახოვანთა] რჩეულთა C. 4 იხარებ A. 4 ~ წმიდისა სამებისა A. 5 ხოლო < A. 5 მოწამე CMTm, + არჩილ cet. 5 მოვიდეს] < Mm, მივიდეს BERdps. 6 ტბიელნი A. 6 და < MTm. 6 მამეანნი < C. 6 და < CMTm. 6 მოიპარეს] მოიპოვეს M, მოიპს M. 7 წარმოიღეს A. 7 ~ პატივითა დიდითა A. 7 და < A. 7-8 ნოკტორას A, ნოკტაროს C, ნოტოკრას m, ნოტეკროას BEdp. 9 წმიდისა AC, + მოწამისა cet. 9 სამკჳდრებლად Mm, სამკჳდრებელად თჳსად A, სამკჳდრებელად მათ-და cet. 10 წიგნი ACMTm, ხოლო წიგნი cet. 10 რომელი Mm. 11 ვერვის AC, ვერავის cet. 12 ცხო-რებისავე (← ვ҃ე) ვახტანგისამდე C (A: ~ აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად ვიდრე ვახტანგისამდე). 13 ჟამითი-ჟამად + ვიდრე ვახტანგისამდე C. 13 მეფისა A, მეფისთაგან E, მეფესითგან p. 13 აღიწერა Mm. 13-14 ჯონბერ ჯონბერიანმან A, ჯონშერ ჯონშერიანმან C, ჯუნბერ ჯუნბერიანმან m, ჯუანბარ ჯუანბე-რიანმან M. 15 ძისამან] ძმისამან AMm (A-ში „მ“ საეჭვოდ არის მიჩნეული, რის ნიშნადაც მას სამი წერტილი უზის: ძმისამან). 15 მიერითგან AC, ამიერითგან MTm, და ამიერითგან cet. 15 მომავალთა AC, < cet. 15 ნათესავისათა Mm. 15 აღწერონ] აღიარონ Mm, აწერონ A. 15 ვითაცა M. 16 უწყებად მოს-ცეს] აუწყოს C.

მეორმოცდახუთე მთავარნი ქართლისა. იოვანე და ძმა მისი ჯუანშერ. ძენი წმიდისა მოწამისა არჩილ მეფისანი. ხოსროიანნი[1]

A 269 შემდგომად ამისსა, რაჟამს აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, დაშთეს შვი|ლნი
მისნი იოვანე და ჯუანშერ. წარვიდა იოვანე ეგრისად და წარიტანა თანა დედა და
ორნი დანი თჳსნი. ხოლო ჯუანშერ და ორნი დანი მისნი დაშთეს ქუეყანასა ქართლი-
სასა და კახეთისასა. არამედ უმრწემესი დაჲ მისი იყო სახითა შუენიერ. და მიესმა სიშუე-
ნიერე მისი ხაზართა მეფესა ხაკანს; მოუგზავნა მოციქული და ითხოვა შუშან ცოლად, და
უქადა შუელად სარკინოზთა ზედა. რაჟამს მოიწია მოციქული ხაკანისა, მიუმცნო
ჯუანშერ ძმასა თჳსსა და დედასა. ხოლო მათ არა ინებეს და უთხრეს: „უკეთუ უღონო
C175a იქმნეს ყოფა ჩუენი, უმჯ|ობეს არს, რათა შევიდეთ საბერძნეთად და მივმართოთ ქრის-
ტიანეთა, ვიდრეღარა შეიგინოს შვილი ჩუენი წარმართთა მიერ“. და შუშანცა აგინა
ხაზართა მეფესა.

M 439 შემდგომად სამისა წლისა მოგზავნა ხაკა|ნმან სპასალარი თჳსი ბლუჩან; გამოვლო
გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთად; მოადგა ციხესა, რომელსა შინა იყვნეს ჯუანშერ
და დაჲ მისი შუშან, და მცირედთა დღეთა წარიღო და ტყუე ყვნა იგინი; შემუსრა
ქალაქი ტფილისი, წარტყუენა ქართლი და ყოველი ესე ქუეყანა.

---

1 მეორმეოცდახუთე bdp, მეორმეოცდამეხუთე B, მეორმეოცდახუთი DERTs, კ҃ა C. 1 იოვანე c, იოანე cet. 3 შემდგომად] კუალად C. 3 რაჟამს AC, რაჟამს იგი cet. 3 არჩილ ACMTm, + მეფე cet. 3 დაშთეს AC, დარჩეს cet. 4 იოვანე AMms, ივანე C, ი҃ე T, იოანე cet. 4 და < C. 4 ჯუანბერ M, ჯუნბერ m, ჯონბერ A, ჯონშერ C. 4-5 წარვიდა — ჯუანშერ < A (ex hom.). 4 თანა] ღ҃თისა Mm (← (ღ)თ҃ა). 5 თჳსნი] < C, მათნი Mm. 5 მისნი ADMTm, თჳსნი Es, < cet. 5 დაშთეს AMTm, დარ-ჩეს cet. 6 არამედ ACMTms, და cet. 6 უმრწამესი CERms. 6 დაა CMm. 6-7 მიესმა სიშუენიერე მისი C, მიესმა მისი MTm, მიესმა (მას) მისი A, მიესმა ქება მისი cet. 7 მოუგზავნა A, მიუგზავნა C, მოგზავნა cet. 7 მოციქული ACMTm, + ჯუანშერისად cet. 7 და ითხოვა შუშან (< m) ცოლად ACMTm, და სთხოვა დაჲ თჳსი (d: მისი) ცოლად, რომელსა ერქუა სახელად შუშან cet. 7 და < A. 8 შუელად AC, შუელა cet. 8 და რაჟამს AC. 8 ხაკანისი AC, ხაკნისა M. 8 მიუმცნო ACMTm, + ესე ყოველი cet. 9 ჯონბერ A, ჯონშერ C, ჯუნბერ m, ჯუანბერ M, < T. 9 ძმასა — დედასა A, ~ დედასა და ძმასა თჳსსა C, ძმასა და დედასა თჳსსა MTm, ძმასა თჳსსა იოანეს და დედასა თჳსსა cet. 9 ინებეს ACMTm, + მიცემა მისი cet. 9 და უთხრეს AMTm, და უთხრეს ესრეთ ჯონშერს C, არამედ მიუმცნეს ესრეთ cet. 11 წარმართთა მიერ < BD. შუშანაცა Bdp. 13 ხაკან C. 13 სახელით ბლუჩან C, ბულჩან Mm, ბულჯან a. 14 მოადგა AMTm, მიუდგა C, და მოადგა cet. 14 ციხესა ACMTm, + მას cet. 14 ჯონბერ A, ჯონშერ C, ჯუნბერ m, ჯუან-ბერ M. 15 დაჲ მისი < C. 15 მცირეთა Bdp. 15 წარიღო ACMTm, + ციხე იგი cet. 15 ყვნა] ქმნა C. 15 შემუსრა ACMTm, და შემუსრა cet. 16 ესე < A. 16 ქუეყანა + დღესა ერთსა A (შეცდომით არის განმეორებული მომდევნო მეორე სტრიქონიდან).

---

[1] სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა AMm-ისა. C-ში სათაურის სახით სწერია შიგ ტექსტში ტექსტი-სავე ხელით: კ҃ა (ე. ი. ოცდამეერთეე), ხოლო წითლით და სხვა, უფრო ახალი ხელით: მ თ ა ვ ა რ ნ ი ი ო-ვ ა ნ ე და ჯ უ ა ნ შ ე რ. ა რ შ ი ა ხ ე: ბერძენთა მეფე კოსტანტინე სკორის მოსახელე bp; ქ҃ეს აქეთ ღ҃ქთ (= 729) b, ქ҃ს აქეთ შვიდას p.

და ვითარ წარემართა გზასა დარიალანისასა, დღესა ერთსა რქუა შუშან ძმასა თჳსსა:
A 270 „უმჯობეს ა|რს ჩემთჳს სიკუდილი, რათა ღირს მყოს მე უფალმან წმიდათა დედათა
თანა, ვიდრეღარა შევიგინო წარმართთა მიერ“. და ჰქონდა მას ბეჭედი, აღმოუგდო
მას თუალი და მოწოა იგი; რამეთუ იყო თუალსა მას ქუეშე წამალი სასიკუდინე, და
მუნქუესვე მოკუდა.

წარვიდა ბლუჩან ხაკანისა, მიჰგუარა ჯუანშერ და მიუთხრა სიკუდილი დისა
C175b მისისა შუშანისი. ხოლო იგი | განუწყრა არა-მიტანებისათჳს გუამისა მისისა, რომ-
ლისა წადიერ იყო ხილვად. შეიპყრეს ბლუჩან და მოაბეს ყელსა საბელი, და განზიდ-
ვად სცეს ორთა ცხენოსანთა იმიერ და ამიერ, და მოსწყჳდეს თავი მისი ბოროტად.
და ვითარ დაჰყო ჯუანშერ წელიწადი შჳდი, განუტევა ნიჭითა დიდითა ხაკანმან და
წარმოგზავნა ქუეყანად თჳსად.

ხოლო ამიერითგან იწყო შემცირებად მეფობამან დიდთა მეფეთა ხუასროანთამან.
M 440 პირველად, უფლება სარკინოზთა განდიდნა და მიერითგან მიეცა ყოველი ესე | ქუეყანა
A 271 ჟამითი-ჟამად რბევასა და ოჴრებასა. მეორედ, იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანა|სა
ქართლისასა და შეერია ბრძოლა, იქმნეს მტერ ურთიერთას. და უკეთუ ვინმე გამო-
ჩნდის შვილთა შორის ვახტანგისთა, რომელიმცა ღირს იყო მეფედ, იქმნის შემცირე-
ბულ სარკინოზთაგან. რამეთუ დაიპყრეს ქალაქი ტფილისი აგარიანთა, შექმნეს სახ-
ლად საყოფლად თჳსად; მიიღებდეს ხარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა ჰქჳან ხარაჯა.
C176a რამეთუ განგებითა ღმრთისათა სიმრავ|ლისათჳს ცოდვათა ჩუენთასა განდიდნა ნათესავი
აგარიანთა.

---

1 ვითარ AC, ვითარცა cet. 1 დარალანისასა C, დარიალისსა T, დარიალასასა m, დარიელისასა cet. 1 შუშან ძმასა თჳსსა ACMTm, ~ ძმ. თ. შუშან cet. 2 ჩემსა m. 2 მე < A. 2-3 წმიდათა დედათა თანა AC, წმიდათა თანა დედათასა MTm, ნაწილსა წმიდათა დედათასა cet. (D-ში „ნაწილსა“ ჩამატებულია). 3 შევი-გ[ი]ნო M. 3 აღმოაგდო A. 4 მას < AC. 4 საკუდინელი A. 4 წამალი სასიკ. ACMTm, ~ სასიკუდინე წამალი cet. 5 მუნთქუესვე codd. (C: მუნთქუეს ვიდრე [— ვ´ე — ვე]). 6 წარმოვიდა MTm, წარვიდა cet. 6 ბულჩან M, გულჩან m. 6 ხაკანისა AMTm, ხაკანისსა C, < cet. 6 მოგუარა MTm, მიჰგუარა AC, და მიჰგუარა cet. 6 ჯუანბერ A, ჯუნბერ m, ჯუმბერ M, ჯონშერ C, ჯუანშერ T, ჯუანშერ ხაკანსა cet. 7 შუშანისი — მისისა < Mm (ex hom.). 7 იგი განუწყრა ACT, განწყრა (B: განუწყრა) მეფე ხაკან cet. (Mm-ში ხარვეზია). 7 მისისა AC, მისისა შუშანისა T, შუშანისასა cet. (Mm-ში ხარვეზია). 7-8 რომელსა A, < Mm. 8 შეიპყრეს ACMTm, მაშინ შეიპყრეს cet. 8 ბილუჩან C. 8 და < AC. 8 მოაბნეს ქელსა საბელნი A. 8 და < A. 8-9 განაზიდვნა C. 9 სცეს < C. 9 ~ იმიერ და (< C) ამიერ ორთა ცხენოსანთა AC. 10 დაჰყო] იყო d. 10 ჯუანშერ T, ჯონშერ C, ჯონბერ A, < Mm, ჯუანშერ + მუნ cet. 10 ~ წელიწადი შჳდი ჯონბერ A. 10 განუტევა (+ იგი A) — თჳსად ACMTm, მეშჳდესა წელსა წარმოგზავნა ხაკანმან ნიჭითა დიდითა ქუეყანად თჳსად cet. 10 ხაკან C. 11 წარგზავნა m. 10-11 ~ ქუეყანად თჳსად ხაკანმან MTm. 12 შემცირება C, შეწყნარებად Mm. 12 დიდთა AC, დიდთა მათ cet. 12 ხუასროანთა A, ხუასროვთამან C. 13 უფლობა A. 13 სარკინოზთა გ ა ნ A. 13 განადიდნა m. 13 მიერითგან C, მათგანცა A, მათგან cet. 13 ესე < C. 14 მთავართა ACMTm, < cet. 15 და < AC. 15 შეერია ACMTm, შეერიათ cet. 15 იქმნეს ACMTm, და იქმნეს cet. 15-16 გამოჩნდეს AMm. 16 შვილთა შორის ვახტანგისთა AC, ~ რომელიმცა ღირს იყო მეფედ შვ. შ. ვახტანგისთა cet. 16 რომელიცა AM. 16 იყო] იყოს MTm. 16 იქმნი ის C, იქმნე M, იქმენ m. 16-17 ~ სარკ. შემცირებულ C. 17 ~ ტფილისი ქალაქი A. 17 შეიქმნეს BMm. 18 საყოფლად ACTm, საყოფელად M, სამყოფლად cet. 18 მიიღებდეს ACMTm, და მიიღებდენ cet. 18 მისგან Mm. 19 სიმრავლისაგან Bdp. 19 განადიდნა Em. 19 ნათესავნი E. 20 აგარიანთა] სარკინოზთა A.

[1] და განეფინა ქადაგება მაჰმად უსჯულოსა, და მრავალი ერი შეუდგა მას. შემდგომად
მისსა გამოვიდეს სპარსნი და პონტომდე მოიწინნეს, და ყოველი კაბადუკია დაიპყრეს ღ´ჳვ.

ხოლო ამან ჯუანშერ შეირთო ცოლი ნათესავი ბაგრატონიანთა, ასული ადარნა-
სესი, სახელით ლატავრი, და აბრალა დედამან მისმან მოუვანება მისი ცოლად: არა-
თუ რე კეთილად მეცნიერი იყო, ვითარმედ არიან იგინი ნათესავნი დავით წინასწარ-
მეტყუელისანი, რომელი-იგი ჴორციელად მამად ღმრთისად იწოდა. და ვითარ იხილა
მის ცოლი თჳსი, შეუყუარდა, აკურთხა და დალოცა.

და ვითარ გარდაჴდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა აგარიანი,
A 272 რომელი მთ|ავრობდა სომხითს, ქართლს და ჰერეთს, სახელით ხუასრო; ამან აღაშენა
ტფილისი ქალაქი, მოოჴრებული ხაზართაგან.

M 441 ხოლო რაჟამს მოუძ|ლურდეს ბერძენნი, გადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა, სახე-
ლით ლეონ, ძმისწული ლეონ[2] ერისთავისა, რომლისად მიეცა სამკჳდროდ აფხაზეთი.
ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გაადგა
C176b ბერძენთა, დაიპყრა აფხა|ზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სახელ-იდვა მეფე აფხაზთა[3],
რამეთუ მიცვალებულ იყო იოვანე და დაბერებულ იყო ჯუანშერ. და შემდგომად ამისსა
ჯუანშერცა მიიცვალა.

არამედ სიცოცხლესავე ჯუანშერისსა იცვალა ადარნასე ბაგრატონიანმან ნასამალი
კლარჯეთისა, შავშეთისა, აჭარისა, ნიგალისა, ასისფორისა, არტანისა და ქუემოსა ტა-
ოსა, და ციხეთაგანცა რომელნი ჰქონდეს შვილისშვილთა ვახტანგ მეფისათა. და წარ-
ვიდა ადარნასე კლარჯეთად და მუნ მოკუდა.

---

1 მაჰმად+და B. 2 მისსა] ამისა k. 2 მოიწივნეს b. 2 ღ´ჳვ (= 766) b, ღვთივ cet. 3 ნათესავი < A. 3 ბაგრატონიანთა ACT, ბაგრატიონთა Mms, ბაგრატოანთა cet. 3-4 ასული ბაგრატონიანისა ადარნასესი A, ასული ადარნასესი A, ასული ადარნასე (m: ადრანასე) Mm, ასული ადარნესესი C. 5 ვითარმედ CMTm, რამეთუ A, < cet. 5 იგინი] იგი ETd. 6 რომელი-იგი] არიან იგინი C (განმეორებაა წინამავალი სიტყვებისა). 6 ჴორციელად < A. 6 ~ მამად ღმ. ჴორციელად Mm. 7 თჳსი AC, < cet. 7 შეუყუარდა ACDMTm, + იგი cet. 8 და < C. 8 გარდაჴდეს ACDMT, გადაჴდეს m, გარდაჴდა cet. 8 ამას შინა] ამაშიგან C, < m. 9 მ[თ]ავრობდა A, ჰმსთავრობდა Bdp. 9 და ACMm, < cet. 9 ჩრეთს DERs, ჩერეთს Bdp. 9 ხუასრო m, ხურო M, ხუასროდისა C, ხოსროიდის a. ხუასრო+ოდეს cet. 10 ~ ქალაქი ტფილისი C. 11 ხოლო] ა´ ხოლო C. 11 მოუძლურდენ DERbds. 11 გადგა Mm, განადგა C, გაადგა cet. 11 მათგან] მათ A. 11 აფხაზთა] ხაზართა Mm. (შდრ. სტრ. 13 შენ.). 12 ლეონ (ერ.) <A. 12 რომლისად AT, რომლისადა C, რომელსა Mm, რომლისათჳს cet. 12 აფხაზეთი] ხაზარეთი Mm (შდრ. სტრ. 11 შენიშვნა). 13 მეორე ლეონ] მეპრენიონ (!) Mm, ლეონ k. 14 და დაიპყრა Bdp. 13-14 გაადგა ბერძენთა დაიპყრა <Mm. 14 ლახამდე m, ლხამდე M. 14 სახელ-იდვა CT, სახელ [ი]დვა Mm, სახელით A, და სახელ-იდვა cet. 15 იოვანე] ივანე AC, ერისთავი Mm, იოანე (s: იოვანე) ერი·თავი cet. 15 ჯონბერ A, ჯონშერ C, ჯუმბერ M, ჯუნბერ m. 15 და < Mm. 16 ჯონბერცა A, ჯონშერცა C, ჯუმბერცა M, ჯუნბერცა m. 16 მი[ი]ცუალა Mm. 17 ჯონბერისსა A, ჯუმბერისასა Mm. 17 იცვ. ად. ბაგრ. ACMm, ~ ად. ბაგრ. იცვალა cet. 17 ბაგრატიონმან Mms, ბაგრატოანმან Bdp. 17 ნას[ა]მალი M. 18 არტაანისა C, არტანისა cet. 18-19 ქუემოსა ტაოსა ACMm, ქუემო ტაოსა cet. 19 ციხეთაგან Ed, აწ. ხე : დგან M, ხე დგან m. 19 რომელნი ACDEMms, რომელი cet. 19 და ACT, < Mm, და შემდგომად მისა cet. (T-შიც ჩამატებულია „და შ´დ მისა“). 20 ადარნესე MTm, ადარნესე AC, < cet. (გადატანილია შემდეგ: „მოკუდა ადარნასე“). 20 ~ მოკუდა მუნ A.

---

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება Bbkp ნუსხებში (p-ში მერეა ჩამატებული).

[2] ა რ შ ი ა ზ ე: მამა ლეონისა თეოდოროს b.

[3] ა რ შ ი ა ზ ე: აქა გაჩნდა მეფე აფხაზეთს. იბატონა ორმეოცდა ხუთი წელი b.

[1] რამეთუ მამა მისი ნერსე, ძე ვარაზ-ბაკურ ანთიპატრიკისა, და ამის ვარაზ-ბაკურის მამა, სახელით გუარამ კურაპალატი, ძე პირველისა სტეფანოზისი და მმა დემეტრესი, — ესენი გარდაცვალებულ იყვნეს; და მმანი ამის ადარნასესნი, სახელით ფილიპე და სტეფანოზ, იგინიცა მომკუდარ იყვნეს.

მეორმოცდაექუსე კურაპალატი ქართლისა, აშოტ, ძე ადარნასესი, ბაგრატონი[2]

შემდგომად სიკუდილისა ადარნასესისა განადიდა უფალმან მეფობა აშოტ კურაპა-
A 273 ლატისა: ხოლო ეუფლა ქართლს და საზღვართა მისთა[4]. | რამეთუ მათვე ჟამთა შესრულ იყო მასლამა საბერძნეთად, და შეიქცა მოუძლურებული და განწბილებული. მაშინ ბერძენთა მეფემან მოუბოძა კურაპალატობა[5] აშოტს, და მოუძლურებულ იყვნეს სარკინოზნი, და განდიდნა აშოტ კურაპალატი. ხოლო ტფილისს არავინ დარჩა სარკი-
M 442 ნოზთაგანი თჳნიერ ალი შუაბის ძისა. და გრიგოლი მთავრობდა კახეთს.
C177a მას ჟამსა გამოილაშქრა აშოტ კურაპალატმან, და უშუელა თ|ევდოსი აფხაზთა მეფემან, ძემან მეორისა ლეონისმან, რომელი-იგი სიძე იყო აშოტ კურაპალატისა. მოვიდა გრიგოლ კახეთით, და გრიგოლს უშუელეს მთიულთა და წანართა და ამირამან ტფილელმან. და შეიბნეს ქსანსა ზედა აშოტ და გრიგოლ. გააქციეს გრიგოლ, მთა-

1 ვარზაბაკურ ანთიპატრიაკისა E. 1 ვარზაბაკურის E. 2 გურამ Bdp. 2 კურატპალატი codd. 2 სტეფანოზისი DRs, სტეფანოზისა cet. 2 ესენი] ესრეთ b. 5 მეორმეოცდაექუსი DERs, ორმეოცდაექუსე Bbdp. 5 კურატპალატი codd. 5 აშოთან Bp. 6 შემდგომად ACMTm, და შემდგომად cet. 6 ადარნასესისა A, ადარნასესსა Mm, ადარნესესა C, ადარნასესა cet. 6 უფალმან + ღ̃თმან C. 6 ∼ განად. მეფობა უფ. A. 6-7 კულაპარატისა A, კულაპალატისა C, კულატპალატისა T, კურატპალატისა + რომელი იყო შვილი ადარნასესი და ძმა გურგენ ერისთავისა[3] cet. 7 ხოლო — მისთა ACMTm, < cet. 7 ხოლო] რამეთუ A (რ̃ ← ხ̃). 7 ქართლსა ზედა C. 7 და AC, < MTm. 7 მათ A. 8 მასლამაა A, მასალამ m. 8 საბერძნეთს CMm. 8 გა(ნ)წბილებული] განწუალებული Mm. 9 მიუბოძა DMRTms. 9 კურ. აშოტს ACMTm, ∼ აშოტს კურ. cet. 9 და < Mm. 9 იყო Mm. 10 გაადიდნა A, გადიდნა C, განადიდნა m. 10 კულაპარატი A, კულაპალატი C, კულატპალატი T, კურატპალატი cet. (ქვემოთაც ყველგან ასეთი ვარიანტული სხვაობაა). 10 არავინ CMm, არავინ რა A, არღარავინ cet. 10-11 სარკინოზთაგან MR. 11 თჳნიერ < C. 11 ალი შუაბის ძისა Bdp, იაჰი (ლ ← ი) შუაბის ძისა AC, ალშუბის ძისასა Mm, ალი შუ̃ბის ძისასა T, ალი შუაბის ძისასა cet. 11 გრიგოლ A. 11 კახეთს ACMTm, + და ესხნეს ძენი აშოტს, ადარნასე და ბაგრატ[6] cet. 12 მას ჟამსა CMm, + მეორესა წელსა cet. (A: ∼ მეორესა წ. მას ჟ.). 12 კულაპარატი A. 12 და დაუშალა M, და უშალა m. 12 თევდოს C, თეოდოს A. 13 რომელი-იგი] რამეთუ C. 14 და გრიგოლს < C. 14 მთიულთა] მითუალულთა Mm. 14 წანარეთა M, წნარეთა m, წნართა Bdp. 14 ამირან C, მირმან Mm. 15 ტფილელმან AC, ტფილისისამან cet. 15 და < C. 15 ქსანს A. 15 ქსანს შინა d. 15 გრიგოლ. ACMTm, გრიგოლი cet. 15 გააქციეს ACMTm (C: და გააქციეს; T: გაჲქციეს), გააქცია D, გაიქცა cet.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. შდრ. სუმბატის „ქრონიკის“ ცნობებს (§§ 25-26): «ვარაზ-ბაკურ, ძე მისი, ანთიპატრიკოსი..... და ნერსე და ძენი მისნი, ფილიპე და სტეფანოზ...».

[2] სათაური ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა (ხოლო უფრო ქვემოთ, სიტყვების წინ «ხოლო ესე აშოტ». იხ. აქვე, სქოლიო 4). T-ში სათაურად არის მხოლოდ «აშოტ კურატპალატი».

არშიაზე: ქ̃ტს აქეთ ღ. პ. ზ. (= 787) წელსა D.

[3] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 26-27: «ადარნასე და ძენი მისნი გურგენ ერისთავი, აშოტ კურატპალატი».

[4] ამ წინადადების მაგიერ, რომელიც არის ACMTm-ში, სხვა ნუსხებში მოიპოვება სუმბატის “ქრონიკიდან“ ამოღებული ტექსტი: «[§28.] ხოლო ესე აშოტ კურატპალატი მთავრობდა ქუეყანასა მას შინა, და სახლად მისა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქუეყანა, რომელ არს გარემოს მისსა». ამავე ციტატს სუმბატის „ქრონიკიდან“ იმეორებს T ქვემოთ (იხ. გვ. 253, სქოლიო 1).

[5] არშიაზე: მ̃ფე აშოტ კურადპალატი C (წითლათ და სხვა ხელით).

[6] შდრ. სუმბატის „ქრონიკას“: «თანა ჰყუეს... ორნი ძენი... ადარნასე და ბაგრატ» (§ 29).

ვარი კახეთისა, და დაიპყრეს ქუეყანა, რომელი ჰქონდა ქართლისაგან. და დაიპყრა აშოტ კლარჯეთითგან ვიდრე ქსნამდე[1].

შემდგომად ამისსა მოვიდა ხალილ იზიდის ძე არაბიელი, და დაიპყრა სომხითი, ქართლი და ჰერეთი[2]. და მოკლეს აშოტ კურაპალატი გარდაბანს, ეკლესიასა შინა,
A 274 და სისხლი მისი, რომელი მაშინ დაითხია, აწცა ისი|ლვების ვითარცა ახალი.

1 კახეთისა < Ed. 1 და იპყრეს A, და დაყარეს Mm, დააგდებიეს C. 1 ჰქონდა ACMTm, ჰქონდეს cet. 1 ქართლითგან m. 2 აშოტ ACMTm, + კურატპალატმან cet. 2 კალარჯეთითგან m. 2 კსნამდე A, ქსნამდე C, კსანამდე s, კსანამდის M, კსნამდის m, კსანადმდე cet. 3-4 შემდგომად ამისსა — ჰერეთი < T. (T-ს აქვს ეს წინადადება უფრო ქვემოთ. იხ. გვ. 254, სქოლ. 3). 3 შემდგომად AC, და Mm, და შემდგომად cet. 3 ამისსა AC, მისსა cet. 3 მოვიდა < Bdp. 3 ხალაზიდის ძე Mm, ხალილ აზიდის ძე s. 3 არაბიელი C, არბელი Mm, არაბიით cet. 3 და CDMdm, < cet. 4 და < A. 4 ჰერეთი m, ჰ̃რეთი M, Ცრეთი Ds, Ცერეთი cet. 4 და მოკლეს < Mm. 4 გარდაბანს ეკლესიასა შინა] შდრ. ქვემოთ, გვ. 254, სქოლიო 4. 5 დაინთხია Mm.

[1] აქ T უმატებს სუმბატის „ქრონიკიდან“: [§ 28.] «ხოლო აშოტ კურატპალატი მთავრობდა ქ̃ყნასა მას შინა, და სახლად მისსა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქ̃ყნა, რომელ არს გარემოს მისსა. [§ 29.] და მაშინ განძლიერდა ჴელმწიფება აგარიანთა». შდრ. ზემოთ, გვ. 252, სქოლიო 4.

[2] ამას მოსდევს ყველა ნუსხაში, გარდა ACMm-ისა, ვრცელი ამონაწერი

სუმბატის „ქრონიკიდან“

[§ 29.] და იწყეს ძიება აშოტ კურატპალატისა, და ვერ უძლო წინააღდგომად მათდა აშოტ და ივლტოდა მათგან. და წარემართა იგი, რათა წარვიდეს საბერძნეთად, და თანა ჰყვეს მას დედა და ცოლი და ორნი ძენი მისნი[1]: უხუცესი ადარნასე და შედევი[2] ბაგრატ. ხოლო უმრწემესი ძე სახელით გუარამ არტანუჯსა შინა დაებადა[3]. და ერი თჳსი მცირედ ჰყვა თანა, მკჳდრნი მისნი, დედა-წულითურთ და შვილითურთ მათით. და მოიწივნეს მთასა ჯავახეთისასა, კიდესა დიდისა მის ტბისა ფარავნისასა, დამაშურალნი სლვისაგან, და გარდაჴდეს განსუენებად კიდესა მის ტბისასა. ჭამეს რა პური, მცირედ მიერულათ. და მძინარეთა ეწივნეს დიდნი ლაშქარნი სარკინოზთანი. მაშინ შეეწია ღმერთი აშოტ კურატპალატსა და კნინსა ლაშქარსა მისსა მოსცა ძლევა მათ ზედა, და მოსრნეს სიმრავლენი ურიცხუნი. წარმოვიდეს მუნით[4] და მოიწივნეს ჴევსა შავშეთისასა.

[§ 30]. ხოლო ჴევი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირედთა სოფელთასა. რამეთუ ჟამთა სპარსთა უფლებისასა აოჴრდა, ოდეს-იგი ყრუმან ბაღდადელმან შემუსრნა ყოველნი ციხენი[5] და მოვლო შავშეთიცა და ღადონი. და კუალად შემდგომად მისსა სრვამან სატლობისამან მოაოჴრა შავშეთი, კლარჯეთი და მცირედღა დაშთეს კაცნი ადგილ-ადგილ. ხოლო დაშთომილთა მათ მკჳდრთა შავშეთისათა შეიწყნარეს იგი სიხარულითა და სიყუარულითა, და დაემკჳდრა მუნ. და მისცა ღმერთმან გამარჯუება და აჴელმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთსა ზედა. და რომელნიმე[6] სოფელნი მის ქუეყანისანი მოიყიდნა საფასოთი, და ზოგნი ოჴერნი აღაშენნა, და განამრავლა სოფლები[7] აშოტ კურატპალატმან ქუეყანათა მათ შინა. და განამტკიცნა ღმერთმან ჴელმწიფობა მისი ნებითა ბერძენთა მეფისათა[8].

[§ 31.] ხოლო ამან აშოტ კურატპალატმან პოვა კლარჯეთის ტყეთა შინა კლდე[9] ერთი, რომელი პირველ ვახტანგ გორგასალს ციხედ აღეშენა, სახელით არტანუჯი. აოჴრებულ იყო ბაღდადელისა მის ყრუობითგან; იგი განაახლა აშოტ და აღაშენა ეგრეთვე ციხედ, და წინა-კერძო მისსა, ქუეშეთ, აღაშენა ქალაქი, და აღაშენა ციხესა მას შინა ეკლესია წმიდათა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი და შექმნა მას შინა საფლავი თჳსი, და დაემკჳდრა ციხესა მას შინა ცხოვრებად. და მერმე კუალად ეუფლა ქუეყანათა ვიდრე კარადმდე ბარდავის ქალაქისა. და მრავალგზის მოსცა ღმერთმან აშოტ კურატპალატსა ძლევა და დიდი დიდება ბრძოლათა შინა.

[§ 32.] და იყო ერთსა შინა ჟამსა, განვიდა აშოტ, რათამცა შეკრიბა ლაშქარი ბრძოლისათჳს სარკინოზთასა, მოვიდა იგი ადგილსა რომელსამე და განავლინნა ლაშქრისა მაწუევლნი. და ვიდრე არღარა შეკრებილ იყო ლაშქარი იგი მისი მის თანა, დაესხნეს მას სარკინოზნი უცნაურად, და აოტეს იგი. და წარმოემართა

[1] მისნი] ასაკითა ჩჳილნი T+Mm. [2] შედევი < T (და Mm-ს). [3] არტ. შინა დაებადა] ჯერეთ არა ესუა T+Mm. [4] მუნით < T (და Mm-ს). [5] ∼ ციხენი ყოველნი T+Mm. [6] და რომელნიმე — საფასოთი] და მან სოფლები ზოგი იყიდა საფასოთა Mm. [7] სოფელი T+Mm. [8] მეფისათა Mm, მეფეთათა Bdp, მეფეთასა cet. [9] კლდე] ტყე T.

ხოლო კუალადცა ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლსა[1]. და ვითარ წარვიდა ხალილ, დაუტევა ამირად ალი შუაბის ძე. მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბანელნი[2] და განაჩინეს ქორეპისკოპოსად დაჩი, ძე იოვანე ქუაბულის ძისა და შემდგომად ამისსა დასუეს ქორეპისკოპოსად სამოელ დონაური. კუალად მეორედ მოვიდა იგივე ხალილ არაბი. შეებ-
C177b ნეს გარდაბანელნი, გავაზს; და გააქციეს | ხალილ, და მოსწყუდა სიმრავლე ფრიადი.

1 ხოლო — ქართლსა ACMTm, < cet. (იხ. აქვე ქვემოთ, სქოლიო 1). 1 ხოლო ეუფლნეს Mm (< კუალადცა ეუფლნეს C, კუალადცა ეუფლნეს ვითართა A, ხ˜ კ˜დცა წარუღეს და ეუფლნეს T. 1 ვითარ] ვერა Mm. 1-2 და ვითარ — შუაბის ძე ACMTm, რამეთუ (Bd: ხოლო) ამირობდა ტფილისსა შინა ალი შუაბის ძე, რომელი დაედგინა ხალილს cet. 2 ალი] იაჰია AC (ш←ш). იაპია Mm (პ←ჰ, ш←ш). 2 მას ჟამსა ACMTm, ხოლო მას ჟამსა შინა cet. 2 გარბანელნი C. 3 ქორებისკოვზად C, ქორაფისკ˜ოზად M. 3 ძე ივანე ქვაბულისძისა C, ძე იოვანე ქუბულის (m: ქუაბაულის) ძისა Mm, ივანეს ძე ქობულის ძისა A. 3 ამისსა C, ამისა A, < m, მისსა cet. 3-4 ქორებისკოვზად C, ქორაფისკოვზად M, ქორებისკოსად A. 4 დიონაური CMm, დიონაონი A. 4 კუალად AMTm, < C, და კუალად cet. 4 ხალილ AC, ხალილა cet. 4 არაბიით AC. 5 გარბანელნი C. 5 გავაზს და] გარნა Mm. 5 გააქციევს BEps, გააქცივნა AC. 5 მოსწყვდნა AC, მოსწყვდა Mm. 5 ფრიად A.

და მოიწია ქევსა ნიგალისასა, და იწყო ძებნად ერისა, რათამცა ვითა განიმრავლა ლაშქარი თჳსი. და წარმოემართნეს მის წინაშე იგინი, რომელთა მან უბრძანა. ხოლო იგინი მოვიდოდეს[1] კლვად[2] მისსა. მაშინ ვიდრე მოწევნადმდე მათდა კარად მისსა, არა უწყოდა აშოტ ზაკუა მათი. და რაჟამს მოიწივნეს იგინი კარად მისსა, მაშინღა აგრძნა რაჲ იგი ეგულვებოდა მათ, და არა ჰყვა მას ერი თჳსი თჳნიერ მცირედთასა, რომლითა ვერ წინააღუდგებოდა მათ იგი[3]. ამისთჳს შეივლტოდა აშოტ კურატპალატი ეკლესიად, და მოწყლეს იგი მახჳლითა[4] საკურთხეველსა ზედა, და შეისუარა საკურთხეველი იგი სისხლითა მისითა. რამეთუ დაკლეს იგი მუნ ვითარცა ცხოვარი აღსავალსა საკურთხეველისასა და სისხლი იგი მისი დათხეული დღესაცა საჩინოდ სახილველ არს.

[§ 33.] ხოლო ესმა რა ესე ამბავი ერსა მისსა, რომელნი-იგი იყვნეს დოლისყანას, ვითარმედ მოიკლა უფალი იგი მათი აშოტ, ჴელითა ოროზ-მოროზის ძეთათა, წარვიდეს დოლისყანით და დევნა უყვეს მკლველთა უფლისა თჳსისათა, და ეწივნეს მათ სავანესა ზედა ჰოროხისასა; მოსრნეს იგინი ბოროტად, ვიდრემდის არა დაუშთა(თ) არცა ერთი მათგანი. და წარმოიღეს აშოტ მკუდარი[5] და დაფლეს მისსა მას საფლავსა შინა, ციხესა არტანუჯისასა, ეკლესიასა წმიდათა მოციქულთა[6] პეტრესი და პავლესისა. ხოლო[7] მოიკლა[8] ესე აშოტ კურატპალატი დასაბამითგანთა წელთა ხ˜ულ[9], ქორონიკონსა[10] მეათცამეტედ მოქცეულსა შინა მ˜ვ[11], თუესა იანვარსა კ˜თ.

[§ 34.][12] და დაუტევნა სამნი ძენი: უხუცესი ადარნასე, და შემდეგი მისი ბაგრატ. ესე ორნი თანა ჰყვეს, რაჟამს-იგი მოიწია შავშეთ-კლარჯეთად: ხოლო უმრწემესი, გუარამ, არტანუჯის მოსლვასალა შინა დაებადა.

[1] ხოლო — ქართლსა] ეს წინადადება არის მხოლოდ ACMTm-ში, ხოლო სხვა ნუსხებში (და აგრეთვე T-შიც) მოთავსებულია ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკის“ § 35:

[§ 35.] და შემდგომად აშოტის სიკუდილისა (T: + მამისა მათისა) რომელ გარეთ ქუეყანა ჰქონდათ ძეთა აშოტისთა[13] წარუღეს სარკინოზთა[14], რამეთუ იყვნეს იგინი უსრულ ასაკითა. ხოლო რაჟამს[15] სრულასაკ იქმნეს იგინი, კუალადცა მოსცა ღმერთმან მათვე ყოველივე იგი ნაქონები მამისა მათისა. რამეთუ იხარდებოდეს სამნივე იგი ძმანი, ძენი ამის აშოტ კურატპალატისანი ციხესა შინა არტანუჯისასა, და იყვნეს ხარკისა მიმცემელ სარკინოზთა ყოველნივე ქევნი შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი.

[2] ა რ შ ი ა ზ ე: გარდაბანი ალაზანს გაღმართი ჩაყოლება b.

[1] მოვიდეს Mm. [2] კლვად] კ˜დ T, კალავდი Mm. [3] T-ს აქ გადმოუტანია წინადადება „შემდგომად ამისსა...“ (იხ. ზემოთ გვ. 253, სტრ. 3). [4] T-ში აქ ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ: «გარდაბანს ეკლესიასა შინა» (შდრ. ზემოთ ACMm-ში, გვ. 253, 4 შენ.). [5] მკუდარი აშოტ კურა(ტ)პალატი DT + Mm. [6] მოციქულთასა DT + Mm (< პეტრ. და პავლ.). [7] ხოლო] რამეთუ DRT + Mm. [8] მოიკლა მეგრელთაგან Bp, მოკლა მეგრელთაგანმან k. [9] ხ˜ულ E (Mm: ხ˜ჳლ), ხყლ DRTs (ყ←ყ), ხტლდ Bbkp, ჴოლ (!) d. [10] ქორონიკონსა < d. [11] მ˜ვ+ქ. აქათ ყა (= 801) b. [12] მთელი ეს § 34 მოიპოვება მხოლოდ Tk-ში. [13] ძეთა აშოტისთა < MTm. [14] წარუღეს სარკინოზთა] ხ˜ კუალადცა წარუღეს და ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლსა T (ე. ი. ACMm-ის ტექსტია გამოყენებული), ხ˜ კ˜დცა დაეუფლნეს სარკინოზნი ქართლსა, წარუღეს სარკინოზთა k (ე. ი. ისეა, როგორც ბ რ ო ს ე ს გამოცემაში). [15] ხოლო რაჟამს — მამისა მათისა < T (მაგრამ T-ს ეს ტექსტი მოეპოვება ქვემოთ. იხ. გვ. 255, სქოლიო 1).

M 443 კუალად დაჯდა ამირად ტფილისს | საჰაკ ისმაელის ძე. ხოლო ხალილ მოვიდა მესამედ, და მოკლეს ჯავახეთს. და ძე მისი მოჰამედ მოვიდა ქართლს[1]. მოერთო მას ბაგრატ, ძე აშოტ კურაპალატისა, და მისცა მას ქართლი[2].

მეორმოცდაშვიდე კურაპალატი, ბაგრატ, ძე აშოტ კურაპალატისა და ძმა ადარნასესი და გუარამისი, ბაგრატონი[3]

[4] ხოლო ამან ბაგრატ და ძმათა მისთა დაიპყრეს არტანუჯით გამოღმართ მათი ნაქონები იგი მამულები მამისა მათისა, და მორჩილობდეს სარკინოზთა. ხოლო ვითარ მოვიდა მოჰამედ ქართლს და მიერთო მას ბაგრატ კურაპალატი, მაშინ

გამოვიდა საჰაკ, ამირა ტფილელი, ლაშქრითა და დადგა რეკს, ხოლო მოჰამედ და ბაგრატ წარიღეს უფლისციხე. და მოვიდეს კახნი გარდაბანელნი შუელად საჰაკისა; შეიბნეს რეკს და იყო ბრძოლა მათ შორის: არცა იგინი გაიქცეს და არცა იგინი, ვიდრემდის გაიყარნეს. აიყარა მოჰამედ და წარვიდა ბარდავს.

[5] ხოლო ამან ბაგრატ გააჩინა და განაწესა კათალიკოსი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ ქ˜ლ.

A 275 [6] აქა ჟამამდის გარდასრულ იყვნეს წელიწადნი მოჰამედის გამოჩინებითგან, | რომელმან სარკინოზთა სჯული დაუდვა, ორას ცხრამეტნი.

1 კუალად ACMTm, და კუალად cet. 1 საჰკ [ისმაელ]ის ძე C. 1 ალილ M. 2 მოამედ C, მოჰმად Am, მომად M, მოჰმედ Bdp, მომედ cet. 2 და მოერთო A, ხოლო მოერთო T. 2 მას] მომედს T, < C. 3 ძე აშოტ კურაპალატისა T (ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ). 4 მეორმოცე T, ორმეოცდამეშვიდე p, მეორმეოცდაშვიდი DERds, მეორმეოცდამეშვიდე Bb. 4 კურაპალატი] მეფე ქართლისა T, კურატპალატი ქართლისა D. 4 ძე+მისი Bdp. 4-5 და ძმა — გუარამისი < T. 7 მამული Dd. 9 გამოვიდა ACMTm, ხოლო ვითარ მოვიდა cet. 9 ამირა ტფილელი < CMm. 9 მოჰამედ C, უჰმედ Mm, მუმედ DERT, მომედ s, მოჰმედ cet. 10 გარბანელნი A. 11 და შეიბნეს A. 11 და (< C) იყო ბრძოლა მათ შორის AC, და იბრძოლეს მათ შორის MTm, და იბრძოლეს (Bp: იბრძოდეს) და იყო ბრძოლა ძლიერი მათ შორის cet. 11-12 შორის: არცა — ვიდრემდის] შორის: და ერთმან ერთსა არა გაექცეს ვიდრემდის C. 12 აიყარა — წარვიდა] მოჰმად და წარვიდა Mm, და აიყარა მოამედ წარვიდა C, და მოემად წარვიდა A. 13 ყლ (= 830) b, პლ (?) Bp. 14 აქა ACMTm, ხოლო აქა cet. 14 ჟამნი A, ჟამამდეს DT. 14 მოჰამადის C, მოამადის A, მოაჰმადის Mm, მოჰმედის Bdps, მომედის cet. 14 გამოჩენითგან C. 15 ორას ცხრამეტნი A, ორას და ცხრამეტნი CMTm, ორას და ათცხრამეტნი cet.

[1] T უმატებს სუმბატის „ქრონიკის“ § 35-იდან: «ხოლო რაჟამს სრულ-ჰასაკ იქმნენ იგინი ძენი აშოტისანი, მოსცა ღ˜ნ. ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს მათ ნაქონები იგი მამისა მათისა, დასვეს ბაგრატ კურატპალატად» (შდრ. ზემოთ გვ. 254, სქოლიო 1, შენ. 15).

[2] Tk უმატებენ სუმბატის „ქრონიკის“ იმავე §-ის გაგრძელებას: «და წარმართა ღმერთმან ჴელმწიფება მათი».

[3] სათაური ყველა ნუსხაშია გარდა ACMm-ისა.

ა რ შ ი ა ზ ე: ქ˜ტს აქეთ ყ. მ. ა (= 841) წელსა D (შდრ. ქვემოთ, გვ. 258, სქოლ. 7, b ნუსხის მინაწერს: ქ˜ეს აქეთ ყმა [= 841]).

[4] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. იგი ემყარება სუმბატის „ქრონიკის“ ტექსტს: «ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს მათ ნაქონები იგი მამისა მათისა» (§ 35).

[5] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Bbkp ნუსხებში.

[6] აქა ჟამამდის — ორას ცხრამეტნი] არის ყველა ნუსხაში, d-ს გარდა; d-ში იგივე ტექსტი მიწერილია არშიაზე: «ხოლო აქა ჟამამდის გარდასრულ იყუნეს წელნი მოჰმედის გამოჩინებითგან, რომელმან სჯული სარკინოზთა დაუდვა: სით (= 219)». ა რ შ ი ა ზ ე მინაწერი აქვს m-საც: «მამადის გამოჩინებითგან: აქამდე ორას ათცხრამეტი: წელიწადი: გამოვიდაო». საფიქრებელია, რომ ეს ქრონოლოგიური მითითება „მატიანის“ ტექსტში კი არ იყო, არამედ არშიაზე იყო ერთ-ერთი რედაქტორის შენიშვნის სახით.

[1]მაშინ მოვიდა ბუღა თურქი, მონა, ბაღდადით, რომელი გამოეგზავნა ამირ-მუმნსა, სპითა დიდითა: შემუსრა ყოველი სომხითი და ტყუე ყვნა ყოველნი მთავარნი მათნი. და მოვიდა და მოადგა ქალაქსა ტფილისსა, რამეთუ არა მორჩილობდა ამირა საჰაკ: C178a |მოკლა საჰაკ, შემუსრა ტფილისი, დაწუა ცეცხლითა და მოაოჴრნა ყოველნი არენი მისნი.

და თევდოსი, მეფე აფხაზთა, გამოვიდა წინააღმდგომად მისა, და დადგა კუერცხობს. ხოლო ბუღა, ვითარცა ცნა, წარავლინა ზირაქ, სპასალარი თჳსი, და ბაგრატ, M 444 ძე აშოტ კურაპალატისა:| შეიბნეს და გააქცივნეს აფხაზნი, და მოსწყდა სიმრავლე ურიცხჳ. და თევდოსი მეფე წარვიდა მეოტი გზასა დვალეთისასა.

კუალად უკუმოქცეულთა დაუდგეს წინა გარდაბანელნი ჯუარის-გუერდსა, და ავნეს დიდად ლაშქარსა. ვითარ ცნა ბუღა, აღიყარა მუნით და მოვიდა ჭართალეთს, და დადგა მუნ შინა; აღიყვანნა მთიულთაგან მძევალნი, კაცი სამასი, და ლამოდა შესლვასა ოვსეთად, და შევიდა ცხავატამდის. ხოლო აბულაბაზ სომეხთა ერისთავმან და გუარამ A 276 აშოტის ძემან მიუწერეს მთიულთა, რა|თა არა შეუშუან. ხოლო მათ გაწირნეს მძევალნი მათნი. უშუელა ღმერთმან: რამეთუ მოვიდა თოვლი, დაუდგეს წინა და შეებნეს. მოსცა C178b ღმერთმან | ძლევა, და მოკუდა ურიცხჳ ერი სარკინოზთა; და ცხენმან მათმან მოვაიელი, და დაიკოცა ფრიად. ხოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა არა აჩნდა დაკლება, რამეთუ იყო სიმრავლე მისი ვითარ ასოცი ათასი.

შეიქცა გარე და დაიზამთრა ბარდავს. და შეიპყრა ხუცისა ვინმე ძე, რომელი გამთავრებულ იყო, და შემუსრა გარდაბანი. განაღო კარი დარუბანდისა და გამოიყვანნა ხაზარნი, სახლი სამასი, და დასხნა იგინი შანქორს. დარიალანით გამოიყვანნა

1 შულა Mm. (ყ←—ყ', < A. 1 ~ რომელი გამ. ამ.-მ. ბაღდადით A. 1 ამირ-მუმნსა ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ამირ მომნას ბაღდადელსა C, ამირ მუმლსა cet. 2 დ ა შემუსრა A, შემუსრა CMTm, შემუსრნა cet. 2 ყოველნი RE. 2 სომხეთი A. 2 ყუნა+იგი Mm. 2 ყოველნი < C. 3 და < ACT. 3 მოვიდა ACMTm, მოვიდეს მუნით d, მოვიდა მუნით cet. 3 ქალაქსა ტფილისისსა Tm, ქალაქსა ტფილისასა Mm, ~ ტფილისის ქალაქსა A, ტფილისს BEds. 3 მორჩილობდა ACMm, მორჩილობდეს cet. 3 ამირა საჰაკ (A: ~ ს. ამ.) AT, ამირ ასაკ Mm, ამირას საჰკ C, < cet. 4 მოკლა საჰაკ (Mm: საკ; C: საჰაკ) ACMm, მოკლა T, და მოკლა ამირა ტფილისისა საჰაკ cet. 4 ქალაქი ტფილისისა Mm. 4 დაწუა ACMm, და დაწუა cet. 5 და ACMTm, მაშინ cet. 5 თევდოს C. 5 ~ აფხაზთა მეფე AC. 5 თევდ.— გამოვიდა ACMTm, ~ გამოვიდა თევდოსი მ. აფხ. cet. 5 მისა A, მის და (←— მისა და) C, მისსა cet. 5 და < AM (C: მის და). 6 ბუღა] შუღა] Mm, < C. 6 წარმოავლინა A. 6 ზიქარ m. 6 თჳსი] მისი C, < m. 7 ძე აშოტ კურაპალატისა ACMTm, კურატპალატი cet. 7 შეიბნეს AC, და შეებნეს cet. 7 გააქციეს BEdp, გააქცივეს Rs. 7 მოსწყჳდნეს A. 8 დავალეთისასა] დასავლისასა Mm. 9 უკუმოქცეულთა AC, უკუე მოქცეულთა (E: მოციქულთა ?) cet. 9 წინა < AMm. 9 და < C. 10 დიადი A (~ ლაშქარსა დიადი). 10 ლაშქარსა AC, ლაშქართა cet. 10 ვითარ MTm, ვითარცა AC, ხოლო ვითარ cet. 10 შულა Mm. 10 ქართლეთს M. 10 და < AC. 11 აღიყვანნა — სამასი ACMTm + a, < cet. 11 აღიყვანნა.., მძევალნი AC, აღიყუანა... მძევალი Mm, აღიყვანნეს... მძევალი T. 11 მთეულთაგან A. 11 ლამობდა Bdp. 12 და < A. 12 ცხავატამდის A, ცხავატამდინ C, ცხავ(ა)ცამდის Mm (ც←—ც), ცხა(ვ)ოტამდის cet. 12 აბულაბაზ AC, აბულბაზ cet. 12-13 გუარამ აშოტის (Mm: აბოტის) ძემან ACMTm, გუარამ მამფალიმ, ძმამან ბაგრატ კურატპალატისამან cet. 13 მიუწერეს AC, მიუთხრეს cet. 13 მთიულთა CMTm, მთეულთა cet. 13 შეუშონ A. 13 ხოლო] და Mm, < C. 13 გაწირნეს AC, განეწირნეს Mm, განიხარეს და განწირეს cet. 14 რამეთუ < Mm. 14 და დაუდგეს Mm. 15 ურიცხჳ ერი სარკინოზთა AC, სარკინოზთაგან ურიცხჳ cet. 15 ძოვა ACDMTm, მოძოვა cet. 16 იელი] ლელი Mm. 16 ფრიად ACMm, ფრიადი cet. 16 აჩნდა AC, ჩნდა cet. 16 დაკლება C, < cet. 19 განმთავრებულ Ts. 19 გარდბანი s. 19 განაღო] და განვლო C, განუღო d. 20 სახლი სამასი ოდენ C, სახელისა: მისისა Mm. 20 დაასხნა E. 20 იგინი < A. 20 დარიალამით A, დარიალამნით T, დარამით Mm, დარიალით C, დარიელით cet.

[1] ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე: ქ~ს აქეთ ყ~ლა (= 831) p.

M 445 ოვსნი ვითარ სახლი ასი, | და დასხნა იგინი დმანისს, და ენება ზაფხულის შესლვა ოვსეთად. ხოლო ამირ-მუმნმან ვითარ ცნა, ვითარმედ ხაზართა, ტომთა მისთა, ზრახავს, მოუვლინა ბუღას, რათა დაუტეოს ქართლი ჰუმედს, ხალილის ძესა. და წარვიდა ბუღა, და ამირობდა ჰუმედ, ხალილის ძე. და გარდაადგინა ამირამან მან ჰუმედ და დაადგინა ისე შიხის ძე, ნათესავი ჰუმედისივე.

და ქორეპისკოპოსი იყო გაბრიელ დონაური, ძმა სამოელ ქორეპისკოპოსისა. და C179a წარვიდა ისე, და მოვიდა სხუა ამირა, აბრაჰამ. და მოვიდა კუალ[1]ად ამირად ხალილი|ს ძე ჰუმედ, და უფროს ნებიერად დაიპყრა ყოველი ესე ქუეყანა; სომხითი, ქართლი და რანი.

და წარვიდა ხალილის ძე, და დადგა ამირად კაცი საჰაკის მონათაგანი, სახელით გაბულოც. ხოლო გუარამ, ძემან აშოტ კურაპალატისამან, შეიპყრა გაბულოც და წარსცა საბერძნეთად: რამეთუ განდიდებულ იყო გაბულოც და დაემორჩილნეს გარდაბანელნი.

და ბრძოდა აშოტ მამის ძმისწულსა მისსა, ძმასა გუარამისსა. ხოლო გუარამს დაეპყრა ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი და აბოცი, და არტანი. და ჰბრძოდა სარკინოზთა: ზოგჯერ სძლის გუარამ და ზოგჯერ სარკინოზთა. ხოლო გუარამ განუყვნა M 446 ქუეყანანი ძმათა თჳსთა | ადარნასეს და ბაგრატს, და აბოცი განუყო ცოლის ძმასა თჳსსა სომეხთა მეფესა.

[2]და შემდგომად ამისა გარდაიცვალა ადარნასე, ძმა ამის გუარამისა და ძე აშოტ კურაპალატისა.

1 ვითარ < AC. 1 ასი ACMm + a, სამი ათასი cet. (ჲ [= 100] —→ ჲ [= 3000]). 1 იგინი ACMm, < cet. 1 დმანისს Dd, დმანის cet. 1 ~ შესლვა ზაფხულის Bdp. 2 ოვსეთს A. 2 ამირ მუმან A, ამირმუმლმან მან C, ამირ-მუმლმან cet. 2 ვითარმედ] ვიდრემდის A, რამეთუ C. 3 შუღას Mm. 3 ჰუმედს MTm, ჰომედს C, მუმედს A, მო(ჰ)მედს cet. 3 და ACMTm, < cet. 4 ბუღა და] და შუღა Mm. 4 ჰუმედ CT, < Mm, მუმედ A, მო(ჰ)მედ cet. 4 ამირამან მან CMTm, ამირ მუმმან A, ამირ მუმლმან cet. 4 ჰუმედ CMTm, მაუმედ A, მო(ჰ)მედ cet. 5 ისე] ესე Mm, ისა p. 5 შეიხის AC. 5 ჰუმედისივე MTm, უმედისივე A, ჰუმედისი C, მო(ჰ)მედისივე cet. 6 გაბრიილ d. 6 ~ გაბრიელ იყო A. 6 დონაური] და მონა ორი Mm. 6 სამოელ ქათალიკოზისა Mm. 7 ისე] ესე Mm. 7 აბრაჰამ (m: ამრაჰმ) CDMTm, სახელით აბრაამ A, რომელსა ერქუა სახელად აბრა(ჰ)ამ cet. 7 მოვიდა კუალად CMTm, ~ კ~დ მოვიდა cet. 7 ხალის M, ხალილ m. 8 ჰუმედ CMTm, < A, მო(ჰ)მედ cet. 8 უფრო C. 9 ხალალის M, ხალილი m. 9 საჰაკის CD, საჰკის Mm (m-ში შემდეგ სხვა ხელით ჩამატებულია „რსთაგანი": საჰკირსთაგანი), საკის T, საჰაკის cet. 9 მონათესავეთაგანი Bp. 10 გაბულოც Mm, გაბლუც cet. 10 ~ ძემან გურამ Mm. 10 კურაპალატისამან CMTm, + და ძმამან ბაგრატ კურატპალატისამან cet. 10 გაბულოც A, გაბუ[ლო]ც Mm, გაბლუც cet. 11 გაბულოც Mm, გაბლუც cet. 11-12 გარბანელნი CM. 13 მისსა Mm, + ძესა სუმბატ სომეხთ მეფისასა cet. 13-14 გურამ დაიპყრა C. 14 ~ თრიალეთი ჯავახეთი C. 14 და ტაშირი CT. 14 და CMm, < cet. 14 აბოცი] აშოტი C. 14 არტაანი C, არტანი cet. 15 ზოგჯერ სძ.— სარკინოზთა] < s (ex hom.), და ზოგჯერ სძლიან სარკინოზთა და ზოგჯერ ბარამ C. 15 გუარამ] ბარამ C. 15 განუყუნა MTm, განუყუა C, განუყო cet. 16 აბოცის Mm, აშოტი C. 17 თჳსსა] მისსა C. 18 ძმა ამის გუარამისა და < D.

[1] ამის შემდეგ A-ს აკლია ერთი ფურცელი, ვიდრე სიტყვამდე „სა]რკინოზნი" (გვ. 260, 22).

[2] ეს ქრონოლოგიური ცნობები მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ამოღებულია ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკის" სხვადასხვა ადგილებიდან (§ 42, § 37, § 41, § 45). D-ში განსხვავებული რედაქციაა (იხ. ზემოთ, სტრ. 18. შენ. და ქვემოთ, გვ. 258, 1 შენ.).

გარდაიცვალა ბაგრატ კურაპალატი, ძმა ამის ადარნასესი, ქორონიკონსა ჟ̃ვ [1], და დაუტევნა სამნი ძენი: დავით, აშოტ და ადარნასე [2].

გარდაიცვალა ესე ადარნასე ქორონიკონსა ჟ̃დ [3].

გარდაიცვალა აშოტ, ძმა ამის ადარნასესი და ძე ბაგრატ კურაპალატისა, ქორონიკონსა რ̃ე [4].

მას ჟამსა გამოვიდა გიორგი, აფხაზთა მეფე, ძმა თეოდოსესი და დემეტრესი, ძე ლეონისი; დაიპყრა ქართლი და დაუტევა ერისთავად ჩიხას ძე დემეტრესი, და ვითარ გარდაიცვალა გიორგი აფხაზთა მეფე, დარჩა ძე დემეტრესი მცირე, რომელსა ერქუა C179b ბაგრატ, რომელი იცნო|ბების ექსორია-ქმნილობით. და ცოლმან გიორგი მეფისამან მოკლა ძე დემეტრესი, ერისთავი ჩიხისა. და ეცრუა იგი ივანე მთავარსა შავლიანსა, და შთააგდეს ბაგრატ ზღუასა [5]. ხოლო ღმერთმან განარინა იგი, და მიიწია ქალაქად კოსტანტინეპოლედ. და მოჰგუარა მეფემან იოვანე მესა თჳსსა ადარნასეს ცოლი, ასული გუარამ აშოტის მისა. და მოკუდა იოვანე, მეფე აფხაზთა, და მეფობდა მის წილ ძე მისი ადარნასე. და შეიპყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრიალეთისანი, აღაგო ციხე კლდე-კართა და იპატრონა დავით ბაგრატის ძე.

[6] თეოდოსი მეორე გარდაიცვალა ცოლ-შვილიანად, და დაჯდა მეფედ გიორგი, რომელსა საუფლისწულოდ ჰქონდა აღწეფი. ამისთჳს ეწოდა მას გიორგი აღწეფელი. თეოდოსიმ იბატონა ოცდაშჳდი წელი.

მეორმოცდარვე მეფე. კურაპალატი დავით, ძე ბაგრატ კურაპალატისა, ბაგრატოანი [7]

[8] ხოლო ამას დავით კურაპალატსა აღუდგა მტრად ნასრა, ძე გუარამ მამფლისა, რომელი იყო მამის ძმა ამის დავითისი.

1-4 გარდაიცვალა ბაგრატ — ქორონიკონსა რ̃ე] და ძმა ადარნასესი ბ ა გ რ ა ტ კურატპალატი იგიცა გარდაცვალებულ იყო, და ძენი ამის ბაგრატისნი ა შ ო ტ და ა დ ა რ ნ ა ს ე იგინიცა გარდაცვალებულ იყვნეს. ხოლო ოდეს ადარნასე მოკუდა, იყო ქ̃კონი ჟ̃დ; და მამა ამის ადარნასესი ბაგრატ კურატპალატი ოდეს მოკუდა, იყო ქ̃კონი ჟ̃ვ; და ძე ამის ბაგრატისა და ძმა ადარნასესი, სახელით აშოტ, ოდეს გარდაიცვალა, ქ̃კონი იყო რ̃ე D. 5 გიორგი] იგი CMm, გიორგი აღწეფელი Bp (p-ში შემდეგ არის სხვა ხელით ჩამატებული. შდრ. აქვე, სტრ. 16 და სქოლიო 6). 5 გიორგი აფხ. მეფე CMTm, ∼ აფხ. მ. გიორგი cet. 5 ძმა < B. 5 დიმიტრისი Mm. 6 დ ა დაიპყრა C. 6 დიმიტრისი Mm, დემეტრესი + მეფობდა ესე შჳდ წელ Bhp (p-ში მერეა ჩამატებული არშიაზე). 6-7 და ვითარ — დემეტრესი < Mmp (ex hom.; p-ში შემდეგ არშიაზე ჩაუმატებიათ). 7 გარდაიცვალა გიორგი] მიიცვალა იგი C. 7 დ ა დარჩა C. 7 მცირე < Mm. 8 იცნობის M. 8 გიორგი < Mm. 9 მოკლა Mm, + ტინინე cet. 9 ჩიხისა] ციხისა C. 9 და] რამეთუ C. 9 იოანე Bbdp. 9 შავლიანსა Mm, შაჰა ალიანსა C (ш←—ш), შავლალიანსა cet. 10 ქალაქად CMm, < cet. 11 ∼ ივანე მეფემან C. 11 ∼ ცოლი ადარნასეს DMTm. 11 ცოლად C. 12 აშოტის·ძისა] აბოტისი Mm. 12 ივანე C. 13 მისი < C. 13 და შეიპყრნა [A]CMm, და შეიპყრა T, მაშინ ეპყრა (ლიპარიტს) cet. 13 ქუეყანა DEbps. 14 იპატრონა დავით ბაგრატის ძე CT, იპალსონ (m: იპალოსონ) ძემან დავით ბაგრატისმან Mm, და იპატრონა დავით ძე ბაგრატ კურატპალატისა cet. 18 მეორმეოცდამერვე Bp, მეორმეოცდარვა DERbds. 18 დავით ბაგრატოანი, ძე ბაგრატისა Bdp (< კურაპალატისა). 19 მამფალისი b.

---

[1] გარდაიცვალა — ჟ̃ვ] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 42. [2] და დაუტევნა — ადარნასე] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 37. [3] გარდაიცვალა — ჟ̃დ] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 41. [4] გარდაიცვალა — რ̃ე] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 45. [5] ა რ შ ი ა ზ ე: დემეტრე[ს] შვილმა ბაგრატ იბატონა ი̃ბ წელ bp.

[6] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Bbp ნუსხებში; p-ში მერეა მიმატებული სხვა ხელით; b-ში ეს ჩანართი არშიაზეა და არა ტექსტში, თვით ტექსტიც გრძელდება: «ცოლთა და შვილთა მისთა იბატონეს ზოგნი იტყოდეს კბ წელს, ზოგნი ლ».

[7] სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. C-ში არშიაზე წითლით და სხვა ხელით სწერია: მ̃ფე დავით. D უმატებს (სხვა ხელით და სხვა მელნით): ქ̃ტს აქეთ ყ. ნ. ე (=855) წელსა. ა რ შ ი ა ზ ე: ქ̃ეს აქეთ ყ̃მა (= 841) b (შდრ. ზემოთ 255, სქ. 3). [8] ეს ჩანართი ყველა ნუსხაშია გარდა ACMTm-ისა.

ხოლო ნასრა, ძე გუარამისი, და გურგენ იყვნეს აფხაზთა კერძ, ხოლო დავით და ლიპარიტ უშუელდეს სომეხთა, და იბრძოდეს სომეხნი და აფხაზნი ქართლსა ზედა. მას ჟამსა მონაზონ იქმნა გუარამ.

[1] ხოლო ამან დავით კურაპალატმან აღაშენა ეკლესია ხახულისა.

და ვითარ მოკუდა კახთა ქორეპისკოპოსი გაბრიელ დონაური, დაჯდა ქორეპისM 447 კოპოსად ფადლა არევმანელი, | კაცი ბრძენი და საქმის მეცნიერი.

მას ჟამსა, ვითარცა მოიტყუა ნასრა ძემან გუარამისმან დავით ძე ბაგრატისი, მამის ძმისწული მისი, და მოკლა იგი

ჩანართი [2]

ქორონიკონსა რ̃ა, და დაუტევა ძე სახელით ადარნასე, რომელი მეფე იქმნა შემდგომად მამისა თჳსისა [3].

გარდაიცვალა აშოტ კეკელა, ძე ადარნასესი, მისა აშოტ დიდისა ქორონიკონსა პ̃ზ [4].

გარდაიცვალა სუმბატ მამფალი არტანუჯელი, ძმა აშოტ კეკელასი და ძე ადარნასესი, მისა აშოტ დიდისა, ქორონიკონსა რ̃თ [5].

გარდაიცვალა ძე ამის სუმბატისა, დავით მამფალი მონაზონ-ქმნილი, ქორონიკონსა რ̃ძგ [6].

გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთ-ერისთავი, ძე მის დავით მამფალ მონაზონისა, ქორონიკონსა ს̃ზ, და დაუტევნა ძენი ორნი: დავით და ბაგრატ [7].

გარდაიცვალა ესე ბაგრატ, ძე სუმბატისი და ძმა დავითისი, ქორონიკონსა ს̃ზ, მასვე წელსა, რომელსა წელსა მოკუდა მამა მისი სუმბატ, და დაუტევნა ძენი ორნი: გურგენ და სუმბატ [8].

ხოლო გურგენ დაუტევა ძე ერთი, სახელით დემეტრე; და სუმბატ დაუტევა ძე ერთი, სახელით ბაგრატ [9].

გარდაიცვალა გურგენ კურაპალატი, ძმა სუმბატ მამფალ არტანუჯელისა და ძე ადარნასესი, ძმისა აშოტ დიდისა, ქორონიკონსა რ̃ია [10].

---

1 ხოლო — გუარამისი [A]CMTm, ხოლო ესე ნასრ(ა) ბიძის (BEp: ბისის) ძე ამა დავით კურატპალატისა cet. 1 და გურგენ < Mm. 1 იყუნენ b. 1 აფხაზით კერძ b, აფხაზთა კერძო m. 1 ხოლო [A]CMTm, და cet. 2 უშუელდა C. 5 ∼ ქორ. კახთა C. 5 ქორაფისკოვზი M, ქორაფისკოზი m. 5 გაბრიილ d. 5 დაონაური Mm. 5-6 ქორაფისკო(ვ)ზად Mm. 6 ფადლაი Mm. 7 მას ჟამსა ვითარცა T, მის ვითარცა Mm, მას შინა ჟამსა Bdp, მას ჟამსა DRbs, მას ჟამსა შინა C. 7 მოიტყუა] მოიტანა Mm. 7 ნასრა Mm, ნასრას C, ნასარ Bdp, ნასრ cet. 7 გუარამისმან [A]CMTm, გუარამ მამფლისამან cet. 7 დავით [A]CMTm, დავით გ უ რ ა მ კურატპალატი dp, დავით კურატპალატი cet. 7-8 ძე — მისი [A]CMTm, < cet. 10 და < BR. 12 ხ ო ლ ო გარდაიცვალა Mm. 15 მონოზონ ქმნული D. 16 მისი E. 17 ს̃ზ] ს̃ლ b. 17 დაუტევნა b, დაუტევა cet. 19 დაუტევა codd. 21 ერთი < D. 23 კურატპალატი codd. 23 მამფალ Bdp, მამფალი cet.

---

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა (ამ ჩანართის ცნობას იმეორებს ვ ა ხ უ შ ტ ი: «ეკლესია... რომელი აღაშენა მ̃ტ მეფემან დავით». გეოგრაფია, 1941 წ., გვ. 140). შდრ. მეორე ცნობას ხახულის შესახებ, რომელიც მოიპოვება ყველა ნუსხაში: «ამან (ე. ი. დავით დიდმა კურაპალატმა) აღაშენა მონასტერი და საყდარი ღ̃ისა, წმიდა ეკლესია ხახულისა» (იხ. ქვემოთ, გვ. 274, 4); ვ ა ხ უ შ ტ ი ს თ ა ნ: «არს ეკლესია-მონასტერი ხახულისა, ყოვლად-წმიდის ღვთისმშობლისა... ეს აღაშენა დავით კურადპალატმან, ბაგრატ მეფის (ე. ი. ბაგრატ III-ის) მამობილმან» (გეოგრაფია, გვ. 140).

[2] ეს ჩანართი ცნობები მოიპოვება ყველა ნუსხას გარდა ACMTm-ისა და ამოღებულია ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკის“ სხვადასხვა ადგილებიდან. [3] ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკის“ § 42-იდან.

[4] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 39. [5] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 43. [6] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 63. [7] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 73. [8] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 74.

[9] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 83 და § 84. [10] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 51.

გარდაიცვალა აშოტ კუხი, რომელმან აღაშენა ტბეთი საეპისკოპოსო, ძე მის გურგენ კურაპალატისა, ქორონიკონსა რ˝ლჱ[1].

გარდაიცვალა ადარნასე ერისთავთ-ერისთავი, ძე გურგენ კურაპალატისა, ძმა აშოტ კუხისა, ქორონიკონსა რ˝ივ, და დაუტევნა ორნი ძენი: დავით ერისთავთ-ერისთავი და გურგენ ერისთავთ-ერისთავი[2].

გარდაიცვალა ეს გურგენ ერისთავთ-ერისთავი, ძმა დავით ერისთავისა, ქორონიკონსა რ˝ჲა[3].

გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელი, ძე სუმბატ მამფალ ანთიპატი არტანუჯელისა, მისა ადარნასესი, და ძმა დავით მამფალ მონაზონ-ქმნილისა, ქორონიკონსა რ˝კთ[4].

გარდაიცვალა ადარნასე-კოფილი და მონაზონ-ქმნილი ბასილი, ძე მის ბაგრატ მამფალ-არტახუჯელისა, ქორონიკონსა რ˝ჲე[5].

გარდაიცვალა აშოტ, ძმა ადარნასე მონაზონ-ქმნილისა და ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ˝ნთ[6].

გარდაიცვალა დავით ერისთავთ-ერისთავი, ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა და ძმა ადარნასე-კოფილ ბასილისა, ქორონიკონსა რ˝კჱ[7].

გარდაიცვალა გურგენ ერისთავი, ძმა ამის დავით ერისთავთ-ერისთავისა და ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ˝მგ[8].

გარდაიცვალა გურგენ ძე მის გურგენ ერისთავისა, მისა ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა, ქორონიკონსა რ˝პჱ[9].

ხოლო ვიწყოთ ჩუენ პირველივე ამბავი იგი დავით კურაპალატისა, რომელი მოკლა ნასრი, მამის ძმისწულმან მისმან, ძემან გუარამ მამფალისამან.

C180a |ხოლო ნასრას შეუკრბეს მტერად სომეხნი, ლიპარიტ და ქართველნი, და აშოტ
A 277 ძმა დავითისი, და მათ თანა სა|რკინოზნი[10]. და შეებნეს ნასრას და გააქციეს, და მიუხუნეს ციხენი. და წარვიდა საბერძნეთს წინაშე ბერძენთა მეფისა.

და მოკუდა გუარამ ძე აშოტისი, და დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღშენებულსა.

---

1 მისი BEp, ამის D. 2 კურატპალატისა+ძმა აშოტ კუხისა Bdp. 3 ძმა აშოტ კუხისა < Bdp. 4 დაუტევა codd. 8 ∼ მამფალ დავით Bdp. 8 მონაზონ-ქმნულისა D. 9 მონოზონ-ქმნული R. 9 ვასილი Bdp. 9 ამის D. 15-17 ბაგრატ მამფალ — გურგენ ძე < B (ex hom.). 17 მისი DE, ამის D. 19 ნასრიმ codd. 21 ხოლო ACMTm, ამისთჳს cet. 21 ნასრას ACMm, ნასრს T, ნასრის cet. 21 ნასრ. შეუკრბეს ACMTm, ∼ შეუკრბეს ნასრ. cet. 21 მტერად ACMm, მტრად cet. 21 აბოტ Mm. 22 ძმა] ძე C. 22 ნასრას C, ნასარს A, ნესრეს Mm, ნასრის R, ნასრს cet. 22 და < A. 22 და (მიუხ.) < C. 23 მიიხუნეს A. 23 წარვიდა საბერძნეთს (C: საბერძნეთად) ACMTm, წარვიდა ნასრი მეოტი კოსტანტიპოლედ cet. 23 მეფისა ACMTm, + და იყოფოდა მუნ მრავალჟამ[11] cet. 24-25 და მოკუდა — აღშენებულსა ACMTm, < cet. 24 აბოტისი Mm.

---

[1] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 55. [2] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 52.
[3] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 62. [4] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 53.
[5] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 65. [6] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 61.
[7] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 57 და § 54 (ამ მუხლში მოხსენებული დავით ერისთავთ-ერისთავის საკითხი განხილული აქვს ე. თაყაიშვილს: სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, თბ. 1949, გვ. 18—20).
[8] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 59. [9] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 71.
[10] აქედან («სა]რკინოზნი») კვლავ გრძელდება ტექსტი A-ში, რომელსაც აკლდა ერთი ფურცელი. (იხ. ზემოთ, გვ. 257, 7, სქოლიო 1).
[11] «წარვიდა... კოსტანტიპოლედ... და იყოფოდა მუნ მრავალჟამ» ემყარება სუმბატის „ქრონიკას“, სადაც სწერია: «ივლტოდა სამეფოსა კოსტანტინეპოლედ და იყო მუნ მრავალ წელ» (§ 42).

მეორმეოცდაცხრე მეფე, ადარნასე, ძე დავით მეფე-კურაპალატისა, ბაგრატოანი[1]

[2] და დასუეს ქართველთა მეფედ ადარნასე, ძე დავით კურაპალატისა. ხოლო ამან ადარნასე მეფობასა შინა მისსა აღაშჳნა ბანა, კელითა კჳრიკე ბანელისათა, რომელი-იგი იქმნა პირველ ეპისკოპოს ბანელ.

ხოლო ბაგრატ, ძე აფხაზთა მეფისა დემეტრესი, შესრულ იყო საბერძნეთად, კოსტანტინეპოლედ, და მოსცა ბერძენთა მეფემან ლაშქარი, და მოგზავნა ზღჳთ და ნავითა შემოვიდა აფხაზეთად, და მოკლა ადარნასე, ძე იოვანესი, და დაიპყრა აფხაზეთი[3]. და შეირთო[4] ცოლი მისი ცოლად, ასული გუარამისი; და გამოიყვანა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნასრა ცოლის ძმა მისი საბერძნეთით და მისცა ლაშქარი მისი[5]. ხოლო ნასრა შეიპყრნა სამნი ციხენი სამცხეს: ომრკე, ჯუარის-ციხე და ლომსიანთა, გუარამისივე აღშენებული.

M 448 მოვიდეს გურგენ და ადარნასე, ძე დავითისი; უშუ|ელეს სომეხთა, შეიბნეს მტკუარსა
C180b ზედა; იმლივნეს აფხაზნი, მოკლეს ნასრა და ბაყათარ, მთავარი | ოვსი, და ერისთავი აფხაზთა.

---

1 მეორმეოცდამეცხრე B, მეორმეოცდაცხრა cet. 1 მეფე < b. 4 პირველი ეპისკოპოსი ბანელი Bd. 5 ხოლო CMTm, ესე A, ხოლო მასვე ჟამსა cet. 5 აფხ. მ. დემ. C, აფხ. მეფისა Mm, დემეტრე აფხ. მეფისა cet. 5 შესრულ (Mm: შემოსრულ) ACMTm (სხვა ნუსხებში წინ არის: «შესრულ იყო ბაგრატ...»). 6 კოსტანტინეპოლედ BTdp, კოსტანტიპოლეს A, კოსტანტიპოლედ cet. 6 და (მოსცა) < C. 6 და (ნავ.) < AC. 7 აფხაზეთს C. 7 და < C. 7 ივანესი C. 8 და შეირთო ACMm, ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან შეირთო cet. 8 მისი ACMm, ადარნასესი cet. 8 გუარამისი ACMTm, გუარამ მამფალისა cet. 9 ∼ მეფემან აფხაზთა Mm. 9 ძმა მისი] ძმისი Mm. 9 საბერძნეთით < AC. 9 ცოლის—ლაშქარი მისი < A. 10 ხოლო ნასრა შეიპყრნა AMTm, ხოლო ნასრე დაიპყრნა C, და შეიპყრნა cet. 10 ∼ შეიპყრნა სამნი ნასრა A. 10 სამცხეს ACMTm, < cet. 11 აშენებული A, აშენებულნი C. 12 მოვიდა A. 12 გურ˝გან M. 12 და უშუელეს C. 12 და შეიბნეს A. 13 ხოლო მოკლეს, მოკლეს C, < MTm. 13 ნასრა A, ნასრი C, ნასრ MTm. 13 ბაყთარ M, ბაყ˝თრ T. 13 მთავარი < Mm. 12-14 მოვიდეს — აფხაზთა] ACMTm;

დანარჩენ ნუსხებში სულ სხვა თხრობაა:

«და მუნცა შეიკრიბნა სხუანი ლაშქარნი ურიცხუნი[6], და მომართა ადარნასეს, ქართლისა მეფესა, ძესა დავით კურატპალატისასა.

---

[1] სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. C-ში არშიაზე წითლით და სხვა ხელით სწერია: მ˝ფე ადარნასე.

არშიაზე: ბ˝. ადარნასე DERds. D უმატებს სათაურში, სხვა ხელით და სხვა მელნით: ქ˝ტს აქეთ ყ. პ. ა. (= 881) წელსა.

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ემყარება სუმბატის „ქრონიკის“ § 47-ს.

[3] ამის შემდეგ T განაგრძობს ციტაციას სუმბატის „ქრონიკიდან“, რომელიც მან ზემოთ (იხ. გვ. 255, სქოლიო 1, 2) შეწყვიტა § 35-ზე. გაგრძელებას იწყებს სიტყვებით «ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა ზედა მოვიდეთ», რასაც მოჰყვება ტექსტი სუმბატის „ქრონიკისა“ § 36-იდან მოყოლებული და § 78-ით გათავებული (ტექსტი აქ აღარ მოგვყავს; მას გამოვიყენებთ, როგორც ვარიანტს, ქვემოთ, როდესაც სუმბატის „ქრონიკას“ დავბეჭდავთ). „ქრონიკის“ ტექსტის შემდეგ T განაგრძობს „მატიანის“ ძირითად ტექსტს: «ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა ზედა მოვიდეთ. ხოლო ბაგრატ, ძე დემეტრესი აფხაზთა მეფისა..... დაიპყრა აფხაზეთი». (ე ი. იმეორებს უკვე მონათხრობის ბოლო წინადადებებს) და შემდეგ განაგრძობს თხრობას ბაგრატზე, აფხაზთა მეფის დემეტრეს ძეზე (იხ. აქვე სქოლიო 4).

[4] აქედან T იწყებს ცალკე თავს სათაურით: მეფე ბაგრატ ძე დემეტრესი, აფხაზთა მეფისა (ხელნაწერის გვ. 137b): «ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან შეირთო ცოლი .....».

[5] აქ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხები (გარდა ACMTm-ისა) უმატებენ სუმბატის „ისტორიიდან“: «და მუნით გარდამოვიდა ნასრ სამცხეს» (§ 46).

[6] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 46.

ხოლო ფადლა ქორეპისკოპოსი განძლიერდა და დაიმორჩილნა გარდაბანელნი, და შემდგომად მისსა დაჯდა კჳრიკე ქორეპისკოპოსად; და იპყრობდეს ქართლს აზნაურნი.

მას ჟამსა გამოვიდა კოსტანტი[1], აფხაზთა მეფე, დაიპყრა ქართლი, და ემტერა
A 278 სომეხთა | მეფე სუმბატ ტიეზერაკალი; გამოილაშქრა სპითა დიდითა, და მოადგა უფლისციხესა, და მოიღეს პალან-კურდანი, აღმოაგეს ზემო-კერძო და წარიღეს ციხე კერკითა. ხოლო კეთილად იმზახნეს სუმბატ და კოსტანტი, და უკუმოსცა უფლისციხე და ყოველი ქართლი.

ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარიანი, სახელით აბულ-კასიმ, ძე აბუსაჯისი, რომელი გამოეგზავნა ამირ-მუმნსა სპითა დიდითა და ურიცხჳთა, რომელთა არა იტევდა ქუეყანა. რამეთუ მოვიდა პირველად სომხითს, და მოსრა ყოველი სომხითი, სივნეთი, ვაემორი და ასფურაგანი. და სუმბატ სომეხთა მეფემან ვერ დაიდგნა
M 449 ზარისა მისისაგან, და წარმოვიდა მენით მეო|ტობით და მიმართა მთათა | აფხაზეთი-
C181a სათა, და მუნ იეოფოდა.

«ხოლო ადარნასე მეფე, ძე დავით მოკლულისა, განვიდა ბრძოლად მისა, და მიჰყვა მის თანა შეწევნად გურგენ კურატპალატი, რომელი უწინარეს ამის ადარნასე მეფისა კურატპალატი იყო, და შვილნი მისნი, და მათ თანა სომეხნი, და ყვეს ბრძოლა და ომი დიდძალი მტკუარსა ზედა. და შეეწია ღმერთი მცირეთა ამათ ადარნასეს კერძთა და იძლივნეს ნასრ(ი), და აფხაზნი, და ბაყათარ მთავარი ოვსი, და მეოტ იქმნეს; და შეიპყრეს ნასრ და მოკლეს ჴევსა შინა სამცხისასა, სოფელსა რომელსა ეწოდების ასპინძა, ქორონიკონსა რ˜Ꮙ (b: რ˜ლ). და არა დაუშთა შვილი, და აღიჴოცა საჴსენებელი მისი[2].

«გარდაიცვალა გუარამ მამფალი, მამა ნასრესი და ძე აშოტ დიდისა, ქორონიკონსა რ˜ბ[3].

«გარდაიცვალა აშოტ, ძე გუარამ მამფალისა, ძისა აშოტ დიდისა, და ძმა ნასრასი, ქორონიკონსა პ˜თ[4].

«ხოლო ოდეს ჯერეთ არა მომკუდარ იყო გურგენ კურატპალატი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, წარმოვიდა ესე გურგენ ტაოთ, კალმახით, მამულით თჳსით, ცხოვრებად შავშეთს და არტანს[5].

« და მისსა შემდგომად შეიმტერნეს ურთიერთას, და შეკრ[ი]ბეს ლაშქარი ერთმანერთსა ზედა: ერთ კერძ გურგენ კურატპალატმან და ერთა მისთა, მეორე კერძოსა ადარნასე მეფემან და ბაგრატ არტანუჯელმან. მოვიდეს ესენი ჴევსა არტანისასა, სოფელსა მგლინავს, და ჰბრძოდეს ერთმანერთს (b: ურთიერთას). და მეოტ იქმნა გურგენ, წყლეს და შეიპყრეს და მოკუდა წყლულებისა მისგან გურგენ (წყლეს — გურგენ < d; p-შიც მერეა არშიაზე ჩამატებული) კურატპალატი, ქორონიკონსა რ˜ია[6], რომლისა სიკუდილი ზემორცა აღგჳწერია».

1 ხოლო ACMTm, და ამისსა შემდგომად cet. 1 ფადლაი C, ფადილა A. 1 ქორაფის კო(ვ)ზი Mm, მთავარებისკოპოზი AC. 1 გარდაბნელნი M, გარბანელნი C. 2 კჳრიკე] კულავე Mm (← კ˜ვე ← კ˜კე). 2 და იპყრობდეს ACMm, და დაიპყრობდეს cet. 2 ∼ აზნაურნი ქართლისა m. 2 აზნაურნი + ქართველნი C. 3 კოსტანტი AC (+ გ ი ო რ გ ი მ ე რ ჩ უ ლ ე), კოსტანტინე cet. 3 და ემტერა AC, და დაჯდა M, და დაემტერა cet. 4 ტიეზერაკალი a, ტეძერაკალი A, ტეძრეკალი C, ტეზერაკლი cet. 4 გამოილაშქრა AC, და მოილაშქრა Mm, და გამოილაშქრა cet. 4 და < ACT. 5 პალან-კურდანი] ოლან კურდანი Mm, პალანკურტანი B. 5 ამოაგეს C. 5 ზემოთ კერძო A. 6 კეთილად Mm, კუალად cet. 6 იმძახნეს A. 6 კოსტანტი AC (იხ. ზემოთ სტრ. 3). 6 უკუმოსცა A, უკუსცა Mm, მისცა C, უკმოსცა cet. 8 ხოლო < C. 8-9 აბუსაჯისი AMm, აბუსაჯისა C, აბუსაჯისი + არაბელი cet. 9 ამირ-მუმნსა A, ძე ამირ მუმანს C, ამირ მუმლსა cet. 9 რომელთა] და A. 10 რამეთუ AC, და cet. 10 სომხითს ABCdp, სომხითად cet. 11 დაიდგნა ACMm, დაუდგნა cet. 12 მეოტობით AC, მეოტებით cet. 12 მიმართა] მის მიერთა d. 12 მთასა b. 13 იყოფებოდა ACDMTm, იყოფოდა cet.

[1] ა რ შ ი ა ზ ე (ტექსტის ხელით): ქ˜ეს აქეთ ყ˜პᏅ (= 888) b.
[2] ხოლო ადარნასე — მისი] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 46.
[3] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 44.
[4] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 40.
[5] წარმოვიდა ესე გურგენ — არტანს] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 50.
[6] და მისსა შემდგომად — ქორონიკონსა რ˜ია] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 51.

და მოვიდა აბუ-საჯის ძე ტფილისს[1], და მას ჟამსა ამირა იყო ჯაფარ, ძე ალისი. მოვიდა და მოადგა უჯარმოს. შიგა დგა სამასი კაცი, და ჰბრძოდეს მრავალთა დღეთა. და ვითარ იხილეს, რამეთუ ვერ დაუდგმიდეს, დააგდეს ღამე და გარდაიხუეწნეს: რომელნიმე წარვიდეს და რომელთამე ეწივნეს და დაკოცნეს. ვითარცა ცნეს ბოჭორმელთა
A 279 ციხოვანთა წაღება უჯარმისა, დააგდეს ციხე და გარდაიხუ|ეწნეს. რაჟამს მოვიდეს, პოვეს იგი უკაცური და თქუეს: „რომელი ბაკი იყო, მუნ შინა ფიცხლად შეგუებნეს; და რომელი ციხე არს, იგი უკაცურად დაუგდიათ“. აღიღეს ბოჭორმა და დაიჭირეს ციხედვე, და უჯარმის ზღუდენი დაარღჳვნეს.

ხოლო კჳრიკე ქორეპისკოპოსმან ვითარ იხილა, რომელ არა იყო ღონე მისი, მიენდო ფიცითა, მივიდა და ნახა; და ჰკითხა მან: „ვინ გაწჳა აქა მოსლვა?“ და უთხრა: „მაწჳა დედამან ჩემმან“. და თქუა: „არა ვატკინო გული ერთისა შემხედვარსა“. და
C181b შეუუარდა სიკეთისა მისისათჳს და განუტევა, გარნა ბოჭო|რმა თჳთ დაიჭირა.

შემდგომად ამისა შემოვიდა ქართლად, და მოაოჴრა ქართლი; და ვიდრე იგი
M 450 შემოვიდოდა, მოარღჳვნეს ზღუდენი უფლისციხისანი, რომელ არა დაიმჭირონ. შე|ვიდა მენით სამცხეს, და მოაოჴრა სამცხე და ჯავახეთი, მოადგა ციხესა თმოგჳსასა. და ვითარ იხილა სიმტკიცე მისი და სიმაგრე, აიყარა მენით, მოვიდა უჟელს, მოადგა გარე და უწყო ბრძოლად.

იყო მუნ შინა ჭაბუკი ერთი, სახელით გობრონ; ებრძოდა შიგნით გამოღმართ ყოველთა დღეთა მოყუასთა თჳსთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს

1 ჯაფარ(ას) A. 1 ძე ალისა Mm, ძელისი E, ძე ჰიასი (ш ← ш) C, ძე იაისი A. 2 და მოვიდა T. 2 უჯარმას A. 2 შიგა A, < CMm, და შიგან cet. 2 დგა ACMm, დგეს (სამასი ოდენ კაცნი) cet. 2 ∼ დღეთა მრავალთა C. 3 რამეთუ ACMTm, რომელ cet. 3 დააგდეს Mm, დაადგეს A, < C, ამისთჳს 3 ღამე A, და ღამით Mm, ღამით cet. 3 და < Mm (და ღამით გარდაიხუეწნეს). 4 წ ა უ - ა ღ დ გ ე ს cet. (ვ ი დ ე ს C). 4 ეწინეს C, ეწყუნეს Ed. 5 ციხეონთა A. 5 წაღება ACMm, წარღება cet. 5 უჯარმისა A. 5 დაგდო M. 5 რაჟამს AMTm, ხოლო რაჟამს cet. 5 მოვიდეს ACMTm, + მუნ cet. 6 და < MTm. 6-7 და თქუეს — უკაცურად დაუგდიათ < A (ex hom.: უ კ ა ც უ რ ი ..... უ კ ა ც უ რ ა დ). 6 მუნ შინა C, მას შინა cet. 6 ფიცხლა C. 6 შეეგ˜ბნეს M, შეებნეს m. 7 ციხე არს C, ციხია Mm, ციხეა cet. 7 დაუგდია CMm. 7 აღიღეს] დაიჭირეს Ed. 7 ბოჭორმა ACMTm, ბოჭორმაცა cet. 7 დაიჭირვეს Mm. 8 უჯარმოსა C. 8 დაარღჳვნეს < Mm. 9 კჳრიკე] კაე Mm (← კ˜ე). 9 ქორაფის კოვზმან (m: კოზმან) Mm. 9 ღონე ACMm, ღონენი cet. 10 მიენდო ACMTm, ამისთჳს მიენდო cet. 10 და < A. 10 მან] მას C. 10 გაწჳა] გაუწყა A. 10 უთხრა] რქუა A. 11 მაწჳა] მაუწყა A. 11 და] ხოლო მან A. 12 და < A. 12 გარნა] ხოლო A, < Mm. 14 მოარღჳნეს C, მოარღუივნა A. 14 ზღუდენი < A. 14 დაიჭირონ C. 14 შემოვიდა C. 15 მოადგა A, რამეთუ მოადგა CMTm, და მ. cet. 15 თმოგუესსა M. 15 და < C. 16 სიმტკიცე მისი და სიმაგრე ACDMTm, ∼ სიმაგრე მისი და სიმტკიცე cet. 16 აიყარა AC, აღიყარა cet. 16 მოადგა A, და მოადგა cet. 17 გარე და < C. 17 და იწყო A, უწყო cet. 18 იყო ACMTm, ხოლო იყო cet. 18 შინა AC, შიგან BDbmps, შიგა cet. 18 სახელით] ხა˜ლით M, ხალით m. 18—264, 1 ებრძოდა — გობრონ < A (ex hom.). 18-19 ∼ დღეთა ყოველთა შიგ. გამოღმ. C. 19 თჳსთა] მისთა BCdp. 19 შეიბყრეს m.

[1] შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: აქა ეწამა წმიდა აბო ქალაქსა ტფილისს, ერისთობასა გურგენისსა, კათალიკოზობასა სამოელისსა, ქრისტეს აქეთ „ყძ“ (B: რვაას ოთხმეოცდაათსა), მეფობასა ბერძენთასა კოსტანტინე ძისა ლეონისსა Bbp (Bp-ში ქვედა არშიაზე სქოლიოს სახით, ხოლო b-ში შიგ ტექსტშია მოთავსებული; მის გასწვრივ კი არშიაზე სწერია: «ამა ჟამსა აფხაზეთის კ˜ზი ეპისკოპოსი იყო»).

ბ რ ო ს ე ს აზრით ეს შენიშვნა ეკუთვნის ზემოთ (გვ. 253 და სქოლიოებში) მოთხრობილ ამბებს.

წმიდა გობრონ[1] და აწამეს, რომლისა წამება მისი ვრცელად აღწერა წმიდამან მამამან
ჩუენმან სტეფანე მტბევარ ეპისკოპოსმან[2].
ადიუარა მუნით და წარვიდა დვინად ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ
A 280 სუმბატ მეფე მევიდა | ციხესა კაპოეტისასა; მსწრაფლ ადიუარა და მიუმცნო ლაშქარსა
თჳსსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი ჰოვონ ცოცხალი, გამოიყვანონ მის წინაშე.
მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოეტისასა; და ციხოვანთა დედა-წული რომელი ჰოვა
C182a გარეგნით, დაიპყრა ჴელთა. ამისთჳს | გამოსცეს ციხე და შეიპყრეს სუმბატ; წარი-
ყვანა დვინს, ჩამოჰკიდა ძელსა და მოკუდა.
შემდგომად ამისა, ვითარ გარდაჴდეს წელნი რაოდენნიმე და მოეშენა ქუეყანა,
M 451 მაშინ უკმო კჳრიკე ქორეპისკოპოსმან კოსტანტი აფხაზთა მეფესა; | ჩავიდეს ჰერე-
თად და მოადგეს ციხესა ვეჟინისასა. აფხაზთა მეფე მოადგა ზედათ-კერძო, და
კჳრიკე ქუემოთ. და ვითარ მისწურეს წაღებად, მაშინ ადარნასე პატრიკი მოვიდა,
პარასკევის ჯუარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გავაზნი, და
კჳრიკეს ორჭობი. ვითარ დაიზავნეს, და შემოიქცეს. მოვიდა კოსტანტი[3], აფხაზთა
მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდის გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა.
ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივ-სცა
A 281 კჳრიკე ქორეპისკოპოსმან, და წარ|ვიდა ქუეყანად თჳსად.
შემდგომად მცირედთა დღეთა გარდაიცვალა კოსტანტი[4], აფხაზთა მეფე, და იმლე-
ბოდა ქუეყანა აფხაზეთისა ჟამ რაოდენმე. რამეთუ ესხნეს მენი ორნი კოსტანტი მეფესა:

1 და < A. 1 რომლისა წამება მისი] რომლისა წამება Mm, და წამება მისი A, წამება მისი C. 1 ვრცელად აღწერა (Mm: აღიწერა) ACMTm, ~ აღწერა ვრცელად cet. 2 ჩუენმან] ჩემმან A. 2 ტბევარ C, ტბევარმან Mm, მტბევარმან cet. 3 აღიყარა ACMTm, და ვითარ აიღეს ციხე იგი აღიყარა cet. 3 დივნად A. 3 მოვიდეს ACMTm, ხოლო მუნ მოვიდეს cet. 4 კაპოლიტისასა Mm (~ კაპოჭეტისასა: m ← m). 4 მსწრაფლ ACMTm, და მსწრაფლ cet. 4 აღიყარა CMTm, აიყარა მუნით A, აღიყარა + და მიმართა ციხესა მას (< D), რომელსა შინა იყო სუმბატ, მეფე სომეხთა cet. 5 რათა — ცოცხალი] რაცა კაცი პოონ ცოცხალი C. 5 მის წინაშე AMm, მ˜ს წინაშე T, წინაშე მისსა cet. 6 მოვიდა ACMTm, და მოვიდა cet. 6 კაპიტისასა Mm. 6-7 პოვა... დაიპყრა ACMTm, პოვეს... დაიპყრეს cet. 7 ამისთჳს AC, და Mm, და ამისთჳს cet. 7 შეიპყრა AC, შეიპყრეს MTm, და შეიპყრეს cet. 7-8 წარიყვანა ACM, წარიყვანეს cet. 8 დივნის C, დავანს A. 8 ჩამოჰკიდა ACMm, ჩამოჰკიდეს cet. 8 მოკუდა] მოკლა AC. 9 მოეშენა A (<და). 9 ქუეყანა ACMTm, ქართლი cet. 10 კაე: ქორაფის: კო(ვ)ზმან Mm. 10 კოსტანტი AC, კოსტანტინე cet. 10 მეფე C. 10 ჩავიდეს ACMTm. და ჩავ˜დეს cet. 11 ციხესა ვეჟინსა A. 11 მოადგა] დაუდგა AC. 11 ზედათ-კერძო AM, ზედათ-კერძოს m, ზემოთ C, ზედა კერძო cet. 13 პარასკევის C, პარასკევისა Mm, პარასკევსა cet. 13 არიშუ Mm, არიბ C. 13 გავაზანი A, გავაზნი CMTm, გავაზინი cet. 13 და] ხოლო A. 14 ვითარ CMTm, და ვითარ A, და ესრეთ cet. 14 და (< A) შემოიქცეს AC, და შეიქცეს cet. 14 მოვიდა ACMTm, მაშინ მოვიდა cet. 14 კოსტანტი AC, კოსტანტინე cet. 15 ილოცა AMTm, < C, და ილოცა cet. 15 მონასტერს ალავერდისსა m. 15 წმიდას AC. 16 უმრავლესი ACMTm, უფროსი cet. 16 გარესა] გრძელსა Mm. 17 კაე ქორაფის კოვზმან (m: კოზმან) Mm. 18 შემდგომად + ამისსა A. 18 მიიცვალა A. 18 კოსტანტი AC, კოსტანტინე cet. 18 აფხაზთა < Mm. 19 კოსტანტი AC, კოსტანტინე cet.

[1] არშიაზე: წ˜ა გობრონ Rs, წამება წ˜ისა გობრონისა (გობრონისი) Bpd.

[2] ამის შემდეგ D-ში თავისუფალი ადგილია დატოვებული (გვ. 69b, ხოლო 70a მთლიანად), ალბათ გობრონის ცხოვრებისათვის. შემდეგი აბზაცი იწყება სიტყვებით: «და ვიწყოთ ჩუენ პირველივე იგი სიტყუა. რამეთუ ვითარ აღიღეს ციხე იგი, აღიყარა მუნით...».

[3] არშიაზე: შემოსა წ˜ გიორგის ალავერდისა d.

[4] არშიაზე (ტექსტის ხელით): ქ˜ეს აქეთ შ˜ (= 900) იბატონა ლ˜თ წელ b (სხვა თარიღია ქვემოთ, გვ. 265, სქ. 1).

ერთი უხუცესი და მეორე, რომელი უშვა მეორემან ცოლმან, უმრწემესი. უხუცესსა
C182b ერქუა გიორგი, უმრწემესსა ბაგრატ. | და იყო მათ შორის ბრძოლა ფიცხელი, რო-
მელი თჳთოეულად ჰპოვო ცხოვრებასა მათსა[1].
ხოლო ესე ბაგრატ სიძე იყო გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა; უშუელდა გურგენ
M 452 ყოვლითა ძალითა მისითა. ვიდრე არა მიიცვალა ბაგრატ, არა იყო მშჳდობა. და შემ-
დგომად სიკუდილისა მისისა მიიღო სრულობით მეფობა აფხაზთა გიორგი მეფემან.
იყო იგი სრული ყოვლითა სიკეთითა, სიმჴნითა და ახოვნებითა; ღმრთის-მოყუარე
იყო, უმეტეს ყოველთა მაშენებელი ეკლესიათა, მოწყალე გლახაკთა, უხჳ და მდაბალი,
და ყოვლითა კეთილითა და სათნოებითა სრული. ამან განაგნა და განაწყუნა ყოველნი
საქმენი მამულსა და სამეფოსა მისსა: აღაშენა საყდარი ჭყონდიდისა[2], შექმნა საეპის-
A 282 კოპ|ოსოდ, და განაშუენა იგი ნაწილთა სიმრავლითა წმიდათა მარტჳლთათა.
მას ჟამსა გარდაიცვალა კჳრიკე ქორეპისკოპოსი, და დაჯდა ქორეპისკოპოსად
ფადლა, ძე კჳრიკესი; ამან აღაგო ციხე ლოწობანთა[3]. ამასვე ჟამსა მოვიდეს სარკი-
C183a ნოზნი, რომელთა | უკმობდეს საჯობით, და მოტყუენეს კახეთი, და დაწუეს ჯუარი და
მცხეთა, და შეიქცეს; და წარვიდეს და წარიტანეს თანა ჯუარი პატიოსანი დაჭრილი.
და შეედვათ სნება მუცლისა, და გულისხმა ყვეს, რომელ ჯუარისაგან ევნოთ. შეკრიბნეს
ნაწილნი და წარმოსცნეს ჯუარსა. ჩაკრიბნეს ბუდესა შინა და აღმართეს ადგილსავე თჳსსა.

1-2 ერთი — ბაგრატ] უხუცესსა ერქუა გიორგი, მეორესა ბაგრატ, რომელი უშვა ცოლმან უმრწამესმან C. 1 მეორემან b, უმრწამესმან C (იხ. წინა შენიშვნა), < cet. 1 მეორე — უმრწ.] მეორე უმცროსი, რომელი უშვა ცოლმან A. 1 უმრწამესი m. 2 ერქუა < Mm. 2 გიორგი] იგი Mm (← გ˜ი). 2 უმრწემესსა AMTm, უმრწამესსა m, მეორესა C (იხ. აქვე შენ. 1-2), და უმრწემესსა cet. 2 ფიცხელი < C. 4 ბაგრატ — ერ.-ერ. CMTm, ბაგრატ იყო გურგენ ერისთავთ-ერისთავი A, + ძისა ადარნასე ერისთავთ-ერისთავისა, რომელი იყო ტომად ბაგრატოანი, რომლისა სიკუდილი ზემორე (Bdp: ზემო) აღგჳწერია cet. 4 უშუელდა გურგენ ACMTm, ხოლო ესე გურგენ უშველდა ბაგრატს cet. 5 იყო] ყო C. 5 მშჳდობა ACMTm, + შორის მათსა cet. 5 და < MTm. 6 მოიღო A. 6 სრულობით DEMTms, სრულებით cet. 6 მეფობა + იგი C (← გ˜ი ← გიორგი). 6 აფხაზეთისა AC, <s. 6 გიორგი <C (C: მიიღო სრულებით მეფობა იგი [← გ˜ი ← გიორგი] აფხაზეთისა მეფემან). 6 გიორგი მეფემან (Mm: მეფე) ACMTm, გიორგი s, გიორგიმ cet. 7 იყო იგი ACMTm, იყო ესე გიორგი მეფე cet. 7 სრული ყოვლითა < C. 7 სიკეთითა + სრულ C (C: იყო იგი სიკეთითა სრულ). 7 სიმჴნითა ACMTm, < cet. 8 და უმეტეს A. 8 ყოველთა < ABdp. 8 ~ ეკლ. მაშენებელი m. 8 ~ გლახაკთ მოწყალე m. 8 და < A. 9 და (სათნ.) < Mm. 10 საქმენი — მისსა AC, საქმენი კეთილნი მამულისა სამეფოსა თჳსისა (M: თჳსსა) cet. 10 აღაშენა ACMTm, ამან აღაშენა cet. 10 საყდარი ჭყ. ACMTm, ჭყონდიდის ეკლესია cet. 10 შექმნა AMTm, და შექმნა cet. 11 ნაწილთა სიმრავლითა AT, სიმრავლითა Mm (< ნაწილთა), ნაწილითა C (< სიმრავლითა), ნაწილითა მრავლითა Bdp, ნაწილითა მრავალთა cet. 12 მიიცვალა A. 12 ქორებისკოვსი AC, ქორაფის: კოვზი (m: კოზი) Mm. 12 ქორებისკოვსად AC, ქორაფის კოვზად (m: კოზად) Mm. ქორეპისკოპოზად T, მის წილ cet. 13 კჳრიკესი] კაესი Mm. 13 ამან ACMTm, და მან b, და ამან cet. 13 აღაგო] აღაშენა AMm. 13 ლოღობანთა Mm. 13 მოვიდნეს m. 13-14 სარკინოზი A. 14 უკმობდეს ACMTm, უკმობენ cet. 14 სჯობით A. 14 და < C. 14 და (დაწ.) < AC. 14-15 ჯუარი და მცხეთა AC, ჯუარი მცხეთა cet. (ჯუარი მცხეთა[ს] ნ. ბერძ.: მუზ. მოამბე VI, 271). 15 და < C. 15 და (წარვ.) < A. 15 წაიტანეს ჯუარი თანა A. 15 პატიოსანი < A. 16 შეედვა ACMTm. 16 მუცელის M. 16 რომე A. 16 ევნებოდა A, ევნო CMm. 16 შეკრიბნეს CMTm, შეიკრიბნეს A, ამისთჳს (DE: და ამისთჳს) შეკრიბნეს (Bp: შეკრიბეს) cet. 17 ნაწილნი] ღუაწლნი Mm. 17 წარმოსცეს C. 17 ჯუარსა ACMTm, ქართლსავე cet. 17 ჩაკრიბნეს A, ჩაკრიბეს C, აღკრიბეს Mm, ჩაკრიბნეს ნაწილნი T, ხოლო მათ ჩაკრიბნეს ნაწილნი იგი cet. 17 აღმართნეს Am.

[1] არშიაზე: იბატონა კ˜თ წელი Bp (ეხება, ალბათ, კოსტანტის [893—922 წ.წ.]).

[2] არშიაზე: აღშენება ჭყონდიდის ეკლესიისა d.

[3] არშიაზე: აღშენება ლოწობანისა ციხისა d.

და ჰერეთისავე, მეფობამდე იშხანიკისსა, პირველნი ყოველნი იყვნეს მწუალებელნი; M 453 ხოლო იშხანიკ დისწული იყო | გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცივნა მართლმადიდებელად, დინარ დედოფალმან. და სალართა დაეპყრა მაშინ ბარდავი და ადარბადაგანი.

ხოლო გიორგი აფხაზთა მეფემან მისცა ქართლი ძესა თჳსსა უხუცესსა კოსტანტის.

ჩანართი [1]

რამეთუ მაშინ გარდაცვალებულ იყო მეფე ადარნასე, ქორონიკონს რ́მგ [2].

და გარდაიცვალა ძე ამის ადარნასე მეფისა, აშოტ კურაპალატი, ქორონიკონსა რ́ოდ [3].

გარდაიცვალა ძმა ამის აშოტ კურაპალატისა, მეფე დავით, ქორონიკონსა რ́ნზ [4].

გარდაიცვალა ძმა ამათი და ძე ადარნასე მეფისა, ბაგრატ მაგისტროხი კურაპალატი, ქორონიკონსა რ́ჲე [5].

გარდაიცვალა ძე ამის ბაგრატისა, ადარნასე კურაპალატი, ქორონიკონსა რ́პა [6].

გარდაიცვალა ბაგრატ, ძე ამის ადარნასე კურაპალატისა, ქორონიკონსა რ́პთ [7].

გარდაიცვალა დავით ერისთავთ-ერისთავი, ძმა ამის ბაგრატისა, ქორონიკონსა რ́პვ [7].

[8] გარდაიცვალა სუმბატ მეფე-კურაპალატი, ძე ადარნასე მეფისა, და ძმა დავით მეფისა, ქორონიკონსა რ́ოჟ, და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ რეგუენი, რომელი შემდგომად მამისა თჳსისა მეფე იქმნა, და ადარნასე კურაპალატი [9].

გარდაიცვალა ესე ადარნასე კურაპალატი ქორონიკონსა ს́გ [10].

გარდაიცვალა ძე ამის ადარნასესი, დავით დიდი კურაპალატი, აღსავსე სიკეთითა, რომლისა ამბავი ქუემორე სიტყუამან ცხად ჰყოს, ქორონიკონსა ს́კა [11].

გარდაიცვალა მამის ძმა ამის დავით კურაპალატისა და ძე სუმბატ მეფე-კურაპალატისა, ბაგრატ მეფე რეგუენი, ქორონიკონსა ს́იდ [12].

გარდაიცვალა ძე ამის ბაგრატ მეფე რეგუენისი, სუმბატ, ქორონიკონსა ს́იბ, და არა დაუშთა შვილი.

---

1 და ჰერეთს Mm, და ერეთს ვიდრე A (← ჳ́ე ← ვე). 1 იშხანიკესსა C, იშჴნისასა M, იშხვნისასა m. 1 პირველ C. 1 ყოველნი ACMTm, < B, ყოველნივე cet. 1 სამწვალებლონი C. 3 მიაქცინა C. 3 მართლმადიდებელად < C. 3 მდინარ Mm. 2-3 დედამან — დედოფალმან ACMTm, ~ დედ. მისმან დინარ დედოფ. მოაქც. მართლ. cet. 3 დაეპყრა] დაებ ყოველთა Mm (← დაებყ́თა). 3 მაშინ] მაშინ ქუეყანა C, < A. 4 ადრაბადგანი m. 5 გიორგი] იგი Mm (← გ́ი). 5 ქართლი] ქალი m. 5 კოსტანტის AC, კოსტანტინეს cet. 8 ადარნასე მეფისა < d. 9 ქორონიკონსა < D. 9 რ́ნზ] ამის შემდეგ B-ში სწერია: კოსტანტინე ლ́ა (p-ში არშიაზე წითლით: ჯერ კო[ს]ტანტინე უნდა დაიწეროს |ლა|). 10 ~ ბაგრატ მაგისტროსი კურატპალატი და ძე ადარნასე მეფისა D. 14 დავით + მაგისტერი Bp. 16 რ́ოზ b. 16 ბაგრატ + ანუ დავით Bp (p-ში ჩამატებულია წითლით, სხვა ხელით). 18 ესე ადარნასე კურატპალატი < d. 20 ამბავი Bdp, ჰამბავი cet. 20 ცხად Bdp, საცნაურ cet. 20 ქორონიკონსა < Bdp. 23 ~ მეფე ბაგრატ b. 23-24 გარდაიცვალა — შვილი] და დაუტევნა ძენი ორნი გურგენ მეფეთ-მეფე და სუმბატ. გარდაიცვალა ესე სუმბატ ქ́კსა ს́იბ D.

---

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ემყარება სუმბატის „ქრონიკის" სხვადასხვა ადგილებს.

[2] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 58. [3] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 66.

[4] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 60. [5] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 64. არშიაზე: ქ́ეს აქეთ შ́მგ (= 943) b. [6] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 69. [7] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 70.

[8] ამის წინ B-ში ახალი სათაურია: ორმეოცდა მეათე მეფე სუმბატ. ორმეოცდა ათერთმეტე მეფე, ბაგრატ (ანუ დავით) რეგვენი. p-ში არშიაზე წითლით: მეორმეოცდაათე მ. ს. მეორმეოცდა ათორმეტე მ. ბ. ანუ დ. რ.

[9] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 68. [10] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 72.

[11] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 79. [12] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა" § 77.

მეორმოცდაათე მეფე ქართლისა. კოსტანტინე. ძე აფხაზთა მეფისა [1]

და ვითარ დაყო სამი წელიწადი, იწყო მტერობად მამისა თჳსისა და მებნად A 283 მეფობისა. და ვითარ გამოცხადნა საქმე მისი, შედგა იგი უფლისციხეს და შეუდგ|ეს თანა ტბელნი და სხუანი მრავალი აზნაურნი.

ხოლო გიორგი მეფემან ვითარ დაიდასტურა განდგომა ძისა თჳსისა, და გამოC183b ილაშქრა | ყოვლითა ძალითა თჳსითა, და მოიყვანნა ტაოელნი მეფენი და ფადლა ქორეპისკოპოსი, და მოადგეს უფლისციხეს. და ბრძოდეს მრავალთა დღეთა და ვერარას ავნებდეს ციხესა, რომელ მრავლად დგეს შიგნით. ზოგსა დღესა შეიბნიან ცხენითა, და ზოგსა დღესა ქუეითნი.

მაშინ გიორგი მეფემან აბირნა აზნაურნი საზუერელნი ესრე სახედ: „გამოვედ, ჩუენ წარგიყვანოთ აფხაზეთად, შენ დაჯედ მეფედ და მამა შენი დარჩეს გარეგნით". ხოლო მან დაიჯერა და მიენდო, გარნა აზნაურნი იგი, რომელნი უდგეს თანა, უშლიM 454 დეს საქმესა | ამას, და მან არა ისმინა მათი. გამოვიდა ღამე ტივითა მტკუარსა, და ვითარ განეწურა პირსა მტკურისასა, ვერღარა დაითმინეს და მიეტევნეს შეპყრობად. და ვითარ იგრძნა ზაკულება მათი, შეაქცივნა ტივნი გარე, რათამცა შევიდა ციხესავე. ვერღარა დაიმორჩილნეს ტივნი და ჩაჯდეს ადგილსა, სადა ტივნი დადგებოდეს. შეიქმნა A 284 კმა, გამოვი|და მეფე და ყოველი ლაშქარი; დაიცვეს ციხე გარეშემო. და რაჟამს განC184a თენა, იწყეს მებნად. ხოლო იგი გამოსრულ იყო წყლით, | და შესრულ იყო ნაპრალსა კლდისასა, და მუნ დამალულ იყო. პოვა იგი კაცმან ვინმე უნდომან, შეიპყრეს და მოჰგუარეს მეფესა, და მეფემან გააპატიჟა ბოროტად: პირველად თუალნი დასწუნეს და

---

1 მეორმოცდაათე E, მეორმოცე და ერთე T, მეორმეოცდამეათერთმეტე Bp, მეორმეოცდაათე cet. 2 და ვითარ დაყო ACMTm, ხოლო ამან მეფემან კოსტანტინემ, ძემან გიორგი აფხაზთა მეფისამან, ვითარ დაყო მეფობასა შინა cet. 2 სამი წელიწადი ACMTm, ~ წელ. სამი cet. 2-3 ძებნად მეფობისა ACMTm, ეძიებდა მეფობასა აფხაზთაცა cet. 3 ვითარ < C. 3 გამოაცხადა A, გამოაცხადნა Mm. 3 საქმენი მისნი BDERdps. 3 იგი < C. 4 ტბეელნი C. 5 ვითარცა C, ვითარმედ Mm. 5 დაადასტურა ERs, დაჲდასტურა T. 5 და MTm, < C, მაშინ cet. 6 თჳსითა] მისითა C. 6 ტოელნი m, ყოველნი A. 6 მეფენი ACMTm, + რომელთა გარდაცვალებანი (Bdp: გარდაცვალება) ზემორე აღგჳწერია, რომელნი მეფობდეს ქუეყანასა მას შინა cet. 6 და ACMTm, და მოვიდა cet. 6 ფადილი M, ფადილა B, ფადლ m. 7 ქორეპისკოვსი C, ქორაფის: კოვზი (m: კოზი) Mm, ქორებისკოპოსი AT, ქორეპისკოპოსიცა + კახეთით შუელად გიორგი მეფისა cet. 7 და < A. 7 ~ დღეთა მრავალთა A, დღეთა ყოველთა მრავალ ჟამ C. 7-8 ვერას AC. 8 ციხეთა Mm. 8 რომელ < C. 8 შინაგანით Mm. 8 შეებმიან შიგნითით A, შეებნიან შიგანით C, შეიბნიან cet. 9 დღესა < C. 9 ქოითნი C, ქუეითად A. 10 გიორგი მეფემან ACMTm, ~ მეფ. გ. cet. 10 იბირნა C. 10 ესრე Mm, ესრეთ cet. 10 სახედ + ვითარმედ A. 10 გამოდ Mm. 11 აფხაზეთს C. 11 დაჯე C, დაჯედ AMTm, დაჯდე მუნ cet. 11 გარეგან A 12 დააჯერა d. 12 იგი < CMm. 12 დგეს Mm. 12 თანა < C. 12-13 უშუელდეს Mm. 14 მტკურისასა] წყლისასა A. 15 და ACMTm, მაშინ cet. 15 ვითარ] ვერ C. 15 აგრძნა Bdp. 15 შევიდა AC, შევიდეს cet. 15 ციხესა C. 16 დაიმორჩილნა Mm. 15-16 რათამცა— დაიმ. ტივნი ACMTm, < cet. (ex hom.: ტივნი ..... ტივნი). 16 ადგილსა < A. 16 სადაცა A. 16 განდგებოდეს Bdp, გადგებოდეს ADRs, გაიდებოდეს Mm, გარდადგებოდეს C. 17 დაიცუეს Mm, დაცვეს ACT, დაცვიეს Bp, და დაცვეს cet. 17 ციხე ACMTm, ციხის(ა) cet. 17 გარეშამო AM. 17-18 განთენა ACMm, გა(ნ)თენდა cet. 18 იწყო Mm. 18 ძებნად AMm, ძებნა CT, ძიება cet. 18 წყლით და შესრულ იყო < A (ex hom.). 18 იგი ნაპრალსა Mm. 19 კაცმან + იცნა მან Mm. 19 ვინმე < Mm. 19 უნდომან] ჰინდომან C. 20 მოჰგუარეს + იგი A. 20 მეფესა ACMTm, + გიორგის cet. 20 და მეფემან A, ხოლო მეფემან C, და MTm, და მან cet. 20 გააპატიჟა MTm, გაპატიჯა D, გააპატიჯა Rs, გააპატიჯნა E, გა(ჰ)პატიჟა cet. 20 პირველად ACMTm, რამეთუ პირველად cet. 20 თ. დასწუნეს ACMTm, ~ დასწ. თუალნი cet.

---

[1] ეს სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა.

მერმე გამოუყვერეს, და მოკუდა. ხოლო აზნაურნი, რომელნი დგეს ციხესა შინა, მინდობით გამოიყვანნა, და ტბელნი განუტევნა მშჳდობით, და გაგზავნნა იგინი ასფურაგანს.

გარდაიცვალა ფადლა ქორეპისკოპოსი, და დაჯდა კჳრიკე ქორეპისკოპოსად. ამისა შემდგომად გადგეს აზნაურნი გარდაბანელნი, იწყეს ზრახვად გიორგი მეფისა. გამოილაშქრა გიორგი მეფემან, ჩავიდა კახეთად, მოსწუა და ასწუჳდა, და წარვიდა თჳსადვე M 455 ქუეყანად. კუალად დადგა | ატენს. და ძე მისი ლეონ იყო ერისთავად ქართლისა; და აწჳა ყოველი ლაშქარი კუალად შთასლვად კახეთად. ვითარ ცნა კჳრიკე, რამეთუ ვერ დაუდგებოდა, მოვიდა მათ წინაშე. და კუალად ეჴება გაპარვა ზაკჳთ, შეიპყრა ჴელთა და წარვიდა კახეთად, რათამცა დეჲ ა-წული მისი აკრიბა ჴელთა. გარდაეხუეწნეს, რამეთუ აცნობეს აზნაურთა ქართველთა.

C184b მოერთო შე|რტა, ძმა კჳრიკე ქორეპისკოპოსისა, გიორგი მეფესა, და მოუტანა A 285 |თანა ციხე მისი უჯარმო; და ეუფლნეს სხუათაცა ციხეთა კახეთისათა თჳნიერ სამთა ციხეთა: ნახჭევანისა, ბოჭორმისა და ლოწობანთა.

ლოწობანნი ჰქონდეს ივანე არშის ძესა, და გამაგრდა შიგან, გაწირა პატრონი. აუგეს შურის-ციხე და დააყენნეს შიგან ლაშქარნი. და ციხე მარანისა ჰქონდა მაშინ ხახუასა, არშის ძესავე, ძმასა ივანესსა; ლამოდა მსგავსად ძმისა თჳსისა მკლავითა დაჭირვასა. მივიდა მეფე, უბრძანა შებმა ლაშქართა. ხოლო მათ წარიღეს ჴერჴითა და ხახუა მოიყვანეს შეპყრობილი წინაშე მეფისა; და მეფემან წარსცა პყრობილად ჯიქეთს.

ციხე ნახჭევანისა ჰქონდა ფადლას, ძესა კჳრიკესსა. იგიცა გამაგრდა შიგან. ვითარ იხილა კჳრიკე | ქორეპისკოპოსმან, რამეთუ არღარა იყო ღონე მისი, ითხოვა სიმტ-

1 მოკუდა ACMTm, +კოსტანტინე მეფე cet. 2 გამოიყვანნა AC. გამოიყვანნეს cet. 2-3 და გაგზ. — ასფურაგანს C, გაგზავნნა და იგინი წარვიდეს ასპურაგანს (Mm: ასფორანგს) AMTm, და წარვიდეს იგინი ასფურაგანს cet. 4 მიიცვალა AC. 4 ფადლა ქორ. A, ფადლა C (ქორეპისკოპოსი — კჳრიკე < C, ex hom.), ქარაფ Mm, კახთა ქორეპისკოპოსი ფადლა cet. 4 კჳრიკე ქორ. ACMm, ~ქორ. კჳრიკე cet. 4 ქორაფისკოვზად (m: კოზად) CMm. 4 ამისა (CMm: ამისსა) ACMTm, და ამისა cet. 5 გაადგეს C. 5 გარბანელნი C. 5 იწყეს ACMTm, და იწყეს cet. 6 და მოსწუა A. 6 ასწყჳდა AMm, ასწყჳდნა cet. 7 კუალად ACMTm, და კუალად მ ო ვ ი დ ა დ ა cet. 7 და ძე მისი ლეონ] და ძ მ ა Mm. 6-8 მოსწუა — კახეთად < A (ex hom.). 7-8 და ძე — კახეთად CMTm, < A, და აუწყა ყოველსა ლაშქარსა თჳსსა კ˝დ შთასლვა(დ) კახეთად, რამეთუ იყო მაშინ ძე მისი ლეონ ერისთავად ქართლისა cet. 8 ვითარ ACT, ვიდრე Mm, ხოლო ვითარ cet. 8 კჳრიკე] კეისარი Mm (← კაე ← კ˝ე). 8 რამეთუ C, < AMm, რომელ cet. 9 დაუდგებოდა AC, დაუდგმიდა cet. 9 წინა C, ადგა და A, წინაალდგომად cet. 9 მოვიდა ACMm, და მოვიდა T, ამისთჳს მოვიდა cet. 9 მათ წინაშე ACT, მათსა (m: მთასა) წინაშე Mm, წინაშე მათსა cet. 10 აკრიბა ჴელთა] აკრიბა Mm, დაიპყრა C. 10-11 (და იგინი C) გარდაეხუეწნეს — ქართველთა AC, და (TMm: რამეთუ) აცნობეს (d: ცნეს) აზნაურთა ქართლისათა, და გარდაეხუეწნეს cet. 11 აზნაურთა <C. 12 მიერთო ACMTm, დ ა მიერთო cet. 12 შურტა] ბურტა Mm, შტორა A. 12 კჳრიკე] კეისარ Mm (← კაე ← კ˝ე). 12 ქორაფისკოვსისა C, ქათალიკოზისა Mm. 13 უჯარმა A. 14 ნახჭოვნისა A. 14 ლოწობანთა ACMTm, ლოწობანთასა cet. 15 არშის T, არსის AC, არისის cet. 15 გაწირა პატრონი < C. 16 დ ა აუგეს A. 16 და < C. 16 დააყენნეს AMm, დაუყენნეს cet. 16 მარანასა AC, მირანს(ა) Mm. 16 მაშინ <A. 17 ხანხუასა A. 17 ძესავე ძმასა AC, ძესა ძმასავე cet. 17 ხახუასა — ივანესსა] ხუასრის ძესა ივანესსა Mm. 17 მკლავითა] მკულელთა Mm. 18 დაჭერასა A, დამჭირვასა DRTb. 18 მივიდა ACMTm, მაშინ მივიდა cet. 18 მეფე ACMTm, + მუნ cet. 18 უბრძანა CMTm, დ ა უბრძანა cet. 18 წარიღეს ACMTm, + ციხე იგი cet. ფერჴითა CMm. 19 ხანხუა A, სხუა Bp. 19 ~ შეპყრობილი მოიყვანეს BEdp. 20 ნახრჭევანისა A. 20 ჰქონდეს m 20 ფადალას M. 20 კჳრიკესსა] კაესა m. 20 შიგნით A. 21 კჳრიკე] კაე Mm. 21 ქორაფისკოვსმან C, ქორაფის: კოვზმან (m: კოზმან) Mm. 21 რამეთუ < MTm. 21 არღარა იყო ⟨იყო⟩ C, არა იყო A. 21 ღონე] ჰუ˝ნე M (m: ღონე). 21 ითხოვა ACMTm, ა მ ი ს თ ჳ ს (Bp: ამისთჳსცა) ითხოვა cet.

კიცე ცოცხლებით გაგზავნისა, და დაულოცა კახეთი გიორგი მეფესა. ხოლო ლეონ, ძე მეფისა, არა ლამოდა განტევებასა კჳრიკესსა, რამეთუ არცა პირველ შეპყრობასა C185a იყო ნება მისი, გარნა არა უსმინა მამამან | მისმან. და კჳრიკე ესე პირი ითხოვა, A 286 რათა მას ზამთარსა არა აღიღონ ციხე | ბოჭორმა, და შემდგომად აღვსებისა წარვიდეს და ნება სცეს. ამისთჳს აღიღეს ციხე ნახჭევანისა და შვილი ერთი უმრწემესი, დავით, მძევლად, და განუტევეს დღესა ლამპრობასა.

წარვიდა მეფე აფხაზეთად, და შევიდა კჳრიკე ბოჭორმას; ეკაზმოდა და ლამოდა შემდგომად აღვსებისა წარსლვასა. მაშინ შეეზრახნეს აზნაურნი ქართველნი და მათ თანა კახნი: გოდერძი მგდეური, მამა ჟანჩაელი, დაჩი კორინთელი, დაჩი და ივანე სხჳლოსელნი, სარა და გრიგოლ ძმანი ფხუენელნი, და მათ თანა ორმოცდაათი აზნაური სხუა, და მიერთნეს კჳრიკეს. დაუწყეს ბრძოლად ციხეთა, და მცირედთა დღეთა წარიხუნეს ციხენი ყოველნი; დაარღჳვნეს შურის-ციხე და ლოწობანთა, და კუალად ეუფლა კჳრიკე მამულსა თჳსსა.

M 457 მოვიდეს და უთხრეს გიორგი მეფესა წაღება კახეთისა. დ|აუმძიმდა დიდად, და აბრალა ყოველთა ვინცა-ვინ აწჳა გაშუება კჳრიკე ქორეპისკოპოსისა. და ვითარ C185b ამას შინა გარდაჴდა ზამთარი, | კუალად გაგზავნა ლაშქარი თჳსი, და ძე მისი ლეონ A 287 უჩინა წინამძღურად[1]. და მივიდა და მოწუა კახეთი, და მასვე ლ|აშქრობასა შინა მოარ-თუეს ამბავი: მიცვალება დიდისა და ღმრთის-მოყუარისა გიორგი მეფისა. მაშინ მოუწოდა ლეონ კჳრიკე ქორეპისკოპოსსა; და შეკრბეს ბაზალეთს, ტბისა პირსა, თჳთო ცხენოსნითა, და იუბნეს დღე ერთი, ვიდრემდის განუცხადა მიცვალება მამისა თჳსისა. და აჰკიდა სიყუარული, და უქადა მისა მისისა სიძობა. და ვითარცა ესმა ესე კჳრიკეს,

1 გაგზავნისა] გაშუებისა C. 1 გიორგი] იგი C (← გ˝ი). 2 კჳრიკესსა] კაესსა Mm, < C. 3 კჳრიკე AC, კაე Mm, კჳრიკემ cet. 4 რათა] რამეთუ C. 4 აიღონ A. 4 ბოჭორმა ACT, ბოჭრომა Mm, ბოჭორმისა cet. 5 და < ACMm. 5 ნება სცა C. 5 აღიღეს AC, +მისგან cet 5 ნახრჭევანისა A. 5 უმრწამესი Cm. 6 და < A. 6 ლამპარობასა m. 7 წარვიდა ACMTm, და წარვიდა cet. 7 ეკაზმებოდა A. 8 შედგომად A, შემდგომად ⟨შემდგომად⟩ R. 8 შეეზ[რ]ახნეს A. 8 ქართველთანი Bdp. 9 გოდერძიანი Mm. 9 მგდეური CMTm, მაგდეური A, მგდეორი cet 9 ყანჩაელი CMTm, ყანჩელი A, ყანჩიელი cet. 9 ~ ყანჩაელი მამა Mm. 9 კორინთალი Mm. 9 დაჩი და იოვანე (T: ი˝ე) MTm, და ივანე AC, იოვანე და დაჩი cet. 10 სხჳლოსელი Mm, სხჳლოსელნი AC, ძმანი სხ-ნი cet. 10 სარ და გრიგოლ AMm, სარა და გრიგოლი T, სარა და გაბრიელი C, გრიგოლი და სარა cet. 10 ფხუნელნი A, ფრხუენელნი C, ფხოველნი Mm. 10 ორმეოცდაათნი s. 10-11 აზნაური სხუა ACMTm, აზნაური სხუანი E, აზნაურნი სხუანი cet. 11 მოერთნეს A, მიერთნეს cet. 11 ბრძოლა A. 11 ციხეთა + კახეთისათა C. 11 მცირეთა CMm. 12 წარიხუნეს ციხენი ყოველნი; დაარღჳნეს A, წარ. ყოველნი ციხენი კახეთისანი; დაარღჳეს C, წარიხუნეს და ციხენი ყოველნი დაარღ. MTm, წარიხუნეს და დაარღვივნეს ყოველნი ციხენი cet. 12 შურის ციხენი A. 12 და A, < cet. 12 ლოწობანი AC, ლუწიბანდის M, ლუწუბანდის m. 12 კუალადცა A. 13 მაპულსა ACMTm, მამულსავე cet. 13 ~ მამულსა თჳსსა კჳრიკე C. 14 დიად A. 15 კჳრიკე] კაე Mm. 15 ქორაფის კოვზისა (m: კოზისა) CMm. 15-16 და ვითარ — ზამთარი < Mm. 16 ამაშიგან C. 16 გარდაჴდა ზამთარი] გარდაჴდეს ჟამნი A. 16 ზამთარი CMTm, ჟამნი იგი A, ზამთარი იგი cet. 16 თჳსი AMTm, მისი C, თჳსი + გიორგი მეფემან cet. 16 მისი ACDMTm, თჳსი cet. 17 მივიდა C, < AMm, და მოვიდა cet. 17 ამასვე C. 18 მიცვალება ACMTm, მიცვალებისა cet. 18-19 მოუწოდა AMTm. 19 ლეონ <Mm. 19 კჳრიკე] კაეს M, < m. 19 ქორაფისკოვსა C, ქორაფის: კოვზსა (m: კოზსა) Mm. 19 ~ ქორებისკოვსსა კჳრიკეს A. 20 იუბნეს] იბრუნეს (?) m. 21 ჰკიდა Mm. 21 მისისა AT, თჳსისა cet. 21 ძესა თჳსსა M, ძესა თვისისა m. 21 ~ სიძობა ძისა თჳსისა Bdp. 21 უქადა — სიძობა] უქადა მზახობა C.

[1] ა რ შ ი ა ზ ე : ქ˝ეს აქეთ ყ˝ოვ (=876), იბატონა მ˝ე p.

გარდაჴდა ცხენისაგან, და თაყუანისცემითა მისცა მადლი, და განიხარა ზავი და სიყუა-
რული, და უფროს პირი მზახობისა.

შეიქცა ლეონ და ეუფლა მამულსა და სამეფოსა თჳსსა, რამეთუ მაშინვე შთავიდა
აფხაზეთად. და განადიდა უფალმან ღმერთმან მეფობა მისი მსგავსად მამისა მისისა.
იყო იგიცა ღმრთის-მოყუარე და სავსე ყოვლითა კეთილითა. ამან აღაშენა ეკლესია
მოქჳსა და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, აკურთხა და განასრულა ყოვლითა განგე-
C186a ბითა. და ვითარ ეუფლა მამულსა თჳსსა, აღუსრულა აღთქ|მა თჳსი კჳრიკე ქორეპის-
M 458 კოპოსსა, და მისცა ასუ|ლი თჳსი ცოლად მესა მისსა. და შემდგომად მცირედისა მოკუდა
ასული ლეონისი.

კუალად იწყო მტერობად კჳრიკესა და მებნად კახეთისა; გაილაშქრა ხპითა დიდითა,
A 288 ჩადგა არაგჳს პირსა, | ასწყჳდა მუხნარი, ხერკი და ბაზალეთი, და მასვე ლაშქრობასა
დასნეულდა, შეიქცა გარე და მოკუდა[1].

შემდგომად მისსა დაჯდა დემეტრე მეფედ, ძმა ლეონისი, და ეუფლა ქართლსა.
და ვითარ მოიწყო სამეფო თჳსი, გარდაკდეს ამას შინა ჟამნი. და იყო ძმა მისი თეო-
დოსი საბერძნეთს, უკმეს კაცთა ვიეთმე ამის ქუეყანისათა, რათა გამოვიდეს ძმასა თჳსსა
ზედა. რამეთუ სიცოცხლესავე დიდისა გიორგი აფხაზთა მეფისასა გაეგზავნეს ორნი
მვილნი საბერძნეთს, თეოდოსი და ბაგრატ, რათა მუნ იზრდებოდიან, ამისთჳს რათა
შემდგომად სიკუდილისა მისისა არა იყოს მათ შორის ბრძოლა და კდომა.

C186b გამოვიდა თეოდო|სი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს, და დადგა მარგის მერეს,
უკმობდა მესხთა აზნაურთა, იკრებდა ლაშქართა და ლამოდა მკლავითა თჳსითა აღე-
ბასა მამულისა თჳსისასა. ხოლო დემეტრე მეფემან წარავლინა ლაშქარი თჳსი, დაეს-
M 459 ხნეს უგრძნეულად და გააქციეს | თეოდოსი. წარვიდა ქართლს და მიმართა ადარნასეს,

1 მისცა მადლი AC, მოიკითხა და მისცა მადლი cet. 1 და AC, < cet. 2 უფროს AC, უფრო-
სად cet. 2 მზახობისად C. 3 შევიდა A. 4 უფალმან AC, < cet. 4 მსგავსად ABCMm, მზგავსად E,
მგზავსად cet. 4 მისისა CMTm, თჳსისა cet. 5 იყო AMTm, და იყო C, რამეთუ იყო cet. 5 ამან
ACEMTdm, და ამან cet. 6 საყდრად < A. 7 აღასრულა A. 7 კჳრიკე ACDT, კაე Mm, კჳრიკეს cet.
7-8 ქორებისკოსი A, ქორაფისკოვსსა C, ქორაფის: კოვზისსა (m: კოზისსა) Mm, ქორეპისკოპოზსა DT,
< cet. 8 თჳსი] მისი CERTs, < Mm. 8-9 და შემდგომად — ლეონისი < A. 8 მცირედისა] მცირედთა
ჟამთა C. 10 კუალად ACMTm, და კუალად cet. 10 მტერობა C. 10 კჳრიკესა AT, კჳრიკესსა C, < Mm,
კჳრიკე ქორეპისკოპოზისა cet. 10 მტერობად — კახეთისა] მტერობად კახეთისა და ძებნად Mm. 10 გაი-
ლაშრა M. 11 ასწყჳტა C. 11 მუხნარი CDRs, მუხრანი cet. 11 ~ ხერკი მუხრანი A. 11 ხერკი < d.
11 ლაშქრობასა ACMm, + შინა cet. 12 შეიქკა AC, და შეიქცა cet. 13 შემდგომად მისსა Mm,
შ. ამისსა C, < A, და შ. მისსა cet. 13 ~ მეფედ დემეტრე AC. 13 ეუფლა AT, და ეუფლა CMm, + ესე
დემეტრე მეფე cet. 14 ამას შინა] ამაშიგან C. 14 ჟამნი ACMTm, + რაოდენნიმე cet. 14 და < AC.
14-15 ძმა მისი თევდოს AC, თევდოსი ძმა მისი MTm, ძმა ამის დემეტრესი თევდოსი cet. 15 ~ ვიეთმე
კაცთა A. 15 ქუეყანისათა ACMTm, სამეფოსათა cet. 15 გამოვიდეს AC, გარდამოვიდეს cet. 15 ძმასა
თჳსსა ACMm, ძმისა თჳსისა cet. 16 დიდსა Bp. 16 ~ აფხაზთა მეფისა გიორგისსა C. 16 მეფისა Mm.
16-17 ~ საბერძნეთს ორნი შვილნი A. 17 თეოდოს A, თევდოს C, თეოდოსე Mm. 17 იზარდებოდენ A,
იზარდებოდიან s. 17 რათა] რომელ C. 18 იყო ACMm. 18 ~ ბრძოლა მათ შორის C. 19 გამოვიდა
ACMTm, მაშინ გამოვიდა cet. 19 და დადგა] დაადგა A. 19 მარგის მერეს A, მარგს მერეს M, მაგარს
მეორეს m, მარგის cet. 20 ლაშქარსა A. 20 თჳსითა AC, < cet. 21 მამულსა თჳსსა BEMdmp.
21-22 დაესხნეს ACMTm, და დაესხნეს cet. 22 უგრძნაულად A, უგრძნულად Ds, უგრძნეულად cet.
22 და < ABCdp. 22 გაიქცეს A. 22 წარვიდეს A. 22 მიმართეს A. 22 ადარნესეს AC.

[1] აქ ხ უმატებს ტექსტშივე: «იბატონა წელი „ი", ქ˝ეს აქეთ შ˝კთ» (= 929). იგივე უწერია Bp-ს არშიაზე.

ძამელსა მთავარსა; შეიყვანეს იგი ძამის ციხესა და მუნით გამოღმართ ემიებდა საქ-
მესა თჳსსა.

A 280 მაშინ დემეტრე მეფემან მიგზავნა ლაშქარი თჳსი, მოადგეს | ციხესა ძამისასა,
და ჰბრძოდეს სამ თუე ოდენ. და ციხით გამოღმართ ევნებოდეს ფრიად. და ვითარცა
მისჭირდა ცისოვანთა, ითხოვეს ფიცი და სიმტკიცე, რათა განუტეონ თეოდოსი და
წარვიდეს მშჳდობით. და მათ მიინდვეს იგი, და გაგზავნეს მშჳდობით. წარვიდა წინაშე
დავით კურაპალატისა, და მუნ დაყო წელიწადი ერთი.

[1] ხოლო ესე დავით კურაპალატი იგი არს, რომლისა სიკუდილი ზემორე[2] აღგჳწერია,
ს˝კა ქორონიკონს-ზე, რომელი იყო მე ადარნასე კურაპალატისა, მისა სუმბატ მეფე-კურაპალა-
ტისა, რომელი იყო ბაგრატოანი.

და კუალად წარმოვიდა ტაოთ და მოვიდა კახეთად. მაშინ მოუგზავნა მოციქული
C187a დემეტრე მეფემან თეოდოსის და კჳ|რიკე ქორეპისკოპოსსა და რქუა: „რათგან მოვიდა
ძმა ჩემი საბერძნეთით, არა დაილევის ჩუენ შორის ბრძოლა, სიტყჳთა კაცთათა; აწ
შუამდგომელობითა შენითა მომანდევ ძმა ჩემი, და ვიყვნეთ ორნივე სწორად უფალ
მამულსა ჩუენსა, ვითარცა ვიყვენით უწინარეს მე და ლეონ; და აღიღე ჩემგან სიმტ-
M 460 კიცე და შუამდგომელნი, და შენგან დიდად დავიმადლო საქმე ესე". ვითა|რ ცნა კჳრიკე
ქორეპისკოპოსმან სიტყუა დემეტრე მეფისა, მოიყვანა თეოდოსი და აწჳა მინდობა
მისი, და ეტყოდა: „მე ვიყო მეძიებელი სისხლისა შენისა". და თეოდოსი მიანდო
ძმასა თჳსსა და გაგზავნა.

A 290 მაშინ წარიყვანეს იგი ფიცითა და სიმტკიცითა, რომლითა ეფუც|ნეს წინაშე
სუეტსა ცხოველსა კათალიკოსი, მღდელთ-მოძღუარნი და დიდებულნი ყოველნი. და

1 ძამელსა C, ძმელსა Mm, < A, ძელელსა cet. 1 ძამის] ძმის ABm. 1 ეძებდა C, ებრძოდა Mm.
3 და მიადგეს B, და მოადგეს R. 3 ძმისასა BM. 4 ევნებოდეს ACM, ევნებოდა Bdmp, ევნებოდათ cet.
4 ვითარცა < A. 5 მოსჭირდა C, მოსჭრიდა A, მისჭირდათ Bdp, მისჭირდა cet. 5 ფიცი AC, ზავი და
ფიცი cet. 5 განუტეოს C. 6 წარვიდენ A. 6 გაგზავნეს AC, წარმოგზავნეს Bdp, გამოგზავნეს cet.
6 წინაშე < Mm. 7 დავითისა A. 7 ~ დაყო მუნ BDEdp. 7 ერთი ACDMTm, + ოდენ cet. 9-10 ძისა —
კურაპალატისა < Ed (p-შიც მერეა ჩამატ.). 11 და კუალად < A. 11 ტაოთ < AC. 11 და კუალად — ტაოთ
ACMTm, და შემდგომად წელიწადისა ერთისა წარმოვიდა ესე თევდოსი ტაოთ cet. 11 მოგზავნა AT.
12 დემეტრე < A. 11-12 ~ მეფემან მოციქული თეოდოსის A. 12 თეოდოსის და ACMTm, < cet. 12 კჳრიკე]
კაე Mm. 12 ქორებისკოვსისა A, ქორაფისკოვსსა C, ქათალიკოზი Mm. 12 და რქუა AC, ჰრქუა T, ჰქუა Mm,
და რქუა ესრეთ რამეთუ cet. 12 რათგან C, რადგან ABE, რაითგან Mm, რაიდგან Ts, რაჲდგან cet.
12 მოვიდა AC, გამოვიდა cet. 13 ~ საბერძნეთით ძმა ჩემი Mm. 13 სიტყუათა Mm. 13 აწ ACMTm,
და აწ cet. 14 მომანდევე A. 14 ~ მომანდევ ძ. ჩ. შუამდ. შენ. C. 14 ვიყვნეთ + მე და ძმა ჩემი C.
14 ორნივე < b. 15 მამულსა ჩუენსა A, სამამულოსა ჩუენსა Mm, < C, მამულისა ჩუენისა cet. 15 ვიყვე-
ნით < Mm. 15 და < A. 16 ვითარ AMTm, ვითარცა C, ხოლო ვითარ cet. 16 კჳრიკე] კაე Mm.
17 ქორაფის კოვზმან CMm, ქორებისკოვსმან A. 17 სიტყუა AC, საქმე ესე და სიტყუა cet. 17 დემ. მე-
ფისა AC, მეფისა დემეტრესი cet. 17 მოიყვანა ACMTm, მაშინ მოიყვანა cet. 18 ეტყოდა] უთხრა C.
18 ვიყავ Mm. 18 მეძიებელ A, მძებნელი C. 18 და < A. 18 ~ მიანდო თეოდოსი C. 20 იგი MTm,
< AC, თევდოსი cet. 20 სიმტკიცითა AMTm, + დიდითა cet. 20 რომლითა] რომელ A (Mm: ~ ფი-
ცითა რომლითა და სიმტკიცითა). 20 წინაშე < CD. 21 ~ სუეტსა ცხ. წინაშე Bdp. 21 დიდ. ყო-
ველი AC, ~ ყოვ. დიდებულნი cet.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა, და ემყარება სუმბატის „ქრონი-
კას" (§ 79). [2] იხ. ზემოთ გვ. 266, 19-20.

ვითარ მოვიდა თეოდოსი წინაშე ძმისა თჳსისა, დაყვნა დღენი მცირედნი. ხოლო C187b დემეტრე მეფემან დაივიწყა შუამდგომლობა ღმრთისა და კა|ცთა, და შემართა ფიცთა გატეხა: შეიპყრა თეოდოსი და დასწუნა თუალნი. და ვითარ ისილეს ესე მეოფთა მამულისა მისისათა, მიება ყვეს ძმისა მათისა, რომელსა ერქუა ჩალა-მეფე, და ვერ შეუძლეს ამისი ქმნა, რამეთუ დემეტრე მეფე იყო მჴნე და ახოვანი[1]. და რაჟამს აღესრულა დემეტრე მეფე, ისილეს ყოველთა მკჳდრთა ქუეყანისათა, რომელ არღარა დარჩა მკჳდრი აფხაზეთისა და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი, და დასუეს მეფედ.

მაშინ მოვიდეს კახნი და მოადგეს უფლისციხესა. და იყო მათ ჟამთა ერისთავი M 461 ქართლისა ივანე მარუშის-ძე, კაცი ძლიერი | და ერ-მრავალი. ამან წარავლინა მოციქული წინაშე დავით კურაპალატისა; აწჳა, რათა გამოილაშქროს ძალითა მისითა, აღიღოს ქართლი: ანუ დაიმჭიროს თჳთ, ანუ უბოძოს ბაგრატს, ძესა გურგენისსა, A 291 ასულის წულსა გიორგი აფხაზთა მეფისასა, რომელ|სა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და C188a ქართლი. | ესევე ივანე მარუშის-ძე ემებდა ბაგრატს მეფედ. და ვითარცა მოისმინა დავით კურაპალატმან სიტყუა ივანე მარუშის-ძისა, წარმოემართა ძალითა თჳსითა ყოვლითა, და მოვიდა ქართლად. და რაჟამს ცნეს მოსლვა მისი კახთა, წარვიდეს ვითარცა მეოტნი და დაუტევეს ქართლი.

მოვიდა დავით კურაპალატი, ჩამოდგა ქუაკურელთა; მოეგება წინა ქართლის ერისთავი ივანე მარუშის-ძე, აღიღო მისგან უფლისციხე, და მიუბოძა ბაგრატს და მამასა მისსა გურგენს[2], რამეთუ არა ესუა შვილი დავით კურაპალატსა, და ბაგრატ, ძე გურგენისი, გაეზარდა შვილად თჳსად[3].

1 ვითა A. 1 მივიდა AC. 1 დაყვნა ACMTm, და დაყვნა cet. 1 მცირენი DERs. 1-2 ხოლო დემ. მეფემან C, ხოლო დემეტრე AT, ხოლო დემეტრე დაემტერა და T, ხოლო დაემტერა და Mm, და შემდგომად მცირედისა ხანისა დაემტერა თევდოსის ძმა მისი დემეტრე და cet. 2 და კაცთა C, < cet. 2 და < Mm. 2-3 ფიცთა გატეხა T, ფიცთა A, ფიცითა Mm. < C, ფიცთა გატეხასა cet 3 შეიპყრა AMTm, და შეიპყრა cet. 3 ესე] იგი C. 4 მისისათა] თჳსისათა B. 4 და AC, ა~დ (← ბ) cet. 4 ვერ] ვითარ A. 5 მისი b. 6 ქუეყანისათა ACMm, < cet. 6 რომელი არა დარჩა C. 7 აფხაზეთსა და ქართლსა Mm. 7 გამოიყვანეს ACMTm, და გამოიყვანეს cet. 7 თეოდოსი ACDMTm, + ძმა დემეტრე მეფისა cet. 8 მაშინ ACMTm, <cet. 8 და <T. 8 იყო <A. 8 მას ჟამთა ERs. 9 ქართლისა <m, 9 ივანე AC, ი~ე T, იოვანე DMms, იოანე cet. 9 მარუზის ძე AMm. 9 ძრიელი C. 10 კურაპალატისა ACMTm, + ტაოს cet. 10 აწჳა AMTm, აუწყა C, და აწჳეს cet. 10 მოილაშქროს Mm, გამოილაშქროს და A. 10 მისითა] თჳსითა Bdp. 11 აღიღოს ACMTm, და აღიღოს cet. 11 დაიპყროს BEdps. 11 ~ თჳთ დაიპყროს C. 11 ბაგრატ C. 11 გურგენისსა ACMTm, გურგენ მეფეთა მეფისასა cet 12 მეფისა A. 12 ეყოდა] მართებდა AC. 12 დედოფლად A. 13 ესევე ACMm, ესევ T, და ესე b, ესე cet. 13 მარუზის A, ემარუშის M, ემრუშის m. 13 ეძებდა ACMTm, ეძიებდა cet. 13 ბ. მეფედ AC, ~ მეფედ ბაგრატს cet. 13 და < C. 14 ივანე < A. 14 თჳსითა] მისითა AC. 15 ყოვლითა CMm (m: ~ ყოვლითა ძალითა თჳსითა), < cet. 15 და (მოვ.) < AC 15 და (რაჟ.) < C. 15 მოსლვა მისი < Mm. 15 კახთა] კაცთა Mm (ლ—ყ). 15 წარმოვიდეს C. 17 ჩაუდგა Mm. 17 მიეგება AC. 17-18 ივანე ქართლის ერისთავი A (< მარუშის ძე), ქ. ერ. მარუშის ძე Mm (< ივანე). 18 მაშურის ძე E. 18 უფლისციხე] ციხე CMm. 19 გურგენს ACMTm, გურგენ მეფეთ-მეფესა cet. 19 რამეთუ ACMTm, ხოლო ამას (~ დავით კურატპალატსა არა ესვა შვილი) cet. 19 შვილი + (გურგენს) A. 19 ბაგრატ(ის) Mm, ბაგრატ ACT, ესე ბაგრატ cet. 20 გურგენისი ACMTm, გურგენ მეფეთ-მეფისა, რომელი ეყოდა მამის ძმისწულის წულად cet.

[1] არშიაზე: ქ~ეს აქეთ შ~ლთ: ზბატონა ტ~ წელ bp. [2] აქ ყველა ხელნაწერი, გარდა ACMTm-ისა, უმატებს სუმბატის „ქრონიკაზე“ (§ 78) დაყრდნობით: «ამისთჳს(ცა) ეწოდა გურგენს მეფეთ-მეფე, რამეთუ უწინარეს მისსა ძე მისი ბაგრატ მეფე იქმნა აფხაზეთს». [3] ამის შემდეგ T-ნუსხაში ახალი სათაურია: «მეორმოცდაორე მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა მეორე ბაგრატ გურგენ ერისთავთ-ერისთავისა, ბაგრატოანი».

ესე დავით კურაპალატი უმეტეს განდიდნა ყოველთა მეფეთა ტაოსთა[1].

[2] რამეთუ ამათ ჟამთა შინა განუდგა მეფესა ბერძენთასა სკლიაროსი და ყოველი ქმელით კერძი დაიპყრა; მეფენი და დედოფალი შეწყუდეულ ყვნა ქალაქსა შინა დიდითა ჭირითა. ამას რა შინა იყვნეს, განიზრახეს, ვითარმედ: „ჩუენი შემწე დავით კურაპალატისაგან კიდე არავინ არს“[3]. დაწერეს წიგნები ვედრებისა და წარმოგზავნეს ქართველი თორნიკე, რომელ მეოფ იყო დიდსა ლავრასა შინა მთაწმიდისასა, მონასტერსა დიდისა ათანასესსა, დავით კურაპალატისა თანა, რათა შემწე ექოს მათ[4].

იხილა რა ესე კურაპალატმან, ფრიად განიხარა და წიგნები ბერძენთა მეფისა მიითუალა, და ყოველივე საქმე თორნიკ[ე] გააცადა. რომლისათჳსცა განზრახვა ქმნეს, ⟨და⟩ რათა ლაშქარნი წარგზავნენ საბერძნეთს, და სპასალარად თორნიკე განაჩინეს. ხოლო თორნიკე კურაპალატისა და თავისი წიგნები ბერძენთა მეფეთა წინაშე წარსცა და ყოველივე ნება კურაპალატისა აუწყა. და მაშინ მისცნეს მეფემან ბერძენთამან ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი კურაპალატსა, რათა თავის სიცოცხლეში აქუნდეს[5].

და აზნაურთა შვილნი მძევლად ითხოვნა დავით კურაპალატისაგან. და მისცა მძევლად უფლისწულნი. და კუალად ითხოვნა: ცოლის ძმათა მამისა იოანესთა ძე მისი ეფთჳმე მიგუარეს მეფესა ბერძენთასა. ესე რა ცნა იოანე, უნდა თუ არა, უნებლიეთ თავი თჳსი გამოაცხადა, და სამეუფოდ ქალაქად აღვიდა. და ვინათგან მეფენი მეცნიერ იყვნეს აბუჰარბისა, რომელ იყო T132b სიმამ|რი მამისა იოანესი, და იოანესდაცა ფრიადი სიყუარული აჩუენეს მის ზედა, და კეთილად მოიკითხეს. და ამისა შემდგომად განგრძობილად სიტყჳს-გება იქმნა შორის იოანესსა და სიმამრისა მისისა ეფთჳმესთჳს. რამეთუ არა ენება მოცემა მისი, და ფრიად აბრალა მას იოანე, ვითარმედ: „რა არს ესე? ნუ-უკუე შვილ არა გესხნეს თქუენ? გარნა ესე ცხად არს, რომელ მათ სწყალობდით ვითარცა შვილთა თჳსთა, და შვილი ჩემი ვითარცა ობოლი მძევლად გასწირეთ, გარნა უფალმან შეგინდვენ თქუენ“. და ესრეთ განგებითა საღმრთოთა და ბჭობითა მეფეთათა თჳსი შვილი მიიყვანა და კუალად ულუმბოდვე მიიქცა[6].

ხოლო თორნიკ[ე] მოუწერა კურაპალატსა: „ვიცით, რომელ ღმერთი შეგეწევის და ნურარას ორგულობ; და ოდეს ღმერთმან წარგიმართოს, ყოველნი წინააღმდგომნი ჩუენნი დატყუენენ, და ყოველივე ნატყუენავი მათი შენი იყოს“. რომლისათჳსცა მისცა კურაპალატმან თორმეტი ათასი მკედარი რჩეული, და შეწევნითა ქრისტესითა აოტა სკლიაროსი, და ვიდრე სპარსეთადმდე მეოტად წარიქცია. და მერმე შეიქცა სიტყჳსაებრ მეფეთასა და ტყუე ქმნა ყოველნი დიდებულნი საბერძნეთისანი, და მონაგები მათი იავარ-ყო, და რომელიმე ლაშქართა განუყო, და რომელიმე თჳთ დაიმჭირა ნატყუენავი ფრიადი და დიდძალი: ოქრო, და ვეცხლი, და სტავრა, და სხუა ესევითარი. და უკუნ იქცა, და მოიკითხა კურაპალატი და დიდად მოიმადლა[7].

1 ტაოსათა C. 3 დედოფალი vita, დედოფალნი Tk. 4 ვითარმედ vita, ჳ~დ Tk. 9 გააცადა T. 9 და Tk, <vita. 13 თავისა სიცოცხლესა ჰქონდინ vita. 14 მზევლად Tk. 16 გამოჰცხადა T. 17 აბუაჰრაბისა T. 21 ცხად არს] არა ჯერ არს vita (ზოგიერთ ხელნაწერში; სხვებში — „ცხად არს“). 22 შვილი] ძე vita. 24 მიიქცა] უკუნ იქცა vita (ძირითად ხელნაწერში; სხვებში: „მიიქცა“). 25 ხოლო — კურაპალატსა] ხოლო თორნიკს მოუწერეს vita. 26 ოდეს vita, ოდენ Tk. 28 რჩეული + თორნიკს vita. 29 და ტყუე ყვნა] დატყუენნა vita

[1] ამის გაგრძელება იხ. ქვემოთ, გვ. 274, 1 («რამეთუ იყო პირველად...»).

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და ამოღებულია გიორგი მთაწმიდელის შრომიდან „ცხორებაჲ იოვანესი და ეფთჳმესი“ (თბილისი, 1946, გვ. 17-18) (vita).

[3] იხ. „ცხორებაჲ იოვ. და ეფთ.“ გვ. 17, § 16, 1.

[4] დაწერეს — ეყოს მათ] შდრ. „ცხორებაჲ იოვან. და ეფთ.“ გვ. 19, § 19, 3.

[5] იხილა რა — აქუნდეს] იხ. „ცხორებაჲ იოვან. და ეფთ.“ გვ. 19, § 20.

[6] და აზნაურთა — მიიქცა] იხ. „ცხორებაჲ იოვან. და ეფთ.“ გვ. 16, § 10 და § 11.

[7] ხოლო თორნიკ — მოიმადლა] იხ. „ცხორებაჲ იოვან. და ეფთ.“ გვ. 19, § 21.

რამეთუ იყო პირველად ღმრთის-მოყუარე და გლახაკთ-მოწყალე, მდაბალი მშჳდი
და მჳრ-უკსენებელი, ეკლესიათა მაშენებელი, ტკბილი, უხჳ, კაცთ-მოყუარე და ფიჩო-
M 462 სანთ-მოყუარე, ყოველთათჳს კეთილის-მყოფ|ელი და სავსე ყოვლითა კეთილითა. ამან
C188b აღაშენა მონასტერი და საყდარი ღმრთისა, | წმიდა ეკლესია ხახულისა.

და ვითარ შეიქცა მუნით გარე, დაუტევნა უფლისციხეს გურგენ და ძე მისი
A 292 ბაგრატ. მას ჟა|მსა იყო ბაგრატ ჯერეთ ასაკითა თჳსითა უსრულ[1], ამისთჳს თანაგან-
მგებელად დაუტევა მამა მისი გურგენ. შემოკრიბნა ქართველნი აზნაურნი და უბრძანა:
„ესე არს მკჳდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და
მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე; ამას დაემორჩილენით ყოველნი“. და დაყვნა
დღენი მცირედნი და წარვიდა ტაოს[2].

მეორმოცდაათერთმეტე მეფე. ბაგრატ, ძე გურგენ მეფეთ-მეფისა, ბაგრატონი[3]

ვითარ წარჯდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, იწყეს კუალად მედგრობად ზაკუ-
ლებით, ვითარცა არს ჩუეულება ქართლისა აზნაურთა: შეეუბნეს ნაქურდეველთა და
საბოტარელთა, და მოიყვანნეს ლაშქარნი კახეთით; და გასცეს უფლისციხე, და შეიპ-
ყრეს გურგენ და ძე მისი ბაგრატ და დედოფალი გუარანდუხტ, წარიყვანეს კახეთად.
რაჟამს ცნა ესე დავით კურაპალატმან, დაუმძიმდა ფრიად, გამოილაშქრა ყოვლითა
C189a ძალითა მისითა, მოვიდა | თრიალეთს შთასლვად კახეთად. და რაჟამს ცნეს კახთა,
M 463 მოუგზავნეს მოციქული და მოუპყრეს პირი ზავისა: განუტევნეს გურ|გენ და ბაგრატ

1 იყო + დავით კურატპალატი T. 1 და C, < cet. 1 გლ.-მოწყალე ACMm, + დავრდომილთ შემ-ბრალე (T: აღმაშენებელ) cet. 1 და მშჳდი A. 2 ეკლ. მაშენებელი < Mm. 2 და C, < cet. 2-3 ფიჩო-სანთ-მ. ACs, < Mm, ფიჩვოსანთ-მ. cet. 4 მონასტერი და < AC. 4 წმიდა ABCMdp, < m, წმიდისა cet. 5 მუნით A, ქართლით C, მუნითგან cet. 5 გარე < Mm. 5 უფლისციხელნი A. 5-6 გურგენ და ძე მ. ბაგ-რატ ACMTm, (დაუტევა) ბაგრატ და მის თანა გამგებელად დაუტევა მამა მისი გურგენ მეფეთ-მეფე cet. 6 მას ჟამსა იყო ACT, < Mm, რამეთუ იყო მას ჟამსა cet. 6 ჯერთ C, ჯერე MTm. 6 ასაკითა თჳსითა A, ასაკითა C, ჰასაკსა თჳსსა ზედა (ზედან RE) cet. 6 უსრულ] უსაძულა Mm (ძ—ძ). 6 ამისთჳს] ამის T. 6-7 ამისთჳს — გურგენ ACMTm, < cet. (შდრ. ზემოთ სტრ. 5-6 შენ.). 7 შემოკრიბნა ACMTm, მაშინ ამან დიდმან დავით კურატპალატმან შემოკრიბნა ყოველნი cet. 7 მ ი ს ნ ი აზნაურნი MTm. 8 არს < d. 8 ტაოსი A, ტაოს m, ტაოსა cet. 8 და < Mm. 9 ამისი AC, მისი cet. 9 და < C. 10 მცირედნი ACMTm, + დავით კურატპალატმან cet. 10 წარვიდა ACMTm, + მამულსა თჳსსა cet. 10 ტაოსსა B, ტაოსს dp. 11 მეორმოცდაათერთმეტე E, მეორმეოცდაათერთმეტე Ds, მეორმეოცდამეათერთმეტე R, ორმე-ოცდაათერთმეტე b, ორმეოცდამეათსამმეტე Bp. 12 ვითარ AMm, და ვითარ C, ხოლო ვითარ T, ხოლო ვითარ (b: რაჟამს) დაჯდა მეფედ ბაგრატ და cet. 12 წარჯდეს ACMm, წარჯდა cet. 12 მას A. 12 იწყეს კუალად ACMm, ~ კუალად იწყეს cet. 12 მედგრობად AC, მედგრობით cet. 12-13 ზაკულებით ACMm, ზაკულება cet. 13 ქართველთა C. 13 შეეუბნეს] შეეზრახნეს C. 13 ნაქორდეველთა AC. 14 საბუტ-რელთა C. 14 და < AC. 14 ლ. კახეთით] კახნი ლაშქარნი C. 14-15 შეიპყრნეს A, შეიპყრეს cet. 15 ~ მისი ძე C, < A. 15 გურანდუხტ ACDT. 16 ესე < m. 16 დავით < Mm. 16 დაუმძ. ფრიად < Mm. 16 გამოილაშქრა ACMTm, და გამოილ. cet. 17 და < m. 18 მოგზავნეს Mm, გამოგზავნეს A. 18 მოუბყრეს m. 18 და განუტევნეს A.

[1] აქ D უმატებს სუმბატის „ქრონიკის“ მიხედვით (§ 78): «ხოლო ამას გურგენს ამისთჳს ეწოდა მეფეთ-მეფე, რამეთუ ვიდრე მის გამეფებამდე ესე ძე მისი ბაგრატ მეფე იქმნა აფხაზეთს, და მისთჳს ეწოდა მეფეთ-მეფე გურგენს. ხოლო ჩუენ პირველვე სიტყუა მოვიხსენოთ» (შდრ. ზემოთ გვ. 272, სქოლიო 2).

[2] + ქ~ეს აქეთ შ~ოგ (= 973) Bbp (b-ში არშიაზეა). არშიაზე: ქ~კს რ~ჟც (= 198) იყო ბერძენთა მეფე კოსტანტინე, ძე რომანოზისი Bbp.

[3] სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა; უმატებს: ქ~კს რ~ჟც (= 198) b; ქ~ტს აქეთ ჩ~ც (= 1008) წელსა D. არშიაზე: ბ~. ბაგრატ BDERdps (Bdp-ში შიგ ტექსტშია, სათაურის შემდეგ).

A 293 და დედოფალი გუარანდუხტ, და შეუქციეს ქართლი და უფლისციხე, ხოლო წი|რქუალის
ციხე და გრუი თჳთ დაიჭირეს. მას ჟამსა ეპყრა უფლისციხე და ქართლი გუარანდუხტ
დედოფალსა. ესე გუარანდუხტ დედოფალი ასული იყო გიორგი აფხაზთა მეფისა და
დედა ბაგრატისი.

და ვითარ გარდაჴდა ამას შინა წელიწადი სამი, და მეფობდა აფხაზეთს თეოდოსი
მწუხარე. განირყუნა ქუეყანა იგი და შეიცვალა ყოველი წესი და განგება, პირველთა
მეფეთაგან განწესებული. იხილეს რა წარჩინებულთა მის ქუეყანისათა, იყვნეს ყოველნი
ერთობით მწუხარებასა შინა დიდსა.

ამანვე ივანე მარუშის-ძემან ინება, რათა მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთისა.
და მის თანა ყოველთა დიდებულთა, ერისთავთა და აზნაურთა აფხაზეთისა და ქართ-
ლისათა გამოითხოვეს ბაგრატ მეფედ დავით კურაპალატისგან. ხოლო მან დიდითა
C189b იძულებითა ძნელად აღა|სრულა თხოვა მათი; ვითარცა ვთქუ პირველად, უშვილო იყო
დავით კურაპალატი, და ბაგრატ გაეზარდა შვილად, მპყრობელად ორისავე კერძოსა
ტაოსა. გარნა რაჟამს უმკჳდრო ქმნილ იყო ქუეყანა ქართლისა და აფხაზეთისა, მოსცა
M 464 მათ ს|იმტკიცითა და მძევლითა.

A 294 შთაიყვანეს იგი აფხაზეთს, დალოცეს | მეფედ და დაემორჩილნეს ყოველნი ბრძა-
ნებასა მისსა: რამეთუ განსრულებულ იყო ასაკითა. და ვითარ გარდაჴდა ამას შინა
წელიწადი ორი, იწყო განგებად და საურავად და განმართებად ყოველსა საქმესა მსგავ-
სად პაპისა მისისა, დიდისა გიორგი მეფისა, გინა თუ უმეტესადრე ვთქუა, რამეთუ
ყოვლითურთ მიემსგავსებოდა ქცევასა გამზრდელისა თჳსისასა, დიდისა მეფისა დავით
კურაპალატისასა, და იხილვებოდა მის თანა ყოველი საქმე კეთილისა. გამოგზავნა
თეოდოსი მეფე, დედის ძმა მისი, ტაოს წინაშე დავით კურაპალატისა, რამეთუ ესე

1 და (დედ.) < Mm. 1 გურანდუხტ CDT. 1 და (შეუქც.) < AC. 1 წირქულის A, წირქუანისა C. 2 გრუი] გურა A, აგრუა Mm. 2 თჳთან Bdp. 2 დაიმპირეს A. 2 მას ჟამსა C, მათ ჟამთა A, მას ჟამსა შინა cet. 2 უფ. და ქართლი AC, ~ ქ. და უფლისციხე cet. 3 ასული იყო CMT, ~ იყო ას. cet. 3 და < AC (C: ~ დედო-ფალი, დედა ბაგრატისი, ასული იყო...). 5 ამას] ამამას(ა) Mm. (~ წელ. ამამას შინა სამი). 5 ამაშიგან C. 5 წელიწადნი C. 6 მწუხარე] მიუხარე Mm. 6 რ ა მ ე თ უ განირყუნა C, დ ა განირყ. Mm. 6 იგი < d. 6 წესი AC, + მისი cet. 7 მეფეთაგან C, მეფეთა cet. 7 ყოველნი < A. 8 ერთობით AC, < cet 7-8 იხი-ლეს — დიდსა] ACMTm, და იყვნეს ყოველნი წარჩინებულნი მის ქუეყანისანი მწ. შ. დიდსა cet. 8 დიდსა < C. 9 ამანვე ACMTm, მ ა შ ი ნ ამანვე cet. 9 მაშურის Mm, მირუშის A. 9 რათა] რაი C. 9 მოიყვა-ნეს C. 9 აფხაზეთისად M. 10 ერისთავთა და] და ერისთავთა A. 10 აფხაზეთისათა C. 11 დიდითა ABCMm, დიდისა cet. 12 ძნელად < C. 12 თხოვა AMm, სათხოველი cet. 12 ვითარცა AC, ვითარ-მედ Mm, და ვითარცა cet. 12 ვთქუი C, ეთქუა A. 12 ვ. პირველად AC, ~ პირველად ვთქუ cet. 13 მპყრობელად < A. 13 კერძოსა A, < C, კერძისა cet. 14 ტაოსა ABMmp, ტაოსად C, ტაოს cet. 14 ქართლისა და აფხაზეთისა C, აფხაზეთისა cet. 16 შთაიყვანეს] შთაგზავნეს Mm. 16 იგი < AC. 16 და დალოცეს A. 16 დამორჩილდეს A. 17 განსრულ A. 17 გარდაჴდა ADMTm, გარდაჴდეს cet. 17 ამას შინა] ამაშიგან C, < A. 18 წელიწადნი ორნი C. 18 იწყო] ი[წ]ყო Bp. 18 განგებად AT, გაგებად cet. 18 გამართება C, გამართებად A, განმართლებად Mm. 18 და ყოველსა BEdp. 18 საქმესა < C. 19 პაპი-სად C. 19 მისისა < C. 19 მეფისა გიორგისა (C: გიორგისსა) AC. 19 უმეტეს C. 19 ვთქუ A. 20 ~ ყოვ-ლითურთ რამეთუ M. 20 ყოვლითურთ < m 20 ქცევისა d. 20 თჳსისასა CMm, თჳსისა cet. 20 მე-ფისა < A. 20 ~ დავით მეფისა Bp. 21 კურატპალატისა Mm. 20-21 დიდისა — კურაპ.] დავითისსა C. 21 საქმე] სახე A. 22 თეუდოსი s. 22 დავით < A.

საქმე გამონახა უმჯობესად, რათა ყოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, სასოება კეთი-
ლისა, გინა შიში უწესოებისათჳს მისა მიმართ აქუნდეს.

C190a შემდგომად ამისსა გარდამოვიდა ქართლს, რათა განაგნეს საქმენი დაშლ|ილნი
ქართლისანი. მოვიდა და დადგა თიღუას. ხოლო მას ჟამსა აზნაურთა ქართლისათა
რომელთამე არა ენება გარდამოსლვა მისი, რამეთუ თითოეულად განაგებდეს საქმეთა
ქართლისათა, დაღაცათუ იყვნეს მორჩილებასა შინა გუარანდუხტისასა.

M 465 იწინამძღურეს ქავთარ ტბელი, | მოეგებნეს ბრძოლად და დაუდგეს თავსა ზედა
A 295 მოღრისასა. იხილა რა ბაგრატ აფხაზთა | მეფემან, აღუზახნა სპათა თჳსთა, მივიდეს
და შეებნეს. იოტნეს ქართველნი: რომელნიმე დაკოცნეს, რომელნიმე დაიპყრნეს და
სხუანი კუალად მეოტნი გარდაიხუეწნეს და დაიფანჩნეს. მოვიდა უფლისციხეს, აღიღო
ციხე დედისაგან თჳსისა, დაუვნა დღენი და განაგნა მცირედ საქმენი ქართლისანი;
წარიყვანა დედა თჳსი და წარვიდა ქუეყანად აფხაზეთისა. და ვითარცა კეთილგანმან
მენავეთ-მოძღუარმან განაგო ყოველი საქმე აფხაზეთისა: რამეთუ მცირედ ამხილის
ყოველთა, ვინ უკუე პოვის ურჩი, და მისსა ადგილსა განადიდის ერთგული და მისან-
დობელი თჳსი.

და ამას შინა გარდაკდეს წელიწადნი რაოდენნიმე. იყო მას ჟამსა ერისთავად
კლდე-კართა რატი, და ჰქონდა ციხე ატენისა და ქართლისაგან მტკუარსა სამხრით-
C190b კერძო ყოველივე, | თრიალეთი, მანგლის-ჴევი და სკჳრეთი; არა მორჩილობდა კეთილად
ბაგრატ მეფესა.

შეკრიბა უცნაურად სპა თჳსი ყოველი ბაგრატ მეფემან და გამოვიდა ქართლს:
ენება შეპყრობა რატი ერისთავისა. მაშინ უკუე აუწყეს მსწრაფლ დავით კურაპალატსა
M 466 და უთხრეს ესრე | სახედ: „არა სადა წარვალს სხუაგან, არამედ განმზადებულ არს

1 ~ უმჯ. გამონახა C. 1 მცირედთა B. 1-2 კეთილისა AC, კეთილი cet. 2 გინა ACT, გინა თუ cet. 2 მისისა C. 2 აქუნდეს ACMm, აქუნდეს ოდენ s, ოდენ აქუნდეს cet. 3 ამისა AT. 3 ქართლს ACMTm, + მეფე ბაგრატ cet. 4 და < s. 4 თიღუას] მთიულეთს Mm (ლ — ღ). 4 ჟამთა DTm. 5 არა ენება] არა უ ნ დ ა C. 5 თითოეულად AC, თჳთეულად MTms, თჳთოეულად cet. 5 განაგებდეს ACMm, გაძგებ-დეს T, გააგებდეს cet. 6 შინა ACMTm, ზედა cet. 6 გუარანდუხტისასა ACMm, გუარანდუხტ დედოფ-ლისასა cet. 7 იწინამზღურეს M. 7 და < AC. 8 მუღრისასა A, მოღრისისასა DT. 9 და < A. 9 დ ა იოტნეს A. 9 დაკოცნეს + და A, დაჰკოცეს E. 9 დაიპყრნეს ACM, დაიპყრეს m, შეიპყრეს T, შეიპყ-რნეს cet. 10 და სხუანი — გარდაიხუეწნეს < C. 10 დაიფანტნეს B. 10 ხოლო მოვიდა A, მივიდა C, მოვიდეს d. 10 და აღიღო Mm. 11 დღენი AMTm, დღენი რაოდენნიმე C, დღენი მცირედნი cet. 12 დედაი C. 12 თჳსი + აფხაზეთად Mm. 12 აფხაზეთისა AC, თჳსად Mm, აფხაზეთად cet. 14 ყო-ველთა — პოვის < C. 14 ურჩთა და განადიდნის C (< მისსა ადგ.). 14 მისა dp. 14 ერთგულნი m. 16 და (< m) ამას შინა AMTm, ამაშიგან C, და შემდგომად ამისსა cet. 16 წელიწ. რაოდ. ACMTm, რაოდენ-ნიმე წელიწადი D, რაოდენნიმე წელნი Rs, წელნი რაოდენნიმე cet. 16 მას ჟამსა CMm, მას ჟამთა T, მათ ჟამთა A, < cet. 17 მტკუარისა A. 18 კერძო < C. 18 ყოველი C. 18 და (< A) მანგლის-ჴევი AC, მანგლისის ჴევისა Mm, მანგლის ჴევისა cet. 18 სკორეთი MTm, საკურეთი AC, სკრეთი D (მერე ჩამატებულია „ვი": სკვირეთი). 18 და არა C. 18 კეთილად ACT, < cet. 19 ბაგრატ მეფესა CMTm, მეფესა ბაგრატს A, ბაგრატს cet. 20 შეკრიბა ACT (T-ში ყოფილა „შეიკრიბა"), შეკრბა A, მაშინ შეიკრიბა cet. 20 უცნაურად ACMTm (A: უ[ცნაურად]) < cet. 20 თჳსი] ათასი (!) Mm. 20 ყოველი AMTm, < cet. 20 ბაგრატ მეფემან < AMm. 20 და < CMm. 20 გამოვიდა ACMTm, გარდამოვიდა cet. 20 ქართლს CMm. 20-21 ~ გამოვიდა ყოველი ენება ქართლს Mm. 21 შეპყრობა C, მოდგომა და შერევა cet. 21 რატ ერის-თავისა A, რატის ერისთავისა C, რატი ერისთავთ-ერისთავისა (Bdp: ერ.-ერისთავს) cet. 21 აუწყეს < A. 21 მსწრაფლ AC, < cet. 21 დავით < A. 22 და უთხრეს < C. 22 ესრე სახედ ჩ ვ . კ ო ნ ი ე ქ ტ., ესრე A, ესრეთ C, ესრეთ სახედ cet. 22 წარვლოს Mm. 22 არამედ AC, თჳნიერ cet.

A 296 სიკუდილად შენდა. და შეკაზმულ იყო გურგენ, მამა | ბაგრატისი, მისლვად შვილისა
თჳსისა თანა. ხოლო დავით კურაპალატი წარმოვიდა მსწრაფლ, მოუწოდა ლაშქარსა
თჳსსა და უკმო ყოველთა მეფეთა სომხითისათა. და მაშინ ჯერეთ ცოცხალ იყო პაპა
ბაგრატისი, ბაგრატ ქართველთა მეფე; იგიცა მოვიდა დავით კურაპალატისა წინაშე,
რამეთუ ეშინოდა მისა თჳსისა გურგენისგან წაღებასა მეფობისასა. მოვიდეს და დადგეს
დლივს სპითა დიდითა, რომელთა არა იყო რიცხჳ, და გაგზავნნა ლაშქარნი გურგენს
ზედა. მიეგებნეს წინა გურგენს, და შეიბნეს გარდათხრილთა, თავსა შავშეთისასა; გააქ-
ციეს გურგენ, და შთაიხუეწა მეოტი, და შევიდა ციხესა წეფთისასა.

მას ჟამსა მოხრულ იყო ბაგრატ თრიალეთს; დადგა კარუმეთს. გაგზავნა მოცი-
C191a ქული, | განახნა ლაშქარნი და იხილა, რომელ ძალითა არა ეგებოდა წინააღდგომა
დავით კურაპალატისა. მაშინ დაუტევნა სპანი თჳსნი ადგილსა ზედა, და თჳთ მარტო
მივიდა წინაშე მისსა; ითხოვა შენდობა და აუწყა, ვითარმედ: „სხჳსა არა რომლისათჳს
M 467 |მოვედ, გარნა არა მორჩილებისათჳს რატისა". ხოლო მან გაგზავნა და უბრძანა ესრეთ:
A 297 „მითხრეს რომელ სიკუდილად ჩემდა გამოსრულ იყავ, გარნა აწ ვსცან | დასტური,
რომელ უბრალო ხარ. არამედ მითავისუფლებიხარ რატის ზედა: დაიმორჩილე ვითაცა
სახედ გწადიან".

მაშინ წარმოვიდა[1] სიხარულითა სავსე, და წარვიდა მას ჟამსა აფხაზეთადვე, რათა
ვერ უგრძნას რატი და უგრძნეულად მივიდეს ოდეს არა გონებდეს. ვითარ მოიწია
ჟამი ზამთრისა, მოვიდა ძალითა თჳსითა ყოვლითა და მოადგა კლდე-კართა. იხილა
რა ესე რატი, გამოვიდა გარე და გამოიტანა შვილი მისი ლიპარიტ თანა, შევედრა

1 სიკუდილად + რატის C (ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ ახალი ხელით). 1 შენდა < C. 1 დ ა შ ე კ რ ე ბ უ ლ და შეკაზმულ (Bp: შეკმაზულ) Bdp. 1 გურგენ < A. 1 მოსლვად A. 1-2 შვილისა თანა თჳსისა A, შვილისა თჳსა თანა M, შვილსა ბაგრატს თანა C. 2 ხოლო < AMm. 2 დავით კულაპარა-ტი(ს) A, დავით კულაპალატმან ვ ი თ ა რ ც ა ც ნ ა C. 2 წარმოვიდა მსწრაფლ ACT, ~ მსწრ. წარმოვი-და Mm, წარმოემართა მსწრაფლ cet. 2 მოუწოდა CMTm, და მოუწოდა (Bdp: მიუწოდა) cet. 3 და (მაშ.) AC, < MTm, ხოლო cet. 3 პაპი ACDE. 4 ბაგრატისი, ბაგრატ ქართველთა მეფე ACMTm, ბაგრატ მეფისა (ბ. მეფისა < D), ბაგრატ რეგუენი, რომლისა სიკუდილი ზემორე (D: ზემორ) აღვსწერეთ cet. 4 მოვი-და MTm. 4 კურაპალატისა წინაშე MTm, კურაპალატსა წ. AC, კურატპალატთან(ა) cet. 6 გაგზავნნა ლაშქარნი ACM, გაგზავნა ლაშქარი cet. 7 ~ გურგენს წინა A. 7 და შეიბნეს < A. 7 გარდათ[ხ]-რილთა A. 7 შავარშეთისასა C. 8 და შევიდა ც. წეფთისასა < C. 8 შევიდა] შეიხვეწა b. 8 წიფთისასა] წერბეთისასა A. 9 ბაგრატ ACMTm, + მეფე cet. 9 დადგა CMT, და დადგა cet. 9 კარუბეთს M. 10 განახნა ლაშქარნი (C: + დავით კულაპალატისანი) AC, განიცადა ლაშქარი cet. 10 და იხილა] და ცნა C. 10 რომელ A, რომელი Mm, რამეთუ cet. 10 ძალითა < C. 11 დავით კურაპალატისა] მისი C (შდრ. აქვე სტრ. 10 შენ.). 12 დ ა ითხოვა A. 12 სხუასა M, სხუას m. 12 არა რომლისათჳს MTm, რომლისა არასა-თჳს A, არა რასათჳს C, არა რისთჳს cet. 13 არა < Cd. 13 გაგზავნა და ACMTm, < cet. 14 რომელ — იყავ] ვითარმედ მოვალს სიკუდილად შენდა C. 14 ~ ჩემდა სიკუდილად A. 14 აწ < C. 14 დასტური] < C, მართალი Mm. 15 მითავისუფლებიხართ A. 15 რატისზე A. 15-16 ვითაც (MRTm: ვითაცა) სახედ გწადიან] ვითარცა გნებავს C, ვითაცა გწადიან B. 17 ~ სავსე სიხ. C. 17 აფხაზეთად C. 18 რატი [A]CMm, რატიმ cet. 18 მოვიდეს C. 18 ოდეს < Mm. 18 გონებდეს] მოელოდეს C. 18 (არა) მოიწია C. 19 ძალ. თ. ყ. ACMTm, ~ ყოვლითა d. თ. + მეფე ბაგრატ cet. 19 და < ACMm. 20 რა < m. 20 ესე < AMm. 20 რატი ACMTm, რატიმ cet. 20 გამოიტანა + გარე Bp. 20 მისი < AMm. 20 ~ თანა შვილი მ. ლ. C.

[1] ამის შემდეგ A-ს აკლია ვიდრე გვ. 279, 8 («მიიცვალა»).

ბაგრატ აფხაზთა მეფესა, და მისცა ციხე თჳსი ბაგრატს, და თჳთ დაჯდა მამულსა თჳსსა არგუეთს.

[1] ხოლო ამას ჟამსა შინა გარდაცვალებულ იყო დავით დიდი კურაპალატი, ვითარცა ვთქუთ ზემორ[ე]. და ვითარ მოკუდა ესე დავით, არა დაშთა ძე [2].

და აოჴრდა იმიერ-ტაო და გამოვიდა ბასილი, ბერძენთა მეფე, და მისცნეს მას ციხენი აზნაურთა ამა დავითისთა, და დაიპყრა ბასილი მეფემან მამული დავით კურაპალატისა [3].

და მივიდეს მის წინაშე ბაგრატ, აფხაზთა მეფე, და მამა მისი გურგენ, და მოსცა მათ ბასილი მეფემან პატივად გურგენს მაგისტროსობა და ბაგრატს კურაპალატობა, რათამცა ვითა მტერ ჰგნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-ძენი ესე, და ამით ღონითა იმმაცუა. ხოლო გურგენ ჭეშმარიტი და წრფელი იყო, და ვერა აღმრა გული მისი ზაკჳთა ამით მიზეზითა და ვერა უმლო ღონის-ძიებითა [4].

და შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელთა გარდაიცვალა ესე გურგენ მეფეთ-მეფე, მამა ამის ბაგრატ მეფისა და ძე ბაგრატ მეფე რეგუნისა, ქორონიკონსა სკგ [5].

კუალად ვითარ წარჴდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე და ვითარ ვთქუ პირველვე,
C191b მოიწყუნა და განაგნა ყოველნი საქმენი აფხაზეთისა|ნი: ურჩნი თჳსნი შეცვალნა დიდებისაგან და ადგილთა მათთა დაადგინნა ერთგულნი და მოსწრაფედ მორჩილნი ბრძანებათა მისთა. და წარემატა ყოველთა მეფეთა აფხაზეთისა და ქართლისათა ყოვლითა განგებითა. და განამრავლა ლაშქარი თჳსი უმეტეს ყოვლისა ჟამისა.
M 468 გა|მოილაშქრა ყოვლითა სპითა თჳსითა, გარდამოვიდა ქართლს, წარგზავნა მოციქული კახეთს, ითხოვნა ციხენი ქართლისანი, რომელნი მათ ჰქონდეს. მას ჟამსა იყო ქორეპისკოპოსი დავით. ხოლო მან არა ინება მოცემა ციხეთა, არამედ მიუმცნო ესრეთ: „უკეთუ ემიებ ციხეთა, იყოს ჩუენ შორის დამჯერებელ მკლავი და ომი. ხოლო მე წინა მოგეგებო ქსანსა ზედა“.

განუწყრა ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე. და კურაპალატი იყო მას ჟამსა დლივს, რამეთუ განაგებდა საქმეთა ტაოსა და ქართლისათა, რომელ მაშინ თჳთვე ეპყრა ტაო მიცვალებასა ზედა მამისა მათისა გურგენ მეფეთ-მეფისა. წარგზავნა კაცი

1 ბაგრატს C. 1 აფხაზთა ACMTm, < cet. 1 და < C. 1 თჳსი] კლდე-კართა C. 1 თჳთ] დ̃თ T (← თ̃თ ← თჳთ). 2 არაგვითს M, არგვითს m. 3 კურატპალატი codd. 4 არა დაშთა] არა ესუა ს უ მ ბ. 5 ვასილი Bdp. 8 პატივი ს უ მ ბ. 10 წრფელი] მართალი ს უ მ ბ. 13 მეფე რეგუნისა] ქართველთა მეფისა ს უ მ ბ. 14 კუალად ACMTm, და შემდგომად cet. 14 ვითარცა C. 14 წარჴდეს] წარვიდეს Mm (ჴ → ვ). 14 და ვითარ — პირველვე < C. 14 ვთქუა m. 15 მოიწყინა (!) m. 15 და ურჩნი C. 15-16 დიდებისაგან] დაბისგ̃ნ T. 16 და < AMm. 16 დაადგინნა T, დაადიდნა Mm. 16-17 ადგილთა — მისთა] და ერთგულნი და მორჩილნი ბ̃ბისა მისისანი განადიდნა C. 17 აფხაზეთისა და ქართლისათა [A]C, < Mm, აფხაზეთისათა cet. 18 განგებითა] სიკეთითა C. 18 განამრავლა C, გაამრავლა Mm, განიმრავლა cet. 20 კახეთად C. 20 იყო [A]CMm, + კახეთს cet. 22 ეძიებდე C. 22 მკლავითა ომი C. 22 ჭომი MT. 23 ქსანსა C, კანასა Mm, კსანსა cet. 24 განუწყრა — მეფე [A]CMm, ვითარცა ესმა რა ესე ბაგრატ მეფესა ქართველთა და აფხაზთასა (აფხაზთა და ქართველთასა T), განუწყრა ფრიად cet. 24 და ACMTm, რამეთუ cet. 24 მას ჟამსა < C. 25 რამეთუ [A]CMTm, და cet. 25 საქმესა Bbp. 25 ტაოსსა Bbdp. 25 რომელ მაშინ [A]CDMTms, რომელი მაშინვე cet. 25 თჳთვე] თჳთ ვერ C, თჳთ Bdp. 26 მიცვალებისა C (< ზედა). 26 მეფისა ACMm, მეფისასა cet. 26 წარგზავნა [A]CMTm, მაშინ წარმოგზავნა (D: წარგზავნა) მეფემან ბაგრატ cet.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ამოღებულია ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკიდან“ (§§ 79-82). [2] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 79. [3] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 80 (ამოწერილია სიტყვა-სიტყვით). [4] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 81. [5] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 82.

მოსწრაფედ, აწჳა სპათა აფხაზეთისა და ქართლისათა, და თჳთ წარემართა ზემოთა ლაშქრითა, გაიარა თრიალეთი, გავლო კიდი მცხეთისა. და მოერთნეს თანა აფხაზნი
C192a |და ქართველნი. დადგა თიანეთს, და იწყო შემუსრვად კახეთისა. და ვერ წინააღუდგა დავით, რამეთუ იყო ძალი მისი ურიცხჳ; იწყო ბრძოლად ციხეთა და მას ჟამსა აღიღო ქუეყანა ჰერეთისა, და განაჩინა მთავრად აბულალ და წარმოვიდა შინა

M 469 და მათვე ჟამთა, რაჟამს წარმოვიდა | ბაგრატ აფხაზთა მეფე, კუალად მიიქცეს კაცნი ჰერეთისანი და მიერთნეს დავითს; აღიღო დავით ჰერეთი. შემდგომად მცირე-
A 297 დისა ჟამისა მიიცვალა [1]. | კუალად [2] გამოვიდა ყოვლითა სპითა თჳსითა ბაგრატ [3], აღიღო მეორედ ჰერეთი. დაიჭირა დინარ დედოფალი თჳსად, იწყო მებნად კახეთისა, და ძალითა მისითა მიუწდომელითა ორ წელ წარიხუნა ყოველნი ციხენი კახეთისანი. შეაწყუდია კჳრიკე ბოჭორმას, და დაუყენნა ციხესა გარეშემო მცველნი წელიწდამდი, წარიღო ბოჭორმაცა. და დაიპყრა სრულიად ჰერეთი და კახეთი, წარმოიყვანა კჳრიკე და დაიჭირა თჳსსა კარსა ზედა.

მას ჟამსა განდიდნა ფადლონ, ამირა განძისა, იწყო კირთებად ერისთავთა ჰერე-
C192b თისა და კა|ხეთისათა, ჟამითი-ჟამად მეკობრობით და პარვით რბევად და ტყუენვად ადგილითი-ადგილად. ხოლო ისილა რა დიდმან მეფემან ბაგრატ კადნიერება მისი, დიდად შემრწუნდა და აღივსო შურითა. განემზადა ყოვლითა სპითა მისითა, წარგზავნა მოციქული წინაშე გაგიკ შაჰანშა სომეხთა მეფისა; აწჳა, რათა იძიოს შური ფადლონისგან. ხოლო მან განიხარა სიხარულითა დიდითა, მოსწრაფედ მოუწოდა ყოველთა

1 აწჳა MTm, დ ა აწჳა cet. 1 სპათა აფხაზთა C, სპ. აფხაზეთისათა MTm. 2 გაიარა] ჩაიარა C. 2 და განვლო C. 3 და დადგა Bdp. 3 თიანეთს] თრიალეთს M. 3 და < C. 3 შემუსრა Mm. 4 მისი ACMm, ბაგრატ მეფისა cet. 4 იწყო ACMTm, და იწყო cet. 4 ბრძოლა DERs. 4 და AMTm, < C, რამეთუ cet. 5 აბულალა C. 5 წარვიდა C. 6 ამათვე DET, მეფე m. 6 ~ წარმოვიდა რაჟამს C. 6 მიიქცნეს Bdp. 7 და < C. 8 მიიცვალა ACMTm, + დავით cet. 8 თჳსითა] მისითა AC. 8 ბაგრატ ACMTm, + მეფე cet. 9 მეორედ ჰერეთი AC, ~ ჰერეთი მ. cet. 9 დაიმჭირა A. 9 დიანარ A. 10 და < C. 10 ორ წელ წაიხუნა (A: წარუხუნა) AC, წარიხუნა ორსა წელიწადსა შინა cet. 10 ყოველნი < C. 11 შეაწყუდივა Bp. 11 და < A. 11 წელიწდამდი A, წელიწდით წელიწდამდინ C, წლითი-წლამდის (Mm: წლამდისი) cet. 12 წარიღო CMTm, და წ. cet. 12 სრულად C. 12 ჰერეთი და < A. 12 წარმოეყუანა M. 12 კჳრიკე] კაე Mm. 12 წარმოიყვანა კჳრიკე < A. 13 დაიჭირა ABC, დაიმჭირა cet. 13 ~ კარსა ზედა თჳსსა A. 14 ჟამსა + შინა Bp. 14 გაადიდნა Bp, განადიდნა A. 14 ფადლუნ AC. 14 ~ ამირა ფადლონ EMRTbms. 14 განძათა C. 14 კითხებად m. 14-15 ჰერეთისა და < A. 15 ერ. ჰერ. და კახ. ACMTm, ~ ჰერეთისა და კახეთის ერისთავთა cet. 15 და (ტყ.) < M. 16 ხოლო < C. 16 ბაგრატ < Mm. 17 დიდად — შურითა C, < Mm (ex hom.: კ ა დ ნ. მ ი ს ი ... კ ა დ ნ. მ ი ს ი), აღივსო შურითა და დიდად (A: დიად) შეუძნდა კადნიერება მისი cet. 17 მისითა ACMTm, + წარსლვად განძას cet. 17 გაგზავნა C. 18 გაგიკ] გუგარკ A, < C. 18 შანშა ACm, < m, შანჰშა T, შაჰნშა D, შაჰანშა cet. 18 მეფისა ACMTm, + წინაშე cet. 18 აწჳა ACMTm, < cet. 18 შური იძიონ A. 18-19 ფადლუნისგან Mm. 19 დიდითა < C. 19 მოსწრაფედ MTm, და მსწრაფლ A (~ და მოუწოდა მსწრაფლ), და მოსწრაფედ cet.

[1] T-ში ამას მოსდევს იგივე ჩანართი ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკიდან“ (§§ 79-82), რომელიც სხვა ვახტანგისეულ ნუსხებს ზემოთ ჰქონდათ (იხ. ზემოთ გვ. 278, 3). T-ში ეს ჩანართი ასე იწყება: «(მიიცვალა) დავით დიდი კურატპალატი, ძე ადარნასე კურატპალატისა, ქორონიკონსა სკა, და არა ესუა ძე. და აოჴრდა იმიერ-ტაო...». ციტაციას ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკიდან“ T განაგრძობს 82 §-იდანაც ვიდრე 84 §-ამდე («მოისრნეს ყ̃ნი სიკდ̃ლითა პატიმრობასა შ̃ა»): ამ ციტატების მეორე ნახევარი (§§ 82-84) დანარჩენ ვახტანგისეულ ნუსხებს მოეპოვებათ ქვემოთ თავისუფალი თხრობით (იხ. გვ. 282, სქოლიო 2) და არა სიტყვა-სიტყვით, როგორც ეს T-შია. [2] აქედან კვლავ გრძელდება ტექსტი A-ში. იხ. ზემოთ გვ. 277, სქოლიო 1.
არშიაზე: ქ̃ეს აქეთ ჩ̃ე (=1005) Bbp.

M 470 A 298 სპათა თჳსთა, წარმოემართა და მოვი|და წინაშე ბაგრა|ტ აფხაზთა მეფისა. შეკრბეს ორნივე ძორაკერტს; მიმართეს ფადლონს, დიდად განლაღებულსა, მოძულესა ქრისტიანეთასა, რომელი-იგი ყოვლითურთ ემიებდა წარწყმედასა ყოველთა ჯუარის მსახურთასა. და ვითარ იხილა ძალი მათი უძლეველი, შეეშინდა, წარვიდა და მიმართა სიმაგრეთა შესლვად.

ამან დიდმან და ყოვლითურთ ძლევა-შემოსილმან მეფემან ბაგრატ წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა, მოადგა ქალაქსა შანქორსა, დაუდგნა ფილაკავანნი, და მცირედთა დღეთა
C193a დალეწნეს ზღუდენი შანქორისანი. ხვალისა დღე ეგულებოდა შემუსრვად და წა|რტყუენვად ქალაქისა მის. მას ღამესა მოუვლინა მოციქული ფადლონ, ითხოვა შენდობა; აღუთქუა დღეთა შინა სიცოცხლისა მისისათა მსახურება, გაუკუეთა ხარაჯა და დაუწერა თავის-თავითა ლაშქრობა მტერთა მისთა ზედა. მაშინ უბრძანა და შემოკრიბნა ყოველნი დიდებულნი წინაშე მისსა; უბრძანა პირველად, რათა დაიჭირონ ქალაქი იგი ძალითა მათითა. იხილეს და განიცადეს, და მოახსენეს, რომელ ვერ-ვის ძალ-ედვა. და უფროს
M 471 ამისთჳს, რომელ სხუათა ყოველთა | სალაშქროთა საქმეთაგან უცალო იქმნებოდეს.

A 299 კუალად | უბრძანა და განიზრახა დაზავება ფადლონისი. და მათ ყოველთა, სიბრძნითა მათითა, გამოარჩიეს და უმჯობესად აწჳეს ზავი. უბრძანა და გაგზავნა მოციქული, და მისგან აუწყა ზავი დასტური. მაშინ ფადლონ განიხარა სიხარულითა დიდითა, აღასრულა ყოველი იგი, სიტყჳთ აღთქმული, საქმით: უძღუნა ძღუენი დიდი და მიუწდომელი, აღავსნა ყოველნი დიდებულნი ნიჭითა მიუწდომელითა, და წარმოვიდა შინა გამარჯუებული.

[1] ამის მეფობისა-ზე იყო წმიდა მამა ჩუენი ეფთჳმე ქართველი, მთარგმნელი წიგნთა ჩუენ ქართველთანი, შ~კ[2].

---

1 მოვიდა + სომეხთა მეფე C. 1 ბაგრატ < CMm. 2 ძორაკერტს A, ძორაკერტას C, ხორაკერტს cet. 2 მიმართეს AC, და მიმართეს cet. 2 ფადლო(სა)ნს M. 2 მოძულეთა Mm. 3 იგი < A. 3 წარწყმედად A, წარწყმენდასა m. 3 ყოველთა < Mm. 3-4 მსახურთა A. 4 შეშინდა C. 4 და წარვიდა C. 4 და < C. 5 შესლვა C. 6 ამან ACMTm, მაშინ ამან cet. 7 აუდგნა AC, ადგნაა Mm, დაუდგა T. 7 ფილაკავანნი A, ფილაკონნი C, ფილეკავანი Mm, ფილაკაავანი T, ფილაკავნი s, ფილაკავანი cet. 7 და < Mm. 7 მცირეთა DMms. 8 დალეწნა A. 8 ხვალისა CMTm, და ხვ. cet. 8-9 და წარტყუენვად AC, < cet. 9 ქალაქსა C (< მის). 9 მას < Mm. 9 ფ ა დ ლ ო ნ მ ა ნ codd. (AMm: ფადლუმან). 10 და აღუთქუა A. 10 შინა < C. 10 სიც. მისისათა Cs, სიცოცხლისათა A, სიცოცხლისა თჳსისათა cet. 10 გაუკ[უ]ეთა m. 10-11 დაუწერა თავისუფლება და თავის-თავითა A, დაუწერა C. 11 თავის-თავითა] თავის ფიცითა Mm. 11 მტერთა ACMTm, ყოველთა მტერთა cet. 11 მაშინ] მას ჟამსა CMTm. 11 უბრძანა და ACMTm, < cet. 11-12 ~ წინაშე მ. ყოვ. დიდებულნი A. 12 უბრძ. პირველად ACMTm, და უბრძანა მათ cet. 12 რათა] რომელ T, რომელი Mm. 12 დაიპყრონ ABCdp. 12 ქალაქი იგი] ქართლი C. 13 იხილეს ACMTm, ხოლო მათ იხილეს cet. 13 და (გან.) < A. 13 ვერავინ Mm. 13 ძალ-ედვა CT, ძლევდა M, ძლევდა m, დაედვა A, ძალ-ედვა + ამისთჳს მოახსენეს და აუწყეს cet. 13 უფროს C, უფროსად ხოლო A, უფროსღა cet. 15 კუალა M, კულა m. 15 განიძრახა m. 15 დაზავება] დახსნება Mm. 15 ფადლონისა T. 15 მით Mm. 15 ყოვლითა C, < Mm. 16 მათითა < Mm. 16 და < A. 16 უმჯობესად + და A. 16 და უმჯ. აწ. < C. 16 აწვია Mm, აწვივეს Bbdp. 16-17 უბრძანა — დასტური] მოციქული გაუგზავნა და უბრძანა ზავი C. 16 გაგზავნა] გაისტუმრა b. 17 ფადლუნ Mm, ფადლუმან A. 18 აღასრულა AC, აღუსრულა cet. 18 საქმით < C. 18-19 დიდი და მიუწდომელი AC, დიდად მიუწდომელი cet. 19 მიუწდომელითა < C. 19-20 წარმოვიდა ACMm, + მეფე ბაგრატ cet. 21 ეფთჳმი dp, ევთჳმი B. 22 ქართველთასა Bdp.

---

[1] ეს ჩანართი არის ყველა ნუსხაში, გარდა ACDMTm-ისა (D-ში იგივე ჩანართი არის ქვემოთ გვ. 281, სქოლიო 3). [2] ა რ შ ი ა ზ ე : ეფთჳმე ქართველი ERs, ეფთჳმი ქართველი მთარგმნელი d.

ამანვე დიდმან მეფემან აღაშენა საყდარი ბედიისა[1], და შექმნა საყდრად საეპისკო-
C193b პოსოდ, მოცვალა მუნ გუდაყჳსა სა|ეპისკოპოსო, შეწირნა სოფელნი მრავალნი ყოველთა ჴევთა და ადგილთა, განასრულა ყოვლითა განგებითა, შეამკო ყოვლითა სამკაულითა ეკლესია, აკურთხა და დასუა ეპისკოპოსი. უკეთუ ვინმე ენებოს განცდად და გულისხმისყოფად სიმაღლისათჳს დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისხმა ყოს, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა.

A 300 M 472 ამანვე აკურთხა ეკლესია ქუთა|თისა[2] განგებითა დიდითა | და მიუწდომელითა. რამეთუ შემოკრიბნა მახლობელნი ყოველნი ჴელმწიფენი და კათალიკოსნი, მღდელთმოძღუარნი და ყოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი, და ყოველნი დიდებულნი ზემონი და ქუემონი, მამულისა და სამეფოსა მისისა მეოფნი, და სხუათა ყოველთა საჴელმწიფოთანი[3].

[4] ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან კურაპალატმან დაიპყრა ყოველი კავკასია თჳთმპყრობელობითა ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე, და ადარბადაგანი და შირვანი მოხარკე ყო სომხითისა ჴელმწიფებითა. მეფე სპარსთა მეგობარ და ერთგულ ყო სიბრძნითა და ძლიერებითა თჳსითა, უფროს სახლეულთა თჳსთასა, და ბერძენთა მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ყოვლადვე.

ესე ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე წარემატა ყოველთა ჴელმწიფეთა ყოვლითა განგებითა. ამისდა შემპოვნედ და ამისდა მოაჯედ შეიქმნეს ყოველნი ჴელმწი-
C194a ფენი, მახლობელნი | და მოთაულნი მამულისა და სამეფოსა მისისანი, მოლაშქრედ ვითარცა თჳსნი და მისანდობელნი. და დაუმორჩილნა ღმერთმან ყოველნი მტერნი და წინააღმდგომნი მისნი; მომადლა დღეთა მისთა მშჳდობა და დიდი დაწყნარება ქუეყა-

---

1 ამანვე AMm, ამან C, ხოლო ამანვე T, ხოლო შემდგომად ამისსა ამან D, ხოლო ამან cet. 1 დიდმან < Bp. 1 მეფემან ACMTm, + ბაგრატ cet. 1 და < AMTm. 1 საყდრად C, < cet. 2 გუდაყჳსა] გუდი´სი M, გუდისი m, ყოელი C. 2 შეწირნა ACMTm, და შეწ. cet. 3 განასრულა AC, და გ. cet. 3 შეამკო CMTm, და შ. cet. 4 ეკლესია ACMm (C: ~ ეკლ. ყ. სამკ.), < cet. 4 ეპისკოპოსი ACMTm, + მუნ შინა cet. 4 უკეთუ AC, ხოლო უკ. cet. 4 ვინმე m. 5 სიმაღლისათჳს m. 5 დიდებისა ACMm, და დიდ. cet. 5 მისისა A, მისისად C, მ ე ფ ო ბ ი ს ა (Mm: მეფეობისთჳს) მისისა cet. 6 გულისხმა ყოს CMm, + და ცნას cet. 6 ყოფილ არს] ყოფილა C. 6 მეფე < C. 6-7 ~ მსგავსი მისი სხვა მეფე A. 7 მისი AC, მისა BTdp, მისსა cet. 7 ქართლისასა ACMm, ქართლისა cet. 8 აფხაზეთისა A. 8 ამანვე ACMTm, და ამანვე მეფემან Bdp, ხოლო ამანვე მეფემან ბაგრატ cet. 8 ქუთათისი A. 8 გა[ნ]გებითა A. 8 და მიუწდ. < C. 9 რამეთუ + ამან Mm. 9 ~ ყოველნი მახლ. A. 9 და < ACMTm. 10 ზემოთნი Bdp. 11 ქომონი A. 11 მისისა] თჳსისა C. 14 შირვანი E + ს უ მ ბ ., შარვანი cet. 15 ჴელმწიფობით Bdp. 17 ესე — მეფე ACMTm, < cet. 17 წარემატა ACT, წარემართა Mm, რამეთუ წარემატა cet. 17 ჴელმწიფეთა] მეფეთა A. 18 ამისდა შემპ. და ამისდა (A: ამისა) მოაჯედ AC, ამისად მოაჯედ და (< Mm) შემპოვნედ cet. 19 მოთუალნი A. 19 და მამულისა DE. 20 თჳსნი C, თჳსნი დიდებულნი cet. 20 ~ მისანდობელნი მოლაშქრედ C. 20 და AC, < cet. 20 ~ ყოვ. მტერნი ღმ. C. 20 და < MTm. 21 მისნი < AMTm. 21 მომადლა AMTm, მომადლა ღმერთმან C, და მომადლა cet. 21 ყ ო ე ლ თ ა დღეთა C. 21 დიდი < C.

---

[1] ა რ შ ი ა ზ ე : აღშენება ბედიის ეკლესიისა d; ეკლეს... ბედიის D. [2] ა რ შ ი ა ზ ე : ეკლესია ქუთათისა D. [3] D-ში ამის შემდეგ არის ჩანართი: «ხოლო ამის მეფისავე-ზე იყო დიდი მამა ეფთვიმი ქართველი, მთარგმნელი წიგნთა ჩუენ ქართველთანი ქრისტეს აქათ...» (თარიღი აღარ იკითხება). ამის შემდეგ სამი გვერდი დატოვებულია დაუწერლად (გვ. 85a, 85b, 86a), ალბათ, ექვთიმე ქართველის „ცხოვრებისათვის“. ამ განზრახულ დიდ ჩანართს D-ს რედაქტორი ამთავრებს შემდეგი სიტყვებით: «და ჩუენ პირველსავე ამბავსა აღვიდეთ და ვიწყოთ ამბავი მის დიდისა ბაგრატ მეფისა. ხოლო ამან ბაგრატ მეფემან . . . .».
[4] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა და ემყარება ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქრონიკას“ (§ 82).

ნისა. და უკეთუ ვინმე ინებოს თჳთოეულად წარმოთქმად ყოველთა განგებულებათა
მისთა, მოუძლურდეს ძალი მისი, რომელთაგან მცირედი წარმოვთქუ ჟამთა სიგრძისა-
გან არა-დავიწყებისათჳს.

და ვთქუა ესეცა, რომელ შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა არავინ
A 301 გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი დიდებითა და | ძალითა, და ყოვლითა გონებითა;
M 473 ეკლესიათა მ|აშენებელი იყო, გლახაკთა მოწყალე და სამართლის მოქმედი ყოველთა
კაცთათჳს.

[1] მოკუდა კათალიკოზი სჳმონ და დასუა ამან მეფემან დიდებულთა კაცთა შვილი მეკვისი
და გაზრდილი თჳსი მელქისედეკ კათალიკოზ-პატრიაქად. ხოლო ესე წმიდაჲ მეფჱ წარვიდა
ბერძენთა მეფისა ბასილის წინაშე კოსტანტინეპოლედ, რათა შეეწიოს. რამეთუ იყო დიდი ესე
კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტი-ცხოველი, რომელი ვახტანგ გორგასალს აღეშენა,
დაძველებულ იყო და ჟამთა შლილობით გარეშემო სტოანი და ბჭენი დაქცეულ იყო, და აღა-
რავინ იყო მწე აღშენებად და არცარა-ვის ძალ-ედვა აღშენება მისი. და მივიდა და მ. უთხრა
T141a ყოველი შეუძლებლობა ქართველთა და სათხოველი | თჳსი.

მაშინ მეფემან ბასილი მოსცა მონასტერი კესტორია, რომელ[სა] რ̃ე სოფელი აქუს,
განძი და შესამკობელნი ეკლესიათანი, ხატნი და ჯუარნი, და ყოველივე სამღდელთმთავრო და
სამღდელო სამკაული. წარმოვიდა და მოიწია ქუეყანასავე თჳსსა ქართლად და სამეუფოდ ქალა-
ქად მცხეთად, და იწყო შენებად გარეთითა ბჭითა და გარეშემოთა სტოითა მოქმნითა და ზედა-
დაბურვითა, და ყოველი განასრულა. და მიმადლა ღმერთმან განახლება მცხეთის ქალაქისაცა,
და შეამკო დიდი კათოლიკე სამოციქულო ეკლესია სვეტი-ცხოველი ყოვლითა სამკაულობითა,
ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა; და შესჭედა სვეტი-ცხოველი ოქროთა და
ვეცხლითა; და შესჭედა წმიდა საკურთხეველი ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალი-
ტითა; და მოჭედა კანკელი და კარნი საკურთხეველისანი ოქროთა და ვეცხლითა; და შექმნა
წმიდა სამარტვილო ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა; და შექმნა ძელ[ნ]ი
ცხოვრებისანი ორნი თუალითა და მარგალიტითა და დაასვენნა ყოველთა წმიდათა ნაწილნი
აურაცხელნი და ძელი ცხოვრებისა სხუაჲ; მოჭედილნი ხატნი თუალითა და მარგალიტითა,
ოქროთა და ვეცხლითა შემკულნი, რიცხვით ორმოცდათხუთმეტი; წიგნნი მოჭედილ-მოუჭედელნი,
რომელ თჳ.თან აღაწერინა და დასდვა, ჯუმლად ოცდახუთი.

ჩანართი [2]

ხოლო ესეცა წარმოვთქუათ ჩუენ, რამეთუ რაოდენნი ბაგრატოანნი მეფედ და კურაპალა-
ტად ზემორ[ე] აგჳწერია, რომელნიმე მეფობდეს ქართლსა და რომელნიმე სამცხე-ტაოსა შინა,

1 ქუეყანისა ACMTm, + მისისა cet. 1 წარმოთმქად ACMm, + და იწყოს cet. 1 განგებათა A. 2 ძალი ACDMTm, ენა cet. 2 მცირედი C, მცირედ cet. 2 წარმოვთქჳ codd. 2-3 სიგრძესა A, სიგრძი-სათჳს C. 3 არა-დავიწყებისა C. 4 ვთქჳ AMT, ვთქუა cet. 4 ∼ ვთქჳ რომელ ესეცა A. 4 რომელ] ვითარმედ C. 4 დიდისა ACMTm, + ამის Bp, + მის cet. 5 გამოჩინებულ Mm. 5 მისა M, < C. 5 და < A. 5 გონებითა < Bp. 6 იყო < AC. 6 გლახაკთა ACMm, გლ. და დავრდომილთა Bdp, დავრ-დომილთა და გლ. cet. 6 და < C. 6 სამართლის AMTm, სიმართლის C, სიმართლისა მართლიად Bdp, სამართლისა მართლიად cet. 6 მოქმედი] < Mm, მოყუარე C. 6-7 ყოვ. კაცთათჳს AMTm, < C, + და ქურივთა და ობოლთა შემწყნარებელ cet. 15 კესტორი სიგ. 18 გარეშემო სტოითა სიგ. 23 კან-კელნი სიგ. 25 დაჲსვენნა T. 30-31 კურატპალატად codd. 31 სამცხეს Bdp. ტაოსსა Bdp.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და წარმოადგენს ექსცერპტებს მცხეთის XI საუკუნის საბუთიდან, რომელიც თეიმურაზისეული (T) ნუსხის რედაქტორს გამოუყენებია ქვემოთაც რამდენსამე ადგი-ლას (იხ. გვ. 290, 13; 294, 1; 295, 13).

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMTm-ისა. T-ში ამ ჩანართის ის ნაწილი, რომე-

ვიდრე ამა ბაგრატის გამეფებამდე. და ოდეს მეფე იქმნა, რომელნიმე გარდაცვალებულ იყვნეს
და რომელნიმე ამას ჟამსა გარდაიცვალნეს. და არღარა-ვინ იყო ამის ჟამში სხუა ბაგრატოანი,
თჳნიერ სუმბატისა და ძმისა მისისა გურგენისა, რომელნი მეფობდეს კლარჯეთს, ძენი ბაგრატ
არტანუჯელისანი, რომელთა სიკუდილი ზემორე აღვწერეთ [1]:

სუმბატის სიკუდილი, ს̃ლა ქორონიკონ-ზე;

ძმისა მისისა გურგენისა სიკუდილი, ს̃ლბ ქორონიკონზე [2].

ხოლო ესრეთ იყო გარდაცვალება მათი: რამეთუ მაშინ ოდესმე ამან [3] ბაგრატ მეფემან
კურაპალატმან მოიყვანნა ესე ორნი ძმანი, კლარჯთა კელმწიფენი, სუმბატ და გურგენ, ძენი
ბაგრატ არტანუჯელისანი, დარბაზობად მის წინაშე, ციხესა შინა ფანასკერტისასა, და მუნ შინა
შეიპყრნა იგინი და აღიხუნა ციხენი და ქალაქნი მათნი. რამეთუ იგინი პატიმარ ყვნა ციხესა
შინა თმოგჳსასა, და მუნ ციხესა შინა გარდაიცვალნეს სუმბატ და გურგენ.

ხოლო [4] შვილნი ამათნი წარვიდეს კოსტანტინეპოლედ, ძე გურგენისი დემეტრე და ძე
სუმბატისი ბაგრატ, ბასილი მეფისა წინაშე, და მათნივე შვილნი კლარჯთა მეფეთანი რომელ
დაშთეს ამა ქუეყანასა, მოისრნეს ყოველნი სიკუდილითა პატიმრობასა შინა.

ჩანართი [5]

ამისსა შემდგომად ბაგრატ მეფემან მოვლო ყოველი სამეფო თჳსი, აფხაზეთი, ჰერეთი
და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა კვეთა ტაოსათა, და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა მასვე
ციხესა ფანასკერტისასა, წელსა მესამესა, და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ მეფე.

მეფობდა ოცდათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემკობილი მჴცითა შუენიერითა,
ქრონიკონსა ორას ოცდათოთხმეტსა, თუესა მაისსა შჳდსა, დღესა პარასკევსა [6]. და იყო
C194b დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს. და წარმოიღო გუამი მისი ზჳად|მან ერისთავთ-
ერისთავმან, და დამარხა ბედიას.

შემდგომად მისსა მეფე იქმნა ძე მისი გიორგი [7]. და იყო იგიცა სავსე ყოვლითა
სიკეთითა.

2 ამის ჟამსა Bbdp, ამის ჟამში cet. 3 ძმისა] ძისა E. 6 ძმისა] და ძმისა Db, ⟨ხოლო ესრეთ იყო⟩ ძმისა Bdp. 10 ციხენი და ქალაქნი] ქუეყანანი და ციხენი სუმბ. 12 კოსტანტიპოლედ DE. 13 ვასილი Bdp. 14 დაშთნეს Edp. 16 მეფემან < T. 18 ესე ბაგრატ მეფე] მეფე ბაგრატ T, ესე ბაგრატ სუმბ. 19-21 მე-ფობდა — ტაოს ACMm, (გარდაიცვალა მეფე ბაგრატ) მჴცითა შუენიერითა შემკული ქ̃კსა ს̃ლდ, თუესა მაისსა ზ̃, დღესა პარასკევსა და მეფობდა ოცდაათექუსმეტ წელ T. (გარდაიცვალა ესე ბაგრატ მეფე) თუესა მაისსა ზ̃, დღესა პარასკევსა, ქ̃კსა ს̃ლდ cet. 19 შემკობილი მჴცითა (C: სიბერითა) შუენიერითა AC, მჴცითა შუენ. შემკული MTm. 20 თუესა (Eb: მაისსა) ზ, დღესა პარასკევსა, ქ̃კსა ს̃ლდ BEbp. 21-22 ერის-თავთ-ერისთავმან < C. 22 დაამარხა ბდას A. 23 შემდგომად მისსა (A: ამისა, C: ამისსა) ACMTm, ხოლო მეფობდა ესე ბაგრატ ლ̃ვ წელ და შემდგომად ამისსა b, და cet. 23 გიორგი ACMTm, + ი̃ც წლისა cet. 23-24 და იყო — სიკეთითა ACMTm, < cet.

ლიც გადმოგვცემს სუმბატის „ქრონიკის“ §§ 83 და 84-ს, უფრო ადრე იყო მოყვანილი და ისიც სიტყვა-სიტყვით (იხ. ზემოთ გვ. 279, სქოლიო 1).

[1] ჩანართის ეს ნაკვეთი «ხოლო ესეცა წარმოვთქუათ — ს̃ლბ ქორონიკონ-ზე» ქართლის ცხოვრების რედაქტორს ეკუთვნის. [2] ეს თარიღები (ს̃ლა, ს̃ლბ) იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 83.

[3] ამან ბაგრატ მეფემან — სუმბატ და გურგენ] შდრ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 83.

[4] ხოლო შვილნი ამათნი — პატიმრობასა შინა] იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 84.

[5] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა და წარმოადგენს ციტატს სუმბატის „ქრონიკის“ § 85-იდან.

[6] თარიღი იხ. სუმბატის „ქრონიკა“ § 85: «ქორონიკონსა ს̃ლდ (= 234), თუესა მაისსა ზ, დღესა პარასკევსა». [7] Bbp უმატებენ: ქრისტეს აქეთ ჩ̃თ (= 1009).

ᲛᲔᲝᲠᲛᲝᲪᲓᲐᲗᲝᲠᲛᲔᲢᲔ ᲛᲔᲤᲔ. ᲒᲘᲝᲠᲒᲘ. ᲫᲔ ᲑᲐᲒᲠᲐᲢ ᲐᲤᲮᲐᲖᲗᲐ ᲓᲐ ᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲗᲐ ᲛᲔᲤᲘᲡᲐ. ᲑᲐᲒᲠᲐᲢᲝᲕᲐᲜᲘ[1]

ხოლო ესე გიორგი ეუფლა ყოველსა მამულსა და სამეფოსა თჳსსა ჟამსა ოდენ სიყრმისა და სიჭაბუკისა მისისასა, რამეთუ იყო, რაჟამს მეფე იქმნა, წლისა თორმეტისა.

[3] მას ჟამსა გან[უ]დგა ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა, და ღადრობითა აზნაურთათა შეპყრობილ იქმნეს ერისთავნი. მათ ქუეყანათ კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა პირველ აქუნდა იგი.

ხოლო მეშჳდესა წელსა[4] მეფობისა მისისასა გამოვიდა ბასილი, მეფე ბერძენთა, მას ზედა ყოვლითა სპითა საბერძნეთისათა და უცხოთესლითა ურიცხჳთა. ხოლო გიორგი მეფე განვიდა სპითა დიდითა წინააღდგომად მისსა. და დაიბანაკეს ორთავე ქუეყანასა ბასიანისასა მრავალდღე, და არა მიმართეს ბრძოლად ურთიერთას. მორიდა
A 302 გიორგი მეფემან, მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლ|თისი. და მუნით მოვიდა კოლას,
M 474 და გამოუდგა კუალსა, და მოუდგა უკანა ბასილი, მეფე ბერძენთა. | და შეკრბეს უკანა-მავალნი გიორგისნი და წინა-მავალნი ბასილისნი, და იქმნა ბრძოლა დიდი სოფელსა, რომელსა რქჳან შირიმნი. და მოისრნეს ორკერძოვე მრავლად, მოკლნეს ერისთავნი და დიდებულნი: რატი, ძე ლიპარიტისი, და ხურსი. და გჳანად ეწია კმა გიორგი

1 მეორმოცდასამე T, მეორმოცდაათორმეტე E, მეორმეოცდაათორმეტე Dbds, ორმეოცდამეათექუსმეტე Bp. 1 მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა გ״ი, ძე ბ. მეფისა T. 3 ხოლო ესე გიორგი T, ესე ACMm, ხოლო დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ[2] cet. 3 ეუფლა < Bdp. 3 მამ. და სამეფოსა AC, ~ სამეფოსა და მამ. cet. 4 რამეთუ — იქმნა < C. 4-5 თორმეტისა A, ათორმეტისა C, ათექუსმეტისა MTm, ათვრამეტისა (ი״შ) Bdp (+ სუმბ.), ათვრამეტისა ოდენ cet. 6 მას ჟამსა] ხ״ დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ T (+ სუმბ.). 6 განდგა (განადგა E) codd. 6 ქუეყანა] ქუეყანასა codd. 6 (ქუეყანასა) ჰერეთ-კახეთისანი D, ჰერეთ-კახეთისა მჭირავნი b, ჰერეთ-კახეთი Bdp. 7 ქუეყანათ ჩვ. კონიექტ., ქუეყანად codd. 7 კუალადვე T (+ სუმბ.), და კუალადვე cet. 8 იგი] გიორგი B, გ״ი dp. 9 ხოლო] და ამის გიორგისა მეფობისა T (+ სუმბ.). 9 ვასილი Bdp. 10 მას ზედა ACMTm, ამა გიორგი მეფესა ზედა cet. (+ სუმბ.). 10 საბერძნეთისათა C, მისითა A, საბერძნეთით(ა) cet. 10 ~ ურიცხ. უცხ. C. 11 სპითა და ლაშქრითა დიდითა T (სუმბ.: ლაშქრითა დიდითა). 11 მისი A, მისდა C 12 მიმართეს ACMTm, მივიდეს cet. (+ სუმბ.), 12 ურთიერთას ACM (C: ~ ურთ. ბრძოლად), ურთიერთსა m, ურთიერთას ზედა T, ერთმანერთსა ზედა cet. 12 მორიდა AMTm, უკუმოჰრიდა C, და მორიდა cet. 13 და < A. 13 დაუწუა Mm. 13 ოლთისნი AMm. 13 და მუნით იგი Mm, და C. 13 და მუნით — კოლას ACMTm, <cet. ,13-14 კოლას(ა) და გამოუდგა < AMm (ex hom.: კოლასა ..... კუალსა). 14 და გამოუდგა კუალსა < C (ex hom.). 14 მოადგა MTm. 14 ბასილი CMTm, ბასიანთა (!) A, <cet. 14-15 შეკრბეს უკანა (< Mm) მავალნი გიორგისნი AMm, შეკრბა ლაშქარი გიორგისი C, შეკრბეს რა უკ. მავალნი (T: მდევარნი) გიორგისნი cet. 15 გიორგისნი] გ״ზისანი (!) dp. 15 წინა-მავალნი ბასილისნი ჩვ. კონიქტ., დევნნა მავალნი (Mm: მრავალნი) ბასილისნი AMm, წინა-მავალნი ბასილის ლაშქრისანი (DT: ლაშქარნი) cet. 15 ბრძოლა + მათ შორის C. 15-16 სოფელსა რომელსა CMm, და სოფელსა A, სოფელსა მას რომელსა cet. 16 რქჳან ACMTm, ეწოდების cet. 16 შირიმნი M, შირიმანი m, ბირიმნი A, ბირიმანი C, ბირიმთა d, შირიმთა cet. 16 მოისრნეს ორკ. მრ. CMTm, ~ მოისრნეს მრ. ორკ. A, ~ მრავლად მოისრ. ორკ. cet. 16 მოკლნეს CMTm, მოვლნეს A (ვ ← კ), მოიკლნეს მუნ cet. 16-17 ერისთავნი და დიდ. T, ერისთავნი დიდებულნი AMm, დიდებულნი ერისთავნი C, დიდნი ერისთავნი გიორგი მეფისანი cet. 17—285, 1 და გჳანად — ზედა ACMTm, < cet. (< სუმბ.). 17 გიორგი < A.

[1] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. C-ში წითლით და ახალი ხელით არშიაზე სწერია: გიორგი მ״ფე. [2] ეს წინადადება მთლიანად ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 86).

[3] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა და ამოღებულია სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 86).

[4] «ხოლო მეშჳდესა წელსა——(294,5) ერთობისა» მთელი ამ მოთხრობის წყაროა სუმბატის „ქრონიკა“ (§§ 87—101).

C195a მეფესა, ვითარმედ ომი არს უკანა-|მავალთა ზედა. მაშინ უბრძანა სპათა თჳსთა და ალიჭურნეს მსწრაფლ. განვიდა თჳთ გიორგი მეფე, რამეთუ ახოვან იყო და უშიში ყოვლითურთ ვითარცა უკორცო, და მის თანა სიმრავლე სპისა მისისა. და მოვიდა მუნით ბასილი მეფე ყოვლითა სპითა მისითა. შეკრბეს იმიერ და ამიერ, იქმნა ბრძოლა დიდი, და მოისრნეს ბერძენნი ფრიად, და წარმოიღეს ავარი. ეზომ გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, რომელ სივლტოლად განემზადა ბასილი მეფე.

ხოლო ვითარ სულმოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და წარმოვიდეს. წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი და დაკოცნეს ურიცხუნი პირითა მახჳლისათა. მოუწია ლაშქარმან არტანს, ტყუე ქვეს და მოაოჴრეს არტანი. და რაჟამს წარვიდა გიორგი მეფე
A 303 თრიალეთს, წარმოუდგა უკანა, ასწყჳდა | ქუეყანა ჯავახეთისა და გარდავიდა თრიალეთს. კუალადცა დაეახლნეს ურთიერთას, რამეთუ განძლიერდა გიორგი მეფე და
M 475 მოირთო მა|ლი კახეთისა და ჰერეთისა, გარნა დაუშალეს შებმა მეორედ.
C195b შეიქცა ბასილი მეფე თრიალეთით, უკუმოიარა | ჯავახეთი და არტანი. და კუალად უბოროტესადრე შურის-გებით მოაოჴრნა ქუეყანანი იგი; წარვიდა და დაიზამთრა ქუეყანასა ხალდიისასა, მახლობელად ქალაქსა ტრაპიზონთასა. და ვიდოდეს მათ შორის მოციქულნი ზავისა და სიყუარულისათჳს.

[1] მას ჟამსა იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთს. შეიერთნეს სპასპეტი და წარ-

1-2 მაშინ — მსწრაფლ ACMm, და ვითარცა მოესმა კმა ომისა აღბორგნეს და მაშინ უბრძ. სპ. თ. და ალიჭ. მსწრაფლ T, და ვითარცა მოესმა კმა ომისა გიორგი მეფესა აღბორგნეს cet. 2 განვიდა თჳთ გიორგი — სპისა მისისა ACMTm, < cet. (< სუმბ.). 2 გიორგი მეფე] იგი მეფე A. 2 რამეთუ] ხოლო A. 2 ახოვანი A. 2 უშიშ T. 3 სპათა სიმრავლე მისისა T. 3-4 და მოვიდა — მისითა ACMm, განვიდეს (< T) და (< T) მივიდეს (T: მოვიდეს) ადგილსა მას სადა იყვნეს ბრძოლად, და მოვიდა (T: + მუნით) მუნ ბასილი (T; ბასილიცა cet.) მეფე სპითა დიდითა (T: ყოვლითა სპითა მისითა) cet. 4 შეკრბეს ACMTm, და შეკრბეს იგინი cet. 4 და < C. 4 იქმნა AMTm, და იქმნა მუნ cet. 5 და < MTm. 5 მოსრნეს A, მოისრნეს CMm, მოისრნეს მუნ cet. 5 ფრიად ACMm, დიდნი და ფრიადნი cet. 5 წარმოიღეს ავარი AMm, < C, წარმოიღეს გიორგისთა ავარი cet. 5 ეზომ (A: ეზომი) გაგრძელდა ACMm, ეგზომ განდიდნა და განგრძელდა T, ეგზომ განდიდნა cet. 6 მათ შორის ბრძოლა AMm, ~ ბრძოლა მათ შორის C, მათ შორის ბრძოლა იგი T, ბრძოლა იგი cet. 6 რომელსა C. 6 სივლ. განემზადა ბ. მეფე ACMTm, სივლტოლა ევულვებოდა ბასილი მეფესა cet. (+ სუმბ.). 7 ხოლო — ქართველნი ACMm, გარნა ხოლო ვითარ გიორგისნივე სულმოკლე იქმნეს ქართველნი T, გარნა გიორგისნივე სულმოკლე იქმნნეს cet. (+ სუმბ.). 7 იქმნა Mm. 7 მორიდეს AMTm, < C, რამეთუ მორიდეს cet. (+ სუმბ.). 7 და < C. 7-8 წარმოუდგეს უკ. ბერძ. CMm, და წარმ. უკანა ბერძ. A, ხოლო ბასილი წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი T, ხოლო ბასილი (Bdp: ვასილი) მეფე წარმოუდგა უკანა cet. 8 და < A. 8 დაუკოცნეს Mm. 8 ურიცხჳ C. 8 პირითა მახ.] მახჳლითა C. 9 არტაანს M, < A. 9 ტყუე ყუეს Mm, ტყუე ყვნეს C, დაატყუვეს A. 9 ~ და მოაოჴრეს არტ. C. 9 რაჟამს წარვიდა < A. 10 წარმოუდგა C, მოადგა A. მოუდგა Mm. 10 ასწყჳდა A, და ასწყჳდეს Mm, და ასწყჳტეს C. 10 გარდავიდეს C. 11 დაეახლნეს CMm, მიეახლნეს A. 12 ერეთით და კახეთით C. 12 დაუშალეს + მაშინ A. 13 თრიალეთი m. 13 უკმოიარა Mm. 13 არტანით Mm, პატარანი A. 13 და < A. 14 უბოროტესადრე C (+ სუმბ.), უბოროტეს A, უბოროტოს Mm. 14 შურის (შური M) საგებლით Mm. 14 და < A. 15 ხალდიისასა A, ხლდიისასა Mm, ტალდიისასა C (ღ ← ლ), ხალადსა T, ხალდასა cet. (+ სუმბ.). 15 ტრაპიზონთასა C (+ სუმბ.), ტრაპეზონთასა AT, ტრაპეზონსა Mm. 7-16 წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი — ზავისა და სიყუარულისათჳს ACMm, ხოლო დანარჩენ

[1] ამ განდგომილების ამბავს გადმოგვცემს კედრენე, რომლის მიხედვით შეთქმულების მეთაურები არიან: პატრიკიოსი ნიკიფორე ქსიფია (*Νικηφόρος πατρίκιος ὁ Ξιφίας*) და პატრიკიოსი ნიკიფორე, ბარდა ფოკას ძე (*Νικηφόρος πατρίκιος ὁ υἱὸς Βάρδα τοῦ Φωκᾶ*) (Cedrenus, Hist. comp. ed. J. Bekker, Bonnae 1839, II, 477—478).

ვეზი, ძე ფოკას განდგომილისა და წარიდგინეს ქუეყანა აღმოსავლეთისა. და დიდად შეძრწუნდა ამისთჳს ბასილი. გარნა პატივ-სცა ღმერთმან მასვე, და მოკლა წარვეზი ქსიფე; და გადგეს რომელნი მირთულ იყვნეს. ხოლო ქსიფეს მიეგო ცრუობა წარვეზისა: რამეთუ შეიტყუეს ციხესა დალასანოსთა[1] სისხლისათჳს ფოკას მისა, შეიპყრეს და მოჰ-

---

ნუსხებში, (გარდა T-ნუსხისა) შესწორებულია მთლიანად სუმბატის „ქრონიკის“ (§ 87) მიხედვით. T-ს რედაქტორს კი შეუზავებია ორივე, ACMm-ისა და დანარჩენებისა:

T-ნუსხა	დანარჩენი ვახტანგისეული ნუსხები
ხოლო ბასილი წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი **და დაკოცნეს ურიცხუნი პირითა მახვილისათა. მოუწია ლაშქარმან არტანს და დაწვა იგი და მოაოკრეს არტანი.** და რომელი პოვა, ტყვე ყვეს.	ხოლო ბასილი მეფე წარმოუდგა უკანა, და მოვიდა არტანს და დაწვა იგი. და რომელი პოვა, ტყვე ყო ყოველნივე.
ხოლო გიორგი წარვიდა ნიგალით კერძო სამცხედ და მიუდგა მას უკანა ბასილი და **ასწყვიდეს ქუეყანა ჯავახეთისა კერძო** და მოაოკრა ყოველივე. **და რაჟამს წარვიდა გიორგი მეფე,** გარდავიდა თრიალეთად, და მოადგა უკანა ბასილიცა თრიალეთადვე **კუალადცა.**	ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა ნიგალით კერძო სამცხედ, და მიუდგა მას უკანა ბასილი ჯავახეთით კერძო, და მოაოკრა ყოველივე და მუნით გარდავიდა გიორგი მეფე თრიალეთად, და მოადგა ბასილიცა თრიალეთადვე.
და რა იახლნეს ერთმანერთსა, კუალად განძლიერდა გიორგი მეფე, **მოირთო ძალი** ლაშქრითა **კახეთისა და ჰერეთისა.** რამეთუ მოიყვანნა წანარნი და შაქნი, **გარნა დაუშალეს მას შებმა მეორედ.**	და რა იახლნეს ერთმანერთსა, კუალად განძლიერდა გიორგი მეფე ლაშქრითა. რამეთუ მოიყვანნა წანარნი და შაქნი.
ხოლო იხილა რაჲ ესე ბასილი, შეიქცა თრიალეთით, და უკმოვლო ჯავახეთი და არტანი დღეთა T142b შინა ზამთრი|სათა, და კუალად უბოროტესად ადრე **შურისგებით მოაოკრნა ქუეყანანი იგი.** წარვიდა და დაიზამთარა ქუეყანასა ხალდსა, მახლობელად ქალაქსა ტრაპეზონთასა. და ვიდოდეს მათ შორის მოციქულნი **ორთავე ამათ მეფეთანი ზავისათჳს ერთმანერთსა წინაშე, მშჳდობისა** და სიყუარულისათჳს.	ხოლო იხილა რა ესე ბასილი მეფემან, შეიქცა თრიალეთით, და უკმოვლო ჯავახეთი და არტანი დღეთა შინა ზამთრისათა, და კუალად უბოროტესადრე (სუმბ.: უბოროტეს ადრე) მოაოკრა და წარვიდა; და დაიზამთრა ქუეყანასა ხალდასა, მახლობელად ქალაქსა ტრაპიზონთასა. და ვიდოდეს მათ შორის მოციქულნი ზავისა და სიყუარულისათჳს.

(T-ს ტექსტში ჩვენ მიერ ხაზგასმული ადგილები რედაქტორს ამოუღია ACMm-ის ტექსტიდან გარდა უკანასკნელისა [«ორთავე ამათ მეფეთანი.....»), რაც სუმბატის „ქრონიკიდან“ ამოუღია.

1 წარვეზი C, წარვაზი Mm, წარვიზი + ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფენ cet. (+ სუმბ.). 1 წარიდგინეს CMm, მოვლო A, მიიდგნეს Bdp, მიიდგინეს მათ cet. (+ სუმბ.). 1 ქუეყანით C. 1 ქუეყ. აღმ. ACMm, ყოველი აღმოსავლეთი კერძი ქუეყანა cet. (+ სუმბ.). 1-2 და დიდად — გარნა ACMTm, < cet. 2 ბასილი + მეფე C. 2 პატივ-სცა ღმ. მასვე ACMm, ხოლო ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პატივ-სცა cet. (+ სუმბ.). 2 წარვეზი და ქასიფე C. 3 განადგეს C. 3 მირ. იყვნეს] მირთვოდეს C. 3 და გადგეს — ქსიფეს < A (ex hom.). 3 მიუგო A. 3 ცრუება MTm. 2-4 და მოკლა — ციხესა ACMTm, რამეთუ განუდგა ქსიფენს წარვიზი და ყოველნივე ერნი მისად მიმდგომელნი და მოკლეს ქსიფენ cet. 4 ციხესა + ყოველნივე ერნი მისად მომდგომელნი შეიცვეს ციხესა შინა T (სუმბატის „ქრონიკიდან“). 4 დალასანოთა Ed, დასალასანიოსათა Mm. 4 ბუკასის A, ფოკასის T, ფოპასის Mm. 41 შეიპყრეს + და წარმოგზავნეს წინაშე T (სუმბატის „ქრონიკიდან“).

---

[1] სუმბატის „ქრონიკაში“ არ სწერია, რომ 1) ქსიფემ მოკლა წარვიზი, და 2) დალასანოსებმა შეიტყუეს ციხეში ქსიფე. ორივე ეს ცნობა მოიპოვება კედრენეს „ქრონოგრაფიაში“: «ქსიფიამ... სთხოვა ერთ დღეს მოსულიყო მასთან მოსალაპარაკებლად; ფოკა რომ მოვიდა მასთან, ქსიფიას წინასწარ მოემზადებინა მისთვის მახე და მოკლა იგი... ფოკას სიკვდილი რომ შეიტყო მეფემ, გაგზავნა თეოფილაქტე, დამიანე დალასენოს ძე (*Δαμιανοῦ τοῦ Δαλασσηνοῦ υἱός*). თეოფილაქტემ შეიპყრო ქსიფია და შებორკილი მოჰგვარა სამეფო ქალაქში...» (კედრენე, II, 477-478).

გუარეს ბასილი მეფესა, და მან ექსორია ყო კუნძულსა რომელსამე. და მისთანათა მრავალთა მოჰკუეთა თავი მახჳლითა, რომელთა თანა იყო ფერის[1], ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით ტაოელი, და სხუანი იყვნეს ბერძენნი.

A 304 C196a M 476 კუალად შემოიქცა ბასილი, მოვი|და ბასიანს, ითხოვდა ქუეყანათა და ციხე|თა, და აღუთქმიდა ზავსა და მშჳდობასა. ცნა რა გიორგი მეფემან წარავლინ|ა ზჳადი ერისთავი სპითა მისითა და უბრძანა, რათა[მცა] ზავის მიპყრობითა მცირედ-ხან დაიმჭირვა ადგილსა, და თჳთ წარუდგა უკანა სპითა ძლიერითა. და განიზრახვიდა ესრეთ: „უკეთუ ინებოს ზავი ბასილი მეფემან, იქმნეს ესრეთ; და უკეთუ ინებოს ომი, განვემზადნეთ მისთჳსცა“. ხოლო რომელთა არა უნდა ყოფად მშჳდობისა, იწყეს განმზადებად ბრძოლად. და მივიდეს ბასილი მეფესა ზედა დაბანაკებულსა, რომელსა უწოდიან სჳნდაქსად[2].

იწყეს ბრძოლად და აოტეს ზოგი ლაშქრისა მისისა. განუწყრა ბასილი მეფე, უბრძანა მოყვანებად მელისა ცხოვრებისა, და მანდილი წმიდა დადვა ქუეყანასა ზედა, და თქუა: „უკეთუ მიმცე კელთა მტრისათა, არღარა ვიყო თაყუანისმცემელ თქუენდამი უკუნისამდე“. და ვითარ გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, კუალადცა მეოტ იქმნნეს

---

1 რომელსამე AC, რასამე cet. 1 და + მიმდგომთა T (სუმბატის „ქრონიკიდან“). 1 მახჳლითა < C. 2 ფერის ACT, ფეზისი Mm, ფერიზ cet. 2 ჯოჯიკესი C. 3 ნათესავი Ds. 4 ბასილი CMm, + მეფე cet. 4 ითხოვდა + იგი გიორგი მეფისაგან ციხე-ქუეყანა T + სუმბ. 5 ცნა] ხოლო ცნა T. 5 წარავლინა] განავლინა T + სუმბ. 6 მისითა < Mm. 6 სპითა მისითა + და ლაშქრითა დიდითა უწინარეს თჳსსა T (ex სუმბ.). 6 რათა codd. 6 მცირედ ხანს C. 6-7 დაიმჭირვა ადგილსა A, < C, დასჭირვად ადგილისა cet. 7 ადგილსა + დაილაშქრა ზჳიადმანცა ამიერ კიდესა ბასიანისსა. რეცა ზამთრის სახედ T (ex სუმბ.). 7 და თჳთ ACDMm, და (T: ხოლო) თჳთ გიორგი მეფე cet. 7 წარუდგა] წარვიდა წარდგომად A, < T. 7 უკანა ACDMTm, უკანით cet. 7 ძლიერითა + განვიდა ზავად ლაშქრითა დიდითა და ძლიერითა T (ex. სუმბ.). 7 განიზრახეს C. 8 ენებოს C. 9 მისთჳსცა AC, მისთჳს cet. 10 ბრძოლად CMm, ბრძოლა A, ბრძოლად + გარნა ორკერძოვე მზაკვარნი იგი აზნაურნი არა მიეშვნეს გიორგის ყოფად ზავისა, რამეთუ არა უნდოდათ მშჳდობა T (ex სუმბ.), ბრძოლად + რამეთუ არა უნდოდათ მშჳდობა cet. 10 მეფისა დაბანაკებულსა ზედა A. 10-11 სჳნდაქსად CT, სჳნაქსად A, სვინდაქსარ Mm. 11 სჳნდაქსად ACMm, + არამედ აზრახეს მას (T; მეფესა გიორგის cet.) ბრძოლად, იწჳეს (Db: აწჳეს) იგი ბასილის ზედა, რომელი-იგი ზავად და მშჳდობად ჰგონებდეს მისულასა მათსა, და მოელოდა cet. (ex სუმბ.). 12 და აოტეს] დაუტევეს M, და დაუტევეს m. 12 იწყეს — მისისა ACMm, ხოლო გიორგისთა იწყეს ბრძოლად და აოტეს ზოგი ბასილის ლაშქრისა. მაშინ უბრძანა ბასილი მეფემან დამოკიდება წუერსა ჰოროლისასა წერილი მათი, რომელნი (T; რომელი cet.) მისად დაუწერნეს გიორგი მეფესა (T: + ჩუენსა) სიმტკიცისა და ზავისანი. და ესრეთ ბასილი მეფემან ჰოროლის წუერითა ამართნა იგინი (T; იგი cet.), მიუპყრა ღმერთსა და ჰრქუა: „იხილე, მეუფეო, წერილი ესე მათი და საქმე რომელ აწ იქმნა“ (სუმბ.: რომელსა აწ იქმან) cet. (ex სუმბ.). 12-13 განუწყრა—ცხოვრებისა ACMTm, <cet. 13 მოყვანებად] მოღებად A. 13 მანდილი] მადლი A. 13-14 და მანდილი — თქუა ACMm, და კუალად მოიღო ბასილი მეფემან ძელი ცხოვრებისა მანდილითა წმიდითა და დასცა იგი ქუეყანასა ზედა და თქუა ესრეთ ვ̃დ cet. (ex სუმბ.). 14 მიმცე A, მიმეც Mm, მიმეცი C, მიმცე მე cet. 14 ჴელთა მტერისათა C, ჴელსა მტერთასა A, ჴელსა მტრისასა Mm, ჴელთა მტერთასა cet. (+ სუმბ.). 14-15 არღარა — უკუნისამდე ACMTm (T, ამას გარდა, უმატებს იმასაც, რაც დანარჩენ ნუსხებშია სუმბატის „ქრონიკიდან“ შეტანილი: «და არღარა თაყუანის მცე შენ უ̃კე»), არღარა თაყუანის მცე შენ უკუნისამდე cet. (ex სუმბ.). 14 თქუენდამი C, თქუენდა მე MTm, თქუენ თანა A. 15 უკუნისამდე] უკუე Mm. 15 ∼ ბრძ. მათ შორის A, მათ შინა ბრძოლა T.

---

[1] «ფერის ჯოჯიკის ძე» მოხსენებულია გიორგი ათონელის „ცხოვრებაში“. მას «რისხჳთა ბასილი მეფისათა თავი წაეკუეთა, რამეთუ განდგომილებაჲ დასწამეს» (იხ. ათონის კრებული, გვ. 290). კედრენეც გვიამბობს, რომ ბასილი მეფემ მოჰკლა «პატრიკიოსი ფერზი (*τὸν πατρίκιον Φέρσην ἀπέκτεινε*), რომელიც ყველაზე უწინარეს მიეკედლა აჯანყებულებს» (კედრენე, II, 478).

[2] „სჳნდაქსი“ = *σύνταξις* („საბრძოლველად დარაზმვა“, „ბრძოლად განმზადება“).

სპანი ქართველთანი და წარმოვიდეს მეოტად, მოისრნეს ურიცხუნი პირითა მახჳლი-
C196b სათა; | და რომელნიმე ტყუე იქმნნეს. და წარიღეს ავარი დიდძალი და განძი სამეფო,
A 305 რომელი ჰქონდა | თანა.

და წარმოუდგა უკანა ბასილი მეფე. ხოლო კუალადცა იწყეს ზავად, ვითარცა
M 477 პირველ; რამეთუ შიში დიდი აქუნდა საბერძნეთით | განდგომისა. და ყვეს მშჳდობა
და დაიზავნეს, და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად ძე თჳსი ბაგრატ წელიწდისა
სამისა და ციხენი რომელ პირველ გაეცნეს აზნაურთა დაუცალნა და მისცნა; სხუანიცა
ციხენი პირველ მიცემულნი და უკანის თოთხმეტნი; და ქუეყანა, რომელი ჰქონდა
დავით კურაპალატსა ტაოსთა, ბასიანს, კოლა-არტანთა და ჯავახეთს. ხოლო რომელნიმე
ამა ქუეყანათაგან ეკლესიანი, სოფელნი და ადგილნი დაულოცნა გიორგი მეფესა. და
წარვიდა ბასილი მეფე და თანა წარიყვანა ბაგრატ უფლისწული მძევლად ძე გიორგი

1 ქართველთანი A, ქართლისანი C, საქართველოსანი Mm, გიორგისნი cet. 1 წარვიდეს Mm. 1 და მოისრნეს CMm. 287, 15 — 288, 2 და ვითარ — ტყუე იქმნნეს ACMm. [ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში იგივე ტექსტი წარმოდგენილია მთლიანად სუმბატის „ქრონიკის“ მიხედვით, ხოლო T-ში ნარევი სახით, როგორც ეს იყო ზემოთ:]

T	დანარჩენი ვახტანგისეული ნუსხები
და ვითარ ესე ყო და თქუა, და ვითარცა განგრძელებულ იყო მათ შინა ბრძოლა ამას სიტყუასა ზედა, მყის მასვე ჟამსა იძლივნეს და კუალადცა მეოტ იქმნეს სპანი გიორგისნი და ლაშქარნი საქართველოსანი, რომელნი-იგი პირველად მივიდეს.	და ვითარ ესე ყო და თქუა, მყის მასვე ჟამსა იძლივნეს და მეოტ იქმნეს სპანი გიორგი მეფისანი, რომელნი-იგი პირველ მივიდეს.
და გამოვიდეა მიერ-კერძო ტაღმანი მეფისა რუსნი და არა განერა ერთიცა პირველ მისრულთა მათ, თჳნიერ მცირედისა *.	და მოისრნეს ურიცხჳნი პირითა მახვილისათა და რომელნიმე ტყუე იქმნნეს.
რამეთუ თჳთ მეფე გიორგი და უძლიერესი ლაშქარი მისი არღარა მისრულ იყვნეს ჯერეთ ყოვლადვე. და მოიკლნეს მათგანი მას დღესა შინა, რომელთაცა მშჳდობისა ყოფაჲ არა ენებათ.	რამეთუ თჳთ მეფე გიორგი და უძლიერესი ლაშქარი მისი არღარა მისრულ იყვნეს ჯერეთ ყოვლადვე და იგინიცა მოისრნეს (D: მოიკლნეს) მას დღესა შინა, რომელთაცა მშვიდობისა ყოფა არა ენებათ.
და მ[ე]ოტ იქმნნეს ყოველნი და მოისრნეს ურიცხვნი პირითა მახჳლისათა: რომელნიმე ტყუე იქმნნეს, რომელნი მეოტ იქმნნეს *.	

2-3 წარიღეს — თანა ACMm, წარიღეს ბერძენთა ავარი დიდძალი და განძი სამეუფო (T: სამეფო) ყოველი სრულიად, რაოდენი (T: რომელი) აქუნდაჲ ქართველთა მათ (ქ. მ. < T) cet. 4 და წარმოუდგა უკანა ACMm, და წარმოიძრა მცირედ ბასილი მეფე ბერძენთა (< D) და მოუდგა უკანა მეფესა გიორგის cet. (+ სუმბ.). 4 ~ ბ. მ. უკანა A. 4 ზავებად C. 4 ხოლო კუალადცა ACMTm, და კუალად cet. (+ სუმბ.). 4 იწყეს ზავად ACMTm, იწყო ზავი და მშჳდობა cet. 4 ვითარცა ACMTm, < cet. 5 პირველ ACMm, პირველისაებრვე cet. 5 დიდი ACMTm, < cet. 5 საბერძნეთით ACMTm, ბერძენთა cet. 5 ყვეს ACMm, + მაშინ cet. 6 წელიწდისა AC, წლისა cet. 7 რომელ AC, რომელნიმე cet. 7 დაუცალნა C, დაულოცნა cet. 7 და მისცნა < AMm. 8 თოთხმეტნი C, იადნი A (← ი˝დ-ნი), თხუთმეტნი Mm, ვითარ (ა)თოთხმეტნი cet. 9 დავით < A. 9 ტაოსთა A, ტაოს cet. 9 ბასიანს < ACMm. 9 კოლარტანთა C, კოლა-არტანთა T, კოლატანს Mm, არტანთა A, < cet. (< სუმბ.). 9 ჯავახეთს ACMm, + შავშეთს cet. 10 ამა AC, ამათ cet. 10 ქუეყანათაგან + იძლივნეს და კუალად A. 10 ~ დაულოცნა ეკლ. სოფ. ... A. 10 და C, ხოლო A, < Mm, და ესრეთ cet. 11 ბას. მეფე CT, თჳთ A, < cet. 11 თანა A, < cet. 11 მძევლად + წინაშე Bdp.

* ხაზგასმული სიტყვები რედაქტორს დამატებით ამოუღია სუმბატის „ქრონიკიდან“ (§ 89).

მეფისა ჩუენისა. აღუთქუა ფიცითა აღთქმა, ვითარმედ: „წელსა მესამესა გამოგიგზავნო
C197a მე შენი“. და იყო სამ წელ ქალაქსა სამეფოსა კოსტანტინეპოლეს. და წე|ლსა მესამესა
გამოგზავნა, ვითარცა აღუთქუა.

რაჟამს მოიწია მამულსა და სამეფოსა თჳსსა, მოჰყვა თანა კატაბანი აღმოსავლეთისა ვიდრე საზღვართამდე მამულისა მისისა. და ვითარ შეიქცა გარე, მოეწია სწრაფით მანდატური და მოართუა კატაბანსა წიგნი კოსტანტინე მეფისა [1], რომელსა წერილ
A 306 იყო ესრე სახედ, ვითარმედ: „განგებითა ღმრთისათა | მიიცვალა სანატრელი ძმა ჩემი,
M 478 ბასილი მეფე, და ნ|აცვლად მისსა ვიქმენ მე მეფედ ყოველსა საბერძნეთსა. აწ უკუე,
სადაცა მიწევნულ იყოს განსაგებელსა ჩემსა ბაგრატ, ძე გიორგი აფხაზთა კელმწიფისა, შეაქციეთ სწრაფითა დიდითა, რომელ მოიწიოს წინაშე ჩუენსა“.

ხოლო მან, ვითარცა წარიკითხა ბრძანება მეფისა, ენება, რათამცა შეაქცია გარე ბრძანებისაებრ მისისა. შეიქცა სწრაფით, დევნა უყო უკანა. რაჟამს მიეახლა, იხილა, რომელ სიმრავლე დიდძალი მიგებებულ იყო წინა: დიდებულნი, ერისთავნი და აზნაურნი ტაოელნი, მესხნი და ქართველნი, რომელთა არა იყო რიცხჳ სიმრავლისა
C197b მათისა. შეიქცა გარე და უთხრა მანდატურსა, რომელი მიწეულ იყო: „უკე|თუ მალ გიც
შენ, აქციე, ჩემგან კულა ესე აღარა ეგების“.

288, 4—1 და წარმოუდგა — მეფისა ჩუენისა] T-ში ეს ნაკვეთიც წარმოდგენილია შერეული სახით, როგორც ზემოთ მოყვანილ ნაკვეთებშია (ე. ი. ვახტანგისეული ტექსტი შევსებულია ACMm-ის ვარიანტებითაც და სუმბატის „ქრონიკითაც“). 1 ესრეთ ვითარმედ DC. 1 გამოვგზავნო b. 2 სამეფოსა ACMTm, სამეუფოსა cet. 3 წარმოგზავნა Bdp (+ სუმბ.). 3 გამოგზავნა + ქალაქით კოსტანტინეპოლით T. 4 რაჟამს AMm, < C, ხოლო რაჟამს cet. 4 მოიწია მამულსა A, < C, მოიწივნეს ტაოს, შემოვიდა თჳსსა მამულსა ბანას T (+ სუმბ.). 4 რაჟამს — თჳსსა] და წარმოატანეს თანა C. 4-5 მოჰყვა — მამულისა მისისა (თჳსისა) < s (ex hom.: თჳსსა ..... თჳსისა). 4-5 აღმოსავლისა + და მოჰყვა C. 5 საზღურამდე A. 5 მისისა AC, თჳსისა cet. 5-6 და ვითარ — მოართუა] ხოლო შერაჲქცა კატაბანი იგი, მიემთხვივნეს მას მანდატურნი და მოართვეს D (ex სუმბ.). 5-6 სწრაფით AC, მსწრაფით T, მსწრაფლ Mm, მოსწრაფებით cet. 6 და მო[ა]რთო კატაბანსა (და მოართო) წიგნი A. 6 კაბატანს Mm. 6 კოსტანტი A, < C. 6 მეფისა < C. 6 რომლისა Bdp. 7 ესრე სახედ Bbdp, ესრეთ C, ესრეთ სახედ cet. 7-8 ძმა — მეფე Mm, ეფე ბასილი ჩემი ძმა A, ბასილი მეფე ძმა ჩემი cet. 8 მისა A. 8 ვიქენ M. 8 მე AC, < cet. 8 ყოველსა + ზედა A. 9 სადატა M (ღ←ღ). 9 მიწევნილ C. 9 იყო A. 9 ჩემსა CDMm, შენსა A, ჩუენსა საჴელმწიფოსა შინა T (ex სუმბ.), ჩუენსა cet. 9 გიორგი + მეფისა A. 9-10 ჴელმწიფისა] მეფისა D. 10 შეაქციე A, შემოაქციე C, გარევე შეაქციეთ T (ex სუმბ.). 10 რომელ — ჩუენსა] რათა მოვიდეს ჩუენ თანა A. 10 შეაქციეთ — წინაშე ჩუენსა] გარევე აქციე იგი სწრაფით და წინავე ჩუენსა მოგზავნე D (+ სუმბ.). 11 წარიკითხა + წიგნი იგი C, აღმოიკითხა D (+ სუმბ.). 11 ბრძანება მეფისა ენება] ბრძანა ვნება Mm. 11 შეაქცია AC, შეაქციეს cet. 12 მისისა AC, მეფისა cet. 12 უყო + ბაგრატს DT (ex სუმბ.). 11-12 ენება — უკანა] მსწრაფლ მოიქცა იგი და დევნა უყო ბაგრატს გარნა ვერ უძლო უკმოქცევა ბაგრატისა D (ex სუმბ.). 12 უკანა + გარნა ვერ ეწია მას. რამეთუ თჳსსა მამულსა შემოსრულ იყო იგი და განძლიერებულ ლაშქრითა, რომლისა ბრძოლად ვერაჲ ეძლო კატაბანსა მას და T (+ სუმბ.). 13 მიგებებულ იყო AC, მიგებებულნი cet. 12-13 რაჟამს — წინა] შემოსრულ იყო და მიჰგებებოდა სიმრავლე ერისა D. 13 დიდებულნი წინა A. 13 ერისთავთ-ერისთავნი და ერისთავნი A, ერ.-ერისთავნი და აზნაურნი C, ერ[.]ნი და აზნაურნი Mm, ერისთავნი და აზნაურნი cet. 14 მესხნი] მეხნი M (შდრ. Н. Марр, ТР IV, 54). 15 მანდატურსა AC, მას მანდატურსა cet. 15 რომელი AC, რომელ cet. 15 მიწეულ იყო] მიწევნულ იყო Mm, მიეწია C, მოწეულ იყო + დასტირითა A, მიწეულ იყო + დასტიდარითა cet. 15 გაც Mm. 16 აქციე] დააბრუნე C. 16 კულა ესე < C. აღარა AC, არ(ა) cet. 15-16 შეიქცა გარე — ეგების] რომლისა ბრძოლად ვერაჲ ეძლო კატაბანსა მას აˊდ გარე უკუნიქცა და წარვიდა D (+ სუმბ.).

[1] არშიაზე: კოსტანტინე კეისარი, ძმა ბასილისა Rs.

ჳ, დიდი საკჳრველება და მოწყალება ღმრთისა! ვითარ მეის განერა მართალი
ჴელთაგან მათთა, რომელთა ენება ზაკჳთ შექცევა მისი. და თუ ვისმე გენებოს განცდად
ესევითართა, შეწევნითა ღმრთისა-მიერითა იხილეთ და განიცადენით ურიცხუნი ჴელის
A 307 აპყრობანი ღმრთისა-მიერნი ამას დიდსა ბაგრატს აფხაზთა მეფესა ზე|და, რომელნი
M 479 არავის ზედა მოწევნულ იყვნეს სხჳსა მეფისა, რომლისათჳ|ს ჟამსა და ჟამსა გაუწყოს
წინამდებარემან სიტყუამან.

ვითარ უკუე მოიწია წინაშე მამისა თჳსისა გიორგი მეფისა, სახლად მათდა
ქუთათისს, იხილეს მშობელთა მისთა შვილი მათი მსგავსი განუცდელისა და მიუთხრო-
ბელისა სიკეთისა მათისა, ყოვლითურთ შუენიერი, რომლისა სიკეთისა მისისათჳს
შეუძლებელ არს კაცთაგან მითხრობა. იხილეს რა, განიხარეს სიხარულითა მიუთხრო-
ბელითა და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ. იყო ქრონიკონი მას ჟამსა ორას
ორმოცდახუთი.

[1] ამისა შემდგომად წარვიდა პატრიაქი მელქისედეკ კოსტანტინე მეფისა წინაშე კოსტან-
ტინეპოლედ. შეიწყნარა მეფემან ბერძენთამან კოსტანტინე(მ) და მოსცა შესამკობელნი ეკლე-
სიათა, ხატნი და ჯუარნი, და ყოველი სამღდელთმთავრო და სამღდელო სამკაული. მოვიდა ქუე-
ყანასა და სამწყსოსა თჳსსა და იყიდა სოფლები ტაოს: ზადკარეკი ხუთითა აგარა[ჲ]თა, და
ბაღლის-კევს იყიდა სოფელი ოროთა სამითა აგარა[ჲ[თა. ესე ორნივე სოფელნი მათითა აგა-
რა[ჲ]თა თჳსთა მმათა გახმითა იყიდა. და კლარჯეთს მოიგო სოფელი ერთი სხლოანი. და შავ-
შეთს მოიგო სოფელი დიდი სხლობანი, აგარა მისი ნაღუარევი. და ჯავახეთს მოიგო სოფელი
T145a ტონთიო. და კოლას მოიგო და დააშენა სოფელი დიდი ო|როტანი აგარა[ჲ]თა. და ფანავარს
ააშენა სოფელი ერთი მახაროვანი. და საკოეთს შეიპყრნა და ააშენნა სოფელნი ორნი (და):
ნაქალაქევი და ბერდამონი, და დაუდვა წმიდასა ამას დედაქალაქსა მცხეთას, სუეტსა ცხოველსა.

C198a |შემდგომად ორისა წლისა გარდაიცვალა გიორგი მეფე [2], სავსე ყოვლითა სიკე-
თითა, ჟამსა ოდენ სიყრმისასა, რომელ არავინ გამოჩენილ იყო მსგავსი მისი მამათა
შორის მისთა ახოვნებითა, ჭაბუკობითა და სიქუელითა, ტანითა და სახითა, ცნობითა,

1 დიდი საკჳრველი და მოწყალება AC, დიდი საკჳრველი მოწყ. D (+ სუმბ.), დიდი და საკჳრვე-
ლება და მოწყ. cet. 1 განარინა C. 1 მრთელი Mm. 2 მათთა] შემპყრობელთა და მტერთა მათთა T
(+ სუმბ.). 2-3 თუ ვისმე — ესე ვითართა < Mm. 3 ესევითარითა DRs. 3 შეწევნათა ღმრთისა მიმართ,
შეწევნათა ღმრთისა მსახურთა მის ზედა C. 3 იხილენით b, იხილნეთ A, < C. 3 და < C. 4 ღმრთისა-
მიერნი AMm, ღ῀თისანი C, < cet. 4 ამას დ. ბ. აფხ. მეფესა ზედა AC, ამას დ. ვახტანგს (?) აფხ. მე-
ფისა Mm, ამის დიდისა ბაგრატისი D, ამის დიდისა ბაგრატ აფხ. მეფისა cet. 5 მოწევნულ] შეწევნულ T.
5 იყუნეს A, იყო D. 5 სხუასა მეფესა (D: + ზედა) DMm. 5 რომელთათჳს C, რომელთათჳს (გაუწყრა) A.
5 ჟამითი ჟამად C. 7 ვითარ უკუე CMm, ესე უკუე A, ხოლო ვითარ უკუე cet. 7 ~ მამისა წინაშე A.
7 სახლად მათდა < C. 8 ქუთათისს] < Mm, + ქალაქსა მათსა და ესრეთ შეკრბეს მშჳდობით, და მისცეს
დიდება და მადლობა ღმერთსა T (+ სუმბ.). 8 შვილი მათი და მსგავსი მათი A, შვილი მსგავსი Mm.
9 სიკეთისა მათისა — რომლისა AC, < cet. (ex hom.). 9 მისისათჳს] მათისა A, მის[ი]სათჳს M. 10 რომ-
ლისა შეუძლებელ D. 17 ოროთა] ორთაჲ სიგ. 19 ნაღვარევი T. 20 დააშენა T, ავაშენე სიგ.
22 ბერდაძორი სიგ. 23 შემდგომად + ბაგრატის მოსვლითგან T. 23 და შემდგომად ამისსა გარდაჴდეს
რაჲ წელიწადი ორი გარდაიცვალა მეფე გიორგი D (+ სუმბ.). 24 სიყმისასა A. 24 რომელ AC, რო-
მელი cet. 24 გამოჩინებულ Mm. 25 და < AC. 25 და სხვითა Mm, სახითა და A.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk-ნუსხებში და წარმოადგენს ექსცერპტებს მცხეთის XI საუკუნის
საბუთიდან (იხ. ზემოთ, გვ. 282, სქოლიო 1).

[2] არშიაზე: იმეფა ი῀გ წელ და ხუთ თვე Bbp (B-ში შიგ ტექსტშია).

და სავსე ყოვლითა განგებითა საჴელმწიფოთა, ქრონიკონსა ორას ორმოცდამჳდსა,
თუესა აგჳსტოსა თექუსმეტსა, ქუეყანასა თრიალეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების
მეინვარნი გინა იწრონი. და დაუტევა გლოვა და მწუხარება ყოველთა მკჳდრთა
A 308 მამულისა | და სამეფოსა მისისათა. იგლოვდეს ყოველნი სიკეთისა, და სიჭაბუკისა, და
M 480 ახოვნებისა მ|ისისათჳს. წარიყვანეს და დამარხეს საყდარსა ქუთათისსა [1].

ესხნეს შვილნი ოთხნი: ძენი ბაგრატ და დემეტრე [2], და ასულნი გუარანდუხტ და
კატა; მეხუთე შვილი მათი მართა მიცვალებულ იყო. შემდგომად მიცვალებისა დიდისა
მეფისა გიორგისსა, მასვე ჟამსა მეფე იქმნა ბაგრატ ყოველსა მამულსა და სამეფოსა
C198b მისსა ზედა, ზემოსა და ქუემოსა, წელიწდისა ცხრ|ისასა.

მეორმოცდაცამეტე მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა, ბაგრატ, ძე გიორგი მეფისა, ბაგრატონი [3]

მასვე ჟამსა წარვიდეს აზნაურნი ტაოელნი საბერძნეთს: ვაჩე კარიჭის-ძე და ბანელი
ეპისკოპოსი იოვანე, და მათ თანა სიმრავლე აზნაურთა ტაოელთა. ხოლო კოსტანტინე
მეფემან მოქცევასა ოდენ წელიწდისასა გამოგზავნა პარკიმანოზი ლაშქრითა ურიცხჳთა,

1 და სავსე ყოვლითა C, ყოვლითურთ სავ!ე ყოვლითა A, და (< T) ყოვლითურთ სრული cet. 1 ქრონ.
ორას ორმოცდ.] მაშინ იყო ქ῀კონი ს῀მზ D, ქორანიკონსა ს῀მ῀ლ Mm. (Ъ—Ъ), ქ῀კსა ას ორმოცდაშჳდს A.
2 თრიელეთისასა M. 3 ვი[წ]რონი T. 3 და (დაუტ.) < AC. 4 მი[სი]სათა Mm. 4 იგლოვდენ Mm, რამეთუ
იგლოვდეს D. 4 ყოველნი ქართველნი D. 4 და (სიჭ.) < C. 4-5 იგლოვდეს ყოველნი სიკეთესა და სიჭა-
ბუკესა მისსა A. 5 წარიყვანეს ACMm, წარიღეს cet. 5 ქუთათისისასა Cs. 6 ესხნეს] ხოლო ამას გიორგი
მეფესა ესხნეს D. 6 ოთხნი] ორნი AC. 6-7 და კახაა Mm (ლ—ლ), კატა და A, და კა[ტა] C. 7 დედოფალი
მართა C. 7 ხოლო შემდგომად A. 7 დიდისა AC, დიდისა მის cet. 8 გიორგისასა C, < cet. 9 წელიწ-
დისა ცხრისასა (C: ცხრისა) AC, წელიწადსა ათსა Mm, წლისა ცხრისა ყრმაჲ D, წელიწადისა თ Bdp,
წელიწადსა ცხრასა RTs, წელიწადსა თ cet. 10 მეორმეოცდა მეათშჳდმეტე Bp, მეორმეოცდაოთხე ERTs,
მეორმეოცდა ათსამმეტე cet. 12 მასვე ჟამსა ACMm, ხოლო რაჟამს დაჯდა მეფედ ბაგრატ (+ წლისა
ცხრისა T ex სუმბ.) მასვე ჟამსა cet. 12 წარვიდეს] განუდგეს D. 12 საბერძნეთს < D. 12 კარჭისძე C.
12 ბანაელი C. 13 და მათ თანა უმრავლესნი აზნაურნი D (ex სუმბ.). 13 ტაოელთა + რომელნიმე
ციხოვანნი და რომელნიმე უციხონი (ex სუმბ.) და წარვიდეს საბერძნეთს წინაშე კოსტანტინე მეფისა D,
ტაოელთა + რომ. ციხ. და რომელნიმე უციხონი, განუდგეს ბაგრატს და მიერთნეს კოსტანტის, ძმასა ბასილის
ბერძენთა მეფისასა, რომელი შემდგომად მისსა მეფე იყო T (ex სუმბ.). 13 კოსტანტი AC. 14 მოქც.
ოდენ წელიწდისასა] < C, და წელსა მესამესა T (სუმბ.: წელს მეორესა). 14 პარკიმანოს C, პარკი-
მოზი m, პარკიმანოზი + თჳსი ურიცხჳითა განძითა და მიუწდომელითა ლაშქრითა თჳსითა (D: ~ მიუწდ.
ლ. თჳსითა და განძ. ურ.) ყოვლად უძლიერესად ბასილი მეფისაცა DT (ex სუმბ.).

[1] «შემდგომად — ქუთათისსა» (290, 23—291, 5): ამის წყაროა სუმბატის „ქრონიკა“: «და შემდგომად
ამისსა რა გარდაჴდეს წელნი ორნი, გარდაიცვალა გიორგი, მამა ამის ბაგრატისი, თრიალეთს, ადგილსა მას,
რომელსა ეწოდების მყინვარნი, ქორონიკონსა სმზ, თვესა აგვისტოსა ივ, და დამარხეს იგი ქუთათის» (§ 95).

[2] ამის გასწვრივ არშიაზე სწერია: «ამის გიორგის ძე და ძმა ბა[გრატ] მეფისა ესე დიმ[იტრი], რომელი
აქ დაუწ[ერია]თ, ამის ნათესავ[ისაგა]ნ იყო ქმარი [თამა]რ მეფისა, დავა ... ძელი მეორედ [მეფ]ეს თამარს» R
(მოგვიანო მხედრული ხელით). R-ში იმავე ხელით ანალოგიური მარგინალური შენიშვნებია ქვემოთაც:
1) «მიკჳრს მეფის თამარის ქმარი ნომ ამ დემეტრეს თესლისაგან იყო, და რატომ არ დაწერეს ან რა ხნისა
მოკუდა და ან ვის ქალთან დარჩა შვილი» (იხ. ქვემოთ გვ. 301, 2); 2) აქ სცან ბაგრატოვანება დავი-
თისი, თუ იყო თუ არა. დიმიტრის მეექუსე ნათესავი იყო» (იხ. ქვემოთ თამარ მეფის ისტორიაში).

[3] სათაური არის ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა. C-ში არშიაზე წითლით და ახალი ხელით სწე-
რია: ბაგრატ მ῀ფე.
არშიაზე: მესამე ბაგრატ Rbs, გ῀ ბაგრატ BDEdp.
არშიაზე: ქ῀ტს აქეთ ჩ῀კზ (= 1027) წელსა D (სხვა ხელით და სხვა მელნით) (b-ში შეცდომით: ჩ῀კბ).

მოვიდა და ჩამოდგა, და მოაოჴრნა იგივე ქუეყანანი, რომელნი ბასილი მეფესა მოეოჴრნეს. მოვიდა თრიალეთს ციხესა ქუეშე კლდე-კართასა; მას ჟამსა ჰქონდეს ლიპარიტ ერისთავთ-ერისთავსა, ძესა ლიპარიტისასა. შემოკრიბნა სხუანიცა აზნაურნი, დაუდგეს განძათა და შეებნეს ციხესა ქუეშე. რაჟამს იხილა პარკიმანოზმან, რომელ ვერას
M 481 ავნე|ბდა, შეიქცა გარე. მასვე ჟამსა წარვიდა ჩანჩახი ფალელი საბერძნეთს, მისცა ციხე
A 309 გარყლობისა, მიერთო ბერძენთა, და არჯევან ჰოლოლას-ძემან მისცა ბ|ერძენთა ციხე წერეფთისა.

რაჟამს იხილა საბა, მტბევარმან ეპისკოპოსმან, რომელ შავშეთს არღარა იყო სხუა ღონე, აგო ციხე თავსა ზედა ტბეთისასა, დაიჭირა ქუეყანა შავშეთისა, ქმნა დიდი
C199a ერთგულობა ბაგრატ აფხაზთა მეფისათჳს. პატივ-სცა ღმერთმან | და ვერ წარუღეს ქუეყანა მტერთა. რამეთუ მას ჟამსა გაგზავნა პარკიმანოზმან და პროედროსმან იოვანე ბანელი ხარტულარი, წარიყვანა თანა ვალანგი ლაშქრითა დიდითა, და მისცა თანა დემეტრე კლარჯი, ძე სუმბატისი, რეცა შესატყუევნელად ქუეყანისა კაცთათჳს, და ამით მიზეზითა მოიქცეს მრავალნი კაცნი მის ქუეყანისანი წურილისა ერისაგან. შემოვიდა მასვე ციხესა შინა ეზრა ანჩელი, და რომელნი აზნაურნი გამოჩნდეს ერთგულად, შეუდგეს მასვე ციხესა შინა და გამაგრდეს ფრიად.

---

1 და ჩამოდგა] < C, ჩამოდგა A, და ჩამოდგა და მოვლო T (ex სუმბ.). 1 მოაოჴრნა C, აოჴრნა A, ააოჴრნა D, აოტნა Mm, მოაოჴრა T, აღაოჴრა cet. 1 იგივე ქუეყანანი] ქუეყანანი იგი T. 1-2 რომელნი (ACMm; რომელი cet.) ბ. მეფ. მოეოჴრნ.] რომელი პირველ მოეოჴრნეს ქუეყანანი ბასილი მეფესა და ააოჴრნა, და უმეტესცა რ͠ მიიწია T (ex სუმბ.). 2 და მოვიდა ესე T. 2 კლდე-კართასა ADT, კლდეთა Mm, კლდე-კართა cet. 2 ჰქონდა ციხე იგი ლიპარიტს D. 3 ლიპ. ერისთავთ-ერ. < C, ერისთავსა < A. 3 ძესა ლიპარიტისასა < A. 3 შემოიკრიბნა A. 4 განძათა AMm 4 ციხეთა CD. 4 და რაჟამს D. 4 პატრიაკმან: ოსმან Mm. 4 რომელი Mm. 5 ავნებდეს A. 5 გარე + სადა იგი იყვნეს მაშინ აზნაურნი ბაგრატისნი, და ბრძოლა ყვეს, გარნა არა დიდად და განდგეს კუალად აზნაურნი და მისცნეს ციხენი. და ერისთავმან შავშეთისა ჩანჩუხმან მისცა ციხე წეფთისა T (ex სუმბ.). 5 მასვე < Mm. 5 ჩანჩახი C, ჩანჩახი ფალელი A, ჩანჩხი ფ. Mm, ჩანჩუხი ფ. cet. 5-6 გარყილობისა C, გაყრილობისა Mm, გარყლოფისა Bdp. 6 ჰოლოლას C, ლოლოლას A, ჰოჰოლას Mm, ჵლოლის Bdp, ჰოლოლის cet. 6 მისცა AC, გასცა cet. 6 ბერძენთა AC, ბერძენთადვე d, ბერძენთავე cet. 7 წერეფთისა Mm, წერ[ე]ფთისა C, წერბეთისა A, წეფთისა cet. (+ სუმბ.). 8 რაჟამს ACMm, ხოლო რაჟამს cet. 8 ტბევარმან CMm. 9 ტბეთისასა] მახლობლად ტბეთისასა და ეკლესიისა სიმაგრე და სახელ სდვა მას სვეტი T (ex სუმბ.). 9 დაიჭირა BEdp, და დაიჭირა C, დაიმჭირა cet. 10-11 პატივ-სცა — მტერთა < D. 11 გამოგზავნა C. 11 პარკიმანოზმან და პროედროსმან (C: პროედოროსმან) AC, პატრიკოზმან (m: პატრიაკმან) და პროიდროსმან ერისთავმან Mm, პარკიმანოზ პროედროზი ერისთავმან cet. 11-12 ინება: ელი C (← ი͠ნე ბა[ნ]ელი). 12 ხარტულარი AC, ხალტურლარი Mm, ხალტულარი cet. 12 ვალანგი Mm (+ სუმბ.), ვლიანჭი C, ელიანბი A, ვითანგი cet. 12 მისცნა C. 13 კლარჯი] კთარჯი M, კათარჯი m (m ← m). 13 შესატყუევნელად C, შესატყუჲნელად AT, შესატყუენლად Mm, შესატყვენველად cet. 13 მით A. 14 წერილისა (!) C. 15 ეზრაზა BCEbdp, ეზარ A, ეზარა (ყანჩაელი) m. 15 არჩელი A, ყანჩაელი m. 16 გაამაგრეს A. 16 ფრიად AC, < cet. 11-16 რამეთუ მას ჟამსა — გამაგრდეს ფრიად] ასეა ყველა ნუსხაში, DT-ს გარდა: 1) T მოყვანილ ტექსტს უმატებს სუმბატის „ქრონიკის“ §§ 98-95-ს მთლიანად და სიტყვა-სიტყვით; 2) D ზემოთ მოყვანილ ტექსტის მაგიერ ურთავს სუმბატის „ქრონიკის“ იმავე პარაგრაფებს, ხოლო განსხვავებული რედაქციით:

T + სუმბატი

და შეკრიბა მაშინ მან ერი თჳსი, და შევიდეს მას შინა თჳთ საბა მტბევარ ეპისკოპოსი და ეზრა ანჩიელ ებისკოპოსი და შავშეთის აზნაურნი და განძლიერდა მას შინა.

D

(გაგრძელება იხ. მეძღვ გვერდზე)

ხოლო ციხე არტანუჯისა ჰქონდა იოვანეს ერისთავსა აბუსერსა, და მათ ჟამთა
A 310 M 482 ქუეყანათა ამათ შინა | იქმნნეს ბრძოლანი და შუღლნი და მი-და-მონი მრავალნი. და ვითარ დიდად იღელვებოდა ქუეყანა ესე, კუალადცა პატივ-სცა ღმერთმან ბაგრატს, აფხაზთა და ქართველთა მეფესა. ეწია ხენი სასიკუდინე კოსტანტინე მეფესა. მოუწერა პარკიმანოზს პროედროსსა, უკმო შეღმართ. ხოლო იგი წარემართა მსწრაფლ და, ვიდრე მოვიდოდა, მიიცვალა კოსტანტინე მეფე. და რაჟამს მიიცვალებოდა, დასუა სხუა
C199b მე|ფე, სახელით რომანოზ[1], და შერთო ცოლად ასული თჳსი ზოია.

T (continued):

ხოლო მოავლინა მუნ პარკიმანოსმან იოვანე ხალტულარი სახელით ვალანგ ლაშქრითა დიდძალითა (T: დიდითა), და თანა მოსცა (T: + მას) ძე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რეცა შესატყუენელად ქუეყანასა მკჳდრთა, რომელი-ესე იქმნა ესრეთ, რამეთუ მიიქცეს ერნი სოფელნი უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა და გამოადგინეს ლაშქარნი სუეტსა მას ტბეთისასა.

და ჰბრძოდის (T: ბრძოდენ) ძლიერად მრავალღონედ. და ღმერთმან განაძლიერნა მყოფნი იგი სუეტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა მოციქულთათა, და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღუდელ-მოძღუართათა და ვ͠ა ერთგულნი და ჭეშმარიტნი მარტვილნი სამღთონი (< T) თავთა თჳსთა სიკუდილად განწირვიდეს და კორციელთა უფალთათჳს თავთა თჳსთა განწირვიდეს და სისხლთა დასთხევდეს სიტყჳსაებრ მოციქულნი (T: მოციქულთასა) და განძლიერდებოდეს. ყოველთავე ეტყოდეს, ვითარმედ: „ნუმცა შეგვიტყვებინ ჩუენ ლიქნანი ესე და საფასენი მსწრაფლ წარმავალნი, არამედ მოვიგოთ მადლი ერთგულებისა და გვირგვინი ახოვნებისა“. რამეთუ მბრძოლნი იგი გარემოდგომილნი მათდა ლიქნიდეს აღთქმითა და ქადაგებითა კეთილითა და საფასეთათა.

D (continued):

ხოლო მოავლინა მუნ პარკიმანოზმან იოანე ბანელი და ვალანგ ხალტულარი ლაშქრითა დიდითა, და თანა მოსცა მას ძე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რეცა შესატყუევნელად ქუეყანისა მკჳდრთა, რომელი-ესე იქმნა ესრეთ. რამეთუ მიიქცეს ერნი მხოფლიონი უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა და გამოადგინეს ლაშქარი სუეტსა მას ტბეთისასა, რომელი აღეგო საბა მტბევარ ეპისკოპოზსა ციხედ.

და ჰბრძოდეს ძლიერად მრავალღონედ. და ღ͠თნ განაძლიერნა მყოფნი იგი სუეტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა მოციქულთათა და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღრდელთ-მოძღვართათა. და ვ͠ა ერთგულნი და ჭეშმარიტნი მარტვილნი თავთა თჳსთა განსწირვიდეს სიკუდილად, ეგრეთვე იგინიცა კორციელთა უფალთა თჳსთათჳს თავთა თჳსთა სიკუდილად განსწირვიდეს, და სისხლთა დასთხევდეს სიტყჳსაებრ მოციქულთასა. და ყოველნივე ეტყოდეს ურთიერთსა ციხესა მას შინა მყოფნი, რომელთა თანა ერთო ეზრა ანჩელი, ვ͠დ: „ნუმცა შეგვიტყუებენ ჩუენ ლიქნანი ესე და საფასენი მსწრაფლ წარმავალნი. ა͠დ მოვიგოთ მადლი ერთგულობისა და გჳრგჳნი ახოვნებისა“, რ͠ მბრძოლნი იგი გარე მოდგომილნი მათდა ჰლიქნიდეს აღთქმითა და ქადებითა კეთილთა და საფასეთათა.

1 იოვანე A, < C. 1 ერისთავსა < Mm. 1 მათ ჟამთა ABdp, მას ჟამსა CMm, მას ჟამთა cet. 2 ∼ (მას ჟამსა) შინა ქუეყანასა ამას C. 2 იქმნნეს] იყუნეს C (∼ ბრძ. და შ. იყუნეს). 2 და (შ.) AC, < cet. 2 და მიდამონი მრ. < C. 3 დიდად < AC. 1-3 და მათ ჟამთა — ქუეყანა ესე] ხოლო ესე ვითარად რაჲ ღელვად აღტეხილად იგუემებოდა აღმოსავლეთი D (ex სუმბ.). 3 ბაგრატ A. 4 მეფესა + ხოლო ესე ვითარად რაჲ ღელვად აღტეხილად იგუემებოდა აღმოსავლეთი T (ex სუმბ.). 4 ეწია] მაშინ ეწია D, მსწრაფლ ეწია რისხვა T (ex სუმბ.). 4 კოსტანტი A. 4 უმსჯავროსა მას მეფესა კოსტანტინეს T (ex სუმბ.). 4 მოწერა A. 4 მეფესა მოუწერა] მეფესა + მსგავსადვე (D: მსგავსად) ივლიანეს უსჯულოსა უწყალოებისათჳს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა (< D) და მოოჴრებისათჳს მამულისა მისისა და მოსწრაფედ მოუწერა DT (ex სუმბ.). 5 პატრიკომანოზს Mm. 5 პროედროსსა] Ⴖეროედროსსა Bdp. 5 პროედროსსა უკმო შეღმართ < D (უკმო შეღმართ < სუმბ.). 5 (შეღმართ) + რათა მსწრაფლ შეიქცეს იგი ლაშქრითურთ და მივიდეს კოსტანტიპოლედ DT (ex სუმბ.). 5 წარმოემართა BEdp, წარემართა + და წარვიდა T (ex სუმბ.). 5 მსწრაფლ + ესმა რა (D: + სიტყუა) ესე DT (ex სუმბ.). 6 მივიდოდა D, იგი მივიდოდა C, ვითარ მივიდოდა Mm. 6 კოსტანტი A. 6 დასუა] და სხუა B. 7 მეფე ABCMmp, მეფედ cet. 7 სახელით < A. 7 რომანოზ + მიმდგომელი თჳსი T (ex სუმბ.), რომანოზ კეისარი BEdp. 7 შეირთო A.

---

[1] არშიაზე: რომანოზ კეისარი Rs.

[1] წარვიდა კათალიკოზ-პატრიაქი მელქისედეკ წინაშე რომანოზ ბერძენთა მეფისა კოსტანტინეპოლედ. შეიწყნარა და მოსცა შესამკობელნი ეკლესიათანი, ხატნი და ჯუარნი, სამღდელთმთავრო და სამღდელო სამკაული, და წარმოვიდა ქუეყანასა და სამწყსოსავე თჳსსა.

შემდგომად ამისსა, წელსა მესამესა, წარვიდა დედოფალი მარიამ, დედა ბაგრატისი, აფხაზთა მეფისა, საბერძნეთად მიებად მშჳდობისა და ერთობისა, და კუალად მიებად პატივისა კურაპალატობისა მისათჳს თჳსისა, ვითარცა არს ჩუეულება და წესი სახლისა მათისა, და მოყვანებისათჳს მის ცოლისა.

[2] ამის ჟამში იყო წმიდა გიორგი მთაწმიდელი მთარგმნელი, თან ახლდა დედოფალს მარიამს, ქრისტეს აქათ ჩ˝ჲ𐲈.

[3] ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ.

და ვითარცა მიიწია საბერძნეთად წინაშე ბერძენთა მეფისა, აღუსრულა ყოველი სათხოველი სიხარულით: მოსცნა ფიცნი და სიმტკიცენი ერთობისა და სიყუარულისათჳს, დაუწერნა ოქრო-ბეჭედნი, მოსცა პატივი კურაპალატობისა, და მოსცა ცოლად ბაგრატისთჳს ელენე დედოფალი[4].

4 შემდგომად ამისსა AC, შემდგომად პირველ რომანოზ მეფობისა T, და ამისსა შემდგომად D (ex სუმბ.), შემდგომად cet. 4 წელიწადსა C. 4 დედა] დაი (!) C. 4-5 ბაგრატიისი A, ბაგრატ cet. 5 აფხაზთა ACMm, + და ქართველთა cet. 4-5 წარვიდა — ერთობისა] DT-ში შევსებულია სუმბატის „ქრონიკის“ მიხედვით:

D

სანატრელმან დედოფალმან მარიამ, დედამან ბაგრატ მეფისამან, რომელი ნაშობი იყო დიდთა მეფეთა არშაკუნიანთა, შეიმოსა სიმჴნე და აზოვნებაჲ და წარვიდა კოსტანტიპოლედ წინაშე რომანოზ კეისრისა ძიებად მშვიდობისა და ერთობისათჳს (ხაზგასმული სიტყვები DT-ს აულიათ დანარჩენი ნუსხებიდან).

T (+ სუმბ.)

სანატრელმან დედოფალმან მარიამ, (დე)დედა ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფისა (სუმბ.: დედამან ბ. მეფისამან) შეიმოსა სიმჴნე და აზოვნებაჲ. რამეთუ ნაშობი იყო ბრწყინვალეთა მათ ძლიერთა და დიდთა მეფეთა არშაკუნიანთა (სუმბ.: არბაკთა), და წარვიდა საბერძნეთად კოსტანტიპოლედ წინაშე რომანოზ მეფისა ვედრებად მისსა და ძიებად მშჳდობისა და ერთობისა (d. მშ. და ერთ. < სუმბ.) და ყოს აღმოსავლეთისათჳს, და რათა არღარა იყოს ბრძოლა ბერძენთა და ქართველთა, და გლახაკნი დაწყნარებულ და მყუდრო იყვნენ.

5 და (კ.) < A. 6 ძებნად Mm, < C. 6 პატივსა C. 6 კულაპარატობისასა AC, კულატპალატობისასა MTm, კურატპალატობისა Bdp, კ—ბისასა cet. 6 d. თჳსისა AC, ძისა თჳსისათჳს cet. 6 და წესი < A. 7 სახელისა Bp (+ სუმბ.). 7 და + კუალად C. 7 ძის] მის b, < CMm. 8 ამის ჟამში ER, ხოლო ამას ჟამსა Bp, ხოლო ამის ჟამსა b, ამას ჟამსა d. 8 წმიდა R, < cet. 9 აქათ R, აქეთ cet. 9 ჩ˝ჳ𐲈 b. 11 მიიწია ACMm, + დედოფალი მარიამ cet. 11 საბერძნეთად A, < cet. 11 აღუსრულა + ბერძენთა მეფემან A. 12 და (< C) მოსცნა AC, მისცნა cet. 12 ფიცარნი A. 12-13 ერთობისათჳს და სიყუარულისა C, ერთობისა (+ და A) სიყუარულისათჳს cet. 13 დაუწერნა AC, და დაუწერა D, დაუწერა cet. 13 და < AC. 13-14 ~ ბაგრატისთჳს ცოლად A.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და ამოღებულია მცხეთის სიგელიდან (იხ. ზემოთ, გვ. 282, სქოლიო 1).

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm და DTs-ისა. R-ში ამის შემდეგ $2^{1}/_{2}$ გვერდია დაუწერელი. R-ში ეს ჩაწერილია არშიაზე სულხან-საბა ორბელიანის ხელით (იხ. ალ. ბარამიძე: თ. ს. უ. შრომები XXXb — XXXIb [1947], გვ. 314).

[3] ეს ჩანართი («ხოლო—მოვიდეთ») მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACDMm-ისა (Ts-ში არის, თუმცა ჩანართი გიორგი მთაწმიდელზე გამოტოვებულია).

[4] არშიაზე: ბაგრატ მეფემ, გიორგი მეფის ძემ, კეისრის ქალი შეირთო Mm (M-ში არა გადამწერის ხელით).

მო-რა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა მისა თჳსისასა, ქუეყანასა ტაოს, მოართუა
A 311 M 483 პატივი კურაპალატობისა; აღასრულ|ეს ქ|ორწილი, უკურთხეს გჳრგჳნი ბანას.

და შემდგომად მცირედისა ჟამისა მიიცვალა ელენე დედოფალი ქუთათისს შინა, და შეირთო ცოლად ბაგრატ მეფემან ბორენა დედოფალი, ოვსთ მეფისა ასული, დაჲ დორღოლელისა.

C200a და ამისსა შემდგომად სხუაცა მე დარჩა | გიორგი მეფესა ანაკოფიას შინა, ოვსთა მეფისა ასულსა მეორესა ცოლსა თანა. და აზნაურთაგან იყო მათ შუა მი-და-მო საუბარი, და ყრმა მცირე იყო, სახელით დემეტრე. ვერცა გაამეფეს, თუცა ვის გულსა ედვა, და ვერცაღა გამოინდვეს ბაგრატ მეფემან და დედამან მისმან, არცაღა თავადთა დიდებულთა ამის სამეფოსათა. და ვერღარა დაიდგნა და წარვიდა სამეფოსა მისგან, და მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარუტანა თანა ანაკოფია. და მიერითგან წარუჴდა ანაკოფია აფხაზთა მეფესა მოაქამადმდე.

[1] შემდგომად ამისა წმიდამან მეუფემან კათალიკოს-პატრიაქმან მელქისედეკ მოიგო ქართლს: მონასტერი პალავრა ოთხითა სოფლითა; და ცუქითი შესავლითა მისითა; ყინცვისი შესავლითა მისითა; და შინდების ნახევარი; კურბითს საახნაურო კარგი სოფელი ერთი; ჩოჩეთს უბანი ერთი, მიწა და ვენაკი სასეფეო; ზეგანთა სოფელი ერთი შიდარი; და კახეთს ახატანს უბანი ერთი და ნოსორნა სოფელი ერთი; და ჰერეთს მონასტერი დიდითა ძალითა (და) ლაგოდეკი და ჰერეთსვე კატეხისა ეკლესია შესავლითა მისითა; და კაკს ვაჭარი ათორმეტი; და ზიარი სოფელი დიდი. ესე ყოველი სოფლები, რომელი მან მოიგო.

და რომელნი სოფელნი მეულად ჰქონდეს წმიდას[ა] სუეტსა ცხოველსა და კათოლიკე ეკლესიასა, და სხუა შესავალნი რაც იქვნეს მოაკსნა ბაგრატ კურაპალატსა და შეუვალად გაუკადნეს. და მისცა სიმტკიცე შეუვალობისა; და სხუა რომელნიმე შესავალნი იქვნეს ამის წმიდისა დედაქალაქისანი: ცხუარი, ცხენი, ღჳნო ზედანი და რაცა იყო ყოველი ალი ამირმა[ნ] ამოაგდო

1 მორაიწია ACMm, ხოლო მორაიწია cet. 1 ~ დედ. მარიამ D. 2 კულაპალატობისა C, < cet. 2 ალასრულეს C, ალასრულა A, აღუსრულა cet. 2 უკურთხნეს გჳრგჳნნი A, უკურთხნეს გვირგვინი M. 2 ბანას CMm, ბაგრატს cet. 2 ალასრულეს — ბანას] აღუსრულა ქორწილი ძესა თჳსსა ბაგრატ მეფესა და უკურთხეს მუნ გჳრგჳნი, და გარდაიხადეს ქორწილი შუებითა და სიხარულითა მიუწდომელითა. ხოლო გარდაჴდეს რაჲ ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე D. 3 შემდგომად მცირედისა ჟამისა C, < cet. 3 ქუთათის codd. 3 შინა] < A, ყოფნასა შინა D. 4 ცოლად AC, < cet. 4 ბორენა RTs (R-ში მერე გადაუსწორებიათ „ბ“-დ). 4 დაი C, დაა Mm. 5 დორღოლელისა A, დორღულელისა C, დურღულელესა/ი cet. 4-5 და შეირთო მეფემან ბაგრატ სხვა ცოლი ასული ოვსთა მეფისა, დაჲ დურღულელისი, სახელით ბორენა D. 6 და ამ. შ˝დ AT, და ვთქუათ ესეცა რამეთუ D, ხოლო ამ. შემდგომად cet. 6 ძე] ძმა C. 6 მეფისა A. 6 ანაკოფს m, ანკოფას M. 6-7 ოვსთ(ა) მეფისა AC, ოსთასა მეფეთა Mm, ოვსთა მეფეთა cet. 7 ასულისა ABCp. 7 მეორის(ა) ცოლისა ABp. 7 თანა ACD, თანა + მეფისასა Mm, თანა + გიორგი მეფისასა cet. 7-8 ~ მ. საუბარი მათ შუა C. 8 დემეტრე] ბაგრატ A. 8 გაამეფეს T. 8 თუმცა D. 8-9 ~ თუცა ვ. გ. ედვა ვერცა გაამეფეს C. 9 ვერცა D. 9 დედამან] დედოფალმან m. 9 არცაღა A, ვერცა C, და არცა D, და არცაღა cet. 9-10 ~ დიდებულთა თავადთა A, თავადთა D (< დიდ.). 10 ვერღარა დაიდგნა < C. 10-11 წარვიდა — მეფესა] წარვიდა წინაშე ბერძენთა მეფისა C. 10-11 მისგან და < Mm. 11 ანაკოფიო C, ანკოფია M. 11 ანაკოფია — წარუჴდა < Mm (ex hom.). 12 ანაკოფიო C. 12 მეფეთა AMm. 12 მოაქამადმდე < Mm. 12 აფხ. მ. მოაქ. AC, ~ მოაქ. აფხ. მეფესა cet. 14 ცუქითი T + სიგ., წუქეთი k + ბროსე. 15 საახნაუროჲ სიგ., რა აზნაორი Tk. 16 სასეფო სიგ. 16 ზეგანთა სოფელი: ა: შიდარი სოფელი: ა: სიგ. 17 ერეთს Tk. 17 და Tk, < სიგ. 18 ერეთსვე Tk. 20 ქონდეს Tk. 23 ამირმა Tk, ამირამან სიგ.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk-ნუსხებში და ამოღებულია მცხეთის XI საუკუნის საბუთიდან. იხ. ზემოთ გვ. 282, სქოლიო 1.

T148a და აკადა ამას წმიდასა კათოლ|იკე ეკლესიასა. და ყოველნი სოფელნი, რომელნი წმიდისა კათო-
ლიკე ეკლესიისანი არიან, ააშენნა და დადგნა ყოველგან სახლნი და ააგო ეკლესიანი რიცხჳთ
ყოველნივე.

და შემდგომად სამხრით სადიაკვნოსა წმიდათა მოწამეთა სამარტჳლოსა შიგან შექმნა საფ-
ლავი თჳსი, და დადგა საკურთხეველი. დააყენა საფლავსა თჳსსა ზედა გაზრდილი მისი იოანე,
და უჩინა ამა საკურთხეველსა [და] ჟამისმწირველსა, და მისცა თემს გლეხი სამი ფუძითა
სრულითა, ვენაკი ერთი, მიწა ერთი, წისქვილი ერთი, ჭალა და ოტათლოანს გლეხი ერთი;
ციხედიდს გლეხი ერთი, ორივე ფუძითა სრულითა, და ვენაკი ერთი; მცხეთას სენაკი ერთი,
ბოსელი, ყანა, ვენაკი — ესე ყოველი კელ-შეუვალად თავისუფლად მისცა და გაირიგა სამკჳდრო
სახულიერო აღაპნი და მოსაკსენებელი. და გარდაიცვალა წმიდა ესე, და აწ წარუმართენ ღმერთ-
მან ოქროპირს, მელქისედეკისგან შვილად გაზრდილსა; დაჯდა კათალიკოს-პატრიაქად ოქრო-
პირი, და ამანცა მრავალნი შემატნა დიდსა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა. და აღაშენა
დასავლის კუთხს სამხრით ეკვდერი, ქვითა წმიდითა და თეთრად შუენიერად გამოქანდაკებუ-
ლითა, ყოვლად წმიდისა და კათოლიკე ეკლესიისა, და სხუა შესავალნი რაც იყვნეს მოაკსენა
ბაგრატ კურაპალატსა და კჳრიკე კახთ მეფესა, დისწულსა კჳრიკე მეფისასა, და შეუვალად
T148b გაუკადნეს, და მისცა სიმტკიცე შეუვალობისა; წმიდამან ამან კათალიკოს-პატრიაქმან ოქრო|-
პირ(მა) მრავალნი ეკლესიანი აღაშენნა და განა[ა]ხლნა.

და შემდგომად ამისა მოირჭუნა და ეუფლა ზემოსა და ქუემოსა თავის მამულსა
ზედა ბაგრატ.

და დიდი ფადლონ ავად იქცეოდა, და სწუნობდა ყოველთა მოთაულთა ამის სამე-
ფოსათა. და ვიდრე ერმალა იყო ბაგრატ, შეკრბეს ლაშქარნი ამის სამეფოსანი, იპირნეს
ლიპარიტ და ივანე აბაზას-ძე; მოვიდა დიდი კჳრიკე, რანთა და კახთა მეფე, დავით
A 312
M 484 |სომეხ|თა მეფე, და ჯაფარ ამირა ტფილელი, რამეთუ ესე ყოველნი პირობითა კჳრი-
C200b კესითა შეკრებულ იყვნეს ეკლეცს ფადლონს ზედა; გაა|ქციეს ფადლონ და აუწყჳდეს
ლაშქარი, აიღეს ავარი და განძი ურიცხჳ. ამიერითგან ვიდრე სიკუდილამდე შეპავდა
ფადლონ.

და სიმცირესავე შინა ბაგრატ მეფისასა ლიპარიტ ლიპარიტის ძემან და ივანე
აბაზას-ძემან, ქართლის ერისთავმან, მუხათგუერდსა გამოიტყუეს ტფილელი ამირა
ჯაფარ, და შეიპყრეს, და დიდი ხანი დაყვეს პატიმრობასა შინა, და წარუღეს ბირ-

1 წ"ისა T. 2 ეკლესიანი T. 2 ააგნო T. 6 და ს ი გ., < Tk. 6 ფოძითა Tk. 8 ფოძთა
სრულთა Tk. 8 სენანი ს ი გ. 10 წარუმართონ Tk. 18 მოიჭურნა Mm. 18 და დაეუფლა M, დედო-
ფალმან C. 18 თავისა DMRms, თჳსსა T. 19 ბაგრატ ACMm, ესე მეფე ბაგრატ D, ბაგრატ მეფე cet.
20—297, 2 და დიდი — ამირას შუა] ხოლო მას ჟამსა შინა D (და შემდეგ გვ. 95a დაუწერელია). 20 ფლადონ A.
20 პავად C. 20 იქცეოდა (იქცეოდა) C. 20 სწონობდა CMm. 20 და სწუნობდა ყოველთა < A. 20 მო-
თუალულთა A. 21 ვიდრე] ყოველ-დევე M, ყოვლადვე m. 21 ყრმა Mm. 21 იბირნეს Bdp, იპრიანეს A,
იპყრნეს Mm. 22 ივანე ACER, იოვანე Mms, იოანე cet. 22 აბაზას ძე ACM m, აბაზაძე cet. 22 რა[ნ]თა Mm.
22 და დავით A. 23 და < A. 23 ჯაფარა A. 23 ამირა AC, ამირ cet. 23 ტფილისისა A. 23 რამე-
თუ AC, < cet. 23-24 პირობითა კჳრიკესითა < A. 24 შეკრებულ იყვნეს AMm, შეკრბეს მიუჴდეს C,
შეკრებულ იყვნეს, მიუჴდეს ესე ყოველნი cet. 24 ეკელუცს C. 24 ზედა] < C, ზედან m. 24 და < C.
24 უწყუდეს Mm. 25 ლაშქარნი BEdp. 25 აღიღეს AMm. 25 შეპავდა] შჰვა Mm, შევიდა A. 27 შინა]
მაშინ A. 27 ლიპარიტ < Bp. 27 ლიპარიტის ძემ Ts, ლ[ი]პარიტის ძე Mm. 28 აბაზარის Bdp. 28 აბა-
ზას ძემან ACm, აბას ძემან M, აბაზაძემ s, აბაზაძემან cet. 28 მუხადგუერს Mm, მუხადგუერდს s. 28 (და)
გამოიტყუ(ი)ეს A. 28 თბილელი Mm. 28 ამირ m. 29 და შეიპყრეს] შეიტყუეს და ჴელთა შეიპყრეს A.
29 და < A. 29 დაყვეს ACMTm, დაყო b, დააყოფინეს s, დააყენეს cet. 29 შინა < Mm.

თჳსი. შეიწყალა აფხაზთა მეფემან და გაუტევა ტფილისს ზედა ამირად; და მიერითგან
დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა.

და შემდგომად მცირედისა ჟამისა აზრახა ლიპარიტ ბაგრატს წაღება ტფილისისა.
მოადგეს ტფილისსა მტკუარსა ამიერით, ზემოთ და ქუემოთ, აფხაზთა მეფისა ლაშ-
ქარნი, და წყალსა იმიერით, ისნით კერძო, მოადგეს ლაშქარნი კახნი და ჰერნი. მას
ჟამსა მოკლულ იყო დიდი კახთა მეფე კჳრიკე ოვსისა ვისმე მონისა მიერ[1], რამეთუ
წყობასა შინა ოვსთა მეფე ურდურე მოეკლა კჳრიკე მეფესა. და მესისხლეობით მოიკლა
M 485 კჳრიკე მეფე ნადირობასა შინა, ფიდრაზის გორთა, ო|ვსისა მონისა მიერ.

C201a მას ჟამსა | იყო მეფე კახეთს გაგიკ[2], ძე დავით სომეხთა მეფისა სამშჳლდარისა
A 313 და მორაკერტელისა, დისწული კჳრიკესი, და ბრძოდეს ორ წელ ტფილისსა. და მ|ას
ჟამსა იყო ამირად ჯაფარ, ძე ალისი. და ესრე შეაჭირვეს ტფილელთა, რომელ ლიტრა
ვირის კორცი ხუთას დრამად[3] ასყიდიეს, და ვერღარა დაუდგმიდეს შიმშილთა და
ბრძოლათა ძლიერთა. ტფილელთა განიზრახეს მიცემა ტფილისისა. და ამის ქალაქისა
ბრძოლასა შინა წაუხუნეს ციხენი ორბეთი და ფარცხისი აფხაზთა მეფისა ლაშქართა.
და ამირა შეეკაზმა თავის ლაშქრითა, მემზადა ტივები და ნავები ღამით წარსლვად
განძას ლაშქარიას თანა ფადლონის შვილსა. და რომელთამე დიდებულთა აფხაზთა
მეფისათა ლიპარიტისაგან ფარულად გააზრახეს მეფესა არა განძება ამირასი, და
ფარულად ლიპარიტისაგან დაჰკიდეს ზავი ამირასა, გამოაცხადეს და დაამკჳდრეს ამირა

1 გაუტევა ACMm, განუტევა cet. 1 ტფილისი A. 1 ამიერითგან C. 2 ლიპარიტს C. 296, 20—297, 2 და
დიდი ფადლონ — ამირას შუა] ხოლო ჩუენ პირველივე სიტყუა ვიწყოთ და წარმოვთქუათ ამბავი მისვე ბაგ-
რატ აფხაზთა მეფისა და ვითარ განუტევა ამირა ტფილისისა მეფემან ბაგრატ და შეიქმნა მტეოობაჲ ლიპა-
რიტეთთა და ამირასა შორის D. 3 მცირედისა ჟამ"სა M, მცირედისა ჟამსა RTms, მცირედსა ჟამსა C.
3 ბაგრატს < A. 1-3 ზედა — ტფილისისა < A (ex hom.). 4 ამიერით Bb, ამერით dp, იმიერით კერძო A,
იმიერითგან T, იმიერით cet. 4 ზემოთ < A. 5 იმიერით CMm, < A, იმერით cet. 5 ესნის კერძო C,
ისანი A (< კერძო), ისინი კ. E, ჰსინით კ. M, ჰსნით კ. m. 5 მოადგეს A, მოაყენნეს C, მოადგინნა cet.
5 ჰერნი] აერნი A. 6 დიდი კჳრიკე კახთა მეფე C, დიდი მეფე კახთა კ. A. 6 მონისა მიერ AC, მონისა-
გან cet. 7 წყობათა D. 7 კჳრიკეს C (< მეფესა), კჳრიკე კ ა ხ თ ა მეფესა Bdp. 7-8 მესისხლეობით მოიკლა
კჳრიკე მეფე (C: კჳრიკეცა) Cb, მეს. მოეკლა კ. მეფე ERTs, ამისთჳს მოკლა ოვსმან კ. მეფე მესისხლობით
Bdp, და მის გამო მეს. მოკლა D, < AMm (ex hom.). 8 ფიდრაზის — მიერ < A. 8 გორთა M, გო-
რათა m, გომთა C, გორთან cet. 8 ოვსისა მონისა მიერ] < C, მონამან ვინმე ოვსმან C. 9 ~ გაგიკ კა-
ხეთს C. 9 მეფე A. 9 სამშჳლდისა Mm 10 ზოლაკერტისა Mm, ზორაკერტელისა Bdps, ზულა:· კერტე-
ლისა C, ზოლაკერტელისა cet. (შდრ. ზემოთ 280, 2). 10 და დისწული D. 10 ბრძოდეს ACMm, ბრძო-
დენ cet. 10 თბილისსა C. 10 და < C. 11 ამირად < Mm. 11 ალესი Mm. 11 ტფილელნი Bdp.
11 რომე C. 12 ასყიდიეს AC, იყიდდეს cet. 12 დრამით იყიდეს Bdp. 12 შიმშილსა C, შიმშილითა ABdp.
13 ძლიერთა] ფიცხელთა C. 13 ტფილელთა — ტფილისისა < D (შდრ. ქვემოთ, სტრ. 14). 13 ~ განიზრ.
ტფილელთა C. 13 და ამა A, ხოლო ამის D. 14 შიგან A, შინა cet. 14 წაუხუნეს AC, წარტყუენეს cet.
14 ლაშქართა AC, ლაშქარმან cet. 14 წაუხუნეს — ლაშქართა] წარტყუენეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარმან
ციხენი ორბეთი და ფარცხისი: მაშინ განიზრახეს ტფილელთა მიცემა ტფილისისა D. 15 შეკაზმა T. 15 თა-
ვის AMm, თავისა cet. 15 შეამზადა A, შეჰმზადა Mm, და შემზადა D. 15 წასავლად A. 16 ლაშქარიან AC,
ლაშქარსა cet. 16 ფადლონიას (თანა) A. 16 შვილსა Mm, შვილისა AC, შვილისასა cet. 17 ლიპარიტი-
საგან < A. 17 გააზრახეს T, აზრახეს A. 17 განძება C, გაანძებ M. 17 ამირას Mm, ამირისა A. 18 აჰკი-
დეს A, და: ჰკითხეს Mm. 18 ამირას Mm, < C.

[1] ა რ შ ი ა ზ ე: კვირიკე კახთა მეფე მოკლა ოვ[ს]მან (s: ოსმან) Rs (E-შიც იგივეა, ხოლო შიგ ტექსტში,
წითლით).
[2] ა რ შ ი ა ზ ე: გაგიკ კახთა მეფე Rs
[3] ა რ შ ი ა ზ ე: ლიტრა ვირის კორცი ხუთას დრამად Rs.

ტფილისსავე ზედა. და იბირნა აფხაზთა მეფემან კახნი, ამოტ მთავარი მარილელი, C201b ღისიძე კჳრიკე მეფისა, და ხახჳლა გურთა ჯუარის-ციხი|თა; და მოეუარა აფხაზთა მეფე ქალაქსა და ემტერა კახთა. და მიერითგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეგამხედვარად თავის პატრონისაგან.

M 486 A 314 გაილაშქრა აფხ|აზთა მეფემან კახეთს, მეება და მეუკდა მთასა ზედა მიქელ|-გაბრიელთასა. და წუობასა შინა შეიპყრნა: სტეფანოზ ვარჯანის-ძე, პანკისისა ერისთავი; და ვაჩე, ძე გურგენ ბერისა, ხორნაბუჯის ერისთავი; და ჯედი, დისწული გოდერძისა, შტორის ერისთავი და მაჭელისა. გარდადგა თიანეთს და დაწუა დარბაზი ბოდოჯისა, სახლი სახელოვანი, დიდისა კჳრიკე მეფისა აგებული. და ესე ერისთავნი ქენებით აძლევდეს ციხეთა მათთა; და ვერღარა ჩავიდეს კახეთს და შემოიქცა, რამეთუ ლიპარიტ იწყო საურავთა გუერდქცეულთა.

შემდგომად მცირედისა ჟამისა გამოიყვანა ლიპარიტ დემეტრე, ძმა ბაგრატისი, საბერძნეთით ბერძენთა მეფისა ლაშქრითა. და მიერთნეს სხუანიცა ვინმე დიდებულნი და აზნაურნი, მოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს, მოადგეს ატენს, არე-არე მოწუეს ქართლი.

C202a და ჰყვეს ლიპარიტს კახნი და ბერძენნი, და ვერ წა|იღეს ატენი, რამეთუ ციხეთა-უფალნი კაცნი მტკიცე იყვნეს ერთგულობასა ზედა ბაგრატისსა, თჳნიერ ფარსმან თმოგუელისა და ბეშქენ ჯაყელისა, თუხარისისა ერისთავისა. გავიდეს ჯავახეთს და A 315 იწყეს ახალქალაქისა ზღუდეთა შენებად[1], რამეთუ მას | ჟამსა უზღუდო იყო. არე ზამთ-M 487 რისა მოწევნულ იყო; ბერძენთა ენება | შეღმართ წასლვა. დაეხავა ლიპარიტ აფხაზთა მეფესა; უბოძა მეფემან ქართლის ერისთაობა. წარვიდეს ბერძენნი საბერძნეთად და წარიტანეს დემეტრე თანა.

1 ტფილისვე C. 1 ზედა < C. 1 აბირნა A. 1 კახნი] კაცნი A (ც ← ხ). 1 ამოტ] აბოც Mm. 1 მთავარნი Bp. 1 მარირელი Bp, მარღილელი M, მრღილელი m. 2 ღისიძე ჩვ. კონიექტ., ღისი: ძე A, სიძე D, და სიძე cet. 2 ხახჳლა A, ხახუელა C, ხულა Mm, სახულა d, ხახულა cet. 2 გურნი Mm, გუარნი C. 2 და ემოყურა Bdp, და მოეყარა cet. 2-3 აფხ. მ. ქალაქსა] მეფე ბაგრატ ტფილისსა D. 3 და ემტერა] დემეტრე (!) Mm. 3 და ემტერა კახთა და < C. 4 თავის ABdp, თავისა cet. 5 აფხაზთა < D. 5 მეფე A. 5 მიქაელ A, მიქიელ C. 6 წყობასა ACM, წყობათა cet. 6 შეიპყრნა AC, შეიპყრეს cet. 6 სტე[ფა]ნოზ A. 6 ვარანჯანის m. 7 ვაჯე A. 7 სძე A, ძე cet. 7 გურგენ ერისთვისა ხორნაბუჯის C, გურგენი ბერის სახუარ(ი სა)ნაბუჩის A. 7 ხორამბუჯის m. 7 და ჯედი AC, და: ჯე Mm, დაჯე cet. 8 გოდოერძისა A. 8 ტორის C, ტურის A, ტვი″რის M, ტვირის m, სტორის s, ბტორის d. 8 მჭელისა AMm. 8 ∼ შტორისა და მაჭელისა ერისთავი D. 8 გარდაადგა ABp, გარდაუდგა T. 9 სახელოვანისა m. 9 მეფისაგან A. 9 ერისთავი A. 10 ჩავიდა C. 10 კახეთად A. 10 და < CMm. 10 შემოიქცეს m. 11 იწყო] იყო A. 11 გარდაქცეულთა AC. 12 და შემდგომად AD, რამეთუ შემდგომად C. 12 ∼ მცირ. შემდგ. ჟამისა C. 12 ჟამსა EMRTms. 12 ძმა] ძე AC. 12 ბაგრატ მეფისა D. 13 საბერძნეთით C, < A, სამეფოთა Mm, სამეფოდ cet. (გამოიყვანა დემეტრე ძმა ბაგრატისი სამეფოდ). 13 მეფისა < A. 13 ვინმე < C. 14 ატენს + და A. 14 არიარე Mm. 14-15 ∼ მოწუეს არე-არე A. 14-15 ∼ არე-არე მოწ. ქ. და მოადგეს ატენსა D. 16 ჰყვეს ლიპ.] იყუნეს ლიპარიტის თანა A. 16 და ვერ AC, ვერა EMms, გარნა ვერა D, ვერ cet. 16-17 ციხის-უფალნი A. 18 თუხარისისა C, თუხარსისა A, თუხარის(ა) cet. 18 გავიდეს ჯავახეთს AC, < Mm, გავიდა მეფე ჯავახეთს cet. 19 რამეთუ < C. 19 უზღუდე A. 19 არე ACMm, და არე cet. 19-20 ზამთრისაცა D. 20 და ბერძენთა C. 20 და დაეზავა D. 20-21 აფხ. მეფესა < A. 21 მეფემან C, < cet. 21 ერისთვობა C, ერისთა″ობა M. 21 და წარვიდეს D. 21 და < C. 22 ∼ თანა დემეტრე C, ∼ თანა დემეტრე + ძმაჲ ბაგრატ მეფისა D.

[1] მინაწერი: ახალქალაქისა ზღუდეთა შენება d.

და კუალად განძლიერდა და მოირჭუნა ბაგრატ მეფემან თავის მამულსა ზედა. და დააგო სუემან ბაგრატისმან ჟამი; მოერთო ვესტი ცხრითა ციხითა ანისისათა, თჳნიერ ამბერდისათა. და მოსცეს ანელთა ანისი ბაგრატის დედასა, რამეთუ მამულად ეყვოდეს სომეხნი — სენაქერემ სომეხთა მეფისა ასული იყო მარიამ დედოფალი, ბაგრატის დედა.

იყო ჟამი გაზაფხულისა და ბაგრატ აფხაზეთს იყო; მოადგა ანაკოფიას და მისწურა წასაღებელად. და მოვიდეს ტფილელნი ბერნი, რამეთუ მის ჟამისა პირველ C202b მომკუდარ იყო ტფილელი ამირა ჯაფარ. | უქადეს ქალაქი და უკმეს საწრაფოდ. წამოვიდა და მოაყენა ანაკოფიას გარე ქუაბულელ ჭაჭას ძე ოთაღო აფხაზეთისა ლაშქრითა. ამოიარა და მოვიდა ქუთათისს, და მოიყენა ქუთათისისა სამოქალაქოსა ლაშქარი, და გურიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოიყვანნა ხუფათისა, დაუდგნეს ფილაკავანნი A 316 M 488 და ბრ|მოდეს. და ამოიარა მეფემან და მოვიდა ქართლს, და მოვიდეს სხუანი მკმ|ობელნი ბერნი ტფილელნი.

წარემართა ტფილისად და მოეგებნეს ქალაქის ბერნი, დარბაზის ყმანი, ცხენოსანნი დიღმისა ველსა, და ყოველი ერი ქუეითი დაკაზმული უმედეულსა, და დედათა და მამათა სიმრავლე იყო მოედანს. და იყო კმა ბუკთა და დუმბულთა ორკერძოვე საშინელი, რომლისა კმითა იძრვოდა ქუეყანა; და იყო სიხარული ორკერძოვე განსაკჳრვებელი. შეიყვანეს და მოავლეს ქალაქი, ასხმიდეს დრამასა და დრაჰკანსა, და მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი, და შეიყვანეს საამირაოსა დარბაზსა. დაჯდა მეფე ბაგრატ საურავად. აღიხუნა კოშკნი კართანი თავის კაცითა, და აღიღო ციხე ქალა-C203a ქისა დარიჯელი, | და ორნივე კოშკნი წყალყინისანი და თაბორი, და დაადგინნა შიგან ლაშქარნი თჳსნი და ერისთავნი. ხოლო ისნელთა ჩააგდეს კიდი და არა მოსცეს

1 და < A. 1 მოიჭურნა AMm, მოირჭუნა cet. 1 ბ. მეფემან ACMm, ბ. მეფე cet. (D: ∼ მეფე ბ. მოირჭუნა). 1 ∼ ზედა ბაგრატ მეფემან C. 2 და დააგო A, და იგდო M, დააგდო m, და დააგდო cet. 2 და დააგო — ჟამი < C. 2 მოერთო < A. 2 ვისტი A. 2 ცხრითა] თ″ ძალითა Mm. 2 ანისისითა Mm. 3 ამბერდისა C. 3 ბ. დედასა] ბაგრატს A. 4 ეყვოდეს C, ეყოვდეს A, ეყ″ოდ″ეს M, ეყოდეს cet. 4 სენექერემ C, სენექერე(რე)მ A, სენაქრემ Mm. 4-5 ∼ დ. ბაგრატისი C. 6 იყო] ხოლო იყო D, რამეთუ იყო Bdp. 6 აფხაზეთს + შალს Mm. 6 იყო და A, < C. 7 ასაღებელად A, წარსაღებელად C. 7 და] < C, მაშინ D. 7 მოვიდნეს m. 8 ∼ ჯ. ამირა ტფ. C. 8 უკმეს] უმკუეს Mm. 9 წამოვიდა C, დააგდო cet. (T: დაჲგდო). 9 მოეყენა Mm. 9 ქობულ უთაო სამ ჭაჭა ძე A, ქობულოთა აღოი სამჭაჭასძე C, ქვაბლიელ ჭაჭას ძე ოთაღო Bdp. 9 ოთაღო] უთაღო Mm, უთაო A, ოთა აღოი C. 9-10 წამოვიდა — ლაშქრითა] ხოლო მეფემან ბაგრატ დააგდო ქუაბ. ჭ. ძე ოთ. აფხ. ლაშქრითა და მოაყენა ანაკოფიას გარე D. 10 და თვით ამოიარა D. 10 ქუთათის codd. 10 მოიყენა ჩვ. კონიექტ., მოეყენა m, < A, მოაყენა cet. 10 ქუთათისისა AC, ქუთათისსა cet. 10 სამოქ. < AC. 11 მოიყუანნა EMd, მოიყენნა m, მოიყვენნა Bp, < C, მოაყენ(ნ)ა cet. 11 ხუფათსა AC, ხუფათის M, ხუფთისი m, ხოფათის cet. 11 დაუდგნეს ფილაკავანნი (C: ფილაკევანნი) AC, და დაუდგეს ფილაკავანი (Mm: ფილაკვანი) cet. 12 აღჰოიარა C, და მუნით ამოიარა D. 12 მეფე ბაგრატ D. 12 და კ″დ მოვიდეს D. 14 ტფილისს D. 14 და < C. 14 ბერნი + ტფილელნი A. 15 ერი < AC. 15 უმედეულსა Mm, < cet. 15 და AC, < cet. 16 და მამათა < A. 16 მაიდანს A, მაედანს C. 16 კმა AC, კმობა cet. 16 და დუმბულთა] დადუმებულთა A, დაუდუმებელთა Mm. 17 რომლისა — ქუეყანა < C. 17 ∼ ქუეყანა კმითა იძვროდა m. 18 შეიყვანეს] შეიყარნეს Mm, < Ed. 18 მოვლეს m. 18 დრამასა და < Mm. 19 შეიყვანეს] შეიყარნეს Mm. 19 საამიროსა C, სამიროსა A, სამირნოსა m. 20 კოშკნი ქართანი Mm, კოშკნი წყალყინისანი და კოშკნი კართანი A. 20 თავის კაცითა < A. 21 დარიჯელი Mm, დარიჯელჭლი C, დარიჯელელი cet. 21 კოშკნი] კოჭნი d. 21 და ორნივე ქ. წყალ. < A (შდრ. ზემოთ შენ. 20). 21 წყალ ყაინისანი M, -ყანისანი m, წყალჳნისანი Bp (ჳ ← უი ← ყი). 21 მთაბორი A. 22 ლაშქ. თ. და ერ. C, ერისთავნი თჳსნი cet. 22 მოსცნეს DRT.

ისნი; დაუდგნეს ფილაკავანნი, და ბრძოდეს ისნსა, და ესროდეს ისარსა. და ისნის
ველსა მოვიდეს კახთა მეფე გაგიკ და ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, და ყოველნი
დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატ მეფისა წინაშე და მშჳდობისა მებნად.
A 317 მაშინ განვიდა ბაგრატ მეფე ველსა ისნისასა, მოიყვანნა კახნი და ითაყვანნა, | მისცა
მშჳდობა და განუტევნა. და იყო სიხარული და მშჳდობა და საურავი დღითი-დღე
შემატებისა.

M 489 და ვითარ ამას შინა | გარდაჴდეს დღენი ზაფხულისანი, და კუალად იწყო ლიპა-
რიტ მათვე ფიცხელთა საურავთა. და გამოიტყუვნა ანისით დედოფლისაგან აბუ-
სერი, ერისთავი არტანუჯისა, და ხიხათა და ციხის-ჯუარისა და აწყუერის ციხის პატ-
რონი, და ივანე ერისთავი, ივანე დადიანი და გუარამ გოდერძის ძე, ბეჴის ციხისა
C203b პატრონი, — და შეიპყრნა იგინი ანისის კარსა. და დააგდო ტფილისი | მეფემან, და
გავიდა ჯავახეთს.

ამისა შემდგომად გამოიყვანნა მაწყუერელმან მესხნი, განმითა ბაგრატისითა,
შეულად მეფისა. და მეფე დგა ღრტილას. ხოლო ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი და მოადგა
ფოკათა. გამოექცა მაწყუერელი მეფესა ბაგრატს და შეეზრახა ლიპარიტს. ვითარცა
ცნა ესე მეფემან, ზამთრისა ბუქთა სამინელთა გარდაიარა შავშეთი და ჩავიდა ქართლს.

და ლიპარიტ გამოიყვანნა ახლად საბერძნეთით დემეტრე, ძმა ბაგრატ მეფისა.
ბერძენთა მეფისა გაძმი და ლაშქარი შემწე იყო. და განხეთქნა ამის სამეფოსა კაცნი:
A 318 რომელნიმე წარუდგინნა დემეტრეს, და რომელნიმე დარჩეს ბაგრ|ატის ერთგულობასა
შინა. და ძე ლიპარიტისი ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატის ჴელთა შინა, და ითხოვა
M 490 იგი ბაგრატისგან, და ნაცვლად გაუშუა აბუსერი თავის | ციხითა მშჳდობით. და იყვნეს
თანამდგომ ლიპარიტისსა კახნი ძალითა მათითა, და დავით სომეხთა მეფე ძალითა

1 ისანი Bdp, ისინი E. 1 დაუდგნეს C, დაუდგეს cet. 1 ფილაკავანნი AD, ფილეკავანნი Mm, ფელაკონნი C, ფილაკავანი cet. 1 და ბრძ. ისნსა < Mm. 1 ისნთა A, ისანსა Bdp. 1 და ესრ. ისარსა < AC. 2 ერისთავთ-ერისთავი] ერისთავი Mm, იოვანე ერისთავი A. 3 დარბაზობასა C. 3 ბაგრატისა A (< მეფისა წინაშე). 3 მშვიდობნისა m. 3 და მშ. ძებნად < A. 4 განვიდა ACD, ბრძანა და განვიდა cet. 4 ბაგრატ მეფე C, ბაგრატ A, მეფე ბაგრატ cet. 4 ისინისასა M. 4 კახნი და ითაყვანნა < Mm. 5 და განუტევნა და იყო < Mm. 5 და (იყო) CD, < cet. 6 შეემატების Mm. 7 ამას შინა] ამაშიან C. 7 ამ შ. გარდ. AC, ~ გარდ. ამ. შინა cet. 8 მითვე D. 8 გამოიტყუვნა] გამოიყუანა Mm, გაიყვანა A. 8-9 აბუსერი < Mm. 9 და ხიხათა] და ციხათა b, ციხისა Mm. 9 და აწყუერის] და წეურის (ე ← ყ) C, და აწყურის D. 10 და ივანე] იოვანე A, < CMm, ი῀ე T, იოანე D. 10-11 და გუარამ — პატრონი < AMm. 9-11 ~ აწყუერის ციხის პატრონი და გურამ გოდერძის ძე ბეჴის ც. პატრ. და [ივანე] ერისთავი, ივანე დადიანი C. 11 და (დააგ.) < C. 11 ტფილისის Mm. 11 მეფემან ბაგრატ დააგდო ტფილისი D. 13 ამისსა ACMm. 13 მოიყუანნა M, მოიყუანა m. 13 მესხნი < C. 13 ბაგრატისითა AC, ბაგრატისთჳს cet. 14 მეფისა ACMm, < cet. 14 შეულად მეფისა + მაწყუერელნი C (შდრ. ზემოთ შენ. 13). 14 დგა AC, დგას cet. 14 ღრტილას C, ღრტილას A, ღირტილას Mm, ხრტილსა Bdp, ხრტილასა cet. 14 მოადგა] მოვიდა C. 15 ფუკთა A. 15 გამოიქცა A. 15 მეფესა ბაგრატს C, მეფესა A, ბაგრატს Mm, ბაგრატ(ს) მეფესა cet. 15 ვითარცა C, < cet. 16 ესე < C. 16 მეფემან ACMm, + ბაგრატ cet. 16 ბუქთა] შუქთა M (ყ ← ყ), შუათა m. 16 გარდიარა E. 16 შავარშეთი C. 16 და < A. 16 შთავიდა C. 17 და] ამაშიან C. 17 ახლად] მეორედ C. 17 ბ. მეფ.] ბაგრატისი C. 17 ~ ძმა ბაგრატისი მეორედ საბერძნეთით C. 18 მეფისაგან ბერძენთასა C. 18 ამისსა მეფობასა Mm. 19 წარუდგინნა ACD, წაუდგინნა cet. 19 დემეტრეს < A. 19 ბაგრატს Ts. 20 ლიპარიტის ძე C. 20 მძევლად] მძლედ (!) C. 20 ჴელთა შინა] ერთგულებასა Bp. 20 შინა] მაშინ C. 21 იგი] გ῀ი Mm. 21 და < A. 21 ~ მშ. თავის ციხ. D. 22 თანამდგომ ლიპარიტისსა (A: ლიპარიტის) AC, თანამდგომნი ლიპარიტისა cet.

მისითა. და განძლიერდა იგი ძალითა მათითა ამას კერძოსა ქართლისასა. და იყო
მი-და-მო საურავი ჴელოვნებისა.

C204a და მოვ|იდეს ვარანგნი სამი ათასი კაცი, და დააყენა ბაშს; გარდამოიტანა თანა
მჴდასი კაცი. და მოვიდა ბაგრატ შიდათ ლაშქრითა; და ამათ ვარანგთა მესხნი ვერღარა
მოილოდინნეს, მივიდეს, და შეიბნეს თავსა სასირეთისა ჭალისასა; გაიქცა შიდა ლაშ-
ქარი. და ომსა ამასვე შეიპყრეს[1] აბუსერი და სხუანიცა დიდებულნი მის თანა, ვერღარა
უძლეს ბრძოლად ვარანგთა; მისცნა ლიპარიტ პაშტნი და წინა მათსა პურსა უკაზმი-
დეს; და ეგრეთ ლიხნი გარდავლეს.

და ამისსა პირველ მომკუდარ იყო ძმა ბაგრატისი დემეტრე[2]. და შემდგომად
გაქცევისა შეშინდა ბაგრატ სამეფოსა და მამულისა მისისა განხეთქილობასა. და უქმნა
მუდარა ლიპარიტს, და მცირედითა ცხენოსნითა მივიდა ლიპარიტის თანა ხოვლეს.
A 319 და რა ცნა ლიპარიტ მი|სლვა მისი, არა ნახა, გარიდა მუნით; შეიქცა მეფეცა და
წარვიდა აფხაზეთს.

და შემდგომად მცირედისა ჟამისა სულა ერისთავმან კალმახისამან, გრიგოლ
M 491 ერისთავმან არტ|ანუჯისამან შეაერთეს სიტყუა და შეიწჳვნეს მათ თანა სხუანიცა აზნა-
C204b ურნი მესხნი, და უკმეს მეფესა ბაგრატს. და | წარმოემართა ლაშქრითა, გარდამოვლო
გზა რკინის-ჯუარისა, და შეკრბეს არყის-ციხეს. ცნა ესე ლიპარიტ და შეკრიბა თავისი
ლაშქარი, და მოირთნა კახნი და სომეხნი, და ბერძენნიცა თანავე ჰყვეს. და მიუჴდა
უგრძნეულად არყის-ციხეს, და შეიბნეს. და სძლია ლიპარიტვე, და გააქცია მეფე,

1 განძლიერდა იგი C, განძლიერდებოდეს იგინი cet. 1 და განძლ. — მათითა < Mm (ex hom.). 1 ამის M, ამისსა m. 2 საურავი] საუბარი (!) A. 2 ჴელოვნებისა AC, ჴელოვნად cet. 3 და მოვიდეს ვარ.] მაშინ მოერთნეს მეფესა ბაგრატს ვარანგნი D. 3 მოვიდნეს m. 3 ვარგნი A. 3 სამათას კაცნი m. 3-4 და დააყენა — კაცი < A (ex hom.). 3 დააყენნა C. 3 ბაშას C, შუას Mm, ბაშს ბაბს Bp. 3 გარდამოიტანა] გარე და მოიტანა Mm, გარდამოიტანა + მეფემან D. 4 და < A. 4 შიდათა C, შეიდასითა (ლაშქრითა) Mm, შიდათ ბიდათ Bp. 4 ამათ ვარანგთა მესხნი ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი (მასალები საქ. და კავკ. ... 29, გვ. 309), ვარანგნი იხილნეს მესხნი C, ამით ვარანგითა მესხნი cet. 4 ვეღარა AC, ვ῀რღარა M. 5 მივიდეს A, მოვიდეს cet. 5 შეიბნეს codd., შეებნეს ბ ე რ ძ . (იქვე). 5 გააქცია C. 5 შიდას A, შივა Mm. 6 ომსა] პ[ო]მისა Mm. 6 ამასვე] მას C, მასვე შინა D. 6 და ვერღარა AC. 7 ბრძოლად A, ბრძოლა cet. 7 მისცნა AC, და მისცა Mm, და მისცნა cet. 7 პაშატნი C, პაშტი A. 8 ლიხნი ბ ე რ ძ ., ლიხი AMm, ლხინი cet. 9 და < C. 9 ამისა A. 9 პირველ] შემდგომად C. 9 ~ დემეტრე ძმა ბაგრატისი C. 10 მისისა < C. 10 განხეთქილობითა d. 11 მც. ცხ. CMm, ~ ცხ. მცირედითა A, მცირედისა ცხენოსნითა cet. 11 ლიპარიტს A. 11 ხოველსა M. 12 რა ცნა] არა ცნა Mm. 12 და შეიქცა C 12 მეფეცა C, < AMm, ბაგრატ cet. 14 და < C. 14 შემდგომად + ამისა A. 14 სულაენ Mm (← სულა ე῀ნ ← სულა ერისთავმან). 14 გრიგოლ ACMm, გრიგოლი cet. 15 შეაერთეს BCdp, შეეაერთნეს s, შეირთუეს A, შეაერთნეს cet. 15 შეიწჳვნეს AC, შეიწყნარეს Mm, შეიწყუნეს cet. 15 მათ თანა < A. 16 წარემართა Mm. 16 ~ ლაშქრ. წარმ. C. 17 გზა < A. 17 და < C. 17 თავისი Mm, თავის A, თავისა cet. 18 მოირთნა] მოიწყუნა M, მოიყენა m. 18 და სომეხნი] სომეხნი A, და ლაშქარნი სომეხთანი C. 18 ბერძენნიცა თანავე (m: თანვე) ჰყვ. Mm, ჰყვეს ბერძენნიცა C, ბერძენნი თანავე ჰყვეს cet. 18 მოუჴდა C. 19 უგრძნაულად A, უგრძნეულოდ Mm, უგრძნულად Rbs. 19 და < C. 19 სძლო AC. 19 ლიპარიტ A. 19 გააქციეს M, გააქცივეს m.

[1] ამის შემდეგ D-ს აკლია სამი ფურცელი, ვიდრე სიტყვებამდე «ლიპარიტ შევედრა» (იხ. ქვემოთ, გვ. 305, სქოლიო 1).

[2] ა რ შ ი ა ზ ე: მიკჳრს მეფის თამარის ქმარი ხომ ამ დემეტრეს თესლისაგან იყო, და რატომ არ დაწერეს ან რა ხნისა მოკუდა, და ან ვის ქალთან დარჩა შვილი R (იმავე, მოგვიანო ხელით, როგორც ზემოთ. იხ. გვ. 291, სქოლიო 2).

შეიპყრეს სულა, კალმახისა ერისთავი, და მრავლითა ტანჯვითა და მელსა გასუმითა
სთხოვეს კალმახი, და არა მისცა. მასვე ომსა შეიპყრეს გრიგოლ, ძე აბუსერისი, და
სთხოვეს არტანუჯი სიკუდილისა ქადებითა, და მისცა. მოირჭუნა ლიპარიტ ზემოსა
ქუეყანასა და აღიხუნა ციხენი, და მიიერთნა თავადნი კაცნი, და გარეს-გარე წარვიდა
ლიპარიტ მითვე ლაშქრითა დვინად, და ულაშქრა ბერძენთა მეფესა დვინელსა ზედა,
და შემოიქცა თავის ქუეყანად.

და შემდგომად წელიწდისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი სულტნისანი ბარაჰიმ-
A 320 ილმი[ს]ა|ნი ქუეყანასა ბასიანისასა. გამოვიდა ბერძენთა მეფისა ლაშქარი, და უჴმეს
ლიპარიტს. და წარვიდა ლიპარიტ შუელად ბერძენთა ყოვლითა ლაშქრითა ამის ზედაჲს
M 492 C205a ბ|ერძისათა.. შეიბნ|ეს ორდროსა და უკუმიასა ქუემოთ, და გააქციეს ყოველი სპა საბერძ-
ნეთისა და ლიპარიტისა თურქთა[1]. იქმნა მოსრვა დიდი, და შეიპყრეს ლიპარიტ და
წარიყვანეს ხუარასანს სულტანსა თანა. დიდებულთა ამის სამეფოსათა და შვილთა
ლიპარიტისთა, ივანე და ნიანია, იმებნეს უშიშოება და გამოიყვანეს მეფე მეფედ. და
კუალად მოირჭუნა და შეიპყრნა შვილნი ლიპარიტისნი; აიღო უფლისციხე და გამო-
უშუა ივანე.

და დადგომილ იყვნეს განძას ქუეყანასა თურქნი, და წასაღებელად მიეწურა განძა.
გამოგზავნა თავისა ნაცვლად ბერძენთა მეფემან ლიხტური ლაშქრითა დიდითა, და აწჳეს
ბაგრატ ყოვლითა ლაშქრითა მისითა, და წაჰყვა თანა. დაემართნეს თურქთა; და მივი-
დეს განძას კარსა, და მირიდეს თურქთა, და დაარჩინეს განძის ქუეყანა, და შემოიქცეს
მშჳდობით. და ამისსა შემდგომად კუალად უჴმეს ტფილელთა და მოსცეს ტფილისი
ბაგრატს, და შეიყვანეს შინა. და იყო სიხარული და მშჳდობა დიდი.

1 შეიპყრა C. 1 სულა + კალმახელი C. 1 სულა კალმახისა] სულ კალმახის m. 1 ერისთავი] პატ-
რონი Mm. 1 და (ძელ.) < C. 1 ძელისა A, ძალისა Mm. 1 გასულითა Mm. 2 სთხოვა A· 2 ამასვე AM.
2 ომსა] ჰომსა C, ჟამსა Mm, ომსა შინა A. 2 გრიგოლ ACM, გრიგოლი cet. 2 და C, < cet. 3 ქადა-
გებითა Bdp. 3-4 ზემოსა ქუეყანასა C, < cet. 4 ციხენი C, ზემონი ციხენი cet. 4 მიიერთნა ჩ ვ. კ ო ნ ი-
ე ქ ტ., მიართუნა A, მიერთნა Mm, მოირთნა C, მიირთნა cet. 4 და < A. 4 გარესგარ Mm, გარეს-
გარევე C. 4 წარვიდეს A. 5 მითვე ლაშქრითა < Mm. 5 დვინად] დვენად Mm. 5 და < C. 5 დვინსა
ზედა C. 6 ქუეყანად AC, ქუეყანასა cet. 7 მოქცევისა AC, მოქცევასა cet. 7 სურტანის(ა)ნი AC.
7-8 ბარაჰიმ-ილმისანი ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ბარალიმ-ილმიანი (m: ილიმიანი) Mm (⟵ ბარაჰიმ ⟵ იბრა-
ჰიმ), ბარაიმ-ილმიანი A, ბარაიმ-ილამიანი C, ბაჰრამ-ლამიანი cet. 8 ბასიანისასა] არტანისსა A. 9 და
ყოვლითა C. 9 ზედაას A, ზ[ˇ]აას Mm, ზენასა C, ზემოასა T (=ზემოჲსა), ზემოსა cet. 10 და შეიბნეს C.
10 ორდოს და უკამს ქუემოთა C, < A. 10 გაიქციეს A. 11 თურქთა < C. 12 ხურასანს M. 12 სულ-
ტანსა AC. 13 ივანე < BC. 13 უშიშობა A, უშიშებაჲ T. 14 მოიჭურნა Mm. 14-15 გამოუშუა C,
გამოუშო A, გაუშვა cet. 16 განძას ქუეყ. თურქნი AM, განძას თურქნი m, გასძას თურქნი და ქუეყანასა
განძისასა C, განძისა ქუეყ. თ. cet. 16 და < A. 16 მიეწურა AMTms, მისწურა C, მიეწურათ cet.
17 ∼ მეფემან ბერძენთამან C. 17 ლაშქრითა ACMm, ყოვლითა ლაშქრითა cet. 17 აწჳვეს A, აწყუ́ეს M,
აწყუეს m. 18 ბაგრატ AC, ბაგრატს cet. 18 ყოვლითა AC, < cet. 18 ლაშქრითა] ძალითა C. 18 წაჰყვა
ACMm, წარიყვანა Bdp, წარყვა cet. 18 თანა + ლაშქრითა დიდითა C. 18 დაემართნეს] და მიმართეს A,
და წაემართნეს m. 18-19 მოვიდეს T, მივიდა A. 19 კარსა + ზედა A. 19 მი(ჰ)რიდეს AC, მორიდეს cet.
19 დაარჩინეს AC, დაირჩინეს cet. 19 განძასა C. 19 შემოიქცეს AC, შეიქცეს cet. 20 თბილელთა C.
20 მოსცა A. 21 შეიყვ. შინა] შეიყვანეს ბაგრატ A.

[1] ამ ამბების შესახებ მოთხრობილი აქვს გ ი ო რ გ ი კ ე დ რ ე ნ ე ს: ლიპარიტი იბერიელთა ჯარით
უერთდება ბერძნებს ერთ დაბლობში, რომელსაც ჰქვია *Οσούρτρου* (ან *Ὀ[ρ]τρου*; შდრ. „ო რ დ რ ო").
თურქები *Ἀβράμιος Ἀλείμ*-ის მეთაურობით (შდრ. ბარაჰიმ ილმიანი, ბაჰრამ ლამიანი) ამარცხებენ ლიპა-
რიტს (G e o r g i C e d r e n i, Hist. Comp. II, 576-577. Bonnae 1839).

A 321 C205b ამისსა შემდგომად | დაეჴსნა | ლიპარიტ თურქთა, და შემოვიდა ანისს. დააგდო
ბაგრატ ტფილისი ლიპარიტის გზითა, აღმოვლო ქართლი და მოვიდა ჯავახეთს.
M 493 განმლიე|რდა ლიპარიტ, რამეთუ მსახურებისათჳს ბერძენთა მეფისა ტყუე-ქმნილ იყო;
წარვიდა საბერძნეთს, და ნახა ბერძენთა მეფე, და მოირთო ბერძენთა მეფისაგან ძალი.
და ვერღარა დაუდგა ბაგრატ.

ამისსა პირველ სუმოდა ძე მისი გიორგი ბაგრატს, დაუტევა ქუთათისს მეფედ
სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა და წარვიდა საბერძნეთს. მას ჟამსა იყო ბერძენთა მეფე
კონსტანტინე მონომახი და [შემდგომად] მიხაელ[1]. და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფითა
ვერღარა შემოიქცა ბაგრატ თავის მამულსა ზედა; და დაყო მუნ სამი წელიწადი დიდსა
დიდებასა და პატივსა შინა.

[2] მაშინ უკუე წმიდა მამა ჩუენი გიორგი მთაწმიდელი მოვიდა მთაწმიდითგან, ხილვისათჳს
და სათხოველისა, კონსტანტინე მონომახისა თანა. ხოლო ესე რა სმენოდა ბაგრატ მეფე და
დედა მისი დედოფალი მარიამ კოსტანტინეპოლედ მოსრულან, აღმოვიდა წინაშე ბაგრატ მეფისა
და დედოფლისა მარიამისა. იხილეს რაჲ მეფემან და დედოფალმან და ყოველთა მთავართა
T152b წა|რჩინებულთა მათთა, განიხარეს სიხარულითა დიდითა, რამეთუ ასმიოდა სალმ[რ]თო იგი
მოქალაქობა მისი. და მიიღეს წმიდა ლოცვა და მადლი მისი, და სულიერი სარგებელი ფრიადი
მოისთულეს და მადლობდეს ღმერთსა[3].

ამისა შემდგომად დაემოწაფა დედოფალი მარიამ, დედა ბაგრატ მეფისა და იკურთხა მის
მიერ სქემითა. ხოლო იყო რა ქალაქსა კოსტანტინეპოლედ ნათესავი სამარიტელთა, ტომისაგან
სჳმონ მოგჳსა, და ესენიცა მგრძნეულობდეს მკეცთა ზედა საკჳრველად უცხოდ. და ამას გიორგი
ჯუარი გამოსახა და აქუდა შეგრძნება მისი. ესე რა ნახა მეფემან სასწაული ბერისა მის და
მთავართა, აღივსნეს სიხარულითა და მიუთხრეს მონომახსა კოსტანტინეს[4].

ამისა შემდგომად, ვითარცა იხილა მეფემან ბაგრატ ესევითარი სიწმიდით და ღირსებით
მოქალაქობა და უსხეულოთა მსგავსი ცხოვრება და სასწაული მისი, დიდად შეიყუარა, ვითარცა
ანგელოზი ღმრთისა, და ღონესა ეძიებდა, რათამცა თჳსსა მამულსა წარიყვანა[5]. და მისცა
მღდელთ-მოძღურობა ჭყონდიდისა საყდრისა, სადა შექმნა ბაგრატ საფლავი თჳსი და დაუსვენე-

1 დაეჴსნა ACTps, ეჴსნა Mm, დაესხნა cet. 1 ანის codd. 2 ბაგრატ] მეფემან C. 2 აღმოვლო] და
მოვლო M, მოვლო m. 3 რამეთუ < C. 3 მსახურებისათჳს ბერძ. მ. C, მსახურებისა მისისათჳს (Bp: მის-
თჳს) cet. 3 ტყუე-ქმნილ იყო < CMm. 4 მოირთო] მოიღო A. 5 დაუდგნა C. 6 ამისსა AC, და მისსა
Mm, და ამის(ს)ა cet. 6 გიორგი < C. 6 ქუთათისი Mm, ქუთათის cet. 6 მეფედ < C. 7 წარვიდა +
თჳთ Bp (p-ში არშიაზე სწერია „დ́თ" თჳთ-ზე მითითებით). 8 კოსტანტინე მონომახი T, მიხაილ (მიი-
ახლა Mm) მონ. cet. 8 მონამეოხი C, მონა: მეოტი Mm (ღ ⟵ ყ). 8 და შემდგომად მიხაელ ჯ ა ვ ა ხ ი-
შ ვ ი ლ ი (ქ. ერის ისტ. II, 147, შენ. 1). 9 შემოიქცა A, შეიქცა C, შეაქცია cet. 9 ბაგრატ < CMm.
9 ∼ წელ. სამი C. 9 დიდსა < Mm. 10 დიდებასა] დაბასა Mm, დარბაზსა ბერძენთასა C. 10 და < C.
10 პატივსა + შეძინასა (!) A. 10 შინა AC, შინავე (⟵ შინა ვ́ე) Mm, შინა + ბერძენთასა cet. 12 კოს-
ტანტი Tk. 12 მონამახისა Tk. 15 ასმოდა T, ასმიოდა v i t a. 17 მოისთვლეს T, მოისთვალეს v i t a.
19 ცქემა T. 20 მგრძნეულობდნენ T. 20 გიორგიმ T. 22 აღივსნენ T. 24 მზგავსი T. 24 შეიყვარეს T.

[1] ა რ შ ი ა ზ ე: კეისარი მიხაილ მონომახი (R: მონამოხი) Rs. (ხოლო R-ის ზედა არშიაზე სხვა ახა-
ლი ხელით: «კოსტანტინე მონ[ომახი]). ა რ შ ი ა ზ ე: ქ́ეს აქეთ ჩ́მე (=1045) † კოსტანტინე (< b) Bbp.

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და ამოღებულია „გიორგი მთაწმიდელის ცხოვ-
რებიდან".

[3] «ბაგრატ მეფე და დედა მისი — მადლობდეს ღმერთსა»] იხ. „ცხოვრება" გვ. 302, 27—33.

[4] «ამისა შემდგომად — კოსტანტინეს»] შდრ. „ცხოვრება" გვ. 303, 4-5; 303, 31-35; 304, 24; 304, 33-35.

[5] «ამისა შემდგომად — წარიყვანა»] იხ. „ცხოვრება" გვ. 305, 3—7.

ბიან მრავალნი წმიდათა მარტჳლნი. ამა წმიდამა[ნ] ბერმა[ნ] ⟨დ⟩არა მი[ი]თუალა, არცა დაი-
ჭირა[1], რამეთუ ყოვლითა მოსწრაფებითა ევლტოდა დიდებასა კაცთასა და შფოთსა სოფლისასა,
და სიმდაბლესა შეიტკბობდა. და ესრეთ დაყო სამეფოსა ქალაქსა რაოდენიმე წელი[2].
ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა ზედა მოვიდეთ.

ვიდრელა იყო ბაგრატ საბერძნეთს, ითხოვა ლიპარიტ ძე ბაგრატისი, გიორგი,
მეფედ, რათა მოსცეს იგი დედამან მისმან და დიდებულთა მის ქუეყანისათა. მოიყვანეს
საყდარსა რუისისასა და აკურთხეს მეფედ. და მოიყვანეს მზრდელად მისა ლიპარიტ
და პატრონად დაჲ ბაგრატისი გუარანდუხტ დედოფალი, კაცი სრული და უნაცვალო
C206a A 322 სახითა, სიბრძნითა, სიუხჳთა, ღმრთისმსახურებ|ი|თა და ყოვლითა სიკეთითა. და შემ-
დგომად მცირედისა ჟამისა მოითხოვა გუარანდუხტ ბაგრატ ბერძენთა მეფისაგან, და
M 494 გამოგზავნა ბერძენთა მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განძითა | მიუწდომე-
ლითა[3]. მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა ზღჳს პირსა, ხუფათს. და იყო სიხა-
რული და ღმრთის მადლობა დიდი, ბრძანა და შემოვიდა სახლად თჳსად ქუთათისს.

და ლიპარიტ მოირჭუნა ზემოსა კერძსა დაუკლებელად, და იყო მოყუარედ მისა
ხუარასანს დოღლუბეგ სულტანი და საბერძნეთს ბერძენთა მეფე, და ზრდიდა ბაგრატის
ძესა გიორგის მცირესა სახელითა მეფობისათა. ხოლო ბაგრატს აქუნდა ლიხსა
ქუემოთი კერძი დაწყობით.

და მცირედისა ჟამისა შემდგომად ამის სამეფოსა დიდებულთა მოეწყინა პატრო-
ნობა ლიპარიტისი. სულა კალმახელი და ყოველნი მესხნი გამოექცეს ლიპარიტს, და
შეიპყრეს დლივს ლიპარიტ და ძე მისი ივანე, ხოლო ნიანია გარდაეხუეწა და მიმართა
კლდე-კართა; და არა შეუშუეს მამისა მისისა ციხოვანთა, და წარვიდა ანისს ბერძენთა
C206b თანა. ხოლო ლიპარიტ და ივანე პყრობილნი სულა წარიყვანნა კალმახს. და მსწრაფლ|
A 323 გაგზავნა სულა მეფისა | წინაშე სულთა ზედა მჭმობელნი. ხოლო გუარანდუხტ და

3 რაცოდენიმე T. 3 წელი T, ჟამი vita. 5 ვიდრელა AC, ვიდრე cet. 6 მეფედ CMm, + და მხედ (E: დამხედ) cet. (მტედ ქ ო რ დ. ქრ. I, 198). 6 რათა C, < cet. 6 და მოსცა Mm. 6 მისმან < Mm. 6 მოიყვანეს ⟨მზრდელადა მისსა⟩ T. 7 რუისისა A, რუისსა Mm 7 მზრდლად M, მზრდად m. 7 ლიპარიტ < CMms. 8 ბაგრატისი] მისი A. 8 გორდანდუხტ M, გორანდუხტ m, გურანდუხტ cet. 8 კაცი] კარის(ა) კაცი Mm, კარისა იყო კაცი C, დედაკაცი b 8 უნაცვალო AC, უნაც˝ლო M, უნაცლო ms, უნაცლო cet. 9 სიუხითა M. 9 ~ სიუხვითა სიბრძნითა m. 10 მოითხუა M, ითხოვა A. 10 ბერძენთა < A. 11 გაგ-ზავნა A. 12 მიეგება] და მ ი ს უ ლ ა ს ა მ ი ს ს ა მიეგება A. 12 და ზღჳს პირისა A. 12 ხუფათს AC, ხუფათისა Mm, ხუფთას cet. 12 იყო < Mm. 13 და ABCp, < cet. 13 ქუთათისს] ქართლს Mm, ქუთა-თის cet. 14 მოიპურნა Mm. 14 კერძო A, კერძოსა Ed. 14 დაკლებულად Mm. 14 მოყურედ ET. 14 მისა ABdp, მისდა C, მისსა cet. 15 ხუარასანს ACm, ხურასანს M, ხორასანს cet. 15 დოღლუბეგ A, დოლუბაგ C, და ულუნბაგ Mm, დუილუბეგ Bbdp, დუღლუბეგ cet 15 სურტანი A. 15-16 ბაგრატის ძეთა Mm, ძესა ბაგრატისსა C. 16 მცერესა Mm, < C. 16 ბაგრატ მეფესა C. 16 ჰქონდა A. 17 ქუემოთი C, ქომოთ A, ქუემოთ cet 17 დაწყობით C, და წყალობით Mm, მიწყობით cet. 18 ~ შემდგომად მც. ჟამისა b. 18 მოიწყინა Mm, მოეწყინათ Bdp. 19 საულ A. 19 კალმახელნი Bp. 20 გარდაიხუეწა Bdp. 20 და < C. 21 ცხენოანთა A. 21 ანისს C, ანის cet. 21-22 ბერძენთა თანა < A. 22 ხოლო BCdp, და A, < cet. 22 პყრობილნი AMm, დაპყრობილი C, პყრობილი cet. 22 და მსწრაფლ C, < cet. 23 სულთა ზედა < C. 23 მჭმობელი AC.

[1] «და მისცა — დაიპირა»] შდრ. „ცხოვრება" გვ. 305, 9; 305, 13-14.

[2] «რამეთუ — რაოდენიმე წელი»] იხ. გვ. 305, 15-17.

[3] ა რ შ ი ა ზ ე: ბაგრატ მაგისტორი (b: მაგისტროსი) ქ˝ეს აქეთ ჩ˝ღთ (=1069) Bbp.

გიორგი, ძე ბაგრატისი, დგეს ღრტილას, და რა ცნეს შეპყრობა ლიპარიტისი, შეი-
M 495 ყვანეს ახალქალაქსა და მუნ მოილოდინეს ბაგრატ სუ|ლთა ზედა. მოვიდა ბაგრატ და
ამის მსახურებისა ნაცვლად მეფემან უბოძა სულას მამულობით ციხისჯუარი და ორძყე
ბოდო-კლდითა, და სხუაცა მრავალი საქონელი და სამღდელთ-მოძღურონი, და
რაცა უნდა.

მოვიდა მეფესა წინაშე სულა ჯავახეთს, და მოჰგუარნა ლიპარიტ და ივანე პყრო-
ბილნი, და მოაკსენნა; ჴელთა აღიხუნა ლიპარიტეთგან ციხენი არტანუჯი და ჟუელი,
უფლისციხე და ბირთვისი. ხოლო კლდე-კარნი მტკიცედ ეპყრნეს ციხოვანთა; რამეთუ
მუნ შიგან დგა ანამორი, მწიგნობართ-უხუცესი ლიპარიტისი. მიიყვანეს თრიალეთს,
ამოთა თხოვითა არა მოსცნეს ციხოვანთა კლდე-კარნი, აღმართნეს ძელნი და გაასხნეს
მას ზედა ლიპარიტ და ივანე, და განწირნეს სიკუდილად. და შემდგომად დღეთა
რაოდენთამე მოიმტკიცეს მეფე და დიდებულნი ამის სამეფოსანი ციხოვანთა ლიპარი-
C207a A 324 ტისთა მშჳდობით გამუებისათჳს ლიპა|რიტისა | და ივანესა. მოსცნეს კლდე-კარნი;
გამოიღო თავისი ხუასტაკი და ჩაიცუნა ჩოჳანი ლიპარიტ, და შეჰვედრა[1] ძე თჳსი
ივანე მეფესა. დარჩა არგუეთის მამული ივანეს. ეფუცა ლიპარიტ მეფესა შეუცოდლო-
M 496 ბისა|თჳს, და გაუშუეს და წარვიდა საბერძნეთს.

და შემდგომად მცირედისა ჟამისა გაიპარა და წარვიდა ივანე საბერძნეთს და
დაყვნა მუნ წელნი რაოდენნიმე. და ნიანია მოკუდა ანისს ბერძენთა ყმობასა შინა; და
ივანეს უურვა თავის მამამან ბაგრატს თანა.

და თჳთ ბაგრატცა გამოიზიდნა და გამოიყვანა ამას სამეფოსა, და უბოძა მამული
არგუეთისა და ქართლისა, და ჰმონებდა ერთგულობით. და იყო თავად თავადთავე
თანა ამის სამეფოსათა და სპასალარ სიკეთითა მისითა. ხოლო ლიპარიტ მიიცვალა

1 გიორგი ძე ბაგრ. CMm, ~ ძე ბ. გიორგი cet. 1 ღრტილას ACMm, ხრტილსა cet. 1 ~ ცნეს რა A, არა ცნეს Bp, რა ცნა m. 2 და < A. 2 სულთა ზედა] < C, და ამისა სულთა ზედა A. 2 მივი-და MTm. 2 ბაგრატ A, მეფე CMm, ბაგრატ მეფე cet. 3 უბოძა] უბრძანა (?) A. 3 სულას C, < cet. 3 ორძყე A. 4 სამღურდელთ (m: სამღურდელოთ) მოძღურენი Mm, სამღდელთმოძღუარნი A, სამღ.-მოძ-ღრონი Es. 5 უნდა A, უნა C, უნდოდათ m, უნდოდა cet. 6 ~ სულა მეფესა წ. C. 6 ჯავახეთით (?) C. 6-7 დაპყრობილნი C. 7 და მოაკს. ჴელთა < C. 7 ლიპარიტთაგან A, ლიპარიტეთაგან BEp, ლიპარი-ტისგან Mm. 7 ყუელი] ყოველი არტან A. 8 იპყრნეს C, იყუნეს A, ეპყრეს Bdp. 8 ციხეონთა A. 9 ში-გან] შინა A, შინაგან ET. 9 ნამორი C, ნაომართა M, ნაომა რათა m. 9 ლიპარიტის + კაცი და იამანი Mm. 9 მიიყვანეს] მიშვანეს M, მიშვნეს m (ყ—ყ). 10 და ჰამოთა C, ჰმათა M, ჰმთა m, ამაოთა A. 10 თხო-ვითა < C. 10 ციხოვანთა < A. 10 კლდე-კარნი < C. 10 და აღმართნეს A, მერმე აჰმართეს C. 10 ძელი C. 10 გაასხეს C, განასხნეს m. 11 ზედა < Mm. 11 განიწირნეს m. 12 რაოდენთამე AC, მრა-ვალთა cet. 12 მოიმტკიცნეს Bdp. 12 ⟨ხოლო⟩ ციხიონთა A, ციხეთა Mm. 13 ივანესა AC, ივანესთჳს (Bdp: იოანესთჳს, T: ი˝ესთჳს) cet. 13 მოსცნეს A, მოსცეს C, მოსცნა cet. 14 ხუასტაკი Mm, ხვასტანგი Bdp. 14 ლიპარიტ < CMm. 14 შეავედრა m. 14 თჳსი ABdp, მისი cet 15 ~ მეფესა ივანე A. 15 და[რ]ჩა C. 15 ეფუცა A, ეფიცა cet. 15 ლიპარიტ < C. 15-16 შეუცოდლობისათჳს A, შეუცოდებრობისათჳს C, შეუცოდებლობისათჳს cet. 16 წარვიდა მ ე ფ ე სამეფოსა თ ჳ ს ს ა D. 17 ჟამისა < C. 17 წარვიდა საბერძ-ნეთად ივანეცა C. 18 მუნ ACD, < cet. 19 ურვა C. 19 ბაგრატ მეფისა თანა D. 20 თჳთ ბაგრატ A, თჳთცა C. 20 ამა A. 21 ერთგულად C. 21 თავად თავადთავე Mm, თავადთავე C, თავადთა cet. 22 და + იქმნა b. 22 და სპასალარ სიკ. მის. < A.

[1] აქედან გრძელდება ტექსტი D-ში (იხ. ზემოთ გვ. 301, 6 და სქოლიო 1).

საბერძნეთს სამეფოსა ქალაქსა კოსტანტინეპოლეს, და წარმოიყვანნეს დიდითა დიდებითა ერთგულთა და გაზრდილთა მისთა, მოიყვანნეს და დამარხეს კაცხს, სამარხავსა მამათა მათთასა.

და მოირჭუნა ბაგრატ და განძლიერდა უფროს ყოველთა მეფეთა მის ქუეყანისათა. და ამან წარიხუნა ყოველნი ციხენი ჰერეთისა და კახეთისანი, თჳნიერ კუეტარისა და A 325 C207b ნახჭევანისა. და შემდგო|მად ამისსა იქმნნეს დიდნი საქმენი და აღმრ|ვანი დიდთა მეფეთანი.

ამის მეფობისა ჟამთა შინა გამოვიდა სულტანი არფასარან[1], მეფე სპარსეთისა, M 497 დასხმის გუარად. უგრძნეულად | მოვიდა და შემუსრა კანგარი და თრიალეთი, და დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ჟუელის ჟურსა, გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს ვიდრე ფანასკერტამდე. და მასვე დღესა ჩამოუწია თორს და ღჳვის-ჴევს, და თჳთ დადგა თრიალეთს სამ დღე.

რამეთუ მას ჟამსა მომავალი იყო მეფე ტაოთ, და თანა ჰყვანდეს დედა, და დაჲ, და ძე მისი გიორგი; გადგრომილ იყვნეს ხეკრებულთა. და აურისა მისისა ჟამსა მოუკდა ლაშქარი სულტანისა; მოვიდეს და წარმოადგეს ქედსა ზედა. ხოლო იგინი ჩამოესწრნეს ქართლს. წავიდეს ჯავახეთს და მოადგეს ახალქალაქს, რამეთუ მესხნი აზნაურნი და ზემოსა კერძისანი ძლიერად დგეს ახალქალაქს, და ბრძოდეს სამ დღე, რამეთუ არა ზღუდითა მტკიცითა განსრულებულ იყო ახალქალაქი. ვერღარა დაუდგმი- A 326 დეს ბრძოლათა ძლიერთა, აღიჭურნეს მეოფნი ქალაქისანი, | და განახუნეს კარნი, და შეებნეს ძლიერად, მოსრნეს პირითა მახჳლისათა. და შევიდეს ქალაქად თურქნი და C208a ტყუე ყვნ|ეს ურიცხუნი სულნი ქრისტიანეთანი; აღიღეს განძი და ტყუე ძლიერი, და M 498 შეიღება წყალი ახალქალაქისა სის|ხლითა.

და მოუვლინა ახალქალაქით მოციქული სულტანმან ბაგრატ მეფესა; აჰკიდა მზახობა

1 სამეუფოსა Bdps. 1 კოსტანტიპოლეს A, კოსტანდინეპოლეს p. 1 წარმოიყვანნეს AC, წამოიყუანეს M, წამ[ო]იღეს m, წარმოიღეს cet. 2 მოიყვანნეს ACMm, მოიტანეს cet. 2 კა(ც)ხს] კახეთს (!) Mm. 2 სამარხავსა C, სამარხოსა cet. 3 მათთა Mm, ბისთასა C. 4 და გამოიჭურნა Mm. 4 მ ე ფ ე ბაგრატ D. 4 მის C, < A, ამის cet. 4 ქუეყანისათა ACMm, სამეფოსათა cet. 5 წარიხუნა AC, წარუხუნა cet. 5 ~ ციხ. ყოველნი Mm. 6 შემდგომად < Mm. 6 იქნეს C. 6 ~ საქმენი დიდნი A. 6 და < Mm. 6-7 და აღძრ. დ. მეფ. < A. 8 ამის — შინა CMm, ამის მეფობასა შიგან A, < D, ამისსა მეფობასა შინა cet. 8 რ ა მ ე თ უ გამოვიდა D. 8 სურტანი ABMp. 8 არფარასან M, არფარსან m. 8 სპარსეთისა ACMm, სპარსთა cet. 9 დასხმის გუარად < C. 9 უგრძნეულად CMm, უგრძნაულად A, უგრძნეულოდ cet. 9 მოვიდა და (< C) შემუსრა AC, მოვიდეს შემუსრა Mm, მოვიდეს და შემუსრეს (Bp: შემუსრნეს) cet. 10 მისმან < Mm. 10 ყურისა C. 10 კალარჯეთს m. 11 ფანასკერტამდის C. 11 ჩამოიწია A. 11 თოროს A. 11 ღუის ჴევს Mm. 13 რამეთუ AC, < cet. 13 მომავალ AM. 13 თანა ჰყვეს C. 13 დაა AMm, დაი მისი C, და s. 14 დადგრომილ CMm, დადგომილ cet. 14 ჟამსა ACMm, ჟამთა cet. 15 მოვიდეს C, წამოვიდეს cet. 15 წარმოადგეს C, წარმოდგეს A, წამოუდგეს cet. 16 წარვიდეს CD, წავიდა cet. 16 მოადგეს CD, მოადგა cet. 17 და < A. 17 ზემოს კერძნი m. 18 განსრულებულ] გარდასრულ M, გარდასულ m. 18 და ვერღა D. 18-19 დაუდგეს M, დაუდგეს m. 19 ბრძოლითა Mm. 19 ძლიერთა < Mm. 19 ა მ ი ს თ ჳ ს აღიჭურნეს D. 19 კარნი + ქალაქისანი D. 20 შეებნეს AC, შეიბნეს cet. 20 ძლ[ი]ერად C. 20 მოისრნეს A. 20 ქალაქად < A. 20 ქალაქად თურქნი CMm, ~ თ. ქალ. cet. 21 ურიცხუნი სულ[ნ]ი C, სულნი A, ურიცხჳ ერი cet. 21 ~ ტყუე და გ. A. 21 ძლიერად C. 23 ბაგრატ მეფესა AC, მეფესა ბაგრატს D, < cet. (შდრ. გვ. 307, შენ. 1). 23 აჰკიდა AC, და დაჰკიდა D, დაჰკიდა s, და ჰკიდა cet. 23 მზახუება Mm.

[1] ა რ შ ი ა ზ ე: არფასარან მეფე სპარსთა Rs.

და სთხოვა დისწული ცოლად. და მიიქცა სულტანი ანისად, შემუსრა და წაიღო ანისი, მოსრნა და ტყუე ყვნა ურიცხუნი სულნი, და წარვიდა ქუეყანად თჳსად სპარსეთად. და ანისი წარუღო ბერძენთა და მისცა მანუჩას, ძესა აბულასვარისსა.

ხოლო დისწული ბაგრატისი, რომელსა ითხოვდა სულტანი, იყო ძმისწული სომეხთა მეფისა კჳრიკესი. სთხოვა ბაგრატ და არა მოსცა სომეხთა მეფემან. მიგზავნა ბაგრატ მოციქულად დიდძალად ერისთავი ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი. იბირნა კაცნი სომეხთა მეფისანიცა, და სამშჳლდეს შემომავალი სომეხთა მეფე კჳრიკე და ძმა მისი სუმბატ შეიპყრეს ქუეშის ჭალასა, და აცნობეს ბაგრატს. და წარვიდა ქვაკურელთათ A 327 მსწრაფლ, და მოგუარნეს პყრობილნი კლდე-კართა ქუეშე. | სთხოვა სამშჳლდე და არა მოსცეს, რამეთუ ერთი ძმა მათი ადარნასე შესრულ იყო სამშჳლდეს. ხოლო მიიყვანნეს სამშჳლდეს და ამართეს ძელი, და გასუეს სომეხთა მეფე კჳრიკე სამ დღე; ითხოვეს M 499 C208b მშჳდობა და მოსცეს || სამშჳლდე. ხოლო მოსრულ იყვნეს ორნი ერისთავნი სომეხთა მეფისანი: ლუკიის ერისთავი და კაქვაქარისა. აძლევდა და მოსცემდა სამთა ციხეთა სუმბატ, ძმა კჳრიკესი: ოფრეთს და კოშკსა და ვარზაქარსა. ხოლო შეეწყალნეს ბაგრატ მეფესა: მისცნა და უთავისუფლნა ყოველნი ციხენი თჳნიერ სამშჳლდისა; და არცა სხუანი ციხეთა-უფალნი, კაცნი დიდებულნი, შემოუშვნა, არამედ სამშჳლდე ოდენ იურვა სახლად თჳსად, და ეგრეთვე მონებდეს სომეხნი.

[1] მას ჟამსა ოდეს თეოდორა დედოფალსა ეპყრა ბერძენთა მეფობა, ითხოვა ბაგრატ მეფისაგან, რათა მოსცეს ასული მისი მართა [და] შვილად თჳსად აღზარდოს. ხოლო მეფემან ბაგრატ სიხარულითა დიდითა წარმოგზავნა შვილი თჳსი მართა კაცთა თანა საკუთართა თჳსთა.

ხოლო მათ დღეთა შინა, განგებითა საღმრთოთა, თეოდორა დედოფალი აღესრულა, და მასვე ჟამსა მარიამ დედოფალი, დედა ბაგრატისი, მუნ იყო; და წმიდაცა ესე მამა ჩუენი გიორგი მთაწმიდელი მუნვე იყო მიზეზითა რამე საქმეთათა. ხოლო, ვითარცა ვთქუთ, მი-რა-იცვალა თეოდორა დედოფალი მეყსეულად მართა, ასული ბაგრატისი, სამეუფოდ შემოიყვანნეს და, ვითარცა იხილა წმიდამან ამან მართა, სახმენელად ყოველთა წინასწარმეტყუელა და თქუა, ვითარმედ: „უწყოდეთ ყოველთა, ვითარმედ დღეს დედოფალი განვიდა და დედოფალი შემოვიდა“.

1 დისწული] ასული მისის დისა A, ასული C. 1 ცოლად C, < A, ცოლად + ბაგრატ მეფესა cet. (შდრ. გვ. 306, შენ. 23). 1 წარმოიღო A. 2 სპარსეთადვე D. 3 წარუღო ბერძენთა და < D. 3 მანუჩარს Bdp, მანუიას Mm. 3 აბულასვარისსა m. 4 ბაგრატ მეფისა D. 4 რომელ C. 4 ~ ძმისწული იყო C. 5 ბაგრატ — მიგზავნა < E (ex hom.). 5 მ ა შ ი ნ მიგზავნა D. 6 ბაგრატ] < C, ბაგრატ მეფემან D. 6 დიდი ძალად Mm. 6 ვარზა-ბაკურ ACd. 6 აბირნა Bbdp. 7 მეფისანი A. 8 ქოშის ჭალას Mm. 9 დაპყრობილნი C. 9 კლდისკართა M. 9 ~ კლდეკართ პყრობილნი ქუეშე m. 9 სთხოვეს D. 9-10 ა[რა მოსცეს] რამეთუ C. 10 რამეთუ ACD, და cet. 10 ძმა] მამა Mm. 10 ადარნესე C. 10 ადარნასე შ. იყო სამშ. ACD, ~ შ. იყო სამშ. ადარნასე cet. 10-11 ხოლო მ. სამშ.] < C, ამისთჳს მიასხეს სამშჳლდეს D. 11 აჰმართეს C. 11 ამართნეს ძელნი Bbdp. 11 ~ სამ დღე ს. მ. კჳრიკე m. 11-12 ~ მშჳდ. ითხოვეს Bp. 12 მისცეს C. 12 ხოლო] მაშინ D. 13 ლუკის Mm, ლოკის A, ლუკიას C. 13 კაქვაქრის M, კაქრაქრის m, კაქვაქ(ა)რისა AC, კაკვაქარისა cet. 13 აძლევდა და მოსცემდა CMm, აძლევდეს და მისცემდეს cet. 14 ოფრეთს — ვარზაქარსა < A. 14 და კოშკსა] < C, და კობას Mm. 14-15 მეფესა ბაგრატს D. 16 კაცნი დიდებულნი A, დიდებულნი მათნი cet. 16 შემოუშვნა] შუშანა (— შ[ემო]უშნა) Mm, შემოუშუნეს A. 16 ~ ოდენ სამშ. Mm. 16 იურვა A, აილო C, იპყრა cet. 17 ეგრეთ A. 20 დიდითა < k. 22 წმიდა k. 22-23 გიორგი მთ. < v i t a. 23 რამე] რათამე v i t a.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში და შეიცავს ცნობებს, რომლებიც ამოღებულია „გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებიდან“ (vita) (იხ. ათონის კრებული, თბ. 1901 წ., გვ. 306, 26—307, 11).

ხოლო მაშინ დაყო მცირედი ჟამი, და კუალად ზევე წარიყვანეს მართა. ხოლო ოდეს მოიწია ჟამი, კუალად მოსთხოვა დუკიცმან და სძლად თჳსად სამეუფოსა ქალაქსა შეიყვანა. იხილეს რა აღსრულებულად, ყოველთა დაუკჳრდა [და] მადლობდეს ღმერთსა. ეგრეთვე მარიამ დედოფალმან რქუა წმიდასა გიორგის, იყო რა იგი აღმოსავლეთს, ვითარმედ: „მამაო, აღესრულა წინასწარ-მეტყუელება შენი, რა-იგი ოდესმე წინასწარმეტყუელე მართასთჳს".

ხოლო დიდმან ბაგრატ მეფემან გაათხოვა ასული თჳსი მართა და მერთო ბერძენთა მეფესა.

T155b |[1] ამისა შემდგომად მარიამ დედოფალი, დედა ბაგრატ.სი მეფისა, ქალაქით სამეუფოდ ქალაქად ანტიოქიად წარვიდა და მივიდა: რამეთუ ეგულებოდა წარსლვად წმიდად ქალაქად იერუსალემად, ლოცვად და თაყუანისცემად წმიდათა მათ და განმაცხოველებელთა ადგილთა, და აქუნდა სამეფო ბრძანება თავადსა თანა და პატრიაქსა ანტიოქი[ი]სასა, რათა ყოვლითა დიდებითა და პატივითა წარგზავნონ. ხოლო პატრიაქმან და მთავარმან განიზრახეს და გაიგონეს, თანაზრახვითა მამისა გიორგისითა, რამეთუ: „არა კეთილად არს აღმოსავალისა მეფეთა დედა რათამცა სარკინოზეთს წარვიდა, ვინათგან ცოდვათა ჩუენთაგან იგინი უფლებენ ქუეყანასა მას". და ესრეთ პირითა თჳსისა მოძღურისა გიორგისითა მოაქცინეს დედოფალსა და წარსლვისაგან დააცხრეს. ხოლო იგი დაღაცათუ შეწუხდა, არამედ ნებასა ღმრთისასა ვერ წინააღუდგა. მაშინ ევედრა წმიდა გიორგი ბერსა მთაწმიდელსა, რათა შეიწყალოს სული მისი, ვითარცა შეუწყალებიაცა, და იღუაწოს ცხორებისათჳს მისისა, ვინათგან თჳთ ვერ ღირს იქმნა შესლვად წმიდათა მათ და თაყუანისსაცემელთა ადგილთა, გარნა რათა საფასე იგი, რომელი საგზლად აღეკაზმა, წარიღოს იგი იერუსალემად და გლახაკთა და დავრდომილთა განუყოს წმიდისა მის ქალაქისათა და მონასტერთა მათ წმიდათა, რომელნი შენ არიან გარემოს მისა.

ხოლო შემდგომად ამისსა გაათხოვა დისწული თჳსი და მერთო სპარსთა მეფესა სულტანსა. და შემდგომად სამისა წლისა გამოვიდა სულტანი, შემოვლო რანი და უგრძნეულად შევიდა ჰერეთად. და მის ქუეყანასა დიდებულნი იყვნეს მორთულ და ერთ-

A 328 გულ ბაგრატისსა. და მას ჟა|მსა იყო მცირედითა საქონლითა მეფე კახეთისა აღსართან, ძე გაგიკისი. და ყოველთა დაუარნეს ციხენი მათნი, და ივლტოდეს კავკასიად.

M 500 და იყო ბაგრატ გალაშქრებული აღებად კახეთისა, და ლაშქარი მისი | წინა გაგზავ-

C209a ნილი იყო ვეჟინის ერისთავსა თანა წირქუა|ლელსა. შემოიქცეს მჴედრობით, და უამბეს შემოსლვა სულტანისა და დაურა ციხეთა. შემოიქცა სწრაფით და მოვიდა ქუეყანად თჳსად ქართლად.

1 ზემოვე vita. 2 დუკიწმან vita. 2 იხილეს vita, იხილა Tk. 4 ჰქუა T. 6 ხოლო < A. 6 დიდმან < AC. 6 მეფემან < AC. 6 მიათხოვა T. 6 თჳსი ABCdp, მისი cet. 8 ბაგრატის vita. 9 წარვიდა და < vita. 13 აღმოსლვისა Tk. 14 სარკინოზეთ vita. 16 დააცხურეს vita, დასცხრეს T, დასცხრეს k. 17 წმიდასა მას ბერსა (< გიორგი) vita. 19 გარნა vita, განა Tk. 22 ხოლო შემდგომად ამ.] შემდგომად ამისა A, ხოლო C, ხოლო მითხოვებასა მართასა ბერძენთა მეფესა ამის შემდგომად T. 22 გაათხოვა] < C, გაათხოვა T. 22 თჳსი Bdp, < A, მისი cet. 22 და მერთო < C. 23 სულტანსა BCdp, სურტანსა cet. 23 მოვიდა A. 23 რანიხა AC, ჰრანი m. 24 უგრძნეულად CMm, უგრძნაულად A, უგრძნულად cet. 24 შემოვიდა C. 24 ჰერეთად m. 24 ამის AB. 24-25 იყვნეს მორთულ ერთგულობასა ზედა ბაგრატ მეფისასა D. 25 ბაგრატისსა ADMm, ბაგრატისა cet. 25 და < AC. 25 მეფედ C. 25 კახეთისა] კვისრისა (!) Mm. 26 გაგიკისი CDMm, გურგაკისი A, გაგიკისა cet. 27 მაშინ იყო გალაშქრებული ბაგრატ მეფე D. 27 წინათ C. 28 იყო < CMm. 28 ერისთავსთან A. 28 წირქუალელსათან A. 28 შემოაქციეს A. 29 და დაყრა] დაყარა E. 29-30 ქუეყანად თჳსად < C.

[1] გაგრძელებაა წინა ჩანართისა. იხ. ათონის კრებული გვ. 308, 23—309, 3.

ხოლო აღსართან მიერთო სულტანსა. მიუძღუანა ძღუენი დიდი, დაუტევა სჯული, დაიცჳთა წინა, აღუთქუა ხარაჯა; და მისცნა ყოველნი ციხენი დაურიდნი სულტანმან მასვე: და რომელნი აფხაზთა მეფისა კაცთა დაეუარნეს, და რომელნი თჳთ აღსართანისთა, მისცნა ყოველნი. და შემდგომად სამისა კჳრისა წარმოემართა აფხაზთა მეფესა ზედა. და მიერთნეს სომეხთა მეფე კჳრიკე, და ტფილელი ამირა, და აღსართან; შემოჰყვეს ქართლს თანა ჯაჭჳთა. გაუშუეს მარბიელი ცისკრად, და სამწუხროდ აღივსო ყოველი ქართლი, თუესა დეკემბერსა ათსა, დღესა სამშაბათსა, ხოლო ქრონიკონი იყო ორას ოთხმოცდარვა.

A 329 და იყო ქართლს შინა პური და ღჳნო | ფრიადი. და დაყო ექუსი კჳრა, და იწყო ოჴრებად და ჴოცად კაცისა, და გარდავიდა მარბიელი მისი არგუეთს. მიუწიეს და დაარბიეს ვიდრე სუერის ციხემდე. და მოისრა ურიცხჳ სული ქრისტიანეთა და ტყუე

M 501 C209b იქმნა; და ი|ქმნა საძაგელ ქუეყანა ქართლისა სახილ|ველად კაცთა: მოოჴრდეს ყოველნი ეკლესიანი და სიმრავლითა მძორისათა არღარა დაედგმოდეს ქუეყანასა თუალნი; და ცოდვათა ჩუენთა მოსაგებელსა რისხვასა ღმრთისასა ზეცით ცაჲ წამებდა, და სისხლის მწჳმელი ღრუბელი აღმოსავლეთით მოეფინა ქართლსა ზედა; და იქმნა ღამე უკუნი, ვითარცა ნათელი დღისა. და იყო ხილვა მისი საშინელი და შესაძრწუნებელი, და არე-არე სისხლის წჳმა ეხილვა კაცთა. და იქმნა ზამთარი სასტიკი; რომელი გარდაეხუეწა და მიმართა მთათა, მოსწყდა იგიცა სიფიცხისაგან ზამთრისა. ხოლო ყოველსა ქართლსა შინა დადგა ლაშქარი, და თჳთ თავადი სულტანი დადგა კარბსა, და მერმე ჩამოდგა შერთულთა. და აჭირვა სიმნელემან ზამთრისამან და ბუქთა ძლიერთა.

A 330 და მიგზავნა მოციქულად ივანე, ძე ლიპარიტისი, მეფემან ბაგრატ | მიებად მჴედრობისა. ხოლო სულტანმან შეაქცია იგი აფხაზეთად ბაგრატისა, სთხოვა ხარაჯა

1 ხოლო < Mm. 1 მიუძღუნა MTm, და უძღუნა C. 2 და დაიცჳთა A. 2-3 აღუთქუა — მასვე] აღუთქუა ხარაჯა და მსახურება. ხოლო სულტანმან უთავისუფლნა ყოველნი ციხენი თჳთ მისნი C. 3 დაეყარნეს + იგინიცა C. 3-4 და რომელნი თჳთ — ყოველნი < C. 3 ახსართანს A, აღსართანისითა Mm, აღსართანის(ა)თა cet. 4 მისცნა ყოველნი A, < C, მისცა ყოველი (D: ყოველნივე მისცნა) აღსართანს cet. 4 კუირისა A, კ״ჳრისა M, ჯუარისა (!) B. 4 წარმოემართა + ბაგრატ D. 5 და < A. 5 და ტფილ. — აღსართან] კახთა მეფე აღსართან და ტფილისისა ამირა C. 5 აღსართან + მეფე კახთა D. 5 შემოჰყვეს] შემოვიდეს A. 6 ჯაჭჳთა < C. 6 სამწუხრო Mm. 6 ყოველი < A. 7 სამშაბათსა] ორშაბათსა CMm. 7 ქორანიკონი იყო Mm, ქ״ჳსა (ს״პჱ) D. 9 პური] პირი (!) m. 9 ფრიადი] დიადი C, დიდი A. 9 კჳრა] ჯურა B, კჳრა + სულტანმან ქართლს C. 10 არგვითს M, არგუთს m, არაგუეთს A. 11 დაარბიეს A, არბი״ეს M, არბიეს s, დაარბიეს (და მიუწიეს) D, არბიეს cet. 11 სუერის] რუის Mm. 11 სული < Mm. 11-12 ~ მოისრა და ტყუე იქმნა ურ. ს. ქრისტ. C, ~ მოისრა ურ. და ტყუე იქმნა ქრისტიანეთა Mm. 12 სახილველად CMm, სახილველ cet. 12 ~ და იქმნა სახილველად საძაგელ ქუეყანა ქართლისა სიმრავლითა მძორისათა C. 12 კაცთა < C. 13 და A, < cet. 13 სიმრ. მძორისათა < C, სიმრავლისა მძორისათა D. 13 არღარა AC, არა(ჲ) cet. 13 დაედგმოდა Bdp. 14 ზეცით ცაა A, ზეცით ცა Cs, ზეცითცა Mm, ზეცით ცაჲ cet. 14 და AC, < cet. 15 მწჳმებელი Bbdp. 15 აღმოსავლეთით ACm. 15 მოეფინის C. 15 ზედა < Mm. 16 მისი(სი) C. 16 და შესაძრწუნებელი < A. 17 არე-არი C. 17 სისხლის წჳმა A, სისხლის წჳმული C, სისხლი წჳმული (Mm: წუემული) cet. 18-19 გარდაეხუეწა + ზამთარსა EMRTdm. 18 მოსწყდა (M: მოსწყჳ״და; m: მოსწყჳდა) იგიცა (C: იგი) სიფიცხისაგან (C: სივრცისაგან) ზამთრისა ACMm, მოსწყჳდნა (DTs: მოსწყჳდა) იგინიცა სიფიცხემან ზასთრისამან cet. 19 დადგა] დგა Mm, იყო და დადგა A. 19 სურტანი A, სურხანი Mm. 19 კარაბას C. 20 მერმე] მუნით D. 20 აჭირა AC. 20 და < A. 21 და] მაშინ C. 21 მოციქული AD. 21 ~ ბაგრატ მეფემან მოციქულად ივ. ძ. ლიპ. C. 21 ძიებად] ძებნად MTm. 21-22 წინაშე სულტნისა ძიებად მჴედრობისათჳს E. 22 აფხაზეთს A. 22 ბაგრატისა AC, და (სთხოვა) ბაგრატ მეფესა D, და ბაგრატს cet.

და უქადა მშჯდობა. ხოლო სიფიცხლისაგან ზამთრისა ვერღარა მოილოდინა და წარ-
C210a ვიდა | ქართლით. და ჩამავალმან წარუღო ტფილისი და რუსთავი, და მისცა ფადლონს,
M 502 განძისა პ|ატრონსა. არა-თუ მეფეთა ჩუენთა მტერობისათჳს ოდენ ამოსწყჳდა ტფილისი
და რუსთავი ამას სამეფოსა, არცა ამისთჳს ქმნა, თუმცა იგი ამირანი ორგულად
დადგომილ იყვნეს კარსა მისსა ზედა, არამედ კეთილისა და მსახურებისა ნაცვლად
ბოროტსა უეოფდიან ყოველსა კაცსა, რამეთუ მინდობილ იყვნეს იგინი ძალსა უღმრ-
თოებისა მათისასა, და იყვნეს იგინი ყოვლით კერძო მცბიერ. და ამის ქართლისა
ოჴრებასა შინა იყო ლაშქრისა მისისა სიმრავლე ხუთასი ათასი.

და წარვიდა სულტანი ქუეყანად თჳსად. და ვითარცა მოიწია არე გაზაფხულისა,
შეიქმნა სიმდიდრე წყალთა ძლიერი, და მტკუარი ვერღარა ეტია ნადინებსა თჳსსა,
მოეფინა ველთა და წარიღო მრავალი სული, რომელი დარჩომოდა სულტანსა.

და ამისა შემდგომად იწყო ფადლონ ამპარტავანებასა და ურჯუებასა, და სიახლესა
A 331 ტ|ფილისისა სადა სადმე გამოუვანებასა ჴელოსანთასა. და ვითარცა იქმნა გაზაფხული,
C210b | გარდამოვიდა მეფე ქართლად და ჩადგა დიდგორთა, რამეთუ საზაფხულო მეფეთა სად-
გომი არს ადგილი იგი. ხოლო ფადლონ არად შერაცხა დიდგორთა დგომა მეფისა.
წარმოემართა ლაშქრითა, ოცდაცამეტი ათასითა კაცითა, მოვიდა ტფილისს და დაი-
M 503 ბანაკა ვ|ელსა ისნისასა. ხოლო მუნ დაუტევნა კარავნი და აღმოვლო ღამე ყოველ
მუხნარისა, და არბივნა ქართლისა ნაპირნი.

ხოლო ცნა ტფილისით გაღმართ აფხაზთა მეფემან ქართლისა ვნება, წარმოსლვა
ფადლონისი, გამოგზავნა ხილვად ივანე ძე ლიპარიტისი, და ნიანია ძე ქუაბულისი,
და მურვან ჯაყელი, ერისთავი ჟუელისა, და მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მცირედნი
რჩეულითა ლაშქრითა. ხოლო ქართლს ვერღარა ჩამოესწრნეს, შექცეულთა გაუსწრეს

1 სიფიცხისაგან Bdp. 1 ვერღარა < A. 1 მოილოდინა + სულტანმა D. 2 ქართლს A. 2 და ჩამავალმან] ჩამოვლო მან და Mm. 2 ~ რუსთავი და ტფილისი A. 3 არა-თუ] არა ასათნოა Mm. 3 ოდეს Mm, < A. 3 განძას ბატრონისა Mm. 3 გამოსწყჳდა C, ამოსწყჳტა D. 4 რუსთავი] ერისთავი (!) A. 4 ამა A. 4 ქმნა თუმცა] უკეთუმცა A. 5 დადგომილ Cm, დადგრომილ A, დგომილ cet. 5 კარსა მისსა AC, ~ მ. კარსა cet. 6 ჰყოფდიან ყ. კაცსა ზედა Bdp. 6 იგინი < A. 6-7 უღმრთოებისა C, უღ˝თოებისა MT, უღთოებისა cet. 7 იყო იგი C. 7 ყოვლით კერძო] ყოვლითურთ A. 7 ქართლის] ქალაქისა Mm. 8 ~ ლაშქრისა მ. იყო A. 8 ხუთი ათასი Mm. 9 და ვითარცა მოიწია C, ხოლო მოიწია რაჲ D, რამეთუ მოიწია b, და მოიწია cet. 10 იქმნა C. 10 სიმდიდრე] სიდიდე Bdp. 10 ნადინებსა] ნადინობსა DTs, ნადირობასა (!) Mm. 11 დარჩომოდა ს. C, დარჩომილ იყო სულტანსა Mm, დ. იყო სულტანის A, დ. იყო სულტანისაგან cet. 12 ამპარტავანებისა A, ამპარტავანებაჲ D. 12 და ურჯვებასა A, და როჯველობასა Mm, < C, ურჯულოებაჲ D, ურჯულოებასა cet. 13 ტფილისისასა და სადამე A, ტფილისისასა სადმე C, ტფილისისა სადამე სადამე (RT: სადმე) RTm, ტფილისისა სადამე D, ტფილისისასა სადამე (s: + სადამე) cet. 13 გამოყვანებად b, გამოყენებასა C. 13 ვითარცა AC, ვითარ cet. 13 ზაფხული A. 14 მეფე + ბაგრატ D. 14 დიდგორთა ACDMm, + და ცნა დადგომა მეფისა cet. 14-15 სადგომი] სადგური A, < s. 15 არს < A. 15 ~ იგი ადგილი A. 15 არად] არამედ Mm. 15 შეარაცხა m, შერაცხეს იგი A. 15 მეფისა < A. 16 ოცდაათსამეტითა Bdp, ჳი˝გ Mm. 16 ტფილისად A, ტფილისსა Mm, ტფილის cet. 17 ისნისა m, ისინისსა M. 17 ღამე ყოველ] < A, ღამე ყოლ Bdps. 18 მუხრანისა ABdp, მუხნარისა გზით D. 18 და < A. 18 არბინა A, დაარბივნა D. 19 ცნა] ცნა + რაჲ ესე D. 19 გაღმართ] დაღმა C. 19 აფხაზთა < A. 19 მეფემან + ბაგრატ D. 19 ვნებად C. 19-20 წარმ. ფადლ.] ფადლონისაგან D. 20 გამოუგზავნა A. 20 ხილვად] თავად C, თავადი Mm. 20 ლიპარიტისი D, + ივანე ერისთავი A, + ერისთავი cet. 21 მათ D, < cet. 21 მცირედითა A. 22 ლაშქრითა] მჴედრითა A, ოდენ ლაშქრითა მათითა D. 22 ველარა C. 22 ჩამოესწრნეს AC, ჩამოეწივნეს cet.

მუხნარს წინა წილკნის გორთა თანა. უკანასა კერძსა შეებნეს და პირველსავე ჴრმლისა
მოკიდებასა გააქციეს ფადლონ. და მიადგა ფადლონის ლაშქარი გაქცეული ხრამსა
ნარეკუავისასა, მიჰკოცდეს და იპყრობდეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და აღმოიგო
A 332 ხრამი იგი ც|ხენითა და კაცითა.

C211a და ზედა ლაშქარმან მეოტმან გასლვა იწყო მობოს ტყით. და ყოველთა ტ|ყეთაგან
და მემუნართაგან, ვითა ჭჳისა მართუეთა, გამოჰკრებდეს დამალულსა ლაშქარსა ფად-
ლონისსა ბაგრატის ლაშქარნი. და შემოუსწრეს წინა იწროსა ღართისასა, და მცი-
რედნი ვინმე გაესწრნეს. და სდევნა ლაშქარმან ბაგრატისმან ვიდრე მთამდე ხერკისა.
მოსრეს და ტყუე ყვეს ლაშქარი ფადლონისი. ხოლო ფადლონ თხუთმეტითა ოდენ
M 504 ცხენოსნითა წარვლო გზა წილკნისა, | და მიეხჳა პირსა არაგჳსასა, და გაჴდა ნარ-
ღუევთა გზით ერწოდ, და თქუა თავი თჳსი მოციქულად, ვითარმედ: „ფადლონის მოცი-
ქული ვარ და მახარობლად მივალ აღსართანის თანა; აფხაზთა მეფისა ლაშქარი
გავაქციეთ".

დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფადლონს, და რქუა: „არა ხარ
შენ მოციქული, არამედ ხარ ამირათ-ამირა ფადლონ".

და რქუა კაცსა მას ფადლონ: „მიიღე ჩემგან ოქრო და ვეცხლი დიდძალი და
საკარგავნი მრავალნი, და ნუ შემიწამებ; გარდამიყვანე მინდორად და წამომყევ თანა".

რქუა მას კაცმან: „ვერ ვიქმ საქმესა მაგას, რამეთუ მკჳდრი ვარ ამის ქუეყანისა.
A 333 აწ ისმინე ჩემი და მო|მყევ თანა, და მე მიგიყვანო აღსართანის თანა, და მან გაგ-
გზავნოს ქუეყანასა შენსა".

C211b ნებსით არა უნდა ესე ფადლო|ნს, არამედ ერწოდ ვერღარა შემძლებელ იყო
წარსლვად. წარუმღუა კაცი იგი და მიჰგუარა კალეთს ისაკ ტოლობელის ძესა, აზნა-

1 წინა < C. 1 გორთა] გუერდსა Mm. 1 უკანასა AC, უკანა cet. 1 კერძოსა m. 1 შეებეს M, შეიბნეს AC. 2 მოკიდებასა] მოქნევასა C. 2 გააქციენა A. 2 მიადგა C, მიედგა A, მოადგა cet. 2 ~ გაქცეული ფ. ლ. D. 2 გაქცეული < C. 2 ხრამსა MTm, საშინელსა ხრამსა AC, ტრამალსა D („ლ" სხვა ხელით), ტრამასა cet. 3 ნარეკუავისასა < AC. 3 აღმოიგო AC, აღმოეგო cet. 5 მეოტად განსლვად დაიწყო A. 5 შობასა ტყით A, შაშუას ტყით C, ბობოსტით Mm. 5 და ზედა — ტყით] და ზედა გადენა დაიწყეს გაქცეულთა შაშუას ტყით C. 5-6 ტყუეთა და ძეძვთაგან D. 6 ძეძუნართა A. 6 ვითა ჭ. მართ. <C. 6 ჭუის(ა) AMm, ჭიჭვის Bdp, ჭივჭუისა cet. 6 მართუესა + გამოკრებს ეგრეთ A. 6 ~ ლაშქ. გამ. დამალულსა A. 7 ბაგრატ მეფისა D. 8 ~ გაესწრნეს ვინმე C. 8 სდევნეს C, სდევნნა A. 8 ბაგრატ მეფისამან D. 8 და სდევნა — ხერკისა < Mm. 9 მოსრეს < CMm. 9 და < C. 9 ფადლონის ლაშქარნი m. 9 ფადლონისი AC, + და დაჴოცეს cet. 9 ათხუთმეტითა Bdp, თხუთმეტისა D. 9 ოდენ < C. 10 ცხენ.] კაცითა D. 10 წავლო C, ვლო A. 10 გზასა წილკნისასა Mm. 10 მიეხჳა] მიეახლა A. 10 გარდაჴდა C. 11 ერწოდ Mm, ერწოთ A, იწროდ C, ერწოს cet 14 ხოლო დახუდა D. 14 მეცნიერ M, მეცნიერნი T, < C. 14 რქუა ვითარმედ D. 15 შენ < C. 15 არამედ] გარნა C. 15 არამედ ხარ < Mm. 15 ამირათ < EMdm. 16 და A, < cet. 16 ჩემგან] ჩუენგან C. 16 ვერცხლი m. 16 საკარგავი მრავალი C. 17 და (ნუ) < A. 17 და ნუ შემიწამებ] და ნუ გამამჟღავნებ (და ნუ გამამჟღავნებ) C. 17 წამამყევ DMTm. 18 მას A, < cet. 18 კაცმან მან AD, ~ მან კაცმან C. 18 ვერ იქმ A, ვერა ვიქ C, ვერ ვიქ m. 18 საქმესა < C. 18 ვარ AC, + მე cet. 18 მის Mm. 18 ქუეყანისა AC, სოფლისა cet. 19 ჩემი < D. 19 მ˝მყევ T. 19 მე < C. 19 და მე — თანა < Mm (ex hom.) 19 აღსართანს თანა A, აღსართანისსა C, აღსართანისთან ERTs. 19-20 გაგგზავნოს BCMTmp, გაგზავნოს cet. 21 ხოლო ნებსით არაჲ უნდოდა D. 21 ერწოდ BEdps, ერწოთა m, ერწოთ cet. 21 იყო] იყუნეს A. 22 წარსლვად < Mm. 22 და მიჰგუარა < C. 22 მიჰგო: არჟლეთს (m: არჟალეთს) Mm (← მიჰგუარ[ა] კალეთს). 22 კალეთს] ჭალეთს b. 22 თოლობელისა A, ხლობელის C (ჴ ← ლ). (ისკალ)ტბალისა Mm.

ურსა მესხსა. ხოლო რა ცნა ფადლონის კარად მისლვა, გაზარცუა ერი ფადლონისი, გარდაყარნა ცხენსა და დაიჭირნა ჯელთა, და გასუა ჯორსა ფადლონ. და არა იკსენა ისაკ მკუდრობა აფხაზთა მეფისა, რომელმცა აფხაზთა მეფისაგან გაქცეული ფადლონ M 505 შეიპყრა, და შეგუარა ბოჭორმას ბაგრატისთჳს. არამედ მსწრ|აფლ წარიყვანა და მიჰგუარა აღსართანს თელავს. ხოლო აღსართან მსწრაფლ წარიყვანა ხორნაბუჯს, რამეთუ აფხაზთა მეფისაგან ეშინოდა უკანა ჩამოდგომისა. მიუპყრეს ხორნაბუჯს ფადლონ, და მისცა ხორნაბუჯი. წარიყვანეს არადეთად და მისცა არადეთი აღსართანსვე.

ხოლო ბაგრატ შეშინდა გამუებასა ფადლონისსა, მისცა ბოჭორმა და უჯარმო კახთა, და წამოიყვანა ფადლონ. გასუეს მელსა და მიუპყრეს ტფილისსა; და აიღეს ჭირვეულად ტფილისი, რამეთუ მუნ შინა მდგომი კაცი თჳთ გაამირებასა ლამოდა. და არა დაიჭირა ბაგრატ თავისად ტფილისი, არამედ დმანისს დატევებული სითლა- A 334 C212a რაბი მებნა, | შემოიყვანა ტფილისად, და მისცა მას | ტფილისი. ხოლო თავისად აღიხუნა ციხენი რუსთავი, ფარცხისი, აგარანი, გრიგოლ-წმიდანი, ქავაზინი, და ორმოცდაოთხი ათასი დრაჰკანი, და მძევალნი მმისწული მისი, ძე მანუჩასი, და სამთა თავადთა განძისათა.

[1] მთარგმნელნი ამ ჟამთა იყვნენ: იოანე პატრიკ ყოფილი, პეტრიწი ფილოსოფოსი და სტეფანე.

და მოგზავნა სულტანმან სარანგი ალხაზი, და მისითა შუამდგომლობითა და სიტყჳთა სულტანისათა დაეზავა ბაგრატ და განუტევა ფადლონ, და გაგზავნა საჯელ- M 506 მწიფოსა თჳსსა გა|ნძას. და წარჰყვა სარანგი თანა.

1 მესხსა + თანა C. 1 ხოლო მ ა ნ AD. 1 გაზარცუა M, გაზარცვა m. 2 გარდაყარნა ცხენსა AC, გარდაჰყანა ციხეთა Mm, გარდაყარნა ცხენისაგან cet. 2 გასუა ჯორსა C, გასო ჯ. A, შესუა ჯორსა ზედა cet. 2 არა <A. 3 მეფისა რომელმცა აფხაზთა <A (ex hom.). 3 რომემცა C, რომელმანცა BMdmp. 4 შეიპყრა ABdp, < C, შეეპყრა cet. 4 შეიპყრა — ბაგრატისთჳს] მიეგუარა ბაგრატისგან C. 4 ბაგრატისად A, ბაგრატ მეფისათჳს D. 4 არამედ AC, ამან cet. 4 მსწრაფლ <C. 4-5 წარიყვანა — მსწრაფლ <A (ex hom.). 5 ხუარნაბუჩს A, ხურნაბუჯს M, ხურ[ა]ნბუჯს m, ხორანბუჯს s (ქვემოთაც ასეა AMms-ში). 6 ჩამოდგომა A, ჩამოდგომასა C. 7 მოსცეს A. 7 წარიყვანა A. 7 არდაეთად m. 7 მოსცა A, მის[ც]ა C. 8 შეშინდა და M. 8 ფადნონისა A. 8 უჯარმა A. 9 ფადლონი A. 9 გაასუა A. 9 ტფილისსა AC, ტფილისი cet. 10 უჭირველად D, ძლივ (აიღეს ტფილისი ძლივ) C. 10 ტფილისი <A. 10 შინა A, შია C, შიგა(ნ) cet. 10 გამირებასა M, გმირებსა m, გამოღუიძებასა A, გამაგრებასა C. 10 ~ ლამოდა გ. C. 11 ბაგრატ + მეფემან D. 11 თავისად ACD, თჳსად cet. 11 დმანისი Mm, დმანის RT. 11 დატნობილი A. 11-12 სითილარბი Mm, სილილარაბა A (ⴈ ← ⴈ), სითლარბი v, სითლაბა B, სითლარაბა cet. 11-12 დატევებული—ტფილისად] დატევ. და მათ ამირათა ძებნა დმანის (Mm: დმანისი ძებნად) და (AC: + იგი) შემოიყვანა მემამულედ (Mm: ტფილისად მემამულე) სახელით სით(ი)ლარ. ACMm. 12 თჳსად Bbp. 13-14 დ ა ი პ ი რ ნ ა დ ა აღიხუნა C. 13 რუსთავისანი A, რუსთავი და C. 13 აგარნი M. 13 გრიგოლ წმიდონი Bdp. 13 ქავაზინი AC, ქვაზნი Mm, გავაზნი d, ქავაზნი cet. 14 ორმოცდაოთხი ათასი] მარადის რვა ასი Mm (← ბ̃შ ⴝ [ⴝ → ⴡ]). 14 მძევალი ACmv. 14 ძმისწულნი Em. 14 მისი < A. 14 ძე მანუჩასი < C. 15 განძისათანი v. 18 და ACMm, და + შემდგომად ამისა cet. 18 მოუგზავნა Mm. 18 სარაანგი C, სარაჰანგი Mm (ჰ ← ჰ). 18 მოგზავნა — ალხაზი და < A. 19 სულტანისათა ACMm, < cet. 19 ბაგრატს Mm. 19 განუტევა] გაუშვეს D. 19 დაეზავა — ფადლონ] გაუშუა და დაეზავა ბაგრატ A. 20 თჳსავე D. 20 [წ]არჰყუა M, არა ჰყუა m. 20 სარაჰანგი C.

[1] ეს ჩანართი მოეპოვება მხოლოდ ვ ა ხ უ შ ტ ი ს (დ. ბაქრაძის გამოცემა, გვ. 165).

და მოართუნეს გაგით კლიტენი, და აღიღო აფხაზთა მეფემან გაგი. შემდგომად ამისსა ფადლონმან გატეხნა ფიცნი და შუამდგომელობანი დიდისა სულტანისანი, და მოიპარა ქავაზინი. და შემდგომად მისსა მეფე აფხაზეთს იყო, მოვიდა ფადლონ და მოადგა აგარათა; და მისცნა ციხისთავმან აგარანი. და მსწრაფლ აღმოვიდა მეფე, მივიდა და მოადგა აგარათა. და წარიხუნა აგარანი.

და გამოიყვანა დორღოლელი, ოვსთა მეფე, ორმოცი ათასითა კაცითა ოვსითა, და წარუმღუანა ძე მისი გიორგი კურაპალატი და მოაოჴრა განძა, და აღიღო ტუუე A 335 და ნატუუენავი ურიცხჳ, და გაგზავნა თავის სამეფოდ. ამისა შემდგ|ომად აღისურვილა დიდმან ოვსთა მეფემან დორღოლელმან დისიძისა მათისა ბაგრატისა სევასტოსისათჳს, C212b და | ითხოვა დარბაზობა ბაგრატისგან. ხოლო ბაგრატ ნება სცა და მხიარულად წარმოემართა ოვსთა მეფე ყოვლითა თავადითა ოვსეთისათა, და აღმოვლო გზა აფხაზეთისა და მოვიდა ქუთათისს. და ნახა დაჲ მათი დედოფალი, დედა გიორგი კურაპალატისა; რამეთუ გიორგი კურაპალატი გებულ იყო უწინა, და მოიყვანეს ქართლს. და მეფე დგა ტინისჴიდის ჭალასა, ნადარბაზევს, და მოეგება წინა დიდითა ზიემითა და პატივითა. შეკრბეს ერთგან კეზუთა ზედა. და იყო სიხარული და ჴმა ბუკთა და დუმბულთა M 507 სამინელი და | მიუწდომელი. და დაყვეს ერთგან დღე თორმეტი, და განისუენეს ყოვლითა განსუენებითა და სიხარულითა. და მიზეზითა ზამთრისათა გაისწრაფეს, და მისცა ნიჭი და საბომვარი მეფესა და ყოველსა დიდებულსა ოვსეთისასა. გაგზავნა და წარვიდეს სიხარულითა.

[1] და გარდაიცვალა კათალიკოს-პატრიაქი ოქროპირ, და დაჯდა გიორგი ტაოელი. მცირედთა ჟამთა გარდაიცვალა გიორგი ტაოელი, და დაჯდა კათალიკოს-პატრიაქად გაბრიელ სიხარულითა.

1 მოართუნეს C, მოართუეს cet. 1 გაგით კლიტენი C, გაგიკეთ A, გაგიკეთი cet. (შდრ. ზემოთ 299, 19: «მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი»). 1 აღილო + ბაგრატ D. 1-2 ~ ამ. შემდგ. C. 2 გატეხნა As, გატეხა cet. 2 ფიცი C. 2 სულტნისა C. 3 ქავაზნი Mm. 3 შემდ. მისსა < C. 3 ამისსა AD. 4 მისცნა C, გაუშუნა A, განსცა Bp, განსცნა cet. 4 აგარანი + და დაიპყრა ფადლონ აგარანი D. 4 და] მაშინ D. 4 აღმოვიდა] აღვიდა Mm, მოვიდა C, წარმოემართა D. 4 მეფე + ბაგრატ D. 4 მოვიდა D, < C. 4 და < C. 4-5 და მისცნა — აგარათა < d (ex hom.). 6 დურღულელი DMm. 6 ორმოცი ათასითა AC, ორმოცდა რვითა Mm (ⴝ [=1000] → ⴡ [=8]), ორმ(ე)ოცდარვა ათასითა cet. 6 კაცისითა AC, < cet. 7 წარუძღუა Cm, წარუძღუ́ნა წინა M. 7 გიორგი < Mm. 8 ნატყუენავი + მისი Mm. 8 ამისა D, დ ა ამისსა A, ამისად cet. 8 აღისურვა C, აღასრულა Mm. 9 ოვსთა < C. 9 დორღოლელმან AC, დურღულელმან cet. 9 დისიძისა A, დის: სძისა RE (R-ში შემდეგ ჩაუმატებიათ „ი“ და გაუკეთებიათ „დის: სიძისა“), დისა და სიძისა D, დის ძისა Bdp, დის სიძისა cet. 9 მათისა] მისისა D. 9 ბაგრატის: ევსტოთისთჳს Mm. 10 ბაგრატ მეფისაგან D. 10 ~ ბაგრატ მხიარულად ნება სცა C. 10 ნება სცა] პატივსცა Mm (~ მხიარულად პატივსცა). 10 და < Mm. 11 ოვსთა — ოვსეთისათა < Mm. 11 და აღმოვლო] პოვა Mm. 12 მივიდა A. 12 ქუთათის codd. 12 და ნახა < A. 12 და მოვიდა — მათი < C. 12 და ნახა მარიამ დედოფალი, დაჲ მათი A. 13 წინა C. 13-14 და მეფე დგა ტინის < A. 13 დგა CMm, < A, იდგა cet. 14 ტინის ჴიდს BMdmp. 14 ჴიდის-ჭალასა A. 14 ნადარბაზევთა A, ნაჭარმაგევს v. 14 მოეგება + მეფე D. 14 ზიემითა C, ზიამეითა A, სიამითა cet. 15 ერთგან C, < A, ერთად cet. 15 კესუთა A, კეზუთსა m, კეზუთა ზედა < C. 15 ჴმა] ჴმობა C. 15 და უმბულთა Mm, დადუმებულთა A. 16 მიუწთომელი Mm. 16 ~ დღე თორმეტი ერთგან C. 16 დღენი ათორმეტი dp. 17 და < A. 17 და ACMm, + შემდგომად cet. 17 განისწრაფეს A. 18 მისცეს A. 18 და (საბ.) AC, < cet. 18 ოვსეთისასა] აფხაზეთისასა (!) A. 19 წარვიდა AC. 19 სიხარულითა ACMm, + დიდითა cet.

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ Tk ნუსხებში.

და შემდგომად ამისსა არებდა სულტანი მოციქულთა, და უკრებდა ძღუენთა ბაგ-
A 336 რატ მეფესა, ამოთა ენითა სთხოვდა ხარაჯასა. ხოლო არა დაიდვა ბაგრატ მეფე|მან ხარაჯა, არამედ ავლენდა იგიცა მოციქულთა, და უკრებდა იგიცა ძღუენსა. და იყო მათ შორის სიტყჳთ სიყუარული.

და შემდგომად მცირედთა წელიწადთა სამშჯლდის ტბათა მდგომსა ბაგრატ მეფესა დაეცა სალმობა მუცლისა, და ჩადგა მარაბდათა. და გაუმძიმდა სალმობა, და ტახტითა
C213a წარმოიყვა[ნ]ეს, და | თანა ჰყვა გიორგი კურაპალატი და ყოველნი დიდებულნი მისნი. ხოლო გიორგი კურაპალატი გაგებულ იყო წინა, და მოიყვანეს ქართლს მეფე, და ყოველნი დიდებულნი მისნი მუნ მოვიდეს. და მოვიდა დედა მისი მარიამ დედოფალი, და ცოლი მისი ბორენა, და ასული მისი მარიამ. და შემდგომად მცირედთა დღეთა მიათუალა მე მისი გიორგი კურაპალატი მეფედ დიდებულთა ამის სამეფოსათა, და ყოველნი შეჰვედრნა მას, და რქუა დედასა თჳსსა: „დედაო, მეწყალი შენ, რამეთუ
M 508 ყოველნი შობილნი შე|ნნი წარგჳქციენ წინა და ეგრეთცა შენ მოჰკუდები". და შემდგომად ამისსა მიიცვალა თუესა ნოემბერსა ოცდაოთხსა, ქრონიკონსა ორას ოთხმოცდათორმეტსა.

და ამისვე ბაგრატის სიკუდილისა ჟამსა შინა მოიკლა სულტანი კაცისა ვისგანმე,
A 337 ბერისა თურქისაგან, თავის ლაშქართა ხარგასა შინა. გაევლო ჯეონი | შჯდასი ათასითა კაცითა, გაელაშქრა თურქთა მეფესა ზედა, სამარკანდისა სიახლესა ციხესა რომელსამე მოადგა; და მოიკლა მის ციხისა პატრონისა თურქისა მიერ. და ვერღარა შეესწრა თურქი იგი ციხესა, და დაჰკრეს უწყალოდ მახჳლითა. და ვერღარა ცნეს ბაგრატ და სულტანმან ერთმანერთისა სიკუდილი.

შემდგომად ამისსა დაჯდა ძე ბაგრატისი გიორგი კურაპალატი მეფედ[1].

1 არებდა C, ატარებდა A, აროინებდა dp, არონინებდა B, არონიებდა cet. 1 უკრებდა] უგზავნიდა C. 1 ძღუენსა m. 2 ამაოთა A. 2 მეფემან < C. 3 იგიცა] ესეცა A. 3 უკრებდა იგიცა < C. 3 იგიცა < d. 3 ძღუენსა + სურტანსა A. 4 შორის] შუა A. 4 სიტყჳთ სიყუარული AC, სიტყუა სიყუარული Bdp, სიტყუა საყუარელი cet. 5 ტბათა AMTm, ტბაზედა C, ბართა cet. 5 მდგომთა Mm. 5 მდგომსა ბაგრატ < C. 6 დაეცა] ეცა CMm. 5-6 ∼ სალმობა მეფესა C. 6 მარაბადთა M, მარაბადათა A. 6 გაუძნ.] გაუძლებდა Mm. 7 წამოიყუანეს + დღეთად Mm. 7 ჰყვა] იყო A. 7 და ყოველნი დიდ. მისნი < Mm. 8 ხოლო] მუნ T. 7-8 და ყოველნი — კურაპალატი <d (ex hom.). 9 მისნი <Mm. 8-9 ხოლო გიორგი — მუნ მოვიდეს < C. 9 მუნ მოვიდეს < A. 9 და + მუნ C. 10 ბორენა] შორენა MRTm (R-ში შემდეგ „შ" გადაუსწორებიათ „ბ"-დ), შორანა A. 10 მარიამ < C. 11 მიათუალა C, მიათვალა Mm, მიუთუალა cet. 11 მისი C, მათი cet. 11 მეფედ < Mm. 12 მეწყალი ACMm, მეწყალეი cet. 13 წარმოგჳქციენ Bp. 13 ეგრეთვე Mm, ეგრეცა C. 14 მიიცვალა AC, გარდაიცვალა Mm, გარდაიცვალა + მეფე ბაგრატ cet. 14 ნოემბერსა] მაისსა Mm, ნოემბერსა cet. 14 ოცდაოთხსა <C. 14 ქრონიკონსა AD, ქორონიკონი (C: ქორანიკონი) იყო (< Bdp) cet. 14-15 ოთხმოცდაორი C. 16 და + შემდგომად A. 16 ამისა A, მისვე C. 16 ბაგრატ მეფის D. 16 ჟამსა AC, ჟამთა cet. 16 ვისმე Mm. 17 ბერისა < C 17 თურქისა A. 17 ლაშქრისა და ხარგას (m: ხარგსა) Mm, ლაშქარსა და ხარგასა C. 17 გავლო Mm. 17 ჯელონი A, ჯეეონი M. 18 გაილაშქრა Mm. 18 თურქუთა M. 18 სამარკანდისა AMm, სამარყანისა C, სამარყანდისა cet. 18 სიახლესა] მოახლესა ზედა A, მოეახლეს M, მოეახლნეს m. 18 რომელსამე A, რომელსა Mm, < cet. 19 და] და მუნ C, < A. 19 მის თურქისაგან ციხის პატრონისა A, მის თურქისა პატრონისა მიერ C. 19 მიერ < Mm. 20 დაჰრე [ხარვეზია ღაბოვ.] მახჳლითა C. 21 სურტანმან A, სხუამან Mm (ღ ← ლ). 21 სულტან [ხარვეზია დატოვებული] ერთისა C. 21 სიკუდილი < A. 22 კურაპალატი < C. 22 ∼ დაჯდა მეფედ გიორგი ძ. ბ. C. 22 შემდგომად — მეფედ < D.

[1] ამის შემდეგ ახალი სათაურია ნუსხებში («მეორმოცდათოთხმეტე მეფე...»), ის სათაური, რომელიც D-ში უფრო ქვემოთ არის და უფრო თავის ადგას. იხ. ქვემოთ გვ. 315, სქოლიო 4.

და[1] არა აფრინდა ყოველსა შინა მამულსა მისსა ერთიცა ქათამი. და დიდითა
C213b დიდებითა და პატივითა წარიყვანეს და და|მარხეს ჭყონდიდს[2]. ესე მეფე ბაგრატ წელიწდისა ცხრისა მეფე იქმნა, და აღესრულა წლისა ორმოცდათექუსმეტისა. ესე ბაგრატ პირველ იყო კურაპალატი, და შემდგომად ნოველისიმოსი[3], და მერმე იქმნა სევასტოს. იყო კაცი სახითა უშუენიერესი ყოველთა კაცთასა, სრული სიბრძნითა, ფილოსოფოსი
M 509 ენითა, სჳანი ბედითა, უმდიდრესი ყოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, | მოწყალე შეცოდებულთათჳს, უხჳ ალაგთა ზედა. ხოლო ჟამთა მისთა ქუეყანასა დაწყნარება არა ჰქონდა: ეკლესიანი და გლეხნი, აზნაურნი და გლახაკნი ვერ იკითხვებოდეს.

[4] მეორმოცდათოთხმეტე მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა გიორგი, ძე ბაგრატისი, ბაგრატოანი[5]

A 338 ხოლო გიორგი მეფე იყო მოწყალე | და განმკითხველი გლახაკთა, კაცი საშიში და უხუესი ყოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, და პურად უკეთესი ყოველთა კაცთასა, ცხენოსან-მშჯლდოსანი რჩეული.

და შემდგომად მამისა მისისა დაყო მშჯდობით ზამთარი ერთი და ზაფხულისა ნახევარი. ხოლო შემდგომად თავადთა ამის სამეფოსათა ნიანია ქუაბულის-ძემან, და ივანე ლიპარიტის ძემან, და ვარდან სუანთა ერისთავმან, რეცა თუ იკლეს რამე

1 და ACMm, ხოლო ამის ბაგრატის მეფობისა-ზე cet. 1 არა < Mm. 1 ∼ ყოველსა მამულსა მისსა შიგან A. 1 ∼ ერთიცა ქათამი მამულსა შინა C. 2 ∼ და წარიყვანეს (+ ბაგრატ) დიდითა დიდებითა და პატივითა A. 2 ჭყონდი[დ]ს A. 2 მეფე < A. 3 ცხრისა] ცხრამეტისა Mm. 3 ∼ იქმნა მეფე A. 3 ორმეოცდაა[.....] A, ნ´ვ Mm, ორმოცდაათისა C. 4 პირველი Mm, < A. 4 ∼ იყო პირველ C. 4 ნოველისჲმოსი C, ნოველიმოსისა AD, ნოვჲსილისი Mm, < cet. (ერთი სიტყვის ადგილია დატოვებული)[3]. 4 ნოველ. და მერმე < b. 5 იყო + ესე ბაგრატ მეფე D. 5 უშუნიერეს AC. 5 ყ. კაცთასა ACMm, ყოველთასა cet. 5-6 ფილასოფოსისათა Mm (< ენითა). 6 ბედითა < D. 6 უმდიდრეს A, და უმდიდრესი D. 6 ყო[ე]ლთა C. 6 მეფეთა აფხაზეთისათა AD, აფხაზთა მეფეთაგან C, აფხაზთა მეფეთასა cet. 6-7 შეცოდებულთა A. 7 ალაგთა ზედა] ალაგთა და ალაგთა ზედა D, < C, გლახაკთა ზედა ბ რ ო ს ე. 7 ხოლო] გარნა D. 7 ქუეყანისა Mm. 7 ∼ დაწყ. ქუეყ. A. 7-8 არა აქუნდა Mm. 8 ეკლესიანი — გლახაკნი A, ეკლესიანი, გლახაკნი (C: + და) აზნაურნი cet. 8 ვერ იკითხ.] ყოვლად იკითხვებოდეს A, ვერ მოიცლიდეს C. 9 მეორმოცდაათოთხმეტე Ddp (p-ში მერმე „ორმეოცდამეათრვამეტე"), მეორმოცდახუთე T, მეორმეოცდახუთე Rs, ორმეოცდახუთე b, ორმეოცდამეათრვამეტე BEp'. 9 გიორგი + კურატპალატი D. 10 ძე ბაგრატ მეფისა D. 11 ხოლო] და შემდგომად ბაგრატ მეფის სიკუდილისა მეფე იქმნა ძე მისი გიორგი კურატპალატი. ხოლო ესე D. 11 იყო + კაცი D. 11 დ ი ა საშიში C. 12 უუხუესი C, უხ´ვისი Mm, უხჳ cet. 12 პურ A. 12 კაცთაგან C. 14 შემდგომად [ხარვეზი] მისისა. 14 მშჯდობით ზ. ერთი AC, ∼ ზ. ე. მშჯდობით cet. 14 ერთი ⟨ერთი⟩ Bp. 14 და < A. 14 ზაფხული A, ზაფ´ხულისა M. 15 ხოლო < A. 15 შემდგომად + ამისსა A. 15 დ ა (ივ.) < C. 16 და < A. 16 რეც თუ C, < A. 16 რამე < A.

[1] ამის გასწვრივ არშიაზე: მეფე ბერძენთა მიხაილ დისწული გიორგი მეფისა BERbd, ხოლო T-ში იგივე შენიშვნა შიგ ტექსტშია შეტანილი: «ხოლო იყო მეფე ბერძენთა მიხაილ დისწული გიორგისი».

[2] ა რ შ ი ა ზ ე: კ´ზი ქართლისა გაბრიელ საფარელი Rbd. ა რ შ ი ა ზ ე: ქ´ეს აქათ (Bp: აქეთ) ჩ´ჲზ (=1067) Bbp.

[3] ამ სტრიქონის გასწვრივ არშიაზე მინაწერები: ნოველი მოსისა, ნოველი სიმოსე, ნოველი სიმისი, ნოვე სილოსი (Bdp: ნოე ესილოსი; Rb: ნოე ესილისი) ERbd.

[4] ეს სათაური მოიპოვება ყველა ნუსხაში გარდა ACMm-ისა (C-ში არშიაზე წითლით და სხვა ხელით სწერია: გიორგი მ´ფე), ხოლო, D-ს გარდა, ყველა ნუსხაში უფრო ზემოთაა. იხ. ზემოთ გვ. 314, სქოლიო 1.

[5] უმატებენ: ქ´ტს აქეთ ჩ. ო. ბ. (=1072) წელსა D, ქ´ჳს ს´ჟგ (293+780=1073) d, ქ´ჳს ს´უგ BEp (უ ← ჟ), ქ´ჳს ს´ოგ b (ო ← უ ← ჟ).

სიურმით გიორგი მეფისათ, და აუმალეს ქუეყანა: ივანე მოირთნა კახნი და დადგა
C214a ქსნის პირსა; და ნიანია წარუღო ქუთათისისა საჭურჭლე და შედგა ქუთა|თისს[1] შიგა;
და ვარდან გაადგინნა სუასნი ავისა მოხარკულნი, დაარბიეს და ამოსწყჳდეს საეგრო[2].

ხოლო გიორგი მეფემან სძლო სიკეთითა, სიბრძნითა, და მჳრ-უკსენებელ იქმნა:
უბოძა ივანეს სამშჳლდე; და მესა ივანესსა ლიპარიტს მისცა ლოწობანნი ნაცვლად
M 510 რუსთავისა, რომელი მიეცა კა|ხთა; და ნიანიას თმოგჳ და სხუანი საქონელნი რჩეულნი;
ვარდანს უბოძა ასკალანა და უთალუბო ჯაყელთა, ივანეს სიტყჳთ, უბოძა და ყოველივე
ერთგული და ორგული დაფარა წყალობითა, და დაიწყნარა მეფობა თჳსი გიორგი
მეფემან.

კუალად გადგა ივანე ლიპარიტის ძე, და ცნა გიორგი მეფემან. ქუთათისით
გარდამოვიდა სამცხეს, მოირთნა მესხნი, გარდამოიარა და მივიდა სამშჳლდის კარსა.
მუნ მოიყვანა კახთა მეფე აღსართან. ვერ დადგა ივანე ციხეშიგან, მირიდა მიათა
სამხრისათა. და მას ვერ-წყობილობასა შინა წაიხუნა ლოწობანნი ლიპარიტისაგან
C214b აღსართან. მოეყარა სამშჳლდესა, გარდადგა ჯავახეთს, | და მოიყვანა მეფეთ-მეფემან
გიორგი მათ წინაშე, და დაიფიცნეს ეკრანთას, და დაიმტკიცა ივანე კლდე-კართა და
სამშჳლდესა ზედა.

კუალადცა გადგა ივანე, გამოსტუუა გაგი ციხოვანთა გიორგი მეფისათა, და
მიჰყიდა ფადლონს, განძის პატრონსა. და მოვიდა[3] სულტანი მალიქ-შა მტერად
ყოველთა ქრისტიანეთა. მიაგება ივანე ძე მისი ლიპარიტ წინა, შეაწყნარა სულტანსა,
და დაყო მის თანა მცირედი ხანი, და გამოეპარა. და მოვიდა სულტანი, და მოადგა

1 სიყრმით C, სიყრმითგან A, სიყრმითა Mm, სიყმითა cet. 1 მეფისათ C, მეფე A, მეფისათა cet. 1 აშალეს A. 1 ივანე ACMm, ივანემ (იოვანემ) cet. 1 და < A. 2 ქსანის პირსა C, 'ქასნისა Mm. 2 წარუ-ღო AC, წარიღო Mm, წაიღო cet. 2 ქუთათისა D, ქუთათის cet. 2 შიგან Dc, შინა A. 3 ავისა მოხარ-კულნი Mm, <c, ავ. მოხარულნი cet. 3 არბიეთს c. 3 ამოსწყჳდეს A, ამოსწყჳტნეს c, ასწყჳდეს M, აწყჳდეს Bdp, ა(ს)წყჳტეს cet. 3 საეგრო <c. 5 ~ სამშ. ივანეს c. 5 ლოწობანნი c, ლუწუბანი Mm, ლოწობანი cet. 6 რომელი ADMm, რომელ cet. 7 ვარდ. უბოძა < c. 7 ასკლნა AMm, ასკალნაჲ T, ასკალნა c. 7 უთა-ლუბო Mm, ოთალობა c, უთალოუბა dp, უთალუობა cet. 7 ჯაყელთა] ჭასყლთა Mm. 7 სიტყჳ D. 7 და < codd. (იხ. ჯავახ. სამ. ისტ. II, 2, 226). 7 ყოველი c (D-ში ეს ადგილი ჩამოხეულია). 8 და ერთგულნი და ორგულნი დაფარნა c. 8 მეფობა] სამეფო c. 8-9 გიორგი მეფემან < c. 10 გადგა] დადგა m, გაჲდგა T, გაადგა Bdp. 11 სამცხნეს c. 11 გარდამოიარა] გარდამოვიდა Bdp, < c. 11 მივიდეს c. 11 სამშჳილდეს Bdp. 12 მუნ] და c. 12 კახთაცა c. 12 ციხეშიგან] ციხეში Bdp, ციხესა შიგან c. 13 სამხ-რისათა Mm, სომხითისათა cet. 13 მას ვერ-წყობილობასა Mm, მას ვერ ეწყო შლილობასა c, მასვე შლი-ლობასა cet. 13 ლუწუბანნი M. 14 მოეყარა Mcm, + მეფე cet. 14 მეფეთა c (< მეფეთ). 14-15 მეფეთ-მეფემან გიორგი < D. 15 დაამტკიცა c. 17 გადგა Mcm, გაადგა cet. 17 გიორგი მეფისათა] აღუთ-ქუა მეფისა c. 18 ფადლუნს c. 18 განძსა c. 18 და Mcm, და + შემდგომად ამისსა cet. 18 მალიქ-შა] მით ქაშს (m: ქაშას) Mm (← მოქშას ← მლქშას: ო → თ). 19 მიაგება — წინა Mm, მიეგება ივანე და ძე მისი ლიპარიტ წინა Bdp, მიეგება ივანე წინა და ძე მისი ლ. c, მიაგება ივანემ ძე თჳსი ლ. წინა cet. 19 შეიწყნარა სულტანმან Bdp. 20 მცირედი ხანი Mcm, ~ ხანი მცირედი cet.

[1] «ქუთა»-ს შემდეგ ჰკლებია C-ს ვიდრე გვ. 319, 8 («ვეცხლ]ისანი») და ეს ხარვეზი შეუვსია ჭალა-შვილს 1731 წელს.

[2] «საეგრო»-ს შემდეგ ამ ძეგლის ბოლომდე (გვ. 317, 19) აკლია A-ს.

[3] არშიაზე: მორბევა ქართლისა მეორედ BERdps (E-ში წითლით სტრიქონებს შუა), ოხრება ქართლისა მეორედ b.

სამშჳლდესა, და წარუღო სამშჳლდე, და ტყუე იქმნა ივანე თავითა, ცოლითა და
M 511 შვილისშვილითა, და | ყოველთა აზნაურთა დედაწულითა, და დაიჭირა სამშჳლდე სულ-
ტანმან. და მუნ დგომასა მოარბია ქართლი, წაიღო ტყუე და ნატყუენავი ურიცხჳ, და
შეიქცა გარე. და აიღო განძა, და დააგდო სარანგი თავადად განძას და ბრძოლად
ქუეყანისა ყოვლისა, ორმოცდარვა ათასითა კაცითა. შედგა ფადლონ ციხეთა მაგართა,
C215a და ვერ | დაუდგნა, გამოიყვანეს და დააპატიმრეს იგიცა.

შემდგომად მცირედისა ხანისა შეკრბა სარანგი ყოვლითა ლაშქრითა მისითა და
განძისათა, დვინისა და დმანისისა ამირათა თანადგომითა, და მომართა გიორგი მეფესა.
შეკრბა გიორგი მეფეთ-მეფე ყოვლითა სპითა მისითა, ზემოთა და ქუემოთა, და მოი-
ყვანა მათ წინაშე აღსართან, კახთა მეფე, და დაჰმართეს ერთმანერთსა. განაძლიერა
ღმერთმან გიორგი მეფე; წარძლუანებითა პატიოსნისა ჯუარისათა მიუკდა ზედა, ფარც-
ხისს ქუემოთ, და იოტა ბანაკი სარანგისი: გააქცია და ასწყჳდა. იყო ჟამი მწუხრისა,
და სიღამემან დაარჩინა ნეშტი სარანგის ლაშქრისა, და შემოიქცა უკლებლად და
მშჳდობით მეფეთ-მეფე გიორგი თავისა სამეფოსა.

და შემდგომად ამისსა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წახმულნი
ციხენი. წაუხუნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი
M 512 ციხე|ნი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტანისა. და შემდგომად ამისსა ესეცა
C215b მომადლა ღმერთმან, აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და | სამაგრენი ვანანდისა
და კარნიფორისანი, და იოტნა თურქნი მის ქუეყანისანი.

1 წაიღო c. 1 ცოლითა + შვილითა c. 2 ყოვლითა c. 2 აზნაურთა + მისისა c. 3 და წაიღო c, წაიღეს cet. 4 განძი Mm. 4 სარნაგი M. 4 ~ თავადად სარანგი Bdp. 4 განძას და] და განძას Mm. 4 მბრძოლად c. 5 ყოვლითა კაცითა ორმოცი ათასითა c, კაცისა მˉႤ Mm. 5 შეუდგა c. 6 დაჰპატიმ-რეს c. 7 ხანსა Mm, ჟამისა c. 8 განძასათა M, განძასთა m, განძას c, კერძისათა Bp. 8 დმანისისა] ანი-სისათა c. 8 ამირათა თანადგომითა < c. 8 დგომითა Mm (< თანა). 9 ზემოთა და ქუემოთა < D. 10 მათ] მას c. 10 და c, < cet. 11 მეფეთ-მეფე გიორგი c. 9-11 ყოვლითა სპითა — გიორგი მეფე (p-ში ქვევითა არშიაზე სწერია). 11 წარძლუანებითა] წარუძღვა ძალითა c. 11 ჯუარისათა] გუარისათა M. 11-12 ფარცხს Mm, ფარცხის cet 12 სარალანგისი M, სარლანგისი m (← სარჰანგისი), სარანგისა c. 12 ასწყჳტა D. 13 ნეშტი] ნესტი Ms, ბანაკი Bp (Bp-ს არშიაზე ამ სიტყვაზე მითითებით სწერია: ნეშტი). 13 სარანგისი M, სარანგისა c. 13 უკლებად c, უკულებლად Mm. 13 და c, < cet. 14 მეფე (< მეფეთ) c. 14 თავისა] თჳსსა Bdp, თავის m. 15 წაუხუნა c. 16 წაუხუნა] წახმულნი c, < M. 16 ანაკოფო c. 16 და < m. 16-17 წაუხუნა — ციხენი < Bdp (ex hom.; p-ში ქვევით არშიაზე სწერია). 17 კალარჯეთის m. 17 ~ შავშეთისა კლარჯეთისა c. 17 არტ́ანისა M. 18 ქალაქი < b. 18 ციხე და ქუეყანა c. 19 კარნი-ფორისანი Bbcdp, კარმიფორასიანი Mm, კარნიფორასნი s, კარნი ფორასიანი cet. 19 თურქუნი M. 19 ქუეყანისანი Mm, ქუეყანისანი + ამინ c, ქუეყანისაგან + და შემდგომად მცირედისა ხანისა შეკრბა სა-რანგი ყოვლითა ლაშქრითა მისითა და კერძისა (p: კერძოისა) Bp, ქუეყანისაგან cet.

დ ა ვ ი თ ა ღ მ ა შ ე ნ ე ბ ლ ი ს ი ს ტ ო რ ი კ ო ს ი

ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი[1]

A 338 [3]ამისა შემდგომად მოვიდა სულტანი მალიქ-შა, მოადგა სამშჯლდესა და წარიღო, და ივანე ძე ლიპარიტისი ტყუე ჰყო, მოაოჴრა სომხითი და წარვიდა. ხოლო მასვე წელსა მოვიდა სარანგი მალითა სულტანისათა, ჩამოდგა სამშჯლდის ბარს; და მივიდეს ლაშქარნი გიორგი მეფისანი, შეიბნეს ფარცხისს, სძლიეს სპათა გიორგისთა და იოტნეს სპარსნი, რამეთუ დიდი ძლევა მოსცა ღმერთმან გიორგის.

და წარვიდა მეფე გიორგი მამულსა თჳსსა ტაოს, და მოვიდა ბანას.

A 339 ხოლო მუნ მოვიდა წი|ნაშე მათსა ზორვარი აღმოსავლისა გრიგოლ ბაკურიანის ძე, რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ[4]-ქალაქი, და კარი, და დიდად განიხარეს და განისუენეს. და მოსცა გიორგი მეფესა კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა, და განიყარნეს. ხოლო მეფემან გიორგი დაუტევნა კარს აზნაურნი შავშნი და წარმოვიდა შინა. ხოლო განძლიერებასა თურქთასა დაუტევნეს ბერძენთა ქუეყანანი M 513 C216a მათნი, | ციხენი და ქალაქნი, რომელ აღმოსავლეთს ჰქონდეს, და | წარვიდეს. რომელნიცა აიხუნეს თურქთა და დაემკჳდრნეს მას შინა. და ვინათგან მეზობლობით მოეახლნეს საზღვართა ჩუენთა, განმრავლდა შიში და ჭირი მათგან ჩუენ ზედა. რამეთუ იწყეს

1 ცხოვრება მეფეთ-მეფისა M, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა გიორგისა m, < Ac, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი+გიორგის ძისა, რომელი იყო სამეოცდამეათერთმეტე (სამეოცდამეათოთხმეტე BDRTps [p-ში არშიაზე შესწორებული]) შვილი (შვილის D) შვილთაგანი დავით წინასწარმეტყუელისა, რომელსა ეწოდა (უწოდეს შემდგომად D) დავით აღმაშენებელი. (+ ხოლო D) ესე (+ დავით D) იყო მეფე ქართლისა და აფხაზეთისა (ქართლისა და აფხაზეთისა მეფე D) ორმეოცდამეათექუსმეტე (მეორმეოცდაექუსე ERTs, ორმეოცდაექუსე b, მეორმეოცდაათხუთმეტე Dd, ორმეოცდამეათცხრამეტე Bp) DERTbdps[2]. 2 მალიქშა ADc (~ მალიქშა სულტანი D), მალიქაშ Mm, მალიქშაჲ cet. 2 სამშუილდეს A 2 და < c. 2 წაიღო Rc, წარიღო სამშვილდე D. 3 და < A. 3 ლიპარიტისა DR. 3 მოაოჴრა A, და მოაოჴრა cet. 3 ხოლო < c. 3 მასვე ADRc, ამასვე cet. 4 სულტნისათა DERcp. 4 ჩამოდგა] ჩამოვიდა Bp. 4 სამშვილდეს A, სამშვილდის ბარს cet. 4 და < c. 5 შეიბნეს A, და შეიბნეს cet. 5 ფარცხს M, ფარცხსა m, ფარცხის cet. 5 სძლეს ABbd, სძლიეს და იოტეს წავიდა მეფე c. 5 სპ. გიორგ. < Mm. 6 აოტნეს A. 6 სპარსნი < Mm. 6 რამეთუ A, და Mm, და რამეთუ cet. 6 გიორგის მეფესა D, < Mm. 7 და წარვიდა A, წარვიდა მუნით D, წარვიდა cet. 7 მეფე გიორგი < d. 7 და < Ac. 7 მივიდა A. 8 ხოლო] და c, < Mm. 8 მივიდა c. 8 ზოძვარი M, ზოძვარი m (ძ—ჷ), ზორავარი c. 8 აღმოსავლისა DR. 8 გრიგოლი Bbdp. 9 ძე რომელსა] ძესა B (—ძე რ᷾სა). 9 და < D. 9 (და) კარნუქალაქნი c. 9 და < Ac. 9 დიადათ T. 9 განიხარნეს R, იამხანაგნეს c. 10 კარი c. 11 და განიყარნეს < c. 11 გიორგიმ DERTbdp, < c. 12-13 ქუეყანანი, ციხენი და ქალაქნი მათნი Ac. 13 აღმოსავლით c. 13-14 რომელნიცა — მას შინა] და თურქთა რომელნიცა აიხუნეს მუნ შინა დაემკვიდრნეს D. 14 აეხვნეს c. 14 თურქუთა Mm. 14 და < A. 14 ხოლო ვინადგან D. 14-15 მოიახლნეს Mm. 15 მათგან A, მათი cet. 15—319, 1 ~ მიერითგან იწყეს Bdp.

[1] ამის მაგიერ წითლით სწერია: აჰა დიდი და ღთივ განბრძნობილი დავით დაიბადა მსგავსი ალექსანდრესი და ვახტანგისებრივი სუიანი და გამარჯვებული c.

[2] D არშიაზე წერს (სხვა ხელითა და სხვა მელნით): ბ᷾ დავით. დავით აღმაშენებელი მეფეთ იქმნა ქ᷾ტს აქეთ წელსა ჩ. პ. თ (= 1089).

[3] ამის წინ ჩართულია ანდერძი: ღ᷾თო და საშინელო სუეტო ცხოველო! დაიცვე და წარმართე ორსავე ცხოვრებასა დედოფალი მარიამ M. [4] ა რ შ ი ა ზ ე: კარნუ აზრუმია D.

მიერითგან რბევად, ტყუენვად და მოოჴრებად, წუად, სრვად და ტყუეობად ჩუენ ქრისტიანეთა.

რამეთუ მათ ჟამთა შინა გიორგი მეფესა, ჟუელს გარემდგომსა, დაესხნეს უგრძნეულად თურქნი დიდნი, რომელთა თავადი იყო აჰმად, ამირა ძლიერი და მაგრიად მოისარი, რომელსა მას ოდენ ჟამსა აელო კარი. მოვიდეს ესენი შინა-განცემითა ქრისტიანეთათა, აოტეს გიორგი მეფე და სპა მისი ურიცხჳ.

A 340 |ხოლო საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი სამეფოთა ტაბლათანი, ოქროსა C217a და ვეცხლ|ისანი, ბაგრატეულნი სასმურნი და საჴწდეონი პატიოსანნი, კარავნი სამეფონი და ყოველთა დიდებულთანი აიხუნეს იავარად და წარვიდეს. ხოლო გიორგი A 350 მეფე წარვიდა მეოტი აჭარით აფხაზეთად. მათ უკუე ლაშქართა[1], | ესევითარითა ალაფითა სავსეთა მიმავალთა, წინა დაემთხჳვნეს ამირანი დიდნი, იასი ვინმე და ბუქლუშ, და მათ თანა სიმრავლე ურიცხჳ თურქთა, საბერძნეთს მიმავალთა. რომელთა იხილეს რა ესეოდენი სიმრავლე ოქროსა და სიმდიდრისა, რომელი ჰქონდა, და ცნეს მეოტობა M 514 გიორგისი, და ესმაცა მათგან, ვითარმედ: „რად | წარხვალთ საბერძნეთად? აჰა ქუეყანა საქართველო, უკაცური და სავსე ესევითარითა სიმდიდრითა“. ხოლო მათ მეის მოაქცივნეს გზანი მათნი და მოეფინნეს პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა, ვითარცა მკალნი.

და დღესა ივანობისასა ასისფორნი და კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი აღივსო თურქითა. მოისრა და ტყუე იქმნა ამათ ქუეყანათა მკჳდრი ყოველი. და მასვე ერთსა დღესა დაწუეს ქუთათისი, და არტანუჯი, და უდაბნონი კლარჯეთისანი. და დაყვეს ამათ

1 ოჴრებად c. 1 რბევად და ტყუენვად, მოოჴრებად და წვად და სრვად A. 1 და ტყუეობად < A. 1 ჩუენ D, < cet. 2 ქრისტიანეთა AEMcm, ქრისტეანეთა cet. 3 შინა A, < cet. 3 გიორგის A. 3 ~ დაესხნეს ყველს გარე მდგომსა A. 3 გარე დგომასა Mm. 3-4 უგრძნეულად Mm, უგრძნაულად A, უგრძნულად s, უგრძნულოდ DR, უგრძნეულოდ cet. 4 რომლისა თავადად D. 4 ამად AMm, აჰამად BEbp. 4 ამირ c, ჰმირა M, ჰამირა m. 4 მაგრიად Dc, მაგრა M, მაგარა m, მაგრად cet. 5 მოისარი < Mm. 5 მას < A. 5 ჟამსა ოდენ Ac. 5 აელო ADc, აღელო cet. 6 ურიცხენი c. 7 სამეუფოთა D. 8 ვერცხლისანი cm. 8 ბაგრატეულნი სასმურნი A, გარატეულნი (m: გარტეულნი) და სიასამურნი Mm, ბაგრატეულნი და სასმურნი cet. 8 სამწდეონი AC, სამწდეონნი cet. 8-9 კარავნი სამეფონი და (< Mm) ყოველთა დიდებულთა AMm, კარავნი პატიოსანნი სამეფონი და ყოველთა დიდებულთა საჭურჭლენი C, კარავნი სამეფოთა ყოველთა დიდებულთანი cet. 10 ხოლო მათ D. 11 წინა დაემთხვინეს Cp. 11 იასი] იასი პარი B, იასი პასი p, პასიასი d. 11 ~ ვინმე იასი D. 11 ბუქლუშ A, ბუქლუბ a, ბუქლუჲ C, ბუქლოშ Mm, ბუქობ b, ბუქლობ cet. 12 და < A. 12 მიმავალთა A, მიმავალნი cet. 12-14 რომელთა — გიორგისი] და ვ᷾ა იხილეს რაჲ ესენი და ესეოდენი სიმდიდრე ოქროსი და ვეცხლისა და სხუათა მრავალთა სიმდიდრისა იარაღთანი რომელი აქუნდა მათ და სცნესცა მათ მეოტობა გიორგი მეფისაჲ D. 13 ოქროსა] ქორსა A. 13 ქონდა A, აქუნდა (აქვნდა) cet. 14 ესმაცა] უთხრეს C. 14 მისგან Bdp, მათ C, მათგან სიტყუა ესე D. 14 წარხუალ A. 14 საბერძნეთად A, საბერძნეთს cet. 15 და < C. 15 ესევითარითა] ვითარითა A. 15 სიმდიდრითა] ალაფითა C. 15 ხოლო A, და cet. 15 მათ < C. 15-16 მოაქციეს C. 16 მოეფინნეს] მოეხუივნეს A. 17 და < A. 17 ივანობისასა A, ივანობისა Bdp, ივანობასა cet. 17 ასისფორი CMm, კასისფორნი R (შემდეგ „კასის“ წაუშლიათ და დაუწერიათ „კარნის“), კარნიფორნი D, კარნისფორნი ER'bs, კახის კარნისფორნი Bdp. 17 და AC, < cet. 17 კალარჯეთი m. 17 პირამდინ A, პირამდინ + ტყუე იქმნა C. 18 არაგვით Mm. 19 და (მასვე) ACD, < cet. 19 ერთსა < CMm. 20 დაწუნეს C. 20 და (არტ.) < C. 20 და (დაყვ.) < A. 20 მათ p.

[1] აქედან ვიდრე A 351-მდე ტექსტი არეულია A-ში.

C217b ქუეყანათა შინა თ|ურქთა ვიდრე მოსლვადმდე თოვლისა, მოჭამეს ქუეყანა და მოსწყჳდეს,
თუ სადღა ვინ დარჩომილ იყო ტყეთა, კლდეთა, ქუაბთა და კურელთა ქუეყანისათა.
A 351 და ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა; რამეთუ ქრონიკონი იყო სამ|ასი. ხოლო
თუ ვინმე მთიულეთს ანუ სიმაგრეთა სადამე ვინ დაშთა კაცი, ზამთრისა სიფიცხითა,
უსახლობითა და შიმშილითა ეგრეცა მოისრა.

და განგრძელდა ესევითარი ჭირი ქრისტიანეთა ზედა; რამეთუ არესა თანა გაზაფხულისასა მოვიდიან თურქნი და მათვე პირველთა საქმეთაებრ იქმოდიან, და ზამთრის წარვიდიან. და არა იყო მათ ჟამთა შინა თესვა და მკა: მოოჴრდა ქუეყანა და ტყედ გარდაიქცა, და ნაცვლად კაცთა მჴეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკჳდრნეს მას შინა. და იყო ჭირი მოუთმენელი ყოველთა ზედა მკჳდრთა ქუეყანისათა, შეუსწორებელი და
M 515 აღმატ|ებული ოდესვე ყოფილთა სმენილთა და გარდასრულთა ოჴრებათასა. რამეთუ
წმიდანი ეკლესიანი შექმნეს სახლად ჰუნეთა თჳსთა, ხოლო საკურთხეველნი ღმრთისანი ადგილად არაწმიდებისა მათისა. და მღდელნი რომელნიმე თჳთ შეწირვასავე შინა
C218a საღმრთოსა მსხუერპლისასა მუნვე | მახვილითა შეწირულ იქმნეს და სისხლნი მათნი
აღირივნეს მეუფისათა თანა. და რომელნიმე მწარესა ტყუეობასა მიცემულ იქმნეს, მოხუცებულნი არა შეწყალებულ იქმნეს, ხოლო ქალწულნი გინებულ, ჭაბუკნი დაკუეთე-
A 342 ბულ, ხოლო ჩჩჳლნი | მიმოდატაცებულ. ცეცხლი უცხო და მბრძოლი, რომლითა
მოიწუა შენებული ყოველი, მდინარენი სისხლთანი, ნაცვლად წყლისა ნაკადულთა, მრწყველნი ქუეყანისანი. და რათა თჳთ მათ იერემიასთა ვიტყოდით, რამეთუ ამან ოდენ კეთილად უწყოდა ჟამისა ამის ჯეროვანი გოდება, ვითარმედ: «ძენი სიონისანი, პატიოსანნი და ბოროტისა გამოუცდელნი, უცხოთა გზათა ტყუეობისათა მოგზაურობენ. ხოლო გზანი სიონისანი იგლოვენ არაყოფისათჳს მათ ზედა მედღესასწაულეთასა. და კელნი დედათა მოწყალეთანი არა საზრდელისა შვილთა მიცემად მოქმედ-

1 შინა თურქთა — ქუეყანა < b (ex homoioteleuto). 1 ვიდრე <C. 1 მოსვლამდე DRp. 1 მოსწყჳტეს Mm. 2 სადღა A, სადმე EMm, სადამე cet. 2 თუღა სადა ვინ დაშთომილ C. 3 და < AC. 3 პირველი Mm. 3 და <Mdm. 3 რამეთუ <C. 3 იყო ACMm, იჯდა cet. 3 სამასი AC, ტარი ERTs, ტ´ cet. 4 სადამე A, სადაღა cet. 4 ზამთრითა Mm. 4 სიფიცხლითა C, სიტფითა Mm. 5 ეგრეცა მოისრა] იგინიცა ეგრეთვე მოისრნეს D. 6 არეთა DMm 7 საქმეთა Bdp. 7 და (ზ.) <A. 8 შინა < C. 8 მოოჴრდა A, და მოოჴრდა cet. 8-9 და ტყედ—მჴეცნი <b. 8 ტყუედ M. 9 და (ნაცვ.) A, <cet. 9 ველისანი ACDMm, < cet. 9 მას AC, მათ cet. 10 და AC, რამეთუ D, < cet. 10 ქუეყანისათა AC, ქართლისათა cet. 10 შეუსწორებელი AC, და (< D) შეუსწორებელნი cet. 11 ოდესვე AC, ოდესმე cet. 11 და < A. 11 გარდამოსრულთა Mm, გარდარეულთა Bdp. 11 ოჴრებულთა Mm. 11 რამეთუ AC, ხოლო cet. 12 შეიქმნნეს C. 12 ჰონეთა CM, ჰნეთა m, ონეთა A. 12 თჳსთა A, მათთა cet. 12 ხოლო] რამეთუ C, და D. 13 მღრდელნი DERT. 13 რომელნი A. 13 თჳთ <Bdp. 13 შესაწირავსავე Bdp, შეწირვასა AC. 14 მათნი] თჳსნი ACMm (Mm: ~ აღ. თჳსნი). 15 აღირივნეს m, აღრივნეს C, აღირინეს M, არინეს A, აღვიდნეს d, აღრინ(ნ)ეს cet. 15 მეუფისათა A, მეფისა CMm, მეუფისა cet. 15 ტყუეობასა შინა A. 15 მიცემულ იქმნეს] მიეცნეს Bdp, მიცემულ ქმნნეს C. 16 შეწყნარებულ C. 17 ხოლო ჩჩჳლნი] < A, და ჩჩჳლნი D, ჩჳლნი C. 17 მიმოდატაცებული A, მიმოტაცებულ DMms. 17 ცეცხლი] ცოცხალი A. 17 რომელი C. 18 შენებული ყოველნი AMm, შენებულნი ყოველნი cet. 18 ნაკადულითა C. 19 მრწყ´ვალნი Mm. 19 იერემიასთა A, იერემიასთასა D, იერემიასათა cet. 19 ვიტყოდით A, ვიტყოდი C, ვიტყოდე cet. 19 ამან T, თჳთ მან C, მან cet. 20 ოდენ] ოდესმე A. 21 ბოროტისა] ბოროტის მოქმედნი A. 21 გამოცდილნი Mm. 21 გზათა < E. 22-23 მედღესასწაულეთათა A. 23 დედათა] დიდთა C. 23 საზრდელისა A, საზრდელითა cet. 23 მიცემად < C.

A 343 ბენ, არამედ საზრდელ თჳსსა ჰყოფენ თჳთ თჳსთა მათ საყუარელთა». | და ესენი ესრეთ
და ფრიადცა უმჳრეს.
M 516 ამათ რა საქმეთა ესრეთ ხედვიდა მეფე გიორგი და რამეთუ არა-ს|ადათ იყო ღონე
C218b ჴსნისა და შეწევნისა, არცა რა დამ|ჴსნელი ამათ მჳრთა, რომელ მოეცა პირი ყოვლისა
ქუეყანისა, რამეთუ ძალი ბერძენთაცა შემცირებულ იყო, და რომელნი ქუეყანანი მათ აღმოსავლეთს ჰქონდეს ზღუასა გარეთ, ყოველი თურქთა დაეპყრა. მაშინ ჰყო განზრახვა დიდებულთა თჳსთა თანა, და დაამტკიცეს წარსლვა მაღალსა სულტანსა მალიქშას წინაშე.

და ესრეთ დადვა სული თჳსი და სისხლნი ქრისტეანეთა ჴსნისათჳს. და მინდობითა ღმრთისათა და წარმღუანებითა ძელისა ცხოვრებისათა წარვიდა ასპანს, ნახა სულტანი და შეწყნარებულ იქმნა მისგან ვითარცა შვილი საყუარელი.

რამეთუ იყო კაცი იგი მალიქ-შა ვითარცა სიდიდითა კიდეთა მპყრობელობისათა შეუსწორებელ, ეგრეთვე სახითა სიტკბოებისათა და სახიერებითა აღმატებულ ყოველთა კაცთასა, რომლისანი მრავალ არიან და სხუანიცა ურიცხუნი საცნაურებანი, მართლ-
A 344 მსაჯულობანი, მოწყალებანი, ქრისტიანეთა | სიყუარულნი, და, რათა არა განვაგრძოთ
სიტყუა, ყოვლად უბოროტო რამე გონება ყოვლით-კერძო აქუნდა. ამისთჳსცა ყოველი
C219a სათხოველი აღუსრულა მეფესა | გიორგის, უმეტესცა სასოებისა. და სამეფო მისი
განათავისუფლა ზედამარბეველთაგან და მოსცა კახეთი და ჰერეთი, გარნა ხარაჯა ითხოვა სამეფოსა მისისა, რომელსა აიღებდეს ჟამთა მრავალთა. და ესრე განდიდე-
M 517 ბითა და მრავლითა | დიდებითა გამოგზავნა თჳსად სამეფოდ და წარმოაყოლნა სპანი
დიდნი, რათა წარვლონ გზა მშჳდობისა და რათა აართვან კახეთი. და ჟამსა სთულისასა მოვიდეს კახეთად და მოადგეს ციხესა ვეჟინისასა და, ვიდრე ბრძოდესღა, მოვიდა თოვლი.

1 საზრდელსა A. 1 თჳთ თჳსთა მათ საყუარელთასა D, თჳთ მათსა ყოველსა რომელთათჳს A, თჳთ მათ საყუარელთა თჳსთა C, თჳთ მათ საყუარელთათჳს cet. 1-3 და ესენი — მეფე გიორგი] და ამას ესევითართა საქმეთა ფრიადცა უძჳრეს რაჲ ხედვიდა მეფე გიორგი D. 2 და AC, < cet. 3 ესრეთ ABCp, ესრეთ რაჲ cet. 3 ~ ღონე იყო C 4 ~ შეწ. და ჴსნისა A. 4 მჴსნელი A, დამჴსნელ C. 4 რომელ A, რომელთა b, რომელი cet. 4 ყოვლისა < CMm. 5 ქუეყანისა ქუეყანისა M. 5 ძალ] რომელი Mm (← რ´ლი: ძ ← ძ). 5 და < C. 5 ამათ A, < CMm. 6 აღმოსავალთად dp (p-ში შემდეგ შეუსწორებიათ „აღმოსავლეთს“). 6 ქონდეს აღმოსავლეთს A, აღმოსავალთათ ჰქონდეს d. 6 ზღუის A. 6 ყოველნი Bp, ყოველივე D, ყოველსა A. 6 მაშინ D (ჩამატებულია იმავე ხელით), < cet. 6-7 განძრახვა m. 7 თჳსთა < A. 7 და < A. 7 დაჲმტკიცეს T. 7-8 მალიქაშს M. 9 სული] თავი C. 9 სისხლი BDdp. 9 ქრისტიანეთათჳს A (< ჴსნისა). 10 და < C. 10 ასფაანს C. 12 რამეთუ] და C. 12 იყოცა A, იყო კაცი იგი cet. 12 მალიქშა < CMm. 12 მპყრობელობითა Mm, მპყრობელობისა ER. 13 შესწორებულ AMm, შეუსწორებელი C. 13 სახითა] სახლითა Mm. 13 სახარებითა A. 13 აღმატებული CE. 14 რომლისაგან Mm. 12 და < CMm. 14 საცნაურებათანი B, სახარებანი A (ც ← ღ). 14-15 მრავალ მსაჯულებანი CMm. 15 მოწყალებანი < ABdp. 15 რათა] რა ERT (← რ´ა). 15 განვაგრძოთ] განვაგდო Mm. 16 რამე] რამეთუ C. 17 სათხოვარი m. 17-18 სამეფოსა მის თავი საუფლო ყო Mm. 18 განათავისუფლა A, თავ უფალ ყო, Ts, თავისუფალ ჰყო cet. 18 ზედამარბეველთაგან A, მარბეველთაგან C, ზედა-მარბიელთაგან cet. 18 კახეთიცა CMm, ჰერეთიცა C. 19 მისსა Mm. 19 რომელთა Mm. 19 ესრე A. ესრეთ cet. 19-20 განდიდებითა და მრავლითა დიდებითა] გადიდებითა დიდითა A, დიდებითა ღ´თისათა Mm, დიდებითა დიდითა C. 20 და Db, < cet. 20 თჳსად სამეფოდ A, ~ სამეფოდ თჳსად cet. 21 წარავლონ D. 21 მშჳდობით C. 21 რათა წარვ. გ. მშ. და < A (ex hom.: რ ა თ ა ... რ ა თ ა). 21 რათა (აართ.) < C. 21 აართონ A, წართუან Mm, აართვან cet. 22 კახეთად A, კახეთს cet. 22 ვეჟინისასა AC, ვეჟანისასა Bp, ვეჟნისასა cet. 22 და < Mm.

ხოლო მეფესა გიორგის მოეკსენა ნადირობა აჯამეთისა[1], არღარას ზრუნვიდეს
სხუასა, არცა ელოდა აღებასა ვეჟინისასა და კახეთისა, არამედ ლაშქართა თურქთასა,
რომელ ჰყვა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ყოველი ქუეყანა იორის პირი კუხეთი, რომელი
მოოჯრდა მუნ დღეინდელად დღედმდე. ხოლო თჳთ გარდავლო მთა ლიხთა და შთა-
ვიდა აფხაზეთად.
მათ ჟამთა კახთა მეფე[2] აღსართან წარვიდა მალიქ-შას წინაშე, დაუტევა ქრისტია-
A 345 ნობა და შეემინა სარკინოზთა სჯულსა, და ამით ღონითა აიღო სულტანისაგ|ან კახეთი.
C219b ამათ ესევითართა ჟამთა არავე დამშ|ჳდნა ქუეყანა, არცა-რა იქმნა ლხინება კაცთა უკე-
თურებისათჳს მკჳდრთა მისთასა, რამეთუ ყოველმან ასაკმან და ყოველმან ჰატივმან
ყოვლითურთ შესცოდეს ღმერთსა და მიიქცეს გზათაგან წრფელთა ყოვლისა მიმართ
უკეთურებისა, და ბუნებით მოწყალე და სახიერი ღმერთი ესეოდენ განარისხეს, ვიდ-
რემდის თჳთ მოიხადეს განჩინება რისხვისა, ქადებული უსჯულოთათჳს ესაიას მიერ
M 518 მეტყუელისა ესრეთ: «ვაჲ ნათესავსა ცოდვილსა, ერი რ|ომელი სავსე არს უსჯულოე-
ბითა, კუალითგან ფერჴთათ ვიდრე თავადმდე, არა არს მას შინა სიცოცხლე, არცა
ბრძჳლ, არცა შესახუეველ» და შემდგომნი: «ამისთჳს ქუეყანა თქუენი ოჴერ, ქალაქნი
ცეცხლითა მომწუარ, სოფელთა თქუენთა უცხოთესლნი მოსჭამდენ, და მოოჴრებულ და
დაქცეულ არს ერისაგან უცხოტომთასა».
ესე ყოველი მოიწია, და თუალითა ჩუენითა ვიხილეთ და ფრიად უფროს ამათ
წარმოთქმულთასა, რამეთუ ვითარმცა ვინ გამოთქუა თითოეულად რომელი დღეთა
A 346 ჩუენთა მოიწია ჭირი. ამას ყოველსა ზედა არავე | დასცხრა გულის-წყრომა უფლისა
C220a ჩუენ ზედა, რამეთუ არა შევინანეთ, არცა გულ|ისხმა ვყავთ, არცა ჯეროვნად მოვიქეცით

1 არღარას CM, აღარას A, და ამისთჳს არღარაჲ D, არღარა cet. 1 ზრუნვიდა ACD. 2 ელოდ-და C. 2 ვეჟინისასა A, ვეჟნისასა DMm, ვეჟინისა cet. 2 კახეთისა A, კახეთისასა cet.. 2 თურქთასა D, თურქთა cet. 3 რომელ A, ყოველნი d, რომელნი cet. 3 ჰყვა A, ჰყუეს თანა D, ჰყვეს cet. 3 მისცა მათ D. 3 ყოველი < AC. 3 პირი A, პირისა cet. 3 კოხეთი Mm. 4 მოოჴრდა] მოუჴდა A. 4 მუნ < Mm. 4 დღენდელად A, მუნ დღეინდელად] მოდღენდელად C. 4 დღედმდე <A. 4 გარდამოვლო M, გარდამოვლო m. 6 ჟამთა + შინა BDdp. 6 ახსართანცა კახთა მეფე AC. 6 მალექშ[ა]ს M. 6 და დაუტევა D. 6-7 ს ჯ უ ლ ი ქრისტიანობა m. 7 შესძინა Mm. 7 მით C. 7 აიღო AMm, აღიღო cet. 7 სურტნისაგან M, სარკინოზთა-გან C (ხოლო არშიაზე მითითებულია „სულტნისაგან“). 8 და ამათ D. 8 დაამშჳდნა A. 8 ქუეყანაჲ ესე ჩუენი D. 8 არცა-რა] არცაღა Mm, და არცა D. 10 და ACD, <cet. 10 მიაქციეს A. 11 და (ბუნ.) AC, <cet. 11 ესე-ოდენ] ესე ვითართა C. 12 თჳთ] თჳსი Mm. 12 მოიჴადეს D, მოიცადეს C (ყ—ღ). 12 რისხვასა d. 12 ქადა-გებული Mm. 12 მიერ Mm, მიმართ cet. 13 ვაა Mm, ვ´აა A, ვაი C, ვა´ E. 13 ცოდვილ´სა M. 13 რომელ A. 13-14 უსჯულვებითა M. 14 არს + შუა A. 14 არც m. 15 ბრძჳილ AC, ბრძვილი cet. 15 შესახუეველ AMm, შესახუეწელ C, შესახვევი cet. 15 და < C. 15 ქალაქნი + თქუენნი Bdmp. 16 სო-ფელსა თქუენსა C. 16 მოსჭამენ CMm. 16 და AC, <cet. 17 უცხო თესლთათა C. 18 ჩუენითა] რომლითა C. 18 და (ფრ.) <Mm. 18 უფროსი AC. 18 ამათი A. 19-20 ვითარმცა — ჭირი] ვითარმა ვინ მისცა თხრობასა ყოველი რომელი იქმნა დღეთა ჩუენთა Mm, ვერამცა ვინ მისწუთა თხრობასა ყოველი რომელი იქმნა დღეთა ჩუენთა C. 19 გამოთქუა A, წარმოთქუა cet. 19 რომელი AD, რა ბ რ ო ს ე, რაცა d, რომელიცა b, რათა cet. 20 ამას] ხოლო ამას D. 21 შევანანეთ M. 21 ვყავთ ABCp, ვყავით cet. 21 და არცა D. 21 ჯეროვანთ E. 21 მოვიქეცით ABdp, მოვაქციეთ cet.

¹ ა რ შ ი ა ზ ე: ვაი რა ავცნობო... თავის თ[ავის] ნდობა: ...რჯულ D.

² ა რ შ ი ა ზ ე: აღსართან მეფე კახეთისა ERs.

გზათა მიმართ უფლისათა. ამისთჳსცა ქუეყანით მავალთა ბოროტთა ზედა სხუანიცა
საშინელებანი ზეგარდამონი, ღმრთისა მიერ მოვლინებულნი გუემანი მოიწივნეს ქუე-
ყანასა ჩუენსა ზედა, რათა არა თქუან მცოდველთა, ვითარმედ: „ესე აღძრვანი წარმართ-
თანი არა ცოდვათა ჩუენთათჳს იქმნნეს, არცა ღმრთისა მიერ მოიწივნეს, არამედ
შეცვალებითა რათამე ჟამთათა და დამთხუევითა აღძრვისა საქმეთათა“.
ამისთჳსცა დღესა ალვსებასა, თჳთ მას აღდგომასა უფლისა ჩუენისა იესო ქრის-
ტესსა, რომელსა შინა სიხარული და განსუენება ჯერ იყო, მოხედნა უფალმან რისხვითა
და შეძრა ქუეყანა საფუძველითურთ, ესეოდენ სასტიკად, ვიდრემდის მთანი მაღალნი
M 519 და კლდენი მყარნი სახედ მ|ტუერისა დაიგალნეს, ქალაქნი და სოფელნი დაირღუეს,
ეკლესიანი დაეცნეს, და სახლნი დაინთქნეს და დაზულეს, და იქმნეს საფლავ მას შინა
მკჳდრთა. რომელთა თანა იმოგჳცა დაიქცა და დაიპყრნა ქუეშე კახაბერი ძე ნიანიასი
A 347 ცოლითურთ. და განგრძელდა ესევითარი ძრვა ქუეყანისა საშინელი | ვიდრე წელიწდამ-
დის, რომელსა შინა მოსწყდა სიმრავლე ურიცხჳ.
C220b მაშინ რისხვა|სა შინა მოიჴსენა წყალობა მან, რომელი «სწავლის ყოველსა
შვილსა, რომელი უყუარს, მოაკუდინებს და აცხოვნებს», რომელი მზა არს წყალობად,
უფროს მამისა მოწყალისა, რამეთუ წერილისაებრ: «არათუმცა უფალმან დამიტევა ჩუენ
თესლი, ვითარცა სოდომნიმცა შევიქმნენით და გომორელთამცა მივემსგავსენით». რამე-
თუ ამიერითგან იწყეს ნიავთა ცხოვრებისათა შობერვად და ღრუბელთა მაცხოვარები-
სათა აღმოჴურობად, ვინათგან ათორმეტ წელ ამათ თჳთოსახეთა ჭირთა განგრძობითა
ბნელსა უკუნსა შინა იწყო აღმოცისკრებად მზემან ყოველთა მეფობათამან, დიდმან

1 გზისა Bdp. 1 უფლისათა A, უფლისა ბრძანებათასა (T: ბრძანებისათა, C: ბ´ბათასა) cet. 1 ქუე-ყანით ACMm, ქუეყანასა ზედა D, ქუეყანისა cet. 1 მომავალთა CDMm. 2 ზეგარდამო D. 2 ღმრთისა მიერ A, და ღ´თივ C, ღ´თივ cet. 2 მოვლინებულნი AMm, მოვლენილნი CET. 2-3 ∼ ქ. ზედა ჩუენსა Bdp, ქ. ზედა C, ქუეყანანი Mm. 3 თქუან] თქუენ CMm, თქუეან A. 3 აღძრვანი] აზნაურნი Mm. 4 არა] არცა CD. 4 და არცა D. 4 მოიწივნეს A, < CMm, მოივლინეს D, მოიწივნესო cet. 5 შეცვალებისათჳს C. 5 რათამე AMm, რასამე C, რამე cet. 5 და < C. 5 დამთხუევითთა C. 5 აღხრვისა M, აღხორვისა m, აღძრვა-თა C, < A. 6 დღესა < Mm. 6 ამის აღდგომისა Mm. 6-7 უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესსა A, მეუ-ფისასა cet. 7 ჯერ იყო Abd, საგონებელ იყო BC, საგონებელ ჯერ იყო cet. 7 უფალმან რისხვითა A, უფალმან რისხვით ქუეყანასა C, რისხვით უფალმან ქუეყანასა cet. 8 შეიძრა Mm. 8 ქუეყანა < Mm. 8 სასტიკებითა A. 9 მყარნი AC, სასტიკნი მყარნი cet. 9 მტურისა Mm. 9 და იგულნეს M, და იგლოვ-ნეს m. 10 დაზულეს ADERTb, დაძულეს C, დაზვლეს Bdp, დაირღუნეს Mm, დაზელეს cet. 10-11 ∼ მას შ. მკ. საფლავ C. 11 და < A. 11 დაიპყრნა AC, დაიპყრა cet. 11 კახაბერის ძე ნიანია A, კახაბერი ძე ნიანიასი (ნანასი Mm) cet. 12 ცოლითურთ + თჳსით D. 12 და < Cm. 12 და განგრძელდა] და განძლი-ერდა და განგრძელდა D. 12 ესევითარი ძრვა A, ესევითარი რყევა იგი b, ესევითარი იგი რყევა cet. 12 ∼ საშინელი ქუეყანისა C. 12 საშინელი < A. 12-13 ვიდრე წელიწდამდის A, განსრულებადმდე წელიწა-დისა CDMm (D-ში გადაკეთების შემდეგ), განსრულებამდი (განსრულებადი BEdps, განსრულებულად b) ვიდრე წელიწდამდის cet (D-ც გადაკეთებამდე). 13 ურიცხუ m, მძლე რიცხჳსა C. 14 სწავლის] სცვლის A. 15 რომელი < T. 15 და < Mm. 15 მზაა არს Mm. 15-16 წყალობად უფრ.მ.მ. AC, უფროს მამისა მო-წყალისა წყალობად cet. 17 სოდომნიმცა A, სოდომადმცა C, სოდომცა s, სოდომიმცა b, სოდომომცა cet. („სოდომიამცა“ გამოცემულ ბიბლიაში). 17 შევიქენით D. 17 გომორელთამცა A, გომორელთა cet. („გომო-რაჲმცა“ გამოცემულ ბიბლიაში). 18 იწყო D. 18 ნავთა m, ნავითა C. 18 ცხორებისათა < A. 18 შ(ა)ო-ბერვად T. 18 და < A. 19 აღმოჭურობად MRTm. 19 თჳთ სახეთა Mm. 19 ჭირთა და განგრძობილსა ჭირსა A, ჭირთა განგრძობითა ვიყვენით b, ჭირთაგან განგრძნობილსა C. 20 აღმოცისკრობად AC.

სახელითა და უდიდესმან საქმითა, სახელ-მოდგამმან დავით, ღმრთისა მამისამან, და
თჳთ სამეოცდამეათურამეტემან შვილმან ამის დავითისმან, დავით [1].

მას ჟამსა იყო ჰასაკითა თექუსმეტისა წლისა, ხოლო ქრონიკონი სამას და ცხრა.
ამას მარტოდ შობილსა გიორგისგან თჳთ მამამან დაადგა გჳრგჳნი მეფობისა და,
M 520 უჭეშმარიტესი ვთქუათა, «თჳთ მამამან ზეცათამან ჰოვა დავით, მონა თჳსი, და საცხე-
A 348 ბელი მისი წმიდა სცხო მას. რამეთუ ჴელი მისი შეეწეოდა მას, და მკლა|ვმან მისმან
C221a განამლიერა | იგი»; «წყალობა და ჭეშმარიტება შეემოსებოდა მას»; და «უზეშთაეს ყო
იგი უფროს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა» ვიდრემდის «დავსდვა ზღუასა ზედა ჴელი
მისი და მდინარეთა ზედა მარჯუენე მისი». გარნა შრომითა ფრიადითა და ღუაწლითა
ძლიერითა მრავალთა დღეთა შემდგომად იქმნა ესე, ვითარცა წინამდებარემან სიტყუა-
მან ცხად ყოს.

რამეთუ მეფე იქმნა რა დავით, მოოჴრებულ იყო ქართლი და თჳნიერ ციხეთა
სადამე არა სადა იყო კაცი სოფელსა შინა, არცარა შენებულობა. და მათ ჟამთა შინა
ჰქონდეს თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა ლიპარიტს, და მეფესა
დავითს წინაშე იყო რეცა ერთგულად. ეგრეთვე ნიანია კახაბერის მეცა და სხუანიცა
აზნაურნი მცირედ-მცირედ შემოკრბიან დაშთომილნი სადავე და სოფლებადცა იწყეს
შთამოსლვად და დასხდომად.

და იყო მაშინ საზღვარი სამეფოსა მთა მცირე ლიხთა, და სადგომი სამეფო
წაღულის-თავი. და ოდესცა ნადირობა უნდის ქართლისა ჴალათა, ანუ ნაჭარმაგევს,

1 და AC, < cet. 1 საქმითა < Mm. 1 სახელმოდგამმან AC, მდგომმან ms, სახელმდგომმან cet. 1 მამამან AC. 2 სამეოცდამეათორმეტემან CMm. 2 დავით + ქ˝ს აქეთ ჩპ˝დ (=1084) Bdp, + (არშიაზე ახალი ხელით) წელსა ქრისტეს აქათ ჩრთ, ე. ი. ათას ას ცხრასა წელსა C. 3 იყო AMm, რომელსა იყო C, რომელი იყო cet. 3 თექუსმეტისა DRT, ი˝ვ Mm, ათექუსმეტის cet. 3 ჰასაკითა ი˝ვ წლისა ხოლო < A. 3 ქორანიკონი Mm, ქრონიკონი A, ქორონიკონი იყო Cb, ქორონიკონი cet. 3 სამოცდაცხრა A, ტ˝ და თ˝ D, ტარი და თანი RTs, ტ˝თ cet. 4 ამის DMRTbms. 4 მარტო D. 4 და A, < cet. 5 ვთქუათა A, < C, ითქჳნ cet. 6 მისი წმიდა] წმიდა მისი C. 6 წმინდა Dm. 6 მას A, < cet. („მას“ არის ფსალმუნში). 6 და რამეთუ CMm. 6 მისი ACT, მისი წმიდა cet. („წმიდა“ არ არის ფსალმუნში). 6 შეეწეოდა A, შეეწია cet. 6 მას A, < cet. („მას“ ფსალმუნში არის). 6 მკლავმან Mm, მკლავმან წმიდამან cet. („წმიდამან“ არ არის ფსალმუნში). 7 შეემოსებოდა A, შეემოსა M, შეეამოსა m, შემოსა cet. 7 მას AD, < cet. 7 და < A. 7 უზეშთაეს A, უაღრეს cet. (ფსალმუნში „უმაღლეს“). 8 იგი A, < cet. 8 დავსდვა A, და˝დვა M, და(ს)დვა cet. 8 ზღუასა A, ზღუათა cet. (ფსალმუნში „ზღუასა“). 9 მარჯუენა AMms, მარჯუენე cet. 10 მრავალთა A, და მრავალთა cet. 10 შემდგომად A, შემდგომადღა C, შემდგომადცა cet. 10 იყო იქმნა Mm. 10-11 სიტყუამან < D. 11 ყოს + ესე C. 12 რა < C. 12 ყოველი ესე ქართლი D. 12 ციხეთა Mm, ციხეთასა cet. 13 სადამე < C. 13 არა] არა რა b. 13 სადა < AC. 13 კაცი სოფ. შ. A, ∼ სოფელსა შინა კაცი cet. 13 შენებულობა ADRT, შენებულება cet. 13 და A, < cet. 14 მისი ქუეყანა AC, ქუეყანა მათი cet. 15 იყო A, იყვის cet. 15 და ეგრეთვე D. 15 ძესაცა A. 15 და სხუანიცა] ხოსრო მაჩბელი და სხუანიცა m. 15-16 სხუანი აზნაურნიცა C. 16 შემოკრბიან A, შემოკრბინა m, შემოკრიბნა cet. 16 სადამე BMmp (Mm: ∼ სადამე დაშთომილნი; D: ∼ სადავე დაშთომილნი). 16 სოფლებადცა m, სოფლებთადცა M, სოფლებთავეცა A, სოფლებთაცა შინა C, სოფელთაცა D, სოფლებთაცა cet. 16 დაიწყეს CMm. 18 და < A. 18 მაშინ იყო A. 18 მთა] < Mm, მთასა d, მათისა D. 18 ∼ სამეფო სადგომი D. 19 წაღულის-თავსა Mm. 19 ჴალათა A, ჴალაკთა cet.

[1] არშიაზე: დავით აღმაშენებელი Mm (M-ში არა გადამწერის ხელით), დავით მ˝ფე C.

M 521 C221b რომელი ყოვლად აღსავსე იყო ირემთა და ეშუთა მიერ, | ხოლო | ცხენ-კეთილნი კაცნი
A 349 ჩამოგზავნიან და გაინახიან; ეგრეთღა ჩამოვიდიან ნა|დირობად ვაკესა.

ხოლო ამა ვითარებასა შინა გარდაკდა წელიწადი ოთხი, მოკუდა სულტანი
მალიქ-შა და ლიპარიტ ამირამან იწყო მათვე მამულ-პაპურთა კუალთა სლვა, რამეთუ
ზაკვდა წინაშე მისსა მოპოვნებად უსჯულოებისა. დაღათუ ქრისტიანე იყო სახითა,
გარნა ორგულება და სიმულილი პატრონთა გუარისაგან მოაქუნდა გონებითა. და
ვინათგან გულისხმისყოფა არა ინება კეთილისა, დადგა ყოველსა გზასა არაკეთილსა.

ამას რა ესევითარებასა სედვითა დავით, ინება გაწურთა მისი. ამისთჳსცა პყრო-
ბილ ყო იგი ჟამ რაოდენმე, რომელი კმა იყო განსასწავლელად გონიერისა ვისმე.
და ესრეთ მომტკიცებული მრავალთა და მტკიცეთა ფიცთა მიერ და ერთგულობისათჳს
ღმრთისა შუამდგომელად მომცემი განუტევა იგი. და მითვე დიდებითა ადიდა და არა
შეუცვალა. რამეთუ კეთილმან არა თუ მართალსა, არამედ არცაღა თუ ბოროტსა ადვი-
ლად აბრალის, ვინათგან სიბოროტედ არა განსწავლულ არს, არცა მეჭუელ.

C222a ხოლო იგი ვითარცა ძაღლი მიექცა ნათხევარსა და ვითარცა ღორი ინწუბა
A 350 A 340 სანგორელსა მწჳრისასა: განა|ც|ხადა მტერობა და | უკეთურებასა იწურთიდა საწოლსა
M 522 ზედა თჳსსა. იხილა რა მჴდმან და | ღმრთივ-განბრძნობილმან მეფემან დავით,
რამეთუ კუდი ძაღლისა არა განემართების, არცა კირჩხიბი მართლად ვალს, მეორესა
წელსა კუალად შეიპყრა, ორ წელ პყრობილ ყო, და საბერძნეთს გაგზავნა. და მუნ
განეჴუა ცხორებასა.

ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიღეს იერუსალემი და ანტიოქია, და შეწევ-

1 ყოვლად A, < Mm, ყოლად C, ყოვლადვე cet. 1 ირმითა Mm. 1 მიერ + რომელ b. 1-2 ხოლო ცხენკეთილნი — გაინახიან A, არაჲ შთავიდიან პირველ ა˝დ პირველად ცხენკეთილთა მჴედართა მოინახნიან D, არა (არცა C) პირველ შთავიდიან ვიდრემდის ცხენ-კეთილთა მჴედართა მიერ მონახიან (მოინახიან CMTm, მონახნიან b) cet. 2 ეგრეთღა A, და მაშინღა CMTm, მაშინღა cet. 2 მოვიდიან Mm, ჩავიდიან C. 2 ნადირობად < CMm. 2 ვაკესა ACMm, < cet. 3 ხოლო < CMm. 3 ამა AC, < d, ამას cet. 3 ვითარობასა A, < CMm. 3 შინა] შიან C (ამაშიან). 3 გარდაჰჴდეს C. 4 მალიქაშ Mm, მალიქშაჰ Bdp. 4 ამირამან ლიპარიტ C. 4 ამირამ m, ამირამა D. 4 მამულის-პაპთა A, მამულ-პაპულთა m, მამულისა უგზოთა C. 5 დაღათუ ABMRdm, ხოლო დალათუ D, დაღაცათუ cet. 6 ორგულება D, ორგულებითა cet. 6 და < b. 6 სიძულილით A. 6 პატრონთაგან A, პატრონთა გუარისაგან cet. 7 კეთილსა D. 7 დადგა AMm, დადგა იგი C, დგა cet. 7 არაკეთილისა m. 8 ხოლო ამას რაჲ D, და მას A, ამას რა cet. 8 ესევითარებასა ADRTb, < CMm, ესევითარსა cet. 8 დავით A, < C, მეფე დავით cet. 8 და ინება C. 8 გაწურთუა Mm. 8 ამისთჳსცა] და A. 9 იგი < b. 9 ჟამსა რაოდენმე Mm, ჟამსა რაოდენსამე ჯავახიშვილი (სამ. ისტ. II, 1, 41; II, 2, 292). 9 კმა] ჴმა (!) T. 9 ვისმე A, ვისისამე m, ვისსამე cet. (ვისიმე ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 292). 10 ესრეთ] ესეც m. 10 მამტკიცებელი Bdp. 10 ერთგულობისათჳს AC, ერთობისათჳს cet. 11 შუამდგომელად მომცემი] შუა შემოღებული Mm, შუა-შემომღებელი C + ჯავახიშვილი (სამ. ისტ. II, 2, 292). 11 იგი < C. 11 მით დიდებითავე C. 11 ადიდა ACDMm, ამყოფა cet. 11 არა] არა რაჲ D. 12 მართლისა A. 12 არამედ < C. 12 არცაღა A, არცა cet. 12 ბოროტისა A. 13 განსწავლილ A. 13 და არცა D. 13 მეჭუელ CMm, + იყო cet. 14 ნთხევარსა T. 14 ინწუნბა DMR, იწუნბა C, ინწუნებდა m, ანწუნბა T. 15 და განაცხადა D. 15 და < A. 15 უკეთურებასა M. 16 თჳსსა ზედა C. 16 და იხილა D. 16 დავით < CMm. 17 რამეთუ] კუალად A (← კ˝დ ← ვ˝დ, ვითარმედ?). 17 განემარტების A. 17 და არცა D. 18 შეიპყრა იგი და D („იგი და“ ჩამატებულია). 18 პყრობილი Mm. 18 იყო AMm. 18 და A, < cet. 18 მუნ] მუნ შინა D, < C. 19 განეჴუა CMm, განეჴო A, განჴუა m, განეხუა cet. 20 ამას] კუალად ამას A, ხოლო მას D. 20 ჟამსა + შინა D. 20 ფარანგნი B. 20 იელუსალემი ACMm. 20 და (შეწ.) ACD, < cet.

ნითა ღმრთისათა მოეშენა ქუეყანა ქართლისა, განმლიერდა დავით და განამრავლნა სჴანი. და არღარა მისცა სულტანსა ხარაჯა, და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლს. რამეთუ ვიდრე აქამომდე ზამთრისა მოწევნასა თანა ფალანგებითა მათითა ჩამოდგიან ჰაჯჲალას და დიღომს, ჩაღმართ მტკურისა და იორის პირთა, რამეთუ მათი იყო სადგური.

A 341 კახეთს მეფობდა კჳრიკე[1], კაცი მეფობისავე თანა მეფე-|ქმნილი ვნებათა ზედა და ჭეშმარიტი ქრისტიანე. მოსცა ჟამი ღმერთმან მეფესა დავითს და წარუღო კჳრიკეს ციხე ზედაზადენი. ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი. და წარემატებოდა დიდებითა და განმარჯუებულობითა. რომელთა თანა ესეცა იქმნა: მოკუდა რატი, ძე ლიპარიტისი, C222b კაცი ორგული და ნანდჳლ|ვე ნაშობი იქედნესი. ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღვაშთა, სახლი განმამწარებელთა, რამეთუ სუა უკანასკნელი თხლე რისხვისა, სასუმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა. და არღარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა მკჳდრი, რამეთუ აღიჴსნა M 523 უსჯულოება მამათა | მათთა წინაშე უფლისა, და მამული მათი აღიღო მეფემან.

და შემდგომად წელიწდისა ერთისა მიიცვალა მეფე კჳრიკე, და დასუეს კახთა მეფედ ძმისწული კჳრიკესი აღსართან, რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიჭნი მეფობისანი, რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო და უმეცრად უსამართლო, და ყოვლად წინაუკმო მამის ძმისა მისისა.

მას ჟამსა განიცადა მეფემან გონებისა თუალითა და კეთილად გულისხმაყო A 342 საქმე, რომლითა მოიმადლებდა ღმერთსა და სარგებელი დიდი იქმნებო|და.

გარდაიცვალა კათალიკოზი გაბრიელ საფარელი და დაჯდა კათალიკოზად იოანე[2].

1 ქუეყანა ქართლი Mm, ქართლი D. 1 მეფე დავით D. 1 და < A. 1 განამრავლნა A, განიმრავლნა Mm, განიმრავლა DRT, განამრავლა cet. 1 არღარა ACDMRm, არცარა cet. 2 სურტანსა A. 2 ∼ ხარ. სულტანსა D. 2 და + მიერითგან D. 2 დაიზამთრებდა m. 3 ვიდრე აქამომდე A, მოაქამდე M, მოაქამამდე m, აქანამდი C, მოაქამომდე cet. 3 ზამთრისავე CMm. 3 მოწევნასა თანა C, მიწევნასა R, მოწევნაისა Bp, თანამიწევნისა MTm, მოწევნასა cet. 3-4 ∼ ჩამოდგიან ფალ. მათ. C. 4 ავჭალას A. 4 და < A. 4 დიღუამს CMm. 4 და ჩაღმართ AC. 4 პირსა A. 5 სადგური AC, სადგომი cet. 6 მას ჟამსა კახეთს D. 6 კაე Mm. 6 მეფობისა T. 6 მეფე-ქმნილი] ქმნული A, ქმნილი C. 6 ვნებითა AMm. 7 ჭეშმარიტი] ბოროტი (!) B. 7 ∼ ღმ. ჟ. CD. 7 მეფესა < d. 7 და AC, < cet. 7 წაუღო AC. 7 კაეს Mm. 8 ზედაძენი C. 8 იყო მაშინ ქორონიკონი D. 8 ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი A, < CMm, და იყო ქორონიკონი ტკა (ტარი, კანი და ანი RTs) cet. 9 გამარჯუებულობითა A, განმარჯუებულებითა M, განმარჯვებულობითა Dm, გამარჯუებითა C, გამარჯუებულებითა cet. 9 ესეცა < C. 9 ძე ლიპარიტისი რატი BCdp. 10 ნანდჳლვე AC, ნამდჳლვე cet. 10 იქედნეთა AC, იქედნისა s. 10 ესრეთ A. და ესრე Mm, და ესრეთ cet. 10 სახლი ბაღუაშთა C, < Mm (ex hom.). 11 განმამწარებთა Mm. 11-12 სუა—ქუეყანისათა და < C. 11 თხლე < Mm. 12 დაშთა AC, დარჩა cet. 12 აღიჴსნა Mm, აიჴსნა AC, აღიჴსენა D, აღიხსენა cet. 13 აღიღო + (მ˜დ) M. 14 და AD < cet. 14 მეფე კჳრიკე AC, კვირიკე მეფე კახეთისა D, ∼ კ. მეფე cet. 14-15 ∼ მეფედ კახთა C. 15 რომელსა არა რა ქონდეს (ჰქონდა D) ნიშანი მეფობისანი (მეფობისა D) AD, არარათ მქონებელი ნიჭთა მეფობისათა C, და არა რათა მქონებელი ნიშთა მეფობისათა Mm, და რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა cet. 16 რამეთუ A, არამედ cet. 16 იყო < CMm. 16 უსჯულო — უსამართლო < CMm. 16 და D, და ყოვლად A, < cet. 16-17 წინაუკუმიუა Mm, წინაუკუმო C. 16-17 და ყოვლად — მისისა < A. 18 და < A. 18 კეთილად] კუალად Mm (← კლ˝დ ← კ˝დ). 19 საქმე] < A, საქმე იგი D. 19 მოიმადლებოდა (m: მომადლებოდა) ღმერთი CMm. 19 დიდი < A.

[1] ა რ შ ი ა ზ ე: კვირიკე მეფე კახეთისა Rs.

[2] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ T ნუსხაში: ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ. ბ რ ო ს ე ს აზრით, ეს ჩანართი თავის ადგილას არ არის.

რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი ღმრთისანი, ქუაბ ავაზაკთა ქმნილ იყვნეს, და უღირსთა და უწესოთა მამულობით უფროს ვიდრე ღირსებით დაეპყრნეს უფროსნი საეპისკოპოსონი, ვითარცა ავაზაკთა[1], და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორეპისკოპოსნი დაედგინნეს, რომელნი ნაცვლად სჯულთა საღმრთოთა უსჯულოებასა აწურთიდეს A 351 A 352 მათ ქუეშეთა ყოველთა. და თჳთ | სახლით უფლისათ და მღდელთაგან გამოვიდო|და C223a ყოველი უსჯულოება და ცოდვა, | რომელთა თუალი ღმრთისა ხედვიდა ყოველთა და განრისხებულ იყო, ვითარცა ზემო ვთქუთ.

და რამეთუ არა სწორ არს ცოდვა მღდელისა და მჴედრისა, არცა ერისა და მღდელთ-მთავრისა, არცა მწყემსისა და სამწყსოსა, ვითარცა წერილ არს: «მონამან M 52 რომელმან იცოდის ნება უფლი|სა თჳსისა და არა განემზადოს ნებისაებრ მის[ის]ა, იგუემოს ფრიად»[2]. ამათ უკუე ესევითართა და დიდთა წყლულებათა კურნებად შემოკრბა ერი მრავალი: რამეთუ სამეფოსა თჳსისა კათალიკოსი, მღდელთ-მთავარნი, მეუდაბნოენი, მოძღუარნი და მეცნიერნი შემოკრიბნა წინაშე მისსა ჟამსა და ადგილსა ჯეროვანსა, და დღეთა მრავალთა ფრიადითა გამოწულილვითა კეთილად გამოიძიეს და ყოველი ცთომა განმართეს, კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი დაამტკიცეს,

1 და რამეთუ C. 1 ქმნილნი A, ქმნილ (ქმნულ Mm) იყვნეს cet. 2 უაღრესთა A, და უღირსებით Mm, და უღირსთა cet. 2 და უწესოთა < C. 2 მამულობითა Mm. 2 უფროს ვიდრე] უფროსვე C (← უფროს ვ˝ე). 2 უფროს ვიდრე ღირსებით < A. 2 დაიპყრნეს C. 2 უფროსნი] < A, უმრავლესნი C. 3 საებისკოპოზო(სა)ნი A, საებისკოპოზოდ C. 3 ვითარცა ავაზაკთა A, არა კარით მწყემსებრ ერდოთ შესრულნი Mm, არა კარით მწყემსებ შესრულნი, არამედ ავაზაკთაებრ ერდოთ C, არა კართა მწყემსებრ შესრულნი, არამედ ავაზაკებრ ერდოთ შესრულნი (შთასრულნი D) cet.[1] 3-4 ქორიკოპოსნი d, ქორეფისკოვსნი C, ქორაფისკოვზნი M, -კოზნი m. 4 სჯულთა საღმრთოთა A, სჯულთა პყრობისა ღ˝თის C, სჯულთა ღ˝თისათა პყრობისა cet. 4 უსჯულოებისა T. 5 ყოველთა < CMm. 5 და თჳთ სახლით უფლისათ CMm, < D, და თჳთ სახელითა უფლისათა cet. 5 და] რამეთუ D. 6 ყოველი < CMm. 6 და ცოდვა < CMm. 6-7 რომელთა — ვთქჳთ A, რომლითა თუალი ღ˝თისა მხედველი (ხედამხედველი C) ყოველთა (ყოველთა < b) (+ იყო და D) ესეოდნად (ესოდენად C) რისხვად აღძრულ (აღზრულ Mm) იყო, ვითარცა ზემორე (ზემოთრე C) სიტყუამან გამოაცხადა (განაცხადა C, გამოაჩინა Bdp) cet. 8 და ვ ი თ ა რ რამეთუ A. 8 და რამეთუ — ცოდვა < C. 8 და არცა D. 9 და არცა CD. 10 იცოდეს m. 10 განემზადოს ნებისაებრ მისა A, განეკრძალოს cet. 11 ფრიად A, დიდად cet. (A მისდევს სახარების ტექსტს: «მონამან რომელმან იცის ნებაჲ უფლისა თჳსისაჲ და არა გ ა ნ ე მ ზ ა დ ო ს ნ ე ბ ი ს ა ე ბ რ მისისა, იტანჯოს ფ რ ი ა დ »: ლუკა 12, 47). 11 ხოლო ამათ უკუე D. 11 ვითართა A, < CMm. 11 წყლულებათა] წყალობათა Mm. 11 საკურნებელად D. 11 შემოკრბა A, შემოკრბნეს კრებად D, შემოკრბა (შემოკრიბა M, შემოკრიბნა m, შემოკრფა C) კრება cet. 12 ერმრავალი C. 12 რამეთუ] რათა Bdp, < A. 12 თ˝სსა T. 12 კათალიკოზი Dm + ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი (სამ. ისტ. I, 41), კათალიკოზნი cet. 12-13 მეუდაბნოენი < D. 13 შემოკრიბნა + ყოველნი A, + ყოველნივე D. 13 მისსა A, თჳსსა CD, მათსა cet. 13 ჟამსა და < C. 14 დღეთა მრავალთა A, მრავალ დღე cet. 14 ფრიადითა გამოწულილვითა A, გამოწულილვითა (გამოწვლვითა m) ფრიადითა Mbm, გამოწულილვითა C, გამოწულილვითა და ფრიადითა შრომითა Bdp, გამოწვლილვითა და ფრიად (კეთილად) s, გამოწვლილვითა და ფრიადითა RT. 14 გამოძიებითა D. 14-15 და ყოველი] ყოველივე D. 15 ცთომა A, ცთომილი cet. 15 განამართლეს Mm. 15 კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი A, და კეთილ წესიერება (წესისაებრ M, წესისაებრ m) ყოვლითურთ cet. 15 დაამტკიცეს T.

[1] ნუსხებში (A-ს გარდა) მოცემული ვარიანტები წარმოადგენს გვიანს, მაგრამ ვახტანგის წინადროინდელ ჩანართს სახარების მიხედვით: «რომელი არა შევიდეს კარით ეზოსა ცხოვართასა, არამედ სხჳთ შთაჴდეს, იგი მპარავი არს და ავაზაკი. ხოლო რომელი შევიდეს კარით, მწყემსი არს იგი ცხოვართაჲ» (იოანე 10, 1-2).

[2] შდრ. ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანის სიტყვები: «ვინათგან არა სწორი არს ცოდვა მღდელისა და მჴედრისა, არცა ერისა და მღდელთ-მთავრისა; რომელმან იცოდის ნება უფლისა თჳსისა და არა ყოს, იგუემოს ფრიად» (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემა, თბ. 1927, გვ. 12; ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემა, ანასეული ქართლის ცხოვრება, თბ. 1942, გვ. 238).

უღირსად გამოჩინებულნი განკუეთნეს, და შეაჩუენნეს, გარდამოსთხინეს საყდართაგან,
დაღათუ ძნელღა იყო ესე, რამეთუ იყვნეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შვილნი,
A 353 რომელთა უწესოდ დაეპყრნეს საყდრები; და მათ წილ ჭეშმარიტნი მწყემ|სნი და სათ-
ნონი ღმრთისანი დაადგინნეს, და მეგლი შუენიერი ჭეშმარიტისა სარწმუნოებისა აღწე-
რეს, მიმდგომი და მოწამე წმიდათა ათორმეტთა კრებათა. და ესრეთ ყოველნი ნიჭითა
C223b სამეფოთა წარგზავნნეს | თჳთოეული სახიდ თჳსად. და ესეცა მიმსგავსებულად დიდისა
კოსტანტინესსა აღასრულა მეფემან დავით უწინარეს ყოველთა კეთილთა საქმეთა
თჳსთა, რომლისა სანაცვლოდ იხილეთ, თუ რა განაგო ღმერთმან გულთ-მეცნიერმან,
უძილმან მცველმან ისრაელისამან.

რამეთუ ესე აღსართან, კახთა მეფედ კსენებული, შეიპყრეს ჰერთა დიდებულთა,
არიშიანმან და ბარამ, და დედის ძმამან მათმან ქავთარ ბარამის ძემან, და მოსცეს
M 525 მეფესა. და აღიხუნა მეფემან ჰერეთი და კახეთი, და ერწუხს ქმნნა წყობ|ანი დიდნი
და კმა-გასმენილი იგი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა და განწირუ-
ლითა ერითა დაჴოცნა სულტანისა იგი ურიცხუნი სპანი, ათაბაგი განძისა და უმრავ-
ლესი კახთა და ქუეყანისა ერი, მტერთავე თანა გარემოდგომილი ჩუენდა. ესეოდენ
ადვილად და მოსწრაფედ ჴელთ უსხნა ღმერთმან საკჳრველებათამან, რომელ ერთი
ათასთა არა თუ სდევდა, არამედ ჴლითა იპყრობდა, და ორთა არა თუ[1] წარექცივნეს
A 354 ბევრნი, არამედ სანთლითა თჳთ მათვე ტყეთათ და მთხრებლთათ ტ|ყუედ მოჰყვანდეს
ყოველნი ქრისტიანენი.

1 და უღირსად D. 1 განკუეთნეს — საყდართაგან A, გარდამოსთხინეს (გარდმოსთხივნეს m) საყდარ-თაგან CMm (აკლია „განკუეთნეს და შეაჩუენნეს“), გარდამოსთხივნეს საყდართაგან (+ მათთა D) და შეა-ჩვენნეს cet. (< განკუეთნეს). 2 დაღათუ] და რამეთუ A, ხოლო დაღათუ D. 2 ძნელღა A, არა ადვილ cet. 2-3 რამეთუ—საყდრები] ნათესავთა მათთა ძლიერებითა CMm. 3 რომელთა A, რამეთუ რომელთა RTs, რამეთუ რომელთაცა cet. 3 რომელთა უწესოდ დაეპყრნეს] ა˝დ ამისთჳს არაჲ ჰრიდეს მათსა წარჩინებულობასა და შეჩუენებით განაძეს რომელთა დაეპყრნეს უწესოდ D. 3 დაეპყრნეს BRTp, დაეპყრა A, დაიპყრნეს cet. 3-4 და სათნონი ღმრთისანი < CMm. 4 ∼ ჭეშმარიტნი და სათნონი ღმრთისანი მწყემსნი A. 4 დაადგი-ნეს T. 4 შუენიერი < A. 4 ჭეშმარიტი RT, და ჭეშმარიტი D. 4 ჭეშმარიტისა სარწმუნოებისა < CMm. 5 ათოთხმეტთა კრებათა b, ათორმეტთა მ ა თ კრებათა D (ჩამატებულია იმავე ხელით). 5 ნიჭთა A. 6 სამეფოთა ABMmp, სამეუფოთა cet. 6 წარგზავნნეს AD, განიმგზავრნეს C, განგზავნნეს (გაგზავნეს) cet. 6 თვითეულნი D. 6 სახედ AC, სახლად Mm, სახიდ cet. 6 მიმსგავსებული C. 7 კოსტანტინესი C. 7 აღესრულა დავით მეფისაგან C. 7-8 უწინარეს — თჳსთა D, < cet. 8 სანაც˝ლოდ M, სანაცლოდ m. 8 თუ < dm. 8 ღმერთმან გულთა მეცნიერმან T, < Mm, ღ˝თნ C. 9 უძილმან < A, და უძილმან D. 10 რამეთუ] მას ჟამსა შინა D. 10 კსენებულ იყო A. 10 ერთა A, ჰრეთა Mm, Ⴑერთა ‖ ერთა cet. 11 და (დედ.). < Mm. 11 მათმან] მისმან A. 11 ბარამ ქავთარის ძემან C, ქავთარის ძემან Mm. 11 და <AC. 11-12 და მოსცეს მეფესა დავითს და მისსა შემდგომად აიხუნა მეფემან დავით D. 12 ერტოხს Mm, ერტუხს C. 13 კმა-გასმენილი ACT, -გასმენილნი cet. 13 იგი < Ab. 13 დიდი AC, < D, და დიდი cet. 13 ძლევა < D. 14 ურიცხუნი სპანი AC, სპანი ურიცხუნი cet. 14 და ათაბაგი AC. 14 განძასა CMm. 14 და < A. 15 ქუეყანისა მის D. 15 ერი < A. 15 ჩუენდა A, ჩუენთა C (∼ ჩუენთა გარემოდგომილი), ჩუენთანავე D, ჩუენ თანა cet. 15-16 ესეოდენ და ადვილად ჴელთ A. 16 უსხენან m. 16 საკჳრველმან A. 16 რომელი A. 17 თუ < CMm. 17 ჴლითა < CMm. 17 არა < Bdp. 17 არა წარიქცევდეს თუ არა ბევრთა C. 17-18 ∼ ბევრნი წარექცივნეს A. 18 მათივე A, მათითავე C, მთითვე Mm. 18 ტყუეთათ Ad, ტყეთა C. 18 მოიყვანდეს A. 19 ყოველნი A, იგინი C, იგინი ყოველნი cet. 19 ქრისტიანენი < C.

[1] ამის შემდეგ D-ს აკლია ფურცელი. გაგრძელება იხ. ქვემოთ გვ. 330, 1.

ხოლო თჳთ მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე ზურგით უდგა ოდენ სპათა
C224a თჳსთა, | ანუ შორით უზახებდა, ვითარცა ერთი მთავართაგანი ვინმე, არამედ უპირა-
ტეს ყოველთასა თჳთ წინა უვიდოდა, და ვითა ლომი შეუზახებდა კმითა მაღლითა,
და ვითა გრიგალი მი-და-მო იქცეოდა; და თჳთ გოლიათებრ მიმართებდა და მკლა-
ვითა მტკიცითა დაამკობდა ახოვანთა, სრვიდა და დასცემდა წინა დამთხუეულთა
ყოველთა, ვიდრემდის ფრიადისა ცემისაგან არა თუ ვითარცა მუელსა დავითს ელია-
ზარის ჴელი ჴრმლისა ვადასა ოდენ დაეწება, არამედ ჴრმლით მისით უკმოძდინარითა
სისხლითა წელნი აღსავსე ესხნეს, რომელი შემდგომად ომისა გარდაჴდისა და სარტულისა
M 526 განჴსნისა საცნაურ იქმნა, ქუეყნად რა დაითხია ესეოდენისა მტკნარისა | სისხლისა
შეუნებულისა, რომელსა პირველ განხილვისა თჳთ მისგან ვგონებდით გამოსრულად.
და მას დღესა სამნი ცხენნი გამოუკლნეს და მეოთხესაღა ზედა მჯდომმან სრულ ყო
მის დღისა ომი. და ესე მრავლისაგან ყოვლად მცირედი და კნინი წარმოვთქჳთ.
A 355 ესრეთ რა თჳთმპყრობელობით დაიპყრა ჰერეთი | და კახეთი, და ნებიერად
აღიხუნა ციხენი და სიმაგრენი მათნი, მზეებრ მიჰფინა წყალობა ყოველთა ზედა
C224b მკჳდრთა ქუეყანისათა. და ვინათგან ღმერთი ესრეთ განაგებდა | საქმეთა დავითისთა,
და წარუმართებდა ყოველთა გზათა მისთა, და მოსცემდა ჟამად-ჟამად ძლევათა საკჳრ-
ველთა, და უმღოდა მალითი-მალად, — არცა იგი უდებებდა განმრავლებად ტალანტთა,
არამედ სრულითა გულითა მსახურებდა, და მათ იქმოდა, რომელნი ნებისა ღმრთისად
დაამტკიცნის და სათნო-ყოფილად მისდა აღუჩნდის, ვითარცა აწ ითქუას.

რამეთუ მოიგონა აღშენება მონასტრისა და დაამტკიცა რომელიცა გამოირჩია
მადლმან საღმრთომან ადგილსა ყოვლად შუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა,
რომელსა შინა ვითარცა მეორე ცაჲ გარდაართხა ტაძარი ყოვლად წმიდისა და
M 527 უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმრთისა, რაბამ რამე აღმატე|ბული ყოველთა

1 თუ <C. 1 ვითარცა სხუა] ვასხა Mm (ვ˝ა სხ˝ა). 1-2 ∼ სპათა თჳსთა ოდენ b. 2 თჳსთა] მისთა A. 2 უზახებდა AC, უზრახებდა cet. 2 მთავართაგანი A, მრავალთაგანი cet. 2 ვინმე < C. 3 ყოველთასა A, ყოველთა cet. 3 თჳთ <b. 3-4 და ვითა ლომი—იქცეოდა <CMm. 3 ვითარცა ლომი Bdp. 4 და (თჳთ) A, < cet. 4 გოლიათი ვითა C. 4 და A, < b, თჳთ cet. 5 მტკიცითა] ძლიერითა A. 5 დაამკობდა AC, და კმობდა cet. 5 დასცემდა] მისცემდა Mm. 6 ყოველთა < CMm. 6 ძუელისა დავითისა A. 6-7 ელიაზარს Mm, ელიაზარ C. 7 ჴელი < A. 7 ჴლმისა A. 7 ვადისა b. 7 მისითა < Mm. 7 უკუმომდინარითა A. 7 წელნი] წიაღნი CMm. 8 აღსავსე ესხნეს A, აღსავსედ ეტჳრთნეს cet. 8 რომელი Mm, რაჟამს cet. 8 ერისა ომისა A, მუცლისა CMm. 8 გარდაჴდისა A, < CMm, გარდაჴდის cet. 8 მუცლისა და სარტყ-ლისა CMm. 9-10 ქუეყნად რა დაითხია დამტკნარებული სისხლი და რამეთუ ჩუენთჳს მისგან გამოდენასა ვაყენებდით A, ქუეყნად რაი დაითხია ესეოდენი მტკნარი სისხლისა შეყენებულისა, რომელსა პ. გ. თ. ვგ. გამო-სრულად C. 11 გამოუკლნეს ACMm, გამოუკლეს cet. 11 მეოთხესა A. 11 მჯდომელმან m, < A, მჯდომ-მან cet. 12 ყოვლად < A. 12 და კნინი] < A, და წინა Bdp. 13 ესრეთ] ესე A. 13 მპყრობელობით Mm. 13 და <A. 13 და (ნებ.) <A. 15 განაგებდა <C. 16 და წარუმართებდა] წარმართებდა C. 16 ჟამად-ჟამად ACMm, ჟამითი-ჟამად cet. 16-17 საკჳრველთა AC, საკჳრველებათა cet. 17 უდებად A, უდებდა Mm. 17 ტალანტთა (C: ტალატთა) CMm, საქმეთა კეთილთა და სათნოთა ღმრთისათა cet. 18 არამედ < b. 18 მით Mm. 18 ნებისად C. 18-19 რომელნი—აღუჩნდის] რომელნი მას სათნო ეყოფვოდიან A. 19 ითქუ-მის A. 20 დაამტკიცა T. 20 გამოარჩია Mm. 21 მადლმან] მღდელმან C. 22 ვითარცა <Mm. 22 მეორე ცაჲ] მერეცა Mm(= მე[ო]რე ცა), მეორე ცა Cs. 22 გარდავართხა Mm, გარდაირთხა C, გარდააკარვა A (შდრ. ე ს ა ი ა 40, 22: «რომელმან გარდაართხა ცაჲ ვითარცა კამარაჲ»). 23 და უფროსად კურთხეულისა <CMm. 23 დედისა ღმრთისა A, ღ˝თისა დედისა C, ღ˝თის მშობელისა cet. 23 ყოველთა < A.

წინ[1]ანდელთა ქმნულთა, რომელი ზედა ჰმატს შუენიერებასა ყოველთასა, სივრცითა
და ნივთთა სიკეთითა და სიმრავლითა, და მოქმნულობისა შეუსწორებლობითა, რო-
A 356 მელსა აწ თანამოწმობით ხედვენ თუალნი ყოველთანი. და აღავსო სიწმი|დეთა მიერ
პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათასა, და წმიდათა ხატთა მიერ და სიწმიდისა სამსახურე-
ბელთა ყოვლად დიდებულთა და სხუათა ნივთთა მნიად საპოვნელთა.

C225a ამათ | თანა დასხნა მუნვე დიდთა და ხოსროანთა მეფეთა ტახტნი და საყდარნი,
სასანთლენი და კიდელნი ფერად-ფერადნი იავარად მოხმულნი თჳსნი. და კუალად
გჳრგჳნნი და მანიაკნი, ფიალანი და სასუმელნი, რომელნი მოუხუნა მეფეთა არაბეთი-
სათა, რაჟამს თჳთ იგინიცა ტყუედ მოიყვანნა, მასვე ტაძარსა შინა შეწირნა ღმრთისა
საკსენოდ და სამადლობელად ძლევისა მის საკჳრველისა.

და მუნვე შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა
სათნოებითა, არა თჳსთა ოდენ სამეფოთა შინა პოვნილნი, არამედ ქუეყანისა კიდეთაჲთ
სადათცა ესმა ვიეთმე სიწმიდე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ჴორციელითა სათ-
ნოებითა აღსავსეობა, იძინა და კეთილად გამოიძინა, მოიყვანნა და დაამკჳდრნა
M 528 მას შ|ინა.

და მამული ლიპარიტეთი უმკჳდროდ დარჩომილ იყო, არამედ სხუათა მრავალთა
A 357 და სამართლიანთა უსარჩლელ-მიუხუეჭელთა სოფელთა თანა | მისცნა დედასა ღმრთი-
სასა სამსახურებელად მისსა წინაშე მდგომელთა მისთათჳს, და უზრუნველი ტრაპეზი
C225b განუჩინა. რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავლისა მეორედ | იერუსალემად,

1 წინდელთა s. 1 ქმნულთა A, ქმნულობისა DMRTm, ქმნილობისა cet. 1 ზეშთა ACDs, ზესთა cet. 1 შუენიერებითა ყოვლითა A, შუენიერებითა ყოველთასა D. 2 ნივთითა CMms. 2 და (სიმრ.) < A. 2 და < b. 2 მოქნილობისა C. 2 შესწორებულობითა AMm (Mm-ში უფრო ქვემოთ, 330, 16 შეცდომით განმეორებულ წინადადებაში სწერია „მოქმნილობის შეუსწორებლობითა"). 2-3 რომელსა აწ] რომელთა Mm, რომელსა C. 3 თანამოწმობით ხედვენ თუალნი ყოველთანი A, თანამოწამედ ჰქონან თუალნი ყოველთა ჴორციელთა (ყოვ. ჴ. <CMm) მხედველთანი cet. 3 მიერ და C. 4 ნაწილსა DRTs. 4 წმიდათათა ABdp. 4 და (წმ.) AD, <cet. 4 მიერ A, <cet. 5 ძნიად საპოვნებელთა A, ძჳრად საპოვნელთა cet. 6 ხოსროანთა A, ხუასროანთა cet. 6 და <A. 7 სასანთლენი AC, სასანთლეები D, სასანთლები cet. 7 კიდელნი A, საკიდელნი cet. 7 ფერად-ფერადნი AD, ფ″დ ფრიად B, ფ″დ ფ″დ p, ფერად ფერად cet. 7 მოხმული Bdp. 7 თჳსნი AMm, < cet. 8 გჳრგჳნი A. 8 და AC, <cet. 8 ფიალნი A, და ფიალნი Cs, და ფიალანი cet. 8 სას″მელნი M, სასმელნი Bdp. 9 მასვე A, და მისვე MRTms, და მასვე cet. 9 შინა < C. 9 შეწირა T. 11 და < A. 11 ცხოვრებითა < b. 11 შემკობილნი C. 12 სათნოებითა] სათნოთა ცხოვრებითა b. 12 ∼ არა ოდენ სამეფოთა თჳსთა C. 12 ოდენ სამეფოთა A, სამეფოთა ოდენ cet. 12 შინა < A. 12 კიდეთათ A, კიდეთა cet. 13 სადაცა A, სადითცა Bp. 13 ვიეთიმე C. 13 სიწმიდე A, < cet. 13 სიკეთეცა C. 13 სისრულე AC, და სისრულე cet. 13 სულიერთა და ჴორციელთა სათნოებათა C. 13-14 სათნოებითა < A. 14 იძინა AMm, იძივნა C, იძია ,cet. 14 და < Mm. 14 კეთილად Mm, < b, კუალად cet. 14 გამოიძინა AMm, გამოიძივნა C, < b, გამოიძია cet. 14 და < d. 14 დაიმკჳდრნა Mm. 16 და ACD, < cet. 16 და შ ე ს წ ი რ ა მამული b. 16 ლიპარიტეთა m. 16 დაშთომილ D, დაშთომილი CMm. 16 დარჩომილ იყო არამედ A, დაშთომილი სრულიად CMm, დარჩომილი (დაშთომილი Ts, დარჩომილ Bp) იყო სრულიად cet. 16 სხუათა + და ნ ი ვ თ თ ა სიკეთითა და სიმრავლითა და მოქნილობის შ ე უ ს წ ო რ ე ბ ლ ო ბ ი თ ა რ ო მ ლ ი ს ა თანა Mm (ეს არის განმეორება ზემოთ [სტრ. 2 შემ.] მოყვანილი წინადადებისა ხაზგასმული სიტყვების შესწორებით; ჩანს, Mm-ის დედანში ეს ადგილი არშიაზე ყოფილა შესწორებული და მერე შიგ ტექსტში შესულა, შეცდომით სხვა ადგილას). 17 უსარჩლელ-მიხუეჭილთა Mm. 17 სოფლებთა codd. 18 სამსახურებელნი A. 18 მისსა] მის Bp, <A. 18 წინაშე < Mm. 18 ∼ წინაშე მისსა C. 18 მდგომელთა მისთათჳს A, მდგომთათჳს cet. 19 აღმოსავლისა CDMRm. 19 რ″ მეორედ D. 19 იელუსალემად C.

[1] აქედან («... ანდელთა») აგრძელებს ტექსტს D (იხ. ზემოთ გვ. 328, 17).

სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულებისად, სხუად ათინად, ფრიად
უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესთა, დიაკონად ყოვლისა საეკლესიოსა შუენიერებისად.

ხოლო სახელი მისი გელათი.

და კუალად სხუა მოიგონა საქმე, შემსგავსებული მოწყალისა და ტკბილისა
ღმრთისა სახისა, კაცთმოყუარებისა თჳსისა: აღაშენა ქსენონი ადგილსა შემსგავსებულსა
და შუენიერსა, რომელსა შინა შეკრიბნა მძანი, თჳთოსახითა სენითა განცდილნი, და
მოუმზადა ყოველი საჴმარი მათი, უნაკლულოდ და უხუებით, და განუჩინნა შესავალნი
და სალუაწნი მათნი ყოვლადვე. თჳთ მივიდის და მოიხილნის, მოიკითხნის და ამბორს
უყვის თჳთოეულსა, აფუფუნებდის მამებრ, სწყალო[1]ბდის და ნატრიდის, განამჴნობდის
მოთმინებისა მიმართ, მონასის თჳსითა ჴელითა ცხედრები, სამოსლები და საგებელი
A 358 მათი, პინაკი და ყოველი საჴმარი მათი, მისცის თჳ|თოეულსა ოქრო საყოფინი, და
M 529 გა|ნაკრძალნის ზედამდგომელნი მათნი, და განაგის ყოველი საქმე მათი დიდად შუენი-
ერად და ღმრთის-მსახურებით.

ხოლო ვიდრე ამა ჟამადმდე ქალაქი ტფილისი, რუსთავი და სომხითი და ყოველი
სამშჳლდე და აგარანი თურქთა ჰქონდეს. ხოლო თრიალეთი და კლდე-კარნი ჰქონდეს
C226a თე|ვდორეს, ჭყონდიდელისა დისწულსა, კაცსა გონიერსა და დიდად მეოფსა. რამეთუ რა
მეფე გარდავიდის აფხაზეთად, უმცრორე ეშინოდის თურქთა და მათთა ციხოვანთა. მას
ჟამსა მეფე გარდავიდა იმერეთს; და შეკრბეს გიორგი ჭყონდიდელსა და მწიგნობართ-
უხუცესსა წინაშე თევდორე, აბულეთი და ივანე ორბელი, და სიმარჯჳთ მოიპარეს
სამშჳლდე.

მაშინ იქმნა დიდი სიხარული, რამეთუ დღითი-დღე შეემატებოდა საზღვართა
სამეფოსათა. ცნეს რა თურქთა აღება სამშჳლდისა, უმრავლესნი ციხენი სომხითისანი

1 სასწავლოდ C, სასწაულად cet. 1 კეთილისად ACD, კეთილისა cet. 1 სწავლულობისად A. 1 სხუად DMm, სიტყუად A, სახად C (← ს″ხად), სახლად cet. 1 ათინად < C. 1 ფრიადცა D. 2 უაღრეს — შუენიერებისად] უაღრეს მისსა ჰყო და საღ″თოთა შინა წესად. და კანონად ყოვლისა საეკლესიოსა შუენიერებისად შეამკუნა D. 2 წესთა დიაკონად A, წესად და კანონად და C, წესად კანონად cet. 2 საეკლესიოსა ACMRm, საეკლესიოისა Bdp, საეკლესიოჲსა cet. 3 **ხოლო სახელი მისი გელათი** C, < cet. 4 სხუა < d. 4 შემსგავსებული AC, შემსგავსებულად cet. 5 სახისა AMm, სახიერისა cet. 5 კაცთმოყუარისა C. 5 თჳსისა ADMRTm (კაცთ-მოყუარებისა)თჳს b, მისისა cet. 5 აღაშენნა ქსენონნი M, აღაშენა ქსენონნი m, აღაშენნა ქსენონი s. 5-6 შემსგავსებულად შუენიერად Mm. 7 ყოველივე Bdp. 7 და < A. 7 და < AMbm. 8 და < C. 8 სალუაწენი Mm. 7-8 განუჩინა შესავალი და სალუაწი მათნი A. 8 და ყოვლადვე CMm. 8 თჳთ AMm, ხოლო თჳთ cet. 8 და AC < cet. 8 და მოიკითხნის C. 8 და < C. 9 აფუფუნებდის Mm, < A, ჰფუფუნებდის cet. 9 მამაებრ M. 9 განამჴნის Mm. 10 მოთმინებისა < Bdp. 10 ცხედრებისა მოსილებითა Mm. 10 სამოსელი საგებელი C. 11 მათი < CMm. 11 ყოველი <d. 11 მოსცის A. 11 საყოფინი A, კმა CMm, კმასაყოფი s, კმასაყოფნი cet. 11 და < Mm. 12 განკრძალნის Mm, განკრძალულნი A. 12 მათნი < C. 12 და A, < cet. 12-13 და შუენიერად A, შუენიერად და cet. 14 ხოლო ვიდრე] < Mm, ხოლო C. 14 ამა A, ამად cet. 14 და A, < cet. 14 და (ყ.) < ACMm. 15 და < ACMm. 15 ჰქონდეს ACMm, აქუნდეს cet. 15 ხოლო — ჰქონდეს < Mm (ex hom.). 15 თრიალეთნი s. 16 თევდორე ჭყონდიდელსა Mm, თევდორე ჭყონდიდელისა C. 16 და < Mm. 16-17 რა მეფე A, მეფე რა cet. 17 აფხაზეთით C. 17 უმცრო Mm. 18 გარდამოვიდეს Mm. 18 ∼ გარდავიდა მეფე C. 18 იმერით AC, იმერეთს Bdp, იმერითს cet. 18 და < AC. 18 გიორგი AC, გიორგის cet. 18 გიორგი ჭყონდიდლის წინაშე და მწიგნობართა უხუცესსა A. 18 ჭყონდიდელ Bdp. 18 და AC, < cet. 18-19 მწ.-უხუცესის Bdp. 19 აბულეთ AMm. 21 დიდი < b. 22 სამეფოსათა CMm (და აგრეთვე ჯ ა ვ ა ხ. სამ. ისტ. II, 1, 8), სამეფოთა cet.

[1] ამის შემდეგ D-ს აკლია ფურცელი. გაგრძელება იხ. ქვემოთ გვ. 332, 17.

დაუტევნეს, და ღამით მეოტ იქმნნეს, და ჩუენ თანა მოითუალნეს იგინი. რამეთუ ვიდრე მოაქამომდე სთუელთა ჩამოიარიან თურქთა სომხითი, ყოვლითა ფალანგითა A 359 მათითა, ჩამოდგიან გაჩიანთა, პ|ირსა მტკუარისასა, ტფილისითგან ვიდრე ბარდავადმდე, და იორის პირთა, და ყოველთა ამათ შუენიერთა ადგილთა საზამთროთა, რომელთა შინა ზამთრის, ვითარცა არესა გაზაფხულისასა, ითიბების თივა, და აქუს შეშა და წყალი უხუებით, და მუნ არს სიმრავლე ნადირთა თჳთოფერი და სამყებელი ყოველი. ამათ ადგილთა შინა დადგიან ხარგებითა. ცხენისა, ჯორისა, ცხუარისა და M 530 C226b აქლემისა მათისა არა იყო რიცხ|ჳ, | და აქუნდა ცხოვრება სანატრელი; ნადირობდიან, განისუენებდიან და იხარებდიან, და არა იყო ნაკლულევანება მათ თანა. თჳსთა ქალაქთა ვაჭრობდიან, ხოლო ჩუენთა ნაპირთა არბევდიან ტყჳთა და ალაფითა სავსეთა. გაზაფხულსა თანა იწყიან სლვა აღმართ მთათა სომხითისა და არარატისათა. ეგრეთვე ზაფხულისცა ჰქონდის შუება და განსუენება, თივათა და ველთა შუენიერთა, წყაროთა და ადგილთა ყუავილოვანთა, და ესეოდენ დიდი იყო ძალი მათი და სიმრავლე, რომელ სთქუამცა თუ „ყოველი თურქობა ყოვლისა ქუეყანისა იქი არსო“. და არავისგან A 360 მოსაგონებელ იყო ოდესცა მათი გასხმა ანუ ვნება, არცა თუ თჳთ სულტ|ანისაგან.

ოდეს სამშჳლდე და ძერნა აიღეს, ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი. მას წელსა მოვიდა ძალი სულტანისა და ყოველი[1] თურქობა, კაცი ვითარ ასი ათასი, უგრძნეულად სიმარჯჳთა, ხოლო მეფე დგა ნაჭარმაგევს ტაძრეულითა. ცნა რა მიმწუხრი მოსლვა მათი თრიალეთს, ღამე ყოვლ წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა, რამეთუ ესეოდენნი დახუდეს მას შინაშე. ცისკარს მოვიდეს თურქნი და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი C227a მას დღესა, და შეწევნითა ღმრთისათა | იმლია ბანაკი მათი. და მიდრეკასა დღისასა

1 ღამით A, ღამე cet. 1 მეოტ იქმნნეს A, ივლტოდეს cet. 1 და] ხოლო CMm. 1 ჩუენთა C (← ჩუენთ῾ა). 1-2 რამეთუ ვიდრე] ხოლო Mm, რამეთუ C. 2 მოაქ῾მდის M, მოაქამდის m, მოაქამდე C. 2 სთუელთამდის A. 2 ფალანგითა A, ფალანგებითა cet. 3 პირსა AMbm, და პირსა cet. 3 თბილისით-გან C. 3 ვიდრე < CMm. 4 პირსა C. 4 და < A. 4 მათ A. 4 ∼ საზამთროთა შუენიერთა ად-გილთა AC. 5 ∼ ვითარცა ზამთრის (ზამთრისა M)Mm. 6 თუალ ფერი Mm. 7 ხარგებითა ACb, ხარე-ბითა M, კ ა რ ე ბ ი ს ა m, ხარგაებითა cet. 7 ცხენისა < C. 7 ჯორისა < CMm. 7 ჯორისა ცხურისა A, ∼ ცხ. ჯორისა cet. 8 აქლემისა A, აქლემებისა cet. 8 აქუნდა A, ჰქონდა CMm, აქუნდათ cet. 9 და < ACMm. 9 იხარებდიან < Mm. 9 არარა C. 10 ჩუენთა ნაპირთა] ჩუენთანა პურითა Mm. 10 და ტყუეთა Mm, და ტყჳთა C. 10-11 გაზაფხულისა Bm. 11 სლვა აღმართ A, აღმართ სლვად cet. 11 სომ-ხითისა AC, სომხითისათა cet. 12 ზაფხულისაცა AMm. 12 ჰქონდის ACMm, ჰქონდისთ cet. 12 თივითა და ველითა შუენიერითა Mm. 13 ადგილთა ყუავილოვანთა Mm, ყუავილოვანთა ადგილთა ყოფითა (ყ ო ფ ი ლ თ ა A) AC, ადგილთა მწვანვილოვანთა cet. 13 ესეოდენ AMm, ესოდენ cet. 13 დიდ CMm. 13 ძალი და სიმრავლე მათი AC. 14 რომელ სთქუმცა C, რომელსა თუმცა A, რომელი სთქუამცა cet. 14 თურქმანება C. 14 იქი არსო CDMRTb, იქ არსო m, უმისოდ A, აქა არსო cet. 14 და < A. 15 ∼ გასხმა მათი C, გასმია Mm. 15 თუ < C. 16 ოდეს — ოცდაათი < D. 16 და ძერნა < CMm. 16 ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი < Mm. 16 ქარონიკონსა სამას ოცდა ათსა ოდეს სამშჳლდე აიღეს C. 16 სამას ოცდაათი A, ტარი და ლასი RTs, ტ და ლ Bdp, ტლ cet. 16 მას წელსა MRTbm, მაშინ A, მას ჟამსა D, და მას წელსა cet. 17 თურქობა] თურქ: ქმნილობა Mm, თურქმანობა C. 17 ასი ათასი] ს῾ჩ Mm. 17 უგრძნაულად A, უგრძნეულოდ CMm, უგრძნულად DR. 18 სიმარჯუეთ Mm, სიმარჯჳთ C. 18 ტაძრე-ულთა C. 18 მიმწუხრითურთ T. 19 ღამ-ყოლე Bdp. 19 მასლათა] < CDMm, მას῾ლათა T. 20 შინაშე A, წინაშე cet. 20 ცისკარსა M, და ცისკარს D, ცისკრად C (∼ მოვიდეს ცისკრად). 20 და ACD, < cet. 20 ფიცხელი] ძლიერი Mm, მათ შორის ფიცხელი D, ძლიერი და ფიცხელი C. 21 მას დღესა < AD, მას დღესა შინა C.

[1] აქედან («ყოველი») გრძელდება ტექსტი D-ში (იხ. ზემოთ გვ. 331, 9).

მიდრკეს სივლტოლად ესეოდენ ზარგანჴდილნი და მოსწრაფენი, ვიდრემდის არცა თუ M 531 კარავთა მათთა და ჭურჭელთა მიხედნეს ყოვლად, არამედ მოსწრაფებასა პატივ-სცე|ს ფერჴთა მათთა უფროს საქონლისა მათისა, და ესრეთ განიბნივნეს თჳსთა ქუეყანათა.

ხოლო ესევითარსა საკჳრველსა სივლტოლასა მათსა თჳთ მეფე და სპანი მისნი ესოდენ ურწმუნო იყვნეს, ვიდრემდის არავინ სდევნა ყოვლად, რამეთუ ხუალისა ომი ეგონა. და წარიღო გიორგი ჭყონდიდელმან რუსთავიცა, მეფისა მუხნარს ყოფასა. A 361 ქრონიკონი იყო სამას ო|ცდა თხუთმეტი. რომლისათჳსცა დიდად წყენა შეექმნა თურქთა და რიდობა საზამთროთა ადგილთა დგომისა. რამეთუ მოიმსტვარნის მეფემან რომელთა მოსრვა ეგებოდის, და უგრძნეულად დაესხის და მოსწყჳდნის. და ესე არა ერთგზის ანუ ორგზის, გინა სამ, არამედ მრავალგზის, ვითარცა აწ ერთი ითქუას.

რამეთუ ტაოს ჩამოდგეს დიდნი თურქნი ხარგებითა, ვინათგან ზამთრისა სიფიცხესა და მთათა სიმაგრეთა მიენდვნეს. ხოლო მეფემან მოიკლოვნა ესრეთ, რამეთუ C227b სპათა ქართლისათა მხაობა უბრძანა და თჳთ ქუთათისს გარდავიდა, რომ|ლითა უეჭუელ ყვნა იგინი. და თუესა თებერვალსა აცნობა ქართველთა და მესხთა, რათა კლარჯეთს დახუდენ პაემანსა, და თჳთ მიდითა სპითა ხუფთით ჭოროხის პირი წარვლო. და შეკრბეს ერთად, და უგრძნეულად დაესხნეს მათ ზედა, უშიშად გულდებითა მხედრომარეთა ბასიანამდე და მთად კარნიფორისად. რამეთუ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათექუსმეტი.

1 მიდრიკეს m. 2 ჭურჭელთა + მათთა AD. 2 ყოვლადვე D. 3 ფერჴთასა C. 3 მათთა] < CMm, მათთასა D. 3 საქონლისა მათისა] მათს Mm, მათსა C, მიხედვასა საქონლისა მათისასა D. 3 განიბნივ-ნეს AMm, განიბნინეს C, მეოტად განიბნივნეს D, განიბნივნეჴ cet. 3 ქუეყანასა + შინა D. 4 ხოლო < b. 4 ესე ვითარსცა Mm. 4 ესევითარსა ქუეყანასა საკჳრველსა მათსა A. 4 ყოველნი სპანი D. 5 იყვნეს AC, იქმნეს cet. 5 ვითარმედ A. 5 ჰომი C. 6 ეგონათ D 6 და A, და შემდგომად ამისსა ქ῾დ D. 6 წაი-ლო AC, წარვლო Mm, წარიღო cet. 6 გიორგი ჭყონდიდელი A, გ῾ი ჭ῾ყ Mm. 6 მეფისა AMm, მეფის cet. 6 მუხრანს AMm. 6 ყოფნასა D, ყოფსა M. 7 ∼ იყო ქრონიკონი A, <Mm. 6-7 და წარიღო — სამას ოცდა-თხუმეტი] ქარონიკონსა სამას ოცდა თხუთმეტსა წაილო გიორგი ჭყონდიდელმან რუსთავიცა, მეფისა მუხ-ნარს ყოფასა C. 7 სამას ოცდა თხუთმეტი A, ტარი ლასი და ენი RTs, < Mm, ტლე cet. 7 რომლისა-თჳს AC. 7 დიდად წყენა] შეწყენა A, < D. 7 შეექნათ D 8 და რიდობა] დიდი წყენა და რიდობაჲ D. 8 დგომისათჳს D. 8 მოიმსტვარნის] მოიმსტურის C, მოიმსახურნის M, მომისახურნის m, მოიმსახურნა A. 8-9 რომლითა მორევა Mm. 9 ეგებვოდის A. 9 და A, რამეთუ cet. 9 უგრძნაულად A, უგრძნეულოდ CD. 9 და < A. 9 ამოსწყჳდნის m. 9 არა თუ C. 9 ერთგზის Am, ერთხელ C, ერთ cet. 10 ანუ A, გინა cet. 10 ორგზის A, ორ cet. 10 გინა A, ანუ cet. 10 ანუ ორგზის გინა სამ < C. 10 აწ < A. 10 ითქუმის A. 11 რამეთუ ქრონიკონსა სამას ოცდა თექუსმეტსა ტაოს C. 11 ხარაგებითა m, ხარგაებითა A, ხარგე-ბითა და დედა-წულითა D, ხარგებითა cet. 11 ვინათგან] რამეთუ AD. 11 ∼ ვინათგან ხარგებითა (m: ხარაგებითა) Mm. 11-12 სიფიცხითა A, სიფიცხლესა C. 12 მთათა] მთისა C, მათთა m. 12 სიმაგ-რეთა DMm, სიმაგრესა cet. 12 მეფემან დავით D. 13 მაზაობა Bdp (ასევე ყოფილა RT-შიც და მერე შეუსწორებიათ). 13 ქუთათის codd. 13 წარვიდა A. 14 ყვნა] იქმნეს Mm. 14 თებერვალსა T, ფებერვალ῾ა cet. 14 კალარჯეთს m. 15 შჳდითა AMm, შიდათა C. 15 ხუფთითა A, ხუფათით C. 15 ჭოროხის Bdp. 15 წავლო A. 15 და AC, < cet. 16 და AMRdmp, < cet. 16 უგრძნაულად As, უგრძნულოდ CDMm. 16 დაესხა A. 16 მთაზედა C. 16 უშიშთა s. 16 უშიშად გულდებითა] სასო-ებით CMm. 17 და < C. 17 მთად] მათად Mm. 17 კარმიფორისად A, კარიმფორისა Bp, კარნიფო-რისა Cm, კარნიმფორისა s, კარმიფორისა cet. 17-18 რამეთუ — ოცდათექუსმეტი < CDMm (D-ში ქრო-ნიკონი არის ცოტა ქვემოთ [გვ. 334, 3], C-ში ზემოთ [გვ. 333, 11] არის). 17-18 სამას ოცდათექუსმეტი] ტარი ლასი და ვინი RTs, ტლე b, ტლვ cet.

მოსრეს სიმრავლე მათი ურიცხუ, და აღიღეს დედა-წული მათი, ცხენები, ცხო-
A 362 ვარი, აქლემები და ყოველი ნაქონ|ები მათი, რომლითა აღივსო ყოველი სამეფო მისი
M 532 ყოვლითა კეთი|ლითა.

და მასვე წელსა ასული თჳსი კატა გაგზავნა საბერძნეთს სძლად ბერძენთა მეფისად. რამეთუ პირველ ამისსა პირმშო ასული თჳსი თამარი გაეგზავნა დედოფლად შარვანისა, რათა ვითარცა ორნი მნათობნი — ერთი აღმოსავლეთს, ხოლო მეორე დასავლეთს — ცისკროვან ჰყოფდენ სფეროსა, მამისაგან მიმღებელნი მზეებრთა შარავანდედთანი.

[1] ამისა ჟამთა შევიდენ მთარგმანებელნი წიგნთანი ეფრემ მცირე, და თეოფილე, და არსენ იყალთოელი, და იოვანე ტაიჭის ძე, ქრისტეს აქათ ქკ~ს ჩ~როდ.

და მეორესა წელსა დაიპყრნა გრიგოლის ძენი, ასამ და შოთა, და აღიღო ციხე გიში. და გაგზავნა ძე თჳსი დემეტრე შარვანს სპითა ძლიერითა ლაშქრად. ხოლო მან ქმნნა ომნი საკჳრველნი, რომლითა განაკჳრვნა მხილველნი და მსმენელნი; გამოიღო ციხე ქალამორი და ძლევა-შემოსილი მოვიდა წინაშე მამისა თჳსისა, სავსე ალაფითა და ტყუჱთა ურიცხჳთა.

C 228a ხოლო მეორესა წელსა | ბზობად წარმოემართა მეფე დანუჯით წარსლვად რაჴსის პირსა, და ზატიკი გარდაიკადა ნაკიდურს. მუნ მოართუეს ამბავი ბემქენ ჯაუელისა
A 363 ჯავახეთს თურქთაგან მოკლვისა. და ამისთჳ|ს უმლიდეს დიდებულნი მას ჟამსა წარსლვად. და არა მოისმინა ყოვლად, არამედ დაესხა თურქთა, რაჴსის პირსა მდგომთა, და მოსრა სიმრავლე მათი, და წარმოიღო ტყუე და ალაფი ურიცხჳ.

---

1 და მოსრეს D. 1 ურიცხჳ — მათი] დაატყუევეს დედაწული მათი C, < Mm (ალბათ, ex hom.). 1 და <A. 1 ყოველი დედაწული D. 1 ცხენებით A. 2 აქლემი AC. 2 მისი <C. 3 კეთილითა + რ~ ქრონიკონი იყო ტ~ლვ D. 4 და მასვე] ამასვე Bdp. 4 კახა Mm (ႩႠ—Ⴉ), სახელით კატაჲ D. 4 კატა < C. 4 ძლად s. 4-5 მეფისა CMTm. 5 ამისსა] ამირასა A. 5 ასულთა თჳსთა CMm, ასული A. 5 თამარ ACD. 5 გაგზავნა შარვანის დედოფლად თამარ A. 5 გაეგზავნა DMRTm, გაგზავნა cet. 6 რათა] რამეთუ Bdp. 6 აღმოსავალს AC. 6 ხოლო მეორე A, და მეორე C, და ერთი D, ერთი cet. 7 დასავალს AC. 7 ჰყოფდეს D. 7 საფეროსა Mm, სფერასა Bp, სჶერასა d, სფეროთა D, < C. 7 მიმღებელთა A. 9 ხოლო ამისა ჟამთა შინა D. 9 შევიდნენ b, იყუნეს D. 9 მთარგმნელი b 10 იოანე Db. 10 აქეთ b. 10 ქ~კსა DE. 11 და] ხოლო D. 11 წელსა მეორესა დავით მეფემან D. 11 ასა A, სათა Mm. ასათ C. 11 შოთაი C, ბოთა Mm. 11 აიღო AC, შემდგომად მისა აღიღო D. 12 გიბი Mm. 12 და < AC. 12 დემეტრე AMm, სახელით დიმიტრი D, დიმიტრი cet. 12 შარავანს Mm. 12 ლაშქრითა A. 12 ხოლო < D. 12 მან CMm, მუნ cet. 13 მსმენელნი + მისნი D. 13 გამოიღო] აიღო A, და გამოიღო CD. 14 ქლაძორი Mm, ქალამორი d. 15 ურიცხჳთა + მოვიდა მამისა თჳსისა A, + შარვანელთათა D. 16 ხოლო < CMm. 16 ~ წელსა მეორესა D. 16 წელსა + დაიპყრნა A (შეცდომით წინა აბზაცის დასაწყისის გავლენით), წელსა < C. 16 ~ წარმოემართა ბზობად A, (მეორესა) ბზობასა წარმოემართა C. 16 წარმოემართა] წარემართა D. 16 მეფე] < A, მეფე დავით D. 16 იანუჯით Bdp, დანუხით b, <C. 16 რახსის A. 16-17 რაჴსის პირსა] რაჴისს C, რაჴ[ს]ის პირსა Mm. 17 ზადიკი Bp. 17 ანბავი m. 18 და <A. 19 და — ყოვლად A, ~ და ყოვლად არა მოისმინა cet. 19 მდგომარეთა C. 20 და < C. 20 მათი CMm, მათი ურიცხჳ cet. 20 და (წარმ.) < CMm. 20 ურიცხჳ < A.

---

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ DERb ნუსხებში. R-ში ის მიწერილია არშიაზე ს. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი ს ხელით (იხ. ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე: თ. ს. უ. შრომები XXXb — XXXIb, გვ. 314), ხოლო D-ში შიგ ტექსტშია შეტანილი.

ამასვე წელსა აღიღო სომხითისა ციხე ლორე. და მასვე წელსა, ივლისსა, აღიხუნა აგარანი, მეორესა დღესა, ცისკარს. რამეთუ პირველცა ესე ციხე აეღო ბაგრატს,
M 533 პაპასა მისსა, გარნა | სამ თუე ბრძოლითა. ხოლო ამასვე წელსა აგჳსტოსსა მოკუდა სულტანი მალიქი, მალიქ-შას ძე, და ალექსი ბერძენთა მეფე. და ვერ ცნეს ერთმან მეორისა სიკუდილი. ქრონიკონი იყო სამას ოცდათურამეტი.

ხედვიდა რა მეფე დავით ესეოდენთა ზეგარდამოთა ღმრთისა მიერ წყალობათა, შეწევნათა, ძლევათა და გამარჯუებათა თჳსთა, და რომელთა ღმერთი მოსცემდა[1] სამეფოთა ქუეყანათა, ქალაქთა და ციხეთა, რამეთუ არა იყო ესეოდენი სიმრავლე ლაშქართა სამეფოსა შინა მისსა, რათამცა ქალაქთა და ციხეთა შინა მდგომად და დამჭირ-
C 228b ველად და კუალად თჳთ მის თანა მყოფად და მოლაშქრედმცა კმა ეყვნეს | დაუცხრო-
A 364 მელად მიმოსლვასა ლაშქრობასა მისსა ზამთარ და ზაფხულ. | ამისთჳსცა შემოიკრიბა გონება, კეთილად და გონიერად გამგონე, ვითარცა დავით, სულისა მიერ წმიდისა, აღიღო მაღლად თავი თჳსი და მიმოავლო თუალი გონებისა თჳსისა და განიცადა კეთილად, განიზრახა სამეფოთა ცნობითა, რომელ არა კმა იყვნეს სამეფოსა მისისანი თანამიყოლად კრთომათა და წადიერებათა სულისა მისისათა.

და მსგავსად ალექსანდრესსა ქმნა და ამანცა სულთ-ითქუნა, რამეთუ ითქუმისცა მისთჳს, ვითარმედ ფილოსოფოსმან ვინმე რქუა მას: „არიანო მრავალნი და ურიცხუნი სამეფონი, რომელთა არცა თუ სახელი გასმიეს შენ“. და მან სულთ-ითქუნა და თქუა: „უკეთუ დამიმთეს ესენი, რა იყოს მპყრობელობა ჩემი“. ამისთჳსცა ამან მეორემან
M 534 ალექსანდრე განიზრახა სივრცითა გონებისათა, რამე|თუ სხუაებრ არა იყო ღონე, და

---

1 წელსა] დღესა C 1 აიღო ACR. 1 სომხითისა] < A, სომხით~ს M, სომხითს m. 1 ციხე ლორე A, ციხე ლორე ციხე-ქალი Mm, ციხე-ქალაქი ლორე cet. 1 და მასვე წელსა] და მაშინვე Mm, მაშინ A. 1 ივლისსა < CDb. 1-2 აიხუნა ACMm. 2 აგარნი A. 2 და მეორესა C. 2 ცისკარს AC, ცისკარსა cet. 2 ესე ACMm, ესევე cet. 3 პაპსა C. 3 პაპასა მისსა + ბაგრატს D. 3 სამ თუე] სამთავე m, სამ თუ ოდენ D. 3 ხოლო ამასვე წელსა D, ქრონიკონსა სამას ოცდა თურამეტსა თუესა C, ამასვე cet. 3 აგჳსტოსსა AM, აგჳსტოსა cet. 4 მარიქი C. 4 მალიქაბის ძე Mm. 4 ალექსი + კომნინს Bdp. 4-5 ერთმან ერთისა CMm. 5 ქრონიკონი — ოცდა თურამეტი <CMm (C-ში იხ. აქვე სტრ. 3). 5 იყო] იჯდა D. 5 სამას ოცდათურამეტი A, ტარი, ლასი და ჩე (T: ჰე) RTs, ტლ~ cet. 6 დავით მეფე Bdp. 6 ღმრთისა მიერ წყალობათა < CMm. 6 მიერ] მიმართ ADRTds. 7 შეწევნათა < A. 7 განმარჯუებათა DMRTms. 8 და რამეთუ C. 8 არა + ეგრე A. 9 მდგომად და] მდგომი A, მდგომად C. 10 თჳთ მის თანა A, თჳსთა თანა MRTds, თჳს თანა cet. 10 მყოფად A, მყოლად C, მყოფელად cet. 10 მოლაშქრედცა ABp. 10 ეყვნეს A, იყვნეს cet. 11 მიმოსლვასა — ზაფხულ A, და სამარადისოჲ მისსა მიმოსლვასა (+ და C) ზამთარ და ზაფხულ განალა სადამე (განალსამე C, განალა: სადმე Mm) ლაშქრობასა (ლაშქრობისა b) cet. 11 ამისთჳსცა AC, ამისა Mm, ამისთჳს cet. 11 შემოიკრიბა AMRTm, შემოიკრიბნა cet. 12 კეთილად — წმიდისა < CMm. 13 აღიღო მაღლად თავი თჳსი < A. 13 მიმოვლო MRm, მიმვლო T. 13 გონებასა Mm. 13 თჳსისა და < Mm, თჳსისა < C. 14 განიზრახა] განიცადა Mm, და განიზრახა C. 14 ცნობითა] გონებითა Mm. 14 რომელ AC, რომელი cet. 14 სამეფოსა] მეფობისა Bdp. 15 კრთომითა ABMmp. 15 და < A. 15 წადიერებითა ACMm. 15 მისისათა A, თჳსისათა cet. 16 მჰსგავსად Bp. 16 ქმნა და ამანცა A, ამანცა CMm, ქმნა ამანცა cet. 16 ითქუმისცა A, ითქ(უ)მის cet. 17 მისთჳს ვითარმედ A. 17 მას ACMRTbm, + ვითარმედ cet. 17 არიან A. 18 სამეფონი A, სოფელნი cet. 18 თუ < C. 18 რომელნი არცა თუ სახელი ასმიეს შენი A, რომელთა არცა სახელი შენი ასმიეს C. 19 რა ACMms, რაი Bp, რაჲ cet. 19 ჩემი ამისთჳსცა] ჩემთჳსცა m, ჩემისათჳსცა M. 19 მეორემან A, მეორე cet. 20 განიძრახა m. 20 სხუაებრ ACMm, სხჳებრ cet. 20 და A, < cet.

---

[1] ამის შემდეგ D-ს აკლია ფურცლები, ვიდრე გვერდამდე 339, 2-3 («წარმოვიდა ქართლს»).

უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავისა სიმრავლე, და წყობათა შინა სიმჴნე, სისუ-
ბუქე და მიმოსლვა, სიფიცხე მიმართებისა, ადვილად დასამჭირველობა და ყოვლითურთ
მომზავებლობა ნებისა თჳსისა. და ამათ თანა უადვილეს იყვნეს მოსლვად მახლობე-
C229a A 365 ლობითაცა და უპოვარებითა, და რამეთუ პირველ | მრავალთა წელთასა მიერ | მოეყვანა
სანატრელი და ყოვლად განთქმული სიკეთითა გუარანდუხტ დედოფალი, შვილი ყივ-
ჩაყთა უმთავრესისა ათრაქა შარაღანის მისა, სჯულიერად მეუღლედ თჳსად და დედო-
ფლად ყოვლისა საქართველოსა. ამისთჳსცა წარავლინნა კაცნი სარწმუნონი და მოუ-
წოდა ყივჩაყთა და სიმამრსა თჳსსა.

ხოლო მათ სიხარულით მიითუალეს, გარნა ითხოვეს გზა მშვიდობისა ოვსთაგან.
ამისთჳსცა ბრძანა მეფემან წარსლვა ოვსეთს, და სიტყუასავე თანა წარემართა და
თანაწარიტანა გიორგი ჭყონდიდელი და მწიგნობართ-უხუცესი თჳსი, კაცი სრული
ყოვლითა სიკეთითა სულისა და კორცთასა, სავსე სიბრძნითა და გონიერებითა, გან-
მზრახი, სჳანი და ფრთხილი, თანაალზრდილი აღმზრდელი პატრონისა და თანაგან-
მკაფელი ყოველთა გზათა, საქმეთა და ღუაწლთა მისთა.

შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი,
და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა. და აღიხუნეს მძევალნი ორთაგანვე, ოვსთა
A 366 და ყივჩაყთა, და ესრეთ ადვილად შეაერთნა ორნივე ნა|თესავნი. და ყო შორის მათსა
M 535 სიყ|უარული და მშჳდობა ვითარცა ძმათა. და აღიხუნა ციხენი დარიალსა და ყო-
ველთა კართა ოვსეთისათა და კავკასიისა მთისათანი. და შექმნა გზა მშჳდობისა ყივჩაყ-
თათჳს, და გამოიყვანა სიმრავლე ფრიად დიდი; და სიმამრი და ცოლის ძმანი თჳსნი
C229b არა ცუდად დაშურეს; არცა ცუდ იქმნა | გამოყვანა მათი, არამედ მათითა ჴელითა მოსრნა
სრულიად სპარსეთისა მალნი, და დასცა შიში და ზარი ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა,
და მათითა თანადგომითა ქმნნა საქმენი დაურწმუნებელნი, ვითარცა ითქუას წაღმართ.

---

1 ნათესავად A. 1 სიმრავლესა A. 1 წყობათა] წყალობათა m. 1-2 და წყობათა — მიმოსლვა A, და სიმჴნე წყობათა შინა, სისუბუქე მიმოსლვისა (C: მიმოსლვა) cet. 3 ~ ამათ თანა და AC. 3 უადვილე C. 4 უპუარებითა C. 4 და < A. 4 პირველ < A. 4 წელთა A. 4 მოეყვანა AC, მოიყვანა cet. 5 სანატრელი] კუალად სანატრელად A (კუალად ← ქლდ ← კეთილად?). 5 ყოვლად < A. 5 შვილი < d. 6 ათრანქ (m: ათრაქ) სარანის Mm, ათრაქშარა ღანის C. 6 თჳსა MRTms. 6 და < AC. 6-7 და დედოფლად C. 7-9 ამისთჳსცა — ოვსთაგან <C (ex hom.). 7 კაცნი + ყოვლისა საქართველოსა A (შეცდომით განმეორებული უკანასკნელი წინადადებიდან). 9 მათ < A. 9 გარნა ითხოვეს] განითხოვეს A. 10 ბრძანა მეფემან A, აიძულა Mm, იძულა მეფე C, აიძულა მეფემან და ბრძანა cet. 10 წარსლვა A, წარსლვად cet. 10 და სიტყუასავე თანა წარემართა < CMm. 11 თანაწარიტანა ოვსეთს C, წარიყუანა Mm. 11 და AC, < cet. 12 ხორცთათა C. 12-13 განზრახი M, განმაზრახი m. 13 და AMm, < cet. 13 თანაალზრდილი აღმზრდელი პატრონისა AC, თანაალმზრდელ აღზრდილი პატრონთა Mm (+ ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, სამ. ისტ. II, 1, 67), თანაალზრდილი პატრონთა cet. 13-14 თანაგანმკაფელი ჯ ა ვ ა ხ. (სამ. ისტ. II, 1, 127), თანაგანკაფილი M, თანაგანყოფილი m, თანაგანკაფული cet. 14 საქმეთა A, და საქმეთა cet. 15 ოვსეთის მეფენი A. 15 ყოველნი < A. 16 ვითარცა მონანი] მონანივითა C. 16 და დადგეს M. 16 მისსა < CMm. 16 და < C. 16 აიხუნა CMm. 16 ორგნითვე M, ორგნითავე m. 17 შეაერთნეს A. 18 ~ მშჳდ. და სიყ. C. 18 და (აღ.) A, <cet. 18 დარიალსა C, დარიალისა Mm, დარიელისნი A, დარიელისა cet. 19 კართა] კაცთა A. 19 ოვსეთისა ACMm, ოვსეთისათა cet. 19 კავკასისა A. 19 მათისანი A, მთისანი Cs, მთისა თანა Mm. 19 და < A. 20 გამოიყვანა ფრიად დიდი ლაშქარი C. 19-20 ყივჩაყთათჳს — დიდი < A. 20-21 და სიმამრი — გამოყვანა მათი A, სიმამრი და ცოლის ძმანი თჳსნი, და არცა ცუდად დაშურა არცა უსაქმოდ მათი გამოყვანება cet. 21 არამედ < Mm. 22 სრულიად <CMm. 23 თანადგომითა A, თანაყოლითა cet. 23 დაურწმუნებულნი Mm, დაურწმუნოებულნი A. 23 ვითარცა] რომელი აწ C. 23 წაღმარ m.

ხოლო მაშინ ოვსეთს ეოფასა მიიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი; თავ-ადგა სიყრ-
მითგანთა პატრონისა მსახურებათათჳს; და პატივითა დიდითა წარმოგზავნა მონასტერსა
ახალსა და მუნ დაემარხა. რომელი იგლოვა ყოველმან სამეფომან და თჳთ მეფემან,
ვითა მამა და უმეტესცა მამისა, შემოსითა მავისათა ორმეოც დღე, ვიდრემდის იშვა
ვახტანგ, რომლისა ხარებითა დაიჴსნა გლოვა.

ხოლო ყივჩაყნი დააყენნა ადგილთა მათ მარჯუეთა დედა-წულითა მხითა, რო-
მელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი. ესენი განასრულნა
ცხენებითა და საჭურველითა; და კუალად მონანი რომელ ჰყვეს რჩეულნი და განსწავ-
ლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთიათასი კაცი, ყოველნი ქრისტიანე ქმნულნი, მისანდონი
A 367 და გამოცდილნი სიმ|ჴნითა. და თჳთ ყივჩაყნიცა უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს
C230a M 536 დღითი-დღე, და სიმრავლე ურიცხჳ შეეძინებოდა ქრისტესა. ე|სენი რა | ესრეთ შემო-
იკრიბნა, და დააწყუნა გუარად-გუარად და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართებელნი;
და ეგრეთვე თჳსისა სამეფოსა სპანი, რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და
პირმეუქცეველნი; და | საშუალ მათსა თჳთ იგი უმსგავსო სპასპეტი და წინამბრძოლი,
მიმსგავსებული მეელისა ქაიხოსროსთჳს მოთხრობილთა, წინაუძღოდა, და იწყო რბე-
ვად სპარსეთისა, შარვანისა და სომხითისა დიდისა. რამეთუ არა დაშურებოდა, არცა
მოეწყინებოდა, არამედ ქამიერად და წესიერად აღამქრებდა მათ, მართებდა და განა-
გებდა მსგავსად მისსა დიდ-გონეობითა, და ვინლამცა იყო წინამდგომი მისი, და ანუ
მიმმართი ომისა მის წინაშე. რამეთუ დაღათუ წერილმან ფრთოვანსა ვეფხსა მიამსგავსა
მაკედონელი იგი სიფიცხითა მიმმართველობისათჳს, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანათა
შინა, და ჭრელად მრავალფერობისათჳს ქცევათა და განზრახვათა მისთასა, არამედ

---

1 ხოლო < CMm. 1 გიორგი < A. 1-2 თავ-ადგა სიყრმითგანთა პატრონის მსახურებათა ჯ ა ვ ა - ხ ი შ ვ ი ლ ი (სამ. ისტ. II, 1, 67), და თავადგა სიყრმითგანთა პატიოსნისა მსახურებათათჳს A, და თავადგან სიყრმითგანთა პატრონის მსახურებათა თჳსთა Mm, და თავით დგა სიყრმითგანთა პატრონისა მსახურებათა C, თავიდგან სიყრმისგან პატრონის მსახურებასა შინა მყოფი ბ რ ო ს ე (ქ. ცხ. I, 247, შენ.), და თავადგა სიყრმითგანთა პატრონი მსახურებათათჳს cet. 2 და პატივითა < C. 2 და წარმოგზავნა m. 3 ყოველმან სოფელმან სამეფომან C. 4 ვითა მამა AERTs, < CMm, ვითარცა მამა cet. 4 და < codd. (უმატებს ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი: ენიმკის მოამბე X, 287-8). 4 უმეტესცა მამისა C, უმეტესცა ძძისა Mm (M-ში წინათ ყოფილა „მამისა“), < cet. 4 შემოსითა შავისათა] შემოსითა (შემოსითა) M, შემოსითა m. 4 შვა C. 5 რომელი ERTs. 5 ხარებისა m. 5 დაიჴსნა A, დაჴსნა cet. 6 დაჲყენნა T. 6 მათ ბ რ ო ს ე (ქართლ. ცხ. I, 247, შენ. 2), სამთოდ Mm, სამათოდ C, მათთა cet. 6 მარჯუენეთა Mm. 7 განმავალი რჩეული ABCp, განმავალნი რჩეულნი cet. 7 ორმეოცი ათასი Bp, მ ჱ Mm. 7-8 ესენი — საჭურველითა < A. 8 საჭურველითა CMRm, საჭურველებითა cet. 8 რომელნი BCdp. 8-9 და განსწავლულნი] განასრულნა Mm. 9 ხუთიათასი C, ხუთასი A, ხუთათასი cet. 9 ყოველი ქრისტიანედ A. 9 და მისანდონი C. 10 უმრავლესნი < d. 10 იქმნებოდეს] ქმნილნი A. 11 და < A. ურიცხჳ] < A, რიცხუისა მძლე C. 11 შეეძინებოდეს C. 11-12 შემოკრიბნა A. 12 გუარად AC. 12 და (დაუდ.) < C. 12 და < A. 12 მამართებელნი m, მართებელნი s. 13 სამეფოსანი A. 14 პირშექცეულნი AMm. 15 ძუილისა Mm. 15 და უწყო CMm. 15-16 რბევად] ბრძოლად Mm. 17 არამედ < Mm. 17 აღამქრებდა] იყოვნებდა Mm, იყვანებდა C. 18 დიდ-გონეობითა Mm, დიდისა გონიერებისა A, დიდგონებობისა C, დიდ გონ῾ბითა T, დიდ გონებითა cet. 18-19 და ვინლამცა იყო წინადამდგომად (წინადამდგომი C) ანუ ამაღლებული (ამღებელ C) საჭურველისა მის წინაშე (წინაშე მისსა C) CMm. 18 წინამდგომი A, წინადამდგომად Mm, წინადამდგომი CERTs, წინაალმდგომი cet. 18 მისი < CMm. 18 ~ წინ. იყო Bdp. 18 და ანუ A, < cet. 19 მიმართი Bps. 19 მის წინაშე < A. 18-19 ანუ — წინაშე] ანუ ამღებელ საჭურველისა წინაშე მისსა C, ანუ ამაღლებული საჭურველისა მის წინაშე Mm. 19 მიემსგავსა C. 19 ~ ფ. ვ. მიამსგავსა წერილმან A. 20 მაკიდონელი d. 20 სიფიცხისა A, სიფიცხეთ C. 20 მიმმართებელი M, მიმართებული m, მიმმართებლობისათჳს C. 20 მიმოვლის CMm. 20 ქუეყანასა A.

ჩუენი ესე გჳრგჳნოსანი და ახალი ალექსანდრე, დაღათუ იყო ჟამითა შემდგომი, არა-
A 368 მედ არა საქმითაცა, არცა განზრახვითა, არცა | სიმჴნითა უმცირე, და თჳთ მათ საქმეთა
C230b შინა, რომელთა მმლედ ითქმის ალექსანდრე, არა უმდაბლე, არამედ მრავლითა | უმაღ-
ლეს მგონიეს ესე. და რაოდენ საწუთოთა და კორციელთა შინა იგი მისთა სწორთა
და მისგან და მის ჟამისათა ყოველთა უმაღლეს და უზეშთაეს იყო, ეგეოდენ ესე სად-
M 537 მროთა და ქრისტეს მცნებათა შინა კორციელთავე | თანა მისთა პირველთა ყოველთა
ჰმატდა. რამეთუ არა სცა მილი თუალთა, არცა ჰრული წამთა, არცა განსუენება
კორცთა თჳსთა; არა მიდრკა გემოვნებათა მიმართ, არცა ნებასა კორცთასა; არა
სასმელ-საჭმელთა, არცა სიმღერა-სიღოდათა და არათურთითა არარა კორციელთა
შეაკრა გონება, გარნა საღმრთოთა და სასულიეროთა ყოველთა დასრულებად და უდე-
ბებად მზიდველთა ნებისათა. და განიცადეთღა ოთხთა ამათ წელთა ქმნილნი მისნი,
რომელთა მრავალკზის ქმნულთა მცირედი მეგულების თქუმად.

ხოლო აქუნდის ჩუეულებად ესე მეფესა, რამეთუ განზრახვით გარდავიდის აფხა-
ზეთით და ჩამოიტყუვნნის თურქმანნი საზამთროთა ადგილთა მტკურის პირისათა.
რამეთუ მათნიცა მსტოვარნი ზედა ადგიან მეფესა და ეძებდიან გზათა მისთა. გარდა-
ვიდა მეფე გეგუთს და მიერ სუფათს, და ამით გულპერობილ ქვნა იგინი. ქრონიკონი
A 369 | იყო სამას ორმოცი. ხოლო მათ ცნეს რა სიშორე მისი, ჩამოდგეს ბოტორას, დიდნი
C231a ფრიად, და დაიზამთრეს. | და არა ჰრულოდა მეფესა, არამედ გარდამოიფრინვა თებერ-
ვალსა ათოთხმეტსა და უცნაურად დაესხა ზედა, და მლით ვინმე შეესწრა ცხენსა
და გარდაიხუეწა. აღიღეს ტუჳე და ალაფი ურიცხჳ, და მოვიდა ღანუკს.

1 იყო <CMm. 1 ჟამით A. 1 შემდგომი AC, შემდგომად cet. 2 საქმითა ACd. 2 არცა] არა A, და C. 2 არცა] და C. 2 უმცირე CMm, უმცირედ cet. 2 და <A. 3 არა] არცა C. 3 უმდაბლე CERMms, უმდაბლეს cet. 3 მრავალთა Mm. 3-4 უმაღლეს — ესე] მოუგონიეს ესე უმაღლეს მისსა C. 4 მგონე A, მგონეს T. 4 რაოდენთა საწუთროთა (C: საწუთოთა) AC. 4 იგი შინა A, იგი <d. 4 მისთა სწორთა] სწორთა მისთა d. 4-5 სწორთა — იყო] სწორითა და მოჰამებთა M, სწორითა და მოჰამებათა m, სწორთა და მოყამეთა C. 5 და მის] მის ERT. 5 ესე <A. 6 ყოველთა <CMm. 7 მატდა A, ჰმატდა Mm, ჰმატა cet. 7 არა სცა] არცა A. 7 თუალთა + მისთა C. 8 თჳსთა <Mm. 8 არამედ მიდრკა არა A, არცა მიდრკა T. 8 გემოვნებითა C. 8 ნებასა] ჴსენებასა C. 8 არცა C. 8-9 არა საჭმელთა სასმელ RT (R-ში ყოფილა: არა სასმელ საჭმელთა), არცა (E: არა) საჭმელ სასმელთა BEp 9 სიმღერა სათუოდთა Mm, სიმღერათა C. 9-10 არათურთითა — გონება A, არათურთ არა ეშმაკრეულთა ჴორცთა და გონებისათა Mm, რაჲთურთ (რათურთ Ep, რათურთითი b, რაჲთურთითი და C) არარა (რასა b, არარათ C) შემკრველთა ჴორცთა და (<b) გონებისათა cet. 10 გარნა საღმრთოთა ყოველთა <CMm. 10-12 დასრულებად — თქუმად <A. 10 დასრულებად] და დასულებად C. 10-11 უდებეობად m, უდიდებად b. 11 და მზიდველთა ნიჭისათა C. 12 მრავალკზის] მრავლისაგან C. 12 ქმნულთა b, <cet. 12 მცირედნი m, მცირედთა C. 12 თქუმა C. 13 ხოლო A, <CMm, რამეთუ cet. 13 აქუნდის AC, აქუნდეს cet. 13 ჩუეულება AMm. 13 განზრახვით A, განგებულებით(ა) cet. 13-14 აფხაზეთით C, აფხაზეთად cet. 14 ჩამოიტანნის A, ჩამოიტყუვნის C. 14 თურქნი C. 14 მტკურის პირისათა AC, მტკურის პირთა EMRTm, მტკურის პირსა b, პირთა მტკურისათა cet. 15 მთანიცა C. 15 მსტოვარნი] მსახურნი AMm. 15 ეძებდიან A, აკულევდიან d, იკულევდიან cet. 16 ხუფათს ACMm, ხუფთას cet. 16 მით C. 16 ქრონიკონი იყო სამას ორმოცი <CMm (C-ში არის შემდეგ სტრიქონში). 17 სამას ორმოცი A, ტარი და მანი RTs, ტ და მ E, ტ́მ cet. 17 ბორტიას A, ბოტორიას CMm, ბოტორის d. 17 დიდნი + ულუსნი b. 18 და (დაიზ.) <A. 18 და <A, და ქარონიკონი იყო C. 18 ა რ ც ა მეფესა CMm. 18 გარდამოიფრინვა ACMm, გარდამოიფრინა cet. 18-19 ფებერვალსა codd. 19 ათხუთმეტსა Bp. 19 ზედა A, მათ ზედა cet. 19 ძალითა Mm, ძლივათ C. 19 ცხენსა BCMdmp, ციხესა A, ცხენზედა cet. 20 გარდაიხუეწა ACMm, გარდაიხუეწნეს cet. 20 და <A. 20 და მოვიდა AC, მოვიდა Mm, მოვიდეს cet.

და მასვე შჳდეულსა პირმარხვასა დღესა აიღო შარვანს ქალაქი ყაბალა[1], და
აღავსო სამეფო თჳსი ოქროთა და ვეცხლითა და ყოვლითა სიმდიდრ[2]ითა. წარმოვიდა
ქართლს და მსწრაფლ შეკრიბა სპა, და ჩავიდა შარვანს, მაისსა შჳდსა, არბია ლიყა-
M 538 თათ ვიდრე ქურდევანამდე და ხიშ|ტალანთამდე, და სავსენი ალაფითა მოვიდეს ქართლს.
მათვე დღეთა შეიბნეს შარვანელი და დარუბანდელი, მოკლეს აფრიდონ, და მოსწყჳდნეს
შარვანელნი.

თუესა ნოემბერსა წარვიდა მეფე აშორნიას, დაესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარ-
C231b ყვნა, და წარმოიღო ნატყუენავი მათი ურიცხჳ. ჩამოვლო | მგზავრ, დაესხა სევგელა-
მეჯს თურქმანთავე და არა დაუტევა მოტირალი კარავთა მათთა; ესე ერთისა წლისა.

და მასვე ზამთარსა ჩავიდა აფხაზეთს ბიჭჳნტამდე და განაგნა საქმენი მანდაურნი:
A 370 ღირსნი წყალობისანი შეიწყალნა, შემცო|დენი დაიპყრნა და წყართნა; რამეთუ იყო
ზამთარი მნელი და თოვლი ფრიადი. ხოლო ცნეს რა თურქთა, ვითარმედ შორს არს
მეფე, გულდებით ჩამოდგეს პირსა მტკურისასა, გარნა ლომსა მოკელოვნებულსა არა
სცონოდა, არცა ჰრულოდა ომისათჳს, ვერცარა დამხრწეველთაგანი დაიმჭირვიდა. წარ-
მოვიდა მსწრაფლ აფხაზეთით თოვლთა საშინელთა, გარდაათხრევინა მთა ლიხისა,
სადა გარდანაკუეთსა თოვლისასა აქუნდა სიმაღლე მკარი სამი. და დახუდა მზად სპა
მისი, და პირველ ამბავისა ქართლისა ცნობამდე დაესხა ხუნანს. და აღავსო ლაშქარ-

1 და <A. 1 დღესა <A. 1 შარვანს A, შარვანი Mm, შარვანისა cet. 1 ყაბა A, კაბალა Mm, ყაბალა cet. 2 აღივსო AC. 2 თჳსი <A. 2 და (ყ.) <A. 2 წამოვიდა A, და წარმოვიდა მუნით D, და წარმოვიდა cet. 3 მსწრაფლ A, მყის cet. 3 შეკრიბა AC, შეიკრიბნა m, შეიკრიბა cet. 3 სპანი თჳსნი D. 3 შევიდა A. 3 შირვანს m. 3-4 არბია ლიყათათ Mm, დაარბივა ლაყთათ C, არბიალით ჟაით A, არაბიალით ჟაჲთ b, არბიალაით ჟაჲთ ER (R: მიწერილია არშიაზე ტექსტის ხელით), არაბია-ლიყათათ BRTdps, და მოტყუენა ყოველნი არენი შარვანისანი D (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ. II, 517: მოარბია «ლიყათით ქურდევანადმდე...»). 4 ვიდრე Ab, <cet. 4 ხიშტალანთამდე Ab, ახიშტალანთამდის C (ა თითქოს მიმატებულია), შიშტლანთამდე cet. 4 და <A. 4 ქართლსა Mm, ქართლად A. 5 მასვე დღესა A, ხოლო მათვე დღეთა D. 5 შარვანელი <Mm. 5 შარვანელნი და დარუბანდელნი Bdp. 5 ფრიდონ A. 5 ამოსწყჳდნეს A, და მოსწყჳდეს CMm. 6 შირვანელნი m. 7 ფებერვალსა b, ნოენბერსა cet. 7 მეფე დავით D. 7 აშორნიას AC, აბორნიას Mm, აშორნას cet. 7 დაესხა AD, და დაესხეს m, და დაესხა C, და დაესხნეს cet. 7 თურქმანთავე Mm. 8 ნატყუენავი მათი D, <cet. 8 ურიცხუნი m. 8 და მუნით ჩამოვლო D. 8 მგზავრ CMm, მგზავრად cet. 8-9 სივგელამეჯს A, სევგელამენჩს v, სევგელმეჯს Mm, სევგელმაჯს C (~ თურქმანთა სევგ. C). 9 თურმქანთა A. 9 მეოტი ძალი A, მოტირალი cet. 9 მათთასა D. 9 წილისა A, წლისა Mm, წლისად ქნა C, წლისად cet. 9 ~ ერთისა წლისად ესე s. 10 და] ხოლო D, <ACMm. 10 ჩავიდა + მეფე დავით D. 10 ბიჭვინტად D, ბიჭჳნტამდი C. 10 გააგნა M, გაგნა m. 11 და შემცოდენი CD. 11 და <A. 11 წუართნი A. 11 რამეთუ <CMm. 12 ძნელი <A. 12 ფრიად A, დიდი C. 12 ხოლო ცნეს რა A, ხოლო სცნეს რაჲ ესე D, ესე რა ცნეს cet. 13 მ ა შ ი ნ ჩამოდგეს გულდებით D. 13 პირთა მტკურისათა A. 13 გარდა] და დაიზამთრეს მუნ, გარნა D. 13-14 მომკელოვანებულსა (მოჴელოვნებულსა m, მომჴელოვნებელსა C) არა სცონოდა (სცნობდა m) CMm, მეფესა დავითს ჰომისა არა ჰრცხუენოდა და D, ლომსა (ომისა b, ომსა s, ჰომსა ERT) არა ჰრცხუენოდა cet. 14 არცა ჰრულოდა ომისათჳს <CMm (სხვებში, A-ს გარდა, „დაიმჭირვიდა"-ს შემდეგ არის), ომისათჳს D. 14 ვერცარა A, არცა cet. 14 დამწველთაგანი d, დამხრწნელთა თანა C. 14 დაიმჭირვიდა A, რაჲ დაიმჭირვიდა b, რომელი იჭირვიდა C, რა(ჲ) იმჭირვიდა cet. 14-15 დ ა მ ი ე რ წარმოვიდა D. 15 აფხაზეთით <D. 15 მთა ლიხისა] ლიხნი CM, თოვლი ლიხნი m. 16 სადა] რამეთუ A. 16 სიმაღლე <A. 16 ~ სამი მჴარი C. 16 და AC, <cet. 17 ~ ქართლისა პირველ ჰამბისა D. 17 ამბვისა C. 17 ქართლისა <A. 17 ცნობამდი C. 17 და დაესხა D. 17 ხუანას A, სულტანს B. 17—340, 2 ხუნანს — ამბავისა] ხუნანს თურქთა და ამოსწყუიტნა ყოველნივე და მოსრნეს პირითა მახვილისათა რომელ არაჲ დაუშთათ მთხრობი ჰამბავისა, რომლისა ლაშქრითა აღსავსე იყო მთით მტკურამდე და გაგთათ ბერდუჯამდე D. 17—340, 1 და აღავსო ლაშქარ-

[1] ა რ შ ი ა ზ ე : ყაბა ყაბა E. [2] აქედან («-ითა წარმოვიდა») გრძელდება ტექსტი D-ში (იხ. გვ. 335, 7).

მან მთით მტკურამდე და გაგთათ ბერდუჯამდე. და მოსრეს პირითა მახჯლისათა,
C232a | რომელ არა დაუშთა მთხრობი ამბავისა. ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი, თუე
მარტი.

გაზაფხულ განდიდნა მტკუარი, რომელ ნადინებსა ვერ დაეტია. ამისითა მინდო-
ბითა ჩადგეს თურქმანნი ბარდავს გულდებითა. მაშინ მონახნა მეფემან იგინიცა და
M 539 ალონს მტკუარსა გაცურდა ყივჩაყითა და|უზრავსა მას წყალსა, მოსრნა თურქნი,
არბია ბარდავი, და დაყო ორი დღე, და ნებიერად მოვიდა შინა სავსე ალაფითა. თუე
იყო ივნისი.

A 371 ამათ ესევითართა ჭირ|თაგან შეიწრებულნი თურქმანნი და კუალად ვაჭარნი
განძელ-ტფილელ-დმანელნი წარვიდეს სულტანსა წინაშე, და ყოველსა სპარსეთსა
მეიღებნეს შავად, რომელთამე პირნი, და რომელთამე კელები, და რომელნიმე სრუ-
ლიად; და ესრეთ მიუთხრნეს ყოველნი ჭირნი, მოწევნულნი მათ ზედა, რომლითა
აღძრნეს წყალობად თჳსა, და იქმნა გლოვა ფრიადი შორის მათსა.

მაშინ სულტანმან მოუწოდა არაბეთისა მეფესა დურბეზს, სადაყას ძესა, და მოსცა
C232b ძე თჳსი მალიქი და ყოველი ძალი მისი; | და აჩინა სპასალარად ელღაზი, ძე არდუ-
ხისი, კაცი დაჰმანი და მრავალღონე. და უბრძანა თურქმანობასა სადაღაცა ვინ იყო,
დამასკოთ და ჰალაბითგან ამოღმართ, ყოველსა მკედრობად შემძლებელსა, ამათ თანა
ათაბაგსა განძისასა მისითა ძალითა და ყოველთა სომხითისა ამირათა. ქრონიკონი
იყო სამას ორმოცდაერთი.

შეკრბეს ესე ყოველნი, შეითქუნეს, შეიმტკიცნეს სიმრავლითა ვითარცა ქვიშა

მან მთით] და აღივსო ლაშქრითა მათითა A. 1 მტკურამდინ C. 1 გაგთიათ A. 1 ბერდაუჯამდე A, ბერდუჯამდის C. 1 და < A. 2 რომელ—ამბავისა] და არა დაუტევეს მიქცეული კლდედ (კლდე m, კლდეთა C) CMm. 2 დაუშთა A, დაუშთათ cet. 2 მომთხრობი bd. 2 ქრ. იყო ს. ორმ. < CMm. 2 სამას ორმოცდაერთი A, ტარი, მანი და ანი RTs, ტ̃მ და ა E, ტ̃მა cet. 2-3 თუე მარტი A, თუე მარტი იყო s, თუე იყო მარტი cet. 4 გაზაფხულ CMm, ხოლო ვითარცა მოიწია გაზაფხული cet. 4 და განდიდნა A, განდიდა C, გადიდნა cet. 4 მტკუარი CMm, + ფრიად cet. 4 რომელ] რამეთუ A. 4 ნადინებსა ვერ დაეტია CMm, ნადინები მისი ვერღარა იტევდა cet. 4 და მისითა A, და ამისითა D. 5 ჩადგენ ERTs. 5 თურქნი A. 5 მაშინ < CMm. 5 მონახუნა A, მონახა T. 6 ალონს < A, იალონს s (ახალი შესწორებულია). 6 გაუცურდა T. 6 და ყივჩაყნიცა C. 6 დაუზრავსა A, და უზარავსა C, და ჰუაზრავს(ა) ERMm, ჰუაზრავსა D, დაუჰაზრავსა cet. 6 ამას A. 6 მოსრნა A, და მოსრნა cet. 6 თურქნი იგი D. 7 არბია MRms, არბა ER'b, დაარბია D, < C, არაბია cet. 7 და ა ბარდავი C. 7 და < CDMm. 7 დღე ორი CMm. 9 მათ A, ხოლო ამათ D. 9 თურქნი C. 10 განძა Mm. 10 დმანელნი ACMm, და დმანელნი cet. 10 წარვიდოდეს Mm. 10 სულტნის(ა) DMm. 11 შეეღებნეს Mm, შეღებნეს ds. 11 პირი C. 11 და < CMm. 11 და < CMm. 11 და რომელნიმე] < A, რომელიმე m. 12 ყოველნი < A. 12 რომლითა AMm, რომელთა cet. 12-13 რომლითა — მათსა < C. 13 აღზრნეს M, ალაზრნეს m. 13 თჳსა AMRTm, თჳსადა m, თჳსსა DETs, თჳსად cet. 13 და იქმნა — მათსა < A. 13 (გლო)ვა ფრიადი შორის მათსა < s (ახალ გვერდზე გადავიდა და დაავიწყდა დაწერა). 14 სულტანმა m. 14 მოუწოდა სულტანმან D. 14 დურაბეზს Bp. 14 სადაყას CMm, სადაყის cet. 14 მისცა Bdp. 15 მალაქი b, მელიქი D. 15 ყოველი < CMm. 15 ელიაზი CMm. 15-16 არდუღისი A, არდოხისი Bp, არდუზისა v. 16 კაცი ACMm, კაცნი cet. 16 და ჰმ̃ნი Mm, დაჰმატნი d, ამანი C (შდრ. ზემოთ გვ. 305, 9 Mm-ის ვარიანტი: «კაცი და იამანი»). 16 თურქმნობასა A. 16 სადაცალა M, სადაცა m, სადღაცა A. 17 დამასკოით Mm. 17 ალაბითგან AC. 17 ამოღმართ ADMm, აღმართ C, აღმოღმართ cet. 17 ყოველნი C. 17 მჴედრობათა D. 17 შემძლებელსა] შემოკრებულსა C. 18 განძას Mm. 18 ყოვლითა Mm. 18 სომხითისათა Bdp. 18 ამირთა m. 18 ქრ. იყო სამას ორმ.], < CDMm. 19 სამას...] ტარი, მანი და ანი RTs, ტმ და ა E, ტმა cet. 20 შეკრბეს ACMmp, შემოკრბეს D, შეკრბნეს cet. 20 და შემტკიცდეს CMm, და შეიმტკიცნეს D,

ზღჳსა, რომლითა აღივსო ქუეყანა, და აგჳსტოსსა თურამეტსა მოვიდეს თრიალეთს,
მანგლისს და დიდგორთა, რომელ თჳთ ფერჴთა ზედა ვერ ეტეოდეს ამათ ადგილთა.
A 372 ხოლო მეფემან დავით, უშიშმან და ყოვლად უძრავმან გულითა, თუ ვითარ | წინა
განაწყო[1] სპა მისი, და თუ ვითარ ყოველი საქმე შუენიერად და ღონიერად ყო, რაბამ
M 540 რამე წყნარად, | უშფოთველად და გამოცდილებით და ყოვლად ბრძნად განაგო, და
თუ ვითარ თჳსნი სპანი დაიცვნა უვნებელად, — ამათ ყოველთათჳს არა ჩუენი, არამედ
ვგონებ, რომელ ყოველთა ბრძენთა სოფლისათა ენა ვერ შემძლებელ არს მითხრობად
ზედამიწევნით ყოველსავე.

რამეთუ პირველსავე ომსა იოტა ბანაკი მათი და ივლტოდა, რამეთუ კელი მაღ-
ლისა შეეწეოდა, და ძალი ზეგარდამო ფარვიდა მას, და წმიდა მოწამე გიორგი განცხა-
დებულად და ყოველთა სახილველად წინაუძღოდა მას და მკლავითა თჳსითა მოსრვიდა
ზედამოწევნულთა უსჯულოთა მათ წარმართთა, რომელ თჳთ იგი უსჯულონი და უმე-
ცარნი მოღმართ აღიარებდეს და მოგჳთხრობდეს სასწაულსა ამას მთავარ-მოწამისა
გიორგისსა, და ვითარითა ღონითა მოსრნა სახელოვანნი იგი მებრძოლნი არაბეთი-
სანი, და ანუ მეოტთა ვითარ სიმარჯჳთ და განკრძალულად სდევნნა და მოსრნა, რომ-
ლითა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა.

ხოლო სპანი ჩუენნი და უფროსად ყოველი სამეფო აღივსო ოქროთა და ვეც-
A 373 ხლითა, არაბულითა ცხენებითა, ასურულითა ჯორებითა, | კარვებითა, სრა-ფარდაგე-
ბითა, სხჳთა უცხოთა ჭურჭლებითა საბრძოლველთა თჳთო-სახეთათა, ქოსთა და ფილა-
კავანთათა, სასმურთა ტურფათა და სანადიმოთათა, საბანელთა და სამზარეულოთათა, —
რაოდენმან ქარტამან და მელანმან დაიტიოს აღწერად! და რამეთუ გლეხთა იხილეს,

1 რომ. აღივსო] რომელთა ვერ იტევდა ქუეყანა CMm. 1 თორმეტსა Mm. 1 მოვიდეს Mm, მოვიდა cet. 2 მანგლის ACDMRTm. 2 რომელი AER, რომელნი D, და CMm, რომელ cet. 2 ეტყოდეს B. 2 ადგილთა შინა D. 3 თუ CDMm, და თუ cet. 3 წინა < d. 4 განეწყო Mm. 4 სპაა (= სპაჲ) M. 4 მისი] თჳსი Mm. 5 ~ და უშფოთველად Mm. 5 განაგ(დ)ო T. 5 გამოცდილობით A. 5 და < A. 5 განაგო + და თუ ვითარ ზეგარდამოთა შეწევნითა Mm. 6-8 და თუ ვითარ — ყოველსავე < Mm (ქვევით არის გადატანილი «მძორებითა»-ს შემდეგ: გვ. 341, 16). 6 უნებლად R, უნებლიად T, უნებელად s. 6 არა ჩუენი არამედ Mm, < cet. 7-8 ვგონებ — ყოველსავე] ვგონებ, ვითარმედ ყოვლისა სოფლისა ბრძენთა და გამომეტყუელთა ენა იმხილოს ჯეროვნად გამოწულილვით თხოვასა (sic!) მიცემად Mm. 7 ენა Mm, < cet. 7 მითხრობით A (← მითხრობათ). 9 რამეთუ < Mm. 9 პირველსა E. 9 ჰომსა ERTs. 9 იოტა ბანაკი მათი და ივლტოდა] სივლტოლად მიდრიკიან (მიდრიკნა m) Mm. 9 ივლტოდა] ივლტოდეს იგინი D. 9-14 რამეთუ ჴელი — გიორგისსა < Mm. 10 შეეწეოდა + მას s. 10 მას < s. 10 მოწამე] მთავარმოწამე D. 11 მოსრვიდა + მას b. 13 სასწაულსა] სწავლასა d. 14 და ვითარითა — არაბეჳისანი < A (ex hom.). 14 მებრძოლნი AMm, მბრძოლნი cet. 15 და < Mm. 15 სიმარჯჳთ ADRT, სიმარჯჳთა cet. 15 და (განკ.) < A. 16 ველნი] ჴელნი Bp, ყოველნი E. 16 ღელენი] ღრენი Mm. 16 მძორითა A, მძოვრებითა Dm. 17 სპანი ჩუენნი] სპანი დავით მეფისანი D. 17 უფროსად < A. 17 აღივსო] თუ ვითარ ესე აღივსო Mm. 18 ~ ცხენებითა არაბულითა d. 18-19 და სარა (m: სრა) ფარდებითა Mm, სარა ფარდაგებითა A. 19 და სხვითა DMm. 19 უცხოთა] ურიცხოითა M, ურიცხუითა m. 19 ჭურჭლითა Mm. 19 საბრძოლელთა ADR, საბრძოლველთა cet. 19 თჳთო-სახეთათა A, თჳთოსახეთა cet. 19-20 საბრძოლელთა თჳთო-სახეთათა, ქოსთა და ფილაკავანთათა < Mm (სწერია მხოლოდ დასაწყისი ასოები: საბრა M, საბარ m). 20 სასმურითა ტურფითა Mm. 20 საბნელეთა m. 21 ქარტამ m. 21 აღწერად < Mm.

[1] ამის შემდეგ ვიდრე გვ. 343, 9 («ძალი და») აკლია C-ს.

ოდეს არაბთა მეფენი მოჰყვანდეს ტყუედ. და სხუათა გოლიათთათჳს რაღღა რამცა
გჳნდოდა თქმად.

ხოლო ამად რა თხრობად მოვიწიე, ვაებისა ღირსად შევრაცხენ დიდნი იგი და
სახელოვანნი გამომეტყუელნი, ვიტყჳ უკუე უმიროსსა და არისტოვლის ელინთა, ხოლო
იოსიპოს ებრაელსა, რომელთაგანმან ერთმან ტროადელთა და აქეველთანი შეამკვნა
M 541 თხრობანი, თუ ვითარ აღამჴნონ და | პრიამოს, ანუ აქილევი და ეკტორი, მერმეცა
ოდისეოს და ორესტი ეკუეთნეს, და ვინ ვის მძლე ექმნა; და მეორემან ალექსანდრესნი
წარმოთქუნა მძლეობანი, სიმჴნენი და ძლევა-შემოსილობანი; ხოლო მესამემან ვესპა-
სიანე ტიტოჲს-მიერნი მეტომეთა თჳსთა-ზედანი ჭირნი მისცნა აღწერასა. და ვინათგან
ამათ ნივთნი საქმეთანი არა აქუნდეს კმად მისათხრობელად, ამისთჳსცა მის ჴელოვნე-
A 374 ბითა რიტორობისათა განავ|რცელნეს, ვითარცა იტყჳს თჳთ სადამე ალექსანდრე: „არა
დიდ იყავ აქილევი, არამედ დიდსა მიემთხჳე მაქებელსა უმიროსს“. რამეთუ ოცდარვა
წელ განგრძობასა ტროადელთა ბრძოლისასა ვერა-რა ღირსი ქებისა იქმნა. ხოლო
მეფისა დავითისი ესეოდენთა მიმართ წინაგანწყობა სამ ჟამადმდე იყო, და ვერცა
პირველსა კუეთებასა შეუძლეს წინადადგომად. ჰქონებოდესმცა ამათ ბრძენთა თხრობათა
ნივთად საქმენი დავითისნი, და მათმცა აღწერნეს ჯეროვნად მათისაებრ რიტორობისა,
და მაშინღამცა ღირს ქმნილ იყვნეს ჯეროვანსა ქებასა. და ესენი ესეოდენ.

ხოლო მეორესა წელსა აიღო მეფემან ქალაქი ტფილისი, პირველსავე ომსა,
ოთხას წელ ქონებული სპარსთა, და დაუმკჳდრა შვილთა თჳსთა საჭურჭლედ და სახლად
თჳსად საუკუნოდ. ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაორი.

---

1 არაბთა] არანთა ბ რ ო ს ე (კორექტურული შეცდომა უნდა იყოს). 1 რამც Db. 2 თქმად Bdp, თქმაჲ cet. 1-2 და სხუათა — თქმად] და არა დია სხუათათჳს სიტყუა Mm. 3 ხოლო < Mm. 3 მოვი წიე Mm. 3 და Mm, < cet. 4 მეტყუელნი Mm. 4 უმიროსსა Mm, უმიროს s, უმიროზს cet. 4 და Mdm, < cet. 4 არისტოვლის (=’Ἀριστόβουλος) A, არისტოტელისა Mm, არისტოტელს d, არისტოტელის cet. 5 იოსიპოსს DTs. 5 ებრაელთა Mm. 5 და Mm, < cet. 5 აქილეველთანი A, აქილეველთანი D, აქალე-ველთანი M, აქლეველთანი m, აქილევთამან d, აქილეველთამან cet. 6 ვითარცა A. 6 ალმენნოს M, ალმენ-ნონს m, :ღაშენონ b, (ვითარ)ღა მენონ D, (ვითარ)ცა მენონ A, ალამენონ cet. 6 პუამოს ანო აქალევი Mm, პარყამოან (d. პარყამუან, s: პარყამონ) უაქიველი DERTds, პარაყამონ უაქიველი A, პარყამო ანუ აქი-ველი cet. 6 და < m. 6 ეკტორ M, ეკტორ m, ეკტონ cet. 7 ოდისეოს Mm, უდისეოს cet. 7 ორეს-ტი Mm, ფირესტე cet. 7 ალექსანდრენი Mm. 8 მძლეობანი — d. შემოსილებანი] მჴნე კაცებანი და ძლე-ვანი Mm. 8-9 ვესპასიანე ტიტოას ბ რ ო ს ე ს კ ო ნ ი ე ქ ტ ., ტიტოს Mm, ნეტიტოს ABdp, ნეტიტოის b, ნეტიტოსის D, ნეტიტოსა s, ნეტიტოჲს cet. 9 ზედანი Mm, ზანი A (← ზ˝ანი), ზარნი cet. 9 და ჭირნი D. 10 მის < Mm. 10-11 ჴელოვნებითა Mm, ჴელოვნობისა cet. 11 რიტორობისათა AMm, რიტორებისათა cet. 11 თჳთ] დავით Eb. 11 სადმე Am. 11 ალექსანდრე Mm, ალექსანდრიელი ADRTbs (← ალექსანდრე [მაკე-დონ]იელი ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი : ლიტ. ძიებანი II, 159). ალექსანდრელი cet. 12 აქალევი Mm, აქილეველ D, აქიველი cet. 12 დიდსა Mm, დიდთა cet. 12 მიემთხჳე s, მიემთხვიო Mm, მიემთხვია cet. 12 უმი-როს A, უმიროზს D, უმიროსსა Mm, უმიროზ cet. 13 ბრძოლისასა s. 13 ვერა-რა] ვერა M, ვერ m. 13 ვერა რა ღირს იქმნების ქებისი ქება A. 14 ა მ ი ს მეფის D. 14 ესოდენთა A. 14 მიმართი D. 14 ჟამადმდე A, ჟამამდე m, ჟამდე M, ჟამამდი cet. 15 კუეთებასა Mm, ომსა cet. 15 წინადგომად Mm. 15 ჰქონებოდამცა M. 15 ამა ბერძენთა A, ამათ ბერძენთა T. 15 თხრობათა < A. 16 ნივთთა A. 16 ~ ნივთად ბრძენთა თხრობათა საქმენი Mm. 16 ჯეროვანად D. 16 რიტორობისა Mm, რიტორობისა მსგავსად cet 17 ჯეროვნად Mm. 18 ხოლო] < Mm, ხოლო შემდგომად ამისსა D. 18 წელსა მეორესა D. 18 აიღო AMm, აღიღო cet. 19 ქონებული] ქმნული b. 19 და < Am. 19 თჳსთა] მისთა D. 19 და < Mm. 20 თჳსად < Mm. 20 ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაორი < Mm. 20 სამას ორმოცდაორი A, ტარი მანი და ბანი RTs, ტ˝მ და ბ˝ E, ტმბ cet.

და მეორესა წელსა მოვიდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვანშა, აიღო შამახია
M 542 და მოგზავნა მოციქული მეფისა წინაშე, და მოუწერა წიგნი და მორქუა, ვითარ|მედ:
„შენ ტყეთა მეფე ხარ და ვერა ოდეს გამოხვალ ველთა; ხოლო მე ესე-რა შარვანშა
შევიპყარ ჴელთა და ხარაჯასა ვითხოვ; შენ თუ გნებოს, ძღუენი ჯეროვანი გამო-
A 375 |გზავნე, და თუ გინდა სამალავთათ გამოვედ და მნახე“. ხოლო ესმა რა ესე მეფესა,
მსწრაფლ კმა უყო ყოველთა სპათა მისთა, და ბრძანებასავე მისსა თანა მოვიდეს წინაშე
მისსა ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარემართა სულტანსა ზედა, და ყივჩაყნი ოდენ
აღთუალულ იყვნეს მაშინ, და იყო შემბმელი კაცი ორმოცდაათი ათასი. და ეუწყა რა
სულტანსა ზედა-მისლვა და მალი და სიმრავლე[1] სპათა მისთა, და განკრთა, აიყარა
ველთათ, სადა დგა, და მსწრაფლ შევიდა ქალაქად და გარემოიზღუდა ერთ-კერძო
C233a სხრტითა და ხანდაკებითა, და სხჳთ-კერძო ზღუდითა ქალაქისა შამახ|იისათა. ხოლო
ცნა რა ესე მეფემან, არღარა ჯერ უჩნდა ზედა-მისლვა მლტოლვარისა, არამედ
დავარდა მიწასა ზედა და მადლობა შეწირა ღმრთისა სახიერისა და კაცთ-მოყუარისა,
და ადგილობანსა დადგა.

მაშინ სულტანმან მრავალთა მიერ ვედრებათა და ძღუენთა და მედარითთა მეთული-
ლობათა, ვითარცა მონამან ჭირვეულმან, არღა ძღუენი ანუ ომნი ითხოვნა, არამედ გზა
სამლტოლვარო, ფრიად რამე სიმდაბლით და არა სულტანურად, შეიწრებულმან შიმში-
ლითა და წყურილითა მრავალ დღე.

---

1 და < Mm. 1 მეორესა წელსა < A. 1 შარვანშაჲ Bp, შარვან-შალა Mm (m ← m), შარვაშა cet. 2 მოგზავნა ADMRm, მოუგზავნა cet. 2 მეფის Am, მეფისა M, დავით მეფისა D, მეფესა cet. 2 წინაშე < d (მოუგზავნა მოციქული მეფესა). 2 და მოუწერა წიგნი და მორქუა] ეყუედრა წიგნითა Mm. 2 და < D. 2 რქუა A, < D, მოჰრქუა cet. 2 ე ს რ ე თ ვითარმედ D. 3 შენ] უშენ d. 3 ტყუეთა Mm, ტყვეთა B. 3 მეფე] მე-ფეთა Bp. 3 გამოხველ E. 3 ველთა] ჴევთა b. 3 ხოლო] და D, < MTbm. 3 შარვანშა Ddm, შარვანშე M, შარვაშა cet. 4 ჴელთა < Mm. 4 და AMm, < cet. 4 ვითხოვ AMm, ვსთხოვ cet. 4 ჯეროანი ძღუენი d. 4-5 გამოვგზავნე M, გამოვგზავნო A. 5 და თუ — მნახე] თქუენდა სამალავთათ გამოსრულმან მნახე Mm. 5 თუ გინდა A, თუ უნდა ET, თუნდა cet. 5 გამოედ A. 5 ხოლო < Mm. 5 ესე რა ესმა მეფესა Mm. 6 მწრაფლ s, მყის Mm. 6 მისთა] თჳსთა Mm. 6 მისსა < b. 6 და ბრძანებასავე მისსა თანა] უმყისს (უმყისსა m) სიტ-ყჳსა Mm. 6 მოვიდეს] შემოკრბეს b. 6 წინაშე მისსა < b. 7 მისსა] < Mm, მისა A. 7 და წარემართა სულ-ტანსა ზედა < D (გადატანილია ქვემოთ „ათასის“ შემდეგ, სტრ. 8). 7 წარმოემართა Mm. 7 სურტანსა Mm. 7-8 სულტანსა ზედა — ეუწყა რა < A (ex hom.). 8 ათუალულ D. 8 აღთუალულ იყვნეს Mm, ათვალულ იქმნნეს cet. 8 და იყო შემბმელი] და იპოვა Mm. 8 კაცი b, < cet. 8 ორმოცდაათი ათასი] მ˝ი ჩ˝ ს˝ი Mm. 8 და] ხოლო D, < Mm. 8 რა < d. 9 და (d.) < A. 9 მისთა და < CMm. 9 და აიყარა CMm. 10 ველ-თათ] მინდორით C. 10 სადა დგა < A, სადა იდგა CD. 10 და < A. 10 მსწრაფლ შევიდა] და შეივლ-ტოდა Mm, შევიდა C (< მსწრაფლ). 10 ერთ-კერძო] ერთი მკარი C. 11 სხერტითა b, სხროტითა Bdp; სხრკითა Mm, < A. 11 და < A. 11 კანდაკებითა dp, კანკალებითა B. 11 ზღუდისა A. 11 ქალაქისა < BMdmp. 11 შამახიისათ A, შამაისათა M, შამისათა m, შამახისათა Cs, შამახიისათა cet. 11 ხოლო < CMm. 12 ~ ესერა ცნა CMm. 12 მეფემან დავით D. 12 ზედა-მისლვა] მისულა Mm. 12 მლტოლვარისა] გაქცეულისა C. 13 დავარდა] თაყუანისცემით(ა) CMm. 13 და < CMm. 13 ღმ. სახ. და კაცთ-მოყ.] ~ ღ˝თსა (C: ღ˝თისა) საკჳრველთ მოქმედისა CMm. 14 ადგილობანსა AMm, ადგილობასვე D, მასვე ადგილსა ზედა C, ადგილობასა cet. 14 დაადგრა D. 15 ვედრებათა] შემოხუეწათა C. 15 და < A. 15 და < Mm. 15 მუდარითა s. 15-16 მუდარ. მეთულ.] მევრდომითთა მეთუალულობანი Mm, შემოხუეწით მოციქულო-ბასა C. 16 მონამან ჭირვ.] მონოზანმან ჭირვ. E, ყმამან დაღონებულმან C. 16 არღარა Mm, ა(ღ)რღა s. 16 ანუ] არამედ Mm. 16-17 არღა ძღუენი — შიმშილითა] არა ძღუენნი, არცა ომნი ითხოვნა, არამედ გზა წასასულელი თავ ჩამოღებით არა სასურტნოთა წესითა შეწუხებულმან შიმშილითა C. 16 ომი ითხოვა Mm. 17 სივლტოლველად Mm, სამლტორვარე D, სალტოლვარო E, სამლტოლველო s. 17 სურტნულად M, სულტნურად m. 17 შემშილითა M. 18 წყურილითა ADR, წყურვილითა cet.

---

[1] აქედან გრძელდება ტექსტი C-ში (იხ. ზემოთ გვ. 341, 4, სქოლიო 1).

მასვე დღესა სულტანსა წინაშე მიმავალი ათაბაგი რანისა აღსუნღული, ძალითა
A 376 M 543 მრავ|ლითა, მოსრეს მონათა | მეფისათა ვითარ ოთხი ათასი კაცი, და იგი ოდენ
მარტო მეოტი მლით მივიდა სულტანსა წინაშე. იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე
C233b ღამესა გაიპარა, და სასდუნით მეოტი სხჳთ გზით წარვიდა სოფლად თჳსად. | და
ესრეთ მლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა მეფე. და მცირედთა
დღეთა განისუენა ამთენს.

და მეორესა თუესა, ივნისსა, კუალად წარვიდა შარვანს, აღიღო გულისტანი,
სახლი თავადი შარვანისა, სიცხეთა მათ საშინელთა, მოირთო შარვანი და აღავსნა
კეთილითა ყოველნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანი. წარმოვიდა ქართლად. ხოლო
სთუელთა გადავიდა ბეგუთს, ინადირა, განისუენა, განაგო მანდაური ყოველი, და
მარტსა გარდამოვიდა ქართლად, და აღიღო ქალაქი დმანისი. და აპრილსა დაესხნეს
მაბურანს, დარუბანდელსა, და მოსწყჳდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელი-
სანი და აღიხუნეს შარვანისა ციხენი ღასანნი და ხოზაონდი და მიმდგომი მათი ქუეყანა.

და მყის აღისრბოლა ვითარცა არწივმან, და მაისსა აღიხუნა ციხენი სომხითი-
C234a A 377 სანი: გაგნი, ტერონაკალი, | ქავ|ა'ხინნი, ნორბედი, მანასგომნი და ტალინჯაქარი. და
ივნისსა წარემართა ლაშქრითა, განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფორა, ბასიანნი სპე-
რამდის, და, რაცა პოვა თურქმანი, მოსრა და ტყუე ყო; ჩამოვლო ბუღთა-ყური, და
M 544 დაწუნა ოლთის|ნი, და მოვიდა თრიალეთს დიდითა გამარჯუებითა. და მცირედნი
დღენი შუა გამოჴდეს და განიყარა ლაშქარი თჳს-თჳსად.

და აგჳსტოსსა ოცსა მოვიდეს მწიგნობარნი ანელთა თავადთანი და მოაჴსენეს
მოცემა ქალაქისა და ციხეთა ბოქანას წყაროთა ზედა მდგომსა. და მსწრაფლ წიგნები

1 მათვე დღეთა სულტნისათა (C: სულტანსა თანა) CMm. 1 მიღმავალი A, <d. 1 ათაბეგი m. 1 აღსუნ-ღულ C, აღს"უა M, აღსვა m. 2 ოთხი ათასი] ოთხასი m. 3 მარტო <Mm. 3 მეოტი <C. 3 ძალითა Mm. 3 სულტანსა ACDR, სურტანს Mm, სულტანისა cet. 4 და <C. 4 სასადუნით A, სასუდნით b. 4 მეოტი] გაქცეული C. 4 და < Mm. 5 მადლობელი m. 5 მეფე + დავით D. 5 მცირეთა CMm. 6 ამთენს] ამა-თენს C, ამათ ენასა Mm, ამ თვეს Eb, < Dd, ამა თვესა ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. 7 ივნისსა] ესე იყო ივნისი CMm 7 წარვიდა მ ე ფ ე დ ა ვ ი თ D. 7 და აიღო CDMm. 7 გულისტნის M, გულისტანის m. 8 შარვანისა] შერ-ვანშისა ბ რ ო ს ე (ქ. ცხ. I, 251, შენ. 2). 8 სიცხეთა] და ციხეთა CMm. 8 და მოირთო CD. 9 დ ა მ ი ე რ წარმოვიდა D. 9 ქართლს Mm, <C. 9 ხოლო <CMm. 9-11 ხოლო სთუელთა — ქართლად <d (ex hom.). 10 სუთველთა s. 10 მანდაურნი b. 11 გარდამოვიდა CD („მო" ჩამატებულია სხვა მელნით D-ში). გარდავიდა cet. 11 ქართლს D. 11 და <C. 11 დმანისი <b. 11 დაესხა D. 12 ბაბურანს DERTbs, 12 მოსწყჳდნა D, მოსწყუიტნეს C. 12 და <C. 12 ყი[ვ]ჩაყნი s. 13 აღიხუნეს] აღივსნეს d, აღიხუნა D. 13 შარვა-ნისა CM, შირვანისა m, < cet. 13 ღასოსნი Mm. 13 ხოზორდი Mm, ხოზორადი C, ხოხანოდი s. 14 მყის] ფიცხლად C. 14 ალამსრბოლა A, აღიმსრბოლა D, აღმოისრბოლა Mm, აღმოიმსრბოლა s, ამსრბოლა RT, აღმსრბოლა E, აღმოირბინა C. 14 და მაისსა] თუესა მაისსა და C. 14 აღიხუნეს ERb. 14-15 სომხითისა ციხენი Mm. 15 გაგინი Mm, გაგანი C. 15 ხერუნაკლი Mm, ტერუნკალი C. 15 ქავაზნი Mm. 15 ნორიბედი T. 15 მანასგომონი A, მონას გომნი M, მონას გომანი m. 15 ტალინჯქარი A, ხალინჯაქარი Mm, ხალინჯარი C. 16 კარნიფორა CDMm, კარნიფოლა cet. 16 ბასიანი m, ბაისანნი E. 16-17 სპერამდის ds, ვიდრე სპერამ-დინ D, სპერამდინ cet. 17 რაც m. 17 პოვნა D. 17 თურქმანი ACMm, თურქმანნი cet. 17 მოსრნა D. 17 და <C. 17 და მუნით ჩამოვლო D. 17 ბუღთაყური CMm, ბუიათაყური cet. 17 და <Cd. 18 და <A. 18 განმარჯუებითა Mbm. 18-19 და მცირედნი — თჳს თჳსად] და განიყარნეს ლაშქარნი თჳს-თჳსად და გამო-ჴდეს შუაზე ხანი მცირედი D. 18-19 მცირედნი დღენი შუა გამოჴდეს] მცირედნი დაყუნა Mm, მცირე ხანი დაყო C. 19 ლაშქარი გაიყარა Mm, ლაშქარი გაიპარა C. 20 და] და შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა D, < CMm. 20 მწიგნობარნი] მეწიგნენი CMm. 20 თავადობანი b. 20 და < CMm. 21 ბოქანასა A, ბუქანას M, ბექანთა m. 21 მდგომასა A. 21 მსწრაფლ] მყის Mm, ფიცხლა C, მწრაფლ s.

წყევისა წარსცა ყოველთა, და მესამესა დღესა სამოცი ათასი მჴედარი წინაშე უდგა.
წარემართა და, ვითარცა მიიწია, მესამესა დღესა აიღო ქალაქი ანისი და ციხენი
მისნი უჭირველად, და სოფელნი და ქუეყანანი მიმდგომნი ანისისანი.

[1] და დაიპყრნა არფასლანიანნი და ამოსწყჳდნა იგინი, რომელთა დიდი საყდარი ანისისა
მისგითად მოეკაზმათ და ქრისტიანეთა სისხლითა იგი საყდარი და ქალაქი მოერწყო. იმუქფა
D123b ღმრთის მოყუარემან დავით აღმაშენებელმან | მოლათა და დარიშმახთა სისხლითა ახლადვე მან
მორწყო და საყდარი იგი ახლად მონათლა, რომელი აღეშენა ბერძენთა ასულსა დედუფალსა
კატრონიტეს და იქივე ესაფლავა. მაშინ მივიდა თჳთ მეფე დავით და კათალიკოზი, ეპისკო-
პოზნი და ერთობილი ლაშქარი საფლავსა ზედა, და ახლად წესი აღუგეს. და თჳთ მეფემან
სამგზის საფლავსა ჩასძახა: „გიხაროდენ შენ, წმიდაო დედოფალო, რამეთუ იჴსნა ღმერთმან
საყდარი შენი უსჯულოთა ჴელთაგან". ამასა ზედან მკუდრისა მუალთა საფლავით ჴმა გამოს-
ცეს. და ღმერთსა მადლობა მისცა. განუკჳრდა მეფესა და ერთობილ[თა] ერთა. და წარმოვიდა
მუნით მეფე დავით.

და წარმოიყვანა ბულასვარ, რვათა მეთა მისთა თანა და მკევალთა და სძალთა,
და ჩაგზავნა აფხაზეთად; ანისისა მცველად დაუტევნა აზნაურნი მესხნი, და წარმოვიდა
C234b ქართლად. და მცირედთა დღეთა მოუ|სუენა სპათა თჳსთა. და მერმე წარემართა შარ-
A 378 ვანს, და აღიღო ქალაქი შამახია და ციხე | ბირიტი, სრულად ყოველი შარვანი, და
დაუტევნა ციხეთა და ქალაქთა მისა ლაშქარნი დიდნი, ჰერნი და კახნი. და განმგებე-
ლად და ზედამხედველად ყოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მწიგნობართ-უხუცესი
თჳსი სჳმონ, ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოსი, მაშინ ბედიელ-ალავერდელი [2], მიმსგავ-
სებული გიორგი დედის მმისა თჳსისა, კაცი ყოვლითურთ სრული და ბრძენი.

და განაგო მეფემან ყოველი საქმე შარვანისა, აღავსნა კეთილითა და საბოძვა-
რითა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი, მოვიდა ქართლად. და ყივჩაყთა თჳსთა უჩინა
M 545 საზამთროდ სადგური, და საზრდელი, და კაცნი ზედამდგომნი | მათნი. და განაგო

1 წყევისა წარსცა] გაგზავნა წყევისა C. 1 წარცა s. 1 წარსცა ყოველთა] მიმოდა (მიმოდ m) ისრ-ბოლა Mm, წარსცა ლაშქართა თჳსთა თანა D. 1 ყოველთა < C. 1-2 სამოცი — მესამესა დღესა < C (ex hom.). 1 სამოცდა ათასი Mm. 2 წარემართა] და წარემართა ანისად D. 2 და ვითარცა მიიწია < Mm. 2 და < CMm. 2 ციხენი და სოფლები D. 3 და (სოფ.) < ACMm. 3 მიმდგომნი ACMm, < cet. 3 და სოფელნი — ანისისანი < D. 4 ამოსწყუიტნა D. 6 დარიმანთა თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. 8 კატრონიკას v. 9 ლაშქარნი D. 12 მისცნა D. 14 და < CMm. 14 ბულასვარ] შულასვა Mm, ბულასავ C, ბულასავარ Bp. 14 ~ მისთა ძეთა C. 14 და < A. 14 მჴეველთა Mm. 14 ~ სძალთა და მკევალთა D. 15 ჩაგზავნნა CMm. 15 აფხაზეთად A, აფხაზეთს cet. 15 ანისისა A, და ანისის(ა) cet. 15 დაუტევნა] დაყარნა C. 15 მესხნი] მისნი Mm. 15 და < A. 15 მოვიდა D. 16 მცირეთა Ms, ცოტათა C. 16 თჳსთა] მისთა A, თვისთა + ქორონიკონი იყო ტმდ D. 16 და < C. 16 მერე A, ამის შემდგომად D. 16 წარემართა + მეფე დავით D. 17 შამახია < b. 17 ბირიტი A, ბიკირტი CM, ბივირიტი m, ბივრიტი D, ბიგრიტი cet. 17 და სრული-ად CMm. 17-18 და დაუტევნა] დაყარნა C. 18 აერნი C. 18 და (განმგ.) < ACMm. 19 თანამხედველად C. 20 სჳმიონ C. 20-21 მაშინ — ბრძენი < D. 21 გიორგი < d. 22 და < Mm. 22 გააგო M, გაგო m. 22 მეფემან] მაშინ Mm (← მ"ნ). 22-23 აღავსნა კეთილითა — თარასნი < C. 22 და Mm. < cet. 22 თა-რაზნი b, თარსანი Mm. 23 და მოვიდა ქართლად D, მოვლო ქართლი Mm, და ამოვლო ქართლი C. 24 საზამთრო CMm, საზამთროთ s. 24 სადგური] ადგილი d, თჳსი სადგური C. 24 და (კაც.) CMm, < cet. 24 კაცნი] კახნი Mm. (ღ ← ღ).

[1] ეს ჩანართი მოიპოვება მხოლოდ D-ნუსხაში; გამოყენებული აქვთ ვ ა ხ უ შ ტ ი ს და „მოკლე ცნო-ბების" ავტორს (ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი: ძვ. საქ. II, 55—56). იხ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ახალი მასალები „ქ. ცხ." ნუსხათა შესწავლისათვის: ქუთ. პედ. ინსტ. შრომები, VIII (1949), გვ. 4—6.

[2] ა რ შ ი ა ზ ე: ბედიელ ალავერდელი s.

ყოველი საქმე ქართლისა, სომხითისა და ანისისა. და ეგულებოდა გაზაფხულ ქმნა დიდთა საქმეთა და უფროსთა ლაშქრობათა, ვინათგან არავინ წინააღუდგა მას. C235a |რამეთუ თჳთ სულტანი მუნ, სადა იყო, ძრწოდა შიშისაგან მისისა, და არცაღა თჳთ ძუელად ქონებულთა ქალაქთა და ქუეყანათა ჰგონებდა თჳსად ქონებად, არამედ რაოდენცა შორს იყო, ეგრეცა ეოცებოდა მძინარესა შიში და მღჳძარესა სიკუდილი.

A 379 ამისთჳსცა ზედას-ზედა წარმოავლენდის | მოციქულთა ძღუენითა დამშჳდებად პირსა მისსა. რამეთუ წარმოსცნის საჭურჭლენი მძიმენი, ტურფანი, მრავალფერნი, მფრინველნი და ნადირნი უცხონი და მჴრად საპოვნელნი, და ეძიებნ მშჳდობასა და სიყუარულსა და ყივჩაყთაგან არა რბევასა. ამისთჳსცა არა-რას მიხედვიდეს წარსაგებელთა სიმრავლესა, ოდენმცა მუნ თჳთ, სადა იყვის, იპოვის მშჳდობა და სიცოცხლე თავისა თჳსისა. და ვგონებ, ვითარმედ მამათა და პაპათაგან წაღებულნი ქუეყანანი, ტყუენი C235b და სიმდიდრენი მრავალ-წილად უკუმოიხღუნა ამან მჴნე|მან. დაამშჳდა ქუეყანა, აღივსო და გარდაეცა ყოვლითა კეთილითა, განავსო და აღაშენა ყოველი ოჴერ-ქმნილი. და გარდაემატა ყოველთა ჟამთა მშჳდობითა და სიმდიდრითა სამეფო ჩუენი, ნაცვლად გარდასრულთა ოჴრებათასა.

ესევითარნი უკუე არიან მეფობრივთა მიმოსლვათა მისთა, წყობათა და ღუაწლთა, ძლევათა და წარმართებულებათა, დაპყრობათა და ახუმათა დიდთა მათ და მრავალთა M 546 სა|მეფოთა და სამთავროთა მოთხრობანი და საქმენი, რომელნი მან ქმნნა და აღასრულნა, რომელნი ჩუენ მცირედითა და ყოვლად კნინითა სიტყჳთა წარმოგჳჩენიან A 380 |დიდთა მათ და მიუთხრობად შეუძლებელთა საქმეთა მისთაგან, და ბრჭალთაგან ლომსა და ფესჳსაგან მცირისა ყუავილისასა ქსოვილისა ვითარებასა საცნაურ ყოფად ვმეცადინობთ, ვითარცა აჩრდილისაგან კაცსა, რომელნი-ესე შეუძლებელ არიან ყოფად.

1 ანისისა CDMm, ანისი T, ანისა cet. 1 მ ო ვ ი დ ა და ეგულებოდა Mm. 1 გაზაფხული Mm. 1 ~ გაზ. ეგულვებოდა D. 2 და <A. 2 არავინ იყო წინამდგომ (C: წინა დამდგომ) CMm. 2 მას <CMdm. 3 რამეთუ A, და CMm, და რამეთუ cet. 3 შიშისაგან მისისა] შიშით Mm, შიშითა C, შიშისაგან დიდისა D. 3 არცაღა ACMm, არცა cet. 3-4 არცაღა — ჰგონებდა] არცაღა თჳსთა ძუელ მართებულთა (m: მთავრებულთა) ქალაქთა და ქუეყანათა ესვიდა (C: იტყოდა) CMm. 4 თჳსად] მისად C. 4 არამედ + თჳსად A. 5 იყო] იყვის CMm. 5 ეგრეცა] ვერცა T. 5 ეოცებოდა Mm, ეოცნებოდა cet. 5 ~ შიში მძინარესა Mm. 5 და მღჳძარესა < Mm. 6 ზედასა-ზედა DRTs, ზედა-ზედა Em. 6 ძღუნითა C. 6 მომშჳდებად CMm. 7 რამეთუ A, და CMm, და რამეთუ cet. 7 და ტურფანი D, ტურფანი და C. 7-8 ფრინველნი Mm. 8 საპოვნებელნი C. 8 და] <A, და ა მ ი ს გ ა მ ო D. 8 ეძიებნ ACMm, ეძიებნ cet. 9 და < M. 9 და ამისთჳსცა D. 9 მიხედვიდეს AMRTm, მიხედვიდა D, მიხედვიდის cet. 10 ოდესმცა m, ოდენცა A, და ოდენმცა C. 10 თჳთ < CMm. 10 იპოვის < d. 10 მშჳდობასა d. 10-11 თავისა თჳსისა <CMm. 11 და (ვგ.) <m. 11 პაპათაგან C. 11 წაღებულნი AC, წარღებულნი cet. 12 უკუმოიხღუნა AM, უკმოიხღო C, უკმოიხღნა E, უკმოიხღუნა cet. 12 მჴნემან] მჴედარმან C. 12 დაამშჳდა A, დაამშჳდნა Cb, და დაამშვიდნა cet. 13 ყოველი კეთილი CMm. 13 განივსო დაეშენა C. 13 ოჴერქმნილნი m. 14 გარდამატა Mm. 14 მშჳდობისათა Mm, < A. 14 ჩუენი] მისი D. 14 ნაცუალთა CMm, ნაცლვად s. 16 უკუე < b. 16 მეფობრივთა C, + და cet. 16 და < A. 17 დ ა ძლევათა Mm. 17 და < Mm. 17 წარმთებათა M, წარმართებათა M. 17 პყრობათა DMm, < C, და პყრობათა cet. 17 ახმათა A, ახუმთა m. 18 სამეუფოთა C. 19 და < Mm. 19 წარმოგვიჩუენნა Mm. 20 და < Mm. 20 მისთაგან + ომისაჲ D. 20 და ბრჭალთაგან ლომსა < D. 20-21 ბრჭალთაგან — ვმეცადინობთ A, ბრჭალთაგან ლომისა და ფესუსა მცირისა ყოველსა ქსოვილსა ვარდე ბ ს ა ც ნ ა უ ა რ ყ ო ფ ა დ ვიმეცადინობთ (m: ვიმეციდნობით) Mm, ბრჭალთაგან ლომსა (ლომთა C) და ფესვისა (ფესუსა ERT, ფესუისა C, ფესვსა Bp, ვეფხსა b) მცირისა ყოვლისა (ყოველისა C) ქსოვილისა ვითარებასა საცნაურ ყოფად ვმეცადინობთ (ჰყოფდა ვამეცადინობთ C) cet. 20 ლომისა Mm, ლომთა C. 21 ფესჳსაგან ჩ ვ . კ ო ნ ი ე ქ ტ ., ფესვისა Ed, ვეფხსა b, ფესვსა Bp, ფესუსა cet. 21 ყუავილისასა A, ყოველსა Mm, ყოვლისა cet. 21 ქსოვილსა Mm. 21 ვითარებასა] ვარდებ Mm.

C236a ხოლო კორც|იელთა საქმეთა ესრეთ მოქმედისაგან უკეთუ ვიეთმე ჰგონონ, ვითარმედ რადღამცა მოეცალა საღმრთოთა და სულიერთა სათნოებათა მიმართ მიხედვადმცა და მოგონებად, არა თუ ქმნად, ვინათგან ფრიადცა კმა არიან ესენი ერთისა კორცთა შინა მეოფისა კაცისაგან ქმნად და წარმართებად, და თუ სადათ პოვა სამეფო თჳსი სიმდაბლედ შთასრული, და თუ სადა სიმაღლედ აღიყვანა, და თუ სადა დასხნა საზღვარნი და ძლეულნი ვითა მძლედ გამოაჩინნა, — ამათნი მგონებელნი ნუ უკუე არა იბრალნენ, არამედ ეუწყენ მათ, ვითარმედ უკეთუ ამათ პირთათჳს ვინ გამოიძიოს და ზედამიწევნით ვინ ცნობა ინებოს, კნინღა და ესე კორციელნი საქმენი წარმოთქმულნი ფრიად უნდოდ და არა-რად პოვნეს, ვითარცა ნამდჳლვე მცირედნი და სასაწუთონი; და დგრომადთა A 381 მათ თანა მტკიცეთა და | საუკუნოდ ღმერთ-მეოფელთა მისთა საქმეთა, რომელთა-იგი C236b უმეტეს | ამათსა მათ მოქმედებდა და უსასწრაფოეს აქუნდა, რომელთაგანნი მცირედნი M 547 მრავლისაგან, ვითარცა სასმელი ერთი მტკურისაგან, ჩუენცა მივსცეთ თ|ხრობასა. იტყჳს სოლომონ: «დასაბამად სიბრძნისა მოიგე სიბრძნეო». ხოლო დავით, მამა ღმრთისა: «დასაბამად სიბრძნისა შიში უფლისა». ესე შიში უფლისა მოიგო სიყრმითგან თჳსით დავით, და ჰასაკსა მისსა თანა აღორძნდა, და ჟამსა თჳსსა ესევითარნი ნაყოფნი გამოიხუნა, რომლითა ორკერძო ცხოვრება თჳსი განაშუენა, რომლითა შეამკუნა საქმენი თჳსნი, რომლითა განაგნა კორციელნი და წარმართნა სულიერნი.

ხოლო ისმენდი, თუ ვითარ გონიერად დედად სიბრძნისა რა პოვა შიში უფლისა, ღმერთთადც — საღმრთონი წერილნი. და ესენი მდიდრად შეიკრიბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართველთასა სხუათა ენათაგან. ძუელნი და ახალნი, ვითარცა A 382 სხუამან პტოლემეოს, ამას ზედა ოდენ სასოვან ქმნი|ლმან, და ესეოდენ შეიყუარნა და შეითჳსნა, რომელ სთქუამცა, თუ მათ შინა ცხოველ არს და მათ შინა იძრვის. იგინი

1 უკეთუ ვისმე ჰგონიან C. 2 რადმცა C. 2 და < A. 2 მიმართ CMm, მიერ cet. 2 მიხედვად A, მიხედვადცა ERTs. 3 მოგონებად] გონებად Eb. 4 კაცისაგან Mm, კაცისა cet. 4 ქმნად AMm, ქმნილად C, ქმნადცა cet. 4 სადა CMm. 4 ჰპოვო A. 5 შთასრული — სიმაღლედ < Mm (ex hom.). 6 და ძლეულნი] დალეულნი C. 6 ვითარ CMm 6 და ამათნი D. 6 ამათნი მოგონებულნი Mm. 6 ნუ < C. 7 ეუწყნენ b, ეწყუნენ E. 7 ვინ A, ვინმე cet. 7 და < CMm. 7 ზედა მიწევნითა Mm. 8 და <Mm. 8 კორციელნი ესე Bdp. 8 უნდოდა ACm, უნდოდ DM, უნდო cet. 9 და < C. 9 არა-რად] არა A. 9 ნამდვილი Mm, ნამდუილ C, < A. 9 მცირედნი ჩ ვ ე ნ ი კ ო ნ ი ე ქ ტ ., მცირენი Mm, მცირედ A, მცირედი cet. 9 საწუთონი Mm. 9 დგრომათა A, დგომათა Mm. 10 მათ თანა] მათთა Mm (← მათ თ˝ა). 10 და < A. 10 ღმერთ მყოფელ m. 11 მოქმედებათა CDMm, მოქმედებ: და ERTs. 11 და < D. 11 აქუნდეს DMm. 11 რომელთაგანი AMm. 11 მცირედთაგანი A, მცირენი C. 12 მტკუირისაგან A. 12 მივსცნეთ CMm (A-ში ეს ადგილი დაზიანებულია). 13 სიტყჳს სოლომან m. 13 სიბრძნე CMm. 15 და] რამეთუ CMm. 15 მისსა] თჳსსა DMm. 15 თანა < Mm. 15 აღორძნდა AMm, აღაორძინა Bdp, აღორძინდა cet. 15 და < AC. 16 ორკერძო ACDMRm, ორკერძოვე cet. 16 რომლითა] ძალითა Mm (← ძ˝ლითა ← ძ˝ლითა). 17 და წარმართნა] წარმართნი C, წარმ[არ]თნა M. 18 ისმენდი თუ ვითარ გონიერად ბ რ ო ს ე ს კ ო ნ ი ე ქ ტ . (I, 253), ~ თუ ვითარ გონიერად ისმენდი Bdp, თუ ვითარ ისმენდი (Mm: ისმენდა) CMm, თუ ვითარ ისმენდი გონიერად cet. 18 დედად] დიდად Mm. 18 უფლისად A. 19 ღმერთთადც (ღ˝თადც) Mm, შიშად ღ˝თისად D, შიშისა ღ˝თისად C, შიშისად ღ˝თისად cet. 19 შეიკრიბნა Mm, შეკრიბნა C, შეიტკბნა cet. 20 ქართულსა ADRTs, ქართლისასა Mm, ქართველთასა cet. 20 სხუასა ენასა C. 20 ძუელ C. 21 სხუანი b. 21 პატილემოს Mm, პატელემეოს C, პტოლემეოზ s. 21—348, 3 ამას ზედა — მოუწყენელთა] ამას ზედა იგინი იყუნეს მოუწყენელ ლაშქრობათა C. 21 სასოვან ქმნილნი A. 21 სასოვან ქმნილმან და ესეოდენ < Mm. 22 სთქმცა A, საქმეთაცა Mm. 22 თუ < Mm. 22 მათ] რათ b. 22 ~ მათ შინა იძრვის და მათ შინა ცხოველ არს. 22 იძრვის] იძვრის D, იძლივის Mm.

იყვნეს მისსა საზრდელ, ყოველთა გემოან, და სასმელ ტკბილ და საწადელ; იგინი —
შეება, განცხრომა საწუთროელ და სარგებელ. დღე და ღამე მიმოსლვათა შინა მიმ-
C237a დემთა, | ლაშქრობათა მოუწყენელთა, შრომათა განუსუენებელთა წიგნები ეტჳრთა
სიმრავლესა ჯორთა და აქლემთასა; და სადა გარდაჴდის ჰუნესა, პირველ ყოვლისა
წიგნნი მოაქუნდიან კელითა, და არა დააცადის კითხვა, ვიდრე არა დაშურის.

ხოლო შემდგომად სერობისა, ნაცვლად ძილისა ანუ სხჳსა რასმე საქმისა, კუალად
კითხვა წიგნთა. და რაჟამს თუალნი დაშურიან, სასმენელნი ანაცვალნის, სადა არა
M 548 გარეწარად, არამედ ფრიადცა ფრთხილად ისმენნ წინაშე თჳსსა მკით|ხველისასა, გამო-
ეძიებნ, ჰკითხავნ, უფროღა თჳთ განმარტებნ ძალსა და სიღრმესა მათსა. და უსაკჳრ-
ველეს არს ესე: უწყით ყოველთა, თუ ვითარ სასწრაფო არს ყოველთა საქმე ნადირო-
ბისა, და თუ ვითარ დაიმონებს შედგომილსა თჳსსა და წარტყუენულ ჰყოფს, და ნადი-
A 383 რობ|ასა შინა არა რასა სხუასა, გარნა ხილვასა და დევნასა ნადირისასა; და თუ ვითარ
კელთ იგდოს, მიმხედველ ჰყოფს. გარნა ძისი გულსმოდგინება ამასცა სძლევდა, რამე-
თუ თჳთ ნადირობასა შინა წიგნნი აქუნდიან კელთა და, რაჟამს ჟამი იყვის, მისცნის
ვისმე მსახურსა და ესრეთ დევნა უყვის. და ნუ უკუე ჰგონო, ვითარმედ კელითა ცალი-
C237b ერითა მოიქცის, ანუ ცუდად დაშურის. | რამეთუ ვინ ჰგავს კორციელი ანუ ვინ იხილა
ესეოდენ განმარჯუებული ნადირობასა შინა. მოსიმახოს ვინმე ითქმის ებრაელი მოის-
რობის და კეთილ-მმართებლობისათჳს ალექსანდრეს სპათა შორის მჯობად, და აქილევი

1 საზდელ D. 1 ყოველთა] < Mm, ყოველთა ზ ე დ ა (ბროსეს კონიექტ. I, 253, შენ. 3). 1 იგინი] გინა Mm. 2 შეებად ADER. 2 საწუთროელ და საგალობელ Mm. 2 მიმოსავალთა Mm. 2-3 მიმდემთა] მამა დედათა Mm, მიმდებთა ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი (ქ. ერის ისტ. II. 529). 3 მოუწყენელ Mm. 3 და შრომათა D, < C. 3 განუსუენებელთა < CMm. 3 და წიგნები C. 3 ეტჳრთა] ეკიდის C. 4 სიმრავლესა < C. 4 აქლე-შებთასა BDRTp, აქლემთა C. 4 სად არ გარდაჴდეს A, სადა ჩამოჴდის C. 4 ონესა A, ჰონესა Mm, ცხენსა C. 4 ყოვლისასა Mm. 5 წიგნი CMm. 5 მოაქუნდიან] მოიტანის C. 5 კელითა < C. 5 დააცადიან M, დასციან m, დააცადნის T. 6 შემდგომად < C. 6 ძილისა] ძალისა A, რომლისა Mm (← ძ´ლისა ← ძ´ლისა ← ძ´ილისა). 6 სხუასა Mm. 6 რასმე Am, რასამე CDMRTs, რაჲსამე cet. 7 რაჟამს] ჟამი ჟამს Mm, კუალად რაჟამს C. 7 დაშურნიან D. 7 სასმენელნი CMbm, სმენილნი cet. 7 ანაცვალნის < Mm. 7 სადა არა] < A, და არა C, არა სადა (ბ რ ო ს ე, I, 254, შენ.). 8 გარეწარად] გაციად Mm. 8 ფრიადცა < Mdm. 8 ფრთხილადცა CMm. 8 ისმენენ ACMm. 8 თჳსისა Mm. 8 მკითხველისსა R. 8-9 გამოეძიებენ A, გამოეძიებდენ Mm. 8-9 გამოეძიებნ — მათსა < C. 9 ჰკითხვენ Mm, კლიტვან A (← ჰკითხავნ: ო ← თ, ღ ← ლ). 9 უფროსღა AMm. 9 განმარტებენ A, განამარტებენ Mm. 9 მათსა] მისსა d. 9-10 უსაკჳრველესი CD. 10 არს < CMm. 10 ესე < A, ~ ესე არს DERTs. 10 ვითარ DMbm, < cet. 10 სასწრაფ Mm [(ვითარ)სა სწრაფ (არს)]. 10 ყოველთა AMm, ყოველთა და RTs, < b, ყოველთადა cet. 10 საქმეთა C. 10-11 ნადირობისა — ჰყოფს და < b (ex hom.). 11 შემდგომილსა m. 11 წარტყუენილ DER. 11-12 ნადირობასა AC, და ნადირობასა cet. 12 რასა + შინა A. 12 გარნა ხილვასა] CMm, განხილვასა A (← გ´ნ ხილვასა), გარნა განხილვასა cet. 12 და < A. 12-13 და თუ ვითარ — გარნა მისი < C. 14 წიგნი აქუნდა C. 14 აქუნდიან ADMRbm, აქუნდინ cet. 14 მისცნეს Mm. 15 ვინმე Mm. 15 თ ჳ ს ს ა მსახურსა C. 15 ესრეთღა A, აგრე C. 15-16 და ნუ — დაშურის] და ნუ ყოს ღ´თნ არა მოიქცის ცარიელი C. 15-16 ცარიელითა DE. 16 მოიქცეს Mm. 16 და ანუ D. 16 დაშურის] ირბინის Mm. 16 ვინ < d. 16 დ ა კორციელი Mm. 17 ~ ნადირობასა შ. ესეოდენ გამარჯ. Mm. 16-17 რამეთუ — შინა] რამეთუ ვინ იხილა ესეოდენი განმარჯ. ნადირ. შინა ანუ ვინ ჰგავს კორციელი A, რამეთუ ვინ ჰგვანდა კორციელი მას გამარჯ. ნად. შინა C. 17 ესეოდენი A, ესეოდენ Mm, ესოდენ cet. 17 ნადირობისა შინა მსგავსი მეფისა დავითისი D. 17 მოსიმახოს s, მოსომახოსო Mm, მოსომახოს C, მოასამახოს A, მოსამახოს cet. (ქრონოგრაფში და შავთელთან „მოსიმახოს"). 17 ებრაელ m. 17-18 მოისრბის Mm, მოისრ[...] A, მშჳლდოსნობისა C. 18 კეთილ < Bdp. 18 მმართელობისათჳს A, მამართებლობისათჳს m. 18 შორის < Eb. 18 მჯობად] მჯდომად Ebs. 18 აქლევი Mm.

კენტავროსისგან განსწავლულად მოისრობისა ელენთა შორის, ხოლო ბარამ-ჯური
სპარსთა შორის მოქმედად უცხოთა და საკჳრველთა, გარნა ჭეშმარიტად ვერცა ერთი
ამათგანი შეესწორებოდა ამას, ვითარცა გჳხილავს ჩუენ.

და ვთქუა სხუაცა საქმე, საცნაურ-მეოფელი წიგნთა სიყუარულისა, რომელსა შინა
A 384 არა-რა იყოს ტყუვილი, ვინათგან წარსწყმედს | უფალი «ყოველნი რომელნი იტყჳან
სიცრუვესა». წინადაიდვა ოდესმე წიგნი სამოციქულო წარკითხვად; და რაჟამს დაასრუ-
M 549 ლის, ნიშანი დასუის ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო | მოქცევასა წელიწდისასა მით ნიშ-
ნითა აღვთუალეთ: ოცდაოთხჯერ წარეკითხა.

არიან უკუე სხუანიცა მრავალნი საცნაურებანი ამის პირისანი, გარნა მე ერთიღა
C238a შევსძინო სიტყუად სხუა ამათ თანა. ქალაქი ტფილისი იყო, ოდეს ჯერეთ არა სრულ|იად
შემოყენებულ იყო უღელსა ქუეშე მორჩილებისასა, ვითარცა აწ, არამედ სავსე იყო
სისხლითა ქრისტიანეთათა: რამეთუ ოდესმე ყვიან ღავღავი და თჳნიერ მიზეზისაცა
მოსრნიან რაოდენნი პოვნიან ქრისტიანენი, ხოლო ოდესმე ქარავანსა თანა შემოყო-
ლილთა თურქთა ზედა გასცნიან შემომავალ-გამომავალნი ქრისტიანენი, და ტყუეობად
და სიკუდილად მისცნიან, და ესრეთ ისრვოდა ქუეყანა მრავალჟამ, რომელი-ესე ფრიად
ემჭნებოდა სულსა დავითისსა.

A 385 შემოვიდა ოდესმე ქარავანი | დიდი განძით, და თანა შემოჰყვეს თურქნი დიდნი.
ცნა რა მეფემან, გაგზავნნა მონათაგანნი თხუთმეტნი კაცნი რჩეულნი, რათა ლოჭი-
ნით კერძო ნახირი მძოვარი ქალაქისა წარმოიტაცონ, ნუ უკუე იგი თურქნი გამო-
ვიდენ დევნად, და მოსწყჳდნეს ამით ღონითა. ხოლო თჳთ სამასითა ოდენ მჴედრითა
C238b დაიმალა ღელეთა ავჭალისათა, და არავის მიენდო მჴედ|არსა სხუასა, არამედ თჳთ

1 კენტავროსისგან Mm, კენტაევროსისგან C, კენტავროს(ა)გან cet. 1 განსწავლილად C. 1 მოისრობისა < Mm, მშჳლდოსნობისა C. 1-2 ელენთა შორის — საკჳრველთა < C. 1 ბარამ-ჯური ABp, ბარამ ჩუბინი D, შაჰრამჯორი M, შაჰრამჯორი m, ბარაჰმჯური ERTs, ბაჰრამჯური cet. 2 ჭეშმარიტად < C. 2 ერთი < Mm. 3 ამათგან Mm, < C. 3 შეესწორებოდა C, შეესწრებოდა Mm, შეუსწორებდა cet. 3 მას D, < d. 3 ჩუენ Mm, < cet. 4 და < CMm. 4 ვთქუ Mm, ვთქუთ A. 4 საქმე + შეუსწორებელი C. 4 ს.-მყოფელთა Mm. 4 რომელსა] ძალსა Mm (← ძ´ლსა ძ´ლსა). 5 იყო ACMm. 5 ყოველნი < CMm. 6 წინადაიდვა + ესე C. 6 და < A. 6-7 დაჲსრულის T. 7 დასუეს Mm. 8 ავთუალეთ AD, ავთუალით C, აღვთულეთ Mm, ვთვალეთ d. 9 სხუანი Mm. 9 მრავალნი < d. 9 საცნაურებანი მრავალნი b. 9 ამის < Mm. 10 სიტყუად < CMm. 10 ამათ თანა CMm, ამათთა cet. (← ამათთ´ა). 10 ხ ო ლ ო ქალაქი D. 10 ~ იყო ქალაქი ტფილისი b. 10 ჯერეთ CMm, ერთჯერ cet. 11 შემოყენებულ CMm, შემოყვანებულ cet. 12 სისხლითა < Mm. 12 რამეთუ ოდესმე] როდესვე Mm (← რ´ ოდესვე), რამეთუ ოდესმე C, ოდესვე cet. 12 ყვიანღა (m: უყუიანღა) ვაღავი Mm („ყვიან ვაღავი და თჳნიერ მიზეზისა", მეორდება Mm-ში). 12 მიზეზიცა A, მიზეზისა Mm. 13 მოსრიან Mms. 13 პოვიან Mm. 13-14 შთამოყოლილთა d. 14 თურქმანთა CMm. 14 შემავალ b. 14 შ.-გამომავალნი ACMm, შ.-გამომავალი cet. 14 და < CMm. 14-15 და ტყუეობად და სიკუდილად მისცნიან b (b-ში ეს წინადადება „ხოლო ოდესმე"-ს წინ არის მოთავსებული), ტყუეობასა და სიკუდილსა მისცნიან CMm, და ტყუეობად სიკუდილსა მისცნიან (მისციან Bp) cet. 15 ისრვოდა AMRT, ისროდა Cs, ისვროდა cet. 15 ესე ფრიად A, ფრიად Mm, ესე cet. 15-16 რომელი — ემჭნებოდა] რამეთუ ესე დიდად უმძიმდა C. 16 სულისა ამის მეფის დავითისასა D. 17 შემოვიდოდეს: მე Mm (← შემოვიდ[ა] ოდეს მე). 17 თურქმანნი Mm. 18 ხ ო ლ ო სცნა D. 18 ცნა რა მეფემან A, ცნა მეფემან და cet. 18 თხუთმეტნი A, ათხუთმეტი ოდენ D, ათხუთმეტნი ოდენ C, ათორმეტნი ოდენ Mm, ათხუთმეტნი cet. 18 რათა] რომელთა C. 19 ~ მძოვარი ნახირი CMm. 19 დ ა ნუ Mm. 19 ~ თურქნი იგი Bdp. 20 ამით] ამა C. 20 მჴედრითა CMm, კაცითა cet. 21 დაიმალა ჭჳჭალისა ღელეთაგანსა ერთსა შინა Mm, დაიმალა ავჭალისა ღელეთა შინა C. 21 მჴედარსა Cm, მხედვარსა M, მხედველსა cet.

მარტო წარვიდა ყოვლად უსაჭურველო, კრმლითა ოდენ. და თანა წარიტანა წიგნი
M 550 ღმრთისმეტყუელი, და ამცნო სპათა არა შემრვად ყოვლადვე მისლვადმდე | მისა მათ თანა.

ხოლო მონათა მათ ყვეს ბრძანებული მათდა, და წარმოიღეს ნახირი; მოეწივნეს
თურქნი, ვითარ ასი კაცი. და შემდგომად დიდისა ომისა ჩამოყარნეს მონანი, და
დაუკოცნეს ცხენნი, გარნა ქუეითცა იბრძოდეს ფიცხლად. ხოლო მეფე ცხენსა რა
გარდაჴდა, არა ჰგონებდა ჯერეთ მოსლვასა: შეექცა კითხვასა და ესეოდენ წარიტყუენა
A 386 მისგან გონებითა, რომელ სრულიად დაავიწყდა წინამდებარე | საქმე, ვიდრემდის კმა
რამე კივილისა შემოესმა ყურთა. მყის დაუტევა წიგნი მუნვე, და აღმჴედრებული მიჰყვა
მას კმასა. და ვითარცა ზედა წარადგა მონათა თჳსთა, ესევითარსა ღუაწლსა შინა
მყოფთა, — და რამეთუ აშორვიდა სპათა თჳსთა, და უკეთუმცა მათდა ცნობად წარსულ
C239a იყო, | მონათა დაუკოცდეს, — მსწრაფლ მთაბრიალდა ვითარცა არწივი, და დააბნივნა
ვითარცა კაკაბნი, და მსწრაფლ ესეოდენნი მოსწყჳდნა, რომელ მათნი ცხენნი კმა ევნეს
მონათა მათ. და აღმჴედრებულთა ესეოდენნი მოსრნეს, რომელ მცირედნიღა შეესწრნეს
ქალაქს. ხოლო გზანი სავსენი იყვნეს მმორითა მათითა და ფრიადისა ცემისაგან კრმალ-
მანცა ღაღულარჩნილმან უარ ყო ქარქაში თჳსი. მაშინღა მოვიდა სპათა თჳსთა თანა,
რომელნი ფრიად აბრალებდეს მას. განიცადეთღა ჩემდად, რომელ ესევითარსა საქმესა
შინა და ესეოდენ უცალოსა წიგნივე აქუნდეს უსასწრაფოესად საქმედ. და ესენი
ესეოდენ.

A 387 ხოლო ვთქუა ესეცა, ვითარმედ | უკეთუმცა არა წერილთა მეცნიერებანი და
გარდასრულთა საქმეთა შემცნებანი, პირველ ყოფილთა მეფეთა კეთილ მღუანე-

1 ყოვლად < C. 1 უსაჰირველესი Mm, უსაჭურვლო D, უაბჯრო C. 1 კრმალთა Mm. 2 ამცნო — მათ თანა] უბრძანა სპათა ადგილით არა შეძრვა ვიდრე მისად მისულამდის C. 2 ყოვლადვე] შემდგომად ვიდრე Mm (შ´დვ´ე ← ყ´დვე). 2 მისსა Mm. 3 მათ CMm, < cet. 3 ბრძანება C. 3 მათდა < C. 3 მოეწივ-ნეს A, და წარმოეწივნეს d, და მოეწივნეს cet. 4 ასი ო დ ე ნ კაცი D. 5 დაჴოცნეს A. 5 ქუეითცა A, ქუეითი (C: ქუეითნი) ეგრეცა CMm, ქუეთიცა T, ქუეითიცა ER, ქვეითნიცა cet. 5 იბრძოლეს A, იბრძოდენ Bdp. 5 ფიცხლად ADRTd, ფიცხელად cet. 5 რა] არა E. 6 დ ა არა C. 6 წიგნის კითხვასა C. 6 ესეოდენ AMm, ესო-დენ cet. 6 წარტყუენა Mm, წარიტყუენ RT. 7 მისგან < A. 7 რომე C. 7 სრულად ADs, ყოვლად Mm, < C. 7 დავიწყდა AMRTms, არღარა მოეგონა C. 7 წინამდებარე] იგი C. 7-8 ვიდრემდის—ყურთა] სადამდი ყივილისა ჴმა არა შემოისმა C. 8 კივილისა Mm, ყივილისა C, კლვისა cet. 8 შემოესმა Bps, შემოისმა cet. 8 მყის] მაშინღა C. 8 მუნ. C. 8 მიყვანდა A. 9 ვითარცა < C. 9 წარდგა M, წაადგა C. 10 მყოფთა ACb, მყოფსა Mm, მყოფთასა cet. 10 და რამეთუ — თჳსთა] და რამეთუ შორ იყო თუისთა სპათა C. 10 რამეთუ < A. 10-11 და უკეთუმცა — მონათა] და თუმცა მათთჳს ეცნობა მონათამცა C. 10 უკეთუმცა] თუმცა CMm. 10 ცნობებად Mm. 10 წარსრულ BDMTmp, წასრულ s. 11 მონათა + მათ D. 11 დაუჴო-ცეს Mm. 11 მსწრაფლ] მყის Mm, და მსწრაფლ D, ფიცხლად C. 11 შთაბრიელდა A, შთაბიალად Mm, ჩაშრდიალდა C. 11 დააბნივნა ACMRd, დაბნივნა Bmp, დააბნინა DEb, დაბნინა s, დააბნია cet. 12 ვი-თარცა < Mm. 12 ესეოდენნი A. 12 იყუნეს A. 13 ∼ მათ მონათა CMm. 13 ესოდენნი As. 13 მოსრნეს] მოსწყჳდნეს Bdp. 13 რომე C. 13 მცირედნიღა CM, მცირედ ARTb, მცირედღა M, მცირენი Bp, მცი-რედნი cet. 13 შეესწრნეს] შეივლტოდეს Mm, შეიხუეწნეს C. 14 ქალაქად CMm. 14 გზანი მათნი C. 14 მძოვრითა m. 14 ფრიადითა ცემითა Mm, დიდითა ცემითა C. 14-15 კრმალმანცა — ქარქაში თჳსი] კრმალნი დაგრხეს რომელ ქარქაშთა მათთა არღარ წავიდეს C. 15 დაღუვალარჩნილმან RT, დაღლარჩნილ-მან s. 15 უვარ RT. 15 მაშინღა < A. 15 თჳსთა სპათა CMm. 16 ფრიად] დიდად C. 16 განიცადელა ჩემად (s: ჩემდა) As, განიცადედლა ჩემდად D. 16 რომელ < A. 17 ესეოდენ] ესე ვითარ C. 17 უცა-ლოს A. 17 წიგნივ A, წიგნნივე CMm, წიგნი d. 17 უსასწრაფოეს Mm, უსწრაფესად d, უსწრაფოსა C. 17 ესენი < A. 18 ესეოდენი A. 20 გარდამოსრულთა Mm. 20 შემცნებანი AMm, შემეცნებანი cet. 20 და](და < C) პირველ ყოფილთა მეფეთა CMm, პ. მეფეთა ყოფილთა cet. 20 კეთილთა A.

C239b M 551 ბულთა | ანუ | ვერას წარმართებულთა შემთხუეულნი წინაგანსაკრძალებელად სახედ
არა შემოეხუნეს და არა მოეკმარნეს, ვითარცა იტყჳს სოლომონ, ვითარმედ: «იცნის
ძუელებანი ჟამთანი, აღჴსნანი იგავთანი და გარდასრულთა შეამსგავსნის მომა-
ვალნი», — არათუმცა ესენი ესრეთ, კუერთხი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული, ესეოდენ
ძნელი და ნანდჳლვე დიდი განსაგებელი რათა იპყრა ესრეთ მაღლად, ვითარ ვერვინ სხუა-
მან? რამეთუ განბრძნდა უფროს ბესელ[ეილ]ისსა და უმეტეს ეთამ ისრაიტელისა, წერილი-
საებრ; და ვითარ ვინ აღრაცხნეს რაოდენნი საქმენი ეთხოვებიან მეფობასა, რაოდენნი
მართებანი და განსაგებელნი, კიდეთა პყრობანი, ნაპირთა ჭირვანი, განხეთქილობათა
კრძალვანი, სამეფოსა წუნარებისა ღონენი, ლაშქრობათა მეცადინობანი, მთავართა
C240a A 358 ზაკვისა ცნობანი, | მჴედართა განწესებანი, საერონი ში|შნი, საჯელოთა და საბჭოთა
სჯანი, საჭურჭლეთა შემოსავალნი, მოციქულთა შემთხუევანი და პასუხნი, მემღუნეთა
ჯეროვანნი მისაგებელნი, შემცოდეთა წყალობითნი წურთანი, მსახურებულთა ნიჭ-მრავ-
ლობანი, მოჩივართა მართალნი გამომიებანი, მოსაკითხავთა შესატყჳსნი მოკითხვანი,
სპათა დაწყობანი და ღონიერნი მიმართებანი, და რაოდენნი ვინ აღმოწყუნეს სიტყჳთა
უფსკრულისაგან სამეფოთა საქმეთასა, რომელთა შინა ვერვინ მუელთა და ახალთაგან
მეფეთა ემსგავსა, ვითარცა საქმენი წამებენ მზისა შარავანდთა უბრწყინვალესნი და
ცხადნი, რომელნი სიბრძნითა თჳსითა ქმნნა.

M 552 რამეთუ სულტანი დასუა მოხარკედ თჳსა, ხოლო მეფე ბერძენთა ვითა|რცა სახლე-
C240b ული თჳსი; დასცნა წარმართნი, მოსრნა ბარბაროზნი, მრწე|მად მოიყვანნა მეფენი,
ხოლო მონად კელმწიფენი; მეოტად წარიქცივნა არაბნი, ივარად ისმაიტელნი, მტუე-
A 389 რად დასხნა სპარსნი, ხოლო გლეხად მთავარნი მათნი. და რათა | მოკლედ ვთქუა,

1 ძლუნებულთა Mm. 1 ვერარა d, ვერარას Bdp. 1 წარმართებულთა და A, წარმამართებელთა C. 1 შემთხუეულნი] დამთხუეულ და შემთხუეულ C. 1 წინაგანსაკრძალებულად m. 1 სახედ A, < C, და სახედ cet. 2 არა] არ Mm, და არა C. 2 შემოეხნეს C, შემოეხ´ნეს M. შემოეხონოს m. 2 არა] არ M. 2 სოლომან m. 3 აღჴსნანი Mm, აჴსნანი cet. 3 შემსგავსნი Mm, შესამსგავსნი C, შეამგზავსნის D. 4 ესრეთ <b. 4 ესეოდენ] ეს-რეთ C. 4-5 ესეოდენ ძნელი CMm, ძნელი cet. 5 ნანდჳლვე A, ნანდვილ BDRTps, ნამდვილი Mmd, ნამდვილ cet. 5 დიდი ACMm, დიდად b, დიდ cet. 5 რათა] რომელ Bdp. 4-5 არათუმცა — მაღლად] არამცა კუერთხი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული, ესეოდენ ძნელი და ნამდვილ დიდი განსაგებელი ეპყრა ესრეთ მაღლად ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი (საისტ. მწ.,[2] 213). 5 ვითარ A, და ვითარ C. 5 ვერავინ CM. 6 განაბრძნა AMm. 6 ბესელისასა Mm, გაზრიელისსა A, გაპასელისსა C, გაბასელისა s, გაბასაელისა cet. (გამოსლვ. 31, 2-3: «აჰა ესერა მიწოდებიეს სახელით ბესელეელ»; შდრ. ხახულის ხატის წარწერა: «ახალმან ვესელეილ»; იხ. თ. ყაუხჩი-შვილი, ბ. წარწ. გვ. 160). 6 უმეტეს ACMm, უფროს cet 6 ეთამის CMm. 8 და <Mms. 8 განსაგებნი A, განსაგებანი m. 8 ჭირვანი CMm, მჭირვანი cet. 9 კრძალავნი M. 9 წყნარებისა CMm, წყნარობისა cet. 9 ლაშქრობასა A. 10 საჭეროსნი ERTs, საეროთა Bdp. 10 საჯელთა Mm, საველოთა C (ვ ← ჯ). 11 შემოსა-ვალნი A, შემოსლვანი cet. 12 მისაგებელი Mm. 12 წუართანი D, წურთვანი s, წვრთნანი Bdp. 12 მსახურე-ბულთა ABMRdmps, მსახურეულთა C, მსახურებ´ლთა T, მსახურებელთა cet. (აგრეთვე ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, სამ. ისტ. II, 2, 212). 12-13 ნიჭის მრავლებანი Mm. 13 მოჩივართა მართალნი] მთავართა მართალთანი M, მთავართა მართებანი m. 13 მოკითხვანი] < Mm, შემთხუევანი C. 14 ღონი[ერ]ნი Mm. 14 და < Mm. 14 რაოდენი RT. 14 ვინ ვინ Mm. 14 აღმოწყუნეს A, აღმოწყნეს cet. 15 სამეფოსა D. 15 საქმეთა სამე-ფოთა Mm. 15 რომელთა CMm, რომელსა cet. 15 ვერავინ CMm. 15-16 ძუელთა — მეფეთა A, ძუელთა და (C: ანუ) ახალთა მეფეთაგანი (მეფეთაგან m, მეფეთაგანნი D) cet. 16 ∼ წამებენ საქმენი d. 16 შარა-ვანდთა D, შარავანდედთა b, შარავანდედთა cet. 17 მ ა ნ ქმნნა CMm. 18 რამეთუ] ხოლო Bdp. 18 სულ-ტანი C. 18 მოხარაკედ C. 18 თჳსა AD, თჳსსა ERT, თჳსად cet. 19 და სცნა M, და ცნა m. 20 ჴელ-მწიფებანი Mm. 20 წარიქცივნეს Mm, წარაქცივნა Bp. 21 გლეხნი A, გლახად C.

პირველ ყოფილნი მეფენი, გოლიათნი, გმირნი კაცნი იგი, საუკუნითგან სახელოვანნი,
მჴნენი და ძლიერნი, და რათაცა საქმეთა ზედა სახელოვანნი, ყოველნივე ესრეთ
დასხნა, ვითარცა პირუტყუნი ყოველსა საქმესა შინა.

ხოლო კუალად საღმრთოთა სათნოებათა და სულიერთა საქმეთა მისთა ვიეთი
გონება მისწუთეს, ანუ მოგონებულსა ვისმან ენამან შეუძლოს თხრობად. რამეთუ
ვითარცა ღმერთი მართლ სჯიდა სამწყსოთა თჳსთა თუალუხუავითა მით ბჭობითა
C241a თჳსითა, და არა სადათ მიდრკებოდა «წამი სასწორისა», ვითარცა სოლომონის თჳს
გუესმის საბჭოთა შინა და თჳთ მოსეს-მიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი და თხრობანი.
ხოლო თავი სათნოებათა, სიწმიდე, ესეოდენი მოიგო, ვითარცა დიდმან ანტონი; ნუ
მეტყჳ მისთა სიჭაბუკისათა რათამე, რომელნი არცა ღმერთმან მოიჴსენნეს! უწუი ჭეშ-
მარიტებით, რამეთუ ყოველთა ათისა წლისა ჟამთა სამარადისოდ წმიდითა პირითა და
A 390 განწმედილითა გონებითა მიიღებდა უხრწნელთა ქრისტეს საიდუმ|ლოთა თანამოწამებითა
სჳნდისისათა და არა მხილებითა გონებისათა, რომლისა მოწამე არს სარწმუნო იგი
M 553 ცათა შინა. კუალად ლოცვისა და მარხვისათჳს რადღა საჴმ|არ არს თქმა, რომლისა
იგი საქმარ ოდენ იყო. და კუალად მონასტერნი და საეპისკოპოსონი და ყოველნი
C241b ეკლესიანი წესსა და რიგსა ლოც|ვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა განგებისასა დარ-
ბაზის კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვლად შუენიერსა და
დაწყობილსა, კეთილ-წესიერებასა ლოცვისა და მარხვისასა.

ხოლო საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი, და გინება ღმრთისა
საძულელი, და ყოველი უწესოება მოსპობილ იყო ლაშქართა შინა მისთა და ურიცხუსა
მას შინა სიმრავლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მეოფთა შორის. კუალად
წყალობა გლახაკთა ესეოდენი აქუნდა, ვიდრემდის აღავსო ზღუა და ჴმელი ქუეყანის
საქმემან მისმან. რამეთუ ლავრანი და საკრებულონი და მონასტერნი არა თჳსთა ოდენ

1 მეფენი A, მეფენი+მსაჯულნი cet. 1 საუკუნითგანნი C. 2 რათაცა] ყოველთა Bdp, რომელთაცა C. 2 სახელოვან ქმნილნი CMm. 3 დასხნა < CMm. 3 ∼ შინა საქმესა A. 3 ვითარცა — შინა] ვითარცა კაცნი (C: +იგი) პირუტყუნი ყოვ˝ლისა (C: ყოვლსა) საქმესა და ყოველსა სახლსა შინა CMm. 4 ხოლო] და D. 4 ∼ და სათნოებათა A. 4 სულიერთა] სრულთა Mm. 4 საქმეთა+მიერ Mm. 4 მისითა m. 5 მოუგონებელსა A, მ[ო]გონებულსა m. 5 შეუძლოს თხრობად] მსახუროს თხრობითა (C: თხრობილსა) CMm. 5 რამეთუ] და C. 6 ღმერთი < Bdp (ამ ადგილას რკალია შემოვლებული და არშიაზე სწერია: „მე ეს ვერ დავწერე, ადგილი დაუტევე“ Bdp). 6 მართლ სჯიდა AMTms, მართლად სჯიდა D, მართალ სჯიდა BCRbdp. 6 სამწყსოთა Mm, საყოფელთა C, სამეფოთა cet. 6 თუალ-უხვავითა BDdp, უხუავითა A, თუალუხუამითა CERTs, თუალუხავითა M, თუალუხილავითა m. 7 სადეთ Mm. 7 წამი CMm, წამი+მისისა cet. 8 საბრჭოთა C. 8 მოსეს-მიერნი] მოსეს და ღ˝თის მიერნი CMm. 8 და თხრ.] თხრობილნი CMm. 9 სიწმიდისა D. 9 მოეგო D. 9 ნუ] ანუ C. 10 მეტყუე Mm. 10 სიჭაბუკესა D. 10 რათა CMm, რამეთუ b. 10 რომელნი Mm, რომელი cet. 10 მოიხსენეს s. 10 უწყებით Mm. 12 გაწმედილისა Bdp. 12 გონებითა] გულითა Mm. 12 მიიღებდა Mm, < cet. (ბროსე წერდა: აქ იგულისხმე „მიიღო“; I, 256, შენიშვნა). 13 სვინიდისითა Mm. 13 გონებითა C. 13 და რომლისა codd. 13 სარწმუნოება Mm. 13 იგი Mm, < cet. 14 თქუმა D, თქუმად Bdp. 14 რომლისა AMm, რომელსა cet. 15 საქმარ იგი ოდენ CMm. 15 და (საეპ.) < A. 15 და ყოველნი Mm, ყოველნი C, < cet. 16 ლოცვისა Mm. 16 ყოვლისა განგებისა საეკლესიაოსა C, ყ. გონებისა საეკლესიო Mm. 16-17 დარბასის A. 17 ვითარცა < Mm. 17 და ყოვლად CMm. 17 ∼ კანონსა ყოვლად შუენიერსა უცთომელსა d, კანონსა შუენიერსა ყოვლად უცთომელსა Bp. 18 წყობილსა C. 19 ხოლო ADMbm, რამეთუ cet. 19 და სახიობანი Mm. 19 გინებანი Mm. 20 საძულელ C, სძლენი Mm, განმარისხებელი cet. 20 მოსპოლ ყო Mm. 20 მასთა] მათითა C. 21 შინა < Mm. 21 სიმრავლესა მრავალ ენათა CMm. 21 ნათესავთასა CMm, ნათესავთა cet. 21 კუალად] ხოლო D. 22 გლახაკთა] გლახაკთა შეწყალებაჲ ქურივთა ობოლთა და დავრდომილთანი D. 22 ესეოდენნი D. 23 საქმემან მისმან] მოქმედებამან C. 23 ლვარანი M, ლვარნი m. 23 და (მონ.) < A.

სამეფოთა, არამედ საბერძნეთისნიცა, მთაწმიდისა და ბორღალეთისანი, მერმეცა ასურე-
C242a თისა და კჳპრისა, შავისა მთისა, პალეს|ტინისანი, აღავსნა კეთილითა, უფროსღა
საფლავი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, და მეოფნი იერუსალემისანი თჳთოფერთა
მიერ შესაწირავთა განამდიდრნა. კუალად უშორესცა ამათსა: რამეთუ მთასა სინასა, სადა
იხილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონასტერი, და წარსცა ოქრო მრავალ-
ათასეული, და მოსაკიდელნი ოქსინონი, და წიგნები საეკლესიაო სრულებით, და
სამსახურებელი სიწმიდეთა ოქროსა რჩეულისა.

და კუალად დღითი-დღე წარსაგებელთა, რომელთა თჳსითა ჴელითა მისცემდა
M 554 ფარულად, ვინ ა|ღრაცხოს თჳნიერ მამისა ზეცათასა, რომელი მიაგებს ცხადად. რამეთუ
იყო მისა კისაკი მცირე: აღავსის დრაკნითა რა დღე სარწმუნოთა თჳსთა ჴელითა, და
C242b სამწუხროდ ცალიერი მოაქუნდის იგი მხიარულსა სულითა | და პირითა. ოდესმე
ნახევარი წარაგის მისი, და ოდესმე არავინ ეპოვნის, და ეგრე სავსე მისცის დამარ-
A 392 ხვად ხვალ|ისა და სულთქმითა თქჳს: „დღეს ვერა მივეც ქრისტესა მარცხებითა ჩემთა
ცოდვათათა“. და ამას არა თუ ჴელოსანთაგან მორთმეულისა იქმოდის, ანუ თუ საჭურჭ-
ლით, არამედ ჴელთა თჳსთა ნადირებულისა. რომელთაგანი თჳსსა მომღუარსა იოვანეს
მისცა ოდესმე დრაჰკანი, ვითარ ოცდაოთხი ათასი, რათა განუყოს გლახაკთა. და ესეცა
მცირედი მრავლისაგან თქმად შეუძლებელ.

ხოლო განათავისუფლნა არა მონასტერნი ოდენ და ლავრანი მოსაკარგვეთა
მაჭირვებელთაგან, არამედ ხუცესნიცა სამეფოსა შინა მისსა ყოვლისა ჭირისა და ბეგრი-
საგან, რათა თავისუფალთა საღმრთო მსახურება მიუპყრან ღმერთსა.

C243a ხოლო ამათ თანა რაოდენნი ეკლესიანი აღაშენნა, რაო|დენნი ჴიდნი მდინარეთა
სასტიკთა ზედა, რაოდენნი გზანი, საწყინოდ სავალნი, ქვა-ფენილ ყვნა, რაოდენნი

1 თჳსისა ოდენ სამეფოსანი CMm. 1 საბერძნეთისანი CMm. 1 ბორღლეთისანი M, ბორაღლეთისანი m. 2 კჳპრისა ACMms, კვიპრიისა DRT, კიპრიისა cet. 2 შავშის A, შავისა cet. 2 მთისა] მათისა და Mm, მთისა და C. 3 უფლისა] მეუფისა CMm. 3 ჩუენისა ი. ქრ. < CMm. 3 იესოს ADs, ი˝ჳს T. 3 მყოფელნი A. 3 იერუს.] ისრაელისანი Mm. 5 მოსემ და ელიამ D. 5 მუნ აღაშენა D. 5 ოქრო] ძღუენი C. 5-6 მრავალი ათასეულნი Mm. 6 ოქსინონი b, ოქსინიონი Mm, ოქსიონი C, ოქსიონნი cet. 6 საეკლესიაო C, საეკლესიაონნი A, საეკლესიო cet. 6 სრულობით Am. 6 და < AC. 7 სამსახურებელი ACDMRTms, სამსახურებელნი cet. 7 ოქროსა რჩეულისაჲ DR, ოქროისა რჩეულისა d. 8 დღითი დღეთა C. 8 წარგებულთა CMm. 8 მისცემდის CMm. 9 აღრაცხოს Mm, აღირაცხოს As, აღრიცხოს cet. 10 მისსა BCMmp. 10 კისა C. 10 რომელსა აღავსებდის CMm. 10 დრაკნით A, დრაკანითა E, დრაჰკნითა cet. 10 თჳსითა CEMm. 11 სამწუხროდ] სარწმუნოდ d. 11 ცარიელი C. 11 მიაქუნდის d. 11 მხიარულსა ADMdmp, მხიარულისა cet. 11 პირითა < C. 11 ოდესმე A, და ოდეს Mm, და ოდესმე cet. 12 წარეგის C. 12 პოვნის A. 12 და ეგრე] ეგრეთ CM, ეგრეთვე m, ეგრევე d. 12-13 დამარხვად] იგი შესანახავად C. 13 ხვალისა] ხილვისა Mm. 13 სულთქმით ჰრქვის Mm, რქუის C, სულთ-ითქჳს A. 13 ვერ მივეც A, ვერა მივეც+რა b. 13 ჩემთა ADMm, ჩემდა cet. 14 და — იქმოდის] და ამას იქმოდის არათუ ჴელ. მორთმ. CMm. 14 ჴელოსანთა მორთმეულისაგან (C: მორთმულისაგან) CMm, ჴელოსანთაგან მორთმულისა (მორთულისა A) cet. 14 თუ A, < cet. 14-15 საჭურველითა Mm. 15 ჴელთა თჳსთა ACMTdm. ჴელითა თჳსითა cet. 15 ნადირებულისა D, ნადირებულითა cet. 15 ∼ ოდესმე თჳსსა მ. იოვ. მისცა (C: მისცის) CMm. 16 ოცდახუთ (C: ოცდაოთხი) ათასეული CDMm. 17 თქმად შეუძლ.] გვითქუამს CMm. 18 ხოლო] რ˝ s. 18 მოსაკარგვეთა] მოხარკეთა Ds. მის კარგვითა C. 19 და მაჭირვებელთაგან D. 19 მისსა < A. 19-20 ბეგრისა (ბეგარისა m) და ჭირისაგან CMm. 20 თავისუფალ C. 20 საღმრთო] სულთა Mm. 20 ღმერთსა < A. 21 ხოლო] < Mm, და C. 21 რაოდენთა სასტიკთა მდინარეთა ზედან ჴიდნი განჴიდნა D („განჴიდნა“ სხვა მელნითაა ჩამატებული). 22 ∼ ზედა სასტიკთა Bdp.

ეკლესიანი, წარმართთაგან შეგინებულნი, განწმიდნა სახლად ღმრთისად, რაოდენნი
ნათესავნი წარმართთანი შვილად წმიდისა ემბაზისად მოიყვანნა და შეაწუნარნა ქრის-
A 393 ტესა, და დად|ვა მისთჳს უმეტესი მოსწრაფება, რათამცა ყოველი სოფელი მოსტაცა
IV 555 ეშმაკსა და შეასაკუთრა ღმერთსა, რომლითა მიიღო | მადლი მოციქულობისა, ვითარცა
პავლე და ვითარცა დიდმან კოსტანტინე.

სხუათავე კეთილთა თანა აქუნდა ესეცა, რამეთუ სლვათა შინა თჳსთა სამეფოთასა
სიმრავლითა სპათათა და სიმალითა სლვისათა ვერ ადვილად მიემთხუეოდიან მოჩი-
ვარნი და დაჭირებულნი და მიმძლავრებულნი, განაღა ვიეთღამე რომელთა საჭიროდ
C243b უჴმდის განკითხვა | და შეწევნა მეფობრივი, ნუ უკუე და ვინმე აღვიდის ბორცუსა
ზედა რასმე, გზისა მახლობელსა, ანუ კლდესა, გინა თუ ხესა, ვითარცა ზაქე. უკეთუ
ოდენ ეპოვის ესევითარი რამე, და მუნით საცნაურ ყვის ჭრტინვა თჳსი, ამისთჳს
დაედგინნეს კაცნი მართლად მცნობელნი და განმკითხვარნი მოჩივართანი, რომელთა
მიერ მიიღებდეს კურნებასა. მრავალგზის გჳხილავს იგი დამალტობელად დაწუთა
თჳსთა ცრემლითა ხილვასა ზედა თჳთოსახეთა სენთა მიერ განცდილთასა და ხილვად
A 394 საძნაურთა, რომელნი შეემთხუევიან მიუნდობელთა ამათ და უბადრუკთა კორცთა,
რომელთა ზრდის სხუათა უმეტეს ქუეყანა ქუთათისისა. ვინ აღრიცხუნეს ტყუენი,
C344a რომელნი მან განათავისუფლნა და რომელნი უკუმოიჴსნნა თჳსთა ყივჩაყთა|გან ფასითა.
ვინ ჯეროვნად წარმოთქუნეს პატივის პყრობანი მონაზონთანი, სიმდაბლით შემთხუე-
ვანი და მოკითხვანი, და სიყვარულით შეწყნარებანი მათნი, თჳთოეულისა ნიჭნი და
საკმარნი, რომლითა უზრუნველ ყვნის ყოველთა საჭიროთაგან.

M 556 ხოლო აქუნდა ამას ყოვლად ბრძენსა მეფესა საქმედ ე|სეცა, რომლითა უმეტეს
ყოველთა საშიშად საზარელ იყო ყოველთა, რამეთუ ღმრთისა მიერ იყო მის ზედა
ნიჭი ესე და საქმე ყოვლად საკჳრველი. არა-რა შორიელი არცა სამეფოთა შინა
მისთა, არცა ლაშქართა შინა მისთა მეოფთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, საქმე

1 წარმართთა მიერ C. 1 ღმრთისად] ღვთისა Bdp. 2 მოიყვანნა CMm (მაგრამ მოთავსებულია „წარმართთანის" შემდეგ), აღმოზენა b, გამოაჩინნა D (სხვა მელნითაა ჩამატებული), < cet. 2 წმიდისა] ღ⁻თისა Mm. 2 და < A. 3 და < Rd. 3 ამისთჳს Mm. 3 მოსწრაფება უმეტესი d. 3 რათა Bp. 4 მოიღო C. 4 მოციქულობისა ACDMRm, მოციქულებისა cet. 6 სლვათა ADRTb, სლვასა cet. 6 თჳსთა < A. 7 სიმაღლითა სლვისათა CTb, სიმრავლითა სლვათათა Mm. 8 დაჭირებულნი AM, დაჭირვებულნი cet. 8 და < A. 8 მიმძლავრებულნი < B. 8 ვიეთღამე C, ვიეთნიმე Mm, ვიეთგანმე cet. 8 სჭიროდა CMm. 10 ზედა < CMm. 10 რასამე CMT. 10 გზის m. 10 კლდესა] უკეთესა(?) b. 10 თუ < EMmb. 10 ზაქეე M. 11 პოვის m. 11 რამე] რა CMm, საქმე Bdp. 11 მუნით] მიერ CMm. 12 კაცნი] კაზნი Mm (ჷ ← ღ). 12 განმკითხველნი AC, გამომკითხველნი Mm. 13 მალტობელა C, და მალტობელად AMm, დამლტობელად cet. 13 დაწუთა] ღუაწლთა(!) Mm. 14 თჳსთა] მისთა M, < m. 14 განსაცდელთასა A, განცდილთა C. 15 საცნაურთა A. 15 და ხილვად < C. 15 შეამთხუევნა Mm. 16 უმეტეს სხუათა CMm. 16 ქუეყანათა M. 16 ქუთათისისა CDMm, ქუთათისი E, ქუთათისა cet. 16 აღრაცხნეს CMms. 16 ტყენი A. 17 განათავისუფლნეს Mm, განათავისუფლნის C. 17 და AMm, < cet. 17 რომელნიმე A. 17 უკუმოიჴსნნა A, უკუმოიჴსნა D, უკმოიჴსნნა MT, უკმოიხსნნა m, უკუე გამოიჴსნნის C, უკმოიჴსნა (უკმოიხსნა) cet. 17 თჳსთა ADMm, < cet. 18 ვინა M. 18 წარმოთქუნეს] წარმოაჩინნა Mm, წარმოაჩინნეს C. 18 სიმდაბლით შეემთხუევიან (C: შემთხუევანი) და მოკითხვანი CMm, < cet. 19 ნიჭი Ts. 20 რომლითა AMm, რომელთა cet. 20 ყოველთა < CMm. 21 ხოლო < Mm. 21 ხოლო აქუნდა] მაქუნდა C. 21 ∼ ყ. ბრძენსა ამას CMm. 21 რომლითა CMm, რომელთა cet. 22 ყოვლისა CMm. 22 საშიში და საზარელი C. 22 ყოველთა] < Dd, ყოველთა + საჭიროთაგან b. 23 საქმედ Mm. 23 შორიელ Mm. 23 მისთა < CMm. 24 კაცთა ADMm, < d, კაცთათა cet. 24 დიდთა ACMm, და დიდთა cet. 24 მცირეთა CDMRdm, მცირედთა cet.

ქმნილი, კეთილი გინა სიტყუა ბოროტი თქმული. — არა-რა დაეფარვოდა ყოვლადვე,
C244b არამედ რაოდენცა ვის ფარულად ექმნის ანუ თუ ეთქჳს, ყოველივე ცხად | იყო წინაშე
A 395 მისსა, ვიდრემდის გ|ულის-სიტყუანიცა და მოგონებანი ვიეთნიმე მიუთხრნის მათ,
რომელთა ზარგანჴდილ ყვნის. და მონაზონთა განშორებულთა სენაკთა შინა მათთა
ქმნილნი ღუაწლნი და სათნოებანი უწყოდნის ცხადად, და სიშორე გზისა ვიდრე ეკლე-
სიამდე ზომით იცოდის, და მოთმინებისათჳს აქებდის და ნატრიდის. ნუ ამას ემიებ,
მკითხველო, თუ ვითარ იქმნებოდა ესე, არამედ ამას ცნობდა, თუ რა სარგებელი
ჰოვის ამათ მიერ. რამეთუ არა თუ ცუდად რადმე და განსაკითხავად საგიობელთა
საქმეთად, ანუ საკიცხელად ვიეთთათჳსმე იქმოდის: ნუ იყოფინ ესე, წარვედ!

არამედ დიდნი საქმენი და ფრიად საწრაფონი წარმართნა ამით, და მრავალთა
კეთილთა მიზეზ იქმნა ესე: პირველად ორგულებასა, და ზაკუასა, და ღალატსა რასამე
C245a ვერვინ დიდთა | ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოგონებადცა, არა თუ თქმად ვისდა,
არცა თუ მეუღლესა და ცხედრეულსა თჳსსა თანა, ანუ მოყუასსა თჳსსა, გინა ერმათა
M 557 თჳსთა თანა, ვინათგან | ესე მტკიცედ უწყოდა ყოველმან კაცმან, რომელ პირით აღმო-
A 396 სლვასავე თანა სიტყჳსასა საცნაურ | ქმნილ არს უეჭუელად წინაშე მეფისა. და მრა-
ვალნი განპატიჟებულცა იყვნეს და მხილებულ ესევითართათჳს. ამისთჳსცა ვერ ოდეს
ვინ განიზრახა ღალატი რაჲთურთით დღეთა მისთა, არამედ იყო ყოველთაგან საკრძა-
ლავ და სარიდო.

და კუალად მღდელთ-მოძღუართა, მღდელთა და დიაკონთა, მონაზონთა და ყო-
ველთა კაცთა ესევე საქმე ექმნა წესიერებად და გზად ყოველთა სათნოებათა მიმართ.
C245b რამეთუ შიშითა მისითა ვერ იკადრებდიან უწესოდ სლვად, ვინათგან უწ|ყოდიან არა-რას

1 ქმნილი < A. 1 ბოროტი სიტყუა CMm, სიტყუა ბოროტი bd, სიტყუა ბოროტი + სიტყუა cet. (T-ში მერე უცდიათ მეორე «სიტყუა» აეფხიკათ). 1 არა რა არს C. 2 რაოდენიცა Mm. 2 ცხადად C. 3 და CMm, < cet. 3 მიუთხრის Bdp. 4 რომლითა ACMbm, რომელ Bdp. 4 ზარგანჴდილ ყვნის ADRTb, ზარი განჴდის მათ CMm, ზარგანჴდილ ყვის cet. 4 მონოზანთა m. 4 განშორვებულთა m. 4 ∼ სენაკთა მათთა შინა C. 4 მთათა T. 5 ქმნულნი A, ქმნილი E 5 სათნოებანი + უცხოდ და კეთილად d. 5 უწყოდის BDdp, უწყოდ⁻ის M. 5 გზისა < C. 6 ∼ იცოდის ზომით Mm. 6 იცოდა D. 6 აქებდეს და ნატრიდეს Mm. 6 და ნუ C. 7 ცნობდა ABMbm, (ს)ცნობდი cet. 7 ვითარ — თუ < A (ex hom.). 7 რა] ვითარი რა C. 8 ამათ მიერ ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ამით მიერ D („მიერ" ჩამატებულია), ამათ BRTp, ამით cet. 8 არა ცუდად რამე განსაკითხავად C. 8 საგონებელთა b, საგონებელთა A, საგიობელთა cet. 9 საქმეთად A, საქმეთა და Mm, საქმეთა C, საქმედ cet. 9 საკიცხელთა M, საკიცხველთა m, საკიცხელთად A. 9 ვიეთთათჳსმე Mm, ვიე(თ)თჳსმე cet. 9 ნუ იყოფინ ესე < CMm. 10-11 მრავალთა კეთილთა D (ბ რ ო ს ე ც ასე ვარაუდობდა: I, 258, შენ. 2), მრავლის(ა) კეთილისა CMm, მრავლითა კეთილითა cet. 11 იქმნა Mm, ექმნა cet. 11 პირველად] არამედ Mm, პირველ B. 11 და (ზ.)] < A, რამეთუ და C. 11 რასამე ჯ ა ვ ა - ხ ი შ ვ ი ლ ი (სამ. ისტ. II. 2, 286), რასაცა codd. 12 თუ < Mm. 12 ვისდა + არამედ C. 13 თუ მეუღლესა და ცხედრეულსა D (ეუ სხვა მელნითაა ჩამატებული), თუ ცხედრეულსა CMm, თუ უმაღლესა (← თუ მღ⁻ლესა) AERT, თუ უმაღლესსა cet. 13 თჳსსა CMm, ვ ი ნ თჳსსა cet. 14 თჳსთა თანა Bdp, თჳსთა cet. 14 ე ს ე CMm, < cet. 14 რომელ ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., რომელი Mm, < cet. 14 პირით ვიდრე D („ვიდრე" ჩამატებულია სხვა მელნით, შდრ. მომდევნო სქოლიო). 14-15 აღმოსლვასა ვიდრე A (← აღმოსლვასა ვ⁻ე). 15 თანა < C. 16 განპატიჟებულცა ACT. 16 ჰიყუნეს D („ჰ" სხვა მელნითაა ჩაწერილი მერე). 16 მხილებულ] მახლობელ ADRTbs. 16 ამისთჳს CMm. 16-17 ვერ ოდეს ვინ A, ვერცა ვინ CMm, ვერცა ოდეს ვინ DERTbps, ვერცა ოდენ ვინ cet. 17 განიზრახა] შეითქუნეს ოდესცა ვერცარა ვინ განიზრახა C. 17 ყ ო ვ ლ ა დ რათურთით ღალატი CMm. 17 ყოველთა CMm. 17-18 საკრძალავ ADRTds, საკრძალავი cet. 19 მღდელთა და < C. 19 მონოზანთა m. 20 წესიერებად და გზად D, წესიერება და გზა Cd, წესისაისაებრ და გზათა Mm, წესიერება, გზა cet. 21 არა-რასა Mm.

დაფარულობა წინაშე მისსა, და მის მიერ ქება სათნოებისა, და მაგება არაწმიდათა და უწესოთა საქმეთა. რამეთუ ვერცა მსოფლიო ვინმე და ვერცა მოქალაქე, ვერ მჴედარი და ვერ რომელი პატივი და ასაკი იკადრებდა განდრეკილად სლვად: რამეთუ ყოველთა კაცთა იყო წესიერება, ყოველთა კანონ, ყოველთა პატიოსნება, და თჳთ მათ მეძავთაცა ყოველთა კრძალულება, ყოველთა შიშ და მმართებელ გზათა საღმრთოთა და მშჳდობისათა.

A 397 ესე დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელნი, ესრე|თ ადვილად წარმართნა ამით, ვითარცა ვერვინ ადვილ წარმართის ეგრეთ. ამისთჳსცა შიში დიდი და
M 558 ზარი მისი განითქუა კიდეთა | ქუეყანისათა, და განკრთეს ყოველნი მკჳდრნი ქუეყანისანი.

ხოლო შემოკრბა ოდესმე წინაშე მეფისა ნათესავი გულარძნილი, ყოვლად
C245a ბოროტთა სომეხთა | ეპისკოპოსები და მონასტერთა მათთა წინამძღურები მრავალი ფრიად, რომელნი აზმნობდეს თავთა თჳსთა მიწევნად თავსა ყოვლისა სწავლულებისა და მეცნიერებისასა. და მოაჴსენეს, რათამცა ყო ბრძანებითა მისითა კრება და ყვესმცა სიტყჳს-გება და გამოძიება სჯულისა: უკეთუ იძლივნენ სომეხნი, და იქმნენ თანაერთჳმა სჯულისა და თჳსი სჯული შეაჩუენონ; ხოლო უკეთუ სძლონ სომეხთა, ესოდენ მიემადლოს, რათა არღარა გჳწოდდეთო მწვალებელად და არცა შეგუაჩუენებდეთ.

მაშინ მოუწოდა მეფემანცა იოანეს, კათალიკოსსა ქართლისასა, და მის ქუეშეთა ეპისკოპოსთა და მეუდაბნოეთა, და არსენის იყალთოელსა, თარგმანსა და მეცნიერსა
A 398 ბერძენთა და ქართველთა ენათასა, და განმანათლებელ|სა ყოველთა ეკლესიათასა, და
C245b სხუათა მეც|ნიერთა და ბრძენთა კაცთა.

ყვეს უკუე სიტყჳს-გება ურთიერთას ცისკრითგან ვიდრე ცხრა ჟამამდე, და ვერას უძლეს დაბოლოებად. რამეთუ იყო ორკერძოვე ძლევის მოყუარება ოდენ და ცუდ სიტყუათა პაექრობა: რამეთუ შევიდიან შეუვალთა საქმეთა და მნიად გამოსავალთა,

1 და (ძაგ.) < A. 1-2 ძაგება — საქმეთა] ძაგება არა (< C) ეგევითართა და CMm. 2 მსოფლიო] მოსპოლვით Mm. 2 და < Mm. 2 ვერცა მსოფლიო ვინმე და < C. 2 ვერ] ვერცა CMm. 3 და < CDT. 3 ვერცა CMm. 3 პატივი] ერისთავი Mm. 4 ჴყო. 4 კანონ + ყოველთა წესიერება Mm (განმეორებაა). 4 მეძავთაცა CMm, მეძავთა cet. 5 შიში MRbm. 5 მამართებელ C. 5 და < A. 7 ღმრთისაგან A, ღმრთისანი Mm, და ღმრთისაგან cet. 7-8 წარამართა m. 8 ვითარ CMm. 8 ვერავინ CMm. 8 ადვილ D, ადვილი cet. 8 წარმართის ეგრეთ < CMm. 8 დიდი < CMm. 9 მისი CMm. 9 და < Mm. 9 მკჳდრნი] კიდენი CMm. 11 ხოლო < CMm. 12 სომეხთა < Mm. 12 ებისკოპოსნი CMm. 12 მათთა] მისთა A. 12 წინამძღუარნი მრავალნი C. 12-13 ~ მრავალნი რომელნი ფრიად Mm. 13 აზმობდეს ERTs, აზნაურობდეს Mm. 13-14 სწავლულებისა (C: სწავლულებისასა) და მეცნიერებისასა ACDMm, და მეცნიერებისასა ERT, მეცნიერებისასა cet. 14 და < A. 14 ყო ADMRm, ჴყოს (ყოს) cet. 14 ყვესცა Bdp. 15 სიტყჳს-გება] სიტყჳს m. 15 უკეთუ A, და უკეთუ cet. 15 იძლინნენ d. 15 სომეხნი C, < cet. 15 და < CMm. 15-16 თანაერთჳორც Mm. 16 სჯულითა C. 16 თჳსი] თავისა C. 16 სჯული < Mm. 16 სომეხთა C, < cet. 16 ესოდენ A. 17 მიემადლოს ADMm, მიმადლოს C, მიემადლოსთ cet. 17 რათა] რომე C. 17 გჳწოდდეთო D, გვხედვიდეთო Mm, გჳწოდეთ A, უჴმობდენ C, გჳწოდდეთ cet. 17 მწვალებლობით C. 17 და < CMm. 17 შეგუაჩუენებდეთ + და სხუასა არარას ამისსა Mm, შეაჩუენებდენ + და სხუასა ამისსა არარას უმეტესსა C. 18 მაშინ D, < CMm, ხოლო cet. 18 მეფემან დავით D. 18 იოანეს A, იოანე (იოვანე) cet. 19 არსენი A, < C. 19 იყელიოელსა Mm. 20 ენისასა CMm. 20 განმანათლსა C. 22 ცისკრითგან ADMm, ცისკრით cet. 22 ვიდრე < CMm. 22 ჟამამდე A, ჟამამდინ C. 22 ვერვინ A, ვერას MRms, ვერასა DTb, და ვერარას C, ვერარა cet. 23 დაბოლოებად] დაბრალობად A, დაბრკოლება Mm, დაბრკოლება და Bdp. 23 ძლევისა Mm. 24 ცუდ (ცუდი AC) სიტყუათა ACDMm, სიტყუათა cet. 24 პაქრობა Mm. 24 შევიდნიან s. 24 მნიედ C.

რომელი-ესე შეეწყინა მეფესა და რქუა მათ: „თქუენ, მამანო, სიღრმეთა სადამე შესრულ
M 559 ხართ და უცნაურთა ხედვათა, ვითარცა ფილოსოფოსნი, | და ჩუენ ვერა-რას უძლებთ ცნობად, ვითარცა უსწავლელნი და ყოვლად მსოფლიონი. და ესე საცნაურ არს თქუენდა, რამეთუ მე შორს გარ სწავლულებასა და მეცნიერებასა, ვითარცა მჴედრობათა შინა აღზრდილი. ამისთჳსცა უსწავლელთა და ლიტონთა და მარტივთა მიერ სიტყუათა გეზრახო თქუენ“.

ესე რა თქუა, იწყო მათდა მიმართ სიტყუათა თქმად, რომელსა ღმერთი მოსცემდა
C246a უეჭუელად პირსა მისსა. ესე|ოდენთა იგავთა და სახეთა წინადაუდებდა, აჴსნათა საკჳრ-
A 399 ველთა მიერ წინადაუდგრომელთა და უცილობელთა, | რომლითა დაანთქნა, ვითარცა მეგჳპტელნი, და დაუყო პირი მათი და უპასუხო ყვნა და ყოვლად უსიტყუელ, ვითარცა ოდესმე დიდმან ბასილი ათინას შინა.

ესე მწვალებელნი და ესოდენ ზარგაკდილ ყვნა და ყოვლად უღონო, რომელთა აღიარეს ცხადად ძლეულება თჳსი ამისთა ოდენ მეტყუელთა, ვითარმედ: „ჩუენ, მეფეო, მოწაფე გუეგონე ამათ მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუთარ არიან ეგე მოძღუარ საგონებელნი თქუენნი“. და ესრეთ ფრიად მაბრალობელნი თავისანი მიიქცეს სირცხჳლეულნი, არღარა ოდეს მკადრებელნი ამისნი ოდესცა.

ხოლო არიან ვინმე მაბრალობელნი მეფისანი ჯერეთცა ესოდენ მჭირსედ მოქა-
C246b ლაქობისა დამოლაშქრეობისათჳს და მჴედრო|ბათა მისთა განუსუენებელისა მიმოსლვისათჳს და დაჭირებისა, ვითარმედ: „არცა მშჳლდი თავს იდებსო მარადის გარდაცმუ-
M 560 A 400 ლობასა, არცა ძალი ო|რღანოსა მარადის განსხირპულობასა, რამეთუ ჟამსა ჳმარე|ბისა

1 რომელი ესე შეეწყინა D, შეეწყინა ესე cet. 1 თქუენ < A. 1 სადმე ACEbs, < Bdp. 2 ხედავთ CMm. 2 ვითარცა < Bp. 2 ფილასოფოსნი ACMms. 2 ვერას A, ვერ რას M, ვერა რას Cm, ვერა რასა cet. 3 მ(ო)სოფლელნი Mm. 3 და (ესე) < A. 4 რამეთუ მე] რამე Mm (← რ´ა მე ← რ´მე). 4 სწავლულებასა და მეცნიერებასა A, სწავლულებასა და მეცნიერებისაგან DERTs, სწავლულებისა (+ თქუენისა C) და მეცნიერებისაგან cet. 4 მჴედრობისა A. 5 ამისთჳს C. 5 და (ლ.) < C. 5 ~ სიტყუათა მიერ C. 7 მიმართა Mm. 7 სიტყ´ითა T, სიტყჳთა ER. 7 რომელსა DMm, რომელთა cet. 7 მისცემდა b. 7-8 ~ უეჭუელად მოსცემდა Bdp. 8 სახეთა + და AMm, სხუათა + და C. 8 წინამდებთა Mm, წინადადებათა C. 8 აჴსნათა] დაჴსნით M, და აჴსნით m, და ალჴსნათა C. 9 წინადაუდგომელთა CMm. 9 უცვალებელთა C. 9 რომელთა Mm. 9 დაანთქუნა Mm, დანთქნა C. 9-10 მეგჳპტელნი ვითარცა Mm. 10 და (დაუყო) < CMm. 10 უპასუხნო T. 11 ოდესმე მაენ C. 11 ბასილი ADMRm, ბასილმან C, ვასილი cet. 12 ესენივ A, ესენივე CMm. 12 მწვალებელნი და < CMm. 12 ესოდენ A. 12 და < Mm. 12 რომლითა CMm. 13 ცხადად < A. 13 ძლეულება] ძლიერა Mm. 13 ამით Mm, ამისითა As. 13 ოდენ < b. 13 მეფეო D, < CMm, მეფე cet. 14 მოწაფე < A. 14 ამათა A. 14 შენ სამე ხარ] თქუენ სამე ხართ D. 15 ~ მოძღუართა მოძღუარი C. 15 რომელსა Mm. 15 მიმწვთარ არიან d, მიმიც თუ არა არიან Mm, მიმწთუარან C, მიმწუდარ არიან cet 16 თქუენნი < AC. 16 მაბრალობელნი CD, მაბარობელნი Mm, მაბრალებელნი cet. 16 თავისანი ADR, < Mm, თავთანი C, თავისნი cet. 17 მისნი Bp. 17 ოდესცაო C. 18 ხოლო < CMm. 18 მაბრალობელნი ADMRTm, მაბრალებელნი cet. 18 ჯერედცა DRT. 18-19 მოქალაქობისა A, < cet. 19 და < DMm. 19 მოლაშქრებისათჳს Mm, მოლაშქრეობისათჳს ACD, დამოლაშქრე(ო)ბისათჳს cet. 19 და მჴედრ.] ვედრებათა (!) C. 19 განსუენებულისა Mm. 19-20 მიმოსლვისათჳს და დაჭ. Mm, მიმოსლვისა და ჭირებისათჳს cet. 20 ვითარმედ A, და ვითარ Mm, და ვითარმედ cet. 20 იდებდა A. 20-21 გარდუცმელობასა + თავს იდებს C. 20-21 გარდაცმულობასა — მარადის < Eb (ex hom.). 21 და არცა Mm. 21 და მარადის C. 21 განსხიპლულობასა D, განუსხირპველობასა C.

მათისასა თითოეული მათი უკმარ იპოვოსო“. და ესევითართა უკიობლისა მისთჳს და ყოვლად უმიზეზოსა იტყჳან.

გარნა ისმინეთ ესევითართა მათ პირველად ესე, რამეთუ სამეფო აფხაზეთისა მცირე ჰქონდა მოკლებული, და მცირე იყო, და ტყუეობათა და ზემოჴსენებულთა ჭირთაგან მცირე გული მჴედრობისა და იგინიცა დაჯაბნებულნი, მრავალგზის მტერთაგან სივლტოლითა უცხენო და უსაჭურველონი, და თურქთა მიმართ წყობისა ყოვლად უმეცარნი და ფრიად მოშიშნი. უკეთუმცა ესყოდენ უწყინოთა ლაშქრობითა და მცირედ- C247a მცირედ ბრძოლითა და სწავლითა გ|უარიანად და ღონიერად წინამძღომითა, და მრავალთა ძლევათა მიერ მოგუარებითა არა განეწყუართნეს სპანი თჳსნი, და განეკადნიერნეს წყობათა მიერ მჴნეთა, ქებითა და ნიჭთა მიცემითა, ხოლო ჯაბანთა სადედოთა შთაცუმითა და კიცხევით ძაგებითა, არამცა მოეღონა, ვიდრემდის სპათა შორის მისთა ყოვლად არა იპოვებოდა ჯაბანად ზრახული, რათამცა ექმნნეს ესოდენნი ძლევანი, A 401 ანუ რათამცა ექმნნეს და აღეხუნეს ესოდენნი სამეფონი? ნუ | უკუე ძილითა ანუ ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა მისმურობითა და განცხრომითა და მაჩუკნებელთა საქმეთა შედგომითა; არა ესრეთ, არა, არამედ არცა ალექსანდრე ქმნა ესრეთ. რამეთუ პირველად მამულისა თჳსისანი შეკრიბნა და მით დაიპყრნა დასავლისანი ევროპი, M 561 იტალია, რომი[1] და აფრიკეთი, და მათითა წარ|ტანებითა დაიპყრა ეგჳპტე, შესრულმან კარქედონით, და მიერ ეგჳპტით პალესტინე და ფინიკე, და კილიკიასა თჳსად შემქმნელი, წინაგანეწყო დარიოსს. და რაჟამს სპარსეთი მოირთო, მაშინღა სძლო პიროს ჰინდოსა, და ეგრეთღა ამით ყოვლითა მოვლო ყოველი ქუეყანა; და ქმნა, რა

1 მისისასა A. 1 იპოვოსო ABp, იპოის Eb, იპოისო cet. 1 ესევითართა] ვითართა Bp, ვითარცა d, ესე ვითარისა C. 1 უგიობლისა მისთჳს Mm, უგიობელისა მისთჳს C, უგბილოთა მათთჳს A, უგიობელთა მათთჳს cet. 1 და < C. 2 უმიზეზოთა A. 2 და ყოვლად უმიზეზოსა იტყჳან Mm, და უმიზეზოსა და ყოვლად იტყჳან cet. 2 იტყჳნ T. 3 ისმინენ Mm, ისმინედ C. 3 მათ] ამათ C. 4 აქუნდა C. 4 და მცირე იყო b, მცირედ იყო A, და შემცირებული CMm, და მცირედ იყო cet. 4 და < C. 4 მოჴსენებულთა A. 5 და < A. 5 იგიცა შეჯაბნებული Mm, იგინიცა შეჯაბნებულნი C. 5 მრავალგზით d. 6 სივლტოლითა < d. 6 უცხენო და უსაჭურველონი A, უცხენონი უსაჭირველონი (უსაჭურველნი m) Mm, უცხენონი უაბჯრონი C, უცხენოდ უსაჭურველონი cet. 6 მიმართ წყობისა Mm, მიერ წყობისა C, წყობისა მიმართ cet. 7 და < A. 7 ფრიად] დიდად C. 7 და უკეთუ C. 7 ესოდენ A, < b. 8 გუარიანად] და გონიერად C. 9 მოგუარებითა] მოგონებითა A. 9-10 სპანი — განეკადნიერნეს < Eb. 9 თჳსნი] მისნი d. 9-10 განეკადრნეს M, განეკდრნეს m. 10 მიერ] მიმართ CMm. 10 ნიჭებითა C. 11 და < Mbm. 11 კიცხვით BTdp. 11 ძაგებითა] რგებით C (ძ — ძ). 11 არამცა] არა CMm. 11 მოეღონნა Ts. 11 ვიდრემდის] ვითარ C. 12 არა] არავინ CMm. 12-13 ექმნნეს — რათამცა < As ((ex hom.). 12 ექმენ m. 13 ექმნნეს და < CMm. 13 ესოდენნი] ეზომნი დიდნი Mm, ეზომ დიდნი C. 13 ძილითა] ძალითა ACMm. 13 ანუ] და Bdp. 14 ზედა < Mdm. 14 მოხმურობითა R. 14 და Mm, < cet. 14 მაჩუკნებელთა Mm, მჩუკნელთა C, მაჩუენებელთა cet. 15 ესრე CMdm. 15 არა < A. 15 ალექსანდრემ D. 16 პირველ მამულისასა C. 16 შეკრიბნა] შეიპყრნა Mm. 16 დასავალნი DM, დასვლანი m, დასავლისნი D. 16-17 დასავლისანი — დაიპყრა < d (ex hom.). 16 ევტროპი ACDEMTbms. 17 ჰრომი DMRm. 17 აკრიფეთი A. 17 მათით A, მათ თანა Mm. 17 და დაიპყრა m. 18 ქალკედონით d. 18 და < A. 18 პალესტინით და ფინიკედ Mm, პალესტინე პინიკე A. 18 კილიკიასა ADb, კილიკისა Mms, კილიკასა cet. 18 თჳსდა m. 19 შექმნული s. 19 რაჟამ A. 19 სძლო] ჰბრძო Mm. 20 პიროსა d, პუროს Mm. 20 ინდოსა A, ჰინდოთა b. 20 ეგრეთცა B. 20 და ქმნა < Mm.

[1] ამის შემდეგ 360, 13 გვერდამდე («რამეთუ სიტკბოებისა...») აკლია C-ს, სადაც დანაკლისი ტექსტის მაგიერ სწერია: «და შემდგომი მისი ქალაქი, ციხენი და სოფელნი».

იგი ქმნა; თუ არა ქართველთა ოდენ სპითა ვერცარას ალექსანდრე იქმოდა კარგსა. და თუმცა დავითს სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა, ანუ ბერძენთა და ჰრომთა ძალი, ანუ სხუათა დიდთა სამეფოთა, მაშინმცა გენახნეს ნაქმარნი მისნი, უაღრესნი სხუათა ქებულთანი.

ხოლო ვთქუა მეორეცა მიზეზი ამისვე პირისა, ვინათგან ნათესავი ქართველთა A 402 ორგულ ბუნება არს პირველითგანვე თჳსთა უფალთა. რა|მეთუ, რაჟამს განდიდნენ, განსუქნენ და დიდება პოონ და განსუენება, იწყებენ განზრახვად ბოროტისა, ვითარცა მოგჳთხრობს ძველი მატიანე ქართლისა და საქმენი აწ ხილულნი. და ესე მან უბრძნესმან ყოველთა კაცთამან კეთილად სადმე უწყოდა. ამისთჳსცა არაოდეს მოაცალა ამისად განზრახვად, ანუ განსუენებად, ანუ შეკრებად და ქმნად რასამე ესევითარსა. არამედ საქმეთა, რომელთა იწყო ქმნად, გაასრულნაცა მაღლად და შუენიერად. ნუ უკუე და ლომსაცა აბრალონ ეგევითართა, რამეთუ არა ციდამტკავლურად იხედავს, არცა კუერნაულად კრთების.

კუალად სხუასა ბრალობასა შემოიღებენ მეტყუელნი ესრეთ: „შეიყუარნის ვინმე და განადიდნის ვინმეო, და კუალად მოიძულნის ვინმე და დაამცირნისო, ესე აღამაღ- M 562 ლის და ესე დაამდაბლისო“. ეჰა უსამართ|ლოებასა, ჵ უგუნურებასა! ამისთჳს აბრალება, რამეთუ კაცი მიწისაგანი ღმერთსა ემსგავსა რომლითაცა საქმითა? ვინ იხილა ესე A 403 საუკუნითგან, ჵ კაცო? ამისთჳს რად არა ღმერთსაცა აბრალებ, უგუნურო, ამ|სვე ესრეთ მოქმედსა? ანუ არა ხუთთა ქანქართა ათ-მყოფელსა მისცნაა ათნი ქანქარნი? ანუ არა ერთისა დამფლველსა მოუღო იგიცა და მისცა ათთა ზედა მეთერთმეტედ?

ანუ რასათჳს ქადაგებულ არიან სამოთხისა შუებანი და სასუფეველისა ნეტარებანი ღმრთისა ნების მყოფელთათჳს ჭეშმარიტად, ხოლო საშინელებანი ურჩთა და უღირსთათჳს? უკეთუ მეფემან ერთგულნი, ფრთხილნი და ახოვანნი, ნაცვლად ორგულთა, ჯაბანთა და უღირსთა, აღიდნეს, რა უსამართლო ქმნა? ნუ უკუე დუსჴირმანცა აბრა-

1 თუარა] თურა Mm. 1 ქართველთა ოდენ სპითა Mm, ქართველითა სპითა cet. 1 ვერცარას AD, ვერცარასა Mm, ვერცა რა cet. 2 დავითის Ab. 2 სპარსთამცა Mm, სპათა A. 2 ჰქონებოდა მეფობა AMm, ~ მეფობა ჰქონებოდა cet. 2 და ანუ D. 3 მაშინცა m. 3 ნახნეს A, განახუნეს Mm. 3-4 უ ა ღ რ ე ს ნ ი სხუათა ქებულთანი D, და სხუათა დიდთა ქებულთანი A, და სხუათა ქებულთანი cet. 5 ხოლო < Mm. 5 ამის Mm, ამისივე d. 5 ნათესავნი ქართველთანი D. 6 არს < Mm. 6 პირველითგან AMm. 6 უფალთანი D (სხვა ხელნითაა გადაკეთებული). 6 განდიდნენ] განმდიდრდენ Mm. 7 განსუქნეს Mm. 7 და დიდება] მშვიდობა Mm. 7 განსუენებას m. 7 იწყონ A. 7 განზრახვა AMm, განზრახვად cet. 8 ქართლისაჲ D. 8 და < Mm. 8 ხილული Mm. 9 სადმე Am. 9 უწყოდე Mm. 9 ამისთჳსა A. 9 არაოდეს] არაჲ სადა D. 9 მოიცალა Bp. 10 ამისდა Mm. 10 და] ერთად Mm, < T. 10 ესე ვითარსა AMm, ესე ვითარისა cet. 11 გაასრულნაცა ADMRm, გაჲსრ˝ლნაცა T, გაასრულნამცა cet. 12 და < Mm. 12 ციდამტკაველურად A. და არცა D. 13 კვერნაულად A, კვერნულად DERTs, კურნალად Mm, კუერნურად cet. 14 და კუალად D. 14 ესრეთ D, < cet. 14 ვინმეო DMm. 15 ვინმეო და კუალად < Mm. 15 ვინმე AMm, ვინმეო cet. 15 დაამცუინისო A, დამტრვნისო Mm. 15-16 აღამაღლნის Em. 16 დაამდაბლისო D, დამდაბლნის m, დაჲმდაბლის T, დაამდაბლის cet. 16 ჵ Bd, ჵი cet. 16 ამისთჳსცა A. 16 აბრალებ Mm. აბრალება ? d, აბრალებთაა b, აბრალებაჲ T, აბრალებაა cet. 17 მიემსგავსა Mm. 17 რომლითაცა DMm, რათაცა A, რაჲთაცა ET, რაჲთამცა cet. 18 საუკუნითგანი m 18 ჵ კაცო < Mm. 18 რად არა] რადღა A. 18 ღმერთსაცა Mm, ღმერთსა cet. 19 არა] რა m. 19 მისცნა BMdmp. 19 ქანქარნი Mm, ქალაქნი cet. 20 არა-ერთისა — მისცა < Mm. 20 ძეთერთმეტედ Mm, მეათერთმეტედ cet. 21 და ანუ D. 21 რასთჳს RTs. 21 ქად. არიან] ქადებულან Mm, ქადებულ არიან s. 22 ჭეშმარიტად < Mm. 22 ხოლო] და Mm. 22 საშინელებანი + გეენიისანი Mm. 23 უკეთუ AMm, და უკეთუ cet. 24 ჯაბანთა AD, და ჯაბანთა cet. 24 ჯაბანთა — უსამართლო < Mm. 24 რა A, რაჲ cet. 24 ნუ უკუე] ანუ უკეთუ A. 24 დუხჴირმაცა A.

ღოს სარკესა, რამეთუ სახე მისი ცხადად უჩუენის: უკმარნი და უღირსნი ნუ მას,
არამედ თავთა თჳსთა აბრალებდენ. უკეთუ არა, ვინ იყო ესოდენ მართლად აღმწონელ
საქმეთა და მცნობელ ვითარებასა კაცისასა, რომლისა აჩრდილსა შეკრებულ იყვნეს
ერნი, ტომნი და ენანი, მეფენი და კელმწიფენი ოვსეთისა და ყივჩაყეთისანი, სომხე-
თისა და ფრანგეთისანი, შარვანისა და სპარსეთისანი, ჩილვისაებრ ნაბუქოდონოსო-
A 404 რისა: «ვხედევდო, იტყჳს, ხესა შორის ქუეყანისა ს|იმაღლედ ცისა მიწდომასა, და
რტოთა მისთა კიდედმდე ქუეყანისა. ფურცელნი მისნი შუენიერ, და ნაყოფი მისი
ფრიად და საზრდელი ყოველთა მის შორის. ქუე-კერძო მისსა დაიმკჳდრეს მკეცთა
M 563 ქუეყანისათა, და შორის რტოთა მისთა მკჳდრობა ყვეს მფრინველთა ც|ისათა, და მის-
გან იზრდებოდა ყოველი კორციელი».

აჰა ესერა, სახე არა უმსგავსო, არამედ ფრიადცა თანამეტყუებული ჩუენისა თჳთ-
მპყრობელისა, და ყოვლად გამომსახველი სიტყჳთ საქმეთა თუალთა ჩუენთა ხილულთა.
C247b რამეთუ [1] სიტკბოებისა, | სახიერებისა და სიბრძნისა მისისა ხილვად წყურიელნი
კიდით ქუეყანისათ მეძოკრბებოდეს წინაშე მისსა. ვინ იყო ეზომ ტკბილ შემთხუევათა
შინა, ვინ სატრფიალო ზრახვითა და სასურველ ღუმილითა, იგივე შუენიერ ხატითა,
უშუენიერეს მორთულობითა გუამისათა, შეწყობილ ანაგებითა და ახოვან ტანითა,
ძლიერ მალითა, უძლიერეს სიმახჳლითა, საწადელ ღიმილითა, უსაწადელეს მჭმუნვა-
A 405 რებითა, მადლიერ ხედვითა, სახარელ ლომებრ მკრთომელობითა, ბრძე|ნ ცნობითა,
უბრძნეს გამორჩევითა, მარტივ სახითა, მრავალსახე მართებითა, შემრისხველ მყუდ-
როებითა, მაქებელ განმსწავლელობითა, და არცა ერთსა კეთილთაგანსა შემაშთობელ
უზომოებითა. მაღალ უმაღლესთათჳს და მდაბალ უმდაბლესთათჳს, და თჳთ მათ მტერ-
თაგანცა საწადელ და საყუარელ სათნოებათა მისთაგან შეკდიმებულთა. ვინა ესრეთ

1 სახესა ცხადად უჩნს A, სახე მისი ცუდად აქუნ Mm. 1 აჩუენის D. 1 მას] ამას A. 2 აბრალებდენ AMm, აბრალებდინ cet. 2 არა ვინ Ts, არავინ cet. 2 ესოდენ Mm. 3 ვითარებისა b, ვედრებასა M, < m. 3 კაცთასა Mm. 3 ჩრდილსა A. 4 ერ(ნ)ნი Mm. 4 ტომ(ა)ნი M. 4-5 სომხითისა DMTm. 5-6 ნაბუქოდორ ნოსორისა Db, ნაბუდონოსორისა A, ნაბუქოდონოსურისა d. 6 ვხედევდო AMms, ვიხედევდო D, ვხედევდ b, ვხედევდიო cet. (ბიბლიის ტექსტში „ვხედევდ"). 6 მიმწთომთა Mm. 7 და ფურცელნი D. 8 და < A. 8 საზრდელი ყოველთა მის შორის Mm (ასევე ბიბლიის ტექსტში), საზრდელი მისი შორის cet. 8 ქუეშე-კერძო DMm. 8 მისა As. 9 ქუეყანისათა < Mm. 9 მკჳდრყუეს M, მკჳდრყუნეს m. 10 იზარდებოდა ATs. 10 კორციელი] წერილი b. 11 ესერა] ესრა A, < cet. 11 ფრიადიცა m. 12 და < A. 12 გამომსახველი Mm, გამომსახველნი cet. 12 ჩუენთა თუალთა B, თუალთა ჩუენ Mm. 12 ხილულთა DMm, ახილულთა cet. 13 სიტკბოობისა s. 13 სახარების A, < Mm, და სახიერებისა cet. 13 წყურიელნი ACDMRTms, წყურვიელნი cet. 14 კიდითა C. 14 ქუეყანისათა CMm, ქუეყანისით D. 14 მისა A. 14 ეგზომ s. 14 ესოდენ ტკბილი Mm, ესეოდენ C. 14 შემთხუევათა] ნახვათა C. 15 სასურველი C. 15 იგივ A. 15 შუენიერი C. 15-17 იგივე შუენიერ — ძალითა < Eb. 16 მორთულებითა Mm, მორთულობითა ADRTs, მორთმულობითა cet. 16 განწყობილ d. 16 ა ნ გ ე ლ ო ზ თ ა ანაგებითა A. 16 და < Mm. 17 უსაწადილეს Mm. 18 მადრიელ Mm. 18 ლომებრ] ლმობიერ Mm. 18 მკთომელობითა ART. 19 მარტივ ADMdm, მარტივი cet. 20 განსწავლულებითა CMm. 20 ერთისა კეთილთაგანისა M, ერთისა კეთილისაგანისა m. 20 შემაშთობელ ACDMm, შემაშფოთებელ cet. 21 უზომებითა Bdp. 21 და A, < cet. 21 უმდაბლესთათჳს DMm, მდაბალთათჳს cet. 21 თჳთ მათ] < A, თჳს მათ ERTs. 22 საწადელ DMbm, თ ჳ თ საწადელ cet. 22 შეკდემებულთა AERT. 22 ვინაჲ D, ვინ CMm.

[1] აქედან გრძელდება ტექსტი C-ში (იხ ზემოთ გვ. 358, 17, სქოლიო 1).

C248a მიიღო ერთიცა სათნო|ებათაგანი, ვითარ ვინ ყოველთაგანმან შეიკრიბა ყოველი სრუ-
ლებით თითოეული, რომელ ყოველთათჳს შეუძლებელ არს დაკჳრვება ოდენ, არათუ
M 564 მიბაძვება, რომლითა სრულ იქმნა იგი ყოველსა შინა, ე|სრეთ რა აღსავსე იყო ნავი
უფასოთაგან ტჳრთთა სათნოებისათა, და არღარა შემძლებელ წარსლვად ღადირთა.

და აქუნდა ყოვლით-კერძო მშჳდობა და დაწყნარება სამეფოთა მისთა. მაშინ
დიდმან მან წინაგანმგებელმან ცხოვრებისა ჩუენისამან და ყოვლისავე უმჯობესად
შემცვალებელმან განგებითა მით, რომელი მან უწყის და განაწესებს ჟამთა და წელთა
A 406 ჩუენთა, ესრეთ განაგო, ვითარცა მ|ემაკმან კეთილმან: რაჟამს იხილნის კუვილნი
აღსავსედ ნაყოფითა და ქუეყანად დადრეკილნი, ისწრაფის დაუნჯება მათი; და ვითარცა
C248b მენავემ|ან ბრძენმან განიცადის რა ნავი თჳსი აღსავსედ მრავალფერითა ტჳრთითა,
მიისწრაფის ნავთსადგურად, რათა არარა ევნოს სოფლისა ამის მღელვარისა ზღჳსაგან.

რამეთუ ჟამსა ზამთრისასა, მშჳდობასა და დაწყნარებასა ყოვლისა სამეფოსასა,
არა გარეგნად მენაკიდურესა, არამედ საშუალ თჳსთა სამეფოთა ადგილთა, თჳთ მის
მიერვე წინათ განჩინებულთა განსასუენებელად და მისამინელად, ვითარცა ჰრულითა
რათამე შუენიერითა დაიძინა მამათა თჳსთა თანა. და თჳთ მებრ ესე კმა არს საცნაურ
მეოფელად საკუთრებისა თჳსისა ღმრთისა მიმართ. რამეთუ მრავალგზის მრავალთა
მიზეზთა და განსაცდელთა სიკუდილისათა შთავარდა იგი, რომელთაგან მცირედი
C249a მივსცეთ თხრობასა. რამეთუ ნადირთა დევნასა | შინა ოდესმე მუხნარს წაექცა ცხენი,
A 407 და ესოდენ შეიმუსრა, რომელ სამ დღე ყოვლად უსულო მდებარე იყო | უმრავად,
M 565 სამშჳნველისაგან ოდენ საცნაური ცოცხლად. და შემ|დგომად სამ დღე ნამტკნარსა
სისხლისასა აღმომყრელსა მოექცა სული და სიტყუა, და ძლითღა აღდგა ცოცხალი.
და ესევითარი მრავალგზის შეემთხჳა და ღმერთმან იჴსნა სიკუდილისაგან.

კუალად ციხესა რომელსამე ბრძოდეს ქართლს, და მეფე კარსა კარვისა თჳსისასა
დგა, ჰერანგითა მოსილი ოდენ, შუა-დღე, და ციხით ვინმე შემოსტყორცა ისარი, და

1 ვინ — ყოველი] მან შეკრიბა ყოველი A, მან შეკრიბა ყოველთაგანმან ერთი ვითარ მან C, მან შეიკრიბა ყოველი ვინ ყოველთაგანმან ერთი ვითარ მან Mm. 2 თითეეული Ts, თუითეული C. 2 რომელ A, რომელი DMm, რომელთა cet. 2 შეუძლებ M, შეუძლებელთა C. 2 არს < C. 2 დაკჳრვებულ A. 3 იქმნეს A. 3 ყოველთა CMm. 3 რაჲ DRT. 4 ტჳრთთა C, ტვირთვითა s, ტჳრთითა cet. 4 და < Mm. 4 შემძლე CM, შემსძლე m. 4 წარსლვა C. 4 წარსლვად ნადირთა Mm, ღადირთა წარსლვად A. 5 ყოვლითურთ კერძო C. 5 და დაწყნარება < A. 6 მან < CMm. 6 უმჯობესად CMm, უმჯობესისა cet. 7 შემცვალებელმან] შემძლებელმან Mm (~ შემძლ. უმჯ.). 7 რომელი CMm, რომელნი cet. 7 ჟამთა და] ჟამთად BRTdp, ჟამთა E. 10 მრავალფასითა ტვირთჳთა (C: ტვირთითა) CMm. 11 ივნოს Mm. 11 სოფლისა მის ზღვისა (C: ამის ზღუასა) მრავალ მღელვარობისაგან Mm. 12 რამეთუ ჟამსა] რაჟამს Bdp (← რ´ ჟამსა), რამეთუ რაჟამს b. 12 და < Mm. 13 გარეგნად მენაკ.] გჳრგჳნ სადამე (სადმე m) ნაკიდურსა Mm, გარეგან სადმე ნაკიდურსა C. 13 საშუალთა m. 13 ადგილსა Mm. 13 მის < d. 14 წინათ ACDMRT, წინათა m, წინა cet. 14 განჩინებულთა A, განჩინებულსა cet. 14 განსასუენებელსა A. 14 და < Mm. 14 ვითარცა < A. 15 რათამე DMRTms, რათმე ACbm, რაითამე Bdp. 15 მებრ] მათებრ C. 16 თჳსისა] მისისა CMm. 16 მიმართ მიერ B. 16-17 ~ მრავალთა სიკუდილისა მიზეზთა და განსაცდელთა CMm. 17 შთავარდა] მთავარ და C. 17 რომელთაგან AMm, რომელთაგანი cet. 17 მცირედი CMm, მცირედ cet. 18 მუხრნასა m, მუხნას C, მუხრანს Rbs. 18 წარექცა CMm, წამოექცა D. 19 და < Mm. 19 შეიმუსრა BMdmp, შემუსრა cet. 19 რომე C. 19 სამ დღე] სადმე სამ დღე A, (რომელ)სამე დღე Mm. 19 ყოვლად < A. 19 უსულოდ CMm. 20 ოდენ < m. 20 საცნაურისაგან ცოცხლად C. 20 სამი Mm, სამ cet. 20 ნამტკნარსა Mm, ნამატსა C, ნამტსა cet. 21 და (სიტყ.) < A. 21 ძალითაღა Mm. 22 შეემთხვა d. 23 კარვისა თჳსისასა BMmp, კარვისასა A, კარვისა თჳსისა cet. 24 ~ ოდენ მოსილი Bdp.

ჰკრა ხატსა მთავარანგელოზისასა, რომელი ეკიდა ყელსა, ოქროსა მცირე, და ძალმან საღმრთომან განარინა მშჳდობით. რაოდენ-გზის ყივჩაყთა თჳსთა განიზრახეს ღალატი, C249b და განაჩინნეს კაცნი მჴნენი, რომელნიმე კრმლითა, რომელ|ნიმე შუბითა, სხუანი ისრითა; და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალგზის; და არაოდეს მიუშუა «ღმერთმან კუერთხი ცოდვილთა მართალსა მას ზედა»[1], არცა ოდეს «მისცა იგი ჴელთა მემიებელთა» მისთასა[2], დაღათუ მრავალგზის დევნასა თურქთასა მარტო დაეპყრის A 408 ანუ უსაჭურველო, გარნა ყოველსა შინა ჴელი იგი | ზეგარდამო ფარვიდა მდევართა მისთაგან, არამედ ყოვლადვე და ყოველსა შინა საქმესა მისსა იყო ბედნიერ და სჳან, და მადლითა აღსავსე.

ეგრეთვე ჟამსა შინა შუენიერსა და ჯეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შემყუარებელსა თჳსსა და მარადის მოსურნესა სამარადისოდ მეფობად წინაშე მისსა. და არღარა მიუშვა მრავალჟამ სჳად და დაჭირვად სამსხემოსა ამას კედარსა შინა მკჳდრობითა, და კორცთა M 566 C 250a ამათ ქუე-დამ'სიდველ|თა მიერ შეკრვად სულსა გონება-ქმნუ|ლსა, არცა განსრწნადითა გჳრგჳნითა და პორფირითა, ვითარცა სიზმრითა და საოცნითა, უმრავლესად მღერად, არამედ ნანდჳლ ჭეშმარიტითა და მტკიცითა, წარუდინებელითა და სამარადისოთა. სადა თჳთ იგი ბუნებით ღმერთი მეუფებს მადლით ღმერთ-ქმნილთა ზედა, მუნ აღიყვანა მის თანა მეფობად, უხრწნელითა და ბრწყინვალითა გჳრგჳნითა და პორფირითა შემკული, სადა იგი აწ მკჳდრ არს და იქცევის ნათელსა შინა ღმრთაებისასა.

რამეთუ იყო მაშინ თუე იანვარი ოცდაოთხი და დღე შაბათი, ოდეს ქრონიკონი A 409 იყო სამ|ას ორმოცდახუთი, ხოლო წელიწადნი მისნი მობითგანნი ორმოცდაცამეტნი.

1 ოქროსა ARTs, ოქროისა Bdp, ოქროსი D, ოქროსასა Mm, < C, ოქროჲსა cet. 1 მცირე და] მცირედმან Mm. 2 ყივჩაყითა Mm. 2 თჳსთა] ყოვლითა Mm, ყოველთა ჯ ა ვ ა ხ. (სამ. ისტ. II, 2, 283). 3 და < Mm. 3 რომელიმე RTs, რომელნი b. 3 კრმლითა რომელნიმე < A (ex hom.). 3 რომელნიმე შუბებითა Mm, რომელიკე შუბითა DTs, რომელი შუბითა b. 4 და < D. 4 ესე] ესენი Mm. 4 არა ერთხელ ანუ ორჯელ, არამედ მრავალგზის C. 5 ღმერთმან < Mm. 5 იგი < A. 6 დაღაცათუ C. 6 მრავალგზის < Bdp (Mm-ში არის „დაეპყრის“-ის შემდეგ). 6 ~ დევნასა თ. მრავ. C. 6 დაეპყრის] დარჩის C. 6 დაეპყრის მრავალგზის Mm (იხ. წინა შენიშვნა). 7 უსაჭურველო] უაბჯრო C. 7 ჴელი] ჴმა Mm. 7 ჰფარვიდის CMm. 7 და მდევართა Mm. 8 საქმესა CMm, < cet. 8 მისსა Mm, < cet. 8 ბედნიერ და სჳან] შუენიერი და სულიანი და Mm, ბედნიერი სჳანი C. 9 და CMm, < cet. 10 მიუწოდა D, მიოწოდა T. 10 შეყუარებულსა Mm, < C. 11 თჳსსა+მას სიკუდილად C. 11 და სამარადისოდ CM, და მარადის m. 11 მეფობად] მეფობდა Mm, სამეფოდ B. 11 მისსა] თჳსსა C. 12 სჳად და < Bdp. 12 დაჭირვად] ჭირვებად CMm. 12 სამსხემოსა] სამსახეობასა b. 12-13 კორცთა ამთქმად მზიდველთა Mm (← ამთ ქმ დამზიდველთა). 13 გონება-ქმნულსა ADRTs, გონებაქმნილსა cet. 14 პორფირითა d. 14 სიზრმითა s, სიზმარითა C. 14 და < m. 14 მღერად] მირიად M, მირიდა m. 15 ნამდვილი Mm, ნამდვილ DRTs. 15 ჭეშმარიტთა Mm, ჭეშმარიტებათა C. 15 და < A. 15 მტკიცეთა CMm. 15 წარუდგინებელთა ABCMmp, წარუდინებელთა cet. 16 ~ იგი თჳთ CMm. 16 ბუნებით < Mm. 16 და მადლითა Mm, მადლითა მისითა C. 16 ღ´თივ ქმნულთა Mm. 16-17 მუნღა ყუნა Mm (← მუნ აღ´ყუნა). 17 მის თანა ACMRm, მას თანა cet. 17 მეუფებდა Mm. 17 პორფირითა d. 18 ღ´თისასა Mm, ღმრთაებისასა C (უქარაგმოდ), ღთაებისასა s, ღ´თაებისასა cet. 19 ქორანიკონი CMm. 20 ტ´მ´ე DMm, სამასოცდახუთი A, ტარი, კანი და ენი RTs, ტ´კ და ე´ E, ტკე cet. 20 ორმოცდახუთი + ქრისტეს აქეთ ჩრკ (=1120) Bdps. 20 შობითგან A. 20 ორმოცდაცამეტნი C, ორმეოცდაათსამმეტ BERTbdp, -ათცამეტ s, სამეოცდაერთი D, მ´ Mm.

[1] ფს. 124, 3: «რამეთუ არა დაუტეოს უფალმან კუერთხი ცოდვილთა ნაწილსა ზედა მართალთასა». ამავე ციტატას იმეორებს ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიო მღვიმისადმი: «და არცა მიუშუა კუერთხი ცოდვილთა ნაწილსა ზედა მართალთასა». („მიუშუა“-თი ენათესავება დავითის ისტორიკოსს, „ნაწილსა“-თი ენათესავება ბიბლიას). [2] იერ. 22, 25: და მიგცე შენ ჴელებსა მეძიებელთა შენისათა.

ხოლო მეფობდა ოცდათექუსმეტ წელ და, ვითარცა პირველმან დავით სოლომონი, C250b ამანცა თჳსითა ჴელი|თა დასუა საყდართა თჳსთა შე თჳსი დიმიტრი[1], სახელით ოდენ ცვალებული, მარადღე გარდამონასახი, ყოვლითურთ მსგავსი მამულთა მირთა, და დაადგა თავსა შუენიერსა გჳრგჳნი ქვათაგან პატიოსანთა, ვიტჱ უპჱე სათნოებათა მამულითა, და შეარტყა წელთა ძლიერთა მახჳლი, ეპა, რაბამ სჳანად კმარებული, და შემოსა პორფირი მკლავთა ლომებრთა და ტანსა ახოვანსა. და დაულოცა ცხოვრება წარმართებული და განგრძობა დღეთა ბედნიერობით, თაყუანისცემად მისა მეფეთა ქუეყანისათა და ყოველთა წარმართთა მონებად მისა, გამობრწყინვებად დღეთა მისთა სიმართლე და მრავალი მშჳდობა. და ესრეთ განცვალა ქუენა მოქალაქობა ზენად სუფევად, რომლისა მკჳდრნი განჴსნილ არიან შრომათაგან და ოფლთა და ზრუნვათა, და M 567 C251a მუნ მეფობს სიმ|დიდრე|თა მათ ზედა, რომელნი წინა წარგზავნნა, საუნჯეთა მათ მაღალთა და მპარავთაგან უშიშთა დალევნისა და მოკლებისაგან, ქალაქსა მას, რომლისა შუენიერება არა უხილავს თუალსა სხეულიანსა და რომლისა ბრწყინვალება ვერა აღვალს გულსა კორციელსა, ვერცა სასმენელი დაიტევს სმენილსა. რამეთუ მუნ არს A 410 შუება | და სიხარული, რომელსა არა აქუს მწუხარება და სიმდიდრე, რომელსა არა შეუძლს სიგლახაკე და მხიარულება, რომელსა არა განკუეთს ურვა და მეფობა, რომელსა არა აქუს აღსასრული, და მუნ ხრს ცხოვრება, რომელსა არა შეამდლურევს სიკუდილი[2].

[A-ს გადამწერის ანდერძი]

საქმენი ჴელთა ჩუენთანი წარმართენ უფალო.

ცხორება და მოქცევა ქართლისა და მოთხრობა ნათესაობისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ მოვიქეცით და მოვიღეთ სჯული ქრისტეანობისა და ვიცანთ ღმერთი, ისმინეთ აღწერილი აბიათარისი.

ადიდენ ღმერთმან და დაამყარენ ორთავე ცხორებათა შინა პატრონნი: დედოფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან, და ძე მათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა.

1 ოცდაათექუსმეტ D, ოცდათოთხმეტ C, ოცდაათოთხმეტ cet. 1 სოლომანი m, < d, სოლომონ C. 2 ამანცა] დასუა ეგრეთვე ამანცა C. 2 საყდარსა თჳსსა Mm. 2-3 სახელით (Mm: სახლით) ოდენ ცვალებული CMm, სახელით სახელდებული cet. 3 მარადღე] ძე CMm. 3 გარდმონასახი m. 3 ძირთა CMm, < cet. 3 და < A. 4 დადგა CMm. 4 თავსა შუენიერსა გჳრგჳნი CMm, ~ თავსა გჳრგჳნი შუენიერი cet. 5 ეპა] ე´ა E. 5 რაბამ ძ ლ ი ე რ ა დ კმარებული სვიანად d. 6 ~ მკლავთა ლომებრთა პორფირი Rs (მერე R-ში გადასასმელად მითითებულია ჯერ „პორფირი“ და მერე „მკლავთა“ წაიკითხეთ). 6 მკლავითა ლომებრითა Bdp. 6 ტანთა D. 6 ახოვანთა RTs, ტანახოვანსა ჯ ა ვ ა ხ. (სამ. ისტ. II, 2, 194). 6 და დაულოცა DMm, დაულოცა cet. 7 წარმ[არ]თებული M 7 ბედნიარობით s. 7 თაყუანისცემა Mm. 7 მისა Ap, მისსა cet. 8 მისა A, მისსა cet. 9 და (ესრეთ) < A. 9 განიცვალი A. განაცვალა T. 9 ქუენა] ქუეყანა AMm, ქუეყანისა C. 10 მკჳდარნი m. 10 განჴსნილნი ERTbs. 10 და < CMm. 10 და (ზრ.) < A. 11 მეუფებს Mm, მეფობასა C. 11 წარუგზავნნა Mm. 11 საუნჯეთა მათ D, საუნჯეთა მათ უ შ ი შ თ ა cet. 12-14 მაღალთა—სმენილსა CMm, < cet. 12 მპარავთაგან C, მპარველთაგან Mm. 12 დალევნისაგან და მოკლებისა Mm. 13 სხეულიანსა C, სახელოვანსა Mm. 14-15 მუნ არს შ რ ო მ ა, შუება და სიხარული A, ნამდვილ მუნ არს ბუნება (შუება C [შესწორებულ ადგილას]) CMm. 16 შეუძგს] აქუს Mm, შეუძგს C. 16 მხიარულება] სიხარული CMm, < As. 16 და რომელსა Ad, რომელსა cet. 16 არა გან(ჰ)კუეთს] გაჰკრთეს Mm. 16 ურვად მეუფება Mm, ურვა და მეუფება C. 16-17 რომლისა არა არს აღსასრული Mm. 17 მუნა T. 17 შეამდლურევს Mm, შეამრღუევს cet.

[1] ა რ შ ი ა ხ ე: დავით აღმაშენებელი მიიცვალა და შვილი დასვა დიმიტრი მეფედ m.
[2] ამას მოსდევს ანა დედოფლისეულ ნუსხაში გადამწერის ანდერძი (A).

ესენი იყუნეს უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი, მაშენებელნი
ეკლესიათანი. რამეთუ ალავერდი წარტყუენულ იყო წარმართთაგან, რომელ სხუათა მეფეთა
ვერ ჴელ ეყო განწმედად და აღშენებად; ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარ-
ძლისა, აღაშენნეს ცაჲ და გუმბათი და სამჴრონი რაზამ რამე აჳმატებულად და შემსგავ-
A 411 სებულად, ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთ|თა სიკეთითა და მოქმნულებისა
შეუსწორებელობისა. და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა, წმი-
დათა ხატთა და სიწმიდისა სამსახურებელთა, ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა სიკეთითა,
შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მოწესეთა მისთათჳს.
შემდგომად ამათ თანა რაოდენნიმე ეკლესიანი აღაშენნეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან
შეგინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღმრთისა და წარსამართებელად მეფობისა
თჳსისა.

ღ მ ე რ თ ო და ყოველნო წმიდანო მისნო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-
მოწამეო, მცველ და მფარველ, მკარსა მდგომელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცხო-
რებათა შინა პატრონთა: დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს, და ძესა მათსა,
ღმრთივ-გჳრგჳნოსანსა მეფესა ალექსანდრეს, და დედოფალსა ანას, რომლისა მიერ გუებრ-
ძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა; დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვენით, არამედ
A 412 ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურჩ ვექმნენით. ხოლო ჩუენ ძალისაებრ, | ვითარცა ძალ-
გუედვა, ვიღუაწეთ, დაღაცათუ ნაღუაწი ესე უნდო და უშუერ არს, არამედ შენდობა იყავნ
ყოველთაგან.

4 ცაა A.

ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანე

ცხოვრება დემეტრე მეფისა[1]

სრულ ეყო რა დავით სრბა მეფობრივი ქრონიკონსა სამას ორმოცდახუთსა, და
C251b მივიდა დაუსრუ|ლებელსა სუფევასა საუკუნოდ, სიცოცხლესავე შინა მისსა დასუა მეფედ
ძე მისი დემეტრე, და დაადგა გჳრგჳნი თჳთ მისითა ჴელითა. დაიპყრა სამეფო ტახტი
და საჯდომი მკლავითა ლომებრივითა მისათხრობელად ბრძენთა ქების-მოყუარეთათჳს.
იტყჳს სოლომონცა მეფე: «ჟამნი არიან მშჯდობისანი სარწმუნოება მეფეთა». პირველად
მოშიში იყო ღმრთისა, სჯანი და გამარჯუებული, სიმაღლესა და სიმდიდრესა შინა
მდაბალი, და გლახაკთა მოწყალე, ობოლთა და ქურივთა განმკითხველი, საყდართა და
ეკლესიათა, მღდელთა და მონაზონთა კეთილისმყოფელი, შემწირველი სოფელთა და
აგარაკთა. დიდებულთა სამეფოსა მათისათა და კარსა ზედა მყოფთა ტკბილად მოუბარი,
უხჳ და მბოძებელი. ვითარ გაავრცელა და აღაშენა სამეფო მისი: ოდეს დიდმან დავით
C2 2a A 413 ტფილ|ისი აიღო, ჰერეთი და კახეთი მოირთო, ციხეთა და ქალაქთაგან კიდე კაც|ი
არსადა იყო. ჰერეთი, სომხითი, ტაშირი, ჯავახეთი, ქუენა არტანი და [ზენა] არტანი
ამათსა მეფობასა შინა აშენდა, და ტაოს ნაპირნი.

ოდეს ჯერ არა იყო მეფე, დიდმან დავით შარვანს გაგზავნა შვილი დემეტრე და
ქმნა ომნი და ბრძოლანი, რომელ ყოველნი მხედველნი მისნი განაკჳრვნა, და აღიღო

1 ცხორება A. 2 რა <ABdp. 2 მეფობრივი C, მეფობითაცა A, მეფობისა cet. 2 ქორანიკონსა იყო C, ქორონიკონი იყო D. 2 სამას ორმოცდახუთსა (C: ხუთი) AC, ტ˝მე D, ტარი, კანი და ენი RTs, ტ˝კ და ე˝ E, ტ˝კე cet. 2 და <ABdp. 3 მოვიდა E, 3 დაუსრულებელსა ე A, დაუსრულებელისა BTdps. 3 სუფევისა ABTdps. 3 საუკუნოდ C, < cet. 3 სიცოცხლესა A, და სიცოცხლესავე C, ხოლო სიცოცხლესავე D. 3 მისსა] < A, თჳსსა cet. 4 ძე მისი C, <A, ძე თჳსი cet. 4 დიმიტრი E. 4 დადგა C. 4 დაიპყრა ACR, და დაიპყრა + ამან დიმიტრი მეფემან D, და დაიპყრა cet. 4 ტახტი] ხატი C. 5 ლომებრივითა BCdp. 5 ბრძენთა + და ETs. 6 მე-ფენი Ds. 7 იყოს C. 8 ქურივთა + და დავრდომილთა D. 8 და (ეკლ.) <C. 10 სამეუფოსა DE. 10 ~ ტკბი-ლად მოუბარი მყოფთა A. 10 მოუბნარი CDETds. 11 ვითარ AC, და ვითარ cet. 11 სამეფო თჳსი Bdp, სამეფო მისი + ხოლო მასვე ქორონიკონსა ტ˝მე მიუჴდა დმანის, წარუღო ციხე და ამოსწყვიტნა ყარასულუ-ლიანი. ამაზედან მოუჴდა სალდუხ ყაენი ანის ქალაქსა და მოადგა. და აქად დიმიტრი მეფე მივიდა. შეიბნენ და ნებითა ღ˝თისათა გაემარჯუა მეფეს დიმიტრის, და მოსწყვიტნა იგინი D. 11 ხ ო ლ ო ოდეს D. 13 არა სადა C. 13 ქუენარტანი და არტანი A, ქუეყანა არტანი და C, ქუენა არტანი და არტანი BDdp, ქუენა არტანი და ზენა არტანი ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი[2], ქუენა არტაჰნი (s: არტანი) და აჰრტანი cet. 14 აშენდეს C, აშენდა cet. 14 და A, < cet. 14 ტაოს AC, ტაოსა cet. 14 ნაპირნიცა ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. 15 ხ ო ლ ო ოდეს D. 15 ჯერ A, ჯერეთ cet. 15 არა იყო მეფე C, ~ არა მეფე იყო cet. 15 შვილი დემეტრე C, < cet. 15 და C, და მუნ D, < cet. 16 რომელთა C.

[1] ეს სათაურია მხოლოდ AC-ში. დანარჩენ ნუსხებში სათაურად სწერია: «ცხოვრება დიმიტრი მეფისა, დავითის ძისა, რომელი იყო მეორმ(ე)ოცდაშჳდე (Bp: მესამეოცე; d: მეორმეოცდაშჳდი; D: მეორმეოცდაათე-ქუესმეტი) მეფე ქართლისა ბაგრატოანი (Bdp: ბაგრატიონი)». D-ში სხვა სათაურია: «მეორმეოცდა ათექუსმეტი მეფე დიმიტრი ძე დავით აღმაშენებელისა ბაგრატოანი». მ ი მ ა ტ ე ბ უ ლ ი ა : ქ˝ტს აქეთ ჩ. რ. ლ წელსა D.

[2] ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს კონიექტურები მოყვანილია მისი გამოცემის მიხედვით: ლაშა-გიორგის-დრო-ინდელი მემატიანე. თბილისი, 1927.

ციხე ქალამორი, და აღივსო ალაფითა და ტყუჳთა ურიცხჳთა[1], გააქცივნა სუქმანენთნი (ოდეს სუქმანეანი გააქცივნა დემეტრე, ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაათი), თავი ყოვლისა სპარსეთობისა, დაჴოცნა და ამოსწყჳდნა, და აღავსნა საჭურჭლენი და ლაშქარნი მისნი.

ერთგულთა შემწყნარებელი იყო და შეცოდებულთა სამართლიანად მწყრთელი. ვინათგან არა სწორ არს ცოდვა მღდელისა და მჴედრისა, არცა ერისა და მღდელთ- C252b მთავრისა. «რომელმან იცოდის ნება უფლისა თჳსისა და არა | ყოს, იგუემოს ფრიად»[2]. ყოვლითურთ ემსგავსა მისსა კეთილსა დავითიანსა, ხესა ღმრთივ-დანერგულსა და A 414 ცხებულიანსა. წარვლო ცხოვრება, და მიიწია სრულ-ქმნილი სიბერესა[3]. შეიმოსა | ჩოჴა და იკურთხა სქემითა. დაყო წელიწადი ერთი და მოკუდა.

და დასუეს მეფედ ძე მისი დავით[4]. იმეფა[5] ექუს თუე და მოკუდა.

შემდგომად მისსა დაჯდა ძე მისივე გიორგი ქრონიკონსა სამას სამოცდა-თხუთმეტსა.

ამასვე წელსა დემეტრე მეფე მოკუდა, და დაჲ დემეტრესი თამარ, თილჳსა აღმა-შენებელი, იგიცა შემონაზონებული გარდაიცვალა. და დაჲ მისი კატა დედოფალი საბერძნეთს გათხოვილ იყო.

1 ქალაძორი D, ქუელაძორი A, ქელაძორი cet. (შდრ. ზემოთ გვ. 334, 14 «ქალაძორი»). 1 და < A. 1 ალაფ. და ტყ. A, ~ ტყჳთა და ალაფითა cet. 1 სუქმეთნი A. 2 ოდეს — ორმოცდაათი A, < cet. 2 თავი] თავნი ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. 3 ამოსწყჳტნა DE. 3 და C. < cet. 5 და < A. 5 მწ˜რთელი A, მწრთველი s, მწურთნელი E. 6 და არცა AC. 7 თჳსისა < b. 7 იგუემოს + იგი DE. 10 და < C. 10 იკურთხა ACDb, აკურთხა E, ეკურთხა cet. 10 სქემითა] სქემა A, ცრემლითა C. 10 დაყო] და მ ა ს უ ჟ ა ნ ი ს დაყო C, და იყო Bdp. 10 მოკუდა AC აღესრულა cet. (D: აღესრულა ქორონიკონსა ტ˜ო). 11 და < A. 11 დასუა ARTb, დაჯდა D. 11 მეფედ ძე მისი დავით Cbd, ძე მისი დავით მეფედ A, ძე მისი მეფედ დავით cet. 11 იმეფა AC, ხოლო ამან დავით (+ მეფემან D) იმეფა cet. 11 მოკუდა AC, + და დაუტევა ძე ერთი, სახელით დიმიტრი cet. 12 დაჯდა — გიორგი AC, დაჯდა მეფედ გიორგი, ძმა მისივე (b: ~ ძმა მისივე გიორგი) და ძე დიმიტრი მეფისა cet. 12 ქრონიკონი იყო A. 12-13 სამას სამოცდათხუთმეტსა C, სამასსამოცდა ხუთი A, ტაჲი, ონი და ენი RTs, ტ˜ო და ე˜ E. ტ˜ოვ Bdp, ტოე cet. 14 ამ˜ვე T, ამავე Ebs. 14 დემეტრე მ. მ. C, ~ მოკუდა დ. მ. A, მიიცვალა მეფე დიმიტრი წლისა ერთისა (RTs; წელ ერთ cet.) ჩოჴოსანი cet. 14 და < T. 14 დაჲ] დაა AC. 14 დემ. AC, დიმიტრისი/ა cet. 15 დაჲ] დაა AC. 15 დედოფალი AC, < cet.

[1] შდრ. ზემოთ გვ. 334, 12—15: «და გაგზავნა ძე თჳსი დემეტრე შარვანს სპითა ძლიერითა ლაშქრად. ხოლო მან ქმნა ომნი საკჳრველნი, რომლითა განაკჳრვნა მხილველნი და მსმენელნი; გამოიღო ციხე ქალაძორი და ძლევა-შემოსილი მოვიდა წინაშე მამისა თჳსისა, სავსე ალაფითა და ტყუჳთა ურიცხჳთა».

[2] «არა სწორი არს — იგუემოს ფრიად»] შდრ. ზემოთ გვ. 327, 8—11.

[3] ამის შემდეგ ვახტანგისეული ნუსხები უმატებენ: «და ესხნეს ძენი ორნი: დავით და გიორგი (D: უხუცესი დავით და შემდეგი გიორგი), ასული (D. ხოლო ასული) ერთი, სახელით რუსუდან».

[4] Bdp უმატებენ: ქ˜ეს აქეთ ჩ˜ონა (= 1151).

[5] ამ სიტყვის წინ ვახტანგისეულ ნუსხებში ახალი სათაურია: «მეორმეოცდამერვე (R; მეორმოცდარვა Eb, მეორმეოცდარვა d, მესამეოცდაერთი Bp, მეორმეოცდა ათშვიდმეტე D, მეორმეოცდაათერამეტე s, მეორმოცდა ხ˜ T) მეფე (T: + მეორე) დავით, ძე დიმიტრი მეფისა, ბაგრატოანი». D უმატებს ქ˜ეს აქეთ ჩ. ო. ნ. წელსა (=1150). ა რ შ ი ა ზ ე: მეორე დავით CERs.

[6] «იმეფა ექუს თუე — დემეტრე მეფე მოკუდა» (სტრ. 11—14) D-ში სხვა რედაქციითაა: «იმეფა ქართლსა შინა წელიწადი ერთი ნებიერად და უშფოთველად. ჰყუანდა შვილი, ძე ერთი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად დ ი მ ი ტ რ ი. და შემდგომად მისსა მოკუდა მეფე დ ა ვ ი თ წლისა ერთისა მეფე-ქმნული, და შემდგომად მისსა დაჯდა მეფედ გიორგი ძმაჲ მისვე დავითისი და ძე დიმიტრი მეფისა. ხოლო ამასვე წელსა მიიცვალა დიმიტრი წლისა ერთისა ჩოჴოსანი».

[7] ამის შემდეგ ვახტანგისეულ ნუსხებში უკვე აღარაფერია ამოღებული „ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანის" თხზულებიდან. მოსდევს პირდაპირ გიორგი III-ისა და თამარის ისტორია.

ამის დავითის შვილი და გიორგის ძმისწული დემეტრე დარჩა, და ოდეს ორ- C253a ბელნი უკუადგეს გიორგი მეფესა, იგი თანაუკუიტანეს და ლო|რეს შედგეს. მუნით გამოასხნა ორბელნი მეფემან, და იპყრნა და დაჴოცნა. და დემეტრე კლდე-კართა დასუეს, უკანის თუალნი დასწუნეს და მოკუდა და მცხეთას დამარხეს.

დემეტრე მეფე ბელტის ციხეს მიიცვალა და გელათს წარიყვანეს მისგანვე კურთხეულსა ახალსა მონასტერსა. ქრონიკონი იყო სამას სამოცდათოთხმეტი[1]. დემეტრე აბულეთის ძესა ივანეს თავი მოჰკუეთა ჩხერეს მერეს მეოცესა წელიწადსა მეფობისა A 415 მისისასა, და მე|ტეხთა დადვა ფიცის არ გატეხისათჳს.

ცხოვრება გიორგი მეფისა

დაჯდა მეფედ გიორგი, უმაღლესი ყოველთა მეფეთასა, მძლე და მორჭმული მტერთა და შეცოდებულთათჳს, კეთილის-მსახური ღმრთისა. საყდართა, ეპისკოპოსთა მეუდაბნოვეთა, მღდელთათჳს კეთილის-მყოფელი იყო და უკადრი შეცოდებისა დიდთა და ცოტათაგან, გლახაკთა და ქურივთათჳს მოწყალე იყო და ერთგულთათჳს უხჳ და მბოძებელი იყო.

სპარსეთისა სულტანნი, შორს მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მეძღუნედ და მოხარკედ მისდა იყვნეს, და ყოველნი სანაპიროსა სამეფოსა მისისანი უშიშად ჰქონდეს.

აიღო ანისი, ადრითგან წანაღები თურქთა, ქრონიკონსა სამას ოთხმოცსა. შეიპყრა სალდუხი, ამოსწყჳტა ყოველი ძალი მისი, მოაღებინა ძღუენი და საჭურჭლენი, რომელი არა აითუალვოდა. და აღივსნეს სამეფო და ლაშქარნი მისნი.

უშიშად ჰქონდეს განძას სულტანი და ხლათის სულტანი. [და შამისა, ჯაზირისა და არდოხისმე სალდუხი] გააქცივნა და დაჴოცნა. და მოვიდა ილდღუზი დიდითა ლაშ- A 416 ქრითა სპარსეთისათა, | დაარბია შავშეთი, კლარჯეთი და ჯავახის ჯარს ესრე დაჴოცნეს, რომელ მოამბე ერთიცა ვერ წავიდა.

ოდეს ორბელნი გადგეს, ქრონიკონი იყო სამას ოთხმოცდაჩჳდმეტი[2].

და აფხაზეთი, სუანეთი და ყოველი სამოქალაქო აქუნდა დაწყნარებით. და ოვსთა და ყივჩაყთა რაოდენი ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდიან, ეგრეთვე შარვანის სახლი.

და მოსცა ღმერთმან შვილი გჳრგჳნის ცოლსა თანა ბურდუხანს, მსგავსად აღთქმით შობილისა, ვითარ ანნას სამოელი, რომლისა მიერ გამობრწყინდა სიმართლე და მრავალი მშჳდობა დღეთა მისთა. და იმეფა ოცდარვა წელი და მიიცვალა სტაგირს კახეთისასა, თუესა მარტსა ოცდაშჳდსა, სამშაბათსა ვნებისასა. და დამარხეს მცხეთას ჟამის სიმნელისაგან, და მასვე წელსა გელათს წაიყვანეს.

1 და < A. 1 და < A. 2 თანა უკუატანეს A. 2 და < A. 3 გამოასხნეს A. 4 უკან A. 4 და (მოკ.) < A. 5-6 დემეტრე მეფე — მონასტერსა < C. 6 სამას სამოცდათოთხი C. 7-8 მეფობასა მისსა A. 9 ცხოვრე[ბა გ˜ი] A. 15 საპარსეთისა სურტანი A. 16 ქონდეს A. 20 ქონდეს A. 20 სურტანი A. 20-21 და შამისა — სალდუხი] ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. 21 და დაჴოცნა] დააჴოცნა A. 21 ილდზუხი A. 21-22 დიდითა საპარსეთითა დიდითა ლაშქრითა A. 26 რაზდენი A. 27 ცოლსთან A.

[1] ამის შემდეგ C-ში უკვე გიორგი III-ის ისტორია იწყება, A-საგან განსხვავებული.

[2] აქ A უმატებს: «აქა ორბელნი გადგეს». ეს უნდა იყოს ტექსტში გადასული მარგინალური შენიშვნა მკითხველისა ან რედაქტორისა.

ႺႾႭႥႰႤႡႠ ႣႨႣႨႱႠ ႫႤႴႤႧ-ႫႤႴႨႱႠ ႧႠႫႠႰႨႱႨ

იქმნა ყოველთა მეფეთა შორის უდიდეს, სჳანი და ბედნიერი, ღმრთის-მოშიში, ტკბილი, სახიერი (და თავი ყოველთა კეთილთა ღმრთის-მოშიშება არს და სიმდაბლე), ეკლესიათა და მონაზონთა მოყუარე, გლახაკთა და მოჩივართა განმკითხველი.

A 417 საბერძნეთისა მთაწმიდისა, | იერუსალემისა და შავ-მთისა საყდარნი და ეკლესიანი რომელნიმე დარღუეულნი აღაშენნა, [რომელნიმე] მათითა საფასოთა დაიჴსნნა ხარკისაგან უცხოთესლთასა. და თჳთ ჴელთაგან მისთა სთულისა სამსხუერპლოდ ღმრთისა და სიწმიდისა სამსახურად აკერვინებდა, და ეგრე დასდებდეს ეკლესიათა იქი და აქა აღმოსავლეთისათაცა შინა.

ლოცვისა მოყუარე იყო დაუცადებელი: ვითარ მოწესემან უწინარეს ძილისა ლოცვა და ფსალმუნება გარდაიჴადა.

ვაზირთა მისთა და ლაშქართა განურისხებელი, ღირსთათჳს მშობლურთა წყალობათა მიმფენელი და [ეგზომ], რომელ მისსა სამეფოსა შინა ერთიცა მსახური არ გაპატიჟებულა, თჳნიერ გუზან ტაოსკარელისაგან კიდე: მას თუალნი დასწუნეს. გაღმა გასული სპარსეთს ზაქარია ასპანის ძემან შეიპყრა და დარბაზს მოგუარეს.

და რომელ მისა მეფობასა შინა სულტანნი გააქცივნეს, ქალაქნი და ციხენი აიხუნნეს, ესე არს: ათაბაგი განძისა გააქციეს, ქრონიკონი იყო [ოთხ[ას და რ[ვა]. აღივსო ტყუჳთა და ალაფითა სამეფო მათი. მჴარგრძელმან ზაქარია მანდატურთ-უხუცესმან და სპასალარმან, მისმან ძმამან ივანე ათაბაგმან აიღეს დვინი მეცხრესა წელსა
A 418 მე|ფობისა მისისასა, ქორონიკონი იყო [ოთხ]ას ოცდაცამეტი.

მათვე აიღეს გელაქუნი, ბიჯნისი, ამბერდი და ბარგუშატი ზემოთ ანისით (!) და ვიდრე ხუაფრიდისა კიდამდის. არავის ასმია, არცა ყოფილა სხუა ჴელმწიფისა ყმა, ვითარ ესენი, ერთგულად მსახურებითა სჳანნი და გამარჯუებულნი.

მოვიდა რუქნადინი, და თანა ჰყვა ლაშქარი დიმუშკით და ალაბით ამოღმა წაღებად ამის სამეფოსა. მიეგებნეს ბასიანის ქუეყანასა, გაიქციეს, კოცეს და ამოსწყჳდეს. მოასხნეს სულტანნი და ამირანი ტყუედ ერზინკიელი, შამელი და ბივრიტელი, საჭურჭლისა ზანდუკთა ოქროითა და მარგალიტითა სავსეთა, და დროშათა სასულტანოთა მრავალთა კარავთა, ვეცხლის ჭურჭელთა და ოქროსათა სადა იყო სიმრავლე. აქლემითა, ჯორითა და ცხენითა აღავსნეს მინდორნი და ველნი. ქრონიკონი იყო [ოთხ]ას ოცდათხუთმეტი.

ამისსა შემდგომად აიღეს კარი, და ციხენი კარნიფორისა, და ვანანდისნი, და რაჴსის პირის ციხენი; და წინა ამისსა ხახული, ოშკი და ბანა წაეღო.

1 ცხორება A. 3 არს < A (აღადგენს ჯავახიშვილი). 5 იელუსალემისა A. 5 შავ-მთისა ჩვ. კონიექტ., შავშეთისა A, შავისა მთისა ჯავახიშვილი. 6 რომელნიმე < A (აღდგენილია ჯავახიშვილის მიერ). 8 სამსახურებლად ჯავახიშვილი. 8 იქი < A. 13 ეგზომ ჯავახიშვილის კონიექტ., < A. 13-14 გაპატიჯებულა A. 14 ტაოს კარველისაგან A. 15 დარბას A. 16 სურტანი გააქციევს A. 19 დივინი A. 19 მეცხრესა ჯავახიშვილი, მეორესა A. 21 ბინჯისი A. 21 ბარგუბატი A. 24 მუქ: ადინი A. 26 სურტანნი A. 26 ეზენკიელი A. 26 შამბელი და ბივრტელი A. 27 სასურტანოთა A. 28 ოქროსასა A. 29 აღავსეს A. 31 კარნიფოლისა A. 32 რაჴის A. 32 ხახილი A.

ამათ ესდენთა ღმრთისა წყალობათა უფროსიცა ღმრთის-მოშიშება მოემატებოდა.
A 419 საყდართა | და მონასტერთა დალეწასა ვერვინ იკადრებდა. ქარავანსა ვერვინ მარცჳდა ამერი და იმერი. მყელი სამეფო მათი აფხაზეთისა დაწყნარებით ჰქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავის-მოქმედი აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზედა მიიღის და დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან, და ყივჩაყმან, და სუანმან ვერ იკადრიან პარვა. და იყო მდიდრად ესე სამეფო, რომელ აზნაურის ყმანი მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს.

თამარის ქმარი დავით იყო ოვსთ მეფე, ტომი ბაგრატიონთა, ჭაბუკი და ლომი და მისათხრობელი, ამათ ყოველთა განმარჯუებათა და ნაქმართა თანადამხუდარი და თჳთმქონელი, შემმართებელი, მოლაშქრე მკჳრცხლი.

დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი, და მარანდი ამოსწყჳდეს და ერანის ქუეყანა. ესდენად სიშორესა შინა მივიდენ, რომელ არცა თუ სახელი ქართველობისა ისმოდა.

ორნი შვილნი მიეცნეს: გიორგი და რუსუდან. ამის გიორგის შობასა ზედა გაილაშქრა და აიღო კარი: ესრე ჩნდა ბედნიერობა ამისი და თამარ მეფისა.

A 420 და ასუ|ლი მამის მისისა გიორგისი, რუსუდან დედოფალი, იყო ტკბილი და მოწყალე, ნუგეშინისმცემელი და შემხუეწელი დაჭირვებულთა, და მზრდელი ჩჳლთა და ობოლთა, რომელ ღირსნი მათგან ზრდისანი ნაშობთა მათთა წინაშე მიუსხმიდიან. ჴელთა მისთაგან ნაქმარი საყდართა და ეკლესიათა იგზავნებოდა.

მოახლენი მათნი სულტანნი მოხარკედ დასხნა და სამეფო განუხეთქელად დაიცვა, ყოველნივე შეიტკბნა და მშჳდობა ეყო ყოველთათჳს. მეფობასა შინა დაყო ოცდასამი წელიწადი და აღვიდა წინაშე ღმრთისა, სადა იგი მკჳდრობენ წინასწარმეტყუელნი და მამათ-მთავარნი და მეფენი, თუესა იანვარსა თორმეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, აგარათა სომხითისათა, ქრონიკონსა ოთხას ოცდაშჳდსა. დამარხეს ახალსა მონასტერსა გელათს.

ვაი იყო ჟამისა მისთჳს, რაოდენ ულხინებელი გლოვა, ტყეპა და თმათა ფხურა იქმნებოდა, ლმობიერებანი, სიტკბოებანი, ღირსთათჳს მშობლურნი ზრდანი და ბოძებანი. საკმარ იყო გულისხმისყოფა მეცნიერთაგან, მოთქუმა ნუგეშინისმცემელთაგან.
A 421 იგლო|ვა ყოველმან ამან სამეფომან ჟამსა ჯეროვანსა. დასუეს გიორგი ძე მისი მეფედ მასვე წელიწადსა, რომლისა წელნიცა მრავალ-ჟამეულ არიან და ცხოვრება მათი კეთილად წარმართებულ აქა ცვალებადსა თანა, მერმესაცა დაუსრულებელსა.

ႺႾႭႥႰႤႡႠ ႢႨႭႰႢႨ ႫႤႴႨႱႠ, ႧႠႫႠႰႨႱ ႻႨႱႠ

ოდეს დაიბადა, ქრონიკონი იყო ოთხას და ცამეტი.

მრავალ არიან ჭირნი მართალთანი, იტყჳს წინასწარმეტყუელი, და ყოვლისავე ბოროტისაგან იჴსნნეს მოშიშნი მისნი. და კუალად მოციქული: ჵ სიბრძნე სიმდიდრისა და სიბრძნისა ღმრთისა, ვითარ გამოუკულეველ არიან გზანი მისნი, ვინ ცნა გონება უფლისა, ანუ ვინ თანამზრახველ ეყო მას.

2 ძურციდა A. 5 და (დრ.) < A. 5 მთიულმა A. 8 დავით(ის ქმარი) A (შეცდომით გაუმეორებია და თვითონვე წერტილოვან რკალში ჩასმით წაუშლია). 9 მისათხრობელი ჯავახიშვილი, მისათხოვებელი A. 14 ჩნდა] ჩუენდა A (← ჩ̃ნდა ← ჩნდა). 19 სურტანნი A. 22 აგართა A. 23 ოთხას] რ(ა)ვაას A. 24 რასდენ A. 30 ცხორება A. 31 ოთხას] რვაას A (უ [= 400] → ყ [= 800]). 33 ჵი A.

შემდგომად გარდაცვალებისა თამარ მეფეთ-მეფისა, წარიწირა სასოება ყოველმან ამან სამეფომან, გარნა ღმერთმან, გჳანმან მრისხანებისათჳს და მოსწრაფემან მოწყალებისათჳს, მოსცა მშობელისავე მსგავსი მისგანვე შობისა ლაშა.

თორმეტისა წლისა იყო, ოდეს მეფედ დაჯდა ნერგი კეთილ-მოზარდი და უყავილი ყოველთა ფერთაგან შემკობილი, ლომი ძალითა და უმანკო გონებითა, მოყუა- A 422 რული ყოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, მთავ|ართა მათითა პატივითა, მონაზონთა და მღდელთა მათითა პატივითა, მშჳდი და განურისხებელი ბუნებითა, შჳდთა სამეფოთა მეფე მონისაცა ერთისა მათრაკისა არა მკრველი, მშჳლდოსანი და ცხენოსანი გულოვანი და შემმართებელი, რომელ მისითა მკლავითა ომნი დასხნა და გარდაიკადნა სიმცროსავე შინა სწორნი დავით პაპის-პაპისა მისისანი. ბედნიერი ლაშქრობითა, ბედნიერი ქუეყანისა ნაყოფთა მოსლვისათჳს, დაჭირებულთა განმკითხველი, ბჭე და მოსამართლე, დამხედვარი მეტად ჟამისა და ასაკისა მისისა.

და იყო სამეფო მისი დიდსა დაწყნარებასა შინა, და იყვნეს გამგედ და განმზრახად ყოველთა საქმეთა მისთა მისისავე მშობლისობითგან (!) მჭარგრძელი ზაქარია, მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი, და ივანე ათაბაგი. პირველსა მშობელმან მათმან დიდმან თამარ მეფეთ-მეფემან გაალაშქრებინა მისსა ბედსა ზედა და აიღო კარი. შემდგომად გაილაშქრა, წარვიდა და შევიდა დიდსა სპარსეთს, გატეხა არდაველი, დალეწნა ციხე-ქალაქნი და აღავსო სამეფო ალაფითა.

A 423 ამისსა შემდგომად მოწყა და მოარბივა ხლათისა ქუეყანა, შემოიხუეწა ხლა|თელი და ძლევა-შემოსილმან მას ზედა მისცნა ზავისა სიმტკიცენი მათგან შეუცოდებელობასა შინა წყობისნი. და სხუა შემოიხუეწა კარნუ-ქალაქელი მოყურად და ერთგულად სახლისა მისისა, ჩადგა ბასიანს და მუნ ითამაშეს და გაისუენეს ერთგან. აიღო კეჴროლი შალვა თორელმან მისითა კრმლითა და ომითა მისათხრობელითა, რომელ არა ყოფილა კაცთა შორის მისებრი ჭაბუკი და მეომარი.

მეფემან აიღო ოროტი და ყოველნი ციხენი და მიმდგომნი მისნი ვიდრე ნახჭევანამდე და განძას კართამდის, აიღო შანქორი.

და შემოვიდეს უცხოთესლნი ვინმე ლაშქარნი სომხითს და ჰერეთს, ევნო რამე მცირედი მათგანცა. შექცეულთა მიეწია ბალის წყალთა ზედა და პირველი წყლულება მათგან იქმნა. შემდგომ მოხედვითა ღმრთისათა და ლმობიერ-ქცევითა მეფისა გიორგისითა გააქცივნეს და ამოსწყჳდნეს გაქცეულნი. მეორესა წელიწადსა კულაცა მომართეს და დადგეს ბარდავის ჭალასა. შეიყარა სამეფო მისი და მოირთნა კარნუ-ქალაქისა ლაშქარნი, დადგა ლომთა-გორსა და აგარათა შუა და ვიდრე ზედამისლვადმდე გაექ- A 424 ცნეს და გარდაიხუეწნეს, განვლე|ს დარუბანდისა გზა.

და ვიტყოდით ქებასა მისსა წინაშე ყოველთა კაცთა, არა ვტყუოდით, არცა გურცხუენოდის. ვითარ იტყჳს დავით მამა ღმრთისა: იქმნეს მშჳლდ რვალისა მკლავნი მისნი და ექმნა შემწედ მაცხოვარება მისი.

---

2 მოსწრაფემან ჯავახიშვილი, მოსწრაფებისა A. 3 ლაშა] ღაბა A. 4 ათორმეტისა A. 4 იყო <A. 4 მეფე A. 4 კეთილი, მოზარდი ჯავახ. 5 [უ]მანკო A. 6 მცირეთა ჯავახიშვილი, < A. 15 პირველსა+ზედა A. 17 არდეველი A. 19 მოწუ[ა] A. 21 წყობისნი ჯავახიშვილი (ქ. ერის ისტ. III, 5), წყალობისნი A. 26 ბანქორი A. 29 შემდგომი A. 30 და გაქცეულნი A. 30 კუალადცა ჯავახიშვილი.

ესრეთ წარმართებასა და ბედნიერობასა შინა მათსა დაჲ მათი რუსუდან ითხოვეს ხლათსა დასასმელად დიდმან სულტანმან მელიქმან, რომელსა ეგჳპტით ვიდრე ხლათამდის სპარსეთი ჰქონდა, და დაშალა მოწყალებამან ღმრთისამან და არა ყო ესრე.

შემდგომად ამისსა დიდითა შემოხუეწითა სთხოვა შარვან-შაჰმან. უქადეს და უბრძანეს მიცემისა პირი. გაგზავნა შარვანს ქართლისა ერისთავი და თჳთ გიორგი მეფე ბაგავანს მივიდა გაკაზმად და მიცემად დისა მისისა და ათ დღე [დაყო], დრო იყო წასლვისა მისისა. ხოლო მოგუაგო ღმერთმან პატიჟად ცოდვათა ჩუენთა: მოკუდა გიორგი მეფე ბაგავანს იანვარსა თურამეტსა, დღესა ოთხშაბათსა. ქრონიკონი იყო A 425 ოთხას | ორმოცდაორი.

და იქმნეს საშინელნი ტკივილნი, ცრემლთა წილ გულით სისხლის დენანი, წარწირვანი დარჩომისა და სიცოცხლისანი თანააღზრდილთა და მომჴსენებელთა კეთილთა და სიამოვნეთა მისთანი, ტკივილნი და ნაცრისა თავსა სხმანი ვაზირთა და დიდებულთა და ყოვლისა სამეფოსაგან და თჳთ მისისა გამზრდელისა ივანე ათაბაგისაგან.

ღმერთმან, რომელი მდიდარ არს მოწყალებითა და მიუწდომელ ძლიერებითა, მოხედნა და არა გაწირა ესე სამეფო, რისხვასა შინა წყალობით მოიჴსენა: ესრე ღმრთისა ნებითა დარჩომილი ამასვე სამეფოსა შინა რუსუდან დასუეს მეფედ მასვე წელიწადსა. უკეთუმცა ღმერთსა წარწყმედისაგან არა დავეცვენით, აღარ საგონებელ იყო სიცოცხლესა ტკივილისაგან ძმისა მისისა.

წაიყვანეს მაშინვე გელათს, დამარხეს საფლავსა მამისა მისისასა. და არა დარჩა ცოლსა თანა გჳრგჳნისა შვილი.

ხოლო ღმერთმან ყოვლისა სახიერებისამან, რომელი არა განსწირავს მოშიშთა მისთა, დაიცავნ სამეფო ესე და მეფე ჩუენი ღმრთივ-გჳრგჳნოსანი რუსუდან, და ყავნ ნაყოფი მისი ჩუენდა სალხინებელად თესლითი-თესლადმდე, და მიეცინ სიმრავლე წელიწადთა, შემდგომად უწინარესი და სასუფეველი ცათა.

---

1 დაჲ] დაა A. 2 სურტანმან A. 4 შარვაშე A. 6 შაგვანს A. 6 დაყო ჯავახიშვილი, < A. 8 შაგავანს A. 9 ოთხას] რვაას A (უ ⟶ ყ). 10 გულითა A. 15-16 ღმერთმან — მოიჴსენა] A-ში ეს არის არა ამ ადგილას, არამედ იგი მოსდევს სიტყვას „მისისა“ 371 გვერდის 7. სტრიქონში. 18-19 საგონებელი იყო სიცოცხლესა ჯავახიშვილი, საგონი სიცოცხლისა A.

სუმბატ დავითის-ძე

ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა [1]

ჩუენ ქართველთა მეფეთასა, თუ სადათ მოიწივნეს ამას ქუეყანასა იგინი, ანუ რომლით ჟამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა

სუმბატ ძემან დავითისმან [2]

[3] ადამ შვა სეით. სეით შვა ენოს. ენოს შვა კაინან. კაინან შვა მალელ. მალელ შვა
იარედ. იარედ შვა ენოქ. ენოქ შვა მათუსალა. მათუსალა შვა ლამექ. ლამექ შვა ნოე.
ნოე შვა სემ. სემ შვა არფაქსად. არფაქსად შვა კაინან. კაინან შვა სალა. სალა შვა
M 568 ებერ. ებერ შვა ფალეგ. ფ|ალეგ შვა რაგავ. რაგავ შვა სერუქ. სერუქ შვა ნაქორ. ნაქორ
m 374 შვა თარა. თარა შვა აბრამ. | აბრამ შვა ისაკ. ისაკ შვა იაკობ. იაკობ შვა იუდა. იუდა
შვა ფარეზ. ფარეზ შვა ესრომ. ესრომ შვა არამ. არამ შვა ამინადაბ. ამინადაბ შვა ნაასონ. ნაასონ შვა სალმონ. სალმონ შვა ბოოს. ბოოს შვა იობედ. იობედ შვა იესე. იესე შვა დავით მეფე. დავით მეფემან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა რობუამ. რობუამ შვა აბია. აბია შვა ასაფ. ასაფ შვა იოსაფატ. იოსაფატ შვა იორამ. იორამ შვა ოზია. ოზია შვა იოთამ. იოთამ შვა აქაზ. აქაზ შვა ეზეკია. ეზეკია შვა მანასე. მანასე შვა ამონ. ამონ შვა იოსია. იოსია შვა იოვაკიმ. იოვაკიმ შვა იექონია, იექონია შვა სალათაელ. სალათაელ შვა ზორაბაბელ. ზორაბაბელ შვა აბიუდ. აბიუდ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა აზორ. აზორ შვა სადუკ. სადუკ შვა აქიმ. აქიმ შვა ელიუდ. ელიუდ შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა მატათან. მატათან შვა იაკობ. იაკობ შვა იოსებ, ქმარი მარიამისი და ძმა კლეოპასი. კლეოპა შვა ნაომ. ნაომ შვა სალა. სალა შვა რობუამ. რობუამ შვა მოსთარ. მოსთარ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა ბენიამენ. ბენიამენ შვა იერობემ. იერობემ

1 ბაგრატიონთა T. 2 ქართველთ m. 3 რომლითა m. 5 მალელ Mm, მალელაელ cet. 8 ებერა m. 8 ნაქურ Mm. 9 აბრამ Mm, აბრაჰამ BDRp, აბრაამ cet. 10 არამ. არამ შვა < Mm. 10-11 შვა ნაასონ — იობედ < Mm. 12 სოლომან m. 12 რობუამ BDMRmp, რობოამ cet. 13 იოსაპატ m. 15 იოვაკიმ. იოვაკიმ შვა Mm, < cet. 15-16 სალათაელ Mm, სალათიელ cet. 17-18 ელეაზარ R. 18 მატთანა m, მატათან M, მატთან cet. 19 და ძმა კლეოპასი] ძმა იოსებისი კლეოპა Mm. 19 რობუამ MRm, რობოამ cet. 20 რობემ Mm.

[1] „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“ მოიპოვება მთლიანად მხოლოდ Mm-ში. მისი შუა ნაწილი (იხ. ქვემოთ გვ. 378, 11 — 382, 4 «წარმართნა ღმერთმან ჴელმწიფება მათი — ამისთჳს გურგენს მეფეთ-მეფობა ეწოდა») აქვს აგრეთვე მოყვანილი T-ს (შდრ. ზემოთ გვ. 261, სქოლიო 3), ხოლო დასაწყისი ნაწილი (იხ. აქვე გვ. 372, 5 — 374, 15 «ადამ შვა სეით — და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი») მოიპოვება ყველა ვახტანგისეულ ნუსხაში (იხ. ზემოთ გვ. 218—220, სქოლიოები). სუმბატის „ქრონიკის“ დანარჩენი ტექსტი ვახტანგისეულ ნუსხებში ჩართულია ჯუანშერის თხზულებისა და „მატიანე ქართლისა“-ს სხვადასხვა ადგილას.

[2] ეს სათაური Mm-ის გარდა მოეპოვება T-ს.

[3] სათაურის შემდეგ გადამწერის მინაწერია Mm-ში: «ღმერთო და წმიდაო ღთისმშობელო, შეიწყალე და დაიცვე ორსავე ცხორებასა შინა მისსა დედოფალთ-დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა იწერებიან წმიდანი ესე წიგნნი. ამინ».

შვა მოსე. მოსე შვა იუდა, იუდა შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა ლევი. ლევი შვა იორამ. იორამ შვა მანასე. მანასე შვა იაკობ. იაკობ შვა მიქია. მიქია შვა იოვაკიმ. იოვაკიმ შვა იერუბემ, იერუბემ შვა აბრაჰამ. აბრაჰამ შვა იობ. იობ შვა აქაბ. აქაბ შვა სჳმონ. სჳმონ შვა იზაქარ. იზაქარ შვა აბია. აბია შვა გაად. გაად შვა ასერ. ასერ შვა ისაკ. ისაკ შვა დან. დან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა შჳდნი ძმანი, რომელნი-იგი მოსცნა ღმერთმან ტყუეობასა შინა.

M 569 და ესენი შჳდნი ძმანი, | ძენი ამის სოლომონისნი, წარმოვიდეს ქუეყანით ფილის-
m 375 ტიმით, ტყუეობით წარმოსულნი ჰურიანი, და მოიწივნეს | ეკლეცს წინაშე რაქაელ
დედოფლისა და მისგან ნათელ იღეს. და დაშთეს იგინი ქუეყანათა სომხითისათა და მუნ დღეინდელად დღედმდე შვილნი მათნი მთავრობენ სომხითს.

და ოთხნი ძმანი მათნი მოვიდეს ქართლს: ხოლო ერთი მათგანი, სახელით გუარამ, განაჩინეს ერისთავად, და ესე არს ერისთავი ქართლისა და მამა ბაგრატიონთა. და ესე ქართლისა ბაგრატონიან[ნ]ი შვილის შვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი.

ხოლო ძმა მისი, სახელით საჰაკ, წარვიდა კახეთს და დაემზახა იგი ნერსეს. და სხუანი ორნი იგი ძმანი ამათნი, სახელით ასამ და ვარაზვარდ, წარვიდეს კამბეჩანს, და მოკლეს მათ სპარსთა სპასალარი და დაიპყრეს კამბეჩანი, და დასხდეს იგინი მუნ ცხოვრებად ხორნაბუჯს. და ამა ჟამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა.

ხოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობა შვილთა გორგასლისათა, მით ჟამითგან ეპყრა უფლება ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათადმდე. არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან.

მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოსი იყო სჳმონ-პეტრე; და მცხეთა [1] აღთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა, არმაზი შემცირდებოდა და კალაჲ განდიდდებოდა [1]. და სპარსნი [2] უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივნეთს, ასპურანგს [2].

მოკუდა კათალიკოზი სჳმონ და დაჯდა კათალიკოზად სამოელ, კათალიკოზი მეცხრე.

1 ლეუი m. 1-2 იარომ Mm. 2 იაკობ — მიქია შვა < Mm. 3 იუროზემ DRTb, რომემ Mm. 3 აბრაჰამი Bp. 4 გაად Mm, გად cet. 7 ესენი] ესე m. 7 სოლომანისნი m. 7-8 წარმოვიდეს — ჰურიანი და < Mm. 8 რაქელ m. 9 და მისგან MTm, < cet. 9 ქუეყანასა T. 11 და < m. 11 ძმანი მათნი M, მათნი ძმანი T, ძმანი m. 11 სახ῀ლით M, სახლით m, სახელით T. 12 გუარამ M, გურამ Tm. 12 და ესე — ბაგრატიონთა T, < Mm. 13 ქართლისა < T. 13 ბაგრატიონიანი m, ბაგრატონიანი MT. 13 მის < T. 15 საჰკ Mm. 16 ძმანი T, ძმა Mm. 16 ვარაზვარად m, ვარზვარად M, ვარზავარდ T. 16 კანბეჩანს m. 17 ~ მუნ იგინი T. 18 ხარნაბუჯს M. 18 ამ Mm, ამა T. 20 ამათადამდე Mm. 23 აშენდებოდა m. 23 კალაა Mm, კალა T. 23 განდიდებოდა Tm. 24 სივნეთს T, სავანეთს Mm. 24 ასპორანგს Mm. 25 მოკუდა — მეცხრე T, < Mm (ეს, ცხადია, არის ჩანართი შენიშვნა, არშიიდან ტექსტში გადმოსული).

[1] და მცხეთა — განდიდდებოდა] ჯუანშერთან: «მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა, არმაზი აღოჴრდებოდა და კალა აშენდებოდა» (იხ. ზემოთ, გვ. 223, 11-12). სუმბატის წყარო უნდა იყოს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“: «მცხეთაჲ ათხელდებოდა და ტფილისი ეშენებოდა, არმაზნი შემცირდებოდეს და კალაჲ განდიდნებოდა» (შატბერდის ტექსტი: Такайшвили, Описание II, 724).

[2] და სპარსნი — ასპურანგს] ჯუანშერთან: «სხუა ყოველი ქართლი, სომხითი და ასფურაგანი დაიპყრეს სპარსთა» (იხ. ზემოთ, გვ. 217, 13-14). სუმბატის წყარო აქაც უნდა იყოს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ: «სპარსნი უფლებდეს ქართლს და სომხითს, და სივნიეთს და გუასპურაგანს» (Такайшвили, Оп. II, 724).

მას ჟამსა კათალიკოსი იყო მცხეთას სამოელ, და ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი და გამოარჩიეს გუარამ[1], დავითის ნათესავისაგან, მოწყვნული ძმათა მისთა თანა, ასამს და ვარაზვარდს, რომელნი იგი ზემო ვაჴსენენით. ესენი წარმოვიდეს ეკლეცით, M 570 რომელნი მონათლნა რაჟაელ დედ|ოფალმან, ძმანი მჴდნი ჰურიანი, ტყუეობით მოს-m 376 რულნი ქუეყანით | ფილისტიმით, და ნათელ იღეს ეკლეცს კელითა რაჟაელ დედოფ-ლისათა. რომელმან სამთა მათგანთა უცვალა სახელი: რამეთუ ერთსა სახელ სდვა მუშელ, და ერთსა ბაგრატ, რომელ არს მამა ბაგრატონიანთა, ერთსა აბგავარ; ერთი შემოიყვანა სიძედ და ორნი მათგანნი ამზახნა სომხითის მეფეთა.

ხოლო ოთხნი ესე ძმანი წარმოემართნეს ქართლს, ვითა ზემო ვაჴსენეთ, და გუარამ განაჩინეს ერისთავად[1]. და მოსცა ამას მეფემან ბერძენთამან პატივად კურა-პალატობა და წარმოგზავნა მცხეთას. და ამან დადვა საფუძველი ჯუარისა ეკლესიასა, რომელ არს მცხეთას.

ხოლო სამნი ესე ძმანი წარვიდეს კახეთს და საჰაკ დაუზახა ბაკურს, ძესა ნერ-სესსა, ხოლო ასამ და ვარაზვარდ წარვიდეს კამბეჩოანს, და გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა ბაჰარ ჩუბინისსა, და ვეზან მოკლეს, და დაიპყრეს მათ კამბეჩოანი.

და იყო მას ჟამსა მცხეთას კათალიკოსი სამოელ. და ამის-ზე ტფილისისა მკჳდრთა ეკლესიისა გებად იწყეს, რომლისა ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა, და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი.

და კათალიკოსი იყო მცხეთას ბართლომე.

და შემდგომად ამის გუარამისსა ერისთაობდა ძე მისი სტეფანოზ და ძმა დემეტ-რესი. და აშენებდეს ეკლესიასა ჯუარის[ასა] მცხეთას.

და ამის-ზე წარვლო ერეკლე მეფემან ბერძენთამან, და მივიდა ტფილისად, და დადგა დამართებით ციხესა კალისასა. და ციხისთავმან კმა უყო ციხით გამოღმართ და რქუა ერეკლე მეფესა: „რომელსა გასხენ წუერნი ვაცისანი და ვაც-ბოტისა კისერი გათქს“. მაშინ [ვითარცა] m 377 M 571 |ესმა [სიტყუა ესე] | ერეკლე მეფესა, განრისხნა მისთჳს, და აღმოიკითხა წიგნისაგან დანიელ წინასწარმეტყუელისა სიტყუა იგი, ვითარმედ: „აღმოვიდეს ვაცი დასავლისა და შემუსრნეს რქანი აღმოსავლისა ვერძისანი“. და თქუა მეფემან: „უკეთუ იყო ჩემდა

2 გამოარჩივეს m. 2 გურამ Tm. 2 მოწეუნული m. 3 ოსამს Mm. 3 ვარაზვარდს m, ვარზა-ვარდს MT. 3 ესენი T, ესე Mm. 4 მონათლნა T, მონათანი Mm. 4 რაჴელ m. 4 შჳდნი T, < Mm. 7 მუშელ T, მოშალე Mm. 7 ბაგრატიონთა Tm. 8 ამზახა Mm. 8 სომეხთ T. 10 გურამ Tm. 10-11 კურატ-პალატობა codd. (აქაც და სხვაგანაც). 11 და წარმოგზავნა მცხეთას T (+codd.), < Mm. 11-12 და ამან — მცხეთას < T. 13 სამი Mm. 13 სჰაკ M, საჰკ m. 14 ხოლო] და Mm. 14 უსამ Mm 14 და < Mm. 14 ვარზავარად M, ვარაზვარად m, ვარზავარდ cet. 14 კამბეჩოვანს m, კამბეჩიანს Ts, კამბეჩოანს cet.). 14 ვეზა´ნს M, კეზანს m. 15 ერისთავი Mm. 15 ბაჰარ ჩუბინისსა T, სპარსთასა codd., < Mm. 15 და ვეზან მოკლეს T, <cet. 17 ნახევარი (ყ.) m. 19 ქათალიკოზი Mm. 20 გურამისასა m. 22 ერაკლე M. 23 გამარ-თებით T. 23 ციხისთავმან ციხის გამოღმართ აგინა ერეკლე მეფესა T. 23 ჰქუა Mm. 23 ჰერეკლე M. 24 ვაც-ბორროტისანი Mm. 24 კისერი გათქს < Mm (ჯუანშერთან: ვაც-ბოტისა კისერი გათქს AC, ვაც-ბოტისა კისერი გაქუს cet., ვაც-ბორროტისა კისერი გათქს Mm). 24 ვითარცა < MTm. 25 სიტყუა ესე < MTm. 26 ვაცი] კაცი m. 27 და ჰრქვა მეფემან მბასრობელსა თჳსსა T. 27 უკეუთუ M, უკეეთუ m.

[1] წყაროა „მოქც. ქართლ.“: «და კათალიკოზი იყო სამოველ. და ნელადრე შეკრბა ქართლი და განა-ჩინეს ერისთავად გუარამ (Опис. II, 724).

სიტყუა ეგე, კადნიერებისათჳს ჩემისა მისაგებელი ორკეცი დაგიტეო შენ“. და დაუტევა ტფილისს ჯიბღუ ერისთავი ბრძოლად ციხესა ტფილისისასა, და თჳთ წარემართა ბაღდადს. და მივიდა გარდაბანს, ვარაზ გაგელისასა, და დაილაშქრა ადგილსა მას, რომელსა ჰქჳან ხუზაშენი, და ნათელ-სცა ერეკლე ვარაზ გაგელსა და ყოველსა ერსა მისსა. და იწყო შენებად ეკლესიასა, რომელი იგი უბრწყინვალეს არს ყოველთა ეკლე-სიათა. და წარვიდა ბერდუჯს და დადგა გულსა სოფლისასა. და აღმართა ჯუარი ქვისა და დადვა საფუძველი წმიდისა ღმრთისმშობელისა ეკლესიისა, და აღასრულა გუმბათი მისი. ხოლო მან ჯიბღუ წარიღო კალა და ციხე იგი ტფილისისა გამოიღო, და ციხისთავი იგი შეიპყრა. და დრაჰკნითა პირი აღუვსო ამისთჳს, რამეთუ თქუა სადი-დებელი იგი მეფისა ერეკლესი. ხოლო კადრებისა მისთჳს ტყავი გაჰკადა და მეფესა მისწია იგი გარდაბანს ვარაზ გაგელისსა. და გარდაბანით მეფემან მიცვალა ლალს, და უწოდა მეწჰკევნელთა მთავარსა, ნათელ-სცა და წარვიდა ბაღდადს. და გამოიღო ბაღდადი, და შეიპყრა ხუასრო მეფე, და მოაღებინა ძელი ცხოვრებისა. და იწყო შენებად m 378 იერუსალემისა, და დასუა | მოდისტოს პატრიაქად და წარმოემართა აქათვე, და მოვიდა M 572 წელსა მეშჳდესა. | და ვიდრე მოსლვადმდე მისსა ტფილისის ეკლესია სიონი განე-სრულა, ხოლო ჯუარისა ეკლესიასა აკლდა.

და მან ერეკლე მეფემან ტფილისს და მცხეთას და უჯარმოს ქადაგნი განავლინნა, რათა ყოველნი ქრისტეანენი ეკლესიასა შევიდენ, და ყოველნი მოგუნი და ცეცხლის-მსახურნი, რომელნიცაღა არა მოინათლნენ, მოისრნენ. ხოლო მათ ნათლისღება არა ინებეს, არამედ ზაკუვით აღერივნეს ქრისტიანეთა თანა. და მიაწიეს ყოველთა მათ ზედა მახჳლი, და ეკლესიათა შინა მდინარენი სისხლთანი დიოდეს. და განწმიდა სჯული ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა, და წარვიდა ერეკლე მეფე სამეფოდვე თჳსად.

და მთავრობდა ქართლს იგივე სტეფანოზ დიდი. კათალიკოსი იყო მეორე ბართლომე.

მის ზედავე და შემდგომად მისსა მთავრობდა ადარნასე, ძე მის სტეფანოზისი. და მის ზედა სამნი კათალიკოსნი იცვალნეს: იოვანე, ბაბილა და თაბორ. და ამისა შემ-დგომად მოკუდა ადარნასე მთავარი და მის წილ დაჯდა სტეფანოზ, ძე მისი. და მან განასრულა ეკლესია [ჯუარისა], და განაწესა მუნ ჯუარისა კრება, და დაჯდა ტფილისს ცხოვრებად. და კათალიკოსი იყო სამოელ და ენონ. და მის-ზე ქუეყანა ქართლისა

1 კადრებისათჳს T. 2 ტფილისი Mm, ტფილის T. 2 ტფილის მის თანა ერისთავი, რომელსა ერქუა ჯიბღუ, და უბრძანა ბრძოლად კალისა T. 4 ჰერაკლე M. 4 ვარზა გრიგოლისი M, ვარაზა გრიგოლისი m, ვარაზ გაგელსა codd. ჯუანშერთან. 6 და (წარვ.) MTm, და მუნით codd. 6 სოფლისასა codd., სოფიო-სასა Mm. 7 ეკლესისა m (ბევრგან სხვაგანაც). 7 გუმბადი M. 8 წარიღო კალა და T, < Mm. 10 ჰ´რაკ-ლესი M, ჰერეკლესი m. 10 კადნიერებისა m. 11 გაგელისსა] გრიგოლისასა Mm (— გ´გლი›სა). 11 და გარ-დაბანით — ლალს] < T, და მუნით მივიდა ლალს codd. ჯუანშ 12 და უწოდა — ბაღდადს <T. 12 ბა[ღ]-დადს M. 13 ძალი Mm, ძელი codd. ჯუანშ. 13 შენება m 14 იელუსალემისა Mm. 14 აქათვე + უკმო-იარა რათგან ჩავლო გზა ქართლისავე T. 15 სიონი < Mm. 17 ტფილის M, ტფილისი m. 18 შევიდნენ m. 19 რომელიცალა m. 20 ზაკიცით Mm, ზაკუვით „მოქც. ქართლ.“. 20 და < m. 20 მიაწივეს m. 21 გან-წმიდნა M, განწმინდა m. 22 ჰერაკლე M, ჰერეკლე m. 22 თჳსდა m. 23 ქართლსა m (ზემოთ არის ჩამა-ტებული). 23 ქათალიკოზი Mm. 25 და < m. 25 ადრანასე m. 26 ქათალიკოზნი Mm. 26 გარდაიცვალ-ნეს სამნი კათალიკოზნი, მეათოთხმეტე კათალიკოზი T. 27 მოკუდა ადარნასე მთავარი და მის წილ დაჯდა codd. ჯუანშ., < Mm. 27 დაჯდა] დადგა T. 28 ტფილის Mm. 29 ქათალიკოზი Mm.

აღწერეს, და წარიღეს საბერძნეთს. და ამბავი მოიწია, ვითარმედ ბაღდადი დაიპყრეს აგარის ნათესავთაო.

და ამის სტეფანოზისა შემდგომად ერისთაობდა ძე მისი გუარამ კურაპალატი.

m 379 და შემდგომად მისსა ვარაზ-ბაკურ, ძე მისი, ანთიპატ|ოსი, რომელმან გარდაბა-
M 573 ნელნი მოაქცივნა. და მერმე ნერსე და ძენი მისნი, ფი|ლიპე და სტეფანოზ და ადარნასე. და ძენი მისნი გურგენ ერისთავი, აშოტ კურაპალატი.

ხოლო აშოტ კურაპალატი მთავრობდა ქუეყანასა მას შინა და სახლად მისა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქუეყანა, რომელ არს გარემოს მისსა. და მაშინ გამლიერდა ჴელმწიფება აგარიანთა და იწყეს მიება აშოტ კურაპალატისა. და ვერ უძლო წინააღდგომად მათდა აშოტ და ივლტოდა მათგან. და წარემართა, რათა წარვიდეს საბერძნეთად და თანა ჰყვეს მას დედა და ცოლი და ორნი ძენი ასაკითა ჩჳლნი, უხუცესი ადარნასე და შედეგი ბაგრატ. ხოლო უმრწემესი ძე გუარამ ჯერეთ არა ესუა. და ერი თჳსი მცირედ ჰყვა თანა, მკჳდრნი მისნი, დედაწულითურთ და შვილითურთ. მოიწივნეს მთასა ჯავახეთისასა, კიდესა დიდისა ტბისა ფარავნისასა დამაშურალნი სლვისაგან, და გარდაჰჴდეს განსუენებად კიდესა მის ტბისასა. ჭამეს რა პური, და მცირედ მიერულა. და მმინარეთა ეწივნეს დიდნი ლაშქარნი სარკინოზთანი. მაშინ შეეწია ღმერთი აშოტ კურაპალატსა, და კნინსა მას ლაშქარსა მისსა მოსცა ძლევა მათ ზედა, და მოსრნეს სიმრავლენი ურიცხუნი. წარმოვიდეს მუნით და მოიწივნეს ჴევსა შავშეთისასა.

ხოლო ჴევი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირედთა სოფელთასა. რამეთუ ჟამთა სპარსთა უფლებისასა აოჴრდა, ოდეს-იგი ერუმან ბაღდადელმან შემუსრნა
M 574 ყოველნი ც|იხენი და მოვლო შავშეთიცა და ღადონი. და კუალად შემდგომად მისსა
m 380 სრვამან სატლობისამან მოაოჴრა შავშეთი, კლარჯეთი და მცირედღა დაშთეს | კაცნი ადგილ-ადგილ. ხოლო დაშთომილთა მათ მკჳდრთა შავშეთისათა შეიწყნარეს იგი სიხარულითა და სიყუარულითა, და დაემკჳდრა მუნ. და მისცა ღმერთმან გამარჯუება და აჴელმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთსა ზედა. და მან სოფლები ზოგი იყიდა საფასოთა, და ზოგი ოჴერი აღაშენა, და განამრავლა სოფლები აშოტ კურაპალატმან ქუეყანათა მათ შინა. და მისცა ღმერთმან და განამტკიცა ჴელმწიფება მისი ნებითა ბერძენთა მეფისათა.

1 მოაწია m. 1 ბა[ღ]დადი M. 3 გურამ m (ასე სხვაგანაც m-ში). 4 ანთიპატოსი ჩვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ანთიპატრიკოსი M, ანთი პატრიაკოსი m. 4-5 გარბანელნი M. 5 მერმე თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, მოისრა Mm. 6 კურატპალატისა Mm. 7 სახელად Mm, **სახლად** cet. 10 წარ(ა)ემართა M. 11 მას] მათ Mm. 11 ასაკითა ჩ. MTm, მისნი cet. 12 **შედეგი** < MTm. 12 უმრწამესი m. 12 გუარამ M, გურამ m, სახელით გუარამ cet. 12 ჯერეთ არა ესუა MTm, **არტანუჯსა შინა დაებადა** cet. 13 ა რ ა ერი M, ა რ ა ერთი m. 13 მკედარნი m. 13 შვილითურთ Mm, შვილით მათით cet. 14 დიდსა Mm, დიდისა მის cet. 15 და < m. 15 და Mm, < cet. 16 მიერულა Mm, მიერულათ cet. 16 მაშინ < Mm. 17 და (მოსრ.) < m. 18 მუნით < MTm. 18 მოიწივნეს] მოვიდნეს m (მერე თავზე დაუწერიათ „მოიწივნეს"). 19 მცირედთა < m. 20 სპარსთა] სარკინოზთა თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. 20 ყრუმ m. 21 ~ ციხენი ყოველნი MTm. 22 სრვამან] სლვამან Mm. 22 კალარჯეთი m. 22 მცირეთღა m. 23 შავშეთისათა + **ქუეყანისა** m (მერმე „ქუეყანისა" გარშემოხაზულია ზედმეტობის ნიშნად). 25 შ.-კლარეეთსა M, შავშეთთ კალარჯეთსა m. 25 და მან — საფასოთა Mm, და რომელნიმე სოფელნი მის ქუეყანისანი მოიყიდა საფასოთი cet. 26 ოკერ m. 26 ზოგი ოკ. აღ. Mm, ზოგნი ოკერნი აღაშენნა cet. 26 სოფელი MT, < m. 27 და მისცა ღმერთმან Mm, < cet. 27 **განამტკიცა** Mm, + ღმერთმან cet. 27 მეფისათა Bdp, მეფეთასა cet.

და ამან აშოტ კურაპალატმან ჰოვა კლარჯეთის ტყეთა შინა კლდე ერთი, რომელი პირველ ვახტანგ გორგასალს ციხედ აღეშენა, სახელით არტანუჯი; და აოჴრებულ იყო ბაღდადელისა მის ერუობითგან. იგი განაახლა აშოტ და აღაშენა ეგრეთვე ციხედ, და წინა-კერძო მისსა ქუეშეთ აღაშენა ქალაქი. და აღაშენა ციხესა მას შინა ეკლესია წმიდათა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი, და შექმნა მას შინა საფლავი თჳსი, და დაემკჳდრა ციხესა მას შინა ცხოვრებად. და მერმე კუალად ეუფლა ქუეყანათა ვიდრე კარადმდე ბარდავის ქალაქისა. და მრავალგზის მოსცა ღმერთმან აშოტს კურაპალატსა ძლევა და დიდი დიდება ბრძოლათა შინა.

და იყო ერთსა შინა ჟამსა, განვიდა აშოტ, რათამცა შეკრიბა ლაშქარი ბრძოლისათჳს სარკინოზთასა. მოვიდა იგი ადგილსა რომელსამე და განავლინა ლაშქრის
M 575 მაწუევნელნი. და ვიდრე არღარა შეკრებულ იყო | ლაშქარი იგი მისი მის თანა, დაესხნეს მას სარკინოზნი უცნაურად და აოტეს იგი. წარმოემართა და მოიწია ჴევსა ნიგალისასა და იწყო მებნად ერისა, რათამცა ვითა განიმრავლა ლაშქარი თჳსი. და წარმოემართნეს მოსლვად მის წინაშე იგინი, რომელთა მან უბრძანა, ხოლო იგინი მოვიდოდეს
m 381 კლვად | მისსა. მაშინ ვიდრე მოწევნადმდე მათდა კარად მისსა არა უწყოდა აშოტ ზაკუა მათი, და რაჟამს მოიწივნეს იგინი კარად მისსა, მაშინღა აგრძნა რაჲ-იგი ეზულვებოდა მათ. და არა ჰყვა მას ერი თჳსი თჳნიერ მცირედთასა. ვერ წინააღუდგებოდა იგი მათ. ამისთჳსცა შეივლტოდა აშოტ კურაპალატი ეკლესიად, და მოწყლეს იგი მახჳლითა საკურთხეველსა ზედა და შეისუარა საკურთხეველი იგი სისხლითა მისითა, რამეთუ დაკლეს იგი მუნ, ვითარცა ცხოვარი, აღსავალსა საკურთხევლისასა და სისხლი იგი მისი დათხეული დღესცა საჩინოდ სახილველ არს.

ხოლო ესმა რა ესე ამბავი ერსა მისსა, რომელნი-იგი იყვნეს დოლისყანასა, ვითარმედ მოიკლა უფალი იგი მათი აშოტ ჴელითა ოროზ-მოროზის ძეთათა, წარვიდეს დოლისყანით და დევნა უყვეს მკლველთა მათ უფლისა თჳსისათა, დაეწივნეს მათ სავანესა ზედა ჭოროხისასა, მოსრნეს იგინი ბოროტად, ვიდრემდის არა დაუშთა ერთი მათგანი, და წარმოიღეს მკუდარი აშოტ კურაპალატი და დაფლეს მისსა მას საფლავსა შინა ციხესა არტანუჯისასა, ეკლესიასა წმიდათა მოციქულთასა. რამეთუ მოიკლა ესე აშოტ კურაპალატი დასაბამითგან წელთა ხ́ჳ́ლ, ქრონიკონსა მეათცამეტედ მოქცეულსა შინა
M 576 მ́ვ, თუესა იანვარ|სა ოცდაცხრასა.

და დაუტევნა სამნი ძენი: უხუცესი ადარნასე და შედეგი მისი ბაგრატ. ესე ორნი

1 ამან აშ. კურ. < Mm. 1 კლდე] ტყე T. 1 რომელ m. 2 ~ გორგასალს ვახტანგს M. 2 არტანუჯ M. 3 ყრუთაგან m (წინათ ყოფილა: ყრუსაგან). 3 **განახლა** Mm. 3 აშოტ < m. 9 აშოტ < Mm. 9 შეიკრიბა M, შეიკრიბნა m. 10 და < Mm. 11 მაწუეველნი] მწუერვალნი Mm. 12 კევსა ნიგლისასა m. 13 ლაშქარნი m. 14 მოვიდეს Mm. 15 კალავდი Mm. 16-17 და რაჟამს — მათ < Mm (ex hom.: მ ა თ ი .... მათ). 17 ვერ Mm, რ ო მ ლ ი თ ა ვერ cet. 19 მახჳლითა + გარდაბანს ეკლესიასა შინა T (ჩამატებულია სტრიქონს ზემოთ). 19 საკურთხეუელსა m. 19 საკურთხეუელი m. 20 საკურთხეულისასა m. 21 დღესცა M, დღესაც m, დღესაცა cet. 21 სახილველად არის m. 24 დოლით ყანით Mm. 24 და ეწივნეს M, და დეწივნეს m. 25 სავანეთა Mm. 25 ერთი Mm, ა რ ც ა ერთი cet. 26 მკ. აშ. კურ. DMTm, აშოტ მკუდარი cet. 27 რამეთუ DMRTbm, ხოლო cet. 27 მოციქულთასა DMTm, მოციქულთა პეტრესი და პავლესისა cet. 27 მოიკლა + **მეგრელთაგან** Bbp, მოკლა მეგრელთაგანმან k. 28 ხ́ჳ́ლ Mm, ხ́ულ E, ხყლ ERTs (ყ←ჳ). ჳოლ (!) d. 29 მ́ვ+ქ. აქათ ყა (=801)! b. 30 დაუტეუნა m. 30 ადრანასე m.

თანა ჰყვეს მას, რაჟამს-იგი მოიწია შავშეთ-კლარჯეთად. ხოლო უმრწემესი გუარამ არტანუჯის მოსლვასლა შინა დაებადა.

და შემდგომად აშოტის სიკუდილისა, მამისა მათისა, რომელ გარეთ ქუეყანა ჰქონდათ ძეთა აშოტისთა — წარუღეს სარკინოზთა, რამეთუ იყვნეს იგინი უსრულ ასაკითა. ხოლო რაჟამს სრულ-ასაკ იქმნეს იგინი, კუალადცა მოსცა ღმერთმან მათვე ყოველივე იგი ნაქონები მამისა მათისა. და ვიდრე უსრულოდა იყვნეს იგინი ასაკითა, იზარდებოდეს ციხესა შინა არტანუჯისასა, და იყვნეს ხარკის მიმცემელ სარკინოზთა ყოვლნივე კევნი შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი. ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს
m 382 მათი ნაქონები იგი მამულები მამისა მათისა, დასუეს ბაგრატ კურაპალატად. | და წარმართა ღმერთმან ჴელმწიფება მათი.

T135a |[1] და იყვნეს ძენი უხუცესისა მის ძმისა მათისა, აშოტის ძისა ადარნასესნი, სამნი: გურგენ, რომელი-იგი დღეთა სიბერისა მისისათა კურაპალატად დასუეს, და ძმანი მისნი აშოტ კეკელაჲ და სუმბატ არტანუჯელი, რომელი ჴელმწიფობასა მისსა დასუეს ანთიპატოს-პატრიკად. და ძენი ბაგრატ კურაპალატისანი სამნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა თჳსისა დასუეს კურაპალატად, ადარნასე და აშოტ. და ძენი უმრწემესისა აშოტის ძისა გუარამისნი ორნი: ნასრა და აშოტ.

ხოლო აშოტ კეკელაჲ, ძე ადარნასესი, გარდაიცვალა ქრონიკონსა პ~ზ, და დაუტევა გურგენ, რომელი შემდგომად კურაპალატად დასუეს, და სუმბატ არტანუჯელი ანთიპატრიკი.

M 577 |გარდაიცვალა აშოტ, ძე მამფლისა გუარამისა, უწინარეს მამისა თჳსისა ქრონიკონსა პ~თ. არა დაუტევა ძე.

გარდაიცვალა ადარნასე, ძე ბაგრატ კურაპალატისა, ქრონიკონსა ჟ~დ; სიცოცხლესავე მამისა თჳსისასა, და არა დაუტევა შვილი. და მამა მისი, ბაგრატ კურაპალატი, ძე აშოტ კურაპალატისა, გარდაიცვალა ქრონიკონსა ჟ~ვ, და დაუტევნა ძენი: დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურაპალატ ყვეს; და მოიკლა იგი ჴელითა მამის ძმისწულისა თჳსისა ნასრა გუარამის ძისითა, სიცოცხლესავე შინა გუარამისსა, ქრონიკონსა რ~ა, სუფევასა შინა გუარამისსა, ხოლო გუარამ მამფალი, მამის ძმა მისი, მამა ნასრესი, უბრალო იყო სისხლისაგან დავით კურაპალატისათა; და დაუტევა ამან დავით

1 უმრწამესი Mm. 3 სიკუდილსა Mm. 3 მამისა მათისა MTm, < cet. 3-4 ჰქონდა Mm. 4 ძეთა აშოტისთა < MTm. 4 წაუღეს Mm. 5 ყოველივე < Mm. 6 და ვიდრე — იზრდებოდეს Mm, რამეთუ იზარდებოდეს სამნივე იგი ძმანი, ძენი ამის აშოტ კურატპალატისანი cet. 8 კალარჯეთი m. 8 ნიგლისნი m. 9 მათ T. 9 მამულები < MTm. 9 კურადპალატად m. 11 ადრანასესნი m (შემდეგაც ყველგან „ადრანასე"). 12 მისისასა m. 12 კურადპალატად m. 13 კეკელაა Mm. 14 პატრიაკად M, პატრიაქად m. 14 კურადპალატისანი m (შემდეგაც ყველგან არის „დ"). 15 უმრწამესისა Mm. 16 ნასარ m. 17 კეკელაა Mm. 19 ანთიპატრიაკი m, < T. 20 მამფალი T, მამეფლისა M, მამეფლისა m. 25 მამის ბ რ ო ს ე, მის codd. 27 სუფევასა შ. გუარ. < T. 27 გუარამისსა თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, გუგობასა Mm. 27 მამეფელი m, მ~მ~აფელი M.

[1] აქედან დაწყებული ვიდრე გვ. 382, 4 («და ამისთჳს გურგენს მეფეთ-მეფობა ეწოდა») მთლიანად და გაბმით არის მოყვანილი T-ში. დანარჩენ ვახტანგისეულ ნუსხებში შიგა-და-შიგ არის თავთავის ალაგას ჩართული, ხოლო არა სიტყვა-სიტყვით (იხ. ზემოთ გვ. გვ. 257—262, 266, 271, 272, 278, 281, 283, 284—288, 291—294).

T135b მოკლულმან ძე | მცირე ადარნასე, მოუწიფებელი ასაკითა, ხოლო ნასრ მკლველი ივლტოდა სამეფოსა კონსტანტინეპოლედ და იყო მუნ მრავალ წელ.

და ამისსა შემდგომად დასუეს გურგენ ძე ადარნასესი კურაპალატად, დიდისა აშოტ კურაპალატის ძისა.

გარდაიცვალა გუარამ მამფალი, ძე აშოტ დიდისა, მამა ნასრისა, ქრონიკონსა რ~ბ.

და გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ კურაპალატისა, ქრონიკონსა რ~ე.

და ამისსა შემდგომად გამოვიდა ნასრ სამეფოთ და მოვიდა აფხაზეთს. და | იყო
m 383 მაშინ აფხაზთა მეფე ბაგრატ, დისძე ნასრესი, და შესწია მან დიდითა ლაშქრითა, მეფემან აფხაზთამან, და მუნით გარდამოვიდა ნასრ სამცხეს და შეკრიბა სხუაცა ლაშ-
M 578 ქარი ურიცხჳ. ხოლო ადარნასე, ძე მოკლულისა კურაპალატისა, განვიდა ბრძოლ|ად მისა, და მიჰყვა მის თანა შეწევნად ადარნასესა გურგენ კურაპალატი და შვილნი მისნი. და ყვეს ბრძოლა და ომი დიდი ნასრის ზედა. და შეეწია ღმერთი მცირეთა ამათ ადარნასეს კერძთა და სძლეს ნასრას, მეოტ ქმნეს, შეიპყრეს და მოკლეს ნასრა კევსა სამცხისასა, სოფელსა ასპინძას, ქრონიკონსა რ~ე. და არა დაუშთა შვილი ნასრას, და აღიჴოცა საჴსენებელი მისი.

ადარნასე, ძე დავით კურაპალატისა, დასუეს ქართველთა მეფედ [ნაცვლად] მის მოკლულისა. და ამან ადარნასე, ძემან დავით მოკლულისამან, აღაშენა ბანა ჴელითა კჳრიკე ბანელისათა, რომელი-იგი იქმნა პირველ ეპისკოპოს ბანელ.

და მამფალი სუმბატ არტანუჯელი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, გარდაიცვალა ქრონიკონსა რ~თ, და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი [და დავით მამფალი].

T136a |და სიცოცხლესავე შინა სუმბატ არტანუჯელისასა მოისრა ნასრ; და ქუეყანა ნასრისი დაიპყრეს სხუათა ამათ მთავართა.

ხოლო გურგენ კურაპალატი წარვიდა ტაოთ, კალმახით, მამულით თჳსით, ცხოვრებად შავშეთს და არტანს. და ამისსა შემდგომად შეიმტერნეს ურთიერთას და შეკრიბეს ლაშქარი ერთმანერთსა ზედა ერთ-კერძო გურგენ კურაპალატმან და ერთა მისთა, მეორე-კერძ ადარნასე ქართველთა მეფემან და ბაგრატ არტანუჯელმან. მოვიდეს ესენი
m 384 კევსა არტანისასა, სოფელსა მგლინავსა, | და ჰბრძოლეს ერთმანეთსა. და მეოტ იქმნა გურგენ კურაპალატი, წყლეს და შეიპყრეს. და მოკუდა წყლულებითა მისითა გურგენ კურაპალატი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, ქრონიკონსა რ~ი~ა. და დაუტევნა
M 579 |ორნი ძენი: ადარნასე და აშოტ ერისთავთა-ერისთავი.

1 ადრანასე m. 1 მოწიფებული m. 1 ჴ~საკითა M. 2 კოსტანტინეპოლეს m. 3 ადრანასესი m (სხვაგანაც). 5 მამეფელი Mm. 5 მამაჲ ნასრასი T. 6 და < m. 7 და < T. 7 სამეფოთა m. 8 დისძე ჩვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., დის ძე MTm, სიძე თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. 8 დიდთა ლაშქართა T. 9 შეიკრიბა Mm, შეკრბა T, შეკრიბა თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. 11 შეწეუნად m 12 ნასრას T. 13 მეოტი ქმნეს (M: ქმნ~ეს) Mm, მეოტ იქმნნეს T. 13 კ. შინა სამცხისასა T, კ. მცხეთისასა Mm. 14 ასპინძას Mm, რომელსა ეწოდების ასპინძა T. 16 ნაცვლად თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, < codd. 18 ქმნა T. 19 მამეფელი Mm. 20 მამეფელი Mm. 21 და დავით მამფალი T, < Mm. 22 მოისრა ნასრ და Mm, ოდეს ნასრი მოიკლა T. 22-23 ნასრისი] მისი T. 24 წარმოვიდა T. 25 შეკრბეს T. 27 მეორე კერძოსა T. 28 ჰბრძოლეს Mm, ჰბრძოდეს T. 29 წყლეს — მოკუდა T, < Mm. 29 წყლულ~ბისა მისგან T. 29-30 გურგენ კურ. T, < Mm. 31 და აშოტ T, < Mm. 31 ერისთავთა ერისთავი Mm, რომელიცა შემდგომად ერისთავთ ერისთავად დასუეს T.

შემდგომად გურგენ მამისა თჳსისა კურაპალატისა გარდაიცვალა [ადარნასე] ქრონიკონსა რ´ი´ვ, და დაუტევნა ორნი ძენი მცირენი: დავით ერისთავთა-ერისთავი და გურგენ, რომელი შემდგომად, მერმე, დიდი ერისთავთა-ერისთავი იყო.

და გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი, ძე სუმბატისი, ქრონიკონსა რ´კ´თ, თუესა აპრილსა კ´, დღესა აღვსებასა, და დაუტევნა ძენი ოთხნი: ადარნასე, რომელი-იგი მონაზონ იქმნა და ბასილი სახელ-იდვა, გურგენ ერისთავი, აშოტ და დავით.

გარდაიცვალა დავით ერისთავი, ძე ადარნასესი, ძისა გურგენ კურაპალატისა, ძმა დიდისა გურგენისა, ქრონიკონსა რ´კ´ჱ, და არა დაუტევა შვილი.

აშოტ ერისთავთა-ერისთავმან, ძემან გურგენ კურაპალატისამან, რომელსა ეწოდა კუხი, აღაშენა ტბეთი შავშეთს და განასრულა იგი ყოვლითა განგებითა, და დასუა T136b პირველად ეპისკოპოსად სანატრელი სტეფანე | უწყებითა სულისა წმიდისათა. და გარდაიცვალა ესე აშოტ კუხი ქრონიკონსა რ´ლ´ჱ, და არა ესუა შვილი.

და ამისსა შემდგომად გურგენ, ძმისწული მისი, ძე ადარნასესი, დასუეს ერისთავთა-ერისთავად.

გარდაიცვალა დავით, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქრონიკონსა რ´მ´ბ, და დაუტევა ძე მუცელსა შინა ცოლისა თჳსისასა, რომელსა-იგი ეწოდა ბაგრატ.

გარდაიცვალა ადარნასე, ქართველთა მეფე, ძე დავით მოკლულისა, ქრონიკონსა M 580 m 385 რ´მ´გ, და დაუტევნა ძენი ოთხნი: დავით, რომ|ელი შემდგომად მამისა | თჳსისა ქართველთა მეფე იქმნა, აშოტ კურაპალატი, და ბაგრატ მაგისტროსი, და სუმბატ, რომელი ძმათა შემდგომად კურაპალატად დასუეს.

გარდაიცვალა გურგენ ერისთავი, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქრონიკონსა რ´მ´გ, მასვე წელსა შინა, რომელსა შინა ქართველთა მეფე ადარნასე მიიცვალა, და დაუტევა ამან გურგენ ძე მუცელსა შინა ცოლისა თჳსისასა, რომელსა ეწოდა გურგენვე, სახელი მამისა თჳსისა.

გარდაიცვალა დავით, ქართველთა მეფე, ძე ადარნასე მეფისა ქართველთასა, ქრონიკონსა რ´ნ´ზ, და არა ესუა ძე.

გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქრონიკონსა რ´ნ´თ, თუესა ივნისსა, და არა ესუა ძე.

გარდაიცვალა გურგენ დიდი ერისთავთა-ერისთავი, ძე ადარნასესი, რომელმან უმეტესნი სიმჴნენი და ბრძოლანი ქმნნა ყოველთა მამათა მისთასა, და დაიმორჩილნა ყოველნი გარემოსნი, ქრონიკონსა რ´ჲ´ა, თუესა თებერვალსა ი´დ. არა ესუა ძე.

1 ადარნასე თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, < codd. 2 ∼ ძენი ორნი T. 2 და T, < Mm. 3 მერმე] მეძმე Mm (ძ—ძ). 4 მამეფელი Mm. 5 აღვსებასა T, აღვსებისა Mm. 6 სახელ იდვა T, სახელ იდვა მას Mm, სახელ ედვა მას თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. 7-8 გარდაიცვალა — შვილი თ ა ყ. (იხ. მისი გამოცემის [1949 წ.] გვ. 18—20 და 65, შენ. 7), გარდაიცვალა დავით ერისთავი, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, მამფალისა, ადარნასეს ძისა გ. კ. ძმა დ. გ. MTm, გარდაიცვალა დავით ერისთავთ-ერისთავი, ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა და ძმა ადარნასე-ყოფილ ბასილისა cet. 12 ესე ⟨ესე⟩ M. 16 რომელსა ეწოდებოდა T. 18 შემდგომად მამისა თჳსისა Mm, შემდგომად სიკუდილისა მისისა T. 21 ერისთავი Mm, გ უ რ გ ე ნ ერისთავი cet. 23 ამან გურგენ ძე თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, ამან ძე გურგენ Mm, ამან ძე T. 23 ცოლისასა M. 23 თჳსისა Mm. 24 თჳსისა Mm, მისისა T. 25 ქართველთასა < T. 30 ყოველთა T, ყოველნი Mm. 30 და T, < Mm. 31 რ´ჲ´ა Mm.

გარდაიცვალა მამფალი დავით, ძე სუმბატ არტანუჯელისა მონაზონობასა შინა, ქრონიკონსა რ´ჲ´გ, თუესა თებერვალსა ოცსა, და დაუტევა ძე თჳსი სუმბატ, რომელიცა-იგი დასუეს ერისთავთა-ერისთავად.

გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქრონიკონსა რ´ჲ´ე, თუესა მარტსა, და დაუტევა ძე თჳსი ადარნასე, რომელი შემდგომად T137a მამისა თჳსისა მაგისტროსი იქმნა | და შემდგომად მამის ძმათა კურაპალატი იქმნა. მასვე წელსა ბაგრატ მაგისტროსის გარდაცვალებისასა ბასილი მონაზონი კლარჯი M 581 გარდ|აიცვალა, ძე ბაგრატ მამფლისა.

გარდაიცვალა აშოტ კურაპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, ქრონიკონსა რ´ო´დ, და არა ესუა შვილი. და ამასვე წელსა აშოტ, ძე სუმბატისი, გარდაიცვალა და არა ესუა ძე.

m 386 და შემდგომად აშოტ კურაპალატისა | ძმა მისი დასუეს კურაპალატად, სუმბატ. და ესე სუმბატ კურაპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, გარდაიცვალა ქრონიკონსა რ´ო´ჱ, და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ დასუეს, რეგუენი, და ადარნასე კურაპალატი.

გარდაიცვალა [ადარნასე კურაპალატი], ძე ბაგრატ მაგისტროსისა, ქორონიკონსა რ´პ´ა, რომელი-ესე ძეთა შეიპყრეს და მონაზონ ქმნეს. მოკუდა უნებლიეთ ფიჩჳთა, და დაუტევნა ძენი: ბაგრატ და დავით ერისთავთა-ერისთავი. გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი, ძე ადარნასე კურაპალატისა, ქრონიკონსა რ´პ´გ, ხოლო ძმა მისი დავით კურაპალატი იქმნა დიდად.

გარდაიცვალა გურგენ, ძე გურგენის, ძისა ბაგრატ მამფლისა, ქრონიკონსა რ´პ´ჱ.

გარდაიცვალა ადარნასე, ძე სუმბატ კურაპალატისა, ძმა ბაგრატ რეგუნისა, ქრონიკონსა ს´გ, და დაუტევა ძე დავით მცირე.

გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთა-ერისთავი, კაცი მართალი, ძე დავით მამფლისა, არტანუჯელი, ქრონიკონსა ს´ჱ და დაუტევნა ძენი ორნი: დავით და ბაგრატ. და შემდგომად მიცვალებისა მისისა დღესა მეორმოცესა გარდაიცვალა ძე მისი ბაგრატ, და T137b M 582 დაუტე|ვნა ძენი ორნი: სუმბატ | და გურგენ.

გარდაიცვალა სუმბატ, ძე ბაგრატ რეგუნისა, ქართველთა მეფისა, ქრონიკონსა ს´ი´ბ, და არა ესუა შვილი.

გარდაიცვალა დავით, ძე სუმბატ ერისთავთა-ერისთავისა დიდებულისა, კაცისა მართლისა; და გარდაიცვალა ბაგრატ რეგუენი ქართველთა მეფე, ძე კურთხეულისა

1 მამეფელი Mm. 2 რ´ჲ´გ Mm. 2 და < Tm. 5 რ´ჲ´ე Mm. 7 მონოზანი m. 7 კალარჯი m. 8 მამეფ´ლისა M, მამეფელისა m, მამფალისი T. 9 კურატპალატისა Mm. 10 რ´უ´დ Mm. 13 და ესე < m. 13 ძე ადარნასესი T. 13 ქართველთა (ქართველთა) T. 14 რ´უ´ჱ Mm. 15 რეგუნი MT, რეგვნი m. 15 (და) და Mm. 16 ადარნ. კურ. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, < codd. 16 ბაგრატ არისროსი Mm. 17 შეიბყრეს m. 17 და < m. 17 ფიჩ´თა Mm, ფიჩვითა მოსილი T. 18 ბაგრატ და] ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი და თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. 18 გარდაიცვალა < T. 19 კურაპალატისა + გარდაიცვალა T. 19 ძმა მისი T, ძემა მისი M, ძე მამისი m. 21 ძე გურგენის ძისა ბაგრატ მამეფ´ლისა Mm, ძე გურგენის ძის ბაგრატ მამფალისა T, ძე მის გურგენ ერისთავისა, ძისა ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა cet. 23 ∼ ძე მცირე დავით დაუტევა T. 24 ∼ დავით ძე Mm. 24 მამეფ´ლისა M, მამეფელისა m. 26 დღესა < m. 30 დიდებულისა] შიდებულისა Mm, < T. 30-31 კაცი მართალი T. 31 რეგუნი m.

სუმბატ კურაპალატისა, ქრონიკონსა ს˜ი˜დ, და დაუტევა ძე თჳსი უხუცესი გურგენ,
რომელსა უწოდეს მეფეთა-მეფე. და ამას გურგენს ესუა ბაგრატ დედით აფხაზთა მეფისა
დისწული, დემეტრესი და თევდოსესი. ვიდრე გურგენის გამეფებამდე ესე ბაგრატ მეფე
m 387 იქმნა | აფხაზეთს, და ამისთჳს გურგენს მეფეთ-მეფობა ეწოდა[1].

გარდაიცვალა დავით დიდი კურაპალატი, ძე ადარნასე კურაპალატისა, ქრონი-
კონსა ს˜კ˜ა, და არა ესუა ძე.

და აოჴრდა იმიერ-ტაო; და გამოვიდა ბასილი ბერძენთა მეფე, და მისცნეს მას
ციხენი აზნაურთა ამა დავითისთა, და დაიპყრა ბასილი მეფემან მამული დავით კურა-
პალატისა. და მივიდეს მის წინაშე ბაგრატ აფხაზთა მეფე და მამა მისი გურგენ. და
მოსცა მათ ბასილი მეფემან პატივი — გურგენს მაგისტროსობა და ბაგრატს კურაპალა-
ტობა, რათამცა ვითარ მტერ ყვნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-ძენი ესე, და ამით
ღონითა იმმაცუა. ხოლო გურგენ ჭეშმარიტი და მართალი იყო და ვერა აღძრა გული
მისი ზაკჳთა ამით მიზეზითა და ვერა უძლო ღონისძიებითა.

გარდაიცვალა ესე გურგენ მეფეთ-მეფე, ძე ბაგრატ ქართველთა მეფისა, ქრონი-
კონსა ს˜კ˜ჱ, და დაუტევა ძე ესე თჳსი ბაგრატ, აფხაზთა მეფე, კურაპალატი დიდი, და
ეუფლა ტაოს მამულსა თჳსსა, და დაიპყრა ყოველი კავკასია თჳთმპყრობელობითა
M 583 ჯიქეთითგან ვიდრე | გურგენადმდე. ხოლო ადარბადაგანი და შარვანი მოხარკე ყო, სომ-
ხითისა ჴელმწიფებითა, ნებიერად განაგებდა. მეფე სპარსთა თჳს მეგობრად და ერთგულ
ყო სიბრძნითა და ძლიერებითა თჳსითა უფროს სახლეულთა თჳსთასა, და ბერძენთ
მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ყოვლადვე.

და ამან ბაგრატ კურაპალატმან მოიყვანნა კლარჯნი ჴელმწიფენი სუმბატ და
გურგენ, ძენი ბაგრატ არტანუჯელისანი, თჳსნი მამის დისწულისანი, დარბაზობად მის
წინაშე ციხესა შინა ფანასკერტისასა, და მუნ შინა შეიპყრნა იგინი. და აღიხუნა ქუეყა-
m 388 ნანი და ციხენი მათნი, რამეთუ იგინი | პატიმარ ყვნა ციხესა შიგა თმოგჳსასა. და
მუნ ციხესა შინა თმოგჳსასა გარდაიცვალა სუმბატ არტანუჯელი ქრონიკონსა ს˜ლ˜ა.
და ეგრეთვე მასვე წელსა შინა გურგენცა გარდაიცვალა, ძმა სუმბატისი, ქრონიკონსა
ს˜ლ˜ბ ხოლო ძეილნი ამათნი წარვიდეს კოსტანტინეპოლედ, ძე სუმბატისი ბაგრატ
და ძე გურგენისი დემეტრე, ბასილი მეფისა წინაშე, და მათნივე ძეილნი კლარჯთა მეფე-
თანი რომელ დაშთეს ამათ ქუეყანასა, მოისრნეს ყოველნი სიკუდილითა პატიმრობასა შინა.

ამისსა შემდგომად მოვლო ბაგრატ ყოველი სამეფო თჳსი, აფხაზეთი, ჰერეთი და
კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა ჴევთა ტაოსათა. და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა

2 ბაგრატ დედით T, ∼ დედით ბაგრატ Mm. 3 თევდოსისი T, თეოდოსესი m. 4 ეწოდა < Mm.
7 იმარტაო Mm. 8 დავითის მამული m. 9 და (მამა) <MTm. 9 გურგენ <MTm. 1C მათ] მას Mm. 11 ვითარ
Mm, ვითა cet. 12 იმმაც˜ვა Mm. 12 მართალი Mm, წრფელი cet. 12 აზრა Mm, აღძრა cet. 17 გურგე-
ნადმდე] გორანგეთამდე Mm. 18 ნებიერარ Mm, ნებიერად T, < cet. 18 განაგებდა MTm, < cet. 18 თჳს
მეგობრად MTm, მეგობარ cet. 19 თჳსთასა და + რამეთუ Mm. 19-20 ბერძენს მეფესაც m. 20 ამისი T,
ამის Mm. 21 კლარჯნი (კალარჯნი m) ჴელმწიფენი MTm, ესე ორნი ძმანი კლარჯთა ჴელმწიფენი cet.
22 თჳსნი მამის დისწულისანი (ძმისწულისანი m) Mm, თჳნიერ მამისა დისწულნი T, < cet. 23-24 ქუეყანანი
და ციხენი Mm, ციხენი და ქალაქნი cet. 25 თმოგჳსასა MTm, < cet. 25-27 გარდაიცვალა — ს˜ლ˜ბ MTm,
გარდაიცვალნეს სუმბატ და გურგენ cet. 27 კოსტან ჩინეპოლეს m. 29 ამათ Mm, ამას T, ამა cet.

[1] აქ თავდება T-ში მთლიანი ამონაწერი სუმბატის „ქრონიკიდან“ (იხ. ზემოთ გვ. 378, სქოლიო 1).

მასვე ციხესა ფანასკერტისასა წელსა მესამესა. და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ
M 584 ქრონიკონსა | ს˜ლ˜დ, თუესა მაისსა ზ˜, დღესა პარასკევსა. და დაუტევა ძე თჳსი
გიორგი და დაჯდა იგი მეფედ წლისა ი˜ჱ.

ხოლო დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ, გან[უ]დგა ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა,
და ღადრობითა აზნაურთათა შეპყრობილ იქმნეს ერისთავნი. მათ ქუეყანათ კუალადვე
ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა პირველ აქუნდა იგი.

[1] და ამის გიორგის მეფობისა მეშჳდესა წელსა გამოვიდა ბასილი ბერძენთა მეფე
ამას გიორგის მეფესა ზედა. ხოლო ესე გიორგი განვიდა ლაშქრითა დიდითა და დაი-
ბანაკეს ქუეყანასა ბასიანისასა ორთავე მრავალ დღე, და არა მივიდეს ბრძოლად ერთ-
მანერთსა ზედა, არამედ მოერიდა გიორგი და მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლთისი.
[და მუნით მოვიდა კოლასა და] გამოუდგა კუალსა და მოუდგა უკანა მეფე ბერძენთა.
და შეკრბეს რა უკანამავალნი გიორგისნი და წინამავალნი ბასილისნი ლაშქარნი,
m 389 იქმნა ბრძოლა დიდი სოფელსა შინა, რომელსა ეწოდების | შირიმთა. და მრავლად
მოისრნეს ორკერძოვე და მოიკლნეს მუნ დიდნი ერისთავნი: რატი ძე ლიპარიტისი
და ხურსი. და ვითარცა მოესმა ჴმა ომისა გიორგი მეფესა, აღბორგნეს, განვიდეს და მო-
ვიდეს ადგილსა მას, სადა იყვნეს ბრძოლად, და მოვიდა მუნ ბასილი მეფეცა სპითა დიდითა.
და შეკრბეს იგინი იმიერ და ამიერ. და იქმნა მუნ ბრძოლა დიდი და მოისრნეს
M 585 მუნ ბერძენნი დიდნი და ფრიადნი. და | წარმოიღეს გიორგისთა აჳარი, და ეზომ
განდიდნა ბრძოლა იგი, რომელ სივლტოლა ეგულებოდა ბასილი მეფესა. გარნა
გიორგისნივე სულმოკლე იქმნეს, რამეთუ მორიდეს და წარმოვიდეს. ხოლო ბასილი
უკანა წარმოუდგა და მოვიდა არტანს, და დაწუა იგი; და რომელი პოვა, ტყუე ყო.
ხოლო გიორგი წარვიდა ნიალით კერძო სამცხედ, და მიუდგა მას უკანა ბასილი ჯავა-
ხეთით კერძო, და მოაოჴრა ყოველივე. გარდავიდა გიორგი თრიალეთად, და მოადგა
ბასილიცა თრიალეთადვე. და რა ეახლნეს ერთმანერთსა, კუალად განძლიერდა გიორგი
ლაშქრითა, რამეთუ მოიყვანნა წანარნი და შაქნი. ხოლო იხილა რა ესე ბასილი,
შეიქცა თრიალეთით და უკმოვლო ჯავახეთი და არტანი დღეთა შინა ზამთრისათა,
და კუალად უბოროტესადრე მოაოჴრა. და წარვიდა და დაიზამთრა ხალდიასა, ქალაქსა
ტრაპიზონთასა. და ვიდოდეს მოციქულნი ორთავე ამათ მეფეთანი ზავისათჳს ერთმან-
ერთისა წინაშე და მშჳდობისა.

ხოლო იქმნა ამას ჟამსა შინა განდგომილება დიდი საბერძნეთს, რამეთუ შეირთ-
ნეს ბასილის სპასპეტი და წარვეზი, ძე ფოკას განდგომილისა, და მეფე იქმნა ქსიფი,
და მიიდგინეს მათ ყოველი აღმოსავლეთით-კერძი ქუეყანა. ხოლო ღმერთმან ბასილის

4 რა < Mm. 4 ქუეყანასა Mm. 5 ქუეყანათ ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ქუეყანად codd. (იხ. ზემოთ, გვ. 284, 7
შენ.). 7 მეფობასა m. 7 მეშჳდესა წელსა < m. 8 ზედა < m. 11 და მუნით — და < Mm (აღდგენილია
ACMTm ნუსხების მიხედვით). 14 მუნ < m. 19 განადიდნა m. 20 გიორგისნი m. 22 ნიალით Mm
ნიგალით cet. 23 თრიელეთად Mm. 24 თრიელეთადვე Mm. 26 თრიელეთით Mm. 26 უკ˜მოვლო M.
27 იზამთრა Mm. 27 ხალდიასა ჩ ვ . კ ო ნ ი ე ქ ტ ., ხალადასა M, ხალადსა m (შდრ. ზემოთ, გვ 285, 15).
28 ტრაპიზონზას Mm. 29 და < Mm. 31 წარვიზი Mm. 31 ქისიფი Mm, ქსიფენ cet. 32 აღმოსავ-
ლით Mm.

[1] აქედან ბოლომდე სუმბატის „ქრონიკა“ გამოყენებული აქვს „მატიანე ქართლისას“. იხ. ზემოთ, გვ. 284—294.

დიდად შეშინებულსავე პატივ სცა, რამეთუ განუდგეს ქსიფენ წარვეზს, და ყოველნივე
M 586 ერნი მისად მიმდგომელნი შეიტყუვნეს ციხესა შინა, შეიპყრ|ეს და ბასილის წინაშე
წარმოგზავნეს. და მან ექსორია ყო იგი კუნძულსა შინა და მიმდგომთა მისთა მრა-
ვალთა თავი მოჰკუეთა, რომელთა თანა იყო ფერის ჯოჯიკის ძე ქართველი.

m 390 და კუალად შემოიქცა ბასილი მეფე | და მოვიდა ბასიანს. და ითხოვდა იგი
გიორგი მეფისაგან ციხე-ქუეყანათა და აღუთქმიდა ზავსა და მშჳდობასა. ხოლო გიორგი
მეფემან განავლინა ზჳადი ლაშქრითა დიდითა უწინარეს თჳსსა. და დაილაშქრა ზჳად-
მანცა ამიერ კიდესა ბასიანისასა, რეცა ზამთრის სახედ. ხოლო თჳთ გიორგი მეფე
უკანა ისრე განვიდა ზავად წადიერი ლაშქრითა დიდითა და ძლიერითა. გარნა ორკერ-
ძოვე მზაკუარნი იგი აზნაურნი არა მიეძუნეს გიორგის ყოფად ზავისა, რამეთუ არა
უნდოდა მშჳდობა, არამედ აზრახეს მას ბრძოლად. აწჳეს იგი ბასილის ზედა, რომელი-
იგი ზავად და მშჳდობად ჰგონებდა მისლვასა მათსა, და ჰგონებდა და მოელოდა. ხოლო
გიორგისთა იწყეს ბრძოლად და აოტეს ზოგი ბასილის ლაშქრისა. მაშინ უბრძანა
ბასილი მეფემან დამოკიდება წუერსა ჰოროლისასა დაწერილი მათი, რომელნი მისად
დაეწერნეს გიორგი მეფესა ჩუენსა სიმტკიცისა და ზავისანი. და ესრეთ ბასილი მეფე-
მან ჰოროლისა წუერითა ამართნა იგინი. მიუპყრა ღმერთსა და თქუა: „იხილე, უფალო,
წერილი ესე მათი და საქმე, რომელსა აწ იქმან“.

M 587 და კუალად მოიღო ბასილი მეფემან ძელი | ცხოვრებისა მანდილითა წმიდითა,
და დასცა იგი ქუეყანასა ზედა და თქუა ესრეთ, ვითარმედ: „უკეთუ მიმცე მე კელთა
მტერთასა, არღარა თაყუანის-გცე უკუნისამდე“. და ვითარ ესე ყო და თქუა, მეის მასვე
ჟამსა იძლივნეს და მეოტ იქმნეს სპანი გიორგისნი, რომელნი-იგი პირველ მივიდეს;
და გამოვიდეს მიერ-კერძო ტაღმანი მეფისანი რუსნი, და არა განერა ერთიცა პირველ
მოსრულთა მათ თჳნიერ მცირედთასა. რამეთუ თჳთ მეფე გიორგი და უძლიერესი
ლაშქარი მისი არღარა მისრულ იყო ჯერეთ ყოვლადვე, და მოიკლნეს მათგანი მას
დღესა შინა, რომელთაცა-იგი მშჳდობის ყოფა არა ენებათ, და მეოტ იქმნეს ყოველნი.
და მოისრნეს ურიცხუნი პირითა მახჳლისათა და რომელნიმე მეოტ იქმნეს. წარიღეს
ბერძენთა ავარი დიდძალი და განძი სამეფო ყოველი სრულიად, რომელი აქუნდა.

m 391 და წარმოიძრა მცირედ ბასილი | მეფე და მოუდგა უკანა. და კუალად იწყო
ზავად და მშჳდობად პირველისაებრვე, რამეთუ შიში აქუნდა საბერძნეთით კუალადცა
განდგომილებისა. და ყვეს მაშინ მშჳდობა და დაიზავნეს.

და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად ძე თჳსი ბაგრატ, სამისა წლისა ყრმა ჩჳლი
და მისცა ციხე ათორმეტი, და ქუეყანა დავით კურაპალატისა ნაქონები ტაოს, ბასიანს,

1 გან[უ]დ[გ]ეს Mm. 2 შეიტყუ,ნეს ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., შეიცვეს Mm (ღ ← ღ), შეიტყუეს cet. 11 აწჳეს b, იწუეს Mm, იწვიეს cet. 12 მათსა (მათსა) M. 14 დაწერილი მათი] და წუერილით მათ Mm, წერილი მათი cet. 14 რომელნიMTm, რომელი cet. 15 მეფისა Mm. 15 ჩუენსა T, ჩუენისა Mm, < cet. 15 ზავი-სანი] ძლევისანი Mm. 16 უფალო Mm, მეუფეო cet. 17 და < Mm. 17 რომელსა აწ იქმან Mm, რომელ აწ იქმნა cet. 19 მიმეც m. 22-23 და გამოვიდეს — მცირედთასა MTm, < cet. 22 მეფისა T. 23 მის-რულთა T. 23 მცირედთასა m, მცირედისა T, მცირეთასა M. 24 მოიკლნეს DMTm, მოისრნეს cet. (< AC). 25 არა ენებათ < Mm. 26 მახჳლისათა + რომელნიმე ტყუე იქმნნეს T. 26 რომელნი Mm. 27 რომელი MTm, რაოდენი cet. (< AC). 28 და წარმოიძრა — უკანა] და წარმოუდგა უკანა ბასილი მეფე AC. 30 განდგომისა AC, განდგომილებითა M. 31 და მისცა < Mm. 32 ქუეყანანი Mm.

M 588 და ჯავახეთს, შავშეთს. და ესრეთ წარვიდა | ბერძენთა მეფე ბასილი, და თანა წარი-
ტანა ბაგრატ ყრმა მცირე. და შემდგომად სამისა წლისა შინავე წარმოგზავნა აღუთქუა
გიორგის ბაგრატისი.

გარდაჴდეს რა სამნი წელნი, მაშინ წარმოგზავნა ბასილი მეფემან ქალაქით კოს-
ტანტინეპოლით ბაგრატ, ძე გიორგისი, ვითარცა-იგი აღეთქუა. და მოიწია ბაგრატ
ტაოს და შემოვიდა თჳსსა მამულსა ბანას თანამოყოლითა მისად კატაბანისა აღმოსავ-
ლისათა ზღვრადმდე ბაგრატის მამულისა. ხოლო შე-რა-იქცა კატაბანი იგი, მოემთ-
ხჳვნეს მას მანდატურნი წიგნითა ესრეთ წერილითა, ვითარმედ: „მიიცვალა ბასილი
მეფე, ძმა ჩემი, და ვიქმენ მე მეფე ყოვლისა საბერძნეთისა. და აწ სადაცაღა მოწევნულ
იყოს საკელმწიფოსა შინა ძე გიორგისი ბაგრატ, გარე-გე-აქციე იგი სწრაფით და
წინაშე ჩუენსა მოგზავნე“. და ვითარცა აღმოიკითხა კატაბანმან, მსწრაფლ მოიქცა და
დევნა უყო ბაგრატს, გარნა ვერ ეწია მას, რამეთუ თჳსსა მამულსა შემოსრულ იყო
იგი და განძლიერებულ ლაშქრითა, რომლისა ბრძოლად ვერღარა ეძლო კატაბანსა
მას, არამედ გარე-უკუნ-იქცა და წარვიდა. ეჰა, დიდი და საკჳრველი მოწყალება ღმრთისა!
ვითარღა განერა მართალი კელთაგან შემპყრობელთა და მტერთა მისთასა, ქრონი-
კონსა ს̃მ̃ე.

M 589 და მოვიდა ბა|გრატ საბერძნეთით წინაშე მამისა თჳსისა გიორგი მეფისა და
დედისა თჳსისა მარიამ დედოფლისა ქალაქსა მათსა ქუთათისს. და ესრეთ შეკრბეს
m 392 იგინი მშჳდობით, და მისცეს დიდება და მადლობა | ღმერთსა მომადლებისათჳს მათდა
ესევითარისა მის კეთილისა. და შემდგომად ამისსა რა გარდაჴდეს წელნი ორნი, გარ-
დაიცვალა გიორგი, მამა ამის ბაგრატისი, თრიალეთს, ადგილსა მას, რომელსა ეწოდე-
ბის მყინვარნი, ქრონიკონსა ს̃მ̃ზ, თუესა აგჳსტოსა ი̃ვ. და დამარხეს იგი ქუთათისს.

და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ ძე მისი ბაგრატ ცხრისა წლისა. ხოლო აზნა-
ურნი ტაოელნი წარვიდეს საბერძნეთს: ვაჩე კარიჭისძე, და ბანელი ეპისკოპოსი
იოვანე, და ამათ თანა უმრავლესნი აზნაურნი ტაოსა, რომელნიმე ციხოვანნი და
რომელნიმე უციხონი, განუდგეს ბაგრატს და მიერთნეს კოსტანტინეს, ძმასა ბასილი
ბერძენთა მეფისასა, რომელი შემდგომად მისსა მეფე იყო.

და წელსა მეორესა გამოგზავნა კოსტანტინე მეფემან პარკიმანოსი თჳსი მიუწ-
დომელისა ძალითა ლაშქრითა თჳსისათა და განძითა ურიცხჳთა ყოვლად უძლიერესად
ბასილი მეფისაცა. მოვლო და მოაოჴრა ქუეყანანი იგი, რომელნი პირველ მოეოჴრნეს
ქუეყანანი ბასილი მეფესა, და უმეტესცა. რამეთუ მიიწია ესე თრიალეთს ციხესა ქუემე
M 590 კლდე-კართასა, სადა-იგი იყვნეს მაშინ აზნაურნი ბაგრატისნი, და ბრძ|ოლა ყვეს, გარნა
არა დიდად. და განდგეს კუალად აზნაურნი, და მისცნეს ციხენი, ჩანჩახამან, ერის-
თავმან შავშეთისამან, მისცა ციხე წეფთისა, და თჳთ წარვიდეს იგინი საბერძნეთს.

1 ესრეთ] ერეთს m. 2 შინავე] შავე Mm (← შ̃ავე). 2 წარმოგზავნა თ ა ყ., წარმოგზავნეს Mm. 5 აღეთქუა M, აღუთქუა cet. 9 ვიქმნა Mm. 10 შინა T, შენსა AMm, ჩემსა CD, ჩუენსა cet. 13 კაპა-ტანსა M. 14 და m, < M. 17 საბერძნეთით < M. 18 ქუთათის Mm. 22 ქუთათის Mm. 24 ვაჩე კარ-გის ძე Mm. 26 იოვანე < Mm. 25 ციხეთა Mm. 26 კოსტანტინეს M, კოსტანტინე m, კოსტანტის cet. 27 რომელ Mm. 28 მეორესა] მესამესა T. 28 კოსტანტი ACMm. 29 თჳსითა m. 33 ჩანჩახი ACMm, ჩანჩუხი cet. 34 ცეფთისა Mm.

ხოლო აღაშენა სიმაგრე საბა მტბევარ ეპისკოპოსმან, მახლობელად ტბეთის
ეკლესიასა და სახელ-სდვა მას სუეტი. და შეკრიბა მაშინ მან ერი თჳსი და შევიდეს
მას შინა თჳთ საბა მტბევარ ეპისკოპოსი, და ეზრა ანჩელ ეპისკოპოსი, და შავშეთის
აზნაურნი, და განძლიერდა მას შინა.

m 393 ხოლო მოავლინა მუნ პარკიმანოსმან იოვანე ხ|არტულარი, სახელით ვალანგ,
ლაშქრითა დიდძალითა, და თანა მოსცა მას ძე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რეცა
შესატყუენელად ქუეყანისა მკჳდრთა, რომელი-ესე იქმნა ესრეთ. რამეთუ მიიქცეს ერნი,
სოფელნი უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა. და გამოადგინეს ლაშქარნი
სუეტსა მას ტბეთისასა, და ჰბრძოდეს ძლიერად მრავალღონედ. და ღმერთმან განა-
ძლიერნა მყოფნი იგი სუეტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა მოციქულ-
თათა და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღჳდელთ-მოძღუართათა. და ვითარცა ერთგულნი
და ჭეშმარიტნი მარტჳლნი საღმრთონი თავთა თჳსთა სიკუდილად განსწირვიდეს, და
კორციელთა უფალთათჳს თავთა თჳსთა განსწირვიდეს, და სისხლთა დასთხევდეს
M 591 სიტყჳსაებრ მოციქულთასა, და | განძლიერდებოდეს. უოველთავე ეტყოდეს, ვითარმედ:
„ნუმცა შეგჳტყუებენ ჩუენ ლიქნანი ესე და საფასენი მსწრაფლ წარმავალნი, არამედ
მოვიგოთ მადლი ერთგულებისა და გჳრგჳნი ახოვნებისა“. რამეთუ მბრძოლნი იგი გარე
მოდგომილნი მათდა ლიქნიდეს აღთქმითა და ქადაგებითა კეთილითა და საფასეთათა:

ხოლო ესევითარად რა ღელვად აღტეხილად იგუემებოდა აღმოსავლეთი, მსწრაფლ
ეწია რისხვა უმსჯავროსა მას მეფესა კოსტანტინეს, მსგავსადვე ივლიანეს უსჯულოსა,
უწყალოებისათჳს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა, მოოკრებისათჳს მამულისა მისისა, და
მოსწრაფედ მოუწერა· პარკიმანოსს პროედროსსა თჳსსა, რათა მსწრაფლ შეიქცეს იგი
ლაშქრითურთ თჳსით და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ. და წარვიდა იგი, ესმა რა ესე.
და ვითარცა გარდაიცვალა ესე კოსტანტინე მეფე, დაუტევა შემდგომად მისსა მეფობა
რომანოზს, ნათესავსა და მიმდგომსავე თჳსსა.

ამისსა შემდგომად წელსა მესამესა სანატრელმან დედოფალმან მარიამ, დედამან
ბაგრატ მეფისამან, შეიმოსა სიმჴნე და ახოვნება, რამეთუ ნაშობი იყო ბრწყინვალეთა
m 394 მათ ძლიერთა და დიდთა | მეფეთა არშაკუნიანთა და წარვიდა კოსტანტინეპოლედ
წინაშე რომანოზ მეფისა, ვედრებად მისა, რათა მშჳდობა ყოს აღმოსავლეთისათჳს და
M 592 რათა არღარა იყოს ბრძოლა ბერძ|ენთა და ქართველთა, და გლახაკნი დაწყნარებულ
და მყუდრო იყვნენ, და რათა მიუთხრეს პატივი ძესა თჳსსა ბაგრატს მეფესა წესი-
საებრ სახელისა.

დასასრული პირველი ტომისა

---

1 ებისკოპოზმან მტბევარმან m. 5 ხარტულარი AC, ხალტვირალი M, ხალტულარი cet. 6 კალარ-
ჯისა m. 7 ~ ესრეთ იქმნა m. 14 მოციქულთასა DT, მოციქულნი Mm. 15 შეგვიტყობენ Mm.
17 ქადებითა DT. 17 კეთილთა DTm. 23 ვითარცა Mm, ვიდრე მივიდოდა cet. 23 კოსტანტი AMm.
24 ნათესავი Mm. 27 არშაკუნიანთა T, არბაკთა Mm (=არშაკთა).

საძიებლები

და

ლექსიკონი

საკუთარ სახელთა საძიებელი

ა

აბაზას ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) $296_{22, 27}$.

აბაზუკი, ანბაზუკ (ოვსთა გოლიათი) 45_{9}, 46_{14}.

აბაშა (მდინარე) 237_{8}, 238_{11}.

აბაშეთი $195_{12, 13}$; აბაშეთის აღწერა 195_{14-18}.

აბაშნი 141_{3}, 184_{9}, $187_{8, 16}$, $195_{18, 21}$, 237_{7}; აბაშთა სპა 238_{7}.

აბგავარ, ბაგრატის («ბაგრატონიანთა მამის») ძმა 374_{7}.

აბდალ-მელიქი, ეშიმის მამა 233_{12}.

აბელი (ბიბლ.) 164_{18}.

აბეშურა (ასული ასფაგურ მეფისა, ცოლი მირიანისა) 64_{6}; მისი გარდაცვალება 66_{1}.

აბიათარ მღდელი (ურია, მირიან მეფის დროს) 94 სქოლიო 1, $95_{5, 16, 18}$, $97_{13, 15}$, $102_{17, 18}$, 118_{8}; მისი ასულია სიდონია 101_{12}, 102_{11}; იგი ახალი პავლეა 102_{12}, 105_{6}, ჰურიაყოფილია 105_{13}; აბიათარმა აღწერა ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა 363_{22}.

აბიბოს ნეკრესელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_{4}; მან მოაქცია მთეულნი 126_{5}, 229_{6}; მისი გვამი «დადვეს მცხეთას, სამარხავსა ეპისკოპოსთასა» 229_{8}.

აბო (აბო ტფილელი), მისი წამება 263, სქოლ. 1.

აბობიქარ აგარიანი (ხალიფა) $229_{12, 14}$.

აბორნია იხ. აშორნია.

აბოცი, აშოტი (გეოგრ.) 9_{2}, 24_{17}, 48_{8}, 131_{1}, 241_{20}, $257_{14, 16}$.

1. **აბრაამი** (ბიბლ.) 238_{3}.

2. **აბრაამი** (იბრაჰიმი, ამირა ტფილისისა) 257_{7}.

აბულაბაზი (სომეხთა ერისთავი) 256_{12}.

აბულალი (ჰერეთის მთავარი) 279_{5}.

1. **აბულახვარი:** მის ძეს მანუჩას გადასცა სულტანმა ანისი 307_{3}.

2. **აბულახვარი, ბულახვარი** (მანუჩას ძე): მას წაართვა ანისი დავით აღმაშენებელმა 345_{14}.

აბულეთი 331_{19}; აბულეთის ძე ივანე 367_{7}.

აბულ-კასიმი (ამირა აგარიანი), ძე აბუსაჯისი 262_{8}, 263_{1}; მან მოაოჴრა ქართლი და სამცხე $263_{13, 15}$.

აბუსაჯი (აბულ-კასიმის მამა) 262_{8}, 263_{1}.

1. **აბუსერი:** იოვანე ერისთავი აბუსერი (პატრონი არტანუჯისა) 293_{1}.

2. **აბუსერი:** «ერისთავი არტანუჯისა და ხიხათა და ციხისჯუარისა და აწყუერისა ციხისა პატრონი» $300_{8, 21}$; გრიგოლ, ძე აბუსერისა 302_{2}.

აბუხუასრო: «რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნზთა ზედა» 243_{22}, 244_{14}.

აბუშარბი, სიმამრი იოანე მთაწმიდელისა $273_{17, 19}$.

აგ და მაგუგ 163_{1}.

აგადონი (არდამი) 131_{4} შენ.

აგათანგელოსი 82_{9} შენ.

აგარაკი (საეპისკოპოსო, «ხუნანს გამართებით») 199_{4}.

აგარანი, აგარნი 312_{13}, 331_{15}, 370_{32}; მას მოადგა ფადლონი $313_{4, 5}$; აილო დავით აღმაშენებელმა 335_{2}; აქ მიიცვალა თამარ მეფე 369_{22}.

აგარი (ბიბლ.) 238_{3}.

აგარიანნი (აგარის ნათესავი) 230_{1}, 233_{17}, 237_{13}, 238_{1}, 239_{20}, 251_{8}, 376_{2}; მათ დაიპყრეს თბილისი 250_{17}; აგარიანთა (= არაბთა) «ჴელმწიფება გაძლიერდა» აშოტ I-ის დროს 376_{9}.

1. **ადამი** (ბიბლ.) 3 სქ. 1, 14 სქ. 2, 15 სქ. 3, 16 სქ. 4, 17 სქ. 2, 19 სქ. 1, 26 სქ. 1, 372_{5}.

2. **ადამი** (მეთექვსმეტე მეფე, ძე ფარსმან II ქველისა) $54_{7, 8, 10, 14}$.

ადარბადაგანი 61_{9}, 14_{20}, 15_{4}, 16_{13}, 67_{19}, 141_{4}, 159_{2}, 173_{17}, 266_{4}; გზად გაიარა ვახტანგ გორგასალმა 186_{10}; იქ შევიდა გუარამის მიერ გაგზავნილი დიდი ლაშქარი და თავზარი დასცა სპარსელებს 220_{1}; დაიპყრა ბაგრატ III-მ 281_{14}, 382_{17}; «ადარბადაგანი ადრიბეჯანია, რომელ არს თავრიზის მიწა» 6 სქ., 15 სქ.

1. **ადარნასე** (ძე ბაკურისი, მთავრობს ქართლში სტეფანოზ I-ის შემდეგ) $225_{2, 6}$, 226_{10}, 227_{7}, 228_{8}, $375_{25, 27}$; არჩილ I-ის პაპაა 246_{17}; «ყოველი ქართლი დაიპყრა» $226_{6, 8}$; ებრძვის კალის ციხეს 225_{7}; განასრულა ჯვარი და თბილისის სიონი 222_{6}, 227_{12}; ურთიერთობა ერეკლე კეისართან 228_{3}; მის დროს გარდაიცვალა სამი კათალიკოსი: ბაბილა, იოვანე და თაბორი 228_{6}.

2. **ადარნასე** (ერისთავი სამშჳლდისა, ვახტანგ გორგასალის დროს) 176_{11}, 185_{17}, 200_{19}.

3. **ადარნასე** (ძმისწული ადარნასე ბრმისა, «ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა»): «მამა მისი მზახებულ იყო ბაგრატონიანთადვე» 243_{10}; მას მისცა არჩილმა შულავერი და არტანი 243_{15}.

4. **ადარნასე** (აფხაზთა მეფე, იოვანე შავლიანის ძე) 258_{11}; 258_{13}; იგი მოკლა ბაგრატმა, დემეტრეს ძემ 261_{7}.

5. **ადარნასე** (ძამელი მთავარი) 270_{22}.

6. **ადარნასე** (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 307_{10}.

7. **ადარნასე ადარნასიანი** (ქართლის ერისთავი) 242_{1}.

8. ადარნასე ბაგრატონიანი (ძე ნერსესი) $251_{17, 20}$, 252_{6}, 376_{5}; მისი მამაა ნერსე 252_{1}, 376_{5}; მისი ასული ლატავრი ცოლად შეირთო ჯუანშერმა 251_{3}; მისი ძმები: ფილიპე და სტეფანოზი 376_{5}.

9. ადარნასე ბრმა 243_{10}, 244_{5}.

10. ადარნასე პატრიკი 264_{12}.

11. ადარნასე (აშოტ I დიდის ძე) $257_{16, 18}$, $259_{12, 13, 23}$, 376_{12}, 377_{30}, $378_{11, 12, 13, 17}$, $379_{3, 10, 11, 19, 30}$.

12. ადარნასე ერისთავთ-ერისთავი (ძე გურგენ I კურაპალატისა) 260_{3}, 379_{31}, $380_{1, 13, 29}$.

13. ადარნასე კლარჯი (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა), მონაზონობაში ბასილი 380_{5}, 381_{7}.

14. ადარნასე, ბაგრატ I კურაპალატის ძე 258_{23}, $378_{15, 22}$.

15. ადარნასე I მეფე, კურაპ. (ძე დავით I კურ.-ისა) 259_{10}, $261_{1, 2, 3, 12}$, $266_{7, 8, 10, 15}$, $379_{1, 10, 11, 12, 16, 17, 27}$, $380_{17, 22, 25}$, $381_{4, 9, 18}$; მან ააშენა ბანა 261_{3}.

16. ადარნასე II კურაპალატი (ძე ბაგრატ მაგისტროსისა) $266_{12, 13, 19}$, 271_{9}, $381_{5, 16, 19}$, 382_{5}.

17. ადარნასე III კურაპალატი (ძე სუმბატ I კურაპალატისა, ძმა ბაგრატ რეგვენისა) $266_{17, 18}$, $381_{15, 22}$.

ადერკი (ძე ქართამისა, ასულის წული ბარტამ მეფისა) 32_{18}, $33_{12, 16}$, $34_{2, 14, 17, 21}$, $35_{8, 9, 10}$, 37_{25}, 42_{16}, $43_{10, 15, 18, 24}$, $44_{1, 12}$; «ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი» 35_{11}; «მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი» 38_{23}; მის დროს «მოვიდეს... ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს» 38_{25}; მან «იძულებით კუალადვე მიაქცივნა მეგრელნი» 42_{14}; მის დროს «კუართი უფლისა წილითა ხუდა მცხეთელთა» 99_{14}, $100_{5, 6}$; მისი ძმისწულის შვილია არმაზაელი 100_{10}.

ადრიბეჯანი იხ. ადარბადაგანი.

ავაზგია 214_{27}.

ავგაროზი $212_{26, 28, 31, 33}$, 213_{2}.

ავჭალა 326_{4}, 349_{21}.

აზანბური 5 სქოლიო 3.

აზოკი იხ. აზორკი.

აზნაურნი (აზონისაგან ფარნავაზის მხარეზე გადმოსული მხედარნი) 25_{24}; საურმაგმა «დაამდაბლნა ქართლოსიანნი და წარჩინებულ ყვნა აზნაურნი» 27_{5}.

აზონი (ძე იარდოსისი) 18_{24}, 19_{3}, $20_{7, 13}$, $21_{2, 3, 4, 6, 9}$, $23_{2, 3, 27}$, 25_{23}; აზონ პატრიკი $18_{18, 21}$; ალექსანდრე მაკედონელმა დასტოვა აზონი ქართლის ერისთავად 18_{22}, 20_{2}, $22_{13, 17, 19}$; ათასი მხედარი ბერძენი გადაუდგა აზონს და მოვიდნენ ფარნავაზთან 23_{6}; ყოველნი ქართველნი გადაუდგნენ აზონს 23_{7}, 25_{21}; აზონი გამაგრდა კლარჯეთში $23_{8, 9}$; მოიყვანა ჯარები საბერძნეთიდან; აზონი მოკლეს 23_{23}.

აზორკი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმაზელის ძე) $45_{1, 3, 4, 7}$, 46_{20}, 47_{15}, 48_{4}, $50_{1, 5}$.

აზრუმი: «კარნუ აზრუმია» 318, სქ. 3.

1. ათანასე დიდი (მთაწმიდელი მოღვაწე) 273_{6}.

2. ათანასე (ვინმე ძმა პეტრე ქართველის მონასტრიდან) 135_{9}.

ათინა (ქალაქი) 33_{11}, 357_{11}.

ათრაქა შარაღანის ძე (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) $336_{6, 8, 20}$.

აინინა (კერპი): საურმაგმა «შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დანანა» 27_{13}.

აკრიანნი «შინაგან მთათა აკრიანთა» 213_{31}.

ალაბი, ჰალაბი 340_{17} («დამასკოთ და ჰალაბითგან ამოღმართ»), 368_{24} («დიმუშკით და ალაბით ამოღმა»).

ალაგაზი, ალაგეზი 3, სქ. 3.

ალავერდელი 345_{20} («ბედიელ-ალავერდელი»).

ალავერდი 264_{15}, 264 სქ. 3, $364_{2, 12}$.

ალაზანი 254 სქ. 2; მცირე ალაზანი $5_{6, 8}$; ორივე ალაზანი 5_{10}.

1. ალექსანდრე (კახთა მეფე) 363_{24}, 364_{15}.

2. ალექსანდრე (მაკედონელი) $17_{2, 3, 6}$, $18_{8, 24}$, $19_{1, 2}$, $20_{6, 7}$, 26_{1}, 43_{11}, 59_{6}, 230_{11}, 337_{20}, 348_{18}; 358_{15}; ალექსანდრეს შემოსვლა ქართლში $17_{13, 17}$, 18_{15}, 25_{7}; მის მოსვლისას ქართლში მცხეთელი მამასახლისი იყო სამარი 20_{20}; ალექსანდრემ მოკლა ფარნავაზის მამა 20_{21}; მან ააშენა ალექსანდრია 19_{11}; მისი მძლეობანი აღწერა არისტოვულემ 342_{7}; ალექსანდრე მაკედონელი და დავით აღმაშენებელი 318 სქ. 1, $335_{16, 20}$, $338_{1, 3}$, $359_{1, 2}$. **ალექსანდრობითგან** (ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან) 177_{13}.

ალექსანდრია (ქალაქი) $19_{11, 13}$, 20_{5}.

ალექსი (კომნინოსი, ბერძენთა მეფე), მისი გარდაცვალება 335_{4}.

1. ალი (ამირა ჯაფარის მამა) 263_{1}, 295_{23}, 297_{11}.

2. ალი შუაბის ძე (თბილისის ამირა) 252_{11}, 254_{2}.

ალფარსლანი იხ. არფასარანი.

ალხაზი სარანგი $312_{18, 20}$, $317_{4, 7}$.

ამაზასპი იხ. ამზასპი.

ამბარვეზი ქასრე იხ. ქასრე ამბარვეზი.

ამბერდი 299_{3}, 368_{21}.

ამზასპანი (ყრმა სეფე-წული) 115_{5}.

1. ამზასპი (არმაზის მეფე, აზორკის ძე) $50_{3, 5}$.

2. ამზასპი, ამაზასპი (მეთვრამეტე მეფე, ძე ფარსმან III-ისა) $54_{16, 17}$, $55_{1, 2, 4, 7, 11, 14, 18}$, $56_{3, 4, 6, 9, 12}$, $57_{9, 12, 13, 17, 19, 20, 22}$; ამაზასპ მეფის ძმისწულია რევი 58 სქ. 1.

3. ამაზასპ ტაროვნელი (სომხითის ერისთავი) 159_{19}.

ამზაელი (v. l. არმაზაელი), ძმისწულის შვილი ადერკი მეფისა 100 სქ. 1.

ამთენს (?) 344_{6}.

1. ანა იხ. ანნა.

2. ანა დედოფალი (კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლე 363_{24}, 364_{15}.

3. ანა მღდელი (ბიბლ.) 98_{13}.

ანაკერტი (მდინარე): «მიერთვის მტკუარსა» 216_{15}.

ანაკი (წარჩინებული მთავარი, სომეხთა განმანათლებელის გრიგოლის მამა) 60_{9}, $61_{1, 5, 15}$.

ანაკოფია 295_{6}; აქ არიან შეფარებული არჩილი და მიჰრი მურვან ყრუს შემოსევის დროს 235_{6}, 236_{2}; იგი გადასცა დემეტრემ, აფხ. მეფის გიორგი I-ის ძემ, ბერძენთა მეფეს $295_{11, 12}$; მოადგა ბაგრატ IV წასაღებელად $299_{6, 9}$; იგი არის «თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა» 317_{16}.

ანამორი («მწიგნობართ-უხუცესი ლიპარიტისი») 305_{9}.

1. ანასტასი პატრიარქი 134_{29}.

2. ანასტასი მღდელმოწამე 226_{18}.

ანასტო (მეფის სამოთხის მცველის ცოლი) $93_{12, 15}$.

ანბაზუკი, აბაზუკი 45_{9}, 46_{14}.

ანდრია (მოციქული, პირველწოდებული) $38_{5, 8, 18}$, $39_{1, 17, 23}$, $41_{24, 35}$, $42_{12, 17, 19, 26}$, $43_{1, 9}$, 224_{4}; ადერკის მეფობაში მოვიდა აფხაზეთსა და ეგრისში 38_{25}; მან მოაქცია მეგრელნი 38_{27}.

ანელნი 299_{3}; ანელთა მწიგნობარნი 344_{20}.

ანისთ (!) 368_{21}.

ანისი 300_{8}, 303_{1}; ანისის ცხრა ციხე $299_{2, 3}$; ანისის კარი 300_{11}; ნიანია გაიქცა ანისს 304_{21}; ნიანია მოკუდა ანისში 305_{18}; ანისი აიღო სულტანმა არფასარანმა $307_{1, 3}$; ანისი აიღო დავით აღმაშენებელმა $345_{2, 3, 4, 15}$, 346_{1}; ანისი აიღო გიორგი III-მ 367_{17}.

ანნა (ბიბლ.) 367_{28}.

ანტიოქია 19_{20}, 95_{20}, $186_{11, 13}$, $226_{12, 13, 14, 25}$, 227_{2}, 308_{9}; აქედან არის წარმოშობით შიო მღვიმელი 210_{19}; ვახტანგ გორგასალის ყოფნა ანტიოქიაში 196_{2}; აქ გაემგზავრნენ საკურთხევლად პეტრე მღვდელი და სამუელ მონაზონი $197_{17, 18}$, 198_{5}; ფრანგებმა აიღეს ანტიოქია 325_{20}; ანტიოქიის პატრიარქი თეოფილაქტე 226_{15}; სხვა პატრიარქი 308_{11}; ანტიოქიის კრება 232_{13}.

ანტიოქოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი, ასურასტანის მეფე) $19_{17, 19}$, $23_{12, 14, 20}$, 25_{15}, 28_{19}.

ანტონი დიდი 352_{9}.

ანტონი მარტომყოფელი 208_{3}; მისი ცხოვრება **212—214**.

ანუშირვანი ქასრე იხ. ქასრე ანუშირვანი.

ანჩელი ეზრა 292_{15}.

ანძიანძორა (ქალაქი) 23_{25}, 160_{14} («სადა... არს საფლავი დიდისა გრიგოლი მოძღურისა»); **ანძორეთი:** მოაოხრა ვახტანგ გორგასალმა 160_{4}.

აპოლინარი (ალექსანდრიის პატრიარქი) 215_{4}.

აპოლონი (ღმერთი) $41_{5, 8}$.

აჟღალან ბრძენი (სპარსთა მეფე) $43_{14, 15}$; მეფენი აჟღალანიანნი 59_{9}.

არაბეთი 229_{11}, 330_{8}; არაბეთის მეფე დურბეზი 340_{14}; არაბეთის მებრძოლნი მოსრა დავით აღმაშენებელმა 341_{14}.

არაბია 229_{11} («ყოველი არაბია და იამანეთი»).

არაბიელი, არაბი 253_{3}, 254_{4}.

არაბის კარი (ვარიანტი) 12_{4} შენ.

არაბნი 31_{2}, 233_{16}, 351_{20}; არაბთა მეფენი დაატყვევა დავით აღმაშენებელმა 342_{1}. იხ. აგრეთვე აგარიანნი.

არაგვ 8_{7}, $9_{4, 6, 13, 14}$, $10_{5, 6}$, 16_{1}, $24_{12, 24}$, 55_{15}, 112_{16}, 140_{21}, 150_{17}, 180_{6}, 212_{3} («არაგუთა მდინარე»), 270_{11}; ქართლისა არაგჳ და ოვსეთისა არაგჳ 151_{19}; არაგჳსა პირი 311_{10}, არაგვის ხერთვისი 202_{21}.

არაგჳს-კარი (დარიალი) 12_{4}, 140_{21} («კართა ზედა არაგჳსთა»).

არადეთი: მიეცა აღსართანს 312_{7}.

არაზი (მდ. არაქსი): რაჴსი არაზია 5 სქ. 1.

1. არარატი (მთა) 3_{11}, 4_{3}, 12_{1}, 332_{11}; ქუეყანა არარატისა 41_{2}.

2. არარატი (ქალაქი) იხ. არატი.

არატი (v. l. არარატი), ქალაქი 61_{13}.

არახსი (რაჴსი) 5_{5} შენ.

არბაკი იხ. არშაკი.

არბაკუნიანნი იხ. არშაკუნიანნი.

არგუეთი 241_{6}, 309_{10}, 319_{18}; არგვეთში მოვიდა მურვან ყრუ $234_{10, 11, 20}$; არგვეთი რატი ერისთავის მამულია 277_{2}; არგვეთის მამული დარჩა ივანე ლიპარიტის ძეს $305_{15, 21}$.

არდაბირი იხ. არდაშირი.

არდაველი 370_{17}.

არდამი, ადარიმა, აგადონი (ქართლის ერისთავი, ნებროთის ნათესავი) $13_{6, 12, 14, 17}$; მან ააშენა ქალაქი დარუბანდი 13_{9}.

არდაშირი (სპარსეთის მეფეთა სახელწოდება) 16_{18}, 59_{9}, 64_{14}.

არდოხის ძე სალდუხი $367_{18, 21}$.

არდუხის ძე ელდაზი (სპასალარი) 340_{15}.

არევ სივნელი (სომხითის ერისთავი) 159_{19}.

არზოკი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმაზელის ძე) $45_{1, 3, 4, 7}$, 46_{20}, 47_{15}, 48_{4}, $50_{1, 5}$.

არისტოვული (ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიკოსი) 342_{4}.

1. არიში (გეოგრ.; ჰერეთში) 264_{13}.

2. არიში, არისი, არში: არშის ძე ივანე 266_{15}; არშის ძე ხახუა 268_{17}.

არიშიანი (ჰერეთის დიდებული) 328_{11}.

1. არმაზელი, ამაზერი, არმაზაელი (ქართლის მეფე, კაოს ძე) $45_{2, 3, 4, 8}$, 46_{21}, 47_{15}, $47_{21, 22}$, $50_{1, 5}$, 100_{11}.

2. არმაზელი ფარსმანი (ქართლის მეფე, ქართამის ძე) 44_{15}. იხ. ფარსმან I.

3. არმაზელი ფარსმან ქუელი (ქართლი მეფე, ამზასპის ძე) $50_{6, 7, 11, 12, 13, 14}$, 51_{2}. იხ. ფარსმან II ქუელი არმაზელი.

არმაზელნი მეფენი 44_{13}.

1. არმაზი (მთა) 8_{8}, 13_{13} («ცხჳრი არმაზისი»), 19_{5} («არმაზისა ცხჳრისასა»), 112_{13}.

2. არმაზი (ციხე-ქალაქი) 9_{12}, 10_{6}, 13_{12}, 19_{5}, 43_{22}, 44_{10}, 45_{1}, $50_{3, 6, 17}$, 89_{5}, 159_{6}; აქ დაიბანაკეს ვახტანგ გორგასლის ერისთავებმა ნასრამ და მირდატმა $180_{4, 5}$; აოხრეს ხუასრო II-ის ჯარებმა 202_{20}; არმაზი აოხრდა სტეფანოზ I-ის დროს 223_{12} («არმაზი აღოჴრდებოდა»); «არმაზი შემცირდებოდა» 373_{23}; არმაზ ქართლი 8_{19}, 202_{20}.

3. არმაზი (=ფარნავაზი) 2511 («ფარნავაზს სპარსულად არმაზ ერქუა»).

4. არმაზი (კერპი, ქართველთა ღმერთი) 2510, 11, 12, 2611, 8513, 884, 892, 3, 13, 921, 10610 («ასული არმაზისი»), 10617, 20, 21.

არსაკ მეფე (არტაგის მამა) 30 სქ. 2.

1. არსენი იყალთოელი (ქართველი მეცნიერი) 3349 («მთარგმანებელი»), 35619 («თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა»).

2. არსენი (ქართლის კათალიკოსი): მან გამოიკითხა და გამოიძია ასურელ მამათა ცხოვრებანი 2087.

არსიანი (მთა) 2422, 1371, 1779; არსიანნი 2420 («ტასისკარითგან ვიდრე არსიანთამდის»).

არტაგი (არშაკის ძე, ქართველთა მეფე) 309, 10, 11, 14, 17.

1. არტავაზი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 4910.

2. არტავაზი, არტვაზი (ძე საურმაგ სპასპეტისა) 1781; ვახტანგ გორგასალის ძუძუსმტეა 15610, 17720; მას დაევალა არტანუჯის ციხის აგება 17721; მან ააშენა არტანუჯის ციხე და მონასტერი ოპიზისა 17721, 22, 1783; იგი კლარჯეთის ერისთავია 18523, 1865, 7, 14, 18917, 2043.

არტანი, არტაანი, არტა̃ნი 102, 2419, 3827 შენ., 4416, 4920, 502 შენ., 25118, 25714, 2859, 13, 2889, 31717, 37925, 38321, 26; არტანის ჴევი 37928; ქუენა არტანი და ზენა არტანი 36518; ნაქალაქევი არტანისა, «რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი» 2321; არტანის ეპისკოპოსი 19815; არჩილმა მისცა არტანი ადარნასეს 24315.

არტანუჯი (ციხე) 2556, 2931, 3057, 3782, 7, 8; სოფელი შუა კლარჯეთსა 17720; ციხედ აეშენა ვახტანგ გორგასალს 3772; არტანუჯის ციხის აგება დაევალა არტავაზს 17721; დაწვეს თურქებმა 31920; არტანუჯის ერისთავი აბუსერი 3009, გრიგოლი 30115, 3023.

არტაშანი (მეფე სომეხთა) 457, 4810, 22, 4918.

არტემი (ქალღმერთი) 415, 8.

არტვაზი იხ. 2. არტავაზი.

არფასარან სულტანი (ალფარსლანი, სპარსეთის მეფე) 3068; ილაშქრა საქართველოში ბაგრატ IV-ის დროს 3069—12; ბაგრატს სთხოვა დისწული ცოლად 3071, 4, 5; აიღო ანისი 3071, 2; შემოიჭრა ჰერეთში 30824; კახეთის მეფე აღსართანი მიემხრო სულტანს 3091; სულტანი შემოვიდა ქართლში ქრონიკონსა 288-სა (1068 წელს) 3097; ურთიერთობა ბაგრატ IV-სთან 3141—4; სულტანი მოიკლა ბერი ვინმე თურქისაგან 31416, 21. **არფასლანიანნი** 3454.

არფიმოსი 13 სქ. 1. იხ. 1. აფრიდონი.

არყის-ციხე; აქ შეიბნენ ბაგრატ IV და ლიპარიტი 30117, 19.

1. არშაკი, არბაკი (მეფე სომხითისა) 2820, 21; მის ძეს არშაკს მირიანმა მიათხოვა თავისი ასული 2820.

2 არშაკი, არბაკი (1. არშაკის ძე, ქართლის მეფე ფარნაჯომის შემდეგ) 2821, 2912, 15, 304; მისი მეფობა 305—9.

3. არშაკი, არბაკი (მირიანის ძე, ქართველთა მეფე მეორე არშაკი): მისი მეფობა 338—359.

არშაკუნიანნი, არშაკიანნი 305, 18, 334, 9, 441, 11, 505, 8, 548, 14, 551, 581, 13, 15, 591, 3, 637, 19, 1616 («მკჳდრთა მაგათ სომხითისათა არშაკუნიანთა»), 1618, 38627.

არჩილ I (თრდატის ძე, ქართვ. მეფე) 13912, 1408, 9, 14111, 14214; მისი მეფობა 1401—14225; მისი ცოლია მარიამი, ბერძნის ქალი 1402, 3; ააშენა «ეკლესია სტეფან-წმიდისა მცხეთას, კართა ზედა არაგჳსთა» 14020; მისი ძეა მირდატი (ვახტანგ გორგასლის მამა) 14022, 1415, 1432; რძლად მოიყვანა ბარზაბოდის ასული 1421; ეპისკოპოსად დასვა მობიდან სპარსი 14215, 17. არჩილის გარდაცვალება 14223, 25.

არჩილ II (სტეფანოზის ძე, ქართლის მეფე) 23223, 26, 2337, 23712, 23912, 14, 24015, 2429, 13, 2432, 7, 13, 16, 2447; ის და მისი ძმა მიჰრი შეფარებული არიან ანაკოფიის ციხეში 23510, 2364; დაჯდა მეფედ მიჰრის სიკვდილის შემდეგ 24113, 14; დაათხოვა თავისი ძმისწულები 24116; მან შეირთო ასული გუარამ კურაპალატისა 24317; იგი დაემკვიდრა ეგრისს ვიდრე შორაპნამდე 2434; მივიდა კახეთში 24413; ააშენა ციხე გურიისა და საბერძნეთის საზღვარზე 2435; ააშენა კასრი და ლაკუასტის ხევში ციხე 24319; ააშენა ეკლესია საძმორს 24317; მან ააშენა ეკლესია ნოტკორას 2488; მან იძულებით მონათლა ნუხპატელნი 2443; **არჩილის წამება** 24420, 245—248, 2492, 3; არჩილი ეახლა ჰიჲნაუმს, რომ ეხსნა ქვეყანა 2459; არჩილი დამარხეს ნოტკორას 2488; არჩილს ორი ძე ჰყავდა და ოთხი ასული 24418; მისი ძმისწულის ქმარია ისტორიკოსი ჯუანშერ ჯუანშერიანი 24814.

არჯევან შოლოლას ძე 2926.

1. ასამი (გრიგოლის ძე, ჰერეთის მთავარი) 33411.

2. ასამი (გუარამ ერისთავის, „ბაგრატიონის", ძმა) 37316, 3743, 14.

ასიმი: ჰიჲნაუმ, რომელსა ეწოდა ასიმ (ნათესავი მოჰმადისი) 24513, 24615, 18, 23, 24711, 13, 18; მან თავი მოჰკვეთა არჩილ II-ს 24720.

ასისფორი 25118, 31917.

ასკალანა 3167.

ასპანელი 2019. შდრ. ასპანი.

ასპანი 218 (ფარნავაზის დედის სამშობლო), 2110, 17; გიორგი II წავიდა ასპანს მალიქშასთან 32110.

ასპანის (!) **ძე ზაქარია** 36815.

ასპინძა 26218, 37914.

ასპურაგანი, ასფურაგანი 21713, 26211, 2683, 37324.

ასპურაგნელი ჯუანშერი (სომხითის ერისთავი) 15919.

ასურასტანელნი 2818:

ასურასტანი 1919, 2312, 2515, 2715, 2818 შენ.

ასურებრივი ენა 13339, 1631 («პირველი ენა ასურებრი იყო»).

ასურეთი 1521 («ასური»), 1619, 3531.

ასური (=ასურეთი) 1521.

ასურნი 3314.

ასურული: ასურული ენა 1622; ასურებრივი ენა 13339, 1631.

ასფაგური (მირდატის ძე, ქართველთა მეფე) 594, 12, 13, 628, 10, 11, 636, 18, 646; ის იყო «უკანასკნელი მეფე ფარნავაზიანთა ნათესავისა» 597; მან ააშენა ციხე-ქალაქი უჯარმა 595.

ასფურაგანი იხ. ასპურაგანი.

ატენი 2687, 29814, 16; «ციხე ატენისა» 27617.

1. აფრიდონი, არფიმო (ნათესავი ნებროთისი) 131, 3, 14, 18.

2. აფრიდონი (ფრიდონი) 3395.

აფრიკეთი 35817.

აფროდიტოსი (კერპი, ქალღმერთი აფროდიტე) 583.

აფშილეთი 2355 («ქალაქი [აფხაზეთისა და] აფშილეთისა ცხუმი»)

აფხაზეთი 3826, 4228, 437, 1464, 15716, 17, 19, 24711, 2617, 26419, 26711, 2727, 2748. 27514, 16, 27613, 27717, 27815, 17, 2817, 28316, 30113, 3037, 30922, 31311, 3156, 12, 31910, 3225, 33117, 33813, 33910, 33915, 34515, 3583, 36725, 3693, 3797, 38230; აფხაზეთი «ქუეყანა ზღჳს პირისა» 17712, 16; საზღვარი აფხაზეთისა, «რომელი მოცემულ არს ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა» 203 20, 21; აფხაზეთი «დედულად ეყოდა» ბაგრატ III-ს 27212; აფხაზეთში შეხიზნული არიან ქართლის მეფენი მურვან ყრუს შემოსევის დროს 23431; აფხაზეთის ერისთავი ლეონი 2409; აფხაზეთი — სამკჳდრო ლეონისა 25112; აფხაზეთი და ეგრისი დაიპყრა ბერძენთაგან ლეონმა 25114; აფხაზეთს მეფე გაჩნდა (პირველად) 251 სქ. 3; აფხაზეთი დაიპყრა ბაგრატმა, დემეტრეს ძემ 2617; აფხაზეთის მეფე ლეონ III 2704; თევდოსი მწუხარე 2752; ბაგრატ III 2759, 10; აფხაზეთში (ბიჭვინტაში) ააშენა იუსტინიანემ ტაძარი 21515; **აფხაზეთის მთები** 26212; **აფხაზეთის ლაშქარი** 2999, 30412; **აფხაზეთისა სპანი** 2791; «ანაკოფია თავადი ციხეთა აფხ.-ისათა» 31716.

აფხაზნი 42 სქ. 2, 439, 2567, 2591, 2, 26114, 2768, 2792, 28117, 2904, 2945, 2971, 4, 2981; აფხაზი ვინმე ევფრატა 21511; **აფხაზნი დიდებულნი** 29716; **აფხაზთა მოქცევა** (იუსტინიანეს დროს) 2158, 9; **აფხაზთა სპა** 2375; აფხაზთა ერისთავი ლეონ გადაუდგა ბერძნებს 25111; **აფხაზთა მეფე** 3083, 4, 31019, 3113, 12, 3123, 6, 3131; აფხ. მეფის სახელი მიიღო ლეონ II-მ 25114; აფხაზთა მეფე თევდოსი 25212, 2565, **გიორგი I** 2585, 7, იოვანე შავლიანი 25812, ადარნასე (იოვანეს ძე) 25813, დემეტრე 2615, ბაგრატი 2618, კონსტანტი 2623, 26410, 11, 13, 14, 18, გიორგი II 2656, 2665, ბაგრატ I 3798, 9.

აქაბი (მეფე ისრაელისა) 16516.

აქეველნი 3425.

აქილევი (ტროადის ომის გმირი) 3426, 12, 34813.

ალათონი (რომის პაპი) 2322.

ალამემნონი (ტროადის ომის გმირი) 3426.

ალიზისა ეკლესია იხ. ახიზისა ეკლესია.

1. ალსართან I (გაგიკის ძე, მეფე კახეთისა) 30825, 31112, 19, 3127, 31612, 14, 31710, 3226; მიემხრო სულტან არფასარანს და «დაუტევა სჯული» 3091, 3, 5; ალსართანი და ფადლონი 3125, 9; ალსართანი წავიდა მალიქშაჰთან და დაიბრუნა კახეთი 3226, და «შეეძინა სარკინოზთა სჯულსა» 3227.

2. ალსართან II (კვირიკე IV-ის ძმისწული, მეფე კახეთისა) 32615 (მას «არა რა ჰქონდეს ნიშნი მეფობისანი»); იგი შეიპყრეს ჰერეთის წიდებულებმა და დავით აღმაშენებელს მიჰგვარეს 32810.

ალხუნდლული (რანის ათაბაგი) 3441.

ალწეფი 25816.

ალწეფელი გიორგი (აფხაზთა მეფე გიორგი II) 25816.

აშორნია 3397.

1. აშოტ I დიდი კურაპალატი (ქართლის მეფე) 2525, 10, 2567, 3766, 7, 9, 10, 17, 26, 3771, 7, 9, 3784, 379 3, 30; იგი მეფობდა ადარნასეს შემდეგ 2526; მიიღო კურაპალატობა 2529; მისი ბრძოლა გრიგოლთან, კახეთის მთავართან 25212, 15; აშოტმა დაიპყრა კლარჯეთიდან ვიდრე ქსნამდე 2532; აშოტმა განაახლა არტანუჯის ციხე 3773; მისი შვილები არიან ადარნასე, ბაგრატი და გუარამი 2553, 25613, 25710, 13, 18, 25812, 37612, 37730, 37811, 16, 24; აშოტის სიძეა თევდოსი II, აფხაზთა მეფე 25213; აშოტის მოკვლა 2534, 37715, 18, 23, 26, 27, 3783, 37910.

2. აშოტ კეკელა (ძე ადარნასე I-ისა) 25912, 37813, 17, 37818.

3. აშოტ კუხი (ძე გურგენ I კურაპალატისა) 2601, 37931, 3809, 12; მან ააშენა ტბეთი 38010.

4. აშოტი (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა) 26011, 3806, 27.

5. აშოტი, ბაგრატ I კურაპალატის ძე 25824, 26021, 37815, 3796.

6. აშოტი (ძე გუარამ მამფლისა) 37816, 20.

7. აშოტ II კურაპალატი (ძე ადარნასე I ქართველთა მეფისა) 2668, 38019, 3819, 12; მისი ძმაა დავით II, ქართველთა მეფე 2669.

8. აშოტ (ძე სუმბატ I კურაპალატისა) 38110.

9. აშოტი (მთავარი მარილელი) 2981.

აწყური 3818, 3928, 4210; აწყურის ხატი 2245, 6; აწყურის ციხის პატრონი 3009.

აჭარა 2421, 25118, 31910, 18.

1. ახალქალაქი (სომხითისა არე) 829.

2. ახალქალაქი (ჯავახეთისა) 2989, 3052, 30616, 17, 18, 22, 23.

ახატანი (სოფ. კახეთში) 29516.

ახიზა: ახიზისა ეკლესია 1784; ახიზის ციხე განაახლა არტავაზმა 1784; ახიზის ეპისკოპოსი 19815.

აჯამეთი 3221.

აჰმადი (თავადი თურქთა) 3194.

ბ

ბაამანი, ბარამი (სპარსეთის მეფე, ძე სპანდიატისა) 16_{18} შენ., 16 სქ. 3.

ბაბამერი, დაბა მერისა: ეკლესია ბაბამერისა 178_{4} შენ.

ბაბილა (კათალიკოსი) 227_{8}, 228_{6}, 375_{26}.

ბაბილონი, ბაბილოვანი 3_{9}, 16_{19}, 28_{19}.

ბაგავანი 371_{6}; აქ გარდაიცვალა გიორგი-ლაშა 371_{8}.

1. ბაგრატი (მამა ბაგრატონიანთა, ერთი შვიდ ძმათაგანი) 374_{7}.

2. ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი (ძე სუმბატ არტანუჯელისა) $260_{7, 9, 11, 13, 15, 17}$, $379_{20, 27}$, $380_{4, 15, 27}$, $381_{8, 21}$; მას დარჩა ოთხი ძე: ადარნასე (ბასილი), გურგენი, აშოტი და დავითი $380_{5, 6}$.

3. ბაგრატ არტანუჯელი (ძე სუმბატ ერისთავთ-ერისთავისა) $259_{17, 18}$, $283_{8, 9}$, $381_{25, 26}$, 382_{22}; მას დარჩა ორი ძე: გურგენი და სუმბატი $259_{19, 20}$, 381_{27}, $382_{21, 22}$.

4. ბაგრატი (ძე დავით ერისთავისა, ძისა ბაგრატ მამფლისა) 380_{16}.

5. ბაგრატი (ძე სუმბატ არტანუჯელისა) 259_{22}, 283_{13}, 382_{27}.

6. ბაგრატ I კურაპალატი, აშოტ I დიდი კურაპალატის ძე $255_{4, 5}$, $258_{1, 2, 4, 14, 18}$, 376_{12}, 377_{30}, $378_{9, 14, 15, 22, 28}$, 379_{6}; მიემხრო მოჰამედ ხალილის ძეს და მიიღო საგამგებლოდ ქართლი $255_{2, 6, 8}$; აიღო უფლისციხე 255_{10}; მან «განაწესა კათალიკოსი აფხაზეთს» 255_{13}; ბულა თურქის მხარეზეა 256_{6}.

7. ბაგრატ მაგისტროსი (ძე ადარნასე I ქართველთა მეფისა) $266_{10, 12}$, 380_{19}, $381_{4, 7, 16}$.

8. ბაგრატ II რეგვენი (საქართველოს მეფე, ბაგრატ III-ის პაპაა; ძე სუმბატ I კურაპალატისა) $266_{16, 22, 23}$, 277_{4}, 278_{13}, $381_{14, 22, 28, 31}$.

9. ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი (ძე ადარნასე კურაპალატისა) $266_{13, 14}$, 381_{18}.

10. ბაგრატ III (საქართველოს მეფე), ძე გურგენისა, ასულის წული გიორგი აფხაზთა მეფისა 272_{11}, 274_{6}, $275_{11, 18}$, 276_{8}, $277_{1, 4}$, $278_{1, 24}$, 281_{17}, $283_{1, 7}$. $382_{2, 3, 9, 10, 15, 21, 23, 30}$; იგი შვილად გაეზარდა დავით კურაპალატს 272_{19}, $275_{18, 20}$; მისი გამეფება უნდა ივანე მარუშიძეს $275_{9, 10}$; იგი დააბეზღეს ბოროტმა ენებმა დავით კურაპალატთან $277_{1, 14}$; მისი მცირეწლოვანობის გამო მისი თანაგამგებელია მისი მამა გურგენი 274_{6}; იგი და მისი მამა შეიპყრეს ნაქურდეველთა და საბოტარელთა $274_{15, 18}$; მას ბასილ II-მ მისცა კურაპალატობა 278_{8}, $382_{9, 10}$; მას არ ემორჩილება რატი, კლდე-კართა ერისთავი $276_{19, 20}$, $277_{13, 15}$; მოვიდა თრიალეთს 277_{9}; მისი ბრძოლა დავით ქორეპისკოპოსთან და ჰერეთში 279_{1-10}; ებრძვის ფადლონს 279_{16}, 280_{1}; «წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა» 280_{6}; მისი ყოველი სამეფოა აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი 283_{16}; დაიპყრა ყოველი კავკასია ჯიქეთიდან ვიდრე გურგენამდე 281_{13}, 382_{16}; მან ააშენა ბედიის ეკლესია 281_{1}; აკურთხა ქუთაისის ეკლესია 281_{8}; გარდაიცვალა 1014 წელს ფანასკერტის ციხეში 283_{18}, 383_{1}; დამარხეს ბედიაში 283_{22}; მისი მოღვაწეობის დახასიათება 281_{17}—282_{7}.

11. ბაგრატ IV (საქართველოს მეფე), გიორგი I-ის შვილი $291_{6, 8, 10}$, 293_{3}, 294_{4}, $295_{9, 21}$, $296_{15, 19}$, $299_{1, 2, 3}$, $302_{18, 21}$, 303_{2}, $304_{5, 8, 10, 15}$, $305_{19, 20}$, 306_{4}, $307_{8, 14, 22, 24}$, $308_{8, 25, 27}$, $311_{7, 8}$, $386_{20, 26, 30}$; მისი ცოლია ბერძენთა მეფის ასული ელენე 294_{14}; მისი მეორე ცოლია ბორენა, ოვსთ მეფის ასული, დაჲ დორღოლელისა 295_{4}, $313_{9, 10}$; მისი ძმა და დები 291_{6}, 298_{12}, 301_{9}; ბაგრატი მძევლად წაიყვანეს საბერძნეთს $288_{6, 11}$, 384_{31}, $385_{2, 3, 5, 7, 10}$; დაბრუნდა მძევლობიდან $289_{2, 9}$, $290_{4, 7}$, $385_{17, 21}$; გამეფდა ცხრა წლისა 315_{2}, 385_{28}; გვირგვინი უკურთხეს ბანას 295_{2}; იგი კურაპალატია, ნოველისიმოსი, სევასტოსი 313_{9}, 315_{3}; მას გადაუდგნენ ტაოელი აზნაურები 291_{12}, $385_{26, 32}$, ხოლო «საბა მტბევარმან ქმნა დიდი ერთგულობა» 292_{10}; მის დროს ბრძოლა ფადლონთან 296_{21}, $312_{4, 8, 11, 19}$; ბაგრატი იბრძვის თბილისისათვის 297_{3}; ლიპარიტისაგან ფარულად დაეხავა თბილისის ამირას 297_{16}, $298_{1, 2}$; გაილაშქრა კახეთს 298_{5}; ბრძოლა ლიპარიტთან $298_{11, 12}$; ზავი ლიპარიტთან 298_{20}; მას ხელმეორედ ებრძვის ლიპარიტი 300_{13-21}, $301_{4, 10, 11}$ (სურს შეურიგდეს ლიპარიტს), 16, 19 (ლიპარიტმა გააქცია მეფე); ლიპარიტს ველარ გაუძლო და წავიდა საბერძნეთში $303_{5, 6, 9}$; მისი შეხვედრა გიორგი მთაწმიდელთან $303_{12, 13, 18, 23}$; ბაგრატის ურთიერთობა არფასარანთან 306_{23}, $307_{4, 5, 6}$, $309_{21, 22}$, $314_{1, 2}$; მიადგა ანაკოფიას წასაღებელად 299_{6}; მოვიდა ქუთათისს, შეკრიბა ლაშქარი და წამოვიდა ქართლს $299_{12, 20}$; მასთან მოვიდნენ «მშჳდობისა ძებნად» კახეთის დიდებულნი $300_{3, 4}$; ბაგრატს «აქუნდა ლიხსა ქუემოთი კერძი» 304_{16}; ბაგრატმა აიღო გაგი 313_{1}; აუღია აგარანი 335_{2}; ასული მართა შერთო ბერძენთა მეფეს $307_{18, 19}$, 308_{6}; ბაგრატის ავადმყოფობა და გარდაცვალება $314_{5-15, 16, 20, 22}$; დამარხეს ჭყონდიდს 303_{26}, 315_{2}; ბაგრატის დახასიათება 315_{2-8}.

12. ბაგრატი (ძე დემეტრესი, აფხაზთა მეფისა): იგი ჩიხის ერისთავია $258_{6, 7, 8}$; მან იბატონა 12 წელს 258 სქ. 5; იგი მოკვლის მიზნით ჩააგდეს ზღვაში $258_{9, 10}$; გაიქცა კონსტანტინეპოლში 258_{11}; ბერძენთა ლაშქრის შემწეობით მან «დაიპყრა აფხაზეთი» 261_{5}; მას ეხმარება მისი ცოლის ძმა ნასრა 261_{9}, 379_{8}.

13. ბაგრატი (აფხაზთა მეფის კოსტანტი III-ის ძე) $265_{2, 4, 5}$.

ბაგრატიონნი, ბაგრატონიანნი 16_{16} შენ., 243_{11}, 373_{12} («ქართლისა ბაგრატონიანნი შვილის შვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი»); ამათ ტომიდან არის ჯუანშერის ცოლი ლატავრი 251_{3}; ოვსთ მეფენი «ტომი ბაგრატიონთა» 369_{8}; ბაგრატონიანთა (T: ბაგრატიონთ) მოსვლა ქართლში» 243 სქ. 1.

ბაგრატოანი, ბაგრატოანნი 218_{5}, 271_{10}, 282_{30}, 283_{2}.

ბაგრევანი 45_{14}.

ბავრიტიანი იხ. ბივრიტიანი.

ბაზალეთი 28_{2}, 270_{11}; აქ მოხდა საზავო მოლაპარაკება კვირიკესა და ლეონ აფხაზს შორის 269_{19}.

ბაზოკი, ბაზუკი (ოვსთა მეფე) 45_{9}, $46_{9, 12}$.

1. ბაკური I (ვაჩეს ძე, ქართლის მეფე) $58_{15, 16}$, $59_{1, 2}$.

2. ბაკური II (დაჩის ძე, ქართლის მეფე) $206_{1, 2, 3}$.

3. ბაკური III (ფარსმან VI-ის ძე, «მეფე ქართველთა») $215_{20, 21, 22}$; მან შეიპყრა ვასქენი, რომელმაც აწამა შუშანიკი $216_{13, 18, 21, 22}$; მისი გარდაცვალება 217_{4}; მისი შვილები დარჩნენ «მთეულეთს კახეთისასა 217_{11}, 219_{1}; ბაკურის ძე ადარნასე მთავრობს ქართლში სტეფანოზ I-ის შემდეგ $225_{1, 6}$, 226_{6}.

4. ბაკური («ერისთავი მარგჳსა და თაკუერისა») 185_{19}.

5. ბაკური (პიტიახში სომხითისა) 199_{18}.

6. ბაკური (ნერსეს ძე, კახეთის ერისთავი) 374_{13}.

ბაკურიანის ძე გრიგოლი (ზორავარი აღმოსავლისა) 318_{8}.

ბალენდუხტი (ვახტანგ გორგასალის მეუღლე, ასული სპარსთა მეფისა) 158_{12}, 178_{13}; მისი გარდაცვალება 177_{10} შენ.

ბალის წყალნი 370_{28}.

ბანა 318_{7}, 368_{32}, 385_{6}; ბანა ააშენა ადარნასე I-მა, ქართველთა მეფემ 261_{3}, 379_{17}; აქ უკურთხეს გვირგვინი ბაგრატ IV-ს 295_{2}.

ბანელი: კჳრიკე ბანელი, პირველი ეპისკოპოსი ბანაში $261_{3, 4}$; ბანელი ეპისკოპოსი იოვანე 291_{12}; იოვანე ბანელი ხარტულარი 292_{12}.

ბარაბა (ბიბლ.) 44_{5}.

ბარაბიანნი, ბარბიანნი 116_{23}.

1. ბარამი (სპანდიატის ძე) 16_{18}. იხ. ბაამანი.

2. ბარამი (ჰერთა დიდებული) 328_{11}.

3. ბარამი (ქავთარის მამა) 328_{11}.

4. ბარამი, ბარამ ჩუბინი (სპარსთა სარდალი): იგი შეებრძოლა თურქებს 220_{4}; იგი გადაუდგა სპარსთა მეფეს 220_{13}; ჩუბინი ებრძვის ქასრეს 221_{1}; ჩუბინი დაამარცხა ქასრემ 221_{4}.

ბარამ-ჯური (სპარსელი) 349_{1}.

ბარაშიმ ილიმი (თურქთა მეთაური) 302_{7}.

ბარბიანნი, ბარაბიანნი 116_{23}.

ბარგუშატი 368_{21}.

ბარდავი 68_{20}, 117_{3}, 130_{23}, 144_{10}, 176_{7}, 255_{12}, 256_{18}, 266_{4}, 332_{3}, $340_{5, 7}$, 376_{8}, 377_{7}; ქალაქი ბარდავი ააშენა ბარდოსმა 5_{5}; რეზიდენცია რან-მოვაკნის მმართველისა 217_{7}; **ბარდავის ჭალა** 370_{31}; **ბარდაველი ერისთავი** 271_{6}, 242_{4}.

ბარდოსი (თარგამოსის ძე, მამათ-მთავარი) 4_{9}, $5_{4, 5}$, 7_{8}.

ბარზაბანი 183_{22} («ბარზაბან, საკუთარი მობიდანი»), 184_{3}.

ბარზაბოდი (რანის ერისთავი, საგდუხტ დედოფლის, მირდატ V-ის მეუღლის, მამა) $141_{7, 10}$; მისი ასულია საგდუხტი, რომელსაც ცოლად მისცემს არჩილ I-ის ძეს მირდატს $141_{11, 14}$, $142_{1, 2}$; მასთან ბარდავში მივიდა საგდუხტი შეწყალების სათხოვნელად $144_{2, 17}$; გაგზავნა მცხეთაში ცეცხლის მსახურნი 145_{4}; მისი გარდაცვალება 145_{6}; მისი ძეა ვარაზ-ბაკური 145_{7}.

1. ბართლომე (მცხეთის კათალიკოსი) 222_{14}, 226_{10}, 374_{19}.

2. ბართლომე მეორე (მცხეთის კათალიკოსი) 375_{24}.

1. ბარტომი, ბარტამი (ქართლის მეფე, არტაგის ძე) $30_{17, 18, 19}$, $31_{16, 18}$, $32_{3, 4, 5}$, $33_{3, 12}$; მას ჰყავდა მხოლოდ ასული, რომელიც შერთო ქუჯის შვილიშვილს ქართამს $32_{9, 13, 14, 16, 17}$; მისი ასულის წულია ადერკი 32_{18}, 35_{10}; მისი მოკვლა $32_{8, 20}$.

2. ბარტომი, ბარტამი, ბარტო (ქართლის მეფის ადერკის უფროსი ვაჟი) $43_{18, 22}$, 43_{24} შენ., $44_{1, 7, 8, 9}$; ბარტამ მეფისა საგრილი 92_{13}.

1. ბარტამი (სპარსეთის მეფე, უმცროსი შვილი «ქასრე არდაშირისა სასანიანისა», ძმა მირიანისა) $67_{3, 13, 18, 19}$, 69_{10}.

2. ბარტამი (სპარსეთის მეფის ხუასროს ძე): იგი მოკლა ვახტანგ გორგასალმა 201_{2}, 202_{11}.

ბარუქი (ბიბლ.): ზაქარია ბარუქის ძე 164_{19}.

ბასიანი 45_{14}, 288_{9}, 302_{8}, 333_{17}, 344_{16} («ბასიანნი»), 368_{25}, 370_{22}, $384_{5, 8, 32}$; ბასიანში ბრძოლა გიორგი I-სა და ბასილი II-ს შორის 284_{12}, 287_{4}, 383_{9}.

1. ბასილი (ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 142_{15}; მის შემდეგ ეპისკოპოსად იყო მობიდანი 142_{16}.

2. ბასილი კლარჯი (ადარნასე-ყოფილი და მონაზონ-ქმნილი) $260_{9, 11, 14}$, 380_{6}, 381_{7}.

3. ბასილი დიდი (კესარიელი) 209_{22}, 357_{11}.

4. ბასილი II (მეფე ბერძენთა, 976—1025 წ.წ.) $273_{2, 8}$, $277_{5, 6}$, 278_{8}, $282_{10, 15}$, 283_{13}, 292_{1}, $382_{7, 10}$; მან დაიპყრა დავით კურაპალატის მამული 278_{6}, 382_{8}; ებრძვის გიორგი I-ს $284_{9, 14, 15}$, $285_{4, 6, 13}$, $287_{4, 8, 10, 12}$, 288_{4}, 383_{7-29}, 384_{5-32}; დაეზავა გიორგის, მიიღო მისგან მძევლად ბაგრატი 288_{11}, $385_{1, 4, 26, 30, 31}$; ბასილის შეთქმულება მოუწყეს ქსიფიამ და წარვეზმა 285_{17}, 286_{2}, 287_{1}, $383_{31, 32}$, 384_{2}; ბასილის გარდაცვალება 289_{8}, 385_{8}.

ბაქარი (მირიანის ძე, ქართლის მეფე) 70_{13}, $129_{10, 19}$, 159_{9}; მძევლად ჰყავდა კონსტანტინე დიდს და დაბრუნდა 128_{12}, 129_{1}; მისი გამეფება $130_{11, 18}$; მისი მტრობა სომხებთან 130_{20}—131_{6}; მან ააშენა ეკლესია წილკნისა 131_{10}; მისი ძეა მირდატი 131_{13}.

ბაქარიანი (ბაქარის, ვარაზ-ბაქარის, შთამომავალი) 138_{7} («მამულად ბაქარიანი და დედულად რევიანი»).

ბაღდადელი (მურვან ყრუ) 376_{20}; ბაღდადელისა მის ყრუობითგან 377_{3}.

ბაღდადი 674, 1396, 1879, 2561, 3753, 12, 13, 3761; ბაღდადში წაიყვანეს ქართველთა მეფე მირდატი, ვარაზ-ბაქარის ძე და «მუნ მოკუდა» 13817; ბაღდადი აიღო ერაკლემ 22710; იგი დაიპყრა აბობიქარმა 22914.

ბაღვივაშთა სახლი 32610 («სახლი განმამწარე-ბელთა»).

1. ბაყათარი (ოვსი, ბუმბერაზი და გოლიათი) 1544, 5, 8, 14, 20, 1552, 4, 10, 12, 15, 16.

2. ბაყათარი (მთავარი ოვსი) 26113.

ბაში: აქ დადგნენ ვარანგნი 3013.

ბაშარ ჩუბინი (კამბეჩოანის გამგე) 37415.

ბედია (ქალაქი): იგი ააშენა ეგროსმა და «უწოდა სახელი თჳსი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქჳან ბედია» 515; ბედიის ეკლესია ააშენა ბაგრატ III-მ 2811; ბედიის საეპისკოპოსო კათედრამ შესცვალა გუდაყვის საეპისკოპოსო 2812, 5.

ბედიელ-ალავერდელი 34520.

ბევრასფი 131, 13 სქ. 2.

ბეთლემი (ურიასტანისა) 3515, 409.

ბელტის ციხე 3675.

ბერდაძონი (სოფელი) 29022.

ბერდუჯი (მდინარე) 418, 19, 4 სქ. 3 («ბერდუჯის მდინარე დებედაა»), 54, 822, 199, 2414, 3120, 14011, 3401. (სოფელი) 3756.

ბერთუბანი: ბერთუბნის მონასტერი 2102.

ბერი 99 («... შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა»).

ბერძენნი 1319 შენ., 1620, 2314, 23, 241, 2, 258, 3827, 42 სქ. 2, 437 შენ., 4314 შენ. («აქლალან ბერძენი»), 4819, 5321, 22, 542, 5718, 687, 9, 11, 12, 6916, 21, 795 შენ., 9514, 1334, 6, 1365, 22, 13811, 1488, 16011, 13, 17, 19, 21, 16222, 1637, 10, 16522 («ბერძენნი ნათესავნი ღმრთისანი არიან»), 1789, 15, 1791, 18112, 1828, 13, 21, 1832, 8, 16, 17, 18418, 21, 19219, 1966, 20317, 20610, 21620, 23013, 2317, 23619, 24110, 24311, 2474, 9, 25111, 28414, 2855, 2873, 2926, 29816, 20, 21, 30018, 30118, 3025, 8, 9, 30421, 30518, 3073, 31715, 16, 31812, 3215, 3457, 35620, 3552, 38318, 38629; ბერძნებმა დაიპყრეს «თუხარისი და ყოველი კლარჯეთი» 1371; ბერძნებს ჰქონდათ «ეგრის-წყალს ქუემოთი კერძი ყოველი და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე-გოჯადმდე 1464, 5, 9, 15; ვახტანგ გორგასალი ებრძვის ბერძნებს 17217, 1733; ბერძენთა სპასპეტი პალეკარპოს ლოლოთელი 17419; ბერძნებს ებრძოდნენ სპარსელები VI საუკუნეში 19922, 2004, 21714; ბერძენთა მორჩილია ქართლი 2216, 13; ბერძნებს გადაუდგა სტეფანოზი 2236, 22411; ბერძნებმა წაიღეს ერაკლეს დროს «საზღვარი ქართლისა სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღჳს პირი» 2264; ბერძნებს ებრძვიან არაბები 2445; ბერძნებს გადაუდგა ლეონ II, აფხაზთა ერისთავი 25114; ბერძნები აძლიერებენ ლიპარიტს 3033, 4; ბერძენთა ენა 35620 («არსენის იყალთოელსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა»); ბერძენთა ერი (ე. ი. ჯარი) 1733; ბერძენთა ლაშქარი 1811, 2 (მოვიდა ჯავახეთს), 1863, 20; ბერძენთა მეფე 1313, 17815, 21720, 22117 (ბერძენთა მეფის სიგელნი აქვთ ქართლის ერისთავებს) 23912, 2431, 2529, 2616, 28116 (ბერძენთა მეფეს «შიში აქუნდა» ბაგრატ III-ისა), 29813, 30217, 30410, 11, 15, 35118, 37627, 38219; ბერძენთა მეფე კონსტანტინე I (დიდი) 1116, 11518, ლეონ მაკელი 2031, იუსტინიანოს 21426, ერაკლე 37422, ლეონ დიდი 15717, ბასილი და კონსტანტინე 2732, 3, 8, 16, ბასილი II 28210, 2849, 3837, 11, 3851, 26, კონსტანტინე VIII 29013, კონსტანტინე IX მონომახოსი 3037, თეოდორა 30718, ალექსი I კომნინოსი 3354; ბერძენთა სპანი 1705, 7, 17210 («მკჳრცხლნი ბერძენთანი»), 17519, 1763, 18016 (ეხმარებიან ვახტანგ გორგასალს სპარსელების წინააღმდეგ), 2206 (შეიჭრნენ სპარსეთში VI საუკუნეში).

ბერძნული ენა 1622, 13339, 35620.

ბესელეილი (ბიბლ.) 3516.

ბეშქენ ჯაყელი (თუხარისის ერისთავი) 29818; მოკლეს თურქებმა ჯავახეთში 33417.

ბეჟის ციხე 30010.

ბივრიტელი ამირა 36826.

1. ბივრიტიანი, ბავრიტიანი: სუმბატ ბივრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 456, 17, 461, 9, 10, 12, 14, 21, 475, 9, 4810, 20, 499.

2. ბივრიტიანი (ერისთავი ოძრხისა) 18525, 18917, 20020, 2044; ბივრიტიან სეფეწული 15610.

ბივრიტიანნი (მკჳდრნი სომხითისანი) 1616.

ბიზანტია (ქალაქი) 203.

ბიზანტიოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ ტომთაგანი, ბერძენთა მეფე) 1918, 201, 3, 8.

ბინქარანი, ბინქარან მაცთური (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოსი) 1455, 15810; მის ქადაგებას წარჩინებულნი არ ემორჩილებოდნენ, მაგრამ «წჳრილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლისმსახურებასა» 1459, 17; იგი საპყრობილეში ჩააგდეს და მოკუდა 17818. 1799, 11.

ბირთჳსი 29629, 3058.

ბირიტი (ციხე შარვანში) 34517.

ბიჭჳნტა 23814 («პიტიოტა»), 33910; აქ ააშენა ტაძარი იუსტინიანემ 21515.

ბიჯნისი 36821.

ბლუჩანი (ხაზართა მეფის, ხაკანის სპასალარი 24913, 2506; მან წარტყუენა ქართლი 24916; მისი დასჯა ხაკანის მიერ 2508.

ბოდე, ბოდი (დაბა კუხეთისა) 12111, 14, 15, 1268, 1283. ბოდელნი მღდელნი 984.

ბოდო-კლდე 3054.

ბოდოჯისა დარბაზი 2989.

ბოლნისი: ბოლნისის ეკლესია ააშენა ფარსმან IV-მ 1383, 140 სქ. 2; ბოლნისის ეპისკოპოსი 19816.

ბოჟანას წყარონი 34421.

ბორენა, შორენა (ოვსთ მეფის ასული, ბაგრატ IV-ის მეორე ცოლი) 2954, 3149.

ბორზო (მოვაკნელთა მეფე) 1745.

ბორტია, ბოტორა 33817.

ბორღალეთი 3531.

ბოსტან-ქალაქი («რომელსა აწ ჰქჳან რუსთავი») 820, 94.

ბოსფორი, ბოსფორა, ფოსტაფორი (ოვსეთის ქალაქი) 4227 შენ., 42 სქ. 2.

ბოტორა, ბორტია 33817.

ბოჭორმა (ციხე კახეთში) 2637, 12, 26814, 2694, 5, 7, 27911, 12, 3124, 8. ბოჭორმელნი 2634.

ბრანჯეთი 1253. ბრანჯული (ენა) 9011.

ბრანჯნი 732, 5, 7, 15, 7515; ბრანჯთა მეფე 12416, 1252; ბრანჯი დიაკონი 12419, 1257.

ბუბაქარი (დიდებული) 20927, 29.

ბულასვარი, აბულასვარი 3078, 34514.

ბულჩანი იხ. ბლუჩანი.

ბუნთურქნი 1712, 188.

ბუყლუში (ამირა ვინმე თურქთა) 31911.

ბურდუხანი (გიორგი III-ის მეუღლე) 36727.

ბულა თურქი 2561, 2573, 4; მან შემუსრა სომხითი და მოადგა ტფილისს 2563; მას ებრძვის აფხაზთა მეფე თევდოსი 2565, 6; მიდის ჭართალეთში 25610.

ბულთა-ყური 34417.

გ

გაახილაჯა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.

გაბასაელი იხ. ბესელეილი.

1. გაბრიელ დონაური (ქორეპისკოპოსი, ძმა სამოელ ქორეპისკოპოსისა) 2576, 2595.

2. გაბრიელ საფარელი (კათალიკოსი, გიორგი ტაოელის შემდეგ) 31321, 315 სქ. 2, 32620.

გაბულოცი (ამირა): სააკის მონათაგანი 25710; იგი შეიპყრა გუარამმა 25710, 11.

გაგი (ციხე) 3131 («მოართუნეს გაგით კლიტენი» აფხაზთა მეფეს); გაგი აიღო ივანე ლიპარიტის ძემ 31617.

1. გაგიკი (კახთა მეფე, ძე დავით სომეხთა მეფისა) 2979, 3002; იგი კვირიკეს დისწულია 29710; მისი ძეა აღსართანი 30826.

2. გაგიკი (სომეხთა მეფე) 27918.

გაგნი (სომხითის ციხე) 3401 («გაგთათ ბერდუჯამდე»), 34415.

გავაზი, გავაზნი 2545, 25413.

გაზირი (გეოგრ.) 2444.

გაიანე (დედოფალ რიფსიმეს დედამძუძე) 8011, 18, 8117, 845.

გაიმი (კერპი) 208, 901, 10618 («ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმ»).

გამრეკელი ვარაზ-ბაკური (ერისთავი) 3076.

განძა 2924 («განძათა»), 30216, 31618, 3174, 8, 34917, 36720, 36817, 37026; განძის ამირა ფადლონი 27914, 29716, 31220; განძა მოაოხრა გიორგი II-მ 3137; განძის ათაბაგი 34018; განძის ათაბაგი დაამარცხა დავით აღმაშენებელმა 32814. განძელნი 34010.

გარდაბანი 13815, 22511, 3753, 11; «ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი» 2415; «გარდაბანი ჰპალას ქუეით ნაკიდურსა და ტაგნაგეთს ქუევით ვიდრე მტკვრამდე ეწოდების» 8 სქ. 3; «გარდაბანი ალაზანს გაღმართი ჩაყოლება» 254 სქ. 2; გარდაბანში მოკლეს აშოტ I კურაპალატი 2534; გარდაბანი შემუსრა ბუღამ 25619. გარდაბანელნი 2542, 5, 2569, 25711, 2621; გარდაბანელნი მოაქცივნა ვარაზ-ბაკურმა 3764; გარდაბანელი მთავარი ერთი 24615, 17; გარდაბანელნი აზნაურნი 2665; გარდაბანელნი კახნი შველიან ამირა საჰაკს ბაგრატ I-ის წინააღმდეგ 25510.

გარდაბოსი (მამათმთავარი) 816, 22.

გარდათხრილნი (გეოგრ.; «თავსა შავშეთისასა») 2777.

გარეხჯა (უდაბნო) 20824, 20920, 21011.

გარყლობის ციხე 2926.

გატეხილის ჯიდის ციხე (ხუნანი) 8 სქ. 2.

გაჩიანი (ქალაქი) 823, 92, 2719; გაჩიანნი 2415 («გაჩიანთამდის»), 2518 («თუენი ზამთრისანი დაყვნის გაჩიანთა»), 3323 («ჩამოდგიან გაჩიანთა»).

გაჩიოსი (მამათმთავარი) 817, 91, 2.

გაცი (კერპი) 208, 8917, 10618.

გეგუთი 24216 შენ., 33816, 34410.

გელათი 319 («გუჯარნი გელათისანი»); აქ დავით აღმაშენებელმა ააშენა მონასტერი და აკადემია 22920, 2313; გელათი მეორე იერუსალემია 33019, იგი მეორე ათინაა 3311; გელათში დამარხეს დემეტრე 3675, გიორგი მესამე 36731, თამარ მეფე 36928, დავით სოსლანი და გიორგი-ლაშა 37120, გიორგი ჭყონდიდელი 3373.

გელაქუნი 36821.

გეონი (მდინარე) 16213.

გილანის ზღუა (გურგენის ზღვა) 45 შენ.

1. გიორგი I (აფხაზთა მეფე, ძე ლეონისა, ძმა თეოდოსესი და დემეტრესი) 2585, 7, 8.

2. გიორგი II (აფხაზთა მეფე, კონსტანტინეს ძე) 2652, 6, 2691, 18, 27519; მისი დახასიათება 2657–9; მას გადაუდგა მისი ძე კონსტანტინე 2675, 10, 2685; დასაჯა კონსტანტინე და მისი მომხრენი 2681–3; ჩავიდა კახეთში და მოსწვა 2686, 12; უკან წაართვეს კახეთი 26914; ხელმეორედ მოსწვა კახეთი 26917; მან ააშენა ჭყონდიდის საყდარი 26510; მისი უხუცესი ძეა კონსტანტი 2665; მისი ორი ვაჟი, თეოდოსი და ბაგრატი, იზრდებოდნენ ბიზანტიაში 27016; მისი ასულის წულია ბაგრატ III, საქართველოს მეფე 27212.

3. გიორგი I (ბაგრატ III-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 28323, 2841, 3, 2907, 3833, 4, 3853, 5, 10, 12, 17; გიორგის დახასიათება 29023–2915; მისი ურთიერთობა ბასილ II კეისართან 28411, 13, 15, 17, 2852, 9, 11, 2875, 2886, 10, 11 (მისცა ბასილის მძევლად თავისი შვილი ბაგრატი), 2899, 3837–29; მეორე ომი ბასილი II-სთან 3845–32; გიორგის გარდაცვალება

290_{23}, 291_{6}, 385_{21}; დამარხეს ქუთაისში 291_{5}; მას დარჩა ოთხი შვილი: ბაგრატი და დემეტრე, გუარანდუხტი და კატა $291_{6, 7}$, 295_{6}.

4. **გიორგი II** (ბაგრატ IV-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 305_{1}, 306_{4}, $314_{7, 8}$, 316_{17}, $318_{7, 10, 11}$, 322_{1}; მისი დედაა დორლოლელის დაჲ $313_{12, 13}$; მისი დისწულია მიხაილ, ბერძენთა მეფე 315 სქ. 1; მისი აღმზრდელია ლიპარიტი $304_{7, 16}$; ის დასტოვა მამამ აფხაზეთის მეფედ და თვითონ წავიდა საბერძნეთში 303_{6}; იგი ლიპარიტმა აკურთხა მეფედ $304_{5, 7}$; იგი მეფედ გამოაცხადა ბაგრატ IV-მ $314_{11, 22}$; მამამ გაგზავნა განძის მოსაობრებლად 313_{7}; მას აუშალეს ქვეყანა ნიანია ქუაბულის ძემ, ივანე ლიპარიტის ძემ და ვარდანმა 316_{1}; იგი წყალობით მოეპყრა ამ დიდებულებს $316_{1-9, 10, 15}$; მას მოადგა სარანგი დიდი ლაშქრით $317_{8, 9, 11, 14}$, $318_{5, 6}$; გიორგიმ ჩამოართვა ბერძნებს ანაკოფია 317_{16}; მას დაესხნენ თურქნი ყველში $319_{3, 6}$ და აოტეს $319_{9, 14}$; თურქთა შემოსევა (დიდი თურქობა) 321_{3}; გიორგი მიდის მალიქშასთან ასპანს $321_{10, 17}$; მან დაადგა გვირგვინი დავითს (აღმაშენებელს) 324_{4}; გიორგის დახასიათება 315_{11-13}.

5. **გიორგი III** (დემეტრე I-ის ძე) 366_{12}; მისი დახასიათება 367_{10-14}; მისი ცოლია ბურდუხანი 367_{27}; მისი ასული რუსუდან დედოფალი 369_{15}. მას გადაუდგნენ ორბელნი 367_{2}; იმეფა 28 წელი 367_{29}; გარდაიცვალა სტაგირს 367_{29}; დამარხეს გელათში 367_{31}.

6. **გიორგი IV ლაშა** (თამარის ძე) 369_{27}, 370_{3}; მისი მეფობა **369—371**; მისი დახასიათება 370_{3-12}, მისი გამზრდელია ივანე ათაბაგი 371_{13}; გარდაიცვალა ბაგავანს 371_{8}; დამარხეს გელათში 371_{20}

7. **გიორგი** (ვახტანგ VI-ის ბიძა) 3_{17}.

8. **გიორგი** (ეპისკოპოსი იერუს., VI საუკ.) 215_{5}.

9. **გიორგი ამარტოლი** (ქრონოგრაფოსი IX საუკ) 230 სქ. 1.

10. **გიორგი კაპადუკიელი** (წმ. გიორგი, მთავარმოწამე) 72_{8}, $341_{10, 14}$; ალავერდის წმ. გიორგი 264_{15}, $364_{8, 12}$.

11. **გიორგი**, კონსტანტინეპოლელი პატრიარქი (VI მს. კრების დროს) 232_{2}.

12. **გიორგი მაჩაბელი** (ქ. ცხ. ხელნაწერის რედაქტორი) 60 სქ. 1, 64 სქ. 2.

13. **გიორგი მერჩულე** 262_{3} შენ.

14. **გიორგი მთაწმიდელი 273** სქ. 1; ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, სადაც შეხვდა მარიამ დედოფალს და ბაგრატ IV-ს 294_{8}, $303_{11, 20}$, 307_{22}, $308_{4, 13, 15, 17}$; მას შეაძლია ბაგრატმა ჭყონდიდის საყდრის მღვდელთმთავრობა 303_{26}.

15. **გიორგი ტაოელი** (კათალიკოსი, ოქროპირის შემდეგ) $313_{20, 21}$.

16. **გიორგი წმიდა** იხ. გიორგი კაპადუკიელი.

17. **გიორგი ჭყონდიდელი** (მწიგნობართ-უხუცესი) $331_{16, 18}$, 336_{11}; მისი დისწულია თევდორე, რომელსაც უპყრია თრიალეთი 331_{16}; მისი დისწულია სჳმონ კათალიკოსი 345_{21}; გიორგიმ აიღო რუსთავი 1115 წელს 333_{6}; მისი გარდაცვალება 337_{1}, დამარხეს გელათში 337_{3}.

18. **გიორგი ხუცესი** (VI მსოფლიო კრების წინამძღვარი) 232_{2}.

გიში (ციხე) 334_{12}.

გობრონი წმ. 263_{18}, 264_{1}, 264 სქ. 1.

1. **გოდერძი მგდეური** (კახი აზნაური) 269_{9}.

2. **გოდერძი** (ერისთავთ-ერისთავი კახთა) 300_{2}; მისი დისწულია ჯედი, შტორის ერისთავი 298_{8}; გოდერძის ძე გუარამი, ბეჭის ციხისა პატრონი 300_{10}.

გოდერძიანნი ტბელნი 248_{5}.

გოლგოთა, გოლგოლა, გულგულა 5_{9} შენ,, 40_{9}.

გომორელნი 323_{17}.

გორგასალი $182_{2, 3, 5, 7, 10, 11}$, 183_{19}, 184_{1}, $199_{1, 22}$; რას ნიშნავს ეს სახელი? $180_{13, 14}$; შვილნი გორგასლისანი 373_{19}.

გოჯი იხ. ციხე-გოჯი.

1. **გრიგოლი**, არტანუჯის ერისთავი 301_{14}. გრიგოლ ძე აბუსერისი 302_{2}.

2. **გრიგოლი**, ასამის და შოთას მამა 334_{11}.

3. **გრიგოლ ბაკურიანის ძე** (ზორავარი აღმოსავლისა) 318_{8}

4. **გრიგოლ დიალოღოსი** (ჰრომის პატრიარქი): მან აღწერა პეტრე ქართველის (მაიუმელის) ცხოვრება 133_{28}, 135_{18}.

5. **გრიგოლი**, ეპისკოპოსი (არჩილ I-ის დროს 142_{14}.

6. **გრიგოლი**, კახეთის მთავარი 252_{11}; ბრძოლა აშოტ კურაპალატთან $252_{14, 15}$.

7. **გრიგოლ ნაძიანძელი** 160_{15}, 167_{10}, 168_{14}; მისი მოწაფეა პეტრე მღვდელი 163_{21}.

8. **გრიგოლ პართეველი** $161_{7, 9}$.

9. **გრიგოლი** (რევის ნათესავისაგან) 159_{10}.

10. **გრიგოლ ფხუენელი** 269_{10}.

11. **გრიგოლი**, ჰერეთის ერისთავი 185_{15}.

12. **გრიგოლი**: გრიგოლის შენებული ქალაქი 159_{19}.

გრიგოლ-წმიდანი (ციხე, რომელიც აიღო ბაგრატ IV-მ) 312_{13}.

გრუი (ციხე) 275_{2}.

1. **გუარამი** (მთავარი ქართლისა, კურაპალატი) 241_{17}, $243_{13, 18}$; «დავითისაგან ნათესავისა» 374_{2}; «ერისთავი ქართლისა და მამა ბაგრატიონთა» $373_{12, 14}$; იგი მირდატის დისწულია, «ვახტანგის ძისა, ბერძნის ცოლისაგან» 218_{2}; იგი განაჩინეს ერისთავად ქართლისა $374_{2, 10}$; მანამდე მთავრობდა კლარჯეთსა და ჯავახეთს 218_{3}; იგი არის დედით ხოსროიანი და მამით ბაგრატოანი $218_{5, 6}$; კეისარმა მისცა მას კურაპალატობა 218_{7}, 374_{10}; კეისრისაგან მიიღო განძი, გამოიყვანა ოვსნი, დურძუკნი და დიდონი და შეგზავნა ისინი სპარსეთში 220_{8}; ამაგრებს ციხეებს 220_{11}; იგი ბერძენთა მორჩილია 221_{13}; მას ემორჩილებიან ქართლის ერისთავები 221_{19}; მას ემორჩილებიან შვილნი ბაკურ მეფისანი 219_{3}; გუარამმა დაიწყო ჯვარის ეკლესიის აგება 221_{14}, მან განაახლა საფუძველი თბილისის სიონისა 222_{3};

გუარამის გარდაცვალება 222_{9}; მისი ძენი სტეფანოზი და დემეტრე 221_{20}, $229_{10, 12}$, 374_{20}; მისი ძმები არიან ასამი, ვარაზვარდი და საჰაკი 373_{15}, $374_{2, 3}$. გუარამის დახასიათება 221_{14}.

2. **გუარამ კურაპალატი**, ძე პირველისა სტეფანოზისი 252_{2}, 376_{3}; იგი ვარაზ-ბაკურის მამაა 252_{1}, 376_{4}.

3. **გუარამ მამფალი** (აშოტ I დიდი კურაპალატის ძე): 256_{12}, 257_{10}, 258_{19}, 259_{1}, 376_{12}, 378_{1}; მისი ძმები არიან ადარნასე და ბაგრატი $257_{16, 18}$; მისი ძეა ნასრა 259_{7}, 260_{20}, $378_{26, 27}$, 379_{5}; მისი ასული ცოლია ჯერ ადარნასე შავლიანისა, მერე ბაგრატ დემეტრეს ძისა 258_{12}, 261_{8}; უპყრია ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი, აბოცი და არტანი 257_{13}; ებრძვის სარკინოზებს 257_{15}; მისი აშენებულია სამცხეში ციხეები ლომსიანთა და სხვები 261_{11}; გუარამის შემონაზონება 259_{3}; მისი გარდაცვალება; დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აშენებულსა 260_{24}.

4. **გუარამი** (გოდერძის ძე, ბეჭის ციხის პატრონი) 300_{10}.

1. **გუარანდუხტი** (არჩილ II-ის ძმისწული და ცოლი ლეონისა, კეისრის ერისთავისა) 242_{23}.

1[1] **გურანდუხტი** (A; მირანდუხტ cet.) ვახტანგ გორგასლის დაჲ 145_{24} შენ.

2. **გუარანდუხტი** (არჩილ II-ის ასული) 244_{18}.

3. **გუარანდუხტი** (დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა) 274_{15}, $275_{1, 2}$, 276_{6}; იგი გიორგი აფხაზთა მეფის შვილია 275_{3}.

4. **გუარანდუხტი** (გიორგი I-ის ასული) 291_{6}. 304_{23}; იგი გიორგი II-ის აღმზრდელია $304_{8, 10}$.

5. **გუარანდუხტი** (დედოფალი, დავით აღმაშენებლის მეუღლე) 336_{5} («შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა, ათრაქა შარაღანის ძისა»).

გუდამაყრელნი 125_{17}.

გუდაყუა: გუდაყვის კათედრა შესცვალა ბედიის საეპისკოპოსო კათედრამ 281_{2}.

გუზან ტაოსკარელი (თამარ მეფის მსახური) 368_{14}.

გუთის-ჴევი 57_{17}.

გუთნი 68_{15}; გუთთა მეფე $68_{6, 7, 13, 14}$. **გუთელი**: გუთელი ეპისკოპოსი იოანე 227_{4}.

გულგულა, გოლგოთა 5_{9}, 5 სქ. 3, 244_{9}.

გულისტანი 344_{7} («გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა»).

გურამი, გურანდუხტი იხ. გუარამი, გუარანდუხტი.

გურგანის ზღუა იხ. გურგენის ზღუა.

გურგასლანი იხ. გორგასალი, ვახტანგ-გორგასალი.

გურგენი (=გურგენის ზღვას): ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე 281_{14}, 382_{17}.

1. **გურგენ I კურაპალატი** (ძე ადარნასე I-ისა), $259_{1, 23}$, 260_{1}, 261_{12}, 378_{12}, $379_{3, 26, 29, 31}$, $380_{1, 7, 9}$.

2. **გურგენი** (აშოტ კეკელას ძე) 378_{18}, $379_{11, 24}$.

3. **გურგენ ერისთავი** (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა) 260_{15}, $280_{6, 21, 23}$, 381_{21}.

4. **გურგენ დიდი** (ერისთავთ-ერისთავი, ძე ადარნასე ერისთავთ-ერისთავისა) $260_{4, 6}$, $380_{3, 8, 13, 29}$. თავის სიძეს, აფხ. მეფის კონსტანტის ძეს, ბაგრატს, შველოდა ძმასთან ბრძოლაში 265_{4}; მისი დისწულია იშხანიკი, ჰერეთის მეფე 266_{2}, მისი დაა დინარ დედოფალი 266_{3}.

5. **გურგენ** (ძე გურგენ ერისთავისა) 260_{17}, 380_{23} 381_{21}.

6. **გურგენ კლარჯი** (ძე ბაგრატ არტანუჯელისა) $259_{19, 21}$, $283_{3, 6, 8, 11}$, $382_{22, 26}$; მისი ძეა დემეტრე 283_{12}; გარდაიცვალა თმოგვის ციხეში 382_{26}, 386_{6}.

7. **გურგენ ერისთავი** (ძმა აშოტ I კურაპალატისა) 376_{6}.

8. **გურგენ II** (მეფეთა-მეფე, ბაგრატ II რეგვნის ძე და ბაგრატ III-ის მამა) $272_{11, 19, 20}$, 274_{5}, $277_{1, 5, 6, 7, 8}$, $278_{13, 26}$, $382_{14, 15}$; იგი აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის სიძეა $382_{1, 2, 3, 4}$; იგი თანაგამგებელია ბაგრატ III-ისა 274_{7}; იგი და ბაგრატი შეიპყრეს ნაქურდეველთა და საბოტარელთა $274_{15, 18}$; მას მისცა ბასილი II-მ მაგისტროსობა $278_{8, 9}$, $382_{9, 10, 12}$; მისი გარდაცვალება 278_{12}, 382_{14},

9. **გურგენ ბერი** (ხორნაბუჯის ერისთავის ვაჩეს მამა) 298_{7}.

გურგენის ზღუა, გურგანის ზღუა, გურგენი 4_{5}, 6_{5}, 15_{10}, 281_{14}, 382_{17}.

გურია 241_{6}; საზღვარი გურიისა და საბერძნეთისა 243_{4}; მურვან ყრუმ «შემოვლო გზა გურიისა» 238_{15}. **გურიელი**: გურიელნი აზნაურნი 290_{11}.

დ

დაბა მერისა იხ. მერისა დაბა 178_{4}.

დადანა იხ. ლადანა.

1. **დავით მამფალი** (მონაზონ-ქმნილი, ძე სუმბატ მამფალ არტანუჯელისა) $259_{15, 16}$, 260_{8}, 379_{21}, $381_{1, 24}$.

2. **დავით ერისთავთ-ერისთავი** (ძე ადარნასე ერისთავთ-ერისთავისა) $260_{4, 6}$, $380_{2, 7}$.

3. **დავით ერისთავი** (ძე ბაგრატ მამფალ-არტანუჯელისა) 260_{13}, $380_{6, 15}$.

4. **დავითი** (ძე სუმბატ ერისთავთ-ერისთავისა) 259_{17}, $381_{25, 30}$.

5. **დავით I კურაპალატი**, ძე ბაგრატ I კურაპალატისა $258_{2, 13, 18, 19}$, 259_{1}, $261_{1, 2, 12}$, 378_{14}, $379_{16, 17}$, 380_{17}; ააშენა ეკლესია ხახულისა (?) 259_{4}; იგი მოკლა ნასრამ, მამის ძმისწულმა 259_{7}, 260_{19}, $378_{24, 28}$; მისი ძეა ადარნასე II, ქართველთა მეფე 378_{28}.

6. დავით II (ქართველთა მეფე) ძე ადარნასე I ქართველთა მეფისა 266$_{9, 15}$, 380$_{18, 25}$.

7. დავით III დიდი კურაპალატი (ძე ადარნასე II მაგისტროსისა) 266$_{14, 19}$, 288$_{9}$, 381$_{18, 20}$, 382$_{5, 8}$, 384$_{32}$; იგი იყო «უმეტეს ყოველთა მეფეთა ტაოსთა» 273$_{1}$, 275$_{22}$; მას დახმარებისათვის მიმართავს ბიზანტიის დედოფალი 273$_{4, 6, 8, 10, 11, 12, 14}$, 273$_{25, 27, 32}$; მასთან წავიდა თეოდოსი II მწუხარე 271$_{7}$; მასთან მოციქულები გაგზავნა ივანე მარუშის ძემ 272$_{10, 14}$; მას შვილად გაეზარდა ბაგრატ III (საქართველოს მეფე) 272$_{19}$, 275$_{11, 18, 20}$; ბოროტმა ენებმა გადაჰკიდეს იგი ბაგრატს 277$_{2, 4, 11}$; იგი ლაშქრობს ქართლში 272$_{15, 16}$, მოდის ქუაკურელში 272$_{17}$; მოვიდა სალაშქროდ თრიალეთში 274$_{16}$; მისი მამული მიითვისა კეისარმა ბასილი II-მ 277$_{6}$, 382$_{8}$; ააშენა ხახულის ეკლესია 274$_{4}$; დავითის გარდაცვალება 271$_{8}$, 277$_{3, 4}$; დავითის დახასიათება 274$_{1-4}$.

8. დავით მცირე (ადარნასე IV-ის ძე) 381$_{23}$.

9. დავით IV აღმაშენებელი (საქართველოს მეფე, გიორგი II-ის ძე) **323—363**; 324$_{15}$, 347$_{15}$, 349$_{16}$, 359$_{2}$, 365$_{15}$; «იწყო აღმოცისკრებად მზემან ყოველთა მეფობათამან» (ე. ი. დავითმა) 324$_{2}$; იგი «მარტოდ შობილი» ძეა 324$_{4}$; მისი ასული კატა 334$_{4}$, თამარი 334$_{5}$; მისი ძე დემეტრე 334$_{12}$; მისი ძე ვახტანგი 237$_{5}$; დავითი — ლაშა-გიორგის პაპის პაპაა 370$_{10}$; დავითის გამეფება 324$_{12}$; მისი გაძლიერება 326$_{1}$, 329$_{15}$; მისი ურთიერთობა ლიპარიტთან 325$_{8, 16}$; შემოიერთა ჰერეთი და კახეთი 328$_{12}$, 329$_{13}$, 365$_{15}$; ქმნის ყივჩაყთა ჯარს 335$_{6}$, 336$_{8}$, 337$_{6}$; ბრძოლა თურქებთან: დავითმა აიღო სამშვილდე 331$_{20}$, 332$_{16}$, ძერნა 332$_{16}$, რუსთავი 333$_{6}$, ლორე 335$_{1}$, აგარანი 335$_{2}$, შარვანის ქალაქი ყაბალა 339$_{1}$; იწყო რბევა სპარსეთისა, შარვანისა, დიდი სომხითისა 337$_{16}$; დაესხა თურქმანთა 339$_{7}$; დაესხა ხუნანს 339$_{17}$; აიღო თბილისი 342$_{20}$, 365$_{11}$, დმანისი 344$_{11}$, ანისი 345$_{2, 3, 6, 8, 13}$; დაიმორჩილა სულტანი, წარმართნი, ბარბაროზნი, არაბნი, ისმაიტელნი, სპარსნი და სხვანი 351$_{18}$; მოსრა მებრძოლნი არაბეთისანი 341$_{14}$; ყოველთვის წინ მიუძღოდა («წინ უვიდოდა») ჯარს 329$_{1, 3}$; მზვერავთა და ინფორმატორთა აპარატის შექმნა 353—354; აღავსო ქვეყანა აურაცხელი სიმდიდრით ისე, რომ «ქარტამან და მელანმან» ვერ «დაიტიოს აღწერად» 341$_{21}$; დავითის საშინაო მშენებლობა 353$_{21}$; ააგო გელათის მონასტერი და აკადემია 329$_{20}$, გელათს უბოძა ლიპარიტეთი 330$_{16}$; ააშენა ქსენონი 331$_{5}$, ღარიბებს ფულით ეხმარებოდა 353$_{8-15}$; განათავისუფლა ბეგრისაგან მონასტერნი და ხუცესნი 358$_{18}$; ქართველთა მონასტერნი და ლავრანი (საქართველოში და უცხოეთში) «აღავსნა კეთილითა» 353$_{2}$; მოიწვია რუის-ურბნისში საეკლესიო კრება 327$_{1}$—328$_{9}$; სწავლულთა და მეცნიერთა კრების მოწვევა 356$_{14-21}$; მისი სიცოცხლე რამდენჯერმე იყო საფრთხეში: მუხრანს წაექცა ცხენი 361$_{18}$, მტრის ისარი მოხვდა ყელზე ჩამოკიდებულ ხატს 362$_{1}$, ყივჩაყებმა განიზრახეს მისი მოკვლა 362$_{2}$; დავითის გარდაცვალება 362$_{19}$, 365$_{2}$; თვითონვე დასვა მეფედ დემეტრე 363$_{2}$, 364$_{4}$; დავითის დახასიათება 351—352; მისი ღვაწლის აღწერა არ ძალუძს «ყოველთა ბრძენთა სოფლისათა» ენას 341$_{3}$, 342$_{14, 16}$; მისი სიყვარული წიგნებისადმი 347$_{19}$, 348$_{7}$, 350$_{6}$; ისტორიკოსი ადარებს მას კონსტანტინე დიდს 328$_{7}$, 354$_{5}$, პავლე მოციქულს 354$_{5}$, ალექსანდრე მაკედონელს 335$_{16}$; იგი მეორე ალექსანდრეა 335$_{20}$, ახალი ალექსანდრეა 338$_{1}$; როგორც მწიგნობარი — მეორე («სხუა») პტოლემეოსია 347$_{21}$.

10. დავით V (საქართველოს მეფე, დემეტრე I-ის ძე, დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი) 366$_{11}$; მას დარჩა შვილი დემეტრე 367$_{1}$.

11. დავითი (თამარის ქმარი) 369$_{8}$ («ოვსთ მეფე, ტომი ბაგრატიონთა»).

12. დავით ქორეპისკოპოსი (კვირიკე II-ის უმცროსი შვილი) 269$_{6}$, 276$_{21}$, 279$_{8}$; მისი ბრძოლა ბაგრატ III-სთან 279$_{4, 7}$.

13. დავითი (სომეხთა მეფე) 296$_{22}$; მისი ძე გაგიკი კახთა მეფეა 297$_{9}$; დავითი ლიპარიტის მხარეზეა 300$_{22}$.

14. დავით ანტიოქელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 213$_{25, 32}$.

15. დავით გარესჯელი 208$_{1}$; მისი ცხოვრება **209—210**.

16. დავით და კონსტანტინე 234$_{9, 10, 12, 22, 26}$, 235$_{14}$; 233 სქ. 3, 4; 234 სქ. 1, 2; 235 სქ. 3, 4, 5; 237 სქ. 1, 2, 3; 238 სქ. 2; 239 სქ. 1.

17. დავითი (ბიბლ., წინასწარმეტყველი) 97$_{7, 8}$, 98$_{9}$, 118$_{20}$, 165$_{5, 9}$, 174$_{22}$, 175$_{1}$, 243$_{9}$, 251$_{5}$, 324$_{2, 5}$, 329$_{6}$, 335$_{12}$, 347$_{13}$, 363$_{1}$, 370$_{35}$, 374$_{2}$.

დალასანოსნი (ბერძენი დიდებულნი) 286$_{4}$ და სქ. 1.

დამასკო, დიმუშკი 340$_{17}$, 368$_{24}$.

დამიანე დალასენეს ძე 286 სქ. 1.

დამიანოსი (იერუსალიმელი ეპისკოპოსი, VI საუკ.) 215$_{6}$.

დამოთი იხ. დემოთი.

დანანა (კერპი) 271$_{3}$ («ორნი კერპნი: აინინა და დანანა»).

დანიელი (წინასწარმეტყველი) 163$_{8}$, 224$_{16}$, 374$_{26}$.

დარიაელო (A; არაგჳ cet.) 151$_{18}$ შენ. («მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დარიაელო რქჳან»).

დარიალანი, დარიალა 12$_{4}$, 250$_{1}$, 256$_{20}$, 336$_{18}$; დარიალანის გზა 157$_{16}$; დარიალანის კარი 151$_{14, 17}$, 156$_{20}$ («დარიანისად»), 234$_{5}$; დარიალანის ციხე 49$_{8}$.

დარიოსი (სპარსეთის მეფე) 358$_{19}$.

დარიჯელი (თბილისის ციხე) 299$_{21}$.

დარუბალი (v. l. დარულა) 281$_{6}$.

დარუბანდი 11$_{21}$, 12$_{3}$, 13$_{9}$, 66$_{14, 15, 16, 17}$. 68$_{5}$; დარუბანდის გზა 370$_{33}$; დარუბანდის ზღუა 51$_{8, 20}$, 121$_{6}$; დარუბანდის კარი 146$_{2}$, 234$_{5}$, 256$_{19}$; დარუბანდის მეფენი 172$_{19}$, 179$_{6}$. **დარუბანდელნი** 146$_{3}$, 339$_{5}$, 344$_{12}$ («ყივჩაყნი დარუბანდელისანი»).

დარფაკა (ციხე-ქალაქი) 201$_{5}$.

დარჩილი, დარჩი, დაჩი (ვახტანგ გორგასალის ძე) 177$_{10}$ შენ. («სპარსულად დარჩილ, ხოლო ქართულად დაჩი»), 178$_{14}$, 185$_{10}$. იხ. დაჩი.

დასავლეთის ერისთავნი (ეგრისის, ოძრხის, კლარჯეთის, წუნდის) 57$_{7}$.

დაშტი 45$_{15}$ («შეიქცეს და ჩატყუენეს დაშტი ვიდრე ნახჭევანამდე»).

1. დაჩი, დარჩილი (ვახტანგ გორგასალის შვილი, პირველი ცოლისაგან) 196$_{9}$, 200$_{15}$, 205$_{19}$, 219$_{1}$; მას ეწოდება «სპარსულად დარჩილ, ხოლო ქართულად დაჩი» 177$_{10}$ შენ., 178$_{14}$, 185$_{10}$; მისი ძმაა მირდატი 205$_{15, 18}$; მისი ძეა ბაკური 206$_{1, 2}$; ხუთი წლის იყო, მამამ რომ «დაადგა გჳრგჳნი» 185$_{10}$; იზრდებოდა უჯარმაში 185$_{21}$; მას მისცა მამამ ჰერეთი, ნეკრესი, კამბეჩოვანი 199$_{15}$; მას სიტყვით მიმართავს მამა სიკვდილის წინ (ანდერძი ვახტანგ გორგასალისა) 203$_{18}$; გამეფდა **204—205**; მას ემორჩილებიან ორნი ძმანი, რომელთაც ეწოდებათ არა მეფე, არამედ ერისთავთა-მთავარი 205$_{3}$; იწყო შენება ქართლისა 205$_{3}$; «განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი» 205$_{6}$; შექმნა თბილისი «სახლად სამეუფოდ» (დედაქალაქად) 205$_{7}$; მთიულებში ავრცელებს ქრისტიანობას 205$_{9}$; დაჩის შვილები ფარსმან V-ის დროიდან «ჰმორჩილებდეს სპარსთა» 207$_{1}$.

2. დაჩი (ქორეპისკოპოსი, ივანე ქუაბულის ძის შვილი) 254$_{3}$.

3. დაჩი კორინთელი (აზნაური) 269$_{9}$.

4. დაჩი ხხჳლოხელი (აზნაური) 269$_{9}$.

დებედა 4 სქ. 3 («ბერდუჯის მდინარე დებედაა»).

დედა-ციხე 81$_{9}$, 9$_{8}$, 18$_{1}$ («დედა-ციხე სამშჳლდე»).

დევთა-სახლი 44$_{18}$ (ქაჯატუნი, რომელი-ესე ითარგმანების დევთა-სახლად»).

1. დემეტრე I (აფხაზთა მეფე, ლეონის ძე, გიორგისა და თეოდოსეს ძმა) 256$_{5, 6, 7, 9}$, 261$_{5}$.

2. დემეტრე II (აფხაზთა მეფე) 270$_{21}$, 271$_{3}$, 272$_{6}$, 382$_{3}$; იგი ძმაა ლეონ II-ისა 270$_{13}$, თეოდოსესი 270$_{14}$; მისი ურთიერთობა ძმასთან თეოდოსესთან 271$_{3, 12, 17}$, 272$_{1, 2, 5}$.

3. დემეტრე I (საქართველოს მეფე, დავით აღმაშენებლის ძე) 363$_{2}$; მისი მეფობა **365—367**; მამამ გაგზავნა იგი სალაშქროდ შარვანს 334$_{12}$, 365$_{15}$, 366$_{2}$; ჰყავს ორი ძე, დავითი და გიორგი, და ასული რუსუდანი 366$_{11}$, 366 სქ. 3; მისი გარდაცვალება 366$_{10, 14}$; დამარხეს გელათში 367$_{5}$; დემეტრეს დახასიათება 365$_{7-11}$.

4. დემეტრე (დემეტრე I-ის ძის, დავითის, შვილი) 366 სქ. 6, 367$_{1, 3}$.

5. დემეტრე (გიორგი I-ის ძე ოვსის ქალისაგან, ბაგრატ IV-ის ნახევარ-ძმა) 291$_{6}$, 295$_{8}$; იგი საბერძნეთიდან გამოიყვანა ლიპარიტმა ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ 298$_{12}$; გაბრუნდა საბერძნეთში 298$_{22}$; კვლავ გამოიყვანა იგი ლიპარიტმა 300$_{17, 19}$; «ამის ნათესავისაგან იყო ქმარი თამარ მეფისა» 291 სქ. 2; დემეტრეს გარდაცვალება 301$_{9}$.

6. დემეტრე (ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა, ვახტანგ გორგასალის დროს) 174$_{1}$, 185$_{14}$, 200$_{20}$.

7. დემეტრე (ძე 1. გუარამ კურაპალატისა) 221$_{21}$, 374$_{20}$; «აღაშენებდა ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა» 223$_{13}$.

8. დემეტრე (ძე სტეფანოზ I-ისა და ძმა 2. გუარამ კურაპალატისა) 252$_{2}$.

9. დემეტრე კლარჯი (ძე გურგენ კლარჯისა, ძისა ბაგრატ არტანუჯელისა) 259$_{21}$, 283$_{12}$, 292$_{13}$, 382$_{28}$, 386$_{6}$.

დემოთი (ადგილი სამცხეში) 47$_{12}$; **დემოთის ციხე** 49$_{20}$, 50$_{2}$ შენ. **დემოთელნი** 48$_{1}$.

დერგი (მდინარე თერგი) 5 სქ. 5.

დეროკი (მეფე შინა-ქართლს): იგი არმაზელის ძეა 50$_{4, 5, 8}$; (სხვა ვარიანტით) იგი აზორკის ძეა 50 სქ. 2, 50$_{3-4}$ შენ.

დვალეთი 55$_{3}$, 68$_{2}$, 256$_{8}$.

დვინი (ქალაქი) 77$_{2}$, 82$_{9}$, 264$_{3, 8}$, 302$_{5}$; დვინის ამირა 317$_{8}$.

დიდ-აჭარა 39$_{4}$ («ანდრია... შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა, რომელსა დიდ-აჭარა ეწოდების»).

დიდგორნი 310$_{14, 15}$, 341$_{2}$.

დიდიმოსი (ორიგენიანთა მოძღვრე, VI საუკ.) 215$_{6}$.

დიდოეთი 27$_{9}$.

დიდონი 45$_{11}$, 66$_{11}$; გამოიყვანა გუარამმა 220$_{1}$.

დიმიტრი იხ. დემეტრე.

დიმნა (ციხე) 24$_{11}$ («შორაპანი და დიმნა»).

დიმუშკი (დამასკო) 368$_{24}$.

1. დინარი (ჰერეთის დედოფალი, დაჲ გურგენ დიდი ერისთავთ-ერისთავისა) 266$_{3}$.

2. დინარი (ჰერეთის დედოფალი) 279$_{9}$.

დიღომი, დიღუამი 326$_{4}$; დიღმის ველი 211$_{9}$, 299$_{15}$; ვახტანგ გორგასალმა დაიბანაკა დიღმით ვიდრე ქართლის კართამდე 179$_{20}$.

დლივი 277$_{6}$, 278$_{25}$; აქ შეიპყრეს ლიპარიტი და მისი ძე ივანე 304$_{20}$.

დმანისი 312$_{11}$; აქ ჩამოიყვანა ოსები ბულა თურქმა 257$_{1}$; დავით აღმაშენებელმა აიღო ქალაქი დმანისი 344$_{11}$; დმანისის ამირა 317$_{8}$. **დმანელნი** 340$_{10}$.

დოდო (დავით გარესჯელის თანამოსენაკე) 210$_{1, 14}$; (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 213$_{25, 32}$.

დოლისყანა 377$_{22, 24}$.

დომნოსი (ანტიოქიის პატრიარქი) 215$_{5}$.

1. დონაური გაბრიელი (ქორეპისკოპოსი) 257$_{6}$, 259$_{5}$.

2. დონაური სამოელი (ქორეპისკოპოსი, გაბრიელ დონაურის ძმა) 254$_{4}$, 257$_{6}$.

დორღოლელი (ოვსთა მეფე, ბორენა დედოფლის ძმა) 295$_{5}$, 313$_{6, 9, 11}$.

დოლლუბეგი (ხვარასნის სულტანი) 304$_{15}$.

დურბეზი (სადაყას ძე, არაბეთის მეფე) 340$_{14}$.

დურძუკეთი, ურძუკეთი 12$_{14}$, 26$_{21}$, 27$_{2, 7}$, 28$_{1, 6, 14, 15}$.

დურძუკი (კავკასიის შვილთაგანი, ძე ტირეთისი) 11$_{14}$, 12$_{12}$.

დურძუკნი 26$_{20}$, 27$_{5, 25}$, 28$_{7, 11, 13}$, 45$_{11}$, 66$_{11}$, 220$_{1}$. **დურძუკელნი** 25$_{5}$.

ე

ებრაელნი 89_{18}, 118_{18}; იოსიპოს ებრაელი 342_{8}; მოსიმახოს ებრაელი 348_{17}.

ებრაული ენა 162_{2}, 88_{1}, 95_{1}.

ევვიპტე იხ. ეგჳპტე.

ეგრი (ეგრისი) 94 შენ., 57_{12}, 65_{23}, 185_{18}, 233_{7}, 235_{10}.

ეგრისი, ეგრი 12_{2}, 19_{9}, 23_{3}, $24_{4, 7, 10}$, 25_{19}, 27_{10}, $32_{10, 12}$, 35_{11}, 38_{26}, 43_{21}, 70_{20}, 137_{2}, 146_{1}, 205_{5}, 232_{25}, 235_{13}, 240_{12}, 241_{5}, $243_{4, 7}$, 316_{3} («დაარბიეს და ამოსწყჳდეს საეგროჲ»). **ეგრისი-ქალაქი** 51_{5} («ამან ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ეგრისი»); **შიდა ეგრისი** 185_{18} («ერისთავი შიდა ეგრისა და სუანეთისა»); ეგრისის საზღვრები 51_{2}, 24_{4}; ეგრისი ოდიშია 5 სქ. 4; «ეგრისი სვანეთია» 27 სქ. 3; ეგრისის ერისთავნი 57_{7}; ქუჯი ერისთავი ეგრისისა 242_{3}; ეგრისში შეხიზნული არიან ქართლის მეფენი მურვან ყრუს შემოსევის დროს 234_{31}, 235_{1}; ეგრისში გარდაიცვალა და დამარხულია სტეფანოზ II 235_{10}, $241_{7, 9}$; აქ დამკვიდრდა არჩილის ძე იოვანე (მისი ძმა ჯუანშერი — ქართლსა და კახეთში) 249_{4}; ეგრისი და აფხაზეთი დაიპყრა ბერძენთაგან ლეონ II-მ 251_{14}.

ეგრის-წყალი, ეგრისის წყალი 131_{9} შენ., $24_{1, 4}$, 70_{21}, $146_{4, 5}$, $177_{12, 15}$, 203_{21}, 205_{14}.

ეგროსი (თარგამოსის ძე, მამათმთავარი) 4_{10}, $5_{12, 14}$, 7_{8}.

ეგჳპტე 19_{11}, 134_{31}, $358_{17, 18}$, 371_{2}.

ეგური (= ეგრისი) 24_{7} («მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა»).

ედესია (ქალაქი) $213_{10, 12}$.

1. **ევაგრე** (მღვიმის ბერთა მამა) 210_{30} «კაცი მდიდარი და სახინო», $211_{5, 7, 11, 22}$ (VI საუკუნის სახელმწიფო მოღვაწე ქართლში) 214_{30}.

2. **ევაგრე** (ორიგენიანთა მომხრე VI საუკ.) 215_{7}.

ევდუკია (ბიზანტიის დედოფალი, თეოდოსი II-ის მეუღლე) 133_{12}.

1. **ევლავიოსი,** ელათი (ქართლის კათალიკოსი, VI საუკ.) 207_{16}, 215_{25}.

2. **ევლავიოსი** (ედესიის ეპისკოპოსი) 213_{13}.

ევმანოელი (ბიბლ.) 92_{17}.

ევროპი (ევროპა) 358_{16}.

ევტიქიოსი (კონსტანტინეპოლის პატრიარქი) 215_{4}.

ევფრატა (საჭურისი, წარმოშობით აფხაზი) 215_{11}.

ევფრატი (მდინარე) 162_{13}.

ეზრა (ანჩელი ეპისკოპოსი) 292_{15}, 293_{26}, 386_{3}.

ეთამ ისრაიტელი (ბიბლ.) 351_{6}.

ეკლეცი (ქალაქი) 23_{26}, 160_{5}, 296_{24}, 373_{8}, $374_{3, 5}$.

ეკრანთა 316_{15}.

ეკტორი (ტროადელი გმირი) 342_{6}.

ელათი (ქართლის კათალიკოსი) იხ. ევლავიოსი.

ელამნი 184_{9}, 187_{18} შენ.; 187_{19} შენ.

ელარბინი (დაბა) 85_{13}.

1. **ელენე** (დედოფალი, ვახტანგ გორგასალის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) $198_{8, 9}$, 204_{1}, 218_{2}.

2. **ელენე** (დედოფალი, ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 294_{14}, 295_{3}.

3. **ელენე** (ბიზანტიის დედოფალი, კონსტანტინე დიდის დედა) $79_{8, 14}$, 111_{6}, 115_{20}, 116_{2}, 117_{7}.

ელენნი, ელინნი 349_{1}; «ელინთა გამომეტყუელნი» უმიროსი და არისტოველი 342_{4}.

1. **ელია** (ქართლის ეპისკოპოსი) $137_{15, 20}$.

2. **ელია მღდელი:** «ესუა მას (ელიოზს) დედა ტომისაგან ელია მღდლისა» 361_{3}, 99_{3}.

3. **ელია დიაკონი** (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_{5}, 209_{13}.

4. **ელია** (ბიბლ.) 210_{28}, 353_{5}; ელიას ხალენი 107_{21}.

ელიაზარი (ბიბლ.) 329_{6}.

ელინნი იხ. ელენნი.

ელიოზ მცხეთელი (აბიათარის მამის მამა) $36_{13, 20, 21}$, $37_{3, 12, 13, 18}$, $99_{2, 4, 7, 10, 14}$, 100_{8}, 101_{5}, 116_{12}.

ელლაზი (ძე არდუხისი, სპასალარი სულტნისა) 340_{15}.

ენონი (კათალიკოსი) 375_{29}.

ერაკლე (ბიზ. კეისარი, 610—641 წწ.) 229_{13}, 236_{9}, $246_{21, 22}$, 247_{7}; იგი ნათესავია მავრიკისა 223_{18}; მან მოკლა ფოკა და გამეფდა 223_{19}; ერაკლეს მოსვლა ქართლში (სამცხეს) 224_{2}; აწყურში იწყო საყდრის აშენება 224_{6}; მოვიდა თბილისში $224_{9, 12}$, $374_{22, 23, 25}$, $375_{4, 10}$; ქართლის მთავრობა ჩააბარა ადარნასეს 225_{1}, თვითონ გაემგზავრა ბაღდადს $225_{4, 5, 8}$; მოკლა ხუასრო და აიღო ბაღდადი 227_{9}, 375_{13}; შეებრძოლა ფილისტიმში არაბებს $230_{1, 2, 5, 6}$; მეორედ მოვიდა ქართლში 231_{1}, 233_{3}, $375_{14, 17}$; მანგლისიდან და ერუშეთიდან წაიღო ქრისტეს ფიცარნი და სამსჭვალნი 227_{13}; გაბრუნდა ბიზანტიაში 375_{22}.

ერანი 369_{11}.

ერემია 132_{25}.

ერზინკიელი: ერზინკიელი ამირა 368_{26}.

ერუშეთი 131_{16}, 227_{13}, $311_{11, 21}$; ერუშეთში ეკლესიების აშენება 117_{19}; ერუშეთის საეპისკოპოსო 198_{16}.

ერწო $311_{11, 21}$; ერწოს მთა 9 სქ. 3.

ერწო-თიანელნი 126_{1}.

ერწუხი 328_{12}.

1. **ესაია** (წინასწარმეტყველი) 164_{20}, 166_{17}, 322_{12}.

2. **ესაია** (მამა, პეტრე ქართველის მეგობარი) 135_{6}.

ეფესო 79_{7}, 80_{8}.

ეფთჳმე ქართველი: «მთარგმნელი წიგნთა» 280_{21}, 281 სქ. 3; იგი მძევლად წაიყვანეს საბერძნეთში $273_{15, 20}$.

ეფრემ მცირე: «მთარგმანებელი წიგნთა» 334_{9}.

ეშმი, ეშიმი (ხალიფა ჰიშამი, ძე აბდალ-მელიქისა) 233_{12}.

ვ

ვაეძორი 262_{11}.

ვალანგი 292_{12}, 293_{9}; **ვალანგი იოვანე ხარტულარი** 386_{5}.

ვანანდი (ციხე-სიმაგრე) 45_{14}, 317_{18}, 368_{31}.

1. **ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი** 307_{6}.

2. **ვარაზ-ბაკური** (ბარზაბოდის ძე, საგდუხტ დედოფლის ძმა, ერისთავი რანისა) 145_{7}, 158_{7}, 159_{1}, 176_{5}; ეხმარება ვახტანგს ოსების წინააღმდეგ $150_{14, 18}$.

3. **ვარაზ-ბაკური ანთიპატოსი** (გუარამ კურაპალატის ძე, ნერსეს მამა) 252_{1}, 376_{4}.

ვარაზ-ბაქარი (მირდატის ძე, ქართლის მეფე) 132_{8}, 133_{35}, $136_{4, 13, 19, 22}$, $146_{10, 11}$; ორი ცოლი ჰყავდა 132_{8-10}; მისი შვილია მურვანოსი (პ ე ტ რ ე ქ ა რ თ ვ ე ლ ი) 132_{24}; მისი ძენი არიან მირდატი, თრდატი და ფარსმანი $135_{21, 22}$, 138_{6}; ესენი მცირეწლოვანნი ასაზრდელად მისცეს თრდატს, ვარაზ-ბაქარის სიმამრს $137_{8, 10}$; ვარაზ-ბაქარს დარჩა «ქართლი თჳნიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი და ეგრისი» $137_{2, 4}$; მისი გარდაცვალება 137_{5}; მისი დახასიათება 135_{23}—136_{2}.

ვარაზ გაგელი $375_{3, 4, 11}$.

ვარაზ გრიგოლი (ვარაზ გაგელი) 375_{4} შენ.

ვარაზვარდი (გუარამ ბაგრატიონის ძმა) $374_{3, 14}$.

ვარაზ-მიჰრი (ვახტანგ გორგასალის მამამძუძის ძმა) 172_{4}.

ვარანგნი $301_{3, 4, 7}$.

ვარან-ხუასრო-თანგი (სპარსულად; ქართულად „ვახტანგი“) 143_{6}, 158_{14}.

1. **ვარდანი** (მთავარი, შუშანიკის მამა) 216_{2}.

2. **ვარდანი** (სვანთა ერისთავი): მან აუშალა ქვეყანა გიორგი II-ს 315_{16}, $316_{3, 7}$.

ვარზაქარი (ციხე) 307_{14}.

ვარზმანი (ქართლის ერისთავი) $242_{3, 4}$.

ვასქენი (სომხითის მთავარი) $216_{1, 3}$; იგი რანის ერისთავად ინიშნება 216_{5}; მან აწამა თავისი ცოლი შუშანიკი $216_{9, 12}$; ბაკურ მეფემ იგი შეიპყრა $216_{14, 16}$; ვასქენის საქციელს გმობს სპარსთა მეფე 216_{22}.

ვაშტაშაბი (სპარსთა მეფე, სპანდიატ რვალის მამა) 161_{1}.

1. **ვაჩე** (რევის ძე, ქართლის მეფე) $58_{13, 14, 15, 16}$.

2. **ვაჩე კარიჰის ძე** (ტაოელი აზნ.) 291_{12}, 385_{24}.

3. **ვაჩე** (ძე გურგენ ბერისა, ხორნაბუჯის ერისთავი) 298_{7}.

1. **ვახტანგ გორგასალი** (მირდატის ძე, ქართლის მეფე) 139_{1}, 142_{22}, $143_{7, 8, 20}$, $145_{21, 24}$, 146_{17}, 151_{7}, 158_{4}, $159_{8, 13}$, 164_{1}, 167_{8}—169_{7} (ვახტანგის სიზმარი), $170_{6, 15, 19, 21, 22}$, $171_{1, 3, 13}$, $172_{6, 8, 12, 17}$, $173_{1, 4, 9, 19}$, 174_{8}, $178_{6, 9, 21}$, $179_{16, 18}$, $186_{4, 14, 16, 17, 18, 19}$, $187_{1, 5, 12}$, 199_{8}, 200_{9}, 204_{17}, $205_{1, 6, 9}$, 215_{19}, 217_{12}, $219_{1, 2}$, $236_{7, 11, 14, 15}$, $243_{18, 20}$, $248_{12, 13}$, 250_{16}, 251_{19}, 318 სქ. 1, 376_{2}; მისი სახელი «ვარან-ხუასრო-თანგი» 143_{6}; მისი სახელი «გორგასალ» $180_{9, 13, 14}$; მას ეწოდება «დიდი მეფე ვახტანგ გორგასალი» 246_{19}, 282_{4}; ვახტანგის აღზრდა (მისი აღმზრდელია საურმაგ სპასპეტი) $143_{13, 14}$, 145_{8}; მისი დედა საგდუხტი $143_{5, 6}$; მისი დედის მამაა ერისთავი ბარდაველი 242_{4}; მისი დედის ძმაა ვარაზ-ბაკური 176_{6}; მისი პირველი ცოლია ბალენდუხტი, სპარსთა მეფის ასული 158_{12}, 199_{9}; მან უშვა ტყუბი ქალ-ვაჟი 178_{12}, ვაჟია დაჩი 178_{13}; მისი მეორე ცოლია ელენე 178_{14}, $198_{8, 9}$; ვახტანგის სიმამრია ბერძენთა მეფე ლეონ მაკელი 203_{1}, 146 სქ. 1, 203 სქ. 1; მას ჰყავს ბერძენი ცოლისაგან სამი ძე და ორი ასული 199_{14}, 204_{5}, 205_{12}; მისი შვილის, მირდატის, დისწულია გუარამი 218_{2}; მისი დები ხუარანძე და მირანდუხტი 145_{24}, $185_{6, 8}$, 199_{18}; სიბრძნე ვახტანგისა 149_{8-16}; მიმართავს წარჩინებულებს ბრძნული სიტყვით ქვეყნის განსაცდელისა და ბედის შესახებ $147_{1, 16}$, 149_{19}; ლაშქრობა ოვსეთზე $150_{11, 13, 16, 19}$, $151_{12, 14}$, $152_{2, 4, 9, 11, 17}$, ორთაბრძოლა თარხანთან $152_{14, 19, 22, 23}$, $153_{1, 6, 8, 10, 11, 14, 18}$, 154_{3}, ბრძოლა ბაყათართან $154_{4, 9, 14, 17}$, $155_{4, 5, 10, 11, 14}$, $156_{3, 6, 9}$; დაზავება ოსებთან 157_{5}; ოვსთა ტყვეობიდან გამოიხსნა მირანდუხტი, თავისი და 185_{8}; ლაშქრობა საბერძნეთზე $158_{14, 17}$, $159_{16, 17}$, $160_{4, 7}$, $177_{7, 16, 17}$, შებრძოლება ბერძენთა სპასპეტთან პალეკარპოსთან $174_{19, 20, 21}$, $175_{11, 13, 19}$, $176_{3, 5, 8}$; სპარსთა მოსვლა ქართლს ვახტანგთან საომრად $180_{1, 2, 9, 12, 14, 16, 17}$, $181_{2, 7, 8, 18, 22}$, $182_{2, 3, 5, 7, 10, 11}$, $183_{19, 22}$; სპარსთა მეფე სთხოვს ვახტანგს დაზავებას და შველას აბაშთა და ელამთა, ჰინდოთა და სინდთა წინააღმდეგ $184_{1, 2, 17}$, 185_{5}; ვახტანგი შველის სპარსელებს ჰინდოთა, სინდელთა, აბაშთა და ჯორჯანთა წინააღმდეგ 187_{15}, $188_{1, 5, 12, 16, 18}$, $189_{4, 8, 16, 18, 19}$, 190_{3}, $191_{18, 19}$, $194_{1, 8, 9, 12, 13, 17, 19, 21}$, $195_{1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11}$; ვახტანგი ბრუნდება ლაშქრობათაგან «წელსა მერვესა შესლვით მისითგან სპარსეთად» $196_{1, 2, 3, 5, 7, 9}$; სპარსელები კმაყოფილი არიან ვახტანგის დახმარებით 199_{21}; სპარსელები აპირებენ ბერძენთა წინააღმდეგ ლაშქრობას და ვახტანგს სთხოვენ «წინამძღურად» დადგომას 200_{3}; ვახტანგი ბერძნების მხარეზეა $240_{2, 3, 4}$; ვახტანგი ომს უცხადებს სპარსელებს $201_{1, 5, 7, 20}$, $202_{3, 4, 6, 7, 14}$; ვახტანგმა მოკლა სპარსთა მეფის შვილი ბარტამი 201_{2}, 202_{11}; ვახტანგის დაჭრა $202_{12, 13, 17, 19}$, $203_{2, 8}$; მისი ანდერძი 203_{18} და სქ. 3; მისი გარდაცვალება 204_{10}; დაეფლა მცხეთას 204_{11}; მისი საფლავი 204_{14-15}; ვახტანგის დახასიათება: გარეგნობის აღწერა 159_{3}, იგი «წინამძღუარ ქმნილ» არს «სპასა დიდსა საქრისტიანოსა საბერძნეთისასა» 191_{10}; ვახტანგის მიერ მოვლა ანტიოქიისა და იერუსალემისა $186_{8, 9, 10}$; მისი უთანხმოება მიქაელ ეპისკოპოსთან 196_{10}—197_{16}, 198_{1}; ვახტანგ გორგასალის შემდეგ «არავინ გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა...» 282_{4}; აღმშენებლობა ვახტანგის დროს: ააშენა სვეტი-ცხოველი 198_{11}, 282_{11}, ნინოწმიდის ეკლესია 199_{1}, ჭერემის ეკლესია 199_{2}, ჩელეთის ეკლესია 199_{4}, ნიქოზის ეკლესია 199_{6}; აშენებს თბილისს 200_{6}; ვახტანგის რეზიდენცია არის უჯარმოში 199_{17}, ხოლო მას ებრძანა თბილისი «საჴლად სამეუფოდ» შექმნათ 205_{6}.

2. ვახტანგი (დავით აღმაშენებლის ძე) 3375.

3. ვახტანგ VI: მისი მუშაობა ქართლის ცხოვრების ტექსტზე 316, 13 სქ. 1, 35 სქ. 3, 66 სქ. 1, 72 სქ. 1.

ვახუშტი ბატონიშვილი 345 სქ. 1.

ვეზანი (ერისთავი ბაჰარ ჩუბინისა) 37414, 15.

ველისციხე: იგი შემუსრა ხუასრო II-მ (ვახტანგ გორგასალის დროს) 2014.

ვეჟინი (ციხე) 26411, 32122, 3222; ვეჟინის ერისთავი წირქუალელი 30828.

ვერის-წყალი 24 სქ. 2 («სკჳრეთის მდინარე ვერის წყალია»).

ვესპასიანე, უესპასიანე (რომის კეისარი) 442. 16421, 3428.

ვესტი (ანისის ვესტი ანუ ვესტიტორი *Κεκαυμένος*) 2992.

ვიგილიოსი (რომის პაპი) 2158.

ზ

ზაბილონ (კაპადუკიელი, წმ. ნინოს მამა) 7210, 731, 8, 7, 11, 12, 746, 9, 12, 756, 18, 14, 761, 2, 7.

ზაგა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.

ზადა (ბრანჯთა საერისთავო) 751.

1. ზადენი (მთა) 11214, 20820.

2. ზადენი (ციხე) 298.

3. ზადენი (კერპი, ღმერთი) 8518, 10610, 10617 («ღმერთნი ქართლისანი არმაზ და ზადენ»).

ზადენ-გორა (სოფელი) 3925.

ზადკარეკი (სოფელი ტაოში) 29016.

1. ზანავი (მცხეთის უბანი) 1721.

2. ზანავი (წყარო) 162.

ზარენი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 4828, 492, 3, 6.

ზარმა (ბრანჯთა საერისთავო) 751.

1. ზაქარია ახპანის ძე 36815.

2. ზაქარია მჴარგრძელი (მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი) 36818, 3704.

3. ზაქარია ბარუქის ძე (ბიბლ.) 16419.

ზაქე (ბიბლ.) 35410.

ზედაზადენი (ციხე) 3268.

ზემონი ქუეყანანი 27312.

ზემო ქართლი 10 სქ. 1, 24 სქ. 3.

ზენა სოფელი, ზედა სოფელი 107; 2421 («ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი»).

1. ზენონ იყალთოელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2083

2. ზენონ სკიტელი (მამა, პეტრე ქართველის მეგობარი) 1356.

3. ზენონი (ბიზ. კეისარი 474—491 წწ.) 2031, 3.

ზირაქი (ბუღა თურქის სპასალარი) 2566.

ზიჯა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.

ზოია (ბიზ. დედოფალი, რომანოზ III-ის მეუღლე) 2937.

ზორაკერტი იხ. ძორაკერტი.

ზუად ერისთავი 2875, 3847; მან წამოიღო ტაოდან ბაგრატ III-ის გვამი და დამარხა ბედიას 28321.

თ

1. თაბორი (ქართლის კათალიკოსი) 2287, 23110, 2358, 37526, 29.

2. თაბორი, მთაბორი (თბილისის ციხე) 29921.

3. თაბორი (გეოგრ. ბიბლ.) 9217.

თაბრიზი (თავრიზი) 6 სქ. 1.

თადეოსი (ბიბლ.) 21226, 28.

თავრეზი 4 სქ. 1; თავრიზი (თაბრიზი) 6 სქ. 1.

თავფეჩაგი (ქართლის კათალიკოსი) 2065.

თათე სტეფანწმიდელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 2084.

თაკუერი 5712, 2416; თაკუერის ერისთავი ბაკური 18519.

1. თამარი (დავით აღმაშენებლის ასული, შარვანის დედოფალი) 3345; იგი თილვის მაშენებელია 36614.

2. თამარი (მეფეთა-მეფე) **368—369**; მისი ქმარი დავითი იყო დემეტრეს (გიორგი I-ის ძის) ნათესავისაგან 291 სქ. 2, 3698; ორი შვილი ჰყავდა: გიორგი და რუსუდანი 36913, 27; იმეფა 23 წელი 36920; გარდაიცვალა «სომხითის აგარათა» 36922, 3701, დამარხეს გელათში 36923.

თარასნი 34523 («ქურდნი, ლეკნი და თარასნი»).

თარგამოსი (მამათმთავარი, ძე თარშისი) 37, 8, 10, 413, 516, 617, 720, 85, 108.

თარგამოსიანნი, თარგამოსანნი 616, 20, 76, 8, 1112, 16, 21, 22, 125, 1416, 19.

თარში, თარბი (თარგამოსის მამა) 37.

თარჴან ხაზარი (გოლიათი) 1521, 6, 14, 16, 21, 15310, 12, 1542, 10, 14.

1. თევდორე (გიორგი ჰყონდიდელის დისწული): მას ეპყრა თრიალეთი და კლდე-კარნი 33116, 19.

2. თევდორე იხ. თეოდორე.

თევდოსი იხ. თეოდოსი.

თელავი 3125.

თეოდორა (ბიზ. დედოფალი 1054—56 წწ.): მან ითხოვა ბაგრატ IV-ის ასული მართა აღსაზრდელად 30718, 21, 24.

1. თეოდოროსი (მამა ლეონ II-ისა) 251 სქ. 2.

2. თეოდოროს კოსტანტინე (ძმა ლეონ I-ისა, კეისრის ერისთავისა) 242 სქ. 1.

3. თეოდორე ხუცესი (VI მსოფლიო კრების წინამძღვარი) 2321.

1. თეოდოსი I (ლეონის ძე, აფხაზთა მეფე) 2585; ის არის სიძე აშოტ კურაპალატისა 25212; ებრძვის ბუღა თურქს 2565, 8.

2. თეოდოსი II მწუხარე (აფხაზთა მეფე, გიორგი II-ის შვილი) 25815, 16, 2716, 11, 2751, 3823; იგი იზრდებოდა საბერძნეთში 27017, 19; მისი გამეფება 2727; ურთიერთობა დემეტრესთან 27022, 2715, 12, 17, 18, 2721, 3; მას თვალები დაწვეს 2723; მისი დისწულია ბაგრატ III 27522.

3. თეოდოსი II მცირე (ბიზ. კეისარი): მან მძევლად წაიყვანა ქართლის უფლისწული მურვანოსი (პ ე ტ რ ე ქ ა რ თ ვ ე ლ ი) 1333, 4, 6, 10, 12, 34, 13411.

თეოფანე (ანტიოქიის პატრიარქი, VI კრების დროს) 2323.

თეოფანო (ბიზ. დედოფალი, ბასილისა და კონსტანტინეს დედა) 2733, 8.

1. თეოფილაქტე (ანტიოქიის პატრიარქი) 22615, 16.

2. თეოფილაქტე (დამიანე დალასენეს ძე) 286 სქ. 1.

თეოფილე («მთარგმანებელი წიგნთა») 3349.

თერგი (მდინარე) 5 სქ. 5, 12 სქ. 1.

თერის ზღუა 46 შენ.

თეძი (სოფელი) 2966.

თიანეთი 9 სქ. 4, 15112, 2793, 2988. **თიანელნი**: ერწო-თიანელნი 1261.

თილუა (გეოგრ.) 2764; «თამარ თილჳსა აღმაშენებელი» 36614.

თმოგჳ (ციხე-ქალაქი) 26315, 3166; აქ გარდაიცვალნენ სუმბატ და გურგენ კლარჯნი 28311, 38224, 25; მიწისძვრის დროს დაიქცა და ქვეშ მოჰყვა კაბაბერი, ძე ნიანიასი 32311. **თმოგუელი**: ფარსმან თმოგუელი 29818.

თმონიდი (ბრანჯთა საერისთავო) 751.

თოლობელის ძე იხ ტოლობელის ძე.

თორი 30611. **თორელი**: შალვა თორელი 37023.

თორნიკე ქართველი 2735, 9, 10, 25.

თოფორი (სინდეთის ქალაქი) 19511.

1. თრდატი (ქართლის მეფე; რევის ძე, ვარაზ-ბაქარის სიმამრი) 1329, 1379, 1386; მისი მეფობა 1378—17.

2. თრდატი (ვარაზ-ბაქარის ძე, არჩილ I-ის მამა) 13522, 13912.

3. თრდატი (სომეხთა მეფე, არშაკუნიანი, კოსარო მეფის ძე) 627, 6810, 14, 15, 7015, 16, 711, 8213, 16, 841, 7, 923, 6, 15920, 1618, 10, 16917; ბრძოლა თრდატსა და მირიანს შორის 692, 4, 5, 7, 14; თრდატის ასული სალომე შეირთო მირიანის ძემ რევმა 7013, 14, 726, 1296, 13021, 1518.

4. თრდატი (სომხითის ერისთავი, «ნათესავისაგან დიდისა თრდატისა») 15920.

თრიალეთი 341, 4912, 24119, 25714, 27417, 27618, 2779, 2792, 2912, 2922, 3059, 32414, 33115, 3411, 34418, 38323, 24, 26, 38531; ბრძოლა გიორგი I-სა და ბასილი II-ს შორის თრიალეთში 28510, 13; თრიალეთი ძოაოხრა სულტანმა არფასარანმა 3069, 12; აქ გარდაიცვალა გიორგი I 38521 («ადგილსა მას, რომელსა ეწოდების მყინვარნი»).

თრიმიკოსი, თრინიკოსი (გეოგრ.) 1921.

თურდოს ჴევი 9 სქ. 4.

თურქეთი 1422.

თურქმანნი 33814, 3397, 9, 3405, 9, 34417; **თურქმანობა** 34016.

თურქნი 1414, 156, 9, 12, 13, 19, 1614, 15, 311, 1571; 2209, 31812, 14, 31912, 3207, 3216, 3222, 3322, 20, 3337, 11, 33419, 33912, 3406, 34914, 17, 19, 3504, 3586, 3626, 36717; თურქთა მეფე 31418, თურქთა მეფე საბა 2206; თურქი ვინმე ბერი, სულტან არაფასარანის მკვლელი 3147, 19, 20; თურქნი შევიდნენ სპარსეთში (VI საუკ.) 2205, 21716; თურქნი მოიყვანა დასავლეთიდან ერაკლემ 22319; დადგნენ განძას 30216, 18, 19, 3031; გამოჩნდნენ ბასიანში 3027; მათ შეიპყრეს ლიპარიტი 30211; შევიდნენ ახალქალაქში 30620, დაესხნენ გიორგი II ს ყუელში 3194; თურქი მოედო კლარჯეთს, შავშეთს, აჭარას, სამცხეს, ქართლს, არგვეთს, სამოქალაქოს, ჰყონდიდს 31918, 3201, 8 («ესე იყო პირველი და დიდი **თურქობა**»); თურქნი აოტა გიორგი II-მ 31719; დავით აღმაშენებლის დროს თურქებს ეპყრათ ტფილისი, რუსთავი, სომხითი, სამშვილდე, აგარანი 33115, 17; ქართველებმა წაართვეს თურქებს სამშვილდე 33120, 22, 33216, ძერნა 33216, რუსთავი 3336, ლორე 3351, ტფილისი 34218; ანისი 3452, 3; ჯავახეთში თურქებმა მოკლეს ბეშქენ ჯაყელი 33418.

1. თურქობა (= თურქნი) 33214, 17 («ყოველი თურქობა იქი არსო»).

2. თურქობა (= თურქთა შემოსევა) 3208 («ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა»).

თუშეთი 1263.

თუშნი 24321 («ერისთავობდა თუშთა და ხუნზთა ზედა» აბუხუასრო).

თუხარისი (ციხე-ქალაქი) 122, 1719, 186, 17112; თუხარისი ააშენა ოძრახოსმა 924; თუხარისის ეკლესია ააშენა მირდატ III-მ 13114; თუხარისი ვარაზ-ბაქარის (პეტრე ქართველის მამის) დროს აიღეს ბერძნებმა 1371; თუხარისში მოვიდა ვახტანგ გორგასალი 17718; თუხარისის ერისთავი ბეშქენ ჯაყელი 29818.

თხოთის მთა 10910, 1218, 12.

ი

იაკობი (ქართლის ეპისკოპოსი მირდატ III-ის დროს, შემდგომად იოვანესსა) 12717 («იაკობ მღდელი»), 13120, 1325; მის შემდეგ ეპისკოპოსია ელია 13714.

იალბუზი 46 შენ., 4 სქ. 2 («კავკასია იალბუზია»).

იამანეთი 22911.

იარედი (აფრიდონის ძე) 1316, 19.

იარედოსი (აზონის მამა) 1818.

იარვანდი (დიდი მეფე სომხითისა) 4414, 502 შენ., «ძმა იარვანდისა არტაშან» 456.

იასი (ამირა ვინმე თურქთა) 31911.

იაფეთი (ნოეს ძე, ბიბლ.) 37.

იერემია (წინასწარმეტყველი) 132_{25}, 320_{19}.

იერუსალემი 36_4, $37_{2, 12}$, 38_{27} შენ., 40_8, 72_{14}, $75_{9, 10, 11}$, $76_{6, 7}$, 77_6, 78_{16}, 80_{12}, 94 სქ., 95_2, 98_{14}, 101_{17}, 118_{13}, 125_3, 133_{22}, 134_{18}, $183_{18, 19}$, $308_{10, 20}$, 353_3, 375_{14}; იერუსალემი «არს მშობელი ყოველთა შვილთა ნათლისათა» 201_{19}; აქ მიემგზავრებიან სალოცავად ვახტანგ გორგასალი, მისი დედა და და 186_9; ვახტანგმა გამოიხსნა იერ. მტრებისაგან 192_{13}; აქ წავიდა დავით გარესჯელი $210_{8, 10}$; იერუსალემი დაიპყრეს და მოაოხრეს: ნაბუქოდონოსორმა 15_{24}, სპარსელებმა 35_{16}, 36_1, $98_{2, 7}$, ვესპასიანე კეისარმა 44_4, ქასრემ 223_8, ფრანგებმა 325_{20}; დავით აღმაშენებელმა გელათი გადააქცია «აღმოსავლისა მეორე იერუსალემად» 330_{19}; თამარ მეფე იერუსალემის ეკლესიებზე ზრუნავს 368_5.

1. **ივანე აბაზას ძე** (ქართლის ერისთავი) $296_{22, 27}$.
2. **ივანე აბულეთის ძე** 367_7.
3. **ივანე არშის ძე** 268_{15} (მას «ლოწობანნი ეპყრეს»).
4. **ივანე დადიანი** 300_{10}.
5. **ივანე ერისთავი** 300_{10}.
6. **ივანე ლიპარიტის ძე** (ძე 3. ლიპარიტისა) $302_{13, 15}$, 309_{21}, 310_{20}; ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატ IV-ს 300_{20}; ივანე შეიპყრეს მამასთან ერთად დლივს $304_{20, 22}$, $305_{6, 11, 13, 15}$; ივანე გაიპარა საბერძნეთში 305_{17}; ივანემ აუშალა ქვეყანა გიორგი II-ს მისი გამეფების თანავე 315_{16}, $316_{1, 5, 7, 10, 12, 17, 19}$; მალიქშამ დაატყვევა ივანე თავითა, ცოლითა და შვილიშვილითა და ყოველთა აზნაურთა დედაწულითა 317_1, 318_3.
7. **ივანე მარუშის ძე** (ქართლის ერისთავი) 272_9; იგი მეფედ ეძებს ბაგრატს (III-ს) $272_{13, 14}$, 273_{18}, 275_1.
8. **ივანე მჯარგრძელი** (ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა) 368_{19}, 370_5; იგი გიორგი-ლაშას გამზრდელია 271_{13}.
9. **ივანე ორბელი** 331_{19}.
10. **ივანე სხკლოსელი** (აზნაური) 269_9.
11. **ივანე ქუაბულის ძე** (კახთა ქორეპისკოპოსის დაჩის მამა) 254_3.
12. **ივანე შავლიანი** 258_9; იგი მეფობს აფხაზეთში ბაგრატის შემდეგ $258_{11, 12}$; მისი შვილია ადარნასე 258_{11}.

ივბიმიანოსი (ბერძენთა მეფე Ἰοβιανός) 160_{21}, $161_{1, 3, 4}$, $165_{1, 9, 10, 11, 12}$, 171_{20}, 172_{15}, 183_{14}; არჩილ II-მ მოიყვანა ცოლი, ნათესავი ივბიმიანოს მეფისა, სახელით მარიამი 140_2.

ივლიანე (ბერძენთა მეფე იულიანე განდგომილი) 165_{12}; ივლიანე მეკერპე 160_{29}; ივლიანე უკეთური 165_2; ივლიანე უსჯულო 386_{19}.

იზიდის ძე ხალილი იხ. ხალილ იზიდის ძე.

ითრუჯანი (ქალდეველთა ღმერთი) 92_1, 107_1 («ესე არმაზ ქართველთა და ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯან ყოვლადვე მტერ არიან»).

ილდღუზი (სპარსთა სარდალი) 367_{21}.

იმერეთი 331_{18}.

იმიერ-ტაო 277_5. იხ. აგრეთვე ტაო.

ინდაბრიანნი (გეოგრ.) 178_{21}.

ინდოეთი, ჰინდოეთი 162_{22}; ვახტანგ გორგასლის ლაშქრობა ინდოეთში $188_{1, 2, 6, 7}$; ინდოეთით და სინდეთით მოტანილი სიმდიდრე ვახტანგისა 236_{11}.

ინდონი, ჰინდონი 67_{15}, 141_3, 184_9, $187_{8, 15}$; ინდოთა მეფე 188_8; ინდოთაგან აიღო ვახტანგმა ხარკი 195_4; პიროს ჰინდო 358_{20}.

1. **იოანე აბუსერი** (არტანუჯის ერისთავი), იოვანე 293_1.
2. **იოანე** (არჩილ II-ის ძე) 244_{18}, $249_{1, 4}$, 251_{15}.
3. **იოანე** (ბანელი ეპისკოპოსი), იოვანე 291_{13}, 292_{11}, 293_8, 385_{25}.
4. **იოანე** (გუთელი ეპისკოპოსი): მოდის ქართლში, რომ იკურთხოს 227_4.
5. **იოანე დეკანოზი** (აღმწერელი-ისტორიკოსი) 244_{21} შენ.
6. **იოანე დიაკონი** (VI მსოფლიო კრების წინამძღვარი) 232_2.
7. **იოანე** (ეპისკოპოსი; ქართლის პირველი ეპისკოპოსი, გამოგზავნა კონსტანტინე დიდმა) 115_{24}, 116_4, $117_{5, 15, 18}$, $119_{11, 16}$, 125_{15}, 126_{12}, 127_{18}.
8. **იოანე ზედაზნელი** («განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისაა») 207_{17}, 208_2, 209_{20}, $210_{20, 28}$, $212_{7, 8, 23}$, $213_{25, 31}$; მისი ცხოვრება **208—09**.
9. **იოანე** (კათალიკოსი, ადარნასე ბაკურის ძის დროს, ბართლომეს შემდეგ) $226_{10, 24}$, 227_7, 228_6, 375_{26}; მისგან მიიღო ხელთდასხმა იოანე გუთელმა 227_5.
10. **იოანე** (კათალიკოსი, დავით აღმაშენებლის დროს, გაბრიელ საფარელის შემდეგ) 326_{20}, 356_{18}.
11. **იოანე** (მთაწმიდელი, ეფთვიმეს მამა) $273_{15, 16, 18, 19, 20}$.
12. **იოანე პატრიკ-ყოფილი** (მთარგმნელი) 312_{16}.
13. **იოანე პეტრიწი** (ფილოსოფოსი) 312_{16}.
14. **იოანე საჭურისი** (ბერი, ერისკაცობაში მითრიდატე, პეტრე ქართველის თანამოაზრე) $134_{10, 23}$.
15. **იოანე ტაიჭის ძე** (მთარგმანებელი) 334_{10}.
16. **იოანე** (დავით აღმაშენებლის მოძღვარი) 353_{15}.
17. **იოანე** (მელქისედეკ კათალიკოსის გაზრდილი) 296_5.
18. **იოანე** (ნათლისმცემელი?) 146_8.

იობენალი (დევტალარი, პატრიაქი, წმ. ნინოს ბიძა) $72_{12, 15}$, 90_8.

1. **იობი ?** (ქართლის ეპისკოპოსი) 137_{14} შენ.
2. **იობ ხომეხი** (ნერსე კათალიკოსის დიაკონი): დაჯდა ეპისკოპოსად იაკობის შემდეგ 132_6.
3. **იობი** (ბიბლ.) 201_{15}.

იონა (ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 142_{14}.

იონნი: იონთა სოფელი 83_{17}.

იორდანე (მდინარე) 76_{16}, 134_{30}.

იორი 5 სქ. 2, 45_{19}, $201_{4, 6}$, 219_8; «ქუეყანა იორის პირი» 322_8; «ჩალმართ მტკურისა და **იორის** პირთა» 326_4, 332_4.

1. **იოსებ ალავერდელი** (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_3.
2. **იოსებ დიდი** (ბიბლ.) 133_{20}.

იოსიპოს ებრაელი (იოსებ ფლავიოსი, ისტორიკოსი) 342_5.

იპაჯაჯი (ლეკთა მეფე) 173_5.

ისაკ ტოლობელის ძე (აზნაური მესხი) 311_{22}, 312_3.

ისანი იხ. ისნი.

ისე შიხის ძე, ისე შეიხის ძე (თბილისის ამირა) $257_{5, 7}$.

ისე წილკნელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_3; მისი ცხოვრება **212**.

ისიდორე სამთავნელი (იოანე ზედაზ. მოწაფე) 208_4.

ისმაელი (სარკინოზთა მამათმთავარი) 229_{10} («მოჰამად, ნათესავი ისმაელისი»).

ისმაელის ძე საჰაკი (თბილისის ამირა) 255_1.

ისმაიტელნი 351_{20}.

ისნი, ისანი 30_1; ისნის ველი $300_{1, 4}$, 310_{17}. **ისნელნი** 299_{22}.

ისო (ბიბლ.) 166_{19}.

ისრაელნი $14_{11, 12}$, 37_4, 86_{16}, 95_{21}, 134_{12}, 328_9; ისრაელთა ზღუა 14_{11}.

ისრაიტელი 164_{22}, 166_{18}; ეთამ ისმაიტელი 351_6.

იტალია 358_{17}.

იუდა (ბიბლ.) 197_6.

1. **იუსტინიანე I** (ბიზ. კეისარი): მის დროს მოიქცნენ აფხაზნი $215_{9, 10}$; მან ააშენა ღვთისმშობლის ტაძარი ბიჭვინტაში (აფხაზეთში) 215_{15}; მის დროს ითხოვეს ქართველებმა ავტოკეფალია და მიიღეს 207_{9-15}; იუსტინიანეს დროს მოხდა V კრება 215_2; იუსტინიანეს ბრძოლა ხასკუნებთან $214_{26, 32}$; მას ეხმარება ხასკუნთა წინააღმდეგ ფარსმან VI, ქართლის მეფე 214_{28}.
2. **იუსტინიანე II**: მისი მამაა კონსტანტინე პოგონატი 232_1.

იყალთოელი არსენი იხ. არსენი იყალთოელი.

იშხანიკი (ჰერეთის მეფე, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის დისწული) $266_{1, 2}$.

იწრონი (ანუ მყინვარნი, თრიალეთში) 291_3.

კ

კაბადუკელი 72_8 («წმიდა გიორგი კაბადუკელი»), $73_{1, 3}$ («ჭაბუკი კაბადუკელი ზაბილონ»).

კაბადუკია იხ. კაპადუკია.

1. **კავკასი**, კავკასიოსი, კავკასანი (თარგამოსის ძე, მამათმთავარი) 4_{10}, 5_{19}, 6_1, 7_8 («კავკასან»); შვილნი კავკასისნი 11_{14}, 12_{13}; ნათესავი კავკასისი 25_5, $27_{6, 8}$; ნათესავთა კავკასიოსთა 11_{12},
2. **კავკასი**, კავკასია (ქვეყანა) $12_{9, 12}$, 20_{23}, 130_3 («კავკასიათაცა შინავე»), 157_4 («სიმაგრეთა კავკასისათა»), 158_{17} («კავკასისა მეფენი»), 244_7, 380_{26}; კავკასია დაიპყრა ბაგრატ III-მ 281_{13}, 382_{16}.
3. **კავკასი**, კავკასია, კავკასიანი (მთა) $5_{1, 16, 17}$, 6_1, 9_6, 11_{16}, 12_8, 17_7 («გარდამოვლნა კავკასნი»), 18_{14}, $234_{4, 5}$, 336_{19}; წუერი კავკასისა 51_4; წუერი კავკასიისა 240_{20}; «კავკასია, რომელსა სპარსნი იალბუზს უწოდენ» 46 შენ.; «კავკასია იალბუზია» 4 სქ. 2.

1. **კავკასიანნი**, კავკასანნი (ხალხი) 3_6, $28_{1, 4}$; 64_3; 179_4; კავკასიანნი მეფენი 151_{12}, 157_{14}; 158_{13}; კავკასიანნი მთიულნი 116_{21}; კავკასიანნი მოაქცია ბაქარმა $130_{19, 20}$.
2. **კავკასიანნი** (მთა) 65_{10}, 200_{14}; კარნი კავკასიანთანი 59_{13}, 136_6.

კავტია (ოვსი) 68_1.

კაკი 295_{18}.

კალა (თბილისის ციხე) 224_{13}, 374_{28}, 375_8; კალა შენდება სტეფანოზის დროს 223_{12}; კალის ციხის აღება ერაკლე კეისრის მიერ $225_{4, 8, 9}$; კალაის ველი 181_{21}; «კალაჲ განდიდდებოდა» 373_{28}, «კალა აშენდებოდა» 223_{12}.

კალმახელი სულა იხ. სულა კალმახელი.

კალმახი (ტაოში) 244_{12}, 304_{22}, 379_{24}; კალმახის ერისთავი სულა 301_{14}, $302_{1, 2}$.

კამბეჩანი, კამბეჩოვანი (ქალაქი) 45_{19}, $373_{16, 17}$, $374_{14, 15}$; კამბეჩოვანი, რომელ არს ხორნაბუჯი 199_{16} კამბეჩოანი ქისიყია 45 სქ. 2; იგი შემუსრა ხუასრო II-მ 201_3.

კანგარი (გეოგრ.) 306_9.

კაოსი (შიდა ქართლის მეფე, ბარტომის ძე) $44_{8, 10, 11, 19}$, 44 სქ. 2, 45_1 შენ, 45_8, 45 სქ. 1, 50_2 შენ.

კაპადუკია, კაბადუკია 72_9, 231 სქ. 1, 251_2.

კაპოეტის ციხე $264_{4, 6}$.

კარახპოლა (ციხე-ქალაქი, კარნუქალაქი) 159_{21}.

კარბი (გეოგრ.) 309_{19}.

კარი (ციხე ქალაქი) $318_{10, 11}$, 368_{31}; კარი აიღო გიორგი II-მ 317_{18}; კარს ფლობს გრიგოლ ბაკურიანის ძე 318_9; აჰმად ამირამ აიღო კარი 319_5; თამარ მეფემ გაალაშქრებინა ზაქარია მხარგრძელს და აიღო კარი 369_{14}, 370_{16}.

კარნიფორა (მთა, ციხე) 203_4, 317_{19}, 333_{17} (მთა), 344_{16}; საიდან წარმოსდგა სახელი „კარნიფორა"? 203_5; კარნიფორის ციხე აიღეს ქართველებმა თამარის დროს 368_{31}.

კარნუ-ქალაქი 180_{20}, 318_9, 370_{31}; «ერქუა კარახპოლა, ხოლო აწ ეწოდების კარნუ-ქალაქი 159_{21}; კარნუ აზრუმია 318 სქ. 3; კარნუ-ქალაქს საომრად მოადგა ზენონი, ბიზ. კეისარი 203_6. **კარნუქალაქელი** 370_{21}.

კარუშეთი (ადგილი თრიალეთში) 277_9.

კარქედონი (კართაგენი) 358_{18}.

კასპი (ციხე-ქალაქი) 17_{20}, 109_{10}, 145_{28}; კასპი ააშენა უფლოსმა 10_6; კასპის სპასალარი აღმზრდელია მირანდუხტისა, ვახტანგის დისა 143_{18}; **კასპის** გარდასავალი 121_8.

კახრი (ციხე) 244_{15}; ააშენა არჩილმა 243_{19}.

კახრო (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.

1. **კატა** (გიორგი I-ის ასული) 29$_{17}$.

2. **კატა** (დავით აღმაშენებლის ასული): გაათხოვეს საბერძნეთში 334$_{4}$, 366$_{15}$.

კატეხი: კატეხის ეკლესია ჰერეთში 295$_{18}$.

კატრონიტე, კატრონიკა (სომეხთა დედოფალი, ბერძენთა ასული) 345$_{8}$.

კაქვაქარის ერისთავი 307$_{13}$.

კაცხი: აქ დამარხეს ლიპარიტ ლიპარიტის ძე 306$_{2}$.

კახაბერი (ძე ნიანიასი): დაიღუპა ცოლითურთ თმოგვის დაქცევის დროს 323$_{11}$; მისი შვილია ნიანია კახაბერის ძე 324$_{15}$.

კახეთი 9$_{10}$, 18$_{2}$, 28$_{2}$, 29$_{4}$, 33$_{10}$, 55$_{8}$, 70$_{21}$, 126$_{9}$, 146$_{1}$, 205$_{5}$, 232$_{8}$, 233$_{1}$, 243$_{16, 17}$, 244$_{8}$, 248$_{9}$, 265$_{14}$, 268$_{8, 10, 13}$, 269$_{1}$, 271$_{11}$, 274$_{14}$, 279$_{10}$, 283$_{17}$, 284$_{6}$, 285$_{12}$, 295$_{16}$, 306$_{5}$, 308$_{27}$, 321$_{18, 21, 22}$, 322$_{2, 7}$, 326$_{6}$, 367$_{30}$, 373$_{15, 24}$, 374$_{13}$, 382$_{31}$. 383$_{4}$; კახეთის საზღვრები და მოცულობა 24$_{12}$ («არაგჳთგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი»), 9 სქ. 4; მისი დახასიათება 200$_{14, 15}$ («რამეთუ კახეთი ტყე იყო და შეუვალი მტრისა მიერ»); აქ არის ჴევი ლოპოტისა 200$_{15}$; აქ გაგზავნა ზოგი თავისი მოწაფე იოანე ზედაზნელმა 208$_{23}$; კახეთით მოვიდა მღვიმეში მამა დოდო 2.0$_{24}$.—კახეთის ერისთავი დემეტრე (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185$_{14}$, მთავარი გრიგოლი 252$_{11, 14}$, 253$_{1}$, ქორეპისკოპოსი დავითი 278$_{20}$, მეფე აღსართანი 308$_{25}$.—კახეთში ილაშქრა ხუასრო II-მ 200$_{4}$; აქ დასხდნენ მმართველებად VI საუკუნეში ბაკურ მეფის შვილები 219$_{2}$; აქ მოვიდა არჩილ II 244$_{13}$; ქართლ-კახეთში დამკვიდრდა არჩილის ძე ჯუანშერი, მისი ძმა—ეგრისში 249$_{6}$; მოსაოხრებლად შევიდა იქ ჰიჯნაუმი 245$_{5}$; შემოვიდა ხაზართა სპასალარი ბლუჩანი 249$_{14}$; კახეთი მოსწვა აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ 268$_{6}$, მეორედ 269$_{17}$; კახეთის წინააღმდეგ ლაშქრობს ლეონ III 270$_{10}$; კახეთში მოდის დავით III დიდი კურაპალატი 274$_{17}$; კახეთის შემუსრვა იწყო ბაგრატ III-მ 279$_{3, 9, 12}$; გაილაშქრა ბაგრატ IV-მ 298$_{5}$; კახეთის დიდებულნი და ბაგრატ IV 300$_{3, 4}$; კახეთის დიდებულნი ლიპარიტს ეხმარებიან 300$_{14, 22}$, 301$_{18}$; კახეთი დაიპყრა დავით აღმაშენებელმა 328$_{12}$, 329$_{13}$. — **კახეთის მთა** 9$_{5, 6}$, 12$_{1}$$_{1, 10}$; **კახეთის მთიულეთი** 217$_{11}$; კახეთის მთეულნი 205$_{10}$; **კახეთის ჴევი** 136$_{9}$, 138$_{16}$, 139$_{9}$.

კახნი 269$_{9}$, 272$_{15}$, 297$_{5}$, 298$_{1, 16}$, 312$_{9}$, 316$_{1, 6}$, 328$_{15}$, 345$_{18}$; **კახნი გარდაბანელნი:** ისინი შველიან საჰაკს ბაგრატ კურაპალატის წინააღმდეგ 255$_{10}$; კახნი მოადგნენ უფლისციხეს 272$_{8}$; ზავს სთხოვენ დავით კურაპალატს 274$_{17}$.—**კახთა მეფე** 296$_{22}$ (დიდი კვირიკე III), 300$_{2}$ (გაგიკი), 316$_{12}$ (აღსართან I), 317$_{10}$ (აღსართან I), 322$_{6}$ (აღსართან II), 328$_{10}$ (აღსართან II); **კახთა ქორეპისკოპოსი** 259$_{5}$ (გაბრიელ დონაური), 259$_{6}$ (ფადლა არევმანელი).

კახოსი (მამათმთავარი) 8$_{16}$, 9$_{4}$ შენ., 9$_{6, 7, 8, 9}$.

კედრენე (ბიზანტიელი ისტორიკოსი) 285 სქ. 1, 286 სქ. 1, 287 სქ. 1, 302 სქ. 1.

კეზუნი, კესუნი (გეოგრ.) 313$_{15}$.

კენტავროსი (აქილევსის აღმზრდელი) 349$_{1}$.

კესტორია, კესტორი (მონასტერი) 282$_{15}$.

კესუნი იხ. კეზუნი.

კეჩროლი: აიღო შალვა თორელმა 370$_{22}$.

კილიკია 358$_{18}$.

კიმრაი (სინდეთის ქალაქი) 195$_{11}$.

კლარჯეთი 4$_{21}$, 10 სქ. 1, 23$_{8, 9, 11, 25}$, 24 სქ. 3, 24$_{22}$, 25$_{19}$, 38$_{28}$, 42$_{16}$, 43$_{23}$, 48$_{4}$, 48$_{6, 7}$, 57$_{8}$, 137$_{1, 2}$, 138$_{11}$, 146$_{1}$, 177$_{19}$, 198$_{15}$, 205$_{5}$, 241$_{6, 18}$, 243$_{13}$, 244$_{11}$, 251$_{18, 20}$, 253$_{2}$, 290$_{18}$, 306$_{10}$, 317$_{17}$, 319$_{17}$, 333$_{14}$, 367$_{22}$, 376$_{22, 25}$, 377$_{1}$, 378$_{8}$; გზა კლარჯეთისა 177$_{17}$; უდაბნონი კლარჯეთისანი 319$_{20}$; კლარჯეთის კევი 131$_{14}$.—კლარჯეთში მთავრობდნენ მირდატის ნათესავნი (VI საუკ.) 217$_{12, 13}$; კლარჯეთში და ჯავახეთში მთავრობდა გუარამი, დისწული მირდატისა 218$_{3}$; კლარჯეთის კლდეებში არიან შვილნი სტეფანოზისნი 226$_{5}$; კლარჯეთის ბოლო («ზღჳს პირი») წაიღეს ბერძნებმა ერაკლეს დროს 226$_{4}$. — კლარჯეთის ერისთავი არტავაზი 185$_{23}$, 186$_{5}$, 204$_{3}$; კლარჯეთის სოფელი სხლოანი 290$_{18}$.

კლარჯნი 25$_{20}$, 131$_{15}$; კლარჯნი გადაუდგნენ ვარაზ-ბაქარს 136$_{22}$.

კლდე-კარნი, კლდე-კარი 277$_{19}$, 292$_{2}$, 304$_{21}$, 305$_{8, 10, 13}$, 307$_{9}$, 316$_{15}$, 324$_{14}$, 385$_{32}$; კლდე-კართა ციხე აგო ლიპარიტმა 258$_{13}$; კლდე-კართა ერისთავი რატი 276$_{17, 21}$; კლდე-კართა ციხეს ფლობს თევდორე, გიორგი ჰყონდიდელის დისწული 331$_{15}$; აქ დაამწყვდიეს დემეტრე უფლისწული, გიორგი III-ის ძმისწული 367$_{3}$.

კლისურა 177$_{16}$, 203$_{21}$, 205$_{14}$, 242$_{15, 20}$; კლისურა იყო საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 235$_{3, 4}$.

კოდისწყაროელნი 98$_{4}$.

კოლა 24$_{19}$, 284$_{13}$, 288$_{9}$, 290$_{20}$, 344$_{16}$, 383$_{11}$.

კოლასტრა (ქალაქი, *Κύζιστρα*? წმ. ნინოს დედის სამშობლო) 72$_{11}$, 76$_{2}$.

კონონი (ბერი) 211$_{14}$.

კონსტანტი... იხ. კოსტანტი...

კორინთელი დაჩი (აზნაური კახი) 269$_{9}$.

კოსარო (სომეხთა მეფე) 59$_{11}$, 62$_{6}$; სპარსელებთან ბრძოლაში მას ეხმარება ქართველთა მეფე ასფაგური 59$_{14}$; მას ჰკლავს ანაკი 60$_{10, 11, 14}$, 61$_{2, 8, 14}$; კოსაროს შვილია თრდატი 68$_{10}$.

1. **კოსტანტი** III (აფხაზთა მეფე): დაიპყრა ქართლი 262$_{3, 6}$; კოსტ. და კვირიკე ქორეპისკოპოსი 264$_{10, 11, 14, 18}$; დარჩა ორი ძე: გიორგი და ბაგრატი 264$_{19}$.

2. **კოსტანტი** (აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის ძე) 266$_{5}$, 267$_{1}$; იგი გადაუდგა თავის მამას გიორგის 267$_{5}$; მას «თუალნი დასწუნეს და მერმე გამოყუერეს» 267$_{20}$.

1. **კოსტანტინე** I **დიდი** (ბერძენთა მეფე, 324—337 წწ.) 69$_{16, 17}$, 70$_{5, 18}$, 95$_{14}$, 117$_{11, 14}$, 160$_{18}$, 165$_{9}$, 228$_{1}$; კოსტანტინეს გაქრისტიანება 69$_{20}$, 70$_{1}$; კოსტანტინემ აოტა მირიან მეფე 102$_{5}$; მირიან მეფე და კოსტანტინე 70$_{9}$, 111$_{6}$, 115$_{18}$, 116$_{1}$, 117$_{6}$; მძევლად ჰყავს წაყვანილი მირიანის შვილი ბაქარი 70$_{11}$, რომელსაც უკან უბრუნებს 128$_{11, 12, 13}$, 129$_{1}$; მას ადარებს ისტორიკოსი დავით აღმაშენებელს 328$_{7}$, 354$_{5}$.

2. **კოსტანტინე** IV **პოგონატი** (ბერძენთა მეფე, 668—685 წწ.) 231$_{12}$ («იქმნა კრება მეექუსე... პოღონატი კოსტანტინეს» მეფობაში).

3. **კოსტანტინე** V **კოპრონიმი** (ბერძენთა მეფე, 741—755 წწ.) 249 სქ. 1 («ბერძენთა მეფე კოსტანტინე სკორის მოსახელე»).

4. **კოსტანტინე** VII **პორფიროგენეტი** (ბერძენთა მეფე, 912—959) 263 სქ. 1.

5. **კოსტანტინე** VIII (ბერძენთა მეფე, 1025—1028 წწ.) 273$_{2, 3, 8}$, 289$_{6}$, 290$_{13, 14}$; მისი გამეფება 289$_{8}$, 385$_{9}$; კოსტანტინეს მიემხრნენ ტაოელი აზნაურები 291$_{13}$, 385$_{26}$; ჯარს გზავნის ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ 291$_{14}$, 292$_{1-7}$, 385$_{28}$; მისი გარდაცვალება 293$_{4, 6}$, 386$_{19, 23}$; მის შემდეგ მეფობს რომანოზი (1028—1034 წწ.) 293$_{7}$, 386$_{24}$.

6. **კოსტანტინე** IX **მონომახი** (ბერძენთა მეფე, 1042—1054 წწ.) 303$_{8}$; მასთან მოვიდა გიორგი მთაწმიდელი 303$_{12, 22}$.

7. **კოსტანტინე:** თეოდოროს კოსტანტინე, ძმა ლეონ I-ისა, კეისრის ერისთავისა აფხაზეთში 242, სქ. 1.

კოსტანტინე (ქალაქი კოსტანტინეპოლი) 160$_{6}$, 167$_{4}$, 171$_{1, 15}$.

კოსტანტინეპოლე, კოსტანტინეპოლი 20$_{4}$, 125$_{3}$, 133$_{8, 36}$, 170$_{6}$, 198$_{7}$, 239$_{3, 6}$, 240$_{5}$, 258$_{11}$, 282$_{10}$, 283$_{12}$, 289$_{2}$, 290$_{13}$, 294$_{1}$, 303$_{19}$, 306$_{1}$, 379$_{2}$, 382$_{27}$, 385$_{4}$, 386$_{22, 27}$; კოსტანტინეპოლის პატრიარქი 197$_{8, 12, 18}$; კოსტანტინეპოლში მოხდა V მსოფლიო კრება 215$_{3}$, აგრეთვე VI მსოფლიო კრება 231$_{12}$; იქ წავიდა დახმარების სათხოვნელად ბაგრატი, ძე აფხაზთა მეფისა დემეტრესი 261$_{6}$; კოსტანტინეპოლში ჩავიდნენ მარიამ დედოფალი და ბაგრატ IV 303$_{13}$.

კოტმანი (გეოგრ.) 242$_{3}$.

კოშკი, კობა (ციხე) 307$_{14}$.

კუერცხობი (გეოგრ.) 256$_{5}$.

კუეტარი (ციხე) 306$_{5}$

კურბითი (სოფელი) 295$_{15}$.

კუხეთი 24$_{13}$, 71$_{1}$, 131$_{7}$, 159$_{11}$, 322$_{3}$; კუხეთის მოცულობა 9 სქ. 3; კუხეთის დაბა ბოდი 121$_{11, 14}$, 126$_{8}$, 128$_{3}$; კუხეთის ერისთავი დემეტრე (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185$_{14}$

კუხოსი (მამათმთავარი) 8$_{16}$, 9$_{4, 7}$.

კჳპრი (კუნძული კვიპროსი) 353$_{2}$.

1. **კჳრიკე ბანელი:** მაშენებელი ბანისა და პირველი მისი ეპისკოპოსი 261$_{3}$, 379$_{18}$.

2. **კჳრიკე** I (კახთა ქორეპისკოპოსი) 262$_{2}$, 263$_{9}$, 264$_{10, 12, 14, 17}$, 265$_{12}$; მის შემდეგ დაჯდა ქორეპისკოპოსად მისი ძე ფადლა 265$_{13}$.

3. **კჳრიკე** II (კახთა ქორეპისკოპოსი) 268$_{21}$, 269$_{2, 3, 7}$; 270$_{10}$; 271$_{12, 16}$; იგი დაჯდა ქორებისკოპოსად ფადლა I-ის შემდეგ 268$_{8}$; მისი ძმაა შურტა 268$_{12}$ მისი ძეა ფადლა 268$_{20}$; მისი უმცროსი შვილია დავითი 269$_{6}$, რომელმაც ცოლად შეირთო აფხ. მეფის ლეონ III-ის ასული 270$_{7}$; მან დაულოცა კახეთი გიორგი აფხ. მეფეს 269$_{1}$; კვირიკეს მიემხრნენ აზნაურნი ქართლელნი და კახნი 269$_{8, 9, 11, 13, 15}$; აწარმოებს საზავო მოლაპარაკებას ლეონ III-სთან ბაზალეთში 269$_{19, 21}$.

4. **კჳრიკე** III **დიდი** (კახთა ქორეპისკოპოსი, დავითის შემდეგ) 279$_{11, 12}$, 29c$_{23}$.; იგი რანთა და კახთა მეფეა 296$_{22}$; იგი მოიკლა ოვსის ვინმე მონის მიერ 297$_{6, 7, 8}$; მის მიერ არის აგებული დარბაზი ბოდოჯისა 298$_{9}$; მისი დის ქმარია აშოტ მთავარი მარილელი 298$_{2}$; მისი დისწულია კახთა მეფე გაგიკი 296$_{15}$, 297$_{10}$.

5. **კჳრიკე** IV (კახეთის მეფე) 326$_{6}$; მას ზედაზადენი წაართვა დავით აღმაშენებელმა 326$_{7}$; მისი გარდაცვალება 326$_{14}$; მისი ძმისწულია აღსართან II, კახთა მეფე 326$_{15}$.

6 **კჳრიკე** (სომეხთა მეფე) 309$_{5}$; მისი ძმაა სუმბატი 307$_{7, 14}$; მისი ძმისწული (ქალი) არის დისწული ბაგრატ IV-ისა 307$_{5, 7, 11}$.

ლ

ლაგოდეჴი (ჰერეთში) 295$_{17}$.

ლაზარე (ბიბლ.) 76$_{13}$.

ლაკუასტიხა ჴევი: აქ არჩილ II-მ ააშენა ციხე 243$_{19}$.

ლალი (გეოგრ.) 375$_{11}$.

ლამე (გეოგრ.) 180$_{19}$ («მელიტენითგან ვიდრე ლამედმდე»).

ლატავრი (ადარნასეს ასული): ცოლად შეირთო არჩილის ძემ ჯუანშერმა 251$_{4}$.

ლაშა 370$_{3}$. იხ. გიორგი IV ლაშა.

ლაშქარია (ფადლონის შვილი) 297$_{16}$.

ლეკანი, ლეკი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 4$_{9}$, 5$_{19}$, 7$_{8}$, 12$_{16, 17, 18}$; «ნათესავთა ლეკისთა» 11$_{11}$.

ლეკეთი 14$_{6, 7}$, 249$_{14}$ («გზა ლეკეთისა»).

ლეკნი, ლეკი 3$_{6}$, 19$_{10}$, 23$_{1, 2}$, 45$_{8}$, 46$_{17}$, 47$_{6}$, 59$_{13}$, 66$_{9}$, 136$_{6}$, 344$_{12}$, 345$_{23}$; მეფე ლეკთა 45$_{10}$; იპაჯაჯ, მეფე ლეკთა 173$_{5}$.

1. **ლეონი** (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 204$_{5}$ მისი გარდაცვალება 2(5$_{13}$.

2. **ლეონ** I (ერისთავი კეისრისა აფხაზეთში) 235$_{11}$, 239$_{12, 22}$, 242$_{13, 18}$, 243$_{2}$; ლეონმა შეირთო არჩილ II-ის ძმისწული გუარანდუხტი 242$_{23}$; ლეონს სამკვიდროდ მისცა კეისარმა «კლისურითგან ვიდრე მდინარედმდე დიდად ხაზარეთად» 242$_{20}$; ლეონის ძმისწულია ლეონ II 251$_{12}$.

3. **ლეონ** II (აფხაზთა ერისთავი, «მეორე ლეონი», შემდეგ აფხაზთა მეფე 786—798 წლებში): იგი ლეონ I-ის ძმისწულია 251$_{12}$; იგი ასულის წული იყო ხა-

ხართა მეფისა 251_{13}; გადაუდგა ბერძნებს 251_{12} და «სახელ იდვა მ ე ფ ე ა ფ ხ ა ხ თ ა» 251_{14}; მისი შვილები არიან თეოდო[…]ი, დემეტრე და გიორგი 252_{12}, 258_{5}.

4. **ლეონ III** (აფხაზთა მეფე 957—967 წლებში, ძე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 269_{1}; იგი იყო ქართლის ერისთავი 268_{7}; ლაშქრობს კახეთში 269_{16}, აწარმოებს საზავო მოლაპარაკებას კვირიკე II-სთან ბაზალეთში 269_{19}; ამ ლაშქრობიდან დაბრუნდა აფხაზეთში 270_{8}; კვლავ ილაშქრა კახეთში 270_{10}; თავისი ასული ცოლად მისცა კვირიკეს $270_{8, 9}$; მისი გარდაცვალება 270_{12}; ლეონის ძმაა აფხაზთა მეფე დემეტრე II 270_{13}, 271_{5}.

5. **ლეონი** (ვახტანგ VI-ის მამა) 3_{17}.

6. **ლეონ I მაკელი** (ბერძენთა მეფე, 457—474 წწ.) 157_{18}; ვახტანგ გორგასალის სიმამრია 146 სქ. 2, 203_{1}, 203 სქ. 1.

7. **ლეონ VI** (ბერძენთა მეფე, 896—912 წწ.) 263 სქ. 1.

8. **ლეონ ანთიპატი** (ბერძენი კეისრის ნაცვალი, ἀνθύπατος) $180_{18, 20}$, $182_{6, 7}$, $183_{4, 9}$, 184_{17}, 185_{5}, $186_{3, 7, 14, 18}$, 188_{18}; 189_{17}, 196_{7}.

ლეონტი მროველი 31, 244_{21}.

ლიახუ (მდინარე) 54_{4}, 55_{5}

ლიბანი (მთა) 101_{1}.

ლიპარიტეთი: «მიერითგან დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა» 297_{2}; «მამული ლიპარიტეთი უმკვდროდ დარჩომილ იყო» 330_{16}.

1. **ლიპარიტი** (თრიალეთის მპყრობელი) 258_{13}, 259_{2}, 260_{21}; ააგო კლდე-კარი 258_{13}; ეყმო დავით ბაგრატის ძეს 258_{14}.

2. **ლიპარიტი** (კლდე-კართა ერისთავის რატის ძე) 277_{20}; მისი ძეა ერისთავი დიდებული რატი, რ[ომე]ლიც ბასიანის ბრძოლაში დაიღუპა 1020—1021 წელს 284_{17}; იგი მამაა 3. ლიპარიტისა, ერისთავთ-ერისთავისა 292_{3}.

3. **ლიპარიტი** (ლიპარიტის ძე, ერისთავთ-ერისთავი, თრიალეთის მფლობელი) 292_{2}, 296_{22}; მისი შვილები არიან ივანე და ნიანია $302_{13, 14}$, 304_{20}; იგი გიორგი II ის აღმზრდელია $304_{7, 14}$; მისი მწიგნობართ-უხუცესია ანამორი 305_{9}; ლიპარიტი ებრძვის თბილისის ამირას ჯაფარს 296_{27}, $297_{2, 8, 17, 18}$; ლიპარიტი გადაემტერა ბაგრატ IV-ს («შეიქმნა ქუეგამხედვარად») $298_{3, 11, 16, 17}$; მან გამოიყვანა საბერძნეთიდან ბაგრატის ძმა დემეტრე 298_{12}; იგი დაეხავა ბაგრატს 298_{20}; კვლავ იწყებს ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ ბრძოლას $300_{7, 14, 15, 17}$, 301_{7}; ბაგრატს უნდა მას შეურიგდეს $301_{11, 12}$; ლიპარიტმა გაიმარჯვა არყის-ციხესთან $301_{17, 19}$; ლიპარიტი შველის ბერძნებს დვინში 302_{5}; შველის ბერძნებს თურქთა წინააღმდეგ $302_{9, 10}$, 303_{1}; თურქებმა შეიპყრეს ლიპარიტი 302_{11}; ბერძნები აძლიერებენ ლიპარიტს $303_{2, 3, 8}$; მან ითხოვა მეფედ გიორგი, ძე ბაგრატ IV-ისა 304_{5}; დიდებულებს «მოეწყინა პატრონობა ლიპარიტისი» და გადაუდგნენ $304_{19, 20}$, შეიპყრეს ის და მისი შვილი ივანე $304_{20, 22}$, $305_{6, 11}$; ლიპარიტს ეპყრა არტანუჯი და ყუელი, უფლისციხე და ბირთვისი 305_{7}; მისი განთავისუფლება $305_{13, 14, 15}$; მიიცვალა საბერძნეთს 305_{22}, დამარხეს კაცხში 306_{2}.

4. **ლიპარიტი** (ივანეს ძე) 316_{17}; მას მიეცა ლოწობანნი $316_{5, 13}$.

5. **ლიპარიტი** (ამირა): მის მფლობელობაშია «თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა» 324_{14}; იწყო «მამულ-პაპურთა კუალთა» სვლა 325_{4}; მისი დახასიათება 325_{5-7}; იგი შეიპყრა დავით აღმაშენებელმა 325_{7}; «კუალად შეიპყრა» 325_{18}; გარდაიცვალა საბერძნეთში, გადასახლებაში 325_{19}; მისი ძეა რატი 326_{9}.

ლიჟათი 339_{3}.

ლიხი (მთა) $5_{2, 13}$, 24_{10}, 251_{14}, 304_{16}. 339_{15}. — **ლიხნი** 301_{8}; მთა ლიხთა 322_{4}; «მთა მცირე ლიხთა» იყო სამეფოს საზღვარი 324_{18}.

ლოთი (ბიბლ.) 211_{5}.

ლომეკი (მდინარე) 5_{20}, 6_{1}, $12_{10, 16}$; «ლომეკის მდინარე დერგია» 5 სქ. 5; ლ[ომ]ეკის მდინარე თერგია 12 სქ. 1.

ლომთა-გორი (გეოგრ.) 370_{32}.

ლომსიანთა (ციხე სამცხეში) 261_{10}

ლომსიანნი (აზნაურნი ლომსიანნი) 299_{11}.

ლონგინოზ კარსნელი (მცხეთელი ურია) $36_{20, 22}$, 37_{12}, 99_{7}.

ლოპოტისა ჴევი (კახეთში) 200_{16}.

ლორე (ციხე) 367_{2}; აიღო დავით აღმაშენებელმა 335_{1}.

ლოღოთეთი (ბერძენი, რევის სიმამრი) 58_{2}.

ლოწობანნი (ციხე კახეთში) $268_{14, 15}$, 269_{12}, $316_{5, 13}$; ლოწობანთა ციხე ააგო ფადლა II-მ 265_{13}.

ლოჭინი (გეოგრ.) 349_{18}.

ლუკა მახარებელი 78_{12}.

ლუკიანე (დავით გარესჯელის მოწაფე) 209_{21}.

ლუკია: ლუკიის ერისთავი (სომხეთში) 307_{13}.

მ

მაგუგი: აგ და მაგუგ 163_{1}. **მაგუგეთი** 163_{1}.

მაეჟანი (მცხეთელი სპასპეტი) $62_{12, 15}$, 63_{14}, 64_{5}.

მავრიკი (ბერძენთა მეფე, 582—602 წწ.): იგი სწყალობს ქასრე ამბარვეზს 221_{2}; მავრიკის წყალობით ქართლი განთავისუფლდა სპარსელებისაგან 221_{5}; მავრიკი მოკლა ფოკამ $223_{1, 2}$; მავრიკის ნათესავია («თჳსი») ერაკლე 223_{18}.

მაკარი (ქართლის კათალიკოსი, VI საუკ.) 215_{26}; მისი გარდაცვალება 217_{3}.

მაკედონელი (ალექსანდრე) 337_{20}. იხ. ალექსანდრე მაკედონელი.

მაკედონი (ქვეყანა, მაკედონია) 17_{4}, 18_{19}.

1. **მალიქი** (მალიქშას ძე, სელჯუკიანთა სულტანი) 335_{4}.

2. **მალიქი** (სულტანის [მაჰმუდის] ძე) 340_{15}.

მალიქ-შა (მალიქ-შაჰ I, სელჯუკიანთა სულტანი, 1072—1092 წწ.): მორბევა ქართლისა 316_{18}, 318_{2}, 322_{6}; გიორგი II მიდის ასპანს მალიქშასთან 321_{7}; კახთა მეფე აღსართანიც მიდის მასთან 322_{6}; მალიქშას გარდაცვალება 325_{4}; მისი დახასიათება 321_{12}; მალიქშას ძე მალიქი 335_{4}.

მამეანნი: აზნაურნი მამეანნი 248_{6}.

მანახგომნი (სომხითის ციხე) 344_{15}.

მანგლისი 227_{13}, 341_{2}; ეკლესიის შენება მანგლისში 118_{1}; მანგლისის საეპისკოპოსო 198_{16}.—**მანგლისის ჴევი** 242_{8}, 275_{18}.

მანუჩა (აბულასვარის ძე, ანისის მფლობელი ამირა) 307_{8}; ძე მანუჩასი 312_{14}.

მარაბდანი 314_{6}.

მარანდი (გეოგრ.) 369_{11}.

მარანი (ციხე კახეთში) 268_{16}.

მარგის მერე (ადგილი სამცხეში) 270_{19}.

მარგჳ 24_{9}; «ერისთავი მარგჳსა» ბაკური (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185_{19}.

1. **მართა** (გიორგი I-ის ასული) 291_{7}.

2. **მართა** (ბაგრატ IV-ის ასული): აღსაზრდელად მოითხოვა ბიზანტიის დედოფალმა თეოდორამ $307_{19, 20, 24, 25}$, 308_{1}; იგი შერთეს ბერძენთა მეფეს $308_{5, 6}$.

1. **მარიამი** (დედოფალი, არჩილ I-ის მეუღლე, ბერძნის ქალი) 140_{3}.

2. **მარიამი** (არჩილ II-ის ასული) 244_{19}.

3. **მარიამი** (დედოფალი, ბაგრატ IV-ის დედა) 314_{9}, 385_{18}, 386_{25}; იგი სომეხთა მეფის სენაქერემის ასულია 299_{4}; წავიდა კონსტანტინეპოლში შვილის საქმეებზე 294_{4}, 295_{1}, 307_{22}, $308_{3, 8}$; კონსტანტინეპოლში იგი ნახა გიორგი მთაწმიდელმა $303_{13, 14, 18}$; აპირებს წასვლას ანტიოქიაში 308_{9}, იერუსალემში $308_{10, 15}$; დაბრუნდა საქართველოში, მოიყვანა ცოლად ბაგრატისთვის ელენე და შვილ[ს] მოუტანა «პატივი კურაპალატობისა» $294_{13, 14}$, $295_{1, 2}$.

4. **მარიამი** (ბაგრატ IV-ის ასული) 314_{10}.

5. **მარიამ დედოფალი** (როსტომ მეფის მეუღლე) 8 სქ. 1, 17 სქ. 1, 60 სქ. 1, 64 სქ. 3, 72 სქ. 1, 95 სქ. 1, 97 სქ. 1, 318 სქ. 3.

6. **მარიამი**, მარიამ მაგდალინელი 76_{12}, $87_{3, 7}$.

მარილელი: აშოტ მთავარი მარილელი 298_{1}.

მარუშის ძე ივანე იხ. ივანე მარუშის ძე.

მასისი (მთა) 31_{1}, 4_{8}, 6_{18}; ქუეყანა მასისისა 4_{18}; ღირღალთა შინა მასისისათა 7_{13}; ქალაქნი არარატისანი და მასისისანი 12_{1}.

მასლამა (არაბთა სარდალი, VIII საუკ. დასაწყისი) 244_{5}; შევიდა საბერძნეთში 252_{8}.

მასლანი (გეოგრ. ?) 332_{19} «წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა»).

მატათა (ბიბლ.) 42_{25}.

მაქსიმიანე (რომის იმპერატორი) 72_{10} შენ.

მაშავერი 9 სქ. 1 («სკვირეთის მდინარე მაშავერია»); მაშავრის წყალი 9 სქ. 1.

მაწყუერელი $300_{13, 15}$.

მაჭელი 185_{20}.

მახაროვანი (სოფელი) 290_{21}.

მგდეური გოდერძი (აზნაური) 269_{9}.

მგლინავი (სოფელი) 379_{28}.

მეგრელნი 3_{6}, 25_{19}, 42_{14}, 48_{1}; ტრაპიზონი, რომელ არს სოფელი მეგრელთა 38_{27} შენ., 39_{1}; ანდრია მოციქულმა მოაქცია მეგრელნი 38_{27}, 42 სქ. 2, 43_{9}; ადერკიმ «კუალადვე მოაქცივნა მეგრელნი» 42_{15}; მეგრელთაგან მოიკლა აშოტ I დიდი კურაპალატი 377_{27} შენ. იხ. **მეგრნი**.

მეგრნი (მეგრელნი) 53_{20}, $54_{1, 2}$, $57_{14, 18}$.

მეგჳპტელნი 17_{4}, 357_{10}.

მელიტენე 180_{19}.

1. **მელიქი:** აბდალ-მელიქი (ამირ-მუმლ ეშმის მამა) 233_{12}.

2. **მელიქი** (ხლათის დიდი სულტანი) 371_{2}.

მელქისედეკი (ქართლის კათალიკოს-პატრიარქი) 290_{13}, 295_{13}, 296_{11}; იგი სვიმონის შემდეგ დასვეს კათალიკოსად 282_{9}; იგი წავიდა კონსტანტინეპოლში ბასილი II-სთან 282_{10}; წავიდა კონსტანტინეპოლში რომანოზ მეფესთან 294_{1}.

მერე (გეოგრ.) 270_{19} («დადგა მარგის მერეს»), 367_{7} («ჩხერეს მერეს»).

მერისა დაბა (ეკლესია) 178_{4}.

მესხნი $41_{1, 34}$, 42_{6}, 301_{4}, 316_{11}, 333_{14}; მესხნი აზნაურნი 270_{20}, 289_{14}, 301_{16}, 306_{16}, 345_{15}; აზნაური მესხი ისაკ ტოლობელის ძე 312_{1}; მესხნი ეხმარებიან ბაგრატ IV-ს 300_{13}.

მეტეხნი 367_{8}.

მეწეკევნელნი: მეწეკევნელთა მთავარი 375_{12}.

მთავართა ხანათლო (უბანი მცხეთაში) 116_{13}.

«მთა ოქროხა» (ტონთიოს გორი) 233_{4}.

მთაწმიდა 273_{6}, 303_{11}; დავით აღმაშენებლის ყურადღება მთაწმიდის მონასტრისადმი 353_{1}; აქაურ ეკლეს[ი]ათა განახლება თამარ მეფის მიერ 368_{5}.

მთეულეთი 79_{5}; «მ თ ე უ ლ ე თ თ ა განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი» 49_{11} (v. l. მთიულეთა, მთიულეთთა, მთიულელთა).

მთეულნი 256_{11} შენ., 256_{13} შენ.; მათი მოქცევა იძულებით მირიანის დროს $125_{10, 16}$, 126_{3}; აბიბოს ნეკრესელმა «მოაქცივნა უმრავლესნი მთეულნი» 229_{7}. ვახტანგ გორგასალმა დარიალში მცველებად ჩააყენა მთეულნი 156_{21}; **მთეულნი კახეთისანი**: მათში ავრცელებს ქრისტიანობას დაჩი 205_{9}.

მთიულეთი 27_{9}, 242_{7}, 320_{4}; შუა მთიულეთი 241_{6}; **მთიულეთი კახეთისა**: აქ დარჩნენ შვილნი ბაკურისნი (VI საუკ.) 217_{11}. იხ. მთეულეთი.

მთიულნი 252_{14}, $256_{11, 13}$, 369_{5}; მთიულნი კავკასიანნი 116_{21}.

მიდეთი 231 სქ.1. **მიდია** 4 სქ.1 («მიდია თავრეზია»).

მირან (მიჰრან) 64_{8} შენ.

1. **მირანდუხტი** (ვახტანგ გორგასალის და[ჲ]) 143_{17}; იგი ტყვედ წაიყვანეს ოვსებმა 145_{24}, 150_{8}; მისი განთავისუფლება ტყვეობიდან $157_{5, 7, 15}$; მიათხოვეს სპარსთა მეფეს 185_{7}.

2. მირანდუხტი (არჩილ II-ის ასული) 244_{19}.

1. მირდატ I (დეროკის ძე, შიდა-ქართლის მეფე) $50_{7, 8, 10, 18}$; $51_{1, 12, 15}$, $5[illegible]_{9, 10, 12, 19}$, $53_{15, 16}$, $54_{1, 5}$; იგი ამაზასპის ძეა და არა დეროკის ძე (cm ნუსხებით) 50_4 შენ., 50 სქ. 3; მირდატის დახასიათება 51_{2-9}.

2. მირდატ II (ბაკურის ძე, ქართლის მეფე) 58_{16} შენ., 58 სქ. 4 («მეორე მირდატ»), $59_{1, 2, 3, 4}$.

3. მირდატ III (ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) $131_{13, 17, 19}$, $132_{1, 6}$; ააშენა თუხარისში ეკლესია 132_6.

4. მირდატ IV (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 135_{21}, 139_{12}; მისი მეფობა 138_{6-18}; სპარსელებმა შეიპყრეს, ბაღდადში წაიყვანეს და იქვე მოკვდა 138_{17}, 139_5.

5. მირდატ V (არჩილ I-ის ძე, ქართლის მეფე) $140_{22, 23}$, 141_5, 143_4; ეტრფის საგდუხტს $141_{11, 12, 21}$; მიიღო საერისთავოდ სამშვილდე 142_7; მისი მეფობა 143_{1-19}; მისი შვილები: ვახტანგი (გორგასალი), ხუარანძე და მირანდუხტი $143_{4, 6, 17}$; მირდატის გარდაცვალება 143_{19}.

6. მირდატი (ერისთავი ვახტანგ გორგასალის დროს) 180_4.

7. მირდატი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 204_5; იგი ვახტანგის შვილია მეორე ცოლისაგან (ბერძნისაგან) $205_{13, 15}$; მისი სამფლობელოა «ფარავნითგან და ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა» 205_{16-17}; მირდატის შვილები ემორჩილებიან დაჩის შვილებს 206_6; ფარსმან V-ის დროიდან «შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ბერძენთასა» 207_2; მირდატის ნათესავნი «მთავრობდეს კლარჯეთს და ჯავახეთს» 217_{11}; მირდატის დისწული გუარამი — ქართლის მეფეა (571 წელს) 218_1, 218 სქ. 1.

1. მირვან I (საურმაგის სიძე, ქართლის მეფე) $27_{18, 22}$, 31_5; მირვანის მეფობა 27_{23}—28_{21}; მირვანის ბრძოლა დურძუკებთან 27_{25}, $28_{11, 14, 15}$; მისი ძეა ფარნაჯომი 28_{21}, 29 სქ. 1.

2. მირვან II (ფარნაჯომის ძე, ქართლის მეფე) $30_{3, 21, 22}$, $31_{3, 15, 17, 20}$, $32_{1, 3, 6, 20}$, $33_{5, 8}$; ის მეორე მირვანია 30 სქ. 4; მისი დახასიათება 30_{22}, 31_1; იგი მირვან I-ის შვილიშვილია 31_5; მისი ძეა არშაკი 33_6.

3. მირვანი იხ. მირიანი.

მირვანოზი (წარჩინებული სპარსელი, მირიანის მამამძუძე) $65_{1, 3, 12, 14}$.

მირი, მიჰრი (სტეფანოზის ძე) იხ. მიჰრი.

1. მირიანი (ძე სპარსთა მეფის ქასრე არდაშირისა, სასანიანისა, ქართლის მეფე) 60_2, $64_{13, 17, 18, 19}$, $65_{11, 12, 15}$, $66_{1, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 17}$, $67_{1, 2}$, $68_{1, 17, 20}$, $69_{10, 11, 13}$, $70_{12, 13, 14, 15, 18}$, $71_{2, 3}$, 72_6, 88_{15}, 91_{16}, 95_{13}, 102_{18}, 106_7, 113_{14}, $115_{22, 25}$, $117_{3, 4, 5}$, $118_{3, 10}$, 122_7, 124_{17}, 128_7, $129_{2, 4, 5}$; 130_{24}, 132_{10}, $137_{3, 9}$, 138_7, 151_8, $159_{7, 9, 10, 13}$, 215_{18}, $235_{6, 14}$, 240_{18}, 241_1, 246_{19}, 248_{14}; მირიანი ქასრეს ძეა $64_{14, 16}$; იგი იყო «ნაშობი მჴევლისა» 64_8; იგი არის მამის მამა ვახტანგ გორგასალისა 160_{10}; მისი მოდგმისაა ჯუანშერ ჯუანშერიანი («ნათესავი მირიან მეფისა») 242_6; მისი ცოლია ასფაგურ მეფის ასული აბეშურა 64_6; მისი მეორე ცოლია ბერძნის ქალი ნანა 66_8; მირიანის სიძე ფეროზი 117_2; მირიანის ძისწული თრდატი 132_9; მირიანის სამფლობელო (ფლობდა «მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრს») 65_{22}, 67_{20}, 70_{20}; მირიანის ბრძოლა თავის ძმასთან, სპარსეთის მეფე ბარტამთან $67_{3, 8, 13, 18, 21}$; ბრძოლა ხაზარებთან $68_{5, 18}$; ბრძოლა სომეხთა მეფესთან თრდატთან $69_{3, 5}$; ბრძოლა საბერძნეთის წინააღმდეგ კონსტანტინე დიდის დროს $69_{15, 17}$; კონსტანტინემ აოტა მირიანი $70_{3, 6, 7}$, 102_5; მირიანის და კონსტანტინეს დაზავება 70_{12}, მირიანმა მისცა მძევლად თავისი შვილი ბაქარი 70_{13}, 128_{10}, 129_1; მირიანის გაქრისტიანება 72_1, 102_{19}, $105_{12, 14, 21}$, $108_{14, 18}$, 109_{11}, 111_8 (მზის დაბნელება) 110_{12}, 163_4, 169_{17}; მირიანმა წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთში 111_6, 115_{18}; მირიანის მონათვლა $116_{7, 9}$; მირიანის მიერ მთეულთა მოქცევა იძულებით 125_9; მირიანი არის ახალნერგი მორწმუნე მეფე 128_{15}; მირიან მეფის «ნათესავნი ყოველნი ეკლესიათა მაშენებელნი იყვნეს» 222_7; კონსტანტინემ მისცა მირიანს «ქრისტეს ფიცარნი და სამსჭუალნი» 228_2; მირიანის დასნეულება 129_9; მისი გარდაცვალება 130_{13}.

2. მირიანი (ვახტანგ გორგასალის მამის ძმისწული, ნათესავისაგან რევისა, მირიანის ძისა) $151_{7, 10}$, 159_{10}.

მიქაელ-გაბრიელთა მთა (კახეთში) 298_5.

1. მიქაელი (ქართლის ეპისკოპოსი) $145_{15, 17}$, 146_{17}; იგი ეპისკოპოსად დასვა ვახტანგ გორგასალმა 146_{15}, 179_{11}; მიქაელმა დაწვა მობიდანის წიგნები 142_{21}; მიქაელის უთანხმოება ვახტანგ გორგასალთან 196_{10}—197_{16}; მისი გადაყენება კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ 197_{12}; მისი გაძევება «მღვძარეთა» მონასტერში 197_{16}.

2. მიქაელ ულუმბელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_4.

3. მიქაელი (მთავარა[illegible]ელოზი) 105_{16}, 162_8, 163_9.

მიხაილ VI (ბერძენთა მეფე, 1056—1057 წწ.) 303_8; იგი არის დისწული გიორგი II-ისა 315 სქ. 1.

მიჰრი, მირი (სტეფანოზ II-ის უფროსი ვაჟი, არჩილ II-ის ძმა) $232_{23, 25}$, $233_{9, 10}$, 237_{19}, $239_{12, 14}$, 243_1; მიჰრი და არჩილი თავს იფარავენ ანაკოფიის ციხეში 235_{10}, 236_4; მიჰრი სასიკვდილოდ დაიჭრა აგარიანებთან ბრძოლაში 237_{19}, 240_{14}; მიჰრის გარდაცვალება 241_{11}; დამარხეს მცხეთას 241_{11}.

მოამი, მაიუმი (ქალაქი) 134_{34}.

1. მობიდანი (ქართლის ეპისკოპოსი) 142_{16}; მისი «უსჯულოება» 142_{18}; «წერდა წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისასა» 142_{20}; მისი გარდაცვალება 145_{16}.

2. მობიდანი (ხუასროს მოციქული ვახტანგ გორგასალთან) 184_1 («მოუვლინა მეფემან ვახტანგს ბარზაბანი, საკუთარი მობიდანი»).

მოგუეთი: მოგუეთის კარი 116_{12}; მოგუეთის ჯიდი 180_2.

მოგუთა (უბანი მცხეთაში) 29_7, 145_5; ელიოზის სახლი იყო «ქალაქსა დასავალით, წიალ მოგუთასა, ჯიდსა ზედა» 101_5.

მოდისტოსი (იერუსალემის პატრიარქი) 375_{14}.

1. მოვაკანი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 4_9, 5_6, 7_8.

2. მოვაკანი (ქვეყანა) 12_{17}, 64_{17}, $65_{3, 23}$, 66_{11}, 67_{20}, 70_{20}, $136_{14, 20}$, 140_7, $141_{2, 6}$, 146_2; მოვაკანის მოცულობა 5 სქ. 2; სპა რანისა და მოვაკანისა 140_9, 141_4, 159_2; მოვაკანის ერისთავი დარეული 217_2; რანის და მოვაკანის მმართველად ინიშნება ქასრე ამბარვეზი 217_6. — **მოვაკნელნი** 3_5.

მოვაკნეთი (ქალაქი) 5_7.

მოსე (ბიბლ.) 14_{10}, 36_{10}, 99_2, 211_4, 352_8, 353_5; მოსეს წიგნები 96_2, 164_{21}; სჯულსა მოსესსა 78_4.

მოსიმახოსი (ვინმე ებრაელი ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარში) 348_{17}.

მოქუ: მოქვის ეკლესია ააშენა ლეონ III-მ და შექმნა იგი საეპისკოპოსოდ 270_6.

მოღრი, მოღრისი (გეოგრ.) 276_8.

1. მოჰამადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი): «მოჰამად, მოძღუარი სარკინოზთა სჯულისა» 229_{10}; ქადაგება მაჰმად უსჯულოსა 251_1; მოჰამადის გამოჩინება 230_{11}, 255_{14}, 255 სქ. 6; მან დაიპყრა «ყოველი არაბია და იამანეთი» 229_{11}.

2. მოჰამადი, მოამედი (მურვან ყრუს მამა) 233_{12} (ვახტანგისეული ნუსხებით იგი მურვან ყრუს დედის ძმაა); $234_{18, 24}$ («დედის ძმასა ჩემსა», «დედის ძმა თჳსი მოამედ»).

3. მოჰამედი (არაბთა სარდლის ჰიჰნაუმის მამა) 245_4.

4. მოჰამადი (ხალილის ძე, ამირა) $255_{2, 7, 9, 12}$.

მროველი ლეონტი იხ. ლეონტი მროველი.

მტბევარი (ტბეთის ეპისკოპოსი): სტეფანე მტბევარი 264_2; საბა მტბევარი 292_8.

მტკუარი 4_{20}, $5_{4, 5, 6, 8}$, $8_{7, 24}$, $9_{5, 13}$, 13_{13}, 15_{10}, 17_{12}, 19_6, $43_{20, 21}$, 44_{16}, 45_{18}, 46_9, 69_1, 70_{17}, 93_8, 112_{14}, 132_{15}, 158_{18}, 180_7, 205_{16}, 210_{24}, 211_4, 261_{12}, $267_{13, 14}$, 276_{17}, 297_4, 310_{10}, $340_{1, 6}$, 347_{12}; თავი მტკურისა 10_1, 24_{19}, 43_{23}, 145_{22}; პირი მტკურისა («მტკურისა პირთა»), 332_3, 338_{14}, 339_{13}; მტკვრის ადიდება 340_4. **ხერთჳსი მტკურისა** 171_9.

მტკურის ციხე (= მტუერის ციხე) 81_3 შენ., 12_2 შენ.

მტუერის ციხე 18_6; მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი 81_3, 12_2, 18_1.

მურვან ყრუ (ძე მოჰამადისი, ამირა აგარიანი) 243_{12}, 244_{16}, 245_7, 247_8, 376_{20}; მისი მოსვლა ქართლში 233_{11}; მოვლო ყოველი კავკასია 234_4; ლაშქრობს არგვეთში $234_{16, 26}$; შევლო კლისურა 235_4; დასავლეთ საქართველოში ვერავინ გაუძლო მას 235_{12}; მან აწამა დავით და კონსტანტინე 235_{14}; შეებრძოლა ქართლის მეფეებს ანაკოფიის ციხესთან 236_2; მისი ლაშქრობა ეგრისში 238_{12}; მან შემოვლო გზა გურიისა 238_{15}; მოაოხრა ზღვის-პირის ციხე-ქალაქნი 239_1; მოსრა ნუხპატელნი 244_2; მურვან ყრუს გარდაცვალება 239_8.

1. მურვან ჯაყელი (ერისთავი ყუელისა) 310_{21}.

2. მურვანი, მურვანოსი (ქართლის მეფის ვარაზ-ბაქარის შვილი) 132_{24}, 133_{31}; მძევლად წაიყვანა ბერძენთა მეფემ თეოდოსი მცირემ $133_{7, 14, 35, 37}$; მისი სათნო ცხოვრება $134_{3, 6}$; იერუსალემში აღიკვეცა ბერად და ეწოდა პეტრე (პ ე ტ რ ე ი ბ ე რ ი ე ლ ი) 133_{23}, 134_{22}; აირჩიეს მოჰამის (მაიუმის) ეპისკოპოსად 133_{28}. იხ. პეტრე ქართველი.

მუშელი (ბაგრატის ძმა, ბაგრატიონთა მამათმთავრისა) 374_7.

მუხათგუერდი 296_{28}.

მუხნარი, მუხრანი 43_{20}, 109_9, 150_{17}, 202_{21}, 270_{11}, 310_{18}, 311_1, 336_6; ქალაქი მუხნარი 55_{10}; ქუეყანასა მუხნარისასა 212_{10}; მუხრანში წაექცა ცხენი დავით აღმაშენებელს 361_{18}.

მლჳმე (მდებარეობს «მარჯუენით მდინარესა მტკუარსა»): აქ მოვიდა შიო 210_{24}, 212_6.

მღჳძარეთა მონასტერი 197_{16}.

მყინვარნი გინა იწრონი (ადგილი თრიალეთში): აქ გარდაიცვალა გიორგი I 291_3, 385_{22}.

მცირე ალაზანი (იორი) $5_{6, 8}$, 5 სქ. 2, სქ. 3.

მცირე ხაზარეთის მდინარე 51_3, 177_{12}.

მცხეთა (ქართლის დედაქალაქი) 10_4, 11_3, 13_{10}, $15_{10, 11, 15}$, 18_4, 20_{23}, 23_{26}, $27_{12, 14}$, 28_{16}, 29_6, 33_4, $35_{12, 16, 17}$, $37_{3, 14}$, 44 სქ. 1, სქ. 2, 47_8, $48_{8, 12}$, 63_{20}, $64_{5, 17}$, 65_{22}, 71_5, 79_4, $86_{2, 3, 7}$, 95_{19}, 97_{11}, 99_{15}, 100_4, 101_1, 106_{19}, 111_8, 121_{17}, 175_7, 132_{14}, 136_{13}, 139_{11}, 142_5, 145_4, 151_{11}, 198_{10}, 202_{20}, 205_9, 241_8, 265_{15}, 296_8, $374_{1, 11, 12, 16, 19, 21}$; მცხეთა მდებარეობს «შესაკრებელსა შორის მტკურისა და არაგჳსასა» 91_3; მცხეთა ქალაქი 11_5, 19_3, 20_{17}, 25_6, 37_{23}, 38_{24}, 43_{20}, 52_{11}, 55_6, 62_{12}, 63_{16}, 79_4, 88_6, 95_{12}, $11[illegible]_{22}$, 128_1 178_6; ქალაქი დიდი მცხეთა 17_{21}, 86_1; სამეუფო ქალაქი მცხეთა 25_{17}, 88_4, 157_{20}, $282_{18, 19}$; დედაქალაქი 290_{22}, 11_6 («რამეთუ ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდდეს დედა-ქალაქად»); შიდა-ქალაქი (= მცხეთა) 51_{12} შენ.; ქართლი (= მცხეთა) 93_8. — ზღუდენი მცხეთისანი 19_3, 30_{19}, ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი 38_{24}; თავი მცხეთისა 58_4; კარნი მცხეთისანი 34_{20}, 55_{11}; მამასახლისი მცხეთისა 11_4, 15_{11}; სიმაგრენი მცხეთისანი 27_{12}; ციხენი მცხეთისანი ოთხნი 19_{4-6}, 23_{10}; ჯიდი მცხეთისა 279_2; მცხეთის ჯვარი 123_7, 375_{17}; მცხეთის დიდი სიონი 233_7; ეკლესია სტეფანწმიდისა მცხეთას 140_{20}; საეპისკოპოსო ტაძარი 118_{17}, 129_4, 198_{14}, $229_{4, 8}$; სვეტი-ცხოველი 198_{11} (აგო ვახტანგ გორგასალმა), 271_{21}, 290_{22} (სვეტიცხოველისათვის შეწირული სოფლები ტაოში); მცხეთის ეკლესია პატივით სწორია სხვა საპატრიარქო ეკლესიათა 232_4; მცხეთის უბანი მთავართა სანათლო 116_{13}; უბანი ჰურიათა 94 სქ. 1; სიგელნი მცხეთისანი 31_9; მცხეთის მცხოვრებლები 122_8 («ყოველმან მცხეთამან... შეწირეს შესაწირავი»). — იერუსალემიდან გამოქცეული ურიანი მოვიდნენ მცხეთაში და აქ დამკვიდრდნენ 44_5, 98_4; მცხეთაში მოვიდნენ კონსტანტინე დიდის მიერ გამოგზავნილი იოანე ეპისკოპოსი და მღდელნი 116_5, მისი მოციქული 129_1; მცხეთაში მოვიდა იოანე ზედაზნელი 206_{19}, შიო (მღვიმელი)

21022, 24, იოანე გუთელი ეპისკოპოსი 2275; მცხეთაში დაიბანაკა ჯუანშერ სპასპეტმა 1803, 5, 6; დგანან ბანაკად ნერსე და ბივრიტიანი (ვახტანგ გორგასლის ერისთავნი) 20019; მცხეთაში გამოგზავნა კეისარმა მეფედ გუარამი 2187; მცხეთა სუსტდება სტეფანოზ I-ის დროს 22311 («მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა»), 37322 («მცხეთა ალთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა»); არჩილ II-ის დროს «განრყუნილ იყო საყოფელად მცხეთა» 2437. — მცხეთაში დამარხეს: ვახტანგ გორგასალი 20411, აბიბოს ნეკრესელი 2298, მიჰრი 24111, დემეტრე (დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი) 3674, გიორგი მესამე (დროებით დამარხ., მერე გადაასვენეს გელათში) 24011.

მცხეთელნი 5512, 9914; მცხეთელი მამასახლისი 1512, 2020; მცხეთელთა მამასახლისი 1516, 161; მცხეთელნი მოქალაქენი 786; მცხეთელნი ჰურიანი 362, 4, 94 სქ 1, 953, 984, 11622.

მცხეთოსი, მცხეთე (მამათმთავარი) 816, 17, 911, 20, 104, 8, 12, 14. 2018, 2211.

1. **მჴარგრძელი ზაქარია** (მანდატურთ უხუცესი და ამირსპასალარი) 36818, 37014.

2. **მჴარგრძელი ივანე** (ათაბაგი) 36819, 37015.

ნ

ნაბუქოდონოსორი (მეფე) 1523, 3605.

ნადარბაზევი 31314.

ნაზარეველი (იესო ნაზარეველი) 965.

ნანა (დედოფალი, მირიანის მეუღლე) 8813, 1033, 1067, 1094, 11014. 1292, 10, 13; ნანა არის ოლიღოტოსის ასული, საბერძნეთიდან, პონტოდან 668; მისი დასნეულება 1047, 18; ნანას მოქცევა ნინოს მიერ 1056. 8, 9; მისი მონათვლა 1169, 1195; ნანას გარდაცვალება 13015.

ნარეკუავის ხრამი 3113.

ნარღუევნი (გეოგრ.) 31110.

ნასარი (წუნდის ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის დროს) 17611, 1803, 18524, 18917, 2043.

ნასიბის ჯევი 676.

ნასრა (ძე გუარამ მამფლისა, ძისა აშოტ I დიდი კურაპალატისა) 25819, 2591, 37816, 27, 3795, 7, 8, 9, 13, 14, 22; იგი აფხაზთა მეფის ბაგრატის ცოლის ძმაა 26113; მან მოკლა დავით კურაპალატი 2597, 26019, 21, 22, 37826, 27; დავით კურაპალატის მოკვლის შემდეგ გაიქცა კონსტანტინეპოლში 3791; მან დაიკავა სამი ციხე: ოძრხე, ჯუარისციხე და ლომსიანთა 26110; ნასრა მოკლეს ასპინძის ბრძოლაში 26113, 26218; იგი მოკვდა უძეო 37914.

ნასტაკისი (ადგილი ქსანს ზემოთ) 185.

1. **ნაქალაქევი** (სოფელი) 29022.

2. **ნაქალაქევი არტანისა** 2321, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური»).

3. **ნაქალაქევი** (ციხე-გოჯი) 24 სქ. 1.

ნაქურდეველნი 27413.

ნაღუარევი (შავშეთში) 29019.

„ნაცრის ციხე“ (=მტუერის ციხე) 122 შენ.

ნაჰარმაგევი 32419, 31314 შენ., 33218.

1. **ნახჭევანი** 4515, 37025.

2. **ნახჭევანი** (ციხე კახეთში) 26814, 20, 3066.

ნაჴიდური 33417; «გარდაბანი ჰაპალას ქვეით ნაჴიდურსა და ტაგნაგეთს ქვევით ვიდრე მტკვრამდე ეწოდების» 8 სქ. 3.

ნებროთი («ნებროთ გმირი, მეფე ყოვლისა ქუეყანისაა») 67, 13, 15, 19, 21, 711, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 1010, 1224, 13 სქ. 1, 136, 2717, 10516, 1814, 2406; ნებროთ გმირი 14819, 16113, 1628, 1632, 7; როდის იყო ნებროთი? 3 სქ. 2; ბაბილონს გოდოლი აღაშენა ნებროთმა 38 შენ.; ნებროთის წიგნი 10514, 22.

ნებროთიანნი 109, 10, 11, 2723, 27 სქ. 1, 291, 29 სქ. 1, 338, 9, 33 სქ. 1, სქ. 2, 636, 18.

ნეკრესი (ქალაქი კახეთში) 294, 3310, 6515; ნეკრესი მისცა ვახტანგმა დაჩის 19915; ნეკრესის ეკლესია ააშენა თრდატმა, ვარაზ-ბაქარის სიმამრმა 13716. იხ. ნელქარი.

ნელქარისი, ქალაქი ნელქარისი (ნეკრესი) 294 («ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი»).

ნერსარანი (ერისთავი ხუნანისა) 18516.

1. **ნერსე** (ვახტანგ გორგასალის ერისთავი, დგას მცხეთაში) 20020.

2. **ნერსე ნერსიანი** (წარჩინებული ვახტანგ გორგასლისა, ქართლის ერისთავი არჩილ II-ის დროს) 24121.

3. **ნერსე** (ძე ვარაზ-ბაკურ ანთიპატრიკისა) 2521.

4. **ნერსე** (ერისთავი კახეთისა) 37315; მისი ძეა ბაკური 37413.

5. **ნერსე** (სომეხთა კათალიკოსი) 1326.

ნესტან-დარეჯანი (დედოფალთა დედოფალი, კახთა მეფის ალექსანდრეს დედა, XV საუკ.) 36324, 36414.

ნიალი (გეოგრ.) 38322 («წარვიდა ნიალით კერძო სამცხედ»).

1. **ნიანია** (ძე 3. ლიპარიტისა) 30213, 30420; გარდაიცვალა ანისში 30518.

2. **ნიანია** (ქუაბულის ძე, აზნაური) 31020; აუშალა ქვეყანა გიორგი II-ს 31515, 3162, 6.

3. **ნიანია** (მამა კახაბერისა, რომელიც დაიღუპა თმოგვის დანგრევის დროს) 32311.

4. **ნიანია** (კახაბერის ძე; 3. ნიანიას შვილიშვილი) 32415.

ნიგალი (გეოგრ.) 25118; ნიგლას (?) 3827—28 შენ.; **ნიგალის ჴევი** 37712, 3788.

ნიკიფორე, ბარდა ფოკას ძე (იგივე წარვეზი) 285 სქ. 1.

ნიკიფორე ქსიფია 285 სქ. 1.

ნიკოფსი (ქალაქი) 3827, 42 სქ. 2, 437.

ნიკტანებო მეგზბტელი (*Νεκτανεβώ*, ეგვიპტის მეფე, თქმულებით ალექსანდრე მაკედონელის მამა) 174.

ნილოსი (მდინარე) 16213.

ნინო (წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი) 722, 7817, 7913. 16, 808, 13, 15, 17, 811, 2, 849, 11, 15, 9210. 936, 11, 14, 16, 942, 8, 958, 9712, 1013, 6, 10, 1023, 6, 15, 1032, 5, 17, 18, 19, 1041, 5, 1063, 7, 9, 1074, 1088, 10, 13, 14, 10918, 21, 1102, 6, 12, 16, 21, 1112, 6, 9, 13, 14, 11211, 17, 1133, 1152, 7, 10, 1169. 17, 1185, 17, 12018, 12111, 19, 21, 12416, 18, 1251, 2. 9, 15, 1267, 11, 12, 13, 15, 1277, 15, 18, 12914, 13010, 1635, 10, 19719, 24420. ნინო — ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელი 724; ნინო — მოძღვარი ქართლისა 763; ნინო რომაელი დედაკაცია, ბერძნულად მეტყველი 932, 3, 10410; ნინოს დედმამა, ზაბილონი და სოსანა 7516, 764, 771, 2; ნინოს აღზრდა 765, 8; ნინოს მოსვლა სომხითის საზღვართან (ორბანთა) 854; ნინო ფარავნის ტბასთან და შეხვედრა მცხეთელ მწყემსებთან 859, 15, 864, 6, 7; ნინო მცხეთაში 887, 891, 3, 5, 8, 903, 915, 14; ნინო და აბიათარ მღვდელი 9517, 19; ნინო და სიდონია 10111, 12; ნინო და ნანა დედოფალი 10411, 12, 13, 15, 18, 21, 22, 1055; ნინომ მცხეთაში დაყო სამი წელი 714; მირიანმა ნინოს მიერ იცნა სახარება 6410; ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის თარიღი 71 სქ. 2; ნინოს გარდაცვალება 1282; დამარხეს დაბა ბოდეში 1283. — ნინო გამოეცხადა ვახტანგს 1672, 8, 18, 1683.

ნინოწმიდა (საეპისკოპოსო კათედრა) 1991, 9 სქ. 3; ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა 1992.

ნისტორიანთა ეკლესია 21322, 27.

ნიქოზი 1996 (ნიქოზის ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა).

ნოე (ბიბლ.) 37, 3 სქ. 1, 16116, 16418.

ნოპატი, ნოპატელნი იხ. ნოხპატი.

ნორბედი (სომხითის ციხე) 34415.

ნოსორი (ადგილი კახეთში?) 20018.

ნოსორნა (სოფელი კახეთში) 29517.

ნოსტე (მდინარე) 2421, 483.

ნოტკორა: აქ დამარხეს არჩილ II 2487.

ნუხპატი (ციხე-ქალაქი): აქ ააშენა ციხე-ქალაქი აბუხუასრომ 2441. **ნუხპატელნი** 20511, 2441.

ო

ოდისეოს (ტროადის ომის გმირი) 3427.

ოდიში: ეგრისი ოდიშია 5 სქ. 4; ოდიშს ნაქალაქევი 24 სქ. 1.

ოვსეთი 1211, 4811, 572, 628, 9, 10, 1468, 25612. 2572, 33610; ოვსეთის მოსაზღვრე იყო პაჭინიკეთი 15623; ოვსეთის არაგვი 15119; ოვსეთის გარდასავალი 23512; ოვსეთის დიდებულნი 31318; კარნი ოვსეთისანი 15619, 33619; ოვს. მდინარე 15624; მეფენი და მთავარნი ოვსეთისა 33615; ოვსეთის სპა 459; ოვსეთის ხელმწიფენი 3604. — ოვსეთის ქვეყანაში წავიდნენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 4226; მირიანმა «მოტყუენა ოვსეთი» 681, 2; ვახტანგ გორგასალის ლაშქრობა ოვსეთზე 15011, 12, 14, 15114, 16, 18, 15421, 15513, 15616, 24, 1573, 6; ოვსეთის მხარეში იბრძოდა იუსტინიანე I 21426. — ოვსეთი შედიოდა ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში 2329; ოვსეთში გარდაიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი 3371.

ოვსნი 1211, 1320, 142, 231, 2, 19, 476, 18, 19, 489 შენ., 4814, 16, 19, 21, 4823 შენ, 491, 2, 21, 553, 4, 5, 10, 561, 5, 16, 5711, 14, 18, 5913, 6317, 6721, 1366, 14614, 1485, 7, 9, 1494, 15, 1545, 1559, 1561, 12, 13, 14, 1586, 3369, 16, 36725, 3695; ოვსთა მეფენი 242, 271, 458, 496, 5618, 1573; ოვსთა მეფე ბაზოკი 469, დავით სოსლანი 3698, დორღოლელი 3136, ურდურე 2977; ოვსთა მეფის ასულია გიორგი I-ის მეორე ცოლი 2956; ოვსთა მეფის ასულია ბაგრატ IV-ის მეორე ცოლი 2954; ოვსთა სპანი 4617, 5611, 14521; ოვსი მთავარი ბაყათარი 26113; ოვსი ხუანხუა 5610. — ოვსნი გამოიყვანა გუარამმა (VI საუკ.) 2196; გამოიყვანა ბუღა-თურქმა და დმანისში დაასახლა 2571; ოვსებმა ტყვედ წაიყვანეს მირანდუხტი, ვახტანგ გორგასალის და 1857; ვახტანგის ლაშქრობა ოვსთა წინააღმდეგ 15016, 1513, 24; ოვსნი დაიმორჩილა ვახტანგმა 15619, 21; დაზავება ვახტანგისა ოვსებთან და ზავის პირობები 1575, 6, 8, 9, 11.

ოთალო (ქუაბულელ-ოთალო ჰაჰას ძე) 2999.

ოლთისი (ქალაქი) 28413, 38310. **ოლთისნი** 3189, 34418.

ოლიღოტოსი (დედოფალ ნანას მამა) 668.

ომარი (ხალიფა, აბობიქარის შემდეგ) 22916.

ოპიზა: ოპიზის მონასტერი ააშენა არტავაზმა 1783; «მეორედ აღშენებული» გუარამის მიერ 26024.

ორბანთა (ადგილი სომხითის საზღვარზე) 854.

ორბეთი (ციხე) 29714.

ორბელნი: გადაუდგნენ გიორგი III-ს 1177 წელს 3671, 3, 24. — **ორბელი ივანე** 33119.

ორბის ციხე 812 («ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა»), 91.

ორბნისი, ურბნისი (ქალაქი) 1720 შენ. 8718 შენ.

ორდრო (Ὄρτρου, Ὀσσούρτρου) (გეოგრ.) 30210.

ორეთის მთა (ამის მაგიერ M-ის მიერ მცდარად წაკითხულია „ზღუა ორეთისი“, „ზღუა თერისა“) 46, 64.

ორესტი, ფირესტე (ბერძენი გმირი) 3427.

ოროგენიანნი 2156.

ორომ-მოროზი: ორომ-მოროზის ძეთა ხელით მოიკლა აშოტ I დიდი კურაპალატი 37723.

ოროთა (სოფელი) 29017.

ოროტანი (სოფელი კოლაში) 29020.

ოროტი (გეოგრ.): აილო გიორგი-ლაშამ 37025.

ორჭობი (გეოგრ.) 26414.

ოსნი 1910, იხ. ოვსნი.

ოტათლოანი (სოფელი) 2967.

ოფრეთი (ციხე) 30714.

ოქროპირი (მცხეთის კათალიკოსი, მელქისედეკის შემდეგ) 29611, 16, 31320.

ოშკი 368_{32}.

ოძრჴე, ოძრაჴე (ციხე-ქალაქი) 9_{24}, 17_{19}, 234_{8}, 261_{10}, 305_{8}; ოძრხის ერისთავი 24_{20}, 47_{21}, 57_{8}, 185_{25}, 204_{4}; ოძრხე არის საზამთრო რეზიდენცია ვახტანგ გორგასალის ქვრივისა და ორი ძისა 205_{2}; «ქუეყანა ოძრჴევისა, რომელსა ეწოდების სამცხე» 47_{11}. — **ხევი ოძრახისა** 39_{24}. — **ოძრჴეველნი** 47_{18}.

ოძრჴოსი (მამათმთავარი) $9_{21, 23, 24}$.

პ

პავლე (მოციქული): აბიათარ მღვდელი ახალი პავლეა 102_{13}, 105_{6}; პავლესთან არის შედარებული დავით აღმაშენებელი 354_{5}.

პალავრა (მონასტერი) 295_{14}.

პალეკარპოს ლოღოთელი (ბერძენთა სპასალარი) 166_{14}, 173_{6}, $174_{14, 19, 20}$, $175_{11, 13}$, 176_{14}.

პალესტინე 240_{3}, 353_{2}, 358_{18}.

პანკისი: პანკისის ერისთავი სტეფანოზ ვარჯანის ძე 298_{6}.

პართეველი გრიგოლი $161_{7, 9}$.

პართის ქუეყანა: «ქუეყანანი პართისანი» 38_{27-28} შენ.

პარხალი, პარხარი 48_{5}, 49_{3} შენ. («ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ არს ტაოჲ»).

პატალანიხა ველი 73_{3}.

პაჭანიკეთი («მოსაზღვრედ ოვსეთისაჲ») 156_{23}, 157_{3}.

პაჭანიკნი 45_{10}, $157_{1, 12}$.

პეროჟავრი სივნელი 126_{20}; სალომესთან ერთად ჩასწერა ნინოს თავგადასავალი 127_{14}.

პეროჟა-კაფა (ციხე-ქალაქი) 159_{18}.

1. **პეტრე ალექსანდრიელი** (მღვდელ-მოწამე) 135_{16}.

2. **პეტრე** (პეტრე მღვდელი, შემდეგ ქართლის კათალიკოსი) $164_{6, 8, 10, 14}$, $165_{4, 19}$, $166_{2, 7, 21}$, $167_{8, 17}$, $168_{4, 12}$, 169_{2}, $170_{4, 17, 19, 22}$, 171_{6}, 173_{19}, 196_{8} $197_{11, 17}$, $201_{7, 12}$; პეტრე გრიგოლ ნაზიანზელის მოწაფეა 163_{21}; იგი პირველი კათალიკოსია 198_{13}, 198 სქ. 3; პეტრეს გარდაცვალება 205_{8}, მის შემდეგ «დაჯდა სამოელ» 205_{8}.

3. **პეტრე** (პეტრე ქართველი, მაიუმის ეპისკოპოსი) 133_{23}, 134_{25}; ერისკაცობაში მას ერქვა მურვანოსი 134_{22}; იგი აირჩიეს მაიუმის ეპისკოპოსად 134_{35}, 135_{1}; მისი სასწაულები 135_{3}; მისი გარდაცვალება $135_{8, 9}$. იხ. მურვანი.

4. **პეტრე** (მოციქული) 78_{14}, $197_{6, 7}$.

5. **პეტრე-პავლე:** პეტრე-პავლეს სახელობის ეკლესია არტანუჯში $377_{5, 27}$.

პეტრიწი ფილოსოფოსი 312_{16}.

პილატე პონტოელი $78_{9, 10}$.

პინინოს 134_{19} («ვინმე მეფე ჰრომისა საშთავროთ მოსრული»).

პიროსი (ჰინდო) 358_{20}.

პიროს ბრეთელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_{5}.

პიტიოტა (ბიჭვინტა): აქ დაიბანაკა მურვან ყრუმ 238_{14}.

პლატონი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი) 19_{18}, 20_{5}.

პონტო (ქუეყანა) 66_{8}, 78_{11}, 251_{2}; გზა პონტოსა 171_{4}; **პონტო-ქალაქი** 163_{19}, 172_{5}, ქალაქი პონტოსა 184_{19}. პონტოს ქალაქი 240_{2}, პონტოს ქალაქი დიდი 160_{5}. — **პონტოელნი** 172_{5}.

პონტოს ზღუა $4_{5, 18}$, 6_{5}; «ვიდრე ზღვადმდე პონტოსა გურგანისა» 6_{5} შენ.

პრიამოსი (ტროადის მეფე) 342_{6}.

პტოლემეოსი: მასთან შედარებულია თავისი მწიგნობრობით დავით აღმაშენებელი 347_{24}.

ჟ

ჟალეთი (გეოგრ.) 126_{1}, 311_{22}.

რ

რაბატელნი, რაპატელნი 85_{18}.

რანი 12_{17}, 14_{2}, 35_{8} («სპარსნი რანისანი»), $64_{1, 17}$, 65_{23}, 67_{20}, 70_{20}, 117_{3}, 126_{7}, 130_{23}, 131_{9}, $136_{14, 19}$, $140_{10, 12}$, $141_{2, 6, 8}$, 146_{2}, 159_{2}, 239_{10}, $244_{4, 8}$, 257_{8}, 308_{23}; გზა რანისა 187_{4}, 231_{1}; სპანი რანისანი 141_{4}; ციხენი და ქალაქნი რანისანი 141_{15}; რანის ერისთავი ბარზაბოდ $141_{7, 10}$, ვარაზ-ბაკური 150_{14}, 159_{1}, 172_{13} შენ., $173_{4, 12}$, ვასქენი $216_{5, 12}$, დარელი 217_{1}; რანის და მოვაკნის მმართველად ინიშნება ქასრე ამბარვეზი 217_{6}; რანის ათაბაგი ალსუნღული 344_{1}; ერისთავი სპარსთა მეფისა, რომელი ერისთავობდა რანს და მოვაკანს, განაგებდა ქართლსაც (არჩილ I-მდე) $140_{7, 8}$; რანი მოაოხრეს სპარსელებმა ფარსმან V-ის დროს 206_{8}; რანი და ქართლი დასტოვა ქასრე ამბარვეზმა 570-იან წლებში 217_{18}; რანი მოაოხრა ბაგრატ III-მ 280_{7}.

რანნი 3_{5}; რანთა და კახთა მეფე კვირიკე 296_{22}.

რაჟდენი (წმ. რაჟდენი): ვახტანგ გორგასალის ცოლის მამამძუძეა 199_{9}; აწამეს სპარსელებმა 199_{7}; მისი სახელობის ეკლესია უჯარმაში 201_{20}.

1. **რატი** (კლდე-კართა ერისთავი ბაგრატ III-ის დროს) $276_{17, 21}$, რატის სამფლობელო 276_{17-18}; არ ემორჩილებოდა ბაგრატ III-ს $277_{13, 18, 20}$; შეურიგდა ბაგრატს 278_{1}.

2. **რატი** (ლიპარიტის ძე): მოიკლა გიორგი I-ის დროს შირიმთა ბრძოლაში 284_{17}, 383_{14}.

3. **რატი** (ლიპარიტის ძე, უკანასკნელი წარმომადგენელი ბაღვაშთა სახლიდან) 326_{9}.

რაქაელ დედოფალი 373_{8}, $374_{4, 5}$.

რაჴსი, რახსი, არახსი (მდინარე) 5_{5}, 70_{16}, $334_{16, 19}$, 368_{32}; «რაქსი არაზია» 5 სქ. 1.

1. **რევი, რევ მართალი** (ქართლის მეფე, ამაზასპის დისწული, სომეხთა მეფის ძე) 57_{22}, $58_{1, 2, 5, 12, 13}$; მას ეწოდა რევ მართალი 58_{11}.

2. **რევი** (მირიანის ძე) 71_{1}, 104_{19}, 119_{16}, 130_{21}, 131_{6}, 137_{9}, 151_{8}, 159_{10}, 242_{7}, 248_{14}; რევს საუფლისწულოდ მიეცა კახეთი და კუხეთი, რეზიდენციად აქვს უჯარმა 70_{21}; მისი ცოლია სალომე უჯარმელი 70_{15}, 126_{10}; რევის გარდაცვალება $129_{6, 7}$; რევის ძე თრდატი 132_{9}; რევის ძე სნეული 123_{1}; მისი ძისწული არის ვარაზ-ბაქარის ცოლი 135_{21}.

რევიანი (რევის, მირიანის ძის, შთამომავალი) 138_{7}. შდრ. ბაქარიანი 138_{7}.

რეჯაჲ (ადგილი ლიახვის ნაპირას) 54_{4}, $255_{9, 11}$ («რეჯი»).

რიონი (მდინარე) $24_{4, 10}$.

რიფსიმე («დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი») $80_{10, 13, 14, 18}$, $81_{5, 6, 17}$, 82_{3}, 83_{15}; იგი აწამა თრდატ სომეხთა მეფემ $84_{3, 4}$.

რკინის-ჯევი 51_{17} («იწროთა რკინის-ჯევისათა»).

რკინის-ჯუარი (მთა) 39_{22}, 301_{17}.

1. **რომანოზ** II (ბერძენთა მეფე, კონსტანტინე VII-ის შვილი, 959—963 წწ.) 274, სქ. 2.

2. **რომანოზ** III (ბერძენთა მეფე, 1028—1034 წწ. კონსტანტინე VIII-ის ნათესავი): მისი ცოლია ზოია 293_{7}, 293 სქ. 1, 294_{1}, $386_{24, 28}$.

1. **რომი, ჰრომი**, რომე, ჰრომე (ქვეყანა და ქალაქი რომი) 72_{10}, 73_{2}, 75_{9}, 124_{17}, 134_{1}, 358_{17}; ჰრომოსმა ააშენა «ქალაქი ჰრომი» 19_{22}, 19 სქ. 1 (რომის ქალაქი); «ჰრომნი — ჰრომს, ბერძენნი — საბერძნეთს» 162_{22}; ჰრომის პატრიარქი $124_{16, 18}$.

2. **რომი, ჰრომი** (საბერძნეთი) $18_{19, 21}$, 80_{5}.

3. **რომი, ჰრომი**, ჰრომაელი, ჰრომელი (რომაელი, ე. ი. ბერძენი): «დედაკაცისა მის ჰრომისა ტყჳსა მიერ, რომელსა ჰქჳან ნინო» 104_{10}; «დედაკაცისა ჰრომაელისა ნინოს მიერ» 197_{19}; «შევიდა ბაგინსა ჰრომელთასა» 88_{1} შენ. **ჰრომაელებრ** (ბერძნულად): «და წერილ იყო ჰრომაელებრ» 86_{10}. იხ. 2. რომნი.

1. **რომნი**, ჰრომნი (რომაელები) 162_{22} («ჰრომნი — ჰრომს, ბერძენნი — საბერძნეთს»), 359_{2} («თუმცა დავითს [აღმაშენებელს] სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა, ანუ ბერძენთა და ჰრომთა ძალი...»); ჰრომთა პაპი ვიგილიოსი 215_{3}; ჰრომთა პაპი აღათონი 232_{2}.

2. **რომნი**, ჰრომნი (ბერძნები) 16_{20}, $20_{11, 13}$, 22_{18}, 23_{5}, $25_{9, 21}$, 26_{21}, 44_{4}, 73_{2}, 96_{1}, 106_{14}; ჰრომთა სჯული (ე. ი. ქრისტიანობა) 110_{2}.

რომოს, ჰრომოს (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ ტომთაგანი) 19_{18}; მან ააშენა ქალაქი რომი 19_{21}.

რუისი: რუისის საყდარში აკურთხეს მეფედ გიორგი მეორე 304_{7}; («ადგილსა ჯეროვანსა») მოიწვია საეკლესიო კრება დავით აღმაშენებელმა 327_{13}.

რუსეთი 11 სქ. 2 («ხაზარეთი რუსეთია»).

რუსთავი (ციხე-ქალაქი კუხეთში) 18_{1}, $310_{2, 4}$, 312_{13}, 316_{6}, 331_{14}; რუსთავს ძველად ერქვა ბოსტან-ქალაქი 8_{20}, 9_{4}; რუსთავის ერისთავებად მირიანის ძემ, ბაქარმა, დააყენა თავისი ძმისწულები, რევის შვილები 131_{7}, 159_{11}; რუსთავში დადგა სპარსთა ჯარი ვახტანგ გორგასალის დროს 181_{20}; აქ ჩადგა სპარსთა მეფე 200_{16}; რუსთავის აღება დავით აღმაშენებლის დროს გიორგი ჭყონდიდელის მიერ 333_{6}. — რუსთავის ეკლესია (ააშენა მეფე თრდატმა) 137_{15}; რუსთავის ეპისკოპოსი 199_{1}.

რუსნი: ტალმანი მეფისანი რუსნი 384_{22}.

1. **რუსუდანი** (დედოფალი, თამარ მეფის მამიდა) 366 სქ. 3, 369_{15}.

2. **რუსუდანი** (მეფე, თამარ მეფის ასული) 369_{18}; მისი გათხოვება ხლათში 371_{1}; მისი გამეფება გიორგი-ლაშას გარდაცვალების შემდეგ $371_{17, 23}$.

რუქნადინი (რუმის სულტანი) 368_{24}.

ს

1. **საკი**, საჰაკი (ისმაელის ძე, თბილისის ამირა) $255_{1, 9}$, 257_{9}; ირაზმება მოჰამედის და ბაგრატის წინააღმდეგ საბრძოლველად 255_{9}; მას ეხმარებიან კახნი გარდაბანელნი 255_{10}; საკი არ ემორჩილება ბულა თურქს 256_{3}.

2. **საკი**, საჰაკი (ძმა გუარამ «ბაგრატიონისა») 373_{15}, 374_{13}.

1. **საბა** (ქართლის კათალიკოსი ფარსმან VI-ის დროს) $207_{13, 15}$.

2. **საბა** (მტბევარი ეპისკოპოსი) 292_{8}, 293_{15}, $386_{1, 3}$.

3. **საბა** (თურქთა მეფე შაბა) 220_{6}.

საბასტანი, საბატანი (საბას სამეფო) 113_{20}.

საბერძნეთი 15_{21}, 17_{3}, 20_{1}, 57_{10}, $68_{6, 10}$, $69_{2, 12, 15, 17}$, 103_{1}, 166_{22}, $182_{8, 14}$, 184_{6}, 234_{1}, 236_{21}, 249_{10}, 257_{11}, 273_{30}, 288_{5}, $319_{12, 14}$, 384_{29}, $385_{17, 24, 34}$; აფხაზეთი საბერძნეთის საზღვარზეა $177_{11, 13}$, 203_{20}, 205_{15}; კლისურა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა მურვან ყრუს დროს 2[illegible]5_{4}; საბერძნეთის საზღვარნი $62_{2, 6}$, 177_{11-13}; საბერძნეთის საზღვარი ანძიანძორა 23_{25}; საბერძნეთის სპანი 23_{17}, 182_{9}; საბერძნეთის მეფე ბიზინტიოსი $20_{1, 3}$. კონსტანტინე VIII 289_{8}; გურიისა და საბერძნეთის საზღვარზე ააშენა ციხე არჩილ II-მ 243_{5}; საბერძნეთიდან მოიყვანა ჯარი აზონმა 23_{17}; საბერძნეთიდან (პონტოდან) იყო ნანა დედოფალი 66_{8}; საბერძნეთიდან მოიყვანა ცოლი რევ მართალმა 58_{2}, მირიანმა 66_{8}, ვახტანგ გორგასალმა 198_{8}, არჩილ I-მა $140_{2, 5}$; საბერძნეთიდან მოვიდნენ მღვდლები მცხეთაში 111_{22}; იქიდან არის მოსული მიქაელ ეპისკოპოსი 145_{15}; საბერძ-

ნეთიდან «მოვიდოდიან კათალიკოსნი» წინათ 207$_{10}$; საბერძნეთის მონასტერნი 178$_{1}$; იქაური მონასტერი დავით აღმაშენებელმა აღავსო სიკეთითა 353$_{1}$, საყდარნი და ეკლესიანი აღაშენნა და აღადგინა თამარ მეფემ 368$_{5}$; საბერძნეთში გათხოვილა კატა, დავით აღმაშენებლის ასული 366$_{16}$. — საბერძნეთში აპირებდა გაქცევას აშოტ I კურაპალატი 376$_{11}$; იქ წავიდა ნასრა 260$_{23}$, 261$_{9}$, წავიდა ბაგრატი, ძე აფხაზთა მეფის დემეტრესი 261$_{5}$, იქ არის წასული თეოდოსი, აფხაზთა მეფის დემეტრეს ძმა 270$_{15}$; წავიდნენ და კონსტანტინე VIII-ს მიემხრენ ტაოელი აზნაურნი 291$_{12}$, წავიდა ჩანჩახი ფალელი 292$_{5}$; აქ მყოფი დემეტრე, ბაგრატ IV-ის ნახევარძმა, გამოიყვანა ლიპარიტმა 298$_{13, 21}$; საბერძნეთში წავიდა ლიპარიტი და მიიღო დამხმარე ჯარი 303$_{4}$, 304$_{15}$, ბაგრატ IV-ც წავიდა 303$_{7}$, 304$_{5}$; საბერძნეთში გაიპარა ივანე ლიპარიტის ძე 305$_{17}$; საბერძნეთში წავიდა მარიამ დედოფალი, ბაგრატ IV-ის დედა 294$_{5, 11}$; აქ გარდაიცვალა 3. ლიპარიტი 306$_{1}$; საბერძნეთში გააძევა დავითმა ლიპარიტი ამირა 325$_{18}$. — საბერძნეთში ლაშქრობს მირიანი 95$_{13}$; მირიანის დამარცხება 102$_{5}$; ვახტანგ გორგასალის ლაშქრობა საბერძნეთში 159$_{16, 17}$; საბერძნეთის «სპასა დიდსა წინამძღუარ» არის ვახტანგ გორგასალი 191$_{11}$; საბერძნეთში ლაშქრობს ხუასრო II 200$_{4}$; ქასრე გაექცა ბარამ ჩუბინს და წავიდა საბერძნეთში მავრიკი კეისართან 221$_{2}$; დიდი შფოთი VII საუკუნის დასაწყისში, ფოკამ მოკლა მავრიკი და დაიპყრა ტახტი 222$_{2}$, 223$_{1}$; საბერძნეთის წინააღმდეგ მოდის მავრიკის სიძე ქასრე შურის საძიებლად 224$_{1. 5}$; გამოჩნდა ერაკლე 223$_{17}$, და ტახტი დაიპყრა 223$_{19}$; სტეფანოზ II-ის დროს საბერძნეთში წაიღეს ქართლის აღწერის მასალები 376$_{1}$; საბერძნეთში ხატისმებრძოლთა მოძრაობაა 227$_{6}$; საბერძნეთში შედის შასლამა 252$_{8}$; საბერძნეთში შეთქმულება მოაწყეს ბასილი II-ის წინააღმდეგ წარვეზმა და ქსიფიამ 285$_{17}$, 383$_{30}$. — ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი ტ ბარდა სკლიაროსის აჯანყება 273$_{12}$.

საბოტარელნი 274$_{14}$.

საგდუხტი (დედოფალი, მირდატის მეუღლე, ვახტანგ გორგასალის დედა) 143$_{3, 5, 16}$, 145$_{5, 14}$, 196$_{5}$; იგი ბარზაბოდის ასულია 141$_{11, 14}$, 145$_{6}$; მისი ძმაა ვარაზ-ბაკური 145$_{7}$; იგი მირდატის ცოლია 142$_{7}$; იგი ვახტანგ გორგასალის დედაა 186$_{8, 10}$; მან მიიღო ქრისტიანობა 142$_{8, 11}$; მან ააშენა სიონი სამშვილდისა 142$_{13}$; შეწუხებული საგდუხტი მიდის მამამისთან, ბარზაბოდთან 144$_{2, 11}$.

სადაყა (არაბეთის მეფის, დურბეზის, მამა) 340$_{14}$.

საეგრო (ეგრისი) 316$_{3}$. იხ. ეგრისი.

საზუერელნი აზნაურნი 267$_{10}$.

საკოეთი (გეოგრ.) 290$_{21}$.

სალარნი: «სალართა დაეპყრა ბარდავი და ადარბადაგანი» 266$_{3}$

სალდუხი არდოხის ძე 367$_{18, 21}$.

სალომე უჯარმელი (დედოფალი, მირიანის ძის რევის მეუღლე, სომეხთა მეფის თრდატის ასული) 70$_{14}$, 71$_{1}$, 72$_{6}$, 121$_{13}$, 126$_{10, 20}$, 131$_{4}$; სალომე უჯარმელმა და პეროჟავრი სივნელმა ჩაწერეს წმ. ნინოს ცხოვრება 127$_{14}$.

სამარი (მცხეთელი მამასახლისი, ფარნავაზის ბიძა) 20$_{19, 21}$, 22$_{11}$.

სამარიტელნი: სამარიტელთა ნათესავი 303$_{19}$.

სამარკანდი 314$_{18}$.

სამგორი 9 სქ. 3 (მისი მდებარეობა).

სამნალირი (ერისთავი შიდა-ეგრისისა და სვანეთისა) 185$_{18}$.

1\. **სამოელ I** (მონაზონი, ქართლის ეპისკოპოსი, შემდეგ კათალიკოსი) 163$_{22}$, 164$_{6}$, 166$_{13}$, 167$_{9, 18}$, 168$_{4, 12}$, 169$_{2}$, 170$_{4}$, 172$_{5}$; იგზავნება კონსტანტინეპოლში პატრიარქთან 196$_{8}$, 197$_{11}$; იგზავნება ანტიოქიაში, რომ ეკურთხოს ეპისკოპოსად 197$_{17}$; დაჯდა კათალიკოსად (პეტრეს გარდაცვალების შემდეგ) 205$_{8}$; იგი მეორე კათალიკოსია 205 სქ. 1; მისი გარდაცვალება 206$_{4}$.

2\. **სამოელ II** (ქართლის კათალიკოსი): იგი დაჯდა კათალიკოსად სვიმონის შემდეგ 222$_{1}$, 373$_{25}$, 374$_{1}$; იგი მეცხრე კათალიკოსია 373$_{25}$, 219 სქ. 3; მისი გარდაცვალება 222$_{2}$.

3\. **სამოელ III** (ქართლის კათალიკოსი, სამოელ II-ის შემდეგ) 222$_{2}$, 374$_{16}$; იგი მეათე კათალიკოსია 222 სქ. 1; მისი გარდაცვალება 222$_{13}$; მის შემდეგ კათალიკოსია ბართლომე 222$_{14}$.

4\. **სამოელ IV** (ქართლის კათალიკოსი VII საუკ.) 375$_{29}$.

5\. **სამოელ დონაური** (კახთა ქორეპისკოპოსი, ძმა გაბრიელ დონაურისა) 254$_{4}$, 257$_{6}$

6\. **სამოელი** (ბიბლ.) 132$_{25}$, 367$_{28}$.

სამოქალაქო 299$_{10}$, 319$_{18}$, 367$_{25}$.

სამშჳლდე (ციხე-ქალაქი) 12$_{2}$, 33$_{3}$, 64$_{6}$, 130$_{24}$; წინათ სამშვილდეს ერქვა ორბის ციხე 8$_{13}$; «დედა-ციხე სამშჳლდე» 18$_{1}$; «ყოველი სამშჳლდე» 331$_{15}$; სამშვილდის კარი 316$_{11}$; სამშვილდის ტბანი 314$_{5}$; სამშვილდე სომეხთა მეფის მფლობელობაში 307$_{9, 10, 11, 12, 15, 16}$; სამშვილდე სამფლობელოდ მისცა არჩილ I-მა მირდატს 142$_{6}$; გიორგი II-მ სამშვილდე მისცა ივანე ლიპარიტის ძეს 316$_{5, 14, 16}$; სულტანმა მალიქშამ წაიღო სამშვილდე 317$_{1, 2}$, 318$_{2, 4}$; «ყოველი სამშვილდე» უპირავთ თურქებს 331$_{15}$; თურქებს სამშვილდე წაართვა დავით აღმაშენებელმა 331$_{20, 22}$, 332$_{16}$; სამშვილდის ერისთავი 24$_{16}$, 55$_{8}$, 137$_{11}$, სამშ. ერისთავი ადარნასე (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185$_{17}$; სამშვილდის საერისთავო 27$_{19}$; სამშვილდის სიონი 142$_{13}$.

სამცხე 39$_{24}$, 42$_{3}$, 282$_{31}$, 316$_{11}$, 379$_{9}$, 383$_{22}$; სამცხის მოცულობა 24$_{21}$, 10 სქ. 1, 24 სქ. 3; ოძრხევის ქვეყანას ეწოდება სამცხე 47$_{12}$; სამცხის მთავარნი 40$_{34}$; სამცხეშია ციხეები: დემოთი 47$_{12}$, ოძრხე, ჯავრის-ციხე და ლომსიანთა 261$_{10}$, მარგის მერე 270$_{19}$. — სამცხეში მოვიდა ერაკლე კეისარი 224$_{3}$; სამცხეში დაიბანაკა მურვან ყრუმ 234$_{8, 9}$; იგი მოაოხრა აბულკასიმმა 263$_{15}$; სამცხე აივსო თურქითა 319$_{18}$. — **სამცხის ჯევი** 379$_{13}$; **სამცხე-საათაბაგო** 232$_{9}$, 231 სქ. 1.

სამძივარი 39$_{30}$ («მთავრობდა მაშინ დედაკაცი ვინმე ქურივი სამძივარი»; შდრ. ისტ. აზმანი *630: «აწ მყოფთა სამძივართა»).

სანადირო ქალაქი (ქალაქი გაჩიანი) 9$_{3}$.

1\. **სარა ბეთლემელი** (ნიაფორი, სომეხი დჳინელი) 72$_{16}$, 75$_{14}$, 76$_{1}$, 78$_{17}$, 79$_{4, 8}$; მისგან ესწავლა ნინოს ცოტაოდენი სომხური 85$_{16}$.

2\. **სარა ფხუენელი** (აზნაური კახი) 269$_{10}$.

სარანგი ალხაზი (თავადი განძისა) 312$_{18, 20}$, 317$_{4, 7, 12, 13}$; მოვიდა სამშვილდის ბარს 318$_{4}$.

სარკინე (ქალაქი, მცხეთის უბანი) 15$_{81}$, 17$_{21}$, 18$_{10}$. — **სარკინელნი** 18$_{7, 13}$.

სარკინოზეთი 308$_{14}$.

სარკინოზნი (არაბები, მაჰმადიანები) 230$_{9}$, 231$_{2}$, 237$_{6, 18, 21}$, 244$_{4}$, 246$_{1, 16}$, 247$_{4, 11, 13}$, 249$_{8}$, 250$_{13, 17}$, 252$_{10}$, 255$_{7}$, 256$_{15}$, 257$_{14, 15}$, 260$_{22}$, 322$_{7}$, 376$_{16}$, 377$_{10, 12}$; მათი სახელწოდების ეტიმოლოგია: «სარკინოზთა, რომელ არს თარგმანი სარას ძაღლთა» 230$_{4}$; მათი სჯულის მოძღვარია მოჰამადი 229$_{10}$; ისინი თავდაპირველად ქართლის ერისთავთაგან ხარკს ღებულობდნენ და ამით კმაყოფილდებოდნენ 244$_{17}$; მათი შემოჭრა ქართლში 244$_{15}$; სარკინოზები ხელმეორედ დაეუფლნენ ქართლს 254$_{1}$; სარკინოზებმა მოარბიეს კახეთი 265$_{13}$. — **სარკინოზთა სჯული** (მუჰამედის მოძღვრება) 229$_{10}$, 255$_{15}$. მათ წაიღეს აშოტ I კურაპალატის სიკვდილის შემდეგ «გარეთ ქუეყანა» 378$_{4}$, და ხარკი დაადვეს შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალის ხევებს 378$_{7}$.

სასირეთის ჭალა 301$_{5}$.

სასომხითო 234$_{1}$.

1\. **საურმაგი** (ქართლის მეფე, ფარნავაზის ძე) 26$_{7, 12, 13, 16, 18, 19, 21}$, 27$_{1, 2, 8, 12, 21, 25}$, 28$_{5}$, 32$_{11}$, 33$_{12}$ შენ.

2\. **საურმაგი** (სპასპეტი, ვახტანგ გორგასალის მამამძუძე) 143$_{13, 15}$, 145$_{8}$; მისი ძეა არტვაზ ძუძუსმტე 156$_{10}$.

3\. **საურმაგი** (ვახტანგ გორგასალის ეჯიბი) 186$_{1}$, 189$_{10, 12, 14, 15, 20}$.

საფარელი გაბრიელი იხ. გაბრიელ საფარელი.

საფურცლე (დაბა, მცხეთის მახლობლად), 55$_{16}$, 85$_{18}$.

საქართველო 319$_{15}$; საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 235$_{5}$; გუარანდუხტი დედოფალი «ყოვლისა საქართველოსა» 336$_{7}$; ღვთისმშობელს «წილად ხუდა მოქცევად ქუეყანა საქართველოსა» 38$_{2}$; დადგენილება VI მს. კრებისა საქართველოს ეკლესიის შესახებ 232$_{4}$; «საქართველოს ეკლესიანი» 232$_{10}$.

საქრისი (გეოგრ.) 39$_{28}$; ველი იგი საქრისისა 41$_{2}$.

საძმორი: აქ ააშენა ეკლესია არჩილ II-მ 243$_{17}$.

საჯი; «სარკინოზნი, რომელთა უჴმობდეს საჯობით» 265$_{14}$.

საჰაკი (თბილისის ამირა) იხ. სააკი.

სევასტე (ქალაქი) 42$_{28}$.

სევასტეპოლე 43 (ქვემოდან 6. სტრიქონი): «მოვიდა სევასტეპოლედ, რომელსა აწ ცხუმად სახელ ედების».

სევგელამეჯი (გეოგრ.) 339$_{8}$.

სენაქერემი (სომეხთა მეფე, ბაგრატ IV-ს დედის, მარიამის, მამა) 299$_{4}$.

სეფელია (რევ მართალის მეუღლე) 58$_{2, 3}$.

სვანეთი იხ. სუანეთი.

სიდონია (აბიათარ მღვდელის ასული, ნინოს მოწაფე) 94 სქ. 1, 95$_{6}$, 101$_{12}$, 102$_{11}$, 105$_{6}$, 114$_{5}$; სიდონიამ დაწერა მოქცევა მირიან მეფისა 108$_{12}$.

სივნეთი 262$_{11}$, 373$_{24}$.

1\. **სივნელი არევი** (სომხითის ერისთავი) 159$_{19}$.

2\. **სივნელი პეროჟავრა** იხ. პეროჟავრა სივნელი.

სითლარაბა (Sidi-el-Arab, თბილისის ამირა) 312$_{11}$.

სიკილია 183$_{6, 17}$.

სიმონ კანანელი (მოციქული, აფხაზეთსა და ეგრისში ქრისტიანობის გამავრცელებელი) 42$_{26}$, 42 სქ. 2, 43$_{1, 6, 7}$.

სიმონ იხ. სჳმონ.

სინას მთა 353$_{4}$.

სინდეთი 162$_{22}$, 194$_{23}$, 195$_{2, 10}$; სინდეთის ქალაქები: სინდილა, თოფორი, კიმრაი 195$_{11}$; ვახტანგ გორგასალის ლაშქრობა სინდეთში 188$_{12, 13}$, 189$_{2}$; სინდეთიდან და ინდოეთიდან ვახტანგის მიერ გამოტანილი სიმდიდრე 236$_{11}$. — **სინდელნი** 187$_{8, 15}$.

სინდია (ქალაქი) 188$_{20}$.

სინდილა (სინდეთის ქალაქი) 195$_{11}$.

სინდნი 141$_{3}$, 162$_{22}$, 184$_{10}$, 188$_{15, 19}$, 189$_{12, 17}$, 194$_{24}$, 195$_{5}$; სინდთა დახასიათება 193$_{10}$; სინდთა მეფე 188$_{13, 19, 21}$, 189$_{5}$, 190$_{1, 2}$, 194$_{8, 11, 14, 16, 22}$, 195$_{1, 3, 6}$.

სიონი (ბიბლ.): «ძენი სიონისანი» 320$_{20}$; გზანი სიონისანი 320$_{22}$.

სკიტი: «უდაბნონი ეგჳპტისა და სკიტისანი» 134$_{31}$.

სკლიაროსი (ბარდა სკლიაროსი, ბიზანტიელი ფეოდალი): მისი განდგომილება 273$_{2}$; იგი აოტეს ქართველებმა 273$_{28}$.

სკჳთე (ქვეყანა) 43$_{9}$ («წარვიდა სკჳთედ»), 43$_{1}$ ქვევიდან («წარვიდა სკჳთად»).

1\. **სკჳრეთი** (მდინარე) 9$_{1}$, 24$_{16}$; «სკჳრეთის მდინარე მაშავრის წყალია» 9 სქ. 1; «სკჳრეთის მდინარე ვერის წყალია» 24 სქ. 2.

2\. **სკჳრეთი**, სკორეთი, საკურეთი (მხარე) 276$_{18}$.

სობის კანანელნი (თარგმანნი, მწიგნობარნი) 93$_{5}$.

სობლის ციხე: მდებარეობს გარდასავალსა ოვსეთისასა 235$_{11}$.

სოდომი (ბიბლ.) 211$_{6}$; სოდომნი 323$_{17}$.

სოლომონი (სოლომონ ბრძენი, მეფე ურიათა) 165$_{9}$, 214$_{23}$, 347$_{13}$, 351$_{2}$, 352$_{7}$, 363$_{1}$, 365$_{6}$, 373$_{7}$.

სომეხი დჳინელი 77$_{2}$. იხ. სარა ბეთლემელი.

სომეხნი 3$_{5}$, 14$_{14}$, 15$_{1, 6}$, 16$_{12, 15, 16}$, 29$_{25}$, 30$_{2}$, 32$_{2, 7}$, 33$_{14, 16}$, 34$_{20}$, 35$_{8}$, 43$_{15}$, 44$_{13}$, 45$_{18}$, 46$_{3, 16}$, 47$_{4, 17, 18, 20}$, 48$_{12, 18}$, 49$_{8, 12, 19, 20}$, 51$_{2}$, 52$_{8}$, 54$_{2}$,

$57_{6,21}$, 60_{3}, 130_{20}, 131_{2}, $136_{4,7,21}$, 259_{2}, 260_{21}, 261_{12}, 301_{18}, 307_{17}; **სომეხთა მეფენი** 35_{11}, 44_{12}, 45_{6}, $48_{10,15,16}$, 50 სქ. 5, 53_{21}, $57_{8,9,16,21}$, 59_{11}, 62_{5}, 130_{21}, 257_{17}, $262_{4,11}$; სომეხთა მეფე არშაკი 28_{20}, $29_{10,16,21,24}$, 30_{4}, 30 სქ. 1, ადერკი 44_{1}, არტაშანი 48_{22}, მეფის ძე ზარენი 49_{2}, მეფის ასული (ცოლი ფარსმან ქველისა) 53_{18}, კოსარო 59_{14}, 60_{11}, 61_{8}, 68_{9}, თრდატ (ძე კოსაროსი) 68_{10}, 72_{6}, 129_{6}, 151_{9}, გაგიკი 279_{18}, დავითი 296_{23}, 297_{9}, 300_{22}, სენაქერემი 299_{4}, კვირიკე $307_{5,7,11,12}$, 309_{5}; სომეხთა მეფის სამყოფელი დვინი 82_{9}; სომეხთა პატიახში (ვახტანგის დის, ხუარანძეს, საქმრო) 185_{9}; სომეხთა ერისთავი (აბულაბაზი) 256_{12}; **სომეხთა სპა** 14_{18}, 35_{2}, 45_{13}, 48_{20}, 57_{18}, 136_{3}, 186_{20}; სომეხთა და ბერძენთა საზღვარი (განსაყოფელი) 196_{6}; სომეხთა ცხოვრება 3_{21}, 69_{9}; სომეხთა მოქცევის წიგნი 84_{6}; სომეხთა ეპისკოპოსები და წინამძღვრები $356_{12,15,16}$.

სომხეთი, სომხითი 231_{5}, 360_{4}.

სომხითი 12_{9}, 15_{2}, 16_{33}, 19_{19}, 28_{20}, 31_{19}, 32_{18}, 33_{13}, 38_{27-28} შენ., 45_{13}, $46_{2,6}$, 48_{8}, $51_{16,19}$, 53_{18}, 57_{1}, $62_{4,5,7,21}$, 64_{17}, $65_{3,22}$, 67_{20}, 68_{16}, $69_{5,12,14,15}$, 103_{1}, 136_{11}, 158_{12}, 159_{17}, 172_{19}, 177_{18}, 179_{4}, 203_{20}, 239_{10}, 244_{5}, 251_{9}, 256_{2}, 257_{8}, 262_{10}, 281_{14}, 370_{27}, $373_{10,24}$, 382_{17}; აგარანი სომხითისა (ადგილი, სადაც გარდაიცვალა თამარ მეფე) 369_{28}; არენი სომხითისანი 82_{8}, 243_{12}; მთანი სომხითისანი 332_{11}; საზღვარნი სომხითისანი 48_{5}, 49_{3}; 61_{7} (ამ საზღვრებში არის ქალაქი ხილახილა), 85_{4}; ქალაქნი სომხითისანი 64_{1}; ქუეყანა სომხითისა 79_{5}, 373_{9}; ციხენი სომხითისანი 331_{22}, 344_{14}. — აზნაურნი სომხითისანი 48_{5} შენ.; სომხითის ამირანი 340_{18}; ერისთავნი სომხითისანი (სივნელი, ასპურაგნელი, ტაროვნელი) 159_{19}; სომხითის მთავარნი 61_{17}; მეფენი სომხითისანი 62_{21}, 374_{8}, დიდი მეფე იარვანდი 44_{14}, მეფე კოსარო 59_{11}; მკვდრნი სომხითისანი 16_{16}; სომხითის პატიახში ბაკური 199_{18}; სომხითის სპანი 34_{17}, 45_{17}, 46_{22}, 49_{10}, 53_{1}, 160_{8}, 169_{15}, 180_{4}. — სომხითი დაიპყრეს სპარსელებმა (VI საუკ) 217_{13}; დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 253_{3}; მოაოხრა მალიქშამ 318_{3}; სომხითი თურქებს უპირავთ 331_{14}, 332_{2}; სომხითის საქმეები განაგო და სომხითი აალორძინა დავით აღმაშენებელმა 346_{1}, 365_{13}.

სომხითი დიდი (დავით აღმაშენებლის დროს) 337_{16}.

სომხური ენა 67 შენ., $16_{4,6,22}$, 85_{16} («სომხურად მხრახველი»). ნინომ იცოდა ცოტაოდენი სომხური ენა 85_{15}.

სოსანა (წმ. ნინოს დედა) $72_{12,16}$, 75_{16}, $76_{1,4}$.

სოსანგეთი: «მოიწია აწყვერს, რომელსა პირველად ეწოდებოდა სოსანგეთი» 39_{28}.

სპანდიატ-რვალი, სპანდიატი (სპარსთა მეფის ვაშტაშაბის ძე) $16_{11,15,17}$, 16 სქ. 2.

სპარსეთი 13_{15}, 16_{14}, 27_{17}, 30_{4}, 31_{3}, 33_{18}, 43_{11}, 51_{9}, $52_{9,19}$, 53_{1}, 54_{2}, $59_{15,17}$, 60_{4}, 61_{14}, 65_{13}, 67_{2}, 67_{11}, 68_{18}, $69_{2,5}$, 70_{5}, 163_{1}, 171_{9}, 173_{12}, 178_{10}, 191_{9}, 196_{1}, 340_{10}, 358_{19}, 360_{5}, 367_{22}, 368_{15}; დიდი სპარსეთი 370_{17}; სპარსეთი — ქვეყანა გმირთა და გოლიათთა 170_{9}; ერი სპარსეთისა 187_{13} («პატივსცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსეთისა ვითარცა ხუასროს, მეფესა მათსა»); სპარსეთის საზღვარნი 62_{2}, 136_{15}; სპარსეთის ქალაქნი 369_{11}. — ერისთავნი სპარსეთისანი $43_{13,14}$, 54_{6}; სპარსეთის მარზაპანნი 67_{6}; **სპარსეთის მეფენი** 43_{12}, სპარსეთის მეფე ბარამი (ბაამანი), ძე სპანდიატისი 16_{17}, მესამე ძმა მირიანისი 69_{10}, ქასრე ანუშარვანი 59_{8}, ურმიზდი 215_{26}, არფასარანი 306_{8}; სპარსეთის მეფობა 43_{10}, 67_{18}, სპარსეთის სულტანი 367_{15}; სპარსეთის წარჩინებულნი $187_{6,9}$. — ფარნაჯომმა მოიყვანა სპარსეთიდან ცეცხლის მსახურნი და მოგვნი 29_{6}. — სპარსეთში შფოთი და არეულობა 571 წელს $217_{15,16,19}$; სპარსეთში შეიჭრნენ თურქნი 220_{5}, ბერძენნი 220_{7}; ქასრემ დაამარცხა ჩუბინი და დაიპყრა სპარსეთი 221_{4}; სპარსეთში გაილაშქრა ერაკლემ 224_{1}, 229_{13}; სპარსეთში შევიდა აბობიქარი $229_{12,14}$; სპარსეთისკენ გააქცია თორნიკემ ბარდა სკლიაროსი 273_{28}; სპარსეთის რბევა იწყო დავით აღმაშენებელმა 336_{22}, 337_{16}; თამარ მეფის დროს ქართველებმა «დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი» 369_{11}. — **სპარსეთი** (= მაჰმადიანთა ქვეყანას) 336_{22}.

სპარსეთობა 366_{3} («თავნი ყოვლისა სპარსეთობისა დაჭოცნა»).

სპარსნი 4_{6} შენ., 12_{23}, 13_{4}, $14_{1,3,4,5,15}$, $15_{7,11,13,20,22}$, 16_{14}, 20_{19} («ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი ასპანელი»), 29_{22}, $30_{15,21}$, 31_{11}, 32_{7}, $35_{16,18}$, $48_{18,21}$, 49_{8}, 50_{11}, 51_{1}, $52_{8,17}$, $53_{1,3,7,15,22}$, $54_{3,5}$, $57_{6,13}$, 59_{14}, $60_{3,12}$, $62_{16,21}$, $63_{4,8,11}$, $65_{1,2,4,7}$, 66_{16}, 67_{15} («სპარსთა დედოფალი»), 69_{7}, $70_{1,8,10}$, $98_{3,7}$, 115_{23}, $133_{4,35}$, $136_{6,7,21}$, 137_{13}, $138_{11,14,15}$, 139_{6}, $140_{3,6}$, $141_{2,9,10,21}$; 142_{16} (სპარსი მობიდანი), 145_{14}, 146_{21}, 157_{18}, 158_{16}, $160_{7,8}$, $163_{1,9}$, 170_{21}, $171_{9,17,20}$, $172_{1,19}$, 178_{17}, 179_{2}, 184_{5} («განრისხნენ სპარსნი მოხუცებულნი»), $188_{14,15,16}$, $191_{3,6,9,12}$, $193_{3,6,8}$, 195_{16}, $202_{3,7,12,13}$, 206_{12}, $220_{3,9,10}$, 223_{7}, 224_{8}, 233_{16}, $240_{2,20}$, 318_{6}, 349_{2}, 351_{21}, 359_{2} («სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა»), 373_{24}. — სპარსთა ბუმბერაზი $51_{18,21}$; სპარსთა გოლიათი 52_{1}; სპარსთა ერისთავი 13_{20}, 30_{12}, 53_{19}, 54_{1}, $136_{12,14}$, 136_{20}, 157_{3}, 172_{13} (ვარაზ-ბაკური), 173_{4}, 242_{4} (ბარდაველი); მებეგრენი სპარსთანი 187_{19}; **სპარსთა მეფენი** 16_{19}, 43_{15}, 69_{12}, $70_{5,11}$, 95_{13} («დიდისა სპარსთა მეფისა»), 98_{15}, 130_{2}, 131_{3}, $136_{3,15}$, 137_{15}, 138_{12}, 139_{10}, 140_{7}, $141_{3,16,18}$, 144_{16}, 148_{8}, $158_{9,10,11}$, 159_{1}, 160_{10}, $169_{12,14}$, $178_{9,16,20}$, $183_{14,15,16}$, 192_{16}, $195_{1,2,5,12}$, 202_{5}, $216_{4,5,18,19}$, 217_{6}, 236_{14}, 281_{15}, 308_{22} (სპარსთა მეფე სულტანი), 382_{18}; სპარსთა მეფე ქეკაპოს $141_{4,17}$, სპანდიატ-რვალი 16_{10}, ქასრე მეფე (მირიანის მამა) $59_{12,15,16}$, $60_{2,5}$, 61_{6}, $62_{3,7}$, 63_{1}, $63_{15,16,19}$, $64_{7,13}$, 64 სქ. 2, 67_{1}, ხუარან-ხუარა $113_{10,19}$, ხუასროთანგი 16_{12}, სპარსთა მეფის ასულია ბალენდუხტი 178_{13}, ხუასრო 199_{20}; სპარსთა მეფის სიგელნი აქვთ ქართლის ერისთავებს 221_{17}; სპარსთა მეფობა 16 სქ. 4, სპარსთა სამეფო 25_{4}; სპარსთა მთავარი ხუარა 106_{5}; ნათესავი სპარსთა 168_{9}, 187_{18}, 231_{2}; სპარსნი რანისანი 35_{8}; სპარსთა სილალე $173_{11,13}$; **სპარსთა სპანი** 30_{13}, 51_{15}, 152_{4} («სპანი სპარსთა ნიჯადნი»), 169_{15} («სპანი სპარსთანი სომხითისა და ქართლისა სპათა უმრავლეს არიან»), სპარსთა ლაშქარი 65_{6}, 113_{6}, 173_{3}, სპარსთა ძალი 30_{14}; სპარსთა სპასალარი 373_{17}; სპარსთა სჯული 29_{5}; სპარსნი ცეცხლის-მსახურნი 139_{8}; სპარსთა წყობა 139_{5}, 171_{5}; საურმაგს ჰყავდა ცოლი სპარსი, ასული ბარდაველის ერისთავისა 27_{15}; სპარსთა მეფის ასული არის ვახტანგ გორგასლის ცოლი 199_{2}. — სპარსთა შემოსვლა ქართლში 60_{2} შენ.; სპარსნი მოიყვანა ქართლში ბინქარანმა $179_{10,20}$; სპარსთა მოსვლა ქართლში ვახტანგ გორგასალთან საომრად $180_{1,5,11,12}$, $181_{1,8,20}$, 182_{2}, 20_{1}; სპარსელებმა მოაოხრეს თბილისი და არმაზი 202_{19}; მათ დაიპყრეს VI საუკუნეში ქართლი, სომხითი, ასფურაგანი 217_{14}; «სპარსნი უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხითს, სივნეთს, ასპურანგს» 373_{24}. — სპარსნი აწამებდნენ ქრისტიანებს 229_{6}; მათ შეიპყრეს და აწამეს რაჟდენი $199_{1,7}$; მათი შესვლისა საბერძნეთში ეშინიათ ბერძნებს 182_{8}. — სპარსთა მეფეს გადაუდგა ბარამ ჩუბინი 220_{13}; სპარსთა ქვეყნები შემუსრეს ბერძნებმა 163_{11}; «ცხოვრება სპარსთა» 3_{21}, 220_{6}. — **სპარსი** (= სპარსული): სპარსითა ლაშქრითა 113_{6}.

სპარსული ენა 65_{17}, 162_{8}; სპარსულად 64_{8}, 143_{6}, 178_{14}, 185_{9}.

სპახიანოსი (= ვესპასიანე) 164_{21}. იხ. ვესპასიანე.

1. **სპერი** (ისპირი) 170_{14}, 203_{2}, 238_{15}, 344_{16}; სპერი ქართლის ფარგლებშია 226_{4} («წარიღეს ბერძენთა საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღჳს პირი»); იგი წაიღეს ბერძნებმა ერაკლეს დროს 226_{4}.

2. **სპერი** (მდინარე ჭოროხი) 17_{20} («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქჳან ჭოროხი»).

სპერის ზღუა (შავი ზღვა) 8_{11}, $9_{14,28}$, 19_{9}, 205_{17}.

სტაგირი (ადგილი კახეთში): აქ გარდაიცვალა გიორგი III 367_{29}.

სტერი (ქალაქი პონტოში) 160_{5}.

1. **სტეფანე ხირსელი** (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 208_{2}.

2. **სტეფანე მტბევარი** (ეპისკოპოსი) 312_{17}, 380_{11}; მან აღწერა გობრონის ცხოვრება 264_{2}.

3. **სტეფანე პირველ-მოწამე** 229_{5}.

4. **სტეფანე** 84_{11} («სტეფანეს მსგავსი დიაკონი»).

1. **სტეფანოზ** I (გუარამ კურაპალატის ძე, ქართლის მთავარი) 221_{21}, $222_{12,14}$, დიდი სტეფანოზი 375_{23}; იგი გადაუდგა ბერძნებს და მიემხრო სპარსელებს 223_{6}; მის დროს «ტფილისი განძლიერდებოდა» 223_{11}; მისი რეზიდენციაა თბილისში $223_{14,15}$; სტეფანოზი ებრძვის ერაკლეს $224_{8,9}$, ამ ბრძოლაში მოკლეს სტეფანოზი 224_{11}, $226_{1,2}$; სტეფანოზი და მისი ძმა დემეტრე აშენებენ ჯვარის ეკლესიას 223_{13}, 374_{20}; სტეფანოზის შვილები 226_{5}, გუარამ კურაპალატი და დემეტრე 252_{2}; მისი ძმაა დემეტრე 223_{12}.

2. **სტეფანოზ** II (ადარნასეს ძე, ქართლის მთავარი) $228_{8,9,10}$, 375_{27}, 376_{3}; მან განასრულა და მოზღუდა ჯვარის ეკლესია 228_{11}, 375_{28}; ჰყავდა ორი ძე: არჩილი და მიჰრი 232_{23}, 233_{9}, 246_{18}; გარდაიცვალა ეგრისში 233_{8}, 235_{10}.

3. **სტეფანოზი** (ვარჯანის ძე, პანკისის ერისთავი) 298_{6}.

4. **სტეფანოზი** (ნერსეს ძე, ერისთავი) 252_{3}, 376_{5}.

5. **სტეფანოზი** (იერუსალიმელი ეპისკოპოსი, VI საკ.) 215_{5}.

სტეფან-წმიდის ეკლესია (მცხეთას) 140_{20}.

სუანეთი 42_{23}, 42_{1} (ქვევიდან), 241_{5}, 367_{5}; სვანეთის მოცულობა 24_{4} («ეგრის-წყალსა და რიონს შუა, ზღჳთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი»); სვანეთის ერისთავი სამნაღირო (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185_{18}; «ეგრისი სვანეთია» 27 სქ. 2; «... ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი» 27_{10}.

სუანნი 316_{3}, 369_{6}; სვანთა ერისთავი ვარდანი 315_{16}.

სუერის ციხე 309_{11}.

სულა კალმახელი (კალმახის ერისთავი) 301_{14}, 302_{1}, $304_{22,23}$; მას ებოძა მამულობით ციხისჯვარი, ოძრხე და ბოდო-კლდე 305_{3}; მან მოჰგვარა მეფეს შეპყრობილი ლიპარიტი და ივანე 305_{6}.

1. **სუმბატ არტანუჯელი** (ადარნასეს ძე) $259_{13,14,23}$, 260_{7}, $379_{19,20,22}$, 380_{4}, 381_{1}.

2 **სუმბატ არტანუჯელი** (ძე აშოტ კეკელასი) $378_{13,18}$.

3. **სუმბატ არტანუჯელი** (ძე დავით მამფლისა, ერისთავთ-ერისთავი) 259_{16}, $381_{2,24,30}$; მისი ძენი: დავითი და ბაგრატ არტანუჯელი 381_{25}.

4. **სუმბატ კლარჯი** (ძე ბაგრატ არტანუჯელისა) $259_{20,21}$, $283_{3,5,8,11}$, $382_{21,25,26,27}$; მისი ძეა ბაგრატი 283_{13} (სუმბატ კლარჯის ძედ არის მოხსენებული დემეტრე კლარჯი 292_{13}, მაგრამ დემეტრე კლარჯი არის გურგენის ძე).

5. **სუმბატ I კურაპალატი** (ქართველთა მეფე), ადარნასე I-ის ძე 266_{15}, 380_{19}, $381_{10,12,13}$; მისი შვილები არიან: ბაგრატ რეგვენი და ადარნასე კურაპალატი 266_{21}, 382_{1}.

6. **სუმბატი** (ძე ბაგრატ II რეგვენისა) 266_{23}.

7. **სუმბატ დავითის ძე** (ისტორიკოსი XI საუკ.) 218 სქ. 4, 372_{4}.

8. **სუმბატ ბივრიტიანი** (სომეხთა სპასპეტი) 45_{6}, 45_{17}, $46_{1,9,10,12,14,21}$, 47_{5}; მან მოაოხრა ქართლი 47_{9}, 48_{10} («სომეხთა მეფე და სპასპეტი მისი სუმბატ ბივრიტიანი»), 48_{20}, 49_{9}.

9. **სუმბატ ტიეზერაკალი** (სომეხთა მეფე) $262_{4,6,11}$. 264_{4}; იგი შეიპყრა აბულკასიმმა 264_{7}.

10. **სუმბატი** (ძმა სომეხთა მეფის კვირიკესი) $307_{8,14}$.

სურმაგი იხ. საურმაგი.

სუქმანეთნი $366_{1,2}$.

სუჯეთი 3223.

1. **სჳმონი** (ქართლის ეპისკოპოსი, ელიას შემდეგ) 13721, 13817.

2. **სჳმონი** (ქართლის კათალიკოსი მაკარის შემდეგ, ბაკურ მეფის დროს, VI საუკ.) 2173, 219 სქ. 3, 2221, 37325; შდრ. სიმონ 217 სქ. 1. **სჳმონ-პეტრე** 37322; მის შემდეგ არის სამოელი, მეცხრე კათალიკოსი 37325, 3741.

3. **სჳმონი** (ქართლის კათალიკოსი, ბაგრატ III-ის დროს) 2828; მის შემდეგ მელქისედეკია 2829.

4. **სჳმონ კანანელი**, სიმონ კანანელი (მოციქული) 3826.

5. **სჳმონ მოგჳ** 30320.

6. **სჳმონ ჭყონდიდელი** (მწიგნობართ-უხუცესი, გიორგი ჭყონდიდელის დისწული) 34520.

სხლოანი (სოფელი კლარჯეთში) 29018.

სხლობანი (სოფელი შავშეთში) 29019.

სხჳლოსელნი (აზნაურნი კახნი): დაჩი და ივანე სხჳლოსელნი 26910.

ტ

ტაგნაგეთი (გეოგრ.) 8 სქ. 3.

ტაიჭის ძე იოანე (მთარგმანებელი) 33410.

ტალინჯაქარი (სომხითის ციხე) 34415.

ტაო 421, 4221, 485 («ქუეყანასა პარხლისასა, რომელ არს ტაო»), 493 შენ., 24412, 27111, 27410, 27522, 27825, 26, 28231 («სამცხე-ტაოსა შინა»), 28321, 2889 («ტაოსთა»), 2951, 30611, 18, 3187, 37924, 38216, 38432, 3856; ტაოს აზნაურნი 38525, იმიერ-ტაო 2785, 3827, ქუემო ტაო 25118, ტაოს ორივე კერძო 27514; მეფენი ტაოსნი 2731; მკჳდრი ტაოსი 2748; ტაოს წარჩინებულნი? პირნი 36514; ტაოს სოფლები: ხადკარეკი, ოროთა 29016; «ქვეთა ტაოსთა» 28317; 38231. — **ტაოელნი**: ფერის, ნათესავით ტაოელი 2878; ტაოელნი აზნაურნი 28914, 29112, 13, 38524; გიორგი ტაოელი (კათალიკოსი) 31320, 21; ტაოელნი მეფენი 2676.

ტაოსკარელი გუზანი 36814.

ტაროვნელი ამაზასპი (სომხითის ერისთავი) 15919.

ტარონი (გეოგრ.) 2446.

ტასისკარი 923, 105, 6, 10 სქ. 1, 24 სქ. 3, 20319, 20517; ოძრხის ერისთავის საგამგებლოა ტასისკარითგან არსიანამდე 2420; შიდა-ქართლი შეიცავს თბილისიდან და არაგვიდან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარადმდე 2425.

ტაშირი 2924, 25, 25714, 36513; სამშვილდის საერისთავოში შედიოდა «სკჳრეთის მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი» 2417; პატიახში განაგებდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 24120.

ტბეთი (შავშეთში): აშოტ კუხმა ააშენა აქ საეპისკოპოსო ეკლესია 2601, 38010, 3861; საბა მტბევარმა ააგო ციხე ტბეთის თავზე და უწოდა მას «სუეტი» 2929, 3861, 2, 9, 10. **ტბელნი**: ტბელნი აზნაურნი 2674, 2682, გოდერძიანნი ტბელნი 2486; ტბელი ქავთარი (ქართლის აზნაური) 2767.

ტენებაგა (ბრანჯთა საერისთავო) 7418.

ტერონაკალი (სომხითის ციხე) 34415.

ტიგრანი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 4910.

ტინისჴიდი 31314.

ტირეთი (დურძუკის მამა) 1114.

ტიტო (რომაელთა კეისარი, Titus Flavius Vespasianus, 79—81 წწ.) 16421, 3429.

ტოლობელის ძე ისაკი 31122.

ტონთიო («მთა ოქროსა») 2334; (სოფელი ჯავახეთში) 29020.

ტრაპიზონთა, ტრაპიზონი: «ტრაპიზონად, რომელ არს სოფელი მეგრელთა» 3827—28 შენ., 391; «დაიზამთრა ქუეყანასა ხალდისასა, მახლობელად ქალაქსა ტრაპიზონთასა» 28515, «დაიზამთრა ხალდიასა, ქალაქსა ტრაპიზონთასა» 38328.

ტროადელნი 3425; «ტროადელთა ბრძოლა» 34213.

ტფილელნი 29711, 30220; ვაჭარნი ტფ. 34010; ტფილელნი ბერნი 2957, 13, 14 («ქალაქისა ბერნი ტფილელნი»). **ტფილელი ამირა** 25215, 29623, 29.

ტფილისი 914, 105, 2119, 2415, 24, 1822, 2428, 2981, 29914, 30220, 3032, 3102, 8, 13, 16, 19, 22, 3129, 10, 11, 12, 33114, 3328, 34910, 37416, 3758, 17, 28, 3768; ვახტანგ გორგასალმა დაიწყო ქალაქ თბილისის აშენება 2006; ტფილისი — სამეფო ქალაქი 2057 («დაჩი მეფემან ... იგი შექმნა სახლად სამეუფოდ»); ტფილისის ზღუდენი (განასრულა დაჩიმ, ვახტანგის ძემ) 2056; ტფილისის კარნი 13612; ტფილისის სიონი 2228 (გვარამ კურაპალატმა, «ბაგრატიონმა», განაახლა საფუძველი სიონისა), 2224, 22711 (ადარნასემ, ქართლის მთავარმა, დაასრულა მისი შენება), 37515; ტფილისი სოფელი და კალაი 18121, ციხე ტფილისისა 13620; VI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ტფილისი ძლიერდება და მცხეთა სუსტდება 22311, 37323. — ტფილისის ამირა 2551, 9 (საჰაკ ისმაელის ძე), 2631 (ჯაფარი), 25210 (ალი შუაბის ძე). — ტფილისი მოაოხრეს ხუასრო II-ის ჯარებმა 20219; ტფილისს მოადგა ერაკლე კეისარი 2249, 37422; ტფილისი ერაკლემ მისცა ადარნასეს 2258; შემუსრა ბლუჩანმა 24916; დაიპყრეს აგარიანთა 25017; მოაოხრეს ხაზარებმა 25110; ტფილისს მოადგა ბუღა თურქი 2563, 4, აბულ-კასიმი 2631; ტფილისს ასალებად მოადგა ბაგრატ IV-ის ლაშქარი 2973, 4, 10, 13, 2981; ბაგრატ IV-მ დასტოვა ტფილისი ლიპარიტის კვალად შემოტევის გამო 30011; ტფილისი აიღო 1122 წელს დავით აღმაშენებელმა 34218, 36512.

ტყე-ტბა (გეოგრ.) 59, 97.

უ

უალერეს („ვალარშ") 829 («ადგილსა მას, რომელსა ჰქჳან ახალქალაქი, უალერეს შენებულსა»).

უესპასიანოსი (რომაელთა კეისარი, 69-79 წწ.) 443.

უთალო იხ. ოთალო 2999.

უთალუბო 3167.

უკუმია (გეოგრ.) 30210.

ულუმბო: აქ არის დაყუდებული იოანე (ექვთიმეს მამა) 27324.

უმედეული 29915.

უმიროსი (ჰომეროსი) 3424, 12.

უობოსი (ხაზართა მეფის ძე) 129, 11.

უეიკნი 795 («უეიკთა საჴელმწიფო»).

ურაშა (ქალაქი): იქ წავიდა ვახტანგ გორგასალი 1874, 12, 1962.

ურბნისი, ო რ ბ ნ ი ს ი 106, 1720 («ორბნის»), 8718 («ორბანისი»).

ურდურე (ოვსთა მეფე): იგი მოუკლავს დიდ კვირიკეს 2977.

1. **ურია** (ბიბლ., დავით წინასწარმეტყველის ცოლი) 1655.

2. **ურია** იხ. ურიანი.

ურიანი, ჰურიანი 3517, 366, 3711, 446, 7716, 781, 7, 792, 833, 4, 953, 20, 9910, 10011, 10116, 10217, 11311, 1154, 1188, 16420, 3738, 3744. **ურიანი მცხეთელნი** 362, 4, 11622; უბანი ურიათა (მცხეთაში) 1721, 951; ძველად მცხეთაში მოსული ურიანი 445; იერუსალემიდან ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტებული ურიანი 1524, 444; ჰურიანი ქართველნი 983, 12; დედაკაცი ვინმე ჰურია 891; ჰურიანი დედანი (ნინოს მოწაფენი) 957; ჰურია მღდელი აბიათარი 955, 10513 («ჰურიაყოფილი» აბიათარი); ჰურიათა ბაგინი (ვარ. უბანი) ურბნისში 881.

ურიასტანი 3515.

1. **ურმიზდი** (სპარსთა მეფე ჰორმიზდ III [?] 457—458 წწ.): წერილს სწერს ვახტანგ გორგასალს 15814.

2. **ურმიზდი** (სპარსთა მეფე ჰორმიზდ IV, 579—590 წწ.): 21526, 2176; მას თვალები დაწვეს ცოლის ძმებმა 2211.

ურძუკეთი, ურძუკნი იხ. დურძუკეთი, დურძუკნი.

უფლისციხე 3311, 10910, 26314; უფლისციხე ააშენა უფლოსმა 106; დაიპყრა ალექსანდრე მაკედონელმა 1720; უფლისციხე აიღეს ბაგრატ I-მა და მოჰამედმა 25510; მოადგნენ კახნი (X საუკ.) 2728; უფლისციხე ივანე მარუშის ძემ მისცა ბაგრატ III-ს და მის მამას გურგენს 27218, 2745; უფლისციხეში ზის გუარანდუხტი, ბაგრატ III-ის დედა 27414, 2751, 27610; აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის ძე კონსტანტინე გამაგრდა უფლისციხეში თავისი მამის წინააღმდეგ 2624, 6, 2673, 7; აიღო ბაგრატ IV-მ 30214; სულა კალმახელმა წაართვა უფლისციხე ლიპარიტსა და მის ძეს ივანეს 3058.

უფლოსი (მცხეთოსის ძე, მამათმთავარი) 921, 104, 13, 2018, 2211.

უფროზი (სპარსთა ერისთავი) 13813.

უჯარმა, უჯარმო (ციხე-ქალაქი) 711, 12114, 1281, 3128, 37517; უჯარმა ააშენა ასფაგურმა 595; იქ ცხოვრობდნენ მირიანის ძე რევი და ამის ცოლი სალომე 712, 12611; უჯარმის ნაგებობათა აგებას განაგრძობდნენ დაჩი 18520, ვახტანგი 19917, 20121; აქ ზის თვით ვახტანგ გორგასალი 19917, ის დგას წინა ციხეში 20019; აქ დაფლა მან ლაშქრობათაგან შეძენილი სიმდიდრე 23612; უჯარმის ხევში თავს შეაფარებს ვახტანგ გორგასალის ოჯახი 20018; დაჭრილი ვახტანგი უჯარმაში წავიდა 20217; აქ სხედან ბაკურის შვილები 2193; უჯარმას მოადგა აბულ-კასიმი 2632, 5; უჯარმა გადასცეს კახელებმა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს 26813. — უჯარმის რაბატი 20121; **უჯარმის ჴევი** 20018, 2332.

ფ

1. **ფადლა I არევმანელი** (კახთა ქორეპისკოპოსი 2596, 2621; მის შემდეგ ქორეპისკოპოსია კვირიკე I 2622.

2. **ფადლა II** (კვირიკე I-ის ძე, კახთა ქორეპისკოპოსი): მან ააგო ლოწობანთა 26513; ებრძვის აფხ. მეფეს გიორგის უფლისციხესთან 2676; ფადლას გარდაცვალება 2684; მის შემდეგ ქორეპისკოპოსია კვირიკე II 2684.

3. **ფადლა III** (კვირიკე III-ის ძე): მას უპყრია ციხე ნახჭევანისა 26820

ფადლონი (ამირა განძისა) 27914, 18, 31618; ფადლონი არის «მოძულე ქრისტეანეთა» 2802; ბაგრატ III-ის ბრძოლა ფადლონთან 27919, 2801, 2, 9; ბაგრატის დახავება ფადლონთან 28015, 17; ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან 29620, 24, 26, 3102, 12, 15, 20, 3112, 6, 9, 11, 14, 15, 16, 21; მისი შეპყრობა 3121, 2, 3, 6, 8, 9; მისი განთავისუფლება ბაგრატის მიერ 31219; ფადლონმა გასტეხა ფიცი 3132, 3; მისი დაპატიმრება მალიქშას მიერ 3175; ფადლონის შვილი ლაშქარია 29716.

ფალელი ჩანჩახი 2925.

ფანავარი იხ. ფარავანი.

ფანასკერტი, ფანასკერტის ციხე: 30611, 3831; აქ შეიპყრა ბაგრატ III-მ სუმბატი და გურგენ კლარჯნი 2839, 38228; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ III 28318.

ფარაბორროტი (სპარსთა მეფის ქეკაპოსის ძე) 1418,20.

ფარავანი, ფანავარი (ტბა ჯავახეთში) 101, 5, 2418, 25, 858, 20516, 29020, 37614.

ფარზმან-ფარუხი იხ. ფარსმან-ფარუხი.

ფარისოსი: გზა ფარისოსისა 4516.

1. **ფარნავაზი** (ქართლის მეფე) 2016, 22, 2118, 20, 21, 25, 2220, 2725, 354; იგი პირველი მეფე იყო

ქართლში ქართლოსის ნათესავთაგან 2015, 268; სპარსულად მისი სახელი იყო «არმაზ» 2511; ფარნავაზი მამით ქართლელია და დედით ასპანელი სპარსი 2018, 19; იგი მცხეთელი მამასახლისის სამარის ძმისწულია 2021, 2210; ასურასტანის მეფე ანტიოქოსი ეხმარება ფარნავაზს აზონთან ბრძოლაში 2315; აზონის შიშისაგან იგი სპარსეთშია გადახვეწილი 2:1, 4, 7, 10, 12, 16; ფარნავაზი და ქუჯი აზონ ერისთავთან ბრძოლაში 236, 10, 12, 2318, 20; ფარნავაზის მხარეზე გადავიდა ათასი მხედარი აზონისა 2521; ფარნავაზმა გაიმარჯვა და «მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა» 2328, 25, 246; ფარნავაზმა ქართლის სახელმწიფო მოაწყო «მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა» 254; ფარნავაზმა ააშენა შორაპნისა და დიმნის ციხეები და მოზღუდა მცხეთა 2410, 256; მან აღმართა კერპი არმაზი 2510; ფარნავაზის გარდაცვალება 2611; «საფლავი ფარნავაზისი» 6519. — ფარნავაზის ძეა საურმაგი 2618, 26 სქ. 2; ფარნავაზის ერთი და ოვსთა მეფის ცოლია, ხოლო მეორე — ქუჯისა 242, 3211; ფარნავაზის დახასიათება 211, 263, 5.

2. **ფარნავაზი** (სპასპეტი, ფარსმან ქველის ძუძუსმტე) 5111, 18, 20, 21, 5214, 20, 5317.

ფარნავაზიანნი, მეფენი ფარნავაზიანნი 172, 2918, 3110, 3214, 15, 597, 18, 637, 19, 665; მეცხრე მეფე არშაკი იყო დედით არშაკუნიანი და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი 3310; ფარნავაზიანთა მეფეთაგან უკანასკნელი არის მირიანი («ამას ზედა დაესრულა ქართლს შინა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა მეფეთა») 663.

ფარნავაზიანობა 3211, 15.

ფარნაჯომი (მირვან I-ის ძე, ქართლის მეფე) 2821, 291, 2, 14, 21, 22, 25, 3:2, 3, 12, 13, 21, 22.

1. **ფარსმან I არმაზელი** (ქართამის ძე, ქართლის მეფე არმაზში) 449, 10, 11, 19; სომხეთის მეფე იარვანდი ემძლავრა ფარსმანს და წაართვა წუნდა და არტანი 4415; მისი შვილია აზორკი 451, 3, 45 სქ. 1.

2. **ფარსმან II ქველი არმაზელი** (ამზასპის ძე [ზოგი ვარიანტით — დეროკის ძე], ქართლის მეფე არმაზში) 502 შენ., 504 შენ., 506, 8, 50 სქ. 2, 3, 5316, 18, 19, 20, 547, 8, 10, 12, 54 სქ. 1, 54 სქ. 2, 552; მისი ბრძოლა შიდა-ქართლის მეფესთან, მირდატთან 5011, 12, 13, 14, 512, 8, 15, 16, 19, 21; ფარსმანი ებრძვის სპარსთა გოლიათს ჯუმბერს 522, 3, 5; ბრძოლა მირდატთან გრძელდება 5210, 14, 16, 19 («განითქუა სახელი ფარსმან ქუელისა»), 532; ფარსმანის მოკვლა მუხანათურად 535, 7; ფარსმანის სპასპეტი და ძუძუსმტე ფარნავაზი 5110; ფარსმანის დახასიათება 5311; ფარსმანის ძეა ადამი 5317, 548.

3. **ფარსმან III** (ადამის ძე, ქართლის მეფე): ძისწულია ფარსმან ქველისა 5412, 14; მისი გარდაცვალება 5416; მისი ძეა ამაზასპი 5417, 551.

4. **ფარსმან IV** (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 13522, 13718, 20, 21; მას ზრდის სამშვილდის ერისთავი 13712; მან შეუწყვიტა სპარსელებს ხარკის მიცემა 1382; მან ააშენა ბოლნისის ეკლესია 1383.

5. **ფარსმან V** (ბაკურ II-ის ძე, «მეფე ქართველთა») 2063, 4; მის დროს სპარსელებმა მოაოხრეს ქართლი და რანი 2068, 9; ფარსმანმა სპარსთა მეფეს «დაუწერა მორჩილება და მსახურება» 20613; ამ დროიდან ქართლის ნაწილი («ნათესავნი დაჩისნი») ემორჩილება სპარსელებს 2072; ფარსმანის გარდაცვალება 2074; მისი მემკვიდრეა ფარსმან VI, მისი ძმისწული 2074, 5.

6. **ფარსმან VI** (ფარსმან V-ის ძმისწული, ქართლის მეფე) 2074, 5, 13, 15, 21518; მისი დახასიათება 2076, 7; მის დროს მოვიდნენ შუამდინარიდან «ათსამეტნი ასურელნი მამანი» 20717; მას თხოვნით მიმართავს კეისარი იუსტინიანე დაეხმაროს ხასკუნთა წინააღმდეგ 21428, 30, 31; ფარსმანის გარდაცვალება 21520; მისი შვილია ბაკური 21520, 21.

7. **ფარსმან თმოგველი** (დიდებული, ბაგრატ IV-ის დროს) 29817.

ფარსმან-ფარუხი (სპარსელი ვახტანგ გორგასალის ლაშქარში) 1525, 8, 9.

ფარცხისი (ციხე) 29714, 31213; აქ მოხდა ბრძოლა გიორგი II-სა და სარანგს შორის 31711, 3185.

ფერიხი (ძე ჯოჯიკისა, ნათესავი ტაოელი) ქართველი დიდებული, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო ბასილი II-ის წინააღმდეგ აჯანყებაში 2872, 3844.

ფეროზი (სპარსი უფლისწული, მირიან მეფის სიძე, რანის ერისთავი) 6819, 712, 1172, 12510, 1267, 13023, 13522, 1378, 19, 2411, 19; ფეროზის მოქცევა 12510, 1267, 1311; მას ციხე აეგო პეროჟა-კაფას 15918; ფეროზის «ნათესავი» არის პატიახში თრიალეთისა, ტაშირისა და აბოცისა 24119.

ფეროში (ოვსი) 681.

ფიდრაზი (გეოგრ.) 2978.

1. **ფილიპე** (ალექსანდრეე მაკედონელის მამა) 174 შენ.

2. **ფილიპე** (ნერსეს ძე) 2528, 3765.

ფილისტიმი 16911, 18318, 18421, 2302, 7, 3737, 3745.

ფინიკე (ფინიკია) 35818.

ფირესტე, ორესტე (ბერძენთა გმირი) 3427 შენ.

1. **ფოკა** (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, შემდეგ კეისარი 602—610 წწ.): მან მოკლა მავრიკი კეისარი და დაიპყრა ტახტი 2232, 8; იგი მოკლა ერაკლემ 22318.

2. **ფოკა განდგომილი** (ბარდა ფოკა, ბიზანტიელი ფეოდალი, რომელიც აუჯანყდა ბასილი II-ს) 2861, 4, 38331.

ფოკანი (ადგილი ჯავახეთში) 30016.

ფოსტაფორი (ქალაქი; ვარ. ფოსტაფორი და ბოსფორი) 4227.

ფრანგეთი 3605.

ფრანგნი: აიღეს იერუსალემი და ანტიოქია 35220; ბრანჯნი ფრანგნი არიან 73 სქ. 1.

ფრიდონი, აფრიდონი 3395 შენ., 13 სქ. 1.

ფროტათოსი (ქვეყანა რომის სახელმწიფოში) 1820.

ფროტათოსელნი 1820.

ფხოელნი: მათში ქრისტიანობის გავრცელება 12517, 1262.

ფხუენელნი: სარა და გრიგოლ ძმანი ფხუენელნი 26910.

ქ

ქავაზინი, ქავაზინნი (ციხე სომხითში) 31213, 3133, 34415.

1. **ქავთარ ბარამის ძე** (ჰერეთის დიდებული) 32811.

2. **ქავთარ ტბელი** (ქართლის აზნაური) 2767.

ქაიხოსრო (შიოშ ბედნიერის ძე, სპარსთა მეფე) 14 სქ. 3, 151, 5, 9, 33715.

ქალაძორი, ქელაძორი (ქალაქი შარვანში) 33414, 3661.

ქალდეველნი 1716; ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯანი 9118, 10621.

1. **ქართამი** (ქუჯის შვილიშვილი, ბარტამ მეფის შვილობილი) 3210, 12, 16, 3312, 35 სქ. 2.

2. **ქართამი** (ადერკის ძე, ქართლის მეფე არმაზში) 4319, 24, 441, 7, 8, 9, 11.

ქართველნი 31, 5, 142, 9, 14, 18, 152, 6, 12, 19, 22, 1612, 15, 16, 20, 178, 2011, 12, 13, 2217, 273, 2814, 2923, 25, 302, 377, 13, 14, 3418, 353, 7, 8, 9, 4214 შენ., 4315, 4415, 4617, 476, 19, 489, 11, 13, 16, 19, 21, 23, 491, 2, 7, 18 შენ., 4913, 17, 20, 516, 528, 5322, 543, 5, 5714, 18, 603, 6320, 655, 16, 20, 21, 663, 7, 13117, 1334, 6, 35, 1363, 21, 1397, 14016, 19, 1415, 8, 9, 20, 14417, 19, 21, 1466, 16, 15317, 1558, 15614, 1578, 16013, 1639, 18010, 2121, 21620, 2172, 2209, 26021, 2769, 2793, 28117, 28214, 2858, 33314, 35627, 38629; ქართველნი აზნაურნი 26811, 2698, 2747, 28914; ქართველთა ბუმბერაზი 322; ქართველთა ენა 165, 34720; ქართველი ერი 2010 შენ.; ქართველი კათალიკოსები 2079 («... რათა დასხდებოდენ კ^ზად ნათესავნი ქართველთანი»); **ქართველთა მეფენი** 3317, 4316, 4621, 5912, 15622; ქართველთა მეფე ასფაგური 628, 661, ბაკური 2251, ვარაზ-ბაქარი 1335, 7, მირდატი 1395 12. მირდატ ქართველი 5010, მირიანი 6415, 16, ფარსმანი (VI) 21428; ქართველთა მეფობა 665; ქართველთა მწიგნობრობა 26 სქ. 1 («აქა მწიგნობრობა დაიწყეს ქართული»); ქართველთა ნათესავი 2013, 2079, 3595 («ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს»); ქართველთა მთავარი 2283 შენ.; ქართველნი მხედარნი 2318 შენ., 5211 შენ.; 18620; ქართველთა სპანი 3421, 2196, 2881, 3591; ქართველთა ღმერთი არმაზი 10621 (921: «ჩუენი ესე ღმერთი არმაზ»); ქართველნი წარჩინებულნი 538, 708; ქართველნი არა წარჩინებულნი 3116; მესხნი და ქართველნი 28914; ჭურიანი ქართველნი 984, 12: — ქართველნი გადაუდგნენ აზონს 237; ქართველნი შეწუხებულნი არიან «სლვად გზასა ანტიოქიისასა» კურთხევის მიზნით 22614, 17; ქართველნი იბრძვიან ბერძნების წინააღმდეგ ვახტანგ გორგასალის დროს 1731; ქართველებზე ზრუნავს მავრიკი კეისარი და ქასრეს ჩამოაშორებს 2215, 6, 10, 12.

ქართველობა 36912.

ქართლელი 2018 («ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი...»; ვარ. ქართველი).

1. **ქართლი** (მთა) 89, 10, 18, 194, 2512 («თავსა ზედა ქართლისასა»).

2. **ქართლი** (ქალაქი), სპარსელებმა მოაოხრეს «ტფილისი და არმაზი ქართლი» (v. I. არმაზი ქალაქი) 20220; და იპყრა იგი ზურგად, ქალაქი (M: ქართლი) ხუნანი 3119; მეფე იქმნეს შვილნი მათნი: არმაზს — ფარსმან და შიდა ქალაქსა (B: შიდა ქართლს) — კაო 4410.

3. **ქართლი** (ქვეყანა): 82, 3, 11, 129, 136, 7, 8, 11, 16, 153, 24, 165, 21, 23, 178, 16, 18, 1815, 16, 21, 22, 23, 199, 201, 2516, 268, 274; 2911, 22, 313, 3220, 4323, 479, 18, 4817, 5113, 5315, 19, 5710, 588, 5⁰6, 628, 6417, 6522, 662 («დაესრულა ქართლს შინა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა»), 6720, 681, 706, 7, 20, 928, 938, 11220, 11316, 11914, 15, 13021, 13122, 13612, 16, 17, 1372, 13815, 16, 1396, 1404, 8, 10, 13, 20, 14224, 1445, 1453, 13, 22, 14817, 15016, 15710, 16, 1793, 10, 12, 17, 1804, 1873, 1969, 1975, 2032, 7, 14, 20610, 12, 20721, 21020, 22, 2322, 23620, 24011, 2414, 2422 («ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი»), 24416, 24621, 2475, 2495, 2519, 2527, 2531, 2541, 2553, 2578, 2586, 2592, 2627, 26318, 2665, 27013, 2727, 11, 2748, 2751, 2, 10, 14, 2763, 4, 6, 11, 17, 20, 27817, 19, 20, 25 2817, 28217, 31, 29513, 29814, 15, 29912, 30016, 3011, 3032, 30521, 30616, 30830, 3096, 7, 12, 15, 19, 3102, 7, 14, 18, 19, 31313, 3148, 31918, 32412, 19, 3261, 3, 3394, 17, 3449, 11, 34516, 23, 3461, 36123, 3641, 37311, 37324, 3749, 37523; ქართლის აზნაურნი 1:911 (მათი შეთქმულება სპარსეთის წინააღმდეგ მირდატ IV-ის შეპყრობის შემდეგ), 2622, 2764, 37320; **ქართლის აღწერა ბერძნების მიერ** VII საუკუნეში 37529; ქართლის არაგვი 15119; ქართლის ბაგრატიონიანნი 37318; ქართლის ბუმბერაზნი 5119; ქართლის გაქრისტიანება 11522 (იხ. მოქცევა); ქართლის ეკლესია 11716 (ეკლესიათა აშენება ქართლში), 1397, 2336, ეკლესიურად ქართლი ანტიოქიის საყდრისაა 19719, 22, 1983; ქართლის ერი 575, 902 (=ხალხი: «გაცი... და გაიმ, რომელნი-იგი ღმერთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა»), 11620, 12417, 19 („ხალხი“); **ქართლის ერისთავნი** 202, 283, 299, 20, 23, 314, 15, 3318, 557, 5715, 6212, 645, 2178 (ქ. ერისთავნი გადაიბირა ქასრე ამბარეეზმა) 21719, 20 (ქ. ერისთავთა შეთქმულება 571 წელს სპარსეთის წინააღმდეგ), 2201, 22116 (ქ. ერისთავებს სპარსთა მეფის და ბერძენთა მეფის სიგელნი აქვთ გვარამის დროს), 2687 (ქ. ერისთავი ლეონ აფხაზი, გიორგი II-ის ძე), 2729 (ქ. ერისთავი ივანე მარუშის ძე), 3714; **ერისთაობა** 29821 (ქართლის ერისთაობა ებოძა ლიპარიტს); ველნი ქართლისანი 4717; თავნი (=მეთაურნი) ქართლისანი 2222; თავი ქართლისა 4321 («ჰერეთითგან ვიდრე თავადმდე ქართლისა»); ქართლისა კათალიკოსნი 16821; ქართლის კათალიკოსი «სწორია [მსოფლიო] პატრიაქთა თანა» 2325; კათალიკოსის კომპეტენცია 2326—9, ქ. კათალიკოსი არსენი 2087, ქ. კათალიკოსი იოანე 35618; ქართლის კარნი 17920; „მატიამე ქართლისაჲ“ 3598; **ქართლის მეფენი** 2016, 4418, 457, 11, 478, 15, 488, 4910, 515, 5721, 6518,

1394, 14619, 14818, 16111, 2452; მეფენი ქართლისანი ფარნავაზიანნი 5918; ქართლის მეფენი შეხიზნული არიან ეგრისში მურვან ყრუს შემოსევის დროს 23430; ქართლის მთავარნი 2256, 7, 22810, 25015 (იბრძვიან ერთმანეთში), ქართლის მთავარი სტეფანოზ I 2236, ადარნასე 2258, 6, 7, 2283, სტეფანოზ II 2289, 2339, 10; ქართლის მთავრობა 2258; მკვდრნი ქართლისანი 2818, 298; **ქართლის მოქცევა** 11522, 11620 («ნათელ-იღეს ყოველმან ერმან და სიმრავლემან ქართლისამან»), 1179 («რათა მსწრაფლ ნათელ-იღოს ყოველმან სულმან ქართლისამან»), 13524, 25, 24421, 36320; ქართლის მოქცევის თარიღი 71 სქ. 2; „**მოქცევაჲ ქართლისაჲ**" 3628, 3731; ქართლის მოძღუარი ნინო 763; მჴედარნი ქართლისანი 2318; **ქართლის საზღვრები**: ქართლი არის «ხუნანითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა» 811; ქართლი განიყოფებოდა ორ ნაწილად; ერთს შეადგენდა «ქალაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა შიდა ქართლი, მუხნარით კერძი ქალაქი და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ჰერეთითგან ვიდრე თავადმდე ქართლისა და ეგრისისა»; მეორე კი იყო «არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა და კლარჯეთი» 4319—23; ვახტანგ გორგასალის დროს ოსებმა დაარბიეს «ქართლი თავითგან მტკურისად ვიდრე ხუნანამდე» 14522; **ქართლის საზღვარი** (ტ ე რ ი ტ ო რ ი ი ს მნიშვნელობით) 198, 4415, 455, 4919, 502, 652, 1374, 13811 («ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა»), 14119 («ვიპყრნეთ საზღვარნი ქართლისანი»), 14615, 17113, 1778, 17711 შენ; ქართლის სანახები 8717; ქართლის სიმაგრენი 2713, 307, 20, 3823, 6514; **ქართლისა ხპანი** 3118, 5116, 5220, 2791, 33318; ქართლის სპასალარი 20018; **ქართლის ქალაქები** 197, 641, 11717; ქუეყანა ქართლისა 3511, 3914, 4220, 657, 795, 1254; **ქართლის ღმერთნი** არმაზ და ზადენ 10610, 17; ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 2911, 3212, 1094; **ყოველი ქართლი** 2311, 247, 262, 306, 15, 331, 5415, 592 შენ., 721, 4, 1220, 1288, 1319, 3741; შიდა-ქართლი 4320, 18512; ცეცხლის-მსახურება ქართლში 14620; ციხენი ქართლისანი 257; „ქართლის ცხოვრება" 314, 18; ქართლის წარჩინებულნი 1378, 1472; ქართლის ჯევნი 1461. — სპარსთა შემოსვლა ქართლში 602; ქ. მოაოხრეს სპარსელებმა ფარსმან V-ის დროს 2068; ქ. დაიპყრეს სპარსელებმა VI საუკუნეში 21713; ქ. და რანი დასტოვა ქასრე ამბარვეზმა 570-იან წლებში 21718; ქ. განათავისუფლა სპარსელებისაგან მავრიკი კეისარმა 2217, 8, 9; ქართლის ნაწილი წაიღეს ბერძნებმა ერაკლეს დროს 2264; ქართლში დაბრუნდა ერაკლე სპარსეთში ლაშქრობიდან 22710, 2311; ქართლი მოაოხრა მურვან ყრუმ 23311, 2346, 23910, 22; ქართლი მოაოხრა ჰიჯნაუმმა 2458; ქ. დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 2534; ქართლში მოვიდა მოჰამედ ხალილის ძე 2552, 7, 2578; ქ. დაიპყრა აფხ. მეფემ კოსტანტიმ 2623; ქართლში წამოვიდა შვილის საძებრად თეოდოსი მწუხარე 27022; ქართლი დაარბია მალიქშამ 3173; «ოხრება ქართლისა მეორედ» 316 სქ. 3. — მოოხრებული ქართლის შენება იწყო დაჩიმ 2054, 5; არჩილ II-ის მეფობაში «იწყო შენებად ქართლმან» 2436. — ნინოს მოსლვა ქართლში 12719; ქართლის საზღვრებიდან ვახტანგ გორგასალმა გააძევა ცეცხლის-მსახურნი 17819; ქართლის განმანათლებელი იოანე ზედაზნელი 20718, 20819, 20823; ქართლში მოდის იოანე გუთელი, რომ იკურთხოს ეპისკოპოსად 2275. — დასავლეთი ქართლისა უპყრიათ ვახტანგ გორგასალის ცოლსა და ორ ძეს (ლეონსა და მირდატს) 20418; ქართლ-კახეთში დამკვიდრდა არჩილის ძე ჯუანშერი, მისი ძმა — ეგრისში 2494; ქართლი «დედულად ეყოდა» ბაგრატ III-ს 27218.

ქართლის არაგჳ 15119.

ქართლოსი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) 48, 17, 53, 78, 86, 12, 18, 20, 912, 16, 17, 18, 1012, 13, 15, 119, 268, 603 შენ.

ქართლოსიანნი, ქართლოსანნი 1015, 115, 1319, 1818, 20 სქ. 2, 2016, 247, 26 სქ. 2; საურმაგმა «დაამდაბლნა ქართლოსიანნი და წარჩინებულ ყვნა აზნაურნი» 275; ნათესაობა ქართლოსიანთა 636; ქართლოსიანთა ენა 164.

ქართული ენა 166, 22, 2610, 6517, 34720 შენ.; **ქართულად** 648, 1436—7, 17814, 18510 (იხ. აგრეთვე ქართველთა ენა 165, 34720 და ქართლის ენა 269 შენ.); **ქართული მწიგნობრობა** 2610.

1. **ქასრე** (ქასრე ანუშარვან სასანიანი, სპარსეთის მეფე, მირიან მეფის მამა) 598, 12, 15, 602, 623, 6414, 15, 18, 24620.

2. **ქასრე** (ქასრე ამბარვეზი, ურმიზდის ძე, სპარსეთის მეფე) ინიშნება რანისა და მოვაკნის მმართველად 2177; მან გადაიბირა ქართლის ერისთავები 21710; დასტოვა რანი და ქართლი და წავიდა სპარსეთში მამის საშველად 21718; მას ებრძვის ბარამ ჩუბინი 2211, 2; თავი შეაფარა მავრიკისთან, შეირთო მისი დაჲ 2212, 3; დაამარცხა ჩუბინი 2214; მავრიკი კეისარმა ჩამოაშორა იგი ქართლს 2215, 12; გაილაშქრა ფოკას წინააღმდეგ 2233; წარტყვენა იერუსალემი 2238, 9; ქასრეს სიკვდილი 22310 («მოკუდა სენითა ბოროტითა»), 2279 («ერაკლე მეფე შევიდა სპარსეთს, და მოკლა ხუასრო მეფე»), 37513 (ერაკლემ «შეიპყრა ხუასრო მეფე»).

ქაჯატუნი (ქალაქი წუნდა) 4417.

ქაჯთა-ქალაქი (არტანი) 103, 2321.

ქეკაპოსი (სპარსეთის მეფე) 145, 7, 8, 13, 17, 21.

ქვახვრელნი, ქუაჴურელნი (გეოგრ.) 3078.

ქინძარა (ადგილი მცეთის მახლობლად) 11015. **ქინძარელნი** 8518.

ქისიყი: კამბეჩოანი ქისიყია 45 სქ. 2.

ქსანი (მდინარე) 185, 21212, 14, 25215, 2532, 3162; ქსანთან მოხდა ბრძოლა ბაგრატ III-სა და დავით ქორეპისკოპოსს შორის 27823.

ქსიფე, ქსიფენი, ქსიფია (ნიკიფორე ქსიფიასი, ბიზ. დიდებული) 2862, 3, 38331, 3841.

ქუაბულელ-ოთაღო ჰაჰას ძე (აფხაზეთის ერისთავი) 2999.

1. **ქუაბული** (კახთა ქორეპისკოპოსის დაჩის პაპა) 2543.

2. **ქუაბული** (აზნაურ ნიანიას მამა) 31020, 31515.

ქუაჴურელნი (გეოგრ.) 3078.

ქუეშის ჴალა 3078.

ქუთათისი 23616, 2419, 24216, 3036, 31610, 33313, 38518; ქუთათისი მეფეთა რეზიდენციაა 2908 («სახლად მათდა ქუთათისს»), 30413 («შემოვიდა სახლად თჳსად ქუთათისს»), 31312; ქუთათისის ეკლესია აკურთხა ბაგრატ III-მ 2818; აქ მოვიდა ბაგრატ IV და «მოიყენა ქუთათისისა სამოქალაქოსა ლაშქარი» 29910; ქუთათისის საჭურჭლე 3162; ქუთათისი დაწვეს თურქებმა გიორგი II-ის მეფობაში 31920; ქუთათისში გავრცელებული ავადმყოფობა 35416; ქუთათისში დამარხეს გიორგი I 2915, 38522; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ IV-ის მეუღლე ელენე 2953.

ქურდევანი (ადგილი შარვანში) 3394.

ქურდის-ჴევი 2423.

ქურდნი 34412, 34523; «ნათესავნი იგი, რომელ წარმოტყუენნა [მეფემან სპარსთამან] აბაშთაგან 19520.

ქურთნი: ქურთთა ქუეყანა (პირისპირ მიდიისა) 46 შენ.

ქუჯი (ეგრისის ერისთავი) 2210, 15, 2423; ქუჯის ჰქონდა ქვეყანა «ეგრის-წყალსა და რიონს შუა, ზღჳთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი» 243; ქუჯიმ ააშენა ციხე-გოჯი 245; ქუჯის ცოლია ფარნავაზის დაჲ 243; ქუჯისა და ფარნავაზის ურთიერთობა 2221, 22, 2319; ქუჯის ძის ცოლია საურმაგის ასული 2720; ქუჯის შვილიშვილია ქართამი 3210, 11, 12.

ღ

ღადანა (ფარსმან ქველის მეუღლე) 5411.

ღადირნი (გეოგრ.) 3614.

ღადო (მთა, კავკასიონის შტო) 51, 2, 1719, 4712, 17710 («ღადოთა»), 37621 («მოელო შავშეთიცა და ღადონი»).

ღანუჯი (გეოგრ.) 33416, 33820.

ღართა (ადგილი მცხეთის მახლობლად) 11016, 3117.

ღასანნი (შარვანის ციხე) 34413.

ღრტილა (გეოგრ.) 30014, 3051.

ღჳვის-ჴევი 30611.

ყ

ყაბალა, ყაბა, კაბალა (ქალაქი შარვანში) 3391.

ყადანდი 56 სქ. 1.

ყაიყული: «აბოცი ყაიყულია» 9 სქ. 2.

ყანჩაელი მამა (კახი აზნაური) 2699.

ყარაიის ველი 20926.

ყივჩაყეთი 3604.

ყივჩაყნი 1712, 15619, 21, 33617, 19; 3406, 3437, 34523, 3469, 35417; დავით აღმაშენებელმა მოიწვია ყივჩაყები 3361, 8, 3376 (ორმოცი ათასი); ყივჩაყთა უმთავრესის შვილია გუარანდუხტ დედოფალი 3365; ყივჩაყები გაქრისტიანდნენ 33710; ყივჩაყებმა რამდენჯერმე განიზრახეს დავით აღმაშენებლის ღალატი 3622; გიორგი III-ის დროსაც მოდიოდნენ ყივჩაყები საქართველოს სამსახურში 36726; ყივჩაყნი დარუბანდელისანი 34412; ყივჩაყთა დახასიათება 3361—4, 3696; «ყივჩაყი ჩერქეზია» 17 სქ. 3.

ყინცვისი 29514

ყუელი (ციხე) 26316, 3057; აქ დგას გიორგი II 3193; ყუელის ყური 30610; ყუელის ერისთავი მურვან ჯაყელი 31021.

შ

შაბურანი 34412.

შავი ზღუა 45 შენ.

შავი მთა (პალესტინაში) 3532, 3685.

შავლიანი ივანე (მთავარი, მერე აფხაზეთის მეფე) 2589, 11, 12; მისი ძე ადარნასე 25811, 13.

შავშეთი 1928, 9, 25118, 29018, 30016, 30610, 31717, 31917, 36722, 37621, 22, 23, 25, 3788, 37925, 3851; შავშეთის აზნაურნი 3863; შავშეთის ერისთავი ჩანჩახა 33534; შავშეთში არის გარდათხრილნი 2777, სოფელი სხლობანი 29018, ტბეთი 38010. — **შავშეთის ჴევი** 37618, 19.

შავშნი: შავშნი აზნაურნი 31811.

შაკიხი (შაქი) 2446.

შალვა თორელი 37023 («აილო კეჩროლი შალვა თორელმან»).

შამახია (შარვანის ქალაქი) 3431, 11, 34517.

შამი 6719, 18219, 20, 2301, 36720. — **შამელი**: შამელი ამირა 36826.

შანქორი 25620; ბაგრატ III-მ შემუსრა შანქორის ზღუდენი 2807, 8; გიორგი-ლაშამ აიღო შანქორი 37025.

შარაღანის ძე ათრაქა (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) 3366, 8, 20.

შარვანი 33716, 3431, 3605, 36726, 3715; შარვანის ციხენი ღასანნი და ხოხაონდი 34413; აქ არის ქალაქი ყაბალა 3391. გულისტანი — სახლი თავადი შარვანისა 3448; შარვანი მოხარკეა ბაგრატ III-ისა 2814, 38217; შარვანში ილაშქრა დემეტრე I-მა 33412, 36515; დავით აღმაშენებელმა აიღო შარვანი 33716, 3391 (ყაბალა), 3393 («არბია ლიქათათ ვიდრე ქურ-

დევანამდე და ხიშტალანთამდე»), 344_{7} (გულისტანი), $345_{16, 17, 22}$ (ქალაქი შამახია და ციხე ბირიტი); შარვანი შედის ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში 232_{8}. **შარვანელნი** $339_{5, 6}$.

1. **შარვანშა** $343_{1, 3}$.

2. **შარვანშა**, შარვან-შაჰი 371_{4}.

შაქი: შედის ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში 232_{8}.

შაქნი 383_{25}.

შერთულნი (გეოგრ.) 309_{20}.

შიდა-ქალაქი (იგივეა რაც **2. შიდა-ქართლი**, ეპირისპირება „არმაზი") 44_{10} (მეფობენ «არმაზს — ფარსმან და შიდა ქალაქსა — კაოს), 50 სქ. 2, 50 სქ. 3.

1. **შიდა-ქართლი**, შიგა-ქართლი, შინა-ქართლი (ქართლის ნაწილი, არაგვიდან ტაშისკარამდე) 10_{7}, 10 სქ. 1, 12_{2}, 24_{25} («ტფილისითგან და არაგვითგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიდა-ქართლი»), 24 სქ. 3, 43_{20}, 54_{8}.

2. **შიდა-ქართლი**, შიგა-ქართლი, შინა-ქართლი (ვარ. **შიდა-ქალაქი**) 45_{1} («არმაზს აზორკ და შიდა ქართლსა არმაზელ»), 45 სქ. 1, $50_{3, 7}$, 51_{12}.

შიდარი (სოფელი) 295_{16}.

შიმშატი (გეოგრ.) 179_{14}, 196_{7}

შინდები (სოფელი) 295_{15}.

შინდობის ეკლესია 178_{4}.

შიო ანტიოქელი (იოანე ზედაზნელის მოწაფე) 213_{25}.

შიო მღვიმელი 208_{4}; მისი ცხოვრება **210—212.**

შიოშ ბედნიერი (სპარსთა მეფის ქაიხოსროს მამა) 14_{22}, 14 სქ. 3, 15_{1}.

შირაკუანი 45_{14}.

შირვანი იხ. შარვანი.

შირიმნი («სოფელი», სადაც მოხდა ბრძოლა ბასილი კეისარსა და გიორგი I-ს შორის) 284_{16}, 38 '13

შიხის ძე ისე (თბილისის ამირა) 257_{5}.

შობოს ტყე 311_{5}.

შოთა გრიგოლის ძე (ჰერეთის მთავარი) 334_{11}.

შორაპანი (ციხე) 243_{4}; ააშენა ფარნავაზმა 24_{11}

შროშანა («სეფექალი ვინმე») $93_{1, 4, 7}$.

შტორის ერისთავი 298_{8}.

შუაბის ძე ალი (თბილისის ამირა) 252_{11}, 254_{2}.

შუამდინარე 207_{17}, 208_{13}, 209_{19}, $230_{2, 7}$ (ჯაზირეთი).

შუა-მთიულეთი 241_{6}.

შუა-ქართლი 171_{8}.

შულავერი: იგი არჩილმა მისცა ადარნასეს 243_{15}.

შურის-ციხე 266_{16}, 269_{12}.

შუშანი, შუშანა (არჩილ II-ის ასული) 244_{19}, $249_{6, 7, 11, 15}$, $250_{1, 7}$.

შუშანიკი (მთავართა შვილი, ასული ვარდანისი) $216_{2, 6, 17}$, 216 სქ. 1.

ჩ

ჩალა-მეფე (აფხაზეთის მეფეების დემეტრეს და თეოდოსეს ძმის ზედწოდება) 272_{4}.

ჩანჩახა ფალელი (ერისთავი შავშეთისა) 292_{5}, 385_{33}.

ჩელეთი (ქალაქი) $9_{7, 8, 9}$; ჩელეთის ეპისკოპოსი 199_{3}.

ჩერმაგი (ქართლის კათალიკოსი) 206_{5}, 207_{13}.

ჩერქეზი: ჩერქეზის საზღვრამდის ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში შედის 231_{5} (ქვევიდან), 23:8, 232 სქ. 1; «ყივჩაყი ჩერქეზია» 17 სქ. 3.

ჩიხა (ერისთავი ჩიხისა) $258_{6, 9}$.

ჩოჩეთი 295_{15}

1. **ჩუბინი** იხ. ბარამ ჩუბინი.

2. **ჩუბინი ბაჰარი** (ერისთავი) 374_{15}.

ჩხერეს მერე (გეოგრ.) 367_{7} (დემეტრემ აქ თავი მოკვეთა ივანე აბულეთის ძეს).

ც

ცელი (ტბა) 49_{4}.

ცივი (ცივ-გომბორი) 5 სქ. 3.

ციხე-გოჯი 146_{5}, 157_{20}, 263_{17}, 238_{5}, 242_{16}; ააშენა ქუჯიმ 24_{5}; ციხე-გოჯი არის «ოდიშს ნაქალაქევი» 24 სქ. 1; «ციხე-გოჯი ნაქალაქევია 235 სქ. 1; «ციხე იგი სამხლუდე, რომელ არს ციხე-გოჯი» 235_{2}.

ციხე-დიდი (დაბა, მცხეთის უბანი) 17_{21}, 117_{2}, 296_{8}.

ციხის-ჯუარი 305_{3}; ციხის-ჯუარის პატრონი 300_{9}

ცორტავი (ქალაქი): აქ დაფლეს შუშანიკი 216_{17}.

ცუქითი (სოფელი) 295_{14}.

ცხავატი (გეოგრ.) 256_{12}.

ცხენის-ტერფი (გეოგრ.) 179_{20}.

ცხენის-წყალი (მდინარე) 237_{9}, 238_{11}.

ცხუმი 238_{14}; ქალაქი [აფხაზეთისა და] აფშილეთისა ცხუმი 235_{5}; «სევასტე ქალაქად, რომელსა აწ ეწოდება ცხუმი» 42_{20}; «სევასტეპოლედ, რომელსა აწ ცხუმად სახელ ედების» 43_{5} (ქვევიდან).

ძ

ძამის ციხე $271_{1, 3}$; **ძამელი** მთავარი ადარნასე 271_{1}.

ძაღლის-ჯევი 290_{17}.

ძერნა (გეოგრ.) 332_{16} (დავით აღმაშენებელმა აიღო იგი 1110 წელს).

ძორაკერტი, ზორაკერტი 280_{2}. **ძორაკერტელი** 297_{10}

წ

წანარნი 246_{16}, 252_{14}, 383_{25}.

წარვეზი (ნიკიფორე, ბარდა ფოკას ძე, ბიზ. დიდებული) 285_{17}, $286_{2, 3}$, 383_{32}, 384_{1}.

წალულის-თავი («სადგომი სამეფო» დავით აღმაშენებლის დროს) 324_{19}.

წერეფთის ციხე 292_{7}.

წეფთის ციხე 277_{8}, 385_{34}.

წილკანი (სოფელი) $212_{10, 17, 21}$, $311_{1, 10}$; წილკნის ეკლესია (ააშენა მეფე ბაქარმა) 131_{10}. **წილკანელნი** 125_{17}.

წირქუალელი (ვექინის ერისთავი) 308_{28}

წირქუალის ციხე 275_{1}.

წობენი 125_{16}.

წუნდა (ციხე-ქალაქი ჯავახეთში) 25_{19}, 30_{8}, 50_{2} შენ., 203_{20}; წუნდა ააშენა ჯავახოსმა 10_{2}; წუნდა ჯავახეთის ცენტრია $24_{18, 19}$, 198_{16} და შედის შუა-ქართლში 171_{9}; წუნდა ქართლის ტერიტორიაა («საზღვარი ქართლისა») 44_{16}, 49_{19}; მას სახელად ეწოდება ქაჯატუნი 44_{17}; წუნდა საზაფხულო რეზიდენციაა ვახტანგ გორგასალის ცოლისა და ორი ძისა 205_{1}; წუნდის ერისთავი 57_{8}, ერისთავი ნასარი (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185_{24}, 204_{8}; წუნდის ეპისკოპოსი 198_{16}; წუნდაში ეკლესიათა აშენება 117_{20}, 131_{16}. **წუნდელნი** 47_{13}, 48_{1}.

წუქეთი (აქ არჩილ II-ის რეზიდენციაა) $243_{19, 20, 21, 22}$, 244_{15}.

წყალყინის კოშკი (თბილისში) 299_{21}.

წყაროსთავი (ჯავახეთში): დაჩიმ ააშენა წყაროსთავის ეკლესია 205_{18}.

ჭ

ჭაპალა 8 სქ. 3.

ჭართალეთი, ჭართალი 28_{1}, 28_{15} («ჭართალი»), 256_{10}; **ჭართალელნი** 125_{17}, **ჭართალნი** 28_{6}.

ჭაჭას ძე იხ ქუაბულ-ოთალო ჭაჭას ძე 299_{8}.

ჭერემი, ჭერამი (ქალაქი): იგი მისცა ვახტანგ გორგასალმა დაჩის 199_{15}; ჭერემის ციხე შემუსრა ხუასრო II-მ 201_{3}; ჭერემის ეპისკოპოსი 159_{2}.

ჭიჭნაუმი, ჭიჭნაუმ ასიმი (მოჰამადის ძე, არაბთა სარდალი Chusaima b. Chazim) 245_{3}, $246_{15, 18, 23}$, $247_{11, 13, 18}$; მას ეახლა არჩილ მეფე 245_{18}; მან თავი მოჰკვეთა არჩილს 247_{20}.

ჭოროხი (მდინარე) 17_{20}, 42_{21}, 42 სქ. 2 («ჭორეხი»), 333_{15}, 377_{25}.

1. **ჭყონდიდელი გიორგი** იხ. გიორგი ჭყონდიდელი.

2. **ჭყონდიდელი სჳმონი** იხ. სჳმონ ჭყონდიდელი.

ჭყონდიდი: აივსო თურქებით 1080 წელს 319_{18}; აფხ. მეფემ გიორგი II-მ ააშენა ჭყონდიდის საყდარი 265_{10}, 303_{26}; ჭყონდიდში დამარხეს ბაგრატ IV 315_{2}.

ხ

1. **ხაზარეთი** (ქვეყანა) 15_{21}, 68_{2}, 151_{16}, 179_{17}, 182_{9}; ააშენეს «ქალაქნი პირსა ხაზარეთისასა» 11_{17}; «ხაზარეთი რუსეთია» 11 სქ. 2.

2. **ხაზარეთი** (მდინარე): მდინარე მცირისა ხაზარეთისა 51_{8}, 177_{12}; მდინარე დიდი ხაზარეთისა 6_{1}, 242_{20}.

ხაზარნი $11_{10, 11, 15, 19, 21, 22}$, $12_{4, 22}$, 19_{10}, 27_{6}, 59_{14}, 63_{17}, 65_{13}, $66_{14, 16, 17}$, 257_{2}; ხაზართა მეფე (ხაკანი) $12_{14, 15}$, 182_{15}, 183_{15}, 249_{7}; ხაზართა ნიჯადნი 151_{24}; ხაზარები ორი გზით აპირებენ იერიშების მიტანას: არაგვის კარით და ზღვის კარით (დაოუბანდით) 12_{3}; თარგამოსიანნი მათი მოხარკენი არიან $12_{6, 7}$; ქართლში მყოფი ხაზარები 13_{8}; მირიან მეფის ბრძოლა ხაზარებთან $66_{9, 10, 12, 13}$, $67_{11, 12}$, $68_{4, 6, 18}$; ხაზარები ეხმარებიან ოსებს ვახტანგ გორგასალთან ბრძოლაში: თარხან ხაზარი 151_{24}, 152_{1}; ხაზართა სპასალარმა ბლუჩანმა მოაოხრა თბილისი 251_{10}; ბუღა თურქმა გამოიყვანა ხაზარნი და შანქორში დააბინავა 256_{20}; ხაზართა მეფის ასულის წულია ლეონ I, აფხაზთა ერისთავი 251_{13}.

ხაზარული ენა 16_{22}.

ხალდია 383_{27}; **ხალდის** ქვეყანაში დაიზამთრა ბასილი II-მ გიორგისთან ომის დროს 285_{15}.

ხალილ იზიდის ძე (სარკინოზი): მან დაიპყრა ქართლი, ჰერეთი, სომხითი 253_{3}; იგი წავიდა ქართლიდან და დასტოვა ალი შუაბის ძე 254_{1}; ხალილის მეორედ მოსვლა ქართლში 254_{4}; იგი დაამარცხეს გარდაბანელებმა 254_{5}; მისი მესამედ მოსვლა 255_{1}; მისი სიკვდილი 255_{2}; მისი ძეა მოჰამედი (ჰუმედი) 255_{2}, $257_{3, 4, 7, 9}$.

ხალილის ძე მოჰამედი იხ. 4. მოჰამედი.

ხალკიდონი 239_{3}.

ხასკუნნი, ვარ. ტასკუნნი (ტომი ოვსეთის ქვეყანაში): მათი განდგომილება $214_{25, 27, 29}$.

ხახუა (არშის ძე) $266_{17, 19}$

ხახული: ხახულის ეკლესია ააგო დავით III დიდმა კურაპალატმა 274_{4}; ხახულის ეკლესია (სხვა [?]) ააგო დავით კურაპალატმა [?] 259_{4}; ხახული აიღეს თამარ მეფის დროს 368_{32}

ხახჳლა 298_{2} («ხახჳლა გურთა ჯუარის-ციხითა»).

ხეკრებულნი (გეოგრ.) 306_{14}.

ხერთჳსი: 1) ხ. მტკურისა 17_{10}; 2) არაგჳსა ხერთჳსი 202_{21}; 3) 173_{2}.

ხერკი (გეოგრ.) 16_{3}, 150_{17}; 242_{7}, 270_{11}; ხერკის მთა 311_{8}.

ხილახილა (ქალაქი სომხითში, სომეხთა მეფეების საზამთრო ადგილი) 61_{7}.

ხინგარაგი (ბრანჯთა საერისთავო) 74_{18}.

ხიშტალანნი (ადგილი შარვანში) 339_{4} («ვიდრე ხიშტალანთამდე»).

ხიხანი: ხიხათა პატრონი 300_{9}.

ხლათი 370_{19}, 371_{2}; ხლათის სულტანი 367_{20}; თამარის ქალს რუსუდანს გათხოვებას უპირებდნენ ხლათში 377_{2}. **ხლათელი** 370_{19}.

ხოვლე: იქ მივიდა ბაგრატ IV ლიპარიტთან შესახვედრად 301_{11}.

ხოზა (ბრანჯთა საერისთავო) 74_{18}.

ხოზამა (ბრანჯთა საერისთავო) 74_{18}.

ხოზანიხეთი (ქალაქი ლეკეთში) 12_{20}.

ხოზანიხი (წარჩინებული ლეკი) 12_{18}, 14_{6}.

ხოზაონდი (შარვანის ციხე) 344_{13}.

ხორანთა (ქალაქი, რომელსაც წინათ „ჰერეთი“ ეწოდებოდა) 5_{11}.

ხორნაბუჯი (ქალაქი კამბეჩოვანისა) 199_{16}, $312_{5, 6, 7}$, 373_{18}; ხორნაბუჯის ერისთავი ვაჩე, ძე გურგენ ბერისა 298_{7}; ხორნაბუჯის ეპისკოპოსი 199_{4}.

ხოსრო იხ. ხუასრო.

ხოსროიანი 64_{13}, 64 სქ. 2, იხ. ხუასროანნი.

ხრტილა იხ. ღრტილა

ხუანხუა (ოვსი) 56_{10}.

ხუარა (სპარსი მთავარი) 106_{5}.

ხუარანძე (ვახტანგ გორგასალის და) 143_{4}, $151_{6, 7}$, 159_{7}, $186_{8, 10}$, 196_{5}; იგი დაწინდა და შეირთო სომეხთა პატიახშმა ბაკურმა 185_{8}, 199_{18}.

ხუარან-ხუარა (მეფეთა მეფე) $113_{11, 20}$.

ხუარასანი 302_{12}; ხუარასნის სულტანი დოლღუბეგი 304_{15}.

1. **ხუასრო I ხუასროთანგი** (სპარსთა მეფე ვახტანგ გორგასლის ეპოქისა) $161_{3, 4}$, $182_{8, 10, 12}$, 184_{22}, $186_{6, 9, 11, 15}$, $187_{1, 5, 6, 13, 15}$, $196_{2, 4}$, 199_{19} (ხუასროს გარდაცვალება).

2. **ხუასრო II** (ხუასრო I-ის ძე, სპარსთა მეფე ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 199_{20}, $200_{7, 10}$; მისი ლაშქრობა ვახტანგის წინააღმდეგ (შემუსრა კამბეჩოანი, ჰერმის ციხე, ველისციხე) 201_{3}; მისი შებმა ზენონთან კარნიფორას $203_{3, 6}$.

3. **ხუასრო** (კავადის ძე, სპარსეთის მეფე 531—579 წწ.) 213_{10} («მოადგა ედესია ქალაქსა»).

4. **ხუასრო,** ქასრე (სპარსეთის მეფე ხოსრო II ფარვეზი, ანუ ქასრე ამბარვეზი, 590—628 წწ.) იხ. ქასრე ამბარვეზი.

5. **ხუასრო** (ამირა აგარიანი) 251_{9}.

ხუასროანნი (მეფენი ხუასროანნი) 136_{18}, 247_{1}, 250_{12}.

ხუასრონი 131_{2} («მოირთეს ძალი ხუასროთაგან»).

ხუაფრიდისა ჭიდი 368_{22}.

ხუზაშენი 375_{4}.

ხუნანი (ციხე-ქალაქი) 8_{11}, 31_{19}, 43_{23}, 68_{20}, 145_{22}, 199_{4}, 339_{17}; ძველად ხუნანს ერქვა „მტუერის ციხე“ 8_{13}, 12_{2}, 18_{1}; «ხუნანი გატეხილის ჭიდის ციხეა» 8 სქ. 2; ხუნანი გარდაბოსს მისცა მისმა დედამ, ქართლოსის ცოლმა 8_{22}; ხუნანის ერისთავი 24_{14}, 55_{8}, ერისთავი ნერსარანი (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185_{16}.

ხუნზნი (ხუნძები) 243_{21}.

ხურსი (ერისთავი დიდებული): დაიღუპა შირიმთის ბრძოლაში 284_{17}, 383_{15}.

ხუფათი (ადგილი «აფხაზეთისა ზღჳს პირსა») 299_{11}, 304_{12}, 333_{15}, 338_{16}.

ჴ

ჴევსურეთი 9 სქ. 4.

ჴიდარი (ციხე) 136_{9} (ციხე ააშენა ვარაზ-ბაქარმა), 243_{8} («ნაციხარსა ჴიდრისასა»).

ჯ

ჯავახეთი, ზავახეთი $49_{1, 20}$, 50_{2} შენ., 131_{2}, 233_{2}, 288_{9}, 298_{18}, 300_{12}, 303_{2}, 306_{16}, 316_{14}, 344_{16}, 385_{1}; ფარავნიდან «ვიდრე თავადმდე მტკურისა... არს ჯავახეთი და კოლა და არტანი» 24_{19}; «ჯავახეთი ფარავნითგან მტკურამდე» 205_{15}, «ფარავნითგან და ტასისკარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა» 205_{16-17}; ჯავახეთშია წუნდა 30_{7}, 198_{16}, წყაროსთავი 205_{18}, სოფელი ტონთიო 290_{19}; მთანი ჯავახეთისანი 85_{6}, 376_{14}. — ჯავახეთში მოვიდა ბერძენთა ლაშქარი ვახტახტანგ გორგასალის საშველად 181_{1}; აქ მთავრობდნენ მირდატის ნათესავნი (VI საუკ.) 217_{12}; ჯავახეთში და კლარჯეთში მთავრობდა გუარამი, დისწული მირდატისა 218_{8}; აქ მთავრობდა გუარამ კურაპალატი 257_{14}; ჯავახეთში მოკლეს ამირა ხალილ იზიდის ძე 255_{2}; ჯ. მოაოხრა აბულ-კასიმმა 263_{15}, ბასილი II-მ $285_{10, 13}$, $383_{22, 26}$; გიორგი II-მ დაიბრუნა ჯავახეთის ციხენი 317_{17}; ჯავახეთში მოკლეს თურქებმა ბეშქენ ჯაყელი 334_{18}; დავით აღმაშენებლის დროს ჯავახეთი კვლავ «აშენდა» 365_{13}.

ჯავახოსი (მამათმთავარი) 9_{22}, $10_{1, 2}$.

ჯაზირეთი, ჯაზირი/ა, (მესოპოტამია) 67_{19}, 169_{11}, $182_{19, 20}$, $183_{2, 5}$, 184_{21}, 185_{3}, 186_{7}, 230_{1} («ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე»), 240_{4}, 367_{20}.

ჯაფარ ძე ალისი (თბილისის ამირა) 263_{1}, 296_{23}; მტრობა ლიპარიტსა და ჯაფარს შორის 296_{29}, 297_{2}; ტფილელთა გაჭირება ჯაფარის ამირობაში 297_{11} («ლიტრა ვირის ჴორცი ხუთას დრამად ასყიდიეს»); ჯაფარის გარდაცვალება 299_{8}.

1. **ჯაყელი ბეშქენი** (თუხარისის ერისთავი) 298_{18}; იგი თურქებმა მოკლეს ჯავახეთში 334_{17}.

2. **ჯაყელი მურვანი** (ყუელის ერისთავი) 310_{21}.

3. **ჯაყელნი** 316_{7}.

ჯაჭჳ (გეოგრ.): აქ დადგა მირდატ I 52_{12}; აქ დადგა ვახტანგ გორგასალი 181_{22}.

ჯედი (გოდერძის დისწული, შტორის ერისთავი) 298_{7}.

ჯეონი (მდინარე ამუ-დარია) 314_{17}.

ჯიბღა, ჯიბღუ (ხაზართა ერისთავი): ერაკლე კეისარმა დასტოვა იგი თბილისში კალის ასაღებად $225_{4, 7}$, 375_{2}; მან შეიპყრა კალის ციხისთავი და «ტყავი გაჰჴადა» $225_{9, 10}$, $375_{8, 10}$.

ჯილა (მდინარე ტიგროსი) 162_{15}.

ჯიქეთი 43_{2} (ქვევიდან), 43_{7}, 156_{24}, 281_{14}, 382_{17}; ანდრია მოციქული ავიდა ჯ.-ში 43_{2}; ვახტანგმა დაარბია ჯ. 157_{3}; ჯ.-ში გადაასახლეს ხახუა არშის ძე 268_{19}.

ჯიქნი 43_{2}, 45_{10}, 157_{12}; «იოტნეს ჯიქნი თურქთაგან» 157_{1}, და «დაემკჳდრნეს ბოლოსა აფხაზეთისასა» 157_{2}.

ჯორჯანეთი 187_{17}.

ჯორჯანნი $187_{8, 16}$; ჯ. გახდნენ «მებეგრე და გლეხ სპარსთა 187_{19}.

ჯოჯიკი (ტაოელი, ფერისის მამა) 287_{2}, 384_{4}.

1. **ჯუანშერი** (სპასპეტი ვახტანგ გორგასალისა) 145_{9}, 147_{3}, $148_{11, 17, 20}$, $174_{2, 7}$, 180_{3}; იგი არის «მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა» 185_{12}; მისი რეზიდენციაა უჯარმაში 200_{19}.

2. **ჯუანშერი** (არჩილ II-ის ძე) 244_{18}, $249_{1, 4, 5, 9, 14}$, $250_{6, 10}$, $251_{15, 17}$; მან ცოლად შეირთო ადარნასე ბაგრატონიანის ასული ლატავრი 251_{3}; მისი გარდაცვალება 251_{16}.

3. **ჯუანშერ ჯუანშერიანი** (ნათესავი მირიან მეფისა, ქართლის ერისთავი არჩილ II-ის დროს) $242_{6, 10}$.

4. **ჯუანშერ ჯუანშერიანი** (ისტორიკოსი) 248_{13}; მისი ნათესავია არჩილ II 248_{14}.

5. **ჯუანშერ ასფურაგნელი** (სომხ. ერისთ.) 159_{19}.

ჯუარი (ჯუარი პატიოსანი, მცხეთისა) 123_{7}, 229_{1}; ჯვარის აშენება იწყო გუარამ «ბაგრატიონმა» 221_{14}. 374_{11}; მას აშენებდნენ აგრეთვე სტეფანოზი და დემეტრე 223_{13}, 374_{21}, 375_{16}; მისი აშენება დაამთავრა ადარნასე მთავარმა 227_{11} და მოზღუდა მისმა ძემ სტეფანოზ მეორემ 228_{12}, 375_{28}; ერისთავ ჯუანშერ ჯუანშერიანს მიეცა სამფლობელოდ ჯვარი და ხერკი 242_{7}; ჯვარი და მცხეთა დაწვეს სარკინოზებმა $265_{14, 17}$.

ჯუარის-გუერდი (გეოგრ.) 256_{9}.

1. **ჯუარის-ციხე** სამცხეში) 261_{10}.

2. **ჯუარის-ციხე** 298_{2} («ხახჳლა გურთა ჯუარისციხითა»).

ჯუმბერი, ჯუანშერი (სპარსი გოლიათი) 52_{1}.

ჰ

ჰავჭალა, ავჭალა 326_{4}; ღელეთა ავჭალისათა 349_{21}.

ჰალაბი, ალაბი 340_{17}, 368_{24}.

ჰაოსი (მამათმთავარი, თარგამოსის ძე) $4_{8, 10, 15}$, $6_{3, 6, 7, 9, 16, 18, 22}$, $7_{5, 12, 15, 16, 21, 23}$.

ჰეკტორი, ეკტორი 342_{6}.

1. **ჰერეთი,** Ⴠერეთი, ერეთი 9_{5}, 14_{2}, 43_{21}, 65_{3}, 137_{2}, 244_{8}, 264_{10}, 283_{16}, 284_{6}, 285_{12}, 370_{27}, 373_{24}, 382_{30}, 383_{4}; ჰერეთის მოცულობა 5 სქ 3, 9_{7} («არაგჳთგან ვიდრე ტყეტბადმდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა»; იხ. აგრეთვე 24_{12}); ჰერეთი ქართლს საზღვრავს აღმოსავლეთით 41_{8}, 19_{8}; ჰერეთის ეკლესია (კატეხისა) 295_{18}; ჰერეთის ერისთავი გრიგოლი (ვახტანგ გორგასალის დროს) 185_{15}; ჰერეთის მონასტერი (ლაგოდეხში) 295_{17}; ჰერეთის მწვალებელნი 266_{1}; ჰერეთის ციხენი 306_{5}. — ჰერეთი შედიოდა მირიან მეფის სამფლობელოში 64_{17}, 65_{23}, 66_{10}, 67_{20}, 70_{20}; ჰერეთი უპირავთ (VI საუკ.) ბაკურის შვილებს 219_{2}; ჰერეთს ფლობს ამირა აგარიანი, სახელით ხუასრო 251_{9}; ჰერეთი დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 253_{4}; ჰერეთის გამო ბრძოლა ბაგრატ III-სა და დავით ქორეპისკოპოსს შორის $279_{5, 7, 9, 12}$; ჰერეთში მოულოდნელად შევიდა სულტანი არფასარანი 308_{24}; მალიქშამ მისცა ჰერეთი გიორგი II-ს 321_{18}; ჰერეთი დაიპყრა დავით აღმაშენებელმა 328_{12}, 329_{13} და იგი კვლავ «აშენდა» 365_{13}.

2. **ჰერეთი** (ქალაქი): იგი ააშენა ჰეროსმა 5_{11}.

ჰერმის ტრისმეჯისტონი (Ἑρμῆς τρισμέγιστος) 230_{9}.

ჰერნი, Ⴠერნი, ერნი 3_{6}, 297_{5}, 345_{18}; ჰერნი დიდებულნი (არიშიანი და ბარამი) 328_{10}.

ჰეროსი (მამათმთ., თარგამოსის ძე) 4_{9}. $5_{8, 9}$, 7_{8}.

ჰეროდე (ბიბლ.) 98_{2}.

ჰექტორი იხ. ჰეკტორი.

ჰინდოეთი, ჰინდო იხ. ინდოეთი, ინდო.

ჰომეროსი იხ. უმიროსი.

ჰუმედი (ხალილის ძე, ქართლის მმართველი) $257_{3, 4, 5}$; ხელმეორედ ინიშნება ამირად 257_{8}.

ჰრომე, ჰრომი იხ. რომე, რომი.

ჰური (ქალაქი) 10_{3} («ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქჳან ჰური»), 23_{22}.

ჰურია, ჰურიანი იხ. ურიანი.

შენიშვნებში მოხსენებულ მკვლევართა სახელების საძიებელი

ბარამიძე ალ. 294.

ბერძენიშვილი ნ. 265, 337,

ბროსე მ. 7, 8, 10, 11, 12, 13, 18, 24, 31, 39, 41, 42, 43, 45, 48, 72, 76, 112, 133, 139, 163, 169, 172, 201, 212, 217, 224, 229, 236, 337, 342, 344, 347, 348, 355, 378.

დონდუა კ. 17.

თაყაიშვილი ექვთ. 224, 226, 227, 232, 345, 376, 378, 379, 380, 381.

ინგოროყვა პ. 5, 7, 13, 21, 57, 61.

კეკელიძე კ. 230.

ორბელიანი საბა 196, 294.

ქორდანია თ. 215, 226.

საბინინი გ. 214, 233, 234, 235, 237, 238, 239.

ყაუხჩიშვილი ს. 327, 342, 345.

ჯავახიშვილი ივ. 8, 24, 64, 325, 327, 331, 336, 337, 339, 344, 348, 351, 355, 365, 366, 367, 369, 370.

ლ'ექსიკონი

ა

ადგილის-მცველი („მოადგილე“): ადგილის-მცველნი ალათონ ჰრომთა პაპისანი 232_{2}; შდრ. საბა: «პ ო ტ ი რ ი ტ ი პაპის მონაცვალე»; შდრ. *τοποτηρή-της* „ადგილის“ (*τόπος*) „მცველი“ (*τηρέω*).

ადგილობანი („ადგილი“) 343_{14}.

ავარი, იავარი („ნადავლი“) 285_{5}, 288_{2}, 296_{25}, 383_{18}, 384_{27}. იხ. აგრეთვე იავარი.

აზარვით (v. l. აღძრვითა, ე. ი. აღელვებით): მხიარულად და აზარვით 151_{2}.

აზმნობდეს იხ. ზმნობა.

1. **აზნაური** („აზონის კაცები“) 25_{24}, 26_{21}, 27_{5}.

2. **აზნაურნი** (სოც. ფენა) 47_{21}, 48_{4}, 135_{25}, $267_{4, 12}$, $268_{1, 5, 11}$, $274_{7, 13}$, 275_{10}, 276_{4}, 284_{6}, 288_{7}, $291_{12, 13}$, $292_{8, 15}$, 295_{7}, 298_{14}, 310_{21}. 317_{2}, 324_{16}; აზნ. ბაგრატიონნი $385_{32, 33}$; აზნ. მესხნი 289_{13}, 301_{15}, 306_{17}, 311_{22}, 345_{15}; აზნ. საზუერელნი 267_{10}; აზნ. ტაოელნი 289_{13}, $385_{23, 25}$. აზნ. ქართველნი 289_{13}; აზნ. ქართლისანი 139_{11}, $373_{20, 21}$ (დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა); აზნ. შავშნი 318_{11}, 386_{4}.

ათაბაგი (ვაზირი თამარ მეფის დროიდან) 368_{19}, 370_{15}.

ათუალვა, ალთუალვა („აღრიცხვა“, „დათვლა“) 349_{8} (ალვთუალეთ), 367_{19} (არა აითუალვოდა). **ალთუალული** („აღრიცხული“, „დათვლილი“) 343_{8}.

აკიდება („თავზე მოხვევა“, „ძალით მოთხოვნა“, „ტვირთად დადება“): 297_{18} შენ. (აჰკიდეს ზავი), 306_{23} (აჰკიდა მზახობა).

ალაფობა („რბევა“, „ნადავლის ტაცება“) 172_{9}.

ალვა („სულნელ-საკმეველი“) 183_{19}, 188_{9}.

ალონი („ალიონი“) 340_{6}.

ამაღლება („აღმართვა“): ამაღლებისათჳს (v. l. აღმართებისათჳს) პატიოსნისა ჯუარისა 119, 4 შენ.

1. **ამბავი** („ისტორია“) 17_{4}.

2. **ამბავი** („ცნობა“, „ამბავი“) 74_{16}, 376_{1}.

ამბარი, **ამბრი**, (სულნელია) 172_{9}, 183_{20}, 188_{9}.

ამბოხება („არეულობა“) 196_{12}.

ამერი („აქეთელი“, „აღმოსავლელი ქართველი“): ამერი და იმერი 369_{3}.

ამიერ („აქეთა მხარეს“, „გამოღმა“): ამიერ და იმიერ („გაღმა და გამოღმა“) 151_{20}. იხ. იმიერ და ამიერ. **ამიერით**: მტკუარსა ამიერით („გამოღმა“) 297_{4},

ამირა (მბრძანებელი; არაბთა ხელისუფლების წარმომადგენელი საქართველოში) 233_{11} და ხშირად.

ამირათა-ამირა (როგორც „ერისთავთა-ერისთავი“) 311_{15}.

ამირ-მუმნი, ამირ-მუმლი (არაბთა ხალიფების ერთ-ერთი სახელწოდება) 233_{12}, 256_{1}, 257_{2}, 262_{9}.

ამირ-სპასალარი (ვაზირი, სამხედრო მინისტრი) 370_{15}.

ანთიპატოსი (ბიზანტიური პატივი და წოდება, *ἀνθύπατος*, პროკონსული) 376_{6}, 378_{14}.

ანთრაკი (ერთგვარი ძვირფასი თვალი) 174_{6}, 236_{14} (გჳრგჳნნი ოქროსა და ანთრაკისანი). **ანთრაკოანი** გჳრგჳნი 181_{19}.

ანუ („თუ არა“): არცა ინახვებოდა სიშორითა, ა ნ უ აქუს მშჳლდი („შორიდან არც კი ჩანდა, ჰქონდა თ უ ა რ ა მშჳლდი“) 56, 2 შენ.

არ-: არებდა („ატარებდა“) 314_{1}.

არე („ჟამი“, „დრო“): არე გაზაფხულისა 310_{9}, 320_{6}, 332_{5}; არე ზამთრისა 298_{19} (შდრ. «ჟამი გაზაფხულისა» 299_{6}).

არე-არე („ადგილ-ადგილ“) 298_{14}, 309_{17}.

არძანგი („პატივი“, „ღირსება“): ხოლო შჳდთა ამათ მისცა ხუედრი მათი ა რ ძ ა ნ გ ე ბ ი ს ა ე ბ რ მათისა („... მისცა ის, რაც მათ ერგებოდათ მათი ღირსებისდა მიხედვით“) 41_{6}.

1. **ასაკი** („ასაკი“, „ზრდის დასრულების ხანა“) 98_{15} (აღზრდილ არს იგი და ჰასაკსა საზომსა მიწევნულ არს).

2. **ასაკი** („ტანი“, „მოყვანილობა“) 33_{18}, 51_{3} (ასაკითა შუენიერი), 204_{14}, 245_{15}, 246_{11} (სიმაღლისათჳს ასაკისა).

ასაკოვანი („ტანადი“) 201_{2}.

ასპიტი („შხამიანი გველი“) 84_{16}, 172_{14}.

ასულის წული („შვილიშვილი“) 137_{10}, 138_{6}.

აქათ („აქედან“, „ამ ადგილიდან“) 169_{10}, 170_{11}, 197_{20}.

აქათგან („აქედან“, „ამ დროიდან“) 8_{3}, 207_{13}.

აქაჲ („აქაური“): ეუწყნეს ა ქ ა ნ ი იგი სასწაულნი სუეტისა მის 125_{5}.

აღგზნება („დანთება“) 139_{8}.

აღდგენა („აყენება“): მცირედისა ჟამისა შემდგომად აღდგა და ა ღ მ ა დ გ ი ნ ა („ცოტა ხნის შემდეგ ადგა და ა მ ა ყ ე ნ ა“) 114_{11}.

აღება იხ. აღღება.

აღვაება („აღდგომა“) 122_{7}, $269_{4, 8}$, 323_{6}, 380_{5}.

აღზრდილი („გაზრდილი“, „ასაკში მოსული“) 98_{15}.

აღზრზენა („აღშფოთება“) 183_{15}.

აღთუალული იხ. ათუალვა.

აღთქუმა („დაპირება“): აღუთქმიდა 384_{6}. **აღნათქუამი** („დაპირებული“) $123_{5, 8}$.

აღთხელება („დაკლება“, „შემცირება“): მცხეთა აღთხელდებოდა 373_{22}.

აღიარეს („აიარეს“): ა ღ ი ა რ ე ს (v. l. აღვლეს) ციხე-გოჯი 238_{5}.

აღისურვილა („მოისურვა“) 313_{8}.

აღკაზმვა („მომზადება“): აღეკაზმა 308_{20}.

აღმოგება: აღმოიგო („ამოივსო“) 311_{3} (აღმოიგო ხრამი იგი ცხენითა და კაცითა. შდრ. 341_{16}: ა ღ ი ვ ს ნ ე ს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა).

აღმოიტყოდა („ამბობდა“): აღმოიტყოდა და განმიმარტებდა 97_{1}.

აღმოქმნა („ამოშენება“): აღმოქმნიან კარი ქუაბისა 22_{8}. **აღმოქმნული** 21_{22}. შდრ. მოქმნა.

აღმოცისკრება („ამონათება“) 323_{20}.

აღმოჭჳრობა („გამოხედვა“) 323_{19}. შდრ. საბა: ჭ ვ ი რ ი შეხედვა.

აღნათქუამი („აღთქმული“, „დაპირებული“) $123_{5, 8}$.

აღორძინებული („აყვავებული“, „გაზრდილი“) 101_{2}.

აღრევა („არევა“) 47_{19}. **აღრეული** 181_{6}, 47_{2}.

აღსავალი („შუა კარები“) საკურთხევლისა 377_{20}.

აღსრბოლა: აღისრბოლა („ამოირბინა“) 344_{14}.

აღტყუელვა: აღიტყუელნა ჴელნი („ხელი ხელს შემოჰკრა“) 234_{24}.

1. **აღღება** („გაღება“): აღეღებოდა ცისკარი 114_{4}, 202_{10}.

2. **აღღება** („აყვანა“): აღელო შვილად 321_{3}.

აღძრვა („ამოძრავება“, „დელვა“, „აღშფოთება“): აღძრვანი მეფეთანი 306_{6}. შდრ. აღძრვა ეპისკოპოსთა („აღშფოთება ეპ.“; ჴიორგი მერჩულე გვ. მ"ე).

აღწევნული („აწეული“): აღწევნულითა ჴმითა („ამაღლებული ხმით“) 155_{8}, 158_{2}.

1. **აღწერა** („აღწერა“): აღწერეს ქართლი 376_{1}.

2. **აღწერა** („ისტორიის დაწერა“) 342_{9}.

აღჴდა („მოშორება“, „მოხსნა“): აღგჳჴადა ხარკი და ჭირი უცხოთა ნათესავთაგან („მოგვაშორა ხარკი და ჭირი, რომელიც გვედვა უცხოელებისაგან“) 26_{4}. შდრ. აღჰჴადა ჯაჭჳ იგი ქედსა მისსა (შუშან. X).

აღჴდომა: აღჴდა მტუერი („ავარდა მტვერი“) 47_{2}.

აყენებდა („აჩერებდა“, „აკავებდა“) იხ. დაყენება.

აწამომდე („აქამდე“, „დღევანდლამდე“) 212_{21}.

აწე („ახლა“) 47_{4}.

აწყუედილი („ამოწყვეტილი“, „გაწყვეტილი“). $221_{8, 19}$, 301_{3}, 70_{7}.

ახალნერგი („ახალი დარგული“, „ახლახან გაქრისტიანებული“) 128_{15}, 176_{16}, 198_{2}.

ახლად („ხელახლა“) 300_{17}, $345_{6, 7, 9}$.

ახლავს („ახლოს არის“, „დაშორებულია ამა და ამ მანძილზე“): ახლვიდა ვითარ ხუთ მილიონ („დაშორებული იყო დაახლოებით 5000 ნაბიჯით“) 213_{31}.

ახუმა („აღება“ ბევრისა) 78_{14}; ვერა ავიხუამთ („ვერ ავიღებთ“) ციხეთა და ქალაქთა რანისათა 141_{15}.

ბ

ბაბილო („მაღალი ვაზი“, „ხეზე აშვებული ვაზი“) 93_{17}, 111_{17}.

ბაგინი („არაქრისტიანთა სამლოცველო“) 88_{1}.

ბეგარა („გადასახადი“) 353_{19}.

ბევრისა-ბევრეული („ათიათასობით“) 192_{21}; ბევრის-ბევრეულჯერ 191_{5}.

1. **ბერი** („მონასტერში შემდგარი“, „მონაზონი“).

2. **ბერი** („მოხუცებული“) 314_{17}.

3. **ბერნი** („ქალაქის უხუცესნი“): ქალაქის ბერნი 299_{14}.

ბერვა („ბერვა“): ბერვიდა ნელი ნიავი 120_{1}.

ბივრილი (ძვირფასი თუალი) 89_{10}, 92_{10} (თუალი იგი ბივრილი).

ბიზიონი (აბრეშუმის ქსოვილი?) 182_{4}.

ბომონი („საკურთხეველი“): ბომონი საკერპო 41_{4}, კერპთა და ბომონთა 65_{18}.

ბრინჯის ხე („აკაკის ხე“) 92_{12}.

ბრძოლა: ჰბრძავნ 175_{9}, გუბრძოდი 181_{13}, გბრძვანან 181_{12}, გუბრძვანან 201_{8}. **ბრძოლილი** 189_{13}. **ბრძოლა თავისთავ** („ორთა ბრძოლა“). იხ. თავისთავ ბრძოლა.

ბრწამი, ბრწამლი („ეკალ-ღიჭა“) 94_{8}.

ბუმბერაზი („გმირი“) 31_{21}, 32_{1}, 33_{15}, 48_{13}, $51_{17, 18, 21}$, $52_{13, 14, 15}$, 154_{5} (ბაყათარი).

ბლუარი („სამხრეთი“) 91_{2}, 237_{11}.

1. **ბჭე** („მოსამართლე“) 11_{5}, 67_{7}.

2. **ბჭე**, ბჭენი („კარი“, „შესავალი“) $282_{12, 18}$.

ბჭობა („გასამართლება“, „მსჯავრი“) 67_{8}; მართლ სჯიდა სამწყსოთა თჳსთა თუალუხუავითა მით ბ ჭ ო ბ ი თ ა თჳსითა ([„დავით აღმაშენებელი] ასამართლებდა თავის ქვეშევრდომებს პირუთვნელი მ ს ჯ ა ვ რ ი თ“) 352_{6}.

გ

გ- („არსებობა“, „ყოფნა“): გიეს („არის“) 37_{30}.

გაბჭობა, განბჭობა („გასამართლება“, „გადაწყვეტა საკითხისა“): გაბჭეს 67_{18}.

გათქს — გაღვს („გაქვს“, „გყავს“) 224_{15}, 374_{24}. იხ. დგმა.

გაკაზმა („მომზადება“) 371_{6}.

გალ-: იგალა («ისარჯა», საბა). იხ. დაგლა.

გამახუა: გამახუე („გალესე“) 200_{8}.

გამთავრება („მთავრად გახდომა“) 256_{19}.

გამოერთნეს იხ. გამორთუა.

გამოვლა: გამოვლის შტოდ კავკასისგან 5_{1}.

გამომეტყუელი („პოეტი“, „მწერალი“) 342_{6}.

გამონახული: გეგონა შენ, ვ͞დ სიბრძნით გამონახულად იზრახე („შენ გეგონა, თითქოს ილაპარაკე როგორც სიბრძნის თვალით შემოწმებული“) 191_{19}.

გამორთვა („მიკედლება“, „შეერთება“): გამოგერთო (მე წარვჰყვე მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო [„შეგიერთდები“] ჯაზირას სპითა ძლიერითა) 185_{8}; გამოგუერთნენ (ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგუერთნენ, რამეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან [„ვფიქრობ, რომ აზონის ჰრომაელებიც შემოგვიერთდებიანო“]) 22_{18}, გამოერთნეს ([ფარსმანი] უყუარდა მირდატის კერძთაც ქართველთა და სძულდა მირდატ და გამოერთნეს [„მიეკედლნენ“ ფარსმანს] უმრავლესნი მირდატისცა კერძნი) 51_{7}. იხ. აგრეთვე განრთვა, მირთვა.

გამორჩევა („არჩევა“): გამოირჩიეს გუარამ 374_{2}.

გამოსხმული („გამოყრილი“) 151_{3}.

გამოსწრაფება: გამოისწრაფე („იჩქარე“) 176_{21}.

გამოტანა („გამოყვანა“) 277_{20}.

გამოღება („გამოტანა“, „აღება“, „წაღება“) 233_{5}; გამოიღო („აიღო“) ციხე ტფილისისა 375_{8}; გამოიღო ბაღდადი 375_{12}.

გამოჩინებული („დაწინაურებული“): ულირსად გამოჩინებულნი განკუეთნეს („ულირსად დაწინაურებულნი მოხსნეს თანამდებობიდან“ რუის-ურბნისის კრების დადგენილებით) 328_{1}.

გამოცდა („გამოცდა“): გამოსცადა ეშმაკმან პეტრე 134_{25}. **გამოცდილი** 158_{6}.

გამოცემა („ჩაბარება“, „მიცემა“, „დანებება“): გამოსცეს ციხე 264_{7}.

გამოძიება („გამოძიება“, „ძებნა“): გამოიძინა 330_{14}.

გამოწულილვა („გამოკვლევა“, „გამოკითხვა“) 105_{5}.

გამოჯდომა („გამოსვლა“): გამოუჯდიან 188_{14}.

განავლო: განავლო ზურგით (ისარი) („ისარი მკერდსა ჰკრა და ზურგამდე გაატანა“) 71_{9}.

განახვა („დათვალიერება“): განახა სიმრავლე სპათა 52_{16}; განახნა ლაშქარნი (A: განიცადა ლაშქარი) 277_{10}.

განბრძნობა („განსწავლა ვინმესი“): (ნინო) განაბრძნობდა უგუნურთა 103_{8}.

განბრჯობა („განსჯა“, „გასამართლება“) 36_{7}.

განგება („მართვა“): განაგო 328_{8}. იხ. განმგე, განსაგებელი.

განდგომილება („გადგომა“, „აჯანყების მოწყობა“) 285_{17}, 383_{31}.

განდგომილი („გადამდგარი“, „განდგომილი“) 175_{18}, 286_{1}.

განევლთოხ იხ. განვთომა.

განვთომა („გაყოფა“): რამეთუ ორას მეერგასესა წელსა განივთოს (vv. ll. განიყოს, განევლთოს) მეფობა მათი („... გაიყოფა მათი სამეფო“) 239_{19}.

განზოგებით („სანახევროდ“) 242_{9}.

1. **განზრახვა** („აზრი“) 61_{8}, 291_{6}; «აწ ესე არს განზრახვა ჩემი» 60_{18}; 109_{2}; ჩუენი ესე გჳრგჳნოსანი და ახალი ალექსანდრე, დალათუ იყო ჟამითა შემდგომი, არამედ არა საქმითაცა, არცა განზრახვითა, არცა სიმჴნითა უმცირე 338_{2}.

2. **განზრახვა** („გაფიქრება“, „განზრახვა“) 631_{5}, 201_{9}, $27?_{9}$, 362_{2}; იწყებენ განზრახვად ბოროტისა 359_{7}; რაოდენ-გზის ყივჩაყთა თჳსთა განიზრახეს ლალატი? 362_{2}; ვერ ოდეს ვინ განიზრახა ლალატი 355_{17}; განიზრახვიდა ესრეთ გულსა თჳსსა („ასე გაიფიქრა გულში“, „ასე თქვა გულში.) 109_{16}.

3. **განზრახება** („რჩევა“): ესე განაზრახა („ურჩია“) ლეონ ანთიპატმან, და სთნდა („მოეწონა“) მეფესა ვახტანგს 185_{5}; ფარულად გააზრახეს („ურჩიეს“) მეფესა არა განძება ამირასი 297_{17}. იხ. აგრეთვე განმზრახი.

განკადნიერება: განეკადნიერნეს („გაბედულება ესწავლებინა“) $35?_{9}$.

განკრძალება: განაკრძალა („გააფრთხილა“ (ნუ წახვალო]) 50_{14}; განაკრძალნის („აფრთხილებდა ხოლმე“) 331_{12}.

1. **განკრძალულად** („დაფარულად“) 341_{15}.

2. **განკრძალულად** („წყნარად“, „მორიდებით“) 167_{3}.

1. **განკუეთა** („გადაყენება“, „ღირსების ახდა“) 328_{1}; ეპისკ. მიქაელ... განიკუეთა კადრებისათჳს ვახტანგ მეფისა 142_{21}.

2. **განკუეთა**, გაკუეთა („მოჭრა“, „ულუფის დანიშვნა“): განუკუეთა ხარკი 136_{20}.

განკჳრვება („გაკვირვება“): განაკჳრვნა 365_{16}; განკჳრდა 22_{4}, 40_{4}, 93_{2}, 100_{4}, 105_{12}; განუკჳრდა 21_{16}; განკჳრდეს 39_{23}. იხ. აგრეთვე დაკჳრვება.

განკჳრვებული („გაკვირვებული“) 114_{9}, 125_{7}.

განლაღება („გათამამება“): ნუ განლაღნები 154_{9}.

განმართვა: არა განემართების („არ გასწორდება“) 325_{17}.

განმარტება („აღმართვა“): ნუ განმარტებთ მახჳლთა თქუენთა ქართველთა ზედა 341_{8}. **განმარტებული** („აღმართული“) 209_{28}.

განმარტვა („გაშლა“ [ფრთებისა]): ვითარ განგიმარტვან ფრთენი შენნი 102_{1}.

განმგე, განმგებელი („მმართველი“) 6_{6}, 91_{5}, 370_{18}.

განმზრახი („მრჩეველი“) 233_{14}, 238_{13}, 336_{12}; და იყვნეს გამგედ და განმზრახად ყოველთა საქმეთა მისთა... მჴარგრძელი ზაქარია... და ივანე ათაბაგი 370_{13}.

განმკაფელი იხ. თანაგანმკაფელი.

განმკითხვარი („განმკითხველი“): განმკითხვარნი მოჩივართანი 354_{12}; მოჩივართა განმკითხველი 368_{4}.

განმტკიცება („დადასტურება“): განამტკიცეს განზრახვა 261_{8}.

განპატიჟება („განპატიჯება — სასტიკ ხასჯელს, თვალთდაწვასა და გამოყვერასა ჰნიშნავდა“: ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 292): [გიორგიმ თავისი

ვაჟი კონსტანტინე] გააპატიჟა ბოროტად: პირველად თუალნი დასწუნეს და მერმე გამოყუერეს 267_{20}; მრავალნი განპატიჟებულცა იყვნეს და მხილებულ ესევითართათჳს (ე. ი. „ღალატისათვის“) 355_{16}; ერთიცა მსახური არ გაპატიჟებულა, თჳნიერ გუზან ტაოსკარელისაგან კიდე: მას თუალნი დასწუნეს („არც ერთი მსახური არ დასჯილა გუზან ტაოსკარელის გარდა“...) 368_{13-14}).

განრთვა („გაერთიანება“, „მიკედლება“, „შეერთება“): ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთვად მისა („ვერ გაბედეს მას შეერთებოდნენ) 179_{5}; მეფენი დარუბანდისანი გაერთნეს („მიეკედლნენ“, „შეუერთდნენ“) 179_{7}; უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერთნენ იგინი ბერძენთა („ქართველები რომ გავაბრაზო, ისინი ბერძნებს მიეკედლებიანო“ — ამბობს სპარსთა მეფე) 216_{20}. შდრ. გამორთვა, მირთვა.

1. **განრინება** მოქმ. გვ. („ხსნა“, „გადარჩენა“): განარინა 258_{10}, 362_{2}, განარინა სიკუდილისაგან 102_{18}; განარინნის იგინი ჭირისაგან 96_{7}.

2. **განრომა** ვნებ. გვ. („ხსნა“, „გადარჩენა“): განერე 21_{8}, 154_{12}; განერა 176_{1} (არავინ განერა მათგანი, „მათგან არავინ გადარჩა“), 290_{1}, 385_{15}; განერის (სიკუდილისაგან) 119_{9}; განვერნეთ 164_{12}; განერიან (ჭირისაგან) 124_{10}.

განრღუეული („დავარდნილი“, „საპყარი“) 95_{10}, 102_{9}, 209_{9}.

განრყუნილი („აოხრებული“) 221_{7}.

განსაგებელი, გასაგებელი („საგამგეო“, „სამფლობელო“) 289_{9}. იხ. გასაგებელი.

განსაყოფელი („საზღვარი“, „მიჯნა“) 196_{6}.

განსპეტაკება („გათეთრება“) 101_{8}, 111_{19}.

განსხირპულობა („დაძაბულობა“, „დაჭიმულობა“): ძალი... განსხირპულობასა („სიმის დაჭიმულობა“) 357_{21}. საბა: «განსხირპვა — გაჭიმვა».

განტევება („გაშვება“): განუტეობია 177_{5}. **განტეობილი** 157_{11}.

განუცდელი („უნახავი“, „არნახული“) 290_{8}.

განუხეთქელად („უგანხეთქილებოდ“) 369_{19}.

განფართება („გაფართოება“) 180_{2}.

განფრდილი („მოსყიდული“) 43_{3}.

განღმრთობა („გაღმერთება“) 201_{16}.

1. **განცდა** („ნახვა“, „დანახვა“): განიცადეთ („განიხილეთ“) 338_{11}; განიცადენით 290_{3}; განიცადის 361_{10}; განიცადეს 81_{5}, 280_{13}; განიცადოს 281_{5}; განცდად 281_{4}, 290_{2}.

2. **განცდა** („გამოცდა“): განცდილი: თჳთოსახითა სენითა განცდილნი („სხვადასხვა ავადმყოფობით [„გამოცდილი“] შეპყრობილი“) 331_{6}.

განცისკრებული („განათებული“) 202_{7}.

განძება („გაძევება“, „გაგდება“) 297_{17}.

განძჳნებული („განრისხებული“) 169_{5}.

განწვალება („განხეთქილება“) 133_{6}.

განწყობა („განლაგება“, „მოწყობა“): განაწყუნა ყოველნი საქმენი 265_{9}.

1. **განწყობილი** („მებრძოლი“) 34_{5}, 46_{11}, $175_{8,12}$.

2. **განწყობილი** („გუნდი“) 248_{3}.

განჭედილი („ჭედვით გამოყვანილი“): სპილენძსა და რვალსა განჭედილსა ღმრთად თაყუანის-ცემდეს 90_{7}.

განხეთქა („განხეთქილების ჩამოგდება“): (ლიპარიტმა) განხეთქნა ამის სამეფოსა კაცნი 300_{18}.

განხუმა („გაღება“ მრავლისა): გუნუხუნის კარნი („გაუღებდა ხოლმე მას კარებს“) 591_{3}, რათა განახუნენ კარნი კავკასიანთანი 136_{5}.

განჯსნა („განთავისუფლება“): ჯელმწიფება შეკრვისა და განჯსნისა („უფლება დასჯისა და განთავისუფლებისა“) 232_{11}.

განჯუება („დაკლება“, „მოკლება“): (დავითმა ლიპარიტი) საბერძნეთს გაგზავნა, და მუნ განეჯუა ცხოვრებასა („გამოაკლდა ცხოვრებას“, ე. ი. მოკუდა) 325_{19}. **განჯუებული** 215_{13}.

გაპატიჟებულა 368_{13}. იხ. განპატიჟება.

გარდადგენა („გადაყენება“): და გარდაადგინა ამირამან მან ჰუმედ და დაადგინა ისე შიხის ძე („ამირამ გადააყენა ჰუმედი...“) 257_{4}.

გარდამდინარე: ტბასა დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა ჰქჳან ფარავნა 85_{7}.

გარდამოვლა („გადასვლა“ მთისა) 55_{4}.

გარდამოთხევა („გადმოყრა“, „გადაყენება“): გარდამოსთხინეს საყდართაგან 328_{1}.

გარდამოტანა („გადმოყვანა“) $45_{9,10}$.

გარდამოღებული („გადმოღებული“, „გადმოთარგმნილი“) 347_{20}.

გარდანაკუეთი („ჭრილი“) 339_{16}.

გარდარეული („ჭარბი“, „გადამეტებული“): და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული 23_{28}.

გარდართხმა („გადაფენა“, „გადაკვრა“; ფს. 103, 2): ვითარცა მეორე ცაჲ გარდაართხა 329_{22}. **გარდართხმული** 213_{1}.

გარდასადინელი ტბისა 86_{4}.

გარდასავალი („გადასავალი“, „ზეკარი“) 235_{12}.

გარდაქცევა („წაქეზება“, „აღშფოთება“): გარდაუქციეს ერი ვეზანს („მიუსიეს ჯარი ვეზანს“) 374_{14}.

გარდაცმა (საბა: «მშჳლდის საბლის ჩაგდება»): მშჳლდის გარდაცმულობა $3?7_{20}$.

გარდაჯდომა („გადასვლა“, „ჩამოხტომა“, „გადადგომა“): გარდაჯდა ცხენისაგან 28_{8}; გარდაჯდა სჯულსა მამათა ჩუენთასა („გადაუდგა ჩვენი მამების სარწმუნოებას“) 29_{10}.

1. **გარე** („გარეთ“).

2. **გარე** („უკან“): შეიქცა გარე („გაბრუნდა უკან“) $289_{5,15}$; რათამცა შეაქცია გარე („რათა უკან გაგბრუნებინა“) 289_{11}.

გარეგნივ („გარეთ“): იწყეს შენებად ეკლესიისა გარეგნივ ზღუდესა 118_{16}.

გარესკნელი („გარეთა“, „განაპირა მხარე“, „საიქიო“): სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას გარესკნელსა, ცეცხლსა უშრეტსა 194_{7}.

გარექცევა („უკან დაბრუნება“): გარე-ვე-აქციე („დააბრუნე“) 385_{10}; გარე-უკუ-იქცა („უკან გაბრუნდა“) 385_{14}.

გარეშე („გარდა“): ქვეი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გ ა რ ე შ ე მცირედთა სოფელთასა („რამდენიმე სოფლის გ ა რ დ ა“) 376$_{19}$.

გარეწარად („ზერელედ“; საბა: «გარეწარ — უხალისოდ გინა უნდომლად»): (დავით აღმაშენებელი ბევრს კითხულობდა და) რაჟამს თუალნი დაშურიან, სასმენელნი ანაცვალნის, სადა არა გ ა რ ე წ ა რ ა დ, არამედ ფრიადცა ფრთხილად ისმენნ წინაშე თჳსსა მკითხველისასა („ვინც წიგნს უკითხავდა, მას ზ ე რ ე ლ ე დ კი არ უსმენდა, არამედ დიდის ყურადღებით“) 348$_{8}$.

გარიდება: გარიდა („თავი მოარიდა“) 301$_{12}$. შდრ. მორიდება.

გასაგებელი, განსაგებელი („საგამგეო“): რომელი ერისთაობდა რანს და მოვაკანს, მისივე გ ა ს ა გ ე ბ ე ლ ი იყო ქართლი 140$_{8}$. იხ. განსაგებელი.

გახხმა („გაგდება“, „გარეკვა“, „გაძევება“) 332$_{15}$.

გატევება („გაშვება“): გაუტევა („გაუშვა“, „განათავისუფლა“ [დაჭერილი იყო]) 297$_{1}$.

გაცალება: გააცადა („გააცნო“) 273$_{9}$.

გაწყდომა („გადაწყვეტა“; საბა: « გ ა წ ყ უ ე დ ა გარდაწყუედა»): რაჟამს გ ა წ ყ დ ე ს საქმე ჩუენი» (ACMm; გაწმდენ საქმენი ჩუენნი cet.) 171$_{21}$.

1. გება („აგება“): ეკლესიისა გებად იწყეს 374$_{17}$.

2. გება: გება ყვეს („იხმარეს“, „გამოიყენეს“).

3. გება: ეგების („შეიძლება“) 166$_{9}$.

გემოანი („გემრიელი“) 348$_{1}$.

გემოვნებანი („სიამენი“, „საცთური“): არა მიდრკა გემოვნებათა მიმართ 338$_{8}$.

გემო: გემონი სოფლისანი („სიმწარენი სოფლისანი“) 105$_{20}$, 162$_{18}$.

გეცეს („მოგეცეს“, „გქონდეს“) 129$_{13}$.

1. გზა („გზა“): ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი 12$_{3}$.

2. გზა („გარემოება“, „მდგომარეობა“): (სეფე ქალმა ნინოს) ჰკითხა გზა მისი. ხოლო ნინო... უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი 93$_{2, 3}$. **გზითა** („გამო“, „მიზეზით“): დააგდო ბაგრატ ტფილისი ლიპარიტის გზითა 303$_{2}$.

გზება („ნთება“): ეგზების ცეცხლი 107$_{12}$.

გზობა: მასვე გზობასა 121$_{5}$.

გინდა („გინდოდა“) 118$_{12}$.

გლეხი (დაბალი სოციალური ფენა) 187$_{19}$; გლეხთა, იხილე-მცა, ოდეს არაბთა მეფენი მოჰყვანდეს ტყუედ („გლეხებს მოჰყავდათ დატყვევებული მეფენი არაბებისა“) 341$_{21}$; (დავით აღმაშენებელმა) დასცნა წარმართნი.. მტერად დასხნა სპარსნი, ხოლო გ ლ ე ხ ა დ მთავარნი მათნი 351$_{21}$; შესწირნა მრავალნი გლეხნი 364$_{8}$.

გმირი („გმირი“) 8$_{16, 17}$; მცხეთოს უ გ მ ი რ ე იყო სხუათა მათ 8$_{17}$, 9$_{11}$.

გოლიათი 33$_{14}$, 34$_{6}$, 52$_{1}$, 55$_{2}$, 154$_{6, 10}$. **გოლიათობა** 32$_{4}$, 46$_{19}$.

გონება („აზრი“): რქუა მეფემან: „მესწრაფების მე აღშენებად სახლსა ღმრთისასა; სადა აღვაშენო“? რქუა წ. ნინო: „სადაცა მეფეთა გ ო ნ ე ბ ა მტკიცე არს“ 111$_{14-15}$; 114$_{15}$. **გონების თუალი** 192$_{5}$. **გონების ყური** 195$_{5}$.

გორი („მთა“, „გორა“) 233$_{3, 4}$, 235$_{8}$, 297$_{8}$, 311$_{1}$.

გრძნება („გრძნეულება“), იხ. მგრძნებელი.

გუარნათესაობა („გვარტომობა“) 63$_{18}$.

გუემული („დატანჯული“) 123$_{13}$.

გუერდქცეული („გვერდი რომ აქვს აქცეული“, „არა სწორ გზაზე მდგარი“, „სალალატო“): ლიპარიტ იწყო საურავთა გუერდქცეულთა („ლიპარიტმა დაიწყო ს ა ლ ა ლ ა ტ ო საქმეებზე ზრუნვა“) 298$_{11}$. შდრ. 300$_{8}$: კუალად იწყო ლიპარიტ მათვე ფ ი ც ე ლ თ ა საურავთა.

გულარძნილი („მრუდი“) 356$_{11}$.

გულდებით („დამშვიდებული გულით“, „უშიშად“, „გულადად“) 339$_{18}$, 340$_{5}$.

გულება: ეგულებოდა („აპირებდა“) 346$_{1}$.

გულთ-მეცნიერი („გულთა-მხილავი“): განაგო ღმერთმან გულთ-მეცნიერმან 328$_{8}$.

გული („შუა-გული“): დადგა გულსა სოფლისასა 375$_{6}$.

გულის-ზრახვა („განზრახვა“) 60$_{18}$.

გულის-სადებად („გულის დასაწყნარებლად“. შდრ. საბა: «გ უ ლ ი ს დ ა დ ე ბ ა — დაწყნარება») 67$_{19}$.

გულის-სიტყუა („ფიქრი“) 35$_{3}$.

გულისხმის-ყოფა („გაგება“, „შეტყობა“) 142$_{11}$, 369$_{26}$ და ხშირად.

გულსმოდგინედ („დაბეჯითებით“, „მონდომებით“) 104$_{18}$ (გულსმოდგინედ ეტყოდა), 122$_{23}$.

გულსმოდგინებით („მონდომებით“, „გულდაგულ“) 123$_{6}$.

გულფიცხელი („გულქვა“) 103$_{3, 15}$.

გუნდრუკი („საკმეველი“) 98$_{8}$.

გურემა („დარტყმა“, „ჩხვლეტა“; აქ იგივეა რაც გ უ მ ე რ ა): იწყეს ორივე გურემად ოროლითა („ორივემ იწყო შუბით რტყმა“) 34$_{7}$.

გუჯარი (მეფის მიერ გაცემული საბუთი) 231$_{5, 6, 7}$, 239$_{14}$, 240$_{8}$; გუჯარნი ტყვვისანი 236$_{17}$.

დ

დაახლება: დაეახლნეს ურთიერთას („მიუახლოვდნენ ერთმანეთს“) 285$_{11}$.

დაბა (დასახლებული ადგილი) 121$_{11, 14}$; ქალაქთა და დ ა ბ ნ ე ბ თ ა 53$_{10}$

დაბანაკება („ჯარის დაბინავება“): დაიბანაკეს 179$_{20}$; დაუბანაკა მათ 179$_{19}$.

დაბ-დაბი („საკრავი, დოლის მსგავსი“): ცემა ბუკებისა და დაბ-დაბთა 155$_{8}$.

დაბრკოლებული („შეცთუნებული“) 165$_{4}$.

დაგლა („დანაყვა“): მთანი და კლდენი სახედ მტუერისა დაიგალნეს („მთები და კლდეები [მიწისძვრის გამო] მტვრად იქცნენ“) 323$_{9}$.

დადასტურება („დაჯერება“, „დაჭეშმარიტებით დადგენა, შეტყობა“): დაიდასტურეს 115$_{22}$, დაიდასტურა 196$_{17}$, 224$_{18}$, 267$_{5}$.

დადგომა („გაძლება“; ყოველთვის იხმარება უარყოფით წინადადებაში): ვერღარა დაუდგა („ველარ გაუძლო“) 303$_{5}$; ვერ დაუდგნა 317$_{6}$; ვერ დაიდგნა ზარისა მისისაგან 262$_{11}$; ვერღარა დაიდგნა 295$_{10}$; ამისდა ვერვის დაედგნეს ბრძოლასა შინა („მას ვერავინ უძლებდა ბრძოლაში“) 152$_{5}$, 154$_{6}$ (ვერვის დაედგნეს მისთჳს); ვერ დაუდგმიდეს 263$_{3}$, ვერღარა დაუდგმიდეს (შიმშილთა და) ბრძოლათა ძლიერთა 297$_{12}$, 306$_{18}$.

დადგრომა („დარჩენა“): დაადგრა 41$_{31}$, 120$_{4}$, 121$_{11}$, 203$_{3}$, 208$_{17}$, 210$_{1}$; დავადგრეთ 181$_{4}$; დაადგრეს 34$_{20}$, 66$_{4}$, 207$_{2}$; დაადგერ 129$_{22}$. **დადგრომილი** 47$_{22}$.

დადება: ჟამი დადვეს („დრო დანიშნეს“) შეკრებისა 181$_{19}$.

დადრეკილი („დაზნექილი“, „დახრილი“) 361$_{9}$.

დავაჰრება („გაცვლა-გამოცვლის შეძლევა“): დაევაჰრა 205$_{18}$.

დაზახება („დაძახება“): დაიზახნა 37$_{4}$.

დაზულეს („ჩამოინგრნენ“) 323$_{10}$.

დათმენა („მოთმენა“, „გადატანა“) 39$_{7}$.

დაკაზმული („გამოწყობილი“) 299$_{15}$.

დაკრძალვა: დაჰკრძალა („დახურა“) კარი 22$_{5}$.

დაკუეთებული („დაკოდილი“, „დასაჭურისებული“) 320$_{16}$ (ჭაბუკნი დაკუეთებულ).

დაკრება ქვისა („ჩაქოლვა“): რათამცა ქვა დაკრიბეს მას („რათა იგი ჩაექოლათ“) 102$_{17}$.

დაკჳრვება („გაკვირვება“) 361$_{2}$; დ ა უ კ ჳ რ დ ა („გაუკვირდა“) 171$_{3}$, 372$_{5}$, 122$_{20}$, 214$_{2}$, 246$_{8}$, 308$_{3}$. **დაკჳრვებული** („გაკვირვებული“) 94$_{12}$, 103$_{6}$, 112$_{9}$.

დალაშქრება („დაბანაკება“): დაილაშქრა 375$_{8}$, 384$_{7}$.

დალტობა („დასველება“) 144$_{12}$.

დამანი იხ. დაჰმანი.

დამართებით („გასწვრივ“) 374$_{28}$.

დამართვა („საბრძოლველად მიმართვა“, „შებმა“): დაემართნეს თურქთა („შეებნენ თურქებს“) 302$_{18}$; დაჰმართეს ერთმანერთსა 317$_{10}$.

დამარხვა („შენახვა“) 353$_{12}$.

დამაშურალი („დაღლილი“) 187$_{2}$, 376$_{14}$.

დამეგობრება („დამეგობრება“) 151$_{2}$; დაიმეგობრნეს 151$_{8}$; დაიმეგობრიან 152$_{2}$; დაემეგობრნეს 47$_{19}$; **დაიმეგობრნეს** ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი 75$_{18}$.

დამზახება („დამოყვრება“): დაემზახა 373$_{15}$.

დამთხუევა („შეხვედრა“): დასცემდა წინა დამთხუელთა ყოველთა 329$_{5}$.

დამოკიდება („ჩამოკიდება“) 384$_{14}$.

დამოლაშქრეობა („სალაშქროდ გზავნა“) 357$_{19}$.

დამოყურება („დანათესავება“): დაემოყურა 130$_{22}$.

დამოწაფება („მოწაფედ გახდა“, „მოწაფედ გახდომა“): დაიმოწაფნა მრავალნი 103$_{10}$; დაემოწაფა 104$_{5}$, 303$_{18}$; დაემოწაფნეს 95$_{7}$, 102$_{11}$, 108$_{10}$, 208$_{6}$, 209$_{31}$. **დამოწაფებული** 209$_{20}$, 210$_{19}$.

დამძიმება („გაძნელება“, „გართულება“, „შეწუხება“): დაუმძიმა („გაუდიდა“) მათ მეფემან ხარკი 126$_{3}$; დამძიმდა („გართულდა“) წყლულება ვახტანგისი 202$_{16}$; დამძიმდა (ვახტანგ, მირ) წყლულებისაგან 202$_{19}$, 240$_{14}$; დამძიმდა თხოვა შენი ჩემ ზედა („ძნელია შენი თხოვნა ჩემდამი მომართული“) 182$_{12}$.

დამჭირვა („ჭერა“, „პყრობა“): დაიმჭირვიდა 339$_{14}$; რათამცა დაიმჭირვა („რომ შეეკავებინა“) 287$_{6}$; დაიმჭირონ 263$_{14}$; დამჭირვა სჯულსა ზედა მამათა ჩუენთასა 63$_{8}$; მკლავითა დამჭირვასა 268$_{18}$ შენ. იხ. აგრეთვე დაჭირვა.

დამჭირველი („ვისაც უჭირავს“): (ლაშქარი) ქალაქთა და ციხეთა შინა მდგომად და დ ა მ ჭ ი რ ვ ე ლ ა დ („საოკუპაციო ჯარი“) 335$_{9}$.

დამხედვარი („ზედამხედველი“. შდრ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 2, 47—49) 370$_{12}$.

დამხრწეველი („დამაბრკოლებელი“) 339$_{14}$.

დამჴობა („დამხობა): შეაჩუენნეს და დაამჴვნეს (v. l. დაამჴივნეს) 215$_{7}$.

დანეცვა («პურის დამტურევა»: საბა) 211$_{16}$.

დაორგულება: დაუორგულდეს („გადაუდგნენ“) 61$_{4}$.

დაპყრობა: დაიპყრა („დაიკავა“) 205$_{16}$.

დარბაზი („სამეფო კარი“, „კარავი“): დარბაზის კარი („სამეფო კარი“) 352$_{16}$; საამირაო დარბაზი 299$_{19}$; დარბაზის ყმანი („დარბაზის წევრები“) 299$_{14}$.

დარბაზობა („აუდიენცია“) 283$_{9}$, 300$_{8}$, 313$_{10}$, 382$_{22}$. იხ ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 243.

დარქუმა („დახურვა“): დაარქუ 167$_{17}$; დაარქუა 167$_{18}$.

დარჩენა („გადარჩენა“): დ ა ა რ ჩ ი ნ ე ს (v. l. დაირჩინეს) განძის ქუეყანა („დასტოვეს...“) 302$_{19}$. (Brosset: le pays de Gandza fut sauvé).

დარჩომა („დარჩენა“): დაურჩეს („მათ დარჩათ“) ციხე-ქალაქნი თუხარისი, სამშჳლდე... 12$_{1}$; წარწირვანი დ ა რ ჩ ო მ ი ს ა და სიცოცხლისანი 371$_{11}$. **დარჩომილი** 371$_{17}$. იხ. აგრეთვე დაშთომა.

დასამჭირვლობა 336$_{2}$. შდრ. დამჭირვა, დამჭირველი.

დასკუნა („გადაწყვეტა“): დაასკუნეს ესრეთ 41$_{16}$.

დასტირი („დავალება“?): უთხრა მანდატურსა, რომელი მიწეულ იყო დ ა ს ტ ი რ ი თ ა (v. l. **დასტიდარითა**) 289$_{15}$ შენ.

1. დასტური („ნამდვილი“, „დაჯერებული“) 277$_{14}$, 280$_{17}$ (ზავი დასტური).

2. დასტური („ნდობით აღჭურვილი პირი“): მიავლინენ დასტურნი და მიითუალენ ქალაქნი შენნი 184$_{2}$. შდრ. მთაში შერჩენილი ტერმინი „დასტური“ («ხევისბერები და დასტურები»: ვაჟა).

დასულებული („გაშეშებული“, „შეშფოთებული“, „გონებადაკარგული“): ვითარცა მძინარესა განმაღჳძებდა და ვითარცა დ ა ს უ ლ ე ბ უ ლ ს ა გონიერმყოფდა 97$_{2}$. შდრ. მრ 10$_{24}$: «მოწაფენი იგი მისნი დ ა ს უ ლ ე ბ უ ლ იყვნეს სიტყუასა მას მისსა ზედა».

დახხმა („დასმა", „დადება"): 1) (მრავლისა): დაიწერა ცხოვრება და სასწაულნი მათნი და დაისხნეს ეკლესიათა შინა 207_{20}. 2) (ერთისა): დაისხნა გუამი მისი (დავით გარესჯელისა) სამყოფსა თჳსსა, გარესჯის მონასტერსა 210_{11}; დაისხნა წმიდა გუამი მისი საყოფელსა თჳსსავე 210_{17}.

დატევება („დატოვება", „თავის მინებება", „უარყოფა"): დაუტევა ქრისტიანობა 322_{6}; დაუტევა სჯული 309_{1}.

დაუზრავი: დაუზრავი წყალი 340_{6}. შდრ. საბა: «დაზრობა ყინვისაგან დაწვა».

დაუდგმიდეს: ვერ დაუდგმიდეს („წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდნენ") 263_{8}. იხ. დადგომა.

დაუკვირდა („გაუკვირდა") იხ. დაკვრება.

დაულევნელი („დაულეველი") 74_{1}.

დაუნჯება („დაგროვება" „[მოსავლის] აღება") 361_{9}.

დაურგულდეს („გადაუდგნენ") 61_{4}.

დაუცადებელი („შეუნელებელი") 368_{10}.

დაუცხრომელად („დაუღალავად", „განუწყვეტელად", „დაუცხრომელად") 48_{2}, 69_{6}, 82_{4} (ილოცვიდეს დ.), 94_{11} (ილოცავნ დ.), 102_{13}, 103_{5} (ილოცვიდა დ.), 106_{2}, 111_{10}; **დაუცხრომელი** ლოცვა 133_{16}.

დაუწყუედელად („შეუწყვეტელად"): წყარო... დ. აღმოსდის 391_{1}. შდრ. ვითარცა მდინარე დაუწყუედელად (გიორგი ათ. ცხ.: ქრ. 203).

დაფანჩვა („დაფანტვა") 47_{4}; დაიფანჩნეს 276_{10}.

დალაცათუ („თუმცა") 119_{9}, 193_{8}.

დალულარჭნილი („დაგრეხილი"): დ. კრმალი 356_{15}.

დაყენება („შეკავება") 152_{22} (აყენებდეს, დააყენეს), 105_{23} (აყენებდა).

დაყოფა („დაკეტვა"): დაუყო პირი („ჩააჩუმა") 357_{10}.

დაყრა („დატოვება", „მიტოვება"): დაყარნეს ციხენი 308_{26}; დაეყარნეს (ციხენი) 309_{3}; დაყრა ციხეთა 308_{29}; **დაყრილნი** ციხენი 309_{2}.

დაყუდებით („განმარტოებით") 208_{20}.

დაშთომა: დაშთეს („დარჩნენ") 373_{9}, 376_{22}, 382_{29}; დაუშთა 377_{25}, 379_{14}. **დაშთომილი** 376_{23}. იხ. დარჩენა.

დაშურომა: დაშურეს („დაიღალნენ") 341_{2}.

დაჩეჩქჳლი (надломленный): ლერწამი დ. (მთ 12, 20) 197_{3}.

დაცადება („შეჩერება", „შეწყვეტა"): არა დაცადის კითხვა („არ შეწყვეტდა ხოლმე კითხვას") 348_{5}; დაეცადენით ბრძოლად („თავი შეიკავეთ ბრძოლისაგან") 161_{3}; დაეცადნეს 244_{15}; დაგუაცადენ („შეგვაწყვეტინებ") 197_{4}; რათა დააცადოს საქმე იგი 196_{18}.

დაცემა: დრამის დაცემა („ფულის მოჭრა") 49_{18}.

დაცუეთა: დაიცჳთა წინა 309_{2}. იხ. წინადაცუეთა.

დაწინდებული („დანიშნული" [ქალი]) 185_{8}.

დაწულილება („წვრილად დატეხა") 91_{13}.

დაწყობა: დაეწყვნეს („ბრძოლა გამართეს") 14_{20}.

დაჭერა („დაჭერა") 27_{18}, 268_{18} შენ.

დაჭირვა („დაჭერა") 268_{18}. იხ. აგრეთვე დამჭირვა.

დაჭირება („გაჭირება") 357_{20}. **დაჭირებული** („გაჭირებული", „გაჭირებაში ჩავარდნილი") 354_{6}, 369_{16}, 370_{11}.

დაჭმუნდა („შეწუხდა") 152_{9}.

დახუდომა („შეხვედრა"): დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფადლონს („ისეთი კაცი შეხვდა, რომელიც იცნობდა ფადლონს") 311_{14}.

დაჴსნა („დარღვევა", „გაუქმება", „მოხსნა"): დაიჴსნა გლოვა 337_{5}.

დამმანი: კაცი დაჰმანი („მოხერხებული"?) 340_{16}. შდრ. 305_{9} შენ.: მწიგნობართ-უხუცესი ლიპარიტისი, კაცი დაიამანი. შდრ. დ. ჩუბინაშვილი: «დამანი — გათლილი ბოლი...».

დგმა („ქონება", „ყოლა"): გათქს (← გადგს) „გაქვს" 224_{15}, 374_{24}.

დგომა („მდგომარეობა") 177_{1}, 347_{9} შენ. (დგომათა მათ თანა მტკიცეთა).

დგრომა, v. l. დგრომადი, დგომა („მდგომარეობა") 347_{9}.

დედაკაცება („დედაკაცები") 86_{13}.

დედამძუძე („ძიძა", „აღმზრდელი") $80_{10, 18}$, 84_{5}.

დედის დისწული („დეიდაშვილი") 27_{17}.

დედის მამა („პაპა") 242_{4}.

დედის ძმა („ბიძა") 79_{16}, 150_{13}, 169_{19}, 170_{6}, 172_{13}, $176_{14, 16}$, $234_{19, 24}$.

დედოფლობა: დაესრულა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა მეფეთა 66_{2}.

1. **დედული** ხედსართ. („დედისეული", „დედის მიერ დატოვებული") 29_{12} (შემოიღო სჯული, მამული და დაუტევა სჯული დედული).

2. **დედული** არსებ. ს. („დედის ქონება") 27_{11}, 205_{15} (მირდატის დედული საზღვარი საბერძნეთისა), 272_{12} (რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი).

3. **დედულად** („დედით", „დედის მხრით"): ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი 20_{19}; მირდატ — მამულად ბაქარიანი, დედულად რევიანი 138_{7}. შდრ. 218_{5}: დედით ხოსროიანი და მამით ბაგრატოანი.

დევტალარი (ეკლესიის სამსახურის ერთ-ერთი მაღალი თანამდებობის პირი): იხილა, რამეთუ პირველ ჴსენებული იგი დევტალარი პატრიაქ ქმნილ იყო 75_{12}; იობენალი (წმ. ნინოს დედის ძმა) მიემთხჳა **დევტალარობასა** 72_{16}.

დიასპანი („დესპანი", „მოციქული") 170_{5}, 197_{9}.

დიდ-გონეობითა („ძალიან გონიერად") 337_{18}.

დიდებულნი 271_{21}, 275_{10}, $280_{12, 19}$, 284_{17}, 289_{13}, 295_{10}, 298_{13}, 302_{12}, $304_{6, 18}$, 305_{12}, 307_{16}, $314_{7, 11}$, 321_{7}; დ. კახეთისანი 300_{3}; დ. ჰერნი 308_{24}, 328_{10}; დ. ზემონი და ქუემონი 281_{10}.

დიდი („ბევრი"): თურქნი დიდნი 349_{17}; მოისრნეს მუნ ბერძენნი დიდნი და ფრიადნი („ფრიად ბევრი") 383_{18}.

დიდძალი („წარჩინებული", „ავტორიტეტიანი") 307_{6}.

დილეულ („დილით") 212_{2}, 341_{3}; დილეულ ადრე („დილით ადრე") 73_{15}.

დისძე („დის ქმარი სიძე) 130_{28}, 298_{2}, 313_{9}, 379_{8}.

დრომონი („ერთგვარი ხომალდი") 171_{2}, 177_{6}.

დროშა 369_{5}; აღივსნეს მთანი იგი დროშებითა და ერითა 89_{4}.

დუკიცი („დუკის ცოლი", *δούκισσα*) 308_{2}.

დუმბული (საბა: «მცირე ნაღარა»): ჴმა ბუკთა და დუმბულთა 299_{16}, 313_{15}.

დუხჭირი („გონჯი"; საბა: «ავთვალადი»): ნუ უკუე დუხჭირმანცა აბრალოს სარკესა, რამეთუ სახე მისი ცხადად უჩუენის („ეს იმას ჰგავს, რომ გონჯი სარკეს აბრალებდეს, მის სახეს ცხადად რომ უჩუენებს") 359_{24}.

დღესამომდე, დღეს-აქამომდე („დღემდე") 126_{6}, 166_{3}.

ე

ეკიდა („დამოკიდებული იყო", „დაკავშირებული იყო"): წაღებულ არს სომხითი, რომელსა ეკიდა სამეფო ჩუენი („სპარსელებმა დაიპყრეს სომხითი, რომელთანაც ჩვენი სამეფო, ქართლი, მეგობრულ ურთიერთობაში იყოო") 62_{21}. შდრ. საბა: «მოკიდება... გინა მოყუარეთ მობმა». Brosset 82: ... est intimément lié.

ენამეცნიერი („ენის მცოდნე"?): ექმენ ამას მოგზაურ, ნავთსადგურ, მოძღუარ და ენამეცნიერ 80_{3}.

ენკრატისი („მონაზონი ქალი") 163_{19}.

ერთბამად („ერთად", „ერთხმად") 62_{13}.

ერთობით („ერთად") 6_{7}, 49_{21}; ერთობით განზრახვითა ურთიერთას („ერთად მოლაპარაკებით ერთმანეთში") 82_{5-6}; დაყვეს დღე იგი ერთობით („ერთად") 245_{15}.

ერთპირად („ერთხმად"): ერთპირად აღიზახნეს და თქუეს 46_{18}.

ერთრიცხვად („საერთო რაოდენობით" 176_{9}.

1. **ერი** („ხალხი") $40_{25, 35}$, 41_{2}, 42_{20}, $75_{4, 6}$, 112_{18}, 146_{12}, $174_{8, 10, 11}$, 175_{10}; ერი ქართლისა 57_{5}, 90_{2}, 135_{25}; ერი („მრევლი") 327_{8}, 366_{6}. **წურილი ერი** („მდაბიო ხალხი", „გლეხობა") $145_{11, 13, 19}$, 292_{14}

2. **ერი** („ჯარი") 173_{20}, 237_{7}, 239_{6}, $374_{14, 17}$, 376_{18}, 377_{17}, 384_{2}; მისლვამდე სპარსთა ლაშქრისა მოეკლა ბერძენთა ერისა მისგან (C: ლაშქრისა მისგანი) 173_{3}; ყოველი ერი ქუეითი დაკაზმული 299_{15}.

3. **ერი** („გუნდი"): სიმრავლე ერთა ზეცისათა (=ანგელოზთა გუნდთა) 84_{13}.

ერისთავთა-მთავარი („მმართველი", „უზენაესი ხელისუფალი") 205_{2}, $222_{10, 18}$: მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისაგან, არამედ ერისთავთა-მთავრად ხადოდეს („სპარსელებისა და ბერძნების შიშით ვერ გაბედა მეფედ წოდებულიყო და ერისთავთა-მთავარს ეძახდნენ").

ერისთავი 24_{5}, 289_{13} (და ხშირად); ერისთავნი ფარნავაზის დროს 24_{8}—25_{3}:

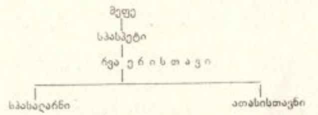

1. **ერისთავობა** („ერისთავად ყოფნა") 374_{20}.

2. **ერისთავობა** („ერისთავის თანამდებობა") 298_{21}.

ერმრავალი („დიდი ჯარის პატრონი") 272_{9}.

ესევითარება („ამნაირი ვითარება"): ამას რა ესევითარებასა ხედვიდა დავით („ამნაირ ვითარებაში რომ ხედავდა დავითი ლიპარიტს...") 325_{8}.

ექსორია („გაძევება") 258_{8}, 287_{1}.

ეყვის („ენათესავება") 151_{7}; ეყვოდეს 299_{4}.

ეშჳ („გარეული ტახი") 84_{7}, $92_{3, 6}$, 161_{8}.

ეჭჳ: ვეჭუ (C: ვჰგონებ) 201_{21}.

ეჯიბი („მეკარე", „მეკარეთ-უხუცესი", „ცერემონიმაისტერი"): დიდი ეჯიბი 186_{1}, 189_{10} („სასახლის მსახურთა უფროსი", „მეფისადმი მთხოვნელთა სურვილის მომხსენებელი": ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 163—164). შდრ. საბა: «ეჯიბი — მეფის მაგიერ მოლაპარაკე».

ვ

ვ-: მივის („მყავს") 40_{19}, 196_{4}, გჳვის 146_{13}.

ვაება („გლოვა", „ტირილი", „შეცოდება"): ვაებისა ღირსი („შეცოდების ღირსი") 342_{3}.

ვარსამატი („ტაიჭი"?): აღჯდა ვარსამატსა თჳსსა 46_{11}.

ვაცბოტი („მამალი თხა") 224_{14}, 374_{24}. ვაცბოტობა 224_{16}.

ველოვანი („ველი", „გაშლილი ადგილი") 151_{21}.

ვერძი (საბა: «მამალი ცხოვარი») 224_{18}, 374_{27}.

ვიგრი („ზღვის თევზი", «ჴმელთა ცხოველიც არს» [საბა]): ფარი ვიგრის ტყავისა 154_{18}, 175_{14}.

ვიეთი („ვისი?"): ვიეთი გონება მისწუთგს 352_{4}. იხ. აგრეთვე ვინმე.

1. **ვითა** („როგორც") 6_{4} (ვითა დამიწერია—„როგორც დამიწერია").

2. **ვითა** („როგორც"; იხმარება სიტყვის ბოლოში): თჳთ გოლიათი ვითა (C; v. l. გოლიათებრ) მიმართებდა და მკლავითა მტკიცითა დაამჴობდა ახოვანთა 329_{4}; და მონანი ვითა (C; v. l. ვითარცა მონანი) დადგეს წინაშე მისსა 336_{16}.

1. **ვითარ** („როგორც", „როგორც კი", „როდესაც"): და ტილონი იგი, ვითარ პოვნეს („როდესაც იპოვეს"), მოიხუნა ცოლმან პილატესმან 78_{10}.

2. **ვითარ** (რიცხვითი სახელის წინ: „დაახლოებით", შდრ. ბერძნ. ὡς): ვითარ ორას ათასითა მჴედრითა 159_{2}; ვითარ სამოცი მჴარი („დაახლო-

ებით სამოცი მხარი“) 180_{2}; ვითარ ხუთ მილიონ („დაახლოებით 5000 ნაბიჯი“) 213_{32}.

ვინა („საიდან“) 96_{17}, 127_{1}, 235_{8}.

ვინაობა („სადაურობა“) 39_{84}.

1. ვინაცა („მას შემდეგ რაც“) 103_{10}.

2. ვინაცა („ამიტომ“) 75_{16}.

3. ვინაცა („საიდანაც“): მე წარვალ ვინაცა მოველ („წავალ იქ, საიდანაც მოვედი“) 129_{11}.

ვინმე („ვინმე“, „ზოგიერთი“): პატიახშნი ვინმე (მრ. რ.) 244_{11}; ვინმე (მრ. სახ.) $359_{14, 15}$, 370_{27}; ვიეთმე (მრ. მოთხრ.) 104_{10}, 107_{21}, 135_{14}, 347_{1}; ვიეთმე (მრ. ნათ.) 330_{13}. **ვიეთნიმე** („ზოგიერთნი“) 355_{8}, ვიეთთათჳსმე 355_{9}. იხ. აგრეთვე ვიეთი.

ვლენა: ავლინა („გაატარა“) 212_{4} (მქელობელი ავლინა — „კოჭლი გაატარა“).

ვნება, ვნების კვირა („აღდგომის წინა კვირა“) 367_{30} (სამშაბათსა ვნებისასა).

ვრცელად („დაწვრილებით“) 235_{15}.

ზ

ზაკუა: ზაკჳთ („მზაკვრულად“, „ვერაგულად“) 278_{10}, 290_{2}.

ზაკულება („მზაკვრობა“) 267_{15}, 274_{12}.

ზამთარი: ზამთრის (gen. temporis, „ზამთარში“) 205_{1}, 320_{7}, 332_{5}.

ზარგანჴდილი („შეშინებული“) 100_{6}, 333_{1}.

ზარი („შიში“) 114_{10}.

ზარის-ალსაჴდელი („თავზარდამცემი“, „შიშის მომგვრელი“) 89_{7}.

ზარის-საჴდელი („თავზარდამცემი“, „შიშის მომგვრელი“): ზ. ქმა 113_{7}.

ზატიკი („აღდგომა“) 334_{17}, აღვსებისა ზატიკი („აღდგომის დღესასწაული“) $122_{7, 9}$.

ზაფხული: ზაფხულის (gen. temporis, „ზაფხულში“) 205_{1}, 257_{1}, 332_{12}.

ზახება („ძახილი“, „ყვირილი“): იზახებნ (ლომი) („ღრიალებს ხოლმე“) 77_{8}. — **ზახილი** 28_{10}.

-ზე („დროს“): ფარსმანის-ზე („ფარსმანის დროს“) 207_{17}.

1. ზედა თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი („-ზე“, „წინააღმდეგ“): მთასა ზედა 13_{2}, სარკინოზთა ზ. („სარკინოზების წინააღმდეგ“) 299_{8}.

2. ზედა თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი („დროს“): მის ზედა („მის დროს“) სამნი კათალიკოსნი იცვალნეს 375_{26}.

3. ზედა („უფრო მეტად“): ვითარცა სხუამან პტოლემეოს, ამას ზ ე დ ა ოდენ. სასოვან ქმნილმან („როგორც მეორე პტოლემეოსმა, იმაზე უ ფ რ ო მ ე ტ ა დ ა ც . . .“) 347_{21}.

ზედადაბურვა („სახურავის გადახურვა“) 282_{18}.

ზედათ (= 1. ზედა) 247 შენ.

ზედამარბეველი („დამარბეველი“) 321_{18}. შდრ. მარბიელი.

ზედამიწევნით („ზედმიწევნით“, „საფუძვლიანად“) 77_{7}, 341_{8} (მითხრობად ზედა-მიწევნით ყოველსავე).

ზედან („ზედა“): ამასა ზედან 345_{11}.

ზედანი: ღჳნო ზედანი („ზედაშე“?) 295_{23}.

ზედას-ზედა („ხშირად“, „ზედიზედ“) 346_{6}.

ზეწარი („გრძელი სამოსელი“): შებლარდნილი ცეცხლის ზეწრითა 114_{7}.

ზითევი („მზითვი“): ზითვად 158_{18}, 177_{16}.

ზიემი („დიდი მზადება“ [საბა], „ზეიმი“): დიდითა ზიემითა და პატივითა 313_{14}.

ზმნობა: აზმნობდეს („თვლიდნენ“ [თავისთავს]) 356_{18}.

ზოგი („ნახევარი“): და აოტეს ზ ო გ ი ბასილის ლაშქრისა („ლაშქრის ნ ა ხ ე ვ ა რ ი გააქციეს“) 384_{13}. **ზოგად** („ერთად“): ზოგად ყოველი ერი 41_{29}; დავბეჭდოთ ზოგად ორთავე კარსა 41_{11}.

ზომი („ზომიერი“): ასაკითა ზომი („ტანით ზომიერი, საშუალო“) 86_{6}.

ზომიერი („დიდი ზომისა“?): შექმნა ჯუარი ზომიერი 132_{1}.

ზორვა („მსხვერპლის შეწირვა“): უზორვიდეს კერპთა 39_{26}; ზორვად წინაშე არმაზ(ისა) 88_{4}.

ზორვარი (= დომესტიკოსი, მხედართ-მთავარი, სომხ. „ზორავარ“) 318_{8}.

ზრახება („რჩევა“): აზრახა („ურჩია“, „აფიქრებინა“) 182_{7}, 195_{1}, 297_{8}; აზრახეს („ურჩიეს“) 384_{11}; გაზრახოს („გირჩიოს“, 201_{16}.

1. ზრახვა („ლაპარაკი“, „მოლაპარაკება“): ზრახვიდეს („ლაპარაკობდნენ“) 16_{4}, 163_{2}; ეზრახა („მოელაპარაკა“) 27_{1}, 130_{22}, ეზრახა შევრდომით („ელაპარაკა მუდარით“) 136_{13}; ეზრახნეს 13_{20}, 15_{11}, 23_{1}, $57_{8, 11}$, 61_{8} (ეზრახნეს სხუათა ვიეთმე ნათესავთა — „მოელაპარაკნენ ზოგიერთ სხვა ტომებსაც“); გეზრახო („გელაპარაკო“) 357_{6}; იზრახე („ილაპარაკე“) 191_{19}; იზრახებოდა ქართლსა შინა ექუსი ენა („ქართლში ექვს ენაზე ლაპარაკობდნენ“) 16_{21}, არღარა იზრახებოდა სხუა ენა... თჳნიერ ქართულისა 26_{9}; ზრახვა-ყვეს („მოილაპარაკეს“) 26_{14}, 137_{8}; ზრახვად ჰაოსისა („ჰაოსთან სალაპარაკოდ“) 71_{5}, იწყო ზრახვად $147_{7, 16}$. **მარტოდ ზრახვა** („ლაპარაკი tête-à-tête“): ღირს მყავ მარტოდ ზრახვად შენ წინაშე 60_{17}. **ზრახული** („თქმული“, „წოდებული“) 358_{12}.

2. ზრახვა („აზრი“, „ფიქრი“) 63_{14}; ვითარცა იზრახოს სიწმიდემან შენმან, ეგრეთ ვყოთ 170_{2}.

ზრზინვა („აღგზნება“, „აღძრვა“) 113_{7}.

ზუზმა: ბიზიონი ზუზმა ხუთასი 182_{4}.

ზუაობა („ამპარტავნება“) 161_{8}.

ზურგი: ზურგით („ზურგში“, в тылу) 329_{1}.

1. ზღვარი („საზღვარი“): ზღვრადმდე ბაგრატის მამულისა 385_{7}.

2. ზღვარი („საზღაური“, „სამაგიერო“): აღუთქუეს მორჩილება და არღარა ძიება სისხლისა და ზ ღ ვ ა რ ი ს ა („შეპირდნენ ს ა მ ა გ ი ე რ ო ს აღარ გადაგიხდით, დაგემორჩილებითო“) 48_{15}. **საზღვარი**: და ვმადლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუეცა ს ა ზ ღ ვ ა რ ა დ მეფისა ამის ჩუენისა შვილივე მეფეთა ჩუენთა 35_{5}.

თ

1. თავადი („თვითონ“) 43_{1}, 120_{14} (და იგი თავადი ეგრეთ ბრწყინვალედ განვიდის).

2. თავადი („მთავარი“): თავადი ციხე („მთავარი ციხე“) 19_{4}; სახლი თავადი („მთავარი რეზიდენცია“) შარვანისა 344_{8}.

3. თავადი („მეთაური“, „მმართველი“, „წარჩინებული კაცი“) $11_{2, 3}$, 312_{15}, 315_{15} (თავადთა ამის სამეფოსათა: ნიანია .. ივანე... და ვარდან), 317_{4}, 344_{20}.

თავ-დგომა („სათავეში დგომა“): თავ-ადგა... პატრონის მსახურებათა („მეფის მსახურებას სათავეში უდგა“: ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 127).

1. თავი („მეთაური“) 222_{2}, 46_{19}.

2. თავი („სათავე“): თავადმდე მტკურისა 24_{18}.

3. თავი („თხემი მთისა“): თავსა ზედა ქართლისასა 25_{11}.

4. თავი („თავი“, „პიროვნება“): თავითა ჩემითა წარვალ („პირადად მე წავალ“) 150_{5}; თავითა შენითა 149_{16}.

თავის-თავ („პირადად“, „მარტოდ-მარტო“): თავის-თავ ბრძოლა („ორთაბრძოლა“) 34_{2}, 46_{10}, 52_{2}, 68_{8}, 189_{9}; თავის-თავითა ლაშქრობა 280_{11}; თავის-თავითა სძლო („ორთაბრძოლაში გაიმარჯვა“) 189_{8}; თავის-თავითა მოკლა („მარტოდ-მარტო შებრძოლებაში მოკლა“) 32_{1}, 52_{14}, 56_{3}. იხ. აგრეთვე თჳთბრძოლა.

თავხმდები („თავდები“) 168_{4}.

1. თანა („თან ერთად“, „-ურთ“, cum) 374_{2}.

2. თანა („თან“, ad): მივიდა დედის ძმათა მისთა თანა („თავის ბიძებთან წავიდა“) 26_{20}; წარსცა ძლუენი... დედის ძმისა მისისა თანა ვარაზ-ბაკურისა 158_{7}; მისწერა მის თანა წიგნი („წერილი გაგზავნა მასთან“) 158_{13}; წარვალ მამათა ჩუენთა თანა („წავალ ჩვენ მამებთან“, ad patres) 240_{15}; მოვიდა კოსტანტინე მონომახისა თანა („მოვიდა კონსტანტინე მონომახთან“) 303_{12}.

თანაგანმგებელი („თანამმართველი“) 274_{6}.

თანაგანმკაფელი („თანამშრომელი“): გიორგი ჭყონდიდელი,.. კაცი... თანაალზრდილი ალმზრდელი პატრონისა და დ ა ნ ა გ ა ნ მ კ ა ფ ე ლ ი ყოველთა გზათა, საქმეთა და ღუაწლთა მისთა („... იყო მეფის თ ა ნ ა მ შ რ ო მ ე ლ ი მის ყოველგვარ სახელმწიფო საქმიანობაში“) 336_{13-14}. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 127.

თანაერთჴმა („თანხმა“) 356_{15}.

თანაზრახვა („რჩევა“) 308_{13}.

თანამდგომი („მომხრე“) 300_{22} (იყვნეს თანამდგომ ლიპარიტისსა კახნი).

თანამზრახველი („თანამოსაუბრე“, „მრჩეველი“) 108_{21}, 109_{6}, 184_{17}.

თანამოგზაური („თანამგზავრი“) $80_{9, 16}$.

თანამოსაყდრე („ვინმესთან ერთად მჯდომარე“, „თანა-მეფე“) 82_{15}, 94_{3}.

თანამოყოლა („თანხლება“) 385_{6}.

თანაშეტყუებული („შესაფერი“) 360_{11}.

1. თარგმანება: უთარგმანეს („განუმარტეს“) სახარება 142_{9}.

2. თარგმანება („თარგმანი“, „თარგმნა“) 233_{4}.

თარგმანი („განმმარტებელი“, „მკვლევარი“) 98_{5}, 356_{19} (თარგმანსა და მეცნიერსა).

თაყვანება: ითაყვანნა („მიიღო მათგან მორჩილების განცხადება“) 300_{4}.

თითოფერი („სხვადასხვანაირი“) 88_{14}. შდრ. თჳთოსახე.

თიჭა („ტალახი“) 238_{17}.

თნევა: სთნდა („მოეწონა“) 291_{6}; კეთილად სთნდა („ძალიან მოეწონა“) 63_{19}.

თორნოხანი („რკინის-აბჯრიანი“) 155_{19}.

თუალ-აგნა („თვალი დაადგა“) 210_{31}.

თუალვა („თვლა“): თუალვით ექუსას ორმოცდაათი ათასი 157_{12}.

თუალ-მმრუმედ („დაბნელებული თვალით“) 214_{4}.

თუალუხუავი („პირუთვნელი“, „მიუდგომელი“): მართლ სჯიდა სამწყსოთა თჳსთა თ უ ა ლ უ ხ უ ა ვ ი თ ა მით ბჭობითა თჳსითა („[დავით აღმაშენებელი] ასამართლებდა თავის ქვეშევრდომებს პ ი რ უ თ ვ ნ ე ლ ი მსჯავრით“) 352_{6}. შდრ. თუალ-ხუმა.

თუალშეუდგამი („თვალისმომჭრელი“, „დამაბრმავებელი“) 88_{15}.

თუალ-ხუმა: თუალ-გახუენ („გეფერებიან“) 246_{24}.

თუალუხუავი იხ. ზემოთ.

თურქობა: 1) („თურქები“) $332_{14, 17}$; 2) „თურქთა შემოსევა“ 320_{8}.

თჳთბრძოლა („მარტო ბრძოლა“, „ორთაბრძოლა“) $152_{13, 21}$. იხ. თავის-თავ ბრძოლა.

თჳთმპყრობელობა („თვითმპყრობელობა“ 281_{13}, 382_{16}.

თჳთოსახე („სხვადასხვა“) 115_{18}, 331_{6}.

თჳნიერ („გარდა“) 26_{9} (და ხშირად).

თჳს-თჳსად („ცალცალკე“) 60_{19}, 112_{3}.

თჳსი („ნათესავი“) 3_{6}, 223_{18}.

ი

იავარი, ავარი („ნადავლი“) 319_{9}, 330_{7}, 351_{20}.

იავარ-ყოფა („გაძარცვა“, „დაიტაცა“, „მოინადავლა“) 15_{8}, 339_{7}. იხ. აგრეთვე ავარი.

იელი («ხე თაფლის გამრყვნელი»: საბა) 256_{16}.

იმერი („იქეთელი“, „დასავლელი ქართველი“) 369_{8}.

1. იმიერ და ამიერ („გაღმა-გამოღმა“) 38_{24}, 55_{15}, 75_{8}, 158_{18} (მტკუარსა იმიერ და ამიერ), 211_{2}.

2. იმიერ და ამიერ („იქით და აქეთ“, „იქიდან და აქედან“) 250_{9}, 285_{4}, 383_{17}.

იმიერით („გაღმა“) 297_{5}.

ინწუბა („ამოისვარა“) 325_{14}. შდრ. საბა: «მწუბება — წუმპეში გორვა».

იხი („ის“) 153_{5}, 175_{5}, 190_{16}, 193_{28}.
იქედნე („შხამიანი გველი“) 84_{16}, 326_{10}.
იქი („იქ“) 332_{14}.

იძრვიხი („ქვემძრომი“) 192_{8}.
იძულებით: იძულებით ევედრებოდეს („ძალიან და ხშირად, დაჟინებით ლოცულობდნენ“) 126_{16}.

კ

კადრება („გაბედვა“) 142_{21}, 225_{12}; ვერ იკადრებდა („ვერ ბედავდა“) 135_{28}, 146_{21}; იკადრა („გაბედა“) $174_{8, 17}$, 222_{12}, 226_{7}; იკადრეს 179_{5}. **მკადრებელი** 357_{17}.

კადნიერება („გაბედულება“, „თავხედობა“) 279_{16}, 375_{1}.

კადნიერი („გაბედული“): არა ხარ კადნიერ ბრძოლად მეფისა („შენ ვერ გაბედავ მეფეს შეებრძოლო“) 189_{11}.

კაზმა („მომზადება“) 150_{13}, 301_{7} (პაშტნი... პურსა უკაზმიდეს — „მსახურნი საჭმელს უმზადებდნენ“).

კამარედი („თაღიანი კონქი“, „ნიში“) 213_{6}.

კანდელი („ზეთის ლამპარი“) $134_{4, 6, 7, 8}$, $213_{17, 18}$.

კანკელი („გამყოფი ტიხარი“ ეკლესიაში, ხატებით მოჭედილი) 282_{23} (მოჭედა კანკელი).

კანჯარი («ველური ვირი»: საბა) 161_{14}, 180_{11}.

კარაული („ვირი“) $211_{13, 14, 15, 16, 18}$.

კარი: დარბაზის კარი („სამეფო კარი“) 352_{17}, კარი („სამეფო კარი“) 369_{5}.

კატაბანი („წინამძღოლი“ ὁ κατεπάνω $289_{4, 6}$, $385_{6, 7, 11, 18}$.

1. კედარი („ბნელი ადგილი“, „ჩრდილოეთი“; „საიქიო“) 113_{22}. საბა: «კედარი—ბნელი საჭმუნავი».

2. კედარი („მხარე“) 362_{12}. შდრ. ი. ჭ ყ ო ნ ი ა, სიტყვის-კონა 25: «კედარო — მხარე».

კეთილი („კარგი ხვედრი“, „კარგი ბედი“) 21_{17}.

კეისარი („მეფე“ რომის სახელმწიფოში და ბიზანტიაში) 170_{17} (წინაშე მეფისა კეისრისა).

კერძო („-კენ“): გამოვედ ჩემ-კერძო („გამოდი ჩემკენ“) 155_{1}.

1. კიდე („ზღვის, მდინარის ნაპირი“) 152_{16}, 351_{8}.

2. კიდე („მხარე“): ქუეყანისა კიდედათ 330_{12}.

3. კიდე თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი („გარდა“): მათგან კიდე („მათ გარდა“) 55_{13}.

კიდელი („ქალი“?) 330_{7}.

კითხვა: ვერ იკითხვებოდეს („მათი ბედი საკითხავი აღარ იყო“) 315_{8}. შდრ. ახალი ქართული გამოთქმა: „ნულარ იკითხავ“.

კილიკი („მატყლისაგან მოქსოვილი საგებელი“) $104_{1, 22}$.

კირთება („შეტევა მოუსვენებელი“) 18_{21} (ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა), 47_{17}, 48_{19} (იწყეს კირთებად სომეხთა), 279_{14}.

კისაკი („ქისა“, „საფულე“) 353_{10}.

კიცხევა („დაცინვა“) 148_{4}.

კიცხი („კიცხვა“, „დაცინვა“) 148_{9}.

კლიტე («გასაღებელი»: საბა): მოართუნეს კლიტენი (ქალაქისანი) 299_{19}, 313_{1}.

კნინი („ცოტა“, „მცირედი“) 329_{12}, 376_{17}.

კნისობა («სიტყჳთ და საქმით მაწყინარობა»: საბა) 14_{1}.

კოშკი («წვრილი და მაღალი ციხე»: საბა) 140_{21}, 161_{20}, 236_{12}, $299_{20, 21}$.

1. კრება („დღესასწაული“): განაწესა ჯუარისა კრება 375_{28}.

2. კრება („შეკრება“): უკრებნ მკალსა და გუელსა 190_{11}.

კრფებოდეს: მარადის ესრეთ ჰკრფებოდეს ქართველნი 48_{9}.

კრჩხიალება („კივილი“): აქა დედასა ესმა და იკრჩხიალნა 99_{10}; საშინელითა კრჩხიალებითა დაიხახნა 37_{4}. საბა: «კრჩხიალება დიაცთ კივილი».

კუბო („ტახტრევანი“) $123_{4, 6}$.

კუერთხი („ჯოხი“): კუერთხი მეფობისა („სამეფო სკიპტრა“) 351_{4}.

კუერნაულად („როგორც კვერნა“): კუერნაულად კრთების 359_{18}.

კურაპალატობა („კურაპალატის პატივი“) 218_{7}, 374_{10}.

კჳრიაკე („კვირა დღე“) 122_{7}.

ლ

ლავრა („დიდი მონასტერი“) 352_{28}.

ლამოდა („ლამობდა“) 256_{11}, 268_{17}, $269_{2, 7}$, 270_{20}, 312_{10}; ლამოდეს 130_{21}.

ლამპრობა: დღესა ლამპრობასა 269_{6}.

ლაშქრობა („ბრძოლა“): (ლიპარიტმა) ულაშქრა ბერძენთა მეფესა დვინელსა ზედა („იბრძოლა“ საბერძნეთის სასარგებლოდ დვინის წინააღმდეგ“) 302_{5}.

ლიტანია („ლოცვა მუხლ-მოყრით“) 213_{16}.

ლიტონი („მარტივი“) 357_{5}.

ლიხტური („მხედართ-მთავარი“, lictor?) 302_{17}.

ლოდინება („ლოდინი“) 187_{4}.

მ

მაბრძოლი („რომელიც შეებრძოლება“) 47_{13}.

მაგისტროსი (ბიზანტიური თანამდებობა და პატივი) $381_{4, 6, 7, 16}$.

მაგისტროსობა („მაგისტროსის პატივი“) 382_{10}.

მაგრება („გამაგრება“) 220_{11}.

მაგრიად („მაგრად“): მაგრიად მოისარი 319_{4}.

მაზავებელი („შემარიგებელი“) 11_{5}.

მაზრაკი („შუბი“) 237_{20}.

მალე („სწრაფი“): იწყო ნადირობად დიდთა და პალეთა მფრინველთა 190_{19}.

მამა („მონასტრის წინამძღვარი“): მამად ბერთა განაჩინა 211_{22}.

1. მამაკაცება („მამაკაცები“) 86_{13}.

2. მამაკაცობა: ასაკი მამაკაცობისა („სრულწლოვანება“) 140_{28}.

მამამთილი („ქმრის მამა“) $144_{3, 18}$.

მამამძუძე („აღმზრდელი“ [მამაკაცი]) $30_{3, 22}$, 62_{1}, 64_{20}, 65_{12}, 145_{8}, 172_{4}, 189_{21}, 199_{9}.

მამასახლისი („სახლთ უფროსი“, „გვარის უფროსი“, „ქვეყნის უფროსი“): მცხეთის მამასახლისი 11_{4}, $15_{11, 17}$, 16_{1}, 20_{20}, 22_{11}.

მამის დედა („დიდედა“) 172_{13}.

მამის დისწული („მამიდაშვილი“) $27_{1, 20}$.

მამის მამა („პაპა“) $16_{14, 16}$, 31_{5}, 98_{14}, 99_{2-3}.

მამის ძმა („ბიძა“) 246_{16}.

მამის ძმისწული („ბიძაშვილი“) 121_{5}, 130_{22}, 151_{10}.

1. მამული ზ ე დ ს ა რ თ ა ვ ი ს. („მამისეული“, „მამისა“, „თვისტომი“, „მშობლიური“): შემოიღო სჯული მამული და დაუტევა სჯული დედული 29_{11}; ნუ განმარტებთ მახჳლთა თქუენთა ქართველთა ზედა, რამეთუ მამულნი არიან ჩემნი („ნუ აღმართავთ მახვილს ქართველებზე, რადგან ისინი ჩემი თვისტომნი არიან“) 34_{19}; აყუედრა მამულთა სამეფოთა დატევება („უსაყვედურებდა რად დასტოვე მშობლიური სამეფოო) 134_{25}.

2. მამული ა რ ს ე ბ ი თ ი ს. („სამშობლო“, „თავისი მამის ქვეყანა“) 20_{23}, 21_{8}.

3. მამულად („მამით“, „მამის მხრით“) 20_{17}, 138_{7}, 299_{3} (მამულად ეყვოდეს სომეხნი — „მამის მხრით სომეხნი მისი ნათესავები იყვნენ“).

მამულობა („მემკვიდრეობა“, „შთამომავლობა“): დაუწერა საერისთოთა მათთა მამულობა შვილითი-შვილამდე („სამუდამო მფლობელობა“) 217_{8}; უბოძა სულას მამულობით („სამუდამო მემკვიდრეობით“) ციხისჯუარი 305_{3}; მამულობით უფროს („უფრო შთამომავლობის ძალით“) ვიდრე ღირსებით 327_{2}.

მამულ-პაპური: მამულ-პაპურთა კუალთა სლვა („მამა-პაპის კვალზე სიარული“) 325_{4}.

მამფალი („მბრძანებელი“, „მმართველი“; შინაარსით უდრის ძველ „პიტიახშს“) 259_{15}.

მანანა (ერთგვარი საჭმელი, «ზეცით შთამოვრდომილად ითქმის»: საბა) 14_{11}.

მანდა, მანდით („მანდ“, „მანდედან“) $240_{12, 15}$.

მანდატურთ-უხუცესი (ვაზირი, სახელმწიფო ფოსტისა და მიმოსვლის უფროსი, პატივით ამირსპასალარის ტოლი) 368_{18}, 370_{15}.

მანდატური (ბიზ. მოხელე, *μανδάτωρ*, საპატიო კაცის გამყოლი მგზავრობაში) $289_{6, 15}$, 385_{8}.

მანდაური („იქაური“) 344_{10}, 345_{19}; განაგნა საქმენი მანდაურნი 339_{10}. შდრ. მანდა.

მანდილი („თავსაბურავი“, „თავშალი“, „სახვევი“): მანდილი წმიდა (*μανδύλιον ἅγιον*) 287_{13}, 384_{18}.

მანიაკი („ყელსაბამი“) 330_{8}.

მარბიელი („დამარბეველი“, „დამრბევთა რაზმი“) 55_{6}, 306_{10}, $309_{6, 10}$. შდრ. ზედამარბეველი 321_{18}.

მარზაპანი („მეფის ნაცვალი“) 67_{6}, 184_{11}.

მართლმადიდებელი („მართალი სარწმუნოების მიმდევარი“) 266_{8}.

მართუე („ბარტყი“) 173_{17}, 311_{6}.

მარტივი; უ მ ა რ ტ ი ვ ე ს ი: უმარტივესნი ვინმე სჯულისა ჩუენისანი 36_{11}.

მარტოდ-მბრძოლი („ხელდახელ შემბმელი“, единоборец): არავინ იპოვა მ ა რ ტ ო დ - მ ბ რ ძ ო ლ ი („არავინ აღმოჩნდა ისეთი, რომ ო რ თ ა ბ რ ძ ო ლ ა შ ი გაჰყოლოდა“) 69_{7}, 57_{16}.

მარტოდ-შობილი („ერთადერთი შვილი“) 324_{4}.

მარტომყოფობა („განდეგილობა“) 210_{22}.

მარტჳლი („მოწამე“) 304_{1}.

მარტჳლი[ა] (ქრისტიანული დღესასწაული, სულიწმიდის მოფენა“, „პენტეკოსტე“) 122_{10}.

მარჩბივი („ტყუბი“) 178_{12}.

მარჯუე („მოსახერხებელი“, „მოხერხებული“) 131_{9}, 141_{4}, 48_{19}. **უმარჯუესადრე** 171_{21}.

მატიანე („ისტორია“) 359_{8}.

მაქებელი („ქების შემსხმელი“) 342_{12}.

მაღლად („მაღალ დონეზე“, „მაღალი ხარისხით“): საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, გაასრულნაცა მ ა ღ ლ ა დ და შუენიერად 359_{11}.

მაღნარი („ხშირი ტყე“) 120_{6}.

მაყუედრებელი („შეურაცხმყოფელი“) 175_{1}.

მაშმელი (საბა: «მ ა შ მ ე ლ ი — ფუტურო [ქ. ცხ.]»): არა დაუტეობ ნათელსა შემწუელსა, და არა თაყუანის-ვცემ ძელსა მ ა შ მ ე ლ ს ა, რომელი განშუენებულ არს ოქროთა და ანთრაკითა 174_{6} (საპირისპიროა „შემწუელი“).

მაჩუკნებელი („გამანებივრებელი“, „გამადიდლებელი“) 358_{14}. შდრ. ჩუკენი.

მაჭირვეელი („შემაწუხებელი“) 353_{19}.

მგზავრ ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი („გზად“) 339_{8}.

მგზებარე („ანთებული“) 197_{3}.

მგმობარი („მგმობელი“) 153_{5}.

მგოსანი („მომღერალი“) 402_{5}; მგოსანნი გლოვისანი 53_{10}.

მგრძნებელი („გრძნეული“) 14_{6}, 53_{14}. იხ. გრძნება.

მგრძნეულობა: მგრძნეულობდეს („მისნობდეს“, „მკითხაობდეს“) 303_{20}.

მდაბალი („დაბალი“, „დაბალი ღირსების“): უმდაბლე 338_{8}.

მდაბიური („სოფლელი“) 209_{5}.

-მე (კითხვითი ნაწილაკი): რა-მე არს ესე? („რა არის ეს?) 112_{9}; 166_{16}.

მეალაფე („დამარბეველი“) 172_{12}.

მებეგრე („ბეგრის გადამხდელი“) 187_{19}.

მეგობრობა: კეთილად მეგობრობდეს ქართველთა 217_{2}.

მეგუადრუცე („ფულის ყუთის შემნახავი“ ჩ უ ბ ი ნ.) 197_{7}.

მედგრობა („ვერაგობა“) 51_{7}, 274_{12}.

მეერგასე („ორმოცდამეათე“) 239_{19}.

მეოეგზური („მეოეგზე“) 85$_{11}$.
მეკერპე („წარმართი“) 160$_{20}$.
მენავეთ-მოძღუარი („ხომალდის უფროსი“) 276$_{13}$.
მენაკიდური („განაპირა [მხარე]“) 361$_{13}$.
მეოტი („გამოქცეული“) 52$_{9, 19}$ (და ხშირად).
მერმე ზედსართავი ს. („მომავალი“): მერმისა საუკუნისა 192$_{12}$.
მესისხლე: 1) („ვისაც სისხლი მართებს“) 57$_{11}$ (რამეთუ მესისხლე იყო ამაზასპ მათი); 2) („შურისმაძიებელი“, „სისხლისმსმელი“) 20$_{9, 14}$.
მესისხლეობა („სისხლის დაღვრა“, „სიკვდილით დასჯა“) 51$_{7}$, 57$_{4}$.
მეტომე („თანამემამულე“, „თვისტომი“; ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 20): იოსიპოს... მეტომეთა თჳსთა-ზედანი ჰირნი მისცნა აღწერასა („იოსიპოს ფლავიოსმა მოგვითხრო თავისი თანამემამულეების დაწიოკების ამბავიო“) 342$_{9}$.
მეუდაბნოე („ბერი“) 327$_{12}$.
მეფობა (1. „სამეფო“, 2. „მმართველობა“) 66$_{2}$, 131$_{5, 6}$. **მეფეთ-მეფობა** 382$_{4}$
მეყვისი („მახლობელი“, „ნათესავი“) 282$_{8}$.
მეყუსეულად, მეყსეულად („მაშინვე“, „სწრაფად“) 105$_{2, 8}$, 112$_{1}$.
მეც (= მომეცი) 166$_{9}$ (მეც მე დრო).
მეცნიერება („ცოდნა“) 47$_{7}$, 77$_{6}$.
1. **მეცნიერი** („მცოდნე“) 103$_{12}$; **მეცნიერნი სჯულისანი** („საღმრთო სჯულის და წიგნების მცოდნენი“) 36$_{7, 8}$, 142$_{9}$, 356$_{19}$: მეცნიერი განზრახვასა მათსა („მათი აზრის მცოდნე“) 79$_{10}$; იქმნა მეცნიერ აზონისა („გაიცნო აზონმა“) 21$_{8}$; რომლისა მშობელთა არა მეცნიერ ვართ („არ ვიცით ვინ იყვნენ მისი მშობლები“) 209$_{19}$.
2. **მეცნიერი** („ნაცნობი“) 93$_{18}$, 311$_{14}$.
3. **მეცნიერი** („მცოდნე“, „აღმსარებელი“, „ვინც აღიარებს“): მეცნიერნი არიან ღმრთისა დამბადებელისანი („აღიარებენ დამბადებელ ღმერთს“) 193$_{8}$.
4. **მეცნიერი** („მცოდნე“, „სწავლული“, „მეცნიერი“) 31$_{8}$, 327$_{18}$, 356$_{21}$.
მეძიებელი სისხლისა იხ. ძებნა სისხლისა.
მეწიგნე („მწიგნობარი“): მოვიდეს მწიგნობარნი (Mm: მეწიგნენი) ანელთა თავადთანი 344$_{20}$ შენ.
მეჭუელი („რომელიც ეჭვობს“, „ეჭვი ეპარება“) 325$_{18}$.
მეჯრმლე („ჯალათი“) 74$_{4}$.
მზაობა („მზად ყოფნა“) 333$_{18}$.
მზახობა („მძახლობა“) 270$_{2}$, 306$_{28}$; და ამზახნა ურთიერთას („ერთმანეთის მძახლები გახადა ისინი“) 70$_{18}$; ამზახნა 374$_{8}$; იმზახნეს 262$_{6}$. **მზახებული** 243$_{11}$.
მზრახველი („მოლაპარაკე“): სომხურად მზრახველი 85$_{16}$; ჰინდურად მზრახველი 162$_{21}$.
მზირი („მოთვალთვალე“, „ჯაშუში“) 179$_{8}$.
1. **მთავარი** („მმართველი“, „უზენაესი ხელისუფალი“): მთავარი ქართლისა 225$_{6, 7}$, 226$_{2}$, 228$_{9, 10}$, 233$_{8}$. — **უმთავრესი**: ყივჩაყთა უმთავრესისა ათრაქა შარაღანის ძისა 336$_{6}$.

2. **მთავარი**: უმთავრესისა შენისა („შენზე უფროსისა, უკეთესისა“, „ვინც შენზე მეტია“) 197$_{5}$.
1. **მთავრობა**: 1) („ხელისუფლება“, „მთავრობა“) 161$_{12}$, 162$_{9}$; **მთავრობით** („ხელისუფლობის ძალით“): მთავრობით განაგებდის 25$_{1}$; დაიპყრა მთავრობით 226$_{6}$. 2) („მთავრის თანამდებობა“) 168$_{15}$.
2. **მთავრობა** ზმნა: მთავრობს („მთავრად არის“, როგორც „მეფობს“) 197$_{15}$; სტეფანოზ მთავრობდა 223$_{15}$, 375$_{23}$; მთავრობდა ადარნასე 375$_{25}$.
მთარგმანებელი („განმმარტებელი“, „მთარგმნელი“) 334$_{9}$.
მთარგმნელი („მთარგმნელი“, „განმმარტებელი“) 312$_{16}$.
მთიები („მნათობი“) 121$_{2}$.
მთხრებლი („ორმო“) 189$_{6}$, 328$_{18}$.
მთხუნველი: თაგჳსა მის მთხუნველისა („ბრმა თაგვისა“, „თხუნელასი“), რომელსა არა ასხენ თუალნი 191$_{21}$.
მიგება („მიზღვევა“): მიეგო ცრუობა („მიეზღო ცრუობისათვის“) 286$_{3}$
1. **მი-და-მო** („იქით-აქეთ“, „ორივე მხრიდან“) 301$_{2}$. 329$_{4}$; მი-და-მო საუბარი 295$_{7}$.
2. **მი-და-მონი** („მითქმა-მოთქმა“) 293$_{2}$.
მიდგენა: მიიდგინეს („მიიმხრეს“) 383$_{22}$.
1. **მიდგომა** („მიმხრობა“): მიმდგომი („მომხრე“) 384$_{3}$, მიმდგომელნი 384$_{2}$.
2. **მიდგომა**: მიუდგა („დაორსულდა“) 132$_{22}$, 143$_{3, 6}$; მიუდგეს 166$_{18}$.
1. **მიერ** თანდებული 64$_{10}$ (და ხშირად).
2. **მიერ** ზმნისართი („იქიდან“): გამოვიდა მიერ 38$_{22}$.
მიერითგან („ამ დროიდან“) 51$_{1}$, 52$_{19}$.
მიერთნეს („მიემხრნენ“) 54$_{1}$.
მივის („მყავს“) 40$_{19}$, 196$_{4}$. იხ. ზემოთ ვ- (გვ. 439).
მიზეზობა („მომიზეზება“, „უკმაყოფილების გამოხატვა“, „შფოთი“) 196$_{12}$.
მითუალვა („მილება“, „ჩათელა“) 184$_{4}$; მიითუალენ („მიიღე“) 184$_{2}$; მიითუალვიდა („ღებულობდა [მხედველობაში]“) 233$_{18}$; მიათუალა („ჩააბარა“) 204$_{4}$, 205$_{8}$, 314$_{11}$.
მიიძულებად („ძალდატანებით“) 172$_{12}$.
მილიონი (მანძილი „1000 ნაბიჯი“) 213$_{32}$.
მიმდგომი („მომხრე“, „თანამოაზრე“, „მიმდევარი“) 215$_{6}$, 328$_{5}$, 386$_{24}$.
მიმდემი („ყოველდღიური“, „მუდმივი“) 348$_{2}$.
მიმწუთარი („მიღწეული“) 357$_{15}$.
მიმწუხრადმდე: დილითგან მ. („დილიდან საღამომდე“) 123$_{19}$. **მიმწუხრი** („საღამოთი“) 332$_{18}$.
მინებ („მინდიხარ“) 184$_{15}$.
მიპირუტყუთამდე: კაცითგან მ. („კაციდან პირუტყვამდე“) 237$_{14}$.
მიპყრობა: ზავის მიპყრობითა („ზავის შეძლევით“) 287$_{6}$.
მირკანი („მარტი“) 247$_{22}$.
მირთვა („მიმხრობა“): მიერთნეს („მიემხრნენ“) 54$_{1}$, 298$_{13}$. შდრ. გამორთვა, განრთვა, მორთვა.

მირიდება („გაცლა“): მირიდეს თურქთა („თურქები გაეცალნენ“) 302$_{19}$; მირიდა („გაეცალა“) 316$_{12}$. შდრ. რამთამცა მიჰრიდა და დაემალა (აბო, თავი III).
მირულება („ჩათვლემა“, „მიძინება“) 101$_{7}$, 167$_{1}$.
მისაგებელი („საზღაური“): მისაგებელი ორკეცი 375$_{1}$; მეძლუწეთა მისაგებელნი („მეძლვნეთა დასაჩუქრება“) 351$_{12}$.
მისანდო („სანდო“) 337$_{9}$.
მისანდობელი („სანდო“, „ერთგული“) 27$_{10}$, 51$_{12}$, 189$_{21}$, 276$_{14}$, 281$_{20}$.
მისგითი („მაჰმადიანთა სალოცავი“) 345$_{5}$.
მისმენილ იყო („გაგონილი იყო“) 125$_{3}$
მისჭირდა („გაუჭირდა“) 271$_{5}$.
მიტყდომა („მიწყდომა“): მიატყდებოდა ერი იგი („ხალხი აწყდებოდა“) 116$_{15}$.
მიუკუნისამდე („უკუნისამდე“) 191$_{3}$, 240$_{10}$.
მიუწდომელი („უთვალავი“) 186$_{16, 18}$.
მიუხუეჭელი („მიუტაცებელი“) იხ. მიხუეჭა.
1. **მიქცევა** („მიმხრობა“) 71$_{5}$.
2. **მიქცევა** („სხვა სარწმუნოებაზე გადაყვანა“): იძულებით კუალადვე მიაქცივნა მეგრელნი 42$_{15}$.
1. **მილება** („წართმევა“): უკეთუ სჯულსა მამათა ჩუენთასა მიგჳლებდეს („თუ მამა-პაპათა სჯულს წაგვართმევს“) 63$_{10}$.
2. **მილება** („მიტანა“): მიილის („მიიტანს ხოლმე“) 369$_{5}$.
მიწურვა („მიახლოვება“): ვითარ მისწურეს წალებად („[ციხის] ალებას რომ მიუახლოვდნენ“) 264$_{12}$; წასაღებელად მიეწურა განძა („განძის ალებას ალარაფერი აკლდა“) 302$_{16}$; მოადგა ანაკოფიას და მისწურა წასაღებელად („ის-იყო უნდა აეღოთ ანაკოფია“) 299$_{6}$.
მიწყუდეული („შემწყვდეული“, „დატუსაღებული“) 221$_{8}$, 236$_{4}$.
მიჭირვება („გაჭირება“): მისჭირდა ციხოვანთა („მეციხოვნეებს გაუჭირდათ“) 271$_{5}$.
მიხუედრება: მიახუედრა („წილად შეახვედრა“, „წილად არგუნა“) 37$_{12}$. შდრ. ნინოს ცხოვრებაში: «მიხუდა წილითა კუართი ელიოზს» (ქრ. 226)
მიხუეჭა („წაგლეჯა“, „წართმევა“); მიუხუეჭელი („მიუტაცებელი“): უსარჩლელ-მიუხუეჭელთა სოფელთა („სოფლები, რომლებიც სადავო არ იყო როგორც მიტაცებული“) 330$_{17}$. შდრ. გალობანი სინან.: «მივჰხუეჭე ნაწილი მათი» (ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე 603$_{4}$)
მიხუმა („წართმევა“ ბევრისა): საზღვართა მიხუმისაგან („ტერიტორიის წალებისაგან [მტრის მიერ]“) 146$_{20}$.
მიჯლიში, მიჯლისი („წვეულება“, „ლხინი“) 50$_{13}$.
მკალი („კალია“) 190$_{11}$, 234$_{2}$, 319$_{16}$.
მკელობელი („კოჭლი“): მკელობელი ავლინა („კოჭლი გაატარა“, „კოჭლს სიარული გაუსწორა“) 212$_{4}$.
მკრთომელობა („ელვარება“): ლომებრ მკრთომელობითა 360$_{18}$.
მკურნალი: მკურნალი ჴელოვანი („სპეციალისტი ქიმი“) 194$_{22}$.

1. **მკჳდრი** („მცხოვრები“, „მკვიდრი“) 24$_{1}$, 106$_{19}$ 291$_{8}$; მკჳდრნი კლარჯეთისანი 48$_{7}$; მკ. სომხითისანი 161$_{6}$, მკ. ქალაქისანი 39$_{8}$; მკ. ქართლისანი 2$_{17}$, 29$_{8}$, 148$_{17}$, 161$_{11}$, 203$_{11}$; მკ. ქუეყანისანი 39$_{12}$, 272$_{6}$, 311$_{18}$, 329$_{15}$, 356$_{9}$; მკ. ჩრდილოსანი 102$_{7}$; მკ. ბნელისანი 74$_{4}$ **მკჳდრ იყო** („ცხოვრობდა“) 209$_{25}$.
2. **მკჳდრი** („მემკვიდრე“): თუმცა დარჩომილ იყო მკჳდრი მეფისა ჩუენისა... („რომ დარჩენოდა ჩვენს მეფეს მემკვიდრეო“) 62$_{17}$; არა მივის ძე-წული შვილი მკჳდრად, არამედ მისხენ შჳდნი ქალნი, აწ შენ ხარ მკჳდრი სახლისაგან მეფობისა ჩუენისა („ვაჟი არა მყავს მემკვიდრედ, მხოლოდ შვიდი ქალი მყავსო, შენღა ხარ ჩემი მემკვიდრე სამეფო ტახტზეო“) 240$_{17, 18}$; უკეთუ ინებო და მყო ვითარცა მკჳდრი შენი, მომეც ქუეყანა 243$_{14}$; არღარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა (ბალვივაშთა) მკჳდრი 326$_{12}$.
1. **მკჳდრობა** („დაბინავება“): შორის რტოთა მისთა მკჳდრობა ყვეს მფრინველთა ცისათა 360$_{9}$.
2. **მკჳდრობა** („მემკვიდრეობა“, „მემკვიდრეობით ფლობა“) 218$_{1}$ შენ., 221$_{18}$. **მკჳდრობით** („სამემკვიდრეოდ“, „სამემკვიდრეო მფლობელობაში“) 242$_{18}$.
მკჳრცხლი, მკჳრცხი („ქვეითა მეომარი“) 172$_{10}$, 236$_{16}$, 238$_{8}$, 238 სქ. 1; მკჳრცხნი და მჴედარნიცა 48$_{7}$; **მკჳრცხლ** („ფეხით“): მ. მოვიდოდა („ფეხით მოდიოდა“) 114$_{16}$.
მლევანება („გულსავსეობა“, „სიამოვნება“) 133$_{10}$.
მლტოლვარე („გაქცეული“, „ლტოლვილი“) 343$_{12}$.
მმართებელი („ჯარის უფროსი“) 337$_{12}$.
მოაქამომდე („აქამდე“, „ამ დრომდე“) 191$_{3}$, 206$_{6}$, 332$_{2}$.
მოაქაჟამადმდე („ამ დრომდე“, „დღემდე“) 295$_{12}$.
მოაქუს: მოგუაქუნდა ხარკი („შემოგვქონდა ხ.“) 181$_{10}$.
მოაჯე („მვედრებელი“) 281$_{18}$.
1. **მოგება** („შეძენა“) 295$_{13}$.
2. **მოგება**: მ. გონებასა, მ. ცნობასა („გონს მოსვლა“): ვითარცა მოეგო თავსა თჳსსა ცნობასა („როდესაც [მირიანი მზის დაბნელების დროს] გონს მოვიდა“) 109$_{16}$; ესე რა მესმა, და მოვეგე თავისა ცნობასა („ეს რომ გავიგონე, გონს მოვედი“) („მოქც. ქ.“: მოვეგე გონებასა) 113$_{12}$. შდრ. ბას. ხარზმ. 151$_{32}$: «ხოლო მო-რა-ეგო გონებასა».
მოგზაური („გზის მკვლევი“, „თანამგზავრი“) 80$_{3}$, 87$_{17}$.
1. **მოგონება**: მოეგონა („მოაგონდა“) 22$_{4}$.
2. **მოგონება** („განაფიქრი“) 355$_{3}$.
მოგუება („ცეცხლთაყვანისმცემლობა“) 88$_{7}$.
მოდღენდელად დღედმდე („დღევანდლამდე“) 122$_{9}$, 124$_{14}$.
მოდგმა: მოსდგმიდეს („აკრავდნენ“) 191$_{4}$.
მოზახება („დიდი ხმით ყვირილი“): მოიზახდა 174$_{15}$.
მოთაული („მეთაური“) 281$_{19}$, 296$_{20}$.

მოთუალვა („ჩაბარება“): ჩუენ თანა მოითუალნეს იგინი („ჩვენს განკარგულებაში [ad nos] გადმოვიდნენ ციხენი“) 332_{1}.

მოთხრობა: მოგითხარ 163_{2}.

მოიხრობა („ისრის სროლა“) 348_{17}, 349_{1}.

მოკაზმა („გადაკეთება“): საყდარი ანისისა მიზგიდად მოეკაზმათ 345_{5}.

1. **მოკიდება** („მეგობრულ ურთიერთობაში ყოფნა“) 62_{21}. (საბა: «მოყუარეთ მობმა»). იხ. ეკიდა.

2. **მოკიდვა** („შეერთება“, „თავისი კიდით რამესთან მიკვრა“): მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ლადოსა 5_{1}. **მოკიდებული:** ოძრჯე მოკიდებული კლდესა ლადოსსა 171_{9}; მოკიდებულად მთასა ლადოსსა 47_{12}.

3. **მოკიდვა:** მოჰკიდა („შემოავლო“) კირი-ზღუდე ციხესა არმაზისასა“) 131_{2}.

მოკლე: მოკლეთა დღეთა („მოკლე დროში“) 61_{5}.

მოლა („მაჰმადიანთა მოძღვარი“) 345_{6}.

მომართვა („ვისიმე წინააღმდეგ წამოსვლა“) $23_{8, 18}$; გამოიყვანნა... სპანი ძლიერნი და მომართა ფარსმანს 51_{15}; მომართა გიორგი მეფესა 317_{8}.

მომატყუებელი („შემძენი“, „მომნიჭებელი“, „მომგვრელი“): უკუდავებისა მომატყუებელი („მომნიჭებელი“) 248_{1}.

მომზავებლობა („შესაფერისობა“) 336_{3}. შდრ. მომზავებელი („შესაფერისი“) სერ. ზარზმ. (ქრ. 90), ი́ე და ექვთ. ცხ. (ქრ. 181).

მომოწაფება („დამოძღვრა“, „მოწაფედ გახდა“): მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი 86_{14}.

მომსტვარვა („მოთვალიერება“): მოიმსტვარნის 333_{8}.

მომწყდარი („მომკვდარი“) 123_{19}.

მონადირე: ტბასა მას შინა მონადირეთასა 85_{12}.

მონაწილე ხუედრებული („წილ-ხდომილი“) 38_{20}.

მონახვა („ნახვა“): მოგინახავს („გინახავს“) 67_{16}.

მონება: ჰმონებდეს („ემორჩილებოდნენ“) 206_{7}.

მორთვა („შეერთება“): ჰერეთი და კახეთი მოირთო („შეიერთა“) 365_{12}; მოირთო ძალი („შეიერთა ჯარი“) 33_{18}, 140_{5}, 151_{16}. 358_{19}; მოირთნა სპანი 23_{16}; მოირთნა მესხნი 316_{11}; მოერთნეს ერისთავნი („შეუერთდნენ ერ.“) 23_{19}, 159_{17}; მოერთო 158_{18}; მოერთოს ლეონ ანთიპატისა თანა („შეუერთდეს ლეონ ანთიპატოსს“) 186_{7}. შდრ. გამორთვა, განრთვა, მირთვა.

მორთუმა („მორთმევა“): მოართუნეს კლიტენი (ქალაქისანი) 299_{19}, 313_{1}.

მორიდება („განშორება“, „გაცლა“): მორიდა (მეფემან) 284_{12}; მორიდეს 285_{7}; მოერიდა (გიორგი) 383_{10}.

მორქუა („შემოუთვალა“) 343_{2}.

მოსაგონებელი („წარმოსადგენი“) 332_{15}.

მოსაზღვრე („მეზობელი“) 156_{23}.

მოსაკარგავე („გადასახადის ამკრეფი“) 353_{18}.

მოსაკიდელი (საბა: «ჴელსაზოცი»): მოსაკიდელნი ოქსინონი („ხავერდის ხელსახოცები“) 353_{6}.

მოსდგმიდეს („აკრავდნენ“): ციხენი, რომელნი მოსდგმიდეს პირსა ქართლისასა 19_{4}.

მოსთულება („მოკრეფა“, „მოწყვეტა“): ბაბილოსა მ ო ი ს თ უ ლ ე ბ დ ი ა ნ და ყუავილსა მას ძოგდიან 101_{9}; სულიერი სარგებელი ფრიადი მოისთულეს 303_{17}.

მოსიკუდიდ („სასიკვდილოდ“) 74_{7}, 240_{14}.

მოსმურობა („მთვრალობა“, „ლოთობა“, „ქეიფი“) 358_{14}.

მოსწრაფე („აჩქარებული“, „სწრაფი“, „გულმოდგინე“) 333_{1}, 370_{2}; მოსწრაფე იყო („დიდი სურვილი ჰქონდა“) 116_{19}. **მოსწრაფედ:** 1. („სასწრაფოდ“) $279_{1, 19}$. 2. („გულდაგულ“, „ხალისით“) 278_{16}.

მოსწრაფება („აჩქარება“, „სიჩქარე“) 333_{2}. **მოსწრაფებით** („სწრაფად“, „საჩქაროდ“) 116_{15}.

მოტანა („მოყვანა“) 56_{8}.

მოუგონებელი („წარმოუდგენელი“) 161_{20}, 192_{8}.

მოურავი („მზრუნველი“) 144_{16}, 274_{9}.

მოუწიფებელი ასაკითა („არასრულწლოვანი“) 379_{1}.

მოუწყუედელი („ამოუწყვეტელი“, „რომელიც გადარჩა მოკვლას“) 171_{9}.

მოქალაქე („ქალაქელი“) 356_{2}.

1. **მოქალაქობა** („მოქალაქენი“) 357_{18}.

2. **მოქალაქობა** („მოქალაქედ ყოფნა“, უპირისპირდება „მეფედ ყოფნა“) 363_{9}.

მოქმედნი („მუშები“) 162_{2}.

მოქმნა („ამოშენება“) 282_{18}; მოიქმოდა აგურითა და კირითა 161_{17}; მას გარე მოქმნა ქვითკირითა („ამოაშენა ქვითკირით“) 132_{2}. შდრ. აღმოქმნა.

მოქმნულება, მოქმნულობა („აშენებულობა“): მოქმნულობისა შეუსწორებლობითა („აგების მხრით შეუდარებელი იყო [გელათის ტაძარი]“) 330_{2}; მოქმნულებისა შეუსწორებლობა („შეუდარებლად კარგი მშენებლობა“) 364_{5}.

1. **მოქცევა** („მობრუნება“, „დაბრუნება“): მოქცევასა წელიწდისასა („ერთი წლის შემდეგ“) 291_{14}, 349_{7}; მოექცა სული და სიტყუა („დაუბრუნდა გონება და მეტყველება“) 361_{21}.

2 **მოქცევა** („ახალ სარწმუნოებაზე გადაყვანა“, „გაქრისტიანება“): მოაქცივნა სარკინოზად 229_{15}; მოაქცივნა (მთეულნი) („გააქრისტიანა“) 126_{5}, 229_{7}; მოსაქცევლად („გასაქრისტიანებლად“) 42_{2}.

1. **მოღება** („მოტანა“): მოიღო („მოიტანა“) 105_{1}; მოაღებინა („მოატანინა“) 375_{13}. **მოღებული** („მოტანილი“): ნაძჳსა ლიბანით მ ო ღ ე ბ უ ლ ი ს ა (M: წარმოღებულისა) 101_{1}.

2. **მოღება:** მოუღო („წაართვა“) 44_{15}, 359_{20}.

მოყრა: მ ო ე ყ ა რ ა აფხაზთა მეფე ქალაქსა („შემოვიდა ქალაქში ჯარით“?) და ემტერა კახთა 298_{2}; მ ო ე ყ ა რ ა სამშჳლდესა („შემოვიდა სამშვილდეში ჯარით“?), გარდადგა ჯავახეთს 316_{14}.

მოცალება („მოცლა“) 129_{13}.

მოძიება („მოძებნა“): მოგჳძინა სუემან ბოროტმან 53_{12}.

მოძღუარი („მასწავლებელი“, „მწიგნობარი“) 327_{13} (მოძღუარნი და მეცნიერნი), 331_{1}; მოძღუარი მოძღუართა 357_{15}.

მოწამე („დამადასტურებელი“) 328_{6}.

მოწევნადი („ის, რაც უნდა მოვიდეს“): არამედ მ ო წ ე ვ ნ ა დ ს ა [ჟამსა] ესრეთ მოუვლენია, რამეთუ მოიკლა სპარსთაგან დიდი იგი მეფე სომხითისა 62_{20}.

საფიქრებელია, რომ ცალკე „მოწევნადი“ თავისთავად ნიშნავდა „ავ დროს“, ხოლო შემდეგ გაუგებარი გახდა და დაუმატეს „ჟამი“. A-ში „ჟამი“ არ არის. შდრ. საბა: „ მ ო წ ე ვ ნ ა — ერთი რამ ავი იქნას (ერთი რამ მოიწიოს B)“.

მოწევნული („მოსული“) 374_{2}.

მოწესე („ბერი“) 160_{11}, $163_{16, 18}$, 164_{4}

მოწიფება („სრულწლოვნად გახდომა“): ვიდრე მოიწიფებოდა 178_{10}.

მოწლედ („გულთბილად“) 39_{21}, 101_{10}.

მოწყლვა („დაჭრა“) მოწყლული 190_{4}.

მოწყობა: მოიწყუნეს („იბრძოლეს“) 191_{12}.

1. **მოწყუედა** („ამოწყვეტა“, „ვაჟლეტა“) 14_{1}, $87_{5, 6}$.

2. **მოწყუედა** („მოწყვეტა“, „მოგლეჯა“): მოწყუედდიან ფესუსა სამოსლისა მისისასა (ე. ი. ნინოსას) 126_{15}.

მოხადა („მოიწვია“, „მოიხმო“) 50_{12}, 143_{11}, 182_{2}; თჳთ მ ო ი ხ ა დ ე ს განჩინება რისხვისა („თვითონ დაატეხეს თავისთავს „რისხვა“) 322_{12}.

მოხარკე („ხარკის გადამხდელი“) $12_{6, 22}$, 13_{5}, 16_{20}, 19_{10}, 136_{21}, 181_{12}.

მოხარკული („ხარკის გადამხდელი“) 316_{3}.

მოხილვა („დათვალიერება“) მოიხილა 109_{10}.

მოხმული („წამოღებული“) 330_{7}. იხ. 2. მოხუმა.

1. **მოხუმა** („მოტანა“): მოიხუენით საწერელნი („მოიტანეთ საწერ-კალამი“) 127_{11}.

2. **მოხუმა** („წამოღება“, „წართმევა“): მოიხუნა 78_{10}. **მოხ(უ)მული** („წამოღებული“, „წართმეული“) 330_{7}.

მოხუცებულნი („უხუცესი წევრები“, „სამეფო საბჭოს წევრები“) $184_{5, 11}$; ესრეთ მიბრძანეს მოხუცებულთა ჩემთა 20_{2}.

მოჯელოვნება: მოიჯელოვნა („მოაგვარა“) 333_{12}. **მოჯელოვნებული** („დაოსტატებული“) 339_{13}.

მპყრობელი („ხელში დამჭერი“): ღმერთთა მპყრობელთა ქართლისათა 29_{11}, 31_{12}; ღმერთნი სოფლის მპყრობელნი 106_{15}, 107_{2}.

მრავალჟამეული („დიდი ხნისა“) 209_{9}.

მრავალღონედ („მრავალი სხვადასხვა ხერხით“) 216_{9}.

მრგულივ („ირგვლივ“) 194_{10}.

მრწემი („მორჩილი“, „მცირე“): მრწემად მოიყვანნა მეფენი („დაიმორჩილა მეფენი„) 351_{19}. **უმრწემესი** („უმცროსი“) 67_{2}, 232_{26}, 249_{6}, $265_{1, 2}$, 376_{12}.

მსახრველი („შემლოცველი“, „ჯადოსანი“) 81_{15}.

მსოფლიო („სოფლელი“, „მდაბიო“) 357_{3}; ვერცა მსოფლიო ვინმე და ვერცა მოქალაქე („ვერც სოფლელი და ვერც ქალაქელი“) 356_{2}.

მსტოარი („მეთვალთვალე“) 338_{15}.

მსუმრიად („ნელა-ნელა“, „დინჯად“?): ხოლო ვახტანგ მსუმრიად და ნებასა მიეახლებოდა 175_{11}.

მსხუერპლი („შესაწირავი“) 123_{8}.

მუთაკალი (ვარ.: მუტკალი, მოლაკ[ა]ლი): მიართუეს ძღუენი ათასი მუთაკალი მუშკი 172_{8}. საბა: « მ ო ლ ა ლ ა კ ი მთელი მუშკი გაუკეთებელი“.

მუმლი („კოღო“) 234_{2}.

მუნ („იქ“) 3_{9} და ხშირად. **მუნ ზედა** („იმაზე“) $8_{9, 10}$. **მუნ შინა** („იმაში“) 22_{1}, 131_{15}, 185_{20}, 188_{5}, 189_{7}, 198_{13}, 202_{12}, 235_{9}, 241_{7}, 256_{11}, 263_{18}, $283_{9, 18}$; 312_{10}. **მუნ შიგან** („იმაში“, „წიგნით“) 305_{9}.

მუნა (= მუნ) 144_{21}.

მუნით („იქიდან“) 3_{9}, 162_{4}, 256_{10}, 264_{3}. **მუნით გამო** („იქიდან“, „იმ დროიდან“) 162_{3}.

მუნითგან („იმ დროიდან“) 163_{6}.

მუნქუესვე, მუნთქუესვე („მაშინვე“).

მური (ერთგვარი სურნელოვანი ზეთი) 98_{8}, 176_{6}.

მუქარა („სამაგიერო“): ოვსთა მეფემან სთხოვა მუქარა („სამაგიერო“), მიუგზავნა მოციქული და ითხოვა თავისთავ ბრძოლა („გამოიწვია ორთა ბრძოლაში“) 46_{10}; ითხოვდა მუქარასა 152_{17}.

მუქაფა („საზღაური“, „ზღვევა“): იმუქფა 345_{5}.

მუშაკი („მუშა“, „მშრომელი“) 161_{9}.

მუშკი: 1. (აფრიკული ცხოველი თხის გვარი) 172_{8}; 2. (მამალი მუშკის სათესლე ჯირკვლიდან მიღებული სურნელოვანი სითხე) 162_{14}, 183_{20}, 188_{9}.

მქისე („ტლანქი“ ქსოვილი) 133_{26}.

მღდელი („რელიგიის მსახური“) 74_{14}, $95_{16, 18}$ (და ხშირად); მღდელნი სიცრუვისანი („წარმართთა ქურუმები“) $41_{5, 17}$; მღდელნი კერპთანი 41_{22}.

მღდელთ-მოძღუარი („მღვდელთ-მთავარი“, „ეპისკოპოსი“ და მისთ.) 271_{24}. **მღდელთ-მოძღურობა** („მღდელთ-მოძღვრის თანამდებობა“) 303_{26}.

მღდელობა: მღდელობდა 163_{22}.

მღჳძარება („ფხიზლობა“, „ფხიზლად ყოფნა“): დაკვირვებულ იყვნეს წარმართნი იგი ლოცვასა მისსა და მ ღ ჳ ძ ა რ ე ბ ა ს ა („წარმართნი გაკვირვებული იყვნენ, რომ ნინო ასე ლოცულობდა და არ იძინებდა“) 103_{6}; მღ. უზომო 133_{16}.

მყარი („მაგარი“): ჩაბალახი მყარი („მაგარი მუხარადი“) 89_{10}.

მყის („მაშინვე“) 37_{16}. **უმყის** („ძალიან მალე“) 343_{6} შენ.

მყოვარ-ჟამ („დიდხანს“) 105_{1}, 167_{1}.

მშობელი: მისისავე მ შ ო ბ ლ ი ს ო ბ ი თ გ ა ნ („მისი მშობლის [თამარ მეფის] დროიდან“) 370_{14}.

მცბიერი („ვერაგი“) 310_{7}.

მცველი („მოადგილე“?) 214_{30}. შდრ. ადგილის მცველი.

მცირე: უმცირე („ნაკლები“) 338_{2} (არცა სიმჴნითა უმცირე).

მძევალი 70_{12}, $128_{11, 17}$, $228_{6, 11}$.

მძლავრებით („ძალით“) 33_{3}.

მძლაფრი („ძლიერი“) 156_{2}. **მძლაფრიად** („ძლიერად“) 162_{4}.

მწვალებელი („მართლმადიდებელი სარწმუნოებისაგან გადამდგარი") 2661, 35617, 35712.

მწიგნობარი („წიგნის მცოდნე", „სწავლული") 984, 34420; კეისარმან უბრძანა მწიგნობარსა („მდივანს") 18311.

მწუხარე („ბრმა") 2756.

მწუხრი („საღამო"): მწუხრის ჟამსა („საღამოჟამს") 12328; დილითგან მიმწუხრადმდე („დილიდან საღამომდე") 12319. **მწუხრი** ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი („საღამოთი") 2121, 13214, მიმწუხრი („საღამოთი") 33218.

მწჳმელი: სისხლის მწჳმელი ღრუბელი 30915.

მწყურნები (საბა: «წყალმრავალი») 2359.

მჭირხედ („გაჭირებით") 35718.

მხედველი („ვინც ხედავს", „თვალახელილი") 1155.

1. **მხელა** („გამოცხადება"): ვამხილოთ ნანას („გამოვუცხადოთ ნანას") 1094.

2. **მხელა** („გამოცხადება", „ნათელყოფა"): ამხილეს 14210; ამხილებდა სჯულსა ჭეშმარიტსა 10215.

მჴარი (საზომი, ოთხი წყრთა, დაახლ. $1^1/_2$—2 მეტრი) 1802 33916.

მჴედარი („ცხენოსანი"): მჴედარნი და ქუეითნი 284, 5211.

1. **მჴედრობა** („გუნდი"): ზეცისა მჴედრობანი 20914.

2. **მჴედრობა** („სამხედრო საქმე") 3574.

მჴცე („ჭალარა") 28319.

ნ

ნაბერწყალი („ნაპერწკალი") 1078.

ნავარდი („ასპარეზი"?) მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა („მაშინ იწყეს [ვახტანგმა და სინდთა მეფემ] ჭენება ასპარეზის გარშემო" [და ორნივე ერთიმეორეს ლონეს უსინჯავდნენ]) 19410.

ნავი: ალვა ნავი ათი 1889; იაკინთი და ზურმუხტი ნავი ერთი 18810.

ნათესავი („ტომი", „შთამომავლობა") 310, 11 (და ხშირად).

ნათესაობა („შთამომავლობა"): ვაუწყოთ ქალისა მის ნ ა თ ე ს ა ო ბ ა ნებროთიანთა და დიდებულთა არშაკუნიანთა 636 („...რომ ეს ქალი ნებროთიანთა და არშაკუნიანთა შთამომავლობისა არის").

ნათხევარი („რაც ანთხიეს") 32514.

ნამტკნარი: ნამტკნარი სისხლისა („შესქელებული სისხლი").

ნაოცნი („ჩვენება", „სიზმარი") 36214. შდრ. ცხ. თეოდ. «საშინელთა ოცნებათა» („სიზმართა": ქრ. I, 309). შდრ. ქვემოთ „ოცება".

ნახამალი („მესამედი"?) 25117.

ნახხლევი („ვაზის გადანაჭერი ტოტი"; საბა: «რტო მონაკუეთი») 9410, 1028 (ჯუარი იგი ნასხლევისა).

ნაქმარი („ნამოქმედარი", „ჩადენილი რამ") 10114, 1448, 18, 19313, 2349.

ნაცვალი (1. „სამაგიერო"; 2. „შემცვლელი") 1810, 14917.

ნაციხარი („სადაც წინათ ციხე იყო") 2438.

1. **ნაწილი** („წილი", „ხვედრი") 385, 9, 20319, 2429, 10; ყოვლისა განდგომილისა შენისა ესე იყავნ ნაწილი („ასეთი იყოს ხვედრი ყველა იმისა, ვინც შენ გადაგიდგეს") 17518. შდრ. მონაწილე.

2. **ნაწილნი** („წმიდათა ძვლები", „ნეშტი") 26511.

ნაწყუედი („ნარჩენი"): ნაწყუედთა ლაშქართა 2419.

ნებ- („სურვილი"): მინებ („მინდიხარ") 18415; ჰნებვიდა (v. l. ჰნებევდა, ნებავდა) 496, 1097.

ნებიერ, ნებიერად ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი („როგორც უნდოდა", „თავის ნებაზე") 2514, 2816, 306, 32913, 38218.

ნებისმყოფელი („სურვილის შემსრულებელი") 1519.

ნელიად („წყნარად", „ნელა") 8813. **ნელიად-ნელიად** 12014.

ნეფხვა („ყინვა", „სუსხი"): ნეფხვანი ზამთრისანი 20921.

1. **ნიში** („სასწაული") 20719.

2. **ნიში** („ნიშანი") 32615 შენ.

1. **ნიჭი** („საბოძვარი", „სიმდიდრე") 7210, 3223.

2. **ნიჭი** („ნიჭი"): ალსართან, რომელსა არა რა ჰქონდეს ნიჭნი მეფობისანი 32615.

ნიჯადი («მეშველი ლაშქარი»: საბა) 15124, 1524, 15714.

ნოველისიმოსი (ბიზანტიელ უფლისწულთა პატივი: nobilissimus, *νωβελίσσιμος*) 3154.

ნუკრისანი („ნუკრიანი"): ნუკრ ირემი 20928.

ო

ოლარი («მღვდლის ყელს-საკიდი»: საბა) 8411.

1. **ორგულება** („ორჭოფობა", „ეჭვი") 1062, 8 (მცირედ ორგულებით—„ერთგვარი დაეჭვებით"); ზ მ ნ ა: ნურარას ორგულობ („ნუ ყოყმანობ") 27326. შდრ. შეორგულდით.

2. **ორგულება** („ღალატი") 35511.

ორგული („მოღალატე") 3596, 23.

ორღანო (სამუსიკო საკრავია, სიმებიანი) 35721.

ოტება: აოტეს („გააქციეს") 37712; იოტნეს ჯიქნი 1571 (და ხშირად). **ოტებული** („განდევნილი", „რომელიც გააქციეს") 444.

ოქრო („ფული") 33111.

ოქრო-ბეჭედი (სიგელი ოქროს ბეჭდით, *τὸ χρυσόβουλλον*) 29413.

ოქსინო („ოქროქსოვილი ხავერდი") 3536.

ოცება: ეოცებოდა („ეჩვენებოდა") 3466. შდრ. ნაოცნი.

ოხა („შუამდგომლობა", „დახმარება"): შეწირე ოხა („იშუამდგომლე") ჩუენთჳს 2378.

ოჴერ-ქმნილი („გაუკაცრიელებული", „მიტოვებული") 34613.

პ

პაექრობა („პაექრობა"; საბა: «ცილება და გამოძიება»): სიტყუათა პ. 35624.

პალან-კურდანი („სატვირთავი"; საბა: «პალანი — აქლემის კურტანი») 2625.

პალატი („სასახლე"): სამეუფო პალატი 13311, 14, 25, 20210, 21510.

პაპა (საბა: «პაპა — მამის მამა»): რომლისა მამის ძმა მოეკლა წანართა და მკვლევლნი მისნი განერინნეს მშჳდობით პ ა პ ა ს ა არჩილისსა, ადარნასე მეფესა» 24617. შდრ. 2424: იყო ესე ვარზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რომელი იყო **დედის მამა** ვახტანგ მეფისა. შდრ. საბა: « პ ა პ ა ჲ — დედის მამაჲ».

პარასკევი („პარასკევი") 22813, 2291; დიდი პარასკევი 2292; **პარასკევის** (gen. temporis „პარასკევს"; შდრ. ზამთრის, ზაფხულის, ხვალის) 26418 შენ.

პარკიმანოზი (←*παρακοιμώμενος*, „მესაწოლეთუხუცესი"): გამოგზავნა პარკიმანოზი ლაშქრითა ურიცხჳთა 29114; 2924, 38528, 3865; გაგზავნა პარკიმანოზმან და პროედროსმან 29211; მოუწერა პარკიმანოზს პროედროსსა 2935, 38621.

პასანიკი, პასენაკი, პასანგი (საბა: «პასენაქი — წინაშე მდგომელი [წმ. ნინოს ცხ.]») 999.

პასუხნი („მოლაპარაკების წარმოება მოციქულებთან") 35111.

პატიახში („პიტიახში", „ერთ-ერთი პროვინციის მმართველი"; «მთავარი სოფლისა», ე. ი. „განმგებელი ქვეყნისა"), მოუწოდა მთავართა სოფლებისათა პატიახშთა 606; პატიახშთა ბივრიტიანთა 1616; სომეხთა პატიახშისა 1859, პატიახშსა სომხითისასა 19918; მოავლინნა პატიახშნი და სპასპეტი 2025; ყოველნი მთავარნი და პატიახშნი 2348; ერისთავთა და პატიახშთა 2375; მისცა პატიახშსა, ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 24119; პატ-შნი ვინმე არა შეეშუნეს კლარჯეთს 24411.

პატივი: რათა პ ა ტ ი ვ - ს ც ე მ დ ე ნ („რათა თაყვანს სცემდნენ") 1824.

პატიმარი: პატიმარ ყვნა („დააპატიმრა") 38224

პატიმრობა 38229.

პატიჟი („სასჯელი") 14815, 16, 17, 3717.

პატრიკი (ბერძნული სამოხელეო წოდება და პატივი; საბა: « პ ა ტ რ ი კ ი — ერისთავთ-ერისთავი») 26415 (ადარნასე პატრიკი), 37814 (ანთიპატოს-პატრიკად); დაუტევა მათ ზედა პატრიკად (M: პ ა ტ - რ ი ა ქ ა დ) აზონ 1818, აზონს პატრიკსა (M: პ ა ტ - რ ი ა ქ ს ა) 1821.

1. **პატრონი** („მფლობელი"): ციხისა პატრონი 3009, 11; განძისა პატრონი 3103.

2. **პატრონი** („ბატონი") 3372.

3. **პატრონი** („მეურვე") 3048.

პატრონობა („ბატონობა"): მოეწყინა პატრონობა ლიპარიტისი 30418; იპატრონა („პატრონად გაიხადა", „ბატონად გაიხადა") 25814.

პატრუკი, პატრუქი (საბა: «სანთლისა და ბაზმის ჩლა») 1972.

პატრუცაგი („მეფისაგან მეფესთან მიწერილი წერილი") 15813.

პაშტი („მსახური". იხ. ილ. აბულაძე: თ. ს. უ. შრომები 49, 155) 3017.

პილო („სპილო") 1731.

პინაკი („ჯამი") 33111.

პირად-პირადი („სხვადასხვა", „მრავალნაირი") 12418.

პირველ („წინათ"): პირველ ჴსენებული 828; ამისა პირველ („ამის წინ") 3019; პირველ („ჯერ") იყო კურაპალატი 3154.

პირველი: **პირველისაებრ** („როგორც პირველად"); კუალადცა იწყეს ზავად პ ი რ ვ ე ლ ი ს ა ე ბ რ ვ ე (ACMm: ვითარცა პირველ) 2884—5.

1. **პირი** („შესახედაობა", „პირისახე") 14411; შუენიერება პირისა მისისა 24516.

2. **პირი** („ნაპირი"): ზღჳს პირი 2266; მდინარის პირი 15121, 15311, 1549, 1558; პირი ქართლისა 194.

3. **პირი**: მახჳლისა პირი 2858.

4. **პირი** („დებულება", „საკითხი"): ამათ პირთათჳს („ამათ გამო") გუკითხვიდეს 23220.

5. **პირი** („პირობა", „დაპირება"): განიხარა ზავი და სიყუარული, და უფროს პირი მზახობისა 2702; მიუპყრა ზავის პირი („მისცა პირობა ზავის შეკვრისა", „მორჩილება განუცხადა") 26418; მოუგზავნეს მოციქული და მოუპყრეს პირი ზავისა 27418.

6. **პირი** („დასაწყისი"): ჟამსა ზაფხულის პირისასა 11919 შენ. შდრ. 3391 **პირმარხვა** („მარხვის დასაწყისი").

პირმშო („პირველი შვილი") 18116.

პირობა („გაძღოლა", „წინ გაძღოლა"): შეკრბეს ლაშქარნი ამის სამეფოსანი, ი პ ი რ ნ ე ს („გაიძღოლეს", „წინამძღოლად გაიხადეს") ლიპარიტ და ივანე აბაზას ძე 29621. შდრ. 13515: რომელთა წინა-უპირობდა („რომელთაც წინ უძღოდა") მღდელმოწამე პეტრე ალექსანდრიელი. შდრ. გიორგი ათონელის ცხოვრებაში (ქრესტ. 212): «წარმოვიჩინები და წინა ვპირობ და ვლალადებ განსაცდელისა ამის სიმძიმესა».

პირუტყჳ: «კაცთაგან მიპირუტყუთამდე 23714.

პირშეუქცეველი („რომელიც პირს არ იბრუნებს", „უკან არ დაიხევს", „ზურგს არ უჩვენებს"): სპანი რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და პირშეუქცეველნი 33714.

პიტიახში იხ. პატიახში.

პროედროსი (*πρόεδρος* „თავმჯდომარე"): პარკიმანოზმან და პროედროსმან 29211; პარკიმანოზს პროედროსსა 2935, 38621.

პური (პურ-მარილის" მნიშვნელობით): პურად უკეთესი ყოველთა კაცთასა 31512.

პურობა („გამასპინძლება", „სმა-ჭამა") 14312.

პყრობა („დაჭერა", „შენახვა") 20610.

ჟ

ჟამეულად („თავის დროზე“) 214$_{1}$. **უჟამოდ** („არა თავის დროზე“) 214$_{1}$.

1. ჟამი („დრო“) 101$_{9}$, 119$_{19}$ და ხშირად; ჟამსამე („ზოგჯერ“) 101$_{7}$.

2. ჟამი („წირვა“): ეპისკოპოსმან შეწირა ჟამი („წირვა დააყენა“, „სწირა“) 127$_{18}$ შდრ. ჟამის წირვა.

რ

რა იხ. რაჲ

რაბატი („ციხე-ქალაქის სამოსახლო ნაწილი“): რაბატსა შინა უჯარმოსასა 201$_{20}$. შდრ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა IV, 278—280.

1. რათა (კ ა ვ შ ი რ ი „რათა“, „რომ“) 129$_{17}$, 167$_{22}$ (უკეთუ გნებავს, რათა მოგცე გჳრგჳნი); რათა მოკლედ ვთქუა („მოკლედ რომ ვთქუა“) 351$_{21}$, და ხშირად.

2. რათა (კ ი თ ხ ვ ი თ ი ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი; რით? როგორ? რანაირად?): არათუმცა ესენი ესრეთ, კუერთხი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული... რ ა თ ა იპყრა ესრეთ მაღლად, ვითარ ვერვინ სხუამან? („ეს რომ ასე არ ექნა, რ ო გ ო რ უნდა სჭეროდა მეფობის კვერთხი, ესოდენ დაკნინებული, ისე მაღლა როგორც არც ერთ სხვას?“) 35$_{5}$; უკეთუმცა ესოდენ უწყინოთა ლაშქრობითა... არა განეწჳართნეს სპანი თჳსნი.. რ ა თ ა მ ც ა ექმნეს ესეოდენნი ძლევანი, ანუ რ ა თ ა მ ც ა ექმნნეს და აღეხუნეს ესეოდენნი სამეფონი? („ასე რომ არ გაეწვრთნა თავისი ჯარი, რ ო გ ო რ ღ ა მოიპოვებდა ამდენ გამარჯვებას, ან რ ო გ ო რ მოიპოვებდა ამდენ სამეფოს?“) 358$_{12, 13}$.

3. რათა, რათაცა (ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი ს ა გ ა ნ რაჲ, რაჲცა): რათაცა საქმეთა ზედა სახელოვანნი 352$_{2}$.

რათგან (=რაჲთგან, „მას აქეთ რაც“) 41$_{11}$. იხ. რაჲთგან.

1. რაჲ, რა (ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი): რასათჳს მოვსწყდებით ურთიერთას? 181$_{8}$; რად ვთქუ მე შენთჳს ყუავისა იგავი? 191$_{14}$. იხ. აგრეთვე რათა, რაჲთგან.

2. რაჲ, რა (კ ა ვ შ ი რ ი): იხილა რა მეფემან, დიდითა პატივითა შეიწყნარა 61$_{8}$ და ხშირად.

რაჲთგან, რათგან („იმ დროიდან რაც“, „მას აქეთ რაც“) 41$_{11}$, 150$_{1}$, 163$_{12}$, 227$_{11}$, 245$_{7}$; რაჲთგან დაეწყო მჴედრობად, ვერვის დაედგნეს მისთჳს ბრძოლასა შინა („მას აქეთ რაც ბაყათარს დაუწყია ლაშქრობა, ბრძოლაში ვერავის გაუძლია მისთვის“) 154$_{6}$; მეათე დღე არს, რაჲთგან მოსულ არს („მეათე დღეა, რაც მოვიდა) 182$_{15}$.

რბევა („ჰენება“) 194$_{10}$.

რგება („შეწევნა“, „დახმარება“) 239$_{23, 24}$.

-რე (ნაწილაკი, დართული უფროობითი ხარისხის ან სხვა სიტყვასთან. აღნიშნავს: „მცირედ“, „ოდნავ“): უმცრორე 331$_{17}$; უბოროტესადრე 383$_{27}$.

რეცა („ვითომ“, „თითქოს“) 50$_{13}$, 61$_{6}$, 167$_{4, 16, 17}$, 196$_{12}$.

რიჟუ-რაჟუ („რიჟრაჟი“) 114$_{14}$, 120$_{13}$.

რიტორობა („მჭევრმეტყველება“) 342$_{11, 16}$.

1. რომელი: ა რ ა რ ო მ ე ლ ნ ი („არც ერთი“, nulli): არარომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას 171$_{3}$.

2. რომელი („იგი“) 337$_{3}$.

როჭიკი („ულუფა“) 133$_{25}$.

რული: არა ჰრულოდა („არ სთვლემდა“) 339$_{14}$.

რჩ- („დამორჩილება“): ერჩდა 145$_{1, 11}$; ვერჩდე („დავემორჩილო“) 200$_{2}$; ერჩდეს 61$_{6}$, 101$_{4}$.

ს

ს-: ესავ („იმედი გაქვს“) 196$_{13}$.

სააზნაურო: სააზნაურო სოფელი 295$_{15}$.

საამირაო („ამირას კუთვნილი“): საამირაო დარბაზი 299$_{19}$.

საბრი (ბალახია) 175$_{6}$.

საბრძოლელნი („საბრძოლო იარაღები“) 341$_{19}$.

საბურველი („სახურავი“; «ზედ დასაფარებელი»: საბა) 115$_{15}$.

საბჭო („სასამართლო“; ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, სამ. ისტ. II. 2, 475): საბჭოთა სჯანი 351$_{10}$; ვითარცა ღმერთი მართლ სჯიდა სამწყსოთა თჳსთა... და არა სადათ მიდრკებოდა წამი სასწორისა... ს ა ბ ჭ ო თ ა შინა („მეფე [დავით აღმაშენებელი] ს ა ს ა მ ა რ თ ლ ო საქმეების გარჩევის დროს სასწორს არც ერთი მხრისაკენ არ ხრიდაო“) 352$_{8}$.

საგზალი («გზის საზრდო»: საბა) 74$_{1}$, 308$_{19}$.

საგზებელი („ასანთები“, „საკურთხეველი“): აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელსა თანა ცეცხლისასა („ვახტანგმა ააშენა ნიქოზის ეკლესია იმ ადგილას, სადაც [წინათ] იყო ცეცხლის საკურთხეველი“, ad altaria ignis) 199$_{6}$.

საგიობელი („საგმობელი“) 355$_{8}$.

საგრილი („საჩრდილობელი“) 92$_{13}$.

სადათ („საითგან“) 127$_{1, 2}$; **სადათაც** 15$_{20}$.

სადით („საითგან“) 181$_{1}$.

სადგომი: ს. სამეფო („რეზიდენცია“) 324$_{18}$.

სადგური („სამყოფი ადგილი“, „ბინა“) 166$_{23}$.

სადედო („ქალისა“); სადედოთა შთაცუმითა („ქალის ტანისამოსის ჩაცმით“) 358$_{10}$.

საერო („საჯარო“): სიტყუა საიდუმლო და სიტყუა საერო 171$_{7}$; **საეროდ** („საჯაროდ“) 171$_{13}$

საზეპურო («ზეცის პურის მტე» საბა): ერი საზეპურო („ღვთის მიერ ამორჩეული“) 38$_{3}$.

საზომი („ზომის მქონე“): აღზრდილ არს იგი და ჰასაკსა საზომსა მიწევნულ არს („გაიზარდა და სრული ასაკისა გახდა“) 99$_{1}$.

საზორველი („შესაწირავი“, „მსხვერპლის შეწირვის ადგილი“, „საკურთხეველი“) 212$_{32}$.

საზრახავი („სათქმელი“, „სიტყვები“. შდრ. ზრახვა) 162$_{5}$.

საზრდელი („საზრდო“, „საჭმელი“) 85$_{11}$.

საზრდოდ („აღსაზრდელად“, „გასაზრდელად“) 137$_{10}$, 143$_{13, 15, 17}$.

საზუერელი („ბაჟის ამღები“): აზნაურნი საზუერელნი 267$_{10}$ (შდრ. საბა: « ს ა ზ უ ე რ ე — ზუერის ადგილი», « ზ უ ე რ ი — ხარკი, ბაჟი»).

1. საზღვარი („მიწა-წყალი“, „ტერიტორია“) 23$_{25}$, 38$_{27}$, 44$_{15, 18}$, 45$_{5}$, 49$_{19}$, 50$_{2}$, 62$_{1, 2, 6}$, 65$_{2}$, 128$_{24}$, 136$_{14}$, 137$_{4}$, 138$_{11}$, 140$_{4}$, 141$_{19}$, 146$_{9, 15}$, 160$_{13}$, 162$_{1}$ (საზღვარი ჰაერისა — „სივრცე ჰაერისა“), 162$_{2}$ (საზღვარი ვარსკულავთა — „ვარსკვლავთა არე“), 168$_{18}$, 179$_{3}$, 184$_{6}$, 203$_{20}$, 205$_{15}$, 213$_{26}$, 226$_{4}$, 318$_{15}$.

2. საზღვარი („მიჯნა“, „საზღვარი“) 289$_{5}$; საზღვართა ზედა ქართლისათა და რანისათა 140$_{10}$; კლისურა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა 235$_{4}$; აღაშენა ციხე საზღვარსა ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა 243$_{5}$; საზღვარი სამეფოსა მთა მცირე ლიხთა 324$_{18}$.

3. საზღვარი („საზღაური“) 35$_{5}$. იხ. 2. ზღვარი.

საკარგავი („მოხელეთა სარგო“) 311$_{17}$.

საკლავი („სასიკვდილო“) 119$_{9}$.

საკრებულო („შესაკრები ადგილი“, собор): ლავრანი და საკრებულონი და მონასტერნი 352$_{23}$.

საკუთარი („მეფის ამალის წევრი“) 307$_{20}$.

სალმობა („ტკივილი“, „ავადმყოფობა“) 314$_{6}$.

სამალავი („თავშესაფარი“, „ფარული ადგილი დასამალავად“) 163$_{17}$, 343$_{5}$.

სამარტჳლო („მოწამეთა სამარხი“, „აკლდამა“) 282$_{24}$, 296$_{4}$.

სამარხავი („სასაფლაო“) 229$_{8}$, 306$_{2}$.

სამეოტო („გასაქცევი“): სამეოტო გზა 47$_{7}$.

სამეუფო („სამეფო“, „სატახტო“): სამეუფო ქალაქი („სატახტო ქალაქი“) 25$_{17}$, სამეუფო ქალაქი მცხეთა 118$_{3}$, 157$_{20}$, 282$_{17}$, დიდად ქალაქად სამეუფოდ მცხეთად 88$_{4}$, სამეუფო ქალაქი (კოსტანტინეპოლი) 273$_{17}$, 307$_{24}$, 308$_{2, 8}$; ხარკი სამეუფო და საერისთავო 25$_{8}$; სახიდ სამეუფოდ („სასახლეში“) 93$_{6}$.

სამკლველო („მოსაკლავად დანიშნული“): ადგილსა მას კაცის სამკლველოსა და სისხლის დასათხეველსა 73$_{16}$.

სამკჳდრო („საცხოვრებელი“, „ადგილსამყოფელი“) 241$_{9}$.

სამლტოლვარო („გასაქცევი“): ს. გზა 343$_{17}$.

სამსახურებელნი, სამსახურებელი („ჭურჭელი“, утварь) 22$_{2}$, 233$_{1}$, 319$_{7}$ (საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი სამეფოთა ტაბლათანი), 330$_{4}$, 353$_{7}$, 364$_{7}$.

სამსჭუალი („ლურსმანი“) 37$_{2}$.

სამსხემო კედარი („მწირი მხარე“) 362$_{12}$.

სამშჳნველი („სუნთქვა“) 361$_{20}$.

სამწდეო („ღვინის თასი“) 319$_{8}$.

სამწუხროდ („საღამოს“, „საღამოთი“) 309$_{6}$, 353$_{11}$.

სამწყსო („„ფარა“, „ჯოგი“; გადატ. „მრევლი“, „ქვეშევრდომი“): მართლ სჯიდა სამწყსოთა თჳსთა („ასამართლებდა თავის ქვეშევრდომებს“) 352$_{6}$.

სამხრითი („სამხრეთისა“) 130$_{14}$.

სამჴრონი („ეკლესიის შენობის ზედა ნაწილი“) 364$_{4}$.

სანაპირონი („საზღვრები“) 367$_{16}$.

სანახები („მიდამო“): ს. ქალაქისა 121$_{1}$; ს. ქართლისა 87$_{17}$.

სანგორელი („საგორებელი“): ვითარცა ღორი ინწუბა სანგორელსა მწჳრისასა („როგორც ღორი ისე გორავდა მწვირეში“) 325$_{15}$. შდრ. ნგორვა: «ინგორის მარცუალსა მას ზედა» („გორავს“, „იგორებს“) ფიზიოლ. 17.

საპყარი („დაკუტებული“) 209$_{29}$.

სართული („სახურავი“) 115$_{16}$. შდრ. საბურველი.

სარჩელი („საჩივარი“, „ჩივილი“) 67$_{9}$.

სასაწუთო („წუთიერი“) 347$_{9}$.

სასდუნი (საბა: « ს ა ს დ უ ნ ი — მწჳრის გასადინარი ნაკურეტი») 344$_{4}$.

სასეფეო („სამეფო“, „მეფისა“): მიწა და ვენაჴი სასეფეო 295$_{16}$.

სასთუნალი („სასთუმალი“, „თავ-ქვეშ დასადები“ [ფიცარი, ქვა...]): დაიდვა ლოდი სასთუნალ („სასთუმლად“) 86$_{4}$.

სასმური („სასმისი“) 319$_{8}$.

სასუმელი („სასმისი“) 330$_{8}$.

სატლი („მუცლის სენი“): სატლითა სისხლისათა („სისხლზე ყვანა“) 237$_{11, 18}$.

სატლობა (საბა: «ჴშირი მუცლით ყვანა») 376$_{22}$.

სატჳრთავი („ტვირთის მზიდველი საქონელი“) 236$_{15}$.

სატფურება („წლისთავის დღესასწაული“) 25$_{12}$, 129$_{4}$.

საურავი („საზრუნავი“) 31$_{8}$, 298$_{11}$, 300$_{8}$.

საუფლისწულო („მეფის შვილისათვის განკუთვნილი“) 70$_{21}$, 258$_{16}$.

საუფლო („უფლისა“) 94$_{1}$.

საფიცარი: უფროსი საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისი 11$_{8}$.

1. საქმე („გაკეთება“, „აშენება“): დაუტევნა ხურონი ს ა ქ მ ე დ ეკლესიისა („ეკლესიის ასაშენებლად დასტოვა ოსტატებიო“) 117$_{19}$; საქმედ მოქმედნი („მშენებლობაზე მომუშავენი“) 162$_{2}$; ჯერ იყო შენდა საქმედ („საჭირო იყო გაგეკეთებინა“) 191$_{7}$.

2. საქმე („საქმე“): საქმის მეცნიერი („საქმის მცოდნე“) 259$_{6}$.

სალუაწი („სასმელ-საჭმელი“, „სანოვაგე“) 331$_{8}$.

1. საყდარი („სავარძელი“, θρόνος) 147$_{3, 4}$.

2. საყდარი („სამეფო ტახტი“) 184$_{19}$, 200$_{1}$, 330$_{6}$, 363$_{2}$.

3. საყდარი („კათედრა“ ეპისკოპოსისა, პატრიარქისა და მისთ.) 197$_{22}$, 270$_{6}$, 328$_{1, 3}$.

4. საყდარი („ეკლესია“, „ტაძარი“) 241$_{9}$ (ქუთათისისა), 274$_{4}$, (ხახულისა), 281$_{1}$ (ბედიისა), 303$_{26}$ (ჭყონდიდისა), 304$_{7}$ (რუისისა), 345$_{4,5}$ (ანისისა), 365$_{8}$.

საყოფინი („საკმარისი", „სამყოფი") 331_{11}.
საწერელნი („საწერ-კალამი") $127_{11,14}$.
საწნეხელნი: საწნეხელთა ვენაჴისათა 82_{10}, 84_{2}.
საწუთო („საწუთრო") 193_{12}.
საწჳმარი (საბა: «ს ა წ ჳ მ ა რ ი — ... სამოსელი წჳმის ჟამისათჳს»): საწჳმარსა ქუეშე სტეოდსა 61_{16}.
საწყინოდ („ძნელად"): გზანი საწყინოდ სავალნი 353_{22}.
საჴურისი: საჴურისი ვინმე მეფისა (იოანე) 134_{10}; ვინმე საჴურისი აფხაზი (ევფრატა) 215_{14}.
საჴურჭლე („სახელმწიფო ხაზინა") 342_{19}, 353_{14}.
სახარება 95_{6}, 142_{9}, 163_{5}.
სახელდებით („დასახელებით") 157_{6}. **სახელისდებით** („სახელად") 215_{11}.
სახელ-მოდგამი („სახელის მონაცვალე", „ვინც იმის სახელს ატარებს") 324_{1}.
სახლეულნი („ოჯახის წევრები") 80_{19}; ვითარცა სახლეული თჳსი 351_{18}; ყოვლით სახლეულით თჳსით 408_{8}; ყოვლითა სახლეულითა მისითა 61_{10}.

1. სახლი („სახლი") 150_{12}; სახლი სალოცავი 15_{4}; სახლი ღ̃ისა სახლი უფლისა („ტაძარი") 327_{6}; სახლი („ეკლესია") 327_{1}. შდრ. საბა: «ტ ა ძ ა რ ი — სახლი საუფლო». **სახიდ:** შეიწყნარა სახიდ თჳსად („მიიღო თავის სახლში") 80_{15}; წარვიდა სახიდ თჳსად 112_{10}; წარგზავნნეს სახიდ თჳსად 328_{6}; სახიდ სამეუფოდ („მეფის სასახლეში") 93_{6}.
2. სახლი („ქალაქი"): (ტფილისი) შექმნა სახლად სამეუფოდ („სატახტო ქალაქად") 205_{7}; გულისტანი სახლი თავადი შარვანისა („მთავარი ქალაქი შარვანისა") 344_{8}.
3. სახლი („რეზიდენცია") 250_{17}, 290_{7}, 304_{13}, 342_{19}, 376_{7}.
4. სახლი („სამფლობელო") 13_{15}.
5. სახლი („მოდგმა", „გვარი"): დასრულდა სახლი ბალვივაშთა, სახლი განმამწარებელთა 326_{10}; შარვანის სახლი 367_{26}.
6. სახლი („კომლი"): ხაზარნი სახლი სამასი 256_{20}; ოვსნი... სახლი ასი 257_{1}.
საჴედარი („საჯდომი ცხენი") $158_{8,9}$, 164_{5}, 196_{20}.
საჭელი („სახელო", «მკლავის სამოსი» საბა) 158_{1}.
საჭელო („ხელისუფალი"): საჭელოთა სჯანი („ხელისუფალთა არჩევა და დანიშვნა") 351_{10}.
საჭმარი („საჭირო ნივთი და საგანი") 170_{16}, 198_{4}.
საჭმილი, საჭუმილი („ცეცხლი") 107_{8}, 122_{17}.
საჭუმილავი („სადარაჯო") 85_{12}.
საჯდომი („სამეფო ტახტი") 365_{5}.
სევასტოსი (σεβαστός, უმაღლესი საპატიო წოდება ბიზანტიაში) 313_{9}; ბაგრატ პირველ იყო კურაპალატი, და შემდგომად ნოველისიმოსი, და მერმე იქმნა სევასტოს 315_{4}.
სელი („სავარძელი") 147_{4}.
სერობა („პურის ჭამა") 164_{7}, 348_{6}; ისერის 132_{16}.
სერტყიანი (საბა: «ს ე რ ტ ყ ი — ნერგნი კერპთანი საზორავნი»): მთა ულალი და სერტყიანი („ძნელად სავალი და ტყიანი (?) მთა") 213_{24}.

სეფე-წული („მეფის გვარისა", „დიდგვარიანი") 115_{5}, 133_{8}, 156_{10}.
სთუელი („რთველი", „შემოდგომა"): ჟამსა სთულისასა („შემოდგომაზე") 321_{21}; სთუელთა („შემოდგომაზე") 332_{2}, 344_{10}.
სივლტოლა („გაქცევა") 285_{6}.
სიკეთე („სივაჟკაცე", ἀρετή, доблесть) $21_{2,5}$.
სიკისკასე („მოქნილობა"; საბა: «კ ი ს კ ა ს ი — სწრაფად მქცევი») 155_{5}, 194_{13}.
სილალე („თავისუფალი ქცევა", „თავხედობა") $138_{10,14}$, 166_{12}, $173_{10,18}$, 182_{16}, 196_{22} (სილალე ესე ამპარტავნებისა).
სიმამრი („ცოლის მამა") 137_{8}, 203_{1}, 223_{4}, $273_{18,19}$, $336_{8,20}$.
სიმარჯუე („მოხერხებულობა", „ხერხი", „ხრიკი") 53_{8}; სიმარჯჳთ („მოხერხებით") 45_{12}, 112_{8}, 155_{7}, 189_{6}, 331_{19}, 332_{18}; ყოვლითავე სიმარჯჳთა („ყოველი ხერხით") 61_{9}; სიმარჯჳთ და განკრძალულად („მოხერხებით და დაფარულად") 341_{15}.
სიმტკიცე (საბა: «მტკიცეობის ქონება»; გარანტია) 268_{21} (ითხოვა სიმტკიცე ცოცხლებით გაგზავნისა — „ითხოვა გარანტია იმისა, რომ მას ცოცხალს გაუშვებდა"), 271_{15} (აღილე ჩემგან სიმტკიცე და შუამდგომელნი), 271_{20}, 294_{12}.
სიმცრო („პატარაობა"): სიმცროსავე შინა („პატარაობისას", „ახალგაზრდობაშივე") 370_{10}.
სიმძიმე („მძიმე მდგომარეობა") 203_{2}.
სიმძლავრე („სიმძაფრე", „სიძლიერე") 107_{11}.
სირცხჳლეული („შერცხვენილი") 357_{16}.
სისრა („გატყორცნა", „სროლა") 81_{18}.
სისუბუქე („სიმკვირცხლე", проворность) 336_{1}.
1. სიტყუა: 1) („სიტყვა", „მეტყველება") 246_{2}; სიტყუა საიდუმლო და ს. საერო 171_{7}; მოექცა სული და სიტყუა („დაუბრუნდა გონება და მეტყველება") 361_{21}; 2) („ლაპარაკი") იწყო სიტყუად 127_{7}.
2. სიტყუა („ლოგოსი", „ძე ღვთისა"): ყოვლად სახიერი ს ი ტ ყ უ ა ღმრთისა („ძე ღვთისა") 381_{7}.
სიტყჳს-გება („კამათი", „დისკუსია") $356_{15,22}$.
სიფიცხე, სიფიცხლე („გაუტეხელობა", „სიმედგრე") 47_{15}, 52_{16}.
სიფრთხილე („სიფხიზლე"): სიფრთხილე და სიმახჳლე გონებისა 133_{24}.
სიჭუელე („მოწყალეობა", „სიკეთე") 26_{6}.
სილოდა („სიმთვრალეში სიმღერა-ცეკვა") 338_{9}.
სილამე („სიბნელე") 317_{13}.
სიყმილი („შიმშილი") 134_{32}.
სიცბილი („ვერაგობა", „ცთუნება") 134_{19}, 246_{1}.
სიცივე: სიცივისა და სიცხისა (gen. temporis, „სიცივეში და სიცხეში") 210_{26}.
სიძვა („გარყვნილობა"); ისიძვა 164_{22}.
სიძე (საბა: «ქალის ქმარი») 265_{4}. შდრ. დისიძე („დის ქმარი").
სკარამანგი („ძვირფასი ნაქსოვი"): სტავრა სკარამანგი 182_{8}.

სკორე („განავალი", „ნეხვი") 154_{1}, კოსტანტინე სკორის მოსახელე (*Κ. Κοπρώνυμος*) 249, სქ. 1.
სმენა („სმენა", „დაჯერება"; უკავშირდება ნათ. ბრუნვას): თუმცა სიტყუათა შენთა ვისმინე („მე თუ შენ სიტყვებს მოვისმენ", ე. ი. დავუჯერებ, ავყვები) 246_{8}; ისმინეთ ჴმისა ჩემისა 147_{17}; ასმიოდა („სმენოდა") 95_{2}, 102_{19}, 303_{15}; გუასმიეს („გვსმენია") 191_{6}; ასმინის („გააგებინებს ხოლმე") 190_{6}; ასმიეს 163_{13}; გასმიანა? 160_{18}.
1. სოფელი („სოფელი", საპირისპიროა „ქალაქი") $41_{28,35}$ (ქალაქთა და სოფელთა), 42_{21}, 177_{20}, 290_{16-21}.
2. სოფელი („ქვეყანა") 39_{2}, 90_{16} (ყოველი სოფელი — „მთელი ქვეყანა").
1. სპარსი („სპარსული"): აღივსო ქალაქი ს პ ა რ ს ი თ ა ლაშქრითა 113_{6}.
2. სპარსი („მუსულმანი", „მაჰმადიანი") 251_{2}: აიღო მეფემან ქალაქი ტფილისი... ოთხას წელ ქონებული ს პ ა რ ს თ ა (დავით აღმაშენებელმა „აიღო [1122 წელს] ტფილისი, რომელიც ოთხასი წლის განმავლობაში ეპყრათ მ უ ს უ ლ მ ა ნ ე ბ ს") 342_{19}; ქვეი შავშეთისა... ჟამთა ს პ ა რ ს თ ა (ე. ი. არაბთა) უფლებისასა აოჴრდა 376_{20}.
სპასალარი („სარდალი") 196_{10}.
სპასპეტი („ერისთავთა და სპასალართა უფროსი"; ფარნავაზის დროს იგი იყო მეფის შემდეგ პირველი კაცი) 24_{25}, 202_{5}; განაგებდის ყოველთა ერისთავთა ზედა 25_{1}; მფლობელი ყოველთა ერისთავთა 185_{12}; ბიზანტიის სპასპეტი ქსიფია 285_{17}; სპასპეტი საურმაგი $143_{13,15}$, 145_{8}; სპ. ჯუანშერი 145_{9}, 148_{11}, 149_{17}.
სპეტაკი („თეთრი") 167_{7}.
სრა-ფარდაგები: აღივსო... კარვებითა, სრა-ფარდაგებითა 341_{18}.
სრბა („სირბილი", „ცხოვრების გზა"): სრბა მეფობრივი 365_{2}.
სრულიად: სრულიად მესხნი („ყველა მესხი") 418_{4}.

სრულობით: ს. მეფობა („განუსაზღვრელი მეფობა") 265_{6}.
სტავრა („ოქრომკედით ნაქსოვი ქსოვილი") 182_{8}, 186_{6} (სტავრები), 273_{31}.
სტეოდი („სტევიანი", „სტევით ნაქსოვი"; «ს ტ ე ვ ი — აქლემის მატყლი» საბა) 61_{16}.
სტოა („შენობის გვერდებზე სვეტებიანი კამარა", στοά) $282_{12,18}$ (გარეშემოთა სტოითა მოქმნითა).
სტრატიოტი (στρατιώτης, „ჯარისკაცი") 77_{18}.
სულ-ამო („სურნელოვანი") 98_{8}.
სულგრძელად („მოთმინით", „აუჩქარებლად") 157_{17}.
1. სული („სული", „გონება") 164_{22}, 361_{21} (მოექცა სული და სიტყუა — „დაუბრუნდა გონება და მეტყველება"), 304_{28} (სულთა ზედა მქმობელნი), 305_{2}.
2. სული („სუნი") 91_{8}.
სუმა („ყოლა"): ესუა (ჰყავდა) 140_{22}, 141_{10}, 376_{12}.
სურვიელი („მსურველი") $116_{6,17}$.
სუფევა („მეფობა") 363_{9}; სუფევასა შინა გუარამისსა („გვარამის მეფობაში") 378_{27}.
სქემა (σχῆμα, „მონაზონთა სამოსელი") 303_{19}, 366_{10}.
სწავება: ისწავა $133_{21,28}$ (დაისწავლა 132_{26}); ასწავებდა 145_{17}.
სწავლულება („მეცნიერება") $133_{21,28}$, 357_{4}.
სწორი („თანაბარი") 327_{8}.
სწრაფით („სასწრაფოდ") 167_{5}, 169_{10}, 179_{12}.
სხდომა: სხენან („სხედან") 184_{19}.
სხმა („ყრა"): ისხმიდეს („იყრიდნენ") ნაცარსა თავითა ზედა მათთა 204_{8}.
სხუა („მეორე") 331_{1}; **სხჳთ-კერძო** („მეორე მხრით") 343_{11}.
სხუაებრ („სხვანაირად", „სხვა გზით") 335_{20}.
სხრტე („ღობე") 343_{11}.
სჯა: საჭელოთა სჯანი („ხელისუფალთა არჩევა და დანიშვნა") 351_{11}.
სჯულიერი („კანონიერი"): სჯ. მეუღლე 336_{6}.

ტ

ტაბლა („მაგიდა", „სუფრა") 319_{7}.
ტაიჭი („დაკოდილი ცხენი") 153_{6}, 154_{18}, 155_{6}.
ტალმა („რაზმი") 384_{22}.
ტაძარი (საბა: «სახლი საუფლო») 161_{19}, 330_{9}.
ტაძრეულნი („მეფის სასახლის მსახურნი". ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 35) 237_{4}, 243_{16}, 332_{18}.
1. ტახტი („სარეცელი") 314_{6}.
2. ტახტი („სამეფო ტახტი") 330_{8}, 365_{4}.

ტილისმი (საბა. «ტ ი ლ ი ს მ ა — ჭახრაკებით მორთული ფარულად რამ მოძრაობდეს») 233_{5}.
ტრაპეზი („სუფრა"): უზრუნველი ტრაპეზი განუჩინა (გელათს) („უზრუნველ ყო ნივთიერად") 330_{18}.
ტრფიელი („შეყვარებული") 141_{12}.
ტყება („ცემა", „გოდება") 53_{6}; იტყებდეს („თავში იცემდნენ", „გლოვობდნენ") 53_{9}, 204_{7}.
ტყჳვი („ტყვია"): გუჯარნი ტყჳვისანი 236_{17}.

უ

უაღრესი („უფრო მეტი, ვიდრე [სხვისა]") 331_{2}, 359_{3}.
უაღრესობა („უპირატესობა") 207_{12}.
უბრალო („უდანაშაულო") 101_{15}, 378_{28}.
უგრძნეულად, უგრძნაულად („მოულოდნელად") 45_{18}, 270_{22}, 277_{18}, 301_{19}, 306_{9}, 308_{24}, 319_{8}, 332_{17}, $333_{9,16}$.

უგზაური („უგზო" [ადგილი]) 212_{16}.
უგიობელი („უძაგებელი", „არა ბოროტად სახსენებელი") 358_{1}.
უგულისხმო („შეუსმენელი", „უგუნური") 193_{10}.
უდებება („ზარმაცობა") 329_{17}.
უდები („ზარმაცი", „დაუდევარი"): დაწერეთ გლახაკი და უდები („უღირსი"?) ცხოვრება ჩემი 127_{12}.

უეჭუელი („არა საეჭვო“, „რომელიც ეჭვს ვერ აიღებს“) 33313.

უკანამავალნი („არიერგარდი“) 28414, 2851, 38312. შდრ. წინამავალნი.

უკანას, უკანის („შემდეგში“) 1934, 3674.

უკეთური („ცუდი“, „ბოროტი“): ივლიანე უკეთური 1652.

უკუდგომა („გადადგომა“): ოდეს ორბელნი უკუ-ადგეს გიორგი მეფესა („როდესაც ორბელნი გადაუდგნენ...“) 3672.

უკუმოზღუევა: უკუმოიზღუნა („უკან მიიღო“, „აინაზღაურა“) 34612.

უკუმოხუმა („უკან მიღება“, „დაბრუნება“ ბევრისა) 502.

უკუნისამდე: მიუკუნისამდე 1913, 24010.

უკმომდინარე („უკან მომდინარე“) 3297.

უკმოჴსნა („უკან დაბრუნება“, „გამოხსნა“): ტყუენი... ყოველნი უკმოიჴსნნა თჳთო თჳთოსათჳს („ტყვეები გ ა ც ვ ა ლ ა თითოში თითო) 1579, 10; უკმოჴსნისათჳს ტყუეთასა 15613.

1. **უმეცარი** („ვინც არ სცნობს“, непризнающий) 19310.

2. **უმეცარი** („უცოდინარი“) 868.

უმთავრესი („მთავართა-მთავარი“) 3366.

1. **უმკჳდრო** („უდაბური“, „გაუკაცრიელებული“) 18718, 2448, 2455.

2. **უმკჳდრო** („უმემკვიდრეო“) 27514, 33016.

უმრწემესი („უმცროსი“) 672, 23226, 2496, 2651, 2.

უმყის: უმყის სიტყჳსა („სიტყვის უმალვე“, „მაშინვე როგორც კი ითქვა“) 3436 შენ.

უმცროორე („უფრო ცოტა“) 33117

უნაცვალო („რომელსაც სხვა ვერ შესცვლის“): კაცი სრული და უნაცვალო სახითა, სიბრძნითა, სიუხჳთა... 3048.

უნდა („უნდოდა“) 3215, 1714, 31121

უნებელი: უ. შენი („რაც შენ არ გნებავს“) 18218.

უნებლიეთ („უნებურად“, „სურვილის წინაალმდეგ“) 38117.

უპოვარება („სიღარიბე“) 3364.

უჟამოდ („არა თავის დროზე“) 9810, 2141.

ურვა („ზრუნვა“, „გარჯა“, „წუხილი“): იურვა 2215; უურვა 30519 (ივანეს უურვა თავის მამამან ბაგრატს თანა — „ივანეს უ შ უ ა მ დ გ ო მ ლ ა მისმა მამამ ბაგრატთან“); იურვოდა 14620; ეურვებოდა 13337.

ურვილი: მირდატ იყო კაცი უ რ ვ ი ლ ი („ვერაგი“, „მზაკვარი“?) და მოსისხლე 512

ურწყული („უწყლო“) 2094.

ურჯულება („ურჯულოება“?) 31012. შდრ. საბა: «უ რ ჯ უ კ ი უშჯულოსავით»; შდრ. ბასილი ეზოსმოძღ. 18: «მსგავსად ჩუეულობისა ურჯუკობისა».

უსარჩლელი („სარჩელისაგან თავისუფალი“) 33017. შდრ. მიუხუეჭელი.

უსაჭურველო („უიარაღო“) 3627.

უსიტყუელი („უპასუხო“) 35710.

უსრული: უ. ასაკითა („არასრულწლოვანი“) 3784. შდრ. სრულ-ასაკ („სრულწლოვანი“) 3785.

უსწორო („უბადლო“).

უტევანი (მანძილის საზომია, უდრის სტადიონს, 125 ნაბიჯს) 1553.

უტკივნელი: ვითარცა უტკივნელი („ვითომც ავად არ ყოფილიყოს“) 11513.

უტყუება („მუნჯობა“) 20910.

უტყუველი („უტყუარი“) 21311.

1. **უფალი**: 1) („პატრონი“, „მბრძანებელი“) 16511, 14, 37724. 2) („მქონებელი“): უფალი მძიმისა სენისა 10311.

2. **უფალი** („ღმერთი“) 14618.

უფლება, უფლობა („ბატონობა“, „მართვა“) 1015, 2223; ჟამთა სპარსთა უფლებისასა („სპარსთა ბატონობის დროს“) 37620.

1. **უფროსი** („უფრო დიდი“).

2. **უფროსი** („მთავარი“): უფროსი ბრძოლა („მთავარი ბრძოლა“) 482; უფროსი ლაშქრობა 6614, 3462; უფროსნი საეპისკოპოსონი 3272.

უფროს ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი („უფრო“) 3272.

ულალი („უწყლო“, „მშრალი“: ჯავახიშვილი, მატ. კულტ. 237) 23134.

ულელი („სიმძიმე“; „მოვალეობა“, „ნაკისრი ვალდებულება“): უ. სწავლისა 957. შდრ. საბა: «უ ღ ე - ლ ი . . . ანუ ქრისტეს სათნოებისა აღება».

ულმრთო („ვისაც ღმერთი არა სწამს“) 1249.

უშფოთველი: უშფოთველად მეფობდა 1324, 13716.

უცალო („მოუცლელი“) 1413, 155, 258.

უცები („უმეცარი“) 8914; დედანი და ყრმანი უცებნი („გონებით მოუმწიფებელი ბავშვები“) 1817.

უცნაური („შეუცნობელი“, „დაფარული“) 3572. უცნაურად („მოულოდნელად“, „ფარულად“) 27620, 33819, 37712.

უცხოთესლი („სხვა ტომისა“, „უცხოელი“) 28410.

უძებნელი („არა შურის-საძიებელი“) 463.

უძილი („ფხიზელი“) 3289.

უძლები („ფეხმძიმე“) 3217. ვ ა ხ უ შ ტ ი: «უძლები მიდგომილი»); ს ა ბ ა: «დაგაუძლება — უძლებად შეგქმნა.

უძრავი: უ. გულითა („უშიში“) 3413.

უძლები („გაუმაძღარი“) 433, 17616.

უწინარესობა („უპირატესობა“, „უპირატესი უფლებები“): ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის [ანტიოქიის] წმიდისა საყდრისანი არიან, ვითარცა განაწესეს მოციქულთა სახარებასა შინა, რომელ არს უწინარესობა („... როგორც მოციქულებმა განსაზღვრეს უპირატესი უფლებები [თითოეული პატრიარქისა]“) 19723.

უხუებით („უხვად“) 3326.

უხჳ („უხვი“, „მრავლის მომცემი“): უხჳ და მბოძებელი („უხვად მომცემი“) 36511, 36713; უხუად მომნიჭებელი 513, **უუხუესი** 31512.

უჴმ არს („შეუფერებელია“; v. l. უჴმარ არს) 1711.

უჴმარი („უსარგებლო“) 18422, 3581, 3601.

უჯერო („შეუფერებელი“) 397.

ფ

ფალანგი (საბა: «ნაბდის სახლი») 3322.

ფანდაკი („ქოშების მაღალი ქუსლი“) 19621.

ფერად-ფერადი („ნაირნაირი“) 3307.

ფიალა („თასი“) 3308.

ფილაკავანი („სასროლი იარაღი ზღუდეების დასანგრევად“) 28(7, 3001, 34119.

ფილოსოფოსი 1477. **ფილოსოფოსობა** 13340.

ფირტჳ („ფილტვი“) 20217.

ფიჩოსანი („ფიჩვით მოსილი“, „ბერი“) 2742.

ფიჩჳ („მოსასხამი“, „ბერის სამოსელი“) 38117

ფიცხელი („მკაცრი“, „სასტიკი“): ფიცხელთა საურავთა („სალალატო საზრუნავთა“). შდრ. გ უ ე რ დ - ქ ც ე უ ლ ი . — ფლასი ფიცხელი („ ტ ლ ა ნ ქ ი “) და მქისე 13325.

ფლასი („ძაძა“) 13325; ფლ. თხის ბალნისა 13338.

ფოლოცი („ქუჩა“) 8814.

ფურცელი („ფოთოლი“) 1198.

ფურცლიანობა („ფოთოლთა ქონა“): მწუანისფერობასა მას და ფურცლიანობასა 11919.

ფრჴივ („ფეხით“) 2395.

ფხურა: თმათა ფხურა („გლეჯა“) 36924.

ქ

ქადაგი („მაუწყებელი“, „მაცნე“) 14013, 16316, 1742, 17, 20013.

1. **ქადება** („მუქარა“): სიკუდილისა ქადებითა 3023.

2. **ქადება** („დაპირება“): უქადა შეელად სარკინოზთა ზედა („დაპირდა, რომ დაეხმარებოდა სარკინოზთა წინააღმდეგ“) 2498; უქადეს ქალაქი (ტფილისი) („შეჰპირდნენ ქალაქის გადაცემას“) 2998.

1. **ქათამი** („მამალი“) 1135.

2. **ქათამი** („ქათამი“) 3151, 3694.

ქანქარი (ფულის ერთგვარი თანხა) 35919, 20.

ქარაფი („კლდე“) 1561, 5; ქარაფნი კლდისანი 15121, 22.

ქარტა („ქაღალდი“) 18316, 34121

ქენებით („მუდარით“, „ხვეწნით“) 29810.

ქვა-ფენილი („ქვით დაფენილი [გზა]“) 35322.

ქვით-ხურო („გალატოზი“) 11710.

ქმნა („აშენება“, „გაკეთება“): მარჯუენით იქმნ და მარცხენით აღუევნ 1656.

1. **ქორეპისკოპოსი** („კახეთის მმართველი“; საბა: «მონაცვალე მეფისა») 27821 (და ბევრგან).

2. **ქორეპისკოპოსი** („უსამწყსო ეპისკოპოსი“) 3273.

ქოსი (ერთგვარი საჭურველი; საბა: «ქართულად სპილენძ-ჭური ჰქჳან») 34119.

ქოჩი („ბუჩქი“; საბა: «შებარდული ხე»): ქოჩი მაყულისა 948, 10, 10413.

ქსენონი („სავადმყოფო“, „დავრდომილთა თავშესაფარი“): ქსენონი ააშენეს პეტრე ქართველმა და იოანე ლაზმა 13424, 32; ქსენონი ააშენა (გელათში] დავით აღმაშენებელმა 3315.

ქუაბი: („გამოქვაბული“, „მღვიმე“) 16319, 1785; ქუაბ ავაზაკთა 3271.

ქუდი (карниз?): ქუდნი კართა და სარკმელთანი 16118.

ქუეგამხედვარი („ავი გულის მქონე“) 2983. იხ. საბა: «ქ უ ე გ ა ნ ხ ე დ ვ ა — ავის გულის დადგმა».

ქუე-მდაბლად („ქვევით“) 2115.

ქუენა (საპირისპირო: ზენა): განცვალა ქუენა მოქალაქობა ზენად სუფევად („გაცვალა ამქვეყნიური ცხოვრება იმქვეყნიურ მეფობაში“) 3639.

ქუესკნელი („ქვევით მდებარე“): უ ქ უ ე ს კ ნ ე - ლ ე ს ყოველთა უფსკრულთა 742.

1. **ქუეყანა** („მიწა“) 4015, 4119, 4615, 23013, 28713, 38419; დავარდა ქუეყანასა ზედა 1532, 15515. (შდრ. 15319: დავარდა მიწასა ზედა); ქუეყანად დადრეკილი („მიწამდე დაზნექილი“) 3619, მოიდრიკე თავი ქუეყანად 11410; ძრვა ქუეყანისა („მიწისძვრა“) 32312.

2. **ქუეყანა** („მხარე“, „მიწა-წყალი“) 29211, 2951, 3028, 16.

ქურციკი („გარეული თხა“, „ჯეირანი“) 16114.

1. **ქცევა** („ტრიალი“): ცეცხლისა ეთერისა მის, რომელი ეგზების მძლაფრიად სამყაროსა ქცევისაგან („რომელიც ძლიერად გიზგიზებს ხოლმე დედამიწის ტრიალისაგან“) 1624.

2 **ქცევა** („მიმოსვლა“) 1802 („ხიდზე ჯარის მიმოსვლა“).

3. **ქცევა** („საქციელი“) 1710

4. **ქცევა** ზ მ ნ ა („დაბრუნება“): აქციე („დააბრუნე“) 28916. იხ. შექცევა.

ღ

ღადარი („დაუნდობელი“) 19313.

ღადრობა („დაუნდობლობა“) 17117, 2846, 3835.

ღირღალი („ნაპრალი“) 713, 2113. იხ. საბა: «ღელეღულე ადგილი».

ღონისძიება („რეპრესიები“) 2469

ღუარი: ღუარი სეტყუათა 73.

ყ

ყენება, დაყენება („გაჩერება", „დაკავება", „ხელის შეშლა"); ნუ აყენებთ 145_{1}, აყენებდა 171_{5}, აყენებდეს 152_{22}.

ყვ-: ეყვის („ენათესავება"); ეყვოდა („ენათესავებოდა") 151_{7}. შდრ. მეყვისი.

ყიდვა: ასყიდიეს („აყიდვინეს") 297_{12}.

ყივილი (ქორისა) 190_{6}.

1. **ყმა** („ყმა"): აზნაურის ყმანი 369_{7}.

2. **ყმა:** დარბაზის ყმანი („დარბაზის წევრები") 299_{14}.

ყმაწურილი (უპირისპირდება: „გმირი", „გოლიათი") 153_{18}, 154_{11}.

ყმობა („სამსახური") 305_{18}.

1. **ყოველი** („ყველა") 176_{10}.

2. **ყოველი** („მთელი"): ყოველი პალატი („მთელი სასახლე") 133_{14}; ღამე ყოველ („მთელი ღამე") 332_{19}; ყოველი სამოქალაქო 367_{25}.

ყრმა („ბავშვი", „ჭაბუკი") $115_{5, 10, 12}$, 133_{14}.

ყრმა-წული („ვაჟიშვილი") 103_{11}, 123_{1}.

ყრუობითგან („მურვან ყრუს დროიდან") 377_{8}. შდრ. მშობლისობითგან 370_{14}, ალექსანდრობითგან 177_{13}.

ყუდება („შეჩერება"): აყუდა შეგრძნება მისი („შეაჩერა მისი გრძნეულება", „ძალა დაუკარგა") 303_{21}.

შ

შავი („სამღლოვიარო სამოსელი") 337_{4}.

შეაფარილა („ფარილი წაუსვა", „შემურა"; საბა: « ფ ა რ ი ლ ი — ბაზმის მური») 213_{8}.

შებლარდნილი („გახეეული") 114_{6}.

შეგინებული („ბილწი") 372_{6}.

შეგრძნება („გრძნეულება", „ჯადოქრობა") 303_{21}.

შედგმა: შესდგმიდა („მოსდგამდა"): ქართამ, რომელსა შესდგმიდა („მოსდგამდა") ფარნავაზიანობა (ესე იგი: „მოდგმით ანუ შთამომავლობით იყო ფარნავაზიანი") $32_{10, 15}$. შდრ. ახალი ქართული „მოდგმა" და ძველი ქართული „მოდგამი").

შედეგი („მომდევნო", „უმცროსი") 376_{12}, 377_{30}.

შევრდომა: 1) ([„ფეხებში ჩავარდნა" ⟶] „ხვეწნა", „მუდარა") 108_{14}, 144_{7}. **შევრდომით** („ხვეწნით", „მუდარით") 136_{18}; 2) ზ მ ნ ა („[ფეხებში] ჩავარდნა"): შეუვრდი 167_{9}; შევარდა („ჩავარდა") ჴელთა ვახტანგისთა 195_{7}.

შეზრახება: შეიზრახნეს („მოილაპარაკეს") 77_{18}.

შეთუღილობა („შეთვლა", „შემონათვალი") 181_{7}, 200_{7}, 343_{15}.

შეკაზმული („განმზადებული") 74_{10}.

შეკდიმებული („შერცხვენილი") 360_{22}

შეკნინებული („დასუსტებული") 191_{7}.

შეკრება: ნასრას შეუკრბეს („შეერთდნენ ნასრას წინააღმდეგ") 260_{21}.

შეკრვა: ჴელმწიფება შეკრვისა და განჴსნისა („დასჯისა და განთავისუფლების ძალაუფლება") 232_{11}.

შელტოლვილი: შელტოლვილ იყვნეს სიმაგრეთა კავკასისათა („გაქცეულიყვნენ და თავი შეეფარებინათ კავკასიის სიმაგრეებში") 157_{8}.

შემართვა („გაბედვა") 272_{2}.

შემაშთობელი („დამხრჩობი", „შემხუთავი", „ძალის დამტანებელი") 360_{20}.

შემბმელი („მებრძოლი") 343_{8}.

1. **შემდგომი** („მეორე") 25_{1}.

2. **შემდგომი** („გვიანი") 338_{1}.

შემეოტება: შეიმეოტნეს („გაიქცნენ") 234_{4}.

შემთხუევა („შეხვედრა", „მიღება") 351_{11}, 354_{18}; შემთხუევათა შინა („შეხვედრის დროს") 360_{14}.

შემმართებელი („გულადი მებრძოლი") 21_{1}, 45_{4} 51_{4}, 137_{21}, 138_{8}, 189_{1}, 224_{10}.

შემოდგომა („მიყოლა"): აღუთქუა შემოდგომა მისდა („შეპირდა, რომ მას გაჰყვებოდა", „მას მიემხრობოდა") 70_{10}.

შემოკლებით (იმავე მნიშვნელობით) 208_{12}.

შემოლტოლვილი („გამოქცეული") 231_{2}.

შემომკრდება („გულში ჩაკვრა"): შემოიემკრდა 100_{8}.

შემომრგლობა: შემოუმრგლო („გარშემო შემოურბინა") 194_{14}.

შემოქცევა („დაბრუნება"): უკეთუ არღარა შემოვიქცე ცოცხალი („თუ ცოცხალი აღარ დავბრუნდე...") 151_{6}.

შემპოვნე („მთხოვნელი", заискивающий): შემპოვნედ და მოაჯედ 281_{18}. შდრ. ი"ე და ეფთ. ცხ.: «შეპოვნებანი და ლიქნანი» (ქრ. 186_{28}); საბა: « შ ე პ ო ე ბ ა — რიდის ქონება». ვეფხ. 630 «მემუდარა, შემეპოვა», 1490 «მუდარით და შეპოვნებით»; შდრ. ახალი ქართული გამოთქმა: „არ ეპუება" (ე. ი. „არ ერიდება"), „არ შეეპუა".

შემსგავსებული („შესაფერი") $331_{4, 5}$.

შემტერება: შეიმტერნეს ურთიერთას („ერთმანეთს გადაემტერნენ") 379_{25}.

შემშლელი წესთა („ერეტიკოსი") 142_{17}; შემშლელნი წესისანი 159_{15}.

შეორგულება („დაეჭვება"): შევორგულდით („დავეჭვდით") 113_{12}.

შერთვა: შეირთოს (ცოლად) $151_{7, 9}$.

შერისხვა: შერისხნა („გაუჯავრდა") მას 166_{13}.

შესავალნი, **შესავალი** („გადასახადი") $295_{14, 18, 21, 22}$, 296_{14}, 331_{7}.

შესაკრებელი („შესართავი", „ორი მდინარის შეერთების ადგილი") 5_{10}, 9_{13}.

შესლბეს იხ. შესულება.

შესმენა: შეისმეს („შესმენილ იქმნენ", „შეისმინეს") 132_{18}.

შესუარული („გასვრილი"): შ. ცრემლითა („ცრემლ-მორეული") 99_{15}.

შესულება: შესლბეს (⟵ შესულბეს ⟵ შესულბეს) („შეშფოთდნენ", „აირივ-დაირივნენ") 162_{5}.

შესწორება: შეესწორებოდა („შეედრებოდა", „მისი სწორი იყო") 349_{8}.

შესჭირდა („გაუჭირდათ") 181_{1}, 481_{3}.

შეტყობა: შეიტყო („წინასწარ იგრძნო") 203_{8}.

შეუბნება: შეეუბნეს („შეუთანხმდნენ", „მოელაპარაკნენ") 274_{18}.

1. **შეუვალი** („მიუვალი", неприступный): (კლარჯეთი) შეუვალი და მაგარი იყო ტყითა და კლდითა 48_{6}; ბორცუსა შეუვალსა 119_{6}; მთათა მათ კაც-შეუვალთა 31_{1}; კაცთ შეუვალი (მთა) 13_{2}.

2. **შეუვალი** („შესავალისაგან [ე. ი. გადასახადისაგან] განთავისუფლებული") 295_{21}, 296_{15}.

შეუვალობა: სიმტკიცე შეუვალობისა 295_{22}, 296_{16}. იხ. 2. შეუვალი, სიმტკიცე.

შეურაცხება („არად ჩაგდება") 175_{2}.

შეურაცხი („არად ჩასაგდები") 166_{11}, 175_{5}; შეურ. ადგილი („უბრალო ადგილი") 128_{5}; შ. ერი („ერი დაწუნებული") 105_{19}, 162_{18}. შეურაცხ ყო 134_{8}.

შეუსწორებელი („უბადლო", „ბადალი [სწორი] რომ არა ჰყავს") 321_{18}.

შეუსწორებლობა („შეუდარებლობა"): მოქმნულობისა შე[...]ორებლობითა („შეუდარებლად კარგი შენებულობით") 330_{2}; მოქმნულებისა შეუსწორებლობისა 364_{6}.

შეუცოდებელობა („რომ აღარ უღალატებს", „რომ აღარ გადაუდგება") 305_{15}, 370_{20}.

შეფარილება იხ. შეაფარილა.

შექცევა („დაბრუნება") 290_{2}; შეაქციეთ („დააბრუნეთ") 289_{10}; რათამცა შეაქცია გარე („რომ უკან დაებრუნებინა") 289_{11}; აქციე („დააბრუნე") 289_{16}; შეიქცა („გაბრუნდა", „დაბრუნდა") 68_{18}, $289_{5, 12, 15}$, 292_{5}, 317_{4}. **შექცეული** („გაბრუნებული") 310_{22}, 370_{28}.

შელმართ: უკმო შელმართ („უკან იხმო") 293_{5}.

შეყენება: შეიყენნეს საპყრობილესა („ციხეში ჩაყარეს") 134_{14}.

შეყოლა: შეჰყვეს 194_{11}.

შეშის-მხახური („ქრისტიანი") 234_{17}.

შეჩენა („შემჩნევა"): სიმრავლისაგან არა შეჩენილ იყო დაკლება („სიმრავლის გამო ვერ შეამჩნიეს ხალხის დაკლება") 238_{16}.

შეცვა: შეიცვნა თავნი მთათანი („დაიკავა მთის თხემები") 124_{4}; შეიცვეს („დაიკავეს", „დაიპყრეს") ტყე და ველნი 234_{20}.

შეცვალება: შეიცვალნეს („გარდაიცვალნენ") 161_{5}.

შეძინება („შემატება") 322_{7}, 337_{11}.

შეწამება („გამჟღავნება"): ნუ შემიწამებ (C: ნუ გამამჟღავნებ) 311_{17}.

შეწევა („შეღწევა"): რამეთუ შ ე წ ე უ ლ იყო ისარი ფირტუად (ე. ი. „ისარს ფილტვამდე შეუღწევია") 202_{17}.

შეწევნა: შეეწია („დაეხმარა") 9_{8}.

შეწვა („დაწვა"): მეხის-ტეხითა შეიწუა („მეხისაგან დაიწვა") 209_{27}.

შეწირვა: ძღუნის შეწირვად („ძღვნის მისართმევად") 351_{5}; შეწირეს ძღუენი 36_{5}.

შეწუხნა: („შეწუხდა") 118_{8}.

შეწყენა: შეეწყინა („მობეზრდა") 357_{1}.

შეწყნარება („მიღება") 23_{14}, 39_{19}, $64_{10, 15}$; შეეწყნარე ფარსმან ქუელსა („მიღებულ იქმენ", ე. ი. მოახერხე და მოიპოვე ფარსმანის ნდობაო) 53_{4}.

შეჭირვება: შეაჭირვეს („შეაწუხეს") 297_{12}; შესჭირვებოდა („გაჭირებოდა", „გაუჭირდა") 142_{3}.

შეხედვება („შეხედულება"): შეხედვებითა ღმრთისათა („ღმრთის მითითებით") 128_{4}, 204_{6}.

შეჴდა („შეყრა"): რათამცა შეჰჴადა მჴედართა მათ („რათა ცხენოსნებს შეყაროს [ან შეახვედროს] ის") 189_{10}.

შეჰავდა („გაბოროტდა") 296_{26}.

შვილებული („ნაშვილევი", „შვილად აყვანილი") 27_{22}, 321_{6}.

შვილიერება („შვილიანობა", „შვილოსნობა") 124_{4}.

შვილისშვილნი („შთამომავალნი") 4_{1}, 373_{13}.

შთაბრიალება: შთაბრიალდა ვითარცა არწივი 350_{11}. შდრ. საბა: « ბ რ ი ა ლ ე ბ ა — ჰაერში ფრინველის ბრუნვა».

შთაჴდა („ჩაყრა", „ჩაგდება"): შთაჴადენ („ჩაყარე") ადგილთა ძნელთა 90_{17}.

შიგან („-ში"); ციხესა შიგან (ციხეშიგან) 316_{12}. შდრ. ვეფხ. 951 რაშიგან.

შიდა („შინაგანი", „შინაური"): შ. ლაშქარი 301_{5}, შიდათ ლაშქრითა 301_{4}; შიდითა სპითა 333_{15}.

შინა-განცემა („ღალატი") 319_{5}.

შინაური: შექმნა იგი მეგობრად თჳსად შინაურად 105_{4}.

შინაშე („შინ", „ხელზე", „სახელდახელოდ") 332_{20}.

შლილობა („არეულობა"): ჟამთა შლ. 248_{11}, 282_{12}.

შუამდგომელი („შუამავალი") 70_{18}, 271_{16}.

შუა-სამხრისა („შუადღეზე") 109_{11}.

შუელა („დახმარება"): უშუელდა 265_{4}; უშუელდეს 259_{2}; უშუელეს 261_{12}.

შური („ძლიერი წადილი", рвение): შურმან საღმრთომან 163_{8}.

შურის-გება („შურისძიება"): შურ იგო 173_{11}; შური იგოს $144_{3, 4}$, 148_{3}. **შური ვიძიოთ** 146_{14}, 148_{7} 149_{14}.

შურობა: ნუ შურობ (ნუ გენანება") $221_{6, 28}$.

შჳდეული („კვირა", неделя) 151_{4}. 339_{1}.

ჩ

ჩაბალახი („მუზარადი") 89_{10}, 152_{8}, 175_{16}, 180_{8}. **ჩაბალახოსანნი** 155_{20}.

ჩალმართ („დალმართ") 179_{21}, 326_{4}.

ჩაჯჳ („პარკი") 210_{5}.

ჩენა („გამოჩენა", „ჩვენება") 21_{4}.

ჩინება: იჩინეს მეფე („გაიჩინეს მეფე", „მოიწვიეს მეფე") 111_{9}. **ჩინებული** („რომელიც გაიჩინეს", მოწვეული") 112_{0}.

ჩოჯა, ჩოჯანი („ბერის სამოსელი“): შეიმოსა ჩოჯა („აღიკვეცა ბერად“) 366_{9}, ჩაიცუნა ჩოჯანი („აღიკვეცა ბერად“) 305_{14}.

ჩუგლუგი („მცირე წერაქვი“) 212_{5}, 34_{9}.

ჩუკენი („გულდედალი“, „ჯაბანი“) 136_{8}. შდრ. მაჩუკნებელი.

ც

ციდამტკავლურად („მაიმუნივით“) 359_{12}.

ცილობა („დავა“): აცილობს („ედავება“, „ეწინააღმდეგება“) 201_{14}.

ცისკარი: ცისკარი რა აღუღებოდა („რომ გათენდა“) 114_{4}, 202_{10}.

ციხეთა უფალი („ვისაც საკუთარი ციხე ჰქონდა“. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, სამ. ისტ. II, 1, 33) 298_{16}, 307_{16}.

ცნობა: იცნა („აღიარა“) 142_{11}.

ცოლება („ცოლობა“) 216_{7}.

ცონა („ზარმაცობა“): არა სცონოდა („არ ზარმაცობდა“, не зевал) 339_{14}.

ცოტა („პატარა“): დიდთა და ცოტათაგან 367_{13}.

ცოცხლებით („ცოცხლად“) 7_{9}, 49_{7}, 90_{6}, 269_{1}.

ცრემლოვანი („აცრემლებული“) 111_{5}.

ცრუობა („მოტყუება“) 286_{3}.

ცუნდრუკი („ცილის დამწამებელი“, „ბოროტის მზრახველი“) 326_{16}.

ცხებულიანი („ცხებული“, „მირონცხებული“) 366_{9}.

ცხედარი („საწოლი“) $104_{18, 19}$, 115_{6}.

ცხენ-კეთილი („ვისაც კარგი ჯიშის ცხენი ჰყავს“) 325_{1}, 337_{18}.

ცხენ-კეთილობა 151_{1}. იხ. ცხენ-კეთილი.

ცხენ-თორნოსანი („ცხენ-ჯავშნიანი“) 155_{19}, 156_{4}.

ცხოვნება („ცხოვრება“): ცხოვნდებოდა („ცხოვრობდა“) 226_{3}; ცხოვნდებოდეს („ცხოვრობდნენ“) 71_{2}, 159_{11}; ცხოვნდა („იცხოვრა“) 4_{2}.

ცხოვრება: **1.** („ცხოვრება“): ორთავე ცხოვრებათა შინა (ე. ი. „სააქაო და საიქიო ცხოვრება“) 363_{23}, 364_{13}; **2.** („სიცოცხლე“, „გადარჩენა“) 109_{15}; **3.** (საპირისპირო: „წარწყმედა“): ესე ნიშანი მ.თისა (ე. ი. სპარსთა) წარწყმედისა არს და ქართლისა ცხოვრებისა 113_{17}.

ცხური („ქიმი“): ცხ. კლდისა 92_{11}; ცხ. ძრმაზისა 131_{3}, 19_{5}.

ძ

1. **ძალი** („ძალა“, „ჯარი“): მოირთო ძალი („შეიერთა ჯარი“) 33_{18}, 140_{5}, 151_{16}.

2. **ძალი** („საკრავის სიმი“) 357_{21}.

ძებნა სისხლისა, ძიება სისხლისა („შურის ძიება“, „სისხლის შურის ძიება“) 10_{10}, 47_{18}; ძებნად სისხლსა მამის მამისა მისისასა 16_{6}; ძებნად სისხლსა სიმამრისა და ცოლის ძმათა მისთასა 223_{4}; ძიებად სისხლისა ფარნაჯომისა 30_{12}; ძიება სისხლისა და ზღვარისა (იხ. 2. ზღვარი) 48_{14}; ეძიებდა სისხლსა მამისა მათისასა 15_{6}; არა იძიების სისხლი სჯულისა დატევებისათჳს მოკლულთა 31_{9}. — **მეძიებელი სისხლისა** 271_{18}; **სისხლი უძებნელი** („არა შურის-საძიებელი“) 46_{8}

ძეგლი („აღწერილი განწესება“, მოთავსებული სვეტზე): ძეგლი შუენიერი ჭეშმარიტისა სარწმუნოებისა აღწერს (იგულისხმება ძეგლისწერა რუის-ურბნისის კრებისა) 328_{4}.

ძელი („ხე“): ამართეს ძელი და გასუეს კჳრიკე სამ დღე 307_{10}; გასუეს ძელსა (ფადლონი) 312_{9}; აღმართნეს ძელნი და გაასხნეს მას ზედა ლიპარიტ და ივანე, და განწირნეს სიკუდილად 305_{10}; ძელზე გასუმა 302_{1}.

ძე-წული („ვაჟიშვილი“) 240_{17}.

ძიება („ძებნა“): იძინა და კეთილად გამოიძინა 330_{14}.

ძიება სისხლისა იხ. ძებნა სისხლისა.

ძის ცოლი („რძალი“) 251_{7}.

ძისწული („შვილისშვილი ვაჟი“) 3_{7}, 32_{10}, 54_{12}, $135_{21, 22}$, 137_{9}. ძისწულის შვილი 100_{10}, ძისწულის წული 137_{19}.

ძმაცუა („ვერაგობა“, „ეშმაკობა“): იძმაცუა („ივერაგა“) 278_{9}, 382_{12}.

ძნიად („ძნელად“, „იშვიათად“) 330_{5}.

ძრვა ქუეყანისა („მიწისძვრა“) 323_{12}.

ძუძუსმტე („ძუძუს მოზიარე“, „ვინმესთან ერთად ერთი ძუძუთი გაზრდილი“) 51_{11}, 156_{10}, 177_{20}.

ძჳნება: ეძჳნებოდა („აბრაზებდა“) 349_{16}.

ძჳრის-მოქმედი („ბოროტმოქმედი“) 15_{21}, 176_{15}

ძჳრ-უჴსენებელი („არაგულღრძო“) 274_{2}, 316_{4}.

წ

წადიერი: ზავად წადიერი („ზავის მსურველი“) 384_{9}.

წამება („დაჯერება“, „რწმენა“, „დათანხმება“): ეწამნეს („დაეთანხმნენ“, „დაუჯერეს“) 61_{2}, 63_{14} შენ.

წამისყოფა („თვალით ნიშნება“) 40_{10}, 91_{5}.

წანალები („წალებული“) 367_{17}.

წარგება („დახარჯვა“): წარაგის („დახარჯავდა ხოლმე“, „გასცემდა“) 353_{12}; წარეგნეს („თავი წააგეს“, „დაიღუპნენ“) სტეფანოზ და მსახურნი მისნი 226_{1}. იხ. წარსაგებელი.

წარგუალეთ („წადით“) 113_{22}.

წარდგინება: წარიდგინეს („მიიმხრეს“) 286_{1}.

წარდგომა: წარუდგა უკან („უკან დაედევნა“) 287_{7}. შდრ. **წარმოუდგა** უკანა 288_{4}.

წარიტანე („წაიღე“) 53_{5}. იხ. წარტანება.

წარკიდება („თავს დატყდომა“) 148_{8}.

წარკრება: წარკრბეს („გაიქცნენ“?) 126_{4}.

წარმართობა („კერპთმსახურება“) 126_{6}.

წარმოზღუდვა („ზღუდის შემოვლება“) 131_{3}.

წარმოიცა იხ. წარმოცემა.

წარმოყოლება: წარმოაყოლნა („თან გამოატანა“) სპანი დიდნი 321_{20}.

წარმოცალიერება („ამოწურვა“, „დაცლა“, исчерпать) 104_{8}.

წარმოცემა („გამოგზავნა“): მოკუდა მიჭრ და წარმოსცეს მცხეთას 241_{11}.

2. **წარმოცემა**: წარმოიცა („გამოირკვა“) 78_{9}.

წარმოძრვა („დაძვრა“) 384_{28}

წარსაგებელი („დასახარჯავი“, „ხარჯი“) 346_{9}, 353_{8}. იხ. წარგება.

წარსწუთების (←— წარწუთომა || წარწუდომა) „აღწევს“ 51_{4}.

წარტანება: თანა წარატანა („თან გაატანა“) 125_{15}; წარიტანე თანა („თან წაიღე“) 53_{5}; წარიტანეს თანა („თან წაიყვანეს“) 298_{22}

წარტყუენა („დატყვევება“, „მოოხრება“; გადატ. „გატაცება“): შეექცა კითხვასა და ესოდენ წარიტყუენა („ისე გაიტაცა კითხვამ“) 350_{6}. **წარტყუენული** („დატყვევებული“) 139_{12}.

წარუვალი („სამუდამო“): წ. დიდება 199_{12}, 203_{12}.

წარქცევა („წინ გაგდება“): წარგჳქციენ წინა („წინ გაგვიგდე“) 314_{13}. შდრ. რაჟდენის მარტვ.: «წარიქციეს წინაჲ და მიჰგუარეს იგი მეფესა მას» (ქრ. 245).

წარჩინებული („დიდგვარიანი“) $136_{6, 8}$, $143_{11, 15}$, 147_{16}, 149_{18}, 150_{8}; წარჩინებულნი ქართლისანი 137_{8}, $145_{11, 19}$, 147_{1}.

წარცემა („გაგზავნა“): წარსცა $158_{7, 8}$, 176_{10}, $186_{5, 7}$; წარსცეს 176_{7}.

წარწირვა („სასოს წარკვეთა“, „უიმედოდ დარჩენა“) 371_{11}.

წარწყმედა („დაღუპვა“) 154_{21}.

1. **წარჴდომა** („წასვლა“, „გასვლა“, „დაღუპვა“): წარჴდეს ჟამნი („დრო გავიდა“) 199_{19}; სულნი წარჴდეს მას („სული ამოხდა“).

2. **წარჴდომა**: წარჴდა („წააწყდა“) დამალულთა მათ მჴედართა 189_{13}.

წარჭქონდა („მიჭქონდა“): მტკუარმან გარდამოხეთქა და წარჭქონდა ქალაქი 112_{15}; განძთა მათთჳს, რომელნი თანა ვერ წარჭქონდეს („თან ვერ მიჭქონდათ“) 233_{4}.

წალმართ (საბა: «წ ა ლ მ ა რ თ ი უკულმართის წინააღმდეგი»): პირველითგან მოაქამომდე და წალმართ მიუკუნისამდე („დასაბამიდან დღემდე და ამიერიდან უკუნისამდე“) 191_{3}.

წახმული („წაღებული“, „წართმეული“, ბევრი) 67_{10}, 317_{15}.

წერილი („წიგნები“) 132_{26}, 142_{21} (მობიდანის წიგნები), 337_{19}.

წვალება („განხეთქილება“, „ერესი“) 2 6.

წიაღ („გაღმა“) 101_{5}, 156_{24}.

წიგნი („წერილი“) 124_{15}, 158_{13}, 176_{11}, 344_{21}.

წილ („მაგიერ“) 261_{3} და ხშირად.

წილი („ხვედრი“, „ნაწილი“): წილად ხუედრებული 38_{10}, 95_{18}. შდრ. 38_{5} ნაწილი ხუედრებული.

წილ-ხდომილი („რაც წილად შეხვდა“) 38_{12}.

წინაგანსაკრძალებელად („წინასწარ დასაფარავად“) 351_{1}.

წინაგანწყობა („წინააღმდეგობა“, „წინააღმდეგ ბრძოლა“) 342_{14}; წინაგანეწყო დარიოსს („ბრძოლა გაუმართა“) 358_{19}; მჴედრობისა და წყობათა წინაგანწყობისა („ბრძოლათა წარმოება და მეთაურობა“) 149_{10} (უნდა იყოს არა «წინაგანწყობისა», არამედ «წინამძღუარობისა». შდრ. 149_{6}: მჴედრობა და წყობათა წინამძღურობა»).

წინადადება: იგავთა და სახეთა წინადაუდებდა („მოუყვანდა“, „წარუდგენდა“) 357_{8}

წინადაცუეთა: დაიცჳთა წინა 309_{2}.

წინავიდოდა: წინაუვიდოდა („[დავით აღმ.] წინ მიუძღოდა ჯარს“) 329_{3}.

წინამავალნი („ავანგარდი“) 284_{15}, 383_{12}. შდრ. უკანამავალნი.

წინამძღუარი („სარდალი“, dux): და ძე მისი ლეონ უჩინა წინამძღურად 269_{17}.

წინამძღურობა („სარდლობა“, „სარდლად დაყენება“) 149_{6}; იწინამძღურეს ქავთარ ტბელი 276_{7}.

წინა-პირობა („წინ გაძღოლა“): წინა-უპირობდა) 135_{15}. იხ. პირობა.

წინასწარმეტყუელება; წინასწარმეტყუელა 307_{25}; წინასწარმეტყუელე 308_{5}.

წინდობა: (ვახტანგმა და კეისარმა) განაგეს საქმე წინდობისა („მძევლების გაცვლა-გამოცვლისა“?) 177_{8}.

წრფელი: წრფ. გზა („სწორი გზა“) 322_{10}.

წუერი ჰოროლისა $194_{11, 12}$.

წული („ვაჟიშვილი“) 164_{20}.

წურილი ერი („მდაბიო ხალხი“, „გლეხობა“) $145_{11, 13, 19}$, 292_{14}.

წყინება („უსიამოვნება“) 208_{17}.

წყლვა: წყლეს („დაჭრეს“) 379_{29}.

წყობა: 1) („ბრძოლა“) 32_{16}, 66_{13}, $68_{6, 18}$, 70_{7}, $149_{6, 10}$, $158_{3, 6}$, 160_{14}, $170_{8, 9}$, $171_{5, 14}$, $180_{12, 17}$, 199_{8}, 201_{17}, 224_{11}, 297_{7}, 298_{6}, 328_{12}, 336_{1}, 337_{7}, 346_{16}, 358_{10}; წყობისა უმეცარნი („ბრძოლის საქმის არმცოდნენი“) 358_{6}. 2) ზ მ ნ ა: ეწყჳს მათ („შეებრძოლებოდა ხოლმე მათ“) $66_{11, 12}$; ეწყო 59_{15}, 220_{4}, 230_{2}; ვეწყუნეთ 236_{21}; ეწყუენით 237_{12}; ეწყუნეს („შეებრძოლნენ“) 49_{2}, 57_{19}, 173_{2}, 217_{16}: ეწყვნიან 141_{9}, 180_{6}; ეწყოს 174_{16}.

წყობილობა: ვერ-წყობილობასა შინა 316_{13}.

წყურიელი („მოწყურებული“) 360_{13}.

ჭ

ჭალაკი („ჭალა“, „ტყე“): ჭალაკნი და ველოვანნი 151_{21}; და ეწყვნეს იგინი ზღჳს კიდესა მას, რომელ არს ჭალაკი, რიყე ხერთვისისა 173_{2}; ჭალაკი მწყურნები („წყალმრავალი ჭალა“) 235_{9}; ჭალაკთა ეგრისათა 235_{18}. **უჭალაკე** („უაღრესად ტყიანი ადგილი): ბანაკი იყო უჭალაკე 238_{9}.

ჭდე („საფეხური“, „ხარისხი“?) 166_{20}.

ჭირვება („შევიწროება“): აჭირვებდის („ავიწროვებდა“, „ტანჯავდა“) 133_{29}; აჭირვა („შეავიწროვა“, „შეაწუხა“) 309_{20}.

ჭირვეული („გაჭირებული“) 58_{6}, 166_{22}, 175_{5}, 343_{16}. **ჭირვეულად** („გაჭირებით“, „ძლივს“) 312_{10}.

ჭრტინვა (საბა: «უვგვანი ხახილი») 354_{11}.

ჭუა („ჭივჭავი“, ფრინვ.) 311_{6}.

ჭურვილი („შეიარაღებული“) 71_{8}, $159_{4, 5}$, 185_{2}; გჳრგჳნითა ოქროსათა ჭურვილი („მოკაზმული“) 168_{17}.

ჭური: ჭური რისხჳსა 81_{14}.

ხ

1. **ხადა**, **ხადილი** („დარქმევა [სახელისა]“): არცა ხადოდეს უფლად 10_{14}; თავსა თჳსსა ხადის ძედ ღმრთისად („თავის თავს ღვთის ძეს უწოდებსო“) 99_{1}; მამად და უფლად გხადო შენ 181_{16}; ერისთავთა-მთავრად ხადოდეს 222_{18}.

2. **ხადა** („მოხმობა“, „დაძახება“): ხადოდეს ღმერთთა მათთა არმაზს და ზადენს 85_{18}; ვხადე („მოვუხმე“) 109_{17}; შენ გხადი შემწედ ჩემდა 175_{7}; რაჟამს ხადოდიან („როდესაც მოუხმობდნენ ხოლმე“) წმიდასა ჯუარსა 124_{9}.

ხაზდი (საბა: ხ ა ზ ი დ ი — „სიასამური», ციბიაბ) 183_{21}.

ხალენი („მატყლის ქსოვილი“) 107_{21}.

ხანდაკი („თხრილი“, χάνδαξ) 343_{11}.

ხარაჯა („ხარკი“) $309_{2, 22}$, $314_{2, 3}$, 321_{18}, 326_{2}, 343_{4}; მიიღებდეს ხარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა ჰქჳან ხარაჯა 250_{18}. იხ. აგრეთვე ხარკი.

ხარგა („კარავი“, „ნაბდის კარავი“) 314_{17}, 332_{7}, 333_{11}.

1. **ხარისხი** („საფეხური“, „საფუძველი“, „დასაყრდენი“) 114_{18}, $161_{17, 22}$.

2. **ხარისხი** („ღირსება“, „თახამდებობა“) 232_{16}.

ხარკი 126_{4}, 136_{20}. იხ. აგრეთვე ხარაჯა.

ხატთა-ბრძოლა („ხატისმებრძოლეობა“) 227_{6}.

ხაჭო: ხაჭოსა ჭამდიან 209_{24}.

ხედვა („შეხედულება“, „თეორია“) 357_{2}.

ხერთვისი („ნახევარკუნძული“, „კუნძული“) 173_{2}, 202_{21}.

ხვალისა („მეორე დღეს“) 333_{5}, 353_{18}; **ხვალისა დღე** („მეორე დღეს“) 111_{5}, $121_{6, 21}$, 170_{5}, 183_{22}, 280_{8}.

ხორშაკი („ძლიერ დამწველი სიცხე მზისა“) 237_{11}.

ხუასრო (სპარსულად «ხოსროჲ» ნიშნავს „ძლიერ მეფეს“. ამ მნიშვნელობით არის ნახმარი ჯუანშერთან: «მოკუდა ხ უ ა ს რ ო, მეფე სპარსთა, და დაჯდა მის წილ ძე მისი ხ უ ა ს რ ო» [199_{19-20}]. პირველ შემთხვევაში უნდა იგულისხმებოდეს ვალარში, მეორეში — კოვად I. იხ. ჯავახიშვილი, ქ. ერ. ისტ. 1, 289-290).

ხუასტაგი („საქონელი“, „ქონება“) $22_{11, 12, 13, 16, 23}$, 45_{16}, 143_{9}, 151_{5}, 232_{24}, 305_{14}.

ხუდომა: ხუდა („შეხვდა“) წილად 38_{2}; ხუდების 149_{19}.

ხუედრებული: წილით ხუედრებული 95_{18}.

ჴ

ჴამს („უნდა“, „საჭიროა“) 148_{9}; გიჴმდეს („დაგჭირდეს“) 180_{19}; გჳჴმს 147_{14}.

ჴდალი: ჴდ. ცხენი („დედალი ცხენი“) $158_{8, 9}$, 182_{4}.

ჴდომა („თავდასხმა“, „ბრძოლა“) 10_{18}.

1. **ჴევი** („მხარე“, „კუთხე“, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული) 25_{22}, 65_{10}, $177_{9, 22}$, $200_{16, 17}$, 281_{3}, 377_{12}, 378_{8}; ჴ. არტანისა 379_{28}, ჴ. კახეთისა 136_{8}, 138_{16}, 139_{9}, 233_{1}; ჴ. კლარჯეთისა 131_{14}; ჴ. ოძრახისა 39_{24}; ჴ. სამცხისა 379_{13}; ჴევთა ტაოსთა 283_{17}; უჯარმოს ჴევი 200_{18}; ჴევნი ქართლისანი 146_{1}, 205_{5}; ჴ. შავშეთისა $376_{18, 19}$.

2. **ჴევი** („ხევი“) 210_{25}.

ჴელადი („ხელქვეითი“) 13_{4}.

ჴელდასხმული: მღდელად ჴელდასხმულ იქმნა („მღვდლად აკურთხეს“) 134_{29}.

1. **ჴელი** („ხელი“): ჴელად („თავისი ხელით“) შეიპყრა 68_{14}; ჴელის აპყრობა („დახმარება“, „დაცვა“) 290_{8}.

2. **ჴელი** („ხელობა“): ღადრობა არა ჴელ არს კაცთა პატიოსანთა 171_{17}.

ჴელით-წერილი („ხელწერილი“) 131_{4}.

ჴელმწიფება („ბატონობა“) 162_{8}.

ჴელოვანი („ოსტატი“) 126_{19}, 194_{22}.

1. **ჴელოვნება** („ხელოვნება“): ჴ. რიტორობისა 342_{10}.

2. **ჴელოვნება** („მოხერხება“, „ხრიკები“) 301_{2}.

ჴელოსანი („ხელოსანი“) 353_{14}.

ჴელსაქმარი („ხელით სამუშაო“, „ხელსაქმე“) 82_{11}.

ჴელ-შეუვალი („უდავო“, „ხელშეუხებელი“) 296_{9}.

ჴმელი („ხმელეთი“) 273_{2}.

ჴორციელებრი („ხორციელი“) 203_{16}.

ჴორც-შეკუეთილი („ხორც-დაფლეთილი“?) 214_{2}.

ჴუვილი („თავთავი“) 361_{8}.

ჴუმილვა („დარაჯობა“) 85_{12}.

ჴურელი („ხვრელი“, „გამოქვაბული“): კლდეთა, ქუაბთა და ჴურელთა ქუეყანისათა 320_{2}. შდრ. ჴუაჴურელნი.

ჯ

ჯაბანი („მხდალი“, „ლაჩარი“) $358_{10, 12}$, 359_{24}.

ჯაჭჳ („რკინის პერანგი“) 155_{20}.

ჯერკუალი („უწმინდურება“?) 91_{8}.

ჯმნა: იჯმნა მათგან („წავიდა მათგან“) 75_{8}, 76_{7}; უჯმნა 80_{5}.

ჯუარნი: გამოაჩინნა ჯუარნი და შეკაზმნა ეკლესიანი 137_{14}, 140_{8}; განამრავლნა ჯუარნი და განაახლნა ეკლესიანი ყოველსა ქართლსა შინა 138_{2}; დამალეს ჯუარები ქართველთა 139_{7}.

ჯუმლი („ჯამი“) 282_{28}.

ჯურღმული („წყლიანი ორმო“) 96_{18}.

ჰ

ჰავი იხ. შეჰავდა.

ჰახაკი იხ. ასაკი.

ჰოროლი, **ოროლი** („ერთგვარი შუბი“) $46_{12, 14}$.

ჰრომაელებრ („რომაულად“) 86_{10}.

ჰრული იხ. რული.

ჰუნე („ცხენი“) 320_{12}.

ADDENDA ET CORRIGENDA

გვ.	სტრიქონი ზემოდან	სტრიქონი ქვემოდან	ა რ ი ს	უ ნ დ ა ი ყ ო ს
4	5-6		ზღუა ორეთისა	მთა ორეთისი
6	1		კავკასის	კავკასს
8	4		ჩუენთამდე,	ჩუენთამდე.
8	5-6		მისთა. და მისცა	მისთა, და მისცა
16	26		BPbd	BEPbd
16	27		PRbd	EPRbd
16	28		PR	EPR
19	25		———	6 დასავლით მცხეთ[ის]ა ჯ ა ვ ა ხ. I, 453.
29	6		დ	და
44	17		ითარგამნების	ითარგმანების
55		3	BEPRTbdm	BEPRTbcdm
59	9		არდაბირობით	არდაშირობით
60	6		პიტიახშთა	პატიახშთა
124	24		მილიიან	მიილიან
167	4		ქალისა	ქალაქისა
167	27		ქალაქისა ACMm.	ქალაქისა ACMm. ქალისა cet.
177	3		მწროუხარე	მწუხარე
237	3ε		ვითარცა	ვითარსა
253		6	მაწყეველნი	მაწუეველნი
259	24		ძმისა	ძისა
287	32		დაუწერნეს	დაეწერნეს
290		1	Bp	Bbp
296	15		კჳრიკე კახთა მეფესა	(გადამწერთა შეცდომაა, უნდა იყოს გაგიკ კახთ მეფესა, შდრ. 297, 9-10)
301	29		ლიხი AMm,	ლიხი AMm, შდრ. ქვემოთ 339, 15 შენ. «ლიხნი».
306	14		გადგრომილ	დადგრომილ
317	6		გუარისათა M	ეუარისათა M
341	21		გლეხთა	გლეხთა,
358	10		მჴნეთა,	მჴნეთა
447	12		მუნა... 144_{21}	(დაემატოს) შდრ. პეტრიწი II, 108, 23.
447	16		მუნქუესვე...	მუნქუესვე... 115_{6}.

შინაარსი

წინასიტყვაობა . . . . 05 — 06

შესავალი: ქართლის ცხოვრების მოცულობა და შედგენილობა . . . . . . 07 — 052

თავი პირველი: „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის მოცულობა და მისი შედგენილობის თანდათანი ზრდა: § 1. „ქართლის ცხოვრების“ კრებული (07). — § 2. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა (08). — § 3. ახალი შედგენილობის ძეგლები (09). — § 4. „ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“ (010).

თავი მეორე: „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების მოპოვების ისტორია: § 5. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები (014). — § 6. ნუსხების მოპოვების ისტორია (014). — § 7. ანასეული ნუსხა (015). — § 8. ქალაშვილისეული ნუსხა (015). — § 9. ახალი ციკლის „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები (016). — § 10. ჯანაშვილისეული ნუსხა (018). — § 11. ქალაშვილისეული ნუსხა (019). — § 12. მაჩაბლისეული ნუსხა (020).

თავი მესამე: „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის ისტორია: § 13. ძველი საუკუნეების რედაქტორთა შენიშვნები (021). — § 14. ვახტანგის „მეცნიერ კაცთა“ მუშაობა (023). — § 15. ჩანართები (030).

თავი მეოთხე: „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა წყაროებისათვის: § 16. „მატიანე ქართლისა“ და სუმბატის „ქრონიკა“ (034). — § 17. „მატიანე ქართლისა“ და კედრენეს „ისტორია“ (037).

თავი მეხუთე: „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის კონიექტურები: § 18. ახალ გამოცემაში შესწორებული ადგილები (040).

თავი მეექვსე: „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა ენა: § 19. „ქართლის ცხოვრების“ ძეგლთა ენის ზოგადი დახასიათება (046). — § 20. ლექსიკა (047).

თავი მეშვიდე: „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები: § 21. „ქართლის ცხოვრების ხელნაწერთა შესწავლა (050). — § 22. დამატებითი ცნობები ზოგიერთ ხელნაწერთა შესახებ (051). — § 23. მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხები (053).

ქართლის ცხოვრება: ტექსტი . . . . 1 — 386

1. ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა . . . . 1 — 71
2. ლეონტი მროველი, ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა . . . . 72 — 138

3. ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა . . . . 139 — 244
4. ლეონტი მროველი, მეფე ქართლისა არჩილი . . . . 245 — 248
5. მატიანე ქართლისა . . . . 249 — 317
6. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი . . . . 318 — 364
7. ლაშა გიორგის-დროინდელი მატიანე (ცხოვრება დემეტრე მეფისა, ცხოვრება გიორგი მეფისა, ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი, ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა) . . . . 365 — 371
7. სუმბატ დავითის-ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა 372 — 386

საკუთარ სახელთა საძიებელი . . . . 389 — 431

ლექსიკონი . . . . 432 — 461

Addenda et corrigenda 461

რედაქტორი პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი
მხატვარი გ. ნადირაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. გორდელაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 18/XI 1955 წ. უე 08579.
ანაწყობის ზომა 8×12. ქაღალდის ზომა $84 \times 108^{1}/_{16}$.
ნაბეჭდი თაბახების რაოდენობა 53,3. სააღრ.-საგამომც.
თაბახების რაოდენობა 50,82. ტირაჟი 10.000.
შეკვ. № 458. ფასი 33 მ. 50 კ.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერ-
სიტეტის გამომცემლობის სტამბა-ლითოგრაფია,
უნივერსიტეტის ქ. № 1.

*

Типо-литография издательства Тбилисского госу-
дарственного университета имени Сталина,
Университетская, 1.